

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

BALIKESİR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Cilt: 24 - Sayı: 46, Aralık 2021 ♦ Volume: 24 - Issue: 46, December 2021

E-ISSN: 2651-4974

E-ISSN: 2651-4974

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

BALIKESİR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Cilt: 24 - Sayı: 46, Aralık 2021 ♦ Volume: 24 - Issue: 46, December 2021

E-ISSN: 2651-4974

Balıkesir Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24 - Sayı: 46, Aralık 2021

Balıkesir University
The Journal of Social Sciences Institute
Volume: 24 - Issue: 46, December 2021

E-ISSN: 2651-4974

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed>

**BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ**

Aralık 2021 Cilt: 24 Sayı: 46

SAHİBİ

Owner

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
Balıkesir Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. İter KUŞ

EDİTÖRLER

Editors

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ
Doç. Dr. Bayram ŞAHİN
Doç. Dr. Ruhi İNAN

YARDIMCI EDİTÖR

Associate Editor

Arş. Gör. Talha Serdar SEZEN

ALAN EDİTÖRLERİ

Section Editors

Prof. Dr. Erdoğan TEZCİ
Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY
Doç. Dr. Bayram ŞAHİN
Doç. Dr. Ruhi İNAN
Doç. Dr. Sinan AYTEKİN
Doç. Dr. Ömer Faruk BİÇEN

İSTATİSTİK EDİTÖRÜ

Statistics Editor

Prof. Dr. Mesut SAÇKES

DİL EDİTÖRLERİ

Language Editors

Arş. Gör. Dr. Özgehan UŞTUK
Arş. Gör. Dr. Tutku BAŞÖZ

SEKRETERYA

Secretariat

Öğr. Gör. İbrahim Halil KAZOĞLU
Öğr. Gör. Merve AYCAN
Arş. Gör. İbrahim MİSİR
Özge BİÇER

BAUNSOBED KURUMSAL

Corporate Identity

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
yilda iki kez yayımlanan hakemli ulusal bir dergidir.

*Balikesir University The Journal of Social Sciences
Institute is a scientific refereed national journal which is
published twice a year.*

YAZIŞMA ADRESİ

Correspondence

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Balıkesir Üniversitesi Rektörlüğü
Çağış Yerleşkesi 10145 BALIKESİR
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed>
Tel / telephone: 0 266 612 14 00 / 1401
Belgegeçer / Fax: 0 266 612 13 07
Elmek / E-mail: sbedergi@balikesir.edu.tr

**BALIKESIR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
INSTITUTE**

December 2021 Volume: 24 Issue: 46

DERGİMİZİN TARANDIĞI İNDEKSLER

Abstracted and Indexed in Following Indexes

EBSCO

ULAKBİM

Ebscohost

Akademik Kaynak İndeksi (ResearchBib)

Türk Eğitim İndeksi

Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)

Akademik Türk Dergileri İndeksi (Akademik Dizin)

Akademik Araştırmalar İndeksi (Acar Index)

DANIŞMA & YAYIN KURULU

Advisory & Editorial Board

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Bayram ŞAHİN (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Ruhi İNAN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah SOYKAN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Abide DOĞAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KANKAL (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Bahattin KAHRAMAN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilek İNAN (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Prof. Dr. Edip ÖRÜCÜ (Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Elif ÇİMEN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan KOÇ (Bahçeşehir Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan TEZCİ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ertan ÖRGEN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Fabio GRASSI (Sapienza University of Rome)
Prof. Dr. Feryal ÇUBUKÇU (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ (University of Central Florida)
Prof. Dr. Gökhan ORHAN (Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Hülya BOYANA (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin AKAY (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan ERDEM (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmet ÇETİN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet BAŞTÜRK (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet NARLI (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TEPECİ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Necdet HACIOĞLU (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan BATMAN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Oya Aytemiz SEYMEN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Öcal OĞUZ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Saadettin GÖMEÇ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Selda KILIÇ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Selma YEL (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Üçler BULDUK (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf AYMANKUY (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Alpay BİZBİRLİK (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Haneen ABUDAYEH (The University of Jordan)
Doç. Dr. Nuran MALTA MUHAXHERİ (Priştine Üniversitesi)
Doç. Dr. Piotr NYKIEL (Jagiellonian University)

BU SAYIDA GÖREV ALAN HAKEMLER*

Prof. Dr. Ali Rıza ERDEM (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Dr. Aliye USLU ÜSTTEN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Bünyamin DURAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Celil ÇAKICI (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Cihan SEÇİLMİŞ (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Enis ŞAHİN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdal AKPINAR (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Prof. Dr. Fahri ÇAKI (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Filiz ÇOLAK (Uşak Üniversitesi)
Prof. Dr. Fuat SEKMEN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ALTUNBAŞ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet KARA (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Oğuz Türkay (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Veyisi GÜNAL (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Bilal YILDIRIM (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
Doç. Dr. Bilsen BİLGİLİ (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Çağrı ERYILMAZ (İzmir Bakırçay Üniversitesi)
Doç. Dr. Duygu EREN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Duygu SABANCILAR İŞTİN (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Fahri SEZER (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan DURAN (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan MEMİŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Muammer BEZİRGAN (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Nuray GEDİK (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Recep YILDIZ (Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Saadet MALTEPE (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Sabriye ÇELİK UĞUZ (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Satı KUMARTAŞLIOĞLU (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Sedat ÇELİK (Şırnak Üniversitesi)
Doç. Dr. Sonmur İŞİTAN (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Sümer AKTAN (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Şevki ULEMA (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

REVIEWERS OF THIS ISSUE *

Doç. Dr. Ülker ŞEN (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Volkan ÖZBEK (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Yasin KELEŞ (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Zeki KARATAŞ (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ARSLAN (Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bahar BAYSAL KAR (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Banu ERŞANLI TAŞ (Başkent Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Yasemin ÜNLÜ (Çukurova Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Derya ÇOBANOĞLU AKTAN (Hacettepe Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Duygu ÇETİNGÖZ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Elif Tuba TAMER (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Esra IŞIK (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih SÖĞÜT (Kırklareli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ferda NAKİPOĞLU ÖZSOY (Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gözde TÜRKTARHAN (Uluslararası Final Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Levent GÖRÜŞÜK (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Merve GERÇEK (Kocaeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Meryem Berrin BULUT (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif ERDENER (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sedat İPAR (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mevhibe KOBACI DEMİR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Okan FETTAHIOĞLU (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özgür SARIBAŞ (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Pınar BAYKAN (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Pınar ÇUHADAR (Mardin Artuklu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Selcen GÜLTEKİN (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sinan ERDOĞAN (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Şenay Leyla KUZU (Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YILMAZ (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Arş. Gör. Dr. Sultan Nazmiye KILIÇ (Balıkesir Üniversitesi)
Öğr. Gör. Dr. Erhan BABAÇ (Aydın Kocatepe Üniversitesi)
Dr. Nuran KEMANKAŞLI (Millî Eğitim Bakanlığı)

* Öncelikle unvan daha sonra alfabetik sıralamaya göre düzenlenmiştir.

* The list is arranged by title and then alphabetically.

İÇİNDEKİLER CONTENTS

COĞRAFYA GEOGRAPHY

Araştırma makalesi / Research article

- Müzik coğrafyası üzerine bir araştırma: Manisa türküleri.....781**
A Research on music geography: Manisa folk songs
Alpaslan ALİAĞAOĞLU, Belkıs YURT

DAVRANIŞ BİLİMLERİ BEHAVIORAL SCIENCES

Araştırma makalesi / Research article

- Daha temiz bir dünya için kadınlar kimyasallardan vazgeçebilir mi?
Deneysel bir çalışma.....799**
Can women give up chemicals for a cleaner world? An experimental study
Suna SOHTAOĞLU, Özden YALÇINKAYA ALKAR

Araştırma makalesi / Research article

- Evli bireyler ve otantiklik.....817**
Married individuals and authenticity
Ahmet TOGAY, Filiz BİLGE

EĞİTİM BİLİMLERİ EDUCATIONAL SCIENCES

Araştırma makalesi / Research article

- İşbirlikli öğretim yönteminin Türkçe dersinde akademik başarı ve tutum
üzerindeki etkisi..... 831**
*The effect of cooperative teaching method on academic achievement and attitude
in Turkish lesson*
Aysel ARSLAN, Ali Osman ENGİN

Araştırma makalesi / Research article

- Sekizinci sınıf öğrencilerinin akademik ertelemeleri ile sınav kaygısı
düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.....855**
*The analysis of the relationship between exam anxiety and academic procrastination levels of
8th grade students*
Arzu ÇAKICI

Araştırma makalesi / Research article

- Bilem görsel sanatlar alanı öğrencilerinin görsel araştırma yöntemleriyle
hazırladıkları projelere yönelik görüşleri.....877**
Bilem visual arts students' views on projects prepared using visual research methods
Asuman DAŞDEMİR, Ayşe Dilek KIRATLI

İÇİNDEKİLER CONTENTS

Araştırma makalesi / Research article

Matematik öğretmen adaylarının uygulanan güncel ve eski lisans programlarına ilişkin görüşleri.....895

Mathematics teacher candidates' views on the current and the previous undergraduate programs applied

Aziz İLHAN, Tayfun TUTAK, Serdal POÇAN

Araştırma makalesi / Research article

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde istasyon rotasyon modelinin uygulanmasına yönelik tasarım ve taslak örneği..... 923

Design and draft sample for the implementation of the station rotation model in teaching Turkish as a foreign language

Ziyoda KHALMATOVA

Araştırma makalesi / Research article

Anasınıfına devam eden çocukların çaba gerektiren kontrolleriyle sosyal davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi.....939

Analysis of the relationship between effortful controls and social behaviors of the preschoolers

Özgül POLAT, Halide Bengü GÖNCÜ

Araştırma makalesi / Research article

Türkiye, Singapur ve Avustralya ortaokul matematik ders kitaplarında yüzdeler konusundaki soruların bilişsel istem düzeylerinin ve çözüm adımlarının karşılaştırmalı analizi961

Turkey, Singapore and Australia secondary school comparative analysis of questions in the field of percent in mathematics textbooks

Ayşegül YÜKSELEN, İbrahim KEPCEOĞLU

İKTİSAT ECONOMICS

Araştırma makalesi / Research article

Çevresel vergi politikaları sürdürülebilir kalkınmayı desteklemede ne kadar etkilidir: OECD ülkeleri örneği.....977

How effective environmental tax policies are in promoting sustainable development: Example of OECD countries

Hikmet AKYOL, Kübra GÜL

Araştırma makalesi / Research article

Türkiye’de petrol fiyatlarından ve döviz kurundan enflasyona geçişkenlik: Zamana göre değişen parametrelili bir analiz.....999

Oil price and exchange rate pass-through to inflation in Turkey: An analysis through the time-varying parameter models

Fatih CEYLAN, Hakan KAHYAOĞLU

Araştırma makalesi / Research article

Sigortacılık ve ekonomik büyüme ilişkisi: G-8 ülkeleri için bir uygulama.....1017

Relationship between insurance and economic growth: An application for G-8 countries

Hasan MEMİŞ, Hüseyin ÇELİK

İÇİNDEKİLER CONTENTS

Araştırma makalesi / Research article

- Robert Nozick özelinde liberteryanizmin vergi adaleti tartışması.....1029**
The tax justice discussion of libertarianism specific to Robert Nozick
Mutlu YORULDU, Ahmet Yavuz ÇAMLI

İŞLETME

BUSINESS ADMINISTRATION

Araştırma makalesi / Research article

- Tüketicilerin mobil (TV) uygulamalara karşı tutumlarının davranışsal niyetleri üzerindeki etkisi.....1043**
The effect of consumers' attitudes towards mobile (TV) applications on their behavioral intention
Süleyman ÇAVUŞOĞLU, Gül Banu DAYANÇ KIYAT

Araştırma makalesi / Research article

- Örgütsel kibirliliğin küresel akademik performans üzerindeki etkisinin araştırılması..... 1059**
The investigation of the impact of organizational arrogance on global academic performance
Zülbiye KAÇAY, Arif DAMAR, Ersin ESKİLER, Fikret SOYER

Araştırma makalesi / Research article

- Paternalist liderliğin iş performansı ve alt boyutlarına etkisi: X, Y ve Z kuşakları üzerine bir araştırma.....1073**
The effect of paternalistic leadership on Job performance and job performance subdimensions: A research on X, Y and Z generations
Yahya KATI, Aytaç TOPTAŞ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ

POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION

Araştırma makalesi / Research article

- An analysis of the US discourse and EU policy towards the July 2013 military intervention in Egypt.....1093**
Mısır'daki Temmuz 2013 askeri müdahalesine yönelik Amerikan söylemi ve AB politikasının bir analizi
Abdurrahman GÜMÜŞ

SOSYOLOJİ

SOCIOLOGY

Araştırma makalesi / Research article

- Devrim Arabasından Türkiye'nin Otomobile: Toplumsal zihniyetin dönüşümü.....1107**
From "Devrim Arabası" to "Türkiye'nin Otomobili": The transformation of social mentality
Salih ARSLAN

İÇİNDEKİLER CONTENTS

Araştırma makalesi / Research article

- Mağdur varsa izlenir: Yerli televizyon dizi tanıtımlarında mağduriyet.....1131**
The victim gets ratings: Victimhood in Turkish tv series trailers
Ürün YILDIRAN ÖNK

TARİH HISTORY

Araştırma makalesi / Research article

- General Kemal Balıkesir'in hatıralar ışığında esareti ve Bergama Cephesi'ndeki faaliyetleri.....1155**
In the light of his memories, the captivity of General Kemal Balıkesir and his activities on the Bergama Front
Merve ÜNER

TURİZM TOURISM

Araştırma makalesi / Research article

- Motosikletle seyahat eden turistler için kritik motivasyon unsurlarının önem düzeyleri1169**
Importance levels of critical motivation components for tourists traveling by motorcycle
Nuran ABUTALİBOV, Oğuz TÜRKAY

Araştırma makalesi / Research article

- İş sağlığı ve güvenliğine keşifsel bir bakış: Otel çalışanlarının yaşadıkları iş kazaları.....1185**
An exploratory view at occupational safety and health: Occupational accidents experienced by hotel employees
Gülşah AKKUŞ

Araştırma makalesi / Research article

- Sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımları ile okul çalışanlarının seyahat kararı ilişkisi: Bursa örneği.....1205**
The relationship between local food sharing in social media and travel decisions of school staff: The case of Bursa
Seydi Ahmet ÇETİN

Araştırma makalesi / Research article

- Doktora deneyiminin öğrenciler ve akademisyenler açısından değerlendirilmesi.....1229**
Assessing Ph.D. experience from the perspectives of students and academics
Derya DEMİRDELEN ALRAWADIEH, Hasibe YAZIT

Araştırma makalesi / Research article

- Covid-19 pandemi sürecinin seyahat etme niyetine etkisi.....1247**
The impact of the COVID-19 pandemic on intention to travel
Nihan GARİPAĞAOĞLU-UGUR, İsmail KIZILIRMAK, Gizem DERELİ

Müzik coğrafyası üzerine bir araştırma: Manisa türküleri*

A Research on music geography: Manisa folk songs

Gönderim Tarihi / Received: 11.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 11.09.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.894077>

Alpaslan ALİAĞAOĞLU**1

Belkıs YURT²

ÖZ: Müzik coğrafyası yeni kültürel coğrafya içinde önemli bir yere sahiptir. İnsan çevre etkileşimi müzik coğrafyasında ele alınan konulardan biridir. Bu çalışmada Manisa türküleri insan çevre etkileşimi ile coğrafi yönden ele alınmaktadır. Türkülerin seçiminde Salih TURHAN-Manisa Türküleri ve Oyun Havaları, TRT İl Türkülerimiz, Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi-1 ve 2 adlı eserler kullanılmıştır. Çalışma kaynak tarama, içerik analizi ve alan gözlemleri yapılarak ele alınmaktadır. Türküler içindeki coğrafi kelimeler dikkate alınmaktadır. Sonuçta görülmektedir ki Manisa türkülerinde sosyo-kültürel özelliklere ait bulgular ön plandadır. Bu durum alanın kültürel zenginliğinin ifadesidir. Tarımsal ürünler ve geçim kaynaklarının zenginliği uygun coğrafi koşullara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Hidrografik özellikler de yaygın olarak bulunmaktadır. Yol motifine ait bulguların azlığı dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Coğrafya, Manisa türküleri, Sosyo-kültürel motifler

ABSTRACT: Music geography has an important place in the new cultural geography. Human-environment interaction is one of the subjects discussed in music geography. In this study, Manisa folk songs are discussed from a geographical perspective with human-environment interaction. The works named Salih TURHAN-Manisa Folk Songs and Folk Dances, TRT Provincial Folk Songs, Turkish Folk Music Oral Works Anthology-1 ve 2 were taken into consideration in the selection of folk songs. Geographical words in the folk songs are taken into consideration. In the study, a conclusion is reached by scanning the source, content analysis and field observations. As a result, the socio-cultural findings are exclusively considerable in Manisa folk songs. This is an expression of the cultural richness of study area. The richness of agricultural products and livelihoods arises due to favorable geographical conditions. Hydrographic features are also widely available. The lack of findings of road motifs is striking.

Keywords: Music, Geography, Manisa folk songs, Socio-cultural motifs

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi/Fen Edebiyat Fakültesi/ Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, alpaslan38ster@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6198-3878>

² Yüksek Lisans Mezunu-Coğrafya Öğretmeni, BİLNET Okulları, belkisyurt1905@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5812-2196>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

The geography of music is a sub-branch of cultural geography. It tries to understand space through sounds. Music geography focuses on topics such as geography, geographical location, regions or regionalization, a sense of locality, human interaction with the environment, and dissemination. In particular, the 1970s are considered as the times when the geography of music came to the fore and took its place in most researches. The concept of music geography was first introduced in North America and research on the geography of music has developed more in this region. Peter Hugh Nash, Jeffrey Gordon, Larry Ford, George Carney are considered pioneers of the geography of music. In Turkey, the studies on folk songs were mostly conducted by folk scientists on the subject of folk songs or in the form of a collection of folk songs. Zafer 2001, Düzgün 2003, Güleç 2006, Mirzaoğlu 2008, and Gönen 2010 can be considered among them.

Establish a connection with the folk songs and geography in Turkey has recently gained importance. Doğanay (1992) and Özçağlar (2003) have focused on the geographical importance of this issue. Egin folk songs (Akpınar 2012), show, together with other features, the importance of landforms, climate, vegetation, wildlife, hydrographic features, migration, transportation, housing, and livelihoods, and architectural structures. Şahinalp (2012) examines the words that express the natural environment in the folk songs of Antalya, Erzurum, Konya, Rize and Sanliurfa provinces. In topographically rough provinces, the characteristics related to the natural environment in the folk songs are usually much. This feature is decreasing with a flat and favorable climate.

Uğur (2015) informs about the nature of the geography of music and shows that Turkey has a rich potential to give examples of folk songs. Koday and Yilmaz (2017) investigated geographical motifs in Osmaniye folk songs. Accordingly, the theme of love has been widely taken part in folk songs. Migration, death, social problems, complaints about time, nature, poverty, fate, trouble, joy elements are other issues that been processed.

Aliağaoğlu (2018), reveals the identity of Erzurum city through the folk songs of Erzurum. Accordingly, Erzurum is defined as a "highland city", a two-season city, a white-veiled winter and ski city, a steep city, a crossroads city, a great city, a Ramadan city and as the land of dadash.

Meydan (2018) focuses on the geographical motifs in Ferdi Tayfur songs. In these songs, the place, mountain and river names, seasons, climate; expatriation, stories about returning to the village, prison life, etc. are used. It is possible to see the traces of many elements in Anatolian culture.

Methodology

In the study, after the literature review, the current folk song was evaluated by content analysis. Next, the results were interpreted by using frequency analysis. In addition, the geographical features of the site have been observed over a long period of time. In particular, SalihTurhan "Manisa Folk Songs and Game Airs" was used in the study (Table 1). In total, 200 folk songs have been covered, and when common works have been removed, 95 Manisa folk songs have been studied.

Table 1: The works used as sources for Manisa folk songs

Source	Number of works received from the source
Salih TURHAN-Manisa folk songs and game Airs	95
TRT-II Provincial folk songs	34
Anthology of oral works of Turkish Folk Music-I	40
Anthology of oral works of Turkish Folk Music-II	41

Findings and discussion

In Manisa Folk Songs, motifs related to the socio-cultural structure were the most common (31.7%), while the road motif (1.6%) was used six times (Table 2). Within the socio-cultural structure, the wedding (7) and the bride motif (23) are often emphasized.

Table 2: The main motives in the Manisa Turkish lyrics

Motives	Frequency	%	Number of varieties
Socio-cultural structure	89	31,7	13
Agricultural products and Livelihoods	70	25,1	29
Earth forms, plants, animals and climate	53	18,9	17
Water	24	8,5	5
Location and place names	20	7,1	12
Architecture and house	20	7,1	6
Roads	6	1,6	2
Total	282	100	84

Results and recommendations

Music is shaped according to the social life, political structure, religious beliefs of a society, and the general or local traditions of that society. Music reflects the characteristics of society, their way of thinking, traditions and values. In this study, the geographical motifs in Manisa Folk Songs were discussed in terms of musical geography.

Manisa remains in Western Anatolia from the regions determined by geographical words used in folk music. The region includes the western half of the country and also includes provinces from the Marmara and Mediterranean geographical regions. In this aspect, it is possible to find common themes seen in Manisa folk songs in other provinces. Central Anatolia, Eastern Anatolia, Middle Eastern Anatolia, the Black Sea and Southeastern Anatolia are other regions (Şahin, 2010).

Socio-cultural motives are at the forefront of Manisa folk songs (89 times). This feature should be considered as an indicator of cultural wealth. However, these are small number in varieties (13 pieces). This is related to the aggregation of certain motives. As an example, the bride motif is the most frequently used (23 times) motif in provincial folk songs. The findings of agricultural products and livelihoods are expressed 70 times and come in the second rank. These motifs are diverse (27 pieces), their frequency is not much. In Manisa folk songs, turnali folk songs perhaps express homesickness or expatriation, but the scarcity of migration and expatriation folk songs tells that the area does not emigrate. This feature is closely related to economic development. Manisa is an industrial city today (Aslan, 2018). But folk songs are more about the past. It should also be noted that the city was prince city in the past. In this respect, Manisa folk songs are in contrast to Egin folk songs (Akpınar, 2012).

Giriş

Müzik coğrafyası kültürel coğrafyanın alt dalıdır. Kültür, toplum tarafından paylaşılan ortak yaşam tarzıdır. İnsan çevre etkileşiminde kültürün yeri önemlidir. Kültürel coğrafya, bu etkileşim ile ilgilidir. Müzik coğrafyası, kültürel coğrafya içinde, mekânı değişik şekillerde, özellikle sesler yardımıyla anlamaya çalışır. Müzik coğrafyası, coğrafi konum, bölgeler veya bölgeselleşme, yerlilik duygusu, insanın çevreyle olan etkileşimi ve yayılma gibi konular üzerinde yoğunlaşır. Halk müziğinin içinde yer alan türlerden biri de türkülerdir. Onlar sadece söz ve ezgiden ibaret değil, aynı zamanda toplumların mekânsal yönlerini de kapsarlar. Türküler yerel halkın oluşturduğu, onların farklı özelliklerini anlatan, kültürel, sosyal, doğal ve ekonomik unsurları barındırırlar.

Türkiye’de son yıllarda yapılan kültürel coğrafya çalışmalarında şiir, türkü, seyahatname, fıkra, roman gibi birçok eserin coğrafi açıdan analiz edildiği görülmektedir (Çetin, 2015; Bulut, 2015). Yunus Emre şiirlerinde adım adım gezdiği Anadolu coğrafyasını anlatırken (Meydan, 2015), Karacaoğlan şiirlerinde yaşadığı yörenin doğal ve kültürel coğrafya özelliklerine yer vermektedir (Güngör, 2015). Yirminci yüzyılda yaşayan Aşık Veysel şiirlerinde doğal coğrafya özelliklerinden bahsederken (Karademir, 2015), Kara (2016), kültürel coğrafya özelliklerini, duygusal temalarla bağdaştırmaktadır. Aynı özellikler kültür beşiği olan Manisa yöresi türkülerinde de vardır.

Bu çalışmada öncelikle türkü sözlerinde geçen sosyo-kültürel-ekonomik coğrafya unsurları analiz edilmektedir. Başka bir anlatımla, coğrafi unsurların türküler içindeki yeri irdelenmektedir. Makalenin, Türk halkının oluşturduğu geleneksel kültürün ortaya konulmasına, değişen zaman içinde korunmasına, unutulmasının önüne geçilmesine öncülük etmesi amaçlanmaktadır. Çalışma kültürel coğrafya, özellikle müzik coğrafyası konusunda literatüre katkı da sağlayacaktır.

Makale, ilgili yayınlar, kavramsal çerçeve, yöntem, bulgular ve sonuç olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. İlgili yayınlar başlığı altında türküler konusunda yapılan yayınlar üzerinde durulmaktadır. Kavramsal çerçeve başlığı ile çalışmanın teorik temeli açıklanmaktadır. Yöntem bölümünde araştırmanın incelenmesinde kullanılan teknikler üzerinde durulmaktadır. Bulgular bölümünde Manisa türkülerinin coğrafi analizi yapılmaktadır. Makalenin sonuç bölümünde çalışma konusunun tekrar ifade edilmesi ile birlikte, içerik analizine uygun biçimde kısa genellemeler ve karşılaştırmalar yapılmaktadır.

Literatür taraması

Türkiye’de türkülerle ilgili çalışmaları daha çok halk bilimciler tarafından türkülerin konusu üzerine ya da türkü derlemesi şeklinde yapılmıştır. Zafer (2001), Bulgaristan Türkülerinde göç konusunu ele almakta, Düzgün (2003), “Erzurum Çarşı Pazar” türküsünde Erzurum’da meydana gelen şehrsel değişimi ortaya koymaktadır. Güleç (2006), Bayburt ilinin Kop Dağı ve Çoruh etrafında gelişim göstermekte olduğundan bahsetmektedir. Mirzaoğlu (2008), “Üsküdar’a Gider İken Aldı da Bir Yağmur” türküsünü inceleyerek Üsküdar’ın kültürel öğelerinin ve sosyo-ekonomik yapısının özelliklerini belirlemektedir. Gönen (2010), İstanbul yöresini anlatan türkülerini ele alarak İstanbul’un tarihi ve kültürel yapısını incelemektedir.

Türküler konusunda yazılan kitaplar incelendiğinde görülmektedir ki türkülerin coğrafi kökeni ve ne şekilde ortaya çıktığı araştırılmıştır (Özbek, 1981). Türkü sözlerinde geçen sözsözsel değerlendirmeler ve yanlış kullanımlar açıklanmaktadır (Atılğan, 2003). Mirzaoğlu (2003), Çukurova yöresinin kültüründe geçen “bozlak” türünü inceleyerek Türk halkının kültürü içindeki önemi ortaya koymaktadır. Türkülerin içerdikleri temaları incelenmektedir (Kaya, 2004). Akgün (2006), Kırşehir yöresinde insan faktörünü halk edebiyatı ve halk bilimi açısından çeşitli yönleriyle değerlendirmektedir. Karakaş (2011) ise Çukurova yöresinde söylene gelen halk türkülerini ortaya çıktıkları geleneksel özelliklerle değerlendirerek, halk hikâyeleriyle ilişkisel durumu üzerinde durup, çok zengin bir kültürel değer olan hikâyeli türkülerini incelemektedir.

Korkmaz (2006), Doğu Karadeniz Bölgesi türkülerinin tür ve ezgi özellikleri, söylenme ve yakılma ortamları ve işlevleri, türkü türü içinde gösterdikleri benzerlikler ve farklılıklar, türkü tiplerine göre sınıflandırmaktadır. Soysal (2007), Rumeli olay türkülerini konularına göre tasnifini incelemektedir. Olay türkülerini, tarihi konulu (fetih, savunma, bozgun, kahramanlık), eşkıyalık ve aile facialarını anlatan türkülerdir. Can (2010), türkünün dış yapısı ve iç yapısı; türkülerde geçen çevre ve tabiat unsurları,

vücudun bölümleri, folklorik unsurlar, diğer canlılar, giyim kuşam, sanat ve semavi unsurları ele almıştır.

Erol (2012), Silifke yöresi halk oyunları eşliğinde söylenen türküleri belirleyerek, türkülerde kullanılan motifler ve sembolleri Silifke kültürü ve Türk kültürü açısından değerlendirmiştir. Melikoğlu'na göre (2012), türkülerde gök ile ilgili inançlar hem eski Türk dininin hem de İslamiyet'in etkisiyle önemli konumdadır.

Cangür (2013), Türkü metinleri, efe ve eşkıyaların hayat hikâyeleri, bu türkülerin oluşumuna kaynaklık eden tarihsel ortam, türkü metinlerinin bölgesinde barındırdığı zenginlikleri ortaya koymuştur. Eroğlu (2014), “Söz ve Müzik” açısından türkülerin nasıl algılandığı ve algılanması gerektiği üzerinde durmuştur. İstanbullu (2014), Türkülerde kadın teması, müziğin toplumsal işlevleri bakımından kadının rolünü bölgeler arasındaki benzerlik ve farklılıkları ele alarak incelemiştir. Duman (2016), Çorum yöresi türkülerini edebi ve müzikal açıdan incelemektedir.

Kurt (2016) Malatya ilinde söylenen türküler ve türkü söyleme geleneğini incelemektedir. Malatya türkülerinin söylendikleri ve kullanıldıkları ortamları, söyleyenler ve dinleyiciler, türkülerin icrasında zaman ve müzik unsuru ve türkü söyleme geleneği açısından değerlendirmektedir. Erdir (2016), Muğla türkülerinde kadınsallık ve erkeksellik özelliklerini incelemektedir.

Küçükyıldız (2016), atma türkülerini incelemektedir. Rize’de türkü atma geleneği, atma türkülerinin icra edilen ortamları, yapıları, konuları bakımından tasnif edilmektedir. Atma türküsünün, aşık atışmaları, aytış geleneği, türkü ve mani gibi türlerle ilişkisi kurulmaktadır. Kutluata (2016), popüler kültür ürünü olan dizelerde ve halk kültür ürünü olan türkülerde kadının temsil edilmiş biçimini incelemektedir. Karadeniz kadınının toplumsal cinsiyet bağlamında yüklenen rollerde sosyal statüsünün nasıl temsil edildiğini belirtmektedir. Erdoğan (2017), Anadolu’dan Yemen’e giden Osmanlı Türk askerlerine yakılan türkülerde Anadolu coğrafyasının kaygı ve acılarına değinmektedir.

Erdem (2018) Erzincan türkülerini edebi ve müzikal açıdan incelemektedir. Türkülerin özelliklerine, şekil ve yapılarına değinilerek dağınık haldeki metinler bir araya getirilmektedir. Üstüntaş (2018), eşkıyalık ve kahramanlık türkülerini tipolojik analizini incelemektedir. Ege Bölgesi özellikle kıyı Ege Bölümünde geçmişte sık görülen eşkıya ve kahramanlık olaylarına dair türküler, halkın yaşantısını ve eşkıyaların o dönemlerde hangi rollerde yer aldığını göstermektedir. Evcı (2018), türkülerdeki kültürel öğeleri incelemektedir. Orta Karadeniz’de söylenen türkülerdeki kültürel öğeler, yöre halkının yaşayış tarzı ve biçiminin nasıl olduğu tahlil edilmektedir.

Akbulut (2018), kadını, kadının gündelik hayat ve kadın erkek ilişkileri içindeki tutum ve davranışlarını incelemektedir. Ordu halk türkülerinde yer alan kadın kavramının anlamı, kadının gündelik hayat ve kadın erkek ilişkileri içindeki tutum ve davranışları gibi türkülerini oluşturan etmenler çerçevesinde görülen benzer özelliklerine göre tiplere ayırarak kadının Türk geleneğindeki yerini belirlemektedir.

Türkiye’de türkülerdeki konuların coğrafya ile bağlantısının kurulması son dönemlerde önem kazanmıştır. Coğrafyaya giriş ders kitaplarında (Doğanay, 1992; Özçağlar, 2003), türkülerin Türkiye’de müzik coğrafyası bakımından sahip olduğu potansiyele vurgu yapılmaktadır. Bu konuda çalışmaların Tuncel ile başladığı ifade edilmektedir. Metin Tuncel’in yapmış olduğu (1993), “Türkülerle Türkiye” adlı çalışma bu konuda ilklendendir (aktaran Şahinalp, 2012).

Şahin (2010), TRT arşivinde yer alan yayınlanmış eserleri, usul ve söz bakımından incelemiştir. Yazar 4440 adet sözlü, 500 adet sözsüz halk müziği eserini ele almış, bunlardan 4440 türkü notasında 35748 coğrafi kökenli kelime tespit etmiştir. Coğrafi kökenli kelimelerin iller bazında toplam türkü kelimeleri sayısına oranlanmış ve buna göre Türkiye genelinde türkü atlası elde edilmiştir. Çalışmada türkü haritasının yanında halk müziğine ait bazı kavramların (söz, usul, ayak) dağılım haritaları da yapılmıştır. Türk Halk müziğinde frekans analizine göre en sık geçen ilk beş coğrafya kelimeleri dağ (875), gül (836), su (629), yol (622) ve akarsudur (534). Coğrafi kelimelerin benzerliğine göre Türkiye altı bölgeden oluşmaktadır.

Akpınar (2012), doğal güzellikleri ve otantik kültürüyle dikkat çeken Eğin yöresine ait türkülerde (86 türkü) işlenen konuları ve anlam farklılıklarını coğrafya unsurları ile bağlantı kurarak açıklamaktadır. Türkülerde diğer özelliklerle birlikte, konum özellikleri, yerşekilleri, iklim, bitki örtüsü, yaban hayatı, hidrografik özellikler, göçler, ulaşım, meskenler, mimari yapı ve geçim kaynakları sıkça ifade

edilmektedir. Eğin türküleri yerel motif ve konuları başarılı bir şekilde ifade etmektedir. Bu özellik onların Türk Halk Müziğinde önemini ortaya koymaktadır.

Şahinalp (2012), Antalya, Erzurum, Konya, Rize ve Şanlıurfa illeri türkülerinde (300 türkü) doğal ortamı ifade eden kelimeler incelenmiştir. Bu yörelere ait türkülerde doğal ortam özellikleri 642 ifade 1055 tekrarlar yer almaktadır. Doğal ortamla ilgili özellikler genel olarak topoğrafik bakımdan arızalı illerde yüksektir. Bu özellik düz ve uygun iklime sahip alanlarda azalmaktadır.

Uğur (2015), müzik coğrafyasının doğası hakkında bilgi verdikten sonra, Türkiye'nin bu konuda zengin potansiyele sahip olduğunu, ülkemiz türkülerinden örnekler vererek göstermektedir. Koday ve Yılmaz (2017) Osmaniye türkülerinde coğrafi motifleri araştırmışlardır. Buna göre, aşk teması türkülerde yaygın olarak işlenmiştir. Gurbet, ölüm, toplumsal sorunların yanı sıra zamandan yakınma, doğa, yoksulluk, kader, dert, sevinç unsurları işlenen diğer konulardır.

Aliağaoğlu (2018), Erzurum türkülerinden yararlanarak, Erzurum şehir kimliğini ortaya koymaktadır. Bunu yaparken coğrafi bakış açısıyla Erzurum ve çevresinin fiziki ve beşeri coğrafi birçok özelliğinin şehir kimliğini şekillendirdiğine değinmektedir. Fiziki coğrafi unsurlardan bazıları; dağlar, yaylalar, yükseklik, kar, özel coğrafi konum, sit alanı özellikleridir. Beşeri coğrafi unsurlardan bazıları dini değerler, dini değerlerin içinde özellikle ramazan ayı, Nine Hatun, tabyalar, şehir kimliğinin belirmesinde etkili olan faktörlerdir. Bu etmenlerin sonucunda Erzurum “yayla şehri”, iki mevsimli şehir, beyaz örtülü, kış ve kayak şehri, dik şehir, kavşak şehri, dadaşlar diyarı, ulu şehir, ramazan şehri olarak tanımlanmaktadır.

Meydan (2018), Ferdi Tayfur şarkılarında coğrafi motiflerin mevcudiyeti üzerinde durmaktadır. Bu şarkılarda yer (mekân), dağ ve nehir adları, mevsimleri, iklimi; kültürel hayata dair gurbet düşüncesi, köye dönüş hikâyeleri, hapishane hayatı vb. pek çok unsurun Anadolu kültürünün de izlerini görmek mümkündür. Dolayısıyla arabesk türü müzikte de millî kültürün yansıtıldığı ifade edilmektedir. Eldeki çalışma Manisa türkü sözlerinde geçen sosyal, kültürel, ekonomik unsurların incelenmesiyle ilgilidir.

Kuramsal çerçeve

Kültürel coğrafya, müzik coğrafyası, müzik ve türkü kavramları geçmişten günümüze kadar farklı bakış açıları ile incelenmiştir. Bu kavramların en iyi şekilde anlaşılabilmesi için farklı çalışmalar yapılmıştır. Bu nedenle araştırma için önemli olan bu kavramların karşılaştırılıp değerlendirilmesi gerektiğinden kuramsal çerçeve bölümü oluşturulmuştur.

Kültürel coğrafya

Kültürü tek bir tanımla açıklamak mümkün değildir. Kültür kavramı bilimlere göre değiştiği gibi, toplumlara göre de değişir. Genel olarak bakıldığında çeşitli kültür tiplerinden bahsedilebilir. Halk kültürü, popüler kültür, işçi kültürü, şirket kültürü, kent kültürü bunlar arasındadır (Cuhe, 2004). Kültür latince “colore” kelimesinden gelmektedir. Colere kelimesinin anlamı ise işlemek, inşa etmek, bakım yapmak, özen göstermek, onarmak, ekip-biçmek ve yetiştirmektir. Bu kelimeden üretilen cultura kavramı ilk kez tarımda kullanılmıştır. Türkçe, ekin terimi de bu kavrama bağlı olarak elde edilmiştir (Oğuz, 2011). Keleş'in (2005) kültür tanımında bütün bu özellikler ortaya konulmaktadır. “Kültür kavramına, “bir topluma özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü”, “muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve deneyimle (geliştirilmiş) olan biçimi”, “bireyin kazandığı bilgi” (tarih ve sanat kültürü gibi), “uygun biyolojik koşullarda bir mikrop türünü üremesi”, o kadar ki “tarım” gibi anlamların verildiği de görülmektedir. Kültür, davranış bilimlerinde, mikrobiyolojide sıklıkla kullanılan bir kavram olmakla birlikte, “içinde canlıların geliştiği, yaşama süreklilik kazandıran ortamlar “olarak tanımlayanlar da var. Bu bağlamda, “kültür balıkçılığı”, “kültür ortamında yetiştirilen inci” bolca duyulmaya başlanan kavramlardır (Keleş 2005: 14). Kültür, bir grup insanın oluşturduğu ortak yaşam tarzıdır (Tümertekin ve Özgüç, 2006). Kültür, insanların belirli bir zamanda yaşadıkları değerlerin, dinsel inanışlarının, davranışların bir arada oluşturdukları uyumdur. Ayrıca kültür insanların tarihsel ve toplumsal değerler içerisinde oluşturdukları manevi ve maddi unsurların bütünüdür.

Kültürel coğrafya kültür ile coğrafyayı birleştirerek farklı tarzdaki mekânsal ve sosyal unsurları coğrafi bakış açısıyla ortaya koymaktadır (Arı, 2005; Emekli, 2006). Yeme-içme alışkanlıkları, yerleşim biçimleri, dinî motifler, geleneksel mimari yapılar, giyim kuşam, dinlenen ve söylenen müzikler, el sanatları kültürel coğrafya unsurları olarak değerlendirilmektedir (Emekli, 2006). Kuşkusuz bu sayılan

çalışma alanları geleneksel kültürel coğrafya ile ilgilidir ve ABD'de 1920'li yıllarda etkili olmaya başlamıştır. Geleneksel kültürel coğrafya daha çok Sauer ilişkilendirilir. O kültürü ön plana alır ve tarihi kültürel verilere dayanarak coğrafi manzaranın inşasını yapar. Başka bir anlatımla geçmiş kültürlerin tarihi inşası, kültürel alan veya kültürel bölge, kültürel özelliklerin bölgeden bölgeye yayılımı gibi konuları işler (Warf, 2006; Kayserili, 2010). Ancak 1980'li yıllarda kültürel dönüş yaşanmış ve yeni kültürel coğrafya ortaya çıkmıştır.

Kültürel dönüş, kültürün gerek beşerî bilimlerde, gerekse sosyal bilimlerde öneminin artışıdır. Böylece yeni kültürel coğrafya ortaya çıkmış ve kültür disiplinin alt dallarında önem kazanmıştır. Kültürel dönüşün arkasında çeşitli nedenler bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan bazı gelişmeler kültürel dönüşe neden olmuştur. Bunlar sömürgelerin bağımsızlıklarına kavuşması, kentleşme, küreselleşme ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla meydana gelen toplumsal değişimler şeklinde sıralanabilir. Yeni kültürel coğrafyada, geleneksel kültürel coğrafyadaki kültür kavramı sorunlu olarak görülmektedir. Çünkü kültürün metalaşması, ticarete dönüşmesi, toplumsal eşitsizlikler, iktidar ilişkilerinin kültürel bağlamı gibi durumların geleneksel kültürel coğrafyada yeri yoktur. Geleneksel kültürel coğrafya kenti, kentsel mekânı, kültürel hafızayı ve kimlik politikalarını da anlamaktan uzaktır. Böylece yeni kültürel coğrafya farklı konuları ele almaya başlamıştır. Yeni kültürel coğrafyada geleneksel kültürel coğrafyanın çalıştığı maddi kültür öğeleri ve modern öncesi toplumlar önemini kaybetmiş, şehirler ve 20. yüzyıl toplumları önem kazanmıştır. Seyahat yazıları, edebiyat, metin incelemeleri, anlam ve temsil meseleleri, popüler kültür, kimlik politikaları, beden, post kolonyal çalışmalar, kent mekânı, mimari, gösterişli, yaşanan ve performatif gündelik yaşam, din, ırk ve etnisite gibi birçok konu kültürel coğrafya çalışma alanına eklenmiştir. Ayrıca melezlik çalışmaları, küresel kapitalizm, kültürün metalaşması, yeni teknolojiler ve nüfusun artan hareketliliği, teritori, diaspora, ulusasıri milliyetçilik, kültürel ekoloji, müzik ve kimlik gibi birçok konu, yeni kültürel coğrafyanın araştırma konuları arasına girmiştir (Kaya, 2015; Arı, 2005; Tanrıkulu, 2018).

Kültür insan-çevre etkileşiminde önemli bir yere sahiptir (Arı, 2005). Yeni bir alternatif olarak değerlendirilen kültürel coğrafya önceleri, beşerî ve ekonomik coğrafyayı yorumlamada önemli bir yer tutmaktadır (Köse ve Arı, 2005). Kültürel coğrafya, doğal ve kültürel coğrafi unsurların birbiriyle etkileşimini araştırmaktadır (Gümüşçü, 2018). Kültürel coğrafi unsurlar ile beşerî coğrafi unsurlar birlikte değerlendirilmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2006). “Kültürel coğrafya, insanların içinde buldukları fiziki çevreden ziyade, insanın var ettiği kültürlerin vurgulandığı bir anlam taşır. Kültürel coğrafya, bu şekilde kültür gruplarını ve toplumun mekânsal işleyişi açısından mekânsal çeşitliliklerini araştırır; dil, din, ekonomi, yönetim ve diğer kültürel olguların bir mekândan diğerine değişme veya aynı kalma yöntemlerini tasvirini ve analizini yapar. Bunun yanında coğrafyacıları kültürü inceleyen diğer bilim insanlarından ayıran nokta; kültürel coğrafyacıların, kültürün ve toplumların mekânsal anlamda taşıdıkları farklılıkları ve fonksiyonlarıyla ilgilenmesidir.” (Ertürk, ty: I).

Türkü

Halkın yaşantısının ürünü olan türkülerde, oluşturulan söz dizelerinde doğduğu yörenin genel mekânsal özelliklerini, kültür unsurlarını, geleneksel olgularını, yaşamsal fikirlerini ve toplumun yaşayış biçimlerinin ipuçlarını bulmak olanaklıdır. Halk türkülerinde ve üzüntülü anlarda yakılan ağıtlarda işlenen temalar, bunlara eşlik eden ezgiler, kullanılan söz dizinleri toplumun hayatsal faaliyetlerinden, yaşadığı çeşitli olaylardan benzerlikleri aktarmaktadır. Bu perspektiften değerlendirildiğinde halk biliminin sözlü olarak gelişen kültürel unsurları ve ürünleri konu alan araştırmalar öncülüğünde Türk halkının kültürel değerlerinin korunarak taşınıp kullanılabilirliğinin devam ettirilmesi sağlanılmaktadır. Ayrıca halk bilimi halkın yaşantısal kültürünü inceleyip çalışarak toplumun oluşturduğu sosyal, kültürel, ekonomik değerlerini belirleyip, kültürel unsurları birleştirmek, yerel kültürü ilk olarak ulusal kültür sonrasında da uluslararası kültür seviyesine ulaştırıp beşeriyetin müşterek kültürüne yardımcı olmayı amaçlamaktadır (Tan, 2000).

Türküler, Türk halkının yaşantılarını, tarihsel süreçlerini, geleneksel öğelerini, tüm gerçekliğiyle ortaya koyan toplumun manevi unsurları olarak gösterilmektedir. Toplumda yaşayan bireylerin hissettiklerini yansıtan türküler, Türk halkının kültür özelliklerini, sosyalleşme süreçlerini ve iktisadi unsurlarını aktaran ürünlerdir. Bütün bu yaşayış biçimlerini bulduran türküler, içerdikleri temalara göre farklı açıdan incelenmektedir. Bunlar “Gurbet”, “Askerlik, Savaş ve Kahramanlık”, “Hapishane, Eşkıyalık ve

Başkaldırı”, “Ninniler”, “Ağıtlar” ve “İş Türküleri” gibi halkın yaşamsal oluşumları ve hedefleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Bahsedilen halkın yaşantısal kültürünün oluşmasında önem taşıyan türkülerde, topluma ait yaşanılmış olaylara ve olgulara değinilmektedir (Vural, 2011). Halkın içinden doğan türküler ortaya çıktığı toplumun yöresel özelliklerini taşımaktadır. Halkın oluşturduğu ve halkın içinde gelişmiş olan bu müzik türü o toplumun aynasıdır. Halk türküleri, vatan sevgisini, yiğitliği, dürüst ve ahlaklı kişisel özellikleri, evrenin en değerli varlığı olan insanın sevilmesini, yoğun duygusal öğelerle dışa vuran en fazla değer taşıyan halk bilimi dallarındandır. Türk halk biliminin içinde yer alan türküler, toplumsal yaşamın farklı olayların, duygusal hislerin ve fikrîsel unsurların, halka özgü sanat tarzının ve kültürel etkileşimin anlatılmasıdır (Ataman, 2009).

Halk türküleri, Anadolu topraklarının doğal ortam unsurlarını içinde bulundurur. Karadeniz türküleri, neşelenince tiz ve çevik olan, yüksek ve dik dağların, geniş ormanların, sert kışların ve fırtınaların ifadesidir. Akdeniz ve Ege türküleri ise şen bir iklim aydınlığında, ferah gökyüzü ve güneşi yansıtırlar İç Anadolu türkülerinde ılık ve hafif bir hava hissedilmektedir. İç Anadolu'dan ilerleyip Doğu ve Güneydoğu'ya gittikçe yorucu çöl havası ve sıcaklığın ağırlığı çöker, türkülerin ritmi ağırlaşır. Ayrıca halk türküleri, dağda baharda açan çiçekleri, meyve veren ağaçları, akarsuları, dereleri, yabancı atları, kuzuları, kuzuları içinde bulundurduğu için coğrafi unsurlar bakımından da Türk kültürünün özelliklerini yansıtır. Aynı zamanda bu unsurlar, Türk halk oyunları ve türküleri, Türk tarihi, adetleri, ahlaksal değerleri, öyküleri destanları ile beraber gelişim göstermiştir. Türküleri, Anadolu insanın yaşamsal etkileşimini taşıyan sözsöz ürünler olmakla birlikte, söylene gelen dilsel öğeler halkı anlatmaktadır (Gazimihal, 2006; Başgöz, 2008, Göher, 2010;).

Türküleri, Anadolu halkının içinde doğup gelişen, bağımsızlığın, barışın, sevginin ve hoşgörünün oluşumunda etkendir. Türküleri, Anadolu coğrafyasında hüküm süren insanların tarihi süreçteki kahramanlıklarını, yaşanmışlıklarını konu alan kültürün taşıyıcı ayağıdır. Türküleri anlamak aynı zamanda Anadolu insanını anlamak için gereklidir. Anadolu'ya dair her şey türküleri yansıtmıştır. Türküleri kimi zaman İç Anadolu'nun steplerine, mor sümbüllü bağa, bülbülün güle hasreti dile getirilirken, bazen de Akdeniz'de yaşayan Türkmenlerin ve Yörüklerin ezgileri yankılanır. Aynı zamanda Doğu Anadolu'nun yüksek ve engebeli arazi yapısı, sert, keskin ve zor mücadeleyle geçen yaşamı türküleri konu olmuştur. Türküleri kimi zaman Karadeniz'in kararsız iklimi ve hırçın dalgaları yansırken, kimi zamansa zeybeklerin çalılımlı duruşları yansıtmıştır (Bayrak, 1996, Tanses, 2005; Ataman, 2009; aktaran Vural, 2011).

Türküleri, hissedilen duygusal bağların ve yaşanan vaziyetlerin yanında tarihsel süreçteki olayları, sosyal gelişimleri, ekonomik özellikleri, kültürel ayrıntıları da aktarmaktadır (Göher, 2010). Türküleri sadece müzisyenler tarafından değil, halk bilimciler ve diğer bilim insanları tarafından da incelenmektedir. Türküleri halk folklorunu yansıtmamasının yanında halkın kendini ifade etme aracıdır. Türküleri, halkın oluşturduğu beşerî temaları anlattığı kadar, içerdikleri pek çok özellikleri bakımından yerel ve ulusaldirler. Ayrıca onlaroluşturduğu toplumdan kaynağını almaktadır (Gökçe, 1982). Türküleri çeşitli sosyal işlevleri de vardır. Bunlar psikolojik, eğlence, estetik, eleştiri, söyleme, iletme, eğitimsel ve edebi, geleneksel, ulusal, dinsel inanış, ticari, düzenlilik işlevler olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda türküleri, toplumun sosyal ve kültürel değerlerini kuşaktan kuşağa taşımaktadır. Türküleri bu değerlere ya destek olmakta ya da karşı çıkmaktadır (Başgöz, 2008). Türküleri geçen başka bir konu da tarihsel süreçteki ayrıntıları aktarmasıdır (Vural, 2011).

Türküleri, coğrafyanın da inceleme alanı olan müzik açısından incelendiğinde, halk edebiyatının farklı bir kolu olarak gelişim göstermiştir (Boratav 2013; Öztelli, 2002). Türkü, halkın ya da kişilerin doğduğu andan yaşamının sonuna kadar başından geçen düşünsel ve duygusal durumunu sözsöz olarak sunan, hüznü veya neşeli zamanları dilsel özelliklerle aktaran, toplumsal kültürü oluşturan ürünlerdendir. Kendine has ezgiyle söylenen türküleri, bazen halk ozanı, seslendiren kişi veya söyleyeni belli olmayan insanlar tarafından oluşturulup halkın ortak kültürü niteliğindedir (Yakıcı, 2007). Türküleri, coğrafyada “coğrafi konum, bölgeler, yerlilik duygusu, insan ve çevre etkileşimi ve yayılım” konularını bakımından ele aldığı görülmektedir (Carney, 1999). Bu özellikler bazen tek başına bazen de birlikte kullanılmaktadır. Bu nedenle yapılan çalışmalarda türküleri geçen konuların farklı şekilde ele alındığı görülmektedir. Türküleri geçen coğrafi unsurlar o yörenin yaşayış tarzı, sosyal, ekonomik ve kültürel özellikleri açısından bilgi vermektedir (Uğur, 2015).

Müzik coğrafyası

“Yaşadığı çevrede insan birçok coğrafi unsurla karşılaşmaktadır. Kişinin bunları anlamlı hale getirmesi kültüre bağlıdır. Çeşitli kültürlerin çevrelerindeki doğal oluşumları algılamaları ve anlamlandırmaları da farklı olmaktadır. Bir kültür grubu için önemli olan coğrafi bir oluşum, diğerleri için değersiz sayılabilmektedir” (Karakuzulu ve Atnur, 2007: 158). Farklı mekânların toplumsal ve kültürel farklılıkları kültürel coğrafya tarafından incelenmekte olup her kültürün üzerinde diğer kültürlerin etkisi bulunmaktadır. Kültürel coğrafya, bir kültürün çıktığı yerden çevreye, bölgeye ve dünyaya nasıl yayıldığını araştırır. Somut ve somut olmayan kültür unsurları kültürel coğrafyanın inceleme konusunu oluşturur (Tümertekin ve Özgüç, 2006). Türküler de kültürün ve müzik coğrafyasının çalışma alanı içinde yer alır.

Müzik gündelik hayatın ayrılmaz parçasıdır. Müzik ve ses insanların dünyayla etkileşiminde büyük ölçüde etkilidir. Bu konuda en erken coğrafi çalışma Finlandya’da sonic landscapler adlı çalışma ile Finli coğrafyacı J.G. Granö’ ye aittir ve 1929 yılına kadar uzanır. Müzik coğrafyası, toplumların doğduğu veya hayatlarını devam ettirdiği mekânsal özellikleri, sesleri birleştirip ezgiler oluşturarak anlamlandırıp aktarmaya çalışan bir alan olarak gelişme göstermiştir. Bu terim ilk olarak Kuzey Amerika’da ortaya atıldığından müzik coğrafyası hakkındaki araştırmalar daha çok bu bölgede gelişmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalar kendi içinde değerlendirildiğinde farklı temalar üzerine yapıldığı görülmektedir. Burada oluşan halk müziği bölgeleri, müzik coğrafyasının doğası, yer kavramında müziğin önemi, işitsel görünüm, idari ve iktisadi coğrafyada müziğin yeri, müziğin içindeki fiziki coğrafya unsurları, müziğin coğrafya öğretimindeki önemi gibi farklı konular üzerinde çalışmalar yapılmıştır (Uğur, 2015). Sauer’in kültürel coğrafyasında müzik çalışmaları diğer kültürel elamanlardan farklı değildir. O, köken, yayılma ve bölge üzerinde duruyordu (Gregory vd. 2009). Fakat müzikle ilgili yapılan bu coğrafi çalışmaların başlangıcı 1960’lı yıllar olarak kabul edilir. Başlangıçta müzik, kültürel coğrafyaya giriş derslerinde kültürel konuların açıklanmasında kullanılmıştır. Peter HughNash, Jeffrey Gordon, Larry Ford, George Carney gibi isimler müzik coğrafyasının öncüleri olarak kabul edilmektedir (Carney, 1990 ve 1998, Dalbom, 2006; Uğur, 2015).

Özellikle 1970’li yıllar, müzik coğrafyasının ön plana çıktığı, çoğu araştırmalarda yerini aldığı zamanlar olarak değerlendirilmektedir. 1970’li yıllarda, müzik coğrafyasının ön plana çıkmasında, farklı müzik türlerinin gelişmesi ve yeni müzik türlerinin meydana çıkması etkili olmuştur. 1970’li yıllarda müzik coğrafyası üzerine yapılan araştırmalar sonucunda oluşturulan yayınların artışı bu dönemde halk müziğinin önem kazandığını göstermektedir. Devam eden süreçte, 1980’li yıllarda bu konu üzerine hazırlanan tebliğlerin sayısında çoğalma görülmüş ancak müzik coğrafyasıyla ilgili yapılan lisansüstü tez sayılarında düşüş yaşanmış ve aynı düşüş yayınlanan makalelerin sayısına da yansımıştır. Yine bu yıllarda müzik coğrafyasının üniversite kaynak kitaplarında ele alınıp incelenmesi, müzik coğrafyasının kültür unsurlarını barındıran coğrafyanın alt dallarından biri olarak gelişen farklı bir alan içerisinde ele alınması şeklindedir. Müzik coğrafyası, müzik bölgelerinin oluşumu ve sınırlarının tespit edilmesinden başlayarak, mekâna özgü oluşturulan müzik, ekonomik yapının yansımalarıyla oluşturulan müzik, mekânın sahiplenmişliğini vurgulayan müzik, beşeri ve fiziki unsurlarının etkileşimini konu alan müzik, insan ve doğal ortam arasındaki etkileşimden doğan kültürel, sosyal, ekonomik özellikleri konu alan müzik olarak farklı konularda gelişim göstermiştir. 1990’lı yıllarda sosyal bilimler içinde eleştirel olarak ele alınmıştır (Carney, 1990 ve 1998; Dalbom, 2006; Uğur, 2015).

Müzik coğrafyası farklı konular üzerinde durmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

1. Müzik bölgelerinin sınırlandırılması ve bölgesel müziğin yorumlanması,
2. Yerlerle ilişkili müzik stillerinin gelişimi ve yere özel müzik (Viyanalı klasik müzik, Nashville-folk müzik),
3. Müzik türlerinin kökeni ve yayılması,
4. Göç, ulaşım yolları ve ulaşım ağları ile ilgili müziğin mekânsal boyutları,
5. Müziğin, yerlerin karakterini belirleyen psikolojik ve sembolik elemanları (yer imajı, yerlilik duygusu ve yer bilinçliliği gibi),
6. Müziğin, kültürel coğrafi görünüme olan etkisi (konser binaları, müzik festivalleri gibi),
7. Müzik sanayinin mekânsal örgütlenmesi ve müzikle ilgili diğer olaylar (müzik kaydı yapan şirketlerin pazar bölüşümü, müzik yayını yapan radyo istasyonlarının dağılımı),

8. Müziğin doğal çevre ile ilişkisi (müzik aletlerinin yapımında doğal çevrenin kullanımı, müzik türünün doğal çevreden etkilenmesi),
9. Müziğin millî olan veya olmayan duygularla olan ilişkisi (millî veya yerel övünç kaynağı olup olmaması),
10. Müziğin mekânsal olarak diğer kültürel elemanlarla (din, diyalekt, yeme-içme, spor) olan karşılıklı ilişkisi” (Carney, 1998: 4, Dalbom, 2006; Uğur, 2015: 239-243).

Yöntem

Çalışmada kaynak taraması yapılmış, mevcut türküler içerik analizi ile değerlendirilmiştir. İçerik analizinde benzer veriler bir çerçeve içinde bir araya getirilmektedir. “İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır” (Yıldırım ve Şimşek 2018: 242). Bu çalışmada elde edilen sonuçlar sıklık analizi ile yorumlanmıştır. Sahanın coğrafi özellikleri uzun bir zaman diliminde gözlenmiştir. Toplamda 200 türkü ele alınmış olup, ortak eserler çıkarıldığında 95 Manisa türküsü incelenmiştir (Tablo 1). Ancak bunlardan 54 adet türküde geçen sosyo-kültürel ve ekonomik kısaca coğrafi özellikler dikkate alınmıştır. Bu eserlerde önceden belirlenmiş kavramlara göre kodlama yapılmış, altı konu belirlenmiştir. Kavramlar veya konu başlıkları daha önce yapılmış olan çalışmalardan elde edilmiştir.

Tablo 1: Manisa türküleri için kaynak olarak kullanılan eserler

Kaynak	Alınan eser sayısı
Salih TURHAN-Manisa Türküleri ve Oyun Havaları	95
TRT-İl İl Türkülerimiz	34
Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi-1	40
Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi-2	41

Bulgular

Manisa ve çevresi eskiden günümüze yerleşim alanıdır. Bu nedenle halkın yaşayış tarzı bu yörede ortaya çıkan halk türkülerine yansımıştır. Çalışmanın bu bölümünde Manisa türküleri tek tek ele alınarak, bunlarda geçen motifler coğrafi olarak analiz edilmektedir (Tablo 2). Sosyo-kültürel yapıyla ilgili motifler en yaygın (%31,7), yol motifi (%1,6) altı kez kullanılmıştır.

Tablo 2: Manisa türkü sözlerinde geçen başlıca motifler

Motifler	Sıklık	%	Çeşit sayısı
Sosyo-kültürel yapı	89	31,7	13
Tarım ürünleri ve geçim kaynağı	70	25,1	29
Yerşekilleri, bitki, hayvan ve iklim	53	18,9	17
Su	24	8,5	5
Konum, mevki ve yer adları	20	7,1	12
Mimari ve meskenler	20	7,1	6
Yol	6	1,6	2
Toplam	282	100	84

Sosyo-kültürel yapı motiflerine ait bulgular

Düğünler (7 kez), gelinsiz olmaz (23 kez). Manisa'da düğünler yöreye ait geleneksel özellikler taşımaktadır. Ancak günümüzde ise bu gelenekler değişmeye ya da yok olmaya yüz tutmuştur. Geleneksel olarak önce kız aile büyüklerinden istenir. Sonrasında söz kesilir ve düğün günü kararlaştırılır. Düğün zamanı geldiğinde kız evinde çeyiz serilir. Sonrasında kına (7 kez) gecesi yapılır. Burada geleneksel kıyafetler giyilir. Kızın ellerine kına yakılır. Ertesi gün yemek verilir, mevlit okutulur. Gelin çıkması yapılır. Günümüzde ise Manisa ve eskiden Manisa'ya bağlı yerleşmelerin, geleneksel adetleri ve giysileri, çevre koşulları, sosyal ve ekonomik durumları gibi unsurlar farklılık göstermektedir. Son yıllarda teknolojik gelişmelere bağlı olarak geleneksel kıyafetler yerini yeni kıyafet ve aksesuarlara bırakmıştır. Yöresel kıyafetler zamanla özel günlerde giyilir hale gelmiştir. Gelenek-görenek, düğün, bayram, yeme-içme vb. özellikler halkın içinden doğan türkülere yansımıştır. Efe halk folklorü (20 kez) ve efelik şehir ve yöresinin en önemli özelliğidir. Bu özellik sadece Manisa'ya ait de

değildir. Batı Anadolu'da sıkça kullanılmakta, yiğit, ağabeyi gibi anlamlar ifade etmektedir. Yöresel kıyafetlerden yazma (8 kez), oya (5 kez), şalvar (4 kez) ve cepken (2 kez) türkülerde geçmektedir. Hamam (5), sandık (3), karakol (3), gazan (1) değirmen (1), diğer sosyo-kültürel kavramlardır. Sosyo-kültürel değerlerin geçtiği türkü sözlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

“Ateş attım samana
Gayfe de koydum fincana
Selam söylen amcama
Amcam kızını vermezse
Turşu da kursun fincana”

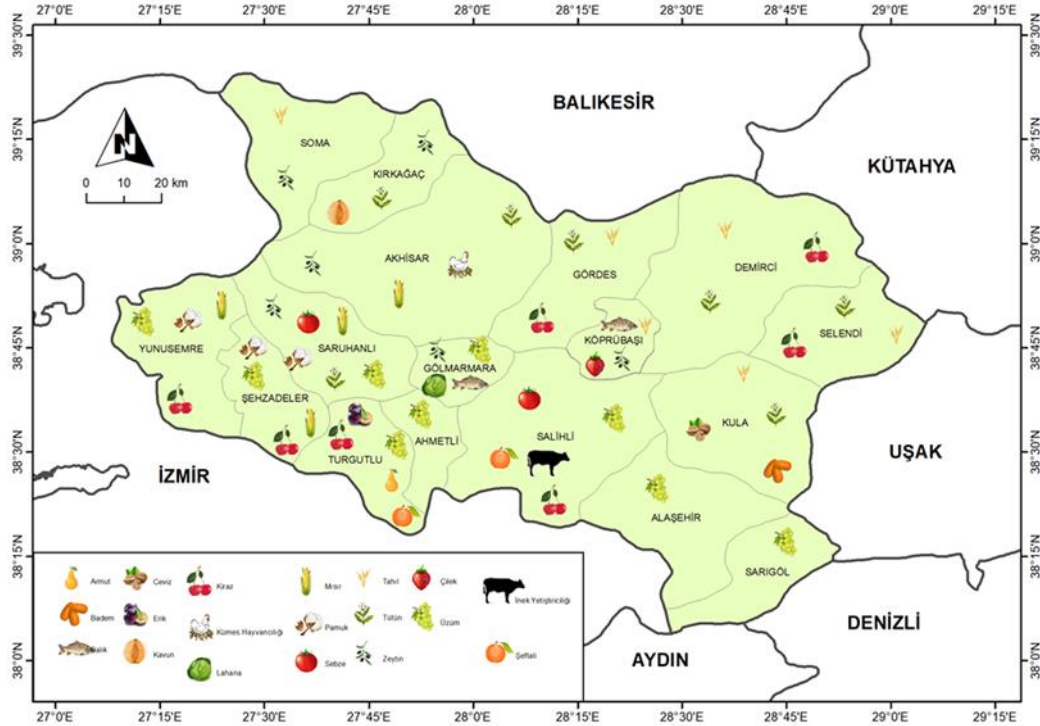
“Ayşe'nin evinde oyalıda sandık
Sandığım içinde kırmızı fındık”

“Hadindi allı gelin
Babcı pullu gelin
Yemeni başta gezer
Bilezik kolda gezer”

Tarım ürünlerine ve geçim kaynağı motifine ait bulgular

“Halk türkülerinde günlük yaşama, ekonomik faaliyetlere ve geçim kaynağına ilişkin unsurlara sıkça rastlanmaktadır” (Mirzaoğlu, 2012: 159-182). Türküler kırsal kökenlidir. Buna bağlı olarak temel ekonomik faaliyet tarım ve hayvancılıktır. Manisa'da uygun iklim koşullarından dolayı çeşitli tarım ürünleri yetiştirilmektedir. Manisa'da üzüm başta olmak üzere pamuk, tütün, buğday, bakla, biber, darı (mısır), ığde, armut, şeftali, nar, ayva gibi tarım ürünleri yetiştirilmekte ve hayvancılık da yapılmaktadır (Şekil 1). İl Sultani cinsi üzüm üretimiyle ülke tarımında önemli bir yere sahiptir. Zeytin üretimi bakımından da önemli olan ilde zeytin türkülerde geçmemektedir. Tarım ve hayvancılık türkülerde 70 kez tekrar edilmektedir. Bunların içinden tarımsal faaliyetin yapıldığı yer olan bahçe (8 kez) en sık ifade edilen kelimedir. ığde 7 kez ifade edilmiştir. Bağ 7 (üzüm ve asma dahil) ve harman 6 defa tekrar edilmiştir (Tablo 3).

Şekil 1: Manisa ilinde üretilen başlıca ürünler

Tablo 3: Manisa türkülerinde geçen tarım ürünleri ve geçim kaynağına ait motifler

Kelime	Sıklık	Kelime	Sıklık	Kelime	Sıklık
Bahçe	8	İğde	7	Harman	6
Buğday	5	Koyun	4	Kuzu	4
Üzüm	4	Armut	3	Arpa	2
Bağ	2	Darı	2	Ekin	2
Elma	2	Melengiç	2	Nar	2
Orak	2	Saman	2	Şeftali	1
Asma	1	Bakla	1	Kestane	1
Tarla	1	Tütün	1	Biber	1
Erik	1	Limon	1	Ayva	1
Portakal	1	Fıfık	1	Toplam	70

“Ak üzümün salkımı
Ayşe’de aldı aklımı
Bir şeftali vermezsen
Helal etmem hakkımı”

“Bahçelerde üzüm var
Gızsana bir çift sözüm var
Ben yare diktirdim güzelim
Ak çiçekli mor şalvar”

“Armut ağacı armut ağacı
Başın datacı
Kalksın samah eylesin
Anaynan bacı”

“Karanfilim budama
Sefa geldin odama
Eğil bir şeftali ver adama”

“Elma attım nar diye
Çarşılarda var diye”

“Limonun çiçeği açılıyor aman
Gerdanda benleri saçılıyor aman
Aman ayva yapraklandı leylim yarım”

Yerşekilleri, bitki, hayvan ve iklim motiflerine ait bulgular

Manisa ili Gediz ve Bakırçay vadileri (ovalar), yüksek platolar, yaylalar ve dağlık bölgeler gibi unsurlara sahiptir. Bunlar arasında dağlar ön plandadır. Dağ (9 kez), ova (3 kez), yayla (3 kez) Manisa türkülerinde yerşekillerini ifade ederken, karanfil (12 kez), gül (8 kez), turna (3), at (3), manda (3), kavak, selvi, söğüt, keklük ve suna birer kez ifade edilen bitki örtüsü ve hayvan türlerini anlatmaktadır.

“Koyverin gelsin yürüsün
Dağları duman bürüsün
Allı gelin kimin yarisin

Üçünü küçük hanım üçünü
Yaylada buldum göçünü”

İklim doğal ve beşeri hayatı farklı şekillerde etkileyen önemli bir coğrafi unsurdur. Tarımsal hayatı olumlu yönde etkilemekle birlikte, Manisa ili türkülerinde iklim ile ilgili motiflere sıkça rastlanmaz. Bu durum belki hayatı zorlaştıran soğuk ve karlı uzun kış aylarının yokluğu ile ilgili olabilir. İklim ağustos (2) ayının sıcaklığı ile anlatılırken, yaz mevsimsel değişikliği, doğal hayatın yeniden canlanışını anlatmaktadır. Alanda poyraz esmektedir.

“Elif orak biçiyor da
Suyu nerden içiyor
Ağustos sıcağında
Al yazmadan geçiyor”

“Yaz gelince her tepeler otlanır aman aman ey
Yağız atlar payvend ile beslenir aman”

“Esme poyraz esme
Dereden kavak kesme”

Su motifine ait bulgular

“Gerek insanların temel hayat kaynağı olması, tarımda kullanılması ve doğal güzelliği nedeniyle yaşanan mekânın hidrografik özellikleri türkülerde yer almıştır” (Şahinalp, 2012: 646). Manisa ve çevresi büyük bir kısmıyla Gediz Havzası içinde yer almaktadır. Kuzeybatıda küçük bir alan Bakırçay Havzası içinde kalmaktadır. Demirci, Gördes, Nif, Selendi, Kum, Deliniş dereleri tali akarsukollarıdır. Ege Bölgesinin iki doğal gölünden biri olana Marmara Gölü il sınırları içinde bulunmaktadır. Manisa türkülerinin çoğunda hidrografik özelliklere rastlamak mümkündür. Yöre türkülerinde çay 7 kez, su 7, dere 5 kez, çeşme ise 4 kez ve kuyu 1 kez kullanılmıştır. Su içeren türkü sözlerinin bazıları aşağıda görülmektedir:

“Çay içinde ot bitmiş
Kuzular yayılsın diye
Elmayı soydum dildim
Yere düştü de sildim”

“Çaya iner ağlarım (aman aman)
Çayda balık avlarım”

“Çayın öte yüzünde
Atım oynar düzünde”

“Sular akar delik taştan”

“Akçavlu çayları halime’ m bulanık akar”

Konum, mevki ve yer adları motiflerine ait bulgular

Türküler içinden çıktıkları yöreleri, şehirleri, yakın çevreyi, yer adlarını ve özelliklerini içinde bulunduran eserlerdir. “Türküler mekan isimlerinin canlı hafızasıdır” (Dursunoğlu ve Güleryüz, 2015). Kullanılan yer adlarına bakıldığında, ilin hem kendi içinde hem de uzak çevreyle mekansaletkileşimegirdiği görülmektedir. Nitekim Bağdat üç yerde geçmektedir. Kahve Yemenden gelmektedir. Medine, Selanik, Tiflis (5), Gürcistan türkülerde geçen uzak yerlerdir. Uzak yerlerdün bazıları (Bağdat, Medine) dini yakınlık ile ilgilidir. Burada durna kutsal yerlerden haber getirmektedir. Yine bunlar Türk halkının şimdi yaşadığı ve geçmişte yaşamış olduğu alanların belirleyicisi olmak bakımından öneme sahiptirler. Kütahya üç kez türkülerde geçerken, Selendi, Demirci, Bergama, Bursa ve Kayseri birer kez türkülerde geçen yakın çevre yerleşmeleridir. Bu durum mesafenin bozucu etkisiyle açıklanabilir. Kuşkusuz coğrafi yakınlık mekansal etkileşimi artırmaktadır.

“Devredip gezersin darı fenayı
Bağdat diyarına vardın mı durnam
Medine şehrinde Fadime anayı
Makamı andadır gördün mü durnam”

“Gel Kalizoğlu kaldır benin ölümü
Demirci'ye doğru aman döndür yönümü”

Mimari ve meskenler motifine ait bulgular

Evler 18.ve 19. yüzyıl yapısı sivil Osmanlı mimarisinin özelliklerini taşır. Mimari özelliği ön plana çıkan evler, Kula, Soma, Selendi ve Alaşehir'de bulunmaktadır. Dar sokaklar boyunca sıralanmış evlerde, genellikle ahşap malzeme kullanılmıştır. Daha çok iki katlı, cumbalı ve saçaklı süslemeli olan

evlerin hepsinde, yüksek duvarlarla birer avludurulur. Zemin katta mutfak, kiler, ahır gibi mekânlar yer alır. Fırın ve tuvalet genelde avludadır. Evlerin üst katlarındaki odalardan bir ya da iki tanesi başoda olarak ayrılmıştır. Türkülerde ev yedi yerde geçmekte, ev olarak nitelenebilecek dam ise iki yerde ifade edilmektedir. Dam baca anlamında kullanıldığı gibi, onlar hayvan barınağından ve insanların yaşam alanlarından oluşan geçici köy altı yerleşmeleridir. Yaz aylarında dama göç edilmektedir. Konak, oda (2), avlu evle ilgili diğer kelimelerdir. Evle birlikte alınan kapının önü veya evlerinin önü de sıkça (7 kez) kullanılmaktadır. Kapı önünde yapılan sohbetler halkın yaşam tarzının bir parçasını, komşuluk ilişkilerini dolayısıyla sosyalleşme mekanını anlatmaktadır. Ancak ihtiyatlı olmakla birlikte, çünkü evlerinin önü farklı iklimlerde de görülmektedir, iklimin uygunluğunun bu yönde olumlu bir etkisi olmalıdır.

“Kapının önünde taş ben olaydım
Ela gözüstünekaş ben olaydım
Kapının önünden gelir geçersin
Elinde badeyi dolu içersin
Kapının önünde süt bakır bakır”

“Evlerinin önü iğde
İğdenin dalları yerde
Mevlam düşürmesin derde”

“Evlerinin önü kavak
Su akar savak savak aman aman”

Yol motifine ait bulgular

Coğrafya mekânla ilgilidir. Mekân mesafe ile ölçülmektedir. Yine coğrafyada bağlantılar önemlidir. Yollar hem yaşanan mekânları hem de kültürler arasındaki mesafeyi azaltmakta, birbirine bağlamaktadır. Yol yolculuğu, ulaşımı, erişebilmeyi anlatmaktadır. Manisa ve çevresi eskiden günümüze önemli ticaret yolları üzerinde yer almıştır. Manisa erişilebilir bir alanda yer almıştır. Türkülerde 5 kez tekrar edilen yol ile yöre halkının yaşadığı mekânın ve yakın çevresindeki komşu il veya ilçelerle bağlantısının olduğu görülmektedir. Bir kez kullanılan tren kelimesi ulaşım şeklini ifade eden başka bir kelimedir. Bu konuda türkü sözlerinin bazıları şunlardır:

“Emine’min hep yolları dikine”
“Fadime’m de has bahçenin yolları”
“Kayser’dir yolumuz”
“Kütahya yolunda”
“Hamam yolu”
“Bergama yolu”

Sonuç ve tartışma

Müzik bir toplumun sosyal yaşantısına, siyasi yapısına, dini inançlarına ve o toplumun genel veya yöresel geleneklerine göre şekil almaktadır. Belirli bir bölgeye veya yöreye ait sözlü veya sözsüz unsurlar; o bölgenin veya yörenin ve daha geniş açıdan bakıldığında o müzik toplumun özelliklerini, düşünce tarzlarını, geleneklerini ve değerlerini kısaca kültürünü dahi yansıtmaktadır. Kuşkusuz müzik mekânın doğal özelliklerinden ayrı düşünülemez. Bu yönüyle müzik coğrafyasından bahsetmek mümkündür. Müzik coğrafyası beşerî coğrafyanın alt dalı olan kültürel coğrafya içinde ele alınmaktadır. Müzik coğrafyası mekânı birbiriyle uyumlu sesler yardımıyla anlamaya çalışmaktadır. Bu çalışmada Manisa Türkülerinde geçen coğrafi motifler müzik coğrafyası açısından ele alınmıştır.

Manisa halk müziğinde geçen coğrafi kelimelere göre belirlenen bölgelerden Batı Anadolu’da kalmaktadır. Bölge ülkenin batı yarısını içine almakta, Marmara ve Akdeniz coğrafi bölgelerinden illeri de kapsamaktadır. Bu yönüyle Manisa türkülerinde başka illerde görülen ortak temalar bulmak mümkündür. Orta Anadolu, Doğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu diğer bölgelerdir (Şahin, 2010). Manisa türkülerinde sosyo-kültürel motifler (89 kez) ön plandadır. Bu özellik kültürel zenginliğin bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Ancak bunlar çeşit sayısı az olan (13 adet) motiflerdir. Bu durum belirli motiflerde toplanmanın oluşu ile ilgilidir. Örnek olarak gelin motifi iltürkülerde en sık kullanılan (23 kez) motif olmak gibi bir özelliğe sahiptir. Tarımsal ürünlere ve geçim

kaynaklarına ait bulgular 70 kez ifade edilmekte ve ikinci planda gelmektedir. Bu motifler çeşitlilik arz etmekte olup (27 adet), sıklıkları fazla değildir. Doğaya yakın olan kırsal alanlardan esinlenen türkülerde Manisa, Gediz Ovası'nın bereketli toprakları üzerinde olduğu gibi, tarımsal faaliyetlerin çeşitliliğine neden olan Akdeniz ikliminin yaşandığı alanda bulunmaktadır. Uygun iklim çok sayıda geçim kaynağı da sağlamıştır. Türkü sözleri bu yönden zengindir. Çalışma alanı bu yönüyle Osmaniye türkülerine (Koday ve Yılmaz, 2017) benzemektedir. Hidrografik özellikler de yaygın olarak bulunmaktadır. Manisa Gediz havzasında bulunmakta, bu akarsuya çok sayıda dere, çay gibi tali kollar katılmaktadır. Ev motifi sıklık açısından pek de önemli değildir. Oysa ev, Türk halk müziğinde tekrarlanan coğrafi kelimelerden en sık rastlanan 13. kelimedir (Şahin, 2010). Yol motifi bağlantılılığı, erişebilirliği anlatmakta, alanda yerşekillerinin uygunluğu ile ortaya çıkmaktadır. Bu motif Manisa türkülerinde en az sayıda tekrar edilmektedir. Ancak bu motifin ülke genelinde en yaygın olan motiflerden biri olduğu hatırdadır tutulmalıdır. Manisa türkülerinde yüzeyşekilleridağlar, ova ve yayla kelimeleri ile anlatılmaktadır. Bu durum ilin dağlık olması ile ilgilidir. Platolar ve ovalar önem sırasına göre dağları takip eden yüzey şekilleridir. Göreceli olarak dağlar, Eğin (Akpınar, 2012) ve Erzurum türkülerinde olduğu (Şahinalp, 2012; Aliagaoglu, 2018) gibi sıkça türkülerde işlenmemiştir. Şahinalp (2012) çalışmasında Antalya, Erzurum, Konya, Rize ve Şanlıurfa illerininin türkülerini ele almış, bu türkülerde dağ-tepe tekrarlanma sayısı 62 türküde 104 tekrarla topoğrafik özellikler arasında ön plana çıkmıştır. Manisa türkülerindeturnalı türküler belkiuzağı, hasreti veyagurbeti ifade etmektedir ancak göç ve gurbet türkülerinin azlığı alanın göç vermediğini anlatmaktadır. Bu özellik ekonomik gelişmişlikle yakından ilgilidir. Manisa bugün sanayi şehridir (Aslan, 2018). Ancak türküler daha çok geçmişle ilgilidir. Şehrin geçmişte şehzade şehri olduğu da unutulmamalıdır. Manisa türküleri bu açıdan Eğin türküleriyle (Akpınar, 2012) zıtlık oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Akbulut, G. E. (2018). *Ordu türkülerinde kadın tipleri*. [Yüksek Lisans Tezi], Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akgün, D. (2006). *Kırşehir türkülerinde insan*. [Yüksek Lisans Tezi], Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akpınar, E. (2012). Eğin türkülerinin coğrafi analizi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7 (4), 253-274.
- Aliagaoglu, A. ve Uğur, A. (2012). *Şehir Coğrafyası*. Nobel Yayınevi.
- Aliagaoglu, A. (2018). Türkülerde Erzurum: bir şehir kimliği çalışması. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 44, 14-25.
- Arı, Y. (2005). Amerikan kültürel coğrafyasında peyzaj kavramı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10 (13), 311-339.
- Arı, Y. ve Köse, A. (2005). İnsan ve çevre etkileşimini yorumlamada yeni bir alternatif: kültürel coğrafya, *Türk Coğrafya Kurumu Ulusal Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı*, 51-59.
- Aslan, F. (2018). *Sanayi şehri Manisa*. Çantay Kitabevi.
- Ataman, A. (2009). *Bu Toprağın Sesi-Halk Musikimiz*. Süleyman Şenel (Ed.). Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Atılğan, H. (2003). *Türkülerin İsyanı*. Akçağ Yayınları.
- Başgöz, İ. (2008). *Türkü*. Pan Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (2013). *Türk Halk Bilimi I, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Gerçek Yayınevi.
- Bulut, İ. (2015). Cengiz Aytmatov'un eserlerinde coğrafya. Meydan A. ve Çetin T. (Ed.). *Türk Kültüründe Coğrafya I* içinde (ss. 345-356). Pegem.
- Cangür, A. (2013). *Batı Anadolu'da efelik ve eşkıyalık türküleri ve hikâyelerinin edebi yönden incelenmesi*. [Doktora Tezi], Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Carney, G. O. (1990). Geography of music: inventory and prospect. *Journal of Cultural Geography*, 10 (2), 35-48.
- Carney, G. O. (1998). Music geography. *Journal of Cultural Geography*, 18 (1), 1-10.
- Güngör, Ş. (2015). Karacaoğlan şiirlerinde coğrafi unsurlar. Meydan A. ve Çetin T. (Ed.). *Türk Kültüründe Coğrafya I* içinde (ss. 198-218). Pegem Akademi.
- Çetin, S. (2015). Orta Asya'dan Anadolu'ya geleneksel Türk konutunda tarihsel süreklilikler. Meydan A. ve Çetin T. (Ed.). *Türk Kültüründe Coğrafya I* içinde (ss. 297-309). Pegem Akademi.
- Cuche, D. (2004). *Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı* (T. Arnas, Çev.). Bağlam Yayıncılık.

- Dalbom, C. J. (2006). Music and sound geography. Warf B. (Ed.). *Encyclopedia of Human geography* içinde (ss. 313-314). Sage Publication.
- Doğanay, H. (1992). *Coğrafyaya Giriş*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Dursunoğlu, H. ve Güleriyüz, Ş. (2015). Türkiye'de geçen Türkiye dışındaki yer isimleri. 4 Ağustos 2021 tarihinde ayk.gov.tr adresinden erişildi.
- Düzgün, D. (2003). Erzurum çarşı pazar, *Milli Folklor*, 58 (Yaz), 76-85.
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, kültür ve turizm: kültürel turizm, *Ege Coğrafya Dergisi*, 15, 51-59.
- Erdem, M. E. (2018). *Erzincan türküleri üzerine bir inceleme*. [Yüksek Lisans Tezi], Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erol, O. (2012). *Silifke halk oyunlarında yer alan türkülerin konuları-Silifke türkülerindeki motifler ve semboller*. [Yüksek Lisans Tezi], Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ertürk, S. A. (Ty). *Kültürel Coğrafya: İnsan-Kültür-Mekân*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Evci, A. (2018). *Orta Karadeniz Bölgesine Ait Türkülerde Türk Yaşam Tarzı*. [Yüksek Lisans Tezi], Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gazimihal, M. R. (2006). *Anadolu Türküler ve Musiki İstikbalimiz*. Ötügen Yayınları.
- Göher, F. (2010). Türkülerde motifler. *Türk Yurdu Dergisi*, 30 (62), 269 (630), 173-180.
- Gökçe, E. (1982). *Eğin Türküleri* (6. Bs.). Yaba Yayınları.
- Gönen, S. (2010). Türkülerin dilinde İstanbul silüetinin görünümü, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23, 159-178.
- Gregory, D., Chonstone, R., Geraldine, P., Watts, M. ve Whatmore, S. (2009). *Dictionary of Human Geography* (5th ed.). Wiley and Blackwell Publication.
- Güleç, H. (2006). Türkülerin ve destanların dilinde Bayburt. *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 650, 151-160.
- Gümüşçü, O. (1018). Tarihi coğrafya ve kültürel miras. *Erdem*, 75, 99-120.
- Güngör, Ş. (2015). Karacaoğlan şiirlerinde coğrafi unsurlar. Meydan A. ve Çetin T. (Ed.). *Türk Kültüründe Coğrafya I* içinde (ss. 198-218). Pegem Akademi.
- Kara, H. (2016). Azerbaycan türkülerinde coğrafyanın rolü, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 47, 396-402.
- Karademir, N. (2015). Aşık Veysel'in şiirlerinde coğrafi unsurlar. Meydan A. ve Çetin T. (Ed.). *Türk Kültüründe Coğrafya I* içinde (ss. 221-248). Pegem Akademi.
- Karakaş, A. (2011). *Çukurova Türkü Söyleme Geleneğinde Hikâyeli Türküler (Adana, Osmaniye)*. [Doktora Tezi], Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakuzulu, Z. ve Atnur, G. (2007). Kültür coğrafyası açısından bir inceleme: Tortum, Çıldır ve Tödürge (Demiryurt) Gölleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 34, 157-167.
- Kaya, D. (1999). *Anonim Halk Şiiri*. Akçağ Yayınları.
- Kaya, D. (2004). *Anonim Halk Şiiri*. (2. Bs.). Akçağ Yayınları.
- Kaya, İ. (2015). Kültürel dönüş ve yeni kültürel coğrafya. *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Yıllık Kongresi* (629-633). 21-23 Mayıs 2015. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kayserili, A. (2010). Carl Ortwin Sauer ve kültürel coğrafya. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15 (24), 177-190.
- Keleş, R. (2005). Kent ve kültür üzerine. *Mülkiye Dergisi*, 29 (246), 9-18.
- Koday, S. ve Yılmaz, E. (2017). Osmaniye türkülerinde coğrafi motifler. Aslan F. (Ed.). *Türkiye Coğrafya Araştırmaları* içinde (ss. 527-544). Pegem Akademi.
- Korkmaz, M. A. (2006). *Türkü türü ve Doğu Karadeniz türkü kültürü*. [Yüksek Lisans Tezi], Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Melikoğlu, A. (2012). *Türkülerde gök ve gök unsuru ile ilgili inançlar*. [Yüksek Lisans Tezi], Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Meydan, A. (2015). Yunus Emre şiirlerinde coğrafi unsurlar. Meydan A. ve Çetin T. (Ed.). *Türk Kültüründe Coğrafya I* içinde (ss. 167-181). Pegem Akademi.
- Meydan, A. (2018). Ferdi Tayfur Şarkılarında Coğrafi Unsurlar, *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(1) 79-100.
- Mirzaoğlu, F. G. (2003). *Çukurova Bozlağı*. Binboğa Yayınları.
- Mirzaoğlu, F. G. (2005). Türkülerde mitolojik unsurlar. *Türkbilig*, 10, 34-53.
- Mirzaoğlu, F. G. (2008). Üsküdar'a gideriken aldı da bir yağmur: musikide Üsküdar imgesi. VI. *Uluslararası Üsküdar Sempozyum Bildiriler I* (419-430). İstanbul.

- Mirzaoğlu, F. G. (2012). Türk halk türkülerinde değirmen motifi ve değirmenci türküleri. *Bilig*, 62, 159-182.
- Oğuz, E. S. (2011). Toplum bilimlerde kültür kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 123-139.
- Özbek, M. (1981). *Folklor ve Türkülerimiz*. Ötüken Yayınları.
- Özçağlar, A. (2003). *Coğrafyaya giriş, sistematik, kavramlar, yöntemler*. Hilmi Usta Matbaacılık.
- Öztelli, C. (2002). *Evlerinin Önü, Türküler*. Özgür Yayınları.
- Şahin, M. (2010). *Türk halk müziğinde coğrafi motifler ve türküler atlası*. [Yüksek Lisans Tezi], Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahinalp, M. S. (2012). Müzik coğrafyası açısından bir araştırma: doğal ortam özelliklerinin türkü sözleri üzerindeki etkisi, *International Journal of Social Science*, 517, 633-661.
- Tan, N. (2000). *Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler*. Artmedia.
- Tanrıkulu, M. (1018). *Coğrafya ve kültür, mekân, kültür, tarih, coğrafi işaret*. Pegem Akademi.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2006). *Beşeri coğrafya: İnsan, kültür ve mekân*. Çantay Kitabevi.
- Turhan, S. (2010). *Manisa türküleri ve oyun havaları*. Cem Veb Ofset.
- Kolektif. (2006). *Türk Halk Müziği Antolojisi 1*. TRT Müzik Dairesi Yayınları.
- Kolektif. (2006). *Türk Halk Müziği Antolojisi 2*. TRT Müzik Dairesi Yayınları.
- Kolektif. (2006). *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1*. TRT Müzik Dairesi Yayınları.
- Kolektif. (2006). *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1*. TRT Müzik Dairesi Yayınları.
- Uğur, A. (2015). Müzik coğrafyası: Türkülerdeki coğrafya. *Bilig*, 74, 239-260.
- Üstüntaş, S. (2018). *Ege Bölgesi türkülerinde eşkıya tipi*. [Yüksek Lisans Tezi], Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vural, F. G. (2011). Türk kültürünün aynası türküler. *Journal of New World Sciences Academy*, 6 (3), 397-411.
- Warf, B. (Ed.) (2006). *Encyclopedia of human geography*. Sage Publications.
- Yakıcı, A. (2007). *Halk Şiirinde Türkü*. Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (11. Bs.). Seçkin Yayıncılık.

Etik kurul onayı

Literatür taramasına dayalı bir çalışma olması sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Daha temiz bir dünya için kadınlar kimyasallardan vazgeçebilir mi? Deneysel bir çalışma

Can women give up chemicals for a cleaner world? An experimental study

Gönderim Tarihi / Received: 20.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 03.09.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.900307>

Suna SOHTAOĞLU**1

Özden YALÇINKAYA ALKAR²

ÖZ: Bu araştırmanın amacı temizlikte kullanılan kimyasalların zararlarına ilişkin verilen bir psikoeğitimin kimyasalları kullanma biçimi ve sıklığı, kimyasalları kullanma miktarını azaltmaya yönelik niyete ilişkin değişim aşaması ve özyeterlik algısı üzerindeki etkisinin boylamsal olarak incelenmesidir. Yöntem olarak zayıf deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmaya 44 kadın gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcılara evlerde kullanılan kimyasal temizlik maddelerinin çevreye ve insan sağlığına zararlarını anlatan bir psikoeğitim verilmiş ve katılımcıların psikoeğitim öncesi, hemen sonrası ve 3 ay sonrası buldukları değişim aşamaları ve özyeterlikleri değerlendirilmiştir. Aynı zamanda psikoeğitim öncesinde kimyasal temizlik malzemelerini kullanma sıklıkları, kimyasallara ilişkin düşünceleri ile kullanma biçimleri değerlendirilmiş ve bu değerlendirme 3 ay sonra tekrarlanmıştır. Katılımcıların özyeterlik algılarındaki değişim Friedman, temizlik maddelerinin kullanım sıklığındaki değişim ise Marginal homojenlik testi ile değerlendirilmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde katılımcıların özyeterlilik algılarının psikoeğitimden hemen sonra anlamlı oranda arttığı ($p<0,05$); üç ay sonra etkinin azaldığı ancak hala psikoeğitim öncesine göre sürdüğü; kimyasal temizlik malzemelerinin kullanım sıklıklarında ise anlamlı oranda azalma olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). Psikoeğitimden hemen sonra hazırlık aşamasındaki kişi sayısının, izlemde de hareket aşamasındaki kişi sayısının arttığı görülmektedir. Sonuç olarak, psikoeğitim kişilerin evlerde kullandıkları kimyasalları azaltmakla ilgili niyetini ve davranışlarını olumlu yönde değiştirmesine katkı sağlamış ve kişilerin bunu yapabileceğine ilişkin özyeterlilik algılarını arttırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kimyasal temizlik malzemeleri, Çevreci davranış, Özyeterlik, Değişim aşamaları

ABSTRACT: The aim of this study is to examine the effect of a psychoeducation about the harmful effects of chemicals used in cleaning on the frequency of using chemicals, the stages of change regarding the intention to reduce the amount of using chemicals, and perception of self-efficacy. The research is a longitudinal study which utilized weak experimental design. 44 women voluntarily participated in the study. Participants were provided with a psychoeducation about the harmful effects of chemical cleaning agents used in homes to the environment and human health. The stages of change and self-efficacy of the participants before, after and 3 months after the psychoeducation were evaluated. At the same time, the frequency of using chemical cleaning materials, their thoughts on chemicals and the way of using them were evaluated before the psychoeducation and this evaluation was repeated 3 months later. The change in the self-efficacy perceptions of the participants was evaluated with the Friedman test and the change in the frequency of using cleaning agents with the Marginal homogeneity test. When the analysis results were examined, it was found that the self-efficacy perceptions of the participants increased significantly right after the psychoeducation ($p < 0.05$), after three months the effect diminished but still lasts compared to pre-psychoeducation and there was a significant decrease in the usage frequency of chemical cleaning materials ($p < 0.05$). It is observed that after the psychoeducation the number of people in the preparation stage and in the follow-up period the number of people in the movement stage of the decreasing the use of chemicals increased. Conclusion: Psychoeducation has contributed to positively change the intention and behavior of people in reducing the chemicals they use at home and increased people's self-efficacy perceptions.

Keywords: Chemical cleaning agents, Environmental behavior, Self-efficacy, Stages of change

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Psikolog, Ankara Yenimahalle Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 175226111@ybu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8375-8567>

² Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/İnsan Toplum Bilimleri Fakültesi/Psikoloji Bölümü/Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, ozdenalkar@ybu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8484-9199>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

According to the 2019 data of the World Health Organization, a large number of people die every year with diseases that develop as a result of exposure to chemicals released into the environment. The health and environmental hazards of cleaning agents, which make up an important part of these chemicals, are revealed by researches. Therefore, it is important for people to reduce the amount of harmful chemicals they use in cleaning in terms of the environment and human health. There are many theories about what factors affect environmentally friendly behavior. Some of these theories emphasize the concept of self-efficacy. Self-efficacy is defined as the belief that a person can achieve something. According to Bandura, people's self-efficacy in a field will affect their motivation to do activities in that field. In our research, the Transtheoretical model, which is one of the theories that defends the importance of self-efficacy in behavioral change, was used. According to this model, a person goes through several stages while changing a behavior. If the person is not ready, they cannot proceed to the next stage. These stages are named precontemplation, contemplation, preparation, action and maintenance.

The aim of this study is to examine the effect of psychoeducation about the harmful effects of chemicals used in cleaning on the frequency of using chemicals, the stages of change regarding the intention to reduce the amount of using chemicals and perception of self-efficacy. In addition, the relationship between self-efficacy and the stages of change about reducing the use of chemical cleaning agents will be examined.

Methodology

Weak experimental design was utilized. 44 women, aged between 21 and 60, voluntarily participated in the study. As the only exclusion criterion, attention was paid to the fact that individuals were not diagnosed with obsessive-compulsive disorder. Participants were provided with psychoeducation about the harmful effects of chemical cleaning agents used in homes on the environment and human health. The stages of change and self-efficacy of the participants before, after and 3 months after the psychoeducation were evaluated. At the same time, the frequency of using chemical cleaning materials, their thoughts on chemicals and the way of using them were evaluated before the psychoeducation and this evaluation was repeated 3 months later.

In this study, questionnaires created by the researcher were used to evaluate sociodemographic data, self-efficacy, frequency and the way of using chemical cleaning agents and thoughts on chemical cleaning agents. The stages of change were evaluated using a scale developed by Prochaska, Diclemente et al, which assesses the intention to quit smoking according to five stages of change. The form used in this study was adapted by the researcher in such a way that all statements regarding the stages of change are statements about the reduction of chemical cleaning agent usage.

The change in the self-efficacy perceptions of the participants was evaluated with the Friedman test; the change in the frequency of using cleaning agents with the Marginal homogeneity test and Spearman correlation analysis was used to evaluate the relationship between the self-efficacy of the participants and the stages of change.

Findings and discussion

When the findings were evaluated, 32% of the participants (14 people) were in the pre-contemplation stage before the psychoeducation, 9% (4 people) remained in the pre-contemplation stage according to the evaluation immediately after the psychoeducation and in respect of the evaluation 3 months after the psychoeducation, 20% of the participants (9 people) was seen to be in the pre-contemplation. It was observed that 25% of the individuals (11 people) were in the preparation stage before the psychoeducation, while the number increased to 61% (27 people) according to the evaluation immediately after the psychoeducation, and 2% (1 person) remained in the preparation stage according to the evaluation 3 months after the psychoeducation. While 4% of the people (2 people) before the psychoeducation were in the action stage, it was observed that 55% of the participants (24 people) passed the action stage on the evaluation 3 months after the psychoeducation.

When the analysis results were examined, it was found that the self-efficacy perceptions of the participants increased significantly right after the psychoeducation ($p < 0.05$), after three months the effect diminished but still lasts compared to pre-psychoeducation. There was a significant decrease in the usage frequency of all chemical cleaning materials ($p < 0.05$). In all three measures (before psychoeducation, immediately after psychoeducation and 3 months after), it was observed that there was no relationship between the stage of change they were in and their self-efficacy.

Results and recommendations

It is thought that our research is important in terms of addressing a subject that has serious harm to the environment and human health, and showing that a properly prepared psychoeducation based on scientific evidence can increase self-efficacy and change the behavior in people. On the other hand, the limitations of our study are the limited number of research samples and the fact that the amount of chemical use could not be made through objective evaluations. It is thought that longitudinal studies that are conducted with larger sample groups in the future will be important to understand the motivational factors affecting the progress of individuals between the stages of change.

Giriş

Rachel Carson'ın (1962) zararlı kimyasalların çevre üzerindeki olumsuz etkilerini anlattığı *Sessiz Bahar* (*Silent Spring*) kitabının yayınlanmasının üzerinden 60 yıl geçmesine, çevreci davranışın gelişmesine yönelik çalışmaların 40 yılı aşındır devam etmesine rağmen hala insanların kimyasalların zararları hakkında yeterince farkındalıklarının bulunmadığı ve çevreye ve kendilerine verdikleri zararı önlemeye ilişkin yeterince çaba göstermedikleri görülmektedir (Mitchell, 1997; Carpenter vd., 1998). 1960-1995 yılları arasında endüstriyelleşmenin sebep olduğu çevresel kirliliğin, 1960 yılına kadar oluşan kirliliğe denk olduğu ifade edilmektedir (Akt. Köylü, 2011).

Dünya Sağlık Örgütü'nün 2019 verilerine göre her yıl tüm dünyada 1,6 milyondan fazla ölümün sebebi havaya, suya, toprağa karışan kimyasallara maruziyet sonucu gelişen zehirlenme, akut alt solunum yolu enfeksiyonları, böbrek yetmezliği, kardiyovasküler hastalıklar, kanser vb sorunlardır (WHO, 2019). Bu kimyasalların önemli bir bölümünü oluşturan temizlik maddelerinin sağlığa ve çevreye zararları araştırmalarla ortaya konmaktadır (Mitchell, 1997; Nazaroff ve Weschler, 2004; Le Cann vd., 2011; Grotewohl, 2017; Zota vd., 2017; DeLeo vd., 2020). Yüze temizlemede, bulaşık, çamaşır temizliğinde, banyo ve tuvalet temizliğinde kullanılan maddelerin içeriğindeki klor, formaldehit, fitalat vb kimyasallar astım (Rosenman vd., 2003), alerji (Bernard, 2007), akciğerle ilişkili sorunlar (Dumas ve Moual, 2020) ve kansere (Zota vd., 2010) kadar pek çok hastalıkla ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Ancak günlük hayatta kimyasal temizlik malzemeleri bütünüyle mikrop öldürme, hijyen sağlama gibi sağlığa olumlu etkiyle ilişkilendirilmektedir. Kimyasal maddelerin sağlığa ve çevreye zararlı etkileri arkadaki bilgilendirme etiketlerinde yazmakta ancak kullanıcıların bu etiketleri okuyup okumadığı, okusa da dikkate alıp almadığı bilinmemektedir. Konuya ilişkin Türkiye'de yapılan bir araştırmada katılımcıların yarısının ürünün sağlık açısından güvenilir olup olmadığına ambalajına bakarak karar verdiklerini belirttikleri, bu kişilerden de yalnızca %9'unun "içindeki kimyasalların yaratabileceği tehlikelere ve zararlara ilişkin uyarılar ve bunları önlemek için alınacak önlemler" kısmına öncelikle dikkat ettiğini söylediği dikkati çekmektedir (Kiraz vd., 2011). Bu nedenle çevreci davranışla ilgili diğer alanlarda olduğu gibi kimyasal temizlik maddelerinin doğru ve dikkatli kullanımı hakkında da daha etkili çözümler üretilmesi gerekmektedir.

Literatür taraması

Son dönemde çevreyle ilişkili daha duyarlı bir yaklaşımın sergilenmesi amacıyla farklı disiplinler ekolojik planlama ve stratejiler üzerinde çalışmaktadır. Çevreyi olumsuz etkileyen bu sorunlara insanların sebep olduğu düşünüldüğünde yapılması gereken ilk değişikliklerden birinin, buna sebep olan insan davranışlarının değiştirilmesi olduğu görülmektedir. Bu sebeple konu psikoloji alanını özellikle ilgilendirmektedir (Winter, 2000; Tuncay, 2002).

İnsanların günlük davranışlarının çevreye olan zararını en aza indirebilmek için gereken davranış değişikliklerinin sağlanabilmesine yönelik pek çok araştırma yapılmaktadır (örn. Kimble vd., 2005; Li ve Tseng, 2018). Temelde bu davranış değişiklikleri çevresel kaynakları kirleten ve/veya yok eden, boşa harcayan davranışları azaltıp (suyun aşırı tüketimi, toksik kimyasalların kullanımı vb.), çevresel sorunları azaltan davranışların artırılmasını (geri dönüşümün sağlanması gibi) içermektedir (Geller, 1989). Yapılan çalışmalar müdahalelerin etkisinin varlığını kanıtlar niteliktedir (Burn ve Oskamp, 1986; Leung vd., 1997).

Çevreci davranışa yönelik araştırma ve teoriler

Çevreci davranışı etkileyen faktörlerin neler olduğunun araştırılması sürecinde, çevreci davranış gösteren bireylerle göstermeyen bireyler arasındaki farklılıkların anlaşılmasının önemi vurgulanmaktadır (Gifford, 2011). Türkiye'de üniversite öğrencileriyle yapılan bir araştırmada çevreci davranış sergilemenin cinsiyet, çevre konularına ilgili olma, ekolojik ayak izi hakkında bilgi sahibi olma, ailede çevre konularının konuşulması, çevre ile ilgili etkinliklere katılma, çevre ile ilgili dersler almış olma, öğrenim gördüğü fakülte, babanın eğitim durumu ve babanın mesleğiyle ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır (Atik ve Doğan, 2019).

Konuyla ilgili araştırmaların uzun yıllardır devam ettiği ve bu süreçte çok sayıda teorilerin oluştuğu gözlenmektedir (Hines vd., 1986; Tapio ve Willamo, 2008; Cunningham vd., 2010). Dünyayı tehdit

eden problemlerin büyük çoğunluğuna insanların sebep olduğu düşünüldüğünde başlangıçta bu durumun bilgi eksikliği ve farkındalıkla ilişkili olduğu düşünülebilir. Ancak yapılan araştırmalar probleme ilişkin bilgi ve farkındalığın önemli olduğunu ancak kişilerin var olan olumsuz davranışlarının sonlanması ve çevreye duyarlı davranışın oluşması için tek başına yeterli olmadığını göstermektedir (Bamberg ve Möser, 2007; Alp vd., 2008; Hughes vd., 2012). Çevreci davranışın nasıl oluştuğuna yönelik çalışmalardan bazılarının kişinin içsel süreçlerine (özyeterlilik gibi (Schutte, 2017)), bazılarının ise sosyal süreçlere (grup etkileşiminin etkisi gibi (Werner ve Stanley, 2011)) atıfta bulunduğu gözlenmektedir.

Hines ve diğerleri (1986) çevreye duyarlı davranışların oluşumuna katkıda bulunan özelliklerin araştırıldığı çalışmaları bir araya getirerek yaptıkları metaanaliz sonucu “Sorumlu Çevre Davranışı Modeli” teorisini ortaya atmışlardır. Buna göre bir kişinin çevreye duyarlı davranışlar geliştirme konusundaki motivasyonunun etkileyen özellikler: çevresel sorunların varlığı hakkında bilgi sahibi olmak, çevresel sorunlarla ilişkili insanların neler yapabileceğine ilişkin stratejiler hakkında bilgi sahibi olmak, kişinin kendi davranışlarının değişimi getirebileceğine yönelik algısının varlığı (bazı kaynaklarda denetim yeri, bazı kaynaklarda ise etkinlik algısı olarak geçmektedir), tutumları, sözel taahhütte bulunmuş olması ve kişinin sorumluluk duygusu olarak belirlenmiştir (Hines vd.,1986). Bununla birlikte çevreci davranışın sergilenmesinde tek faktörün kişinin motivasyonu olmadığı, bütün bu özellikler dışında bir de durumsal faktörler adı altında maddi durum gibi kişinin motivasyonuna rağmen çevreci davranış konusunda yeterince davranış değişikliği gösterememesine neden olan başka faktörlerin de olacağı belirtilmiştir.

Kollmuss ve Agyeman 2002 yılında yaptıkları araştırmalarında o zamana kadar yapılan çevreci davranışı ortaya çıkaran süreçlere ilişkin çalışmaları inceleyerek teorilerin ortak yönlerini, çelişkileri ve ihmal edilen alanları ortaya koymuşlardır. Bu araştırma sonucunda tüm etken olabilecek faktörleri demografik faktörler, içsel faktörler ve dışsal faktörler olarak üçe ayırmışlardır. Demografik faktörler olarak cinsiyet, eğitim gibi faktörlerin çevreci davranışa etkileri değerlendirilirken, içsel faktörler olarak motivasyon, çevresel bilgi, farkındalık, değerler, tutumlar, duygu, denetim yeri, sorumluluklar ve öncelikler; dışsal faktörler olarak da kurumsal, ekonomik, sosyal ve kültürel faktörler ele alınmaktadır.

Görüldüğü gibi davranış değişimini yordayan faktörler oldukça çeşitlidir ve her faktörün her durumda aynı etkiyi göstermediği görülebilmektedir. Örneğin tutum değişikliğinin davranış değişikliği için önemli olduğu düşünülebilir ancak iş yerinde çalışanlar üzerinde yapılan bir çalışmada davranış değişikliği için tutum değişikliğinin şart olmadığı sonucu ortaya konurken, yerine çevresel farkındalık, performans konusunda geri bildirim, ekonomik teşvikler, çevresel altyapı, yönetim desteği ve eğitimin davranış değişikliğiyle ilişkisi olduğu sonucu çıkmıştır (Young vd., 2015).

Çevreci davranışı yordayan pek çok faktörün olduğuna ilişkin çalışmaların yanında insanların neyin yapılmasının gerektiğine ilişkin bilgileri olmasına rağmen davranış değişikliğine gitmemelerinin sebeplerine ilişkin farklı bir açıklama kişinin kendisiyle ilişkili düşüncelerinin aracı rolüne ilişkindir (Bandura, 1982). Burada kastedilen kişinin özyeterlilik algısıdır. Özyeterlilik kişinin bir şeyi başarabileceğine olan inancı olarak tanımlanmaktadır (Bandura, 1982). Bandura’ya göre kişinin bir alana ilişkin özyeterliliği onun o alana yönelik faaliyetlere yaklaşım motivasyonunu etkileyecektir (1997). Aynı zamanda duruma ilişkin değişim oranını da belirleyebilmektedir. Yapılan bazı araştırmalarda çevreci davranışın özyeterlilikle ilişkisi olduğu doğrulanmaktadır (Clayton vd., 2013; Schutte, 2017). Çevreci davranışı açıklamaya çalışan Norm Aktivasyon modelinin de özyeterliliği çevreci davranışı ortaya çıkaran 4 temel değişken içerisinde ele aldığı görülmektedir (Schwartz ve Howard, 1981).

Teoriler üstü model (TTM)³

Bazı teoriler davranışın değişim sürecinin aşamaları olduğunu savunmaktadır. Bu teorilerden günümüzde en çok kabul görenlerden biri Prochaska ve DiClemente’nin oluşturduğu davranış değişimin beş farklı aşamada gerçekleştiğini savunan Teoriler Üstü Model’dir (DiClemente ve Prochaska, 1982; Velicer vd., 1996). Bu modele göre bir kişi bir davranışı değiştirirken birtakım aşamalar arasında hareket

³ Transtheoretical model

eder. Eğer kişi hazır değilse bir sonraki aşamaya ilerleyemez. Bu aşamalar niyet öncesi, niyet, hazırlık, hareket ve sürdürme şeklinde adlandırılmıştır. “Niyet öncesi” aşaması kişinin davranışının olumsuz sonuçlarının farkında olmadığı ve hali hazırda yapmayı sürdürdüğü davranışını altı ay içinde değiştirmeye niyetli görünmediği dönemi; “niyet” aşaması kişinin önceki döneme göre davranış değişiminin artılarının daha çok farkında olduğu, önündeki altı aylık süreçte davranışını değiştirmek niyetinde olduğu dönemi; “hazırlık” aşaması kişinin gelecek ay gibi kısa bir süre sonra davranışını değiştirmeye eğilimli olduğu dönemi; “hareket” aşaması kişinin geçmiş altı ay içinde davranış değişikliği için belirgin, gözlemlenen adımlar attığı durumu ve son aşama olan “sürdürme” aşaması ise kişinin altı aydan daha uzun bir süredir değiştirdiği davranışını koruduğu durumu ifade etmektedir (Prochaska ve DiClemente, 1992). Modele göre müdahale öncesi kişinin hangi aşamada olduğu davranışını değiştirip değiştiremeyeceği ile ilgili bilgi vermektedir. TTM öz yeterlilik algısını kişinin davranış değişikliğine ilişkin motivasyonunu gösteren ve davranış değişikliğini kolaylaştıran temel faktörlerden biri olarak ele almaktadır (DiClemente, 1986).

Araştırmamızda evlerde temizlikte kullanılan kimyasalların zararlarına ilişkin verilen bir psikoğitimin ardından kişilerin kullandıkları kimyasal maddeleri azaltmaya yönelik davranışlar gösterip göstermeyecekleri TTM çerçevesinde beş aşamalı olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda kişinin evinde kullandığı kimyasal temizlik malzemelerini kullanma sıklığını azaltmaya yönelik niyetleri (değişim aşamaları) ve öz yeterlilik alguları açısından değişimleri incelenmiştir. Alanyazına bakıldığında TTM daha çok fiziksel ve ruhsal sağlığa ilişkin davranışların değişimi üzerine yapılan araştırmalarda kullanılıyor olsa da (DiClemente vd., 1985; Prochaska vd., 1985; Yalçinkaya-Alkar, ve Karanci, 2007; Prochaska vd., 2009); özellikle son dönemde çevreci davranışla ilişkili alanlarda da çalışıldığı görülmektedir (Gaterslaben ve Appleton, 2007; Van Bekkum, 2011; Fu vd., 2012). Araştırmamızda TTM’in davranış değişiminde değişim aşamaları ve özyeterlilik yaklaşımının kişilerin kimyasal temizlik malzemelerini azaltmaya yönelik niyetlerindeki değişimi daha net bir şekilde görmeyi sağlaması açısından yararlı olduğu düşünülmüştür.

Çalışmanın amacı

Araştırmamızın amacı temizlikte kullanılan kimyasalların zararlarına ilişkin verilen bir psikoğitimin kişilerin değişim aşamaları ve kimyasal temizlik malzemeleri kullanımını azaltabileceklerine yönelik özyeterlilik algılarına psikoğitimden hemen sonra ve üç ay sonraki etkisinin incelenmesidir. Aynı zamanda kişilerin evlerde en yaygın kullanılan kimyasal temizlik maddelerini kullanma sıklıkları, bu kimyasallara ilişkin düşünceleri ve kimyasalları kullanma biçimleri psikoğitim öncesi ve psikoğitimden üç ay sonra değerlendirilecek ve süreç içindeki değişimi incelenecektir. Araştırmamızın hipotezleri kişilerin psikoğitimden sonraki ölçümlerde özyeterlilik algılarının psikoğitim öncesine göre artacağı; değişim aşamaları değerlendirildiğinde psikoğitimin ardından hazırlık aşamasındaki, 3 ay sonraki izlemde de harekete geçme aşamasındaki kişi sayısının artacağı; kimyasal kullanım sıklıkları incelendiğinde psikoğitim öncesine göre 3 ay sonraki izlemde anlamlı bir azalma olacağı ve kişilerin başlangıçta buldukları değişim aşamalarıyla özyeterlilikleri arasında anlamlı bir ilişki çıkacağı şeklindedir. Özyeterlilik ile değişim aşamaları arasındaki ilişkinin, hareket ve sürdürme aşamasındaki kişilerin özyeterlilikleri daha yüksekken niyet öncesi aşamasına inildikçe özyeterliliğin azalacağı şeklinde olması beklenmektedir.

Alanyazına bakıldığında Türkiye’de çevresel sorunlarla ilgili konularda insanların ne kadar bilinçlendiğine, insanların çevreci bilinç düzeyleri ile çevreci davranışları arasında bir ilişki olup olmadığına ve çevreci davranışla ilişkili değişkenlerin neler olduğuna yönelik çalışmalar bulunduğu görülmektedir. Ancak çevreci davranışların daha genel bağlamda ele alındığı görülmüş, boylamsal ve deneysel bir araştırma deseninin kullanıldığı herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Yöntem

Araştırmada araştırma yöntemi olarak tek gruplu tekrarlı ölçümler zayıf deneysel desen yöntemi kullanılmıştır. Deneysel desenler bağımsız değişkenlerin araştırmacı tarafından manipüle edilebildiği, ölçümlerin karşılaştırılarak neden sonuç ilişkilerinin kurulabildiği yöntemlerdir (Büyüköztürk vd., 2013). Deneysel desenler içerisinde örneklemin seçkisiz atama ile yapılamadığı ve kontrol grubunun bulunmadığı tek gruplu desenler bu özellikleri sağlayamaması nedeniyle zayıf deneysel desen olarak

adlandırılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2013). Araştırmada bağımlı değişkenler olan özyeterlik, değişim aşamaları ve kimyasal temizlik malzemelerinin kullanım sıklığına yönelik tekrarlı ölçümler uygulanarak bağımsız değişken olan psikoeğitimin etkisinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Örneklem

Örneklem seçiminde elverişli örneklem (convenience sampling) yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem varolan birtakım sınırlılıklar nedeniyle örneklemin kolay ulaşılabilir gruplardan seçilmesi durumudur (Baltacı, 2018). Katılımcılar araştırmacının kolay ulaşabildiği ve 3 ay sonra da ulaşabileceği, araştırmaya katılmaya gönüllü olan bireylerden oluşmuştur.

Örneklem sayısının belirlenmesinde power analizi kullanılmış, hata miktarı $\alpha=0.05$ ve 0.25 orta etki büyüklüğünde, hedeflenen testin gücü 0.95 (%95) iken örneklem sayısı minimum 43 olarak belirlenmiştir.

Araştırmaya yaşları 21 ile 60 arasında değişen, şehirde yaşayan, %73'ü üniversite eğitimi almış, %64'ü çalışan 44 kadın gönüllü olarak katılmıştır. Örneklem çoğunlukla temizliği kadınların yapması nedeniyle tümüyle kadınlardan oluşmaktadır. Çalışmanın sonuçlarını etkileyebileceği düşünülerek tek dışlama kriteri olarak kişilerin obsesif kompulsif bozukluk tanısı almamış olmasına dikkat edilmiştir.

Kullanılan araçlar

Kişisel bilgi formu

Cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek gibi sosyodemografik verilere ve kişilerin ev temizliği alışkanlıklarına ilişkin birtakım soruların bulunduğu araştırmacı tarafından oluşturulmuş bir formdur. Kişilerin kimyasal kullanım sıklıkları çamaşır suyu, yüzey temizleyici, kireç sökücü, yağ çözücü, yumuşatıcı ve oda spreyini ne sıklıkta kullandıklarını (hemen hemen her gün, üç dört günde bir, haftada bir, ayda bir, hiç) belirlemelerinin istendiği bir çizelgenin doldurulması suretiyle değerlendirilmiştir.

Temizlikte kimyasal olan toksik temizlik malzemelerinin kullanımına yönelik düşünce, davranış ve özyeterliği değerlendirme formu.

Kişilerin psikoeğitim öncesi ve sonrası kimyasal temizlik maddelerine yönelik düşünce ve davranışlarını ölçmeyi hedefleyen 7'li likert tipi sorulardan oluşan bir anket formudur. Araştırmacının kendisi tarafından oluşturulan bu formla kişilerin kimyasal temizlik maddelerine ilişkin düşüncelerinin, temizlik maddelerini kullanım biçimlerinin ve çevresel problemler hakkında çevresiyle etkileşiminin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Ankette aynı zamanda kişinin kimyasal temizlik malzemelerini azaltabileceğine ilişkin özyeterlik algısının düzeyinin ölçülmesini amaçlayan bir madde bulunmaktadır.

Değişim aşamalarını değerlendirme formu

Değişim aşamalarını değerlendirme formu orijinalinde Prochaska, Diclemente ve arkadaşları tarafından geliştirilen sigara kullanma alışkanlığını bırakmaya yönelik niyeti beş değişim aşamasına göre değerlendiren bir ölçektir (Diclemente vd., 1991). Bu aşamalar Türkçeye çevrilerek 'niyet öncesi', 'niyet', 'hazırlık', 'harekete geçme' ve 'sürdürme' şeklinde adlandırılmıştır. Niyet öncesi aşamasındaki birey 'Şu anda sigara kullanıyorum ve önümüzdeki altı ay içinde bırakmayı düşünmüyorum.' ifadesiyle; niyet aşamasındaki birey 'şu an sigara içiyorum ama önümüzdeki altı ay içinde bırakmayı ciddi olarak düşünüyorum. Ancak önümüzdeki bir ay içinde bırakmayı düşünmüyorum.' ifadesiyle; hazırlık aşamasındaki birey 'Şu anda sigara içiyorum ancak önümüzdeki 30 gün içinde bırakmayı ciddi olarak düşünüyorum.' ifadesiyle; harekete geçme aşamasındaki birey 'sigarayı geçtiğimiz altı ay içinde bıraktım.' ifadesiyle ve son aşama olan sürdürme aşamasındaki birey de '6 aydan daha uzun bir zamandır sigara kullanmıyorum.' ifadesiyle değerlendirilmektedir (Yalçinkaya-Alkar, ve Karanci, 2007). Katılımcılardan bu ifadelerden kendilerine en çok hangisinin uyduğunu seçmeleri istenmektedir.

Bu çalışmada kullanılan form, araştırmacı tarafından değişim aşamalarına yönelik tüm ifadeler kimyasal temizlik malzemesi kullanımının azaltılmasına ilişkin ifadeler olacak şekilde uyarlanmış ve böylece kişilerin temizlik malzemelerini kullanımını azaltmaya niyetli olup olmadıklarının, niyetleri varsa ne kadar süre içinde davranışa dökeceklerinin, azalttı iseler de bunun ne kadar süredir devam ettiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

İşlem ve istatistiksel analiz

Araştırmanın verileri Nisan 2017- Şubat 2018 tarihleri arasında toplanmıştır.⁴ Katılımcılara kimyasal temizlik maddelerinin zararlarına yönelik bir psikoeğitim verilmiştir. Psikoeğitimin içeriğinde kimyasalların içerik bilgisi, sağlığa ve çevreye zararı, kimyasallar yerine kullanılacak alternatifler slaytlarla desteklenen bir sunumla aktarılmıştır. Bu psikoeğitimin etkili olabilmesi için öncelikle araştırmacı çevreci davranışlar için verilen eğitimlerin etkisini arttıran faktörlerin neler olduğunu araştırmıştır. Yapılan araştırmalarda verilen ön bilginin güçlü, sağlam dayanaklı mesajlar içermesi, kişilerde korku ve kaygı duygularına optimal düzeyde neden olması, mesajları kişiselleştirebilmelerine olanak vermesi, sorularla, tartışma ortamı sağlanarak bilginin işlenmesi ve bu sayede akılda kalıcılığının artırılmasının pratikte eğitimin davranış değişikliği yaratabilmesi için dikkat edilmesi gereken konular olarak belirlenmiştir (Werner ve Adams, 2001; Werner ve Stanley, 2011; Werner, 2013). Psikoeğitimin içeriği bu konulara dikkat edilerek hazırlanmış, sunum sırasında etkileşim ortamı yaratılmaya çalışılmıştır.

Psikoeğitime katılımcılar 8-10 kişilik gruplar halinde katılmış ve sunum yaklaşık bir saat sürmüştür. Sunum öncesinde katılımcılara araştırmanın ölçüm araçları uygulanmıştır. Sunumun ardından kimyasal temizlik malzemelerini kullanım sıklığını azaltmaya ilişkin niyetleri ve özyeterlik algıları tekrar değerlendirilmiştir. Son olarak eğitimden 3 ay sonra tüm ölçümler tekrarlanmış ve kişilerin düşünce ve davranışlarındaki kalıcı değişikliklerin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Araştırma verilerinin istatistiksel analizleri, SPSS (Statistical Programme for Social Science- Sosyal Bilimler için istatistik Programı) programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların psikoeğitim öncesi, psikoeğitimden hemen sonra ve psikoeğitimden üç ay sonraki kimyasal temizlik malzemesi kullanımını azaltabileceklerine ilişkin özyeterlilik algılarındaki değişim Friedman Testi ile değerlendirilmiştir. Kimyasal temizlik maddelerinin kullanım sıklığındaki değişimin değerlendirilmesi için Marginal homojenlik testi, kimyasal temizlik maddelerine yönelik düşünce ve davranışlarındaki değişimin değerlendirilmesinde ise Wisconsin testi kullanılmıştır.

Bulgular

Katılımcıların yaşları 21 ile 60 aralığında olup, ortalaması 33,7'dir. Örnekleme ilişkin diğer demografik veriler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların demografik ve temizlik yaklaşımlarına ilişkin verileri

Değişken	Frekans	Yüzde %
Eğitim Durumu		
Ortaokul	2	4,5
Lise	10	22,7
Önlisans	4	9,1
Lisans	15	34,1
Y.Lisans	12	27,3
Çalışma Durumu		
Çalışan	28	63,6
Ev Hanımı	16	36,4
Medeni Hal		
Evli	34	77,3
Bekar	10	22,7
Temizlik Yapma Sıklığı		
Hemen hemen her gün	14	31,8
3-4günde bir	16	36,4
Haftada bir	13	29,5
Ayda birkaç kez	1	2,3

⁴ Çalışmanın verileri Nisan 2017 - Şubat 2018 tarihleri arasında toplanmış olması sebebiyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Katılımcıların psikoeğitim öncesi, psikoeğitimden hemen sonraki ve psikoeğitimden üç ay sonraki temizlikte kullandıkları kimyasalların kullanımını azaltmaya ilişkin niyetlerini gösteren değişim aşamalarındaki yerleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların eğitim öncesi, eğitimden hemen sonra ve 3 ay sonraki değişim aşamaları

	Niyet öncesi		Niyet		Hazırlık		Hareket		Sürdürme	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Psikoeğitim öncesi	14	32	9	21	11	25	2	4	8	18
Psikoeğitimden hemen sonra	4	9	2	5	27	61	2	4	8	18
Psikoeğitimden 3 ay sonra	9	20	1	2	1	2	24	55	8	18

Buna göre psikoeğitim öncesinde kişilerin %32’sinin (14 kişi) niyet öncesi aşamasında iken psikoeğitimden hemen sonraki değerlendirmede %9’unun (4 kişi) niyet öncesi aşamasında kaldığı, psikoeğitimden 3 ay sonraki değerlendirmede ise katılımcıların %20’sinin (9 kişi) niyet öncesi aşamasında olduğu görülmüştür. Psikoeğitim öncesinde kişilerin %21’inin (9 kişi) niyet aşamasında iken, psikoeğitimden hemen sonraki değerlendirmede %5’inin (2 kişi) niyet aşamasında olduğu, psikoeğitimden 3 ay sonraki değerlendirmede ise %2’sinin (1 kişi) niyet aşamasında kaldığı görülmüştür. Psikoeğitim öncesinde kişilerin %25’inin (11 kişi) hazırlık aşamasında iken psikoeğitimden hemen sonraki değerlendirmede sayının artarak %61’inin (27 kişi) hazırlık aşamasına geçtiği, psikoeğitimden 3 ay sonraki değerlendirmede %2’sinin (1 kişi) hazırlık aşamasında kaldığı görülmüştür. Psikoeğitim öncesi (ve değişmeyeceği için psikoeğitimden hemen sonra) kişilerin %4’ü (2 kişi) hareket aşamasında iken psikoeğitimden 3 ay sonraki değerlendirmede katılımcıların %55’inin (24 kişi) hareket aşamasına geçtiği görülmüştür. Psikoeğitim öncesinde (ve değişmeyeceği için psikoeğitimden hemen sonra) kişilerin %18’inin (8 kişi) sürdürüm aşamasında olduğu görülürken eğitimden 3 ay sonraki değerlendirmede, daha önce sürdürüm aşamasında olan tüm kişilerin aynı şekilde kimyasalları az kullanmaya devam ederek sürdürüm aşamasında kaldıkları dikkati çekmektedir.

Katılımcıların psikoeğitim öncesi, psikoeğitimden hemen sonra ve 3 ay sonraki izlemde kimyasal temizlik malzemesi kullanımını azaltabileceklerine ilişkin özyeterlik algıları ve o dönemdeki değişim aşamaları arasındaki ilişki Tablo 3’te verilmiştir. Verilerin her ikisi de sıralı (ordinal) değişken olduğundan aradaki ilişkinin değerlendirilmesi için Spearman korelasyon analizi yapılmıştır. Katılımcıların her üç ölçümde de o dönemde buldukları değişim aşaması ile özyeterlikleri arasında ilişki olmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

Tablo 3: Katılımcıların özyeterlikleri ve değişim aşamaları arasındaki Spearman Korelasyon Analizi sonuçları

	n	r*	P
Psikoeğitim öncesi	44	0,166	0,28
Psikoeğitimden hemen sonra	36	0,30	0,07
Psikoeğitimden 3 ay sonra	42	0,26	0,10

Katılımcıların psikoeğitim öncesi, psikoeğitimden hemen sonraki ve psikoeğitimden 3 ay sonraki kimyasal temizlik malzemelerini azaltabileceklerine ilişkin öz yeterlik algıları arasında anlamlı bir değişim olup olmadığı Friedman testi ile değerlendirilmiş ve değişimin anlamlı olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). Değerlendirme sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların psikoeğitim öncesi, psikoeğitimden hemen sonra ve 3 ay sonraki izlemde kimyasal temizlik malzemesi kullanımını azaltmaya ilişkin özyeterlik algılarındaki değişimin Friedman Testi sonuçları

Tekrarlı değerlendirmeler	Ortalama	Std.Sapma	χ^2	p
Psikoeğitim öncesi	4,88	1,55	9,4	0,009
Psikoeğitimden hemen sonra	5,85	1,62		
Psikoeğitimden 3 ay sonra	5,56	1,60		

Anlamli farklılaşmanın hangi değerlendirmeler arasında olduğunu belirlemeye yönelik ikili karşılaştırma Wilcoxon Testi ile yapılmıştır. Buna göre psikoeğitim öncesi (ort=4,88, ss=1,55) ile psikoeğitimden hemen sonraki (ort =5,85, ss=1,62) değerlendirme arasında ortalamanın yükseldiği ve farkın anlamlı olduğu bulunmuştur (p=0,011). Ancak psikoeğitim öncesi (ort=4,88, ss=1,55) ve psikoeğitimden 3 ay sonraki (ort =5,56, ss=1,60) ile psikoeğitimden hemen sonra (ort=5,85, ss=1,62) ve 3 ay sonraki (ort=5,56, ss=1,60) değerlendirmeler arasında anlamlı farklılaşma bulunmamıştır (p>0,017).

Katılımcıların kimyasal temizlik maddelerine yönelik düşüncelerini ve kimyasalları kullanma şekillerini gösteren anket sorularına verdikleri cevapların, psikoeğitim öncesi ve sonrasındaki ölçümler arasında değişimi Wilcoxon testi ile incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir. Sonuçlar değerlendirildiğinde katılımcıların evde kullandığımız temizlik malzemelerinin sağlığımız açısından zararlı olabileceği ifadesine katılma düzeylerinde anlamlı bir artış olurken, evde kullandığımız temizlik malzemeleri çevresel açıdan zararlı olabilir ifadesine katılma düzeylerinde anlamlı bir değişiklik olmadığı görülmüştür (p<0,05). Katılımcıların evimin temiz olması için kimyasal maddeleri kullanmak zorundayım ifadesine katılma düzeylerinde anlamlı bir azalma olduğu; kimyasal madde kullanırken arkasında yazan bilgileri okuma düzeylerinde anlamlı bir artış olduğu; kimyasalların kullanırken etiketinde yazan talimatlarından daha fazla kullanım ifadesine katılma düzeyinde anlamlı bir değişiklik olmadığı; daha iyi temizlik yapabilmek için birkaç kimyasal maddeyi bir arada kullanma davranışlarında anlamlı bir azalma gözlemlendiği görülmektedir (p<0,05). Katılımcıların psikoeğitimin ardından çevreyle ilgili sorunları takip etme ve sosyal çevresiyle paylaşma durumlarının değerlendirilmesi için sorulan sorulara verdikleri cevaplara bakıldığında psikoeğitimin ardından çevresiyle kimyasal maddelerin zararları hakkında konuşma miktarında ve çevresel problemler hakkında yapılan araştırmaları, programları vb. takip etme düzeyinde artış olduğu görülmüştür (p<0,05).

Tablo 5: Katılımcıların psikoeğitimden önce ve 3 ay sonraki izlemde davranışlarındaki değişimin Wilcoxon Testi sonuçları

Tekrarlı değerlendirmeler	n	Ortalama	p
Evde kullandığımız kimyasal temizlik malzemeleri sağlığımız açısından zararlı olabilir.			0,043
➤ Psikoeğitim öncesi	43	6,25	
➤ 3 ay sonra	42	6,55	
Evde kullandığımız kimyasal temizlik malzemeleri çevresel açıdan zararlı olabilir.			1,00
➤ Psikoeğitim öncesi	43	6,39	
➤ 3 ay sonra	42	6,21	
Evimin temiz olması için kimyasal maddeler kullanmak zorundayım.			0,00
➤ Psikoeğitim öncesi	43	5,14	
➤ 3 ay sonra	42	3,71	
Kimyasal madde kullanırken arkasında yazan bilgileri muhakkak okurum.			0,011
➤ Psikoeğitim öncesi	43	4,02	
➤ 3 ay sonra	42	4,83	
Kimyasalların kullanırken etiketinde yazan talimatlarından daha fazla kullandım.			0,151
➤ Psikoeğitim öncesi	43	3,46	
➤ 3 ay sonra	42	2,81	
Daha iyi temizlik yapabilmek için birkaç kimyasal maddeyi bir arada kullandığım olur.			0,041
➤ Psikoeğitim öncesi	43	3,49	
➤ 3 ay sonra	42	2,74	
Çevrele kimyasal maddelerin zararları hakkında konuştuğum olmuştur.			0,001
➤ Psikoeğitim öncesi	43	3,91	
➤ 3 ay sonra	42	5,21	
Çevresel problemler hakkında yapılan araştırmaları, programları vb takip ederim.			0,017
➤ Psikoeğitim öncesi	43	3,95	
➤ 3 ay sonra	42	4,76	

Katılımcıların psikoeğitimden hemen önce ve psikoeğitimden 3ay sonraki izlemde çamaşır suyu, yağ çözücü, kireç sökücü, yumuşatıcı, yüzey temizleyici ve oda spreyi kullanım sıklıkları arasındaki farkın değerlendirilmesinde Marjinal homojenlik testinden yararlanılmıştır. Test sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Sonuçlara göre değerlendirmeye alınan tüm kimyasal maddelerin kullanım sıklıklarında bir azalma olduğu ve ölçümler arasındaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur ($p<0.05$).

Tablo 6: Katılımcıların kimyasal madde kullanma sıklıklarına ilişkin psikoeğitim öncesi ve sonrası karşılaştırılması

Kimyasallar	Ön test					Son test					P*
	Her gün n (%)	3-4 günde bir n (%)	Haftada bir kez n (%)	Ayda birkaç kez n (%)	Hiç n (%)	Her gün n (%)	3-4 günde bir n (%)	Haftada bir kez n (%)	Ayda birkaç kez n (%)	Hiç n (%)	
Çamaşır suyu	18 (%41)	14 (%32)	7 (%16)	5 (%11)	-	7 (%16)	10 (%23)	17 (%39)	9 (%21)	-	<0,001
Yağ çözücü	6 (%14)	14 (%32)	9 (%20)	8 (%18)	7 (%16)	1 (%2)	7 (%16)	4 (%9)	17 (%39)	14 (%32)	<0,001
Kireç sökücü	-	5 (%11)	9 (%20)	21 (%48)	9 (%20)	-	2 (%5)	3 (%7)	21 (%48)	17 (%39)	0,004
Yumuşatıcı	5 (%11)	18 (%41)	10 (%23)	1 (%2)	10 (%23)	2 (%5)	8 (%18)	12 (%27)	5 (%11)	16 (%36)	0,002
Yüzey temizleyici	16 (%7)	14 (%32)	14 (%32)	5 (%11)	4 (%9)	1 (%2)	7 (%16)	8 (%18)	12 (%27)	15 (%34)	<0,001
Oda spreyi	3 (%7)	7 (%16)	3 (%7)	9 (%20)	22 (%50)	4 (%9)	1 (%2)	2 (%5)	5 (%11)	31 (%71)	0,037

*Marginal Homojenlik Testi

Tartışma

Bu araştırmayla amaç kimyasal temizlik malzemelerinin kullanımının zararlarına ilişkin verilecek bir psikoeğitimin davranış ve düşüncelerde değişiklik sağlayıp sağlamadığının ve kişilerin bu kimyasalların kullanımını azaltabileceğine ilişkin özyeterlik algısını artırıp artırmayacağını belirlemesidir. Bu nedenle öncelikle kişilerin kimyasal kullanım miktarını azaltmaya ne kadar niyetli olduklarını gösteren değişim aşamaları değerlendirilmiştir. Sonuçlara bakıldığında (bkz. Tablo 2) psikoeğitim öncesinde kimyasal temizlik maddesi kullanımını azaltmayı düşünmediğini belirten niyet öncesi aşamasında katılımcıların %32'si yer alırken psikoeğitimin hemen ardından bu sayının %9'a düştüğü görülmektedir. Bu durum psikoeğitimin etkili olduğunun ve kişilerin niyetlerini değiştirdiğinin bir göstergesidir. 3 ay sonraki izlemde kimyasalları azaltmayı planlayan kişilerden bazılarının fikrini değiştirmesi sonucu niyet öncesi dönemdeki kişi sayısı %20'ye çıksa da başlangıçtakinden daha az olduğu görülmektedir. Aynı zamanda psikoeğitim öncesi kimyasal temizlik maddesi kullanımını bir ay gibi kısa bir süre içinde azaltmayı planladığını belirten hazırlık aşamasındaki kişi sayısının psikoeğitim sonrası %61'e çıktığı ve 3 ay sonraki izlemde kimyasal kullanımını azalttığını söyleyen hareket aşamasındaki kişi sayısının %4'ten %55'e yükseldiği görülmektedir. Bu durum psikoeğitim sonrasında kimyasalları azaltmaya karar veren kişilerin çoğunun bunu gerçekleştirebildiğini göstermektedir.

Araştırmamızda kişilerin sağlık ve çevreyle ilişkili alanlarda davranış değişimini yordayan temel faktörlerden biri olduğu düşünülen özyeterliğin psikoeğitim öncesi, psikoeğitimden hemen sonraki ve psikoeğitimden üç ay sonraki dönemde durumu ölçülerek bir farklılaşma olup olmadığı değerlendirilmiştir (DiClemente, 1986). Böylece hem özyeterliğin psikoeğitim sonrası değişip değişmediği hem de kişilerin içinde buldukları değişim aşamalarıyla ilişkili olup olmadığının anlaşılması hedeflenmiştir. Araştırma sonuçlarımız kişilerin kimyasal temizlik maddeleri kullanımını azaltabileceklerine yönelik özyeterliklerinin psikoeğitim öncesine göre psikoeğitimden hemen sonraki

ölçümlerde anlamlı oranda arttığını göstermektedir. Psikoeğitimden 3 ay sonraki ölçümlerde ilk ölçüme göre anlamlı düzeyde bir artma olmasına rağmen bu farkın psikoeğitim sonrası değişime göre anlamlı olmadığı bulunmuştur. Bu bulgu psikoeğitimin kişilerin özyeterliklerini psikoeğitim sonrasında olumlu anlamda etkilediğini, 3 aylık süreçte psikoeğitimin etkisinin azalmakla birlikte ortadan kalkmadığını göstermektedir. Bu durum katılımcıların ilerleyen zamanda kimyasalların az kullanılması davranışının sürmesine yönelik öz yeterlilik inancının yüksek kalmaya devam edebileceğini göstermektedir.

Alanyazındakinden farklı olarak araştırmamızda ne psikoeğitim öncesi, ne de psikoeğitimden sonraki ölçümlerde özyeterlik algısıyla kişilerin içinde buldukları değişim aşamaları arasında anlamlı bir ilişki çıkmamıştır. Bu durum modelin değişim aşamalarında niyet öncesi dönemden sürdürme aşamasına doğru geçildikçe aşamalar arasında öz yeterlik algısının artacağına (hazırlık aşamasındaki bir kişinin özyeterlik algısının niyet öncesi dönemdeki bir kişiden daha yüksek olacağı gibi) yönelik temel varsayımı ile çelişmektedir (Diclemente vd., 1991). Ancak alanyazına bakıldığında değişim aşamaları ile özyeterlik arasında ilişkinin çelişkili olabildiğini gösteren çalışmalar da olduğu görülmektedir (Dijkstra, 1996; Kraft vd., 1999). Bununla birlikte araştırmamızda özyeterliliğin değişim aşamalarıyla ilişkisinin bulunmamasının birkaç nedeni olabilir. Bazı araştırmalar kişilerin çevreci davranışlarla ilişkili performanslarını özyeterlilik ve içsel motivasyonun birleşimiyle açıklamaktadır (Taberner ve Hernandez, 2011). Araştırmamıza uyarladığımızda kişi kimyasalları az kullanabileceğine inanıyor olabilir ancak bunu yapmaya yönelik içsel motivasyonu olmayabilir veya durumsal bazı sebeplerle (örneğin zararlı kimyasal temizlik malzemelerinin yerine koyabileceği alternatif ürünlere ulaşmakta zorluk...) bunu yapmayı şu an istemiyor olabilir ki bunlar da yine kişinin motivasyonunu etkileyen faktörlerdir. Araştırmamızda başlangıçta içsel motivasyon kaynaklarına ilişkin bir değerlendirme yapılmamış olması nedeniyle bu faktörün etkisi incelenememektedir. Bununla birlikte psikoeğitimin kendisinin sonraki ölçümlerde bir motivasyon sağladığı ve bazı kişilerin davranış değişikliğine gittikleri öngörülebilir. Ancak kimyasalların çevreye ve insan sağlığına verdikleri zararı bilmenin tek başına yeterli motivasyonu sağlamadığı görülmektedir. De Young ve arkadaşlarının (1993) yaptığı evlerde kullanılan kimyasal maddelerin azaltılması ve yerine alternatif zehirli etkisi bulunmayan ürünlerin kullanımının teşvikine yönelik bir programın uygulandığı, boylamsal bir çalışmada motivasyon sağlayan iki faktör olarak çevresel zararlar ve ekonomik avantajlar ele alınmış ve bir gruba çevresel zararlar, bir gruba ekonomik getiriler, üçüncü gruba hem çevresel hem de ekonomik getiriler aktarılırken, dördüncü gruba ise hiçbir eğitim verilmemiştir. Araştırmanın sonuçları kimyasalların azaltılmasında tüm grupların eğitim verilmeyen gruba oranla kimyasalları azalttığı, çevresel zararların aktarıldığı grupla hem çevre hem de ekonomik avantajların anlatıldığı grup karşılaştırıldığında ise her ikisinin aktarıldığı grubun anlamlı oranda daha çok kimyasalları azalttığı bulunmuştur. Araştırmamızda psikoeğitimin içeriğinde ekonomik avantajlar üzerine vurgu yapılmamıştır. Hatta ülkemizde pek çok çevre dostu ürünün fiyatlarının diğer ürünlere oranla yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kişilerin özyeterlikleri yüksek olsa dahi ekonomik sebeplerle zararlı kimyasal temizlik maddelerini azaltmış olmama ihtimalleri bulunmaktadır.

Özyeterlilik ile değişim aşamaları arasında anlamlı ilişki bulunamamış olmasına neden olabilecek bir diğer sebep kimyasal kullanımının azaltılmasına ilişkin değerlendirmenin sigara bırakma gibi objektif bir ölçümle sağlanamıyor oluşuyla ilgilidir. Kimyasalların az kullanımı göreceli bir kavramdır ve kişinin kendi beyanıyla değerlendirilebilmektedir. Üçüncü bir sebep özyeterliliğin değerlendirilmesinde yaşanmış olası bir sorun olabilir. Halihazırda kimyasal temizlik maddelerini mümkün olduğunca az kullandığını düşünen bir kişi “kimyasal temizlik malzemeleri kullanımını azaltabileceğime inanıyorum” maddesine cevap verirken daha da az kullanamayacağımı düşünerek düşük puan vermiş olabilir. Son olarak örneklemin küçük olması nedeniyle olası hatalı değerlendirmelerin etkisi dışlanamamış olabilir.

Kişilerin temizlikte kullandıkları kimyasal maddelere ilişkin düşünce ve davranışlarına yönelik psikoeğitim öncesi, psikoeğitimden üç ay sonraki değerlendirmelerde psikoeğitimin uzun vadede etkisinin biraz azalsa bile önemli konularda değişim sağladığı görülmektedir. Kişiler kimyasal madde kullanırken arkalarında yazan talimatları okuma konusunda daha dikkatli olduklarını, birkaç kimyasal maddeyi bir arada kullanma davranışını azalttıklarını ifade etmektedirler. Etiketinde yazandan daha fazla kullanmak davranışında anlamlı bir değişim olmamakla birlikte katılımcıların başlangıçta da buna düşük oranda katıldıkları yani sıklıkla yapmadıklarını belirttikleri görülmektedir. Katılımcıların

psikoeğitimin ardından çevresiyle kimyasal maddelerin zararları hakkında konuşma miktarında ve çevresel problemler hakkında yapılan araştırmaları ve programları takip etme düzeyinde artış olması kişide çevre bilincinin gelişmesi, farkındalığının artması ve çevresiyle bunu paylaşarak etkinin daha fazla kişiye geçmesini sağlaması açısından oldukça önemli bir bulgudur.

Katılımcıların evde kullandıkları kimyasal temizlik malzemelerinin hem sağlık hem de çevresel açıdan zararlı olabileceğine ilişkin ifadelerle katılma düzeylerinin başlangıçta da yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte sağlık açısından zararlı olabileceği düşüncesine katılma düzeylerinde psikoeğitimin ardından anlamlı oranda artış olurken, çevresel açıdan zararlı olabileceğine olan inancında anlamlı bir değişim olmadığı görülmüştür. Bu noktada psikoeğitimin, katılımcıların özellikle kimyasal temizlik malzemelerinin sağlık konusundaki etkileri hakkında farkındalığını daha çok arttırmış olduğu düşünülebilir.

Sonuç olarak psikoeğitimin katılımcıların kullandıkları temizlik malzemelerini kullanım sıklıklarını anlamlı oranda azalmasına, özyeterlik ve değişim aşamalarında ilerleme kaydetmesine, kimyasal maddeleri daha az kullanmak, kullanırken dikkat edilmesi gerekenlere uymak ve çevresel problemler konusunda farkındalık gibi alanlarda gelişmesine katkı sağladığı söylenebilir. Bu sonuç ülkemizde yapılan çevre eğitiminin çevreye duyarlı davranışların gelişmesine katkı sağladığını gösteren diğer çalışmaların bulgularıyla da uyumludur (Işıldar Yücel ve Yıldırım, 2008; Çatı ve Öcel, 2019). Konuyla ilgili ileriki araştırmalarda kişilerin kimyasal temizlik malzemelerini azaltmasına engel olan faktörlerin araştırılması ve bunlara bulunabilecek olası çözümler psikoeğitimlerin etkisini arttırabilir.

Araştırmanın temel sınırlılıklarından biri yöntem kısmında kişilerin kullandıkları kimyasal miktarının ölçümünün yapılmasının zorluğuyla ilgilidir. İnsanların ne kadar kimyasal madde kullandıklarını değerlendirmelerinin sağlanması oldukça güç olması nedeniyle araştırmacı bu ölçümü kimyasalların kullanım sıklıklarının değerlendirilmesi yoluyla yapmaya çalışmıştır. Kişilerin her defasında ne kadar kullandıkları bilinmemekle birlikte sıklığında bir azalma sağlandığında kullanılan miktarda da bir azalma olacağı varsayımından yola çıkılarak değerlendirme sıklık üzerinden yapılmıştır. Ancak kişilerin sıklığı azaltmış olmasına bağlı olarak miktarı arttırmış olabilecekleri ihtimali göz önünde bulundurulması gereken ve araştırmacının kontrol edemediği yanlılıklardan biridir.

Bir diğer sınırlılık aynı örneklemden üç kez veri toplanması aşamasında bazı verilerde kayıplar olması nedeniyle kimi analizlerin daha kısıtlı veriyle yapılabildiği olmasıdır.

Sonuç ve öneriler

Ülkemizde geri dönüşüm, çevresel sürdürülebilirlik gibi çevreye verilen zararın farkındalığına ilişkin çalışmalar görece oldukça yenidir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde konuyla ilişkili olabilecek tüm araştırmaların önemli olduğu ve araştırmamızın çevreye ve insan sağlığına ciddi zararı olan bir konuyu ele alması ve bilimsel kanıtlara dayanarak uygun bir şekilde hazırlanmış bir psikoeğitimin kişilerde özyeterliği arttırabileceği ve davranış değişimini sağlayabileceğini göstermesi açısından önem arz ettiği düşünülmektedir. Öte yandan araştırma örnekleminizin kısıtlı oluşu ve kimyasal kullanım miktarının objektif değerlendirmelerle yapılamamış olması araştırmamızın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. İleriki dönemlerde daha büyük örneklem gruplarıyla yapılacak boylamsal çalışmaların kişilerin değişim aşamaları arasındaki ilerleyişini etkileyen motivasyonel faktörleri ele almasının önemli olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Atik, A. D., ve Doğan, Y. (2019). Üniversite öğrencilerinin çevre dostu davranışları. *Muallim Rifat Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-21.
- Alp, E., Ertepinar, H., Tekkaya, C., ve Yılmaz, A. (2008). A survey on Turkish elementary school students' environmental friendly behaviours and associated variables. *Environmental Education Research*, 14(2), 129-143.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Bamberg, S. (2007). Is a stage model a useful approach to explain car drivers' willingness to use public transportation? *Journal of Applied Social Psychology*, 37(8), 1757-1783.
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37(2), 122-147.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman.
- Bernard, A. (2007). Chlorination products: emerging links with allergic diseases. *Current Medicinal Chemistry*, 14(16), 1771-1782.
- Burn, S. M. ve Oskamp, S. (1986). Increasing community recycling with persuasive communication and public commitment. *Journal of Applied Social Psychology*, 16(1), 29-41.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. ve Kılıç, E. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Carpenter, D. O., Arcaro, K. F., Bush, B., Niemi, W. D., Pang, S., ve Vakharia, D. D. (1998). Human health and chemical mixtures: an overview. *Environmental Health Perspectives*, 106(6), 1263-1270.
- Carson R. L. (1962). *Silent Spring*. MA: Houghton Mifflin Co.
https://fb2bookfree.com/uploads/files/2020-11/1606011490_silent-spring.pdf
- Clayton, S., Litchfield, C. ve Geller, E. S. (2013). Psychological science, conservation, and environmental sustainability. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 11, 377-382.
- Cunningham, T. R., Galloway-Williams, N. ve Geller, E. S. (2010). Protecting the planet and its people: how do interventions to promote environmental sustainability and occupational safety and health overlap? *Journal of Safety Research*, 41(5), 407-416.
- Çatı, K. ve Öcel, Y. (2019). Yeşil pazarlama faaliyetleri çerçevesinde çevreci bilinç düzeyinin çevreci davranış üzerine etkisi: Düzce ili örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(4), 1412-1431.
- DeLeo, P. C., Summers, H., Stanton, K. ve Lam, M. W. (2020). Environmental risk assessment of polycarboxylate polymers used in cleaning products in the United States. *Chemosphere*, 258, 1-9.
- De Young, R., Duncan, A., Frank, J., Gill, N., Rothman, S., Shenot, J. v.d. (1993). Promoting source reduction behavior: The role of motivational information. *Environment and Behavior*, 25(1), 70-85.
- Dijkstra, A., De Vries, H. ve Bakker, M. (1996). Pros and cons of quitting, self-efficacy, and the stages of change in smoking cessation. *Journal of consulting and clinical psychology*, 64(4), 758-763.
- Dumas, O. ve Le Moual, N. (2020). Damaging effects of household cleaning products on the lungs. *Expert Review of Respiratory Medicine*, 14(1), 1-4.
- DiClemente, C. C. (1986). Self-efficacy and the addictive behaviors. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 4, 302-315.
- DiClemente, C. C. ve Prochaska, J. O. (1982). Self-change and therapy change of smoking behavior: A comparison of processes of change in cessation and maintenance. *Addictive Behaviors*, 7(2), 133-142.
- DiClemente, C. C., Prochaska, J. O. ve Gibertini, M. (1985). Self-efficacy and the stages of self-change of smoking. *Cognitive Therapy and Research*, 9(2), 181-200.
- DiClemente, C. C., Rochash J. O., Fairhurst. S. K., Velicer. W. F., Velasquez. M. ve Rossi. J. S. (1991). The process of smoking cessation: An analysis of precontemplation, contemplation, and preparation stages of change. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59, 295-304.
- Fu, T., Mundorf, N., Redding, C., Paiva, S. ve Prochaska, J. (2012). *Promoting behavior change among campus commuters*. Transport Research Forum, 53rd Annual Forum, March 15-17, 2012, Tampa, Florida.

- Gatersleben, B. ve Appleton, K. M. (2007). Contemplating cycling to work: Attitudes and perceptions in different stages of change. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 41(4), 302-312.
- Geller, E. S. (1989). Applied behavior analysis and social marketing: An integration for environmental preservation. *Journal of Social Issues*, 45(1), 17-36.
- Gifford, R. (2011). The dragons of inaction: Psychological barriers that limit climate change mitigation and adaptation. *American Psychologist*, 66, 290-302.
- Grotewohl, E. (2017). Chapter 830: Cleaning products are coming clean. *University of the Pacific Law Review*, 49, 333-353.
- Hines, J. M., Hungerford, H. R. ve Tomera, A. N. (1986). Analysis and synthesis of research on responsible environmental behavior: A meta-analysis. *The Journal of Environmental Education*, 18(2), 1-8.
- Kimble, M., Klintman, M. ve Johansson, M. (2005). *Finding the sustainable few: Environmental behavior and issues of self-identity, context and demographics* [Yüksek lisans tezi]. Lund University.
- Kiraz, E., Demirkıran, F., Memiş, S., Ergin, F., Önde, M., Bilgen, M. A. v.d. (2011). Ev temizlik malzemeleri farkındalık araştırması-Aydın. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 10(4), 451-462.
- Kollmuss, A. ve Agyeman, J. (2002). Mind the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research*, 8(3), 239-260.
- Köylü, M. (2011). Çevre sorunlarından çevre eğitimine. *Eskiyeni*, 21, 56-64.
- Le Cann, P., Bonvallot, N., Glorennec, P., Deguen, S., Goeury, C. ve Le Bot, B. (2011). Indoor environment and children's health: Recent developments in chemical, biological, physical and social aspects. *International Journal of Hygiene and Environmental Health*, 215(1), 1-18.
- Leung, R., Koenig, J. Q., Simcox, N., Van Belle, G., Fenske, R. ve Gilbert, S. G. (1997). Behavioral changes following participation in a home health promotional program in King County, Washington. *Environmental Health Perspectives*, 105(10), 1132-1135.
- Li, J. T. ve Tseng, Y. C. (2018). The effect of doing and messaging pro-environmental behavior on fostering the behavior. *Extended Abstracts of the 2018 Chi Conference on Human Factors in Computing Systems*, 1-6. <https://doi.org/10.1145/3170427.3188585>
- Hughes, M., Weiler, B. ve Curtis, J. (2012). What's the problem? River management, education, and public beliefs. *Ambio*, 41(7), 709-719.
- Kraft, P., Sutton, S. R. ve Reynolds, H. M. (1999). The transtheoretical model of behaviour change: Are the stages qualitatively different? *Psychology & Health*, 14(3), 433-450.
- Mitchell, J. D. (1997). Nowhere to hide. *World Watch*, 10(2), 26-36.
- Nazaroff, W. W. ve Weschler, C. J. (2004). Cleaning products and air fresheners: exposure to primary and secondary air pollutants. *Atmospheric Environment*, 38(18), 2841-2865.
- Prochaska, J. O. ve DiClemente, C. C. (1992). The transtheoretical approach. *Handbook of Psychotherapy Integration*, 2, 147-171.
- Prochaska, J. O., DiClemente, C. C., Velicer, W. F., Gimpil, S. ve Norcross, J. C. (1985). Predicting change in smoking status for self-changers. *Addictive Behaviors*, 10(4), 395-406.
- Prochaska, J. O., Johnson, S. ve Lee, P. (2009). The transtheoretical model of behavior change. S. A. Shumaker, J. K. Ockene ve K. A. Riekert (Ed.), *the handbook of health behavior change* içinde (s. 59-83). Springer Publishing Company.
- Rosenman, K. D., Reilly, M. J., Schill, D. P., Valiante, D., Flattery, J., Harrison, R. v.d. (2003). Cleaning products and work-related asthma. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 45(5), 556-563.
- Schutte, N. S. ve Bhullar, N. (2017). Approaching environmental sustainability: Perceptions of self-efficacy and changeability. *The Journal of Psychology*, 151(3), 321-333.
- Schwartz, S. H. ve Howard, J. A. (1981). A normative decision making model of altruism. J. P. Rushton (Ed.), *altruism and helping behaviour: Social personality and developmental perspectives* içinde (s. 189-211). Erlbaum.
- Taberner, C. ve Hernández, B. (2011). Self-efficacy and intrinsic motivation guiding environmental behavior. *Environment and Behavior*, 43(5), 658-675.
- Tapio, P. ve Willamo, R. (2008). Developing interdisciplinary environmental frameworks. *AMBIO: A Journal of the Human Environment*, 37(2), 125-133.

- Tuncay, S. (2002). İnsan davranışlarının ekolojik sisteme etkilerinin çevre psikolojisiyle örtüştürülmesi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 155-168.
- Van Bekkum, J. E. (2011). *Understanding and encouraging cycle commuting in workplace setting: A psychological perspective* [Doktora tezi]. Edinburgh University.
<https://era.ed.ac.uk/handle/1842/5533>
- Velicer, W. F., Rossi, J. S., Prochaska, J. O. ve Diclemente, C. C. (1996). A criterion measurement model for health behavior change. *Addictive Behaviors*, 21(5), 555-584.
- Werner, C. M. ve Adams, D. (2001). Changing homeowners' behaviors involving toxic household chemicals: A psychological, multilevel approach. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 1(1), 1-32.
- Werner, C. M. ve Stanley, C. P. (2011). Guided group discussion and the reported use of toxic products: The persuasiveness of hearing others' views. *Journal of Environmental Psychology*, 31(4), 289-300.
- Werner, C. M. (2013). Designing interventions that encourage permanent changes in behavior. *Green Organizations: Driving Change with Io Psychology*, 208-230.
- Winter, D. D. N. (2000). Some big ideas for some big problems. *American Psychologist*, 55(5), 516-522.
- World Health Organization (2019). *Healthy environments for healthier populations: why do they matter, and what can we do?* Geneva: Switzerland.
- Yalçınkaya Alkar, Ö. ve Karancı, A. N. (2007). What are the differences in decisional balance and self-efficacy between Turkish smokers in different stages of change? *Addictive Behaviors*, 32(4), 836-849.
- Isildar Yücel, G. ve Yildirim, F. (2008). The effectiveness of environmental education on environmentally-sensitive behaviors. *Eğitim ve Bilim*, 33(148), 13-17.
- Young, W., Davis, M., McNeill, I. M., Malhotra, B., Russell, S., Unsworth, K. v.d. (2015). Changing behaviour: Successful environmental programmes in the workplace. *Business Strategy and the Environment*, 24(8), 689-703.
- Zota, A. R., Aschengrau, A., Rudel, R. A. ve Brody, J. G. (2010). Self-reported chemicals exposure, beliefs about disease causation, and risk of breast cancer in the Cape Cod Breast Cancer and Environment Study: a case-control study. *Environmental Health*, 9(1), 1-16.
- Zota, A. R., Singla, V., Adamkiewicz, G., Mitro, S. D. ve Dodson, R. E. (2017). Reducing chemical exposures at home: Opportunities for action. *J Epidemiol Community Health*, 71(9), 937-940.

Etik kurul onayı

2020 yılı öncesi toplanan araştırma verileri kullanılmış olması nedeniyle bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Bu araştırmaya 1. yazar %70 oranında, 2. yazar %30 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Evli bireyler ve otantiklik*

Married individuals and authenticity

Gönderim Tarihi / Received: 19.07.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 11.07.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.771448>

Ahmet TOGAY**1

Filiz BİLGE²

ÖZ: Bu araştırmanın amacı, evli bireylerin otantikliklerinin cinsiyet, yaş, öğrenim düzeyi, evlilik öncesi ilişki süresi, eşler arası yaş farkı ve evlilik süresi açısından anlamlı fark gösterip göstermediğini incelemektir. Araştırmaya 218 kadın ve 196 erkek olmak üzere, 414 evli birey katılmıştır. Araştırmanın veri toplama araçları Otantiklik Ölçeği (OÖ) ve Kişisel Bilgi Formu'dur. Verilerin analizinde MANOVA, ANOVA, bağımsız gruplar t testi ve Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre; katılımcıların cinsiyeti, yaşı ve evlilik öncesi ilişki süresine göre Otantiklik Ölçeği'nin üç alt boyutunda anlamlı fark olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte, katılımcıların öğrenim düzeyi, eşler arası yaş farkı ve evlilik süresi değişkenlerine göre katılımcıların Otantiklik Ölçeği'nin alt boyutlarından aldıkları puanların anlamlı bir fark göstermediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Otantiklik, Kendine yabancılaşma, Dış etkiyi kabullenme, Otantik yaşam, Evlilik

ABSTRACT: The aim of this study is to examine whether the authenticity of married individuals differ in terms of gender, age, education status, pre-marital relationship duration, age gap between partners and duration of marriage. Participants of the study are 414 married individuals, 218 women and 196 men. The data collection tools of the research are Authenticity Scale (AS) and Personal Information Form. In analyzing the data, MANOVA, ANOVA, independent samples t test and Kruskal-Wallis test were used. According to the findings; there was a significant difference in three sub-dimensions of the Authenticity Scale in terms of gender, age and pre-marital relationship duration. However, there was not a significant difference in three sub-dimensions of the Authenticity Scale in terms of the education status of the participants, the age gap between the partners and the duration of the marriage.

Keywords: Authenticity, Self-alienation, Accepting external influence, Authentic living, Marriage

* Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü tarafından Ağustos, 2016 tarihinde kabul edilen Ahmet Togay'ın yüksek lisans tezinin bir parçasıdır.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Eğitim Bilimleri Bölümü/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, togaypdr09@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7611-5125>

² Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Eğitim Bilimleri Bölümü/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, fbilge@hacettepe.com, <https://orcid.org/0000-0001-7502-3846>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

It is stated that one of the factors related to the quality, harmony, and happiness of the marital relationship is that a person can live in accordance with his own wishes and needs, without hiding himself/herself from his spouse and independent of the influences from the environment (Reis & Shaver, 1988; Kernis, 2003; Neff et al. Suizzo, 2006; Brunell et al., 2010; Robinson et al., 2013; Günar-Eren, 2019; Yavaşoğlu, 2019). In other words, it is emphasized that it is important for the person to be authentic (Reis & Shaver, 1988; Kernis, 2003; Neff et al. Suizzo, 2006; Brunell et al., 2010; Robinson et al., 2013; Günar-Eren, 2019; Yavaşoğlu, 2019). Marriage, which is a special relationship where mutual needs such as closeness, love and cooperation are met and experiences are shared, is one of the most basic relationships in the lives of adults and there are many factors affecting this relationship. It is stated that the premarital relationship process is important for the partners to get to know each other, for the formation of closeness, commitment, trust, and for individuals to make a marriage decision, and its length or shortness affects the marital relationship (Dokur & Profeta, 2006; Niehuis et al., 2006; Özabacı, 2011). It can be said that the duration of the premarital relationship, which is stated to be important for the development of a healthy marital relationship, may be related to the authenticity levels of the partners within the marriage.

Before marriage, people can also evaluate whether they will choose the other person as a partner. The person who makes this evaluation according to the various features he/she has determined chooses a partner similar to or different from himself/herself. The age gap is one of these features. When individuals can authentically establish closeness with their partners in their close relationships, they can overcome alienation and experience their selves authentically in their relationships (May, 1994; Wickham, 2012). For this reason, it can be said that it is important for healthy and quality close relationships for partners to live their selves authentically. The aim of this study is to examine whether authenticity shows a significant difference in married individuals in terms of duration of relationship before marriage, age gap between partners and duration of marriage. In addition, it was also investigated whether the authenticity of married individuals differed significantly in terms of gender, age and education level.

Methodology

The study is quantitative research and followed a descriptive model. A total of 414 married individuals participated in the study. Participants were 218 (52.7%) women and 196 (47.3%) men. Married individuals participating in the research live in four different districts of Ankara (Kızılcahamam, Beypazarı, Kazan and Çamlıdere). Authenticity Scale was used to determine the authenticity levels of the participants. Demographic information about the participants was collected through the Personal Information Form. The data were analyzed by using MANOVA, ANOVA, independent samples t-test, and Kruskal-Wallis test. When the conditions of parametric tests were not met, non-parametric tests were used.

Findings and discussion

It was determined that the mean scores of the participants in the authentic living sub-dimension of the Authenticity Scale showed a significant difference according to gender, while there was no significant difference in the sub-dimensions of self-alienation and accepting external influence. Similarly, it was determined that the mean scores of the participants in the authentic living sub-dimension of the Authenticity Scale showed a significant difference according to age, while there was no significant difference in the sub-dimensions of self-alienation and accepting external influence. Scheffe test was used to determine in which age groups the difference between authentic living dimension mean scores was significant. As a result of the analysis, it was determined that the authentic living score averages of the participants in the 31-45 age group were significantly higher than the average of those aged 46 and above. It was determined that the scores of the participants in the sub-dimensions of self-alienation and accepting external influence of the Authenticity Scale showed a significant difference according to the duration of the premarital relationship, while there was no significant difference in the authentic living dimension. According to the findings, it was determined that the mean score of self-alienation of the

group with a premarital relationship duration of "1-2 years" was higher than the average of the group with a premarital relationship duration of "3 years and above". In addition, it was determined that the mean score of accepting external influence of the group with a duration of premarital relationship "less than 1 year" was higher than the mean score of the group with "3 years and above". Finally, it was determined that the scores of the participants in the sub-dimensions of the Authenticity Scale did not show a significant difference according to the variables of education level, the age difference between spouses, and duration of the marriage.

Results and recommendations

This research is a cross-sectional study. In future studies, the change in the level of authenticity of the partners can be examined longitudinally, starting from the premarital period and throughout the marriage. Thus, factors related to the authenticity of married individuals can be determined as a whole. It was determined that there was no significant difference in the sub-dimensions of authenticity of married individuals according to the age gap between partners. In the literature, there are research findings showing that the age gap for men and women is a criterion for choosing a partner. It is also stated that the age gap between partners is socially accepted in terms of the roles of men and women in the marriage relationship. In new studies about this subject, it is thought that examining the authenticity of married individuals in terms of individuals' gender roles will enrich the literature. Young adulthood is an important period for a person to differentiated himself/herself emotionally and cognitively from his/her family of origin. At the same time, this period coincides with a period in which individuals try to establish close relationships with others by solving the developmental crisis (isolation versus intimacy) and decide on marriage. It is thought that it is important for individuals to develop a healthy identity and differentiate their selves from the family of origin so that they can take this decision in an authentic way without being affected by external influences and messages. For this reason, it can be suggested that professionals working in the field should support individuals in terms of self-knowledge, self-esteem, and decision-making skills within the scope of premarital counseling. The romantic relationship process before marriage can be expressed as a basic period for marriage, where the development of intimacy, the partners can test the possible problems and conflicts that they may experience in marriage. One of the ways to support individuals in this process is through relationship development or skills programs.

Giriş

Evlilik, kadın ve erkek arasındaki romantik ilişkinin toplumsal normlar, medeni kanun ve ilgili yasalar yoluyla toplumsal bir kurum haline dönüşmesi olarak ifade edilebilir (Yıldırım, 1993; Özgüven, 2014). Toplumsal, ekonomik ve teknolojik değişimlerle birlikte evlilik kurumu da değişmektedir. Türkiye’de özellikle 1980’li yıllarla birlikte başlayan toplumsal değişimlere paralel olarak, evlenme yaşının yükseldiği, kişilerin evlilik kararlarını ailelerinden bağımsız almaya başladıkları, evlilik öncesi tanışma ve flört süresinin arttığı ve bunlarla birlikte boşanma oranlarının ve yeniden evlenme oranlarının da yükseldiği görülmektedir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014). Karşılıklı olarak yakınlık, sevgi, yardımlaşma gibi ihtiyaçların karşılandığı, yaşantıların paylaşıldığı özel bir ilişki olan evlilik, yetişkinlerin yaşamındaki en temel ilişkilerden biridir ve bu ilişkiyi etkileyen birçok faktör vardır. Kişinin benliğini eşinden saklamadan ve çevresinden gelecek etkilerden bağımsız bir şekilde kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda yaşayabilmesinin, bir diğer ifadeyle otantik olmasının evlilik ilişkisinin niteliği, uyumu ve mutluluğuyla ilişkili faktörlerden biri olduğu ifade edilmektedir (Reis ve Shaver, 1988; Kernis, 2003; Neff ve Suizzo, 2006; Brunell vd., 2010; Robinson vd., 2013; Günar-Eren, 2019; Yavaşoğlu, 2019). Kişilerin otantik olduğu yakın ilişkiler; açık, eleştirel olmayan ve yapıcı bir iletişim tarzını benimseyen, eşlerin yeterlikleri ve yetersizliklerinin karşılıklı olarak bilindiği, koşulsuz kabulün gerçekleştiği, karşılıklı güvenin sağlandığı, eşlerin ilişkide herhangi bir suçluluk ve şüphe yaşamadığı, eşlerin kendinden emin, kararlı ve tahmin edilebilir olduğu ve bireysellik ile birliktelik ihtiyaçlarını karşılama konusunda eşlerin dengeyi sağlayabildiği ilişkiler olarak nitelendirilmektedir (Knee vd., 2005; Schmid, 2005; Wickham, 2012).

Evlilik öncesi tanışma ve flört sürecinin, eşlerin birbirlerini tanıması, yakınlık, bağlılık ve güvenin oluşması ve bireylerin evlilik kararı alması için önemli olduğu ve bunun uzunluğu ya da kısalığının evlilik ilişkisini etkilediği belirtilmektedir (Dokur ve Profeta, 2006; Niehuis vd., 2006; Özabacı, 2011). Evlilik öncesi tanışma ve flört süresinin uzunluğuna göre hızlandırılmış, orta hızda gelişen ve uzatmalı olmak üzere üç tür ilişki olduğu ifade edilmiş ve bu sürecin uzun ya da kısa olmasının evlilik ilişkisinin niteliği, yaşanan çatışmaların sıklığı, sevgi ve eşler arası iletişimle ilişkili olduğu ortaya konmuştur (Huston vd., 1981; akt., Hortaçsu, 1991; McGoldrick vd., 2014). Sağlıklı bir evlilik ilişkisinin gelişebilmesi için önemli olduğu ifade edilen evlilik öncesi tanışma ve flört süresinin, bireylerin evlilik içerisindeki otantiklik düzeyleriyle ilişkili olabileceği söylenebilir.

Evlilik öncesindeki tanışma ve flört sürecinde birey aynı zamanda karşısındaki kişiyi eş olarak seçip seçmeyeceğini de değerlendirebilmektedir. Bu değerlendirmeyi belirlediği çeşitli özelliklere göre yapan kişi, kendine benzer eş ya da kendinden farklı bir eş seçme yoluna gitmektedir. Yaş farkı da bu özelliklerden biri olarak ifade edilebilir. Alan yazında bu konuyla ilgili bir görüşe göre, bireyler kültürel bir eğilim olarak kendileriyle benzer yaşlarda olan eşlerle evlenmektedir. Bir başka açıklamaya göre ise, eşler arasında yaş farkının fazla olması bireylerin kararsızlığıyla ilişkilidir ve bireyler olası eş adayları için yaş aralıklarını genişletebilmekte ya da daraltabilmektedir (Berardo vd., 1993). Bununla birlikte, eşler arasındaki yaş farkının yüksek olması durumunda farklı gelişimsel dönemlerde olan eşlerin ihtiyaç, beklenti ve tutumlarının ve yaşam döngülerinin farklı olmasından dolayı eşler arasındaki uyum ve birlikteliğin zorlaşabileceği, yaş farkının erkek ve kadınların ilişkideki rollerini farklılaştırabildiği ifade edilmektedir (Ersanlı ve Kalkan, 2008; Şenel, 2011; Kalkan, 2012). Bu noktada eşlerin gelişimsel olarak hangi dönemde olduğu ve bu döneme ilişkin gerçekleştirmeleri gereken görevler gündeme gelmektedir. Evlilikle birlikte bu gelişimsel görevlere ek olarak bireyler için aile yaşam döngüsü de başlamaktadır. Kişiler evlenip aile kurduktan sonra bu kurumda zamana bağlı olarak gerçekleşen değişimler aile yaşam döngüsü olarak ifade edilmektedir. Bu sürecin her bir döneminde eşler farklı görevler, zorluklar ve değişimlerle karşılaşmaktadırlar (McGoldrick vd., 2014). Bu süreçte zamana bağlı olarak evlilik ilişkisinde çocuk bakımı ve eğitimi, ev içi görev ve sorumluluklar, ekonomik refah gibi konularda duygusal ve ilişkisel zorluklar ya da krizler yaşanabilmektedir (Özgüven, 2001). Aynı zamanda aile yaşam döngüsündeki aşamalar ilerledikçe eşlerin evlilik uyumlarının değiştiği de ifade edilmektedir (Şener ve Terzioğlu, 2002). Bu bağlamda evlilik süresinin, aile yaşam döngüsü aşamalarında gerçekleşen değişim ve zorluklarla ilişkili olarak eşlerin evlilik ilişkisi içinde otantik bir şekilde var olmalarını ve aralarındaki yakınlığı etkileyebileceği söylenebilir.

Eşler arasındaki yakınlık karşılıklı etkileşime dayanır ve zaman içinde kurulmaktadır. Duygusalıktan uzak ve sadece fiziksel yakınlığa dayanan ilişkilerin zaman içerisinde otantikliğini kaybedeceği vurgulanmaktadır (May, 1994; Prager, 2000; Schmid, 2001). Yakınlık bireysel ve ilişkisel düzeyde gerçekleşen dinamik bir süreçtir ve bireylerin risk almasını gerektirir. Bireyler yakın ilişkilerinde otantik bir şekilde eşleriyle yakınlık kurabildiklerinde kişisel yabancılaşmanın üstesinden gelebilir ve ilişkilerinde benliklerini özgün bir şekilde yaşayabilirler (May, 1994; Wickham, 2012). Bu nedenle eşlerin benliklerini otantik bir şekilde yaşayabilmelerinin yakın ilişkilerin sağlıklı, kaliteli ve doyum veren koşullarda sürdürülebilmesinde önemli olduğu söylenebilir. Yukarıdaki alan yazına ilişkin bilgilerden hareketle, bu araştırmanın amacı, eşlerin yakın ilişkilerde gerçek benlikleriyle var olabilmesinde, kendi aralarında içten ve gerçek bir diyalog temelinde birbirleri ile temas ederek sağlıklı bir yakınlık geliştirebilmelerinde önemli bir role sahip olduğu düşünülen otantikliğin, evlilik öncesi ilişki süresi, eşler arası yaş farkı ve evlilik süresi değişkenleri açısından evli bireylerde anlamlı bir fark gösterip göstermediğini incelemektir. Ayrıca, evli bireylerin otantikliklerinin cinsiyet, yaş ve öğrenim düzeyi açısından anlamlı fark gösterip göstermediği de araştırılmıştır.

Araştırmadan elde edilecek bulguların, otantik bir evlilik ilişkisinin kurulması, eşler arası yakınlık ve bağlılığın gelişmesi için önemli bir fırsat olarak ifade edilen evlilik öncesi psikolojik danışma alanında çalışmalar yürüten araştırmacı ve uygulamacılara bu döneme ilişkin yeni işlevsel bulgular sağlayacağı düşünülmektedir. İkinci olarak, elde edilecek bulguların ilişkideki uyum ve birlikteliği, erkek ve kadınların ilişki içindeki rollerini etkileyebilen ve bireylerin otantiklikleriyle ilişkili olabileceği düşünülen eşler arası yaş farkının ilişki üzerindeki olası sonuçlarının anlaşılmasına katkı sağlayacağı söylenebilir. Evli bireylerin otantikliklerinin evlilik süresi bakımından incelemesinin, evlilik ilişkisinde aile yaşam döngüleri ve bunlara bağlı olarak gerçekleşen değişimler ile otantiklik arasındaki ilişkiyle ilgili alan yazına katkı sağlayacağı söylenebilir. Ayrıca, otantiklikle ilgili alan yazında yakın ilişkilerle ilgili yapılmış farklı araştırmalar bulunmaktadır, ancak evlilik ilişkisi özelinde yukarıda ifade edilen değişkenlerle ilgili alan yazında sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Araştırmanın ilgili alan yazına bu açıdan da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda araştırmada “Evli bireylerin otantiklikleri cinsiyete, yaşa, öğrenim düzeyine, eşler arasındaki yaş farkına, evlilik öncesi ilişki süresine ve evlilik süresine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?” sorusuna cevap aranmıştır.

Yöntem

Evli bireylerin otantikliklerinin cinsiyet, yaş, öğrenim düzeyi, evlilik öncesi ilişki süresi, eşler arası yaş farkı ve evlilik süresi açısından anlamlı fark gösterip göstermediğini incelemeyi amaçlayan bu araştırma betimsel nitelikte bir çalışmadır. Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır.

Katılımcılar

Örnekleme yöntemi olarak kartopu örnekleme kullanılmıştır.³ Katılımcılara ulaşabilmek için öncelikle bu çalışmanın birinci yazarının çalışmanın yapıldığı dönemde görev yaptığı kuruma bağlı Ankara'nın dört ilçesindeki (Beypazarı, Çamlıdere, Kazan ve Kızılcahamam) ilk ve ortaöğretim kurumlarında çalışan ve ilgili kurumlarda öğrenim gören öğrencilerin velilerine ulaşılmış ve bu kişilerden randevu alınarak belirlenen gün ve saatlerde ölçekler uygulanmıştır. Ayrıca araştırmaya katılan evli bireylerin, çalışma amacına uygun olarak, tavsiye ettikleri başka katılımcılardan da randevu alınarak ölçekler uygulanmıştır. Uygulama sırasında katılımcılara bilgi verilmiş ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan evli bireylerden çalışmaya gönüllü olarak katıldıklarını beyan eden Gönüllü Katılım Formu'nu yanıtlamaları istenmiştir. Çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyen ve bunu beyan eden gönüllü, 18 yaşından büyük ve halihazırda evliliği devam eden bireyler dahil edilmiştir. Araştırmaya katılan evli bireyler Ankara'nın dört farklı ilçesinde (Kızılcahamam, Beypazarı, Kazan ve Çamlıdere) ikamet etmektedir. Çalışmaya katılan toplam 414 evli bireyin 218'i (%52,7) kadın, 196'sı (%47,3) ise erkektir. Katılımcıların demografik (yaş, öğrenim düzeyi) ve evliliklerine ilişkin diğer bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

³Veri toplama süreci başlamadan önce, Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan Etik Kurul Onay'ı (31.12.2014 tarih ve 51944218-010.99/2475 sayılı) alınmıştır.

Tablo 1: Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler

	Kategoriler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	218	52,7
	Erkek	196	47,3
Yaş	18-30 yaş	84	20,29
	31-45 yaş	245	59,18
	46 yaş ve üzeri	85	20,53
Öğrenim Düzeyi	İlk ve Ortaöğretim	111	26,81
	Ön Lisans-Lisans ve Lisansüstü	303	73,19
Yaş Farkı	1-5 yıl	328	79,23
	6 yıl ve üzeri	76	18,37
Evlilik Öncesi İlişki Süresi	1 yıldan az	142	34,30
	1-2 yıl	149	35,99
	3 yıl ve üstü	123	29,71
Evlilik Süresi	1-5 yıl	86	20,8
	6-10 yıl	92	22,2
	11-15 yıl	99	23,9
	16-20 yıl	59	14,3
	21 yıl ve üstü	78	18,8

Veri toplama araçları

Çalışmada katılımcıların otantikliklerini belirlemek amacıyla Otantiklik Ölçeği (OÖ) kullanılmıştır. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Kişisel Bilgi Formu yoluyla toplanmıştır. Otantiklik Ölçeği (OÖ), üç boyut ve toplam 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin boyutları kendine yabancılaşma, otantik yaşam ve dış etkiyi kabullenmedir. Her bir alt boyutta dörder madde bulunmaktadır. Maddeler 7'li Likert tipinde derecelendirilmiştir. Tersten puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınabilecek puan 12 ile 84 arasında değişmektedir. Kendine yabancılaşma ve dış etkiyi kabullenme boyutlarına ait puanlarının düşük otantik yaşam boyutu puanının yüksek olması o kişinin otantik olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin orijinal formunun iç tutarlılığı için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı yabancılaşma boyutu için 0,78, dış etkileri kabullenme boyutu için 0,78 ve otantik yaşam boyutunda ise 0,69 olarak belirlenmiştir. İki ve dört hafta ara ile iki kez yapılan test tekrarlarında testin tekrar güvenilirlik katsayısının 0,85 ile 0,91 arasında değiştiği bulunmuştur (Wood vd., 2008).

Ölçek Türkçeye İlhan ve Özdemir (2013) tarafından uyarlanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre, ilk olarak yapılan birinci düzey doğrulayıcı faktör analizinde modele ilişkin uyum iyiliği değerlerinin ($\chi^2/sd= [82,76/53]$ 1,56 RMSEA= 0,06, CFI= 0,96, IFI= 0,96, GFI= 0,92) ölçeğin orijinal formunun faktör yapısını desteklediği belirlenmiştir. Ardından yapılan üst düzey doğrulayıcı faktör analizinde modele ilişkin uyum iyiliği değerlerinin ($\chi^2/sd= [74,39/50]$ 1,49, RMSEA= 0,055, CFI= 0,95, IFI= 0,95, GFI= 0,92) iyi düzeyde uyuma işaret ettiği bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe formunun iç tutarlılığı için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı kendine yabancılaşma boyutunda 0,79, dış etkiyi kabullenme boyutunda 0,67 ve otantik yaşam boyutunda ise 0,62 olarak saptanmıştır (İlhan ve Özdemir, 2013). Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılığı için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı değerleri kendine yabancılaşma boyutu için 0,69, dış etkiyi kabullenme boyutu için 0,79 ve otantik yaşam alt boyutu için 0,70'tir. Ayrıca, bu çalışmada üç faktörlü yapının test edildiği doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre elde edilen modele ilişkin uyum iyiliği değerlerinin (Ki-kare: 134,63; $p<0,05$; Ki-kare/serbestlik derecesi= 2,64; RMSEA: 0,063; SRMR: 0,047; GFI: 0,95; CFI: 0,96) ölçeğin üç boyutlu faktör yapısını desteklediği belirlenmiştir.

Verilerin analizi

Veri toplama sürecinde gönüllü olarak araştırmaya katılmayı kabul eden 469 evli bireye ulaşılmıştır. Çalışmada veriler analiz edilmeden önce, ölçme aracının çok sayıda maddesi eksik olan, aynı maddeye birden çok işaretleme yapan ve kişisel bilgi formunda eksik bilgiler bulunan ölçek formları analize alınmayarak çıkartılmıştır. Ölçek formları gözden geçirildikten sonra veriler bilgisayar ortamında girilmiştir. Boş, kayıp ve yanlış girilmiş verilerle saptanarak veriler düzenlenmiştir. Daha sonra araştırmanın problemlerine bağlı olarak kullanılacak ilgili testlerin varsayımlarının karşılanıp karşılanmadığı incelenmiştir. Araştırmanın problemlerini sınamak için MANOVA, ANOVA, bağımsız gruplar t testi ve Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır. Parametrik testlerin koşulları sağlanmadığı durumlarda parametrik olmayan testlerden yararlanılmıştır.

Bulgular ve tartışma

Evli bireylerin otantikliklerinin cinsiyet, yaş, öğrenim düzeyi, evlilik öncesi ilişki süresi, eşler arası yaş farkı ve evlilik süresi açısından anlamlı fark gösterip göstermediğine ilişkin araştırmadan elde edilen bulgular sırasıyla sunulmuştur. Katılımcıların Otantiklik Ölçeği'nin alt boyutlarına ilişkin puan ortalamalarının cinsiyete göre anlamlı bir fark gösterip göstermediğini incelemek için MANOVA kullanılmıştır. Box's M (Box's M= 8,51; F= 1,41; p>0,01) testi sonuçlarına göre, bağımlı değişkenlere ilişkin varyans-kovaryans matrislerinin erkek ve kadınlar arasında eşit olduğu saptanmıştır. Levene testi sonuçlarına göre; Otantiklik Ölçeği'nin alt boyut puanları için grup varyanslarının homojenliği koşulunun (0,01 düzeyinde) tüm gruplarda karşılandığı belirlenmiştir. MANOVA koşullarının sağlandığı görüldükten sonra, çok değişkenli hipotez testlerinden Wilks' Lambda incelenmiş ve anlamlı olduğu saptanmıştır ($\lambda = 0,973$; F= 3,83; p<0,05). Cinsiyet grupları ortalamaları arasındaki farklardan hangilerinin anlamlı olduğunu belirlemek için yapılan analizlere ilişkin bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Cinsiyet gruplarının otantiklik ölçeği alt boyut puan ortalamaları arasındaki farklar için yapılan MANOVA sonuçları

	Cinsiyet	N	\bar{X}	S	F	p
Kendine	Kadın	218	9,42	4,65	0,07	0,80
Yabancılaşma	Erkek	196	9,30	4,57		
Dış Etkiyi	Kadın	218	11,14	5,28	0,02	0,89
Kabullenme	Erkek	196	11,21	4,92		
Otantik Yaşam	Kadın	218	24,53	3,88	10,09	0,00
	Erkek	196	23,20	4,62		

Tablo 2 incelendiğinde, Otantiklik Ölçeği'nin üç alt boyutu için hesaplanan F değerinin otantik yaşam alt boyutu için anlamlı olduğu, kendine yabancılaşma ve dış etkiyi kabullenme alt boyutlarında ise anlamlı olmadığı saptanmıştır. Buna göre, araştırmaya katılan kadınların otantik yaşam alt boyut puan ortalamalarının erkeklerin otantik yaşam alt boyut puan ortalamasından büyük olduğu söylenebilir. Katılımcıların Otantiklik Ölçeği'nin alt boyutlarına ilişkin puan ortalamalarının yaş gruplarına göre anlamlı bir fark gösterip göstermediğini incelemek için MANOVA kullanılmıştır. Box's M (Box's M= 24,88; F= 2,05; p>0,01) testi sonuçlarına göre, bağımlı değişkenlere ilişkin varyans-kovaryans matrislerinin yaş grupları arasında eşit olduğu belirlenmiştir. Levene testi sonuçlarına göre; Otantiklik Ölçeği'nin alt boyut puanları için grup varyanslarının homojenliği koşulunun tüm gruplarda karşılandığı görülmüştür. MANOVA koşullarının karşılandığı belirlendikten sonra, çok değişkenli hipotez testlerinden Wilks' Lambda incelenmiş ve anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\lambda = 0,967$; F= 2,32; p<0,05). Yaş grupları ortalamaları arasındaki farklardan hangilerinin anlamlı olduğunu belirlemek için yapılan analizlere ilişkin bulgular Tablo 3'te yer almaktadır. Analizler sonucunda, Otantiklik Ölçeği'nin üç alt boyutu için hesaplanan F değerinin otantik yaşam alt boyutu için anlamlı olduğu, kendine yabancılaşma ve dış etkiyi kabullenme alt boyutlarında ise anlamlı olmadığı saptanmıştır. Otantik yaşam boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın hangi yaş gruplarında anlamlı olduğunu belirlemek için yapılan Scheffe testi sonucuna göre, 31-45 yaş grubundaki katılımcıların otantik yaşam puan ortalamalarının 46 yaş ve üstündekilerin ortalamasından daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 3: Yaş gruplarına ilişkin MANOVA sonuçları

	Yaş	N	\bar{X}	S	F	P	Fark
Kendine Yabancılaşma	18-30 yaş	84	9,64	4,89	0,99	0,37	
	31-45 yaş	245	9,10	4,57			
	46 yaş ve üstü	85	9,84	4,41			
Dış Etkiyi Kabullenme	18-30 yaş	84	10,93	4,75	0,53	0,59	
	31-45 yaş	245	11,90	5,20			
	46 yaş ve üstü	85	11,67	5,20			
Otantik Yaşam	18-30 yaş	84	23,39	4,02	6,48	0,00	31-45 yaş ile 46 yaş ve üstü
	31-45 yaş	245	24,50	3,84			
	46 yaş ve üstü	85	22,69	5,40			

Öğrenim düzeyi gruplarına göre, katılımcıların Otantiklik Ölçeği puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını sınamak için öncelikle MANOVA koşullarının karşılanıp karşılanmadığı incelenmiştir. Box's M (Box's M= 21,74; F= 3,58; p<0,01) testi sonuçlarına göre, bağımlı değişkenlere ilişkin varyans-kovaryans matrislerinin öğrenim düzeyi grupları arasında eşit olmadığı saptanmış ve bundan dolayı verilerin MANOVA için uygun olmadığına karar verilmiştir. Araştırma problemini sınamak için Otantiklik Ölçeği'nin her birine boyutuna yönelik bağımsız gruplar t testi yapılmış ve bulgular Tablo 4'te sunulmuştur. Analizler sonucunda, kendine yabancılaşma, dış etkiyi kabullenme ve otantikliğin üç boyutu için hesaplanan t değerlerinden hiçbirinin anlamlı olmadığı saptanmıştır.

Tablo 4: Öğrenim düzeyi gruplarına ilişkin bağımsız gruplar t testi sonuçları

	Öğrenim Düzeyi	N	\bar{X}	S	t	p
Kendine Yabancılaşma	Lise-	111	10,06	5,31	1,71	0,09
	YO+	303	9,11	4,29		
Dış Etkiyi Kabullenme	Lise-	111	11,32	5,79	0,31	0,76
	YO+	303	11,13	4,84		
Otantik Yaşam	Lise-	111	23,68	4,89	-0,60	0,55
	YO+	303	23,99	4,06		

Evli bireylerin Otantiklik Ölçeği'nin alt boyutlarına ilişkin puan ortalamalarının evlilik öncesi ilişki süresine göre anlamlı bir fark gösterip göstermediğini belirlemek için öncelikle MANOVA koşullarının karşılanıp karşılanmadığı incelenmiştir. Box's M (Box's M= 47,43; F= 3,91; p<0,01) testi sonuçlarına göre, bağımlı değişkenlere ilişkin varyans-kovaryans matrislerinin öğrenim düzeyi grupları arasında eşit olmadığı saptanmış ve bundan dolayı verilerin MANOVA'ya uygun olmadığı için ANOVA testi kullanılmıştır. Otantiklik Ölçeği'nin alt boyut puanları için grup varyanslarının homojenliği koşulunun tüm gruplarda karşılandığı Levene testi sonuçlarına göre belirlenmiştir (p>0,01). Varyans analizine ilişkin bulgular Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: Evlilik öncesi ilişki süresine ilişkin betimsel istatistikler ve varyans analizi sonuçları

	İlişki Süresi	N	\bar{X}	S	F	p	Fark
Kendine Yabancılaşma	1 yıldan az	142	9,59	4,63	3,08	0,04	1-2 yıl ile 3 yıl ve üstü
	1-2 yıl	149	9,85	4,97			
	3 yıl ve üstü	123	8,52	3,98			
Dış Etkiyi Kabullenme	1 yıldan az	142	12,02	5,74	4,89	0,01	1 yıldan az ile 3 yıl ve üstü
	1-2 yıl	149	11,27	4,77			
	3 yıl ve üstü	123	10,08	4,54			
Otantik Yaşam	1 yıldan az	142	23,42	5,16	2,39	0,09	
	1-2 yıl	149	23,83	3,81			
	3 yıl ve üstü	123	24,56	3,63			

Varyans analizi sonucunda, kendine yabancılaşma ve dış etkiyi kabullenme boyutları için hesaplanan F değerlerinin anlamlı olduğu; otantik yaşam boyutunda ise anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Evlilik öncesi

ilişki süresi gruplarının ortalama farklarından hangilerinin anlamlı düzeyde olduğunu belirlemek amacıyla Scheffe ve Tamhane ikili karşılaştırma testleri kullanılmıştır. Analizler sonucunda, evlilik öncesi ilişki süresi “1–2 yıl” olan grubun kendine yabancılaşma puan ortalamasının, evlilik öncesi ilişki süresi “3 yıl ve üstü” olan grubun ortalamasından daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca, evlilik öncesi ilişki süresi “1 yıldan az olan” grubun dış etkiyi kabullenme puan ortalamasının “3 yıl ve üstü” olan grubun ortalamasından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgulara göre, evlilik öncesi ilişki süresinin kısa olmasının kendine yabancılaşma ve dış etkiyi kabullenme puanlarını yükselttiği söylenebilir.

Otantiklik Ölçeği’nin alt boyutlarına ilişkin puan ortalamalarının eşler arası yaş farkına göre anlamlı bir fark gösterip göstermediğini incelemek için MANOVA kullanılmıştır. Box’s M (Box’s M= 6,75; F= 1,11; $p>0,01$) testi sonuçlarına göre, bağımlı değişkenlere ilişkin varyans-kovaryans matrislerinin gruplar arasında eşit olduğu saptanmıştır. MANOVA koşullarının sağlandığı belirlendikten sonra, çok değişkenli hipotez testlerinden Wilks’ Lambda incelenmiş ve anlamlı olduğu saptanmıştır ($\lambda= 0,99$; F= 182; $p>0,05$). Analizler sonucunda eşler arası yaş farkı gruplarının ortalamaları arasındaki farklardan hiçbirinin anlamlı olmadığı saptanmıştır. Bir başka ifadeyle, Otantiklik Ölçeği’nin alt boyutlarına ilişkin puan ortalamalarının eşler arasındaki yaş farkına anlamlı bir fark göstermediği söylenebilir. Bu bulguya ilişkin istatistikler Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: Eşler arası yaş farkına ilişkin betimsel istatistikler

	Yaş Farkı	N	\bar{X}	S	F
Kendine Yabancılaşma	1–5 yıl	328	9,18	4,49	2,57
	6 yıl ve üstü	86	10,07	4,98	
Dış Etkiyi Kabullenme	1–5 yıl	328	10,92	4,95	4,08
	6 yıl ve üstü	86	12,16	5,61	
Otantik Yaşam	1–5 yıl	328	24,03	4,23	1,32
	6 yıl ve üstü	86	23,43	4,54	

Evlilik süresine göre, katılımcıların Otantiklik Ölçeği puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için öncelikle MANOVA koşullarının karşılanıp karşılanmadığı incelenmiştir. Box’s M (Box’s M= 70,34; F= 2,88; $p<0,01$) testi sonuçlarına göre, bağımlı değişkenlere ilişkin varyans-kovaryans matrislerinin öğrenim düzeyi grupları arasında eşit olmadığı saptanmış ve bundan dolayı verilerin MANOVA’ya uygun olmadığı için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Otantiklik Ölçeği’nin alt boyut puanları için grup varyanslarının homojenliği koşulunun tüm gruplarda karşılandığı Levene testi sonuçlarına göre belirlenmiştir ($p>0,01$). Betimsel istatistikler ve varyans analizine ilişkin sonuçlar Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Eşler arası yaş farkına ilişkin betimsel istatistikler

	Evlilik Süresi	N	\bar{X}	S	F	p
Kendine Yabancılaşma	1–5 yıl	86	9,77	5,13	0,99	0,41
	6–10 yıl	92	8,88	4,02		
	11–15 yıl	99	9,49	4,69		
	16–20 yıl	59	8,66	4,56		
	21 yıl ve üstü	78	9,85	4,57		
Dış Etkiyi Kabullenme	1–5 yıl	86	10,94	4,50	1,55	0,19
	6–10 yıl	92	11,79	5,63		
	11–15 yıl	99	11,38	5,21		
	16–20 yıl	59	9,81	4,68		
	21 yıl ve üstü	78	11,47	5,20		
Otantik Yaşam	1–5 yıl	86	24,33	3,02	1,83	0,12
	6–10 yıl	92	23,75	4,92		
	11–15 yıl	99	24,34	3,29		
	16–20 yıl	59	24,22	4,33		
	21 yıl ve üstü	78	22,82	5,54		

Analizler sonucunda evlilik süresi gruplarının ortalamaları arasındaki farklardan hiçbirinin anlamlı olmadığı saptanmıştır. Bir başka ifadeyle, Otantiklik Ölçeği'nin alt boyutlarına ilişkin puan ortalamalarının evlilik süresine göre anlamlı bir fark göstermediği söylenebilir.

Sonuç ve öneriler

Bu çalışmada evli bireylerin otantikliklerinin cinsiyet, yaş, öğrenim düzeyi, evlilik öncesi ilişki süresi, eşler arası yaş farkı ve evlilik süresi açısından anlamlı bir fark gösterip göstermediği incelenmiştir. İlk olarak, çalışmaya katılan kadınların otantik yaşam alt boyut puan ortalamalarının erkeklerin otantik yaşam alt boyut puan ortalamasından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Kendine yabancılaşma ve dış etkiyi kabullenme boyutlarında ise cinsiyet açısından anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Alan yazında evli bireylerin otantikliklerinin cinsiyet açısından ele alındığı herhangi bir çalışma bulunmamakla birlikte romantik ilişki kapsamında yapılan araştırmalarda kadınların otantiklik düzeyinin erkeklerden istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Lopez ve Rice, 2006; Neff ve Suizzo, 2006; İmamoğlu vd., 2011). Bu çalışmada elde edilen bulgular alan yazındaki sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Kadınların otantiklik düzeylerinin erkeklere oranla daha yüksek olmasında, göreceli olarak kadınların daha fazla ilişki benliğine sahip olmasının rol oynayabileceği vurgulanmaktadır (İmamoğlu vd., 2011). İlişkisellik, otantikliğin bir ögesi olarak bireyin ilişkilerinde açık, samimi ve gerçek olmasına karşılık gelmektedir. Otantik kişilerin de yaşamlarında ve yakın ilişkilerinde özerk olma ile ilişkisellik arasındaki dengeyi sağlamaya çalıştıkları bir ilişki yönelimine sahip oldukları ifade edilmektedir (Harter vd., 1997; Schmid, 2005). Alan yazında kadınların ilişki eğilimlerinin erkeklerden daha yüksek olduğunu ortaya koyan araştırma bulguları mevcuttur (İmamoğlu ve Karakitapoğlu-Aygün, 2004; İmamoğlu ve Karakitapoğlu-Aygün, 2006; İmamoğlu vd., 2011).

Çalışmaya katılan evli bireylerden 31-45 yaş grubunda olan katılımcıların otantik yaşam düzeylerinin 45 yaşından daha büyük katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Alan yazında evli bireylerde otantikliği yaşa göre inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır. Rogers (1959) insanların yaşamın erken dönemlerinde spontan bir şekilde daha otantik olduklarını ancak bu otantikliğin yaşamın diğer dönemlerinde kişinin içinde bulunduğu koşulların getirdiği dayatmalarla birlikte azaldığını ifade etmiştir. Bu değişimlerle eş zamanlı olarak, kişiler için bireysel ve aile gelişim döngüleri de sürmektedir. İnsanlar yaşamları boyunca her bir gelişim döneminde yerine getirmeleri gereken birçok gelişimsel görevle karşı karşıya kalmaktadır. Evlilik ilişkisinin kurulmasıyla birlikte çiftler aile yaşam döngülerinde çeşitli zorluk ve değişimlerle karşılaşmaktadırlar (McGoldrick vd., 2014). Hem bireysel gelişim hem de aile yaşam döngülerinde üstesinden gelmesi gereken zorluklar, uyum sağlanması gereken değişimler, başarılması beklenen gelişimsel görevler ve koşulların getirdiği dayatmalarla başa çıkma konusunda başarısız olması kişinin stres ve kaygı yaşammasına neden olabilir. Otantik yaşamda yaş grubuna göre ortaya çıkan bu farkın bununla ilişkili olduğu düşünülebilir. Kişinin bu kaygıdan kurtulmak, başarısızlığını ödünlmek için hatalı ve idealize edilmiş benlik geliştirebilecekleri ve bunun da bireyin otantik bir şekilde yaşamasını engelleyebileceği söylenebilir. Öğrenim düzeyi, alan yazında evlilik ilişkisini ve eşler arasındaki uyumu etkileyen faktörlerden biri olarak ifade edilmektedir (Özgüven, 2001; Şener ve Terzioğlu, 2002; Çınar, 2008; Yıldız, 2012). Alan yazında evli bireylerde öğrenim düzeyi ile otantiklik ilişkisini ortaya koyan herhangi bir araştırma bulgusuna rastlanmamıştır. Bu çalışmada, otantikliğin üç boyutunda evli bireylerin öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır. Araştırma için veri toplanırken öğrenim düzeyi değişkeni için kişisel bilgi formunda (ilkokul, ortaokul, lise, ön lisans, lisans ve lisansüstü) kategorileri sunulmuştur. Ancak veri toplama sürecinden sonra frekans analizi sonuçlarına göre öğrenim düzeyi kategorilerindeki bazı kategorilerde gözlem sayısı yetersiz olduğu belirlenmiştir. Bu durum karşılaştırmaya dayalı testlerin uygulanmasına engel olduğu için, değişken yeniden kodlanarak kategori sayısı ikiye (lise ve daha düşük öğrenim düzeyi, yüksek okul ve üstü öğrenim düzeyi) düşürülmüştür. Frekans değerleri incelendiğinde üniversite mezunlarının daha ağırlıkta olduğu görülmüştür. Katılımcı grubunun öğrenim düzeyi açısından homojen bir yapıya sahip olmasının bu bulguyla ilişkili olduğu söylenebilir. Bu konuda yapılacak yeni çalışmalarda öğrenim düzeyinin farklı kategorilerinde yeterli gözlem sayısına ulaşarak karşılaştırmaya dayalı testlerin tekrarlanmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Eşler arasında bağlılığın gelişmesi, çiftin etkileşiminin niteliği ve eşlerin birbirleriyle ve ilişkileriyle ilgili değerlendirmeler yapabilmeleri için evlilik öncesi tanışma ve romantik ilişki sürecinin ve bu sürecin uzunluğu ya da kısalığının evlilik ilişkisini etkilediği ifade edilmektedir (Dokur ve Profeta, 2006; Niehuis vd., 2006; Özabacı, 2011). Bu çalışmada evlilik öncesi ilişki süresi “1 yıldan az olan” grubun dış etkiyi kabullenme düzeyinin evlilik öncesi ilişki süresi “3 yıl ve üstü” olan gruba göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Evlilik öncesi ilişki süresi 1 yıldan daha az olan ilişkiler hızlandırılmış olarak nitelendirilmektedir (Huston vd., 1981; akt., Hortaçsu, 1991) ve eşlerin birbirlerini yeterince tanımadan evlilik kararı almasının evliliği olumsuz etkileyebileceği iddia edilmektedir (McGoldrick vd., 2014). Türkiye’de ilk evlenme yaşına ilişkin istatistikler incelendiğinde kadınların ortalama 25, erkeklerin ise 28 yaşında evlendikleri belirlenmiştir (TÜİK, 2019). Bu yaşlar kişinin benliğinin köken ailesinden tam olarak farklılaşmadığı yaşlara işaret etmektedir. Kişinin benliğini, köken ailesinden duygusal ve bilişsel olarak ayırmalaştırabilmesi olarak ifade edilen benlik farklılaşmasını, bireylerin birçoğunun yirmili yaşların ortalarına kadar gerçekleştiremedikleri belirtilmektedir (Kerr ve Bowen, 1988). Bununla birlikte, genç yetişkinlik dönemindeki bireylerin evliliğe yönelik tutum ve kararlarını şekillendiren ilk mesaj kaynağı kendi ebeveynleri ve onların evliliğidir. Bu dönemdeki bireylerin köken ailesinden evliliğe ilişkin aldığı mesaj düzeyinin, bireylerin evliliğe yönelik tutumlarıyla pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür (Şahin, 2019). Araştırmaya katılan evli bireylerin yaşadığı bölgenin sosyal ve kültürel olarak görece daha geleneksel bir yapıda olması, köken aileden ayrılaşmayı gerçekleştirmeden evlilikle ilgili aileden alınan mesajların bireyin evliliğe yönelik tutumuyla pozitif yönde ilişkili olduğu bu süreçte, eşler arasında bağlılığın gelişmesi için gereken tanışma süresinden daha kısa sürede hızlandırılmış olarak evlilik kararı almalarının, özellikle köken ailelerinden gelen dışsal etkiler doğrultusunda hareket etmeleriyle sonuçlandığı düşünülebilir. Bu bulguyla benzer şekilde, Polat ve İlhan (2018) tarafından yapılan araştırmada, evlenmeden önce tanışan bireylerin benlik farklılaşması düzeyinin görücü usulü evlenen katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, evli bireylerin benlik farklılaşması düzeyi ile ilişkisel otantiklik düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğuna ilişkin alan yazında bulgu vardır (Kalkan ve Aydoğan, 2019).

Eşlerin evlilik kararına kadar giden süreçte yakın ilişkide ilk karşılaşma ve farkına varma, seçim, ikili ilişkiyi geliştirme ve ilişkiyle ilgili karar verme olmak üzere dört aşamanın gerçekleştiği ifade edilmektedir (Backman, 1981; akt., Özabacı, 2011). İkili ilişki geliştirme süreci, eşlerin karşılıklı olarak kişisel değer ve tutumlar, inançlar, duygular, beklenti ve ihtiyaçlar konusunda birbirlerini tanıdıkları ve bağlılık geliştirdikleri bir süreç olarak nitelendirilmektedir. Eşler kendilerini açmadığında kişi kendine ve eşine karşı yabancılaşarak otantik olmayan biri haline gelebilir (Schmid, 2001). Bu araştırmada, evlilik öncesi ilişki süresi “1-2 yıl” olan grubun kendine yabancılaşma düzeyinin, evlilik öncesi ilişki süresi “3 yıl ve üstü” olan gruba göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Evlilik öncesinde 1-2 yıllık ilişki süresinin eşlerin kendilerini açarak birbirlerini anlamaları ve bağlılık geliştirmeleri için yeterli olmayabileceği söylenebilir. Bundan dolayı da ikili ilişkiyi geliştirme dönemini verimli geçirmeyen eşlerin kendilerine yabancılaşma düzeylerinin daha yüksek olabileceği düşünülebilir.

Araştırmada evlilik süresine göre katılımcıların otantikliğinin alt boyutlarında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Alan yazında bununla ilişkili olarak yapılan bir çalışmada eşler arasında yaşanan çatışmalarda otantik olma ve otantik çözümler üretmede evlilik süresine göre anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır (Neff ve Harter, 2002). Evli bireylerde otantikliğin üç alt boyutunda eşler arası yaş farkına göre anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır. Erkeklerin kadınlardan yaşça daha büyük olmasının erkeklerin kaynak sağlayıcı rollerini destekleyerek onlara güç ve otorite kazandırdığı ve bu durumun toplumsal açıdan kabul gören bir durum olduğu ifade edilmektedir (Kalkan, 2012). Alan yazında kadınların kendileriyle benzer yaşta ya da kendilerinden daha büyük erkekleri, erkeklerin ise kendilerinden daha genç kadınları eş olarak seçtiklerini ortaya koyan araştırma sonuçları bulunmaktadır (Dunn vd., 2010; Chang vd., 2011; Skopek vd., 2011). Bu açıdan evli bireylerin eşleriyle var olan yaş farkını toplumsal açıdan normal bir olgu olarak değerlendirip bunu benliği için bir tehdit olarak algılamayarak, yaş farkının ilişkisi ve benliği üzerindeki olası etkilerini tolere edebildiği, bundan dolayı da araştırmada otantiklik boyutlarında bir anlamlı fark saptanmadığı söylenebilir.

Evlilikle birlikte bireyler gelişim dönemlerini ve aile yaşam döngüsündeki aşamaları eş zamanlı olarak yaşamaktadırlar. Bir yandan içinde buldukları gelişim döneminin görevlerini gerçekleştirmeye çalışırken diğer yandan da aile yaşam döngüsüne bağlı olarak yaşanan değişimlere (çocukların bakımı ve eğitimi, ev içi sorumluluklar, ekonomik refah gibi) uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Buna göre yaş ve evlilik süresi farklı olan evli bireyleri etkileyen farklı gelişimsel dinamikler olduğu söylenebilir.

Yapılacak yeni çalışmalarda evli bireylerin otantiklik düzeyleri gelişim görevleri ve aile yaşam döngüleri açısından ele alınarak, evlilik süresi farklı gruplar karşılaştırılabilir. Bu sayede evli bireylerin otantiklik düzeylerinin evlilik sürecindeki değişimine ilişkin gelişimsel bir bakış açısı elde edilebilir. Bu araştırma kesitsel bir çalışmadır. Yürütülecek yeni çalışmalarda eşlerin otantiklik düzeylerindeki değişim evlilik öncesi dönemden başlayarak evlilik süresince boylamsal araştırmalarla incelenebilir. Böylelikle evli bireylerin otantiklikleriyle ilişkili faktörler bir bütün olarak belirlenebilir.

Araştırma sonuçlarına göre evlilik öncesi ilişki süresi hızlandırılmış olan grubun dışarıdan gelen etkiyi kabullenme düzeyinin evlilik öncesi ilişki süresi uzatmalı olan gruba göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Türkiye’deki evlenme yaşı istatistikleri (TÜİK, 2019) dikkate alındığında, bu bulgunun bireylerin köken ailesinden benlik olarak farklılaşma düzeyiyle ilişkili olduğu söylenebilir. Köken ailesinden benlik olarak farklılaşmamış, dış etkiye açık bireylerin evliliğe dair ailesinden gelen mesajlardan daha fazla etkilenebileceği düşünülebilir. Bu durumda kişinin otantik olmayan bir tutum sergileyeceği söylenebilir. Evli bireylerle yapılacak yeni araştırmalarda otantikliğin benlik farklılaşması ve aileden evliliğe ilişkin alınan mesajlarla ilişkileri incelenebilir. Evli bireylerin otantikliğin alt boyutlarında eşler arasındaki yaş farkına göre anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Alan yazında kadın ve erkekler için yaş farkının eş seçmede bir kriter olduğunu gösteren araştırma bulguları bulunmaktadır. Aynı zamanda eşler arasında yaş farkı olmasının erkek ve kadının evlilik ilişkisindeki rolleri açısından toplumsal olarak kabul gördüğü de ifade edilmektedir. Bu konuda gerçekleştirilecek yeni çalışmalarda evli bireylerin otantikliklerinin bireylerin toplumsal cinsiyet rolleri açısından ele alınmasının alan yazını zenginleştireceği düşünülmektedir.

Genç yetişkinlik dönemi kişinin benliğinin duygusal ve bilişsel olarak köken ailesinden farklılaşabilmesi için önemli bir dönemdir. Aynı zamanda bu dönem bireylerin yakınlığa karşı yalıtılmışlık krizini çözerek çevresiyle içten yakın ilişkiler kurmaya çalıştığı ve evlilik kararı aldıkları bir sürece denk gelmektedir. Bireylerin bu kararı dıştan gelen etki ve mesajlardan etkilenmeden otantik bir şekilde alabilmeleri için sağlıklı kimlik gelişiminin ve benliklerinin köken ailelerinden farklılaşmış olmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bunun için alanda çalışan uzmanların evlilik öncesi psikolojik danışma çalışmaları kapsamında bireyleri kendini tanıma, benlik saygısı ve karar alma becerileri konularında desteklemeleri önerilebilir. Evlilik öncesindeki romantik ilişki süreci, yakınlığın gelişmesi, eşlerin evlilikte yaşayabilecekleri olası problem ve çatışmaları sınavabildikleri, evlilik için temel bir dönem olarak ifade edilebilir. Bu süreçte bireyleri desteklemenin yollarından biri de ilişki geliştirme programlarıdır. Alanda çalışan uzmanların yürütecekleri bu programlar yoluyla bireylerin otantik ilişki geliştirmelerine katkı sağlayabilecekleri düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014). *Türkiye aile yapısı araştırması tespitler, öneriler*. (Ed. M. Turğut ve S. Feyzioğlu). Çizge Tanıtım ve Kırtasiye Ltd. 18 Haziran 2016 tarihinde https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/31612/mod_resource/content/0/taya2013trk.pdf adresinde erişildi.
- Berardo, F. M., Appel, J. ve Berardo, D. H. (1993). Age dissimilar marriages: Review and assessment. *Journal of Aging Studies*, 7(1), 93–106. [https://doi.org/10.1016/0890-4065\(93\)90026-G](https://doi.org/10.1016/0890-4065(93)90026-G)
- Brunell, A. B., Kernis, M. H., Goldman, B. M., Heppner, W., Davis, P., Cascio, E. V. ve diğerleri (2010). Dispositional authenticity and romantic relationship functioning. *Personality and Individual Differences*, 48(8), 900–905. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.02.018>
- Chang, L., Wang, Y., Shackelford, T. K. ve Buss, D. M. (2011). Chinese mate preferences: Cultural evolution and continuity across a quarter of a century. *Personality and Individual Differences*, 50(5), 678–683. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.12.016>
- Çınar, L. (2008). *Evlilik doyumu: Cinsiyet rolleri ve yardım arama tutumu* [Yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Dokur, M. ve Profeta, Y. (2006). *Aile ve çift terapisi*. Morpa Kültür Yayınları.
- Dunn, M. J., Brinton, S. ve Clark, L. (2010). Universal sex differences in online advertisers age preferences: Comparing data from 14 cultures and 2 religious groups. *Evolution and Human Behavior*, 31(6), 383–393. <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2010.05.001>
- Ersanlı, K. ve Kalkan, M. (2008). *Evlilik ilişkilerini geliştirme kuram ve uygulama*. Nobel Yayınları.
- Günar-Eren, F. (2019). *Y kuşağı evli erkeklerin duygusal zekâ düzeyleri ile evlilik uyumu arasındaki ilişkide otantikliğin aracı rolü* [Yüksek lisans tezi]. Toros Üniversitesi.

- Harter, S., Waters, P. L., Pettitt, L. M., Whitesell, N., Kofkin, J. ve Jordan, J. (1997). Autonomy and connectedness as dimensions of relationship styles in men and women. *Journal of Social and Personal Relationships*, 14(2), 147–164. <https://doi.org/10.1177%2F0265407597142001>
- Hortaçsu, N. (1991). *İnsan ilişkileri*. İmge Kitabevi.
- İlhan, T. ve Özdemir, Y. (2013). Otantiklik Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(40), 142–153.
- İmamoğlu, E. O. ve Karakitapoğlu-Aygün, Z. (2004). Self-construals and values in different cultural and socioeconomic contexts. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 130(4), 277–306. <https://doi.org/10.3200/MONO.130.4.277-306>
- İmamoğlu, E. O., Günaydın, G. ve Selçuk, E. (2011). Özgün benliğin yordayıcıları olarak kendileşme ve ilişkililik: Cinsiyetin ve kültürel yönelimlerin ötesinde. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 27–43.
- İmamoğlu, E. O. ve Karakitapoğlu-Aygün, Z. (2006). Actual, ideal, and expected relatedness with parents across and within cultures. *European Journal of Social Psychology*, 36(5), 721–745. <https://doi.org/10.1002/ejsp.313>
- Kalkan, E. ve Aydoğan, D. (2019). Evlilik ilişki kalitesini benlik açısından değerlendirme: Benliğin farklılaşması ve ilişkisel özgünlük. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(1), 174–189. <https://doi.org/10.7822/omuefd.494918>
- Kalkan, M. (2012). Eş seçimi ve eş seçiminde önemli faktörler. M. Kalkan ve Z. Hamamcı (Ed.), *Evlilik öncesi psikolojik danışma* içinde (ss. 9–20). Anı Yayıncılık.
- Kernis, M. H. (2003). Optimal self-esteem and authenticity: Separating fantasy from reality. *Psychological Inquiry*, 14(1), 83–89. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1401_01
- Kerr, M. E. ve Bowen, M. (1988). *Family evaluation*. WW Norton & Company.
- Knee, C. R., Lonsbary, C., Canevello, A. ve Patrick, H. (2005). Self-determination and conflict in romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(6), 997–1009. <https://doi/10.1037/0022-3514.89.6.997>
- Lopez, F. G. ve Rice, K. G. (2006). Preliminary development and validation of a measure of relationship authenticity. *Journal of Counseling Psychology*, 53(3), 362–371. <https://doi/10.1037/0022-0167.53.3.362>
- May, R. (1994). *Yaratma cesareti*. (5. Bs.). Metis Yayınları.
- McGoldrick, M., Carter, B. ve Garcia-Preto, N. (2014). Self in context: The individual life cycle in systemic perspective. M. McGoldrick, B. Carter ve N. Garcia-Preto (Ed.), *The expanded family life cycle: Individual, family, and social perspectives* içinde (ss. 21–44). Pearson Education Limited.
- Neff, K. D. ve Harter, S. (2002). The authenticity of conflict resolutions among adult couples: Does women's other-oriented behavior reflect their true selves? *Sex Roles*, 47(9/10), 403–417. <https://doi.org/10.1023/A:1021692109040>
- Neff, K. D. ve Suizzo, M. A. (2006). Culture, power, authenticity and psychological well-being within romantic relationships: A comparison of European American and Mexican Americans. *Cognitive Development*, 21(4), 441–457. <https://doi.org/10.1016/j.cogdev.2006.06.008>
- Niehuis, S., Huston, T. L. ve Rosenband, R. (2006). From courtship into marriage: A new developmental model and methodological critique. *The Journal of Family Communication*, 6(1), 23–47. https://doi.org/10.1207/s15327698jfc0601_3
- Özabacı, N. (2011). Evlilik öncesi ilişkiler. H. Yavuzer (Ed.) (7. Bs.), *Evlilik okulu* içinde (ss. 48–60). Remzi Kitabevi.
- Özgülven, İ. E. (2001). *Ailede iletişim ve yaşam*. PDREM Yayınları.
- Özgülven, İ. E. (2014). *Evlilik ve aile terapisi*. (3. Bs.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Polat, K. ve İlhan, T. (2018). Evli bireylerde çift uyumu ve bazı psikolojik belirtilerin benliğin farklılaşması açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(50), 87–115.
- Prager, K. J. (2000). Intimacy in personal relationships. C. Hendrick ve S. S. Hendrick (Ed.), *Close relationships: A sourcebook* içinde (ss. 229–242). Sage Publications, Inc.
- Reis, H. T. ve Shaver, P. (1988). Intimacy as an interpersonal process. S. W. Duck (Ed.), *Handbook of personal relationships: theory, research and interventions* içinde (ss. 367–389). John Wiley & Sons.

- Robinson, O. C., Lopez, F. G., Ramos, K. ve Nartova-Bochaver, S. (2013). Authenticity, social context, and well-being in the United States, England, and Russia: A three country comparative analysis. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 44(5), 719–737. <https://doi.org/10.1177%2F0022022112465672>
- Rogers, C. R. (1959). A theory of therapy, personality and interpersonal relationships as developed in the client-centered framework. S. Koch (Ed.), *Psychology: A study of a science, vol. 3: Formulations of the person and the social context* içinde (ss. 181–256). McGraw-Hill.
- Schmid, P. F. (2001). Authenticity: The person as his or her own author. dialogical and ethical perspectives on therapy as an encounter relationship and beyond. G. Wyatt (Ed.), *Rogers' therapeutic conditions: Evolution, theory and practice* içinde (ss. 217–232). PCCS Books.
- Schmid, P. F. (2005). Authenticity and alienation: Towards an understanding of the person beyond the categories of order and disorder. S. Joseph ve R. Worsley (Ed.), *Person-centered psychopathology* içinde (ss. 74–89). PCCS Books.
- Skopek, J., Schmitz, A. ve Blossfeld, H. P. (2011). The gendered dynamics of age preferences—empirical evidence from online dating. *Journal of Family Research*, 23(3), 267–290. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-456714>
- Şahin, E. S. (2019). *Üniversite öğrencilerinin çeşitli kaynaklardan aldıkları evlilik mesajları ve evliliğe ilişkin tutumları* [Doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Şenel, H. G. (2011). Eş seçimi kararı. H. Yavuzer (Ed.) (7. Bs.), *Evlilik okulu* içinde (ss. 61–74). Remzi Kitabevi.
- Şener, A. ve Terzioğlu, G. (2002). *Ailede eşler arası uyuma etki eden faktörlerin araştırılması*. T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (Mart 2019). *Evlenme ve boşanma istatistikleri*. 10 Temmuz 2020 tarihinde <http://tuik.gov.tr> adresinden erişildi.
- Wickham, R. E. (2012). *Authenticity in romantic partners* [Doctoral dissertation]. University of Houston.
- Wood, A. M., Linley, P. A., Maltby, J., Baliousis, M. ve Joseph, S. (2008). The authentic personality: A theoretical and empirical conceptualization and the development of the authenticity Scale. *Journal of Counseling Psychology*, 55(3), 385–399. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-0167.55.3.385>
- Yavaşoğlu, E. (2019). *Evli bireylerin mutluluk düzeyleri ile özgünlük ve değerler arasındaki yordayıcı ilişkiler* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Yıldırım, İ. (1993). Farklı sosyo-ekonomik düzeydeki evli bireylerin uyum düzeyleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 1(4), 23–28.
- Yıldız, Y. (2012). *İlişkiye ilişkin inançların evlilik uyumunu yordaması* [Yüksek lisans tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

Etik kurul onayı

Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan 31.12.2014 tarih ve 51944218-010.99/2475 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İşbirlikli öğretim yönteminin Türkçe dersinde akademik başarı ve tutum üzerindeki etkisi

The effect of cooperative teaching method on academic achievement and attitude in Turkish lesson

Gönderim Tarihi / Received: 05.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 11.11.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.933111>

Aysel ARSLAN**1

Ali Osman ENGİN²

ÖZ: Bu çalışmanın amacı; işbirlikli öğretim teknikleri arasında yer alan Birleştirilmiş İşbirlikli Okuma ve Kompozisyon (BİOK), Öğrenci Takımları Başarı Bölümleri (ÖTBB) ve Jigsaw II'nin Türkçe dersinde uygulanmasının öğrencilerin Milli Kültürümüz ile Doğa ve Evren ünitelerinde yer alan kazanımlara ilişkin başarıları, Türkçe dersine yönelik tutumları üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Araştırmanın verileri öntest-sontest kontrol gruplu yarı deneysel desen tasarımı kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 eğitim yılı birinci döneminde Sivas ili merkez ilçede bulunan iki farklı ortaokuldaki dört şubede 7. sınıfta öğrenim görmekte olan 36 kız, 47 erkek toplamda 83 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada yer alan şubelerden üçünde işbirlikli öğretim teknikleri birinde ise mevcut öğrenme programına uygun olarak dersler yapılmıştır. Araştırma verilerinin elde edilmesinde her iki üniteye ilişkin modüler testler ve Türkçe Dersine Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde; kümeleme analizi, tanımlayıcı istatistikler, ANOVA, Tukey, bağımlı gruplar t testi uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; işbirlikli öğrenme tekniklerinin uygulandığı deney gruplarının her iki üniteye ilişkin öntest-sontest puanları arasında sontest lehine anlamlı farklılık bulunduğu saptanmıştır. Mevcut yöntemin uygulandığı kontrol grubunda ise ilk üniteye sontest lehine anlamlı farklılık olduğu ancak ikinci üniteye anlamlı farklılık olmadığı saptanmıştır. Tutum ölçeğinden elde edilen sonuçlar incelendiğinde; bütün gruplarda öntest puanlarına göre sontest puanlarında bir artışın olduğu görülmektedir. Deney grubu ÖTBB (DÖ) ve Deney grubu Jigsaw II (DJ) gruplarında sontest lehine olmak üzere anlamlı farklılık olduğu ancak Deney grubu BİOK (DB) ve Kontrol grubunda (KM) da sontestlerde öntestlere göre bir miktar puan artışı olduğu ancak bunun istatistiki hesaplamalara göre anlamlı olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: BİOK, ÖTBB, Jigsaw II, Türkçe dersi, Tutum

ABSTRACT: This study aims to determine the effects of Cooperative Integrated Reading and Composition (CIRC), Student Teams Achievement Divisions (STAD) and Jigsaw II techniques, which are developed following the cooperative learning method and the current teaching method on the 7th-grade achievements of secondary school students and their attitudes towards the Turkish lesson. To collect data for the study, a quasi-experimental design with a pretest-posttest control group was used. The research study group consists of 83 students, 36 girls and 47 boys, studying in the 7th grade in four different branches in two different secondary schools in the center of Sivas in the first semester of the academic year 2019-2020. In three of the branches included in the research, lessons were conducted using cooperative teaching techniques. In one of the branches, lessons were conducted following the existing learning program. In the research, the National Culture and Nature and Universe units were studied, and the practice lasted eight weeks. In obtaining research data, modular tests and the Attitude Scale Towards the Turkish Lesson were used. Cluster analysis, descriptive statistics, ANOVA, Tukey, t-test for dependent groups were used to analyze the data. According to the research

findings, it was found that there was a significant difference between the pretest-posttest scores of the modular achievement test of the experimental groups in which cooperative teaching techniques were used, which was in favor of the posttest. In the control group using the current method, a significant difference was found in favor of the posttest in the first unit, but no significant difference was found in the second unit. When examining the research groups' attitude scale findings, although it was found that there was an increase in posttest scores in all groups compared to pretest scores, a statistically significant difference in favor of the posttest was found only in the experimental group STAD (ES) and (EJ) groups.

Keywords: CIRC, STAD, jigsaw II, Turkish lesson, Attitude

¹Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/Sağlık Hizmetleri MYO/Çocuk Gelişimi Bölümü, arslanaysel.58@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8775-1119>

² Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, aliosman.engin@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3705-6548>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Cooperative teaching is a learning method that does not bring up students as in traditional teaching methods where individual learning comes to the fore. On the contrary, it supports their harmonious work and emphasizes group success at the end learning process. In the groups where the cooperative teaching method is applied, it is observed that the gains acquired by the students by working with the group are much higher than the individual gains. In addition, these studies provide for the development of positive accomplishments that are neglected in traditional teaching environments, such as motivation to learn, interactive work, sharing, leadership, self-confidence, high thinking skills. In cooperative learning environments, the teacher's competence has a decisive influence on the success of the study. A well-equipped teacher makes the planning of the teaching process right at the beginning, takes precautions against possible risks, and carries out the process effectively. Before the application, he gives the students the necessary information about the whole process and explains their responsibilities in detail. This way, each student knows how the process will proceed, what is expected of them in the process and what they will achieve at the end of the process.

It is essential to pay attention to the cooperative teaching method's fundamental principles and application criteria in the learning process to achieve the targeted success. It is certainly not enough to bring students together in a group and say that they need to work together to learn. Because working together requires working in a very disciplined way. Because the cooperative teaching process requires very disciplined work, and for the students to have such discipline, the teacher must make the preparations wholly and correctly. The process of implementation should be planned based on cooperative principles. These principles, which form the basis of cooperative learning, consist of positive engagement, shared reward/product, supportive face-to-face interaction, individual evaluability, interpersonal and social competence, equal opportunity for success, and group process. Many techniques have been developed in accordance with the cooperative teaching method. It is stated that the main ones are Team Supported Individualization, Let's Ask Together, Let's Learn Together, Group Research, Cooperative Integrated Reading and Composition (CIRC), Jigsaw, Student Teams-Achievement Division (STAD). In the CIRC technique, group members have an obligation to help each other so that their group can succeed and receive rewards. STAD is based on the basis that especially students of the second elementary school level can learn better by using the collaborative work technique. In the jigsaw technique, it is essential that students teach each other. For this purpose, the students in the groups leave their groups and form expert groups and then return to their groups and teach what they have learned to their friends.

Methodology

In this study, which used a quasi-experimental design, study group selection was preferred. In this direction, it was found appropriate to use criterion sampling, which is one of the purposive sampling methods, since the participants should be determined according to specific criteria. The four branches most appropriate to the research criteria were determined. The classes in which CIRC, STAD, Jigsaw II, and the current teaching method were to be used were randomly assigned. A total of 83 students constituted the study group of the research, comprising 21 students out of 27 students in the branch determined as the experimental group (EC) in which the CIRC technique was applied, 20 students out of 27 students in the branch determined as the experimental group (ES) in which the STAD technique was applied, 18 students out of 27 students in the branch determined as the experimental group (EJ) in which the Jigsaw II technique was applied, and 24 students out of 27 students in the branch determined as the control group (CG) in which MY was applied. Students in the branches where cooperative teaching techniques were applied were informed about the practice, and a sample practice was done. All questions from teachers and students were answered in detail. The application was carried out in two units for a total of eight weeks. Modular tests and Attitude Scale Towards Turkish Lesson were used to obtain the research data. Descriptive analyses were conducted to determine the appropriate statistical methods in analyzing the research data. Accordingly, the data were analyzed by applying dependent groups t-test, ANOVA test and Tukey test.

Findings and discussion

According to the findings obtained as a result of the study, it was found that cooperative teaching techniques impact on students' success in Turkish language teaching. In the pretest-posttest results of the first unit modular test, there was a significant difference in the scores of all study groups in favor of the posttest. In the pretest-posttest results of the second unit modular test, it was found that there was a significant difference in favor of the posttest in the groups that used the cooperative techniques but not in the control group. According to the pretest-posttest results of the attitude scale, it was found that there was a significant difference in favor of the posttest in the groups where the techniques STAD and Jigsaw II were used, but not in the other groups.

Results and recommendations

As a result, the attitude affects the attitude as well as the success, and the students start to make more effort. It can be interpreted that the applied cooperative techniques affect both the success and attitudes of the students in the course together, and that both should be evaluated together in this direction. In this study, it was found that cooperative teaching techniques generally increased students' achievements within the applied unit gains and positively affected their attitudes in parallel with this situation.

In this study; CIRC, STAD and Jigsaw II were used in teaching the subjects and their effect levels were examined comparatively. By ensuring that different cooperative techniques are applied in the same course, it should be determined comparatively which course or which subject of the course gives more positive results in teaching. It is necessary to provide opportunities for teacher candidates in education faculties to learn cooperative teaching techniques prepared in accordance with the constructivist education approach. Teachers working in Ministry of Education should be informed about the methods and techniques developed in accordance with the constructivist teaching approach through in-service training.

Giriş

Yapılandırmacılık; son yüzyıldaki öğrenme ve öğretme süreçlerini derinden etkileyen ve öğretim programlarını şekillendiren önemli bir eğitim felsefesidir. Bu felsefeye göre hazırlanan tüm öğretim yaklaşım ve yöntemleri temelde öğrenciyi merkeze alarak planlanmaktadır (Tzuo, 2007). Yapılandırmacılığın faydaları çalışmalarla ortaya konulduktan sonra öğretim ortamlarında ağırlıklı olarak yapılandırmacılık yaklaşımına uygun olarak hazırlanmış öğretim programları uygulanmaya başlanmıştır. Hazırlanan bu öğretim programlarında; öğrencilerin öğrenme ortamlarında düşünme becerilerini etkin olarak kullanmalarının sağlanması, yaratıcılıklarının desteklenmesi, ezberlemekten ziyade anlayarak öğrenmeye yöneltilmesi gibi özelliklere öncelik verilmiştir (Şimşek, Doymuş ve Şimşek, 2008). Ayrıca her bir öğrencinin kendine özgü bir birey olarak kabul edilerek değer görmesine, düşüncelerini rahatlıkla açıklayabilmesine, farklı konularda tartışarak özgün fikirlerini açıklayabilmesine olanak veren öğretim ortamlarının oluşturulması için gerekli düzenlemelerin yapılması amaçlanmıştır. Yapılandırmacılığın olumlu etkilerinin saptanmasından sonra eğitim araştırmacıları bu doğrultuda çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu doğrultuda da yapılandırmacılık temelinde geliştirilmiş modern öğretim yöntem ve teknikleri geliştirilerek kullanılmaya başlanmıştır. Bu yöntem ve tekniklerden bazıları; *İşbirlikli Öğrenme/ İşbirlikli Öğretim*, *Çoklu Zekâ*, *Proje Tabanlı Öğrenme*, *Probleme Dayalı Öğrenme* (Bayrakçeken, Doymuş ve Doğan, 2013), *Aktif Öğrenme* (Açıkgöz, 2004), *İstasyon Tekniği*'dir (Arslan, 2017).

İşbirlikli öğretim; öğrencilerin bireysel öğrenmelerinin öne çıktığı, geleneksel öğretim yöntemlerindeki gibi rekabete dayalı olarak değil de birbirleriyle uyum içinde çalışmasının desteklendiği ve öğrenme sürecinin sonunda toplu olarak grup başarısının ödüllendirildiği bir yöntem olarak tanımlanmaktadır (Slavin, 2008; Cottell, 2010; Ekinci, 2011; Açıkgöz, 2016). Öğrenciler öğrenme süreci boyunca aktif olarak hem kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu almakta hem de grup içindeki arkadaşlarına destek vermektedir. İşbirlikli öğretim sürecinin sonuçları değerlendirildiğinde; akran öğretiminin de etkisiyle gruptaki öğrencilerin kazanımlarının bireysel olarak yaptıkları öğrenme kazanımlarına göre çok daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir (Açıkgöz, 2016). Ayrıca geleneksel öğretim ortamlarında kısmen ihmal edilen okuma alışkanlığı, öğrenme motivasyonu, etkileşime dayalı çalışma, özgüven, paylaşımcılık, liderlik, üst düzey düşünme becerilerini kullanma gibi birçok kazanım işbirlikli öğretim ortamlarında çok daha kolay ve üst düzeyde elde edilmektedir (Açıkgöz ve Güngör, 2006). Bu da öğrencilerin çok yönlü gelişmelerini ve daha nitelikli öğrenmelerini sağlamaktadır. Gruptaki her öğrencinin grubun başarısına eşit katkı sağlama şansı olduğu için öğrencilerin öğrenme motivasyonları da diğer öğretim yöntemlerine kıyasla daha fazladır (Senemoğlu, 2007). İşbirlikli öğrenme grup çalışması merkezinde uygulandığı için bunu uygulayan öğretmenin niteliği sürecin başarısında oldukça önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Öğretmenin işbirlikli öğrenme tekniklerini uygulayabilme yeterliğinin üst düzeyde olması, daha önce işbirlikli öğretim tekniklerine ilişkin deneyiminin olması, derse ya da konuya uygun olan tekniği belirleyebilmesi vb. unsurlar uygulanan işbirlikli öğretim tekniğinden elde edilecek başarıyı doğrudan etkilemektedir. Özellikle öğretmenin işbirlikli öğretim sürecine hâkim olması ve tüm süreci en başında bir bütün olarak ele alarak sürecin planlamasını doğru bir şekilde yapması gerekmektedir. Bu doğrultuda da işbirlikli öğretim sürecini nasıl yürüteceğini süreç başlamadan önce planlaması, öğrencilerin üstlerine düşen sorumlulukları uygun bir şekilde paylaşması ve onlara sürecin sonunda grup çalışmasının kazanımlarının neler olacağını ayrıntılarıyla anlatması gerekmektedir (Johnson, Johnson ve Holubec, 1994; Sharan, 1999). Burada öğretmenin öğrencilere uygulamanın nasıl yapılacağı faydaları ve elde edecekleri kazanımlara yönelik bilgi vermesi onların uygulamaya ilişkin motivasyon düzeylerini olumlu etkilemektedir. Ayrıca öğretmenin; sınıfta bulunan farklı öğrenme stratejileri, stilleri, yetenekleri, gereksinimleri olan öğrencileri belirlemesi ve bu doğrultuda grupları heterojen olarak oluşturması (Watson, 1992; Doymuş, Şimşek ve Bayrakçeken, 2004; Şimşek, 2005; Senemoğlu, 2007; Cottell, 2010), süreçte gruplara rehberlik yaparak onların öğrenmelerini desteklemesi de yapması gereken işlemler arasında yer almaktadır (Sharan, 1999; Bilgin ve Gelici, 2011).

İşbirlikli öğretim yönteminin temelini bakıldığında pek çok farklı teoremin birleşerek zengin bir yapı oluşturduğu görülmektedir (Johnson ve Johnson, 1990). Bunlar arasında öne çıkanlarının: Sosyal Öğrenme, Bilişsel Gelişim, Sosyal Bağlılık, Davranışçı Öğrenme olduğu ifade edilmektedir (Johnson ve Johnson, 1990; Avcı ve Fer, 2004). Sosyal öğrenme kuramına göre birey; çevresinde gelişen olayları,

durumları sadece izlenmekle yetinen, bunlardan etkilenen bir varlık olmayıp tam tersine kendini etkileyen süreçlere aktif olarak müdahale etme yeterliğine sahiptir. Birey, bir konuda karar vermesi için öne sürülen, kararında etkili olan düşüncelerin etkilenicisi değil üreticisi konumundadır (Bandura, 1999). Bu kurama göre birey sadece kendi tecrübelerinden değil çevresindeki diğer bireylerin tecrübelerinden de öğrenmektedir. Elbette bireyin hayatına etki eden tüm bilgileri öğrenmesi için her türlü bilgiyi bizzat tecrübe etmesi gerçekten çok uzun bir süre almasının yanında ayrıca hiç de gerekli olmayan bir işlem olarak kabul edilmektedir (Senemoğlu, 2007). Piaget'in bilişsel gelişim kuramında, bireyin bilginin sadece edilgen bir şekilde alıcısı olmayıp tam tersine bilgiyi öğrenirken aktif olduğu ve çaba gösterdiği savunulmaktadır. Bilginin öğrenilme süreciyle yaş arasında dönemsel özelliklerin olduğu, öğrenmenin yaşla birlikte belirli bir sıra içinde gerçekleştiği belirtilmektedir (Flavell, 1985; Senemoğlu, 2007). Sosyal bağlılık, bireyin sosyal çevresine karşı hissettiği bağların farkındalığını içermektedir (Lee ve Robbins, 1998). Sosyal bağlılık teorisinde, bireyin topluma ilişkin sahip olduğu bağlılık hissinin onun toplumla iş birliği yapmasını sağladığı kabul edilir. Bu teoriye göre toplumdaki bireyler ortak çıkarları için pozitif anlamda dayanışma yapar (Yılmaz, 2001). Davranışçı öğrenme kuramında ise grup çalışmasında verilen ödül ve pekiştireçlerin öğrenmeyi olumlu etkilediği savunulmaktadır. Pekiştireçler, bireyin fiziksel ihtiyaçlarını karşılayan birincil pekiştireçler, birincil pekiştireçlerle birlikte ortaya çıkan ve daha çok manevi ihtiyaçlarını karşılayan ikincil pekiştireçler olmak üzere iki çeşit olup her ikisinin de uygun ortamlarda kullanılabilmesi belirtilmiştir. Öğrenme sürecinde bireyin istendik davranışı ve öğrenmesinin oluşması, kalıcılığının sağlanması için birincil pekiştireçlerin yanı sıra (Saban, 2009) ikincil pekiştireçlere de yer verilmesi oldukça önemli görülmektedir (Senemoğlu, 2007). Elbette bu pekiştireçlerin bireylere göre farklılık gösterdiğinin farkında olunması, uygun pekiştirecin en uygun zamanda verilmesi gerekmektedir istenilen sonucun elde edilmesinde etkili olmaktadır (Yılmaz, 2010).

Öğrenme sürecinde işbirlikli öğretim yönteminin belli başlı temel ilkelerine ve uygulama kriterlerine dikkat etmek, hedeflenen başarıya ulaşmayı kolaylaştırmaktadır (Açıkgöz, 2004; Ekinci, 2011.). Öğrencileri sadece grup oluşturarak bir araya getirmek, öğrenmek için birlikte çalışmalarını gerektiğini söylemek işbirlikli çalışmanın sağlanması için kesinlikle yeterli olmamaktadır (Uysal, 2009). Çünkü işbirlikli öğretim süreci oldukça disiplinli bir çalışma gerektirir ve öğrencilerin de bu disipline sahip olmaları için öğretmenin hazırlıklarını doğru ve eksiksiz bir şekilde yapması gerekmektedir. Uygulama süreci işbirlikli ilkeler temelinde planlanmalıdır. İşbirlikli öğrenmenin dayandığı bu ilkeler; pozitif bağlılık, ortak ödül/ürün, yüz yüze destekleyici etkileşim, bireysel değerlendirilebilirlik, kişiler arası ve sosyal beceriler, eşit başarı fırsatı ve grup sürecinden oluşmaktadır (Johnson vd., 1994; Açıkgöz, 2004; Çaycı, Demir, Başaran ve Demir, 2007; Ekinci, 2011). Olumlu bağlılıkta başarı veya başarısızlık bütün grup üyelerine aittir. Her bir öğrencinin gruba katkısı, başarısı diğer grup üyelerini de etkilemektedir. Sürecin sonunda bireysel başarının değil grup başarısının önemli olduğu vurgulanarak her bir öğrencinin grubunu başarılı kılmak için elinden gelen katkıyı sağlaması gerekmektedir (Johnson ve Johnson, 2009). Öğrencilerin bu durumun farkında olarak hareket etmesi, grubun başarısı için üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi (Johnson ve Johnson, 2000; Senemoğlu, 2007; Saban, 2009; Ekinci, 2011; Açıkgöz, 2016), grup içinde çalışırken birbirlerini kollaması önemlidir (Saban, 2009; Ekinci, 2011). İşbirlikli öğretim yöntemindeki grup ödülü, gruptaki öğrencilerin ortak amaçları çerçevesinde birlikte çalışarak bir ürün ortaya koymalarının karşılığı olarak verilmektedir. Ödüllendirme yapılırken dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan biri gruptaki üyelerden sadece birkaçının değil tüm grup üyelerinin ödüllendirilmesi gerekliliğidir. Başarı birlikte kazanılmışsa ödül de birlikte alınmalıdır (Slavin, 1990). Yüz yüze destekleyici etkileşim; İşbirlikli öğretim sürecindeki çalışmalara ilişkin sözel açıklamalar, kullanılan veya öğrenilen materyaller, ön bilgilerle yeni öğrenilen bilgilerin birleştirilmesi ve bu bilgiler üzerinde önce grup içinde tartışarak bir sonuca ulaşılması ve sonrasında sınıfla paylaşılmasını içermektedir. Aslında yüz yüze destekleyici etkileşimle olumlu bağlılık birbiriyle yakından ilişkilidir. Çünkü olumlu bağlılık bir anlamda öğrencilerin birlikte çalışması için onları bir araya getiren alt yapıyı oluştururken yüz yüze destekleyici etkileşim de birlikte çalışmanın temel değerlerini oluşturmaktadır (Johnson ve Johnson, 1999). Bireysel değerlendirilebilirlikte öğrencilerin başarılı olmaları hem kendi başarılarını hem de gruplarının diğer gruplar karşısındaki başarısını belirlemektedir (Bayrakçeken vd., 2013; Açıkgöz, 2016). Grup üyelerinin, kendilerine düşen sorumlulukların farkında olmaları ve grubun başarısı için çaba göstermeleri gerekmektedir (Ekinci, 2011; Borich, 2014). Öğrenciler, öğrenme sürecinin başında sadece grup başarısının değil gruba

yaptıkları katkıların belirlenmesi amacıyla bireysel performanslarının değerlendirileceğini bilmelidir (Slavin, 1990). Gruptaki öğrencilerin hedefledikleri ortak başarıyı yakalayabilmelerinde; aralarında güvene dayanan bir etkileşimin oluşması, her bir üyenin grup arkadaşlarına süreçle ilgili duygu ve düşüncelerini net bir şekilde ifade edebilmesi, olası grup sorunlarını gidermek için öncelikle birbirlerini kabul etmeyi öğrenerek yapıcı çözüm üretilmesine katkı sağlaması önemli olmaktadır (Saban, 2009; Ekinci, 2011).

Öğretmenin grup içinde yapılan çalışmalarda tüm öğrencilerin gerçek performanslarını ortaya koyup koymadığını, gruba verdikleri katkı düzeylerini belirlemesi (Slavin, 1995), başarılı olmak için gerekli çabayı gösteren öğrencileri süreç içerisinde ve sonunda gerçekçi bir şekilde değerlendirmesi, grup başarısı için çabalamayan öğrencileri ise cezalandırmak yerine gerekli önlemleri alarak çalışmaya teşvik etmesi gerekmektedir (Açıkgöz, 2004). Grup süreçleri, büyük ve küçük grup olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır (Ekinci, 2011). Küçük grup süreçlerinde; öğrencilerin arasında iletişim ve dolayısıyla etkileşim artmakta, birlikte çalışma ve öğrenme becerileri gelişmektedir. Ayrıca yaptıkları çalışmalarla ilgili daha hızlı dönüt alması kolaylaşmakta, üst düzey bilişsel becerilerini kullanma düzeyleri yükselmekte ve olumlu davranışları pekişerek süreklilik göstermektedir (Gözütok, 2007; Ekinci, 2011). İşbirlikli öğretim yönteminin uygulama sürecinde öğretmen öğrencileri sürekli olarak gözlemlemeli ve ihtiyaç duydukları anda onlara rehberlik etmelidir (Bulunuz, 2006; Tseng, 2008; Benek, 2012). Öğrencilerin; gruptaki öğrenme amaçlı çalışmalara katılması, etkinliklerde sorumluluklarını yerine getirmesi (Schmidt ve Harriman, 1998; Tseng, 2008; Benek, 2012), öğrenmeye istekli olduğunu sergileyerek iletişime açık ve etkileşim halinde olması, araç-gereç ve materyalleri çalışmanın amacına olarak kullanması, ihtiyaç duyduğunda hem arkadaşlarından hem de öğretmeninden yardım talep etmesi beklenmektedir (Benek, 2012).

İşbirlikli öğretim yöntemine uygun olarak pek çok teknik geliştirilmiştir. Bunlar arasında öne çıkanlarının; Takım Destekli Bireyselleştirme, Birlikte Sorulmuş Birlikte Öğrenelim, Grup Araştırmaları, Birlikte Okuma ve Kompozisyon (BİOK), Jigsaw, Öğrenci Takımları Başarı Bölümleri (ÖTBB) olduğu ifade edilmektedir. Bu çalışmada bu teknikler arasında yer alan BİOK, ÖTBB ve Jigsaw uygulanmıştır. BİOK tekniğinde genel olarak küçük grup süreci kullanılmakta olup grupta yer alan üyelerin her birinin gruplarının başarılı olması ve ödül alması için birbirine yardım etme zorunluluğu bulunmaktadır. BİOK tekniği kullanılarak yapılan çalışmalarda işbirlikli öğretimin temel ilkelerinin de uygulanmış olduğuna dikkat çekilmektedir (Senemoğlu, 2007; Dellalbaş, 2012). Grup üyeleri; testlerin hazırlanması, okuduklarına ilişkin kompozisyon yazma, okuduklarını gözden geçirme, gereken düzeltmeleri yapma vb. durumlarda iş birliği içinde birbirlerine yardım etmektedir. Takımlara okuma ve yazmaya ilişkin verilen tüm ödevlerde grup üyelerinin gösterdiği performans ortalaması dikkate alınmaktadır (Çörek, 2006). ÖTBB; özellikle ilköğretimin ikinci kademesindeki öğrencilerin işbirlikli çalışma tekniğini kullanarak daha iyi öğrenebileceği temeline dayanmaktadır (Slavin, 1999). ÖTBB, geleneksel yolla öğretilen okuma-yazma ve diğer dil becerilerinde karşılaşılan sorunların eğitim ortamında çözümlenmesi amacıyla planlanmıştır (Açıkgöz, 2004). Ünlü ve Aydın (2011), öğretmenlerin ÖTBB tekniğini öğrencilerin derslerindeki başarılarını artırmak için fırsat buldukça kullanması gerektiğini belirtmektedir. Jigsaw tekniğinin temel amacı diğer işbirlikli tekniklerle benzerlik göstermekte olup; giriş, uzman araştırması, rapor oluşturma ve yeniden düzenleme, tamamlama ve değerlendirme olarak adlandırılan dört aşamadan oluşmaktadır (Bayrakçeken vd., 2012). Öğrenciler gruplara ayrıldıktan sonra uzmanlık gruplarına gitmekte ve sonrasında kendi gruplarına gelerek uzman oldukları kısımları arkadaşlarına öğretmektedir (Hedeem, 2003). Genel olarak öğretim sürecinde kullanılan işbirlikli öğretim tekniklerinin öğrencilerin sadece akademik başarılarını artırmadığı, öğrencilerin özellikle iletişim ve sosyal becerileri üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca başarısız öğrencilere grup içerisinde arkadaşlarının desteğiyle başarıma şansını sunması, kendi yapabilirliklerinin farkına varmalarını sağlaması da bu öğrenciler açısından oldukça önemlidir.

Literatür taraması

Alan yazında yapılan çalışmada BİOK, ÖTBB ve Jigsaw II teknikleriyle yapılan birçok çalışmanın bulunduğu belirlenmiştir. BİOK tekniğiyle yapılan çalışmalar incelendiğinde; Yurdabakan ve Cihanoğlu'nun (2009) akademik başarı, tutum ve dil öğrenme stratejileri; Durukan (2011) ve Mustafa ve Samad'ın (2015) okuma-yazma becerileri; Bozpolat'ın (2012) akademik başarı ve tutum;

Zainuddin'in (2015) okuduğunu anlama becerileri üzerinde BİOK tekniğinin etkisini araştırdıkları saptanmıştır. ÖTBB ile ilgili çalışmalara bakıldığında; Akar ve Doymuş (2015), İlğaz ve Çelen (2017) akademik başarı, Çalıklar (2015) akademik başarı, epistemolojik inanç ve öğrenme kalıcılığı, Jalilifar (2010) okuduğunu anlama, Yusuf, Natsir ve Hanum (2015) okuma başarısı, Gambari ve Yusuf (2017) akademik başarı, tutum ve öğrenme kalıcılığı, Kim (2018) sosyal ağ iletişimleri, grupta tercih edilen öğrenci özelliklerini ve grup içi iletişim ağının belirlenmesi amacıyla çalışma yapmıştır. Jigsaw II ile yapılan çalışmalarda Avcı ve Fer'in (2004) öğrencilerin akademik başarılarını, Demir'in (2012) ölçme-değerlendirme dersindeki başarılarını, Koç, Yıldız, Çalıklar ve Şimşek'in (2016) akademik başarıları, tutumları ve epistemolojik inançlarını, Shaaban'ın (2006) okuduğunu anlama, okuma motivasyonları ve söz varlıklarını, Putri'nin (2013) hareketsiz resimlerle birlikte söz varlıklarını araştırdıkları tespit edilmiştir. Tüm bu çalışmalarda elde edilen bulgularda genel olarak işbirlikli tekniklerinin mevcut öğrenme yöntemine göre öğrencilerin akademik başarıları, farklı becerileri, yetenekleri, davranışları üzerinde daha etkili olduğu saptanmıştır.

Araştırmanın amacı

Bu çalışma yapılmadan önce ilgili alanyazın taramasında Türkçe dersinde BİOK, ÖTBB ve Jigsaw II tekniklerinin birlikte kullanıldığı, öğrencilerin akademik başarıları ve derse yönelik tutumlarının araştırıldığı ve sadece mevcut öğrenme yöntemine göre değil kendi içlerinde de etki düzeyi açısından karşılaştırıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. İşbirlikli öğrenmenin yapılan çalışmalarla etkili olduğu ortaya konulmakla birlikte ders veya konu bazında hangi işbirlikli öğrenme tekniğinin daha etkili olduğuna ilişkin çalışmaların sayısının artması program hazırlayıcılara veri sunacaktır. Bu doğrultuda farklı işbirlikli öğretim teknikleri uygulanarak yapılan bu çalışmanın ilgili alanyazına destek sunacağı, program hazırlayıcılara diğer çalışmalarda elde edilen sonuçlarla birlikte kaynaklık ederek ilgili öğretim programlarının hazırlanmasına destek sunacağı kabul edilmiştir. Bu çalışmanın amacı; işbirlikli öğretim teknikleri arasında yer alan BİOK, ÖTBB, Jigsaw II ve mevcut uygulanan öğrenme yönteminin (MY) 7. sınıf Türkçe dersinde uygulanmasının öğrencilerin "*Milli Kültürümüz*" ve "*Doğa ve Evren*" ünitelerinde yer alan kazanımlara ilişkin başarıları, Türkçe dersine yönelik tutumları üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Çalışma kapsamında yer alan modüler testler (MT1-MT2) ve Türkçe dersine yönelik tutum ölçeğine (TDTÖ) yönelik sorular aşağıda verilmiştir:

Ünite modüler testlerine ilişkin sorular

1. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda BİOK, ÖTBB, Jigsaw II teknikleri ve MY'nin uygulandığı araştırma gruplarındaki 7. sınıf öğrencilerinin MT1 ve MT2'den aldıkları öntest ve sontest puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

2. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda BİOK, ÖTBB, Jigsaw II teknikleri ve MY'nin uygulandığı araştırma gruplarındaki 7. sınıf öğrencilerinin MT1 ve MT2'den aldıkları sontest puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Öğrencilerin Türkçe dersine yönelik tutumlarına ilişkin sorular

1. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda BİOK, ÖTBB, Jigsaw II teknikleri ve MY'nin uygulandığı araştırma gruplarındaki 7. sınıf öğrencilerinin TDTÖ'nden aldıkları sontest puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

2. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda BİOK, ÖTBB, Jigsaw II teknikleri ve MY'nin uygulandığı araştırma gruplarındaki 7. sınıf öğrencilerinin TDTÖ'nden aldıkları öntest ve sontest puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Yöntem

Bu bölümde; yapılan çalışmada kullanılan model, çalışmaya dâhil olan katılımcılar, ilgili verilerin toplanmasını sağlayan araçlar, verilerin elde edilme süreci ve uygulanan istatistiksel analizlere yönelik bilgiler sırasıyla sunulmaktadır.

Araştırmanın modeli

Araştırmalarda kullanılan modeller, deneme ve tarama olmak üzere iki temel grupta toplanmaktadır (Karasar, 2014). Deneme modeli, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkilerini belirlemek amacıyla yapılan çalışmalarda kullanılmaktadır (Kaptan, 1973). Araştırmacı, yaptığı araştırmadan yola çıkarak gelecekte neler olabileceğine ilişkin tahminlerde bulunmak, farklı ve yeni şeyler keşfetmek, var olan şartları değiştirmek amacındaysa deneme modelini kullanmalıdır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel 2014). Yarı deneysel desenin kullanıldığı bu araştırmada çalışma grubu seçimine gidilmiştir. Bu doğrultuda da katılımcıların belirli ölçütlere göre belirlenmesi gerektiği için amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örneklemesinin kullanılması uygun bulunmuştur. Bu yöntem; olasılığa dayanmayan dolayısıyla da seçkili bir örnekleme yöntemidir. Yapılan araştırmanın amacına göre belirlenmiş, bilgi elde edilmesi için zengin ortam ve durumların ayrıntılı, derinlemesine araştırılması için uygun bir araştırma desendir (Yıldırım ve Şimşek, 2005; Büyüköztürk vd., 2014; Patton, 2014). Araştırmaya ilişkin veriler, öntest-sontest kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılarak elde edilmiştir. İşbirlikli tekniklerin gruplara atanmasında seçkisiz atama uygulanmıştır (McMillan ve Schumacher, 2010). Yarı deneysel desenin kullanıldığı araştırmalarda, katılımcıların deneysel işlem öncesinde ve sonrasında bağımlı değişkenle ilgili ölçümleri yapılmaktadır (Kaptan, 1973; Büyüköztürk vd., 2014; Karasar, 2014). Öntest-sontest kontrol gruplu araştırma deseninin uygulanma süreci şu aşamalardan oluşmaktadır (Karasar, 2014):

- ✓ Araştırma gruplarının yansızlık ilkesine dikkat edilerek atanması
- ✓ Uygulama sürecinin başında verilerin elde edilmesi amacıyla araştırma gruplarına öntest ölçümlerinin yapılması
- ✓ Bağımsız değişkenin sadece deney gruplarına alınması
- ✓ Uygulama sürecinin sonunda verilerin elde edilmesi amacıyla araştırma gruplarına sontest ölçümlerinin yapılması
- ✓ Elde edilen öntest-sontest ölçüm sonuçlarının karşılaştırılarak aralarında bir farklılık olup olmadığının belirlenmesi

Çalışma grubu

Araştırmanın amacına uygun olarak araştırmanın yapılacağı okul ve dersliklerin tespiti yapılmış, uygulamanın yapılabilmesi için gerekli izinleri almak için yazışma süreci Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünden başlatılmıştır. Sivas İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile temasa geçilmiş ve buradan da araştırmaya ilişkin onay alınmıştır. Uygulamanın yapıldığı iki farklı okulda toplam 17 adet yedinci sınıf şubesi bulunmaktadır. Bu sınıflardaki tüm öğrencilerin yansızlık ölçütlerini oluşturan bilgileri okullardan temin edilmiş ve yapılan analizlerde araştırmanın uygulanabilmesi için en uygun olan dört şube tespit edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Sivas il merkezinde bulunan iki farklı ortaokulda yer alan dört farklı şubedeki yedinci sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Bu şubeler üç farklı tekniğin kullanılacak olması nedeniyle tamamen tesadüfi olarak üç deney ve bir kontrol grubu olarak atanmıştır. BİOK tekniğinin uygulandığı deney grubu (DB) olarak belirlenen şubede bulunan 27 öğrenciden 21 öğrenci, ÖTBB tekniğinin uygulandığı deney grubu (DÖ) olarak belirlenen şubede bulunan 27 öğrenciden 20 öğrenci, Jigsaw II tekniğinin uygulandığı deney grubu (DJ) olarak belirlenen şubede bulunan 27 öğrenciden 18 öğrenci ve MY'nin uygulandığı kontrol grubu (KM) olarak belirlenen şubede bulunan 27 öğrenciden 24 öğrenci araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Yarı deneysel desenin kullanıldığı bu çalışmada, öğrencilerin ataması yansızlık ilkesine riayet edilerek yapılmıştır. Bunun gerçekleşmesi için kullanılan ölçütler aşağıda yer almaktadır:

- ✓ Tüm şubelerdeki öğrencilerin 6. sınıf genel not ortalamaları (GNO),
- ✓ Tüm şubelerdeki öğrencilerin 6. sınıf Türkçe dersi GNO,
- ✓ Tüm şubelerdeki öğrencilerin 6. sınıf birinci yarıyıl Türkçe dersi not ortalamaları (NO),
- ✓ Tüm şubelerdeki öğrencilerin 6. sınıf ikinci yarıyıl Türkçe dersi NO,
- ✓ Tüm şubelerdeki öğrencilerin modüler testler, tutum ölçeği öntest puanları (yansızlığı kontrol için).
- ✓

Bu araştırmada yapılan Kolmogorov-Smirnov (K-S) testinden elde edilen yansızlık ataması sonuçları aşağıda bulunan Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Yansızlık ölçütleri K-S testi sonuçları

Ölçütler	Gruplar	K-S	p	Çarpıklık katsayısı	Basıklık katsayısı
6. sınıf GNO	DB	.162	.156	-.062	-.897
	DÖ	.138	.200	.737	-.334
	DJ	.124	.200	-.111	-1.247
	KM	.129	.200	.254	-1.142
6. sınıf Türkçe dersi GNO	DB	.151	.200	-.319	-.786
	DÖ	.201	.033	.533	-.651
	DJ	.233	.011	.354	-1.517
	KM	.161	.107	.577	-.749
6. sınıf birinci yarıyıl Türkçe dersi NO	DB	.141	.200	-.359	-1.027
	DÖ	.150	.200	.341	-.851
	DJ	.216	.026	.223	-1.661
	KM	.086	.200	-.347	-.520
6. sınıf ikinci yarıyıl Türkçe dersi NO	DB	.175	.091	-.225	-1.043
	DÖ	.208	.023	.663	-.355
	DJ	.166	.200	.202	-1.348
	KM	.115	.200	.536	-.017

Tablo 1’de yapılan K-S testinden elde edilen bulgular görülmektedir. 6. sınıf Türkçe dersi GNO’nda DÖ ve DB gruplarının; 6. sınıf birinci yarıyıl Türkçe dersi NO’nda DJ grubunun; 6. sınıf ikinci yarıyıl Türkçe dersi NO’nda DÖ grubunun normallik varsayımını karşılamadığı belirlenmiştir. Tüm değerler çarpıklık ve basıklık değerleriyle birlikte incelendiğinde değerlerin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda da K-S testinde elde edilen p değeri çarpıklık, basıklık katsayıları incelendiğinde; öğrencilerin 6.sınıf GNO’nun, 6. sınıf Türkçe dersi GNO’nun, 6. sınıf birinci ve ikinci yarıyıl Türkçe dersi NO’nun araştırma yapılması için normallik varsayımını karşıladığı kabul edilmiştir. Bu bağlamda ilgili kriterler referans alınarak öğrencilerin yansızlık ölçütlerine ilişkin olarak parametrik analiz yöntemlerinin kullanılabilmesine karar verilmiştir. Çalışmada yer alan grupların sayısı ikiden fazla olduğundan dolayı tek yönlü ANOVA analiz yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir. Aşağıda bulunan Tablo 2’de bu doğrultuda öğrencilerin notları kullanılarak yapılmış analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 2: Yansızlık ölçütlerine ilişkin tek yönlü ANOVA testi sonuçları

Yansızlık ölçütleri	Gruplar	n	\bar{X}	ss	Varyans kaynağı	sd	F	p	Anlamli fark TUKEY
6. sınıf GNO	DB	21	81.34	9.29	Gruplar arası	3	.465	.708	-
	DÖ	20	78.03	10.31					
	DJ	18	80.34	9.77					
	KM	24	80.09	7.51	Toplam	82			
6. sınıf Türkçe dersi GNO	DB	21	77.87	9.04	Gruplar arası	3	.923	.434	-
	DÖ	20	76.87	9.31					
	DJ	18	79.64	8.88					
	KM	24	80.87	7.54	Toplam	82			
6. sınıf birinci yarıyıl Türkçe dersi NO	DB	21	81.97	10.38	Gruplar arası	3	.662	.578	-
	DÖ	20	78.65	10.55					
	DJ	18	82.86	9.68					
	KM	24	81.81	9.56	Toplam	82			
6. sınıf ikinci yarıyıl Türkçe dersi NO	DB	21	80.72	9.82	Gruplar arası	3	.554	.647	-
	DÖ	20	77.41	10.39					
	DJ	18	77.81	10.76					
	KM	24	77.53	8.08	Toplam	82			

Tablo 2’de yer alan araştırmada belirlenen yansızlık kriterlerine ilişkin sonuçlar incelendiğinde yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada yansızlık kriterleri için yapılan tek yönlü ANOVA testi bulgularında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmaması; grupların 6. sınıf GNO, 6. sınıf Türkçe dersi GNO, 6. sınıf birinci yarıyıl Türkçe dersi NO ve 6. sınıf ikinci yarıyıl Türkçe dersi NO açısından araştırma gruplarının yansızlık kriterlerine uygun olarak oluşturulduğu yorumunun yapılmasını sağlamaktadır. Gruplar arasında yansızlığın sağlanması yapılacak uygulamalardaki etkinin belirlenmesi açısından önemli olmaktadır. Çünkü yansızlık özellikle deneysel araştırmalarda katılımcıların yapılan çalışmanın gerektirdiği nitelikler açısından benzerlik gösterdiğini ifade etmektedir.

Gruplara yansız atama yapılması için yukarıda belirtilen kriterler çerçevesinde elde edilen veriler kümeleme analizi (*Cluster Analysis*) uygulanarak analiz edilmiştir. Bu çalışmadaki kümeleme analizinde K-Means tekniği uygulanmıştır. Yapılan ikili, üçlü, dördü ve beşli atamalar sonucunda en çok üyenin ikili atamalarda olduğu belirlenmiştir. Bu atamalar arasında en çok sayıya ulaşılan şubeler tespit edilerek çalışmaya dâhil edilmiştir. Deney grupları ve kontrol grubunda bulunan toplam 83 öğrenci araştırmanın çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Uygulanan kümeleme analizi sonucunda gruplarda yer alan öğrencilerin dağılımlarına Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Araştırma grupları öğrencilerinin cinsiyet dağılımı

Gruplar	Kız		Erkek		Toplam
	n	%	n	%	n
DB	8	38.10	13	61.90	21
DÖ	10	50.00	10	50.00	20
DJ	8	44.44	10	55.56	18
KM	10	41.67	14	58.33	24

Tablo 3’te araştırma gruplarında yer alan öğrencilerin cinsiyet değişkeni açısından dağılımları sunulmuştur. Yukarıda yer alan veriler incelendiğinde araştırma gruplarındaki öğrenci sayılarının uç noktada farklılaşmadığı görülmektedir.

Veri toplama araçları

Araştırmanın verilerini etmek için “*Milli Kültürümüz*” ve “*Doğa ve Evren*” ünitelerine ilişkin modüller testler ve Türkçe dersine yönelik tutum ölçeği kullanılmıştır.

Modüler testler (MT): Araştırma sürecinde ünite bazında hazırlanan modüler testleri kullanmanın sonuçların daha ayrıntılı olarak tespit edilmesi üzerinde etkili olacağı kabul edilmiştir. Bu doğrultuda “*Milli Kültürümüz*” ve “*Doğa ve Evren*” ünitelerindeki dil bilgisi dışındaki diğer dil becerilerine ilişkin kazanımlar belirlenmiştir. Her bir üniteye kazanımlar ayrı ayrı tespit edilerek bu doğrultuda alanyazındaki farklı kaynaklar araştırılmış, öğretmen ve uzman görüşleri alınmıştır. İki ünite için 25’er soru hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular öncelikle çalışma grubu haricindeki yedinci sınıf düzeyindeki öğrencilere okunmuş ve öğrencilerden alınan dönütler doğrultusunda anlamadıkları sorular düzeltilmiştir. Daha sonra birinci ünitenin MT1’i sekizinci sınıf düzeyindeki 100 öğrenciye, ikinci ünitenin MT2’si sekizinci sınıf düzeyindeki 94 öğrenciye uygulanmıştır. jMetrik 4.0 analizi sonrasında elde edilen bulgular doğrultusunda sorulardan beşer tanesi elenmiş ve her iki testte de kapsam geçerliğini karşılayan 20 soru belirlenmiştir. MT1’in KR-21 değeri 0.75, Guttman’s L2 değeri 0.82 olarak belirlenmiştir. MT2’nin KR-21 değeri 0.77, Guttman’s L2 değeri 0.83 olarak belirlenmiştir. MT1 ve MT2 ile ilgili olarak öğrencilerin katılımı, soru sayıları ve geçerli soru sayılarına yönelik istatistiksel bilgiler aşağıda Tablo 4’te birlikte sunulmuştur.

Tablo 4: MT1 ve MT2'ye ait tanımlayıcı bilgiler

Modüler test	Katılan öğrenci	Soru sayısı	Geçerli soru sayısı	KR-21	Gutman's L2
MT1	100	25	20	0.75	0.82
MT2	94	25	20	0.77	0.83

Türkçe dersine yönelik tutum ölçeği (TDTÖ): Tutum, bireyin herhangi bir kavram, olgu, olay, durum ya da nesneye karşı sergilediği davranış biçimlerinin ifade edilmesi, olumlu ya da olumsuz bir eğilimde bulunması olarak tanımlanmaktadır (Kâğıtçıbaşı, 1999; Çetin, 2012). Öğrencilerin Türkçe dersine ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla Ünal ve Köse'nin (2014) geliştirdiği Türkçe Dersine Yönelik Tutum Ölçeği'nin kullanılmasına karar verilmiştir. Ölçek 19 olumlu, 8 olumsuz olmak üzere toplamda 27 maddeden; Derse Yönelik İlgi ve Sevgi=DYİS (15 madde), Derse İlişkin Olumsuz Tutumlar=DİOT (8 madde), Derse Yönelik Etkinlikler=DYE (4 madde) şeklinde üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekteki yer alan sekiz maddenin analizinde olumsuz anlamı içerecek şekilde hazırlandığı için (3, 6, 9, 12, 15, 18, 21, 24) ters kodlama yapılmıştır. Ölçek; "Tamamen Katılıyorum=5, ... Hiç Katılmıyorum=1" ifadeleri kullanılarak 5'li likert tipinde hazırlanmıştır. Ölçekteki maddelerin tamamına öğrencilerin olumlu yanıt vermeleri durumunda alınabilecek en yüksek puan 135 iken ölçekteki maddelerin tamamına olumsuz yanıt vermeleri halinde alacakları en düşük puan 27 olmaktadır. Ölçek geliştirme çalışmasında ölçeğin güvenilirliği DYİS boyutunda .93, DİOT alt boyutunda .84, DYE alt boyutunda .73 ve toplam maddelerde .92 olarak hesaplanmıştır. Türkçe dersine yönelik tutum ölçeğinin araştırma gruplarındaki öğrencilere uygulama öncesinde ve uygulama sonrasında kullanılması uygun bulunmuştur.

Verilerin toplanması ve analizi

Uygulamada ortaya çıkabilecek tüm sorunların asgari düzeye indirilmesi amacıyla uygulama öğretmenleriyle görüşülmüştür. Onlara süreçle ilgili ayrıntılı bilgi verilmiş ve onlardan gelen tüm sorular ayrıntılı olarak yanıtlanmıştır. Uygulama sürecine denk gelen iki ünitenin kazanımları dikkate alınarak süreç boyunca uygulanacak her haftaya ait dokümanlar, materyaller belirlenmiştir. Uygulama yapılacak ünitelerin dil bilgisi kazanımları göz önünde bulundurularak grupların haftalık çalışma planları oluşturulmuştur. 2019-2020 eğitim yılı birinci yarıyılının beşinci haftasında her üç deney grubunun bulunduğu şubelerdeki öğretmen ve öğrencilere birer ders saati boyunca uygulamanın amacı, ne şekilde yapılacağı, süreç içerisinde yapılacaklar konusunda bilgi verilmiştir. Asıl uygulama süreci sekiz boyunca yürütülmüştür. Uygulama öncesinde birinci ünite modüler testi ve tutum ölçeği öntest olarak uygulanmıştır. Ünite dört hafta süreyle tüm gruplarda işlenmiş ve sonunda birinci ünite modüler testi sontest ve ikinci ünite modüler testi öntest olarak uygulanmıştır. İkinci ünite de dört haftalık bir süreçte işlenmiştir. Sonrasında ikinci ünite modüler test ve tutum ölçeği sontest olarak uygulanmıştır. Elde edilen bulgular SPSS 25.0 paket programına aktarılmıştır. TDTÖ ve modüler testlerine ilişkin olarak öncelikle araştırma grupları kendi içlerinde karşılaştırılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen nicel verilerin normallik değerini karşılayıp karşılamadığının tespit edilmesi amacıyla çoklu grup karşılaştırmaları için K-S testi ve grupların öntest-sontest karşılaştırmaları içinse Shapiro-Wilk (S-W) testi uygulanmıştır. Yapılan analizlerde verilerin tamamının normallik varsayımını karşıladığı belirlenmiş ve parametrik analiz yöntemlerinin kullanılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda araştırma süresince MT1, MT2 ve TDTÖ'ye ilişkin elde edilen tüm verilerin istatistiksel analizlerinde ikili karşılaştırmalar için bağımlı gruplar t testi, ikiden fazla karşılaştırmalar içinse ise tek yönlü ANOVA testleri uygulanarak yapılması uygun bulunmuştur.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde; MT1, MT2 ve TDTÖ uygulanarak elde edilen verilerin yapılan analizler sonucunda ulaşılan bulgularına yer verilmektedir. Bulgular araştırma sorularına uygun olarak sırasıyla tablolar halinde sunulmuştur.

Aşağıda yer alan Tablo 5'te araştırma gruplarının MT1 ve MT2'den aldıkları ön test puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü ANOVA testine ait bulgular sunulmaktadır.

Tablo 5: Araştırma grupları MT1 ve MT2 ön test tek yönlü ANOVA testi

	Gruplar	n	\bar{X}	ss	Varyans kaynağı	sd	F	p	Anlamlı fark
MT1	DB	21	12.24	2.93	Gruplar arası	3	1.638	.187	-
	DÖ	20	11.05	2.86					
	DJ	18	11.39	4.48	Gruplar içi	79			
	KM	24	9.75	4.66	Toplam	82			
MT2	DB	21	10.67	2.90	Gruplar arası	3	1.556	.204	-
	DÖ	20	9.90	4.05					
	DJ	18	8.44	3.17	Gruplar içi	79			
	KM	24	9.71	2.71	Toplam	82			

Tablo 5'teki araştırma gruplarına ait MT1 ve MT2'nin puan ortalamaları incelendiğinde; her iki test açısından da gruplar arasında anlamlı farklılık olmadığı ($p>.05$) tespit edilmiştir. Bu doğrultuda araştırma gruplarının MT1 ve MT2 ön test puan ortalamaları açısından benzerlik gösterdiği görülmektedir. Araştırma gruplarının modüler testler açısından yansızlık kriterlerini karşıladığı görülmektedir.

DB grubu öğrencilerinin MT1 ve MT2'ye ilişkin elde edilen öntest ve sontest puanları bağımsız gruplar t testi uygulanarak analiz edilmiştir. Elde edilen istatistiksel bulgular aşağıda tablolaştırılarak sunulmuştur.

Tablo 6: DB grubu MT1 ve MT2 öntest-sontest bağımlı gruplar t testi

		n	\bar{X}	ss	sd	t	p
MT1	Öntest	21	12.24	2.93	20	-7.427	.000*
	Sontest	21	16.19	1.50			
MT2	Öntest	21	10.67	2.90	20	-4.264	.000*
	Sontest	21	13.52	2.50			

* $p<.05$

Tablo 6 incelendiğinde; DB grubunda yer alan öğrencilerin MT1 ve MT2'den aldıkları puan ortalamalarının öntest ve sontestlerinin kendi içinde karşılaştırıldığı görülmektedir. Elde edilen bu bulgular; DB grubu öğrencilerinin Türkçe dersinde yer alan iki üniteye yönelik olarak hazırlanan modüler testlerde öntest-sontest bulguları arasında anlamlı farklılığın olduğu ($p<.05$) görülmektedir. Bu sonuçlar BİOK tekniğinin Türkçe öğretiminde etkili bir teknik olduğunu ortaya koymaktadır.

DÖ grubu öğrencilerinin MT1 ve MT2'ye ilişkin elde edilen öntest ve sontest puanlarına bağımsız gruplar t testi uygulanmış ve elde edilen sonuçlar tablolaştırılarak aşağıda yer alan Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: DÖ grubu MT1 ve MT2 öntest-sontest bağımlı gruplar t testi

		n	\bar{X}	ss	sd	t	p
MT1	Öntest	20	11.05	2.86	19	-7.418	.000*
	Sontest	20	15.95	1.57			
MT2	Öntest	20	9.70	3.67	19	-6.839	.000*
	Sontest	20	12.90	3.77			

* $p<.05$

Tablo 7'ye bakıldığında; DÖ grubunda yer alan öğrencilerin MT1 ve MT2'den aldıkları öntest ve sontest puan ortalamalarının kendi içinde karşılaştırıldığı ve aralarında anlamlı farklılık bulunduğu ($p<.05$) görülmektedir. Elde edilen bu bulgular; DÖ grubu öğrencilerinin Türkçe dersindeki iki ünite kapsamında hazırlanan modüler testlere göre başarılarını artırdığı şeklinde yorumlanabilir. Bu da ÖTBB tekniğinin Türkçe öğretiminde etkili bir teknik olduğunu ortaya koymaktadır.

DJ grubu öğrencilerinin MT1 ve MT2'ye ilişkin elde edilen öntest ve sontest puanları bağımsız gruplar t testi uygulanarak yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular aşağıda yer alan Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8: DJ grubu MT1 ve MT2 öntest-sontest bağımlı gruplar t testi

		n	\bar{X}	ss	sd	t	p
MT1	Öntest	18	11.47	4.34	17	-4.636	.000*
	Sontest	18	14.32	2.83			
MT2	Öntest	18	8.58	3.13	17	-5.176	.000*
	Sontest	18	11.63	3.73			

*p<.05

Tablo 8'deki bulgular incelendiğinde; DJ grubunda yer alan öğrencilerin MT1 ve MT2'den aldıkları öntest ve sontest puan ortalamalarının kendi içinde karşılaştırıldığı ve her iki test açısından da öntest-sontest arasında anlamlı farklılığın bulunduğu (p<.05) görülmektedir. Elde edilen bu bulgular; DJ grubu öğrencilerinin Türkçe dersinde yer alan iki üniteye yönelik olarak hazırlanan modüler testlerde başarılarını artırdığı şeklinde yorumlanabilir. Bu da Jigsaw II tekniğinin Türkçe öğretiminde etkili bir teknik olduğunu ortaya koymaktadır.

KM grubu öğrencilerinin MT1 ve MT2'ye ilişkin elde edilen öntest ve sontest puanları bağımsız gruplar t testi uygulanarak yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular aşağıda yer alan Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9: KM grubu MT1 ve MT2 öntest-sontest bağımlı gruplar t testi

		n	\bar{X}	ss	sd	t	p
MT1	Öntest	24	9.75	4.66	23	-3.251	.004*
	Sontest	24	12.58	4.18			
MT2	Öntest	24	9.71	2.71	23	-1.046	.306
	Sontest	24	10.42	4.19			

*p<.05

KM grubunun araştırma sürecinde işlenen iki üniteye ilişkin hazırlanan MT1 ve MT2'den aldıkları puan ortalamalarının analiz sonuçları Tablo 9'da sunulmaktadır. Birinci ünite öntest-sontest puanları arasında anlamlı farklılık belirlenirken (p<.05) ikinci ünite de belirlenmemiştir (p>.05). Bu durumda öğrenme sürecinde KM grubundaki öğrencilerin ilk üniteye ilişkin öğrenmeleri üzerinde MY'nin etkili olduğu ancak ikinci üniteye ilişkin konuların öğretilmesinde istatistiksel fark oluşturmasa da cüzi de olsa bir miktar puan artışı olduğu için kısmen etkili olduğu ifade edilebilir.

Tablo 10'da araştırma gruplarının MT1 ve MT2 sontest puan ortalamalarına ilişkin uygulanan tek yönlü ANOVA testine ait bulgulara yer verilmektedir.

Tablo 10: Araştırma grupları MT1 ve MT2 sontest tek yönlü ANOVA testi

	Gruplar	n	\bar{X}	ss	Varyans kaynağı	sd	F	p	Anlamlı fark TUKEY
MT1	DB	21	16.10	1.45	Gruplar arası	3	7.456	.000*	KM ile DB, DÖ arasında
	DÖ	20	15.95	1.57					
	DJ	18	14.39	2.89					
	KM	24	12.58	4.18					
MT2	DB	21	13.52	2.50	Gruplar arası	3	3.201	.028*	KM ile DB arasında
	DÖ	20	12.90	3.77					
	DJ	18	11.61	3.84					
	KM	24	10.42	4.19					

*p<.05

Tablo 10'da bulunan bilgilerde araştırma grupları arasında MT1 ve MT2 son test puanlarının anlamlı şekilde farklılaştığı (p<.05) görülmektedir. Anlamlı farklılık bulunan grupların tespiti amacıyla

uygulanan Tukey analizinde MT1’de “KM ile DB ve DÖ” grupları arasında DB ve DÖ grupları lehine olmak üzere anlamlı farklılık saptanmıştır. KM grubuna kıyasla DJ grubunun puanı daha yüksek olmasına karşın anlamlı farklılık oluşturacak boyutta değildir. MT2’de ise “KM ile DB” grupları arasında DB grubu lehine olmak üzere farklılık saptanmıştır. KM grubuna kıyasla DÖ ve DJ gruplarının puanlarının daha yüksek olmasına karşın anlamlı farklılık oluşturacak boyutta olmadığı görülmektedir.

Araştırma gruplarının TDTÖ’den aldıkları öntest puanlarının ölçeğin toplamında ve tüm faktörlerinde karşılaştırılmasına yönelik olarak uygulanan ANOVA testi sonuçları tablolaştırılarak aşağıda sunulmuştur.

Tablo 11: Araştırma grupları TDTÖ öntest tek yönlü ANOVA testi

	Gruplar	n	\bar{X}	ss	Varyans kaynağı	sd	F	p	Anlamlı fark
Toplam	DB	21	99.76	7.10	Gruplar arası	3	1.451	.234	-
	DÖ	20	102.65	6.29					
	DJ	18	103.22	6.23	Gruplar içi	79			
	KM	24	98.13	13.61	Toplam	82			
DYİS	DB	21	51.95	5.31	Gruplar arası	3	2.429	.071	-
	DÖ	20	55.55	4.22					
	DJ	18	55.61	2.83	Gruplar içi	79			
	KM	24	52.38	8.26	Toplam	82			
DİOT	DB	21	31.33	4.79	Gruplar arası	3	.098	.961	--
	DÖ	20	31.35	4.78					
	DJ	18	31.17	5.20	Gruplar içi	79			
	KM	24	30.58	6.67	Toplam	82			
DYE	DB	21	16.48	1.94	Gruplar arası	3	1.034	.382	-
	DÖ	20	15.75	1.94					
	DJ	18	16.44	2.57	Gruplar içi	79			
	KM	24	15.17	4.14	Toplam	82			

Tablo 11’deki bulgulara göre; araştırma gruplarının TDTÖ’den aldıkları ön test puan ortalamalarında anlamlı farklılığın bulunmadığı ($p>.05$) saptanmıştır. Buna göre uygulama öncesinde araştırma gruplarında yer alan öğrencilerin Türkçe dersine yönelik tutum düzeylerinin birbirine benzer olduğu ve dolayısıyla da yansızlık ilkesine uygun olduğu yorumunda bulunulabilir.

DB grubu öğrencilerinin TDTÖ’den aldıkları öntest ve sontest puanlarının ölçeğin toplamında ve tüm faktörlerinde karşılaştırılmasına ilişkin bağımlı gruplar t testi sonuçları Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12: DB grubu TDTÖ öntest-sontest bağımlı gruplar t testi

		n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Toplam	Öntest	21	99.76	7.10	20	-.132	.897
	Sontest	21	100.10	13.44			
DYİS	Öntest	21	51.95	5.3	20	.929	.364
	Sontest	21	50.05	10.10			
DİOT	Öntest	21	31.33	4.79	20	.912	.372
	Sontest	21	32.52	4.61			
DYE	Öntest	21	16.48	1.94	20	-1.921	.069
	Sontest	21	17.52	2.40			

Tablo 11’de bulunan bulgulara bakıldığında; DB grubu öğrencilerinin öntest tutum ve sontest tutum puanları arasında toplam puan ve diğer faktörler açısından ise anlamlı farklılığın ($p>.05$) bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda toplam puanda son test lehine çok az bir fark bulunmasına karşın bu farklılığın göz ardı edilecek düzeyde olduğu görülmektedir. BİOK tekniğinin bu çalışma sonuçları

açısından öğrencilerin Türkçe dersine yönelik tutumları üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkiye sahip olmadığı yorumunda bulunulabilir.

DÖ grubu öğrencilerinin TDTÖ'den aldıkları öntest ve sontest puanlarının ölçeğin toplamında ve tüm faktörlerinde karşılaştırılması sonucunda bağımlı gruplar t testi uygulanması neticesinde elde edilmiş olan istatistiksel bulgular Tablo 13'te yer almaktadır.

Tablo 13: DÖ grubu TDTÖ öntest-sontest bağımlı gruplar t testi

		n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Toplam	Öntest	20	102.65	6.29	19	-6.464	.000*
	Sontest	20	117.65	11.76			
DYİS	Öntest	20	55.55	4.22	19	-4.308	.000*
	Sontest	20	62.70	8.64			
DİOT	Öntest	20	31.35	4.78	19	-5.366	.000*
	Sontest	20	36.60	3.73			
DYE	Öntest	20	15.75	1.94	19	-5.091	.000*
	Sontest	20	19.10	1.37			

*p<.05

Tablo 13'te bulunan bulgulara bakıldığında; DÖ grubunda bulunan öğrencilerin TDTÖ'den aldıkları puanlar analiz edilmiştir. Öğrencilerin öntest tutum ve sontest tutum puanları istatistiksel olarak karşılaştırıldığında toplam puan ve tüm faktörleri açısından ise sontest lehine olmak üzere anlamlı farklılığın (p<.05) bulunduğu saptanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ÖTBB tekniğinin öğrencilerin Türkçe dersine ilişkin olumlu tutum oluşturmaya ve geliştirmesinde etkili olduğu yorumunda bulunulabilir.

DJ grubu öğrencilerinin TDTÖ'den aldıkları öntest ve sontest puanlarının ölçeğin toplamında ve tüm faktörlerinde karşılaştırılması sonucunda bağımlı gruplar t testi uygulanması neticesinde elde edilmiş olan istatistiksel bulgular Tablo 14'te yer almaktadır.

Tablo 14: DJ grubu TDTÖ öntest-sontest bağımlı gruplar t testi

		n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Toplam	Öntest	18	103.22	6.23	17	-2.383	.029*
	Sontest	18	108.11	10.53			
DYİS	Öntest	18	55.61	2.83	17	-2.132	.048*
	Sontest	18	59.06	7.49			
DİOT	Öntest	18	31.17	5.20	17	1.228	.236
	Sontest	18	32.67	5.79			
DYE	Öntest	18	16.44	2.57	17	-1.492	.154
	Sontest	18	17.22	2.60			

*p<.05

Tablo 14'te öğrencilerin aldıkları öntest tutum -sontest tutum puanları arasında toplam puan ve DYİS faktöründe anlamlı farklılığın (p<.05) bulunduğu; diğer iki faktör açısından ise manidarlık oluşturacak bir farklılığın bulunmadığı (p>.05) saptanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Jigsaw II tekniğinin öğrencilerin Türkçe dersine ilişkin olumlu tutum oluşturmaya ve geliştirmesinde etkili olduğu yorumunda bulunulabilir. Ölçeğin toplam puanı ve bir faktöründe anlamlı farklılık olduğu diğer iki faktörde ise bulunmadığı belirlenmesine karşın anlamlı farklılığın olmadığı faktörlerde de önteste göre bir artışın olduğu görülmektedir.

KM grubu öğrencilerinin aldıkları öntest ve sontest puanlarının ölçeğin toplamında ve tüm faktörlerinde karşılaştırılması sonucunda bağımlı gruplar t testi uygulanması neticesinde elde edilmiş olan istatistiksel bulgular Tablo 15'te yer almaktadır.

Tablo 15: KM grubu TDTÖ öntest-sontest bağımlı gruplar t testi

		n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Toplam	Öntest	24	98.13	13.61	23	-1.862	.075
	Sontest	24	102.96	9.21			
DYİS	Öntest	24	52.38	8.26	23	-1.513	.144
	Sontest	24	55.29	7.35			
DİOT	Öntest	24	30.58	6.67	23	-.399	.738
	Sontest	24	31.04	3.53			
DYE	Öntest	24	15.17	4.14	23	-1.823	.081
	Sontest	24	16.50	2.06			

Tablo 15'te bulunan bulgulara bakıldığında; KM grubundaki öğrencilerin öntest tutum-sontest tutum puanlarının karşılaştırıldığı görülmektedir. Elde edilen bulgularda ölçeğin toplam puanı ve tüm faktörleri açısından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık bulunmadığı ($p>.05$) saptanmıştır. Bu doğrultuda MY'nin genel olarak öğrencilerin Türkçe dersine ilişkin tutumları üzerinde anlamlı farklılık oluşturacak düzeyde bir etkisinin olmadığı ifade edilebilir. Bununla birlikte öntest ve sontest puanlarına bakıldığında puanların genel olarak arttığı görülmektedir. Bu da sınırlı da olsa olumlu etkisinin olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Araştırma gruplarının TDTÖ'den aldıkları sontest puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü ANOVA testine ait bulgulara Tablo 16'da yer verilmektedir.

Tablo 16: Araştırma grupları TDTÖ sontest tek yönlü ANOVA testi

	Gruplar	n	\bar{X}	ss	Varyans kaynağı	sd	F	p	Anlamlı fark TUKEY		
Toplam	DB	21	100.10	13.44	Gruplar arası	3	9.318	.000*	DÖ ile DB, KM arasında		
	DÖ	20	117.65	11.76							
	DJ	18	108.11	10.53						Gruplar içi	79
	KM	24	101.67	11.52						Toplam	82
DYİS	DB	21	50.05	10.10	Gruplar arası	3	8.361	.000*	DÖ ile DB, KM arasında		
	DÖ	20	62.70	8.64							
	DJ	18	59.06	7.49						Gruplar içi	79
	KM	24	54.46	7.91						Toplam	82
DİOT	DB	21	32.52	4.61	Gruplar arası	3	6.028	.001*	DÖ ile DB, KM arasında		
	DÖ	20	36.60	3.73							
	DJ	18	32.67	5.79						Gruplar içi	79
	KM	24	30.58	4.73						Toplam	82
DYE	DB	21	17.52	2.40	Gruplar arası	3	5.498	.002*	DÖ ile DJ, KM arasında		
	DÖ	20	19.10	1.37							
	DJ	18	17.22	2.60						Gruplar içi	79
	KM	24	16.50	2.09						Toplam	82

* $p<.05$

Tablo 16'da yer alan araştırma gruplarının sontest tutum puan ortalamaları analiz edildiğinde; gruplar arası anlamlı farklılığın ($p<.05$) olduğu saptanmıştır. Toplam puan ile DYİS ve DİOT faktörlerinde anlamlı farklılık "DÖ ile DB, KM" DÖ lehine; DYE faktöründe ise "DÖ ile DJ, KM" arasında DÖ lehine olarak tespit edilmiştir.

Sonuç, tartışma ve öneriler

Bu çalışmada yedinci sınıf düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin Türkçe dersi başarıları ve tutumları üzerinde hali hazırda uygulanan mevcut yöntem ve üç farklı işbirlikli tekniğin etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Uygulama sonucunda araştırma gruplarından elde edilen veriler uygun istatistiksel yöntemlerle analiz edilerek işbirlikli öğrenme teknikleri ve mevcut öğrenme yöntemi karşılaştırılmıştır.

Analiz bulgularından yola çıkılarak bir sonuca ulaşılmış ve ilgili alanyazındaki çalışmalarla desteklenerek aşağıda sunulmuştur.

Araştırma gruplarının MT1 ve MT2'ye yönelik olarak yapılan öntest sonuçlarında aralarında anlamlı farklılığın bulunmadığı ve ilgili kazanımlar açısından birbirine benzer özelliklerinin olduğu yani yansızlık kriterlerine uygun olduğu saptanmıştır. Araştırma sürecinde öğrencilerin birinci üniteye kazanımlarına ilişkin olarak MT1 son test olarak tekrar uygulanmıştır. Elde edilen MT1 son test sonuçları incelendiğinde; öğrencilerin ilgili ünite kazanımları açısından Türkçe dersi başarı düzeylerini olumlu etkiledikleri belirlenmiştir. İkinci üniteye yer alan kazanımların etkililiğinin tespiti amacıyla MT2 son test olarak uygulanmıştır. MT2 son test bulgularında BİOK, ÖTBB ve Jigsaw II tekniklerinin öğrencilerin başarısına istatistiksel anlamda olumlu etkisinin bulunduğu ancak MY'nin istatistiki düzeyde etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda alanyazın taranmış ve modüler testlerin uygulandığı işbirlikli öğretim teknikleriyle yapılan çalışmalar olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmalara bakıldığında; Aksoy ve Doymuş (2011) tarafından yapılan çalışmada altıncı sınıf öğrencilerinin Fen ve Teknoloji dersindeki başarıları üzerinde OYU tekniği ve MY'nin etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada araştırma gruplarına haftalık olarak uygulanan deney testleri kullanılmıştır. İlk haftalarda yapılan testlerde gruplar arasında anlamlı fark oluşmazken sonrasında OYU lehine olmak üzere anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu bağlamda işbirlikli gruplardaki öğrencilerin çalışmanın başında tekniği ve süreci tam olarak anlamaları ve uygulayabilmelerinin zaman aldığı ama bunu yaptıktan sonra daha başarılı oldukları yorumunda bulunulabilir. Bu çalışmayla paralel düşünüldüğünde Ayrıca öğrenme tekniklerinin ilk modüler testteki kazanımlar üzerinde benzer etkiye sahipken ikinci üniteye farklılıklar olduğu da ifade edilebilir. Yapılan bu çalışmada da ilk modüler testte tüm grupların başarılı olmasına karşın süreç ilerledikçe deney gruplarının başarılarının kontrol grubuna göre daha fazla artış gösterdiği görülmektedir. Alanyazında yapılan çalışmada öğrencilerin süreç içinde yapılan modüler testlerle takip edildiği işbirlikli tekniklerin kullanıldığı başka çalışmaların da bulunduğu görülmüştür (Doymuş, 2007; Doymuş, 2008a; Doymuş, 2008b; Aksoy ve Doymuş, 2011; Akçay ve Doymuş, 2012; Akçay, Doymuş, Şimşek ve Okumuş, 2012; Akçay ve Doymuş, 2014; Okumuş ve Doymuş, 2018; Özdilek, Okumuş ve Doymuş, 2018; Zorlu ve Sezek, 2020). Bu çalışmalarda modüler testler açısından genel olarak öğrencilerin uygulanan tekniğe ilişkin başarısının süreçle paralel olarak arttığı görülmüştür. Yapılan birçok deneysel çalışmada sadece araştırma öncesinde ve araştırma sonrasında ilgili testler uygulanmaktadır. Bu çalışmadaki etkenlerin öğrenciler üzerindeki etkisini göstermekle birlikte araştırma sürecinde ortaya çıkabilecek etkenlerin etkisini göstermekte ve zamanında tedbir alınmasını sağlamada yetersiz kalabilmektedir. Doymuş (2007) bu nedenle deneysel çalışmalarda belirli periyotlarla modüler testlerin kullanılmasını önermektedir. Ayrıca yapılan çalışmalarda kullanılan yöntem veya tekniğin tam olarak etkililiğinin belirlenmesi için zamana ihtiyaç olduğu da görülmektedir. Yapılan iki üç haftalık çalışmalardan elde edilen sonuçların doğru sonucu yansıtamayabileceği ifade edilebilir.

Araştırma gruplarına uygulanan tutum öntest sonuçları incelendiğinde grupların puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık bulunmadığı ve dolayısıyla da araştırma öncesinde tutum düzeylerinin benzerlik gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu araştırma öncesinde çalışmada kullanılan yöntem veya tekniğin uygulama sonrasında etki düzeyinin belirlenmesi için istenilen bir sonuçtur. Bozpolat (2012) ve Arslan (2017) tarafından yapılan çalışmalarda da öğrencilerin ön tutum puanlarının benzerlik gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada; DB grubundaki öğrencilerin TDTÖ'den aldıkları puanlara yönelik öntest sonuçlarının çalışmanın diğer gruplarıyla istatistiksel olarak benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Öntest tutum-son test tutum puanlarının karşılaştırılmasında ölçeğin toplam puanında çok az bir puan artışı bulunmasına karşın bu farkın anlamlı düzeyde olmadığı saptanmıştır. Genel olarak BİOK tekniğinin öğrencilerin tutum düzeyleri üzerinde belirleyici bir etkisinin olmadığı ifade edilebilir. Yapılan alanyazın çalışmasında bu çalışmayla uyumlu olarak BİOK tekniğinin öğrencilerin tutumları üzerinde belirleyici bir etkisinin olmadığını gösteren çalışmaların bulunduğu görülmüştür. Güreş (2008) tarafından dördüncü sınıf düzeyinde öğrencilerin İngilizce öğrenmeleri üzerinde BİOK tekniğinin etkisi araştırılmış ve BİOK tekniğinin öğrencilerin tutumları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etki oluşturmadığı belirlenmiştir. Ancak alanyazında bu sonuçlarla paralellik göstermeyen ve BİOK

teknığının öğrenci tutumlarını olumlu etkilediği sonucunun tespit edildiği çalışmalar da yer almaktadır (Yaman, 1999; Yurdabakan ve Cihanoğlu, 2009; Bozpolat, 2012). Araştırma gruplarının sontest tutum puanlarının karşılaştırmasında elde edilen sonuçlarda DB grubuna ilişkin bulgular incelendiğinde; ölçeğin toplam puanı, DYİS ve DİOT faktörlerinde DÖ ile DB arasında DÖ lehine farklılık olduğu ancak DB ile diğer gruplar arasında bir farklılık olmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda ölçeğin toplamı ve iki alt faktörüne göre BİOK tekniğinin öğrencilerin tutumları üzerinde ÖTBB tekniğine kıyasla öğrenci tutumları üzerinde etkili olmadığı ancak Jigsaw II tekniği ve MY ile benzer etki düzeyine sahip olduğu yorumunda bulunulabilir. Ölçeğin DYE faktöründe ise BİOK tekniğinin uygulamada kullanılan diğer tüm tekniklerle benzer etki düzeyine sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmanın başlangıcında uygulanan tutum öntest sonuçlarında DÖ grubunun puan ortalamasıyla diğer grupların puan ortalaması arasında anlamlı düzeyde farklılık bulunmadığı belirlenmiştir. DÖ grubunun tutum öntest-tutum sontest puan ortalamalarına göre; TDTÖ'nün toplamı ve tüm alt faktörleri açısından sontest lehine anlamlı farklılık bulunduğu saptanmıştır. Alanyazında da bu sonuçla uyumlu çalışmalar olduğu belirlenmiştir (Efe, 2011; Gambari, Yusuf ve Thomas, 2015; Gambari ve Yusuf, 2017). Araştırma gruplarının sontest tutum puanlarının karşılaştırılmasından elde edilen bulgularda; DÖ grubunun ölçeğin toplamı, DYİS ve DİOT faktörlerinde DB ve KM gruplarıyla arasında DÖ lehine olmak üzere anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda ölçeğin tamamı ve iki alt faktörü açısından ÖTBB tekniğinin BİOK ve MY'ne göre daha etkili olduğu ancak Jigsaw II tekniği ile benzer bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Ölçeğin DYE faktöründe DÖ ile DJ ve KM grupları arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu ancak DB grubuyla bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu doğrultuda ölçeğin bu faktörü açısından ÖTBB tekniğinin Jigsaw II ve MY'ye göre daha etkili olduğu ancak BİOK tekniğiyle benzer etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazında öğrencilerin tutumlarını belirlemek için yapılan çalışmalarda ÖTBB ile farklı tekniklerin etki düzeylerinin karşılaştırıldığı tespit edilmiştir. Efe (2011) tarafından yapılan çalışmada ÖTBB, KDB ve MY'nin öğrencilerin matematik dersine yönelik tutumları karşılaştırılmıştır. ÖTBB tekniğinin okullarda uygulanan MY ile kıyaslandığında daha etkili olduğu saptanmıştır. Ancak KDB ile karşılaştırıldığında KDB tekniğinin ÖTBB tekniğine kıyasla öğrencilerin öğrenmesi üzerinde daha etkili olduğu görülmüştür.

Araştırma sonucunda öğrencilerin tutum öntest sonuçlarında DJ grubunun diğer gruplarla tutum puanlarının benzer olduğu görülmüştür. Tutum öntest-tutum sontest karşılaştırmasında elde edilen bulgular incelendiğinde; Jigsaw II tekniğinin öğrencilerin tutum düzeylerini artırmada ölçeğin toplamı, DYİS faktörü açısından sontest lehine olmak üzere istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilediği ancak ölçeğin diğer iki faktöründe ise puan artışı bulunmasına karşın bunun anlamlı düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan alanyazın araştırmasında bu çalışmayla uyumlu bulguların elde edildiği çalışmaların olduğu tespit edilmiştir (Bektaş, 2012; Gambari ve Yusuf, 2017). Bununla birlikte Jigsaw II tekniğinin öğrencilerin tutumları üzerinde etkili olmadığı bulgusuna ulaşılan çalışmalar da saptanmıştır. Ghaith ve Bouzemedine (2003) tarafından yapılan çalışmada Jigsaw II tekniğinin öğrencilerinin tutumlarını artırmada etkili olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Benzer bir bulgu da Güzelsarı (2018) tarafından yapılan çalışmada belirlenmiştir. Jigsaw II tekniğinin öğrencilerin tutumları üzerindeki etkisinin başka tekniklerle karşılaştırıldığı çalışmalar da belirlenmiştir. Bektaş (2012) tarafından yapılan çalışmada Jigsaw II ile BÖ tekniklerinin öğrencilerin tutumları üzerindeki etkisi karşılaştırılmış ve Jigsaw tekniğinin daha etkili olduğu tespit edilmiştir. Kılıç Uyar (2017) tarafından yapılan çalışmada ise Jigsaw tekniğini ile 5E modelinin öğrencilerin tutumları üzerindeki etkisi karşılaştırılmış ve Jigsaw tekniğinin daha etkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin tutumları üzerinde diğer Jigsaw teknikleriyle yapılan çalışmaların da bulunduğu görülmüştür. Bu çalışmalarda Jigsaw tekniklerinin öğrencilerin tutumları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu saptanmıştır (Özdemir ve Arslan, 2016; Seyhan, 2017; Yüksel, 2017; Durna, 2019; Can, 2020).

Araştırma sonucunda elde edilen tutum öntest sonuçlarında MY'nin işbirlikli öğretim teknikleriyle arasında anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir. Tutum öntest-tutum sontest karşılaştırmasında elde edilen bulgular incelendiğinde; MY'nin öğrencilerin tutum düzeyleri üzerinde ölçeğin toplamı ve tüm faktörleri açısından bir miktar puan artışı bulunmakla birlikte anlamlı düzeyde bir etki oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bozpolat (2012) tarafından yapılan çalışmada da bu çalışmanın sonuçlarıyla uyumlu olarak mevcut öğrenme yönteminin öğrencilerin tutumlarını değiştirmede etkisiz olduğu

sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma gruplarının sontest puanları karşılaştırıldığında; ölçeğin toplamı tüm faktörleri arasında KM ile DÖ grupları arasında DÖ lehine olmak üzere anlamlı farklılık olduğu ancak diğer gruplarla anlamlı düzeyde kabul edilebilecek bir farklılığın olmadığı saptanmıştır. Bu doğrultuda MY'nin öğrencilerin tutumları üzerinde ÖTBB tekniğine kıyasla daha az etkili olduğu, BİOK ve Jigsaw II teknikleri ile benzer etkiye sahip olduğu yorumunda bulunulabilir. Burada BİOK ve Jigsaw II tekniklerinin öğrencilerin tutumları üzerinde bir etkisinin olmaması da beklenmeyen bir sonuçtur. Genel olarak işbirlikli öğretim tekniklerinin mevcut öğretim yöntemiyle kıyaslandığı çalışmalarda işbirlikli öğretim tekniklerinin öğrencilerin derse yönelik tutumlarını uygulanan mevcut öğretim yöntemine kıyasla daha olumlu etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır (Bozpolat, 2012; Arslan, 2017).

Yapılan bu araştırma neticesinde TDTÖ'den elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde; ÖTBB tekniğinin öğrencilerin Türkçe dersine yönelik tutumları üzerinde diğer tekniklere göre daha etkili olduğu belirlenmiştir. Jigsaw II tekniğinin de ölçeğin toplam puanı açısından ve bir faktöründe anlamlı farklılık oluşturduğu ancak diğer iki alt faktörde anlamlı farklılık oluşturmadığı görülmektedir. BİOK tekniği ve MY'nin ise öğrencilerin tutum puanlarında bir miktar artış sağlamakla birlikte bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığı görülmüştür. Yapılan bu çalışma kapsamındaki bulgular doğrultusunda öğrencilerin tutumları üzerinde en etkili olan işbirlikli öğrenme tekniğinin ÖTBB olduğu, ikinci olarak etkili olan tekniğininse Jigsaw II olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazında her üç teknik birlikte yapılan bir çalışmaya rastlanmamasına karşın bu tekniklerin ayrı ayrı kullanıldığı çalışmalarda öğrencilerin tutumları üzerindeki etki düzeylerinin araştırıldığı görülmüştür. Genel olarak ÖTBB, BİOK ve Jigsaw II tekniklerinin tutum üzerindeki etkisinin mevcut yöntemle kıyaslanarak belirlendiği saptanmıştır. Araştırma sonuçlarında elde edilen bulgularda bu tekniklerin öğrencilerin tutumları üzerinde etkili oldukları belirlenmiştir. İşbirlikli öğrenme teknikleri ile öğrencilerin akademik başarı puanları ve tutumları arasında pozitif bir etkinin olduğu, işbirlikli öğretim tekniklerini uygulamanın öğrencilerin tutumlarını artırdığı yorumunda bulunulabilir (Bozpolat, 2012; Arslan, 2017). Bu doğrultuda; işbirlikli tekniklerin öğrencilerin derse yönelik tutumlarını etkileyerek daha olumlu hale getirmesinin onların derse daha karşı daha ilgili olmaları, olumlu yaklaşımları ve istekli olarak katılmalarını sağladığı ifade edilebilir. Dolayısıyla da öğrencilerin ders başarılarının bundan pozitif şekilde etkilendiği kabul edilebilir. Özkan (2012) bireyin bir nesneye bir olguya ilişkin tutumunun davranışlarını ve algısını şekillendiren bir güç olduğunu söylemektedir. Olumlu tutuma sahip olunan durumlarda bireyin davranışlarının eyleme dönüşmesinin ve ilgili konuda kendini geliştirmesinin daha olası olduğu belirtmektedir. Bu bağlamda tutumların hayatın birçok alanında etkili olduğu ve dolayısıyla da akademik yaşantının da tutumlardan etkilendiği kabul edilmektedir. Öğrencilerin bir alanda yetişmesi, akademik olarak başarılı olmasında sahip oldukları tutumlar gerçekten çok önemlidir. Çünkü bu tutumlarının olumlu ya da olumsuz olması gerek sınıfta gerekse derste sergiledikleri davranışları, yaklaşımları ve çabaları üzerinde pozitif ya da negatif olarak belirleyici bir etki oluşturmaktadır (Taşkın, Cantürk ve Öngel, 2005). Öğrencilerin öğrenilecek konuya, kullanılacak materyale, öğretmen ve öğrenme sürecine ilişkin tutumlarının olumlu olması derse daha aktif katılmalarını, sorumluluklarını yerine getirmelerini ve dolayısıyla da akademik anlamda daha başarılı olmalarını desteklemektedir (Ağgön ve Yazıcı, 2010). Öğrencinin bir derse ilişkin oluşturduğu olumlu tutum sadece o derse özgü olmayıp diğer derslere yönelik tutumlarını da olumlu olarak etkilemektedir (Ünal ve Köse, 2014). Türkçe dersinin ortaokul düzeyinde haftalık ders saati açısından en fazla ağırlığı olan ders olduğu dikkate alındığında öğrencilerin bu derste başarılarının onların genel başarıları üzerinde de önemli bir etki oluşturduğu görülmektedir. Öğrencilerin olumlu tutumları ile ders başarıları arasında pozitif bir bağlantının olduğu bilinmekle birlikte sahip olduğu tutumlarını geliştirme konusunda gereken desteğin ne şekilde verileceği de önemlidir. Öğrencilerin derse olumlu tutumlarının çoğunlukla derste uygulamar ve aktif olarak derse katılmaları sayesinde geliştiği dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda işbirlikli öğrenme tekniklerinin hem öğrencilerin birbirini olumlu etkilemesi hem de başarılarını artırması neticesinde tutumlarını da olumlu olarak geliştireceği yorumunda bulunulabilir. Yapılan bu çalışmalarda elde edilen bulgular bu düşüncenin doğruluğunu göstermektedir (Bozpolat, 2012; Arslan, 2017; Seyhan, 2017; Yüksel, 2017; Durna, 2019; Can, 2020). Sonuç olarak tutum başarıyı etkilediği kadar başarı da tutumu etkilemekte, öğrenciler daha fazla çaba göstermeye başlamaktadır. Uygulanan işbirlikli tekniklerin öğrencilerin hem derste başarılarını hem de tutumlarını birlikte etkilediği ve bu doğrultuda her ikisinin de birlikte değerlendirilmesinin gerekli olduğu yorumunda bulunulabilir. Bu çalışmada da işbirlikli öğretim tekniklerinin uygulanan ünite kazanımları dâhilinde

genel olarak öğrencilerin başarılarını artırdığı ve tutumlarını bu durumla paralel olarak olumlu etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar çerçevesinde aşağıda yer alan önerilerde bulunulmuştur:

1. Bu çalışmada konuların öğretilmesinde BİOK, ÖTBB ve Jigsaw II kullanılmış ve karşılaştırmalı olarak etki düzeyleri incelenmiştir. Farklı işbirlikli tekniklerin aynı derste uygulanması sağlanarak hangi derste ya da dersin hangi konusunun öğretiminde daha olumlu sonuçlar verdiği karşılaştırmalı olarak belirlenmelidir.
2. Eğitim fakültelerindeki öğretmen adaylarına yapılandırmacı eğitim anlayışına uygun olarak hazırlanan işbirlikli öğretim tekniklerini uygulamalı olarak öğrenebilmesi için olanak sunulması gereklidir.
3. Araştırmalarda elde edilen olumlu sonuçlar dikkate alınarak MEB’de görev yapan öğretmenlerin, yapılandırmacı öğretim yaklaşımına uygun olarak geliştirilen yöntem ve teknikler hakkında hizmet içi eğitimlerle bilgilendirilmesi gereklidir.

Kaynakça

- Açıkgöz, K. Ü. (2004). *Aktif öğrenme* (13. Baskı). Kanyılmaz Kitabevi.
- Açıkgöz, K. Ü. (2016). *Etkili öğrenme ve öğretme* (9. Baskı). Biliş Yayinevi.
- Açıkgöz, K. Ü. ve Güngör, A. (2006). İşbirlikli öğrenme yönteminin okuduğunu anlama stratejilerinin kullanımı ve okumaya yönelik tutum üzerindeki etkileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 48, 481-502.
- Ağgön, E. ve Yazıcı, M. (2010). *Sınıf öğretmenliği programı öğrencilerinin beden eğitimi dersine yönelik tutumları (Erzincan Üniversitesi örneği)*. 9. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu Bildirileri, Elazığ, ss. 1072-1074.
- Akar, M. ve Doymuş, K. (2015). Birlikte öğrenme ve öğrenci takımları başarı bölümlerinin fen bilimleri dersinde akademik başarıya etkisi (Kars il örneği). *e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 79-87.
- Akçay, N. O. ve Doymuş, K. (2012). The effects of group investigation and cooperative learning techniques applied in teaching force and motion subjects on students’ academic achievements. *Journal of Educational Sciences Research*, 2(1), 110-116.
- Akçay, N. O. ve Doymuş, K. (2014). The effect of different methods of cooperative learning model on academic achievement in physics. *Journal of Turkish Science Education*, 11(4), 17-30.
- Akçay, N. O., Doymuş, K., Şimşek, Ü. ve Okumuş, S. (2012). The effect of cooperative learning model on academic achievement in physics. *Energy Education Science and Technology Part B*, 4(4), 1915-1924.
- Aksoy, G. ve Doymuş, K. (2011). Fen ve teknoloji dersi uygulamalarında işbirlikli okuma-yazma-uygulama tekniğinin etkisi. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 31(2), 381-397.
- Arslan, A. (2017). *Türkçe öğretiminde istasyon tekniği kullanımının öğrencilerde akademik başarıya, tutuma ve kalıcılığa etkisi*. [Yüksek lisans tezi], Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Avcı, S. ve Fer, S. (2004). Birleştirme II tekniği ile oluşturulan işbirliğine dayalı öğrenme ortamının öğrenciler üzerindeki etkisi: Kartal Mesleki Eğitim Merkezi’nde bir durum çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 29(134), 61-74.
- Bandura, A. (1999). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Asian Journal of Social Psychology*, 2, 21-41. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-839X.00024>
- Bayrakçeken, S., Doymuş, K. ve Doğan, A. (2013). *İşbirlikli öğrenme modeli ve uygulaması*. PegemA Yayıncılık.
- Bektaş, Z. (2012). *Maddenin tanecikli yapısı ünitesinin öğretiminde uygulanan birlikte öğrenme ve Jigsaw yöntemlerinin öğrencilerin akademik başarıları ve tutumları üzerindeki etkisi*. [Yüksek lisans tezi], Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Benek İ. (2012). *İstasyonlarda öğrenme tekniğinin ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin fen ve teknoloji dersindeki başarılarına etkisi*. [Yüksek lisans tezi], Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Bilgin, İ. ve Gelici, Ö. (2011). İşbirlikli öğrenme tekniklerinin tanıtımı ve öğrenci görüşlerinin incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 40-70.

- Borich, G. D. (2014). *Etkili öğretim yöntemleri*. M. B. Acat (Çev. Ed.). Nobel Yayıncılık.
- Bozpolat, E. (2012). *Türkçe dersinde birleştirilmiş işbirlikli okuma ve kompozisyon tekniği ile kullanılan hikâye haritası yönteminin öğrencilerde okuduğunu anlama becerisini geliştirmeye etkisi*. [Doktora tezi], Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bulunuz, N. (2006). *Understanding of earth and space science concepts: Strategies for concept building in elementary teacher preparation*. [Doctoral dissertation], Georgia State University.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. A., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (17. Baskı). PegemA Yayıncılık.
- Can, M. C. (2020). *Ayrılıp birleşme tekniğinin 3. sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri ve hayat bilgisi dersine yönelik tutumlarına etkisi* [Yüksek lisans tezi], Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Cottell, P. G. (2010). Cooperative learning in accounting. B. J. Millis (Ed.). In *cooperative learning in higher education* (1. Baskı, ss. 11-34). Stylus Publisher.
- Çalıklar, Ş. (2015). *Atom kuramlarının öğretiminde öğrencilerin akademik başarıları, epistemolojik inançları ve öğrenmelerinin kalıcılığı üzerine öğrenci takımları başarı bölümleri ve takım oyun turnuva yönteminin etkisi* [Yüksek lisans tezi], Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çaycı, B., Demir, M. K., Başaran, M. ve Demir, M. (2007). Sosyal bilgiler dersinde işbirliğine dayalı öğrenme ile kavram öğretimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(2), 619-630.
- Çetin, İ. (2012). *Tutum nedir? Tutumların özellikleri*. 24 Ekim 2020 tarihinde https://www.tavsiyeediyorum.com/makale_9597.htm adresinden alınmıştır.
- Çörek, D. (2006). *İşbirlikli öğrenmenin Türkçe dersine ilişkin başarı ve derse yönelik tutum üzerindeki etkileri*. [Doktora tezi], Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dellalbaşı, O. (2012). *Jigsaw ve grup araştırması tekniklerinin ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına etkisi*. [Yüksek lisans tezi], Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Demir, K. (2012). An evaluation of the combined use of creative drama and Jigsaw II techniques according to the student views: Case of a measurement and evaluation course. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 47, 455-459.
- Doymus, K. (2007). Effects of a cooperative learning strategy on teaching and learning phases of matter and one-component phase diagrams. *Journal of Chemical Education*, 84(11), 1857.
- Doymus, K. (2008a). Teaching chemical equilibrium with the jigsaw technique. *Research in science Education*, 38(2), 249-260. doi: <https://doi.org/10.1007/s11165-007-9047-8>
- Doymus, K. (2008b). Teaching chemical bonding through jigsaw cooperative learning. *Research in Science & Technological Education*, 26(1), 47-57. doi: <https://doi.org/10.1080/02635140701847470>
- Doymuş, K., Şimşek, Ü. ve Bayrakçeken, S. (2004). İşbirlikçi öğrenme yönteminin fen bilgisi dersinde akademik başarı ve tutuma etkisi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 1(2), 103-115.
- Durna, İ. H. (2019). *Sosyal bilgiler dersinde Jigsaw tekniği kullanımının öğrenci başarısına, bilgilerin kalıcılığına ve derse karşı tutuma etkisi*. [Yüksek lisans tezi], Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Durukan, E. (2011). Effects of cooperative integrated reading and composition (CIRC) technique on reading-writing skills. *Educational Research and Reviews*, 6(1), 102-109. doi: <https://doi.org/10.5897/ERR.9000129>
- Efe, M. (2011). *İşbirlikli öğrenme yönteminin, öğrenci takımları başarı bölümleri ve küme destekli bireyselleştirme tekniklerinin ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin matematik dersi "İstatistik ve Olasılık" ünitesindeki başarılarına, tutumlarına ve motivasyonlarına etkisi*. [Yüksek lisans tezi], Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekinci, N. (2011). İşbirlikli öğrenme. Ö. Demirel (Ed.). *Eğitimde yeni yönelimler içinde* (5. Baskı, ss. 93-112). PegemA Yayıncılık.
- Flavell, J. H. (1985). *Cognitive development*. Englewood Cliffs, Prentice Hall.
- Gambrari, I. A., Yusuf, M. O. ve Thomas, D. A. (2015). Effects of computer-assisted STAD, LTM and ICI cooperative learning strategies on nigerian secondary school students' achievement, gender and motivation in physics. *Journal of Education and Practice*, 6(19), 16-28.

- Gambari, A. I. ve Yusuf, M. O. (2017). Relative effectiveness of computer-supported Jigsaw II, STAD and TAI cooperative learning strategies on performance, attitude, and retention of secondary school students in physics. *Journal of Peer Learning*, 10(6), 76-94.
- Ghaith, G. M. ve Bouzemeddine, A. R. (2003). Relationship between reading attitudes, achievement, and learners perceptions of their Jigsaw II cooperative learning experience. *Reading Psychology*, 24(2), 104-122. doi: <https://doi.org/10.1080/02702710308234>
- Gözütok, D. (2007). *Öğretim ilke ve yöntemleri* (2. Baskı). Ekinoks Yayıncılık.
- Güreş, G. (2008). *Kubaşık okuma yazma dinleme ve konuşma tekniğinin ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına ve İngilizce dersine ilişkin tutumlarına etkisi*. [Yüksek lisans tezi], Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güzelsarı, B. (2018). *Jigsaw II tekniğinin 9. sınıf öğrencilerinin ısı ve sıcaklık ünitesini anlamalarına ve tutumlarına etkisi*. [Yüksek lisans tezi], Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hedeen, T. (2003). The reverse Jigsaw: A process of cooperative learning and discussion. *Teaching Sociology*, 31(3), 325-332. doi: <https://doi.org/10.2307/3211330>
- İlgaz, S. ve Çelen, A. (2017) Ayrılıp birleşme ve ÖTBB (Öğrenci Takımları Başarı Bölümleri) yöntemlerinin sosyal bilgiler akademik başarıya etkisinin karşılaştırılması. *Journal of Computer and Education Research*, 5(10), 174-193. doi: <https://doi.org/10.18009/jcer.315923>
- Jalilifar, A. (2010). The effect of cooperative learning techniques on college students' reading comprehension. *System*, 38(1), 96-108. doi: <https://doi.org/10.1016/j.system.2009.12.009>
- Johnson, R. T. ve Johnson, D. W. (1990). Social skills for successful group work. *Educational Leadership*, 47(4), 29-33.
- Johnson D. W. ve Johnson R. T. (1999). Making cooperative learning work. *Theory into Practice*, 38(2), 67-73. doi: <https://doi.org/10.1080/00405849909543834>
- Johnson, D. W. ve Johnson, R. T. (2000). How can we put cooperative learning into practice. *The Science Teacher*, 54(6), 46-50.
- Johnson, D. W. ve Johnson, R. T. (2009). An educational psychology success story: Social interdependence theory and cooperative learning. *Journal of Educational Researcher*, 38(5), 365-379. doi: <https://doi.org/10.3102/0013189X09339057>
- Johnson, D. W., Johnson, R. T. ve Holubec, E. J. (1994). *The new circfcs of learning, cooperation in the classroom*. Association for Supervision and Curriculum Development.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni insan ve insanlar* (10. Baskı). İmge Yayıncılık.
- Kaptan, S. (1973). *Bilimsel araştırma teknikleri*. Rehber Yayınevi.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi* (26. Baskı). Nobel Yayıncılık.
- Kılıç Uyar, E. (2017). *Ortaokul fen bilimleri dersinde jigsaw ı ve kavram haritası destekli Jigsaw I tekniği kullanmanın başarı, tutum ve kalıcılık üzerine etkisi*. [Doktora tezi], Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kim, D. (2018). A Study on the influence of Korean middle school students' relationship through science class applying STAD cooperative learning. *Journal of Technology and Science Education*, 8(4), 291-309. doi: <https://doi.org/10.3926/jotse.407>
- Koç, Y., Yıldız, E., Çalıklar, S. ve Şimsek, U. (2016). Effect of Jigsaw II, reading-writing-presentation, and computer animations on the teaching of Light Unit. *Educational Research and Reviews*, 11(20), 1906-1917. doi: <https://doi.org/10.5897/ERR2016.2861>
- Lee, R. M. ve Robbins, S. B. (1998). The relationship between social connectedness and anxiety, self-esteem, and social identity. *Journal of Counseling Psychology*, 45, 338-345. doi: <https://doi.org/10.1037/0022-0167.45.3.338>
- Mcmillan, J. H. ve Schumacher, S. (2010). *Research in education: Evidence-based inquiry* (7. Edition). Pearson Publisher.
- Mustafa, F. ve Samad, N. M. A. (2015). Cooperative integrated reading and composition technique for improving content and organization in writing. *Studies in English Language and Education*, 2(1), 29-44. doi: <https://doi.org/10.24815/siele.v2i1.2236>
- Okumuş, S. ve Doymuş, K. (2018). İyi bir eğitim ortamı için yedi ilkenin işbirlikli öğrenme ve modellerle birlikte uygulanmasının fen başarısına etkisi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(25), 203-238.

- Özdemir, E. ve Arslan, A. (2016). The effect of self-regulated Jigsaw IV on university students' academic achievements and attitudes towards English course. *Journal of Education and Training Studies*, 4(5), 173-182. doi: <http://dx.doi.org/10.11114/jets.v4i5.1453>
- Özdilek, Z., Okumus, S. ve Doymus, K. (2018). The effects of model supported cooperative and individual learning methods on prospective science teachers' understanding of solutions. *Journal of Baltic Science Education*, 17(6), 945-959. doi: <https://doi.org/10.33225/jbse/18.17.945>
- Özkan, H. H. (2012). Öğretmenlik formasyon programındaki öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının incelenmesi (SDÜ örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 29-48.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. M. Bütün ve S. B. Demir (Çev.). (1. Baskı). PegemA Yayıncılık.
- Putri, D. S. A. (2013). The use of Jigsaw II technique and still pictures combination to improve students' vocabulary mastery. *Journal of English Language Teaching*, 2(2), 1-11. doi: <https://doi.org/10.15294/elt.v2i2.2387>
- Saban, A. (2009). Öğrenme öğretme süreci yeni teori ve yaklaşımlar (5. Baskı). Nobel Yayıncılık.
- Schmidt, M. W. ve Harriman, N. (1998). *Teaching strategies for inclusive classrooms: Schools, students, strategies, and success*. Wadsworth Publisher.
- Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim öğrenme ve öğretim* (Düzenlenmiş Yeni Baskı). Gönül Yayınevi.
- Seyhan, A. (2017). *Jigsaw yönteminin lise 9. sınıf tarih dersinde öğrencilerin akademik başarıları ve tutumları üzerinde etkisi*. [Doktora tezi], Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Shaaban, K. (2006). An initial study of the effects of cooperative learning on reading comprehension, vocabulary acquisition, and motivation to read. *Reading Psychology*, 27(5), 377-403. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/02702710600846613>
- Sharan, S. (1999). Cooperative learning and the teacher. S. Sharan (Ed.). In *Handbook of cooperative learning methods* (2. Baskı, ss. 336-348). Praeger Publisher.
- Slavin, R. E. (1990). Research on cooperative learning: Consensus and controversy. *Educational Leadership*, 47(4), 52-54.
- Slavin, R. E. (1995). *Cooperative learning: Theory, research, and practice* (2. Edition). Allyn and Bacon Publisher.
- Slavin, R. E. (1999). Students teams-achievement divisions. S. Sharan (Ed.). In *Handbook of cooperative learning methods* (2. Baskı, ss. 3-19). Praeger Publisher.
- Slavin, R. E. (2008). Cooperative learning, success for all, and evidence-based reform in education. *Éducation Et Didactique*, 2(2), 149-157. doi: <https://doi.org/10.4000/educationdidactique.334>
- Şimşek, Ü. (2005). *İşbirlikli öğrenme yönteminin fen bilgisi dersinin akademik başarı ve tutumuna etkisi*. [Yüksek lisans tezi], Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şimşek, Ü., Doymuş, K. ve Şimşek, U. (2008). İşbirlikli öğrenme yöntemi üzerine derleme çalışması: II. İşbirlikli öğrenme yönteminin sınıf ortamında uygulanması. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 123-142.
- Taşkın, C. B., Cantürk G. B. ve Öngel E. S. (2005). Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen derslerinde matematiğin kullanımına yönelik özyeterlik inançlarının incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 47-52.
- Tseng, Y. W. (2008). *Effects of using the learning station model as a phonics remedial program in an elementary school* [Master's Thesis], National Pingtung University of Education.
- Tzuo, P. W. (2007). The tension between teacher control and children's freedom in a child-centered classroom: Resolving the practical dilemma through a closer look at the related theories. *Early Childhood Education Journal*, 35, 33-39. doi: <http://dx.doi.org/10.1007/s10643-007-0166-7>
- Uysal, M. E. (2009). *İlköğretim Türkçe dersinde işbirlikli öğrenmenin erişi, eleştirel düşünce ve yaratıcılık becerilerine etkisi*. [Doktora tezi], Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ünal, F. T. ve Köse, M. (2014). Türkçe dersine yönelik tutum ölçeği geliştirilmesi: Bir geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 233-249. doi: <https://doi.org/10.14686/BUEFAD.201428180>

- Ünlü, M. ve Aydın, S. (2011). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin matematik öğretiminde öğrenci takımları başarı bölümleri tekniği hakkındaki görüşleri. *AİBÜ, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 101-117.
- Watson, S. B. (1992). The essential elements of cooperative learning. *The American Biology Teacher*, 54(2), 84-86. doi: <https://doi.org/10.2307/4449413>
- Yaman, B. (1999). *Birleştirilmiş işbirlikli okuma ve yazma tekniğinin beşinci sınıf öğrencilerinin Türkçe dersinde okuduğunu anlamaya yönelik akademik başarıları ile Türkçe dersine ilişkin tutumları üzerindeki etkisi*. [Yüksek lisans tezi], Çukurova Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (5. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2001). İşbirliğine dayalı (Kubaşık) öğrenme yönteminin yükseköğretim sınıflarında kullanılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 28, 593-612.
- Yılmaz, M. T. (2010). Edimsel koşullanma. İ. Yıldırım (Ed.). *Eğitim psikolojisi içinde* (2. Baskı, ss. 401-422). Anı Yayıncılık.
- Yurdabakan, İ. ve Cihanoglu, M. O. (2009). Öz ve akran değerlendirmenin uygulandığı işbirlikli okuma ve kompozisyon tekniğinin başarı, tutum ve strateji kullanım düzeylerine etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(4), 105-123 .
- Yusuf, Y. Q., Natsir, Y. ve Hanum, L. (2015). A teacher's experience in teaching with student teams-achievement division (STAD) technique. *International Journal of Instruction*, 8(2), 99-112. doi: <http://dx.doi.org/10.12973/iji.2015.828a>
- Yüksel, S. (2017). *Scratch programı öğretiminde ayrılıp birleşme tekniği kullanımının öğrencilerin derse yönelik tutumuna akademik başarısına ve kalıcılığa etkisi*. [Yüksek lisans tezi], Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zainuddin, Z. (2015). The effect of cooperative integrated reading and composition technique on students' reading descriptive text achievement. *English Language Teaching*, 8(5), 11-21. doi: <https://doi.org/10.5539/elt.v8n5p11>
- Zorlu, Y. ve Sezek, F. (2020). An investigation of the effect of students' academic achievement and science process skills application together with cooperative learning model and the modeling based teaching method in teaching science courses. *International Journal of Progressive Education*, 16(4), 135-157. doi: <https://doi.org/10.29329/ijpe.2020.268.9>

Etik kurul onayı

Bu çalışma doktora çalışmasından üretilmiş olup araştırma verilerin 2019-2020 eğitim-öğretim yılı güz döneminde elde edildiği için bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Bu çalışmada 1. Yazarın katkısı %60, İkinci yazarın katkısı %40 oranındadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Teşekkür

Araştırmanın birinci yazarının doktora tezine ve dolayısıyla da bu çalışmaya katkılarından dolayı TÜBİTAK'a teşekkürlerimizi sunarız.

Sekizinci sınıf öğrencilerinin akademik ertelemeleri ile sınav kaygısı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi

The analysis of the relationship between exam anxiety and academic procrastination levels of 8th grade students

Gönderim Tarihi / Received: 10.01.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 11.11.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.855584>

Arzu ÇAKICI¹

ÖZ: Bu araştırmada, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Kocaeli-İzmit İlçesinde öğrenim gören 8. sınıf öğrencilerinin akademik erteleme ile sınav kaygısı düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmaya 81 öğrenci katılmış ve kendilerine “Sınav Kaygısı Ölçeği”, “Ortaokul Öğrencilerinin Akademik Erteleme Ölçeği” ve Demografik Bilgi Formu” uygulanmıştır. Verilerin analizinde normal dağılım varsayımının sağlandığı durumlarda iki grup ortalamalarının karşılaştırılması için bağımsız örneklem t testi; normal dağılım varsayımının sağlanmadığı durumlarda ise Mann Whitney U testi kullanılmıştır. İki den fazla grup ortalamasının karşılaştırılmasında normal dağılım olan testlerde ANOVA; normal dağılmayan verilerde Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Sürekli verilerde Spearman korelasyon analizi; kategorik verilerde Ki Kare analizi yapılmıştır. Araştırmada akademik erteleme davranışı erkek öğrencilerde daha fazladır ve öğrencinin yaşına, ekonomik durumuna, LGS süreci sonucunda girdiği liseye ve algılanan başarı durumuna göre farklılaşmamıştır. Sınav kaygısı ölçeği ve alt boyut puanlarından elde edilen skorlara göre erkek öğrencilerin gelecek ile ilgili endişeleri kız öğrencilerden fazladır. Diğer alt boyutlarda ve ölçek genelinde cinsiyete göre farklılaşma yoktur. Sınav kaygısı puanları öğrencinin yaşına, ekonomik durumuna, LGS süreci sonucunda girdiği liseye ve algılanan başarı durumuna göre farklılaşmamıştır. Akademik erteleme ile sınav kaygısı ve sınav kaygısı alt boyutları olan başkalarının görüşü, elecek ve hazırlanmak ile ilgili endişeler, zihinsel ve bedensel tepkiler ve genel sınav kaygısı alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Akademik erteleme ile kişinin kendi görüşü alt boyutu arasında anlamlı, pozitif yönlü ve zayıf düzey bir ilişki vardır. Akademik erteleme, sınav kaygısı düzeyine göre farklılaşmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Akademik erteleme, Öğrenci, Sınav kaygısı

ABSTRACT: In this research, the relationship between academic procrastination and exam anxiety levels of 8th grade students studying in Kocaeli-Izmit in the 2018-2019 academic year was examined. 81 students participated in the study and they were administered the "Exam Anxiety Scale", "Middle School Students' Academic Procrastination Scale" and the Demographic Information Form. Independent sample t test to compare the means of two groups in cases where normal distribution assumption is provided in data analysis; In cases where the normal distribution assumption was not met, Mann Whitney U test was used. In comparing the means of more than two groups, ANOVA in tests with normal distribution; Kruskal Wallis H test was used for non-normally distributed data. Spearman correlation analysis in continuous data; Chi-square analysis was performed on categorical data. In the study, academic procrastination behavior is more common in male students and academic procrastination; It did not differ according to the age, economic status of the student, the high school he entered as a result of the LGS process, and his perceived success. According to the scores obtained from the exam anxiety scale and sub-dimension scores, male students have more concerns about the future than female students. There is no difference in terms of gender in other sub-dimensions and throughout the scale. Exam anxiety scores did not differ according to the student's age, economic status, high school he entered as a result of the LGS process, and perceived success. No significant relationship was found between academic procrastination and test anxiety and test anxiety sub-dimensions of others' opinions, concerns about future and preparation, mental and physical reactions, and general exam anxiety. There is a significant, positive and weak relationship between academic procrastination and one's own opinion sub-dimension. Academic procrastination did not differ according to exam anxiety level.

Keywords: Academic procrastination, Exam anxiety, Student

¹ Dr.,Yarbay Refik Cesur İlkokulu/MEB, arzuyc3@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4227-9727>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Measurement and evaluation activities constitute an important part of the Turkish education system (Güler, Arslan, & Çelik, 2018). The frequent renewal of the education system in our country in recent years has caused both the structure of the examination system to be entered by secondary school students to change and to be called with different names. In recent years, the eight-year basic primary education law has been adopted by the Ministry of National Education as a major reform, and this law has caused great changes in other sectors, especially in the education sector. (Dashkafa, 2002:3). In the last 20 years, the central high school transition exam, which has been called by different names such as TEOG and SBS, has left its name to LGS with its restructuring in 2017. (Guler, Arslan and Çelik, 2018). In this respect, high school entrance exams, which are very serious in Turkey, are a source of stress for millions of students every year (Köse, Yılmaz, & Göktaş, 2018). For this reason, the central placement exam, combined with the problems brought about by adolescence, leads to test anxiety and procrastination behaviors.

Academic procrastination; due to the deterrent factor of the task given, depression, irrational thoughts, low self-esteem and the habit of starting study late, students are late in studying for exams or completing their weekly reading homework, preparing their term papers late, failing to follow the deadlines of the projects received, books they get from the library on time. It can be explained as delaying administrative tasks related to academic life, such as not delivering or delaying course registration (Solomon & Rothblum, 1984).

Excessive anxiety, which prevents the effective use of the knowledge gained during the education process and causes a decrease in the student's efficiency, creates exam anxiety (Kayapınar, 2006:24). causes problems (Baltaş & Baltaş, 1998: 73).

Adolescents have to intensely reveal their essence, gain their identity and think about social phenomena by changing in all areas of development in every respect. While trying to find solutions to the problems that appear in this process of metamorphosis, he faces a sense of anxiety (Tumerdem, 2007). Exam anxiety, which is one of the problems of puberty students in our society, stands out as a major obstacle in academic environments (Yıldırım, 2008). It is also very important in terms of the fields in which they will make an attempt (Boyacıoğlu & Küçük, 2011). The fact that students take a preliminary step in terms of acquiring a profession by participating in the high school entrance exams also gains seriousness in terms of the adolescence dynamics in this period (Bacanlı, 1999: 87). In this respect, academic procrastination exhibited by students on academic platforms is closely related to the anxiety of failure and test anxiety (Tekbaş, 2009:5; Uzun & Topkaya, 2011). However, the frequently changing exam system and content cause students and families who are caught unprepared to worry.

Methodology

The research was carried out with the participation of 8th grade students in Kocaeli-İzmit District. In May 2019, both scales and participant forms were applied to a total of 87 students who were preparing for the high school entrance exams. However, 6 students were not included in the study due to the invalidity of the answers, and a spreadsheet was created with the data obtained from a total of 81 students. Then, the data in the spreadsheet was transferred to SPSS 25. In cases where the assumption of normal distribution is provided in the analysis of the data, the independent sample t-test is used to compare the means of the two groups; In cases where the normal distribution assumption was not met, the Mann Whitney U test was used. ANOVA in tests with normal distribution in the comparison of the mean of more than two groups; Kruskal Wallis H test was used for data not normally distributed. Spearman correlation analysis in continuous data; Chi-square analysis was performed on categorical data.

“Exam Anxiety Scale”, Academic Procrastination Scale” and “Demographic Information Form” were used as data collection tools in the study.

Permission was taken from Baltaş (1999) to develop the Exam Anxiety Scale and he was inspired by 50 anxiety statements he developed. The internal reliability coefficient of the scale is Cronbach's Alpha (α)=0.872 (Bahçeci, 2006:112). consists of. The lowest score of the scale was arranged as 34 and the highest score as 170. The scale is 5-point Likert-type and includes (1) never, (2) rarely, (3) sometimes, (4) often, and (5) always. There is no reverse coded item in the scale. 34- 78 points on the scale; low level of anxiety, 79-125 points; A score of 126-170 indicates a high level of anxiety (Bahçeci, 2009).

The Academic Procrastination Scale was developed by Aitken (1982). The scale consists of a total of 19 items in one dimension and has a 5-point Likert type structure. Scale items are graded between 1 and 5 points. A high score on the scale means that individuals have a high procrastination tendency. It was adapted into Turkish by Balkıs (2006:116). Internal consistency coefficient of the scale was $\alpha = .89$, Pearson correlation coefficient was at the level of $r = .87$, $p < .001$ in analyzes for test-retest reliability. After the factor analysis performed to test the construct validity of the scale, factor loads were collected on a factor with 6.14 eigenvalues, which constitutes 38.38% (Balkıs & Duru, 2010).

In the Demographic Information Form, the students were asked questions about age, gender, class, the type of school they want to go to, their success at school, and the type of school they want to settle in.

Findings and discussion

In the study, academic procrastination behavior is higher in male students and it did not differ according to the age, economic status of the student, the high school he entered as a result of the LGS process, and the perceived success. According to the scores obtained from the test anxiety scale and sub-dimension scores, male students are more worried about the future than female students. There is no differentiation by gender in other sub-dimensions and overall scale. Test anxiety scores did not differ according to the age of the student, his economic status, the high school he entered as a result of the LGS process, and his perceived success. No significant relationship was found between academic procrastination and the sub-dimensions of test anxiety and test anxiety, the opinions of others, worries about the future and preparation, mental and physical reactions, and general test anxiety. There is a significant, positive and weak relationship between academic procrastination and one's own view sub-dimension. Academic procrastination did not differ according to the level of test anxiety.

Results and recommendations

It is expected that the anxiety levels of adolescents with academic procrastination are higher than others (Durdu, 2019:41). Studies investigating the relationship between academic success and anxiety level show that anxiety inhibits success (Dursun & Bindak, 2011; İlhan & Sünkür, 2012). In this study, the relationship between academic procrastination behavior and test anxiety of students who will take the high school entrance exam was examined in terms of some variables. The research is limited to the number of participants, the scales applied and the demographic information form.

Giriş

Türk eğitim sisteminin önemli bir bölümünü ölçme ve değerlendirme faaliyetleri oluşturmaktadır (Güler, Arslan ve Çelik, 2018). Ülkemizde eğitim sisteminin son yıllarda sık sık yenilenmesi, ortaokul öğrencilerinin girecekleri sınav sisteminin hem yapısının değişmesine hem de farklı isimlerle anılmasına neden olmuştur. Son yıllarda sekiz yıllık temel ilköğretim kanunu MEB tarafından büyük bir reform olarak benimsenmiş ve bu kanun başta eğitim sektörü olmak üzere diğer sektörlerde de çok büyük değişikliklere neden olmuştur (Daşkafa, 2002: 3). Son 20 yılda ise TEOG ve SBS gibi farklı isimlerle adlandırılan merkezi lise geçiş sınavı, 2017 yılında yeniden yapılandırmaya gidilmesiyle adını LGS'ye bırakmıştır (Güler, Arslan ve Çelik, 2018). Bu bakımdan Türkiye'de çok ciddiye taşıyan liseye giriş sınavları her yıl milyonlarca öğrenci bakımından ciddi bir stres kaynağı olmaktadır (Köse, Yılmaz ve Göktaş, 2018). Adı her ne olursa olsun sekizinci sınıfta öğrenim gören bir öğrencinin tüm yaşamı boyunca tek bir kez sınava girme hakkı bulunmaktadır. Bu nedenle merkezi yerleştirme sınavı ergenliğin de beraber getirdiği sorunlarla birleşerek sınav kaygısına ve çalışmayı erteleme davranışlarına yol açmaktadır.

Akademik erteleme; verilen görev faktörünün caydırıcı olması, depresyon, mantıksız düşünceler, düşük benlik saygısı ve ders çalışmaya geç başlama alışkanlığı gibi nedenlerden dolayı öğrencilerin sınavlara çalışma veya haftalık verilen okuma ödevlerini tamamlamada geç davranışlarıdır. Bu davranışı olan öğrenciler dönem ödevlerini geç hazırlarlar, alınan projelerin teslim tarihlerini takip edemezler, kütüphaneden aldıkları kitapları zamanında teslim etmezler ya da ders kaydını geciktirirler. Akademik erteleme; kısaca akademik yaşamla ilgili idari görevleri geciktirme olarak açıklanabilir (Solomon ve Rothblum, 1984). Diğer bir tanımda ise bu davranış; öğrencilerin ders çalışma ve ödevlerini yapma gibi en başta akademik görevlerini mantıklı nedenler ileri sürerek geciktirmesi olarak açıklanmıştır (Akbay ve Gizir, 2010). Yukarıdaki tanımlardan yola çıkarak akademik erteleme davranışı kısaca; öğrencilerin yükümlülüklerini farklı bahanelerle erteleme şeklinde özetlenebilir (Çıkrıkçı ve Erzen, 2016). Bu alandaki yetersizlikler arasında; yetersiz puan alma, aldığı ödevi geç teslim etme, yaklaşan sınavlara hazırlanamama, performans düşüklüğü, yoğun düzeyde akademik stres nedeniyle kapasitesinin altında performans gösterme ve akademik yaşam doyumunda azalma gibi durumlar bulunmaktadır (Çetin, Ceyhan ve Öztürk, 2017). Akademik erteleme; davranış boyutundaki geciktirme, bireyin duygusal karmaşa yaşaması, görevi yapma konusunda isteksizlik, görevi yapma kapasitesi ve geciktirme davranışını azaltma isteği olmak üzere beş boyuttan oluşmaktadır (Milgram, Marshevsky ve Sadeh, 1995).

Eğitim sürecinde edinilen bilginin, ölçülmesi esnasında etkin olarak kullanılmasını engelleyen ve öğrencinin veriminin azalmasına neden olan aşırı endişe ise sınav kaygısını oluşturmaktadır (Kayapınar, 2006: 24). Öğrencilerin bilişsel yeterlilik ve akademik yeterlik durumu önemsenmeden kurulan akademik baskılar kaygı vb. sıkıntılara neden olmaktadır (Baltaş ve Baltaş, 1998:73). Yaklaşık 11-14 yaşları arasında geçen süreç bedensel farklılaşmalar negatif duyguları beraberinde getirir.

Ergen, her bakımdan tüm gelişim alanlarında değişim göstererek yoğun bir şekilde özünü açığa çıkarmak, kimliğini kazanmak ve sosyal olgular hakkında düşünmek durumundadır. Bu başkalaşım sürecinde beliren sorunlara çözüm aramaya çalışırken kaygı duygusuyla yüzleşmektedir (Tümerdem, 2007). Toplumumuzda buluş çağındaki öğrencilerin sorunlarından birini oluşturan sınav kaygısı, akademik ortamlarda büyük bir engel olarak göze çarpmaktadır (Yıldırım, 2008). Ayrıca ortaokul öğrencileri için, gelecekte yapacakları meslekleri seçme ve girişimde bulunacakları alanlar bakımından da oldukça önemlilik arz etmektedir (Boyacıoğlu ve Küçük, 2011). Öğrencilerin lise giriş sınavlarına katılarak meslek edinme anlamında öncül bir adım atmaları bu dönemde yer alan ergenlik çağı dinamikleri bakımından da ciddiye kazanır (Bacanlı, 1999: 87). Bu bakımdan öğrencilerin akademik platformlarda sergiledikleri akademik erteleme ile başarılı olamama endişesi ve sınav kaygısı yakından bağlantılıdır (Uzun ve Topkaya, 2011). Ancak şimdiye kadar çoğunlukla lise ve üniversite öğrencilerinin sınav kaygısı araştırılmış ve LGS'nin sekizinci sınıf öğrencilerinin sınav kaygısı çok fazla ele alınmamıştır (Tekbaş, 2009: 5). Ancak çok sık değişen sınav sistemi ve içeriği, hazırlıksız yakalanan öğrencileri ve ailelerin kaygılanmalarına neden olmaktadır. Ayrıca ülkemizdeki eğitim sisteminin sık sık değiştirilmesi ve zorluğu eğitimciler, ebeveynler ve öğrenciler tarafından dile getirilmektedir. Bu nedenle öğrencilerin sık sık oluşan sınav kaygısından dolayı Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi kliniklerine

ebeveynleri tarafından götürüldükleri bilinmektedir (Koçkar, Kılıç ve Şener, 2002). Dolayısıyla alan yazında çok az araştırmaya konu olmuş sekizinci sınıf öğrencilerinin sınav kaygılarının akademik ertelemeyle olan ilişkilerinin sosyo-demografik değişkenler bakımından incelenmesinin gerekli ve önemli olduğu düşünülmüştür. Araştırmada akademik ertelemenin sınav kaygısıyla ilişkili olduğu ve araştırmada yer alan cinsiyet, yaş, algılanan başarı durumu, sosyo-ekonomik durum ile hedeflenen lise türünün sınav kaygısı ve akademik ertelemeyi yordayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmada 8.sınıf öğrencilerinde zaman zaman ortaya çıkabilen eğitim sisteminin de neden olduğu akademik erteleme ile sınav kaygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Literatür taraması

Lise giriş sınavı

Türkiye’de eğitime olan talebin tam olarak karşılanamaması ve daha iyi eğitim alma isteği merkezin sınavların yapılmasına ve OKS, SBS gibi farklı sınav türlerinin denenmesine neden olmuştur. Haziran 2013’te yapılan SBS’nin yerine getirilen Liseye Giriş Sınavı (LGS) ile merkezi yerleştirme sınavı daha farklı bir boyuta ulaşmıştır. Halen uygulanmakta olan LGS’de yeni bir uygulama olarak okul türlerinin bir kısmı “nitelikli” olarak değerlendirilmiş ve bu okullar merkezi sınavda %10’luk yerleştirme hakkını kazanmıştır. Nitelikli okullara yerleşemeyen öğrenciler “yerel yerleştirme” adı altında ikamet alanında bulunan okullara okul puanı ve devamsızlık durumları dikkate alınarak yerleştirilmektedirler. Sınavla alan okul türleri, yerel yerleştirmeye tabi okul türleri ile pansiyonlu okul türleri olmak üzere öğrenci her bölümden en fazla 5 okul seçme hakkına sahiptir. Ancak her okul türünden en fazla 3 okul yazma koşulu bulunmakta ve tercih süresince öğrenci 3 defa nakil isteme hakkına sahiptir.

Eğitim sistemleri dünya geneli olarak ele alındığında birçok ülkenin birbirine benzer ve birbirinden farklı özellikleri olduğu görülmektedir. Aşağıda; ülkelere göre ortaöğretime geçiş sistemi verilmiştir:

ABD ülkemizdeki eğitim sistemiyle benzerlik göstermektedir. Bu nedenle program ve usullerde çeşitlilik görülmesinin yanı sıra ülke eyaletlerinin okul sistemleri bazı ortak özellikleri taşımaktadır (Ergün, 1985). Çin’de, liseye devam etme öğrencinin tercihinin bırakılmıştır. Üç yıl süren lise; genel, teknik, yetişkinler için, el sanatları ve meslek başlıkları altında beş türe ayrılır. Genel lise türü dışındakiler “meslek okulları” adıyla anılır. Öğrenciler, “Zhongkao” isimindeki sınava girerek bu sınavdan aldıkları puanlarla okula kabul edilmektedirler (Tanrısevdi ve Kırıl, 2018). “Almanya’daki ortaokullar, akademik liselerin (Gimnasium) orta kısmı ve mesleki ortaokullar olmak üzere ikiye ayrılır. Almanya’da öğrenciler daha erken yaşlarda (birçok eyalette dördüncü sınıftan sonra, bazı eyaletlerde ise altıncı sınıftan sonra) farklı okul türlerine yönlendirilmektedirler. Almanya’dailkokulu bitiren öğrenciler akademik başarıları ve öğretmen görüşlerine göre, akademik ya da mesleki ortaokullara yönlendirilmektedirler. Mesleki eğitim veren ve dokuzuncu sınıfa kadar süren Hauptschule ile onuncu sınıfa kadar süren Realschule gibi okulları başarı ile tamamlayan öğrenciler bazı özel şartları sağladıkları takdirde Gimnasium’a devam edebilirler” (Gür, Çelik ve Coşkun, 2013: 3). “Ortaöğretim kurumları mesleki ve akademik olarak iki bölümden oluşmaktadır.11-15 yaşları arasındaki öğrencilerin devam ettiği “Kolejler” adı verilen ortaöğretimin ilk basamağını 4 yılda bitiren öğrenciler diploma alabilmek için Fransızca, matematik, tarih, coğrafya, vatandaşlık ve sanat tarihi alanlarını içeren bir bitirme sınavına girmek zorundadırlar. Ortaöğretim kurumunda öğrencinin genel, teknoloji lisesi veya meslek lisesine gitmesini belirleyen kolej bitirme sınavlarının yanında öğrencinin okul notları da önemlidir. Ayrıca öğrencinin sosyal ve vatandaşlığa ilişkin temel değerleri kazanmış olması ortaöğrenime geçişte önemlidir. Bunların yanında, öğrencinin hangi tür liseye gideceğine öğretmenler, rehber öğretmen, iki veli temsilcisi ve iki öğrenci temsilcisinden oluşan sınıf konseyinin önerisi ile okul müdürü karar vermektedir” (Eurypedia, t.y.). Güney Kore’de ise bir dönemde iki defa merkezi sınav yapılmaktadır. Ancak 2009 yılında program değişikliği yoluna gidilerek akademik konular %20 azaltılmış ve azaltılan konuların yerine “yaratıcı deneysel öğrenme faaliyetleri” konulmuştur (Aykaç ve Atar, 2014: 85). Finlandiya’da genel bir sınav bulunmamaktadır. Öğrenciler derslerden aldıkları puanlar doğrultusunda gruplandırılarak liseye yönlendirilmektedirler (Aykaç ve Atar, 2014: 85). İngiltere de Finlandiya gibi genel bir sınav yapmamaktadır. Öğrenciler istedikleri örgün eğitim kurumunu seçebilmektedirler. Diğer türdeki okullar ise tercihlerini kendileri oluşturmaktadır (on5yirmi5.com, t.y.). ABD ve İngiltere’de, okul seçme sistemi yerel yöneticilere bağlıdır. Bu nedenle lise seçme kriter ve kuralları çok çeşitlilik

göstermektedir. Sosyo-ekonomik düzey bakımından tabakalaşmaya neden olan çok fazla kısıtlayıcı ölçüt bulunmaktadır (Dünya Bankası, 2013).

Akademik erteleme

Akademik erteleme, kazara ödev geciktirme olarak düşünülmesine rağmen belirli bir çalışmayla ilgili eylemi planlı geciktirme şeklinde tanımlanmış ve son yıllarda birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir (Jin, Wang ve Lan, 2019). Erteleme; karar verme, bir görevi yerine getirme veya son dakikaya bırakma veya bir yükümlülüğü yerine getirme durumunda görevden uzak kalmayı içerir. Bu kavram bireylerde az ya da çok oranlarda görülen bir davranıştır (Garzón-Umerenkova ve Gil-Flores, 2017).

Akademik görevleri farkında olarak, amaçsız yere başlatmada ya da tamamlamada geciktirme olarak tanımlanmaktadır (Knaus, 1998). Daha açık bir ifadeyle erteleme; yeterli görev motivasyonunu sağlayan strese gereksinim duyan ergenlerde istedik motivasyon olanağı sağlama biçimidir (Kandemir, 2010: 4). Bazı kişiler bu davranışı; sıkışık bir zaman diliminde çalışma ile motivasyonu veya performansı en üst düzeye çıkarmak için yapılan stratejik bir zaman yatırımı olarak algırlar ve uygulamaya koyarlar (Schraw, Wadkins ve Olafson, 2007). Bu bakımdan bu tür davranış biçimleri, işlevsel veya stratejik bir gecikme olarak adlandırılabilir (Klingsieck, 2013). Etimolojik olarak, bu kelimenin kökü Latince'dir. Eylemi ifade eden "pro" ön ekinden oluşur ya da ileriye doğru hareket olan "crastinus", "yani yarına ait olan bir şey için ertelemek", "yarına gitmek" anlamına gelir ve bu da bir şeyi geciktirmek anlamına gelmektedir. Bir görevi geciktirmek bazen insanlar için uygulanabilir bir davranış biçimi olabilir çünkü daha önemli olanlara öncelik verirler (Ferrari, 2011: 27). Ayrıca var olan iki akademik erteleme türü (karara dayalı erteleme ve anlık duygusal erteleme) arasında bir fark bulunmaktadır ve erteleme bazı öğrenciler için anlık bir duygusal rahatlama oluşturur. Daha sonra ise, bu alışkanlığı değiştirme arzusunun artıran olumsuz akademik sonuçların geldiği argümanına neden olabilmektedir (Hen ve Goroshit, 2020). Bu nedenle öğrencileri görevlerini tamamlama sürecinde zamanında harekete geçmek için ısrarcı olmaya ve daha fazla çaba göstermeye motive eden yollar önerilmelidir (Wu ve Fan, 2017). Yapılan araştırma sonuçlarına göre, öz düzenlemedeki başarısızlığın, ertelemenin ana nedenlerinden biri olduğu savunulmaktadır (Steel ve Klingsieck, 2016).

Akademik erteleme ile ilgili çoklu etkileşimleri araştırmak genel olarak bilgilendirici olsa da, akademik erteleme, çeşitli bağlamsal ve bireysel etkileri içeren karmaşık bir süreç olarak görünmektedir. Bu bakımdan, tüm olası bağıntıları basit ve tek bir açıklama modelinde toplamak zordur. Bu nedenle akademik ertelemenin nedenlerini daha kapsamlı bir şekilde anlamak için bağlanma teorisi, zamansal motivasyon teorisi ve sosyo-duygusal seçicilik teorisine yer vermek gerekir (Jin, Wang ve Lan, 2019).

Bağlanma teorisi: Sosyal bağlam ile öz düzenleme arasındaki bağı anlamak için özellikle yararlı bir zemindir (Armsden ve Greenberg, 1987). Bağlanma figürünün önemli bir rolü, bireylerin kişisel hedeflere ulaşmak için çabaladıkları güvenilir bir temel olarak hizmet etmesidir. Bu bağlanma yönelimleri bireylerin kendi kendini düzenleme sürecini nasıl etkilediğini gösterebilir. Önceki araştırmalar, öz düzenlemenin gidişatını iyileştirme veya değiştirme girişimlerinin ve akranlar gibi kişilerarası süreçlerin rolünün dikkate alınması gerektiğini göstermiştir (Orehek vd., 2017).

Zamansal motivasyon teorisi: Bu teori (Steel, 2007), sosyal bağlam ve erteleme arasındaki ilişkinin doğasını etkileyebilecek öz düzenleme özellikleri de dahil olmak üzere önemli bir kaç öz düzenleme eğilimini içermektedir. Öz düzenleme özellikleri arasında, cesaretin önemi büyüktür. Diğer bir kavram olan metanet ise, özellikle engeller ve olumsuzluklar karşısında uzun vadeli hedefler için azim ve tutkuyu içermektedir (Duckworth vd., 2007). Bugüne kadar yapılmış araştırmalar akademik performansta iyileşme ve akademik erteleme eğiliminin azalması gibi akademik süreci kolaylaştırmada metanetin olumlu rolünü tutarlı bir şekilde göstermiştir (Lam ve Zhou, 2019).

Sosyo-duygusal seçicilik teorisi: Bu teori; zaman algısı, hedeflerin seçilmesi ve takip edilmesinde temel bir rol oynamaktadır. Görev için gereken zaman geniş ve olumlu olarak algılandığında, birey uzun vadeli hedeflere odaklanmaya öncelik verir. Aksi durumda kısa vadeli hedeflere ulaşmak birey için daha önemli hale gelir (Lang ve Carstensen, 2002). Gerçekten de, bir amaca kendini adanmış öğrencilerin, amacı olmayanlara göre daha yüksek düzeyde cesaretli olma olasılığı daha yüksektir (Hill, Burrow ve

Bronk, 2016). Ayrıca gelecek zaman perspektifi, akademik katılım gibi arzu edilen eğitim çıktıları olarak eğitim psikolojisinde kabul görmüştür (Horstmanshof ve Zimitat, 2007).

Sınav kaygısı

Öğrenmenin ne ölçüde gerçekleştiğini anlamının bir yöntemini oluşturan başarı sınavlarında öğrencilerin yaşayacakları kaygının sınav performansını etkilemesi beklenen bir durumdur. Öğrencilerin yaşadıkları bu kaygı sınav kaygısı olarak tanımlanmaktadır (Bozkurt, 2012: 3). Eğitim alanındaki kaygı; ciddi olarak ele alınmazsa üretkenliği engelleyebilecek ve akademik yetenek ve öğrenme sonuçlarında düşüşe ve hatta fiziksel sorunlara neden olabilecek çözümlenmesi gereken bir sorundur (Mukhlis vd., 2020). Çünkü stres, parasempatik sinir sisteminin aktivitesinin azalması ve sempatik sinir sisteminin aktivitesinin artması ile otonom sinir sisteminde dengesizliğe neden olur (Howlett, 1987). Bu nedenle sınav kaygısının iştahsızlık veya uyku kaybı, terli eller, konsantre olamama vb. birçok semptomu bulunmaktadır. Bazen sınav öncesi yeterince hazırlık yapamadığı zaman da öğrenciler kaygı duyabilirler ya da geçmiş test performansı iyi değilse ya da başkalarının performansıyla kendisini kıyaslama sonrasında sınavda diğerlerinden iyi sonuç alamamışsa, tüm bunlar endişeye neden olabilir (Manisha vd., 2019). Öğrenciler sınav öncesine göre sınav başladıktan sonra daha çok nörofizyolojik tepkiler göstermektedirler (Qu vd., 2020). Bazı durumlarda, öğrenciler bir sınav karşısında kendilerine hakim olamayarak sınav sırasındaki performanslarına zarar verebilecek bir dizi duygusal tepki gösterirler (Trigueros vd., 2020). Bu olumsuz duygusal tepkiler anksiyete olarak anlaşılır. Başka bir deyişle bir dış uyaran tarafından üretilen ve hoş olmayan bir duygusal tepkidir ve birey tarafından tehdit edici olarak kabul edilir. Bu nedenle sınavlardan önce öğrenciler fizyolojik ve davranışsal değişiklikler üretirler (Jamieson vd., 2016). Otonom dengesizlik de stres ile de yakından ilişkilidir. Bilimsel kanıtlar, yoganın hipotalamik-hipofiz-adrenal eksen ve sempatik sinir sisteminin aşağı regülasyonu yoluyla fiziksel ve zihinsel sağlığa fayda sağladığı inancını desteklemektedir (Khalsa, 2004).

Öğrenciler arasında en çok yaşanan sınav kaygısı matematik alanında görülmektedir. Öğrencilerin sayıları manipüle etmek, matematik problemlerini çözmek zorunda kaldıklarında veya matematikle ilgili değerlendirici bir duruma maruz kaldıklarında endişe ve artan fizyolojik tepkisellik duyguları matematik kaygısı olarak tanımlanmıştır (Paechter vd., 2017). Öğrencilerin matematik de dahil olmak üzere diğer derslerdeki akademik başarıları aynı zamanda duygusal istikrarlarıyla bağlantılıdır. Yaşanan olumsuz duygusal tepkiler, düşük not ortalaması öğrencinin derslere aktif katılımını gösterdiği gibi, öğrencinin akademik performansını da belirleyebilmektedir (Ruz, Al-Akash ve Jarrah, 2018).

Yöntem

Araştırma, Kocaeli-İzmit İlçesinde 8. sınıf öğrencilerinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Mayıs 2019'da lise giriş sınavlarına hazırlanan toplam 87 öğrenciye her iki ölçek ve katılımcı formu uygulanmıştır. Ancak 6 öğrenci cevapların geçersizliğinden dolayı araştırma kapsamına alınmamış ve toplam 81 öğrenciden elde edilen verilerle e-tablo oluşturulmuştur. Daha sonra e-tablodaki veriler SPSS 25'e aktarılmıştır.

Araştırmada veri toplama araçları olarak "Sınav Kaygı Ölçeği", Akademik Erteleme Ölçeği" ve "Demografik Bilgi Formu" kullanılmıştır.

Sınav Kaygı Ölçeğini geliştirmek için Baltaş (1999)'tan izin alınmış ve kendisinin geliştirdiği 50 adet kaygı cümlesinden esinlenilmiştir. Ölçeğin iç güvenilirlik katsayısı Cronbach's Alpha (α)=0,872'dir (Bahçeci, 2006: 112). Ölçek, başkalarının görüşü, kendi görüşünüz, gelecekle ilgili endişeler, hazırlanmakla ilgili endişeler ve genel sınav kaygısı ve zihinsel ve bedensel tepkiler olmak üzere 7 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin en düşük puanı, 34 en yüksek puan 170 olarak düzenlenmiştir. Ölçek 5'li Likert tipindedir ve (1) hiçbir zaman, (2) nadiren, (3) bazen, (4) sık sık ve (5) her zaman şeklindedir. Ölçekte ters kodlanmış madde yer almamaktadır. Ölçekte 34- 78 puan; düşük düzeyde kaygıyı, 79-125 puan; orta düzeyde kaygıyı, 126-170 puan ise yüksek düzeyde kaygıyı göstermektedir (Bahçeci, 2009).

Akademik Erteleme Ölçeği, Aitken (1982) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek tek boyutlu olarak toplam 19 maddeden oluşmuştur ve 5'li likert tipi yapıya sahiptir. Ölçek maddeleri, 1 ile 5 puan aralığında derecelendirilmektedir. Ölçekten yüksek puan alma bireylerin yüksek erteleme eğilimine sahip

oldukları anlamına gelmektedir. Türkçe'ye uyarlanması Balkıs (2006:116) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı $\alpha = .89$, test- tekrar test güvenilirliği için yapılan analizlerde Pearson korelasyon katsayısı $r = .87$, $p < .001$ düzeyindedir. Ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek için yapılan faktör analizi sonrasında faktör yükleri %38.38'ini oluşturan 6.14 özdeğerli bir faktör üzerinde toplanmıştır (Balkıs ve Duru, 2010).

Demografik Bilgi Formunda öğrencilere yaş, cinsiyet, sınıf, gitmek istediği okul türü, okuldaki başarı durumu, yerleşmek istediği okul türü ile ilgili sorular sorulmuştur.

Araştırmanın analizinde SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 25.0 programı kullanılmıştır. Ayrıca tanımlayıcı istatistiklere ilişkin grafikler de oluşturulmuştur. Normal dağılım uygunluk normallik testleri ve basıklık çarpıklık değerleri ile kontrol edilmiştir. Verilerin normal dağılıp dağılmadığı normallik testlerinin yanı sıra histogram Q-Q ve kutu-çizgi (box-plot) grafikleri ile çarpıklık ve basıklık; varyasyon katsayısı gibi dağılım ölçüleriyle değerlendirilebilir (Hayran ve Hayran, 2011). Normalliğin sağlanması için verilerin saçılma diyagramında değerlerin 45 derecelik doğruya yakın gözlenmesi ve kutu çizgi grafiğinde kutunun ortanca çizgisini ortalayarak konumlanması gerekir (Büyükoztürk, 2011).

Verilerin analizinde normal dağılım varsayımının sağlandığı durumlarda niceliksel verilerin karşılaştırılmasında iki grup ortalamalarının karşılaştırılması için bağımsız örneklem t testi; normal dağılım varsayımının sağlanmadığı durumlarda ise Mann Whitney U testi kullanılmıştır. İki'den fazla grup ortalamasının karşılaştırılmasında normal dağılım olan testlerde ANOVA, normal dağılmayan verilerde Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Sürekli verilerde ilişkinin incelenmesi için Spearman Korelasyon analizi; kategorik verilerde ilişkinin incelenmesi için Ki Kare analizi yapılmıştır.

Yapılan testlerin ve sonuçların güvenilir olabilmesi için ölçeklerin güvenilir olması gerekmektedir. Bu bağlamda ölçeklere ve alt boyutlara ilişkin güvenilirlikler Cronbach Alpha ile incelenmiştir.

Bulgular ve tartışma

Tablo 1: Katılımcıların demografik özellikleri

		N	%
Cinsiyet	Kız	44	54,3
	Erkek	37	45,7
Yaş	13	25	30,9
	14	56	69,1
Gitmek istediğiniz okul türü	Fen lisesi	15	18,5
	Sosyal bilimler lisesi	3	3,7
	Anadolu lisesi	28	34,6
	Anadolu meslek lisesi	32	39,5
	Çok programlı lise	1	1,2
Sosyo-ekonomik durum	İmam hatip lisesi	2	2,5
	Düşük	11	13,6
	Orta	56	29,1
LGS süreci sonunda	Yüksek	14	17,3
	Sınavla alan lise	53	65,4
	Merkezi yerleştirme sistemine göre alan lise	27	33,6
Size göre başarı durumunuz	Orta	67	82,7
	Yüksek	14	17,3

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 2: Ölçeklere ve alt boyutlara ilişkin güvenirlik sonuçları

	Cronbach's Alfa
Akademik Erteleme Ölçeği	0,885
Sınav Kaygısı Ölçeği	0,916
→Başkalarının Görüşü	0,922
→Kendi Görüşünüz	0,797
→Gelecek ile İlgili Endişeler	0,627
→Hazırlanmak ile ilgili Endişeler ve Genel Sınav Kaygısı	0,610
→Zihinsel ve Bedensel Tepkiler	0,657

Güvenirlik analizi ölçeklerde yer alan ifadelerin kendi aralarında tutarlılık gösterip göstermediğini ve ifadelerin tümünün aynı konuyu ölçüp ölçmediğini test etme amacıyla yapılmaktadır (Ural ve Kılıç, 2006: 286). Güvenirlik analizinde 0-1 arasında değişen Cronbach's Alpha (α) katsayısı değeri 0.00-0.40 arasında ise ölçeğin güvenilir olmadığı; 0.40-0.60 arasında ise düşük güvenirlikte, 0.60-0.80 arasında oldukça güvenilir ve 0.80-1.00 arasında ise yüksek derecede güvenilir bir ölçek olduğu şeklindedir (Tavşancıl, 2005: 19). Buna göre Tablo 2'de ölçeklerden ve alt boyutlardan elde edilen verilerin minimum düzeyde yeterli güvenirliğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: AEÖ puanların karşılaştırılması

		Sıra Ortalaması
Cinsiyet	Kız	34,82
	Erkek	48,35
	Test değeri	-2,586
	p değeri	0,010*
Yaş	13 yaş	44,38
	14 yaş	39,49
	Test değeri	-0,866
	p değeri	0,386
Ekonomik durum	Düşük	36,77
	Orta	40,46
	Yüksek	46,46
	Test değeri	1,145
LGS süreci sonunda	p değeri	0,564
	Sınavla alan lise	37,75
	Merkezi yerleştirme sistemine göre alan lise	47,16
	Test değeri	-1,718
Size göre başarı durumunuz	p değeri	0,086
	Orta	43,27
	Yüksek	30,14
	Test değeri	-1,904
	p değeri	0,057

*p<0,05

Tablo 4: SKÖ puanların karşılaştırılması

		Başkalarının Görüşü	Kendi Görüşünüz	Gelecek ile İlgili Endişeler	Hazırlanmak ile İlgili Endişeler ve Genel Sınav Kaygısı	Zihinsel ve Bedensel Tepkiler	Sınav Kaygısı
		$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$
Cinsiyet	Kız	46,89±12,94	23,80±7,25	18,61±4,76	8,09±3,02	9,64±2,92	107,02±24,07
	Erkek	47,65±14,29	23,19±7,85	22,46±4,21	8,73±2,72	9,76±3,24	111,78±24,26
	Test değeri p değeri	-0,252 0,802	0,361 0,719	-3,820 0,000*	-0,992 0,324	-0,176 0,861	-0,884 0,380
Yaş	13 yaş	48,84±12,57	22,80±7,57	20,60±5,52	8,16±2,95	9,60±3,10	110,00±22,47
	14 yaş	46,52±13,93	23,84±7,50	20,27±4,62	8,48±2,88	9,73±3,06	108,84±25,01
	Test değeri p değeri	0,713 0,478	-0,575 0,567	0,281 0,779	-0,461 0,646	-0,179 0,858	0,199 0,843
Ekonomik Durum	Düşük	47,45±16,68	23,09±7,66	20,55±4,20	8,64±2,94	9,00±2,53	108,73±26,03
	Orta	46,96±12,53	22,80±6,92	19,80±4,83	7,98±2,80	9,63±2,88	106,18±21,51
	Yüksek	52,14±14,44	26,71±9,14	22,50±5,29	9,79±2,94	10,50±4,01	121,64±29,94
	Test değeri p değeri	1,182 0,312	1,571 0,214	1,748 0,181	2,306 0,106	0,782 0,641	2,384 0,099
LGS süreci sonunda	Sınavla alan lise	46,91±13,09	23,08±7,15	19,94±4,88	7,98±2,79	9,66±3,12	107,57±23,87
	Merkezi yerleştirme sistemine göre alan lise	47,86±14,45	24,36±8,16	21,18±4,88	9,14±2,97	9,75±2,98	112,29±24,74
	Test değeri p değeri	-0,300 0,765	-0,731 0,467	-1,084 0,282	-1,744 0,085	-0,125 0,901	-0,836 0,406
Size göre başarı durumunuz	Orta	48,10±13,62	23,70±7,33	20,34±4,79	8,57±3,01	9,75±2,87	110,46±24,04
	Yüksek	43,07±12,48	22,64±8,43	20,50±5,49	7,50±2,10	9,43±3,92	103,14±24,46
	Test değeri p değeri	1,274 0,206	0,479 0,633	-0,109 0,94	1,262 0,211	0,352 0,726	1,033 0,305

*p<0,05

Tablo 3'e göre öğrencilerin cinsiyetine göre akademik erteleme puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0,05$). Erkek öğrencilerin akademik erteleme davranışının kız öğrencilerden fazla olduğu tespit edilmiştir. Akademik erteleme davranışı; öğrencinin yaşına, ekonomik durumuna, LGS süreci sonucunda girmek istediği liseye ve algılanan başarı durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde farklılık göstermemiştir ($p>0,05$).

Tablo 4'e göre öğrencilerin sadece gelecek ile ilgili endişeler alt boyutu puanları istatistiksel olarak anlamlı düzeyde cinsiyete göre farklılık göstermiştir ($p<0,05$). Erkek öğrencilerin gelecek ile ilgili endişeleri kız öğrencilerden fazladır. Diğer alt boyutlarda ve ölçek genelinde; sınav kaygısı puanlarının cinsiyete, öğrencinin yaşına, ekonomik durumuna, LGS süreci sonucunda girmek istediği liseye ve algılanan başarı durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 5: Ölçekler arasındaki ilişki

Ölçekler ve alt boyutları	1	2	3	4	5	6	7
1.Akademik Erteleme Ölçeği	1,000						
2.Sınav Kaygısı Ölçeği	0,153	1,000					
F1	0,034	0,934**	1,000				
F2	0,227*	0,740**	0,572**	1,000			
F3	0,174	0,391**	0,279*	0,045	1,000		
F4	0,212	0,805**	0,723**	0,559**	0,307**	1,000	
F5	-0,016	0,443**	0,365**	0,278*	-0,003	0,365**	1,000

F1:Başkalarının Görüşü, F2:Kendi Görüşünüz, F3:Gelecek ile İlgili Endişeler, F4:Hazırlanmak ile İlgili Endişeler ve Genel Sınav Kaygısı, F5:Zihinsel ve Bedensel Tepkiler

Akademik erteleme ile sınav kaygısı ve başkalarının görüşü, zihinsel ve bedensel tepkiler gelecek ile ilgili endişeler, hazırlanmakla ilgili endişeler ve genel sınav kaygısı alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$). Akademik erteleme ile kişinin kendi görüşü alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve zayıf düzey bir ilişki bulunmuştur ($p<0,05$: $r=0,227$).

Tablo 6: Öğrencilerin sınav kaygı düzeyleri

		N	%	$\bar{X} \pm SS$
Sınav kaygısı	34- 78 puan: Düşük Düzeyde Kaygı	8	9,9	64,13±10,91
	79-125 puan: Orta Düzeyde Kaygı	49	60,5	103±12,44
	126-170 puan: Yüksek Düzeyde Kaygı	24	29,6	136,71±9,42

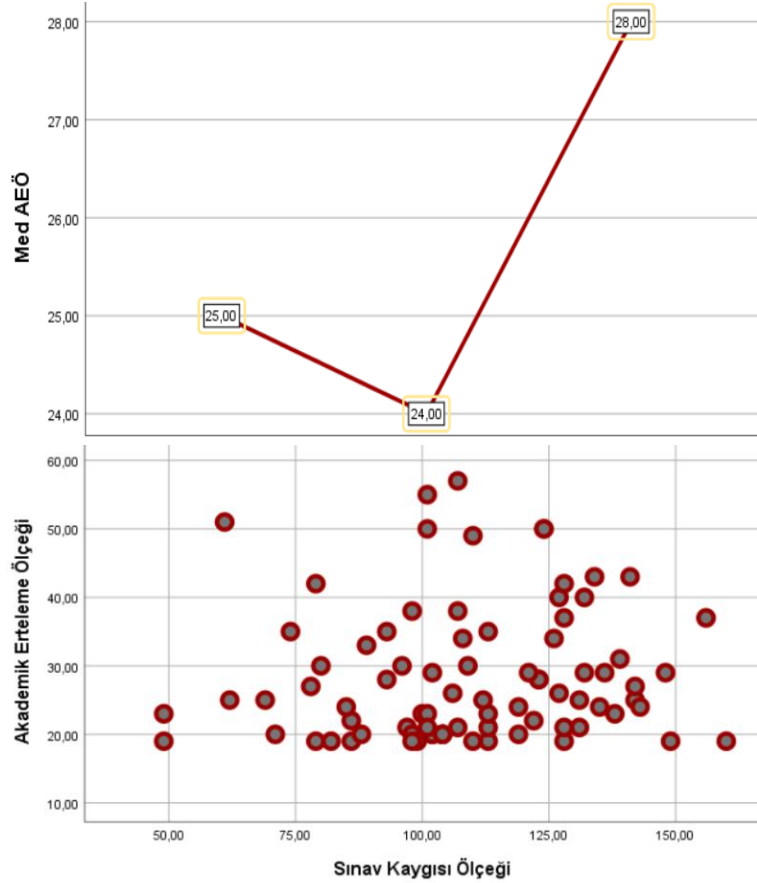
Tablo 6 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin sınav kaygısı düzeyinin genellikle orta düzey olduğu görülmüştür (%60,5'i orta düzey kaygıya sahip).

Tablo 7: AEÖ puanların sınav kaygısı düzeyine göre karşılaştırılması

	Sıra Ortalaması	
Sınav kaygısı düzeyleri	Düşük Düzeyde Kaygı	40,06
	Orta Düzeyde Kaygı	38,81
	Yüksek Düzeyde Kaygı	45,79
Test değeri	1,442	
p değeri	0,486	

Akademik erteleme puanların sınav kaygısı düzeyine göre karşılaştırılması Tablo 7'de verilmiştir.

Şekil 1: Akademik erteleme ile sınav kaygısı arasındaki ilişki

Sonuç ve öneriler

Bu araştırmada lise giriş sınavına hazırlanan sekizinci sınıf öğrencilerinin sınav kaygısı ile akademik ertelemeleri arasındaki ilişki ele alınmıştır. Araştırmada erkek öğrencilerin akademik erteleme davranışı kız öğrencilerden fazladır. Yapılan araştırmalarda ergenlerin akademik ertelemelerinde cinsiyetin çok sık ele alınmasının yanı sıra anlamlı farklılaşmalar gösteren güçlü bir değişken olduğu görülmektedir (Çakıcı, 2003: 4; Aydoğan, 2008: 44; Özer, Demir ve Ferrari, 2009; Ekinci, 2011: 3; Yıldırım, 2011; Arslan, 2013: 38; Tanrikulu, 2013: 42; Khan vd., 2014; Toy, 2014; Uzun, 2016: 41; Yayıcı ve Düşmez, 2016; Çetin, Ceyhan ve Öztürk, 2017; Gürültü ve Deniz, 2017). Farklı iki araştırmada ise erkeklerin akademik erteleme davranışı, kadınlardan çok daha yüksek olarak bulunmuştur (Akdoğan, 2013: 54; Çelik ve Odacı, 2015). Yapılan bir araştırmada daha fazla sayıdaki kız öğrenciler, erkek öğrencilere göre önemli ölçüde akademik yetersizlik ve çalışmama dürtüsü nedeniyle aşırı derecede akademik erteleme yaşadıklarını bildirmişken; erkek öğrenciler de, risk alma ve kontrole karşı isyan nedeniyle kız öğrencilere göre daha fazla akademik ertelemelerde bulduklarını belirtmişlerdir (Özer, Demir ve Ferrari, 2009). Ayrıca kızlarda anne tutumunun benlik değerini ve ertelemeyi yordadığı bildirilmiş ve babanın tutumunun da benlik değeri değişkeninin kontrolü sonrasında kızların ertelemesi üzerinde doğrudan etkili olduğu görülmüştür (Pychyl, Coplan ve Reid, 2002). Buna karşılık yaşları 13- 15 arasında değişen 105 ergenin katıldığı bir çalışmada otoriter anababa tutumuna sahip olan hem kız hem de erkek katılımcıların daha az akademik erteleme yaptıkları bildirilmiştir. Ancak yapılan farklı bir araştırmada cinsiyet ile akademik erteleme eğilimi arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır (Yeşil ve Şahan, 2012; Oran, 2016: 45; Çavdar, 2020: 41). Bu bulguya neden olarak araştırmada ele alınan farklı değişkenlerin etkilerinin olabileceği düşünülmektedir.

14-18 yaşları arasındaki ergenlerle ilgili yapılan bir araştırmada ergenlerin yaşları ile akademik ertelemeleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır (Kutlu ve Demir, 2016). Ergenler ile yapılan bir araştırmada yaş ile akademik erteleme eğilimi arasında negatif yönde bir ilişki (Aydoğan ve Özbay, 2012) bulunmuşken diğer bir araştırmada yaş ile akademik erteleme davranışı arasında fark

bulunmamıştır (Kutlu ve Demir, 2016; Oran, 2016: 45). Üniversite öğrencileriyle yapılan farklı bir araştırmada ise yaş ile akademik erteleme arasında korelasyonel bakımdan anlamlı bir ilişki elde edilememiştir (Akkaya, 2007: 47). Ancak Khan vd. (2014) yaptıkları bir çalışmada akademik erteleme davranışını 20 yaş altındaki öğrencilerin kendilerinden daha büyük öğrencilerden daha fazla sergilediklerini bildirmişlerdir. Ergenlik dönemiyle eşleşen liseli öğrencilerin çoğunda biyolojik, psikolojik, zihinsel ve sosyal gelişme ile olgunlaşma süreçleri yaşandığı için yaşa göre farklılaşmaların olabileceği gözlenmiştir. Ergenlik dönemi göz önüne alındığında bu durum normal olarak kabul edilmelidir (Çetin, Ceyhan ve Öztürk, 2017). 11-14 yaş grubu öğrenciler üzerinde yapılan bir araştırmada öğrencilerin yaş düzeyleri ile akademik erteleme düzeyleri arasında doğrusal bir ilişki bulunmuştur (Çavdar, 2020: 42). Ancak bu araştırmadaki katılımcıların henüz lise döneminde olmadıkları ve yaşlarının da birbirine çok yakın olduğu göz önüne alınırsa yaşa göre akademik ertelemenin görülmemesinin normal bir bulgu olacağı söylenebilir.

Alan yazında akademik ertelemenin genel olarak cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi gibi çok spesifik değişkenlere göre incelendiği görülmektedir. Ancak sosyo-ekonomik duruma göre farklılaşım farklılaşmadığını gösteren araştırmaların sayısı oldukça azdır. Ayrıca bu çalışmaların daha çok lise ve üniversite öğrencileri düzeyinde yapıldığı, ortaokulda bu tür çalışmalara yer verilmediği görülmektedir. Bu bağlamda yapılan iki araştırmada akademik erteleme, sosyo-ekonomik duruma göre anlamlı farklılık göstermemiştir (Uzun, 2016; Durdu, 2019: 88). Araştırmada sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan öğrencilerin kendilerine ait bir odaya sahip olamayacakları, odalarını kardeşleriyle paylaşabilecekleri, ayrıca oda sayısı az olan evlerde diğer aile bireyleri aynı odayı paylaşarak ders çalışabilecekleri, sınava çalışırken kaynak kitaplarının yetersiz olabileceği ve benzeri maddi nedenlerden dolayı çalışmayı erteleyebilecekleri düşünülmüştür. Ancak beklenenin aksine bulgular elde edilmiştir.

Öğrencilerin hedef koymama ya da düşük hedef beklentilerine öz düzenleme becerilerinin eşlik ettiği bilinmektedir (Üredi ve Üredi, 2007). Bir araştırmada akademik erteleme davranışı hedef belirleme düzeyine göre anlamlı bir farklılık oluşturmuştur. Hedefi olmayan öğrenciler daha çok akademik erteleme davranışı sergilemişlerdir (Oran, 2016: 47). Müzik akademisi öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada akademik erteleme yapmadan çok ders çalışarak ders bağımlısı olmuş kişilerin sınav kaygılarının yükseldiği vurgulanmıştır (Atroszko vd., 2019). Yapılan bir başka araştırmada da akademik ertelemenin lise türüne göre değişmediği bildirilmiştir (Ay vd., 2019). Bu araştırmada öğrencilerin lise seçme konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıkları düşünülmektedir. Ayrıca farklı lise türünde öğrenim gören bir üst sınıftaki öğrencilere göre lise seçmenin hayatlarını etkileyebileceğini düşünecek kadar henüz olgun olmadıkları sonucuna varılmıştır.

Öğrencilerin genel olarak akademik başarı düzeyleri ile ders çalışmayı ertelemeleri arasında doğru bir orantı yoktur. Okul başarısının artması çalışmayı ertelemenin azalması anlamındadır (Durdu, 2019: 9). Ayrıca kızlardaki akademik başarının yüksekliği onlardaki akademik erteleme düzeyinin düşüklüğünü göstermektedir (Kutlu ve Demir, 2017). Akademik erteleme eğiliminde olan ergenlerin algıladıkları başarı düzeyinin düşük olduğu ve kendilerine olan güvenlerinin zedelendiği görülmektedir (Karabekiroğlu, 2014). Bu nedenle akademik anlamda başarısızlıklarla karşılaşabilmektedirler (Çetin, Ceyhan ve Öztürk, 2017). Yapılan bir araştırmaya göre; akademik erteleme, öğrencilerin akademik başarıları ve öznel iyi oluşları için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (Steel ve Klingsieck, 2016). Bir araştırmada ABD’de öğrenim gören Asya öğrencilerde toplu başa çıkma stili, kaçınan başa çıkma stili, akademik öz yeterlik ve İngilizce dil yeterliliğinin akademik erteleme eğiliminin önemli yordayıcıları olduğunu göstermiştir (Lowinger vd., 2016). Farklı bir araştırmada ise akademik erteleme davranış düzeylerinin akademik başarı düzeyine göre anlamlı bir farklılık oluşturduğu vurgulanmıştır (Oran, 2016: 5).

Sınav kaygısı ölçeği ve alt boyut puanlarından elde edilen skorlar, erkek öğrencilerin gelecek ile ilgili endişelerinin kız öğrencilerden fazla olduğunu göstermektedir. Araştırmada diğer alt boyutlarda ve ölçek genelinde cinsiyete göre farklılaşma görülmemiştir. Bir araştırmada ergenlerin sınav kaygısı, itaat etme durumu ve sosyal destek algısı incelenmiş, cinsiyet değişkeni bakımından sınav kaygısı puanlarında istatistiksel bir farklılık bulunmamıştır (Gençdoğan, 2006). Ancak farklı iki araştırmada cinsiyet değişkeninin öğrencinin sınav kaygısını etkilediği bildirilmiştir (Rasor ve Rasor, 1998; Aydın, 2016: 36).

Çocukların kaygı düzeylerinin incelendiği bir araştırmada kaygı düzeyinin yaşa bağlı olmadığı saptanmıştır (Aral ve Başar, 1998). Bir araştırmada 6. sınıf öğrencilerin akademik canlılıklarını desteklemeyi amaçlayan müdahalelerin, öğrencilerin okul kaygısını da azaltabileceği bildirilmiştir (Hirvonen vd., 2019). Sekizinci sınıf öğrencilerinin sınav kaygısının incelendiği bir araştırmada sınav kaygısı yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşırken (Kaya, 2015: 62) farklı bir araştırmada bir üst sınıfa devam eden öğrencilerin sınav kaygılarının bir alt sınıfa devam edenlerden daha yüksek olduğu bildirilmiştir (Rasor ve Rasor, 1998; Çelebi, 2007: 32).

Sekizinci sınıfların sınav kaygısının ele alındığı bir araştırmada ekonomik durum faktörünün sınav kaygısı üzerinde etkili olmadığı görülmüştür (Kaya, 2015: 87). Ancak farklı bir araştırmada ailenin maddi durumu öğrencinin sınav kaygısına önemli miktarda etki ettiği saptanmıştır (Aydın, 2016: 73). Diğer bir araştırmada farklı sosyoekonomik düzeylere sahip olan toplam beş ilkokulda öğrenim gören öğrenciler arasında, Türk öğrencilerin sınıflarındaki aynı yaştaki Amerikan ve İngiliz öğrencilerinden daha yüksek kaygıya sahip oldukları bildirilmiştir (Çakmak ve Hevedanlı, 2004). Türk aile yapısının genel bir özelliği olarak çocuklarının “iyi bir eğitim alarak hayatlarının kurtulacağını” düşünmeleri ve bu nedenle çocuklarına bu düşüncüyü sık sık dile getirerek onların kaygı duymalarına neden olabileceği düşünülmektedir. Genel olarak varlıklı ve iyi çevrelerden gelen öğrencilerin çok daha özgüven içinde oldukları ve yeteneklerini geliştirdikleri görülmektedir (Dursun, 2004). Dolayısıyla bu öğrencilerin diğerlerine göre akademik başarılarının daha yüksek olması nedeniyle düşük sınav kaygılarına sahip olması beklenen bir durum olmaktadır. Bu nedenle orta ve üst sosyo-ekonomik düzeye sahip olan öğrencilerin akademik başarılarının diğerlerinden fazla olması normal karşılanmalıdır (Berber, 1990: 35). Ülkemizde iyi bir liseye yerleşme ve akabinde iyi bir üniversiteyi kazanma, bir meslek sahibi olmak bakımından çok önemli görülmektedir. Orta ve düşük düzey sosyo-ekonomik düzeye sahip öğrenciler, tek çözüm olarak iyi bir liseden ya da üniversiteden mezun olmayı görmeleri doğrultusunda sınava hazırlanmaktadır. Doğal bir şekilde oluşan bu baskı yüksek düzey sosyo-ekonomik düzeye sahip olan öğrencilerde daha az görülmektedir. Aksine bu öğrencilerin anne ya da babalarının kaygılı olduğu bilinmektedir (Yolcu, 2015: 132). Ancak durumluk kaygı puanı bakımından sosyo-ekonomik düzeyler ele alındığında, alt sosyo-ekonomik düzeydeki çocukların durumluk kaygı puanları daha yüksek iken; üst sosyo-ekonomik düzeydeki çocukların sürekli kaygı puanı en yüksek olarak bildirilmiştir (Başarır, 1990: 46; Berengi, 1996: 35). Bu bulgu, üst sosyo-ekonomik düzeye sahip olan öğrencilerin ebeveynlerinin aşırı beklenti içinde olmasıyla açıklanabilir (Aral ve Başar, 1998).

Bir araştırmada lise türü değişkeninin sınav kaygısı üzerinde farklılık oluşturmadığı görülmüştür (Aydın, 2016: 79). Ancak farklı bir araştırmada öğrencilerin sınav kaygısı ile farklı liselere gitme durumu arasında farklılaşma saptanmıştır. Bulgulara göre fen lisesine devam edenlerin sınav kaygısı en yüksek iken; mesleki ve teknik Anadolu lisesine gidenlerinkinin en az olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle yüksek akademik başarıya sahip olarak nitelendirilen Fen ve Anadolu liselerine devam etme durumu öğrencilerin sınav kaygı düzeylerini artırmaktadır denilebilir (Yaman, 2020). Tıp öğrencilerinin öğrenimlerinin birinci yılında akademik performanslarını görmek için yapılan bir araştırmada erkek öğrencilerde akademik performans yükselmişken kız öğrencilerde algılanan stres düzeyi artmıştır (Stegers-Jager vd., 2020). Bir araştırmada ise öğrencilerin öğrenim gördükleri okul türü değişkenine bağlı olarak tükenmişlik yaşadıkları bulgusu elde edilmiştir. Bu bulguya göre tükenmişlik duygusu nitelikli okullarda öğrenim görenlerde en çok yaşanmıştır (Çapulcuoğlu ve Gündüz, 2013).

Başarısızlık halinde kız öğrencilerin motive olma bakımından erkek öğrencilere göre çok daha olumsuz etki altında kaldıkları ve sınav için kendilerini hazır hissetseler de erkek öğrencilerden daha kaygılı oldukları bilinmektedir (Aydın ve Takkaç, 2007). Bir araştırmada, çalışma davranışında yapılan değişikliklerin olumlu sonuçlar verdiği ve sınav kaygısıyla baş çıkmada pozitif etkileri olduğu bildirilmiştir (Bahçeci, 2009). Ders esnasında yapılan konu tartışmaları, akran toplantıları ve küme çalışmalarının öğrencilerin sınav kaygısını açık bir şekilde azalttığı belirlenmiştir (Koçkar, Kılıç ve Şener, 2002). Ayrıca orta düzeyde kaygının öğrencinin öğrenmesinde yararlı olduğu ile ilgili bilgi alan yazında sıklıkla belirtilmektedir (Duysak, 2018).

Bir araştırmada düşük özsaygı düzeyine sahip olan öğrencilerin daha fazla erteleme davranışında buldukları, okul başarılarının ebeveynleri tarafından sıklıkla değerlendirildiği belirtilmiştir. Bu öğrencilerin doyum seviyesi, kendileriyle ilgili mükemmeliyetçilik düşünceleri ve başkalarının

kendilerinden beklentileri konusundaki mükemmeliyetçilik düşünceleri akademik ertelemelerinin yordayıcılarıdır (Aydın ve Gökçe, 2018). “Toplumda sürekli değişen ve gelişim gösteren sosyal değerler içindeki ergenler, eğitim yaşamında başarılı olmak, ekonomik etkinlik kazanmak, toplumun ve çevresinin onayını almak, sağlıklı akran ilişkileri geliştirmek ve sağlıklı bir kişilik geliştirmek konularında kaygı yaşayabilmektedirler. Ülkemizde çok erken bir dönemde başlayan rekabet ortamı öğrenciler için kaçınılmaz bir durum olmaktadır” (Aşık, 2006: 24). Okullara giriş sınav saatlerinde öğrencilerin sınav yerinde saatlerce beklemeyi göze alan ebeveynler çocuklarına aslında sınavın çok önemli olduğu mesajını vererek onları sınav anında kaygıyla baş başa bırakmaktadır (Dökmen, 2002: 216). Ayrıca ebeveynlerin çocuklarına tüm imkanları sağlaması sonrasında akademik başarı beklentilerini yükseltmesiyle birlikte öğrencilerin gelecekle ilgili endişelerinin yükselmesine neden olabilmektedir (Başarır, 1990; Berengi, 1996; Aral ve Başar, 1998).

Rekabet ortamı okul öncesinden başlayarak ilkököl, ortaokul ve lisede artarak gücünü göstermekte ve bu süreç iş hayatında da sürdürülmektedir. Türk eğitim sisteminin sınav odaklı olması ilkökoldan başlayarak tüm öğrencilerin rekabetçi bir ortamda kalmasına neden olmaktadır. Sekizinci sınıfta gerçekleştirilen lise yerleştirme sınavları on ikinci sınıfta yerini yükseköğretim kurum sınavlarıyla değiştirir (Yolcu, 2015: 4). “Erkek çocukları akademik alanda başarılı olamadıkları takdirde toplumsal statüsü düşük olsa da bir şekilde kendilerine uygun bir meslek edinebilmektedirler. Erkek öğrencilerin de böyle bir imkanlarının bulunması, bu alana yönelerek akademik başarıyı daha hafife almalarına neden olmuş olabilir. Kız çocuklarının annelerinin ekonomik alanda özgür olamadıkları için yaşadıkları sıkıntıları gözlemleyen kız çocuklarının aynı sıkıntıları yaşamak istememesi, bu nedenle akademik alanda kendilerini geliştirmeye çalışmaları kız ve erkekler arasındaki farklılık olarak düşünülebilir” (Çakmak, Şahin ve Demirbaş, 2017: 5). Aileleri ve akranları tarafından kabul görmeme ve akademik başarısızlığın çok kötü olduğunu düşünmelerinden dolayı ergenlerde sınav kaygısı görülebilmektedir (Çivitçi, 2006). Ancak ailelerin öğrencilere karşı aşırı ilgi, kontrol etme isteği ve eleştiri sıklığı arttıkça onların sınav kaygılarında da artış gözlenmektedir (Küçükler ve Tekin, 2018).

Ortaokul öğrencilerinin en sık dile getirdikleri sorunlardan biri olan sınav kaygısının ortaya çıkmasında mantık dışı inançlar yer almaktadır. Öğrencilerin sınavı bir tehlike olarak görmeleri, sınav anı ve sonrasında olacaklara odaklanmaları, olumsuz sonuçların olacağını düşünmeleri ve üzülmeleri sınav kaygısının yaşanmasına yol açar (Boyacıoğlu ve Küçük, 2011). “Sınav kaygısı olan bir kişide fizyolojik olarak; uykusuzluk, çarpıntı, kabus görme, terleme, mide bulantısı, baş ağrısı vb. belirtiler görülürken; davranışsal olarak gerginlik, sinirlilik, öfke, karamsarlık, mutsuzluk, isteksizlik, boş verme gibi belirtiler ortaya çıkar. Bilişsel olarak bireyde;

- Bu sınavda başarılı olamayacağım,
- Bu sınav sonunda her şey berbat olacak,
- Sınıftaki herkes benden daha zeki,
- Bu sınavda başarısız olursam not durumumu bir daha asla düzeltemem,
- Sınav sırasında bildiğim her şeyi unutabilirim,
- Kendimi yetersiz ve eksik görüyorum,
- Evdekilerin yüzüne nasıl bakarım? gibi bir takım olumsuz düşünceler gelişebilmektedir” (Boyacıoğlu ve Küçük, 2011: 41).

Akademik kaygı, tipik akademik etkinliklerle ilgili endişeleri kapsayan geniş bir yapıdır. Akranlarına göre daha düşük performans korkusu, sorumlulukları yerine getirme endişesi ve sınıflarda stres yaşamak temel bileşenlerdir (Cassady, Pierson ve Starling, 2019). Bu anlamda araştırmada öğrencilerin kendileri hakkındaki düşüncelerinin aileleri ve çevresine oranla akademik erteleme de daha çok rol oynadığı görülmektedir.

Akademik ertelemelerde bulunan ergenlerin kaygı düzeylerinin diğerlerine oranla daha yüksek olması beklenen bir durumdur (Durdu, 2019:41). Akademik başarı ile kaygı düzeyi arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda kaygının başarıyı ketlediği görülmektedir (Dursun ve Bindak, 2011; İlhan ve Sünkür, 2012). Başka bir deyişle öğrencinin gerekli bilgiye sahip olmasına karşılık performans sergileme esnasında sahip olduğu kaygı düzeyi, başarısına gölge düşürmektedir (Yaman, 2020). Düşük kaygı düzeyine sahip olan bireylerin ise akademik başarı durumlarının değişmediği belirlenmiştir (Duysak, 2018: 3). Aşırı derecede mükemmeliyetçilik de otoriter annelik stili ve bilişsel ve duyuşsal sınav kaygısı arasındaki ilişkide aracılık rolü üstlenmekte ve ayrıca akademik ertelemenin ve uyumsuz mükemmeliyetçiliğin de eş zamanlı bir şekilde yetkili anne-baba stili ile bilişsel ve duyuşsal sınav kaygısı arasındaki ilişkiye aracılık ettikleri görülmektedir (Oran, 2016: 35). Öğrencilerin sınav kaygısının azaltılmasında fiziksel egzersiz çok önemli bir yer tutmaktadır. Yoga stres seviyelerinin azalmasına ve dolayısıyla otonomik düzensizliğin önlenmesine yol açabilir (Ayoub, Fares, Fares, 2015). Algılanan stres düzeyindeki azalma; anksiyete ve depresyonda azalmaya ve çok daha iyi duyuşsal-motor performansa ve göz-el koordinasyonuna neden olur (Fares ve Fares, 2016). Derin gevşeme ile birlikte zihnin sakinleşmesi, kan basıncında ve nabızda etkili bir azalmaya yol açar. Yoga ayrıca, sempatik sinir sistemi aktivitesinde azalmaya ve vagal aktivitede artışa yol açan asetilkolin seviyesini düşürür (Mehta ve Taneja, 2013). Sonuç olarak, psikolojik çatışmaları, baskılamaları ve aşırı duyarlılıkları azaltır (Fares ve Fares, 2016).

Bu araştırmada lise giriş sınavına katılacak olan öğrencilerin akademik erteleme davranışı ile sınav kaygısı arasında ilişki bazı değişkenler bakımından incelenmiştir. Araştırma, katılımcıların sayısı, uygulanan ölçekler ve demografik bilgi formu ile sınırlıdır. Bu nedenle araştırmanın daha kapsamlı olarak çok sayıda katılımcı ile yapılması önerilmektedir. Okullarda psikolojik danışma hizmetlerinin aktif olarak çalışabilmesi için idare tarafından verilen iş yükünün azaltılması (ancak bu yıl itibariyle “psikolojik danışman” ünvanına kavuşan) psikolojik danışman/rehber öğretmenlerin öğrencilerle daha sık görüşmelerinin sağlanması gerekmektedir. Özellikle sekizinci sınıflara yönelik gruplar halinde mesleki ve psikolojik danışmalar yapılması ayrıca velilere sunu, seminer, broşür vs. yoluyla bilgilendirme yapılması önerilmektedir. Akademik erteleme ve sınav kaygısı düzeyi çok yüksek vak’aların psikiyatrist ve psikologlara yöneltilerek tedavilerinin işbirliği içerisinde, ilaç tedavisi-psikoterapi kombinasyonu ve bir plan dahilinde yürütülmesi gerekmektedir. Son olarak tüm lise türlerinin önemli ve ayrıcalıklı olduğundan yola çıkılarak meslek tanıtımları yapılmalıdır. Öğrencileri popüler olan meslek gruplarına değil de ilgi ve yeteneklerinin olduğu, o alanda öğrenim görmekten ve çalışmaktan haz alacakları mesleklere yönelmeli ve böylece sınav kaygısı ile akademik ertelemenin oluşması engellenmelidir.

Kaynakça

- Akbay, S. E. ve Gizir, C. A. (2010). Cinsiyete göre üniversite öğrencilerinde akademik erteleme davranışı: akademik güdülenme, akademik özyeterlik ve akademik yükleme stillerinin rolü, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 60-78.
- Akdoğan, A. (2013). *Farklı depresyon anksiyete stres düzeylerine sahip üniversite öğrencilerinin akademik erteleme davranışlarının incelenmesi* [Yüksek lisans tezi], Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Akkaya, E. (2007). *Academic procrastination among faculty of education students: the role of gender, age, academic achievement, perfectionism and depression* [Yüksek lisans tezi], Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Aral, N. ve Başar, F. (1998). Çocukların kaygı düzeylerinin yaş, cinsiyet, sosyo ekonomik düzey ve ailenin parçalanma durumuna göre incelenmesi, *Eğitim ve Bilim*, 22 (110), 1-11.
- Arslan, A. (2013). Lise öğrencilerinin akademik erteleme davranışlarının karar verme stilleri ile ilişkisi [Yüksek lisans tezi], Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Aşık, E. (2006). *Yetiştirme yurdunda kalan gençlerin ergenlik sorunları ve başetmeleri* [Yüksek lisans tezi], Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Atroszko, P. A., Wróbel, W. K., Bereznowski, P., & Lawendowski, R. (2019). The relationship between study addiction and examination stress among students of music academies, *Roczniki Psychologiczne*, 22 (2), 177-192.

- Ay, Ş. Ç., Arslan, F. Z., Adıgüzel, İ. ve Çoban, K. (2019). Lise öğrencilerinin akademik öz-yeterlik algısı ve akademik erteleme davranışı arasındaki ilişki. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 116-126.
- Aydın, S. ve Takkaç, M. (2007). İngilizceyi ikinci dil olarak öğrenenlerde sınav kaygısının cinsiyet ile ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 259-266.
- Aydın, E. (2016). *Üniversite giriş sınavına hazırlanan öğrencilerin sınav kaygılarının farklı değişkenlere göre incelenmesi* [Yüksek lisans tezi], Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul.
- Aydın, E., Gökçe, Z. (2018). Ergenlerde akademik erteleme ve anne baba tutumları[Bildiri sunumu]. III. *INES Education and Social Science Congress*, Antalya.
- Aydoğan, D. (2008). *Akademik erteleme davranışının benlik saygısı, durumluluk kaygı ve öz-yeterlik ile açıklanabilirliği* [Yüksek lisans tezi], Gazi Üniversitesi.
- Aydoğan, D. ve Özbay, Y. (2012). Akademik erteleme davranışının benlik saygısı, durumluluk kaygı, öz-yeterlilik açısından açıklanabilirliğinin incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2 (3), 1-10.
- Aitken, M. E. (1982). *A personality profile of the college student procrastinator* [Doctoral Dissertation], University of Pittsburgh.
- Armsden G. C., & Greenberg M. T. (1987). The inventory of parent and peer attachment: individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal Youth Adolescent*, 16, 427-454.
- Aykaç, N. ve Atar, E. (2014). *Geçmişten günümüze ilköğretimden ortaöğretim geçiş sisteminin değerlendirilmesi*. Editörler A. Akdoğan Bulut İnsan ve A. Yavuz Akengin (Eds.). Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze eğitimde kademeler arası geçiş ve yeni modeller uluslararası kongresi içinde (ss.83-104). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Ayoub F, Fares Y., & Fares J. (2015). The psychological attitude of patients toward health practitioners in lebanon. *Nourth American Journal Medicine Science*, 7, 452-8.
- Bacanlı, H. (1999). *Sosyal beceri eğitimi*. Nobel Yayınları.
- Bahceci, D. (2006). *Anatomi dersinde portfolyo kullanmanın öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal özellikleri üzerine etkisi* [Doktora tezi], Gazi Üniversitesi.
- Bahceci, D. (2009). Portfolyo değerlendirmenin sınav kaygısı, çalışma davranışı ve tutum üzerine etkisi. *Ahi Evren Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 169-182.
- Balkıs, M. (2006). *Öğretmen adaylarının davranışlarındaki erteleme eğilimlerinin düşünme ve karar verme tarzları ile ilişkisinin incelenmesi* [Doktora tezi], Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Balkıs, M. ve Duru, E. (2010). Akademik erteleme eğilimi, akademik başarı ilişkisinde genel ve performans benlik saygısının rolü. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27 (27), 159-170.
- Baltaş, A. (1999). *Stres altında ezilmeden öğrenmede ve sınavlarda üstün başarı*. (17. Bs.). Remzi Kitabevi.
- Baltaş, A. ve Baltas, Z. (1998). *Başarılı ve sağlıklı olmak için stresle başa çıkmanın yolları*. Remzi Kitabevi Yayınları.
- Başarı, D. (1990). *Ortaokul son sınıf öğrencilerinde sınav kaygısı, durumluk kaygı, akademik başarı ve sınav başarısı arasındaki ilişkiler* [Yüksek lisans tezi], Hacettepe Üniversitesi.
- Berber, Ş. (1990). *Sosyo-ekonomik faktörlerin ve ana-baba tutumlarının okul başarısına etkisi*[Yüksek lisans tezi], Gazi Üniversitesi.
- Berengi, N. (1996). *Anadolu liseleri sınavına hazırlanan farklı sosyo-ekonomik düzeydeki beşinci sınıf öğrencilerinin sınav kaygı düzeyleri ile benlik kavramlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi*[Yüksek lisans tezi], Ankara Üniversitesi.
- Boyacıoğlu, N. E. ve Küçük, L. (2011). Ergenlikte mantık dışı inançlar sınav kaygısını nasıl etkiliyor?. *Journal of Psychiatric Nursing*, 2 (1), 40-45.
- Bozkurt, S. (2012). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde sınav kaygısı, matematik kaygısı, genel başarı ve matematik başarısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi], İstanbul Üniversitesi.
- Çakıcı, D. Ç. (2003). *Lise ve üniversite öğrencilerinde genel erteleme ve akademik erteleme davranışının incelenmesi* [Yüksek lisans tezi], Ankara Üniversitesi.

- Çakmak, Ö. ve Hevedanlı, M. (2004, 6-9 Temmuz). Biyoloji öğretmen adaylarının kaygılarını etkileyen etmenler[Bildiri sunumu]. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, Malatya.
- Çakmak, A., Şahin, H. ve Demirbaş, E. A. (2017). 7. ve 8. sınıf ortaokul öğrencilerinin sınav kaygısı ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 1-9.
- Çapulcuoğlu, U. ve Gündüz, B. (2013). Lise öğrencilerinde tükenmişliğin cinsiyet, sınıf düzeyi, okul türü ve algılanan akademik başarı değişkenlerine göre incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 12-24.
- Cassady, J. C., Pierson, E. E., & Starling, J. M. (2019). Predicting student depression with measures of general and academic anxieties. *In Frontiers in Education*, 4 (11), [Doi.org/10.3389/educ.2019.00011](https://doi.org/10.3389/educ.2019.00011).
- Çavdar, A. (2020). *11-14 yaş grubu öğrencilerin akademik erteleme düzeylerinin sosyo-demografik özellikler açısından incelenmesi* [Yüksek lisans tezi], Çağ Üniversitesi.
- Çelebi, B. (2007). İlköğretim II. kademe öğrencilerinin korkuları: Akademik başarıya Etkisi [Yüksek lisans tezi], Niğde Üniversitesi.
- Çelik, Ç. B. ve Odacı, H. (2015). Akademik erteleme davranışının bazı kişisel ve psikolojik değişkenlere göre açıklanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30 (3), 31-47.
- Çetin, N., Ceyhan, E. ve Öztürk, N. (2017). Lise öğrencilerinin akademik erteleme davranışlarının sürekli kaygı, akılcı olmayan inanç, öz düzenleme ve akademik başarı ile ilişkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (32) 2, 1-20.
- Çıkrıkçı, Ö. ve Erzen, E. (2016). Cinsiyetin akademik erteleme üzerindeki etkisi: meta-analiz. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31 (4), 750-761.
- Çivitçi, A. (2006). Ergenlerde mantık dışı inanç ve sürekli kaygı ilişkisi. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 27-39.
- Daşkafa, Ş. (2002). *İlköğretim ikinci kademe matematik müfredatı ile liselere giriş sınavları matematik sorularının karşılaştırılması* [Yüksek lisans tezi], Marmara Üniversitesi.
- Dökmen, Ü. (2002). *İletişim çatışmaları ve empati*. Sistem Yayıncılık.
- Duckworth A. L., Peterson C., Matthews M. D., & Kelly D. R. (2007). Grit: perseverance and passion for long-term goals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92, 1087-1101.
- Durdu, A. (2019). *Ortaokul 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin sosyal medya bağımlılıkları ve akademik erteleme davranışlarının incelenmesi* [Doktora tezi], Toros Üniversitesi.
- Dursun, Ş. (2004). Öğrencilerin matematikte başarısını etkileyen faktörler: Matematik öğretmenlerinin görüşleri bakımından. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24 (2), 217-230.
- Dursun, Ş. ve Bindak, R. (2011). İlköğretim II. kademe öğrencilerinin matematik kaygılarının incelenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35 (1), 18-21.
- Duysak, B. (2018). *Sınav kaygısı yaşayan lise son sınıf öğrencilerinin ebeveynlerinin bilişsel şemaları* [Yüksek lisans tezi], Üsküdar Üniversitesi.
- Dünya Bankası (2013). *Türkiye’de okullarda mükemmeliyeti teşvik etmek*. World Bank.
- Ekinci, E. (2011). Ortaöğretim öğrencilerinin akademik özyerlik düzeyleri ve akademik erteleme davranışlarının öğrenilmiş çaresizlik düzeylerini yordama gücü [Yüksek lisans tezi], Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Ergün, M. (1985). *Karşılaştırmalı eğitim*. <https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/12754>.
- Eurypedia. (t.y.). 29 Ocak 2021 tarihinde webgate. ec.europa. eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php?title=Countries adresinden erişildi.
- Fares, J., & Fares, Y. (2016). The role of yoga in relieving medical student anxiety and stress. *North American Journal of Medical Sciences*, 8 (4), 202-204.
- Ferrari, J. R. (2011). *AARP still procrastinating?: The no-regrets guide to getting it done*, John Wiley & Sons, ABD.
- Garzón-Umerenkova, A., & Gil-Flores, J. (2017). Academic procrastination in non-traditional college students. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 15 (3), 510-532.
- Gençdoğan, B. (2006). Lise öğrencilerinin sınav kaygısı ile boyuneğicilik düzeyleri ve sosyal destek algısı arasındaki ilişkiler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 153-164.
- Güler, M., Arslan, Z. ve Çelik, D. (2018). Liselere giriş sınavına ilişkin matematik öğretmenlerinin görüşleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 337-363.

- Gür, B. S., Çelik, Z. ve Coşkun, İ. (2013). Türkiye’de ortaöğretimin geleceği: Hiyerarşi mi eşitlik mi. *Seta Analiz*, 69, 1-26.
- Gürültü, E. ve Deniz, L. (2017). Investigation of the relationship between high school students’ academic procrastination behaviors and their use of social media. *Journal of Human Sciences*, 14 (1), 772-788.
- Hayran M. ve Hayran M. (2011). *Sağlık araştırmaları için temel istatistik*. Omega Araştırma.
- Hen, M., & Goroshit, M. (2020). The effects of decisional and academic procrastination on students’ feelings toward academic procrastination. *Current Psychology*, 39 (2), 556-563.
- Hill, P. L., Burrow, A. L., & Bronk, K. C. (2016). Persevering with positivity and purpose: an examination of purpose commitment and positive affect as predictors of Grit. *Journal Happiness Studies*, 17, 257–269.
- Hirvonen, R., Yli-Kivistö, L., Putwain, D. W., Ahonen, T., & Kiuru, N. (2019). School-related stress among sixth-grade students—associations with academic buoyancy and temperament. *Learning and Individual Differences*, 70, 100-108.
- Horstmanshof, L., & Zimitat, C. (2007). Future time orientation predicts academic engagement among first-year university students, *British Journal of Educational Psychology*, 77, 703–718.
- Howlett, T. A. (1987). Hormonal responses to exercise and training: a short review. *Clinical Endocrinol (Oxf)*, 26, 723–42.
- İlhan, M. ve Sünkür, M. Ö. (2012). Matematik kaygısı ile olumlu ve olumsuz mükemmeliyetçiliğin matematik başarısını yordama gücü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 178-188.
- İskender, M. (2011). The influence of self-compassion on academic procrastination and dysfunctional Attitudes. *Educational Research and Reviews*, 6 (2), 230-234.
- Jamieson, J. P., Peters, B. J., Greenwood, E. J., & Altose, A. J.(2016). Reappraising stress arousal improves performance and reduces evaluation anxiety in classroom exam situations. *Social Psychological and Personality Science*, 6, 579–587.
- Jin, H., Wang, W., & Lan, X. (2019). Peer attachment and academic procrastination in Chinese college students: a moderated mediation model of future time perspective and grit. *Frontiers in Psychology*, 10, 2645. Doi: 10.3389/fpsyg.2019.02645.
- Kandemir, M. (2010). *Akademik erteleme davranışını açıklayıcı bir model* [Doktora tezi], Gazi Üniversitesi.
- Khan, M. J., Arif, H., Noor, S. S., & Muneer, S. (2014). Academic procrastination among male and female university and college students. *FWU Journal of Social Sciences*, 8 (2), 65-70.
- Karabekiroğlu, K. (2014). *Ergenin ruhsal gelişimi*. Say Yayınları.
- Kaya, M. (2015). *Ortaöğretime geçiş sistemi ortak sınavlarına girecek ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin bağlanma stilleri ile sınav kaygı düzeyleri arasındaki ilişki*. Doktora Tezi, Aydın Üniversitesi.
- Kayapınar, E. (2006). *Ortaöğretim kurumları öğrenci seçme ve yerleştirme sınavı (OKS) ’na hazırlanan ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin kaygı düzeylerinin incelenmesi* (Afyonkarahisar İli örneği [Yüksek lisans tezi], Kocatepe Üniversitesi.
- Khalsa S. B. (2004). Yoga as a therapeutic intervention: a bibliometric analysis of published research studies. *Indian Journal Physiol Pharmacol*, 48, 269–85.
- Knaus, W. J. (1998). *Do it now! break the procrastination habit*. John Wiley Sons.
- Klingsieck, K. B. (2013). Procrastination. *European Psychologist*, 18 (1), 24-34.
- Koçkar, A, Kılıç, B. ve Şener Ş. (2002). İlköğretim öğrencilerinde sınav kaygısı ve akademik başarı. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 9 (2),100–105.
- Köse, S., Yılmaz, Ş. K. ve Göktaş, S. (2018). The relationship between exam anxiety levels and sleep quality of senior high school students. *Journal Psychiatric Nursing*, 9 (2), 105-111.
- Kutlu, M., Demir, Y. (2016). Ergenlerdeki akademik erteleme davranışının incelenmesi. K. Ersanlı (Ed.). *Hedefe Doğru İnsan Psikolojik Danışma ve Rehberlik II* (378-385). Hedefe Doğru İnsan (PDR Sempozyumu).
- Kutlu, M. ve Demir, Y. (2017). İnternet bağımlılığı, akademik erteleme ve akademik başarı arasındaki ilişkiler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 61, 91-105.
- Küçükler, B. ve Tekin, U. (2018). 7-8. sınıf özel okul öğrencilerinin sınav kaygısı ile anne-baba tutumları ve mükemmeliyetçi kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Aydın Sağlık Dergisi*, 4 (2), 55-68.

- Lam K. K. L., & Zhou M. (2019). Examining the relationship between grit and academic achievement within k-12 and higher education: a systematic review. *Psychology in the Schools*, 56, 1654–1686.
- Lang F. R., & Carstensen L. L. (2002). Time counts: future time perspective, goals, and social relationships. *Psychology and Aging*, 17, 125–139.
- Lowinger, R. J., Kuo, B. C., Song, H. A., Mahadevan, L., Kim, E., Liao, K. Y. H. et al. (2016). Predictors of academic procrastination in Asian international college students. *Journal of Student Affairs Research and Practice*, 53 (1), 90-104.
- Manisha, M., Pavithra, V., Suganya, M., & Arun, B. (2019). Evaluation of exam anxiety among health science students, 6 (9), 359-363. Doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02645.
- Manisha, M., Pavithra, V., Suganya, M., & Arun, B. (2019). Sağlık bilimleri öğrencilerinde sınav kaygısının değerlendirilmesi. *Uluslararası Araştırma ve İnceleme Dergisi*, 6, 359-363.
- Mehta, M., & Taneja, P. (2013). Effect of short-term yoga practices on psychological general well being in medical students. *Journal of Evolution Medical and Dental Science*, 2, 1812–20.
- Milgram, N., Marshevsky, S., & Sadeh, C. (1995). Correlates of academic procrastination: discomfort, task aversiveness, and task capability. *The Journal of Psychology*, 129 (2), 145-155.
- Mukhlis, H., Triaristina, A., Wahyudi, D. A., & Putri, R. H. (2020). Anxiety confronts practice exam reviewed from optimism, emotional intelligence, and social support on student of stikes. *Talent Development & Excellence*, 12 (2), 830-842.
- On5yirmi5.com.(t.y.). 17 Ağustos 2020 tarihinde on5yirmi5.com/egitim/egitim-guncel/gecmisten-gunumuze-ortaogretime-gecis-sistemi/ adresinden erişildi.
- Oran, S. (2016). *Anadolu lisesi öğrencilerinde akademik erteleme davranışının incelenmesi* [Yüksek lisans tezi], Çağ Üniversitesi.
- Orehek E., Vazeou-Nieuwenhuis A., Quick E., & Weaverling G. C. (2017). Attachment and self-regulation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 43, 365–380.
- Özer, B. U., Demir, A., & Ferrari, J. R. (2009). Exploring academic procrastination among turkish students: possible gender differences in prevalence and reasons. *The Journal of Social Psychology*, 149 (2), 241-257.
- Qu, Z., Chen, J., Li, B., Tan, J., Zhang, D., & Zhang, Y. (2020). Measurement of high-school students' trait math anxiety using neurophysiological recordings during math exam. *IEEE Access*, 8, 57460-57471.
- Paechter, M., Macher, D., Martskvishvili, K., Wimmer, S., & Papousek, I. (2017). Mathematics anxiety and statistics anxiety, shared but also unshared components and antagonistic contributions to performance in statistics. *Frontiers in Psychology*, 8, 1196.
- Pychyl, T. A., Coplan, R. J., & Reid, P. A. (2002). Parenting and procrastination: gender differences in the relations between procrastination, parenting style and self-worth in early adolescence. *Personality and Individual Differences*, 33 (2), 271-285.
- Rasor, I. T., & Rasor, R. A. (1998). Test anxiety and study behavior of community college students in relation to ethnicity, *Gender and Age*, (ED 415942), 1-21.
- Ruz, M. E. A., Al-Akash, H. Y., & Jarrah, S. (2018). Persistent (anxiety and depression) affected academic achievement and absenteeism in nursing students. *The Open Nursing Journal*, 12, 171–179.
- Schraw, G., Wadkins, T., & Olafson, L. (2007). Doing the things we do: a grounded theory of academic procrastination. *Journal of Educational Psychology*, 99 (1), 12-25.
- Solomon, L. J., & Rothblum, E. D. (1984). Academic procrastination: frequency and cognitive-behavioral correlates, *Journal of Counseling Psychology*, 31 (4), 503–509.
- Steel, P. (2007). The nature of procrastination: a meta-analytic and theoretical review of quintessential self-regulatory failure. *Psychological Bulletin*, 133, 65–94.
- Steel, P., & Klingsieck, K. B. (2016). Academic procrastination: psychological antecedents revisited. *Australian Psychologist*, 51 (1), 36-46.
- Stegers-Jager, K. M., Savas, M., van der Waal, J., van Rossum, E. F., & Woltman, A. M. (2020). Gender-specific effects of raising year-1 standards on medical students' academic performance and stress levels. *Medical Education*, 54 (6), 538-546.
- Tanrikulu, M. (2013). *Ergenlerin akademik erteleme davranışlarıyla benlik saygılarının incelenmesi* [Yüksek lisans tezi], Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Tanrısevdi, F. ve Kırıl, B. (2018). Çin ve Türk eğitim sisteminin karşılaştırılması. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5 (3), 223-240.
- Tavşancıl, E. (2005). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*, Nobel Basımevi.
- Tekbaş S. (2009). *Edirne merkez ilçede ilköğretim son sınıf öğrencilerinde ortaöğretim kurumları öğrenci seçme ve yerleştirme sınavı (oks) ve lise son sınıf öğrencilerinde öğrenci seçme sınavı (öss) sınav kaygısı ve etkileyen etmenler* [Yüksek lisans tezi], Trakya Üniversitesi.
- Toy, B. Y. (2014). Ders çalışmaya yönelik tutum, akademik erteleme ve aralarındaki çoklu aracılık ilişkisi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 7 (4), 505-527.
- Trigueros, R., Padilla, A.M., Aguilar-Parra, J.M., Rocamora, P., Morales-Gázquez, M. J., & López-Liria, R. (2020). The influence of emotional intelligence on resilience, test anxiety, academic stress and the mediterranean diet a study with university students. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17 (6), 2071.
- Tümerdem, R. (2007). Dicle üniversitesi eğitim fakültesi kimya son sınıf öğrencilerinin kaygılarını etkileyen etmenler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 32-45.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. (2. Bs.). Detay Yayıncılık.
- Uzun, B. ve Topkaya, N. (2011). Akademik erteleme ve sınav kaygısı. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 12-19.
- Uzun, A.E. (2016). *Farklı liselere devam eden ergenlerin facebook bağlanma stratejileri ile akademik erteleme davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi], Aydın Üniversitesi.
- Üredi, I. ve Üredi, L. (2007). Öğrencilerin öz-düzenleme becerilerini geliştiren öğrenme ortamının oluşturulması. *Edu7*, 2(2), 1-30.
- Wu, F., & Fan, W. (2017). Academic procrastination in linking motivation and achievement-related behaviours: a perspective of expectancy-value theory, *Educational Psychology*, 37 (6), 695-711.
- Yaman, N. (2020). *Farklı lise türünde olan lise son sınıf öğrencilerinin sınav kaygılarının uyku kaliteleri ile ilişkisi* [Yüksek lisans tezi], Biruni Üniversitesi.
- Yaycı, L. ve Düşmez, İ. (2016). Adolesanların akademik erteleme davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6 (10), 82-101.
- Yeşil, R. ve Şahan, E. (2012). Öğretmen adaylarının akademik işlerini erteleme nedenleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 218-236.
- Yolcu, M. A. (2015). *Aile sosyo-ekonomik durumu ve ana-baba tutumlarının sınav kaygısı düzeyleri üzerine etkilerinin incelenmesi: konya örneğinde üniversite sınavına dershaneye giderek hazırlanan öğrencilere bir uygulama* [Doktora tezi], Selçuk Üniversitesi.
- Yıldırım İ. (2008). Family variables influencing test anxiety of students preparing for the university entrance examination. *Eurasian Journal of Educational Research*, 31, 171-86.
- Yıldırım, Ü. (2011). *Ortaöğretim öğrencilerinin psikolojik belirtilerinin sosyal destek algısı ve akademik erteleme açısından incelenmesi* [Yüksek lisans tezi], Sakarya Üniversitesi.

Etik kurul onayı

Araştırma süresince herhangi bir deneysel müdahale yapılmama ve sadece öğrenci görüşlerine yer verilme sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Bilsem görsel sanatlar alanı öğrencilerinin görsel araştırma yöntemleriyle hazırladıkları projelere yönelik görüşleri

Bilsem visual arts students' views on projects prepared using visual research methods

Gönderim Tarihi / Received: 11.01.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 06.10.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.858697>

Asuman DAŞDEMİR**1

Ayşe Dilek KIRATLI²

ÖZ: Lise projeleri daha çok nitelikli insan gücünün gelişimi süreçlerine katkı sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Alanı her ne olursa olsun öğrencilerin evrensel değerlerde ve ölçütlerde yapılan araştırmaları tanımaları, kullanmaları ve kendi projelerine yansıtılabilmeleri büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde özel yetenekli bireylere destek eğitimi veren Bilim ve Sanat Merkezlerinin (BİLSEM) temel amaçlarından biri bu bireylere bilimsel çalışma disiplini kazandırarak projeler gerçekleştirmelerini sağlamaktır. BİLSEM’lerde genel zihinsel yetenek alanından eğitim gören öğrenciler, projelerini bilimsel bir araştırmanın içeriğine uygun olarak hazırlayıp nitelikli yarışmalara katılabilirlerken, görsel sanatlar yetenek alanı öğrencilerinin ise hazırladığı projelerin bilimsel araştırma içeriklerinden çok uzak oldukları görülmüştür. Bu araştırmada İzmit Bilim ve Sanat Merkezinde 2018-2019 eğitim-öğretim yılında görsel sanatlar alanı proje programındaki beş öğrencinin bilimsel veya görsel araştırma yöntemlerine göre hazırladıkları projelere yönelik görüşlerinin neler olduğu belirlemeye çalışılmıştır. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup fenomenoloji (olgubilim) ile desenlenmiştir. Veri toplama araçlarından yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşme kullanılmıştır. Öğrencilerin bu sorulara verdikleri cevaplar içerik analizi ile incelenmiştir. Veriler, ulaşılan kod ve temalarla birlikte tablo haline getirilerek bulgularda yer verilmiştir. Araştırma sorularıyla hazırlanan projelerin öğrencilere katkısı, proje hazırlama sürecinde öğrencilerin kendilerinde gördükleri güçlü ve zayıf yönler, öğrencilerin proje konularını belirlemelerindeki etkenler ve yeni bir proje hazırlamaları durumunda öğrencilerin dikkat edecekleri faktörlerin neler olacağına yönelik bulgular yorumlanmıştır. Araştırmanın katılımcıları olan öğrencilerin, hem nitelikli proje çalışmaları ortaya koydukları hem de bu süreçte önemli kazanımları sağladıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Görsel sanatlar, Bilim ve sanat merkezleri, Görsel araştırma yöntemleri, Proje

ABSTRACT: High school projects are mostly carried out to contribute to the development of qualified manpower. Regardless of the field, it is of great importance for students to recognize, use and reflect the researches done through universal values and criteria on their own projects. One of the main objectives of BİLSEMs, which provide support training to specially talented individuals in our country, is to provide these individuals with a scientific study discipline and to carry out their own projects. While students studying in the field of general mental ability at BİLSEM can prepare their projects in accordance with the content of a scientific research and participate in qualified competitions, it has been observed that the projects prepared by visual arts talent field students are far from scientific research content. In this study, it has been tried to identify the views of five students in the visual arts field project program in the 2018-2019 academic year at İzmit Science and Art Center regarding the projects they prepared according to scientific or visual research methods. Qualitative research method was used in this study and it was designed with phenomenology. Interview consisting of semi-structured questions, one of the data collection tools, was used. The answers given by the students to these questions were analyzed with content analysis. The data, together with the codes and themes, were tabulated and included in the findings. Through research questions; the findings regarding the contribution of the prepared projects to the students, the strengths and weaknesses of the students in the process of preparing the project, the factors in determining the project subjects and the factors that students will pay attention to in case they prepare a new project were interpreted. It was observed that each of the students, who were also the participants of the study, both produced qualified project studies and accomplished important achievements in this process.

Keywords: Visual arts, Science and art centers, Visual research methods, Project

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Öğretmen, İzmit Bilim ve Sanat Merkezi-Görsel Sanatlar, dasdemirasuman@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3578-8232>

² Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü/Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, aderkara@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5723-5124>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Developing the special abilities of individuals is of great importance in the progress of the societies they belong to. In this context, it is important for gifted individuals to be able to identify the problems of their countries and produce solutions to them, and to reveal the importance of national and cultural values. In addition, in the international sense, it is of great importance for every nation to carry out projects/research that can reveal the skills of the century we live in.

In our country, Science and Art Centers (BİLSEM), which are affiliated to the Ministry of National Education, provide support education to gifted and talented individuals. In BİLSEM, disciplinary, project-based, enriched and differentiated educational activities are carried out for students in line with their abilities and interests. Students who complete the Special Talent Development Program at BİLSEM continue their education at the Project level until the last year of high school. In this program, students can produce a project individually as well as with a group. Students determine the subject of the project, which they can work individually or as a group, under the guidance of their advisor teachers. It is ensured that the students learn the method information in the projects they prepare in accordance with the scientific or visual research methods, with the guidance of the advisor teachers during the project program process. Especially in BİLSEMs, the projects that gifted high school students will prepare in various fields are expected to be qualified. It is aimed to encourage these students to work in line with their special abilities and to contribute to the development of their scientific studies.

More qualitative methods can be used in the field of social sciences, and more quantitative methods in numerical departments, or mixed-patterned methods that can cover both. While qualitative research methods may be suitable for some artistic projects, these methods may not be suitable for most artistic projects. In addition, there is no platform or written publication in our country where students at national or international level can permanently evaluate their artistic works apart from the exhibition. In this context, it is important to enable art students to learn scientific and visual research methods in order to diversify their artistic studies and methods and to use internationally valid literature methods in their research. Visual research methods are methods that use some form of visual material as part of the evidence-building process to investigate research questions. The aim of this research is to determine the views of five students in the visual arts project program in the 2018-2019 academic year at the Izmit Science and Art Center about the projects they prepared according to scientific or visual research methods.

For this purpose, answers to the following questions were sought.

- a) What are the students' views on the contribution of the projects they prepare with scientific or visual research methods to them?
- b) What are the students' views on their own strengths and weaknesses in projects prepared with scientific or visual research methods?
- c) What are the students' views on what is the factor in determining the research topics?
- d) What are the students' views on the factors they will consider in case they prepare a new project?

Methodology

In this research, qualitative research method was used and it was patterned with phenomenology. Interview consisting of semi-structured questions, one of the data collection tools, was used. In the semi-structured interview form prepared as a data collection tool, students were asked seven questions questioning their experiences and perceptions during the project process, and detailed data were tried to be obtained from the answers given by the students. In this study, the data obtained through semi-structured interview questions were analyzed through content analysis. During the examination, an in-depth analysis was tried to be made by making interpretations and inferences. Thus, the answers of the students, which reveal their experiences about the projects they prepared using any of the scientific or visual research methods, were examined by considering them with research questions.

Findings and discussion

In the research, it was found out that the projects prepared by the students depending on the scientific/visual research methods and the project preparation process offered them a quality research and a new knowledge learning experience. In the findings about the strengths and weaknesses that the students reflected in themselves, it was seen that they were strong in "preparing the conceptual framework of the research" and weak in "preparing the presentation, writing the findings and conclusion sections". With the research, it is also aimed to reveal what the factors are in determining the project topics of the students. Within the scope of this purpose, it was observed that the students turned to their areas of interest and determined the project topics to the extent that the opportunities offered. In the research, it has been revealed that one of the factors that students will consider in case of preparing a new project is to benefit from their previous project preparation experiences. It is also possible to describe the knowledge acquired by students in the process as "lessons learned" to use in another experience.

Results and recommendations

As the experiences and findings of the students in this process reveal, it is possible to say that the process has positive contributions to the students in general. All of the students participating in the research prepared a project suitable for scientific/visual research methods for the first time during the project program. This situation provided the students with the acquisition of new and qualified knowledge. Therefore, the students, who were also participants of the research, experienced the excitement and pride of doing a quality study in this process.

In this research process, students consider themselves sufficient, especially in writing their conceptual framework, in the projects they prepare with scientific or visual research methods. The reason for this is thought to be that the students can do this more easily because they both spare more time and make use of the existing information in preparing the conceptual part of the research, which is the literature/resource scanning part. However, it was observed that the students, who considered reporting the findings and conclusion part of their projects as their weakness, had difficulty in creating a report based on their own research data, independent of existing information. It is thought that this situation arises from the lack of knowledge about how the students should analyze the data they have obtained. For students in this age group, data analysis can be developed based on more experience.

In the process of preparing their projects, students should be provided with the opportunity to meet with many researches outside of research, practices and theories in the field of visual arts. Therefore, different applications made in the field of visual arts can create an idea for their own projects. In this way, students can conclude that their research is not only limited to their own artistic (mainly painting) works, but they can also make projects in which participants are included in the implementation process.

In BİLSEM, students of the project program with general mental abilities and special talents will not hesitate to include art in their projects if they have a good command of scientific and visual research methods, regardless of the disciplines they are researching. Regardless of the scope of the projects, the visualization of the project is at least as important as the content of the research. Therefore, in BİLSEMs, it is very important that students of general mental ability, other than students of visual arts, receive art education in this regard.

Giriş

Yetenekli olarak ifade edilen kişiler genellikle bilimde, sanatta veya sporda sergiledikleri üstün performansla kendilerine hayran bıraktıran kişiler olarak bilinmektedir. “Yetenek” terimi en yaygın olarak olağanüstü performansları içeren atletizm, drama, dans, mekanik beceri, liderlik, müzik ve görsel sanatlar gibi alanlar için kullanılmaktadır. Literatür, yetenekli bir çocuğun veya gençliğin bazı özel kapasitelerde yaş gruplarından yüksek derecede hassasiyet, özveri ve olağanüstü performansla öne çıktığını ortaya koymaktadır (Bloom, 1982). Her toplum bu bireylerini yönetsel, politik, bilimsel ve profesyonel rollere hazırlanmalarını ister ve bu yönde eğitir. Bireylerin sahip oldukları özel yeteneklerin geliştirilmesi, ait oldukları toplumların ilerlemesinde büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda özel yetenekli bireylerin ülkelerinin sorunlarının ne/ler olduğunu belirleyerek bunlara çözümler üretebilmesi, millî ve kültürel değerlerin önemini ortaya koyabilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca uluslararası anlamda, yaşadığımız yüzyılın becerilerini ortaya koyabilen projelerin/araştırmaların yapılması da her ulus için büyük bir öneme sahiptir.

Özel yetenekli çocuklar, yüksek performans yeteneğine sahiptir. Bunlar, benlik ve topluma katkılarını gerçekleştirmek için normal okul programı tarafından normal olarak sağlananların ötesinde farklılaştırılmış eğitim programlarına ve/ya hizmetlere ihtiyaç duyan çocuklardır (Alexander, 1981). 1972 yılında Amerika’da özel yeteneklilerle ilgili politikanın belirlenmesi amacıyla yayımlanan Marland Raporunda özel yetenekli bireyler, normal okulda sağlanan eğitim programlarının ötesinde, farklılaştırılmış eğitim programlarına veya hizmete ihtiyaç duyan çocuklar olarak ifade edilmiştir. Bu rapora göre özel yetenekli kişilerin tanımlanması için aşağıdaki alanlardan herhangi birinde kanıtlanmış başarı ve/ya potansiyel yeteneğe sahip olması gerekmektedir. Bu çocukları tanımlayan altı ölçüt şunlardır:

1. Genel entelektüel yetenek
2. Özel akademik yetenek
3. Yaratıcı veya üretken düşünme
4. Liderlik yeteneği
5. Görsel ve gösteri sanatları
6. Psikomotor yetenek

Bu raporda ayrıca özel yetenekli bireylerin okul nüfusunun %3 ila 5’ini kapsayacağı varsayımı da yapılmaktadır (Marland, 1972). Ülkemizde de Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Marland Raporu (1972)’na benzer şekilde yetenek ölçütlerini özel yetenekli bireylerin tanımlanmasında kullanmıştır. Bu tanımlamayı MEB Bilim ve Sanat Merkezlerinin (BİLSEM) 2019 yılı yönergesinde şu şekilde ifade edilmektedir:

Madde 4- m) “Yaşlarına göre daha hızlı öğrenen; yaratıcılık, sanat, liderliğe ilişkin kapasitede önde olan, özel akademik yeteneğe sahip, soyut fikirleri anlayabilen, ilgi alanlarında bağımsız hareket etmeyi seven ve yüksek düzeyde performans gösteren birey” şeklinde tanımlamaktadır (MEB, 2019).

BİLSEM’ler, ülkemizde MEB’nin, 7-17 yaş aralığındaki özel yetenekli bireylerin destek eğitimi almaları için açılan Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı kurumlardır. Destek eğitimi; öğrencilerin devam ettiği örgün eğitimlerine ek olarak haricî bir günde veya saatte ilgi ve yetenekleri doğrultusunda aldıkları ilave eğitim olarak tanımlanabilir. Bakanlık tarafından birtakım değerlendirme ölçeklerinin uygulandığı ve sonuçlarına bağlı olacak şekilde “başarılı” olarak nitelendirilen öğrenciler bu kurumda genel, görsel sanatlar ve müzik yetenek alanlarından en az biri, en fazla ikisinden eğitim alma hakkına sahip olabilmektedirler. BİLSEM’de öğrencilere yetenek ve ilgi alanları doğrultusunda disipline dayalı, proje tabanlı, zenginleştirilmiş ve farklılaştırılmış eğitim etkinlikleri düzenlenmektedir. Bu durum “amaçlar” başlığı ile “özel yetenekleri doğrultusunda bilimsel çalışma disiplini kazanmaları, disiplinler arası düşünme, sorunları çözme, belirlenen ihtiyaçları karşılamaya yönelik projeler gerçekleştirmeleri amaçlanır” şeklinde BİLSEM Yönergesinde de yer almaktadır (MEB, 2019).

Genel yetenek alanından kayıtlı olan öğrenciler toplamda beş farklı programda eğitim alırken özel yetenek alanları olan görsel sanatlar ve müzik alanlarından kayıtlı öğrenciler üç farklı programda eğitim

almaktadır. Bunun nedeni görsel sanatlar ve müzik yetenek alanlarından tanınarak BİLSEM’de eğitim almaya hak kazanan öğrencilerin bireysel yetenekleri belirlendiği için Bireysel Yetenekleri Fark Ettirme (BYF) programından muaf tutularak Özel Yetenekleri Geliştirme (ÖYG) Programından eğitimlerine devam ettirilmeleridir. Özel Yetenekleri Geliştirme Programını tamamlayan öğrenciler Proje basamağında BİLSEM eğitimlerinde lise son sınıfa kadar devam etmektedirler. Öğrenciler bu programda bireysel olabileceği gibi grupla da bir proje üretebilmektedirler. BİLSEM Yönergesinin 22. maddesinde proje üretimi ve yönetimi programının tanımı, “*Özel yetenekleri geliştirme programını tamamlayan öğrencilerin ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda bir alanda/disiplinde grupla veya bireysel olarak yürütülen eğitim programıdır*” şeklindedir (MEB, 2019).

BİLSEM’lerde eğitim, öğrencilerin yetişkinlik dönemlerinde ihtiyaç duyacakları sosyal, kişisel, akademik, üst düzey düşünmeyi sağlayan ve akademik beceriler kazandıran, potansiyellerine, ilgi ve yeteneklerine uygun olarak hazırlanmaktadır. Ayrıca eğitim, özel yetenekliler için en etkili yöntemlerin başında gelen zenginleştirme ve farklılaştırma ile yapılan etkinliklerden oluşmaktadır. Bunu destekleyen ifade BİLSEM Yönergesinde şu şekilde yer almaktadır:

Madde 15- b) “BİLSEM’de özgün ürün, proje ve üretimlerin gerçekleşmesi için öğrencilerin yeteneklerine uygun proje tabanlı, disiplinler arası, zenginleştirilmiş, farklılaştırılmış eğitim programı uygulanır ve eğitim etkinlikleri düzenlenir (MEB, 2019)”.

Projelerini hazırlayan öğrencilerden bilimsel etik kurallarına uymaları, problem çözme becerilerini, yaratıcılık ve hayal güçlerini kullanmaları ve geliştirmeleri beklenir. Öğrencilerin proje hazırlama sürecinde ayrıca gözlem yapma, düşünme, merak etme, sorgulama ve problemlerle baş etme gibi alt kazanımlara da ulaşmaları sağlanabilmektedir.

Bilim ve Sanat Merkezinde proje programındaki öğrenciler dönem boyunca en az bir proje hazırlayabilmektedir. Bir proje öğrencisi, liseden mezun oluncaya kadar BİLSEM’de her yıl bir adet olmak üzere (projenin uzunluğuna ve BİLSEM’e başlama yaşına bağlı olarak) en fazla dört proje hazırlayabilmektedir. Öğrenciler bireysel veya grup olarak çalışabileceği projenin konusunu danışman öğretmenlerinin rehberliğinde belirler ve yürütürler. Öğrencilerin, bilimsel veya görsel araştırma yöntemlerine uygun olarak hazırlayacakları projelerdeki yöntem bilgisini, proje programı sürecinde danışman öğretmenlerin rehberliği ile öğrenmeleri sağlanmaktadır. Bu da BİLSEM Yönergesinde şu şekilde ifade edilmektedir;

Madde 22- ç) “Proje üretimi ve yönetimi programı kapsamında yürütülen etkinliklerde yöntem olarak öğretmenlerin öğrencilere bilgi aktarmasından çok belirlenen projeler doğrultusunda çalışmalarını ve bu süreç içerisinde öğrenmeleri temel alınır (MEB, 2019)”.

Proje programındaki öğrenciler, projelerini eğitim-öğretim yılı sonuna kadar tamamlayarak bir raporla birlikte kurumun araştırma ve geliştirme birimine teslim edebilirler. Projesini tamamlayamayan öğrenciler ise danışman öğretmeni ile birlikte projenin gerçekleştirilememesi nedenlerini yazılı bir rapor haline getirerek öğretmenler kuruluna bildirir. BİLSEM Yönergesinde belirtilmemesine rağmen öğrencilerden proje raporlarını bilimsel bir araştırmanın içerik düzenlenme formatına uygun olarak hazırlamaları beklenmektedir.

Özellikle BİLSEM’lerde özel yetenekli lise öğrencilerinin çeşitli alanlarda hazırlayacakları projelerin nitelikli olması beklenmektedir. Bu öğrencileri, özel yetenekleri doğrultusunda yaptıkları çalışmalarını teşvik etmek ve bilimsel çalışmalarının gelişimine katkı sağlaması amacıyla ülkemizde lise öğrencilerinin araştırmalarını en nitelikli olarak değerlendiren tek kurum Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)’tır. Araştırmaların bilimsel literatür çerçevesinde hazırlanmasını isteyen TÜBİTAK gibi kurumlar için öğrencilere hazırladıkları projelerde bu yöntemlerin süreç içinde öğretilmesi önem taşımaktadır. Öğrencilerin lise düzeyinde veya özel yetenekli olması fark etmeksizin bu yaş grubu bireylerde “Bilimsel Araştırma Yöntemleri” ve “Veri Analizi” gibi dersler teorik ağırlıklı olmasından dolayı sıkıcı ve yorucu olabilmektedir. Üstelik en az bir eğitim-öğretim yılını kapsayacak olan bu dersler, öğrenciler için zaman kaybı gibi de görülebilmektedir.

Dolayısıyla bilimsel yöntemlerin örnekler üzerinden anlatılarak süreç içinde kavratılması öğrenciler için daha somut ve anlaşılır olmaktadır.

Proje öğrencilerin görsel sanatlar alanı veya genel yetenek alanından olmaları fark etmeksizin BİLSEM'lerin amaçları tüm öğrenciler için aynıdır. Bu durum yönergede de aşağıdaki şekilde açık olarak belirtilmektedir (MEB, 2019):

Madde 6- c) “Bilimsel düşünce ve davranışlarla estetik değerleri birleştiren, üretken, sorun çözen, kendini gerçekleştirmiş bireyler olarak yetişmeleri, yetenekleri ve yaratıcılıklarını erken yaşta fark ederek en üst düzeyde kullanmaları

d) Özel yetenekleri doğrultusunda bilimsel çalışma disiplini kazanmaları, disiplinler arası düşünme, sorunları çözme, belirlenen ihtiyaçları karşılamaya yönelik projeler gerçekleştirmeleri amaçlanır”.

Eğitimin günümüz öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilir bir nitelikte ve 21. yüzyıl becerilerini kazandırabilir özellikte olmasına yönelik sürekli akademik çalışmalar yayınlanmaktadır (Kurdayoğlu ve Soysal, 2019). 2019 yılında 51.si düzenlenen Liselerarası Proje Yarışma rehberindeki önsözünde TÜBİTAK Başkanı Hasan Mandal şunları ifade etmektedir (Mandal, 2019):

“Bu yarışmaların temel amacı, gençlerimizi düşünmeye, gözlem yapmaya, merak etmeye, merak ettiklerini araştırmaya teşvik ederek gelecekte karşılaşacakları problemlere çözümler üretebilen, 21. yüzyıl becerilerine sahip bireylerin yetişmesini sağlamaktır. Sahip olduğunuz özgün fikirlerin bu yıl sizler için belirlediğimiz temalar ile ilişkilendirilmesini ve danışman öğretmenler gözetiminde araştırma projesine dönüştürmenizi beklemekteyiz. Yarışma sonunda verilen ödüller bu yarışmanın amacı değil, siz değerli öğrencilerimizi bilimsel çalışma yapmaya motive eden bir araçtır. Sevgili gençler, en önemli ödül sizlerin rehber öğretmenleriniz eşliğinde bu süreçteki kazanımlarınızdır”.

Dolayısıyla öğrencilerin yetenek alanı görsel sanatlar da olsa, bilimsel çalışmanın disiplininden kazanım sağlayabilmelidir. Bu sayede dünya insanı olma yolunda bilgiye sahip olabileceklerdir. Gelecekteki mesleği her ne olursa olsun, alanında yapılan bilimsel araştırmaları okuyabilen ve o alana yine kendi araştırmalarıyla katkı sunabilme becerisine sahip olması özel yetenekli tanısı almış bireyler için oldukça önemlidir.

Sosyal bilimler alanında daha çok nitel, sayısal bölümlerde ise daha çok nicel yöntemler veya her ikisini kapsayabilecek karma desenli yöntemler kullanılabilir. Bazı sanatsal projeler için nitel araştırma yöntemleri uygun olabilirken çoğu sanatsal proje için bu yöntemler uygun olamayabiliyor. Ayrıca ülkemizde ulusal veya uluslararası düzeyde öğrencilerin kendi sanatsal çalışmalarını sergi dışında kalıcı olarak değerlendirebilecekleri bir platform ya da yazılı bir yayın bulunmamaktadır. Bu bağlamda sanat alanı öğrencilerinin hem yapacakları sanatsal çalışmalarını ve yöntemlerini çeşitlendirmek hem de uluslararası geçerliliği olan literatür yöntemlerini araştırmalarında kullanmaları için sanat alanı öğrencilerine bilimsel ve görsel araştırma yöntemlerini öğrenmelerini sağlamak önem taşımaktadır.

Görsel araştırma yöntemleri

En eski mağara duvarlarındaki resimler aslında, görsel temsillerin insanların kültürü kadar eski olduğunu göstermesinin yanı sıra, her toplumda iletişim aracı olarak gelişen bir dil olduğunu da anlatmaktadır. Resimler, basit mesajları iletmek için daha az güvenilir araçlar olabilir, bir tablo elbette geleneksel kodları ve sembolleri içerebilir, ancak bunların sanatçı tarafından nasıl tasarlandığını net bir şekilde okumak, değerlendirmek zor olabilir ve birden fazla yorum yapılabilir. Benzer şekilde, fotoğrafik bir görüntü öznel bir anlatım içerir, yani yorumun keyfiyete dayanmasından dolayı böyle bir görüntüden çıkardığımız anlam spekülasyonlara eşit derecede açıktır. Bu nedenle, çoğu sosyal araştırmanın, sosyal yaşamın görsel özelliklerini kategorize etmek veya genelleştirmek için daha az güvenilir veya daha zor olduğu düşünülebilmektedir. Marcus Banks (2001:178) “görsel imgeler, kendi başlarına incelenmesi ve kullanılmasından ziyade daha çok geniş sosyolojik araştırmalar içinde

kullanılmalıdır” önerisinde bulunmaktadır. Araştırmalar, genellikle günlük sosyal yaşamın daha ayrıntılı bir şekilde anlaşılması için daha geniş bir bağlam sağlayan görsel materyalin dâhil edilmesiyle geliştirilir. Sosyoloji ve antropolojideki kilit konular ve sorular, sosyal eylemlerin keşfine samimi, özel ve önemli detaylar ekleyerek incelenebilir (Spencer, 2011).

Görsel temsillerin sosyal bilimlerde büyük ölçüde göz ardı edildiği kabul edilmektedir. Görsel araştırma yöntemleri, araştırma sorularını araştırmak için kanıt oluşturma sürecinin bir parçası olarak bir tür görsel malzeme kullanan yöntemlerdir. Bu yöntemler çok çeşitlidir. Görsel araştırma yöntemlerinde kullanılan diyagramlar, ilişki haritaları, zaman çizelgeleri, otoportreler, filmler video günlükleri, kolajlar, haritalar, hafıza kitapları, çizimler, grafik romanlar ve foto-günlükler en son çalışmalarda kullanılmıştır (Rose, 2013).

Genel olarak görsel araştırma yöntemleri konusunda çok az akademik literatür bulunmaktadır. Özellikle eğitim araştırmacıları için yaklaşımın olasılıkları ve zorlukları hakkında teorik temelli araştırmalar yok denilecek kadar azdır. Doğası gereği eğitim disiplinleri arasındadır ve teorik yönelimlerini büyük ölçüde sosyal bilimlerde barındırır (Moss ve Pini, 2016). Daha derinlemesine ve daha eleştirel bir anlayışla, görsel araştırma yöntemleri olağan bir bakış açısını yapılandırmayı mümkün kılar. Çünkü bu yöntemler katılımcıları, süreci ve bu sürecin bileşenlerini ilişkilendirmede farklılıkları yakalama şansı verir. Görsel araştırma yöntemlerinde amaç estetik kaygıyı araştırma sürecine birtakım bileşenlerle entegre etmektir (Erişti, 2017). “Araştırmacılar dikkatlerini neden görsel yöntemlere odaklamalıdır?” sorusunun iki nedeni vardır:

1. Görselin; insanların duygularını, kimliklerini, hatıralarını ve özlemlerini en derinden etkileyen insanlık ifadelerinin merkezi olarak tanınmasıdır.
2. Sosyal bilimlerde görseli küçümsemiş veya görselleri/illüstrasyonları sadece yazılı metinlere yardımcı olması için kullanmıştır. Ancak; son yirmi yılda, sosyal yaşamın görsel boyutuna olan ilgi hızla artmıştır.

Böylece görsel yöntemlerin sosyal bağlamlar ve ilişkiler hakkında daha derin ve daha ince bir keşif sağlama potansiyeli her gün yeni gözlerle görmemizi sağlamaktadır. Medya ve eğitim teknolojilerindeki hızlı yeniliklerin yanı sıra günlük davranışların görsel kaydını sosyal medyadan takip eden bir topluma evrilme söz konusudur. Kameranın hayatın her alanına girmesiyle birlikte artık gerçeklik televizyonun yükselişine tanıklık etmektedir. Çoğu eğitimci/akademisyen artık PowerPoint, web siteleri, bloglar ve galeriler veya video klipler gibi görsel ekranları anında kullanabilmektedirler (Spencer, 2011).

Sosyal yaşam içerisinde artan görsellerin araştırma yöntemi olarak kullanılması kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda görsel araştırma yöntemlerinin genel özellikleri şu şekilde ifade etmek mümkündür (Erişti, 2017):

- Araştırmanın konusu ile sonuçları daha ilişki ve yaşayan bir yapıdadır.
- Araştırma sürecinde kültürel ve karakteristik etkiler daha aktif rolindedir.
- Evrensel niteliğe sahip olma, çok yönlü bakış açısı, çok kültürlülük ve evrensel iletişim gibi kavramları yerel kimliklerle ele alıp yorumlamasını sağlamaktadır.
- Sosyolojik, ekonomik, politik ve toplumsal araştırma sürecinin bileşenlerini kültürel yansımalar ile ilişkilendirilmesine, yorumlanmasına ve yeniden ele alınmasına olanak tanır.
- Araştırma süresince elde edilen tecrübenin daha anlamlı olarak yorumlanmasına imkân tanır.
- Gerçek ve gerçekliğin bağlamı araştırma sürecinde daha derinlemesine incelemeyi sağlar.

Öğrencilere bilimsel ve görsel araştırma yöntemleriyle hazırlanan araştırmalardan bazıları örnekler üzerinden gösterilmiştir. Öğrencilerden kendi ilgi alanları, merak ettikleri ve derinlemesine öğrenmek istedikleri bir konuyu belirleyerek kendileri için en uygun bilimsel veya görsel araştırma yöntemlerinden birini kullanarak bir proje hazırlamaları istenmiştir. Proje öğrencilerinin kendi araştırmalarında kullandıkları yöntemler ve konuları aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: BİLSEM görsel sanatlar alanı proje öğrencilerinin proje konuları ve kullandıkları yöntemler

Öğrenci No	İlk Proje mi?	Hırladığı Projenin Adı	Yöntem	Desen
1	Evet	“Klasik Sanat Eserlerinin Açığa Çıkardığı Duygular Üzerine Bir Metafor Çalışması”	Nitel Araştırma	Olgubilim
2	Hayır	“Kocaeli’ne Göç Yoluyla Yerleşen Ev Hanımlarının El Sanatlarına Dair Bir Gaze”	Görsel Araştırma	Sanat Temelli Araştırma
3	Evet	“Şener Film Afişlerinin Göstergibilim Çözümlemesi”	Görsel Araştırma	Sanat Temelli Araştırma
4	Hayır	“BİLSEM Velilerinin Fotosesleri”	Görsel Araştırma	Sanat Temelli Araştırma
5	Evet	“Leman Dergisi Karikatürlerinin İçerik Analizi”	Görsel Araştırma	Durum Çalışması

Bu araştırmaya, BİLSEM’de görsel sanatlar alanı proje programında öğrenim gören lise öğrencilerinin hazırladıkları projelerin yöntemsel yaklaşımlardan uzak olmasından duyulan rahatsızlıktan dolayı yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. BİLSEM’lerde genel yetenek alanındaki öğrenciler tarafından hazırlanan projeler bilimsel araştırma yöntemlerine uygun olarak hazırlanırken sanat alanı öğrencilerinin yöntem bilgisinden yoksun olması, uluslararası niteliği olan TÜBİTAK Liselerarası Proje Yarışmalarında sadece genel yetenek alanı öğrencilerinin projelerinin yer alması bir eksiklik olarak görülmüştür. Oysaki sanat alanı öğrencilerinin de yöntemsel yaklaşımları tanınmaları, öğrenmeleri ve projelerinde kullanmaları onların da nitelikli alanlarda yer almasını sağlayabilecektir.

Bu araştırmanın amacı İzmit Bilim ve Sanat Merkezinde 2018-2019 eğitim-öğretim yılında görsel sanatlar alanı proje programındaki beş öğrencinin bilimsel veya görsel araştırma yöntemlerine göre hazırladıkları projelere yönelik görüşlerinin neler olduğunu belirlemektir.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- Öğrencilerin bilimsel veya görsel araştırma yöntemleriyle hazırladıkları projelerin onlara katkısına yönelik öğrenci görüşleri nelerdir?
- Bilimsel veya görsel araştırma yöntemleriyle hazırlanan projelerde öğrencilerin kendilerindeki güçlü ve zayıf yönlerine dair görüşleri nelerdir?
- Öğrencilerin araştırma konularını belirlemedeki etkenin ne olduğuna yönelik görüşleri nelerdir?
- Öğrencilerin yeni bir proje hazırlamaları durumunda dikkate alacakları faktörlere yönelik görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup fenomenoloji (olgubilim) ile desenlenmiştir. Veri toplama araçlarından yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşme kullanılmıştır. Öğrencilerin bu sorulara verdikleri cevaplar içerik analizi ile incelenmiştir.

Fenomenolojik yaklaşımın amacı, belirli bir durumu aydınlatmak, olayları, bir durumda katılımcılar tarafından nasıl algılandıkları yoluyla tanımlamaktır. Bu yaklaşımda araştırmanın, katılımcılarının bakış açısıyla temsil edilmesi anlamına gelmektedir. Fenomenoloji, deneyimin bireyin perspektifinden incelenmesi ve olağan algılama yolları ile ilgilidir. Epistemolojik olarak fenomenolojik yaklaşımlar, kişisel bilgi ve öznel paradigmasına dayanır ve kişisel bakış açısı ve yorumlamanın önemini vurgular. Bu nedenle, öznel deneyimleri anlamak, insanların motivasyonları ve eylemleri hakkında bilgi edinmek için önemlidir. Fenomenolojik araştırmalar etnografi, yorumlama ve sembolik etkileşimcilik gibi temelde nitel yaklaşımlarla örtüşmektedir (Lester, 1999).

Bu araştırmada proje programı sürecinde öğrencilere bilimsel veya görsel araştırma yöntemleriyle hazırlanan araştırmalardan bazıları örnekler üzerinden gösterilerek anlatılmıştır. Derste, ağırlıklı olarak tek Türkçe temel kaynak niteliğinde olan ve editörlüğünü Doç. Dr. Suzan Duygu Bedir Erişti'nin yaptığı "Görsel Araştırma Yöntemleri Teori, Uygulama ve Örnek" kitabından da yararlanılmıştır. Bu kitapta bahsi geçen yöntemler öğrenciler ile birlikte incelenmiştir. Öğrencilerin kendi ilgi ve yeteneklerini de işin içine koşabilecekleri bir konuyu, uygun olan bir yöntemi kullanarak araştırmalarını yapmaları istenmiştir.

Bu kitapta yer alan görsel araştırma yöntemleri şunlardır (Erişti, 2017):

- Söylem Analizi
- Karma Yöntemler
- Gaze: Yansıtıcı Araştırma Yöntemi
- Görsel Kültür
- Görsel ve Sosyal Göstergibilim
- Eylem Araştırması
- Etnografik Yaklaşımlar
- Fotoses
- Artografi
- Tasarım ve Dijital Platform Temelli Yaklaşımlar
- Geleneksel Sanatlara Dayalı Araştırma Yaklaşımları

Katılımcılar

Bu araştırmanın katılımcıları 2018-2019 eğitim-öğretim yılında İzmit Bilim ve Sanat Merkezi görsel sanatlar alanına kayıtlı proje öğrencilerinden oluşmaktadır. İki kız toplam beş lise öğrencisinden oluşan katılımcı grubundaki bu öğrenciler bilimsel veya görsel araştırma yöntemlerinden herhangi biri ile yılsonu projelerini hazırlamış ve bir jüri önünde savunmalarını yapmışlardır. Katılımcılar amaçlı örneklem türlerinden ölçüt örneklemeyle seçilmiştir. Bu bağlamda katılımcıların ölçütünü, tamamının lise düzeyi proje programına kayıtlı olması ve projelerini bilimsel veya görsel araştırma yöntemlerinden herhangi biriyle hazırlamış olması belirlemektedir. Ayrıca bu araştırmanın amacı sürecin başında katılımcılara anlatılmış olup, araştırmaya dâhil olmayı kabul ettiklerine dair katılımcılardan ve ebeveynlerinden yazılı ve sözlü onayları da alınmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerine yönelik bilgiler Tablo 2'de yer almaktadır

Tablo 2: Öğrencilerin demografik özellikleri

Öğrenci No	Cinsiyeti	Yaşı	Devam Ettiği Lise Türü	BİLSEM'deki Eğitim Süresi
1	Erkek	16	Fen Lisesi	5 Yıl
2	Kız	16	Proje İmam Hatip Lisesi	6 Yıl
3	Erkek	17	Anadolu Lisesi	6 Yıl
4	Erkek	15	Fen Lisesi	6 Yıl
5	Kız	17	Kız Meslek Lisesi	6 Yıl

Verilerin toplanması

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunda öğrencilere proje sürecindeki deneyimlerini ve algılarını sorgulayan yedi soru sorulmuş ve öğrencilerin verdikleri cevaplardan ayrıntılı verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların her biri ile ayrı ayrı yapılan ve yaklaşık yirmişer dakika süren görüşmeler yapılmıştır. Fenomenolojik görüşmenin doğası gereği, görüşmenin akışına göre bu sorulara birkaç soru eklenebildiği gibi bir soru azaltılabilmektedir. Bu durum süreye de yansiyabilmektedir. Katılımcıların hem velilerinden hem de kendilerinden onay alınarak sorulara verilen cevaplar ses kayıt cihazına kaydedilmiştir.

Görüşme, muhtemelen sosyal bilimler için merkezî bir kaynak olan nitel araştırmalarda kullanılan en yaygın yöntemdir. Niteliksel görüşmeler, disiplin alanlarındaki birçok önemli çalışmanın temelini

oluşturmaktadır (Edwards ve Holland, 2013). Araştırmanın temel veri toplama aracı görüşme olmasına rağmen gözlem, görsel araçlar, yazılı materyaller gibi fenomenolojik araştırmalarda da birçok veri toplama araçlarından yararlanılabilir (Ersoy, 2016).

Bir iletişim ve etkileşim süreci olan fenomenolojik görüşmede hem katılımcılar hem de araştırmacı bu sürecin etkin bireyleridir. Görüşmede geçen konuşmalara odaklanmak ve konuyu belli bir noktada toplamak amacıyla görüşme, araştırmacının belirlediği sorulardan oluşur. Hazırlanan sorular bağlamında yapılan görüşme, katılımcıların ilgilerine göre süreci yönlendirebilirler (Ersoy, 2016). Araştırma katılımcılarının “yaşanmış deneyimlerini” araştırmacıya rahatlıkla söylemesine izin verilmesi önemlidir.

Verilerin analizi

Bu araştırmada temaları tanımlamak için görüşme yanıtları okunmuş, katılımcıların yanıtlarında tekrarlanan kelimeler veya kelime öbekleri aranmıştır. Sonrasında görüşmeler sırasında kullanılan ses kayıt cihazı yeniden dinlenerek kontrol sağlanmıştır. Araştırma, katılımcıların söylediklerinin tam olarak anlaşılabilmesi için üçüncü kez okunduktan sonra, araştırmanın katılımcılarının cevapları örüntüsünde bazı temalar ve kategoriler oluşturulmuştur.

Fenomenolojik araştırmalarda veri analizi yaşantıları, deneyimleri ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir. Dolayısıyla içerik analizinde olguyu tanımlayabilen temaların ortaya çıkarılmasına ve verinin kavramsallaştırılmasına çalışılır. Sonuçlar sık sık doğrudan alıntılara yer verilerek betimsel bir anlatımla sunulur. Ayrıca ortaya çıkan tema ve örüntüler çerçevesinde elde edilen bulgular açıklanarak yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 72). Kullanılan fenomenolojik yaklaşım fenomenolojik araştırmalarda veri analizini de şekillendirmektedir. Betimleyici fenomenolojide genellikle deneyimlerin temalandırılarak betimlenmesiyle veri analizi kurgulanır ve araştırmacı bu süreçte daha esnek davranabilmektedir (Ersoy, 2016).

Bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme sorularıyla elde edilen veriler içerik analizi yoluyla incelenmiştir. İnceleme esnasında yorumlama ve çıkarımlarda bulunularak derinlemesine analiz yapılmaya çalışılmıştır. Böylece öğrencilerin bilimsel veya görsel araştırma yöntemlerinden herhangi birini kullanarak hazırladıkları projelere yönelik deneyimlerini ortaya koyan cevapları, araştırma sorularıyla ele alınarak incelenmiştir.

Araştırmada ayrıca öğrencilerin hazırladıkları projeler önceden belirlenen ölçütlere göre araştırmacılar tarafından değerlendirilmiştir. Bu ölçütler; “Özgünlük ve Yaratıcılık” (benzer çalışmalardan farklılıkları), “Bilimsel Yöntem” (problem veya araştırma sorusu, konu ile ilişkili kaynak taraması), “Sonuç ve Öneriler” (veri analizinin doğru olarak yapılması ve yorumlanması) ve “Raporlama” (proje raporu hazırlanmasındaki belirtilen kurallara uygunluğu) şeklindedir. Araştırmacılar öğrenci projelerini, belirtilen ölçütlerin 1-4 arası bir dereceli puanlama rubriği ile değerlendirmişlerdir. Bu rubrikte 4 “Çok İyi”, 3 “İyi”, 2 “Orta”, 1 “Geliştirilebilir” anlamlarına gelmektedir. Araştırmacıların verdikleri puanların ortalamaları alınarak Tablo 3’e aktarılmıştır.

Tablo 3: Araştırmacıların öğrenci projelerini değerlendirme sonucu

Öğrenci No	Özgünlük ve Yaratıcılık	Bilimsel Yöntem	Sonuç ve Öneriler	Raporlama	Ortalama
1	4	4	4	4	4
2	3	4	4	4	3,75
3	4	3	3	3	3,25
4	4	3	3	3	3,25
5	3	2	3	3	2,75

Bulgular

Bu bölümde, katılımcılar proje programı sürecinde görsel araştırma yöntemlerine göre hazırladıkları projelerine yönelik deneyimlerini ortaya çıkaran bulgular, elde edilen verilerin analizi sonucunda, başlıklar altında sunulmuştur.

Araştırmaya katılan öğrencilerle yapılan görüşmede her bir sorunun bir diğeriyle ilişkili olduğu toplam yedi farklı yarı yapılandırılmış görüşme sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların isimleri yerine numaraların kullanıldığı, soru ve cevapların tam haliyle verildiği tablolarda ayrıca ulaşılan kod ve temalara da yer verilmiştir.

Bilimsel veya görsel araştırma yöntemlerine göre hazırlanan projelerin öğrencilere katkısına yönelik bulgular:

Araştırmada öğrencilerin bilimsel/görsel araştırma yöntemlerine bağlı olarak hazırladıkları projeler ve proje hazırlama sürecinin kendilerine ne gibi katkıları olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu soru kapsamında ulaşılan tema ve kodlar aşağıdaki tabloda (Tablo 4) yer almaktadır.

Tablo 4: Öğrencilerin hazırladıkları projelerin katkılarına yönelik bulgular

Araştırmacı Sorusu: Bu projenin ve hazırlanma sürecinin sana ne gibi bir katkısı veya katkıları olduğunu düşünüyorsun?				
Katılımcı No	Katılımcıların ifadeleri	Kodlar	Temalar	
1	Daha önce bilimsel araştırma yöntemleri ile bir araştırma yapmadığım için bir tecrübe oldu bana.	Deneyim		
2	El sanatlarını sevmeme yardımcı oldu.	Yeni ilgi alanı	Nitelikli bir araştırma yapma	
3	Bir kere en öncelikle bilgisayardaki Word programını kullanmayı öğrendim, hiç bilmiyordum. Neredeyse orada hiçbir şey hazırlamamıştım. Sizin de yardımınızla o programı çok güzel bir şekilde kullanabiliyorum. Yani başka bir şekilde de proje yapsam zorlanmam diye düşünüyorum. Onun haricinde, nitelikli bilgi araştırmayı öğrendim. Kaynakça yazmayı ve alıntı yapmayı öğrendim.	Nitelikli araştırmayı öğrenme	Yeni bir bilgi öğrenme deneyimi	
4	Fotoses insanın hayatına güzel şeyler katıyor, çünkü kendisi başlı başına özel bir araştırma yöntemi bence, bu yüzden bana güzel şeyler katmış oldu, insanların düşüncelerini öğrenmiş oldum en azından.	Yeni bir yöntemi öğrenmenin katkısı		
5	Üniversitede proje yapacağım zaman bana büyük bir katkısı olacağını düşünüyorum, çünkü üniversitede projeler daha ciddi oluyor, bu da bana çok yardımcı olacak.	Nitelikli araştırmayı öğrenme deneyimi		

Öğrencilerin bilimsel ve/ya görsel araştırma yöntemleriyle hazırladıkları projelerin kendilerine olan katkısında “Nitelikli bir araştırma yapma” ve “Yeni bir bilgi öğrenme deneyimi” temalarından oluştuğu görülmektedir. Öğrenciler proje hazırlama sürecinde kendi ilgi alanlarında konular belirleyerek nitelikli bir araştırma yapma ve öğrenme deneyimi elde ettiklerini düşünmektedirler. 1 numaralı katılımcı proje sürecini yöntem dayalı bir deneyim olarak görmektedir. 2 numaralı katılımcı ilgi alanı dışında farklı bir proje yapma konusundaki endişesini, proje bitiminde yeni bir ilgi alanını sevmesi olarak ifade etmiştir. 3 numaralı katılımcı bu sürecin kendisine daha çok teknik donanım sağladığı görüşündedir. Hem bilgisayarda program kullanıma hem de bilimsel bilgileri yazma konusunda kendisindeki gelişimi sözlerine yansıtılmaktadır. 4 numaralı katılımcı sonuç yerine sürecin kazanımlarını vurgulayarak yeni bir araştırma yöntemini öğrenme deneyiminin kendisine olumlu katkıları olduğunu belirtmiştir. 5 numaralı katılımcı bu deneyimini üniversite eğitimi sırasında hazırlayacağı projeler için bir ön bilgi olarak görmektedir. Bu bağlamda gelecekte daha profesyonel projeler hazırlayabileceği düşüncesindedir. Ortaya çıkan temalardan öğrencilerin projelerinde kullandıkları yöntemleri önemli bir deneyim olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Bilimsel veya görsel araştırma yöntemleriyle hazırlanan projelerde öğrencilerin güçlü ve zayıf yönlerine dair bulgular:

Öğrencilerin hazırladıkları projelerde ve proje hazırlama sürecinde kendilerinde gördükleri güçlü ve zayıf yönlerin neler olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu soru kapsamında ulaşılan tema ve kodlar aşağıdaki tabloda (Tablo 5) yer almaktadır.

Tablo 5: Öğrencilerin hazırladıkları projelerde kendilerinde gördükleri güçlü ve zayıf yönlere yönelik bulgular

Araştırmacı Sorusu: Proje sürecinde kendinde gördüğün güçlü ve zayıf yönlerin neler olduğunu düşünüyorsun?			
Katılımcı No	Katılımcıların ifadeleri	Kodlar	Temalar
1	Resim ve müzik eserlerini seçmek zor olmadı, o kolaydı. Zayıf yönüm ise sunum hazırlamak.	İçerik hazırlamada güçlü, sunumda zayıf	
2	Güçlü hissettiğim yönler araştırma kısmı, okudum ve iyi yaptım ama sunuda çok kötüydüm.	Araştırma (kavramsal bölüm) güçlü, sunum zayıf	Araştırmanın kavramsal çerçevesini hazırlamakta güçlü
3	Zayıf gördüğüm yönler bilgisayar kullanmak, o konuda kendimi geliştirdim zaten, Güçlü gördüğüm kısımda cümleleri kendi kafamda tamamlayabiliyordum, mesela filmin konusunu kendim yazmıştım, internette çok fazla bakmadan yazdığım için izlediğim şeyi anlayıp yazıya dökmek bence önemli bir şey. Gördüğün, okuduğun bir şeyi kendi kafandan yazıya dökmek önemli, onu yaparken kendimi güçlü hissettim. Dediğim gibi, bunu icraata döktüp bilgisayara aktarıırken de zayıf hissettim.	Araştırmada kendi cümlelerini kullanmak güçlü, bilgisayar kullanımı zayıf	Sunum hazırlama ve bulgular-sonuç bölümünü yazmada zayıf
4	Ben sunumumu iyi yaptığımı düşünüyorum, konuşmayı seviyorum, iyi bir şey yaptığımı düşünüyorum. Zayıf yönüm hazırlamakta biraz sıkıntı çektim, hocam sağ olsun, yardım etti. Yazı yazmakta biraz yavaşım, güçlük çektim gerçekten, güçlük çektiğim yerler oldu, anlamadığım yerler de vardı ve oralarda hocam yardımcı oldu.	Kavramsal bölümü yazmakta zayıf, sunum güçlü	
5	Konuyu çabuk belirleyip o konuya daha hâkim olduğum için konuları çabuk ayırabiliyorum ama o konu hakkında bulgular ya da sonuç kısmına geldiğim zaman oralarda biraz kafam karışıyor.	Kavramsal bölümü hazırlamada güçlü, bulgular ve sonuçları hazırlamada zayıf	

Öğrencilerin, proje hazırlama sürecinde kendilerinin “araştırmanın kavramsal çerçevesini hazırlamakta” güçlü, “sunum hazırlama, bulgular ve sonuç bölümlerini yazmada” ise zayıf olduklarına dair temalar ortaya çıkmıştır. 1 ve 2 numaralı katılımcılar sunum hazırlama ve sunma konusunda kendilerini zayıf bulduklarını, ancak projelerinin içerik/kavramsal bölümünü hazırlamada ise güçlü gördüklerini ifade etmişlerdir. Araştırmada 3 numaralı katılımcı bilgisayar kullanımı konusunda yetersizliği/eksikliği olduğunu belirterek bunu kendisinin zayıf yönü olarak nitelendirmiştir. Katılımcılardan, hazırladıkları projeleri Word belgesinde ve APA kuralları çerçevesinde düzenlemeleri istenmiştir. Bu süreçte ayrıca öğrencilerin projelerini raporlaştırmada kendi cümlelerini kullanmalarının öneminden de bahsedilmiştir. 5 numaralı katılımcı, benzer şekilde, araştırmanın kavramsal bölümünü hazırlamada kendisini güçlü bulurken bulgular ve sonuç bölümünü yazmakta zorlandığı için burada kendisini zayıf gördüğünü ifade etmiştir.

Öğrencilerin araştırma konularını belirmelerindeki etkene yönelik bulgular:

Araştırma ile öğrencilerin proje konularını belirmedeki etkenlerin neler olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu soru kapsamında ulaşılan tema ve kodlar aşağıdaki tabloda (Tablo 6) yer almaktadır.

Tablo 6: Öğrencilerin hazırladıkları projelerinin konularını belirlemelerine yönelik bulgular

Araştırmacı Sorusu: Proje konusunu belirlemedeki etken ne oldu?			
Katılımcı No	Katılımcıların ifadeleri	Kodlar	Temalar
1	Sosyal medyada karşılaştığım güzel bir etkinlik vardı, ondan fikir alarak yaptım.	Beğeniye/ilgiye yönelim	
2	İlk başta proje yapmak istemiyor, yine resim yapmak istiyordum. İlk önce Türk tarihindeki resimlerle falan başladık, sonra oradan el sanatlarına geçtik, işte öyle oldu.	İlgi alanı arayışı	İlgi alanlarına yönelim
3	İlk önce reklamlar ile ilgili bir proje belirlemiştim fakat bunun bana çok hitap etmediğini fark ettim, sonra sizin de yardımınızla kendime yakın olan taraftan seçtim. Filmlerle ve görsellerle ilgili projeyi kendime daha uygun gördüm.	İlgi alanına yönelim	İmkânlar
4	Proje konusunu belirlemede etken geliş saatlerim ve öğretmenimle olan ilişkim ve aynı zamanda güzel bir proje olması idi.	İmkânlar	
5	Karikatüre karşı çok fazla ilgi duyduğum için o alana yöneldim.	İlgi alanına yönelim	

BİLSEM’de görsel sanatlar alanında her bir öğrencinin ilgi duyduğu alanlar farklı olabilmektedir. Bu durum öğrencilerin proje konularını belirlemelerindeki en büyük etken olarak görülmektedir. 1, 3 ve 5 numaralı katılımcılar seçtikleri proje konularını beğeni ve ilgi alanlarına bağlı olarak tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Ortaya çıkan temalardan biri “ilgi alanlarına yönelim” olurken diğer bir tema da “imkânlar” şeklinde olmuştur. 2 numaralı katılımcı projesini raporlaştırma yapmadan, sadece resim olarak hazırlamak istemiştir. Süreç içinde hem resim yapabileceği hem de raporunu hazırlayabileceği bir proje konusunu belirlemiştir. “İmkânlar” temasında katılımcının BİLSEM’e geliş saatleri ve projeye hâkim olma yeterliği gibi faktörler ifade edilmektedir.

Öğrencilerin yeni bir proje hazırlamaları durumunda dikkate alacakları faktörlerin neler olabileceğine yönelik bulgular:

Araştırmada öğrencilerin yeni bir proje hazırlama durumunda dikkate alacakları faktörlerin neler olabileceği ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu soru kapsamında ulaşılan tema ve kodlar aşağıdaki tabloda (Tablo 7) yer almaktadır.

Tablo 7: Öğrencilerin tekrar hazırlayacakları projelerde dikkat edecekleri unsurlara yönelik bulgular

Araştırmacı Sorusu: Tekrar proje yaparsan nelere dikkat ederdin?			
Katılımcı No	Katılımcıların ifadeleri	Kodlar	Temalar
1	Görevleri zamanında yerine getirmeyi, son ana sıkıştırmamayı.	Zamanı iyi kullanmak	
2	Daha iyi sunum yapmak için çalışırdım.	Çalışmak	
3	Öncelikle bu projede neye dikkat ettiysem diğer projede de kesinlikle ona dikkat etmem gerekiyor. Çünkü iki bilgiyi de ikisinde de kullanacağım her hâlükârda. Ekstra olarak, ben bunlarla yetindiğim için daha fazla nelere dikkat edilmesi gerekli, pek fazla bilgim yok, karşıma ne çıkarsa herhalde.	Bu projenin deneyiminden yararlanmak	Hazırladıkları projelerin deneyiminden yararlanmak
4	Daha kolay katılımcı bulabileceğim bir şey yapmayı düşünürdüm, çünkü katılımcılar kısmı çok uzun sürdü. Katılımcı bulamadığım için projemin geri kalanına düşen zamanla eş değer bir zamandı.	Proje katılımcılarına daha kolay erişimli bir proje tercihi	
5	Herhalde güvenilir kaynaklara dikkat ederdim. Çünkü bazı sitelerinki güvenilir olmuyor, yanlış şeyler olabiliyor.	Güvenilir kaynak kullanımı	

Yeni bir proje hazırlama durumunda öğrencilerin dikkate alacakları faktörlerin neler olabileceğine yönelik bulguların kodlarının her bir katılımcıya özel olarak farklı olduğu görülmektedir. Bu farklılığın, proje hazırlama sürecinde öğrencilerin yaşadıkları deneyime bağlı olarak değişmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Öğrencilerin yapacakları bir sonraki proje için dikkat edecekleri unsurlarda ortaya çıkan temanın “deneyimden yararlanmak” olduğu görülmektedir. 1 numaralı katılımcı zaman yönetimi konusunda eksik olduğunu düşünerek yeni bir proje hazırlama durumunda en çok dikkat edeceği unsurun zamanlama olacağını ifade etmiştir. 2 numaralı katılımcı kendinde gördüğü zayıf yönünü telafi etmeye yönelik olarak özellikle sunumunun daha iyi olması için daha çok çalışması gerektiğini belirtmiştir. 3 numaralı katılımcı ise hazırladığı proje sürecinde edindiği bilgiyi ve deneyimi bir sonraki projesinde kullanabileceğini ifade etmiştir. 4 numaralı katılımcı ise projesi ampirik bir araştırma olduğu için ihtiyaç duyduğu katılımcılara ulaşmakta yaşadığı güçlüğü bağlı olarak proje konusunu belirleyebileceğini belirtmiştir. 5 numaralı katılımcı da hazırlanan bir projedeki bilgilerin güvenilir olmasına yönelik hassasiyetini dile getirip tekrar hazırlayacağı projede buna dikkat edeceğini ifade etmiştir. Genel olarak katılımcılar hazırladıkları projelerden edindikleri tecrübeyi daha sonra hazırlayacakları projelerinde kullanmanın önemini ortaya koymuşlardır. Öğrencilerin süreç içinde edindikleri bilgileri, başka bir deneyimde kullanmak için “çıkardıkları dersler” olarak da nitelendirmek mümkündür. Aslında öğrencilerin proje hazırlanırken dikkat edilmesi gereken unsurlara dair kazanımları süreç içinde edindikleri gözlenmiştir. Bu bulgu ile her bir öğrencinin aynı zamanda, proje sürecinde kendinde gördüğü eksik veya zayıf yönleri de ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

Tartışma

Bu araştırma; BİLSEM’lerde görsel sanatlar alanında yapılan az sayıdaki araştırmalardan birisi olması bakımından ayrı bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Araştırma ayrıca öğrencilerin BİLSEM’deki eğitim süreci boyunca ilk defa bilimsel veya görsel araştırma yöntemi kullanarak nitelikli bir proje üretme sürecini değerlendirmesi bakımından da yapılan diğer araştırmalardan ayrılmaktadır. Bu bakımdan araştırma, BİLSEM’de görev yapan ve proje programında öğrencileri olan öğretmenler için bir kılavuz niteliğinde olacaktır. Genel olarak görsel sanatlar öğretmenlerinin proje programındaki resim alanı öğrencilerine, hangi yöntemlerle projeler hazırlatmaları gerektiği konusunda kafalarının karışık olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın bu bağlamda da BİLSEM görsel sanatlar öğretmenlerine katkı sağlayacağı ön görülmektedir.

Ayrıca bu araştırma; toplum, kültür ve günlük yaşamlarımızın giderek daha çok görsellerin doğasını anlamak ve geleneksel nitel yöntem araçlarını desteklemek amacı ile bir kaynak olarak ilgilenenler için daha da geliştirilebilir.

Sonuç ve öneriler

Lise projeleri daha çok nitelikli insan gücünün gelişimi süreçlerine katkı sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Alanı her ne olursa olsun öğrencilerin evrensel değerlerde ve ölçütlerde yapılan araştırmaları tanımaları, kullanmaları ve kendi projelerine yansıtılabilmeleri büyük önem taşımaktadır. Bir eğitim-öğretim yılı boyunca öğretmen/araştırmacı tarafından bilimsel ve görsel araştırma yöntemleri ders sürecine dâhil edilmiştir. Öğrencilerin bu süreçte edindikleri deneyimler, bulguların da ortaya koyduğu gibi, sürecin genel anlamda öğrencilere olumlu katkıları olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmaya katılan öğrencilerin tamamı proje programı süresince ilk defa bilimsel/görsel araştırma yöntemlerine uygun bir proje hazırlamışlardır. Bu durum öğrencilere yeni ve nitelikli bir bilgi edinme kazanımı sağlamıştır. Dolayısıyla araştırmanın aynı zamanda katılımcıları olan öğrenciler, bu süreçte nitelikli bir çalışma yapmanın heyecanı ve gururunu yaşamışlardır.

Bilimsel veya görsel araştırma yöntemlerine uygun olarak araştırma yapabilen BİLSEM görsel sanatlar alanı proje öğrencilerine yöntem bilgisi dışında ayrıca farklı disiplinleri de dâhil edebileceği projeler hazırlayabilmesine de katkı sağlayacaktır. Örneğin araştırmanın 1 numaralı katılımcısı, bu süreçte hazırladığı proje ile “TÜBİTAK Liselerarası Proje Yarışması” için psikoloji alanıyla ilişkilendirerek bu yarışmaya ön başvurusunu yapmıştır. Bu bağlamda BİLSEM’lerde görsel sanatlar alanı öğrencilerinin bilimsel veya görsel araştırma yöntemlerini öğrenmeleri sadece sanat alanıyla hazırladıkları projelerle sınırlı kalmayıp diğer disiplinlerle de ilişkilendirebilecekleri projeler üretmelerine katkı sağlayacaktır. Araştırmanın giriş bölümünde belirtildiği gibi BİLSEM Yönergesinin amaçlarından biri de disiplinler arası düşünmeye yönelik projelerin hazırlanmasıdır.

Bu araştırma sürecinde öğrenciler bilimsel veya görsel araştırma yöntemleriyle hazırladıkları projelerde kendilerini, özellikle kavramsal çerçevesini yazmada, yeterli görmektedirler. Bunun nedeni, araştırmanın literatür/kaynak tarama kısmını oluşturan kavramsal bölümünü hazırlamada öğrencilerin hem daha çok zaman ayırdıkları hem de var olan bilgilerden yararlandıkları için daha rahat yapabilmeleri olarak düşünülmektedir. Ancak projelerinin bulgular ve sonuç bölümünü raporlaştırmayı kendilerinin zayıf yönü olarak nitelendiren öğrencilerin, mevcut bilgilerden bağımsız, kendi araştırma verilerine bağlı olarak rapor oluşturmada zorlandıkları görülmüştür. Bu durumun öğrencilerin elde ettikleri verileri ne şekilde analiz etmeleri gerektiği konusundaki bilgi yetersizliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu yaş grubundaki öğrenciler için veri analizi daha fazla deneyime bağlı olarak geliştirilebilir. Nitekim araştırmalarının her bir aşamasında öğrenciler, daha önceden yapılmış somut örnekleri görmek istemiş, ancak her bir araştırma özgün olduğu için sadece konuya benzer makale örnekleri paylaşılmıştır.

Ayrıca öğrencilerden araştırma raporlarını bilgisayarda Word programında yazmaları ve düzenlemeleri istenmiştir. Bazı öğrencilerin temel bilgisayar programı kullanımlarında yetersiz olduğu görülmüştür. BİLSEM’de genel genel zihinsel yetenek alanında eğitim gören öğrenciler uyum programı hariç tüm programlarda “Bilişim Teknolojileri ve Yazılım” dersi alabilirken sanat alanı öğrencileri en fazla iki ay süren uyum programında bu dersi alabilmektedir. Bu, bir öğrencinin projesinin raporunu yazmada kullanabileceği gerekli programları öğrenebilmesi için yeterli bir süre değildir.

Öğrencilerin araştırma konularını belirlemedeki en büyük etkenin ilgi alanları olduğu görülmüştür. BİLSEM yönergesinde (MEB, 2019) de bahsi geçtiği üzere proje konuları öğrencilerin ilgi, yetenek ve potansiyelleri doğrultusunda kendileri tarafından belirlenmektedir. Öğretmen bu süreçte önceden yapılan araştırma örneklerini sunarak öğrencinin çalışma yapısına, ilgisine, yeteneğine ve becerisine en yakın konuyu tanıtmıştır. Ancak proje konusunun ne olacağına kararı tamamen öğrencilerin kendi inisiyatifleridir.

Öğrencilere projelerini hazırlama sürecinde görsel sanatlar alanındaki araştırmaların, uygulamaların ve teorilerin dışında yapılmış pek çok araştırma ile tanışma fırsatı sağlanmalıdır. Dolayısıyla görsel sanatlar alanında yapılmış farklı uygulamalar, kendi projeleri için bir fikir oluşturabilir. Öğrenciler bu sayede araştırmalarının sadece kendi sanatsal (daha çok resim) çalışmalarıyla sınırlı olmayıp uygulama sürecine katılımcıların dâhil edildiği projeleri de yapabilecekleri yargısına varabilirler.

Öğrencilerin yeni bir proje hazırlamaları durumunda dikkate alacakları en önemli faktörün bu süreçte edindikleri deneyim olmuştur. Öğrencilerin proje hazırlama sürecinde zaman yönetimi, kolay ulaşılabilir katılımcı, bilginin güvenilir olması gibi deneyimlerini yeni hazırlayacakları projelerinde kullanmanın önemli olduğu sonucuna varmışlardır.

Alan yazında BİLSEM görsel sanatlar alanı proje öğrencilere yönelik çalışmalarının yok denilecek kadar az olduğu görülmüştür. Usal ve Katırcı'ya ait "Bilsem'lerde Görsel Sanatlar Eğitimi Proje Üretimi ve Hazırlama Programı Kapsamında Kullanılan Bir Öğretim Yöntemi Örneği" adlı araştırmayla karşılaşmak mümkündür (Usal ve Katırcı, 2020). Bu çalışmada BİLSEM'lerde görsel sanatlar öğretiminde proje programında ders öğretmeninin kullandığı öğretim yöntemleri tespit edilmiştir. Araştırmada ayrıca dersin yapıldığı atölyenin fiziki tanımı, dersin süresi, öğrenci ve öğretmen profili ile ilişkilendirilerek öğretmenin öğretim yoluna uyan öğretmen tipinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma Usal ve Katırcı'nın çalışmalarından hem amaç hem de yöntem açısından farklılık göstermektedir.

BİLSEM'de Proje programındaki öğrencilerden, araştırma yöntemleri olarak ayrı bir derste değil de projelerini hazırlarken bu yöntemleri kazanmaları amaçlanmaktadır. Bu durum BİLSEM yönergesinde şu şekilde belirtilmektedir;

Madde 22- ç) "Proje üretimi ve yönetimi programı kapsamında yürütülen etkinliklerde yöntem olarak öğretmenlerin öğrencilere bilgi aktarmasından çok belirlenen projeler doğrultusunda çalışmaları ve bu süreç içerisinde öğrenmeleri temel alınır".

Ancak öğrencilere proje programı sürecinde araştırma yöntemleri, veri analizi ve orijinal bir proje hazırlayarak bir topluluk önünde sunuş yöntemlerini kavratmak zaman alıcı bir süreçtir. Aynı eğitim-öğretim yılında hem teorik anlatımda hem uygulamaya dönüştürmede zamanın yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu sürecin biraz daha geniş bir zaman içinde yapılması proje hazırlığının daha etkili ve verimli olmasını sağlayacaktır. Bilimsel veya görsel araştırma yöntemlerinin bir ders adı altında BİLSEM'lerdeki tüm alanlar (genel zihinsel, görsel sanatlar ve müzik) için zorunlu olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu dersin proje programı öncesinde, özel yetenekleri geliştirme programının son yılında verilmesinin, proje programına hazırlık niteliğinde olması uygun görülmektedir. Eğer bu ders gecikmeli olarak proje programında verilirse o eğitim-öğretim yılında öğrencilerden herhangi bir proje hazırlama beklentisi olmamalıdır.

BİLSEM'de genel zihinsel yetenek alanı özel yetenekli proje programı öğrencileri de, araştırdıkları disiplin alanları her ne olursa olsun, eğer bilimsel ve görsel araştırma yöntemlerine hâkim olurlarsa projelerine sanatı da dâhil etmekten çekinmeyeceklerdir. Ulusal veya uluslararası yapılan proje yarışmalarında modellemesi olan projelerin genellikle jürilerin değerlendirmesine olumlu katkısının olduğu düşünülmektedir. Yapılan projelerin alanı her ne olursa olsun, projenin görselleştirilmesi en az araştırmanın içeriği kadar önemlidir. Dolayısıyla BİLSEM'lerde görsel sanatlar alanı öğrencileri dışındaki genel zihinsel yetenek alanı öğrencilerinin de sanat eğitimi alması bu bakımdan çok önemlidir. Bu bağlamda özel yetenekli öğrencilerin tamamının estetik ve kültürel değerleri benimsemiş olarak daha nitelikli projeler hazırlayarak başarı elde edebilecekleri düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alexander, R. A. (1981). An historical perspective on the gifted and the talented. *Studies in Art Education*, 22(2), 38-48.
- Bloom, B. S. (1982). The role of gifts and markers in the development of talent. *Exceptional Children* 48, 510-22.
- Edwards, R. ve Holland, J. (2013). *What is qualitative interviewing?*. Bloomsbury Publishing.
- Erişti, S. D. (2017). Görsel araştırma yöntemleri. S. D. Erişti, *Görsel araştırma yöntemleri teori, uygulama ve örnek* içinde (s. 1). Pegem Akademi.
- Ersoy, F. (2016). Fenomenoloji. A. Saban ve A. Ersoy, *Eğitimde nitel araştırma desenleri* içinde (s. 51-111). Anı Yayıncılık.
- Kurdayıoğlu, M. ve Soysal, T. (2019). 2018 Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarının 21. yüzyıl becerileri açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*. 5(2), 483-496.
- Lester, S. (1999). *An introduction to phenomenological research*. ResearchGate. 25.10.2020 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/255647619_An_introduction_to_phenomenological_research adresinden erişildi.
- Mandal, H. (2019). *Lise öğrencileri araştırma projeleri yarışması proje rehberi*. 2204-A. Tübitak.
- Marcus, B. (2001). *Visual methods in social research*. Sage Publications.
- Marland, U. C. (1972). *Education of the gifted and talented*. U.S. Government Printing Office.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2019). Bilim ve sanat merkezleri yönergesi, *Tebliğler Dergisi*, MEB Yayınları.
- Moss, J. ve Pini, B. (2016). *Visual research methods in educational research*. Palgrave Macmillan.
- Rose, G. (2013). On the relation between 'visual research methods' and contemporary. *Open Research Online*, 24-46.
- Spencer, S. (2011). *Visual research methods in the social sciences awakening visions*. Routledge.
- Usal, Y. ve Katıranç, M. (2020). *BİLSEM'lerde (Bilim ve Sanat Merkezleri) görsel sanatlar eğitimi proje üretimi ve hazırlama programı kapsamında kullanılan bir öğretim yöntemi örneği*. 26.11.2020 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/338431999_bilsem'lerdebilim_ve_sanat_merkezleri_gorsel_sanatlar_egitimi_proje_uretimi_ve_hazirlama_programi_kapsaminda_kullanilan_bir_ogretim_yontemi_ornegi adresinden erişildi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Bs.). Seçkin Yayıncılık.

Etik kurul onayı

2018-2019 eğitim-öğretim yılında (2020 yılı öncesi) yapılması sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu araştırma herhangi bir kurum, kişi veya kuruluş ile herhangi bir çıkar çatışmasına sebep olmamaktadır.

Matematik öğretmen adaylarının uygulanan güncel ve eski lisans programlarına ilişkin görüşleri

Mathematics teacher candidates' views on the current and the previous undergraduate programs applied

Gönderim Tarihi / Received: 23.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 22.09.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.926763>

Aziz İLHAN*¹

Tayfun TUTAK²

Serdal POÇAN³

ÖZ: Bu çalışmanın amacı matematik öğretmen adaylarının güncel ve eski lisans programlarına ilişkin görüşlerini incelemektir. Nitel desende tasarlanan araştırmanın katılımcılarını Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinde bulunan bir ildeki üniversiteden uygun örnekleme yöntemiyle seçilmiş 169 (126 kadın, 43 erkek) matematik öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilmiş "Lisans Programı İçin Yapılandırılmış Görüş Formu" kullanılmıştır. Çalışma verileri içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Öğretmen adaylarının görüşlerine göre eski programın nitelikli öğretmen yetiştirme noktasında dezavantajlarının avantajlarından daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Matematik öğretmen adayları alan bilgisi, pedagoji ve genel kültür noktalarında konu/içerik ve pratik/uygulama anlamında eski programı avantajlı bulurken, alan bilgisi, pedagoji, genel kültür ve staj noktalarında dezavantajlı bulmaktadır. Bunun yanında yeni program için öğretmen adaylarının görüşleri ele alındığında nitelikli öğretmen yetiştirme noktasında programın avantajlarının dezavantajlarının önüne geçtiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Matematik lisans programı, Matematik öğretmen adayları, Matematik eğitimi

ABSTRACT: The aim of this study is to examine pre-service mathematics teachers' opinions about the undergraduate curriculum. The participants of the study which employed a qualitative research design are 169 (126 females, 43 males) mathematics teacher candidates selected through convenience sampling method from a university located in the Eastern Anatolia region of Turkey. Structured Opinion Form for Undergraduate Curriculum developed by the researchers was used as data collection tool. The data were analyzed by the content analysis method. According to opinions of the pre-service mathematics teachers, it was revealed that the disadvantages of previous curriculum are more than its advantages in training qualified teachers. Mathematics teacher candidates found the program advantageous in terms of subject/content and practice/application in-field knowledge, pedagogy and general culture points, while they found the previous program disadvantageous in field knowledge, pedagogy, general culture, and internship points. Besides, considering the opinions of teacher candidates for the new program, it was suggested that the advantages of the program overcome its disadvantages in training qualified teachers.

Keywords: Mathematics undergraduate curriculum, Mathematics teacher candidates, Mathematics education

* Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü/Matematik Eğitimi Anabilim Dalı, aziz.ilhan@inonu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7049-5756>

² Doç. Dr., Fırat Üniversitesi/ Eğitim Fakültesi/Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü/Matematik Eğitimi Anabilim Dalı, tayfuntutak@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0277-6377>

³ Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi/Genç Meslek Yüksekokulu/Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, spocan@bingol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6901-0889>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

As a result of the curriculum updated periodically, scientists carried out studies in this field, and relevant institutions provided updates in this direction. Işık & Soran (2005) compared the curriculum of teacher training institutions in terms of elective area, laboratory, the teaching profession, the elective teaching profession, and general culture courses, the names of the courses, their number, weekly hours, total credits, and information about the periods of the courses. Tan-Şişman (2017) evaluated the concepts in the course content of teacher training undergraduate programs in his study. In the study of Güzel et al. (2010), the secondary school mathematics curricula at Turkey, Germany, and Canada were studied comparatively. Erbilgin & Boz (2013) examined math teacher training programs in Finland, Japan, and Singapore comparatively in their study. Uzunboylu & Hürsen (2012) evaluated educational programs in terms of some variables in their study. Küçükahmet (2007) analyzed the teacher training undergraduate programs, which started to be implemented in the 2006-2007 academic year, comparatively. Kumral (2010) evaluated the curriculum of the education faculty with the educational criticism model in her study. Similarly, Kaymakçı (2012) evaluated the content of 1998 and 2006 undergraduate programs. Considering these and similar studies in the literature and the opinions of scientists, the relevant institutions of the countries updated their curriculum.

Methodology

In Turkey, the Council of Higher Education [CHE] updated the teacher training undergraduate programs in 2017. In this direction, the curricula of twenty-five departments in education faculties were revised together with the primary education mathematics undergraduate curriculum. The research design used in the study was phenomenology which is one of the qualitative research methods. The phenomenological pattern focuses on phenomena that we are aware of but do not have an in-depth and detailed understanding of. In phenomenological research, the main data collection tool is interview (Yıldırım & Şimşek, 2016). The Structured Opinion Form for Undergraduate Curriculum developed by the researchers was used as a data collection tool in the study. The participants of the research were 169 (126 females, 43 males) mathematics teacher candidates selected through convenience sampling method from a university located in the Eastern Anatolia region of Turkey. The data were analyzed through the content analysis method. The content analysis method is preferred for analyzing the subjects that are not theoretically unclear by creating themes or sub-themes (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Findings and discussion

According to the results of the research, the previous curriculum was qualified to train qualified teachers, to develop field knowledge, to develop general culture, to train pedagogically equipped teachers, to train pedagogical content knowledge, to raise highly motivated teachers, to train teachers who have absorbed the basic values and ideals of the society, and to train role model teachers. It was suggested that the disadvantages are more than the advantages in terms of raising skilled teachers, training teachers who have internalized universal values, teacher training with high content knowledge, pedagogy courses, pedagogical content knowledge courses, and optional lessons. One of the reasons for the results obtained may be the inadequacy of the courses related to pedagogical knowledge in the old program at the point of training qualified teachers. Another reason may be that the internship training takes place only in the fourth grade. They emphasize the point that the pre-service teachers, who put forward their disadvantages in developing field knowledge, prevent the application of theory in the relevant program. At the point of developing general culture, it can be shown that while general culture education is given importance in the program, the concept of general culture is not taken into account in the implementation process or in the teaching activities in which the program is applied. Besides, at the point of training teachers with pedagogical skills, pedagogical training in the relevant program is intensely given in the following grades rather than the first grade and the fact that the prospective teachers want to be trained more in this field may be the reason for the result. However, it is possible to say that pedagogical content knowledge courses take place less than subject knowledge courses. For the findings of motivation, it can be shown that there are not enough activities or practices that will increase motivation. However, the fact that the content did not give pre-service teachers enough opportunities to undertake role models

during the implementation process may be the reason for the findings of the role model. One of the reasons why the advantages of the previous program are more than its disadvantages in terms of training professionally knowledgeable and skilled teachers may be the lack of sufficient activity practices and internship training in the relevant program. The reason for the disadvantages of the old curriculum in training teachers who have assimilated universal values may be that values education is not considered as a lesson in the related program or it is aimed to be implicitly introduced to prospective teachers.

Results and recommendations

The teacher candidates consider the related program more advantageous in fields of field knowledge, pedagogy, general culture and internship. The reason for this can be shown as considering the important points in training qualified teachers as a result of the revision of the program. It was suggested that the advantages of the program overcome the disadvantages in terms of developing field knowledge. The teacher candidates consider the related program more advantageous in terms of including high-level information, being innovative, based on logic, increasing professional equipment, and increasing general culture. Furthermore, they evaluated the new program as disadvantageous in terms of superficiality, traditional status, difficult and complex situations, increasing professional equipment and lack of time. The reason for this may be that the teacher candidates want to take the field knowledge lessons more applied and professionally. The pre-service teachers see the related program as more advantageous in terms of mathematical culture, timeliness, being innovative, elective courses, developing perspective, developing thinking skills, developing logic, personal development, cultural transfer, and relating to daily life. Besides, the prospective teachers evaluated the new program as disadvantageous in terms of general culture in terms of elective courses, activity practices, and relating to daily life. The reason for this can be shown as taking into account the important points in training teachers whose general culture has been developed as a result of the revision of the program. The teacher candidates criticized the new program in terms of personal development, professional equipment, and its relationship with daily life. This may attribute to the consideration of the important points at the point of training teachers who are pedagogically equipped as a result of the revision of the program. The teacher candidates consider the related program more advantageous in terms of being student-centred, increasing professional equipment, making sense of student behaviour, and ensuring active participation. Teacher candidates also criticized the new program for increasing professional equipment and making sense of student behaviour. It may be due to considering the important points in training competent teachers in terms of pedagogical content knowledge as a result of the revision of the program.

Giriş

Öğretmen eğitimi ve öğretmenlerin mesleki gelişimi özellikle artan eleştiriler nedeniyle son yıllarda geniş çapta bir araştırma konusu olmuştur (Hummes vd., 2019; Kaisera ve König, 2019). Bu bağlamda nitelikli öğretmen yetiştirme dünya ülkelerinin temel hedefleri içerisinde yer almaktadır. Bununla birlikte öğretmenlerin içinde yaşadığı dönemin gereksinimlerine uygun, çok yönlü ve çağın teknolojisini doğru çözümlenerek yetiştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Sözer, 1991). Amerikan Öğretmen Eğitim Kurumları Birliği (The American Association of Colleges for Teacher Education [AACTE]) ile 21.Yüzyıl Becerileri Ortaklığı (Partnership for 21st Century Skills [P21]) tarafından hazırlanmış olan raporda, 21.yüzyıldaki öğretmen eğitimi programlarının, ek olarak bir ders veya ders saati eklenmesinden ziyade bir değişim gerektiği vurgulanmaktadır. Bununla beraber 21.yüzyıldaki öğretmen adaylarının, derin düşünce yapısına sahip olma, akademik alanda uzmanlaşma ve 21. yüzyıldaki becerilere dönük bir programın ne şekilde geliştirileceğine dönük yetkinliğe sahip olmaları gerektiği de belirtilmiştir (Greenhill, 2010).

Güncel uluslararası sorunlarından biri olarak gösterilen nitelikli matematik öğretmenlerinin yetiştirilmesi noktasında birçok ülke yükseköğretim programlarında değişikliklere gitmiştir (Vlasenko vd., 2019). Okullarda kaliteli matematik eğitiminin ortaya çıkmasında ön koşul olan matematik öğretmenlerinin iyi yetiştirilmesi konusu hem okullar hem de yükseköğretim kurumları için öncelik haline gelmiştir (Kaisera ve König, 2019). Öğretmen yetiştirilirken çağın gereksinimleri çerçevesinde program geliştirme çalışmaları bu noktada ön plana çıkmaktadır. Öğretmen yetiştiren kuruluşların veya üniversitelerin öğretim programlarının uzmanlar aracılığıyla iyi bir şekilde hazırlanmasına, içinde bulunan toplumun ihtiyaçları yönünde ve çağın koşullarına uygun bir şekilde tekrar düzenlenmesine ve bu düzenleme içinde programların dönem dönem değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Işık ve Soran, 2005). Çünkü matematik öğretmeni eğitimi, matematik bilgisi kadar öğretme ve öğrenme bilgisini de gerektiren karmaşık ve disiplinler arası iş birliğini içeren bir konudur (Ayalew, 2017). Cochran-Smith ve Fries (2008) öğretmenlerin eğitilmesi noktasında yapılmış olan çalışmaları; program, yetiştirme, öğrenme ve ürün odaklı olmak üzere dört başlık şeklinde sınıflamıştır. Ayrıca bu araştırmacılar öğretmenlerin eğitime ilişkin anlayışların ve yaklaşımların kavramsallaştırılmasına ve uygulamalara yansımaya dönük var olan yönelimleri açığa çıkarmışlardır. Program odaklı öğretmen eğitimi çalışmaları, önemini kaybetmeyen çalışma konuları içerisinde yer bulmaktadır. Nitekim eğitimin kalitesini birçok faktör belirlemektedir (Asıkın vd., 2018). Özellikle matematiği etkili bir şekilde öğretmede bilginin miktarı, hangi becerilere sahip olunması gerektiği ve eğilimlerin neler olduğu soruları önemli bir yere sahiptir (Corven, 2021). Bu sebeple matematik öğretimi, öğretme ve öğrenmede kullanılan bilgi, pedagoji ve beceriler anlaşılmadan etkili bir şekilde yürütülemez (Oslund, 2016).

Öğretim süreçlerinin her basamağında önemli görülen eğitim programları öğretmen yetiştirme süreçlerinde de önemsenmekte, dinamik ve canlı bir şekilde güncellenerek uygulamaktadır. Eğitim programları, yalnız yazılı bir dokümanı değildir. Eğitim programları program geliştirmenin her unsurunu kendi içerisinde değerlendirir ve içerdiği unsurların öteki öğeler ile olan ilişkisini göz önünde bulundurarak ortak bir paydada bütünleşmesini sağlar (Ornstein ve Hunkins, 2004; Oliva ve Gordon 2013). Özcan'a (2012) göre, öğretmen eğitimi programı, yetiştirilmesi amaçlanan öğretmen profilinde var olması gereken bilgileri, becerileri, nitelikleri, yetkinlikleri, vb. noktalarında temel belirleyici bir kavram olmaktadır. Bu noktada ideal olan, resmi programın planlandığı gibi uygulamaya yansıtılması ve uygulama neticesinde ortaya çıkan çıktılardan programın hedefleri ile benzerlik göstermesidir (Hjalmarson, 2008). Öğretmen adaylarının bilgilerini desteklemek amacıyla, kimi ülkelerde ileri düzey matematik dersleriyle beraber, öğretmen adaylarının öğrencilere matematiği derin öğrenmelerini sağlayacak derslerde öğretim programlarına dahil edilmiştir (Schmidt vd., 2007).

Literatür taraması

Belirli periyotlarla güncellenen öğretim programları neticesinde bilim insanları bu alana yönelik çalışmalar yapmakta, ilgili kurumlar bu doğrultuda güncelleme işlemleri yürütmektedir. Işık ve Soran (2005) öğretmen yetiştiren kurumların öğretim programlarını alan, seçmeli alan, laboratuvar, öğretmenlik meslek, seçmeli öğretmenlik meslek ve genel kültür dersleri, derslerin adları, sayıları, haftalık saati, kredileri ve dönemlerine ait bilgileri açısından karşılaştırmıştır. Tan-Şişman (2017)

çalışmasında öğretmen yetiştirme lisans programlarının ders içeriklerinde bulunan kavramları değerlendirmiştir. Güzel ve diğerleri (2010) Türkiye, Almanya ve Kanada'nın ortaöğretim matematik öğretim programlarını karşılaştırmalı bir şekilde incelemiştir. Erbilgin ve Boz (2013) çalışmalarında Finlandiya, Japonya ve Singapur'daki öğretmen yetiştirme programlarını karşılaştırmalı bir şekilde incelemiştir. Uzunboylu ve Hürsen (2012) çalışmalarında eğitim programlarını bazı değişkenler açısından değerlendirmişlerdir. Küçükahmet (2007) çalışmasında 2006-2007 eğitim döneminde uygulanmaya başlanan öğretmen yetiştirme lisans programlarını karşılaştırmalı bir şekilde analiz etmiştir. Kumral (2010) çalışmasında eğitsel eleştiri modeliyle eğitim fakültesi öğretim programlarını değerlendirmiştir. Yine Kaymakçı (2012) 1998 ve 2006 lisans programlarının içeriğini değerlendirmiştir. Alan yazındaki bu ve benzeri çalışmalar ve bilim insanlarının görüşleri dikkate alınarak ülkelerin ilgili kurumları öğretim programlarını güncellemektedir.

Türkiye'de Yüksek Öğretim Kurulu [YÖK] öğretmen yetiştirme lisans programlarında 2017 yılında güncellemeye gitmiştir. Bu doğrultuda ilköğretim matematik öğretmenliği lisans programıyla beraber eğitim fakültelerinde bulunan yirmi beş bölümün programı revize edilmiştir. İlgili düzenleme ile öğretmen yetiştirme programlarının güncellenmesi noktasında on yıllık bir sürecin geride bırakıldığı ifade edilmiş, meslek bilgisi derslerinin yeniden düzenlenmesi ve ilgili programlarda bu derslere ağırlık verilmesi ile birlikte öğretmenlik uygulamalarının daha geniş bir zaman aralığına yayılması ve daha yapılmış şekilde yürütülmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda lisans programlarından mezun öğretmen adaylarının;

- (i) Milli, evrensel ve bölgesel-yerel kültürleri, bu kavramlar arasındaki ortak ve farklı yanları tanıyabilen,
- (ii) Ahlaki, kültürel değerler ve kişilik bakımından rol model olan,
- (iii) Teknoloji okuryazarı ve araştırmacı olarak mezun olmaları hedeflenmektedir.

Yeniden yapılandırılan öğretmen yetiştirme lisans programındaki dersler, alan eğitimi, meslek bilgisi ve genel kültür olmak üzere üç grup şeklinde oluşmuştur. Programda genel kültür dersleri %15-20, meslek bilgisi dersleri %30-35 ve alan eğitimi dersleri %45-50 oranında yer almıştır. İlköğretim matematik öğretmenliği programında ise bu oranlar meslek bilgisi derslerinde %34, genel kültür derslerinde %18 ve alan eğitimi derslerinde %48 şeklindedir. Bu düzenleme yapılırken meslek bilgisi ders içeriklerinde ve adlarında güncellemeler yapılmış, içerikler zenginleştirilmiş, yeni dersler eklenmiş, öğretmenlik uygulaması iki döneme dağıtılmış ve etik değerlere önem verilmiştir. Genel kültür derslerinde teknolojik yeniliklere yer verilirken, alan eğitimi derslerinde bazı dersler kaldırılmış, öğretim süreçleriyle doğrudan ilişkili olan derslerin saatleri artırılmıştır. İlköğretim Matematik Öğretmenliği programında sayılar, geometri ve ölçme, cebir, olasılık ve istatistik dersleri yer almaktadır. Bu doğrultuda tüm öğretmen yetiştirme lisans programları için çekirdek program geliştirilmiştir. Öğretmenlik programlarına uygulamaya uygun sınıf içinde öğrenmelerin değerlendirilebileceği seçmeli dersler eklenmiştir. Öğretmen adaylarının daha kaliteli ders kitapları seçebilme ve kullanmaları için programlara dersin isminin başına ilgili alanın ismi eklenerek ders kitapları değerlendirilmesi dersleri oluşturulmuştur. Lisans öğretim programlarının toplam kredileri uluslararası standartlar göz önünde bulundurularak gözden geçirilmiş, toplam krediler 140-150 şeklinde ayarlanmıştır. Bu doğrultuda öğretmen adaylarının program dışında daha fazla kültürel ve sosyal etkinliklere dâhil olabilmeleri, okullarda öğretmenlik uygulamalarına daha rahat katılabilmeleri ve Bologna sürecine uyum sağlamak hedeflenmiştir. Böylece öğretim programlarının güncel ve gelişime dönük olması hedeflenmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda matematik öğretmen yetiştirme programlarının, yürütüldüğü lisans düzeyinde aktif bir şekilde öğrenim gören öğretmen adayları tarafından değerlendirilmesinin bu konuda uygulamalı ve derinlemesine bilgilerin elde edilmesi noktasında önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın amacı ve alt problemler

Bu çalışmanın amacı matematik öğretmen adaylarının uygulanan güncel ve eski lisans programlarına ilişkin görüşlerini incelemektir. Bu genel amaç doğrultusunda şu alt problemler araştırılmıştır;

1. Matematik öğretmen adaylarının uygulanan güncel ve eski matematik öğretim programlarına ilişkin genel görüşleri nelerdir?
2. Matematik öğretmen adaylarının uygulanan güncel ve eski matematik öğretim programlarının alan yeterliliğine ilişkin görüşleri nelerdir?

3. Matematik öğretmen adaylarının, lisans matematik öğretim programının revizyonu hakkındaki görüşleri nelerdir?

Yöntem

Desen

Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseninde tasarlanmıştır. Fenomenoloji farkında olunan fakat derinlemesine veya detaylı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın amaçları ve alt amaçları değerlendirildiğinde olgu bilim desenin için uygun olduğu görülmektedir. Nitekim fenomenoloji çalışmalarında asıl veri toplama aracı görüşmelerdir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Rubin (1983) görüşme türlerini dörde ayırmıştır. Çalışmada yapılandırılmış görüşmenin bir benzeri olan “açık uçlu anket görüşmesi” tercih edilmiştir. Açık uçlu anket görüşmesinde bir dizi soru seti görüşülen bireylere yöneltilir ve yanıtlayıcılar sorulara istediği tarzda öznel olarak cevap vermektedirler (Akt: Yıldırım ve Şimşek, 2016). Çalışmanın uygulamaları için Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları etik kurulundan 09.07.2020 tarihinde 400685 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Veri toplama aracı

Çalışmada veri toplama aracı olarak yazarlar tarafından geliştirilmiş Lisans Programı İçin Yapılandırılmış Görüş Formu kullanılmıştır. Formda yer alan sorular, matematik öğretmen adaylarının uygulanan güncel ve eski matematik öğretim programlarına ilişkin genel görüşlerini, alan bilgilerini ve yapılan revizyona ilişkin düşüncelerini belirlemeye yöneliktir. İlgili form oluşturulurken öncelikle 21 sorudan oluşan taslak form hazırlanmıştır. Hazırlanan formdaki soruların anlaşılabilirliği ve araştırmanın amacına uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla form matematik eğitimi alanında üç ve Türkçe eğitimi alanında bir uzman akademisyen tarafından incelenmiştir. Sonrasında ise araştırma örneklemini dışından seçkisiz bir şekilde seçilen bir üniversitenin eğitim fakültesinde öğrenim gören 25 matematik öğretmen adayına uygulanmıştır. Pilot uygulama neticesinde öğretmen adayları tarafından anlaşılmayan noktalar düzeltilmiştir. Görüş formunun güvenilirliği desteklenirken amaca yönelik örneklem seçimi yöntemiyle örneklem belirlenmiş çalışmanın genellenebilirliği sağlanmıştır (Silverman, 2000; 2005). Çalışma kapsamında öğrencilere sorulan sorulardan bazıları şu şekildedir: 1) Lisans matematik öğretim programının nitelikli öğretmen yetiştirme noktasında avantajları dezavantajları hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? 2) Lisans matematik öğretim programının alan bilgisini geliştirme noktasında avantajları dezavantajları hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? ve 3) Lisans matematik öğretim programının motivasyonu yüksek öğretmen yetiştirme noktasında avantajları dezavantajları hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesindeki bir ildeki üniversiteden uygun örnekleme yöntemiyle seçilmiş 169 (126 kadın, 43 erkek) matematik öğretmen adayı oluşturmaktadır. Bu öğretmen adaylarının 51'i 1. sınıf, 39'u 2. sınıf, 34'ü üçüncü sınıf ve 45'i 4. sınıfta öğrenim görmektedir. Çalışmanın bulgularında eski ve yeni program öğrencilerinin ayrımını yapabilmek adına yeni programda öğrenim gören öğrencilere birden başlamak üzere Y1, Y2,..., Y90 şeklinde, eski programda tabii olan öğrencilere ise E1, E2,..., E79 şeklinde kodlar verilmiştir. Böylece Y1-Y51, 1. sınıf, Y52-Y90, 2. sınıf, E1-E34 üçüncü sınıf ve E35-E80 dördüncü sınıfta olacak şekilde kodlama yapılmıştır. Araştırmada örneklem seçilirken zamanlama ve var olan işgücü imkânları sebepleriyle uygun örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Uygun örnekleme yöntemi zaman, para veya işgücü gibi koşulların kısıtlı olduğu durumlarda tercih edilen bir örnekleme türüdür (Büyüköztürk, 2015).

Verilerin analizi

Araştırma verileri içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. İçerik analizi yöntemi kuramsal anlamda belirgin olmayan konuların temalar veya alt temalar meydana getirilerek analiz edilmesinde tercih edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Analiz işlemi sorulara verilen yanıtlar doğrultusunda araştırmaya katılan tüm öğretmen adaylarının cevaplarına göre yapılmıştır. Çalışmanın nitel verilerinin güvenilirliğini ölçebilmek amacıyla Miles ve Huberman'ın (1994) geliştirdiği Uzlaşma Yüzdesi (P)=Görüş Birliği/[Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı] tercih edilmiştir. Veriler üç araştırmacı tarafından

bağımsız bir şekilde analiz edilmiş, analizler sonucunda kodlayıcılar arasında 0,91 uyum tespit edilmiştir. Araştırmacılar bir araya gelerek uyuşma sağlanamayan noktalar üzerinde tartışmış ve uzlaşma sonucuna göre yeniden kodlama yaparak bulguları oluşturmuşlardır. Elde edilen verilerin desteklenmesi amacı ile görüşmelerden alınan yanıtlar doğrudan alıntılar ile bulgular kısmında verilmiştir.

Bulgular ve tartışma

Araştırma kapsamındaki matematik öğretmen adaylarına matematik öğretim programının nitelikli öğretmen yetiştirme noktasında avantajları-dezavantajları hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Öğretim programlarının nitelikli öğretmen yetiştirme durumu

Program	Tema	Alt Tema	Kategori	Kod	f	%			
Eski program	Avantaj	Konu/içerik		Alan bilgisi	42	23,20			
				Pedagoji	20	11,04			
				Genel kültür	17	9,39			
		Pratik/uygulama		Pedagoji	2	1,10			
				Alan bilgisi	2	1,10			
				Pedagoji	43	23,75			
	Dezavantaj	Konu/içerik		Alan bilgisi	26	14,36			
				Genel kültür	8	4,41			
				Alan bilgisi	9	4,97			
		Pratik/uygulama		Staj	6	3,31			
				Pedagoji	4	2,20			
	Yeni program	Nitelikli öğretmen yetiştirme			Genel kültür	2	1,10		
					Toplam	181	100		
					Avantaj	Konu/içerik		Pedagoji	13
Alan bilgisi								11	10,57
Genel kültür								4	3,84
Pratik/uygulama							Pedagoji	22	21,15
							Alan bilgisi	17	16,34
							Genel kültür	8	7,69
Dezavantaj							Staj	2	1,92
							Alan bilgisi	6	5,76
							Pedagoji	5	4,80
							Genel kültür	2	1,92
					Pratik/uygulama		Alan bilgisi	6	5,76
							Pedagoji	3	2,88
	Staj	3	2,88						
	Genel kültür	2	1,92						
Toplam	104	100							

Tablo 1’e göre elde edilen “Nitelikli öğretmen yetiştirme” temasına ilişkin eski ve yeni programa göre “Avantaj” ve “Dezavantaj” şeklinde alt temalar oluşmuştur. Bu alt temalara ilişkin “Konu/içerik” ve “Pratik/uygulama” şeklinde kategoriler meydana gelmiştir. “Avantaj” alt temasında eski programa ilişkin “Konu/içerik” kategorisinde ön plana çıkan kodun “Alan bilgisi” olduğu görülmektedir. Bu konuda E42 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: “Lisans matematik öğretim programının nitelikli öğretmen yetiştirmede yeterli olduğunu düşünüyorum alan bilgisine ilişkin her konu ele alınıyor ders programı içerisinde”. Bu kodu “Pedagoji” ve “Genel kültür” kodları takip etmiştir. Yine “Pratik/uygulama” alanında “Pedagoji” ve “Alan bilgisi” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu kategorilere ilişkin E57 ve E68 kodlu öğretmen adayları şu şekilde görüş belirtmiştir: “Almış olduğumuz program mesleki alanda yeterlilik açısından oldukça önemlidir”, “Program sayesinde pedagojik deneyimiz artıyor”. “Dezavantaj” alt teması incelendiğinde “Konu/içerik” kategorisinde sırasıyla “Pedagoji”, “Alan bilgisi” ve “Genel kültür” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait “Pratik/uygulama” kategorisinde sırasıyla “Alan bilgisi”, “Staj”, “Pedagoji” ve “Genel kültür” kodları ön plana çıkmıştır. Eski programın dezavantajlarına ilişkin pedagoji ile ilgili E14: “Programda sadece teorik bilgi veriliyor. Uygulamalı bilgi eksikliği var. Bu sorunun giderilmesi gerekir” şeklinde görüş bildirmiştir. Yine E23: “Uygulamalı dersler konusunda

eksiklik olduğunu düşünüyorum. Teori noktasında nitelikli olmak kadar uygulamada da nitelikli olmak gerekir bence” şeklinde görüş bildirmiştir. Ayrıca E33 “Genel kültür eksik” ifadesini kullanmıştır. Yeni programın alan bilgisi konusunda yetersiz olduğunu düşünen Y52 kodlu öğretmen adayı: “Bence kötü etkilenmiştir. Öğretmenlerin derin matematik bilgilerini öğrenmiyor” şeklinde görüş bildirmiştir. Benzer şekilde Y62: öğretmenlik alan bilgisi konusunda çok eksik kalıyoruz. Nasıl öğretim yapacağımız güzelce veriliyor ama alanda eksik kalıyoruz” şeklinde görüşünü ifade etmiştir. “Avantaj” alt temasında yeni programa ilişkin “Konu/içerik” kategorisinde ön plana çıkan kodun “Pedagoji” olduğu görülmektedir. Bu konuda Y56 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadede bulunmuştur: “Yeni programda anlayarak öğrenme günlük yaşantılarla ilişkilendirme önem kazanmıştır. Teknolojiye verilen önem artmıştır. Öğrenciler daha çok düşünmeye, alanıyla ilgili bilgileri öğrenmeye ve sorgulamaya yönlendirilmiştir”. Bu kodu “Alan bilgisi” ve “Genel kültür” kodları takip etmiştir. Bu konuda Y13 ve Y27 şu şekilde görüş belirtmiştir: “Alan bilgimiz son derece gelişti”, “Genel kültürümüzün geliştiğini düşünüyorum”. Bununla birlikte “Pratik/uygulama” alanında “Pedagoji”, “Alan bilgisi”, “Genel kültür” ve “Staj” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda Y1, Y2 ve Y14 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “Alan Bilgisi Yeterli”, “Yenilenen lisans programı ile birlikte daha modern ve kültürlü düşünce aşılansın öğretmenler yetişeceğine inanıyorum”, “Staj süresi yeterli bence”. “Dezavantaj” alt teması incelendiğinde “Konu/içerik” kategorisinde sırasıyla “Alan bilgisi”, “Pedagoji” ve “Genel kültür” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait “Pratik/uygulama” kategorisinde sırasıyla “Alan bilgisi”, “Pedagoji” ve “Staj” kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda Y62, Y65 ve Y77 kodlu öğretmen adayları görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “Öğretmenlik Alan Bilgisi konusunda çok eksik kalıyoruz. Nasıl öğretim yapacağımız güzelce veriliyor ama alanda eksik kalıyoruz”, “Pedagojinin geliştirilmesi lazım”, “Staj alanı eksik”. Araştırma kapsamındaki matematik öğretmen adaylarına lisans matematik öğretim programının alan bilgisini geliştirme noktasında avantajları ve dezavantajları hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Öğretim programlarının alan bilgisini geliştirme durumu

Program	Tema	Alt Tema	Kategori	Kod	f	%	
Eski program	Alan bilgisi	Avantaj	Konu/içerik	Üst düzey bilgi	11	12,35	
				Detaylı/yeterli	10	11,23	
				Mantığa dayalı	5	5,61	
			Pratik/uygulama	Günlük yaşamla ilişki	4	4,49	
				Mesleki donanım	4	4,49	
				Genel kültür	3	3,37	
		Dezavantaj	Konu/içerik	Ezbere dayalı	10	11,23	
				Zor/karmaşık	9	10,11	
				Yüzeysellik	7	7,86	
				Teorik/ispata dönük	6	6,74	
			Pratik/uygulama	Dağınık	3	3,37	
				Mesleki donanım	13	14,60	
				Günlük yaşamla ilişki	4	4,49	
				Toplam		89	100
Yeni program	Alan bilgisi	Avantaj	Konu/içerik	Detaylı/yeterli	13	14,94	
				Üst düzey bilgi	9	10,34	
				Yenilikçi	6	6,89	
			Pratik/uygulama	Mantığa dayalı	5	5,74	
				Mesleki donanım	18	20,68	
				Genel kültür	3	3,44	
		Dezavantaj	Konu/içerik	Yüzeysellik	15	17,24	
				Geleneksel	5	5,74	
				Zor/karmaşık	4	4,59	
				Mesleki donanım	5	5,74	
			Pratik/uygulama	Zaman yetersizliği	4	4,59	
				Toplam		87	100

Tablo 2’ye göre elde edilen “Alan bilgisi” temasına ilişkin eski ve yeni programa göre “Avantaj” ve “Dezavantaj” şeklinde alt temalar oluşturulmuştur. Bu alt temalara ilişkin “Konu/içerik” ve

“Pratik/uygulama” şeklinde kategoriler belirlenmiştir. “Avantaj” alt temasında eski programa ilişkin “Konu/içerik” kategorisinde ön plana çıkan kodun “Üst düzey bilgi” olduğu görülmektedir. Bu konuda E58 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: “Alan bilgisi daha çok hitap edeceğimiz kitleye göre verilmektedir. Şu an aldığımız üst düzey alan bilgisi mesleki gelişimimiz için bir kazançtır”. Bu kodu “Detaylı/yeterli” ve “Mantığa dayalı” kodları takip etmiştir. Bu konuda E33 ve E41 şu görüştedir: “Gayet detaylı bir program”, “Mantık çerçevesinde konular verilmiş”. Yine “Pratik/uygulama” kategorisinde “Günlük yaşamla ilişki”, “Mesleki donanım” ve “Genel kültür” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda E34 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “Lisans matematik öğretim programının alan bilgisini geliştirmeye ve bu doğrultuda günlük yaşamla ilişki kurmamızı sağlayarak genel kültürümüzü de geliştirmeye önemli katkısı vardır”. “Dezavantaj” alt teması incelendiğinde “Konu/içerik” kategorisinde sırasıyla “Ezbere dayalı”, “Zor/karmaşık”, “Yüzeysellik”, “Teorik/ispata dönük” ve “Dağınık” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait “Pratik/uygulama” kategorisinde “Mesleki donanım” ve “Günlük yaşamla ilişki” kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda E15 ve E65 kodlu öğretmen adalarının görüşleri sırasıyla şöyledir: “Gereğinden fazla konu öğreniyoruz. Gerekli konuların üstünde daha çok durabiliriz. Teorikten ziyade uygulamalı ve gerçek hayatta bağdaştırılan şekilde eğitim verilmeli”, “Alan bilgisinin çok fazla detaya girilerek sadece ispata yönelik olmasını dezavantaj olarak görüyorum”. Yeni programın “Avantaj” alt temasında “Konu/içerik” kategorisinde ön plana çıkan kodun “Detaylı/yeterli” olduğu görülmektedir. Bu konuda Y15 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: “Bu programla öğretmenlerin öğrencilere aktardıkları bilgi artar. Alanlarında daha bilgili öğretmenler yetiştirir”. Bu kodu “Üst düzey bilgi”, “Yenilikçi” ve “Mantığa dayalı” kodları takip etmiştir. Yine “Pratik/uygulama” kategorisinde “Mesleki donanım” ve “Genel kültür” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda Y68 ve Y81 kodlu öğretmen adayları görüşlerini sırasıyla şu şekilde ifade etmişlerdir: “Birçok avantajları vardır yeni yöntemlerle güncel sorunları çözüyoruz”, “Öğrencilerin üst düzey becerilerini kullanarak matematiksel kavramları öğretmesi bakımından avantajlıdır”. “Dezavantaj” alt teması incelendiğinde “Konu/içerik” kategorisinde sırasıyla “Yüzeysellik”, “Geleneksel” ve “Zor/karmaşık” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait “Pratik/uygulama” kategorisinde “Mesleki donanım” ve “Zaman yetersizliği” kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda Y59 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: “Bazı alan bilgisi konuları eksik kalmıştır. Öğrenmemiz gereken şeyleri öğrenemiyoruz bölümümüz ile gereksiz ve zor konular görüyoruz”. Araştırma kapsamındaki matematik öğretmen adaylarına lisans matematik öğretim programının genel kültür bilgisi noktasında avantajları ve dezavantajları hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Öğretim programlarının genel kültür bilgisini geliştirme durumu

Program	Tema	Alt Tema	Kategori	Kod	f	%		
Eski program	Genel kültür bilgisi	Avantaj	Konu/içerik	Seçmeli dersler	10	10,98		
				Eğitim bilimleri dersleri	7	7,69		
				Matematiksel kültür	5	5,49		
				Mantık	4	4,39		
				Düşünme becerileri	4	4,39		
				Bakış açısı	4	4,39		
				Pratik/uygulama	Kişisel gelişim	8	8,79	
		Günlük yaşamla ilişki	7	7,69				
		Dezavantaj	Konu/içerik	Yetersizlik	31	34,06		
				Seçmeli dersler	4	4,39		
				Pratik/uygulama	Etkinlik	4	4,39	
		Günlük yaşamla ilişki	3	3,29				
		Toplam					91	100
		Yeni program	Genel kültür bilgisi	Avantaj	Konu/içerik	Matematiksel kültür	16	17,97
Güncel	10					11,23		
Yenilikçi	8					8,98		
Seçmeli dersler	7					7,86		
Bakış açısı	7					7,86		
Düşünme becerileri	6					6,74		
Mantık	4					4,49		
Pratik/uygulama	Kişisel gelişim			5	5,61			
	Kültür aktarımı			4	4,49			
	Günlük yaşamla ilişki			3	3,37			
Dezavantaj	Konu/içerik			Yetersizlik	13	14,60		
				Seçmeli dersler	2	2,24		
				Pratik/uygulama	Etkinlik	2	2,24	
				Günlük yaşamla ilişki	2	2,24		
Toplam					89	100		

Tablo 3'e göre elde edilen "Genel kültür bilgisi" temasına ilişkin eski ve yeni programa göre "Avantaj" ve "Dezavantaj" şeklinde alt temalar oluşturulmuştur. Bu alt temalara ilişkin "Konu/içerik" ve "Pratik/uygulama" şeklinde kategoriler belirlenmiştir. "Avantaj" alt temasında eski programa ilişkin "Konu/içerik" kategorisinde ön plana çıkan kodun "Seçmeli dersler" olduğu görülmektedir. Bu konuda E12 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: "Gerek eğitim gerekse seçmeli dersler ile genel kültürümüz gelişiyor". Bu kodu "Eğitim bilimleri dersleri", "Matematiksel kültür", "Mantık", "Düşünme becerileri" ve "Bakış açısı" kodları takip etmiştir. Yine "Pratik/uygulama" kategorisinde "Kişisel gelişim" ve "Günlük yaşamla ilişki" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda E1 ve E24 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: "Aldığımız eğitim bilimleri dersi bizi genel kültür noktasında geliştiriyor. Matematik dersleri ise mantık gerektiğinde farklı düşünce yolları edinmemizi sağlıyor", "Günlük yaşamla bağ kuruyor". "Dezavantaj" alt teması incelendiğinde "Konu/içerik" kategorisinde sırasıyla "Yetersizlik" ve "Seçmeli dersler" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait "Pratik/uygulama" kategorisinde "Etkinlik" ve "Günlük yaşamla ilişki" kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda E2 ve E36 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: "Genel kültür noktasında aldığımız hiçbir ders yok. Çünkü genel kültür bilgisini geliştirebilecek bir etkinlik de yok", "Yaşantımızdan alıntılar mevcut". Avantaj alt temasında yeni programa ilişkin "Konu/içerik" kategorisinde ön plana çıkan kodun "Matematiksel kültür" olduğu görülmektedir. Bu konuda E6 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: "Avantajlıdır matematikle ilgili güncel genel kültür bilgilerini öğreniyoruz".

Yeni programın avantajlarında öne çıkan kodlar ise "Güncel", "Yenilikçi", "Seçmeli dersler", "Bakış açısı", "Düşünme becerileri" ve "Mantık" kodları takip etmiştir. Yine "Pratik/uygulama" kategorisinde "Kişisel gelişim", "Kültür aktarımı" ve "Günlük yaşamla ilişki" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda Y2 ve Y63 kodlu öğretmen adayları görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "Bu

program ile kültürümüzü daha yenilikçi bilgileri ile öğrenmek bir avantajdır”, “Her dönem verilen genel kültür seçmeli dersleri sayesinde kişisel gelişimize katkı sağlanmaktadır”. “Dezavantaj” alt teması incelendiğinde “Konu/içerik” kategorisinde “Yetersizlik” ve “Seçmeli dersler” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait “Pratik/uygulama” kategorisinde “Etkinlik” ve “Günlük yaşamla ilişki” kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda Y12 ve Y21 kodlu öğretmen adayının görüşleri şöyledir: “Etkinliklerimizde ve derslerimizde pek fazla genel kültür adına bir şey kazandığımızı düşünmüyorum”, “Günlük yaşamla ilişki yetersiz”. Araştırma kapsamındaki matematik öğretmen adaylarına lisans matematik öğretim programının pedagojik donanımı geliştirme noktasında avantajları ve dezavantajları hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Öğretim programlarının pedagojik donanımı geliştirme durumu

Program	Tema	Alt Tema	Kategori	Kod	f	%	
Eski program	Avantaj	Konu/içerik		Detaylı/yeterli	19	19,58	
				Kişisel gelişim	14	14,43	
				İletişim	4	4,12	
		Pratik/uygulama		Mesleki donanım	3	3,09	
				Yetersizlik	28	28,86	
				Ezberci	5	5,15	
	Dezavantaj	Konu/içerik		Kişisel gelişim	3	3,09	
				Mesleki donanım	14	14,43	
		Pratik/uygulama		Günlük yaşamla ilişki	4	4,12	
				İletişim	3	3,09	
Toplam					97	100	
Yeni program	Avantaj	Konu/içerik		Detaylı/yeterli	48	52,74	
				Kişisel gelişim	9	9,89	
				Mesleki donanım	7	7,69	
		Pratik/uygulama		İletişim	5	5,49	
				Yetersizlik	9	9,89	
				Kişisel gelişim	4	4,39	
	Dezavantaj	Konu/içerik		Mesleki donanım	5	5,49	
				Günlük yaşamla ilişki	4	4,39	
		Pratik/uygulama					
Toplam					91	100	

Tablo 4’e göre elde edilen “Pedagojik donanım” temasına ilişkin eski ve yeni programa göre “Avantaj” ve “Dezavantaj” şeklinde alt temalar oluşturulmuştur. Bu alt temalara ilişkin “Konu/içerik” ve “Pratik/uygulama” şeklinde kategoriler belirlenmiştir. “Avantaj” alt temasında eski programa ilişkin “Konu/içerik” kategorisinde ön plana çıkan kodun “Detaylı yeterli” olduğu görülmektedir. Bu konuda E26 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: “Almış olduğumuz pedagojik donanım bir öğretmen için önemlidir. Öğrencileri daha iyi anlamamıza yardımcı olur”. Bu kodu “Kişisel gelişim” kodu takip etmiştir. Yine “Pratik/uygulama” kategorisinde “İletişim” ve “Donanım” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda E40 kodlu öğretmen adayını görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “Verilen pedagojik eğitim sayesinde nitelikli ve yeterli bir öğretmen olabiliriz”. “Dezavantaj” alt teması incelendiğinde “Konu/içerik” kategorisinde sırasıyla “Yetersizlik”, “Ezberci” ve “Kişisel gelişim” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait “Pratik/uygulama” kategorisinde “Mesleki donanım” ve “Günlük yaşamla ilişki” kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda E19 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: “Kuramsal olarak bilgiler aktarılmaktadır fakat gerçek yaşamı olmadığı için ne kadar faydalı olabilir?”.

Yeni programda yer alan “Avantaj” alt temasında “Konu/içerik” kategorisinde ön plana çıkan kodun “Detaylı/yeterli” olduğu görülmektedir. Bu konuda Y77 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: “Pedagojik donanım konusunda eğitim derslerinin sayısı ve içeriği artırıldığından avantajlı olduğunu düşünüyorum”. Bu kodu “Kişisel gelişim” kodu takip etmiştir. Yine “Pratik/uygulama” kategorisinde “Mesleki donanım” ve “İletişim” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda Y26 ve Y84 kodlu öğretmen adayları görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “Bu programın çocuklara bilgi aktarımını daha sağlıklı bir şekilde gerçekleştireceği düşüncesindeyim”, “Öğrencileri daha iyi anlamamız yönünden avantajlı olduğunu düşünüyorum”. “Dezavantaj” alt teması incelendiğinde “Konu/içerik” kategorisinde sırasıyla “Yetersizlik” ve “Kişisel Gelişim” kodlarının ön

plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait “Pratik/uygulama” kategorisinde “Mesleki donanım” ve “Günlük yaşamla ilişki” kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda Y74 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: “*Mesleki uygulama noktasında eksik çok yüzeysel kalıyor*”. Araştırma kapsamındaki matematik öğretmen adaylarına lisans matematik öğretim programının pedagojik alan bilgisini geliştirme noktasında avantajları ve dezavantajları hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Öğretim programlarının pedagojik alan bilgisini geliştirme durumu

Program	Tema	Alt Tema	Kategori	Kod	f	%
Eski program	Pedagojik alan bilgisi	Avantaj	Konu/içerik	Doğru içerik aktarımı	13	14,13
				Detaylı/yeterli	11	11,95
			Pratik/uygulama	Öğrenci davranışlarını anlamlandırma	11	11,95
				Mesleki donanım	9	9,78
				Aktif katılım	6	6,52
		Dezavantaj	Konu/içerik	Yetersizlik	22	23,91
				Kuramsal/teorik	8	8,69
			Pratik/uygulama	Mesleki donanım	7	7,60
				Öğrenci davranışlarını anlamlandırma	5	5,43
					92	100
Toplam						
Yeni program	Pedagojik alan bilgisi	Avantaj	Konu/içerik	Detaylı/yeterli	25	27,17
				Öğrenci merkezli	9	9,78
			Pratik/uygulama	Mesleki donanım	27	29,34
				Öğrenci davranışlarını anlamlandırma	6	6,52
				Aktif katılım	3	3,26
		Dezavantaj	Konu/içerik	Yetersizlik	14	15,21
				Kuramsal/teorik	2	2,17
			Pratik/uygulama	Mesleki donanım	4	4,34
				Öğrenci davranışlarını anlamlandırma	2	2,17
					92	100
Toplam						

Tablo 5’e göre elde edilen “Pedagojik alan bilgisi” temasına ilişkin eski ve yeni programa göre “Avantaj” ve “Dezavantaj” şeklinde alt temalar oluşturulmuştur. Bu alt temalara ilişkin “Konu/içerik” ve “Pratik/uygulama” şeklinde kategoriler belirlenmiştir. “Avantaj” alt temasında eski programa ilişkin “Konu/içerik” kategorisinde ön plana çıkan kodun “Doğru içerik aktarımı” olduğu görülmektedir. Bu konuda E12 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: “*Pedagoji dersleriyle öğrenciye nasıl davranacağımızı nasıl ders anlatmamız gerektiğini öğreniyoruz*”. Bu kodu “Detaylı/yeterli” kodu takip etmiştir. Yine “Pratik/uygulama” kategorisinde “Öğrenci davranışlarını anlamlandırma”, “Mesleki Donanım” ve “Aktif katılım” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda E15 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “*Pedagoji derslerinin çocukların hareketlerini anlamamız için avantajlı olduğunu düşünüyorum*”. “Dezavantaj” alt teması incelendiğinde “Konu/içerik” kategorisinde sırasıyla “Yetersizlik” ve “Kuramsal/teorik” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait “Pratik/Uygulama” kategorisinde “Mesleki donanım” ve “Öğrenci davranışlarını anlamlandırma” kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda E72 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: “*Alan hakkında birçok bilgiye sahip öğretmen adayları olarak yetiştiriliyor olmamıza rağmen bu alan bilgisine herhangi bir bireye anlatmaya çalışırken oldukça soyut bir düzeyde kalıyoruz. Bu da çok şey bilmenize rağmen iletişim kopukluğuna sebep oluyor*”.

Yeni programın “Avantaj” alt temasında “Konu/içerik” kategorisinde ön plana çıkan kodun “Detaylı/yeterli” olduğu görülmektedir. Bu konuda Y1 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: “*Pedagojik alan bilgisi açısından öğretmene yardımcı olur*”. Bu kodu “Öğrenci merkezli” kodu takip etmiştir. Yine “Pratik/uygulama” kategorisinde “Mesleki donanım”, “Öğrenci davranışlarını anlamlandırma” ve “Aktif katılım” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda Y7 ve Y56 kodlu öğretmen adayları görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “*Yenilenen program çocuk merkezli olduğu için pedagojik anlamda da avantajlı*”, “*Araştırmalara yönlendiriyor ders öğrenci merkezli ve aktif geçiyor*”. “Dezavantaj” alt teması incelendiğinde “Konu/içerik” kategorisinde sırasıyla “Yetersizlik” ve “Kuramsal/teorik” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait “Pratik/uygulama”

kategorisinde “Mesleki donanım” ve “Öğrenci davranışlarını anlamlandırma” kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda Y29 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: “*Bizim bölümümüz pedagojik alan bilgisi sadece derslerde anlatılan ile yetinmek de. Bence daha fazlası olmalı*”. Araştırma kapsamındaki matematik öğretmen adaylarına lisans matematik öğretim programının motivasyonu yüksek öğretmen yetiştirme noktasında avantajları ve dezavantajları hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Öğretim programlarının motivasyonu yüksek öğretmen yetiştirme durumu

Program	Tema	Alt Tema	Kategori	Kod	f	%
Eski program	Avantaj	Konu/içerik		Detaylı/yeterli	17	17,70
				Bilinçli olma	5	5,20
				Mesleki donanım	8	8,33
		Pratik/uygulama		İlgi	4	4,16
				Yetersizlik	30	31,25
				Teorik/ezbere dayalı	8	8,33
	Dezavantaj	Pratik/uygulama		Kaygı	15	15,62
				Mesleki donanım	9	9,37
				Toplam	96	100
Yeni program	Avantaj	Konu/içerik		Detaylı/eterli	50	54,34
				Kaynak	5	5,43
				Özgüven	5	5,43
		Pratik/uygulama		Mesleki donanım	7	7,60
				İlgi	4	4,34
				Yetersizlik	8	8,69
	Dezavantaj	Pratik/uygulama		Teorik/ezbere dayalı	4	4,34
				Kaygı	5	5,43
				Mesleki donanım	4	4,34
	Toplam				92	100

Tablo 6’ya göre elde edilen “Motivasyon” temasına ilişkin eski ve yeni programa göre “Avantaj” ve “Dezavantaj” şeklinde alt temalar oluşturulmuştur. Bu alt temalara ilişkin “Konu/içerik” ve “Pratik/uygulama” şeklinde kategoriler belirlenmiştir. “Avantaj” alt temasında eski programa ilişkin “Konu/içerik” kategorisinde ön plana çıkan kodun “Detaylı/yeterli” olduğu görülmektedir. Bu konuda E44 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: “*Motivasyonu ve özgüveni geliştirme konusunda programı başarılı bulmuyorum*”. Bu kodu “Bilinçli olma” kodu takip etmiştir. Yine “Pratik/uygulama” kategorisinde “Mesleki donanım” ve “İlgi” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda E33 kodlu öğretmen adayının görüşü şu şekildedir: “*Öğretim programı sayesinde bilgili tecrübeli ve motivasyonu yüksek öğretmenler yetiştirilebilir*”. “Dezavantaj” alt teması incelendiğinde “Konu/içerik” kategorisinde sırasıyla “Yetersizlik” ve “Teorik/ezbere dayalı” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait “Pratik/uygulama” kategorisinde “Kaygı” ve “Mesleki donanım” kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda E8 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: “*Motivasyonu yüksek öğretmen yetiştirme konusunda daha fazla mesleki uygulama yapmayız ve okullara gitmeliyiz*”.

Yeni programın “Avantaj” alt temasında “Konu/içerik” kategorisinde ön plana çıkan kodun “Detaylı/yeterli” olduğu görülmektedir. Bu konuda Y1 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: “*Öğretmenlere yardımcı bir motivasyon kaynağıdır*”. Bu kodu “Kaynak” ve “Özgüven” kodları takip etmiştir. Yine “Pratik/uygulama” kategorisinde “Mesleki donanım” ve “İlgi” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda Y78 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “*Motivasyonu yüksek öğretmen yetiştirme konusunda avantajlıdır. Özgüven ortaya çıkmaktadır*”. “Dezavantaj” alt teması incelendiğinde “Konu/içerik” kategorisinde sırasıyla “Yetersizlik” ve “Teorik/ezbere dayalı” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait “Pratik/uygulama” kategorisinde “Kaygı” ve “Mesleki donanım” kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda Y69 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: “*Derslerin içeriğinin soyut ve ezber kavramlarla kaybolması motivasyonu düşürüyor*”. Araştırma kapsamındaki matematik öğretmen adaylarına lisans matematik öğretim programının toplumun temel değerlerini ve ideallerini özümsemiş öğretmen

yetiştirme noktasında avantajları ve dezavantajları hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Öğretim programlarının toplumun temel değerlerini ve ideallerini özümsemiş öğretmen yetiştirme durumu

Program	Tema	Alt Tema	Kategori	Kod	f	%		
Eski program	Toplumun temel değerleri ve idealleri	Avantaj	Konu/içerik	Toplumsal değerlere katkı	20	21,50		
				Detaylı/yeterli	17	18,27		
			Pratik/uygulama	Kültür ve aile yapısı	8	8,60		
				Duyarlılık/düşüncelilik	7	7,52		
		Dezavantaj	Konu/içerik	Yetersizlik	18	19,35		
				Toplumsal değerlere katkı	8	8,60		
			Pratik/uygulama	Mesleki donanım	9	9,67		
				Günlük yaşam ile ilişki	6	6,45		
		Toplam					93	100
		Yeni program	Toplumun temel değerleri ve idealleri	Avantaj	Konu/içerik	Toplumsal değerlere katkı	29	31,18
Detaylı/yeterli	25					27,21		
Pratik/uygulama	Kültür ve aile yapısı				12	12,90		
	Duyarlılık/düşüncelilik				9	9,67		
Dezavantaj	Konu/içerik			Yetersizlik	5	5,37		
				Toplumsal değerlere katkı	5	5,37		
	Pratik/uygulama			Mesleki donanım	4	4,30		
				Günlük yaşam ile ilişki	4	4,30		
Toplam					93	100		

Tablo 7’ye göre elde edilen “Toplumun temel değerleri ve idealleri” temasına ilişkin eski ve yeni programa göre “Avantaj” ve “Dezavantaj” şeklinde alt temalar oluşturulmuştur. Bu alt temalara ilişkin “Konu/içerik” ve “Pratik/uygulama” şeklinde kategoriler belirlenmiştir. “Avantaj” alt temasında eski programa ilişkin “Konu/içerik” kategorisinde ön plana çıkan kodun “Toplumsal değerlere katkı” olduğu görülmektedir. Bu konuda E1 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: “*Alınan eğitim dersleri temel değerlerimizi öğrenmemizi sağlıyor. Bu konuda eksikliğimizi kapatmamızı sağlıyor*”. Bu kodu “Detaylı/yeterli” kodu takip etmiştir. Yine “Pratik/uygulama” kategorisinde “Kültür ve aile yapısı” ve “Duyarlılık/düşüncelilik” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda E13, kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “*Bu öğretim programı öğretmene toplumun değerlerini benimsemiş çevreye karşı duyarlı bir kişilik katar*”. “Dezavantaj” alt teması incelendiğinde “Konu/içerik” kategorisinde sırasıyla “Yetersizlik” ve “Toplumsal değerlere katkı” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait “Pratik/uygulama” kategorisinde “Mesleki donanım” ve “Günlük yaşam ile ilişki” kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda E2 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: “*Bu öğretim programında maalesef genel kültür temel değerler ve idealler konusunda yeterli eğitim ve teşvik yok*”.

Yeni programın “Avantaj” alt temasında “Konu/içerik” kategorisinde ön plana çıkan kodun “Toplumsal değerlere katkı” olduğu görülmektedir. Bu konuda Y20 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: “*Toplumun temel değerlerini ve ideallerini özümsemiş öğretmene önem verildiği için yeterli bir program bence*”. Bu kodu “Detaylı/yeterli” kodu takip etmiştir. Yine “Pratik/uygulama” kategorisinde “Kültür ve aile yapısı” ve “Duyarlılık/düşüncelilik” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda Y19 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “*Bu program toplumun kültürünü ve değerlerini koruyor. Yani nesillere aktarılmasını sağlıyor*”. “Dezavantaj” alt teması incelendiğinde “Konu/içerik” kategorisinde sırasıyla “Yetersizlik” ve “Toplumsal değerlere katkı” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait “Pratik/uygulama” kategorisinde “Mesleki donanım” ve “Günlük yaşamla ilişki” kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda Y71 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: “*Programda değerlere ilişkin böyle bir içerik maalesef neredeyse hiç verilmiyor*”. Araştırma kapsamındaki matematik öğretmen adaylarına lisans matematik öğretim programının rol model öğretmen yetiştirme noktasında avantajları ve dezavantajları hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Öğretim programlarının rol model öğretmen yetiştirme durumu

Program	Tema	Alt Tema	Kategori	Kod	f	%		
Eski program	Rol model öğretmen yetiştirme	Avantaj	Konu/içerik	Detaylı/yeterli	31	32,29		
				Bilinçli olma	4	4,16		
			Pratik/uygulama	Mesleki donanım	7	7,29		
				Etkinlikler	5	5,20		
		Dezavantaj	Konu/içerik	Yetersizlik	37	38,54		
				Güncellik	4	4,16		
			Pratik/uygulama	Etkinlikler	4	4,16		
				Staj	4	4,16		
		Toplam					96	100
		Yeni program	Rol model öğretmen yetiştirme	Avantaj	Konu/içerik	Detaylı/yeterli	43	44,79
Bilinçli olma	8					8,33		
Pratik/uygulama	Mesleki donanım				12	12,50		
	Etkinlikler				7	7,29		
Dezavantaj	Konu/içerik			Yetersizlik	12	12,50		
				Güncellik	4	4,16		
	Pratik/uygulama			Etkinlikler	6	6,25		
				Staj	4	4,16		
Toplam					96	100		

Tablo 8'e göre elde edilen "Rol model öğretmen yetiştirme" temasına ilişkin eski ve yeni programa göre "Avantaj" ve "Dezavantaj" şeklinde alt temalar oluşturulmuştur. Bu alt temalara ilişkin "Konu/içerik" ve "Pratik/uygulama" şeklinde kategoriler belirlenmiştir. "Avantaj" alt temasında eski programa ilişkin "Konu/içerik" kategorisinde ön plana çıkan kodun "Detaylı/yeterli" olduğu görülmektedir. Bu konuda E11 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: "Bu program sayesinde öğrencilerine her zaman rol model olan öğretmen öğrencilerin daha iyi yetişmesine katkı sağlayacaktır". Bu kodu "Bilinçli Olma" kodu takip etmiştir. Yine "Pratik/uygulama" kategorisinde "Mesleki donanım" ve "Etkinlikler" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda E54 kodlu öğretmen adayının görüşü: "Gerek üniversite ortamında gerekse staja gittiğimiz okullarda tavsiyeler ve gözlemlerle rol model öğretmen olma konusunda fikir sahibi olarak bilinçleniyoruz" şeklindedir. "Dezavantaj" alt teması incelendiğinde "Konu/içerik" kategorisinde sırasıyla "Yetersizlik" ve "Güncellik" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait "Pratik/uygulama" kategorisinde "Etkinlikler" ve "Staj" kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda E61 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: "Programdan öğretmenliği uygulama konusundaki etkinlikler kısıtlı olduğu için rol model olduğumu düşünmüyorum".

Yeni programın "Avantaj" alt temasında "Konu/içerik" kategorisinde ön plana çıkan kodun "Detaylı/yeterli" olduğu görülmektedir. Bu konuda Y57 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: "İleride bu program sayesinde iyi bir rol model olacağımı düşünüyorum". Bu kodu "Bilinçli olma" kodu takip etmiştir. Yine "Pratik/uygulama" kategorisinde "Mesleki donanım" ve "Etkinlikler" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda Y43 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "Program gayet iyi öğretmen daha bilinçli davranıyor ve öğrenciye daha iyi iletişim kurabiliyor". "Dezavantaj" alt teması incelendiğinde "Konu/içerik" kategorisinde sırasıyla "Yetersizlik" ve "Güncellik" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait "Pratik/uygulama" kategorisinde "Etkinlikler" ve "Staj" kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda Y62 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: "Rol model öğretmen yetiştirme noktasında yeterli değildir. Etkinlikler ve staj uygulamaları yetersiz". Araştırma kapsamındaki matematik öğretmen adaylarına lisans matematik öğretim programının mesleki anlamda bilgili ve becerili öğretmen yetiştirme noktasında avantajları ve dezavantajları hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Öğretim programlarının mesleki anlamda bilgili ve becerili öğretmen yetiştirme durumu

Program	Tema	Alt Tema	Kategori	Kod	f	%
Eski program	Mesleki anlamda bilgi ve beceri	Avantaj	Konu/içerik	Detaylı/yeterli	23	24,21
				Alan bilgisi	7	7,36
			Pratik/uygulama	Pedagoji	6	6,31
				Mesleki donanım	6	6,31
		Dezavantaj	Konu/içerik	Etkinlik	4	4,21
				Yetersizlik	22	23,15
			Pratik/uygulama	Alan bilgisi	7	7,36
				Mesleki donanım	8	8,42
			Staj	Etkinlik	7	7,36
				Staj	5	5,26
Toplam					95	100
Yeni program	Mesleki anlamda bilgi ve beceri	Avantaj	Konu/içerik	Detaylı/yeterli	23	23,23
				Alan bilgisi	10	10,10
			Pratik/uygulama	Pedagoji	9	9,09
				Mesleki donanım	11	11,11
		Dezavantaj	Konu/içerik	Etkinlik	8	8,08
				Yetersizlik	13	13,13
			Pratik/uygulama	Alan bilgisi	6	6,06
				Mesleki donanım	8	8,08
			Staj	Etkinlik	6	6,06
				Staj	5	5,05
Toplam					99	100

Tablo 9'a göre elde edilen "Mesleki anlamda bilgi ve beceri" temasına ilişkin eski ve yeni programa göre "Avantaj" ve "Dezavantaj" şeklinde alt temalar oluşturulmuştur. Bu alt temalara ilişkin "Konu/içerik" ve "Pratik/uygulama" şeklinde kategoriler belirlenmiştir. "Avantaj" alt temasında eski programa ilişkin "Konu/içerik" kategorisinde ön plana çıkan kodun "Detaylı/yeterli" olduğu görülmektedir. Bu konuda E71 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifade bulunmuştur: "*Becerikli ve bilgili öğretmen nasıl olunur bunların detayları verildi*". Bu kodu "Alan bilgisi" ve "Pedagoji" kodları takip etmiştir. Yine "Pratik/uygulama" kategorisinde "Mesleki donanım" ve "Etkinlik" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda E65 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "*Mesleki bilgi konusunda eğitim ve alan derslerinde işlediğimiz etkinlikler bizim için avantajdır*". "Dezavantaj" alt teması incelendiğinde "Konu/içerik" kategorisinde sırasıyla "Yetersizlik" ve "Alan bilgisi" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait "Pratik/uygulama" kategorisinde "Mesleki donanım", "Etkinlik" ve "Staj" kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda E15 kodlu öğretmen adayı görüşleri sırasıyla şöyledir: "*Staj dönemi sadece son sınıfta var. Eğitim derslerinin de azlığı ile okul deneyimi yetersiz kalıyor*".

Yeni programın "Avantaj" alt temasında "Konu/içerik" kategorisinde ön plana çıkan kodun "Detaylı/yeterli" olduğu görülmektedir. Bu konuda Y8 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifade bulunmuştur: "*Bu program meslek anlamında bilgi ve beceri anlamında avantajlı*". Bu kodu "Alan bilgisi" ve "Pedagoji" kodları takip etmiştir. Yine "Pratik/uygulama" kategorisinde "Mesleki donanım" ve "Etkinlik" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda Y60 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "*Uygulamalı öğretim ve sunular ile meslek öncesi eğitime hazırlığa yardımcı olur*". "Dezavantaj" alt teması incelendiğinde "Konu/içerik" kategorisinde sırasıyla "Yetersizlik" ve "Alan bilgisi" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait "Pratik/uygulama" kategorisinde "Mesleki donanım", "Etkinlik" ve "Staj" kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda Y61 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "*Bu programla verilen sınırlı olanaklarla uygulama yapılan teori ile öğretmenlik bilgisini edinmek çok zordur*". Araştırma kapsamındaki matematik öğretmen adaylarına lisans matematik öğretim programının evrensel değerleri özümsemiş öğretmen noktasında avantajları ve dezavantajları hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: Öğretim programlarının evrensel değerleri özümsemiş öğretmen yetiştirme durumu

Program	Tema	Alt Tema	Kategori	Kod	f	%	
Eski program	Avantaj	Konu/içerik		Detaylı/yeterli	23	24,46	
				İdeal öğretmen	6	6,38	
		Pratik/uygulama		Toplumsal/sosyal yaşam	10	11,63	
				Değerler eğitimi	5	5,31	
		Dezavantaj	Konu/içerik		Yetersizlik	29	30,85
					Çağa uygunluk	6	6,38
	Pratik/uygulama			Değerler eğitimi	9	9,57	
				Ulusal/yerel değerler aktarımı	6	6,38	
	Toplam					94	100
	Yeni program	Avantaj	Konu/içerik		Detaylı/yeterli	49	52,68
				İdeal öğretmen	5	5,37	
Pratik/uygulama				Toplumsal/sosyal yaşam	7	7,52	
				Değerler eğitimi	5	5,37	
Dezavantaj			Konu/içerik		Yetersizlik	10	10,75
					Çağa uygunluk	5	5,37
		Pratik/uygulama		Değerler eğitimi	6	6,45	
				Ulusal/yerel değerler aktarımı	6	6,45	
Toplam					93	100	

Tablo 10'a göre elde edilen "Evrensel değerler" temasına ilişkin eski ve yeni programa göre "Avantaj" ve "Dezavantaj" şeklinde alt temalar oluşturulmuştur. Bu alt temalara ilişkin "Konu/içerik" ve "Pratik/uygulama" şeklinde kategoriler belirlenmiştir. "Avantaj" alt temasında eski programa ilişkin "Konu/içerik" kategorisinde ön plana çıkan kodun "Detaylı/yeterli" olduğu görülmektedir. Bu konuda E72 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: "Evrensel değerleri öğrencilerine aktarabilen bir öğretmen olabilmemiz amacıyla program içerisinde ve ders süreçlerinde bol miktarda evrensel değerler hakkında tartışmalar yaptık". Bu kodu "İdeal öğretmen" kodu takip etmiştir. Yine "Pratik/uygulama" kategorisinde "Toplumsal/sosyal yaşam" ve "Değerler eğitimi" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda E12 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "Programda aktarılan evrensel değerler sosyal hayatımız şekillendiriyor". "Dezavantaj" alt teması incelendiğinde "Konu/içerik" kategorisinde sırasıyla "Yetersizlik" ve "Çağa uygunluk" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait "Pratik/uygulama" kategorisinde "Değerler eğitimi" ve "Ulusal/yerel değerler aktarımı" kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda E2 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "Evrensel değerler noktasında çağa ayak uydurmuş bir öğretmen yetiştirilmesi gerektiğini bunun yapılmadığını düşünüyorum".

Yeni programın "Avantaj" alt temasında "Konu/içerik" kategorisinde ön plana çıkan kodun "Detaylı/yeterli" olduğu görülmektedir. Bu konuda Y18 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: "Evet evrensel değerlere ırk dil din ve saygılı bir şekilde yetişiyoruz". Bu kodu "İdeal öğretmen" kodu takip etmiştir. Yine "Pratik/uygulama" kategorisinde "Toplumsal/sosyal yaşam" ve "Değerler eğitimi" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda Y77 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "Bu konuda yeterli becerilere sahip bir program içeriği olduğundan avantajlıdır". "Dezavantaj" alt teması incelendiğinde "Konu/içerik" kategorisinde sırasıyla "Yetersizlik" ve "Çağa uygunluk" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait "Pratik/uygulama" kategorisinde "Değerler eğitimi" ve "Ulusal/yerel değerler aktarımı" kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda Y83 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: "Bence yeterli değildir, değerler eğitimi daha detaylı verilmelidir". Araştırma kapsamındaki matematik öğretmen adaylarına lisans matematik öğretim programının alan bilgisi derslerinin sayısı, içeriği, öğrenme çıktıları, kazanımları vb. hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: Öğretim programlarının alan bilgisi dersleri

Program	Tema	Alt Tema	Kategori	Kod	f	%
Eski program	Alan bilgisi dersleri	Avantaj	Konu/içerik	Detaylı/yeterli	15	16,48
				Bakış açısı	4	4,39
			Pratik/uygulama	Mesleki donanım	6	6,59
				Etkinlik	4	4,39
		Dezavantaj	Konu/içerik	Gereksiz bilgi	19	20,87
				Yetersizlik	18	19,78
			Pratik/uygulama	Teorik	10	10,98
				Mesleki donanım	9	9,89
			Etkinlik	Mesleki donanım	9	9,89
				Etkinlik	6	6,59
Toplam					91	100
Yeni program	Alan bilgisi dersleri	Avantaj	Konu/içerik	Detaylı/yeterli	22	24,44
				Bakış açısı	13	14,44
			Pratik/uygulama	Mesleki donanım	10	11,11
				Etkinlik	8	8,88
		Dezavantaj	Konu/içerik	Yetersizlik	12	13,33
				Gereksiz bilgi	10	11,11
			Pratik/uygulama	Teorik	6	6,66
				Mesleki donanım	5	5,55
			Etkinlik	Mesleki donanım	5	5,55
				Etkinlik	4	4,44
Toplam					90	100

Tablo 11'e göre elde edilen "Alan bilgisi dersleri" temasına ilişkin eski ve yeni programa göre "Avantaj" ve "Dezavantaj" şeklinde alt temalar oluşturulmuştur. Bu alt temalara ilişkin "Konu/içerik" ve "Pratik/uygulama" şeklinde kategoriler belirlenmiştir. "Avantaj" alt temasında eski programa ilişkin "Konu/içerik" kategorisinde ön plana çıkan kodun "Detaylı/yeterli" olduğu görülmektedir. Bu konuda E59 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: "Bence alan bilgisi ders sayısı ve kazanımları yeterli". Bu kodu "Bakış açısı" kodu takip etmiştir. Yine "Pratik/uygulama" kategorisinde "Mesleki donanım" ve "Etkinlik" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda E72 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "Alan bilgisi konusunda program ders sayısına ve içeriklerine oldukça özen gösteriliyor. Yıllık program süreci içerisinde öğretmenin bakış açısının genişlemesi için oldukça üst düzey kazanımlar hedefleniyor". "Dezavantaj" alt teması incelendiğinde "Konu/içerik" kategorisinde sırasıyla "Gereksiz bilgi", "Yetersizlik" ve "Teorik" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait "Pratik/Uygulama" kategorisinde "Mesleki Donanım" ve "Etkinlik" kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda E3 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: "Alan bilgisi derslerinde mesleki hayatımızda işe yaramayacak çok fazla gereksiz bilgiler yükleniyoruz".

Yeni programın "Avantaj" alt temasında "Konu/içerik" kategorisinde ön plana çıkan kodun "Detaylı/yeterli" olduğu görülmektedir. Bu konuda Y18 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: "Gayet yeterli ve eğitici bir program memnunum". Bu kodu "Bakış açısı" kodu takip etmiştir. Yine "Pratik/uygulama" kategorisinde "Mesleki donanım" ve "Etkinlik" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda Y75 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "Alan bilgisi farklı derslerin zengin içerikleri olmasından dolayı yeterlidir". "Dezavantaj" alt teması incelendiğinde "Konu/içerik" kategorisinde sırasıyla "Yetersizlik", "Gereksiz bilgi" ve "Teorik" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait "Pratik/uygulama" kategorisinde "Mesleki donanım" ve "Etkinlik" kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda Y59 kodlu öğretmen adayı görüşü şöyledir: "Sayısı yeterlidir ama içeriği teoriktir. Öğrenme çıktı ve kazanımları bölümümüz için gereksizdir". Araştırma kapsamındaki matematik öğretmen adaylarına lisans matematik öğretim programının pedagoji derslerinin sayısı, içeriği, öğrenme çıktıları, kazanımları vb. hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12: Öğretim programlarının pedagoji dersleri

Program	Tema	Alt Tema	Kategori	Kod	f	%	
Eski program	Pedagoji dersleri	Avantaj	Konu/içerik	Detaylı/yeterli	19	20,21	
				Kazanımlar	7	7,44	
			Pratik/uygulama	Öğrenme çıktıları	8	8,51	
				Mesleki donanım	6	6,38	
			Dezavantaj	Konu/içerik	Yetersizlik	33	35,10
					Teorik	8	8,51
		Pratik/uygulama		Ders süresi	7	7,44	
				Etkinlikler	6	6,38	
		Toplam				94	100
		Yeni program	Pedagoji dersleri	Avantaj	Konu/içerik	Detaylı/yeterli	19
Kazanımlar	13					13,82	
Pratik/uygulama	Eğitim ihtiyaçları				10	10,63	
	Öğrenme çıktıları				12	12,76	
Dezavantaj	Konu/içerik				Mesleki donanım	11	11,70
					Yetersizlik	10	10,63
	Pratik/uygulama			Teorik	6	6,38	
				Ders süresi	7	7,44	
Toplam						94	100

Tablo 12’ye göre elde edilen “Pedagoji dersleri” temasına ilişkin eski ve yeni programa göre “Avantaj” ve “Dezavantaj” şeklinde alt temalar oluşturulmuştur. Bu alt temalara ilişkin “Konu/içerik” ve “Pratik/uygulama” şeklinde kategoriler belirlenmiştir. “Avantaj” alt temasında eski programa ilişkin “Konu/içerik” kategorisinde ön plana çıkan kodun “Detaylı/yeterli” olduğu görülmektedir. Bu konuda E14 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: “*Pedagoji derslerinin yeterli olduğunu düşünüyorum*”. Bu kodu “Kazanımlar” kodu takip etmiştir. Yine “Pratik/uygulama” kategorisinde “Öğrenme çıktıları” ve “Mesleki donanım” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu E77 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “*Mesleki donanım açısından fayda sağlıyor. Bence yeterli*”. “Dezavantaj” alt teması incelendiğinde “Konu/içerik” kategorisinde sırasıyla “Yetersizlik” ve “Teorik” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait “Pratik/uygulama” kategorisinde “Ders süresi” ve “Etkinlikler” kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda E3 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: “*Eğitim derslerinin içeriği yeterli fakat kazanımları açısından sınırlı buluyorum*”.

Yeni programın “Avantaj” alt temasında “Konu/içerik” kategorisinde ön plana çıkan kodun “Detaylı/yeterli” olduğu görülmektedir. Bu konuda Y33 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: “*Programı pedagoji dersleri açısından yerinde ve yeterli buluyorum*”. Bu kodu “Kazanımlar” ve “Eğitim ihtiyaçları” kodları takip etmiştir. Yine “Pratik/uygulama” kategorisinde “Öğrenme çıktıları” ve “Mesleki donanım” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda Y59 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: “*Pedagojik dersler yeterlidir. İçeriği ve öğrenme çıktıları bölüm ile ilgilidir*”. “Dezavantaj” alt teması incelendiğinde “Konu/içerik” kategorisinde sırasıyla “Yetersizlik” ve “Teorik” kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait “Pratik/uygulama” kategorisinde “Ders süresi” ve “Etkinlikler” kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda Y85 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: “*Hayır mesleki gelişimimiz açısından yetersiz*”. Araştırma kapsamındaki matematik öğretmen adaylarına lisans matematik öğretim programının pedagojik alan bilgisi derslerini sayısı, içeriği, öğrenme çıktıları, kazanımları... vb. hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13: Öğretim programlarının pedagojik alan bilgisi dersleri

Program	Tema	Alt Tema	Kategori	Kod	f	%
Eski program	Pedagojik alan bilgisi dersleri	Avantaj	Konu/içerik	Detaylı/yeterli	19	20,21
				Kazanımlar	6	6,38
			Pratik/uygulama	Öğrenme çıktıları	7	7,44
				Ders süresi	5	5,31
				Mesleki donanım	4	4,25
		Dezavantaj	Konu/içerik	Yetersizlik	25	26,59
				Kazanımlar	7	7,44
			Pratik/uygulama	Etkinlikler	8	8,51
				Mesleki donanım	7	7,44
				Öğrenme çıktıları	6	6,38
Toplam				94	100	
Yeni program	Pedagojik alan bilgisi dersleri	Avantaj	Konu/içerik	Detaylı/yeterli	22	24,17
				Kazanımlar	11	12,08
			Pratik/uygulama	Öğrenme çıktıları	12	13,18
				Ders süresi	11	12,08
				Mesleki donanım	10	10,98
		Dezavantaj	Konu/içerik	Yetersizlik	11	12,08
				Kazanımlar	4	4,39
			Pratik/uygulama	Mesleki donanım	6	6,59
				Öğrenme çıktıları	4	4,39
				Toplam		

Tablo 13'e göre elde edilen "Pedagojik alan bilgisi dersleri" temasına ilişkin eski ve yeni programa göre "Avantaj" ve "Dezavantaj" şeklinde alt temalar oluşturulmuştur. Bu alt temalara ilişkin "Konu/İçerik" ve "Pratik/uygulama" şeklinde kategoriler belirlenmiştir. "Avantaj" alt temasında eski programa ilişkin "Konu/içerik" kategorisinde ön plana çıkan kodun "Detaylı/yeterli" olduğu görülmektedir. Bu konuda E47 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: "Pedagojik ders sayısı zamanı içeriği ve çıktıkları oldukça iyi tasarlanmış". Bu kodu "Kazanımlar" kodu takip etmiştir. Yine "Pratik/uygulama" kategorisinde "Öğrenme çıktıları", "Ders süresi" ve "Mesleki donanım" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda E79 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "Yeterli bence. Mesleki bilgilerimizi güçlendirecek kazanımlar ediniyoruz". "Dezavantaj" alt teması incelendiğinde "Konu/içerik" kategorisinde sırasıyla "Yetersizlik" ve "Kazanımlar" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait "Pratik/uygulama" kategorisinde "Etkinlikler", "Mesleki donanım" ve "Öğrenme çıktıları" kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda E28 kodlu öğretmen adayı görüşleri sırasıyla şöyledir: "Pedagojik alan bilgisi dersleri arttırmalı, yetersiz".

Yeni programın "Avantaj" alt temasında "Konu/içerik" kategorisinde ön plana çıkan kodun "Detaylı/yeterli" olduğu görülmektedir. Bu konuda Y78 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: "Program pedagojik alan bilgisi dersleri açısından yeterlidir". Bu kodu "Kazanımlar" kodu takip etmiştir. Yine "Pratik/uygulama" kategorisinde "Öğrenme çıktıları", "Ders süresi" ve "Mesleki donanım" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda Y63 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "Ders sayısı bakımından yeterli ders içeriği bakımından öğrenciyi geliştirmektedir". "Dezavantaj" alt teması incelendiğinde "Konu/içerik" kategorisinde sırasıyla "Yetersizlik" ve "Kazanımlar" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait "Pratik/uygulama" kategorisinde "Mesleki donanım" ve "Öğrenme çıktıları" kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda Y74 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: "Öğrenciler tam öğrenmeden ders bitiyor konular tam işlenmiyor". Araştırma kapsamındaki matematik öğretmen adaylarına lisans matematik öğretim programının seçmeli derslerini sayısı, içeriği, öğrenme çıktıları, kazanımları... vb. hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14: Öğretim programlarının seçmeli dersleri

Program	Tema	Alt Tema	Kategori	Kod	f	%
Eski program	Seçmeli dersler	Avantaj	Konu/içerik	Detaylı/yeterli	15	15,78
				Kazanımlar	11	11,57
			Pratik/uygulama	Mesleki donanım	8	8,42
				Öğrenme çıktıları	7	7,36
				Yetersizlik	16	16,84
		Dezavantaj	Konu/içerik	Genel kültür	10	10,52
				Kazanımlar	7	7,36
			Pratik/uygulama	Mesleki donanım	12	12,63
				Etkinlik	9	9,47
					95	100
Toplam						
Yeni program	Seçmeli dersler	Avantaj	Konu/içerik	Detaylı/yeterli	23	25,27
				Kazanımlar	12	13,18
			Pratik/uygulama	Mesleki donanım	13	14,28
				Öğrenme çıktıları	12	13,18
				Yetersizlik	9	9,89
		Dezavantaj	Konu/içerik	Kazanımlar	7	7,69
				Genel kültür	5	5,49
			Pratik/uygulama	Mesleki donanım	6	6,59
				Etkinlik	4	4,39
					91	100
Toplam						

Tablo 14'e göre elde edilen "Seçmeli dersler" temasına ilişkin eski ve yeni programa göre "Avantaj" ve "Dezavantaj" şeklinde alt temalar oluşturulmuştur. Bu alt temalara ilişkin "Konu/içerik" ve "Pratik/uygulama" şeklinde kategoriler belirlenmiştir. "Avantaj" alt temasında eski programa ilişkin "Konu/içerik" kategorisinde ön plana çıkan kodun "Detaylı/yeterli" olduğu görülmektedir. Bu konuda E11 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: "Seçmeli derslerin sayısını ve içeriğini yeterli buluyorum". Bu kodu "Kazanımlar" kodu takip etmiştir. Yine "Pratik/uygulama" kategorisinde "Mesleki donanım" ve "Öğrenme çıktıları" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda E72 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "Program seçmeli ders konusunda öğretmen adaylarına birçok seçenek sunarken kazanım açısından da zengin görünüyor". "Dezavantaj" alt teması incelendiğinde "Konu/içerik" kategorisinde sırasıyla "Yetersizlik", "Genel kültür" ve "Kazanımlar" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait "Pratik/uygulama" kategorisinde "Mesleki donanım" ve "Etkinlik" kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda E15 kodlu öğretmen adayının görüşü sırasıyla şöyledir: "Hayır. Daha fazla seçmeli ders olmalı genel kültür açısından kendimizi geliştirmeliyiz".

Yeni programın "Avantaj" alt temasında "Konu/içerik" kategorisinde ön plana çıkan kodun "Detaylı/yeterli" olduğu görülmektedir. Bu konuda Y63 kodlu öğretmen adayı şöyle bir ifadeye bulunmuştur: "Bence seçmeli dersler gayet yeterli". Bu kodu "Kazanımlar" kodları takip etmiştir. Yine "Pratik/uygulama" kategorisinde "Mesleki donanım" ve "Öğrenme çıktıları" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda Y64 kodlu öğretmen adayı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "Evet seçmeli dersler yeterli ve genel kültürü geliştirecek şekilde veriliyor". "Dezavantaj" alt teması incelendiğinde "Konu/içerik" kategorisinde sırasıyla "Yetersizlik", "Kazanımlar" ve "Genel kültür" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait "Pratik/uygulama" kategorisinde "Mesleki donanım" ve "Etkinlik" kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda Y16 kodlu öğretmen adayının görüşü şöyledir: "Hayır bence kazanımlar ve öğrenme çıktıları bakımından uygun değil". Araştırma kapsamındaki matematik öğretmen adaylarına lisans matematik öğretim programının programın revizyonu hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 15: Öğretim programının revizyonu

Program	Tema	Alt Tema	Kategori	Kod	f	%	
Eski program	Revizyon	Düzeltilme/geliştirme	Konu/içerik	Pedagojik alan bilgisi	15	15,15	
				Alan bilgisi	12	12,12	
				Teorik/ispata dayalı bilgi	6	6,06	
				Seçmeli dersler	3	3,03	
				Teknoloji destekli	3	3,03	
		Pratik/uygulama	Mesleki donanım	13	13,13		
			Staj	8	8,08		
			Anlamli öğrenme	4	4,04		
			Yöntem/teknik	3	3,03		
			Öğrenci odaklı	5	5,05		
		Köklü değişim	Konu/içerik	Genel kültür	4	4,04	
				MEB program uyumu	3	3,03	
				Güncellik	3	3,03	
				Pratik/uygulama	Etkinlik odaklı	10	10,10
					Öğrenci odaklı	4	4,04
Toplam					99	100	
	Yeni program	Revizyon	Düzeltilme/geliştirme	Alan bilgisi	17	18,47	
Pedagojik alan bilgisi				8	8,69		
Teorik/ispata dayalı bilgi				5	5,43		
Teknoloji destekli				4	4,34		
Mesleki donanım				8	8,69		
Pratik/uygulama			Anlamli öğrenme	6	6,52		
			Yöntem/teknik	4	4,34		
			Staj	3	3,26		
			Konu/içerik	Öğrenci odaklı	10	10,86	
				Genel kültür	6	6,52	
Güncellik				3	3,26		
Köklü değişim			Pratik/uygulama	Öğrenci odaklı	6	6,52	
				Etkinlik odaklı	5	5,43	
				Motivasyon odaklı	4	4,34	
				İlerlemecilik	3	3,26	
	Toplam					92	100

Tablo 15'e göre elde edilen "Revizyon" temasına ilişkin eski ve yeni programa göre "Düzeltilme/gözden geçirme" ve "Köklü değişim" şeklinde alt temalar oluşturulmuştur. "Düzeltilme/gözden geçirme" alt temasında eski programa ilişkin "Konu/içerik" kategorisinde ön plana çıkan kodun "Pedagojik alan bilgisi" olduğu görülmektedir. Bu kodu "Alan bilgisi", "Teorik/ispata dayalı bilgi", "Seçmeli dersler" ve "Teknoloji destekli" kodları takip etmiştir. Yine "Pratik/uygulama" kategorisinde "Mesleki donanım", "Staj" ve "Anlamli öğrenme" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. "Köklü değişim" alt teması incelendiğinde "Konu/içerik" kategorisinde sırasıyla "Öğrenci odaklı", "Genel kültür", "MEB program uyumu" ve "Güncellik" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait "Pratik/uygulama" kategorisinde "Etkinlik odaklı", "Öğrenci odaklı" ve "Günlük yaşamla ilişki" kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda E2 kodlu öğretmen adayının görüşleri sırasıyla şöyledir: "Seçmeli dersler alan eğitimi ya da pedagojik derslerden veya genel kültürü geliştirebilecek derslerden alınmalı sayısı artırılmalı. Alan derslerinin içeriği ve saatleri hafifletilmeli. Pedagojik eğitim eve alan eğitimine ağırlık verilmeli".

Yeni programın "Düzeltilme/geliştirme" alt temasında "Konu/içerik" kategorisinde ön plana çıkan kodun "Alan bilgisi" olduğu görülmektedir. Bu kodu "Pedagojik alan bilgisi", "Teorik/ispata dayalı bilgi" ve "Teknoloji destekli" kodları takip etmiştir. Yine "Pratik/uygulama" kategorisinde "Mesleki donanım", "Anlamli öğrenme", "Yöntem/teknik" ve "Staj" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. "Köklü değişim" alt teması incelendiğinde "Konu/içerik" kategorisinde sırasıyla "Öğrenci odaklı", "Genel kültür" ve "Güncellik" kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine bu alt temaya ait

“Pratik/uygulama” kategorisinde “Öğrenci odaklı”, “Etkinlik odaklı”, “Motivasyon odaklı” ve “İlerlemecilik” kodları ön plana çıkmıştır. Bu konuda Y20 kodlu öğretmen adayının görüşü: “*Öğretmen yetiştirilirken ders içinde sadece ders anlatımını değil her öğrencinin anlamasını önemseyen öğretmen yetiştirilmesini isterim*” şeklindedir.

Sonuç ve öneriler

Araştırma sonuçlarına göre eski programın nitelikli öğretmen yetiştirme, alan bilgisini ve genel kültürü geliştirme, pedagojik anlamda donanımlı öğretmen yetiştirme, pedagojik alan bilgisi, motivasyonu yüksek öğretmen yetiştirme, toplumun temel değerlerini ve ideallerini özümsemiş öğretmen yetiştirme, rol model öğretmen yetiştirme, mesleki anlamda bilgili ve becerili öğretmen yetiştirme, evrensel değerleri özümsemiş öğretmen yetiştirme, pedagoji dersleri, pedagojik alan bilgisi dersleri ve seçmeli dersler noktalarında dezavantajlarının avantajlarından daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlarla ilgili nitelikli öğretmen yetiştirme noktasında eski programda pedagoji bilgisiyle ilgili derslerin yetersiz kalması, staj eğitiminin sadece dördüncü sınıfta yer alması ve öğretmen adaylarının mesleki alana dönük yetiştirilmek istemeleri bu sonucun çıkmasında birer sebep olabilir. Eret (2013) öğretmen adaylarının, program geliştirme ya da değerlendirme gibi yaşantıları boyunca ihtiyaç duydukları pedagoji ve alanları ile ilgili derslerin programlarına eklenmesi gerektiği yönünde bulgulara ulaşmıştır. Alan bilgisini geliştirme noktasında dezavantajlarını öne çıkaran öğretmen adaylarının eski programda teorinin uygulamanın önüne geçmesi noktasını vurgulamaktadırlar. Bu noktada Ibrahim ve diğerleri (2020) öğretmen adaylarının okulda öğrendikleri konular ile eğitim verecekleri kurumlar arasında yer alan müfredat farklılıklarının hedeflenen çıktılara ulaşmada birtakım problemlere sebep olabileceğini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda insanoğlunun biriktirdiği yük miktarının, belirli bir kişinin edinebileceği bilgi miktarından kat kat fazla olduğu göz önüne alındığında, rekabet ortamı ve toplumun talepleri ile bireylere yüklenen fazla bilgi ruhsal ve bedensel sağlıklarında birtakım problemlere yol açabilmekte ve bilişsel yük sorununa sebep olabilmektedir (Drushlyak vd., 2021). Greenhill (2010) öğretmen yetiştirme programlarının, öğretmen adaylarına hem etkili öğrenme sağlamada içeriğin ve becerilerin düzenlenmesine dönük, hem de program tasarlama, öğrenme amaçlarını tespit etme, öğretim sürecini düzenleme ve değerlendirme konularında doğru yapılanmış öğrenme fırsatı sunarak etkili bir model olması gerektiğini belirtmiştir. Bu sonuçların bir diğer sebebi genel kültürü geliştirmede eski programda genel kültür eğitimine önem verilirken uygulamada ya da öğretim etkinliklerinde genel kültür kavramının pek fazla dikkate alınmaması olabilir. Ayrıca pedagojik donanımlı öğretmen yetiştirme noktasında eski programda pedagoji eğitiminin birinci sınıftan ziyade sonraki sınıflarda yoğun olarak verilmesi ve öğretmen adaylarının bu alanda daha çok yetiştirilmek istemeleri elde edilen sonucun bir başka nedeni olabilir. Bu noktada öğretmenler için pedagojik alan bilgisinin önemli olduğunu ifade edilmektedir (Even, 1993; Ma, 1999). Öğretmenlerin pedagojik alan bilgi düzeyleri öğretim kalitesine ve hedeflenen çıktılara ulaşmada pozitif katkılarının olduğunu söylemek mümkündür (Torbeyns vd., 2020). Eski program için motivasyon ile ilgili elde edilen sonuçların sebebi motivasyonu arttıracak etkinliklerin ya da uygulamaların yeteri kadar bulunmaması gösterilebilir. Bununla birlikte uygulama sürecinde içeriğin öğretmen adaylarına yeteri kadar rol model üstlenmeleri noktasında fırsat vermemesi elde edilen rol model ile ilgili bulguların nedeni olabilir. Eski programın mesleki anlamda bilgili ve becerili öğretmen yetiştirme noktasında avantajlarının dezavantajlarından daha fazla olmasının bir sebebi ilgili programda yeteri kadar etkinlik uygulamaları ve staj eğitiminin verilmemiş olması olabilir. Özellikle bir öğretmenin öğretim kariyerinin başlangıcında pedagojik eğitimin almasının son derece önemli olduğu vurgulanmaktadır (Vilppu vd., 2019).

Yeni programın nitelikli öğretmen yetiştirme, alan bilgisini geliştirme, genel kültürü geliştirme, pedagojik anlamda donanımlı öğretmen yetiştirme, pedagojik alan bilgisi, motivasyonu yüksek öğretmen yetiştirme, toplumun temel değerlerini ve ideallerini özümsemiş öğretmen yetiştirme, rol model öğretmen yetiştirme, mesleki anlamda bilgili ve becerili öğretmen yetiştirme, evrensel değerleri özümsemiş öğretmen yetiştirme noktasında, alan bilgisi yüksek öğretmen yetiştirme, pedagoji dersleri, pedagojik alan bilgisi dersleri ve seçmeli dersler noktalarında avantajlarının dezavantajlarından daha fazla frekansa sahip olduğu tespit edilmiştir. Öğretmen adayları alan bilgisi, pedagoji, genel kültür ve staj konularında ilgili programı daha avantajlı görmektedir. Bunun sebebi programın revizyonu neticesinde nitelikli öğretmen yetiştirme noktasında önemli görülen noktaların dikkate alınması olarak gösterilebilir. Alan bilgisini geliştirme noktasında programın avantajlarının dezavantajlarının önüne

geçtiği belirlenmiştir. Öğretmen adayları üst düzey bilgi içermeye, yenilikçi olma, mantığa dayalı olma, mesleki donanımı artırma ve genel kültürü artırma konularında ilgili programı daha avantajlı görmektedir. Ayrıca öğretmen adayları yeni programı yüzeysellik, geleneksel olma durumu, zor ve karmaşık olma durumu, mesleki donanımı artırma ve zaman yetersizliği noktalarında dezavantajlı olarak değerlendirmiştir. Bunun sebebi öğretmen adaylarının alan bilgisi derslerini daha uygulamalı ve mesleki alana dönük almak istemeleri olabilir. Öğretmen adayları matematiksel kültür, güncellik, yenilikçi olma durumu, seçmeli dersler, bakış açısını geliştirme, düşünme becerilerini geliştirme, mantık geliştirme, kişisel gelişim, kültür aktarımı ve günlük yaşamla ilişki kurma konularında ilgili programı daha avantajlı görmektedir. Ayrıca öğretmen adayları yeni programı seçmeli dersler, etkinlik uygulamaları ve günlük yaşamla ilişki kurma noktalarında ilgili programı genel kültür anlamında dezavantajlı olarak değerlendirmiştir. Bunun sebebi programın revizyonu neticesinde genel kültürü gelişmiş öğretmen yetiştirme noktasında önemli görülen noktaların dikkate alınması olarak gösterilebilir. YÖK (2017) öğretmen yetiştirme lisans programlarında güncellemeye gitmiştir. Bu doğrultuda genel kültür derslerinde teknolojik yeniliklere yer verilirken, alan eğitimi derslerinde bazı dersler kaldırılmış, ilgili alanların öğretim süreçleriyle doğrudan ilişkili olan derslerin saatleri artırılmıştır. Yine Machaba (2018) özellikle matematik okuryazarlığın geliştirilebilmesinde konu bilgisi ile günlük yaşam durumları arasındaki ilişkilerin kurulmasının gerekliliği, bilgi ile pedagojik uygulamaların birlikte önemine vurgu yapmıştır. Ayrıca öğretmen adayları kişisel gelişim, mesleki donanım ve iletişim kurma konularında ilgili programı daha avantajlı görmektedir. Öğretmen adayları yeni programı kişisel gelişim, mesleki donanım ve günlük yaşamla ilişki noktalarında eleştirmişlerdir. Bunun sebebi programın revizyonu neticesinde pedagojik anlamda donanımlı öğretmen yetiştirme noktasında önemli görülen noktaların dikkate alınması olarak gösterilebilir. Öğretmen adayları öğrenci merkezli olma, mesleki donanımı artırma, öğrenci davranışlarını anlamlandırma ve aktif katılımı sağlama konularında ilgili programı daha avantajlı görmektedir. Ayrıca öğretmen adayları yeni programı mesleki donanımı artırma ve öğrenci davranışlarını anlamlandırma noktalarında eleştirmişlerdir. Bunun sebebi programın revizyonu neticesinde pedagojik alan bilgisi anlamında yetkin öğretmen yetiştirme noktasında önemli görülen noktaların dikkate alınması olarak gösterilebilir. Alanyazında branş öğretmenleri için pedagojik alan bilgisinin önemli olduğu vurgulanmaktadır (Ma, 1999; Hill vd., 2008).

Öğretmen adayları kaynak olma, özgüven oluşturma, mesleki donanımı artırma ve ilgiyi artırma konularında yeni programı daha avantajlı görmektedir. Ayrıca öğretmen adayları yeni programı teorik ya da ezber dayalı olma, kaygı uyandırma ve mesleki donanımı artırma noktalarında yetersiz görmüşlerdir. Bunun sebebi programın revizyonu neticesinde motivasyonu yüksek öğretmen yetiştirme noktasında önemli görülen noktaların dikkate alınması olarak gösterilebilir. Öğretmen ile program arasındaki ilişkiye önem veren Taylor (2013), öğretmenin programı etkin ve motivasyonu yüksek şekilde kullanmasının öğrenmeyi kolaylaştırdığını ve programın etkin kullanımının öğretmenin önceki tecrübelerine bağlı olduğunu belirtmektedir. Öğretmen adayları toplumsal değerlere katkı, kültür ve aile yapısına katkı ve duyarlılık ya da düşüncelilik konularında ilgili programı daha avantajlı görmektedir. Ayrıca öğretmen adayları yeni programı toplumsal değerlere katkı, mesleki donanımı artırma ve günlük yaşam ile ilişki kurma noktalarında eleştirmişlerdir. Bunun sebebi programın revizyonu neticesinde programlarının toplumun temel değerlerini ve ideallerini özümsemiş öğretmen yetiştirme noktasında önemli görülen noktaların dikkate alınması olarak gösterilebilir. YÖK (2017) öğretmen yetiştirme lisans programlarında güncellemeye gitmiştir. Bu doğrultuda kültürel, etik, ahlaki değerler olması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca öğretmen adayları yeni programı güncellik, etkinliklerin uygulanması ve staj uygulamaları noktalarında rol model öğretmen yetiştirme bakımından eleştirmişlerdir. Bunun sebebi programın revizyonu neticesinde rol model öğretmen yetiştirme noktasında önemli görülen noktaların dikkate alınması olarak gösterilebilir. Yeşilyurt (2013) çalışmasında, program geliştirme dersi alan adayların program geliştirmeye ilişkin bilişsel farkındalık düzeylerinin üst düzeyde olduğunu belirtmiştir. Öğretmen adayları ideal öğretmen olarak yetişme, toplumsal veya sosyal yaşam değerleri ve değerler eğitimi konularında ilgili programı daha avantajlı görmektedir. Ayrıca öğretmen adayları yeni programı çağa uygunluk, değerler eğitimi ve ulusal veya yerel değerler aktarımı noktalarında eleştirmiştir. Bunun sebebi programın revizyonu neticesinde evrensel değerleri özümsemiş öğretmen yetiştirme noktasında önemli görülen noktaların dikkate alınması olarak gösterilebilir. YÖK (2017) öğretmen yetiştirme lisans programlarında güncellemeye gitmiştir. Bu doğrultuda kültürel, etik, ahlaki

değerler ve rol model olması gerektiğini ifade etmiştir. Öğretmen adayları bakış açısı geliştirme, mesleki donanımı artırma ve etkinlik uygulamaları konularında ilgili programı daha avantajlı görmektedir. Ayrıca öğretmen adayları yeni programı gereksiz bilgi içerme, teoriye dayalı olma, mesleki donanımı artırma ve etkinlik uygulamaları noktalarında eleştirmişlerdir. Bunun sebebi programın revizyonu neticesinde alan bilgisi yüksek öğretmen yetiştirme noktasında önemli görülen noktaların dikkate alınması olarak gösterilebilir. Malaty (2008) çalışmasında Finlandiya'nın uyguladığı programını değerlendirmiş, matematiğin nasıl öğretilmesiyle ilgili öğretmen adaylarının alması gereken derslerin artırılması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca öğretmen adayları yeni programı teoriye dayalı olma, ders süresi ve etkinliklerin uygulanması noktalarında dezavantajlı olarak değerlendirmiştir. Bunun sebebi programın revizyonu neticesinde pedagoji dersleri noktasında önemli görülen noktaların dikkate alınması olarak gösterilebilir. Bu bağlamda Schmidt ve diğerleri (2007) matematik öğretmen adaylarına matematiksel pedagoji alanında daha yoğun bilgi verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmen adayları yeni programı kazanımlar, mesleki donanımı artırma ve öğrenme çıktıları noktalarında eleştirmişlerdir. Bunun sebebi programın revizyonu neticesinde pedagojik alan bilgisi dersleri noktasında önemli görülen noktaların dikkate alınması olarak gösterilebilir. Terhart (2003) uygulanan programlarda genel pedagoji / pedagojik alan eğitimi konularında yeterli eğitimin verilmemesini ifade etmiştir. Öğretmen adayları kazanımlar, mesleki donanımı artırma ve öğrenme çıktıları konularında ilgili programı daha avantajlı görmektedir. Ayrıca öğretmen adayları yeni programı kazanımlar, genel kültür, mesleki donanımı artırma ve etkinlikler anlamında seçmeli dersler açısından eleştirmişlerdir. Bunun sebebi programın revizyonu neticesinde seçmeli dersler noktasında önemli görülen noktaların dikkate alınması olarak gösterilebilir. YÖK (2017) öğretmen yetiştirme lisans programlarında güncellemeye gitmiştir. Bu doğrultuda bütün öğretmenlik programlarına uygulamaya dayalı sınıf içi öğrenmelerin değerlendirilmesi dersi eklenilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre matematik öğretmen adayları görüşleri doğrultusunda eski programın pedagojik alan bilgisi, alan bilgisi, teorik/ispata dayalı bilgi, seçmeli dersler, teknoloji destekli olma, mesleki donanımı artırma, staj uygulamaları, anlamlı öğrenme, yöntem/teknik, öğrenci odaklı olma, genel kültür, MEB programı uyumu ve güncellik noktalarında revize edilmesi önerilmiştir. Yine matematik öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda yeni programın alan bilgisi, pedagojik alan bilgisi, teorik/ispata dayalı bilgi, teknoloji destekli, mesleki donanımı artırma, anlamlı öğrenme, yöntem/teknik, staj uygulamaları, öğrenci odaklı, genel kültür, güncellik, öğrenci odaklı, etkinlik odaklı, motivasyon odaklı kavramları dikkate alınarak revize edilmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Asıkn, M., Junaedi, I. ve Cahyono, A. N. (2018). The INNOMATTS: A model of mathematics teacher training management. *Journal of Turkish Science Education*, 15(Special), 76-86.
- Ayalew, Y. (2017). A five circles model for designing mathematics teacher education programs and framing common standards for educators. *International Electronic Journal of Mathematics Education*, 12(3), 265-280.
- Büyükköztürk, Ş. (2015). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (10. Bs.). Pegem Akademi.
- Cochran-Smith, M. ve Fries, K. (2008). *Research on teacher education: changing times, changing paradigms*. In M. Cochran-Smith, S. Feiman-Nemser, ve D. J. McIntyre, Eds. *Handbook of Research on Teacher Education: Enduring Questions in Changing Contexts*. Routledge/Taylor Francis and the Association of Teacher Educators, 1050-1093.
- Corven, J. (2021). Book review: Foundations for the next era of elementary mathematics teacher education. Yiping Li, Roger E. Howe, W. James Lewis, and James J. Madden (Eds.). *Developing mathematical proficiency for elementary instruction*. *Educ Stud Math*. <https://doi.org/10.1007/s10649-021-10103-7>
- Drushlyak, M. G., Semenikhina, O. V., Proshkin, V. V. ve Sapozhnykov, S. V. (2021, March). Training pre-service mathematics teacher to use mnemonic techniques. *In Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1840, No. 1, p. 012006). IOP Publishing.
- Erbilgin, E. ve Boz, B. (2013). Matematik öğretmeni yetiştirme programlarımızın Finlandiya, Japonya ve Singapur programları ile karşılaştırması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel Sayı(1)*, 156-170.

- Eret, E. (2013). *An assessment of pre-service teacher education in terms of preparing teacher candidates for teaching* [Doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Even, R. (1993). Subject-matter knowledge and pedagogical content knowledge: prospective secondary teachers and the function concept. *Journal for Research in Mathematics Education*, 24(2), 94-116. <https://doi.org/10.5951/jresmetheduc.24.2.0094>
- Greenhill, V. (2010). *21st century knowledge and skills in educator preparation*. AACTE Partnership for 21st Century Skills.
- Güzel, İ., Karataş, İ. ve Çetinkaya, B. (2010). Ortaöğretim matematik öğretim programlarının karşılaştırılması: Türkiye, Almanya ve Kanada. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 1(3), 309-325. <https://dergipark.org.tr/en/pub/turkbilmat/issue/21562/231433>
- Hill, H. C., Ball, D. L. ve Schilling, S. (2008). Unpacking “pedagogical content knowledge”: Conceptualizing and measuring teachers’ topic-specific knowledge of students. *Journal for Research in Mathematics Education*, 39(4), 372-400. <https://doi.org/10.5951/jresmetheduc.39.4.0372>
- Hjalmarson, M. A. (2008). Mathematics curriculum systems: Models for analysis of curricular innovation and development. *Peabody Journal of Education*, 83(4), 592-610. <https://doi.org/10.1080/01619560802414965>
- Hummes, V. B., Moll, V. F. ve Breda, A. (2019). Combined use of the lesson study and the criteria of didactical suitability for the development of the reflection on the own practice in the training of mathematics teachers. *Acta Scientiae*, 21(1), 64-82.
- Ibrahim, M. A., Yew, W. T. ve Abd Razak, N. B. (2020). Effectiveness of mathematics teacher education training in Nigeria: An assessment of pre-service mathematics teachers’ learning needs. *International Journal of Professional Development, Learners and Learning*, 1(1), 1-7.
- Işık, S. ve Soran, H. (2005). Biyoloji öğretmeni yetiştiren kurumların öğretim programlarının karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(2005), 109-117. <https://dergipark.org.tr/en/pub/hunefd/issue/7808/102425>
- Kaiser, G. ve König, J. (2019). Competence measurement in (Mathematics) teacher education and beyond: Implications for policy. *Higher Education Policy*, 32(1), 597-615. <https://doi.org/10.1057/s41307-019-00139-z>
- Kaymakçı, S. (2012). Sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programlarının içerik değerlendirmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 2(1), 41-57. <https://dergipark.org.tr/en/pub/issej/issue/26562/280322>
- Kumral, O. (2010). *Eğitsel eleştiri modeli ile eğitim fakültesi sınıf öğretmenliği öğretim programının değerlendirilmesi bir durum çalışması* [Doktora tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.
- Küçükahmet, L. (2007). 2006-2007 öğretim yılında uygulanmaya başlanan öğretmen yetiştirme lisans programlarının değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 203-218. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tebd/issue/26116/275135>
- Ma, L. (1999). *Knowing and teaching elementary mathematics*. Lawrence Erlbaum Assoc.
- Machaba, F. M. (2018). Pedagogical demands in mathematics and mathematical literacy: A case of mathematics and mathematical literacy teachers and facilitators. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 14(1), 95-108. <https://doi.org/10.12973/ejmste/78243>
- Malaty, G. (2008). Mathematics teacher training in Finland. In D. Burghes (Ed), *International comparative study in mathematics teacher training*. [http://www.cfbt.com/evidenceforeducation/pdf/1MathsTeachTrain_reportFINAL%20\(WEB\)_\(v5\).pdf](http://www.cfbt.com/evidenceforeducation/pdf/1MathsTeachTrain_reportFINAL%20(WEB)_(v5).pdf)
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. (Second edition). Sage Publication.
- Oliva, P. F. ve Gordon, W. (2013). *Developing the curriculum* (8th ed.). Pearson.
- Ornstein, A. C. ve Hunkins, F. P. (2004). *Curriculum: Foundations, principles and issues*. Pearson.
- Oslund, J. A. (2016). After the elementary mathematics teacher workshop: Stories of becoming complex instruction teachers. *The Elementary School Journal*, 116(3), 437-458. <https://doi.org/10.1086/684941>
- Özcan, M. (2012). Okulda üniversite modelinde kavramsal çerçeve: Eylemdeki vizyon. *Öğretmen Eğitimi ve Eğitimcileri Dergisi*, 1(1), 107-132.

- Schmidt, W. H., Tatto, M. T., Bankov, K., Blömeke, S., Cedillo, T., Cogan, L. vd. (2007). *The preparation gap: Teacher education for middle school mathematics in six countries*. MT21 Report. East Lansing: Michigan State University.
- Silverman, D. (2000). *Interpreting qualitative data: Methods for analysing talk, text and interaction*. Sage Publication.
- Silverman, D. (2005). *Doing qualitative research*. Sage Publication.
- Sözer, E. (1991). *Türk Üniversiteleri'nde öğretmen yetiştirme sistemlerinin öğretmenlik davranışlarını kazandırma yönünden etkililiği*. Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Tan-Şişman, G. (2017). Öğretmen yetiştirme lisans programları ders içeriklerinde “eğitim programı” kavramı. *İlköğretim Online*, 16(3), 1301-1315. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.330259>
- Taylor, M. W. (2013). Replacing the ‘teacher-proof’ curriculum with the ‘curriculum-proof’ teacher: Toward more effective interactions with mathematics textbooks. *Journal of Curriculum Studies*, 45(3), 295-321. <https://doi.org/10.1080/00220272.2012.710253>
- Terhart, E. (2003). Teacher education in Germany: Current state and new perspectives. In B. Moon, L. Vlasceanu, & L. C. Barrows (Eds), *Institutional approaches to teacher education within higher education in Europe: Current models and new developments*.
- Torbeyns, J., Verbruggen, S. ve Depaepe, F. (2020). Pedagogical content knowledge in preservice preschool teachers and its association with opportunities to learn during teacher training. *ZDM Mathematics Education* 52(1), 269-280. <https://doi.org/10.1007/s11858-019-01088-y>
- Uzunboylu, H. ve Hürsen, Ç. (2012). *Eğitim programları ve değerlendirilmesi* (2. Bs.). Pegem Akademi Yayınevi.
- Vilppu, H., Södervik, I., Postareff, L. ve Murtonene, M. (2019). The effect of short online pedagogical training on university teachers’ interpretations of teaching-learning situations. *Instructional Science* 47(1), 679-709 (2019). <https://doi.org/10.1007/s11251-019-09496-z>
- Vlasenko, K., Chumak, O., Sitak, I., Lovianova, I. ve Kondratyeva, O. (2019). Training of mathematical disciplines teachers for higher educational institutions as a contemporary problem. *Universal Journal of Educational Research*, 7(9), 1892-1900.
- Yeşilyurt, E. (2013). Program geliştirme dersinin öğretmen adaylarının program geliştirmeye ilişkin bilişsel farkındalık düzeyine etkisi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 6(3), 316-342. <https://dergipark.org.tr/en/pub/akukeg/issue/29350/314068>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Bs.). Seçkin Yayıncılık.
- Yüksek Öğretim Kurulu [YÖK] (2017). *Öğretmen yetiştirme lisans programları sunuş, önsöz ve uygulama yönergesi*. https://AA_Sunus_%20Onsoz_Uygulama_Yonergesi.pdf.

Etik kurul onayı

Bu çalışma için Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları etik kurulu tarafından 09.07.2020 tarih ve 400685 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde istasyon rotasyon modelinin uygulanmasına yönelik tasarım ve taslak örneği *

Design and draft sample for the implementation of the station rotation model in teaching Turkish as a foreign language

Gönderim Tarihi / Received: 22.05.2021

Ziyoda KHALMATOVA¹

Kabul Tarihi / Accepted: 10.08.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.940728>

ÖZ: Öğretim, öğrencinin öğrenme fırsatlarını üst düzeye çıkarma ve kişisel dönüşümüne rehberlik etme çabalarıyla belirgin duruma gelmektedir. Öğretimin gerçekleştirilmesi, önceden dersin planlı bir şekilde tasarlanmasını gerektirmektedir. Dil öğretiminde önceden ders tasarımının hazırlanması, öğreticinin en önemli görevlerinden biridir ve onun pedagojik muhakeme yeteneği, ders sürecinde sınıf durumuna göre kullanabileceği en güçlü dayanağı olarak görülmektedir. Teknolojinin eğitim dünyamıza girmesiyle artık öğretim tasarımında, çevrimiçi tasarımı, materyal tasarımı, ders içeriği tasarımının birbiriyle ilişkili olarak desenlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, günümüzde öğreticiden sadece öğretici olarak değil, tasarımcı, yönlendirici, eğitici ve rehberlik rollerini üstlenmesi talep edilmektedir. Çalışmada, dil öğreticisine ders tasarlamada bir fikir ve ipucu vermek amacıyla, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde harmanlanmış öğrenmenin istasyon rotasyon modelinin uygulanmasına yönelik tasarım ve taslak örneği sunulmuştur. Tasarım ve taslak, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Hazırlık Fakültesinde A2 düzeyinde Türkçe öğrenen Kazak öğrencilerine yönelik hazırlanmıştır. Tasarım ve taslak hazırlamada Yesevi Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan ünite konularından istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretimi, Harmanlanmış öğrenme, İstasyon rotasyon modeli, Tasarım, A2 düzeyi

ABSTRACT: Teaching becomes evident in the efforts to maximize learners' learning opportunities and guide personal transformation. The realization of the teaching requires planning the lesson in advance. Preparing the lesson design in language teaching is one of the most important tasks of the teacher, and his/her pedagogical reasoning skills are seen as the strongest foundation according to the class situation in the course process. With the introduction of technology into our educational world, online design, material design, and course content design should be patterned in relation to each other in instructional design. Therefore, nowadays, it is demanded from the teacher not just to play the role of teacher but at the same time to play the roles of designer, director, trainer and be a guide for the students. In this study, in order to give an idea to the language teacher in designing a lesson, a design and draft sample for the implementation of the station rotation model of blended learning in teaching Turkish as a foreign language is presented. The design and draft were prepared for A2 level Turkish language Kazakh students who attend at Hoca Ahmet Yesevi University, Preparatory Faculty. In preparation of design and draft samples, the unit subjects in the Yesevi Turkish Textbook have been used.

Keywords: Teaching Turkish, Blended learning, Station rotation model, Design, A2 level

* Bu çalışma Doç. Dr. Meltem EKTİ danışmanlığında hazırlanan Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Harmanlanmış Öğrenme: İstasyon Rotasyon Modeli adlı tez çalışması için hazırlanan tasarım ve taslak verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

¹ Doktora öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü/Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı, ziyoda.khalmatova@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7695-5282>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

The field studies and literature related to the study were examined, it was determined that the application of the station rotation model positively affected the success of the learners. Sh. Lim (2015), S. Pampiban (2016), I. Nisa, H. Mubarak (2018), S. Sulistyorini (2018), Nagy M. A. (2018), L. Smalls (2018) studies are related to language teaching areas. Sh. Lim (2015) used the station rotation model in teaching English as a foreign language based on listening and speaking skills in one of the Thailand schools. As a result of the study, it was determined that towards the end of the application, Thai students were found to work individually and talk to their peers more freely. Pimpiban (2016) designed and applied the station rotation model in teaching English of Thai elementary school students in relation to speaking skills. As a result of the study, it was revealed that the speaking skills of the students improved and their motivation to learn English increased. On the other hand, Nagy & Mohammed (2018) applied the station rotation model to the writing skill of prep students in English teaching in Cairo. As a result of their study, it was determined that the writing skills of the students improved and their motivation to writing increased. Based on these studies in order to determine the effectiveness of station rotation model in teaching Turkish as a foreign language this study presented a design and draft sample for the implementation of station rotation model of blended learning.

Methodology

In the study, in order to bring some ideas and suggestions to language teachers, design and draft examples for the application of station rotation mode in teaching Turkish as a foreign language are presented. The design and draft samples for the station rotation model are planned for A2 level Kazakh students who learn Turkish at the Preparatory Faculty of Hoca Ahmet Yesevi International Turkish-Kazakh University. In the design and draft preparation, the unit subjects in the Yesevi Turkish Textbook were taken as basis. Therefore, content preparation method was used in creating a design and draft for the station rotation model.

Findings and discussion

In the station rotation model, tasks were assigned to the stations to integrate basic language learning skills and all cognitive activities. In this model, three stations had been created and at each station technology tools, mobile phones and headsets with internet are used. One of the stations of this model is individual station which has designed listening and reading activities. The second one is work in pair where students have to speak with each other about different kinds of subjects. The last station is team working station where students work on projects concluded with making drama play and acting out. Totally 10 subject' design and draft contents has been prepared and explicated in detail each subjects' function.

Results and recommendations

Based on the blended learning models of Horn and Staker, presenting the design and draft examples of the station rotation model in teaching Turkish as a foreign language in this paper aims to give clues to language teachers in creating new ideas in language teaching. As a result of the design and drafting of the station rotation model in teaching Turkish as a foreign language, it has made predictions that it should introduce changes and flexibility according to local situations during the implementation of this model. Although there should be a classroom observation before the implementation, a preliminary idea should be made about the technical, learner and trainer or due to various situations during the implementation of the station rotation model. However, in order to eliminate future problems, it should be among the primary responsibilities of the teacher to find out where and why the target group has difficulties in the language teaching process and to search for different solutions in this context.

Giriş

İnsanoğlunun tarih boyu yaşam ihtiyaçlarının sınırsız olması ve bu ihtiyaçlarını karşılamak için gösterdiği çabaları olağanüstü gelişimlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. XX yüzyılın sonu ve XXI yüzyılın başlarına doğru teknolojinin gelişmesi ve ilerlemesi, internet ağlarının keşfedilmesine sebep olmuş ve hayatımızın her alanında kolaylıklar sağlamaya başlamıştır. Bunun yanı sıra, eğitim alanında teknolojinin kullanımı, öğretim biçimlerini değiştirmekle öğretimin başka bakış açılarını keşfetmeye yöneltmeye başlamıştır. Ayrıca, internet ağlarının kullanıma girmesiyle, insanların ihtiyaçlarına yönelik öğrenmenin ve öğretimin yeni yolları araştırılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla, teknolojinin gelişimi, ilk olarak insanların sosyal hayatta iletişimini sağlama ve farklı kültürlerden olan insanlarla iş birliği, ticaret ve birlikte yaşama gibi gayelerini karşılamada yabancı dil açısından önemli bir misyon üstlenmiştir.

Günümüzde dil öğretimi alanında en iyi yöntem veya alternatif yöntem arayışı yerine, öğrencilerin dil öğrenme stratejileri ve yetileri dikkate alınarak, sosyal hayatta ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için yöntem sonrası (postmethod) pedagoji stratejileri (Kumaravadivelu, 2006) geliştirilmeye başlanmış ve teknolojinin dil öğrenme alanlarında kullanılmasıyla birlikte yeni öğrenme modelleri geliştirilmiştir, geliştirilmeye de devam edilmektedir. Yöntem sonrası pedagojisi, sosyokültürel çalışmalarda incelenen post modern ve post yapısalcılık alanlardan esinlenerek ortaya çıkmış olup günümüzün dinamik koşullarına uygun olarak dil öğretim alanında yeni pedagoji stratejilerini (makro ve mikro stratejiler) ortaya koymuştur. Bu yeni stratejiler, dil öğretim ve öğrenim stratejileri, dil öğretimindeki temel ilkeleri dikkate alarak, uygulama ve kuramı örtüştürmeyi amaçlamaktadır. Makro stratejiler; ikinci veya yabancı dil öğretiminde mevcut kuramlardan ve temel dil öğretim ilkelerinden türetilen genel planlardır. Bununla beraber, ikinci dil öğretimi ile ilgili deneysel ve pedagojik bilgi ve öğretim kuramlarıdır (Kumaravadivelu, 2006:201). Makro stratejiler, öğrencilerin kendi konularına özel, ihtiyaca dayalı mikro stratejik üretimleri ve sınıf oluşturma izlekleri için faydalanabilecekleri genel rehberdir. Mikro stratejiler ise, belirli bir makro stratejinin amaçlarını gerçekleştirmek için tasarlanmış sınıf izlekleri ve uygulamaları olarak belirlenmektedir. Her makro strateji, yerel öğrenme ve öğretme durumuna bağlı olarak, herhangi bir sayıda ve türde mikro stratejiye sahip olabilmekle birlikte sonsuz imkânlarla sahip olmaktadır (Kumaravadivelu, 2006:207). Bununla birlikte, mikro stratejiler; ulusal, bölgesel veya yerel dil politikası ve planlaması, müfredat amaçları, kurumsal kaynaklar ve belirli bir bağlamda öğrenme/öğretme girişimini şekillendiren bir dizi faktörler tarafından şartlandırılır ve sınırlandırılır (Kumaravadivelu, 2006:208). Bunun dışında, öğrencilerin mevcut dil bilgisi veya becerilerinin yanı sıra, öğrencilerin ihtiyaçlarını, isteklerini ve eksikliklerini göz önünde bulundurarak tasarlanan sınıf içinde uygulanan mikro stratejilere son dönemlerde gelişen öğrenme modelleri, öğretim ve öğrenme stratejileri girmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada; teknolojinin ve yeni öğretim ve öğrenme stratejilerinin gelişimiyle ortaya çıkan harmanlanmış öğrenmenin modelleri, onun içinde istasyon rotasyon modeline uygun ders tasarımı ve taslağının oluşturulması hakkında bilgiler yer almaktadır.

Dil öğretiminde her ne kadar ihtiyaca yönelik yeni bilimsel araştırmalar keşfedilse de günümüz eğitim kurumlarında maalesef hâlâ eski geleneksel öğretim sisteminin kullanıldığını görmekteyiz. Bunun birkaç faktörü vardır. Bunlardan biri, insanların yeniliklere açık olmaması, öğreticinin sistem içinde sınırlı tutulması, öğrenci talebinin tam saptanamaması ve asıl mesele dil öğrencinin ihtiyaçları dikkate alınmamasıdır. Bu tür problemleri ortadan kaldırmak için sınıf içinde öğrencileri sıkmadan, eğlenerek ve uygulayarak özgürce dil öğrenmelerini sağlamak amacıyla çeşitli öğretim stratejileri (mikro stratejiler denebilir) ve yüz-yüze öğretim ile teknolojinin kullanımının karışımı olarak bilinen harmanlanmış öğrenme gibi yeni modellerden yararlanılmalıdır. Ancak bu tür strateji ve modelleri uygulamadan önce öğreticinin sınıf içi durumunu, öğrencilerin dil öğrenme yetileri, seviyeleri, ihtiyaçları ve ilgi alanları gözlemlenmeli ve ona göre ders tasarımı oluşturulmalıdır. Günümüzde teknolojinin hızlı gelişiminin getirdiği taleplerden birisi eğitim alanında, artık öğreticiye sadece öğretici olarak değil, gözlemci, tasarımcı, yönlendirici, eğitici ve hatta ölçme-değerlendirici rolleri yüklenmektedir. Çalışmada, dil öğrencilerine bazı fikirleri, önerileri ve düşünceleri iletme amacıyla, Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde harmanlanmış öğrenme modellerinden istasyon rotasyon modelini uygulanmasına yönelik tasarım ve taslak örnekleri sunulmaktadır. İstasyon rotasyon modeliyle ilgili tasarım ve taslak örnekleri, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinin Hazırlık Fakültesinde Türkçe öğrenen A2

düzeyindeki Kazak öğrencilerine yönelik planlanmıştır. Tasarım ve taslak hazırlamada Yesevi Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan ünite konularından hareket edilmiştir.

Dil öğretiminde harmanlanmış öğrenme

XXI yüzyılın başlarında, eğitim kurumlarında öğrenmeyi daha etkili ve verimli gerçekleştirmek amacıyla, yüz yüze öğrenme ve çevrimiçi öğrenmenin bir arada harmanlanarak kullanılmasıyla gerçekleştirilen öğrenme uygulamalarıyla sıklıkla karşılaşmaktadır. Harmanlanmış öğrenme, yüz yüze ve çevrimiçi öğrenmenin bir birleşimi olarak tanımlanmakta olup 2002'den beri kullanılmaktadır (Graham, 2006). Harmanlanmış öğrenmenin tanımlaması üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin, Thorne (2003) için "harmanlanmış öğrenme, geleneksel sınıf eğitimi ve çevrimiçi öğrenme, sanal sınıflar, sesli mesajlar, e-posta, çevrimiçi yazılı metinler ve videoların bir karışımıdır" (s.88). Araştırmacılar, öğrencilerin ve öğreticilerin teknolojiyi kullanmadan veya kullanarak etkileşime giren çevrimiçi ve yüz yüze öğrenme ortamlarının yararlı yönlerinin birleşimi olarak tanımlamıştır (Garrison ve Vaughan, 2008; Tselios, Daskalakis ve Papadopoulou, 2011). Garrison & Vaughan (2008), öğrencilerin öğrenmelerini kolaylaştıran yüz yüze ve çevrimiçi öğrenimin güçlü yönlerinden birleştirilerek kullanılan harmanlanmış öğrenmenin etkili olduğunu belirlemiştir.

Harmanlanmış öğrenme yeni bir terim değildir. Son yirmi yıldır kullanımda olmuştur ve terimin bir dizi anlamı gelişmiştir. Graham'a (2012) göre, harmanlanmış öğrenim "kurumsal bağlamlarda önemli ölçüde değişiklik" (s. 17) şeklinde tanımlanmıştır. Pek çok araştırmacı (Brunner, 2006; Kaleta, Skibba ve Joosten, 2007), harmanlanmış öğrenme kurslarının tasarlanması için en yaygın uygulamanın, mevcut geleneksel kursa ek çevrimiçi aktiviteler eklemekle daha verimli ve etkileyici olduğunu vurgulamıştır. Ancak, yüz yüze öğretim ile çevrimiçi etkinliklerinin birbirine uyması ve birbirini tamamlaması, bununla beraber, sınıf içi durumlarına göre tasarlanması çok önemli olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Şunu da belirtmek gerek ki, sınıf içi durumlarına göre, harmanlanmış öğrenmenin tanımlamaları da kendi içinde çeşitlilik göstermektedir.

Harmanlanmış öğrenme materyallerinin ve karmaşık ortamlarının geliştirilmesinde, araştırmaya dayalı olarak öncelikli olarak pratikte kullanılma fırsatının tanıtılması "tasarım(lar) için bir geniş görüşlülük veya kavramsallaştırmanın sağlanması" (Levy, 2002:60) gerekmektedir. Harmanlanmış öğrenmede; materyal gelişimi ve tasarımının sınıf içi durumu, öğrenci ihtiyacı, seviyesi ve dil yetisi gibi unsurlar dikkate alınarak oluşturulması önem taşımaktadır.

Harmanlanmış öğrenme modelleri

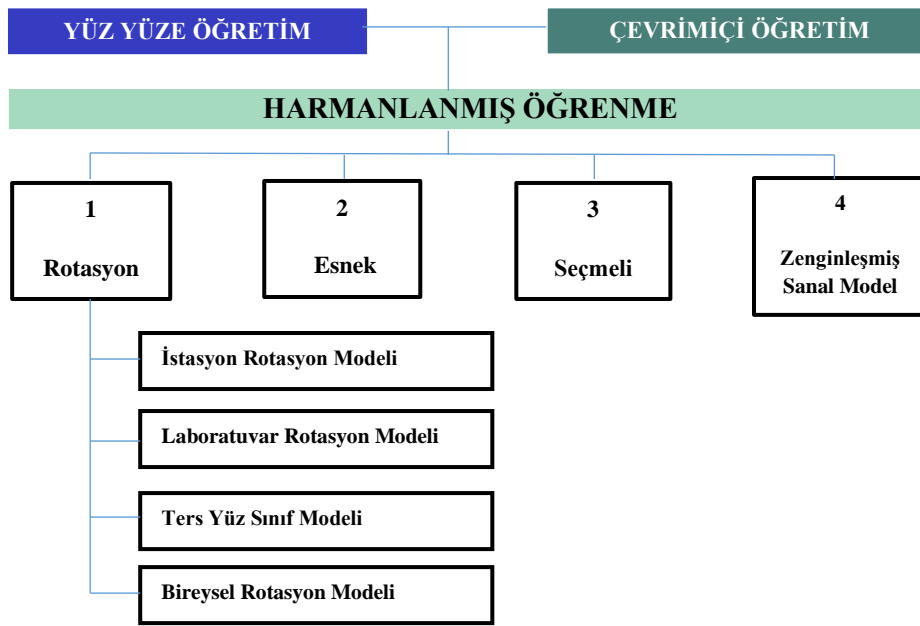
Yabancı/ikinci dil öğretiminde harmanlanmış öğrenme modellerinin kullanımı ile ilgili detaylı bilimsel bilgiler yeterli bulunmamaktadır. Harmanlanmış öğrenmenin tartışılabilir pek çok avantajları ve dezavantajları vardır, ancak, bilimsel ve teknolojik ilerlemenin dijital teknolojiyi etkili bir öğrenme cihazı haline getirdiği için bu öğrenmenin geliştirilmesi gelecekte de kullanım açısından önemli bir rol oynayacağı kuşkusuz bir gerçektir. Ayrıca bu ana kadar harmanlanmış öğrenmenin gelişmesi neticesinde bir sürü öğrenim modelleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Harmanlanmış öğrenme modelleri sınıf içi düzenleri veya materyal tasarımlara göre değişmekle beraber, sınıflandırmaları da farklıdır. Örneğin, Twigg (2003), harmanlanmış öğrenmenin beş özel modelini açıklamıştır; *ek model*, *yedek model*, *büfe modeli*, *emporium (dükkân) modeli*, *tamamen çevrimiçi modeli*. Bu modeller, çevrimiçi materyallerinin ve sınıf içi düzenlemelerine göre değişmektedir. Bazı araştırmalarda, yapılandırıcı yaklaşımın modelleri harmanlanmış öğrenmede kullanılmıştır. Bağcı ve Yalın (2018), harmanlanmış öğrenme ortamında yapılandırıcı yaklaşımın 5E modelini uygulamıştır. Bu tür araştırmaların yapılmasında harmanlanmış öğrenmenin etkili olduğunun tespit edilmesi, söz konusu öğrenmenin esnek bir şekilde kullanılma etkisi olduğu görülmektedir.

Christensen, Horn ve Staker'in (2013) harmanlanmış öğrenme modelleri, öğretici odaklı öğretimin öğrenciye yönelik öğrenmeyi mümkün kılmak için çevrimiçi teknolojinin birleşimi olduğunu tespit etmiştir. Öğreticilerin bir derste veya kendi müfredat standartlarını oluştururken kullandıkları teknolojik entegrasyona karma veya harmanlanmış model tanımını vermiştir. Harmanlanmış modeller, ders tasarımında sınıf zamanını daha çok etkinliklere yer vermektedir. Bütün faaliyetler çoğunlukla öğrenci ve öğretici arasındaki doğrudan etkileşimden yararlandığı belirlenmiştir. Geleneksel/klasik eğitim,

kaynak materyali dersler aracılığıyla sunma üzerinde bir etki yaratma eğiliminde olduğu araştırılmıştır (Winstead, 2016). Harmanlanmış öğrenme modelinde dersler, önceden tasarlanmaktadır ve konular önceden kaydedilmektedir. Kaydedilen materyali tekrar ederek, öğrenciler kendi alan ve zamanlarında öğrenerek yararlanabilmektedirler. Sınıf zamanı, uygulama için ve problemleri çözmek veya görevler aracılığıyla çalışmak için kullanılmaktadır. Sınıf zamanı, ilk aşamadaki pratik çalışmadan daha fazla olma eğilimindedir ve zamanla çalışma miktarı giderek artmıştır. Önceden kaydedilmiş konular öğreticinin olmadığı durumda, öğrenciler konuları istedikleri zaman, istedikleri yerde izleyebilmektedirler. Ancak, bunlar harmanlanmış öğrenme modellerinin çeşitlerine göre değişmektedir.

2011 yılında Horn ve Staker, K-12 eğitiminde altı harmanlanmış öğrenme modelinin ortaya çıktığını açıklamıştır, ancak alanın yeni olduğunu ve bunların değişebileceğini belirtmiştir. 2013 yılında ise Horn ve Staker yeni çalışmalarında harmanlanmış öğrenmenin en yaygın modellerini açıklamıştır. Bu yaygın modeller araştırmacı tarafından Türkçeye uyarlanmış ve aşağıdaki görselde sunulmuştur:

Şekil 1: Harmanlanmış öğrenme modelleri

Kaynak: (Horn ve Staker, 2012:2)

Horn ve Staker (2013:3), harmanlanmış öğrenmenin tanımını yaygın olarak kabul görmüş (1) rotasyon, (2) esnek, (3) seçmeli ve (4) zenginleştirilmiş sanal olarak dört modele ayırmıştır. Bu modellerin tümü, yarı-zamanlı içerikli örgün eğitimi ve hem örgün geleneksel hem de çevrimiçi eğitim ortamlarından öğretim sunumunu içermektedir, ancak, her model farklı eğitim koşullarında başarıya ulaşmak için tasarlanmıştır. Ayrıca, harmanlanmış öğrenme modellerinin amacı öğrenciyi proje tabanlı öğrenmeye ve bireysel öğrenmeye alıştırmak için tasarlanmıştır. Harmanlanmış modellere bakıldığında öğrenciye ilk başlarda döngüsel (rotasyon) olarak hem grup çalışması, hem bireysel olarak çalışmayı hem de yüz yüze öğretimin tadına bakmayı öğretirken, daha sonra bunların arasında esneklik göstermesini talep etmektedir. Geliştikçe seçme hakkı artmakta ve sonunda tamamen sanal bir öğrenim sunarak kendi kendini yönlendirmeyi ve yönetmeyi öğretmektedir.

İstasyon rotasyon modeli

Harmanlanmış öğrenme modellerden istasyon rotasyon modelinin kullanımı yabancı/ikinci dil öğretim alanlarında oldukça önemlidir. İstasyon rotasyon modelinde, öğrenciler bir sınıfta dönüşümlü (rotation) olarak çalışmayı öğrenirler. Rotasyonlar arasında, örneğin, çevrimiçi öğrenme programlarını kullanarak bireysel öğrenme istasyonu, öğreticiyle yüz-yüze beraber çalışma istasyonu, öğrencilerin grup halinde çalışma istasyonu ve ikili çalışma istasyonu oluşturulabilir (Staker, H. ve Mackey, K., 2011:8). Bu rotasyon modelinde, çevrimiçi öğrenme için en az bir istasyonun olması gerekmektedir. Diğer istasyonlar, küçük grup veya tam sınıf talimatı, grup projeleri, bireysel ders ve kalem-kâğıt atamaları

gibi faaliyetleri içerebilir. Bazı uygulamalar bütün sınıfları etkinlikler arasındaki değişkendir ve diğerleri küçük gruplara ya da bire bir rotasyonlara bölünür. İstasyon rotasyon modeli, öğrencilerin yalnızca kendi özel programlarına değil, bütün istasyonlara doğru dönük etkinlikler yaptıkları için bireysel rotasyon modelinden farklıdır.

Walne (2012), istasyon rotasyon modelinin öğretim sürecine olan etkilerini, yararlarını ve bazen de bazı eksikliklerini izah etmiştir. Örneğin istasyon rotasyon modelinde öğreticinin; tesis tasarımına veya sınıf geneline çok az uyum gerektirdiğini ve bu modelin öğreticilerin dersliklerinde zaman akışını organize etmeleri için yeni bir yol olduğunu vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra, bu modelin, öğreticilerin küçük öğrenci gruplarıyla çalışmasına izin verdiği ve başarılı öğrenci - öğretici oranları sorununu iyileştirmeye yardımcı olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla, bazı okullar, çok sayılı öğrenci sınıfları ile uğraşmak için istasyon rotasyon modelini uygulamaktadır. Bu modelde, çevrimiçi öğrenme istasyonunu tamamlamak için proje tabanlı öğrenmenin istasyon olarak kullanılması ders sürecinin akıcı gitmesini kolaylaştırmaktadır. Ancak bu modelin uygulamasında bazı eksiklikler de görülmektedir. Bunlardan ilki, bu modelde, öğreticiler, çevrimiçi öğrenme istasyonunun ürettiği verilere yanıt olarak doğrudan yüz yüze küçük grupları nasıl planlayacakları gibi yeni becerileri öğrenmek mecburiyetinde kalmaktadır. Bunun dışında, sınıfların, her bir öğrenciyi doğrudan çevrimiçi içeriğe uyarlamasına ve öğreticiler için uygulanabilir raporlar üretmesine yardımcı olmak için sağlam bir öğrenme yönetim sistemine ihtiyaç duymaktadır. Çevrimiçi öğrenme istasyonunun, öğrencilerin en az yetişkinlerin müdahalesi ile kendi başlarına yapması kolay olması için imkânların yaratılması gerekmektedir (Walne, 2012:5).

İstasyon rotasyon modeli dışında istasyon tekniği terimi kullanılmaktadır. İstasyon tekniği dil öğretim alanlarında ve diğer alanlarda kullanıldığı bellidir. Örneğin, Aysel Arslan (2017), Türkçe öğretiminde istasyon tekniğinin kullanımının öğrencinin akademik başarısı ve öğrencilerin görüşlerini araştırarak istasyon tekniğinin etkili bir teknik olduğunu tespit etmiştir. Benek ve Kocakaya (2012), istasyon tekniğini Fen ve Teknoloji dersinde kullanarak öğrencilerin görüşlerini araştırmıştır. Görüşler sonucunda tekniğin eğitimdeki kalitesini arttırdığı sonucuna ulaştırmıştır. İstasyon tekniği üzerinde yapılan araştırmalar oldukça çoktur. Ancak istasyon tekniği ve istasyon rotasyon modeli arasında çok az bir fark bulunmaktadır. Daha doğrusu istasyon tekniğinin gelişimi sonucunda istasyon rotasyon modeli ortaya çıkmıştır. İstasyon tekniğinde gruplar her aşamada bir önceki grubun yaptıklarını daha ileriye götürmektedir (Gözütok, 2007: 256; Sönmez, 2009: 253), yani bir istasyonun etkinliğinin bitmesi zamana dayalıdır. Örneğin, A istasyonunun öğrencileri, etkinliklerini bitirmeksizin 15 dakika sonra B istasyonuna geçmeleri gerekmektedir. Aynı şekilde B istasyonunun öğrencileri de C istasyonuna geçmeleri söz konusudur. İstasyon rotasyon modelinde ise gruplar verilen görevi bitirdiklerinden sonra diğer görevlere geçmektedir. Yani istasyon etkinlikleri zamana değil, etkinliğin bitmesine dayalıdır. Örneğin, A istasyonunun öğrencileri etkinliklerinin bitirdikten sonra B istasyonuna, B istasyonunun öğrencileri C istasyonuna geçebilirler. Bunun dışında istasyon rotasyon modelinde araç gereçlerden teknoloji kullanımı yani çevrimiçi öğretim mutlaka içermesi gerekmektedir (Horn ve Staker, 2015). Dolayısıyla, istasyon rotasyon modelinin tasarımı öğretici açısından daha da çok zaman ve yeti gerektirmektedir. Bu nedenle, istasyon rotasyon modelinin tasarımı hazırlanmasından ve uygulanmasından önce yeni fikirler ve öneriler edinmek için alan yazında yapılan araştırmaların taranması önem taşımaktadır.

İstasyon rotasyon modeline ilişkin araştırmalar

Çalışma ile ilgili alan araştırmalar ve yazınlar incelendiğinde istasyon rotasyon modelinin uygulanması öğrencilerin başarılarını olumlu etkilediği hakkında çalışmalar tespit edilmiştir (Sh. Lim, 2015; Adistana, Wasis D.Dwiyo, 2016; S. Pampiban, 2016; Truitt, 2016; M.J. Acelajado; A. Govindaraj, G. Silverajah, 2017; I. Nisa, H.Mubarok, 2018; S. Sulistyorini, 2018; Zakaria, Norasykin M. Z., Jamalludin H. & Zaleha A., 2018; Nagy M. A., 2018; L. Smalls, 2018; Ch. M. Soselisa, Rusijono, Bachtiar S. Bachri, 2019; S. McCollum, 2019). Bu bilimsel araştırmaların içinde Sh. Lim (2015), S. Pampiban (2016), I. Nisa, H.Mubarok (2018), S. Sulistyorini (2018), Nagy M. A. (2018), L. Smalls (2018) çalışmaları dil öğretim alanları ile ilgilidir. Adı geçen araştırmacıların çalışmalarında istasyon rotasyon modelinin uygulanmasında öğrencilerin bireysel çalışması, temel dil becerilerini geliştirme, eleştirel düşünme becerileri, grupta çalışma ve fikir alış verişi yapma, derse ilgi gösterme vb. üzerinde

olumlu etkide bulunduğu sonuçlarına varılmıştır. Ayrıca, dil öğretiminde istasyon rotasyon modelinin kullanımına dair bilimsel çalışmalar fazla olmamasına rağmen, bu modeli gündelik ders sürecinde kullanan dil öğreticilerin sayısı çoktur. Özellikle, teknolojinin hayatımızda önemli rol oynaması sayesinde, öğretmenler kendi internet sayfası veya web sitesi üzerinde bloglar ve uygulamalı makalelerini sunarak diğer öğretmenlerle paylaşmaktadır. Örneğin, Doubet (2016), öğrencilerini bireysel olarak çalışmalarına alıştırmak ve meşgul etmek için istasyon rotasyon modelini kullanmıştır. Bu modelin kullanımı, Doubet'e göre, küçük, yönetilebilir gruplarla kullanmayı, öğrencilerin acil gereksinimlerine dayanarak öğretmesini, yeniden öğretmesini, uzatma veya uygulama yapmasını sağlamaktadır. Flores (2014), istasyon rotasyon modelini uygulamadan önce öğrencinin kültürü (öğrencilerin kendi öğrenmelerine yönelik algıları), sınıf içi yerleştirilmesi (sınıf içi oturum şekline alışabilmesi) ve alışkanlıklarının (sınıf içi oturumda esneklik tanıtarak hareket edebilmeleri) dikkate alınmasını önermektedir. Çünkü istasyon rotasyon modeli öğrencinin öğrenirken esnek olmasını, özerkliğini sağlamasını, seçim yapmasını, grup halinde ve/veya bireysel olarak ihtiyaç duyduğu düzeyde gerçekleşmesini sağlamakta yardımcı olduğunu açıklamıştır. Tucker (2018), istasyon rotasyon modelinin sabit bir durumu olmadığını, öğrenci ihtiyacı, yeteneği, sınıf içi durumlarına, ders içeriğine göre esnek olduğunu açıklamakla beraber geleneksel bir okul programında etkili bir rotasyon oluşturmak için kullanabilecekleri birkaç stratejinin olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu çalışmalar, dil öğretiminde istasyon rotasyon modelinin kullanımında öğreticinin nelere dikkat etmesi gerektiğini sunmakla beraber, bu modelin etkililiğini ve uygulama sırasında öğrencinin faal halde olduğunu, bireysel ve işbirlikçi öğrenmeye yönelik aktif olduğunu açıklamaktadır. Dolayısıyla, sonraki bölümde, bu model üzerinde yapılan araştırmalar dikkate alınarak ve sınıf içi durum, öğrencilerin dil öğrenim yetileri, seviyeleri, ihtiyaçları ve ilgileri incelenerek hazırlanan tasarım örneklerine yer verilmiştir.

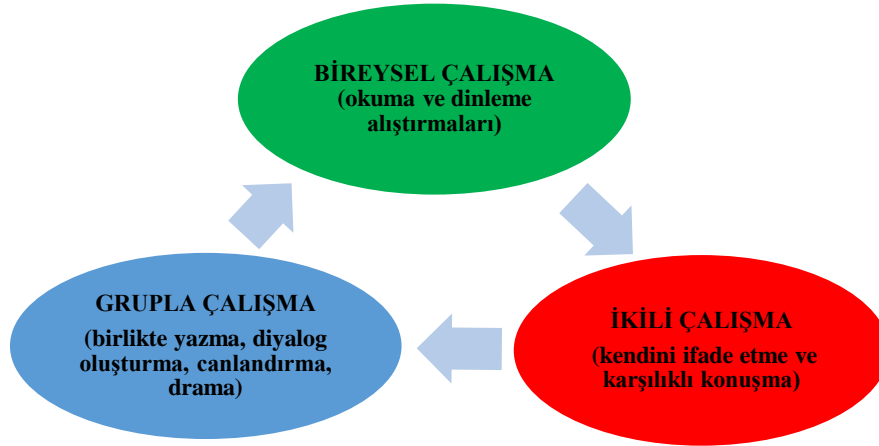
Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi dersinin istasyon rotasyon modeline ilişkin tasarımı

İstasyon rotasyon modeli Ahmet Yesevi Üniversitesi Hazırlık Fakültesinde Türkçe öğrenen Kazak öğrencilere uygulanmıştır. Hazırlık Fakültesinde Türkçe dersler haftada toplam 16 saat, günde 4 saatten olmuştur. Her ders süresi 50 dakikadır. İstasyon rotasyon modeli uygulanmadan önce sadece konular Yesevi Türkçesi A2 seviyesindeki ders kitabından alınmıştır ve bu konular üzerinde istasyonlara uygun olarak etkinlikler oluşturulmuştur. İstasyon rotasyon modelinin uygulanması toplam 3 hafta sürmüştür. İstasyon rotasyon modelinin sınıf içinde düzenlenmesi, yüz yüze öğretim ve üç gruplu istasyonlardan oluşturulmuştur. Yüz yüze öğretim, öğretici tarafından ders kitabından takip edilerek yürütülmüştür. İstasyon etkinlikleri ise teknoloji aletlerinden (bilgisayar, tablet, cep telefonu vb.) yararlanarak ve yöntem sonrası (postmethod) pedagoji stratejilerinin makro stratejileri dikkate alınarak tasarlanmıştır.

Yüz yüze öğretim, öğretici tarafından dersin ilk iki ders saati boyunca bütün öğrencilerle birlikte yürütülmüştür. Öğretici öğrencilerle beraber ders kitabında verilen okuma metinlerini, metinlerle ilgili kitapta verilen alıştırmaları, dinleme etkinliklerini birlikte yapmıştır. Bazen öğretici, bazı dilbilgisi yapılarını örtük bir şekilde metinlerle beraber veya örneklerden yola çıkarak öğretmiştir. Bazı yapıları ise öğrencilerde farkındalık oluşturmak için açık bir şekilde anlatmıştır. Dersin sonlarına doğru, öğretici, metinlerin içinde geçen kelimeler için kelime öğretim stratejilerini kullanarak kelime kümesi oluşturmuştur. Örneğin, havaalanı metni için, havaalanı kelimesini bir çemberin içine yazarak, etrafına oklar çıkararak önce içinde geçen kelimeler yazılıyor, sonra öğrencilere başka hangi kelimelerin ilişkili olabileceği konusunda sorular soruluyor ve öğrencilerin bilmedikleri yerlerde ise ipuçları veriliyordu. Böylece yüz yüze öğretim, her zaman uygulandığı şekilde, bütün sınıfı kapsayan klasik öğretim gibi yürütülmüş oluyordu. Ancak öğrencilerin daha da etkin halde konuyu kavramaları için, dersin kalan iki saatinde istasyon rotasyon modelinin uygulanması uygun bulunmuştur. İstasyon rotasyon modelinde, bireysel çalışma, ikili çalışma ve grup çalışma istasyonları belirlenmiştir. Aslında istasyonların sayısı, sınıf içinde öğrenci sayılarına göre belirlenmektedir. Bu uygulamada da, sınıf içinde öğrenci sayısına göre istasyonların sayısı seçilmiştir. Tasarım öncesi sınıf içinde öğrenci durumu, düzeyi, dilsel yetisi gözlemlenmiştir. 13 öğrenciden oluşan sınıfta üç istasyon oluşturmak daha da etkili olabileceği tahmininde, istasyonların görevleri, konu başlıkları ve içerik organizasyonu tasarlanmıştır. İstasyon rotasyon modelinde istasyonlara, temel dil becerileri, öğrenme becerileri ve bütün bilişsel aktiviteleri entegre etmek için görevler yüklenmiştir. Bu modelde, teknoloji araçlardan, interneti olan cep telefonlar

ve kulaklıklar kullanılarak, uygulama esnasında bütün öğrenciler, döngüsel olarak her bir istasyonda çalışmıştır. İstasyon rotasyon modelinde istasyonların asıl görevleri aşağıda teferruatlı bir şekilde verilmiştir:

Şekil 2: İstasyon rotasyon modelinin dil öğretiminde ders tasarımı

Bireysel çalışma istasyonunda öğrenciler tek başlarına çalışmış ve okuma, dinleme etkinlikleri verilmiştir. Çünkü okuma ve dinleme becerileri, öğrencinin bireysel çalışmasında “hafızadaki ve dikkat kapasitesindeki bireysel farklılıkları fark etme derecesini etkiler, böylece yabancı/ikinci dil öğrenmesini doğrudan etkiler” (Robinson, 1996: 283). Ayrıca dil öğretiminde öğrencinin bireysel çalışması öğrencinin ilgisi, katılımı ve motivasyonu ile başlamaktadır. Kalıcı, derin bir anlayış yaratan ve dinamik, çok duyusal öğretim yoluyla verilen bireysel öğrenme, öğrencinin, yaşam deneyimlerini ve güçlü yönlerini dikkate alarak, gerçek bir anlayışa yol açabilmektedir.

Bu istasyonda öğrencilere WhatsApp uygulama aracılığıyla konuya ve düzeye uygun videolar gönderilmiş; videoları kulaklıklarıyla dinleyen öğrencilerden önceden hazırlanan var-yok, doğru-yanlış, eşleştirme gibi alıştırmaların olduğu soru kartlarındaki soruları cevaplamaları istenmiştir. Bazen bireysel çalışma istasyonunda öğrencilere konuya ve düzeye uygun şarkılar da gönderilmiştir. Şarkı sözlerinin bazı bölümlerinin boş bırakıldığı önceden hazırlanan çalışma kâğıtlarını öğrencilerin şarkıları dinleyerek doldurmaları istenmiştir. Bu istasyonda yapılan bir diğer uygulama ise öğrencilerin birkaç dakikalık bir videonun veya kısa bir şarkının sözlerini dinleme yaparak yazmaya çalışmıştır. Bireysel çalışma istasyonundaki uygulamalar, öğrencinin dinleme-anlama, okuma-anlama ve yazılı anlatım becerilerini geliştirdiği gibi sözcük hazinesinin zenginleşmesine de önemli katkılar yapmaktadır. Öğrenciler videoları ve şarkıları tekrar tekrar izleyerek ve dinleyerek sözcüklerin nasıl telaffuz edildiğini öğrenmiştir.

İnsan, sosyal bir varlık olması nedeniyle diğer insanlarla etkileşimde bulunarak dile dayalı bir sosyalleşme süreci yaşamaktadır (Santrock, 1996; Akt. Küçükkaragöz, 2003: 95). Burada etkileşim, bilişsel bir perspektiften öğrencilere dilsel girdiyi müzakere etme ve daha da önemlisi, dilsel çıktılarını hedeflerine ulaşmak için değiştirmelerini teşvik edecek geri bildirim alma fırsatları sunar (Gass ve Mackey, 2007). İkili çalışma aynı anda akran çalışması veya işbirliği, “öğrencilerin öğrenme deneyimleri kazanırken akranlarıyla etkileşim içinde olmasına dayanan, akranlarıyla kurdukları sosyal ilişkilerle sınıf ortamında eğitimin niteliğini artıran ve etkili bir öğretme-öğrenme sürecinin oluşmasını sağlayan bir akran öğrenmesi türü” (Aktay ve Gültekin, 2015:293) olarak tanımlanmaktadır. Storch (2002), pedagojik bakış açısından, ikili çalışma etkinliklerinde öğrenciler grup çalışmasına göre daha etkili halde iletişim kurabileceğini vurgulamıştır. Dolayısıyla, istasyon rotasyon modelinin ikinci bir istasyonu, ikili çalışma istasyonu olarak belirlenmiştir.

İkili çalışma istasyonunda öğrenciler konuşma, karşılıklı konuşma veya kendini ifade etme etkinliklerini yapmışlardır. Bu istasyonda öğrencilerin eline soru kartları verilmiştir. Öğrenciler bir-birleriyle karşılıklı konuşarak sorulara cevap vermiştir. Soru kartları öğrencilerin “yurtlarının şartları, okulun ilk günü, gelecek ve geçmiş yaz tatilleri, mutlu olmanın yolları” vb. konularda üzerinde olmuştur. Bunun

yanı sıra, hayatın içinden alınan sosyal, psikolojik ve kültürel konular (acil durum, hastalıklar, duygular ve tatilde gezilecek yerler) ile ilgili sorular oluşturulmuştur. Karşılıklı konuşmada veya kendini ifade etmede, öğrencilere belirli bir hazırlanma süresi verilmiştir. İstasyonları yöneten rehber konumundaki öğretici, öğrencileri yapacakları çalışma hakkında bilgilendirmiş, cesaretlendirmiş ve rahatlatmaya çalışmıştır. Konuşma esnasında öğrenciler kendi aralarında olan sohbetlerinin ses kayıtlarını almıştır. Öğrenciler yaptıkları ses kayıtlarını WhatsApp uygulaması veya e-mail aracılığıyla öğreticiye gönderilmiştir. Yapılan ses kayıtlar, öğrencilerin kendi konuşmalarının yanlışları ve telaffuzları üzerinde düşüncelerinde, dilsel farkındalık oluşturmalarında ve tabii ki de öğreticinin öğrencilerin konuşma becerilerini değerlendirmede önemli rol taşımaktadır. İkili çalışma istasyonunda gerçekleştirilen karşılıklı konuşma uygulaması öğrencilerin konuşma becerilerinin ve öz güven duygularının gelişmesini sağlamıştır. Yanlış yapmaktan korkma duygusuyla öğreticileriyle serbest bir şekilde konuşamayan çekingen ve utangaç öğrenciler, arkadaşlarıyla çok daha rahat konuşabilmiştir. İkili çalışma istasyonunda iki öğrenci olarak konuştukları için, bazen öğrencilerin bazıları derse gelip gelmedikleri durumunda öğrenci sayısı tek sayıda olduğu zaman (örneğin öğrenci sayısı 13) araştırmacı tek kalan öğrenciyle eşleşmiştir.

Teknoloji destekli öğrenme yalıtılmış bir etkinlik olarak görünebilir, ancak öğrencilerin en iyi şekilde yararlanabilmesi için işbirlikçi bir göreve dönüştürülmesi gerekir. Aslında öğrenme sosyal bir etkinlik olduğunda etkilidir. İşbirlikçi öğrenme, “öğrencilerin çabalarına, karar verme yetilerine ve ilgilerine dayalı grup tabanlı öğrenmedir” (Domalewka, 2014:22). Sosyal bir etkinliğe dönüştürülen bir öğrenme, anlamsız ve otomatik alıştırmalara dayanılmamalıdır. Sosyal öğrenme, teknolojik cihazların öğrenmeyi destekleyen araçlar olarak hizmet ettiği proje tabanlı öğrenmeyi içermektedir. Öğrenciler problemleri tanımak, analiz etmek ve çözmek için işbirliği yaparlar. Bir amaca ulaşmak için öğrenciler bilgileri internet kaynaklarından araştırabilirler; diğer sınıf arkadaşları ile ilişkiler geliştirirken çeşitli becerileri de geliştirir ve daha fazla bilgi kazanırlar. Bundan dolayı, istasyon rotasyon modelinin üçüncü istasyonunda, işbirlikçi öğrenme yani öğrencilerin grup halinde çalışmaları, yaratıcılık yetilerini ve eleştirel düşüncelerini geliştirmek için üretime dayalı proje tabanlı görevleri hazırlanmıştır.

Grupla çalışma istasyonunda yazma, üretime dayalı diyalog oluşturma, canlandırma, drama, proje oluşturma etkinlikleri tasarlanmıştır. Grupla çalışma istasyonunda öğrencilerden yaratıcılıklarını ve hayal güçlerini kullanarak üretime dayalı projeler oluşturmaları istenmiştir. Öğrencilerin projeleri o günkü konuyla ilişkili olmuştur. Öğrencilere proje üretmelerinde özgürlük verilmiştir ancak bazı yönlendirmeler, tavsiyeler ve ipuçları öğretici tarafından verilmiştir. Öğrenciler proje üretmede çeşitli animasyon, video ve slayt oluşturma mobil uygulamaları kullanmışlar, ayrıca diyalog oluşturma ve oyunlaştırarak canlandırma tarzı performanslar da gösterilmiştir. Öğrenciler bazı konularda canlandırma yaparken, canlandırma sırasında kendilerini videoya çekmiştir. Bu ise öğrencilerin kendilerini performans sürecinde neleri eksik ve neleri doğru bir şekilde yaptıklarını bilmeleri için uygulanmıştır. Bu tür strateji öğrencilerin yaratıcılıklarını ve eleştirel düşüncelerini geliştirmede yardımcı olmaktadır. Grupla çalışma istasyonunda öğrenciler birlikte çalışarak, grup üyeleri birbirini tamamlayarak ve işbirlikçi öğrenmeye açık şekilde yeni fikirler ortaya koymuştur. Öğretmen grupla çalışma istasyonunda öğrencilerden ortaya tek ürün koymalarını istemiştir. Grupla çalışma istasyonunda bazen ihtiyaca ve tercihe göre tasarım çalışmaları için öğrenciler renkli kalem, A4 boyutunda çeşitli renklerde çizgisiz kâğıt, cetvel, yapıştırıcı ve makas gibi kırtasiye malzemeleri kullanmıştır. Bu araç-gereçler, yapılacak olan çalışmaların görsel niteliğini artırması bakımından önemli olmuştur. Grupla çalışma istasyonunda, öğrencilerin çalışmayı işbirliği içinde ve fikir alışverişi yaparak tamamlayarak ve yaptıkları tasarımların fotoğraflarını ve oluşturdukları videoları WhatsApp uygulamaları veya e-mail vasıtalarıyla öğreticiye göndermiştir. Bu tasarımlar ve videolar, öğreticiye, bunları inceleyip çalışmanın amacına ulaşip ulaşmadığıyla ilgili öğrencilerine geri dönüşler yapmasında yararlı olmuştur.

İstasyonların döngüsel olarak hareketi sınıf içi durumuna, zaman ve etkinliklerin bitip bitmediğine göre esnek olmuştur. Örneğin, bireysel çalışma istasyonunda öğrenciler alıştırmalarını bitirdikten hemen sonra ikili çalışma istasyonuna, ikili çalışma istasyonundaki öğrenciler konuşmalarını bitirir bitirmez grupla çalışma istasyonuna ve en son da grupla çalışma istasyonunda öğrenciler de ürünlerini tamamladıktan sonra bireysel çalışma istasyonuna geçmiştir. Bu geçişler denetleyici olması açısından öğretici tarafından yapılmıştır. Böylece ders esnasında üç istasyon döngü (rotasyon) oluşturmuştur. Bu

modelin kullanılması dersin zaman açısından ve öğrencilerin çeşitli oturum şekillerinde konuya daha da etkili olarak hâkim olmalarını sağlamıştır.

İstasyon rotasyon modeline ilişkin sınıf içi oturumu, istasyonların görevleri ve etkinlikleri, döngüleri bu şekilde tasarlanmıştır. Sonraki bölümde ise planlı tasarlanan istasyon etkinliklerinin somut halde gösterilmesi için alıştırmaların içerik taslakları sunulmaktadır.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi dersinin istasyon rotasyon modeline ilişkin taslak

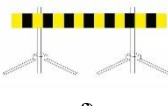

İstasyon rotasyon modeli uygulanması için tasarım ve taslak konuları Yesevi Türkçesi A2 düzeyi ders kitabından alınmıştır. Bu konular üzerinde alıştırmalar oluşturmak için internet kaynaklarından taramalar yapılarak araştırmalar yapılmıştır ve uygun dinleme metinleri ve videolar alınmıştır. İstasyon rotasyon modelinin yaklaşık üç haftalık uygulaması için 10 konu işlenmiştir. Her konuya uygun şekilde, sınıf durumu, öğrencilerin ilgi alanları, ihtiyaçları ve düzeylerine göre istasyonların (bireysel, ikili ve grupta çalışma) alıştırmaları oluşturulmuştur. İstasyon rotasyon modelinin bu konular üzerinde yapılan taslakları aşağıda detaylı bir şekilde verilmiştir:

Yurt: Bireysel çalışma istasyonunda, yani dinleme veya okuma etkinlikleri için KYK kız yurdunda kalan üniversite öğrencisi Beyza'nın kendi odasını tanıtmaya ilişkin video verilmiştir. Video, YouTube'teki yurt konusuyla ilgili videoların içinden seçilmiştir. Yaklaşık beş dakika süren bu videoyu öğrenciler izleyip ardından 'doğru/yanlış, var/yok' alıştırmaları hazırlanmıştır. İkili çalışma istasyonunda, iki öğrencinin birbirine kaldıkları yurdun veya evlerinin şartlarını anlatmaları istenmiştir. Bunun yanı sıra, yurtların nasıl olması gerektiğini, daha nasıl yapılabileceği hakkında karşılıklı konuşmalar yaparak kendi fikirlerini açıklamaları istenmiştir. Yaklaşık üç veya dört öğrenciden oluşan grupta çalışma istasyonunda ise, bir reklam şirketinde çalışan elemanlar olarak, özel yurt açmak isteyen müşterisi için bir yurt tanıtım reklamı hazırlamaları istenmiştir. Öğrenciler burada ister video klip oluşturabilirler, ister kırtasiye malzemelerini kullanarak reklam afişi hazırlayabilirler. Burada en önemlisi, öğrencilerin yaratıcılarını geliştirmek olduğu için, bu istasyonda rahat olmaları sağlanmıştır.

Üniversite: Bireysel çalışma istasyonunda; üniversite öğrencileriyle yapılan röportaj hakkında video verilmiştir. Aynı şekilde bu video da YouTube kanalından alınmış olup, video, öğrencilerin okudukları üniversite, seçtikleri alanlar ve yaşadıkları şehirden (İstanbul) memnun mudur, bunlar hakkındadır. Videoyu izledikten sonra öğrenciler video ile ilgili sorulara cevap vermesi beklenmiştir. İkili çalışma istasyonunda; iki öğrenci kendi aralarında okulun ilk gününde neler yaptıklarıyla ilgili karşılıklı konuşmaları istenmiştir. Grup çalışma istasyonunda; öğrencilerin üniversite tanıtımı ile diyalog oluşturmaları, ardından onu canlandırmaları, canlandırma sırasında ise videoya çekmeleri arzu edilmiştir.

Yol tarifi: Bireysel çalışma istasyonunda; öğrencilere trafik levhaları ile ilgili kısa film verilmiştir. Ardından öğrencilere aşağıdaki şekilde sunulduğu gibi alıştırma hazırlanmıştır:

Şekil 3: Trafik levhaları ile ilgili araştırmacı tarafından oluşturulan alıştırmaya
Trafik levhalarının adlarını bulunuz ve aşağıdaki tabloyu uygun bir şekilde doldurunuz

a) 	b) 	c) 	ç)
d) 	e) 	f) 	g)
ğ) 	h) 	ı) 	i)
a)..... b)..... c)..... ç)..... d)..... e).....		f)..... g)..... ğ)..... h)..... ı)..... i).....	

İkili çalışma istasyonunda; öğrencilerden onlara verilen kartlardaki soruları karşılıklı konuşarak yanıtlaması beklenmiştir. Sorular, yol kaideleri ve evinden/yurdundan okula gitme ve yaşadıkları şehirde sık sık gittikleri yerlerin yolunun tarifleri hakkında olmuştur. Grupla çalışma istasyonunda ise; öğrencilerden eğitim aldıkları üniversitenin kampüs haritasını çizmelerini ve fakültelere, yemekhaneye, rektörlük vb. yerlere nasıl gidileceği hakkında yazılı olarak anlatmaları istenmiştir. Öğrenciler, burada ister kâğıt kalem (kırtasiye malzemeleri), ister bilgisayar/cep telefonu uygulamalarını kullanarak tasarım oluşturabilirler.

Acil durum: bireysel çalışma istasyonunda; öğrencilere Türkiye'deki acil durum (ambulans, gaz, elektrik, itfaiye, polis vb.) numaraları hakkında bilgilendirilen animasyonlu video verilmiştir. İlâveten izledikleri videodaki acil durum numaralarını açıklamalarıyla yazmaları ve Kazakistan'daki acil durum numaralarını yazmaları istenmiştir. İkili çalışma istasyonunda; öğrencilerin acil durum kavramını açıklamaları ve hayatlarında veya tanıdıklarının hayatında olan acil durumlarla ilgili olayları karşılıklı anlatmaları istenmiştir. Grupla çalışma istasyonunda; acil durum ile ilgili öğrencilerin arkadaşlarıyla beraber aşağıda kutuda sunulmuş olan metni arkadaşlarıyla birlikte tamamlamaları gerektiği açıklanmıştır.

Dün akşam kütüphaneden yurda geldim. Kantinde yemeğimi yedim sonra odaya girdim. Ayşe'yi yatağında gördüm...

Birlikte yazma etkinlikleri ilk başlarda zor olabilir ama bu tür etkinlikler öğrencilerin birbirleriyle fikir alışverişi yapmalarına ve saygılı davranmalarını sağlamaktadır.

Hayati durumlar: Bu konunun sosyal hayatta önemli rolü olduğu için daha geniş olarak ele alınması gerektiği göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Bireysel çalışma istasyonunda; öğrencilere doğal afetler olduğunda neler yapılması gerektiği hakkında animasyonlu video ve onunla ilgili hazırlanan alıştırmaya verilmiştir. İkili çalışma istasyonunda; öğrencilere çeşitli durumlarda (doğal afetlerde, acil durumlarda) neler yapacaklarıyla ilgili soru kartları hazırlanmıştır. Grupla çalışma istasyonunda; öğrencilere durum (*Okuldaki bütün öğrencilerle beraber dağa pikniğe gittiniz. Birkaç kişi dağa tırmandınız ve arkadaşınızdan biri kayalardan yukarıya çıkarken ayağı kaydı ve düştü. Onun ayağı kırıldı, bu durumda ilk yardımı nasıl vereceksiniz?*) ortaya konmuştur. Öğrencilerden bu durumla ilgili video slayt hazırlamaları beklenmiştir.

Sağlık: Bireysel çalışma istasyonunda; öğrencilere “sağlıklı beslenmenin öğretimi” adlı okuma metni verilmiştir. Ardından metinle ilgili sorular hazırlanmıştır. İkili çalışma istasyonunda; öğrenciler sağlıklı olmanın yolları, devamlı spor yapmanın faydaları ve yurt ortamında sağlıklı beslenme imkânları hakkında karşılıklı konuşmaları beklenmiştir. Grupla çalışma istasyonunda; öğrencilerden modern tıp ve alternatif tıbbın avantajları ve dezavantajları hakkında tartışma yapmaları istenmiştir. Tartışırken kendilerini videoya çekmeleri veya video slayt oluşturmaları gerektiği açıklanmıştır.

Mutluluk: Bireysel çalışma istasyonunda; öğrencilere mutluluğu anlatan video izlemeleri ve video hakkında onların fikirlerini ses kaydı yaparak öğreticiye göndermeleri istenmiştir. İkili çalışma istasyonunda ise; öğrencilere soru kartları (*Mutluluk sence nedir? Kendini ne zaman mutlu hissediyorsun? En son ne zaman çok mutlu oldun? Seni mutlu eden şeyler nelerdir? Niçin? Çocukluğunda seni neler mutlu ediyordu?*) verilerek karşılıklı konuşmaları istenmiştir. Grupla çalışma istasyonunda; öğrencilerden beraber “Mutlu olmanın 10 yolu” adlı kompozisyon yazmaları ve video slayt oluşturmaları istenmiştir.

Duygular: Bireysel çalışma istasyonunda; öğrencilere duygularla ilgili metin verilmiş ve metinle ilgili alıştırmaları yapmaları istenmiştir. İkili çalışma istasyonunda; öğrenciler duygularla ilgili sorulara (*En son ne zaman içten kahkahalar atarak gülmüştün? En çok ne zaman hüzünlü oluyorsun? Seni çok ağlatan şeyler nelerdir? Sinirli olduğunda kendini nasıl tutuyorsun?*) karşılıklı olarak cevap vermeleri beklenmiştir. Grupla çalışma istasyonunda ise, öğrencilerden duygularla ilgili internetten görselleri araştırarak açıklamalı video slayt oluşturmaları gerektiği izah edilmiştir.

Gezi: Bireysel çalışma istasyonunda; öğrencilerden “İstanbul’da gezilecek yerler” adlı video izlemeleri ve video ile ilgili boşluk doldurma alıştırmalarını yapmaları istenmiştir. İkili çalışma istasyonunda öğrenciler karşılıklı olarak seyahat ve ülkelerindeki gezilecek yerlerle ilgili konuşmaları beklenmiştir. Grup çalışma istasyonunda ise; öğrencilere hafta sonu gezi planı hakkında diyalog kurmaları ve onu canlandırmaları istenmiştir. Canlandırma sırasında ise videoya çekmeleri beklenmiştir.

Yaz tatili: Bireysel çalışma istasyonunda; öğrencilere Türkiye’de yaz tatili yapılacak yerler hakkında video izletilmiştir, ardından video ile ilgili doğru cevabı bulma ve boşluk doldurma gibi alıştırmalar verilmiştir. İkili çalışma istasyonunda; öğrencilere yaz tatili ile ilgili soruları (*Bu yaz tatilinde nereleri gezeceksin? Tarihi yerleri ziyaret etmeyi seviyor musun? Niçin? Hayatında en güzel tatilin nasıl ve nerede yapmıştın? Sende bir fırsat olursa yaz tatilini nerede yapardın? Niçin?*) karşılıklı yanıtlamaları beklenmiştir. Grupla çalışma istasyonunda ise; öğrencilere ‘Yaz okulu organizasyonu’ Türkiyeli öğrenciler için gezi programını ve programla ilgili video slayt hazırlamaları gibi görev verilmiştir.

Görüldüğü gibi istasyon rotasyon modelinin Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine ilişkin oluşturulan taslak örneklerinde, yöntem sonrası pedagojiden esinlenerek, dil becerilerinin bütünleştirilmesi, müzakere edilmiş etkileşimi kolaylaştırma, öğrencilerin özerkliğini destekleme, sosyal uygunluğu sağlama ve kültürel bilinci artırma gibi makro stratejileri kapsamıştır. Dolayısıyla burada istasyon rotasyon modeli dil öğretiminde, yöntem sonrası pedagoji stratejilerinin temelinden oluşan ulusal durumlara uygun bir şekilde üretilen yeni mikro stratejilerin konumunda olduğu görülmektedir.

Sonuç

İnsanın yeni bir dili öğrenme arzusu, farklı toplumlardan olan insanlarla iletişim kurma, etkileşimde olma, işbirliği yapma, birlikte yaşama gayelerinden doğmuştur. Tarih boyunca insanlar yeni dil öğrenmenin çeşitli yollarını aramışlardır ve günümüzün dinamik koşullarında hâlâ devam etmektedir ve ileride de devam edecektir. Çünkü insan ihtiyacı, kendi yaşadığı zaman ve mekâna göre değişmekte ve dil öğrenmenin yolları da ona göre değişmesi gerekmektedir.

Teknolojinin hayatımıza girmesi, dil öğretim alanımızda harmanlanmış öğrenmenin yer almasını sağlamıştır. Dolayısıyla, harmanlanmış öğrenme de, dil öğrencinin yaşadığı mekâna ve yaşam koşullarına göre farklı modeller sunmuştur. Ancak harmanlanmış öğrenme modelleri sınırsız bir şekilde değişebilir, yani her öğretici kendi sınıfının en iyi tanıyanı olduğu için, sınıf durumu, öğrenci ihtiyacı, ilgisi, dil öğrenme yetisi ve düzeyine göre değiştirebilir, hatta yeni bir model icat edebilir.

Horn ve Staker'in harmanlanmış öğrenme modellerinden yola çıkarak, istasyon rotasyon modelinin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde tasarım ve taslak örneklerinin sunulması, dil öğreticilere dil öğretiminde yeni fikirler üretmesinde ipucu vermeyi amaçlamıştır. Ayrıca, Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde istasyon rotasyon modelinin tasarım ve taslak oluşturma neticesinde, bu modelin uygulanması sırasında yerel (sınıf içi, sınıf dışı, okul yönetimi, tatil, bayram günleri, öğrencinin derse gelip gelememesi vb.) durumlara göre değişiklik ve esneklik tanıtması gerektiği hakkında öngörülerde bulunmuştur. Her ne kadar uygulama öncesi sınıf gözlemi yapılsa da, istasyon rotasyon modelinin uygulanması sırasında teknik açıdan, öğrenci ve öğretici açısından veya çeşitli durumlardan dolayı aksaklıkların da olabileceği hakkında ön fikir yürütülmelidir. Ancak bu tür aksaklıkların giderilmesi için dil öğretim sürecinde hedef grubun nerelerde ve neden zorlandığını bulmak ve bu bağlamda farklı çözüm yolları araştırmak öğreticinin öncelikli sorumlulukları arasında yer almalıdır.

Genel anlamda yapılan çalışma sonunda dil öğreticisine özellikle ders tasarlama sürecinde ve bu bağlamda istasyon rotasyon modelinin içerik hazırlanmasında ilk etapta uygunluk açısından dil öğretim ders kitaplarının incelenmesi gerektiği, tasarlanan yeni modele göre yeni müfredat ve kazanımların yazılmasına ihtiyaç olabileceği, bu aşamalardan sonra ise ders planlamasına ve tasarımın geliştirilmesine geçilebileceği vurgulanabilir.

Model ile ilgili ders tasarımında ise öğrenci kitlesinin durumu, seviyesi, ihtiyaçları ve ilgileri göz önünde bulundurulmalı ve modelin içeriğine dair taslak oluşturulmalıdır. Modelin içeriğini hazırlamada kurum sisteminin bütün ayrıntıları dikkate alınmalı ve ders tasarımı öğreticiye özgür bir ortam sağlamak adına esnek bir şekilde ortaya konulmalıdır. Ayrıca modelde istasyon ve etkinliklerin sayıları oldukça önem taşımaktadır. Bu sayı sınıf içinde öğrenci sayısına ve temel dil becerilerine göre ayarlanmalıdır. Model istasyonlarının etkinlikleri ise seçilmiş konuya göre belirlenmeli ve bir istasyon etkinliğinin içeriği diğer istasyonlarda uygulanan etkinliklerle bağlantılı olmalıdır. Örneğin birinci istasyonun etkinliği ikincisiyle, ikincisi ise üçüncü istasyon etkinliğiyle ilişkilendirilebilir.

Bireysel çalışma istasyonunda en çok dinleme ve okuma becerilerine dair etkinlikler ve bireysel yazma becerisine ilişkin kısa kompozisyon konularının verilmesi gerektiği yapılan çalışma sonucunda tespit edilmiştir. İkili çalışma istasyonu etkileşime dayalı istasyon olduğu için daha çok karşılıklı konuşma, iki kişilik diyalog oluşturarak canlandırma veya röportaj yapma gibi becerilere dair etkinlikler yani iki kişinin yapabileceği görev türleri olabilir. İkili çalışma esnasında öğreticinin, öğrencilerin konuşmasını değerlendirmesi ve öğrencilere geri dönüş yapması için ayrıca öğrencilerin kendi yanıtlarını ya da telaffuz gibi konularda bilgi eksikliklerini fark etmesi, konuşmalarını daha da ilerletmeleri amacıyla konuşmalarının kayıt altına alınmasının kazanç sağlayacağı sonucuna varılmıştır. İkili çalışma istasyonunda öğrencilerin konuşmaları için hazırlanan soruların sosyo-psikolojik açıdan, özel hayatlarını ve fikirlerini ifade edebilecekleri şekilde hazırlanması, yani soruların nesnel konulardan ziyade öznel konulardan oluşması, başarılı geri bildirim neden olmaktadır. Grupla çalışma istasyonunda ise öğrencilere proje tabanlı işbirlikçi ortak çalışma ortamının sunulması ve bu ortamda canlandırma, toplu yazma, röportaj yapma, animasyon, video ve slayt oluşturma, resim çizme gibi yaratıcılığa dayalı etkinlik görevlerine yer verilmesi, yani takım olarak çalışılabilecek etkinliklerin yapılması başarılı bir geri bildirim için önerilmektedir. Ayrıca grupla çalışma esnasında öğrencilerin katılımında denge kurmak için çalışmaya pasif olarak katılan öğrenciye yöneticilik sorumluluğunun yüklenmesi durumunda bu öğrencinin de pasif konumdan aktif konuma geçtiği ve grubu takip süreci ile öğrenim sürecinde geri kalmadığı anlaşılmaktadır. Grupla çalışma istasyonunda öğrencilerin ortaya koydukları ürünlerle ilgili değerlendirmelerde bulunup öğrencilere geri dönüş yapılması öğrenimi ayrıca pekiştirdiğinden bu geri bildirim özellikle yer verilmesi gerektiği söylenebilir.

Son olarak belirtilmesi gereken diğer ve önemli bir konu ise özellikle öğrencilerin güdülenmesinde ve yaratıcılıklarına dayalı olarak daha çok gelişim sağlamalarında istasyonlar arası yarışmaların oldukça etkili olduğudur.

Kaynakça

- Adistana, G. A. ve Dwiyoogo, W. D. (2016). The influence of blended learning station-rotation and cognitive style towards intellectual skill in management construction. *International Journal of Management and Administrative Sciences (IJMAS)*, 3(5), 1-7.
- Aktay, E. G. ve Gültekin, M. (2015). Akran işbirliği ve ilk okuma yazma öğretimi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 291-309.
- Alammary, A., Sheard, J. ve Carbone, A. (2014). Blended learning in higher education: Three different design approaches. *Australasian Journal of Educational Technology*, 30(4), 440-454.
- Bağcı, H., ve Yalın, H. İ. (2018). Harmanlanmış öğrenme ortamında denetim odağına göre uyarlanmış 5E öğrenme modelinin öğrencilerin akademik başarısına etkisi. *Journal of Theoretical Educational Science*, 11(3), 562-585.
- Benek, İ. ve Kocakaya, S. (2012). İstasyonlarda öğrenme tekniğine yönelik öğrenci görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 2146-9199.
- Bozpolat, E. ve Arslan, A. Türkçe öğretiminde istasyon tekniği kullanımına ilişkin nitel bir çalışma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(39), 55-98.
- Christensen, C. M., Horn, M. B. ve Staker, H. (2013). Is K-12 Blended Learning Disruptive? An Introduction to the Theory of Hybrids. *Clayton Christensen Institute for Disruptive Innovation*.
- Domalewska, D. (2014). Technology-supported classroom for collaborative learning: Blogging in the foreign language classroom. *International Journal of Education and Development using ICT*, 10(4), 21-30.
- Doubet, A. (t.y.). *Blended Learning with Station Rotation*. 3 Mayıs 2020 tarihinde <https://creativeeducator.tech4learning.com/2016/articles/blended-learning-with-station-rotations> adresinden erişildi.
- Florez, M. (t.y.). *How do I set up a station rotation mode in my classroom?* 3 Mayıs 2020 tarihinde <https://practices.learningaccelerator.org/problem-of-practice/how-do-i-set-up-a-station-rotation-model-in-my-classroom> adresinden erişildi.
- Gass, S. M. ve Mackey, A. (2007). Input, interaction, and output in second language acquisition. *Theories in second language acquisition: An introduction*, 175-199.
- Govindaraj, A. Ve Silverajah, V. G. (Aralık 2017). Blending Flipped Classroom and Station Rotation Models in Enhancing Students' Learning of Physics. In *Proceedings of the 2017 9th International Conference on Education Technology and Computers* (73-78).
- Graham, C. R. (2006). Blended learning systems. *The handbook of blended learning: Global perspectives, local designs*, 3-21.
- Graham, C. R. (2012). Emerging practice and research in blended learning. M.J. Moore (Ed.), *Handbook of distance education* (333-350). New York, NY: Routledge.
- Kumaravadivelu, B. (2006). *Understanding language teaching: From method to postmethod*. Routledge.
- Küçükkaragöz, H. (2003). Bilişsel gelişim ve dil gelişimi. B. Yeşilyaprak. *Gelişim ve öğrenme psikolojisi*, 76-107.
- Levy, M. (2002). CALL by design: Discourse, products and processes. *ReCALL*, 14(1), 58-84.
- Lim, S. (2015). A Blended Learning Case Study: The Application of Station Rotation Model in ELT Listening and Speaking Class at Phayao Pittayakhom School. In *International Conference on Language, Literature, Culture and Education*.
- McCollum, T. (2019). A Comparison of a Station Rotation Blended Learning Classroom to a Traditional Classroom Using NWEA MAP [Doktora tezi]. McKendree Üniversitesi.
- Mondragon, M. C., Acelajado, M. J. ve La, D. (2018). Blended Learning Station-Rotation Model: Effects on Grade 10 Students' Performance in and Attitude Toward Mathematics. In *Electronic Proceedings of the 23rd Asian Technology Conference in Mathematics*.
- Nagy, A. H. ve Mohammed, N. (2018). The Effect of Using the Station Rotation Model on Preparatory Students' Writing Performance. *Online Submission*.
- Nisa, I. (2018). The Effectiveness of Using Station Rotation Model to Improve Students' reading Skill in Recount Text (A Quasi Experimental Research at the Tenth Grade Students of MA NU Mu'allimat Kudus). *Edulingua: Jurnal Linguistiks Terapan dan Pendidikan Bahasa Inggris*, 5(1), 6.

- Pimpiban, S. (2016). *Effects of Using Station Rotation Model in Blended Learning on English Speaking Ability of Thai EFL Primary School Students* [Doktora tezi]. Chulalongkorn Üniversitesi.
- Smalls, L. (2019). *Effectiveness of The Station Rotation Model and Flipped Classroom Model in The Middle School Setting in Increasing Students' Scores on Classroom and District Assessments* [Doktora tezi]. Brenau Üniversitesi.
- Soselisa, C. M. ve Bachri, B. S. (Aralık 2019). Station Rotation Method Based on Differentiated Instruction to Improve Higher Order Thinking Skills. In *3rd International Conference on Education Innovation (ICEI 2019)*. Atlantis Press.
- Staker, H. ve Horn, M. B. (2015). Classifying K-12 Blended Learning. 2012. 04 Nisan 2017 tarihinde <http://www.christenseninstitute.org/wp-content/uploads/2013/04/Classifying-K-12-blended-learning.pdf> adresinden erişildi.
- Storch, N. (2002). Patterns of interaction in ESL pair work. *Language learning*, 52(1), 119-158.
- Sulistyorini, S. (Nisan 2018) Infusing Active Learning Strategies into Station Rotation Model in English Classroom. *The 10th International Conference on Language, Education and Innovation*. Kuala Lumpur/Malezya
- Truitt, A. A. (2016). A case study of the Station Rotation blended learning model in a third grade classroom. [Doktora tezi]. Northern Colorado Üniversitesi.
- Tucker, C. (17 Nisan 2018). *Station Rotation Model: Alternative Group Formations*. 3 Mayıs 2020 tarihinde <https://catlintucker.com/2018/04/srm-alternative-group-formations/> adresinden erişilmiştir.
- Walne, M. B. (2012). Emerging blended-learning models and school profiles. *Houston: Community Foundation*. www.edustart.org adresinden erişildi.
- Winstead, S.: 6 disadvantages of blended learning you have to cope with (2016) (Blog) 17 Nisan 2020 tarihinde <https://myelearningworld.com/6-disadvantages-of-blended-learning/> adresinden erişildi.
- Zakaria, S., Othman, N. M. Z., Abdullah, Z., Mohammed, H. ve Aris, B. The Integration of Higher Order Thinking Skill in Online Collaborative Environment Using Station Rotation Model. *1st International Education Postgraduate Seminar (IEPS2014)*. Johor Bahru/Malezya 23 Nisan 2020 tarihinde <https://creativeeducator.tech4learning.com/2016/articles/blended-learning-with-station-rotations> adresinden erişildi.

Etik kurul onayı

Çalışmamın içeriğinde modelin uygulanmasına yönelik ders tasarımı ve taslağıyla ilgili örnekler araştırmacı (aynı zamanda yazar) tarafından ders kitaplarında sunulan konulara uygun olarak oluşturulması sebebi ile bu çalışmada etik açıdan bir problem yer almamaktadır. Dolayısıyla bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında bulunmaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Anasınıfına devam eden çocukların çaba gerektiren kontrolleriyle sosyal davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi

Analysis of the relationship between effortful controls and social behaviors of the preschoolers

Gönderim Tarihi / Received: 10.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 06.12.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.935557>

Özgül POLAT**1

Halide Bengü GÖNCÜ²

ÖZ: Okul öncesi yıllar birçok becerinin edinilmesinde ve geliştirilmesinde kritik öneme sahiptir. Çocukların olumlu sosyal davranışlara sahip olmaları ve bu davranışları düzenleyebilmeleri hem okul hayatları hem de gerçek yaşam için sahip olmaları gereken özelliklerin başında gelmektedir. Bu nedenle bu araştırmanın amacı anasınıfında öğrenim gören çocukların çaba gerektiren kontrolleriyle sosyal davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmaya 262 çocuk katılmıştır. Veriler Çaba Gerektiren Kontrol Ölçeği ve Okul Öncesi Sosyal Davranış Ölçeği-Öğretmen Formu (OÖSDÖ-ÖF) ile toplanmıştır. Ölçekler çocukların öğretmenleri tarafından, kendi gözlemlerine dayanarak doldurulmuştur. Verilerin analizi Mann Whitney-U testi, Kruskal Wallis-H testi, Spearman's korelasyon analizi ile yapılmıştır. Çalışma sonunda elde edilen bulgulara göre, çocukların çaba gerektiren kontrolleri ve açık fiziksel saldırganlıkları arasında orta düzeyde, negatif yönlü, anlamlı; olumlu sosyal davranışları ile orta düzeyde, pozitif yönlü, anlamlı; ilişkisel saldırganlık ile düşük düzeyde, negatif yönlü, anlamlı; depresif duygulanım ile de düşük düzeyde, negatif yönlü, anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca çaba gerektiren kontrol toplam puanının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği ortaya konmuştur. Açık fiziksel saldırganlık ise cinsiyet ve yaşa göre, olumlu sosyal davranış cinsiyet, yaş ve anne öğrenim düzeyine göre, ilişkisel saldırganlık ise baba öğrenim düzeyi ve sosyo ekonomik düzeye göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu sonuçlara göre çocukların çaba gerektiren kontrolleriyle sosyal davranışları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çaba gerektiren kontrol, Sosyal davranış, Okul öncesi

ABSTRACT: Preschool years are critical to the acquisition and development of many skills. Having positive social behaviors and the ability to regulate these behaviors is one of the features that children should have for both school life and real life. So as for children to develop healthy personalities and to be ready for primary school, it is significant to know the distinctives of this period and to make the right interventions for children. That's why, the purpose of this study is to investigate the relationship among effortful control and the social behavior of children attending kindergarten. 262 children participated in the study. The data have gathered using the Effortful Control Questionnaire and the Preschool Behaviour Scale - Teacher Form (PSBS-TF). The scales have been filled in by the teachers of the children based on their own observations. Mann Whitney-U test, Kruskal Wallis-H test, Spearman's correlation analysis has been used in the analysis of the data. According to the findings obtained at the end of the study, there is a moderate, negative, and significant difference among the controls that require effort and obvious physical aggression. positive, moderate, and meaningful with positive social behaviors; negative, low-level, and significant with relational aggression; There is also low, negative, and significant connection with depressive affect. In addition, control requiring effort differs significantly according to gender. Explicit physical aggression shows a significant difference in accordance with gender and age, positive social behavior by gender, age, and maternal education level, and relational aggression in accordance with father's education level and socio-economic level.

Keywords: Control requiring effort, Social behaviour, Preschool

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi/Atatürk Eğitim Fakültesi, polatozgul@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7426-5771>

² Uzm., Heybeliada İlkokulu, benguuzel@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3370-3151>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Early childhood is a term where kids develop very quickly in physical and mental aspects (Oktay, 2007). Children exhibit continuous alteration and development in fields of social, cognitive, language, and motor development within this period. Being aware of the properties of this period and performing the right intervention for children is crucial to enable them to have a healthy personality and be prepared for elementary school. Depend on the information, this research purposes to analyze the relationship between effortful controls and the social behaviors of preschoolers. Answers to these below questions are sought in line with this purpose:

1. Do total and sub-dimension scores of the Effortful Control Scale and sub-dimension scores of the Preschool Social Behaviour Scale Form significantly differ based on the demographic characteristics (gender, age, school type, education level of parents, socioeconomic level)?
2. Is there a significant relationship between total and sub-dimension scores of the Effortful Control Scale and sub-dimension scores of the Preschool Social Behaviour Scale Form?

Methodology

One of the quantitative research types, the correlational screening model was used in this study. This model is applied to find out the presence of a simultaneous change among two or much more variables (Fraenkel & Wallen, 2012; Karasar, 2017).

Participants of this study consist of 48-72-month-old 262 pre-schoolers who get education in the 2020-2021 academic year. Of pre-schoolers, 137 are female (52.3%), 123 are male (47.7%), 132 are 46-60 months old (50.4%) and 130 are 61-72 months old. Besides, 185 (70.6%) and 77 (29.4%) of the whole population go to public school and private school, respectively. Mothers of 81 (30.9) children got elementary & secondary school education and mothers of 58 (22.1%) children graduated from high school whereas an educational level of 123 (46.9%) children's mothers is at least undergraduate education. Fathers of 66 (25.2%), 77 (29.4%), and 119 (45.4%) children received elementary & secondary school, high school, and at least undergraduate education, respectively. Otherwise, socioeconomic levels of the children's families could be listed as follows: low socioeconomic level - 68 children (26%), middle socioeconomic level - 88 (33.6%), and high socioeconomic level (40.5%). Effortful Control Scale (Adagideli, Ural, & Polat, 2019), Preschool Social Behaviour Scale - Teacher Form (Şen and Arı, 2011), and the Personal Information Form developed by the researchers were benefited as the data collection tools of this research.

Effortful Control Scale: The scale was adapted to Turkey by Adagideli, Ural, and Polat (2019). The scale developed as a 7-point Likert scale contains five sub-scales: inhibitory control, attention transfer, perceptual sensitivity, satisfaction from passive activities, and attention focusing. The coefficient of internal consistency of the whole scale was determined as .94 while it was seen that coefficients of internal consistency of sub-scales change between .75 and .91. Furthermore, it was revealed that material analysis results of the scale and sub-scales are statistically significant (Adagideli, Ural, & Polat, 2019). **Preschool Social Behaviour Scale - Teacher Form (PSBS - TF):** Validity and reliability studies of the measurement tool developed as a 5-point Likert scale were conducted by Şen and Arı (2011). The scale comprises four sub-dimensions: overt/physical aggression, prosocial behavior, relational aggression, and depressed affect. Cronbach Alpha coefficients of internal consistency for sub-dimensions of the scale were calculated as follows: 0.95 (for sub-dimension of physical aggression), 0.89 (for sub-dimension of prosocial behavior), 0.90 (for sub-dimension of relational aggression), and 0.51 (for depressed affect). Test-retest reliability coefficients for physical aggression, prosocial behavior, relational aggression, and depressed affect corresponded to 0.85, 0.81, 0.73, and 0.56, respectively. **Personal Information Form:** The form was prepared by researchers to define the demographic characteristics of the children and their families who attend the research. It provides information regarding gender and age of a child, type of school where the child has current education, socioeconomic level of the family, and educational level of parents.

The necessary permissions were got from the Provincial Directorate of National Education before the research to perform the practices. In this process, data collection tools were electronically sent to the teachers who volunteered for the research via Google Forms. They were demanded to fill out these forms for every child in line with their observations. It takes on average ten minutes to fill out the forms for each child.

Findings and discussion

It was revealed in consequence of the analyses that pre-schoolers total ECS scores and sub-dimension scores of attention focusing, satisfaction from passive activities, and inhibitory control differ significantly based on gender; sub-dimension scores of attention focusing differ significantly based on age; sub-dimension scores of perceptual sensitivity differ significantly based on school type; sub-dimension scores of perceptual sensitivity and satisfaction from passive activities differ significantly based on the educational level of parents; sub-dimension scores of attention transfer, perceptual sensitivity, and satisfaction from passive activities differ significantly based on the educational level of father and sub-dimension scores of perceptual sensitivity and satisfaction from passive activities differ significantly based on a socioeconomic level. In addition, it was discovered that PSBS - TF sub-dimension scores of overt/physical aggression and prosocial behavior differ significantly based on gender variable, sub-dimension scores of overt/physical aggression, prosocial behavior, and depressed affect differ significantly based on age, sub-dimension scores of prosocial behaviors differ significantly based on the educational level of parents and sub-dimension scores of relational aggressions differ significantly based on a socioeconomic level.

In line with the research findings, there is a moderate negative and significant relationship among effortful control and overt/physical aggression of children; there is a moderate positive and significant relationship among effortful control and prosocial behavior; there is a low negative and significant relationship among effortful control and relational aggression and there is a low negative and significant relationship among effortful control and depressed affect. To sum up, a significant relationship among effortful control and the social behaviors of children is seen.

Results and recommendations

It was defined that pre-schoolers' total ECS scores and sub-dimension scores of attention focusing, satisfaction from passive activities, and inhibitory control differ significantly based on gender. It can be said that females have higher effortful control than males in parallel with these conclusions, Kochanska, Murray, and Harlan (2000) uncovered in their study about effortful control which contained 106 toddlers who were either 22 or 33 months old that females have better effortful control than males.

It is seen that the pre-schooler's PSBS - TF sub-dimension scores of overt/physical aggression and prosocial behavior differ significantly based on gender. In literature, several kinds of research demonstrate that male children exhibit more aggressive behaviors than female children (McCoby & Jacklin, 1980; Crick, Casas, & Mosher, 1997).

It was revealed that the pre-schooler's ECS sub-dimension scores of attention focusing differ significantly based on age. In line with this result, it was found out in literature review according to some studies which show whether self-regulation skills of children differ based on age that self-regulation skills of the 61-72-month-old children are higher (Tuzcuoğlu et.al., 2019).

The analyses indicate a significant relationship among effortful control and the social behaviors of children. In line with this, a study about the relationship among self-regulation skills, social competence behaviors, and problem-solving skills of 60-72-month-old children demonstrated a low positive relationship among self-regulation skills and social competence of children (Işıksolu-Aysel, 2020).

According to the existing research findings, it could be said that effortful control and the social behaviors of children are interrelated. As effortful control of children increases, their prosocial behaviors increase. For this reason, the activities and curricula which develop effortful control of children should be prepared by educators. Furthermore, researchers may study effortful control with kids of several age groups at the schools in which different educational methods are applied. Thus, they may contribute to the literature.

Giriş

Erken çocukluk yılları; çocukların fiziksel, sosyal ve zihinsel yönden çok hızlı geliştikleri bir dönemdir (Oktay, 2007). Bu dönemde çocuklar sosyal, bilişsel, dilsel ve motor gelişim alanlarında sürekli değişim ve gelişim gösterirler. Üstelik bu dönem sosyal alandaki becerilerin gelişimi için kritik öneme sahiptir. Bu becerilere çocukların sağlıklı kişilik geliştirebilmeleri, akranları ve yetişkinlerle olumlu sosyal ilişkiler kurabilmeleri, davranışlarının kontrolünü sağlayabilmeleri, duygularını uygun yollarla ortaya koyabilmeleri, sosyal ilişkilerinde tepkisel olmak yerine daha ılımlı davranışlar sergilemeyi öğrenmeleri örnek olarak gösterilebilir.

Çocuğun kendi davranışlarını kontrol edebilmesi ve yeni durumlara göre düzenleyebilmesi; diğer bir ifadeyle öz düzenlemede bulunması onun sosyal kabul ve akademik gelişimi için son derece önemlidir (Bandura, 1986; Zimmerman, 2000). Bu becerilere sahip bir çocuk duygu, düşünce ve davranışlarını amacı doğrultusunda organize edebilir (Zimmerman ve Schunk, 2008). Öz düzenleme; dikkatin düzenlenmesi, bilginin hatırlanması ve kullanılması, duyguların düzenlenmesi gibi becerilerin tümünü kapsamaktadır (Shonkoff ve Phillips, 2000). Hrbakova ve Safrankoya (2016) öz düzenlemeye yönelik kişisel navigasyon benzetmesinde bulunmuş ve öz düzenlemenin hem içsel hem de dışsal taleplere etkili yanıtlar vermeyi içerdiği vurgulamıştır. Öz düzenleme, sosyal hayatın önemli bir bileşenidir. Çünkü bireyin, farklı olaylara veya durumlara ne gibi çözümler üreteceğini, bu çözümleri nasıl uygulayacağını ve bu çözümlerle ilgili kişisel değerlendirmelerini içermektedir (Sternberg ve Spear-Swerling, 1998).

Literatürde, öz düzenlemenin çaba gerektiren kontrol ve yürütücü işlevler olmak üzere iki boyutun etkileşiminden meydana geldiği vurgulanmaktadır (Zhou, Chen ve Main, 2012; McChelland ve Cameron, 2012; Bridgett, Oddi, Laake, Murdock ve Bachmann, 2013). Klinik psikolojinin konusu daha çok yürütücü işlevlerken, çaba gerektiren kontrol mizaç araştırmalarının konusu olmuştur. Çaba gerektiren kontrol; duygusal tepkilerin düzenlenmesi, baskın tepkiyi ortaya koymamak, onu engellemek için farklı bir tepki ortaya koymaktır ve mizacın alt boyutlarından bir tanesidir (Rothbart, Ahadi, Hershey ve Fisher, 2001; Zhou vd., 2012; Berk ve Meyers, 2015). Çaba gerektiren kontrol Rothbart ve arkadaşlarına göre 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar; ketleyici kontrol, dikkatini odaklama, dikkat transferi, pasif etkinliklerden memnuniyet, algısal hassasiyettir. Ketleyici kontrol, yeni durumlara karşı uygunsuz duyguların baskılanması ve bunun planlanma kapasitesi; dikkatini odaklama, verilen göreve karşı dikkatin sürdürülmesi; dikkat transferi, dikkatin bir nesne veya durumdan diğerine aktarılması; pasif etkinliklerden memnuniyet, sakin olarak yapılan etkinliklerden duyulan haz; algısal hassasiyet ise etraftan duyumsanan zayıf frekanslı uyarıların beş duyu organı tarafından algılanabilme durumudur (Rothbart vd., 2001).

Erken çocukluk döneminde üzerinde durulması gereken becerilerden biri de sosyal becerilerdir. Kişilerin yaşadıkları topluma uyum sağlama yetenekleri ve uyum sağlayabilmek için gerçekleştirdikleri tutum ve davranışlar sosyal beceriler olarak karşımıza çıkmaktadır (Çiftçi ve Sucuoğlu, 2012). Sosyal beceriler içinde olduğumuz her koşulda toplumca kabul görmemizi sağlayan dolayısıyla bize mutluluk ve huzur veren davranışlar bütünüdür (Özgören, 2010). Etrafımızdaki bireylerle olumlu ilişkiler kurmak, sosyal problemlere uygun çözüm yolları bulmak, başa çıkılması zor bir durumla karşı karşıya kalındığında hisleri kontrol edebilmek, bireylere saygılı davranmak, uygun olmayan teklifi reddedebilmek, içerisinde olunan grubu yönetebilmek ve atılgan olabilmek gibi beceriler sosyal becerilere örnek olarak sayılabilir (Aral, Kandır ve Can-Yaşar, 2003; Ceylan, 2009). Sosyal açıdan başarılı olmayan çocuklar, bu nedenle ileride sosyal, akademiksel ve davranışsal alanlarda sorunlar yaşayabilmektedir (Durualp ve Aral, 2015).

Çaba gerektiren kontrol, mizaç ve sosyal duygusal gelişim çalışmalarının odağındadır. Çünkü çaba gerektiren kontrol mizaca dayalı öz düzenlemedir, duygu ve duygu kaynaklı davranışların kontrolünü de içerir ve mizacın üç alt boyutundan biridir (Mervielde ve De Pauw, 2012; Zhou vd., 2012). Mizaç da, kalıtımsal bir kişilik özelliğidir. Kişinin durum ve olaylara yaklaşımını ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle kişinin dünyayı algılayış biçimidir. Örneğin; kişinin sınırlı ya da sakin, içine kapanık veya dışa dönük olması onun mizacıyla ilgilidir (Şahinoğlu, 2010). İlerleyen zamanlarda mizaç özellikleri gelişerek sosyal becerileri oluşturmaktadır (Savina, 2014). Araştırmacılar çaba gerektiren kontrol becerisinin akranlara karşı prososyal ya da saldırgan davranışlar gösterme, asosyal ya da kaygılı

davranışlarda bulunma gibi becerileri etkilediğini vurgulamaktadırlar (Hay ve Chadwick, 2004). Tüm bu nedenlerle, çocukların çaba gerektiren kontrollerinin onların sosyal davranışlarıyla ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalarda, okul öncesi dönemdeki çocukların öz düzenleme becerilerine sıklıkla yer verildiği görülmektedir (Eisenberg, Valiente ve Eggum, 2010; Ertürk-Kara ve Gönen, 2015; Bayındır ve Ural, 2016; Sop, 2016; Aksoy, Tozduman-Yaralı, 2017; Aydın ve Ulutaş, 2017; Adagideli, 2018; Adagideli ve Şahan-Aktan, 2018; Tuzcuoğlu, Efe-Azkeskin, İçli-Küsmüş ve Cengiz, 2019; Adagideli, Ural ve Polat, 2019). Bunlara ek olarak, sosyal becerilerle ilgili de birçok çalışma gerçekleştirildiği söylenebilmektedir (Ekinci-Vural, 2006; Şen ve Arı, 2011; Durualp ve Aral, 2015; Atmaca, Gültekin-Akduman ve Şepitçi-Sarıbaş, 2020; Değirmenci, 2020; Saitoğlu, 2020). Ancak, öz düzenleme becerileri ve sosyal davranışlar arasındaki ilişkilere yönelik oldukça sınırlı sayıda araştırma bulunduğu göze çarpmaktadır (Eisenberg vd., 1996; Kochanska, Murray ve Harlan, 2000; Işıksolu-Aysel, 2020). Çocukların çaba gerektiren kontrolleriyle sosyal davranışları arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasının; var olan becerilerin desteklenmesine ve yetersiz davranışların geliştirilmesine olanak sağlayacağı; bu gelişimin de ilkökula hazır bulunmuşluğu olumlu etki edeceği düşünülmektedir. Bu bilgilerden hareketle, mevcut çalışmada anasınıfına devam eden çocukların çaba gerektiren kontrolleriyle sosyal davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi hedeflenmektedir. Bu amaç ışığında şunlara yanıt aranmaktadır:

1. Çaba Gerektiren Kontrol Ölçeği'nin toplam ve alt boyut puanları ile Okul Öncesi Sosyal Davranış Ölçeği Öğretmen Formu alt boyutları demografik nitelikler açısından (Cinsiyet, yaş, okul türü, anne-baba öğrenim düzeyi, sosyoekonomik düzey) anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
2. Çaba Gerektiren Kontrol Ölçeği'nin toplam ve alt boyutları ile Okul Öncesi Sosyal Davranış Ölçeği Öğretmen Formu'nun boyutları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Yöntem

Bu bölümde araştırma modeli, katılımcılar, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler sunulmuştur.

Araştırma modeli

Araştırmada nicel araştırma türlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmaktadır. Modele göre amaç, iki veya daha çok değişkenin birlikte değişip değişmediğini anlamaktır (Fraenkel ve Wallen, 2012; Karasar, 2017). Mevcut çalışmada, anasınıfına devam eden çocukların çaba gerektiren kontrolleriyle sosyal davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlandığı için ilişkisel tarama modeli tercih edilmiştir.

Katılımcılar

Katılımcılar belirlenirken uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ulaşılması kolay ve araştırmaya katılmaya gönüllü bireyler üzerinden yapılan örnekleme türüdür (Fraenkel ve Wallen, 2012). Bu çalışmanın katılımcıları 2020-2021 eğitim-öğretim yılında anasınıflarında öğrenim gören 48-72 aylık 262 çocuktan oluşmaktadır. Veriler; İstanbul (152), Ankara (5), İzmir (4), Kars (10), Hatay (4), Adıyaman (1), Antalya (2), Aydın (3), Gaziantep (5), Balıkesir (2), Malatya (1), Batman (2), Bingöl (1), Sakarya (3), Bitlis (3), Bursa (3), Çorum (1), Çanakkale (1), Diyarbakır (3), Düzce (2), Edirne (4), Erzurum (1), Eskişehir (4), Giresun (5), Isparta (1), Karabük (1), Kayseri (2), Kırklareli (1), Kilis (3), Kocaeli (2), Manisa (1), Kahramanmaraş (1), Muğla (7), Ordu (2), Rize (1), Samsun (1), Nevşehir (3), Şanlıurfa (5), Uşak (5), Yalova (1), Yozgat (1), Zonguldak (1) ve Trabzon (1), illerinde görev yapmakta olan toplam 30 öğretmenin doldurduğu ölçekler aracılığıyla toplanmıştır.

Katılımcıları oluşturan çocukların 137'si kız (%52.3), 125'i erkek (%47.7), 132'si 48-60 aylık (%50.4), 130'u 61-72 aylık (%49.6), 185'i resmi okula (%70.6), 77'si özel okula (29.4) devam etmektedir. Çocukların 81'inin (%30.9) annesi ilkökul-ortaokul, 58'sinin (%22.1) annesi lise, 123'ünün (%46.9) annesi lisans ve üzeri düzeyinde öğrenim görmüş, 66'sının (%25.2) babası ilkökul-ortaokul, 77'sinin (%29.4) babası lise, 119'unun (%45.4) babası lisans ve üzeri düzeyinde öğrenim görmüştür. Katılımcı çocukların ailelerinin 68'i düşük (%26), 88'i orta (%33.6), 106'sı ise yüksek (%40.5) sosyoekonomik düzeye sahip olduğu belirlenmiştir.

Veri toplama araçları

Verileri toplamak amacıyla Çaba Gerektiren Kontrol Ölçeği (Adagideli, Ural ve Polat, 2019) Okul Öncesi Sosyal Davranış Ölçeği- Öğretmen Formu (Şen ve Arı, 2011) ve sadece bu araştırmada kullanılmak için oluşturulan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmaya başlamadan önce gerekli ölçek izinleri alınmıştır.

Çaba Gerektiren Kontrol Ölçeği: Ölçek Rothbart ve arkadaşları tarafından 48-72 aylık çocukların çaba gerektiren kontrollerini ölçmek için 2001 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe 'ye uyarlaması Adagideli, Ural ve Polat tarafından (2019) gerçekleştirilmiştir. Yedili likert tipinde geliştirilen ölçeğin beş alt boyutu bulunmaktadır. Bunlar: ketleyici kontrol, dikkat transferi, algısal hassasiyet, pasif etkinliklerden memnuniyet ve dikkat odaklamadır. Ölçeğin Türkçe ve İngilizce formlarından alınan puanları arasında anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Ölçeğin iç tutarlılığı .94 olup; alt ölçeklerin iç tutarlılık katsayıları ise .75-.91 arasındadır. Madde analiz sonuçlarının istatistiksel olarak anlamlı olduğu ortaya konmuştur (Adagideli, Ural ve Polat, 2019).

Okul Öncesi Sosyal Davranış Ölçeği-Öğretmen Formu (OÖSDÖ-ÖF): Crick ve arkadaşları 1997'de erken çocukluk dönemindeki çocukların sosyal davranışlarını öğretmen gözlemlerine göre ortaya koymak amacıyla bu ölçeği oluşturmuştur. Beşli likert tipinde geliştirilmiş olan ölçme aracının Türkiye'deki çocuklar için geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarını Şen ve Arı, 2011 yılında yapmıştır. Ölçek dört alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar: olumlu sosyal davranış, açık fiziksel saldırganlık, depresif duygulanım, ilişkisel saldırganlıktır. Ölçeğin alt boyutlarının Cronbach Alpha katsayıları 0.95 ve 0.51 arasındadır. Test tekrar test katsayıları 0.85 ile 0.56 arasındadır (Şen ve Arı, 2011).

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcı olan çocukların ve ailelerinin demografik özelliklerinin belirlenmesi için araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Formda katılımcının cinsiyeti, yaşı, öğrenim gördüğü okul türü, ailenin sosyoekonomik düzeyi, anne ve babanın öğrenim düzeyine ait bilgiler yer almaktadır.

İşlem

Araştırma öncesinde uygulamaların yapılabilmesi amacıyla, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 19 Mart 2021 tarihinde 2100081635 sayılı Etik Kurul İzni alınmıştır. Daha sonra araştırmaya katılmaya gönüllü olan öğretmenlere veri toplama araçları Google Forms uygulamasıyla internet ortamından ulaştırılmış, bu formları her çocuk için kendi gözlemlerine dayalı olarak doldurmaları istenmiştir. Her çocuk için formların doldurulma süresi ortalama on dakika sürmektedir.

Verilerin analizi

Araştırma verileri SPSS 25 paket programındaki uygun istatistik yöntemler kullanılarak analiz edilmiştir. İlk olarak betimsel analizler gerçekleştirilerek verilerin basıklık, çarpıklık, minimum, maksimum, standart sapma ve aritmetik ortalama değerleri incelenmiştir. Ardından, verilerin dağılımının normallliğini belirlemek amacıyla Kolmogorov-Smirnov gerçekleştirilmiş, dağılımın normal olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle, araştırmada non parametrik veri setleri için kullanılan analiz yöntemleri tercih edilmiştir. Çaba gerektiren kontrol toplam ve alt boyut puanlarıyla sosyal davranış alt boyut puanları arasındaki ilişkiyi tespit etmek için Spearman analizi; ölçeklerden alınan puanların yaş, cinsiyet ve okul türü değişkenlerine göre farklılaşmalarını analiz etmek için Mann Whitney U testi; ölçeklerden alınan puanların anne-baba öğrenim düzeyine ve sosyoekonomik düzeye göre farklılaşmalarını analiz etmek için de Kruskal Wallis testi kullanılmıştır.

Bulgular ve tartışma

Araştırma sürecinde elde edilen verilere ilişkin bulgular aşağıda tablolar halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır.

ÇGKÖ ve OÖSDÖ-ÖF'nin betimsel istatistikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Çgkö ve oösdö-öf'na ilişkin betimsel istatistikler

	Değişkenler	n	Min	Max	\bar{x}	sd	$sh_{\bar{x}}$	y_1	β_2
Ç G K Ö	Ketleyici Kontrol	262	1.92	7.00	5.149	1.180	.072	-.716	-.030
	Dikkat Transferi	262	1.40	7.00	4.579	1.240	.076	-.166	-.517
	Algısal Hassasiyet	262	2.08	6.75	5.033	.949	.058	-.680	-.089
	Pasif Etkinliklerden Memnuniyet	262	2.85	6.54	4.629	.830	.051	.011	-.690
	Dikkatini Odaklama	262	1.67	7.00	5.160	1.168	.072	-.801	.174
	Toplam Puan	262	2.38	6.69	4.940	.845	.052	-.597	.213
	Açık Fiziksel Saldırganlık	262	1.00	4.00	1.371	.563	.034	1.915	3.474
O Ö S D Ö Ö F	Olumlu Sosyal Davranış	262	1.71	5.00	3.933	.727	.044	-.471	-.361
	İlişkisel Saldırganlık	262	1.00	4.83	1.715	.682	.042	1.137	1.505
	Depresif Duygulanım	262	1.00	4.33	2.313	.673	.041	.235	-.126

Tablo 1'de görüldüğü gibi; ÇGKÖ toplam ve alt boyutlarının puanlarına ait çarpıklık basıklık değerlerinin Ketleyici Kontrol alt boyutu ($y_1=-.716$, $\beta_2=-.030$), Dikkat Transferi alt boyutu ($y_1=-.166$, $\beta_2=-.517$), Algısal Hassasiyet alt boyutu ($y_1=-.680$, $\beta_2=-.089$), Pasif Etkinliklerden Memnuniyet ($y_1=.011$, $\beta_2=-.690$), Dikkatini Odaklama ($y_1=-.801$, $\beta_2=.174$) ve toplam puan ($y_1=-.597$, $\beta_2=.213$) için ± 1.00 aralığında olduğu görülmektedir.

OÖSDÖ-ÖF alt boyutlarının puanlarına ait çarpıklık basıklık değerlerinin Olumlu Sosyal Davranış alt boyutu ($y_1=-.471$, $\beta_2=-.361$) ve Depresif Duygulanım alt boyutu ($y_1=.235$, $\beta_2=-.126$) için ± 1.00 aralığında olduğu; Açık Fiziksel Saldırganlık alt boyutu ($y_1=1.915$, $\beta_2=3.474$) ve İlişkisel Saldırganlık alt boyutu ($y_1=1.137$, $\beta_2=1.505$) için ± 1.00 aralığında olmadığı görülmektedir. Bu referanslarla birlikte, verilerin dağılımının normalliğini test etmek amacıyla Kolmogrov Smirnov testinden yararlanılmıştır. Normallik testi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Ölçeklerin toplam puanı ve alt boyutlara ilişkin kolmogorov- smirnov testi sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov	S	F	p
ÇGKÖ	Ketleyici Kontrol	.094	262	.000
	Dikkat Transferi	.063	262	.015
	Algısal Hassasiyet	.117	262	.000
	Pasif Etkinliklerden Memnuniyet	.064	262	.012
	Dikkatini Odaklama	.120	262	.000
	Toplam Puan	.079	262	.000
	Açık Fiziksel Saldırganlık	.255	262	.000
OÖSDÖ-ÖF	Olumlu Sosyal Davranış	.086	262	.000
	İlişkisel Saldırganlık	.147	262	.000
	Depresif Duygulanım	.106	262	.000

Tablo 2’de görüldüğü gibi; normallik testi sonuçlarına bakıldığında hem ÇGKÖ’nün hem de OÖSDÖ-ÖF’nun puanlarının anlamlılık düzeyleri ,05’ten düşük olduğu görülmektedir ($p < .05$). Bu sonuçlara göre verilerin normal dağılım göstermediği ortaya koyulmuştur.

ÇGKÖ toplam ve alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF alt boyut puanlarının cinsiyete göre farklılaşma durumunu belirlemek için Mann Whitney U analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Çgkō toplam ve alt boyut puanları ile oösdö-öf alt boyut puanlarının cinsiyete göre farklılaşma durumuna ait mann whitney u testi sonuçları

Ölçekler	Cinsiyet	n	Sıralamalar Ortalaması	Sıralamalar Toplamı	U	Z	p	
Ç G K Ö	Ketleyici Kontrol	Kız	137	143.09	19604.00	6974.00	-2.59	.009
		Erkek	125	118.79	14849.00			
	Dikkat Transferi	Kız	137	138.37	18956.50	7621.50	-1.53	.124
		Erkek	125	123.97	15496.50			
	Algısal Hassasiyet	Kız	137	135.92	18620.50	7957.50	-.98	.323
		Erkek	125	126.66	15832.50			
	Pasif Etkinliklerden Memnuniyet	Kız	137	152.32	20868.50	5709.50	-4.66	.000
		Erkek	125	108.68	13584.50			
	Dikkatini Odaklama	Kız	137	144.52	19799.00	6779.00	-2.91	.004
		Erkek	125	117.23	14654.00			
Toplam Puan	Kız	137	145.27	19902.50	6675.50	-3.08	.002	
	Erkek	125	116.40	14550.50				
O Ö S D Ö F	Açık Fiziksel Saldırganlık	Kız	137	118.30	16207.00	6754.00	-3.13	.002
		Erkek	125	145.97	18246.00			
Olumlu Sosyal Davranış	Kız	137	146.51	20071.50	6506.50	-3.36	.001	
	Erkek	125	115.05	14381.50				
İlişkisel Saldırganlık	Kız	137	134.55	18434.00	8144.00	-.69	.490	
	Erkek	125	128.15	16019.00				
Depresif Duygulanım	Kız	137	127.36	17448.50	7995.50	-.93	.349	
	Erkek	125	136.04	17004.50				

Tablo 3’te görüldüğü gibi; çocukların çaba gerektiren kontrol toplam puanları ($U=6675.000$, $p < .05$) dikkatini odaklama alt boyut ($U=6779.000$, $p < .05$) pasif etkinliklerden memnuniyet alt boyut ($U=5709.500$, $p < .05$). ketleyici kontrol alt boyut ($U=6974.000$, $p < .05$) puanlarının cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaştığı tespit edilmiştir. Çocukların OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık alt boyut

($U=6754.000$, $p<.05$) ve olumlu sosyal davranış alt boyut ($U=6506.500$, $p<.05$) puanlarının da cinsiyet değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Çaba Gerektiren Kontrol Ölçeği dikkat transferi ($U=7621.500$, $p>.05$) ve algısal hassasiyet ($U=7957.500$, $p>.05$) alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık ($U=8144.000$, $p>.05$) ve depresif duygulanım ($U=7995.500$, $p>.05$) alt boyut puanları ise cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır.

ÇGKÖ toplam ve alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF alt boyut puanlarının yaşa göre farklılaşma durumunu belirlemek için Mann Whitney U analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Çgkō toplam ve alt boyut puanları ile oösdō-öf alt boyut puanlarının yaşa göre farklılaşma durumuna ait mann whitney u testi sonuçları

Ölçekler	Yaş	n	Sıralama lar Ortalama ası	Sıralamalar Toplamı	U	z	p	
Ç G K Ö	Ketleyici Kontrol	48-60 ay	132	129.26	17062.50	8284.50	-.48	.630
		61-72 ay	130	133.77	17390.50			
	Dikkat Transferi	48-60 ay	132	127.73	16861.00	8083.00	-.81	.417
		61-72 ay	130	135.32	17592.00			
	Algısal Hassasiyet	48-60 ay	132	128.89	17014.00	8236.00	-.56	.575
		61-72 ay	130	134.15	17439.00			
	Pasif Etkinliklerden Memnuniyet	48-60 ay	132	134.32	17730.50	8207.50	-.60	.543
		61-72 ay	130	128.63	16722.50			
	Dikkatini Odaklama	48-60 ay	132	121.66	16059.00	7281.00	-2.12	.034
		61-72 ay	130	141.49	18394.00			
Toplam Puan	48-60 ay	132	127.93	16886.50	8108.50	-.76	.442	
	61-72 ay	130	135.13	17566.50				
OÖ SD Ö- ÖF	Açık Fiziksel Saldırganlık	48-60 ay	132	142.96	18871.00	7067.00	-2.62	.009
		61-72 ay	130	119.86	15582.00			
	Olumlu Sosyal Davranış	48-60 ay	132	121.62	16053.50	7275.50	-2.13	.033
		61-72 ay	130	141.53	18399.50			
	İlişkisel Saldırganlık	48-60 ay	132	135.72	17914.50	8023.50	-.91	.360
		61-72 ay	130	127.22	16538.50			
	Depresif Duygulanım	48-60 ay	132	145.01	19141.50	6796.50	-2.94	.003
		61-72 ay	130	117.78	15311.50			

Tablo 4'te görüldüğü gibi; çocukların Çaba Gerektiren Kontrol Ölçeği dikkatini odaklama alt boyut puanlarının yaşa göre anlamlı olarak tespit edilmiştir ($U=7281.00$, $p<.05$). Çocukların OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık alt boyut ($U=7067.00$, $p<.05$) olumlu sosyal davranış alt boyut ($U=7275.50$, $p<.05$) ve depresif duygulanım alt boyut ($U=6796.50$, $p<.05$) puanlarının da yaşa göre farklılaştığı görülmektedir. Çaba Gerektiren Kontrol Ölçeği toplam ($U=8108.50$, $p>.05$), ketleyici kontrol ($U=8284.50$, $p>.05$), dikkat transferi ($U=8083.00$, $p>.05$), algısal hassasiyet ($U=8236.00$, $p>.05$), pasif etkinliklerden memnuniyet ($U=8207.50$, $p>.05$) ve OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık ($U=8023.50$, $p>.05$) alt boyut puanları yaşa göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır.

ÇGKÖ toplam ve alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF alt boyut puanlarının okul türüne göre farklılaşma durumunu belirlemek için Mann Whitney U analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Çgkö toplam ve alt boyut puanları ile oösdö-öf alt boyut puanlarının okul türüne göre farklılaşma durumuna ait mann whitney u testi sonuçları

Ölçekler	Okul Türü	n	Sıralamal ar Ortalama sı	Sıralamalar Toplamı	U	z	p	
Ç G K Ö	Ketleyici Kontrol	Resmi	185	133.97	24784.50	6665.50	-.81	.413
		Özel	77	125.56	9668.50			
	Dikkat Transferi	Resmi	185	133.62	24719.00	6731.00	-.70	.483
		Özel	77	126.42	9734.00			
	Algısal Hassasiyet	Resmi	185	125.56	23228.00	6023.00	-1.96	.049
		Özel	77	145.78	11225.00			
	Pasif Etkinliklerden Memnuniyet	Resmi	185	125.84	23280.00	6075.00	-1.87	.061
		Özel	77	145.10	11173.00			
	Dikkatini Odaklama	Resmi	185	133.98	24786.50	6663.50	-.82	.411
		Özel	77	125.54	9666.50			
	Toplam Puan	Resmi	185	130.06	24061.00	6856.00	-.47	.633
		Özel	77	134.96	10392.00			
O Ö S D Ö- ÖF	Açık Fiziksel Saldırganlık	Resmi	185	130.19	24084.50	6879.50	-.46	.644
		Özel	77	134.66	10368.50			
	Olumlu Sosyal Davranış	Resmi	185	132.28	24472.50	6977.50	-.26	.795
		Özel	77	129.62	9980.50			
	İlişkisel Saldırganlık	Resmi	185	126.43	23389.00	6184.00	-1.69	.090
		Özel	77	143.69	11064.00			
	Depresif Duygulanım	Resmi	185	127.92	23665.00	6460.00	-1.19	.231
		Özel	77	140.10	10788.00			

Tablo 5’te görüldüğü gibi; çocukların ÇGKÖ algısal hassasiyet (U=6023.000. $p<.05$) alt boyut puanlarının okul türüne göre anlamlı olarak farklılaştığı tespit edilmiştir. Çocukların Çaba Gerektiren Kontrol Ölçeği toplam (U=6856.000. $p>.05$), ketleyici kontrol (U=6665.500. $p>.05$), dikkat transferi (U=6731.000. $p>.05$), pasif etkinliklerden memnuniyet (U=6075.000. $p>.05$), dikkatini odaklama (U=6663.500. $p>.05$), OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık (U=6879.500. $p>.05$), olumlu sosyal davranış (U=6977.500. $p>.05$), ilişkisel saldırganlık (U=6184.000. $p>.05$) ve depresif duygulanım (U=6460.000. $p>.05$) alt boyut puanları ise okul türüne göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır. ÇGKÖ toplam ve alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF alt boyut puanlarının anne öğrenim düzeyine göre farklılaşma durumunu belirlemek için Kruskal Wallis-H analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: Çgkō toplam ve alt boyut puanları ile oōsdō-ōf alt boyut puanlarının anne öğrenim düzeylerine göre farklılaşma durumuna ait kruskal wallis-h testi sonuçları

Ölçekler	Anne Öğrenim Düzeyi	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	P	
ÇGKÖ	Ketleyici Kontrol	İlkokul-Ortaokul	81	133.38			
		Lise	58	127.18	2	.25	.882
		Lisans ve Üzeri	123	132.30			
	Dikkat Transferi	İlkokul-Ortaokul	81	141.67			
		Lise	58	127.91	2	2.13	.345
		Lisans ve Üzeri	123	126.50			
	Algısal Hassasiyet	İlkokul-Ortaokul	81	115.43			
		Lise	58	111.90	2	15.96	.000
		Lisans ve Üzeri	123	151.33			
	Pasif Etkinliklerden Memnuniyet	İlkokul-Ortaokul	81	116.70			
		Lise	58	117.90	2	10.56	.005
		Lisans ve Üzeri	123	147.66			
Dikkatini Odaklama	İlkokul-Ortaokul	81	126.41				
	Lise	58	135.05	2	.55	.758	
	Lisans ve Üzeri	123	133.18				
Toplam Puan	İlkokul-Ortaokul	81	125.31				
	Lise	58	122.26	2	2.92	.232	
	Lisans ve Üzeri	123	139.93				
OÖSDÖ-ÖF	Açık Fiziksel Saldırganlık	İlkokul-Ortaokul	81	141.85			
		Lise	58	119.07	2	3.49	.174
		Lisans ve Üzeri	123	130.54			
	Olumlu Sosyal Davranış	İlkokul-Ortaokul	81	115.89			
		Lise	58	147.75	2	6.27	.043
		Lisans ve Üzeri	123	134.12			
	İlişkisel Saldırganlık	İlkokul-Ortaokul	81	123.54			
		Lise	58	122.74	2	3.61	.164
		Lisans ve Üzeri	123	140.87			
	Depresif Duygulanım	İlkokul-Ortaokul	81	136.70			
		Lise	58	126.72	2	.656	.720
		Lisans ve Üzeri	123	130.33			

Tablo 6’da görüldüğü gibi; çocukların Çaba Gerektiren Kontrol Ölçeği algısal hassasiyet ($p < .05$) ve pasif etkinliklerden memnuniyet ($p < .05$), OÖSDÖ-ÖF olumlu sosyal davranış ($p < .05$) alt boyut puanları anne öğrenim düzeyine göre anlamlı olarak farklılaştığı tespit edilmiştir. Çocukların Çaba Gerektiren Kontrol Ölçeği ketleyici kontrol ($p > .05$), dikkat transferi ($p > .05$), dikkatini odaklama ($p > .05$), toplam

puan ($p>.05$), OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık ($p>.05$), ilişkisel saldırganlık ($p>.05$) ve depresif duygulanım ($p>.05$) alt boyut puanları ise anne öğrenim düzeyine göre farklılaşmamaktadır.

ÇGKÖ toplam ve alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF alt boyut puanlarının baba öğrenim düzeyine göre farklılaşma durumunu belirlemek için Kruskal Wallis-H analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Çgkö toplam ve alt boyut puanları ile oösdö-öf alt boyut puanlarının baba öğrenim düzeylerine göre farklılaşma durumuna ait kruskal wallis-h testi sonuçları

Ölçekler	Baba Öğrenim Düzeyi	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p	
ÇGKÖ	Ketleyici Kontrol	İlkokul-Ortaokul	66	143.75			
		Lise	77	118.77	2	3.94	.139
		Lisans ve Üzeri	119	132.94			
	Dikkat Transferi	İlkokul-Ortaokul	66	154.54			
		Lise	77	126.44	2	8.33	.015
		Lisans ve Üzeri	119	122.00			
	Algısal Hassasiyet	İlkokul-Ortaokul	66	122.42			
		Lise	77	113.51	2	11.05	.004
		Lisans ve Üzeri	119	148.17			
	Pasif Etkinliklerden Memnuniyet	İlkokul-Ortaokul	66	123.52			
		Lise	77	112.65	2	11.23	.004
		Lisans ve Üzeri	119	148.12			
Dikkatini Odaklama	İlkokul-Ortaokul	66	133.61				
	Lise	77	129.29	2	.11	.943	
	Lisans ve Üzeri	119	131.76				
Toplam Puan	İlkokul-Ortaokul	66	133.75				
	Lise	77	116.48	2	4.57	.102	
	Lisans ve Üzeri	119	139.97				
OÖSDÖ-ÖF	Açık Fiziksel Saldırganlık	İlkokul-Ortaokul	66	129.11			
		Lise	77	134.23	2	.19	.909
		Lisans ve Üzeri	119	131.06			
	Olumlu Sosyal Davranış	İlkokul-Ortaokul	66	123.54			
		Lise	77	138.16	2	1.32	.515
		Lisans ve Üzeri	119	131.61			
	İlişkisel Saldırganlık	İlkokul-Ortaokul	66	112.68			
		Lise	77	129.82	2	6.99	.030
		Lisans ve Üzeri	119	143.03			
	Depresif Duygulanım	İlkokul-Ortaokul	66	139.37			
		Lise	77	123.21	2	1.69	.429
		Lisans ve Üzeri	119	132.50			

Tablo 7’de görüldüğü gibi; çocukların ÇGKÖ dikkat transferi ($p < .05$), algısal hassasiyet ($p < .05$) ve pasif etkinliklerden memnuniyet ($p < .05$), OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık ($p < .05$) alt boyut puanları baba öğrenim düzeyine göre anlamlı olarak farklılaştığı tespit edilmiştir. Çocukların Çaba Gerektiren Kontrol Ölçeği ketleyici kontrol ($p > .05$), dikkatini odaklama ($p > .05$), toplam puan ($p > .05$), OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık ($p > .05$), olumlu sosyal davranış ($p > .05$) ve depresif duygulanım ($p > .05$) alt boyut puanları ise baba öğrenim düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır.

ÇGKÖ toplam ve alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF alt boyut puanlarının sosyoekonomik düzeye göre farklılaşma durumunu belirlemek için Kruskal Wallis-H analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8: Çgkō toplam ve alt boyut puanları ile oösdō-öf alt boyut puanlarının sosyoekonomik düzeye göre farklılaşma durumuna ait kruskal wallis-h testi sonuçları

Ölçekler	Sosyoekonomik Düzey	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p	
ÇGKÖ	Ketleyici Kontrol	Düşük	68	134.15	2	.65	.721
		Orta	88	126.18			
		Yüksek	106	134.22			
	Dikkat Transferi	Düşük	68	146.10	2	4.05	.132
		Orta	88	121.61			
		Yüksek	106	130.34			
	Algısal Hassasiyet	Düşük	68	124.97	2	9.65	.008
		Orta	88	115.91			
		Yüksek	106	148.63			
	Pasif Etkinliklerden Memnuniyet	Düşük	68	124.33	2	17.33	.000
		Orta	88	109.77			
		Yüksek	106	154.14			
Dikkatini Odaklama	Düşük	68	123.74	2	1.15	.562	
	Orta	88	136.81				
	Yüksek	106	132.07				
Toplam Puan	Düşük	68	129.74	2	3.57	.167	
	Orta	88	120.90				
	Yüksek	106	141.43				
OÖSDÖ-ÖF	Açık Fiziksel Saldırganlık	Düşük	68	137.14	2	1.88	.389
		Orta	88	123.09			
		Yüksek	106	134.86			
	Olumlu Sosyal Davranış	Düşük	68	125.59	2	2.27	.321
		Orta	88	141.36			
		Yüksek	106	127.10			
	İlişkisel Saldırganlık	Düşük	68	102.02	2	7.92	.019
		Orta	88	121.31			
		Yüksek	106	147.33			
	Depresif Duygulanım	Düşük	68	140.60	2	3.61	.164
		Orta	88	119.44			
		Yüksek	106	135.68			

Tablo 8’de görüldüğü gibi; çocukların Çaba Gerektiren Kontrol Ölçeği algısal hassasiyet ($p < .05$) ve pasif etkinliklerden memnuniyet ($p < .05$), OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık ($p < .05$) alt boyut puanları sosyoekonomik düzeye göre anlamlı olarak farklılaştığı tespit edilmiştir. Çocukların Çaba Gerektiren Kontrol Ölçeği ketleyici kontrol ($p > .05$), dikkat transferi ($p > .05$), dikkatini odaklama ($p > .05$), toplam puan ($p > .05$), OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık ($p > .05$), olumlu sosyal davranış ($p > .05$) ve depresif duygulanım ($p > .05$) alt boyut puanları ise sosyoekonomik düzeye göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır.

ÇGKÖ toplam ve alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF alt boyut puanları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Spearman Korelasyon katsayısı testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9: Çgkō toplam ve alt boyut puanları ile oösdō-öf alt boyut puanları arasındaki ilişkiye ait spearman korelasyon katsayısı testi sonuçları

	OÖSDÖ-ÖF							
	Açık Fiziksel Saldırganlık		Olumlu Sosyal Davranış		İlişkisel Saldırganlık		Depresif Duygulanım	
	r	p	r	p	r	p	r	p
Ketleyici Kontrol	-.486	.000	.538	.000	-.248	.000	-.104	.095
Dikkat Transferi	-.310	.000	.445	.000	-.227	.000	-.176	.004
Algısal Hassasiyet	-.140	.024	.476	.000	.059	.340	-.124	.045
Pasif Etkinliklerden Memnuniyet	-.300	.000	.425	.000	-.103	.095	-.067	.281
Dikkatini Odaklama	-.474	.000	.566	.000	-.274	.000	-.218	.000
Toplam Puan	-.439	.000	.612	.000	-.192	.002	-.164	.008

Tablo 9’da görüldüğü gibi; çocukların ÇGKÖ ketleyici kontrol alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık alt boyut puanları arasında ($r=-.248$, $p<0.01$); ÇGKÖ dikkat transferi alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık alt boyut puanları arasında ($r=-.227$, $p<0.01$); ÇGKÖ algısal hassasiyet alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık alt boyut puanları arasında ($r=-.140$, $p<0.05$); ÇGKÖ algısal hassasiyet alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF depresif duygulanım alt boyut puanları arasında ($r=-.124$, $p<0.05$); ÇGKÖ dikkat transferi alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF depresif duygulanım alt boyut puanları arasında ($r=-.176$, $p<0.01$); ÇGKÖ dikkatini odaklama alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık alt boyut puanları arasında ($r=-.274$, $p<0.01$); ÇGKÖ toplam puanı ile OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık alt boyut puanları arasında ($r=-.192$, $p<0.01$); ÇGKÖ toplam puanı ile OÖSDÖ-ÖF depresif duygulanım alt boyut puanları arasında ($r=-.164$, $p<0.01$); ÇGKÖ dikkatini odaklama alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF depresif duygulanım alt boyut puanları arasında ($r=-.218$, $p<0.01$) negatif yönlü, anlamlı ve düşük düzeyde. ÇGKÖ ketleyici kontrol alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık alt boyut puanları arasında ($r=-.486$, $p<0.01$); ÇGKÖ dikkat transferi alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık alt boyut puanları arasında ($r=-.310$, $p<0.01$); ÇGKÖ pasif etkinliklerden memnuniyet alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık alt boyut puanları arasında ($r=-.300$, $p<0.01$); ÇGKÖ dikkatini odaklama alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık alt boyut puanları arasında ($r=-.474$, $p<0.01$); ÇGKÖ toplam puanı ile OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık alt boyut puanları arasında ($r=-.439$, $p<0.01$) negatif yönlü anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Bu durum ketleyici kontrol arttıkça ilişkisel saldırganlığın azaldığını; dikkat transferi arttıkça ilişkisel saldırganlığın, depresif duygulanımın ve açık fiziksel saldırganlığın azaldığını; algısal hassasiyet arttıkça açık fiziksel saldırganlığın ve depresif duygulanımın azaldığını; dikkatini odaklama arttıkça ilişkisel saldırganlığın, depresif duygulanımın ve açık fiziksel saldırganlığın azaldığını; pasif etkinliklerden memnuniyet arttıkça açık fiziksel saldırganlığın azaldığını; çaba gerektiren kontrol arttıkça ilişkisel saldırganlığın, depresif duygulanımın ve açık fiziksel saldırganlığın azaldığını göstermektedir.

ÇGKÖ ketleyici kontrol alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF olumlu sosyal davranış alt boyut puanları arasında ($r=.538$, $p<0.01$); ÇGKÖ dikkat transferi alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF olumlu sosyal davranış alt boyut puanları arasında ($r=.445$, $p<0.01$); ÇGKÖ algısal hassasiyet alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF olumlu sosyal davranış alt boyut puanları arasında ($r=.476$, $p<0.01$); ÇGKÖ pasif etkinliklerden memnuniyet alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF olumlu sosyal davranış alt boyut puanları arasında ($r=.425$, $p<0.01$); ÇGKÖ dikkatini odaklama alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF olumlu sosyal davranış alt boyut puanları arasında ($r=.566$, $p<0.01$); ÇGKÖ toplam puanı ile OÖSDÖ-ÖF olumlu

sosyal davranış alt boyut puanları arasında pozitif yönlü, anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır ($r=.612$, $p<0.01$). Bu durum ketleyici kontrol, dikkat transferi, algısal hassasiyet, pasif etkinliklerden memnuniyet, dikkatini odaklama ve çaba gerektiren kontrol arttıkça olumlu sosyal davranışın arttığını göstermektedir.

ÇGKÖ ketleyici kontrol alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF depresif duygulanım alt boyut puanları arasında ($r=-.104$, $p>0.01$); ÇGKÖ algısal hassasiyet alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık alt boyut puanları arasında ($r=.059$, $p>0.01$); ÇGKÖ pasif etkinliklerden memnuniyet alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık alt boyut puanları arasında ($r=-.103$, $p>0.01$); ÇGKÖ pasif etkinliklerden memnuniyet alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF depresif duygulanım alt boyut puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($r=-.067$, $p>0.01$).

Sonuç ve öneriler

Bu çalışmada anasınıfına devam eden çocukların çaba gerektiren kontrolleriyle sosyal davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Anasınıfına devam eden çocukların ÇGKÖ toplam puanları dikkatini odaklama alt boyut pasif etkinliklerden memnuniyet alt boyut ve ketleyici kontrol alt boyut puanlarının çocukların cinsiyetine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ortaya konmuştur. Bu sonuçlara göre kızların erkeklerden daha iyi düzeyde çaba gerektiren kontrollerinin olduğu söylenebilir. Bu sonuca paralel olarak; Kochanska, Murray ve Harlan (2000) tarafından 22 ve 33 aylık 106 bebek üzerinde yapılan ve bu çocukların çaba gerektiren kontrollerinin incelendiği çalışmada kızların erkeklerden daha iyi düzeyde çaba gerektiren kontrole sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu çalışmanın bulgularını destekleyen kız çocuklarının erkeklerden daha yüksek öz düzenleme becerilerine sahip olduğunu ortaya koyan başka araştırmalar da alan yazında bulunmaktadır (Matthews, Ponitz ve Morrison, 2009; Kurbet, 2010; Eroğlu, 2018; Özbey, 2018; Tuzcuoğlu vd., 2019; Astarlar, 2019; Karakurt, 2019). Fakat yapılan bazı araştırmalarda öz düzenlemenin cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı da görülmüştür (Ertürk-Kara ve Gönen, 2015; Aksoy ve Tozduman-Yaralı, 2017; Karakurt, 2019; Kır-Yiğit, Sezgin ve Yağcı, 2020).

Anasınıfına devam eden çocukların OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık ve olumlu sosyal davranış puanlarının da cinsiyet değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Alan yazın tarandığında erkek çocuklarının kız çocuklara göre daha çok saldırgan davranışlar sergilediğini gösteren araştırmalar olduğu görülmektedir (McCoby ve Jacklin, 1980; Crick, Casas ve Mosher, 1997; Katsurada ve Sugawara, 1998; Gündüz, Karaca ve Aral, 2011; Dinçer ve Uysal, 2013; İkiz ve Samur, 2016; Kaya, 2020). Literatürde yer alan bu çalışmaların sonuçları mevcut araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Anasınıfına devam eden çocukların ÇGKÖ dikkat transferi ve algısal hassasiyet alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık ve depresif duygulanım alt boyut puanları ise cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır.

Anasınıfına devam eden çocukların ÇGKÖ dikkatini odaklama alt boyut puanlarının yaşa göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Literatür incelendiğinde mevcut araştırmanın bu bulgusuna paralel olarak, çocukların öz düzenleme becerilerinin yaş değişkenine göre farklılaşma durumlarını ortaya koyan bazı çalışmalarda öz düzenleme becerisinin 61-72 aylık çocuklarda daha yüksek olduğu görülmüştür (Tuzcuoğlu vd., 2019; Atmaca, Gültekin-Akduman ve Şepitçi-Sarıbaş, 2020). Bu sonuçlara paralellik göstermeyen çalışmalar da literatürde mevcuttur. Mercan (2019) tarafından yapılan bir çalışmada 5 yaşındaki çocukların öz düzenleme becerilerinin 6 yaşındaki çocuklardan iyi düzeyde olduğu ortaya konmuştur.

Anasınıfına devam eden çocukların OÖSDÖ-ÖF olumlu sosyal davranış, açık fiziksel saldırganlık ve depresif duygulanım puanlarının da yaşa göre farklılaştığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre yaş büyüdükçe çocukların olumlu sosyal davranışlarının arttığı söylenebilir. Literatür incelendiğinde mevcut araştırma bulgusuna paralel olmayan bir araştırma göze çarpmaktadır. Ertürk-Kara ve Gönen (2015) tarafından çocukların öz düzenleme becerilerinin bazı değişkenler yönünden incelendiği bir

çalışmada 48-60 aylık çocukların olumlu duygularının 61-72 aylık çocuklardan iyi olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılığın araştırmalara katılan çocukların demografik özelliklerinden (anne-baba öğrenim düzeyi, sosyoekonomik düzey, yaşanan coğrafya gibi) kaynaklandığı düşünülebilir.

Anasınıfına devam eden çocukların ÇGKÖ toplam puan, ketleyici kontrol, dikkat transferi, algısal hassasiyet, pasif etkinliklerden memnuniyet ve OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık alt boyut puanları yaşa göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır.

Anasınıfına devam eden çocukların ÇGKÖ algısal hassasiyet alt boyut puanlarının okul türüne göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir.

Anasınıfına devam eden çocukların ÇGKÖ toplam, ketleyici kontrol, dikkat transferi, pasif etkinliklerden memnuniyet, dikkatini odaklama, OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık, depresif duygulanım, açık fiziksel saldırganlık ve olumlu sosyal davranış puanları ise okul türüne göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır.

Anasınıfına devam eden çocukların ÇGKÖ algısal hassasiyet ve pasif etkinliklerden memnuniyet, OÖSDÖ-ÖF olumlu sosyal davranış alt boyut puanları anne öğrenim düzeyine göre anlamlı olarak farklılaştığı ortaya konmuştur.

Anasınıfına devam eden çocukların ÇGKÖ ketleyici kontrol, dikkat transferi, dikkatini odaklama, toplam puan, OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık, açık fiziksel saldırganlık ve depresif duygulanım puanları ise anne öğrenim düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır.

Anasınıfına devam eden çocukların ÇGKÖ dikkat transferi, algısal hassasiyet ve pasif etkinliklerden memnuniyet, OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık alt boyut puanları baba öğrenim düzeyine göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Literatür incelendiğinde bu sonuca paralel olarak, Karaca, Gündüz ve Aral'ın (2011) yaptığı çalışmada da yüksek öğrenim düzeyine sahip ebeveynlerin çocuklarının düşük öğrenim düzeyine sahip ebeveynlerin çocuklarından daha fazla ilişkisel saldırganlığa başvurdukları ortaya koyulmuştur.

Anasınıfına devam eden çocukların ÇGKÖ ketleyici kontrol, dikkatini odaklama, toplam puan, OÖSDÖ-ÖF olumlu sosyal davranış, depresif duygulanım ve açık fiziksel saldırganlık puanları ise baba öğrenim düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır. Alan yazın incelendiğinde tek başına ebeveynlerin öğrenim düzeyinin çocukların öz düzenleme ve sosyal davranışları üzerinde yeterli olmayacağı ve bu değişkenin anne baba tutumları değişkeniyle birlikte incelenmesi gerektiğinin belirtildiği görülmektedir. Fakat bunun yanında yapılan çalışmalarda çocukların öz düzenleme becerilerinin anne-baba öğrenim düzeyine göre anlamlı olarak farklılaştığı da vurgulanmaktadır (Kurbet, 2010; Ivrendi, 2011; Ertürk-Kara ve Gönen, 2015). Bu bakımdan literatürde birbirine paralel ya da paralel olmayan sonuçlar olduğu söylenebilir. Mevcut araştırma bulgularının da alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anasınıfına devam eden çocukların ÇGKÖ algısal hassasiyet ve pasif etkinliklerden memnuniyet, OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık alt boyut puanları sosyoekonomik düzeye göre anlamlı olarak farklılaştığı ortaya konmuştur. Bu araştırma sonucuna göre algısal hassasiyet ve pasif etkinliklerden memnuniyetin sosyoekonomik düzey yükseldikçe arttığı söylenebilir. Alan yazın incelendiğinde bu araştırmanın sonucuna paralel olarak ailenin sosyo ekonomik düzeyi yükseldikçe çocuğun öz düzenleme becerilerinin arttığı sonucuna ulaşılan araştırmaların mevcut olduğu görülmektedir (Samar, 2019; Dağgöl, 2016; Tutkun vd., 2021). Bu sonucun tersine, Arslan ve arkadaşları okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerilerini çeşitli değişkenlere göre incelemişler, yüksek sosyoekonomik düzeye sahip ailelerin çocuklarının diğer gelir grubuna mensup ailelerin çocuklarından daha düşük öz düzenleme becerilerine sahip olduklarını ortaya koymuşlardır (Arslan vd., 2021).

Anasınınına devam eden çocukların ÇGKÖ ketleyici kontrol, dikkat transferi, dikkatini odaklama, toplam puan, OÖSDÖ-ÖF olumlu sosyal davranış, depresif duygulanım ve açık fiziksel saldırganlık puanları ise sosyoekonomik düzeye göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır.

Bu çalışmaya göre çocukların ÇGKÖ ketleyici kontrol alt boyut puanları ile OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık alt boyut puanları arasında; ÇGKÖ dikkat transferi puanları ile OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık puanları arasında; ÇGKÖ algısal hassasiyet puanları ile OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık puanları arasında; ÇGKÖ algısal hassasiyet puanları ile OÖSDÖ-ÖF depresif duygulanım puanları arasında; ÇGKÖ dikkat transferi puanları ile OÖSDÖ-ÖF depresif duygulanım puanları arasında; ÇGKÖ dikkatini odaklama puanları ile OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık puanları arasında; ÇGKÖ toplam puanı ile OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık puanları arasında; ÇGKÖ toplam puanı ile OÖSDÖ-ÖF depresif duygulanım puanları arasında; ÇGKÖ dikkatini odaklama puanları ile OÖSDÖ-ÖF depresif duygulanım puanları arasında negatif yönlü, anlamlı ve düşük düzeyde, ÇGKÖ ketleyici kontrol puanları ile OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık puanları arasında; ÇGKÖ dikkat transferi puanları ile OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık puanları arasında; ÇGKÖ pasif etkinliklerden memnuniyet puanları ile OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık puanları arasında; ÇGKÖ dikkatini odaklama puanları ile OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık puanları arasında; ÇGKÖ toplam puanı ile OÖSDÖ-ÖF açık fiziksel saldırganlık puanları arasında orta, anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmaktadır. Bu sonuca göre çocukların çaba gerektiren kontrolleri arttıkça ilişkisel saldırganlıklarının azaldığı düşünülebilir. Bu sonuca paralel olarak çocuklarda öz düzenleme becerisinin azaldıkça dürtüsellik, saldırganlık ve karşı çıkma davranışlarının arttığı görülen araştırmalar alan yazında mevcuttur (Mccelland ve Tominey, 2011; Montroy vd., 2014)

Mevcut araştırmada yapılan analizler sonucunda çocukların ketleyici kontrolleri arttıkça açık fiziksel saldırganlıklarının azaldığı tespit edilmiştir. Ketleyici kontrol yeni veya karmaşık durumlara karşı verilebilecek olumsuz tepkilerin baskılanması ve tepkinin planlanarak yansıtılması kapasitesidir. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi ketleyici kontrol becerisini doğru kullanabilen çocukların açık fiziksel saldırganlık davranışlarına daha az baş vuracağı düşünülebilir. Çünkü açık fiziksel saldırganlık davranışı olaylara verilen, olumsuz bir davranış türüdür. Ketleyici kontrol mizaca dayalı öz düzenlemenin (Çaba gerektiren kontrol) bir alt boyutudur (Adagideli, 2018). Dolayısıyla öz düzenleme becerisi için gerekli bir beceridir. Bu araştırmada tespit edilen sonuca paralel olarak, yapılan başka bir araştırmada öz düzenleme becerisinin yetersizliğinin çok sayıda davranış sorununa neden olabildiği ve bunun da beraberinde akran çatışmasını getirdiği vurgulanmıştır (Eisenberg, Pidada ve Liew, 2001).

Yapılan analizler sonucunda çocukların çaba gerektiren kontrolleri arttıkça duygusal duygulanımlarının azaldığı tespit edilmiştir. Bu sonuç ışığında çaba gerektiren kontrolün çocukların sosyal davranışlarıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Bu sonuca paralel olarak, çocukların sosyal yetkinlik, öz-düzenleme ve problem çözme becerilerinin ilişkisinin incelendiği bir araştırmada çocukların öz düzenleme becerileri ile sosyal yetkinlikleri arasında pozitif, düşük bir ilişki olduğu ortaya konmuştur (Işıksolu-Aysel, 2020). Küçük çocukların davranışlarının öz düzenleme becerileriyle ilişkisinin incelendiği bir başka çalışmada da öz düzenleme becerileri yetersiz çocukların, grup uyumunu bozma, kuralları görmezden gelme gibi sorunlar yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Tozduman-Yaralı ve Güngör-Aytar, 2017). Yine çocukların mizaçları ile öz-düzenleme becerileri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir diğer çalışmada bu iki beceri arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır (Kır-Yiğit, Sezgin ve Yağcı, 2020). Literatürde yer alan bu araştırmalardan yola çıkarak, mevcut araştırma sonucunun literatüre paralellik gösterdiği söylenebilir.

ÇGKÖ ketleyici kontrol alt boyutları ile OÖSDÖ-ÖF olumlu sosyal davranış puanları arasında; ÇGKÖ dikkat transferi puanları ile OÖSDÖ-ÖF olumlu sosyal davranış puanları arasında; ÇGKÖ algısal hassasiyet puanları ile OÖSDÖ-ÖF olumlu sosyal davranış puanları arasında; ÇGKÖ pasif etkinliklerden memnuniyet puanları ile OÖSDÖ-ÖF olumlu sosyal davranış puanları arasında; ÇGKÖ dikkatini odaklama puanları ile OÖSDÖ-ÖF olumlu sosyal davranış puanları arasında; ÇGKÖ toplam puanı ile OÖSDÖ-ÖF olumlu sosyal davranış puanları arasında pozitif, anlamlı ve orta bir ilişki bulunmaktadır.

ÇGKÖ ketleyici kontrolleri ile OÖSDÖ-ÖF depresif duygulanım puanları arasında; ÇGKÖ algısal hassasiyet puanları ile OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık puanları arasında; ÇGKÖ pasif etkinliklerden memnuniyet puanları ile OÖSDÖ-ÖF ilişkisel saldırganlık alt boyut puanları arasında; ÇGKÖ pasif etkinliklerden memnuniyet puanları ile OÖSDÖ-ÖF depresif duygulanım puanları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı anlaşılmıştır.

Mevcut çalışma bulguları ışığında çocukların çaba gerektiren kontrolleri ve sosyal davranışlarının birbiriyle ilişkili olduğu söylenebilmektedir. Çocukların çaba gerektiren kontrolleri arttıkça olumlu sosyal davranışlarının da arttığı görülmüştür. Bu nedenle eğitimciler tarafından çocukların çaba gerektiren kontrollerini geliştirici etkinlikler ve programlar hazırlanmalı, uygulanmalıdır. Bu çalışmalara örnek olarak dikkat ve algı çalışmaları, farklı olan ya da aynı olan nesneyi bulma çalışmaları, duruma uygun şekilde tepki verebilmeyi geliştirecek drama çalışmaları, masa başı etkinlikleri, farklı türde materyalleri kullanarak yeni oyuncaklar üretme çalışmaları, değişik dokudaki materyalleri tanıma çalışmaları verilebilir. Ayrıca araştırmacılar farklı yaş gruplarıyla, farklı eğitim metotlarının uygulandığı okullarda çaba gerektiren kontrol üzerine araştırmalar yapabilir ve alan yazına katkı sağlayabilirler.

Kaynakça

- Adagideli, F. H. ve Şahan-Aktan, B. (2018). Components of effortful control and their relations to children's ego-resiliency. *Uluslararası Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 1-8.
- Adagideli, F. H. (2018). *Okul öncesi çocuklarının ilkökula hazır bulunuşluklarının yordayıcısı olarak öz-düzenleme becerilerinin incelenmesi* [Doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Adagideli F. H., Ural, O., Polat, Ö. (2019). Çaba gerektiren kontrol ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 39-52.
- Aksoy, A. B. ve Tozduman-Yaralı, K. (2017). Çocukların öz-düzenleme becerileri ile oyun becerilerinin cinsiyete göre incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 442-455. Doi: 10.24315/trkefd.304124
- Aral, N., Kandır, A. ve Can-Yaşar, M. (2003). *Okul öncesi eğitim*. Ya-Pa Yayınları.
- Arslan, Ö., Çavunt, F., Çoban, A., Dinç, E., Erkoç, A., Karan, S., Ş., Meriç, İ., Mutlu, N., Akşin-Yavuz, E. (2021). Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerilerinin incelenmesi. *International Peer Reviewed Journal*, 5 (2), 180-199. Doi: 10.38089/iperj.2021.61
- Astarlar, F. (2019). *Okul öncesi eğitime devam eden 4-6 yaş çocuklarının öz-düzenleme becerilerinin izlenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Atmaca, R. N., Gültekin-Akduman, G., Şepitçi-Sarıbaş, M. (2020). Okul öncesi dönem çocuklarının sosyal beceri düzeylerinin bazı demografik özelliklere göre incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6 (2), 157-173. Doi: 10.47714/uebt.768067
- Aydın, F. ve Ulutaş, İ. (2017). Okul öncesi çocuklarda öz düzenleme becerilerinin gelişimi. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2), 36-45.
- Bandura, A. (1986). The explanatory and predictive scope of self-efficacy theory. *Journal of Social And Clinical Psychology*, 4 (3), 359-373. Doi: 10.1521/jscp.1986.4.3.359
- Bayındır, D. ve Ural, O. (2016). Development of the self-regulation skills scale. *International Online Journal of Educational Sciences*, 8 (4), 119-132.
- Berk, L. E. ve Meyers, A. B. (2015). *Infants, children, and adolescents*. Pearson.
- Bridgett, D. J., Oddi, K. B., Laake, L. M., Murdock, K. W., Bachmann, M. N. (2013). Integrating and differentiating aspects of self-regulation: Effortful control, executive functioning, and links to negative affectivity. *Emotion*, 13 (1), 47-63. Doi: 10.1037/a0029536
- Ceylan, Ş. (2009). *Vineland sosyal-duygusal erken çocukluk ölçeğinin geçerlik güvenirlik çalışması ve okul öncesi eğitim kurumuna devam eden beş yaş çocuklarının sosyal-duygusal davranışlarına yaratıcı drama eğitiminin etkisinin incelenmesi* [Doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Crick, N. R., Casas, J. F., Mosher, M. (1997). Relational and overt aggression in preschool. *Developmental Psychology*, 33 (4), 579-588. Doi: 10.1037/0012-1649.33.4.579
- Çiftçi, İ. ve Sucuoğlu, B. (2012). *Bilişsel süreç yaklaşımıyla sosyal beceri öğretimi*. Kök Yayıncılık.
- Dağgöl, H. C. (2016). *Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile ebeveynlerin çocuk yetiştirme stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Doğu Akdeniz Üniversitesi.

- Değirmenci, B. (2020). *Yaratıcı drama temelli etkinliklerin okul öncesi çocukların problem çözme ve sosyal beceri düzeylerine etkisi* [Yüksek lisans tezi]. Çağ Üniversitesi.
- Dinçer, Ç. ve Uysal H. (2013). Okul öncesi dönemde karşılaşılan fiziksel ve ilişkisel saldırganlığın bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 38 (169). 328-345.
- Durualp, E. ve Aral, N. (2015). Altı yaşındaki çocukların sosyal becerilerine oyun temelli sosyal beceri eğitiminin etkisinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 160-172.
- Eisenberg, N., Valiente, C., Eggum, N. D. (2010). Self-regulation and school readiness. *Early Education and Development*, 21 (5), 681–698. Doi: 10.1080/10409289.2010.497451
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., Guthrie, I. K., Murphy, B. C., Maszk, P., Holmgren, R. vd. (1996). The relations of regulation and emotionality to problem behaviour in elementary school children. *Development and Psychopathology*, 8, 141–162. Doi: 10.1017/S095457940000701X
- Eisenberg, N., Pidada, S., Liew, J. (2001). The relations of regulation and negative emotionality to Indonesian children's social functioning. *Child Development*, 72, 1747– 1763. Doi: 10.1111/1467-8624.00376
- Ekinci-Vural, D. (2006). *Okul öncesi eğitim programındaki duyuşsal ve sosyal becerilere yönelik hedeflere uygun olarak hazırlanan aile katılımlı sosyal beceri eğitimi programının çocuklarda sosyal becerilerin gelişimine etkisi* [Yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Ertürk-Kara, H. G. ve Gönen, M. (2015). Okul öncesi dönemdeki çocukların öz düzenleme becerisinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11 (4), 1224–1239.
- Eroğlu, E. (2018). *Çocukların öz düzenleme becerileri ile ebeveynlerin olumsuz disiplin uygulamaları arasındaki ilişki* [Yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Fraenkel, J. R. ve Wallen, N. E. (2012). *How to design and evaluate research in education*. McGraw-Hill.
- Hay, D. F., Payne, A., Chadwick, A. (2004). Peer relations in childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45 (1), 84–108. Doi: 10.1046/j.0021-9630.2003.00308.x
- Hrbackova, K. ve Safrakova, A. P. (2016). Self-regulation of behaviour in children and adolescent in the natural and institutional environment. *Social and Behavioural Sciences*, 217, 679-687. Doi: 10.1016/j.sbspro.2016.02.119
- Işıksolu-Aysel, Y. (2020). *60- 72 aylık çocukların öz-düzenleme becerileri, sosyal yetkinlik davranışları ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Ivrendi, A. (2011). Influence of self-regulation on the development of children's number sense. *Early Childhood Education Journal*, 39 (4), 239-247.
- İkiz, S. ve Samur, A., Ö. (2016). Okul öncesi dönem çocuklarında fiziksel ve ilişkisel saldırganlığın ebeveyn tutumları açısından incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (35), 159-175.
- Karaca, N., Gündüz, A. ve Aral, N., (2011). Okul öncesi dönem çocuklarının sosyal davranışının incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 4 (2), 65-76.
- Karakurt, Ç. (2019). *Okul öncesi eğitime devam eden 48-72 aylık çocukların öz düzenleme becerileri ile dil becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Karasar N. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. (32. Bs.). Nobel Yayıncılık.
- Katsurada, E. ve Sugawara, A.I. (1998) The relationship between hostile attributional bias and aggressive behaviour. *Preschoolers Early Childhood Research Quarterly*, 13 (4), 623-636. Doi: 10.1016/S0885-2006(99)80064-7
- Kaya, İ. (2020). Okul öncesi dönemdeki çocukların fiziksel ve ilişkisel saldırganlıklarının mizaç özellikleriyle ilişkisinin incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (5), 2147-1185.
- Kır-Yiğit, M., Sezgin, E., Yağcı, F. (2020). Examination of temperament characteristics and self-regulation skills of children attending preschool institutions. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 8 (2020), 318-332.
- Kochanska, G., Murray, K. T., Harlan, E. T. (2000). Effortful control in early childhood: continuity and change, antecedents, and implications for social development. *Developmental Psychology*, 36 (2), 220–232. Doi: 10.1037/0012-1649.36.2.220

- Kurbet, H. (2010). *Anaokuluna devam eden 5-6 yaş çocuklarının duygusal düzenleme becerileri ile annelerinin empatik eğilim ve tutumlarının incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Matthews, J. S., Ponitz, C. C., Morrison, F. J. (2009). Early gender differences in selfregulation and academic achievement. *Journal of Educational Psychology*, 101 (3), 689–704. Doi: 10.1037/a0014240
- Mercan, M. (2019). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaş çocuklarının öz düzenleme becerileri ile akademik benlik saygıları ve kişilerarası problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Mervielde, I., ve De Pauw, S. S. (2012). Models of child temperament. In M. Zentner ve R. L. Shiner (Ed.), *Handbook of temperament* içinde (ss. 21–40). New York, NY: The Guilford Press.
- McCoby, E. E. ve Jacklin, C.N. (1980). Sex differences in aggression: a rejoinder and reprise. *Child Development.e_dergi*, 51, 965-980.
- McChelland, M. M. ve Cameron, C. E. (2012). Self regulation in early childhood: Improving conceptual clarity and developing ecologically valid measures, *Child Development Perspectives*, 6 (2), 136–142, Doi:10.1111/j.1750-8606.2011.00191.x.
- Mccelland, M. M. ve Tominey, S. L. (2011). Introduction to do special issue on self regulation in early childhood. *Early Education and Development*, 22 (3), 355-359. Doi: 10.1080 / 10409289.2011.574265
- Montroy, J. J., Bowles, P. P., Skibbe, L. L., Foster, T. D. (2014). Social skills and problem behaviors as mediators of the relationship between behavioral self-regulation and academic achievement. *Early Childhood Research Quarterly*, 29, 298–309. Doi: 10.1016/j.ecresq.2014.03.002
- Oktay, A. (2007). *Yaşamın sihirli yılları: Okul öncesi dönem*. Epsilon Yayıncılık.
- Özbey, S. (2018). Okul öncesi dönem çocuklarında motivasyon ve öz düzenleme becerileri üzerine bir inceleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS Journal)*, 65, 26-47. Doi: 10.16992/asos.13361
- Özören, N. (2010). Sosyal beceri eğitimi. Eğitimden yansımalar. *AREL Eğitim Kurumları*, 28, 18-21.
- Rothbart, M. K., Ahadi, S. A., Hershey, K., Fisher, P. (2001). Investigations of temperament at three to seven years: The Children’s Behaviour Questionnaire. *Child Development*, 72, 1394–1408. Doi: 10.1111/1467-8624.00355
- Rudasill, K. M., ve Rimm-Kaufman, S. E. (2009). Teacher–child relationship quality: The roles of child temperament and teacher–child interactions. *Early Childhood Research Quarterly*, 24 (2), 107–120. Doi: 10.1016/j.ecresq.2008.12.003
- Saitoğlu, R. (2020). *Okul öncesi çocukların sosyal becerileri ile problem davranışlar ve akran ilişkilerinin sosyo-demografik değişkenlere göre incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Çağ Üniversitesi.
- Samar, Y. (2019). *Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile sosyal becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Savina, E. (2014). Does play promote self-regulation in children. *Early Child Development and Care*, 184 (11), 1692-1705. Doi: 10.1080/03004430.2013.875541
- Shonkoff, J. P., ve Phillips, D. A. (2000). From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development. National Academy.
- Sop, A. (2016). *Ebeveyn tutumları, davranış problemleri ve okula hazır bulunuşluk arasındaki ilişkinin öz düzenlemenin aracılık etkisi ile incelenmesi* [Doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Şahinoğlu, N. (2010). *Tükenmişlik sendromu ile mizaç ve karakter boyutları arasındaki ilişkiler* [Yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Şen, M. ve Arı, M. (2011). Okulöncesi sosyal davranış ölçeği-öğretmen formu’nun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 44 (2), 1-28.
- Tozduman-Yaralı, K. ve Güngör-Aytar, F. A. (2017). Okul öncesi dönem çocuklarının davranışlarının öz düzenleme becerileri yönünden incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (3), 856 – 870.
- Tutkun, C., Tezel-Şahin, F., Işıktekiner, S. (2016). Dört-beş yaş çocuklarının öz düzenleme becerilerinin incelenmesi. Ö. Demirel ve S. Dinçer (Ed.), *Eğitim bilimlerinde yenilikler ve nitelik arayışı* içinde (ss.459- 473). Pegem Akademi.

- Tuzcuoğlu, N., Efe-Azkeskin K., İçli-Küsmüş G., Cengiz, Ö. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile benlik algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 607-623. doi: 10.21733/ibad.613920
- Zhou, Q., Chen, S. H., Main, A. (2012). Commonalities and differences in the research on children's effortful control and executive function: A call for an integrated model of self-regulation. *Child Development Perspectives*, 6 (2), 112–121. Doi: 10.1111/j.1750-8606.2011.00176.x
- Zimmerman, B. J. (2000). Attaining self-regulation: A social cognitive perspective. In M. Boekaerts ve P. R. Pintrich, (Ed.), *Handbook of self-regulation* içinde (ss. 13– 39). Academic Press.
- Zimmerman, B.J., ve Schunk, D.H. (2008). Motivation: An essential dimension of self-regulated learning. In D.H. Schunk ve B.J. Zimmerman (Ed.), *Motivation and self-regulated learning: Theory, research, and applications* içinde (ss. 1-30). Erlbaum/Taylor ve Francis Group.

Etik kurul onayı

Marmara Üniversitesi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 19 Mart 2021 tarihinde 2100081635 sayılı Etik Kurul İzni alınmıştır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Türkiye, Singapur ve Avustralya ortaokul matematik ders kitaplarında yüzdeler konusundaki soruların bilişsel istem düzeylerinin ve çözüm adımlarının karşılaştırmalı analizi*

Turkey, Singapore and Australia secondary school comparative analysis of questions in the field of percent in mathematics textbooks

Gönderim Tarihi / Received:30.09.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 05.12.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.802743>

Ayşegül YÜKSELEN**¹

İbrahim KEPCEOĞLU²

ÖZ: Bu araştırmanın amacı, Türkiye, Singapur ve Avustralya ülkelerinde okutulan ortaokul matematik ders kitaplarında yüzdeler konusundaki çözümlü örnek, alıştırma ve değerlendirme sorularının karşılaştırmalı analizini yapmaktır. Bu karşılaştırma Smith ve Stein (1998)'de yapmış oldukları çalışmadaki bilişsel istem düzeyi tanımlarından yararlanılarak yapılmaya çalışılmıştır. Kitaplardaki bu soruların çözümlerinin kaç adımda gerçekleştirilmesi gerektiği de incelenmiş, ülkelere göre karşılaştırılması yapılmıştır. Araştırma nitel bir araştırma olup, ders kitaplarında yüzdeler konusundaki çözümlü örnek, alıştırma ve değerlendirme sorularını analiz etmek için doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre üç ülkedeki ders kitaplarında en fazla alıştırma sorularına yer verildiği görülmüştür. Singapur'un değerlendirme kategorisinde sorusunun bulunmadığı tespit edilmiştir. Bilişsel istem düzeylerine göre incelenen bulguların sonucunda ülkeler de genel olarak Düşük seviye soruların fazla olduğu, Düşük seviyenin içerisinde İlişkisiz işlemler düzeyinde sorulara daha çok yer verildiği saptanmıştır. Üç ülkenin ders kitaplarında Matematik yapma düzeyinde soru bulunamamıştır. Çözüm adımlarına bakıldığında soruların % 83'nün tekli çözüm adımında olduğu belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ders kitapları, Karşılaştırmalı eğitim, Yüzdeler, Bilişsel istem, Çözüm adımları

ABSTRACT: The aim of this research is to make a comparative analysis of solved examples, exercises and evaluation questions on percentages of middle school mathematics textbooks, the country are used in Turkey, Singapore and Australia. This comparison was made using Smith and Stein (1998)'s cognitive desire level definitions in their study. It is examined how many steps the solutions of the questions should be realized and compared according to the countries. The research is a qualitative research, and the document analysis method was used to analyse the problem solved sample, practice and evaluation questions about percentages in textbooks. According to the findings of the research, it was observed that the most common exercise questions were included in the textbooks of the three countries. It was determined that Singapore has no questions in the evaluation category. As a result of the findings examined according to the cognitive desire levels, it was found that low level questions were higher in the countries in general, and more questions were included in the unrelated transactions level in the low level. In the textbooks of the three countries, no questions were found at the level of doing Mathematics. When looking at the solution steps, it is stated that 83% of the questions are in the single solution step.

Keywords: Textbooks, Comparative education, Percentages, Potential cognitive demand, Solution steps

*Bu çalışma Doç. Dr. İbrahim KEPCEOĞLU danışmanlığında Ayşegül YÜKSELEN tarafından hazırlanan "Türkiye, Singapur ve Avustralya Ortaokul Matematik Ders Kitaplarındaki Yüzdeler Konusu Sorularının Karşılaştırmalı Analizi" isimli yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Dr. Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü/Matematik Eğitimi Anabilim Dalı, aysegulyukselen@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4832-3488>

² Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü/Matematik Eğitimi Anabilim Dalı, ikepceoglu@kastamonu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5772-0987>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

The role of the tools and equipment used in education, learning to be permanent and reaching the goals in a short time cannot be denied. At the same time, the curricula that are constantly revised from the past to the present and the textbooks prepared in accordance with these are the tools that provide first-hand service to the teachers. As in other teachings, one of the most important materials in mathematics teaching is textbooks. In the literature, it is seen that there are very few studies that make a comparative analysis of the questions in the secondary school mathematics textbooks of our country and the mathematics textbooks of different countries. In addition, it is important to compare the textbooks used in mathematics lessons with the textbooks in our country with those of countries that rank high in international comparison exams such as PISA and TIMSS, and to examine them in terms of the learning opportunities they provide to learners.

The fact that textbooks are an important resource in terms of pointing out learning opportunities has led to an increase in international studies on textbooks. In the studies in the literature, the comparison of the textbooks of countries such as Finland, Singapore, Taiwan, Japan, Korea and China, which are mostly at the top in international exams, was used. Although the number of studies related to mathematics textbooks has increased recently in Turkey, as in the international literature, it has been observed that these studies are frequently examined in terms of expert opinions, students or teachers.

The subject of percentages is a subject related to many subjects such as fractions, ratio-proportion, and decimal numbers in mathematics teaching. It is important to examine how the subject of percentages, which is included in many grades at the secondary school level, is also a subject that can be associated with daily life, and how it is handled in the textbooks. For example, percentage; discount rate in store windows, vote rate in elections, loan interest rate in banks, watching rate of television programs etc. in daily life. can be seen in many places. There is no study that comparatively analyzes the cognitive levels of the questions in the textbooks of different countries related to this concept and the questions in these books. In this study, it is aimed to determine the question differences of the textbooks taught in Turkey in the books of the countries that were successful in PISA and TIMSS, and to be a reference for the mathematics textbooks to be published later in the light of the findings to be obtained.

Cognitive prompting, which is defined as the stages and types of thinking necessary for the student to successfully conclude a task and interact with the task, was developed as the QUASAR project expressed as Quantitative Understanding: Amplifying Student Achievement and Reasoning. Mathematical thinking levels are also defined as the level and form of thinking necessary for students to be able to successfully respond to questions or problems in a task. In their research, Smith and Stein made their analysis in four dimensions: memorization, mathematical method not based on association, mathematical method based on association, and doing mathematics (Smith & Stein, 1998). It has been observed that students' success in question solutions and activities increases as their cognitive demand levels increase. It was also seen in the research that the level of questions and activities decreased with teacher guidance.

Methodology

The research is a qualitative research. The document analysis method was used to analyze the solved examples, exercises and evaluation questions on percentages in middle school mathematics textbooks of Australia, Singapore and Turkey. Textbooks were examined as documents in the research. In the selection of these books, besides the academic country success, the English language of the country was also taken into consideration. While determining the books to be examined in the research, the textbooks taught at the secondary level of primary school that can be accessed from different continents were selected. In the research, regardless of the grade level, it was examined how the subject of percentages was included in the textbooks at the secondary school level. In the data analysis, first of all, the distribution of 448 questions determined on the subject of percentages in the textbooks according to the countries was examined. Then, with the first problem of the research, the cognitive demand levels of the questions about percentages in the secondary school mathematics textbooks of the countries were tried

to be determined. With the last problem of the research, it was desired to look at the solution steps of the questions examined. In addition to the researcher, a second researcher working independently, an academician with expertise in mathematics education, took part in the coding process of the data. A total of 448 questions related to percentages in secondary school mathematics textbooks of Australia, Singapore and Turkey were coded.

Findings and discussion

It was determined that more than half of the questions were in the exercise category, and the number of questions in the solved example and evaluation category was almost equal. When we look at the total number of questions, it is seen that the country with the highest number of questions is Australia, and there is not much difference between the total number of questions in Turkey and Singapore. When analyzed on the basis of countries, there is not much difference between the number of questions in the solved example category, while it is seen that the country with the highest number of questions in the exercise and evaluation categories is Australia, while Singapore has no questions in the evaluation category. In terms of percentage, it was determined that the questions in the exercise category in Singapore's 7th grade textbook were expressed with the highest percentage and the questions in the evaluation category in the Singapore 6th and 7th grade textbooks were expressed with the lowest percentage.

According to the cognitive demand levels, it was determined that the 2nd Level questions were mostly included, the 1st Level and 3rd Level questions followed this order, and the 4th Level questions were not included. When analyzed on the basis of countries, it was determined that the country with the highest number of Level 1 and Level 2 questions was Australia, followed by Turkey and Singapore. In the number of Level 3 questions, it is seen that Singapore has the highest number of questions, followed by Australia and Turkey. It was determined that there were no 3rd Level questions in the Singapore 6th Grade textbook. In the solution steps, it is seen that 83% of the questions are in a single solution step. When analyzed on the basis of countries, it was determined that the country with the highest number of questions in the single solution step was Australia (225 questions), followed by Turkey and Singapore. It is seen that 42 of the 78 questions in the multiple solution step belong to the Singapore textbooks, 24 of them are in the Australian and 12 of them are in the Turkish textbooks.

Results and recommendations

Considering the results of the distribution of the questions according to the countries in the findings of the research, it was determined that the highest number of questions on percentages was included in the Australian textbook, while the other two countries had almost the same number of questions. It is seen that more than half of the questions (52%) are in the exercise category, and the solved example and evaluation questions cover the equal percentile. According to the results of the examination of the questions in the books according to the cognitive demand levels, Unrelated operations (Level 2) constituted 71% of the questions, Memorization (Level 1) constituted 19%, and Related Operations (Level 3) constituted 9%. It was determined that there were no questions in the category of doing mathematics (Level 4). When the results of the problems are examined according to the solution steps, it is seen that the most (83%) questions can be solved in a single step. The percentage of questions that can be solved in multiple steps is 17%. Considering the distribution results of the questions according to the countries; It was determined that the most (127) questions in the single solution step were in the Australian 7th grade and the most (30) questions in the multiple solution step were in the Singapore 7th grade mathematics textbook.

In the textbooks in Singapore, it is seen that the questions increase the cognitive demand level of the students according to their age and according to Bloom's taxonomy steps, they prefer the questions with multiple solution steps that will make them think in the solutions of the questions, rather than the questions that will make the students think about understanding the questions compared to other countries.

Giriş

Değişen ve gelişen dünyada toplumsal bir varlık olan insan birçok değişik etkinlik alanında mücadele etmektedir. Hem toplumsal hayatta hem de çalışma hayatında değişik konularla sınıf ortamlarında amaçlanmış olan kazanımlara erişmek için birden fazla öğrenim ve öğretim etkinlikleri gerçekleştirilir. İlgili etkinlikleri gerçekleştirebilmek için farklı enstrümanlara gereksinim duyulmaktadır. Kullanılan enstrümanların sıklıkları farklılık gösterebilmektedir. Ders kitapları bunlar arasında en yaygın olarak kullanılanlardır. Bu durum da ders kitaplarının üzerine titizlikle eğilinilmesi gereken bir araç-gereç olduğunu ortaya koymaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Yönetmeliği'ne (1995) göre ders kitabının tanımı şu şekilde yapılmaktadır: “Her tür ve derecedeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarında kullanılacak olan, konuları öğretim programları doğrultusunda hazırlanmış, öğrenim amacı ile kullanılan basılı eser”. Eğitimde, öğrenmenin kalıcı olmasında, hedeflere kısa zamanda ulaşmada kullanılan araç-gereçlerin görevi yadsınmaz. Bu sebeple sınıf içinde çoklu ortam oluşturmak için farklı materyallerden öğretmenlerin yararlanmaları beklenmektedir (Demirel, 2000). Ancak yine de öğretim programlarında yer alan konuların düzenli ve planlı şekilde vermesi sebebiyle ders kitapları öğrenci ve özellikle öğretmenlerin öncelikli başvuru kaynağı ve bununla beraber vazgeçilmesi zor olan ders enstrümanı olma özelliğini korumaktadır.

Aynı zamanda geçmişten günümüze sürekli revize edilen öğretim programları ve bunlara uygun olarak hazırlanan ders kitapları öğretmenlere ilk elden hizmet veren araç gereçlerdir. Diğer öğretimlerde olduğu gibi matematik öğretiminde de en önemli materyallerden biri ders kitaplarıdır. Alan yazında, ülkemiz ortaokul matematik ders kitapları ile farklı ülkelerin matematik ders kitaplarındaki soruların karşılaştırılmalı analizini yapan çalışmaların oldukça az sayıda olduğu görülmektedir. Ayrıca özellikle matematik derslerinde kullanılan kitapların, PISA ve TIMSS gibi uluslararası düzeydeki karşılaştırma sınavlarında üst sıralarda yer edinen ülkelere ilişkin ders kitaplarıyla ülkemizdeki ders kitaplarının karşılaştırılması ve öğrenenlere verdiği öğrenme imkânları açısından incelenmesi önemlidir. Matematik dersinin amaçlarından birisi olarak matematiksel kavramları günlük hayatta kullanmasını sağlayacak bilgi ve becerilere ulaşmalarını sağlamaktır (MEB, 2017).

Ders kitaplarının öğrenme olanaklarını işaret etmek açısından önemli bir kaynak olması, ders kitapları üstüne meydana getirilen internasyonal çalışmaların artmasına sebep olmuştur. Alan yazında yer alan araştırmalarda, çoğunlukla uluslararası sınavlarda üst sıralarda yer alan Finlandiya, Singapur, Tayvan, Japonya, Kore, Çin gibi ülkelere ait ders kitaplarının karşılaştırılması kullanılmıştır (Özer ve Sezer, 2014; Acar, 2019; Bütüner, 2019; G. Kerimoğlu, 2019; Toprak, 2019).

Türkiye’de de uluslararası alan yazında olduğu gibi matematik ders kitapları ile alakalı incelemelerin sayısı son zamanlarda artış göstermesine rağmen, bu incelemelerin sıklıkla uzman görüşleri, öğrenci veya öğretmen bakımından incelenmiş olduğu görülmüştür (Çakır, 2006; Işık, 2008; Arslan ve Özpınar, 2009; Çakır, 2009). Türkiye’deki ders kitapları ile yurt dışı kitaplarını karşılaştıran çalışmalar da mevcuttur (Özer ve Sezer, 2014; Khalidova, 2015; Acar, 2019; Bütüner, 2019; Toprak, 2019). Bu çalışmalar içerisinde matematik dersinin farklı konuları incelenmiştir. Örneğin, Singapur ve Türkiye 5. Sınıf matematik ders kitaplarının çeşitli değişkenler açısından karşılaştırmalı bir analizini yaparken ilgili konuların hepsi işlenmiştir (Toprak, 2019). Benzer şekilde bir başka çalışmada Japonya ve Türkiye ilkökul ikinci kademe sınıflarında okutulan matematik ders kitaplarındaki problemlerin yapılarının karşılaştırmalı analizini yaparken kesirler konusundaki problemleri yatay ve dikey (bilişsel istem düzeylerini) olarak incelemiştir (Acar, 2019). Yüzdeler konusu matematik öğretiminde kesirler, oran-orantı, ondalık sayılar gibi birçok konu ile ilişkili bir konudur. Alan yazında yapılan çalışmalara bakıldığında yüzdeler konusunun başka konular ile birlikte, örneğin Toprak çalışmasında doğal sayılar, üçgenler ve dörtgenler, alan ölçme ve geometrik cisimler ile ele alındığı görülmüştür. Bu bağlamda sadece yüzdeler konusunu ele alarak hem farklı ülkelerde hem de farklı seviyelerde incelenmesi hedeflenmiştir (Toprak, 2019).

Ortaokul düzeyinde pek çok sınıf düzeyinde yer verilen yüzdeler konusu, ayrıca günlük hayat ile ilişkilendirilme yapılabilecek bir konu olması itibarıyla ders kitaplarında nasıl işlendiğinin incelenmesi önemlidir. Örneğin yüzde; günlük hayatta mağaza vitrinlerinde indirim oranı, seçimlerde oy oranı, bankalarda kredi faiz oranı, televizyon programlarının izlenme oranı vb. birçok yerde görülebilir. Bu

kavram ile ilişkili farklı ülkelere ait ders kitapları ile bu kitaplardaki soruların bilişsel düzeylerini karşılaştırılmalı analiz eden bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada Türkiye’de okutulan ders kitaplarının PISA ve TIMSS’de Türkiye’den başarılı olan ülkelere ait kitaplardaki soru farklılıklarını saptamak ve elde edilecek bulgular ışığında daha sonra yayımlanacak matematik ders kitaplarına referans olmayı hedeflenmektedir.

Literatür taraması

Bilişsel istem düzeyi

Tablo 1: Bilişsel istem seviyeleri ve özellikleri

BİLİŞSEL İSTEM DÜZEYLERİ	ÖZELLİKLERİ
DÜŞÜK DÜZEY	EZBERLEME Kullanılacak işlem olmaması veya soruların işlem kullanmaya değmeyecek kadar fazla kısa sürede çözülebilmesi sebebiyle sorular işlemler kullanılarak çözülemez. Kuralların, formüllerin, tanımların ezberlenmesini veya önceden öğrenilenlerin yine hatırlanmasını içerir. Belirsiz değerlerdir. Bu görevler, daha önceden görülen materyalin tekrarını içerir ve tekrar edilecek olan bilgi açıktır, doğrudan belirtilmiştir. Tekrar edilmesine ihtiyaç duyulan bilgi, kural/formül ya da tanımların bunların altında yatan kavramlar ve anlamlarla bir ilişkilendirmesi yoktur.
	İLİŞKİSİZ İŞLEMLER Algoritmiktir. Özellikle kullanılacak işlem açık olarak istenmiştir ya da öncesinde meydana getirilen öğretimden veya deneyimden ne yapılması gerektiği belirlidir. Başarı ile tamamlanması için sınırlı olan bilişsel istem gerekir. Neyin nasıl yapılacağına dair biraz bir muğlak vardır. İşlemlerin altında yatan anlamlarla veya kavramlarla hiç bir bağlantısı yoktur. Matematiksel anlamayı geliştirmenin yerine doğru cevabı üretme üzerine yoğunlaşır. Açıklama gerektirmez ya da sadece meydana getirilen işlemle alakalı izahat gerektirir.
YÜKSEK DÜZEY	İLİŞKİLİ İŞLEMLER Öğrencilerin dikkatini matematiksel kavram ve fikirleri anlamının daha derin seviyelerini geliştirmek amacıyla işlemlerin kullanımı üzerine odaklar. Altında yatan anlamlarla yakından ilişkili olan genel çözümlerin uygulanmasını doğrudan veya dolaylı olarak önerir. Genellikle çoklu temsiller sunar. Çoklu temsiller içinde ilişki kurmayı sağlayarak anlam geliştirmeye destek olur. Bir dereceye kadar bilişsel uğraş gerektirir. Genel işlemler dikkatli bir yol izleyerek yapılır. Öğrenciler işlemlerin ardındaki, anlayışı geliştiren kavramsal fikirlerle uğraşmalıdırlar.
	MATEMATİK YAPMA Kompleks ve algoritmik olmayan fikirler istenir. Önceden çözümü görülmemiş, öngörülemeyen çözüm yolları geliştirmeyi gerektirir. Öğrencilerin matematiksel kavramların, süreçlerin ve ilişkilerin doğasını keşfetmelerini, anlamalarını gerektirir. Kişinin kendi bilişsel süreçlerinin öz izlemesini ya da öz düzenlemesini talep eder. Öğrencilerin malumat ve deneyimlere erişmelerini ve çalışırken bunlara etkin şekilde faydalanmalarını istenir. Öğrencilerin etkinlikleri analiz etmeleri ve etkinliğin muhtemel çözüm yolları ve stratejilerini sınırlayabilecek görev kısıtlamalarını etkin bir şekilde incelemeleri gerekir. İleri düzeyde bilişsel uğraş gereklidir ve çözüm döneminin öngörülemeyen doğasından bir dereceye kadar endişe duyulabilir.

Öğrencinin bir görevi başarı ile sonuçlandırması ve görev ile etkileşime girebilmesi için gerekli düşünme basamakları ve türleri olarak tanımlanan bilişsel istem, Quantitative Understanding: Amplifying Student Achievement and Reasoning (Nicel Anlayış: Öğrenci Başarısını ve Akıl Yürütmeyi Güçlendirme) olarak ifade edilen QUASAR projesi olarak geliştirilmiştir. Matematiksel düşünme

düzeylerini öğrencilerin bir görev içerisinde soru veya problemlere başarı göstermiş bir halde yanıt verebilmesi için gerekli olan düşünme düzeyi ve biçimi olarak da tanımlanmaktadır (Stein vd, 2000).

Smith ve Stein, yapmış oldukları araştırmada kendi tanımladıkları ezberleme, ilişkilendirmeye dayanmayan matematiksel metot, ilişkilendirmeye dayanan matematiksel metot ve matematik yapma olmak üzere dört ölçüde incelemelerini yapmışlardır (Smith ve Stein, 1998). Öğrencilerin soru çözümlerinde ve etkinliklerde bilişsel istem seviyeleri yükseldikçe başarılarının arttığı görülmüştür. Soru ve etkinliklerin seviyelerinin öğretmen yönlendirmeleri ile düşmüş olduğu da bununla birlikte araştırmada görülmüştür.

Sarpkaya, içerik analizi ile ortaokul matematik ders kitaplarının cebir öğrenme alanı ve dört öğretmenin sınıftaki öğretim uygulamaları içerisindeki görevleri bilişsel istem düzeyine göre karşılaştırmalı olarak incelemiştir (Sarpkaya, 2011). Çalışmanın amaçları doğrultusunda ulaşılan sonuçlarda programın 'yazılmış müfredat' diye adlandırılan kısımlarında öğrencilerin kavramsal anlamalarını kolaylaştırıcı ve işlem yığınına olmayan cebirsel görevlerin olduğu görülmektedir. Sınıf uygulamalarında ise öğrencinin içerisinde bulunduğu bilişsel düşünme süreci ile ilgili olarak bir problem olduğu saptanmıştır. Bu problemin önceden yapılan çalışmalarda olduğu gibi öğretmenlerin ders kitaplarını ve kılavuz kitaplarını verimli kullanmamaları, öğretmenlerin matematiği farklı algılamaları ve materyalleri kullanırken farklılıklarının kullanım biçimlerinin olduğu nedenleri ile bağdaştırılmıştır.

Reçber, çalışmasında ortaokul son sınıf matematik öğretim programındaki konuları ders kitabındaki etkinliklerin bilişsel istem düzeyleri ile kıyaslamış ve sonuçları ABD ve Singapur'un ders kitaplarındaki etkinliklerin bilişsel istem düzeyleri ile karşılaştırmıştır (Reçber, 2012). Engin, aynı şekilde Türkiye 7. Sınıf ders kitabı için ilköğretim matematik dersi öğretim programında önerilen etkinlikler ile ders kitabında yer alan etkinlikleri bilişsel istem düzeylerine göre kıyaslamıştır (Engin, 2015). Daha sonra sonuçları 2011 TIMSS raporunda ortak olan konuları Amerika Birleşik Devletler ve Singapur'un ders kitaplarındaki etkinliklerin bilişsel istem düzeyleri ile karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Araştırmanın sonucunda Türkiye'deki ders kitabının diğer ülkelerin kitaplarına göre yüksek düzeyde bilişsel istem düzeyinde etkinlik bulundurması konusunda daha iyi olduğunu saptamıştır.

Durcuk, Fatih projesi kapsamında eğitimde yapılan yenilikler hakkında birçok farklı araştırma yapıldığını ancak derslerde bu teknolojinin kullanımının öğretim programında öğrencilerden istenilen kazanımların ve becerilerin oluşturulmasına yardımcı olabilirliği açısından bir araştırma yapılmadığını söylemiştir (Durcuk, 2015). Bu nedenle çalışmasında teknoloji destekli matematiksel etkinliklerin öğrencilerin bilişsel istemlerini ortaya çıkarmadaki rolünü araştırmıştır.

Karakuzu, uluslararası yapılan sınavlarda Türk öğrencilerin problem çözme becerilerinin düşük olması sebebi ile matematik öğretiminin ve kullanılan ders kitaplarının niteliği üzerine olan soru işaretlerini bir nebze olsun gidermek adına bu çalışmayı gerçekleştirmiştir (Karakuzu, 2017). Çalışmada ilkököl ve ortaokul ders kitaplarındaki geometri öğrenme alanına ait etkinlikleri, alıştırmaları problemlerini ve çözümlü örnekleri öncelikle ayırarak temsil biçimi ve bağlamı açısından, daha sonra bilişsel istemler açısından ayırarak incelemiştir. Araştırmanın sonucunda sınıf düzeyleri arttıkça geometri görevlerinin bilişsel istem düzeylerinin düştüğü sonucuna varılmıştır.

Yöntem

Araştırma nitel bir araştırma olup, Avustralya, Singapur ve Türkiye'nin ortaokul matematik ders kitaplarındaki yüzdeler konusundaki çözümlü örnekler, alıştırmalar ve değerlendirme sorularını analiz etmek için doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması amaçlanan olgu ya da vakalar hakkındaki bilgilerin yer aldığı yazılı ve görsel materyallerden çıkarımların yapılmasına olanak sağlayan inceleme yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmada basılı veya dijital materyallerdeki bilgileri algılamak ve anlamlandırmak için araştırma ve yorumlama gerektiren (Bowen, 2009) ya da güvenilir veriler almak için belirli prosedürleri kullanan (Weber, 1990) doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Bu nedenle herhangi bir etik kurul izni almaya gerek duyulmamıştır. Bu araştırmada doküman olarak ders kitapları incelenmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi ders kitapları öğretim programının sınıf içinde uygulanmasına olanak veren en etkin öğretim unsurlarıdır.

Araştırmada TIMSS ve PISA gibi uluslararası yapılan sınavlarda Türkiye'ye göre başarılı olan Singapur ve Avustralya'nın matematik ders kitapları ile ülkemize ait ders kitaplarında yüzdeler konusuna nasıl yer verildiğinin incelenmesiyle ilgili karşılaştırma yapılmıştır. Bu kitapların seçiminde temel unsurlar olarak akademik ülke başarısının yanı sıra ülke dillerinin İngilizce olması da göz önünde bulundurulmuştur. Araştırmada incelenecek kitaplar belirlenirken farklı kıtalardan erişilebilir olan ilkökul ikinci kademe seviyesinde okutulan ders kitapları seçilmiştir. Bunun için Avrupa kıtasından Türkiye, Asya kıtasından Singapur ve Avustralya kıtasından Avustralya ülkeleri belirlenmiştir.

Singapur'da okullarda gösterilen ders kitapları Singapur Eğitim Bakanlığı'nın onayından geçmesi zorunlu tutulmaktadır. Türkiye'deki okullarda kullanılan ders kitapları da MEB tarafınca onaylanmak zorundadır. Bu araştırmada bu iki ülkenin bakanlıklar tarafından onaylanmış ders kitapları seçilmiştir. Avustralya da ise eyaletlere göre farklı ders kitapları okutulmaktadır. En çok tercih edilen ve satılan ders kitapları Avustralya hakkında daha doğru bilgiyi vereceği düşünülerek seçilmiştir.

Araştırmada sınıf düzeyi fark etmeksizin ortaokul seviyesinde yüzdeler konusunun ders kitaplarında nasıl yer aldığı incelenmiştir. Yüzdeler konusu ile ilgili alan yazında yapılan çalışmalar bulunmasına karşın bu konunun ders kitaplarında yer verilmesi ile ilgili herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Ayrıca yüzdeler konusunun kesirler ve oran-orantı konularıyla ilişkili olduğu düşünüldüğünde yüzdeler konularının nasıl öğretildiğinin belirlenmesi diğer konuların öğretiminde de fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Avustralya, Singapur ve Türkiye'nin ortaokul matematik ders kitaplarındaki yüzdeler konusu ile ilgili yer alan çözümlü örnek, alıştırmalar ve değerlendirme soruları analiz edilmiştir. Bu nedenle etik kurul iznine ihtiyaç duyulmamaktadır. Çözümlü örnek kategorisinde Avustralya ders kitaplarında "Example" başlığı, Singapur ders kitaplarında "Lest's learn" ve "Worked Example" başlıkları ve Türkiye ders kitaplarında "Birlikte Yapalım" ve "Birlikte Çözelim" başlıkları altında çözümleri ile birlikte verilen sorular ele alınmıştır. Alıştırmalar kategorisinde Avustralya ders kitaplarında "Exercise" başlığı, Singapur ders kitaplarında "Let's Try" ve "Exercise" başlıkları ve Türkiye ders kitaplarında ise "Sıra Sizde" ve "Çözüm Sizde" başlıkları ile verilen ve çözümü kitaplarda verilmeyen sorular sınıflandırılmıştır. Değerlendirme kategorisinde ise Avustralya ders kitaplarında "Review Set" ve "Practice Test" başlıkları, Türkiye ders kitaplarında "Ünite Değerlendirme" başlığı altında ünite sonunda verilen sorular seçilmiştir. Singapur ders kitaplarında ise değerlendirme kategorisinde bir başlık altında soru bulunmadığı görülmektedir.

Veri analizinde öncelikle ders kitaplarındaki yüzdeler konusu ile ilgili belirlenen toplam 448 sorunun ülkelere göre dağılımları incelenmiştir. Daha sonra araştırmanın birinci problemi ile ülkelerin ortaokul matematik ders kitaplarında yüzdeler konusundaki soruların bilişsel istem düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Soruların bilişsel istem düzeyleri belirlenirken Smith ve Stein'in Matematik eğitiminde bilişsel istem seviyelerinden yararlanılmıştır (Smith ve Stein, 1998). Bu doğrultuda yüzdeler konusundaki sorular Ezberleme (1. Düzey), İlişkisiz işlemler (2. Düzey) ve İlişkili işlemler (3. Düzey) şeklinde sınıflandırılmışlardır. Matematik yapma (4. Düzey) soru görülmemiştir.

Araştırmanın son problemi ile incelenen soruların çözüm adımlarına bakılmak istenmiştir. Bu doğrultuda sorular Tekli ve Çoklu olmak üzere 2 gruba ayrılmıştır. Soruların çözümlerine bakıldığında bir işlemde çözüme ulaşılanları Tekli, birden fazla işlem gerektirenleri ise Çoklu çözüm adımı olarak değerlendirilmiştir.

Verilerin kodlaması sürecinde araştırmacının yanı sıra bağımsız olarak çalışan ikinci bir araştırmacı, matematik eğitiminde uzmanlık sahibi bir akademisyen, yer almıştır. Avustralya, Singapur ve Türkiye'nin ortaokul matematik ders kitaplarındaki yüzdeler konusu ile ilgili belirlenen toplam 448 soru kodlanmıştır. İlk kodlamanın ardından kodlayıcılar arası güvenilirlik katsayısının %89 olduğu bulunmuştur (Miles ve Huberman, 1994). Araştırmacılar daha sonra bir araya gelerek kodlamalarını karşılaştırmış ve farklılık bulunan maddeler üzerinde tekrar görüşüp, anlaşmaya varmışlardır.

Bulgular ve tartışma

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda Türkiye, Avustralya ve Singapur'daki ortaokul matematik ders kitaplarındaki yüzdeler konusundaki sorular incelenmiş, soruların ülkelere, bilişsel istem düzeylerine ve çözüm adımlarına göre dağılımına ilişkin bulgular, soru örnekleri ile birlikte aşağıda sunulmuştur:

Türkiye, Avustralya ve Singapur'un ortaokul matematik ders kitaplarında yüzdeler konusundaki sorular incelendiğinde;

Tablo 2: Soruların ülkelere göre dağılımı

Ülke	Sınıf	Çözümlü Örnek		Alıştırma		Değerlendirme		TOPLAM
		f	%	f	%	f	%	
Türkiye	5	16	29%	35	64%	4	7%	55
Türkiye	7	24	51%	15	32%	8	17%	47
Avustralya	6	19	14%	73	53%	46	33%	138
Avustralya	7	20	18%	41	37%	50	45%	111
Singapur	6	14	40%	21	60%	0	0%	35
Singapur	7	13	21%	49	79%	0	0%	62
		106	24%	234	52%	108	24%	448

Soruların yarısından fazlasını alıştırma kategorisindeki soruların oluşturduğu, çözümlü örnek ve değerlendirme kategorisindeki soru sayılarının hemen hemen eşit sayıda olduğu saptanmıştır. Toplam soru sayılarına bakıldığında en fazla sorunun yer aldığı ülkenin Avustralya olduğu, Türkiye ve Singapur'daki toplam soru sayılarının arasında ise fazla bir farkın olmadığı görülmektedir. Ülkeler bazında bakıldığında çözümlü örnek kategorisindeki soru sayıları arasında fazla bir fark bulunmazken alıştırma ve değerlendirme kategorilerindeki soru sayıları arasında en fazla soru sayısına sahip ülkenin Avustralya olduğu, Singapur'un ise değerlendirme kategorisinde sorununun bulunmadığı görülmektedir. Yüzdeler olarak bakıldığında ise en yüksek yüzde ile Singapur'un 7. Sınıf ders kitabındaki alıştırma kategorisindeki soruların ve en düşük yüzde ile ise yine Singapur 6. ve 7. Sınıf ders kitabındaki değerlendirme kategorisindeki soruların ifade edildiği belirlenmiştir.

Türkiye, Avustralya ve Singapur'un ortaokul matematik ders kitaplarında yüzdeler konusundaki soruların bilişsel istem düzeyleri incelendiğinde;

Tablo 3: Soruların bilişsel istem düzeylerine göre dağılımı

Ülke	Sınıf	1. Düzey					2. Düzey					3. Düzey					Toplam
		ÇÖ	A	D	T	%	ÇÖ	A	D	T	%	ÇÖ	A	D	T	%	
Türkiye	5	6	9	1	16	29%	10	21	3	34	62%	0	5	0	5	9%	55
Türkiye	7	2	2	0	4	9%	20	13	8	41	87%	2	0	0	2	4%	47
Avustralya	6	4	19	11	34	25%	15	53	34	102	74%	0	1	1	2	1%	138
Avustralya	7	3	5	9	17	15%	17	33	30	80	72%	0	3	11	14	13%	111
Singapur	6	1	2	0	3	9%	13	19	0	32	91%	0	0	0	0	0%	35
Singapur	7	6	7	0	13	21%	6	25	0	31	50%	1	17	0	18	29%	62
		22	44	21	87	19%	81	164	75	320	71%	3	26	12	41	9%	448

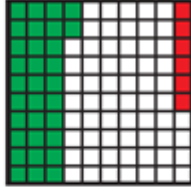
En fazla 2. Düzey sorulara yer verildiği, bu sıralamayı 1. Düzey ve 3. Düzey soruların takip ettiği, 4. Düzey sorulara ise yer verilmediği tespit edilmiştir. Ülkeler bazında bakıldığında 1. Düzey ve 2. Düzey soru sayılarının en fazla olduğu ülkenin Avustralya olduğu, bu sıralamayı Türkiye ve Singapur'un takip ettiği saptanmıştır. 3. Düzey soru sayılarında ise en fazla soru sayısına Singapur'un sahip olduğu ve onu Avustralya ve Türkiye'nin takip ettiği görülmektedir. Singapur 6. Sınıf ders kitabında ise 3. Düzey soru olmadığı belirlenmiştir. Yüzdeler olarak bakıldığında ise 1. Düzey soru sayıları arasında en yüksek yüzde ile Türkiye 5. Sınıf ders kitabındaki soru sayılarının, ardından Avustralya 6. Sınıf ve Singapur 7.

Sınıf ders kitaplarındaki soru sayılarının ifade edildiği görülmektedir. 2. Düzey soru sayıları arasında en yüksek yüzde ile Singapur 6. Sınıf ders kitabındaki soru sayılarının ve ardından da Türkiye 7. Sınıf ders kitabındaki soru sayılarının ifade edildiği görülmektedir. 3. Düzey soru sayıları arasında ise en yüksek yüzde ile Singapur 7. Sınıf ders kitabındaki soru sayıları, ardından Avustralya 7. Sınıf ders kitabındaki soru sayıları ve daha sonra da Türkiye 5. Sınıf ders kitabındaki soru sayıları ifade edildiği görülmektedir.

Şekil 1: Türkiye 5. sınıf 1. düzey çözümlü örnek sorusu

Birlikte Yapalım 1

Yüz eş kareye ayrılmış şekilde yeşil ve kırmızı karelerin belirttiği kesirleri yüzde sembolü ile ifade edelim.

Çözüm

Yeşil ve kırmızı karelerin sayısını kesir olarak ifade edelim.

	<u>Kesir</u>		<u>Okunuşu</u>		<u>Yüzde Gösterimi</u>
Yeşil	$\frac{32}{100}$	→	Yüzde otuz iki	→	% 32
Kırmızı	$\frac{6}{100}$	→	Yüzde altı	→	% 6

Yeşil kareler tüm şeklin yüzde otuz ikisidir. Bunu % 32 şeklinde gösterebiliriz. Kırmızı kareler tüm şeklin yüzde altısadır. Bunu % 6 şeklinde gösterebiliriz.

Kaynak: (MEB Ortaokul ve İmam Hatip Matematik Ders Kitabı 5, 2019)

Türkiye ortaokul 5. Sınıf matematik ders kitabındaki yüzdeler konusundan çözümlü örnek örneği Şekil 1’de verilmiştir. Soruda yeşil ve kırmızı renkle boyalı karelerin yüzde gösterimi istenmektedir. Yapılması istenen işlemler öncelikle bu boyalı alanların kesir olarak ifade edilmesi, ardından da yüzde gösterimi olarak yazılmasıdır. Bu soru matematik eğitiminde bilişsel istem düzeylerinden “Kuralların, formüllerin, tanımların ezberlenmesini ya da yeniden hatırlanmasını içerir” maddesi uyarınca 1. Düzey (düşük düzey: ezberleme) olarak belirlenmiştir.

Şekil 2: Avustralya 6. sınıf 1. düzey alıştırmaya sorusu

EXERCISE 9B.2

1 Write as a percentage:

a $\frac{21}{100}$ b $\frac{53}{100}$ c $\frac{91}{100}$ d $\frac{8}{100}$

Kaynak: (Mathematics for Australia 6, Haese & Harris, 2015)

Avustralya ortaokul 6. Sınıf matematik ders kitabındaki yüzdeler konusundan alıştırmaya sorusu örneği Şekil 2’de verilmiştir. Sorunun Türkçesine bakıldığında seçeneklerde verilen kesirlerin yüzde olarak yazılması istenildiği anlaşılmaktadır. Yapılması gereken işlem ise paydaları 100 olarak verilen kesirli ifadelerin yüzde gösterimine çevrilmesidir. Bu soru matematik eğitiminde bilişsel istem düzeylerinden “Yapılacak işlem olmaması ya da etkinliğin işlem yapmaya değmeyecek kadar çok kısa sürede tamamlanması nedeniyle sorular işlemler yapılarak çözülemez” maddesi uyarınca 1. Düzey (düşük düzey: ezberleme) olarak belirlenmiştir.

Şekil 3: Singapur 6. sınıf 2. düzey alıştırmaya sorusu

2. 16% of a journey is 28 km. Find the total distance of the journey.

Kaynak: (New Syllabus Primary Mathematics 6A, Shinglee, 2015)

Singapur ortaokul 6. Sınıf matematik ders kitabındaki yüzdeler konusundan alıştırmaya sorusu örneği Şekil 3'te verilmiştir. Türkçesi "Bir seyahatin %16'sı 28 km'dir. Seyahatin toplam mesafesini bul" olan soruda yapılması istenen işlemler öncelikle toplam yolun %16'sının 28 km olduğunun anlaşılması, ardından yolun tamamının bulunmasıdır. Bu soru matematik eğitiminde bilişsel istem düzeylerinden "İşleme dayalıdır, özellikle yapılması istenen ya da önceki öğretimden, deneyimden ne yapılması gerektiği açık olan işlemlerin yapılmasıdır" maddesi uyarınca 2. Düzey (düşük düzey: ilişkisiz işlemler) olarak belirlenmiştir.

Şekil 4: Türkiye 7. sınıf 2. düzey değerlendirme sorusu

20) Yandaki televizyonu almak isteyen bir kişi kaç TL öder?

Kaynak: (New Elementary Mathematics Syllabus D 1, Marshall Cavendish Education, 2015)

Türkiye ortaokul 7.sınıf matematik ders kitabındaki yüzdeler konusundan değerlendirme sorusu örneği Şekil 4'te verilmiştir. Soruda yapılması istenen işlemler öncelikle 1500tl'nin %8'ini alarak KDV'nin bulunacağını anlaşılması, ardından bulunan KDV'yi 1500tl'nin üzerine ekleyerek televizyonun fiyatının bulunabileceğinin anlaşılmasıdır. Bu soru "İşleme dayalıdır, başarıyla tamamlanması için sınırlı bilişsel beceri gerektirir" maddesi uyarınca 2. Düzey (düşük düzey: ilişkisiz işlem) olarak belirlenmiştir.

Şekil 5: Singapur 7. sınıf 3. düzey alıştırmaya sorusu

12. In an election, there were two candidates. One of them received 65% of the votes cast and secured a majority of 1 500 votes, that is, 1 500 votes more than his competitor. How many people voted?

Kaynak: (New Elementary Mathematics Syllabus D 1, Marshall Cavendish Education, 2015)

Singapur ortaokul 7. Sınıf matematik ders kitabındaki yüzdeler konusundan alıştırmaya sorusu Şekil 5'te verilmiştir. Türkçesi "Bir seçimde iki aday vardı. Onlardan biri, oyların %65'ini aldı ve 1500 oy çoğunluğunu aldı, yani rakibinden 1500 oy daha fazla aldı. Kaç kişi oy kullandı?" olan soruda yapılması istenen işlemler öncelikle 1500 oyun oyların tamamının %30'una eşit olduğunun anlaşılması, ardından kullanılan oy sayısının bulunmasıdır. Bu soru "matematiksel kavramlar ve düşünceleri daha derinden anlamayı geliştirmek amacıyla öğrencinin dikkatini hangi işlemleri nasıl yapacağına odaklar" maddesi uyarınca 3. Düzey (yüksek seviye: ilişkili işlemler) olarak belirlenmiştir.

Şekil 6: Avustralya 7. sınıf 3. düzey değerlendirme sorusu

8 Student council meetings can only proceed if 70% of the council is present. The council consists of 40 students, but only 25 students are present. Will the meeting proceed?

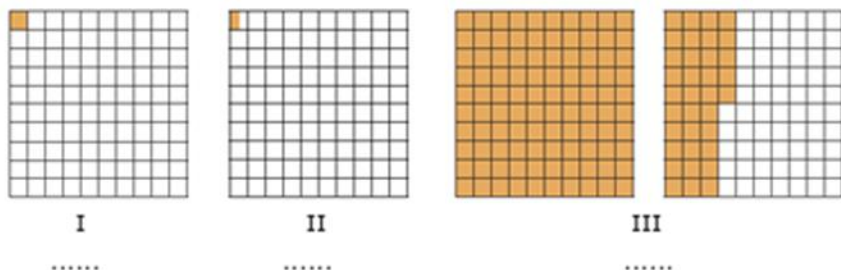
Kaynak: (Mathematics for Australia 7, Haese & Harris, 2015)

Avustralya ortaokul 7. Sınıf matematik ders kitabındaki yüzdeler konusundan değerlendirme sorusu örneği Şekil 6’da verilmiştir. Türkçesi “Öğrenci konseyi toplantıları, yalnızca konseyin% 70’i mevcutsa devam edebilir. Konsey 40 öğrenciden oluşuyor, ancak sadece 25 öğrenci var. Toplantı devam edecek mi?” olan soruda yapılması istenen işlemler öncelikle konsey toplantısının kaç öğrenciyle devam edeceğinin bulunması, ardından 25 bu sayıyı karşılayıp karşılamadığının tespit edilmesidir. Bu soru “Genel işlemler mantıklı bir yol izleyerek yapılır. Öğrenciler işlemlerin altında yatan anlamı bilir ve anlamalarını geliştirir” maddesi uyarınca 3. Düzey (yüksek seviye: ilişkili işlemler) olarak belirlenmiştir.

Şekil 7: Türkiye 7. sınıf 3. düzey çözümlü örnek sorusu

Birlikte Çözelim 4

Aşağıda yüzük kartlarda taralı kareleri sayarak verilen taralı bölgeleri yüzdelik olarak ifade edelim

I II III

Çözüm:

I. Yüzük kartta 100 kareden sadece 1 kare taranmış olduğundan taralı bölge %1’dir.
II. Yüzük kartta 100 kareden 1 tane karenin $\frac{1}{2}$ ’si taranmış olduğundan taralı bölge $\% \frac{1}{2} = \%0,5$ ’tir.
III. Yüzük kartta 1 bütün yüzük kartın tamamı ve diğer yüzük kartın 35 karesi taranmış olduğundan taralı bölge %135’dir.

Bir sayının %100’den küçük yüzdelik ifadesi sayının kendisinden küçüktür.
Bir sayının %1’den küçük (%0,5 veya %0,25 gibi) yüzdelik ifadesi, sayının kendisinden küçüktür.
Bir sayının %100’den büyük (%120 veya %130 gibi) yüzdelik ifadesi sayının kendisinden büyüktür.

Kaynak: (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Matematik 7 Ders Kitabı, 2019)

Türkiye ortaokul 7. Sınıf matematik ders kitabındaki yüzdeler konusundan çözümlü örnek sorusu örneği Şekil 7’de verilmiştir. Soruda yapılması istenilen işlem II ve III deki şekillerde boyalı alanların yarım ve bir bütünden fazla olduğunun anlaşılması ve bunun yüzde gösteriminde nasıl ifade edileceğinin tespit edilmesidir. Bu soru “Çoklu temsiller arasında ilişki kurmayı sağlayarak anlam geliştirmeye yardımcı olur” maddesi uyarınca 3. Düzey (yüksek seviye: ilişkili işlemler) olarak belirlenmiştir.

Türkiye, Avustralya ve Singapur’un ortaokul matematik ders kitaplarında yüzdeler konusundaki sorular çözüm adımlarına göre incelendiğinde;

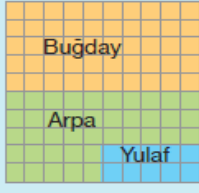
Tablo 4: Soruların çözüm adımlarına göre dağılımları

Ülke	Sınıf	Tekli					Çoklu					TOPLAM
		ÇÖ	A	D	T	%	ÇÖ	A	D	T	%	
Türkiye	5	16	33	4	53	96%	0	2	0	2	4%	55
Türkiye	7	20	11	6	37	79%	4	4	2	10	21%	47
Avustralya	6	18	66	43	127	92%	1	7	3	11	8%	138
Avustralya	7	20	35	43	98	88%	0	6	7	13	12%	111
Singapur	6	8	15	0	23	66%	6	6	0	12	34%	35
Singapur	7	8	24	0	32	52%	5	25	0	30	48%	62
Toplam		90	184	96	370	83%	16	50	12	78	17%	448

Soruların % 83’nün tekli çözüm adımında bulunduğu görülmektedir. Ülkeler bazında incelendiğinde, tekli çözüm adımında soruların sayısının en çok olduğu ülkenin Avustralya (225 soru) olduğu, bu sıralamayı Türkiye ve Singapur’un takip ettiği belirlenmiştir. Çoklu çözüm adımındaki 78 sorudan 42’sinin Singapur ders kitaplarına ait olduğu, 24’ünün Avustralya ve 12’sinin de Türkiye ders kitaplarında olduğu görülmektedir. Yüzdeler olarak bakıldığında tekli çözüm adımında soruların sayısının en yüksek yüzdesi (% 96) ile Türkiye 5. Sınıf ders kitabındaki soru sayılarının ifade edildiği, ardından yüksek yüzdesi (% 92) ile Avustralya 6. Sınıf ders kitabındaki soru sayılarının ifade edildiği görülmektedir. Çoklu çözüm adımında soruların sayısının en yüksek yüzdesi (% 48) ile Singapur 7. Sınıf ders kitabındaki soru sayılarının ifade edildiği, en düşük yüzde (% 4) ile ise Türkiye 5. Sınıf ders kitabındaki soru sayılarının ifade edildiği görülmektedir.

Şekil 8: Türkiye 5. sınıf tekli değerlendirme sorusu

6)

Yukarıdaki şekilde bir çiftçinin tarlasına ektiği ürünler gösterilmiştir. Bu tarlanın yüzde kaçına arpa ekilmiştir?

A) 25 B) 35 C) 40 D) 65

PYBS - 2013

Kaynak: (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Matematik 5 Ders Kitabı, 2019)

Türkiye ortaokul 5. Sınıf matematik ders kitabındaki yüzdeler konusundan Tekli çözüm adımında değerlendirme sorusu örneği Şekil 8’de verilmiştir. Soruda tarlaya ekilen arpanın tarlanın yüzde kaçına ekildiğine cevap aranmaktadır. Çözümde 10x10 eş karelere ayrılmış tarlanın arpa ekilen kısmının şekil üzerinden sayma yolu ile bulunabileceği açık bir şekilde görülmekte, tekli çözüm adımında sorunun çözülebileceği anlaşılmaktadır.

Şekil 9: Avustralya 6. sınıf tekli alıştırma sorusu

5 2 km of gas pipes need to be laid. So far, 480 m of pipes have been laid. What percentage of the pipes have been laid?

Kaynak: (Mathematics for Australia 6, Haese & Harris, 2015)

Avustralya ortaokul 6. Sınıf matematik ders kitabındaki yüzdeler konusundan Tekli çözüm adımında alıştırma sorusu örneği Şekil 9'da verilmiştir. Türkçesi "2 km gaz borusu döşenmesi gerekir. Şimdiye kadar 480 m boru döşendi. Boruların yüzde kaç döşendi?" olan soruda yüzde konusundaki temel kuralın uygulanması ile sorunun cevabına ulaşılabileceği ek bir işleme gerek kalmadı görülmektedir. Bu sebepten dolayı soru tekli çözüm adımında değerlendirilmiştir.

Şekil 10: Singapur 7.sınıf çoklu alıştırma sorusu

3. 300 ml of pure alcohol is poured from a bottle containing 2 l of pure alcohol. Then, 300 ml of water is added into the bottle. Again 300 ml of the diluted alcohol is poured out and 300 ml of water is added into the bottle. Find the percentage of pure alcohol in the solution now.

Kaynak: (New Elementary Mathematics Syllabus D 1, Marshall Cavendish Education, 2015)

Singapur ortaokul 7. Sınıf matematik ders kitabındaki yüzdeler konusundan Çoklu çözüm adımında alıştırma sorusu örneği Şekil 10'da verilmiştir. Türkçesi "2 l saf alkol içeren bir şişeden 300 ml saf alkol dökülür. Daha sonra şişeye 300 ml su ilave edilir. Yine 300 ml seyreltilmiş alkol dökülür ve şişeye 300 ml su eklenir. Şimdi çözeltideki saf alkol yüzdesini bulun." olan soruda ilk defa dökülen alkolden sonra şişeye eklenen su bir karışım oluşturmuştur. Daha sonra tekrar dökülen bu karışım ve yine eklenen su şişedeki alkol yüzdesini azaltmakta sorunun ise çözümünü tekli çözüm adımdan çoklu çözüm adımına çevirmektedir.

Şekil 11: Türkiye 7. sınıf çoklu çözümlü örnek sorusu

Birlikte Çözelim 8

Maliyeti 250 TL olan bir ürünü %40 kârla satan bir mağaza, satışların iyi gitmemesi üzerine etiket fiyatı üzerinden %10 iskonto uygulamıştır. Ürünün son satış fiyatının kaç TL olduğunu bulalım.

Çözüm:

$$250 \cdot \frac{140}{100} = 350 \text{ TL} \quad \%40 \text{ kârlı satış fiyatı}$$

Mağaza satış olmayınca 350 TL üzerinden %10 iskonto uygulamıştır. Ürünün %10 iskontolu fiyatı, ürünün satış fiyatının %90'ına eşittir.

$$350 \cdot \frac{90}{100} = 315 \text{ TL}$$

Ürünün son satış fiyatı 315 TL'dir.

Kaynak: (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Matematik 7 Ders Kitabı, 2019)

Türkiye ortaokul 7. Sınıf matematik ders kitabındaki yüzdeler konusundan Çoklu çözüm adımında çözümlü örnek sorusu örneği Şekil 11'de verilmiştir. Soruda ürünün maliyeti üzerinden yapılan kar ile satışlara başlanması tekli çözüm adımında çözülür. Satışların kötü gitmesi üzerine yapılan karlı fiyat üzerinden indirim ise soruyu çoklu çözüm adımında çözülmesi gerektiği sonucuna ulaşmamızı sağlamaktadır.

Sonuç ve öneriler

Bu araştırmada Türkiye, Avustralya ve Singapur'un ortaokul matematik ders kitaplarında yüzdeler konusundaki çözümlü örnek, alıştırma ve değerlendirme sorularının karşılaştırılmalı analizi yapılması amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik Türkiye'de içerisinde yüzdeler konusunun bulunduğu 5. ve 7. sınıf ders kitaplarındaki 102 soru, Avustralya'da içerisinde yüzdeler konusunun bulunduğu 6. ve 7. sınıf ders kitaplarındaki 249 soru ve Singapur'da içerisinde yüzdeler konusunun bulunduğu 6. ve 7. sınıf ders kitaplarındaki 97 soru incelenmiştir. Toplamda bu 448 sorunun bilişsel istem düzeyleri ve çözüm adımlarına göre kodlanarak analizleri bulgular kısmında yer verilmiştir.

Araştırmanın bulgularında soruların ülkelere göre dağılımlarının sonuçlarına bakıldığında yüzdeler konusunda en fazla soru sayısına Avustralya ders kitabında yer verilirken diğer iki ülkenin hemen hemen eşit sayıda soru sayısına sahip olduğu tespit edilmiştir. Soruların yarısından fazlasının (% 52) alıştırma kategorisinde olduğu, çözümlü örnek ve değerlendirme sorularının eşit yüzdelerlik dilimi kapsadığı görülmektedir. Benzer olarak Karakuzu, araştırmasında ilkökul ve ortaokul matematik ders kitaplarında geometri öğrenme alanı ile ilgili görevlerin tür bakımından analizinde en fazla alıştırma problemi türü görevlerin yer aldığı sonucuna ulaşmıştır, bu durum çalışma ile örtüşmektedir (Karakuzu, 2017). Singapur'un değerlendirme kategorisinde sorusunun bulunmadığı da yine incelemelerden elde edilen sonuçlar arasındadır. Dayak, ilköğretim 5. Sınıf Matematik Ders kitapları ile ilgili araştırmasında benzer bir sonuç bularak, değerlendirme soru, tür ve sayılarının yetersiz kaldığını belirtmiştir (Dayak, 1998).

Kitaplardaki soruların bilişsel istem düzeylerine göre incelenmesinin sonuçlarına göre İlişkisiz işlemler (2. Düzey) soruların % 71'ni oluştururken, % 19'unu Ezberleme (1. Düzey) ve % 9'unu İlişkili İşlemler (3. Düzey) oluşturmuştur. Matematik yapma (4. Düzey) kategorisinde ise soru bulunmadığı tespit edilmiştir. Ubuz, vd, yaptıkları çalışmada kitaplardaki cebir sorularının bilişsel istem düzeylerinin üst düzey (İlişkili işlemler ve Matematik yapma) olduğu yönündeki sonuçları ile çelişmektedir (Ubuz, vd, 2010).

Soruların ülkelere göre bilişsel istem düzeylerinin dağılımlarının sonuçlarına bakıldığında; Ezberleme (1.Düzey) düzeyinde en fazla (34) soru sayısına Avustralya'nın 6. sınıf ve İlişkisiz işlem (2.Düzey) düzeyinde en fazla (102) soru sayısına yine Avustralya'nın 6. sınıf matematik ders kitabının sahip olduğu görülmüştür. İlişkili işlem (3.Düzey) düzeyinde en fazla (18) soru sayısına Singapur'un 7. sınıf matematik ders kitabında bulunurken, Singapur 6. Sınıf matematik ders kitabında bu düzeyde soru olmadığı saptanmıştır. Benzer olarak Özgeldi ve Esen, çalışmalarında soru ve etkinliklerin bilişsel düzeylerinin incelemiş genel anlamda düşük düzey bilişsel istem gerektiren soruların ağırlıklı olduğunu belirlemişlerdir (Özgeldi ve Esen, 2010).

Yüzdesel olarak bakılan sonuçlarda; Ezberleme (1.Düzey) düzeyinde en yüksek (%29) yüzde Türkiye'nin 5.sınıf, İlişkisiz işlemler (2. Düzey) düzeyinde en yüksek (%91) yüzde Singapur'un 6.sınıf ve İlişkili işlemler (3.Düzey) düzeyinde en yüksek (%29) yüzde Singapur'un 7.sınıf matematik ders kitaplarındaki soruların oluşturduğu belirtilmiştir. Singapur'daki ders kitabındaki soruların üst düzey bilişsel istem düzeyinde sorulara diğer iki ülkeye göre daha fazla yer verildiği belirgin bir şekilde görülmektedir. Türkiye ve Avustralya'daki ders kitaplarında ise düşük seviye bilişsel istem düzeyinde sorulara daha çok yer verilmiştir. Ama Türkiye'ye göre Avustralya bu düzeydeki soru sayıları ve yüzdesi ile öne çıkmaktadır.

Sorunların çözüm adımlarına göre sonuçları incelendiğinde en fazla (% 83) Tekli adımda çözülebilecek soruların bulunduğu görülmektedir. Çoklu adımda çözülebilecek soruların yüzdelerlik dilimi ise % 17'dir. Ülkelere göre soruların dağılım sonuçlarına bakıldığında; Tekli çözüm adımında en fazla (127) sorunun Avustralya 7. Sınıf ve Çoklu çözüm adımında en fazla (30) sorunun Singapur 7.sınıf matematik ders kitabında olduğu belirlenmiştir. Benzer bir sonuca Toprak ve Özmantar yaptıkları çalışmada Singapur kitabında yüzdeler konusunda çoklu çözüm yollarına verilen önemin göz önünde olduğunu söyleyerek ulaşmışlardır (Toprak ve Özmantar, 2019). Yüzdesel olarak bakılan sonuçlarda; Tekli çözüm adımında en yüksek (% 96) yüzde ile Türkiye 5.sınıf ve Çoklu çözüm adımında en yüksek (% 48) yüzde ile Singapur 7. Sınıf matematik ders kitabındaki sorular ifade edilmiştir. Benzer olarak Toprak ve Özmantar, çalışmalarında Türkiye'nin kullandığı ders kitabında çoklu çözüm adımında çözülebilecek

sorulara çok az yer verildiğini, ders kitabı yazarlarının matematik eğitiminde çoklu çözüm adımlarının öğrenme açısından yararlarından haberdar bulunduğu sadece bunu zaman zaman kullanmayı tercih ettiğinin bir göstergesi olduğunu ifade etmişlerdir (Toprak ve Özmantar, 2019).

Singapur'daki ders kitaplarında soruların öğrencilerin yaşlarına göre bilişsel istem düzeylerini artırdığı ve bloom taksonomisi basamaklarına göre öğrencileri soruları anlama üzerine düşünmeye sevk edecek sorulardan ziyade soruların çözümlerinde onları düşündürecek çoklu çözüm adımlı soruları diğer ülkelere göre daha çok tercih ettiği görülmektedir.

Kaynakça

- Acar, G. (2019). *Türkiye ve Japonya 4, 5 ve 6. sınıf matematik ders kitaplarındaki problem yapılarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Arslan, S. ve Özpınar, İ. (2009). Yeni ilköğretim 6. sınıf matematik ders kitaplarının öğretim programına uygunluğunun incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(36), 26-38.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Bütüner, S. Ö. (2019). Türkiye ve singapur matematik ders kitaplarında problem analizi: kesirlerle bölme işlemi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 370-394. doi: 10.9779/pauefd.522909.
- Çakır, A. (2006). *İlköğretim dördüncü sınıf matematik ders kitapları ile ilgili öğretmen görüşleri* [Yüksek lisans tezi]. Osmangazi Üniversitesi.
- Çakır, İ. (2009). *İlköğretim beşinci sınıf matematik ders kitaplarının öğretmen ve öğrenci görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi* [Yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Dayak, E. (1998). *İlköğretim 5. sınıf matematik ders kitaplarının eğitim öğretime uygunluğunun değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Demirel, Ö. (2000). *Türkçe Öğretimi*. Pegem A Yayıncılık.
- Durcuk, H. (2015). *Teknoloji destekli matematiksel etkinliklerin öğrencilerin bilişsel istemlerini ortaya çıkarmadaki rolü* [Yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Engin, Ö. (2015). *Türkiye 7. sınıf matematik ders kitabındaki etkinliklerin bilişsel istem düzeylerinin program ve farklı ülkelerle karşılaştırılması* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- G. Kerimoğlu, P. N. (2019). *Türkiye ve Güney Kore eğitim sistemlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Işık, C. (2008). İlköğretim ikinci kademesinde matematik öğretmenlerinin matematik ders kitabı kullanımını etkileyen etmenler ve beklentileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1), 163-176.
- Karakuzu, B. (2017). *İlkokul ve ortaokul matematik ders kitaplarındaki geometri görevlerinin tür, bağlam, temsil biçimi ve bilişsel istem düzeyleri açısından incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Eskişehir Anadolu Üniversitesi.
- Khalidova, E. (2015). *Türkiye Kazakistan ilköğretim 5. sınıf matematik ders kitapları üzerinde karşılaştırmalı bir çalışma* [Yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (1995). Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Yönetmeliği. *Tebliğler Dergisi*, No: 2434.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2017). Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönerge: *Ders Kitapları Ve Öğretim Materyalleri Daire Başkanlığının Görevleri*. No: 45320
[https://kms.kaysis.gov.tr/\(X\(1\)S\(nny5tgf4ksznklupno1hlnuj\)\)/Home/Goster/45320?AspxAutoDetectCookieSupport=1](https://kms.kaysis.gov.tr/(X(1)S(nny5tgf4ksznklupno1hlnuj))/Home/Goster/45320?AspxAutoDetectCookieSupport=1)
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2017). Matematik Dersi Öğretim Programı: İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar.
- Özer, E. ve Sezer, R. (2014). Türkiye 8. sınıf matematik konularına göre ABD, Singapur ve Türkiye kitaplarındaki soruların karşılaştırmalı analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri. Educational Sciences: Theory & Practice*. 14(1), 393-421. doi: 10.12738/estp.2014.1.1688.
- Özgeldi, M. ve Esen, Y. (2010). Türkçe ilköğretim matematik ders kitaplarındaki matematiksel görevlerin analizi. *Prosedür-Sosyal ve Davranış Bilimleri*, 2 (2), 2277-2281.

- Reçber, H. (2012). *Türkiye 8. sınıf matematik ders kitabındaki etkinliklerin bilişsel düzeylerinin programdakilerle ve ülkeler arası karşılaştırılması* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Sarpkaya, G. (2011). *İlköğretim ikinci kademe cebir öğrenme alanı ile ilgili matematiksel görevlerin bilişsel istemler açısından incelenmesi: matematik ders kitapları ve sınıf uygulamaları* [Doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Smith, M. S. ve Stein, M. K. (1998). Selecting and creating mathematical tasks: From research to practice. *Mathematics Teaching in the Middle School*, 3, 344-350.
- Stein, M.K., Smith, M.S., Henningsen, M. ve Silver, E.A. (2000). *Implementing standardsbased mathematics instruction: A casebook for professional development*. Teachers College Pres.
- Toprak, Z. (2019). *Türkiye ve Singapur 5. sınıf matematik ders kitaplarının karşılaştırmalı analizi* [Doktora tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Toprak, Z. ve Özmentar, M. F. (2019). Türkiye ve Singapur 5. sınıf matematik ders kitaplarının çözümleri örnekler ve sorular açısından karşılaştırmalı analizi. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 10(2), 539-566.
- Ubuz, B., Eryılmaz, A., Aydın, U., Bayazıt, I. ve Kayseri, T. R. (2010). Pre-Service teacher-generated analogies for function concepts. *Cerme 6-Working Group*, 10, 1871-1879.
- Weber, R. P. (1990). *Basic content analysis*. Sage.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8.Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Etik kurul onayı

Araştırma doküman analizi olması sebebiyle sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Çevresel vergi politikaları sürdürülebilir kalkınmayı desteklemede ne kadar etkilidir: OECD ülkeleri örneği

How effective environmental tax policies are in promoting sustainable development: Example of OECD countries

Gönderim Tarihi / Received: 14.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 21.06.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.896534>

Hikmet AKYOL**1

Kübra GÜL²

ÖZ: Bu araştırma OECD ülkelerindeki çevresel vergi politikalarının sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çevresel vergiler, çeşitli amaçlar için kullanılmaktadır. Ancak, bunlar içerisinde en önemlisi firmaların ve tüketicilerin çevreye vermiş olduğu zararı azaltmaktır. Bu bakımdan, araştırmada ikinci olarak çevresel politikaların sürdürülebilir kalkınmayı destekleme konusunda ne ölçüde etkin olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda 1995-2019 arasındaki dönem panel veri analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçları çevresel vergiler ile sürdürülebilir kalkınma arasında uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Buna göre, artan çevre vergileri uzun dönemde OECD ülkelerinin sürdürülebilir kalkınmalarını olumlu etkilemiştir. Bunun yanında, OECD ülkelerinde çevresel vergilerin son derece etkin olduğu belgelenmiştir. Bu bakımdan, OECD ülkelerinde çevresel vergilerin artırılmasını destekleyecek politikaların uygulanması aynı zamanda bu ülkelerin sürdürülebilir kalkınmasını teşvik edecektir. Araştırmada çevresel vergiler ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi incelenirken, seçili kontrol değişkenleri kullanılmıştır. Yatırım oranlarının uzun dönemde sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisinin negatif yönlü ve anlamlı olduğu görülmüştür. Sabit sermaye yatırımlarının ve dolayısıyla yatırım oranlarının artması aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir boyutu olan ekonomik kalkınmayı olumlu etkilemektedir. Bununla birlikte, artan yatırım oranları, endüstriyel faaliyetlerdeki yoğunlaşmanın ciddi bir göstergesidir. Özellikle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında endüstriyel faaliyetlerde görülen ciddi yükseliş, çevresel bozulmayı tetiklemiştir. Bunun yanında, yöntem kısmında bahsedildiği üzere sürdürülebilir kalkınma endeksi kalkınmanın sadece ekonomik ve beşerî boyutunu değil çevresel yönünü de ölçmektedir. Bu bakımdan, araştırma bulguları artan yatırım oranlarının çevre üzerindeki olumsuz etkisinin yükseldiğini göstermiştir. Bir başka açıklayıcı değişken olan kamu harcamalarının ise uzun dönemde sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisi pozitif yönlü ve anlamlı bulunmuştur. Araştırma ülkelerinde ekonomik kalkınma içerisinde kamu harcamalarının rolü ve boyutu çok önemlidir. Dolayısıyla, artan kamu harcamaları, bu ülkelerde sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir kalkınma, Çevre vergileri, OECD ülkeleri

ABSTRACT: This research examined the impact of environmental tax policies in OECD countries on sustainable development. However, the most important of these is to reduce the damage caused by companies and consumers to the environment. In this regard, secondly, in the research, it has been tried to determine to what extent environmental policies are effective in supporting sustainable development. For this purpose, the period between 1995-2019 was analyzed using the panel data analysis technique. Analysis results showed that there is a positive long-term relationship between environmental taxes and sustainable development. Accordingly, increasing environmental taxes positively affected the sustainable development of OECD countries in the long run. In addition, it has been documented that environmental taxes are highly effective in OECD countries. In this respect, implementation of policies that will support the increase of environmental taxes in OECD countries will also encourage the sustainable development of these countries. Selected control variables were used while examining the relationship between environmental taxes and sustainable development in the study. The impact of investment rates on sustainable development over a long period has been seen to be negative and

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Öğr. Gör. Dr., Gümüşhane Üniversitesi/Şiran Mustafa Beyaz MYO/Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Blümü/Acil Durum ve Afet Yönetimi Pr., hikmetakyol76@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9119-7416>

² Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi/Sosyal Bilimler MYO/Yönetim ve Organizasyon Bölümü/İşletme Yönetimi Pr. k.karakus@alparslan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9845-0082>

significant. Increasing fixed capital investments and therefore investment rates also have a positive impact on economic development, which is an important dimension of sustainable development. However, rising investment rates are a serious indicator of the concentration in industrial activity. In particular, the serious rise in industrial activity after the second world war triggered environmental degradation. In addition, as mentioned in the method section, the Sustainable Development Index measures not only the economic and human dimension of development, but also the environmental aspect. In this regard, research findings have shown that the negative impact of increased investment rates on the environment is increasing. Another explanatory variable, the impact of public expenditures on sustainable development in the long term, was found to be positive and significant. The role and size of public spending in economic development in research countries is very important. Therefore, increased public spending has encouraged sustainable development in these countries.

Keywords: Sustainable development, Environmental taxes, OECD countries

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

With the industrial revolution, increased production, technological development, population and rapid growth efforts of countries increased the rate of depletion of the world's existing natural resources and caused serious environmental problems. Especially after the Second World War, a serious recovery was undertaken in developed countries and there was a significant increase in economic activities. In this process, environmental protection has been put second and achieving a rapid growth rate has become one of the main goals. However, the extent to which these industrialization activities are sustainable has been discussed because of the increasing environmental movements in the future. Because high growth rates have made it difficult to protect the assets (resources) owned by future generations, but also negatively affecting the environment. Sustainable development involves being able to use the world's existing resources effectively and make them sustainable without usurping the rights of future generations. This concept comprises economic, social and environmental dimensions. Therefore, the main purpose of sustainable development is to increase economic development and social welfare, as well as to adopt the world's scarce resources and environmental protection as a basic principle. Today, the widely accepted that the environment cannot be separated from economic and social development, and economic development policies incorrectly applied in the past by taking serious damage to the environment, meeting the needs of the present generation without jeopardizing the needs of future generations shall be met that is compatible with the rights of the environment and operational principles of sustainable development policies that should be applied as adopted (Baykal & Baykal, 2008:13). In this context, environmental taxes can be seen as an effective tool in reducing the damage caused to the environment by increased industrial activities. Environmental taxes, especially in developed and upper-middle developing countries, are used to cover the costs of the emissions that firms have given to the environment because of their goods and services production activities. Therefore, effective environmental taxes have the power to affect the sustainable development of countries and the environment.

Methodology

In this study, the relationship of environmental tax policies with sustainable development was examined. In 35 countries that are members of the Organization for Economic Development and Cooperation (OECD), the impact of environmental taxes on sustainable development has been tried to be determined. If the literature studies given earlier are to be summarized, the major objectives of environmental taxes can be listed:

- Elimination of negative externalities that cause market failure by being reflected in prices,
- Determining how best to reduce the environmental footprint of firms and consumers by reflecting taxes on prices,
- Ensuring the continuation of environmental sustainability in the context of sustainable development,
- In order to reduce the tax burden on labor (increase employment) and provide financing,
- The most important thing can be listed as reducing activities that cause environmental pollution or increase the use of natural resources.

In this context, the second main purpose of the research is to determine the extent to which environmental policies are effective in promoting sustainable development in research countries. For this purpose, the period between 1995 and 2019 in OECD countries was examined using the co-integration tests of Kao (1999) and Pedroni (1999, 2004). The long-term flexibility of the relationship between the variables was estimated using Panel Dynamic Least Squares (PDOLS), Fully Modified Least Squares (FMOLS) and Mean Group Least Squares (DOLSMG) estimators.

Findings and discussion

The results showed a positive long-term relationship between environmental taxes and sustainable development. Accordingly, increased environmental taxes have positively affected the sustainable development of OECD countries in the long term. This finding is consistent with many existing studies in the literature. In this respect, the works of Ono (2003), Dökmen (2013), Rosiek (2015), Andrei et al. (2016), Fan et al. (2019), Hashmi & Alam (2019) were supported. While examining the relationship between environmental taxes and sustainable development, investment rates and public expenditures were used as control variables. The effect of investment rates on sustainable development in the long term has been shown to be negative and meaningful. The increase in fixed capital investments and

therefore investment rates also positively affects economic development, which is an important dimension of sustainable development. However, increasing investment rates is an important indicator of the intensification of industrial activity. In particular, the serious rise in industrial activity after the Second World War triggered environmental degradation. In addition, as mentioned in the method section, the sustainable development index measures not only the economic and human dimension of development but also the environmental aspect. The research findings have shown that the negative impact of increasing investment rates on the environment has increased. This finding supported the work of Huang (2016). Another descriptive variable, public expenditures, has been found to have a positive and meaningful effect on sustainable development in the long term. The role and size of public expenditures in economic development in research countries is very important. Therefore, increased public expenditure has encouraged sustainable development in these countries. This finding supported the work of Altunç (2011), Srinivasan (2013), Celikkaya v& Sezgin (2015) ve Sinevicieno (2015).

Results and recommendations

The results of the research present a range of political implications and several recommendations for futureresearch:

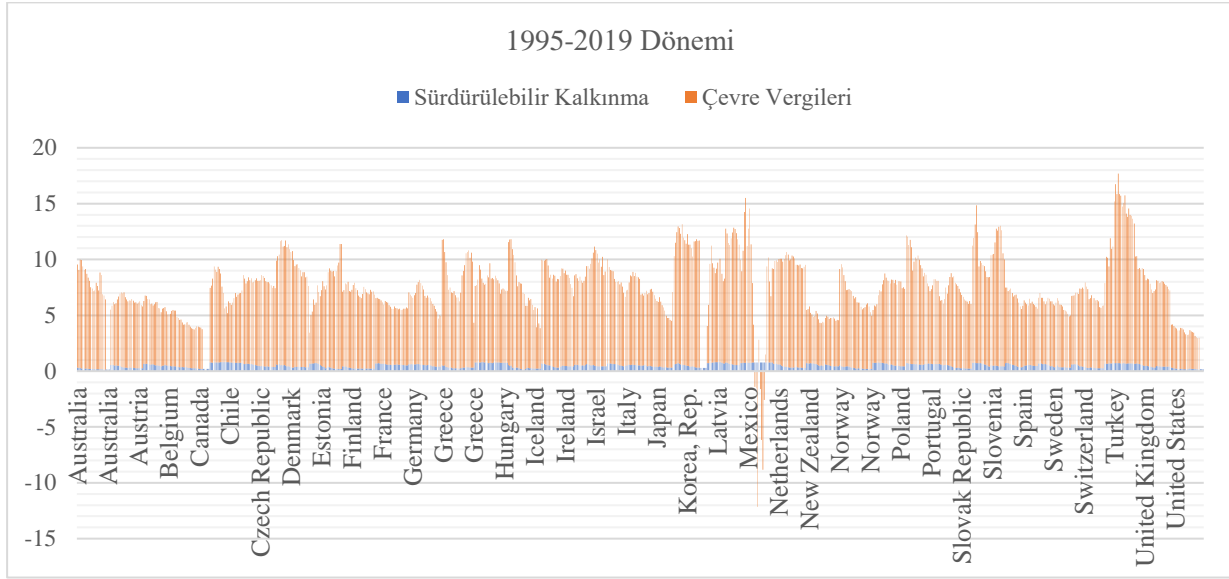
- The development of policies to support environmental taxes will also encourage the enhancement of sustainable development over the long term.
- However, future research will be important to allow environmental taxes to be compared in countries and periodically.
- The results of the research also allowed us to see the extent to which environmental taxes are effective in OECD countries. Accordingly, considering that environmental taxes in these countries increase sustainable development, it can be said that they are extremely effective.
- In this regard, encouraging governments to introduce these taxes in many countries where environmental taxes are not applied will positively affect the sustainability of the world as a whole.
- The most important part of this research is to show the impact of environmental taxes on the overall sustainable development of countries, not to show the extent to which they affect development at a dimensional level. In this regard, future research will be useful to demonstrate the relationship between sustainable development and environmental taxes in a dimensional sense.
- At the same time, it is important to examine the sectoral comparison of the extent to which environmental taxes affect firms in OECD countries.

Giriş

Sanayi devrimiyle birlikte artan üretim, teknolojik gelişme, nüfus ve ülkelerin hızlı büyüme çabaları, dünyanın mevcut doğal kaynaklarının tükenme hızını arttırmış, ciddi çevresel sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında, gelişmiş ülkelerde ciddi bir toparlanma sürecine girilmiş, ekonomik faaliyetlerde de önemli bir artış olmuştur. Bu süreçte, çevrenin korunması ikinci plana atılmış ve hızlı bir büyüme oranının yakalanması temel hedeflerden birisi haline gelmiştir. Ancak ilerleyen dönemlerde artan çevreci hareketlerin de etkisiyle bu sanayileşme faaliyetlerinin ne ölçüde sürdürülebilir olduğu tartışmaya açılmıştır. Çünkü yüksek büyüme oranları gelecek kuşakların sahip olduğu varlıkların (kaynakların) korunmasını güçleştirmiş, aynı zamanda çevreyi olumsuz etkilemiştir. Başka bir ifadeyle, hızlı büyüme olgusu mevcut kaynakların, petrol ve balık stoklarının tükenmesi, küresel ısınma da dahil olmak üzere gelecek nesiller açısından ciddi çevre sorunlarının ortaya çıkma ihtimalini arttırmıştır (Economics Online, 2020). Bu bakımdan, ekonomik büyüme tartışmaları konusundaki ortak görüş çevreye duyarlı bir büyümenin gerçekleştirilmesidir. Aksi halde hem biyolojik hem de sosyal sistemi göz ardı eden ekonomik aktivitelerin sürdürülebilir olmadığı ifade edilmiştir (Greiner ve Semmler, 2008). 1960'lardan sonra çevre ve kalkınma ilişkisine olan akademik ilgi de artmıştır. Meadows vd. (1972) veya Daly (1987) gelecekte sürdürülebilir ekolojik ve ekonomik istikrar için gerekli koşulların oluşturulmaması halinde bunun nüfus ve sanayi üretimini olumsuz etkileyeceğini savunurken, Beckerman (1974) gibi ekonomistler, teknolojik ilerlemenin ve yeni ikamelerin keşfedilmesinin ekonomik büyümeyi gerçekleştireceğini savunmuştur (Greiner & Semmler, 2008). Artan çevresel hareketler ve yoğun akademik ilgi bilimsel veriler ile birleşince, çevrenin korunmasına dönük toplumsal farkındalık yükselmiş, bu yöndeki politik baskılar güçlenmiştir. Nitekim, 1980'lere kadar birçok düzenleme ulusal boyutta gerçekleştirilirken, kirliliğin küresel çapta artmasıyla, bu düzenlemeler uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bunun sonucunda, 1980'lerden sonra Birleşmiş Milletler'in öncülüğünde hükümet başkanları ve sivil toplum kuruluşlarının geniş katılımıyla bir dizi uluslararası çevresel zirveler düzenlenmiştir. Bu zirvelerde sürdürülebilir kalkınma kavramı tartışılmış ve bu olgunun insanlığın geleceği açısından vazgeçilmez bir unsur olduğu üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma, dünyanın mevcut kaynaklarını, gelecek nesillerin haklarını gasp etmeden etkin bir şekilde kullanabilmek ve sürdürülebilir hale getirmeyi içerir. Bu kavram ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlardan oluşmuştur. Dolayısıyla, sürdürülebilir kalkınmanın temel amacı, ekonomik kalkınmayı ve sosyal refah düzeyini arttırmanın yanında dünyanın kıt kaynaklarını ve çevrenin korunmasının temel ilke olarak benimsenmesidir. Günümüzde ekonomik ve sosyal kalkınmanın çevreden ayrı düşünülmeceği yaygın bir biçimde kabul görmüş, geçmişte uygulanan yanlış kalkınma ve ekonomi politikalarının çevreye ciddi zarar verdiği kabul edilerek, bugünkü neslin ihtiyaçlarının, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama haklarını tehlikeye atmadan karşılanması hususunda çevre ile uyumlu sürdürülebilir kalkınma politikalarının uygulanması gerektiği ilkesel ve eylemsel olarak benimsenmiştir (Baykal ve Baykal, 2008). Bu bağlamda çevresel vergiler, artan endüstriyel faaliyetlerin çevreye vermiş olduğu zararın azaltılmasında etkin bir araç olarak görülebilir.

Özellikle gelişmiş ve üst-orta gelişmekte olan ülkelerde çevresel vergiler, firmaların mal ve hizmet üretim faaliyetleri sonucu çevreye vermiş oldukları salınımların maliyetlerini karşılamak için kullanılmaktadır. Dolayısıyla, etkin çevresel vergiler çevre ile birlikte ülkelerin sürdürülebilir kalkınmalarını da önemli ölçüde etkileyebilme gücüne sahiptir. Bu çalışmada 1995-2019 döneminde OECD ülkelerinde uygulanan çevresel vergi politikalarının, bu ülkelerin sürdürülebilir kalkınmasını ne ölçüde etkilediği incelenmiştir. Aynı zamanda, bu ülkelerde konulan çevre vergilerinin ne ölçüde etkin olduğu saptanmaya çalışılmıştır. Şekil 1'de 35 OECD ülkesinde uygulanmakta olan çevresel vergiler (toplam vergilerin GSYH'ye oranı) ve sürdürülebilir kalkınma endekslerine ilişkin 1995-2019 arasındaki dönemsel grafiği verilmiştir.

Şekil 1: OECD ülkelerinin çevresel vergi ve sürdürülebilir kalkınma endeksi dönemsel grafiği (1995-2019)

Kaynak: (<https://data.oecd.org/> ve sustainabledevelopmentindex.org/ adresinden 07.05.2021 tarihinde alınan veriler araştırmacılar tarafından düzenlenmiştir)

Araştırma dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm giriş bölümüdür. İkinci bölümde değişkenler arasındaki ilişkinin kavramsal çerçevesi çizilmiş, literatürde yapılmış benzer ampirik çalışmalar verilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın örneklemini ve ekonometrik yöntemi açıklanmış, modeli kurulmuştur. Dördüncü bölümde ise ekonometrik analizler sonucunda elde edilen bulgular verilmiştir.

Literatür taraması

Bu bölümde Sürdürülebilir kalkınma ile çevre vergileri ve diğer açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkiye dair literatürde daha önce yapılmış ampirik çalışmalar verilmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma ve çevre arasındaki ilişkinin kavramsal boyutu

1987 yılında Gro Harlem Brundtland başkanlığında Dünya Ekonomik Kalkınma Komisyonu toplanmış ve Ortak Geleceğimiz raporu yayınlanmıştır. Raporda çevre sorunlarının önlenmesi için ülkelerin sürdürülebilir kalkınma politikalarını benimsemesi gerektiği vurgulanmıştır. Brundtland Raporunda, genel inanın aksine, sürdürülebilir kalkınmanın çevresel bozulmaları önlemek amacıyla kalkınmadan ödün vermek anlamına gelmediği, tam tersine bu sorunları önleyecek bir kalkınma politikası benimsenerek, bunun sürdürülebilir kılınması anlamına geldiği vurgulanmıştır (Özer, 1995).

Raporda sürdürülebilir kalkınma “Bugünün ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin de kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetini riske atmadan karşılamak” şeklinde tanımlanmıştır. Bu bakımdan sürdürülebilir kalkınmanın yoksulluğun ortadan kaldırılması, doğal kaynaklardan eşit şekilde yararlanılması, çevreye duyarlı yeni teknolojilerin geliştirilmesi, nüfus kontrolü yapılması ve büyümenin ekosistemle uyumlu hale getirilmesi şartıyla sağlanacağını belirtilmiştir (WCED, 1987). Bu anlayışın merkezinde ekosisteme zarar vermeden, insanlığın refah düzeyinin artırılması ve mevcut kaynakların geleceğe aktarılması vardır. İktisat teorisinde de yer verildiği üzere insan ihtiyaçları sınırsız, çevrenin bize sunduğu kaynaklar ise sınırlıdır. Bundan dolayı çevrenin bize sunduğu sınırlı kaynakların etkin bir şekilde kullanılarak ekonomik, sosyal ve refah düzeyinin artırılması ve gelecek kuşaklara bırakılması sürdürülebilir kalkınma anlayışının küresel ölçekte toplum tarafından benimsenmesi uygulanabilirliğini kolaylaştıracaktır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, klasik kalkınma olgusundan farklı olarak ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları içermektedir. Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu; iç ve kamu borcunu koruyabilen tarım ve sanayi sistemine zararlı sektörel dengesizlikten kaçınan ve sürekli mal ve hizmet üreten sistem, sosyal boyut; eğitim, sağlık gibi sosyal hizmetlerin eşit dağılımı, politik hesap verilebilirliği içeren insan odaklı sistem, Çevresel boyut ise; yenilenebilir kaynakların aşırı

kullanımından kaçınan, yenilemeyen kaynakların ise yeni yatırımlarla ikame eden, biyolojik çeşitliliğin, atmosferik istikrarın korunduğu sistem olarak tanımlanmıştır (Harris, 2000). Dolayısıyla, sürdürülebilir kalkınma olgusu ancak sürdürülebilir bir çevreyle mümkündür. Çünkü sürdürülebilirliğin temelini çevrenin korunması ve ekonomik kalkınma arasında uyum sağlama kaygısı oluşturur. Ekonomik kalkınma doğal kaynakların korunmasını artırır ve bu nedenle doğal kaynaklardan yoksun bir ekonomik kalkınma sürdürülebilir değildir (Şahinöz, 2019).

1992 yılında Rio de Jenerio'da Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen Dünya Zirvesi'nde yayınlanan Gündem 21'de çevre ve kalkınma sorunlarının çözümünde uluslararası iş birliği yapılması gerekliliği ifade edilmiştir (Çamur ve Vaizoğlu, 2007). Nitekim, ekonomik faaliyetleri oluşturan üretim ve tüketim faaliyetlerinin sürdürülemezliği çevresel bozulmalara yol açmıştır. Bunun nedeni üretim ve tüketim sürecinde ortaya çıkan negatif dışsallık olarak adlandırılan çevresel maliyetlerin fiyatlandırılmamasından kaynaklanır iken bu durum piyasa yapısını bozmuştur. Bozulan piyasa ise çevreyi daha çok tahrip etmiştir (Seymen, 2005). A. Pigou 1920 yılında "Economics of Welfare" adlı kitabında çevre ve ekonomi arasındaki ilişkiye yer vermiştir. Pigou Londra'nın kötü sisinin neden olduğu hava kirliliğinin üreticiye ve tüketiciye zarar verdiğini bundan dolayı hava kirliliğine neden olan üretimde bulunan hanehalkı ve firmaların üretimin bir parçası olarak dışsal vergi ödemesi gerektiğini savunmuştur (Grossman, 1999). Pigou'nun literatüre kazandırmış olduğu dışsallık kavramı, bir işletmenin kendi maliyeti dışında içinde bulunduğu endüstriden kaynaklanan maliyetin azalması ya da artması olarak tanımlanabilir. Endüstrinin büyümesinden kaynaklanan olumlu etkilere pozitif dışsallık, negatif etkilere ise negatif dışsallık denilmektedir. Pozitif dışsallığa endüstrinin büyümesiyle nitelikli işgücünün artması, daha ucuz kaliteli girdi kullanımı, enerji, yol, alt yapı tesislerinin tamamlanması, negatif dışsallığa ise sanayideki büyümeden kaynaklanan hava, su kirliliğinin yol açtığı çevre sorunları örnek gösterilmektedir. Literatürde çevresel dışsallık kavramı ise gerçekleştirilen faaliyetler sonucunda çevreye verilen olumsuz etkiler olarak tanımlanmıştır (Seyidoğlu, 2002). İktisat teorisi negatif dışsallıkların kaynağında giderilmesini öngörür. Bu kapsamda çevreyi korumaya yönelik uygulanacak en iyi çözüm sorunun kaynağına yönelmektir. Üretim ve fiyatlandırma aşamasında çevresel maliyetlerinde göz önüne alınarak maliyetlerin içselleştirilmesi çevre sorunlarını azaltmada kullanılan çözüm yollarından biridir (Seymen, 2005). Çevresel maliyetlerin içselleştirilmesinde yasal düzenlemeler, teknolojik önlemler (arıtma tesisi) ve ekolojik önlemler (temiz enerji kaynakları vb. uygulamalar kullanılmıştır. Bu uygulamaların birçoğu kumanda-kontrol yöntemiyle gerçekleşmiştir. Ancak 1980'li yıllardan sonra özellikle 1992'de Rio Konferansında çevre kirliliğinin önlenmesine yönelik harçlar ve teşvik uygulamaları dışında çevre vergileri gibi ekonomik enstrümanların kullanılması gerektiği öngörülmüştür (Özdemir, 2009). Çevre vergileri, çevreyle ilgili matrahlar üzerinden alınan zorunlu ve karşılıksız ödemeler ya da sunulan hizmetin karşılığı olarak alınan resim ve harçlar olarak tanımlanmıştır (OECD, 2008a). 1972 yılında çevre vergileri kirleten öder ilkesine bağlı kalınarak OECD tarafından kabul edilmiştir. Çevre vergileri iki amaç için kullanılmıştır. İlki vergiler aracılığıyla piyasa başarısızlığı olan negatif dışsallıkların fiyatlara yansıtılarak giderilmesidir. İkinci amaç ise, vergilerin fiyatlara yansıtılması yoluyla tüketicilerin ve işletmelerin çevresel ayak izlerini en iyi nasıl azaltabileceğinin belirlenmesidir (OECD, 2011). Çevre vergileri aynı zamanda, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında çevresel sürdürülebilirliğin devamı için uygulamaya konulmuştur. Çünkü vergilendirmedeki amaç sürdürülebilir bir kalkınma için çevreyi ve doğayı koruma altına almaktır. Bunun yanı sıra vergiler emek üzerinden alınan vergi yükünün düşürülmesi (istihdamın artırılması) ve finansman sağlama amacıyla da kullanılmaktadır. Avrupa Birliği ise çevre vergilerindeki esas prensibin çevre kirliliğine yol açan veya doğal kaynak kullanımını arttıracak faaliyetleri azaltmak olarak ifade etmiştir (Yıldız, 2017).

Sürdürülebilir kalkınma ve çevre arasındaki ilişki üzerine yapılmış ampirik araştırmalar

Ülkelerin kalkınma yapısı ve çevre arasındaki ilişki sürdürülebilirlikten ziyade ekonomik büyüme üzerinden incelenmiştir. Bu konuda, literatürde yapılmış çok sayıda ampirik çalışma mevcuttur. Buna karşın, sürdürülebilir kalkınma ve çevre ilişkisini inceleyen çalışmalar nispeten sınırlı kalmıştır. Çalışmada yer verilen literatür iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci Kısımda sürdürülebilir kalkınma ve çevre ilişkisi ikinci kısımda ise çevre vergileri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkisi ele alınmıştır.

Turkenburg (1997), 1990-2100 arasındaki dönem için sürdürülebilir kalkınma, iklim değişikliği ve karbon dioksit emisyonlarının ortadan kaldırılması ilişkisi incelemiştir. Araştırmada karbon emisyonlarının ortadan kaldırılması için karbon tonu başına 5-10 ile 250 ABD Doları arasında değişen bir maliyetin gerekli olduğu savunulmuştur. Araştırmacıya göre, sürdürülebilirlik arayışı göz önüne alındığında, yalnızca maliyetleri düşürmek değil aynı zamanda akiferlerde ve derin okyanuslardaki CO2 bertarafına, çevre ve güvenlik yönleri açısından daha fazla dikkat çekilmesi gerekmektedir. Sathiendrakumar (2003), Sera gazı salınımlarının azaltılması ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisini incelemiştir. Bu kapsamda karbondioksit gibi sera gazlarını kontrol etmek için mevcut olan çeşitli politika araçları ele alınmıştır. Buna göre karbondioksit emisyonlarının kontrolünde uygun politika araçlarının seçiminde kullanılması gereken kriterler şunlardır: verimlilik, eşitlik ve esneklik. Araştırmacı, bu kriterlere dayanarak, kısa dönemde Kyoto Protokolünün onaylanmasının tüm ülkeler açısından son derece önemli olduğunu savunmuştur. Bununla birlikte, uzun dönemde, Kyoto hedeflerinin uluslararası karbondioksit emisyonu ticaretini yapabilecek bir izin sistemi elde etmek için de kullanılabileceği belirtilmiştir.

Bertinelli vd., (2008), sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve çevre arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada büyüme ve kirlilik ilişkisi, yeni teknolojilerin daha çevre dostu olduğu eski bir sermaye modeli çerçevesinde ele alınmıştır. Buna göre, kullanılan teknolojiler en uygun kirlilik (hurdaya ayırma) çağına ulaşıldıktan sonra, bir ekonominin sürdürülebilir kalkınması açısından iki olası durum söz konusudur; birinci durum kirliliğin azalmasıdır. İkinci durum ise kirliliğin dengelendiği ya da çevresel kalitenin daha düşük sınırlara ulaştığı felaket bir sonuçtur.

Zuo ve Ai (2011), çevre, enerji ve sürdürülebilir ekonomik büyüme ilişkisini incelemek amacıyla içsel bir ekonomik büyüme model geliştirmiş ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin optimum yolunu enerji ve çevre kısıtlamaları çerçevesinde tartışmıştır. Araştırmada, sürdürülebilir ekonomik büyümenin, ancak çevre koruma yatırımının çevre kalitesine nispi katkı oranı, enerji ve çevrenin birleşik girdisinin üretime nispi katkı oranından daha fazla olduğu durumda sağlanabileceği gösterilmiştir.

Cioca vd., (2015), 2000-2011 döneminde Romanya'nın çevresel kirliliğin ana nedenlerini azaltmaya odaklanan eylemlere katılım düzeyini, diğer AB ülkeleri ile karşılaştırarak incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, Romanya ülke çapında gerekli yön ve stratejileri (örneğin, yenilenebilir enerji üreticilerine verilen sübvansiyonlar, aşırı kirliletmeyen otomobiller için ulusal vergileri azaltmak, yenilenebilir enerjiyle çalışan toplu taşıma araçları satın almak ve diğerleri) kullanarak, yenilenebilir enerjinin kullanımı ve etkili atık yönetim politikaları yoluyla CO2 emisyonlarını azaltma hususunda önemli çabalar sarf etmektedir.

Nevado-Pena vd., (2015), Avrupalı şehirlerin yaşadığı ekonomik krizler ile sürdürülebilirliğin çevresel ve sosyal boyutları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada şehirlerin ekonomik iyileşmesinde sürdürülebilirliğin sosyal ve çevresel boyutlarının önemi vurgulanmıştır. Buna göre sürdürülebilirlikte en iyi konuma sahip şehirler ekonomik açıdan daha iyi performansa sahiptir.

Lu vd., (2017), 2002-2014 döneminde Çin'de çevresel kirlilik, sürdürülebilir kalkınma ve kamu sağlığı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 30 farklı Çin bölgesini kapsayan panel veri analizi sonuçlarına göre, çevresel kirlilik halk sağlığını negatif yönlü etkilemektedir. Araştırmacılar, ekonomik büyümenin prenatal ölüm oranları üzerinde önemli düzeyde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Ghanem (2018), 1960-2010 döneminde Mısır'da nüfus ve çevrenin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisini incelemiştir. Regresyon analizlerinin uygulandığı araştırmada nüfus artışı ve çevresel bozulmanın sürdürülebilir kalkınmayı olumsuz etkilediği gösterilmiştir.

Vasylieva vd., (2019), 2000-2016 döneminde AB ülkeleri ve Ukrayna'da sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Panel veri analizlerinin uygulandığı araştırmada Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi doğrulanmış ve ekonomik büyüme, yenilenebilir enerji, sera gazı salınımı ve yolsuzluk arasında uzun dönemde önemli, sürdürülebilir kalkınmanın boyutları arasında ise açık bir ilişki bulunduğu gösterilmiştir. Araştırmacılar, yenilenebilir enerji kullanımındaki artışının ser gazı salınımını azalttığını tespit etmiştir.

Ono (2003), uzun dönemde çevresel vergilendirmenin ekonomik büyüme üzerindeki iki farklı etkisini geliştirdiği büyüme ve çevre modelleriyle incelemiştir. Bunlardan birincisi üretimi engelleyen negatif bir güçtür. Diğerisi ise, gelecek nesillere miras kalan çevresel kalite seviyesini artıran pozitif güçtür. Araştırmacı, kritik bir vergi seviyesi olduğunu göstermiştir. Buna göre, vergi başlangıçta kritik seviyenin altında (veya üzerinde) belirlenmişse, vergi oranını yükseltmek ekonomik büyüme için yararlıdır (veya zararlıdır).

Abdullah ve Morley (2010), 1995-2006 döneminde OECD ülkelerini incelemiştir. Granger nedensellik ve panel eşbütünleşme analizlerinin uygulandığı araştırmada uzun dönemde ekonomik büyümeden, çevre vergilerinden elde edilen gelirlerin artmasına doğru nedensellik olduğu gösterilmiştir. Kısa dönemde ise değişkenler arasında ters yönlü nedensellik bulunduğu gözlenmiştir.

Dökmen (2012), 1996-2010 döneminde 29 Avrupa ülkesinde çevresel vergi ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Panel veri analizinin uygulandığı araştırmada çevresel vergilerin ekonomik büyümeyi artırmasının teorik ve ampirik olarak mümkün olduğu gösterilmiştir. Bunun yanında, çevre politikası yalnızca çevrenin korunması için değil, aynı zamanda büyüyen ekonomiler için de önemli bir araç olarak görüldüğü, bu nedenle çevre vergilerinin Avrupa ülkelerinde çevre politikalarının merkezi bir aracı haline geldiği savunulmuştur.

Rosiek (2015), 2012 için 24 AB ülkesinde çevresel vergi politikalarının sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisini incelemiştir. Politikaların etkinliğinin Veri zarflama analizi uygulanarak değerlendirildiği araştırmada hem tek tek ülkeler arasında hem de uygulanan vergi türleri arasında çevre vergisi politikasının değişen etkinliği için benimsenen hipotezler pozitif bir şekilde doğrulanmıştır.

Andrei vd., (2016), 2000-2011 döneminde Romanya'nın ekonomik büyümesi ile çevresel zararın vergilendirilmesi ve ülkedeki enerji üretimi-tüketimi ile ilgili çeşitli açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kao eşbütünleşme ve Granger nedensellik testlerinin uygulandığı çalışmada değişkenler arasında kısa ve uzun dönemde ilişki olduğu gösterilmiştir. EKK regresyon sonuçları ise GSYH'nin yüzdesi olarak toplam çevre vergilerinin ve toplam vergilerin yüzdesi olarak çevre vergilerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu gösterilmiştir. Buna karşın, GSYH'nin yüzdesi olarak ekonomik büyüme ve çevre vergileri- enerji ile GSYH'nin yüzdesi olarak çevre vergileri- kirlilik kaynakları arasında negatif yönlü bir ilişki bulunduğu ortaya konulmuştur.

Bedir ve Güneş (2016), 1995-2012 döneminde AB ülkelerinde çevre vergileri ve ekonomik büyüme arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisini incelemiştir. Panel eşbütünleşme sonuçlarına göre uzun dönemde ekonomik büyüme ile çevresel vergiler arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Nedensellik analizleri ise çevresel, enerji ve taşımacılık vergilerinden ekonomik büyümeye doğru kısa dönemde tek yönlü bir nedensellik olduğunu, çevresel ve taşımacılık vergileri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde ise çift yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğunu göstermiştir.

He vd., (2018), 1985-2016 dönemi için İsveç ve Çin'i karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Araştırmacılar bu kapsamda Çevresel Kuznets Eğrisi ve Çifte Bölünme hipotezlerinin geçerliliğini de test etmiştir. ARDL sınır testi, değişkenler arasında uzun dönemde çevre vergisi, çevresel performans ve ekonomik büyüme arasında ilişki olduğunu gösterirken, Granger nedenselliği, Çin'deki çevre vergilerinin karbondioksiti azaltmada bir rol oynamadığını, ekonomik büyüme açısından ise çevresel vergi avantajlarının ve Çin'in ekonomik büyümesinin karbon emisyonlarının büyümesini zayıflatacağı, ancak işlevinin önemli olmadığını göstermiştir. Araştırmacılar, Kuznets hipotezinin İsveç'te, Çin'den daha olgun bir seviyeye ulaştığını gözlemiştir.

Fan vd., (2019), doğrusal olmayan dinamik sistem analizleri yoluyla Çin'de çevresel vergilerin yeşil kalkınma üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma sonuçları bir çevre vergisi uygulandığında, sıkı hükümet kontrollerinin, aktif tüketici bilincinin ve de ileri bir teknoloji seviyesinin ekonomik büyümeyi

canlandırabileceği, kirlilik yoğunluğunu azaltabileceği ve kaynak yoğunluğunu kontrol edebileceğini göstermiştir.

Hashmi ve Alam (2019), 1999-2014 döneminde OECD ülkelerinde çevresel düzenleme, inovasyon, CO2 emisyonları, nüfus ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Panel veri analizlerinin uygulandığı çalışmada çevre dostu patentlerdeki %1'lik bir artışın karbon emisyonlarını %0,017 oranında azalttığı ve kişi başına çevre vergisi gelirlerinde %1'lik bir artışın OECD ülkelerinde karbon emisyonlarını %0,03 düşürdüğü gösterilmiştir.

Hassan vd., (2019), 1994-2013 döneminde 31 OECD ülkesinde çevresel vergiler, reformlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizleri uygulayarak incelemiştir. Araştırmada çevreyle alakalı vergi gelirlerinin ekonomik büyümenin başlangıç seviyesiyle etkileşime girmesine izin verildiğinde, bu vergilerin toplam gelirlerinin kısa ve uzun dönemde ekonomik büyümeyle negatif ilişkili olduğu gösterilmiştir. Ayrıca, ekonomik büyümenin başlangıç seviyesi ne kadar yüksekse, çevreyle alakalı vergi gelirlerinin ekonomik büyüme oranını o kadar arttırdığı tespit edilmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma, yatırım ve kamu harcamaları arasındaki ilişki üzerine yapılmış ampirik araştırmalar

Kalkınma kavramının geniş kapsamlı olması sanayileşme, büyüme, gelişme, sürdürülebilirlik gibi birçok anlamı içinde barındırması sebebiyle literatürdeki çalışmalarda kalkınmayı temsilen birçok değişken kullanılmıştır. Uzun dönemde kalkınma kavramı ekonomik büyüme ile aynı anlama gelir. Bu nedenle yatırım ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişki incelenirken ekonomik büyüme ve yatırım arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Çünkü yatırımlar ekonomik büyümeyi önemli derece etkilemekte bunun yanı sıra büyüme üretim kapasitesini belirleyerek sürdürülebilir kalkınma üzerinde önemli rol oynamaktadır. Kamu harcamaları ise devlet tarafından birçok alana yönelik (eğitim, sağlık gibi) yapılmasından dolayı ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan etkisinden bahsetmek mümkündür. Ancak kamu harcamalarının en fazla etkisi ekonomi üzerinde ortaya çıkmıştır. Kamu harcamaları ekonomiyi büyüme kanalıyla etkilemektedir. Bazı iktisatçılar göre kamu kesiminin rolünün artmasının verimliliği azaltacağını bundan dolayı kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceğini savunmuştur. Bazı iktisatçılar ise kamu kesiminin fiziki ve beşerî sermayeyi ortaya çıkarmada önemli rol oynayarak büyümeyi ve sürdürülebilir kalkınmayı pozitif yönlü etkileyeceğini savunmuşlardır. Çalışmanın bu bölümünde sürdürülebilir kalkınma yatırım ve kamu harcamaları arasında ilişki, yatırım-ekonomik büyüme, kamu harcamaları- ekonomik büyüme ve kamu harcamaları kalkınma arasındaki ilişkiye bakılarak incelenmiştir.

Chrow (1993) 1952-1985 dönemi için sabit sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Çin için regresyon analizi ile incelemiştir. Çalışmada sabit sermaye yatırımlarında meydana gelen %1'lik artışın ekonomik büyümeyi %0,0045 oranında arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Berber vd. (2001) 1968-1998 dönemi için Türkiye'de ekonomik büyüme ve yatırım harcamaları ilişkisini yatırım bileşenleri imalat, enerji ve ulaştırma sektörleri için AK modeli kullanarak incelemiştir. Çalışmada yatırımlardaki sürekli artışların ekonomik büyümede sürekli bir artış meydana getirmediği vurgulanmıştır.

Huang (2016) 2001-2012 dönemi için ekonomik büyüme ve yatırım harcamaları arasındaki ilişkiyi Çin'in 30 bölgesi için panel veri analizi ile incelemiştir. Çalışmanın sonucunda yatırım harcamalarının çevreyi negatif etkilediği ancak ekonomik büyümeyi arttırdığı ifade edilmiştir.

Simionescu (2016) 2008-2014 dönemi için doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 28 AB ülke için panel veri analizi ve Bayesyen yöntemi ile incelemiştir. Çalışmada 2008 yılına kadar ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ancak pozitif etkinin ülkelere göre farklılık gösterdiği ve 2014 yılı ile kıyaslandığında bu farklılığın azaldığı gözlemlenmiştir.

Ağır ve Rutbil (2019) 1985-2017 dönemi için doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 20 gelişmekte olan ülke için yeni nesil panel yöntemleri kullanarak

incelemiştir. Çalışmada ülkelerin yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeyi arttırmadığı ifade edilmiştir.

Esen ve Farahmand (2020) 1980-2017 dönemi için sabit sermaye yatırımları ve sürdürülebilir ekonomik büyüme arasındaki ilişki Afganistan için ARDL sınır testi yaklaşımı ile incelenmiştir. ARDL modeli sonucunda sabit sermaye yatırımları ile sürdürülebilir ekonomik büyüme arasında herhangi bir eşbütünleşme ilişkisi bulunamamış, ancak Granger nedensellik testine göre sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinden bahsedilmiştir.

Ghaliya (1997) 1960-1996 dönemi için Suudi Arabistan'da kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VAR yöntemi ile incelemiştir. Çalışmanın sonucunda kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunamamıştır.

Altunç (2011) 1960-2009 dönemi verilerini kullanarak Türkiye için kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi yaklaşımı ve Granger nedensellik testi ile incelemiştir. Çalışmada kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ifade edilmiştir.

Srinivasan (2013) 1973-2012 dönemi için Hindistan'da kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme yaklaşımı ve hata düzeltme modeli ile incelemiştir. Eşbütünleşme testi sonuçlarına göre uzun dönemde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişkiye rastlanılmıştır. Hata düzeltme modeline göre ise hem uzun dönemde hem kısa dönemde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sinevicieno (2015) 2003-2012 dönemi için AB ülkelerinde (Hırvatistan ve Lüksemburg hariç) kamu harcamaları ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi sürdürülebilir kalkınma bağlamında incelemiştir. Çalışmanın sonucunda kalkınmış ülkelerde kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi arttırdığı fakat kamu harcamalarının yapısında kamu sektörü yatırımlarının oranının nispeten daha düşük olduğu ifade edilmiştir.

Çelikkaya ve Sezgin (2015) 2008-2012 dönemi için Türkiye' de oluşturulan sosyo-ekonomik endeksini kullanarak 81 ilde kamu harcamaları ve kalkınma arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile incelemiştir. Çalışmada kamu harcamalarının sosyo-ekonomik endeksi üzerinde pozitif yönlü bir ilişki olduğu vurgulanmıştır.

Yayla ve Şaşmaz (2020) 1995-2017 dönemi için 26 OECD ülkesinde kamu harcamalarının insani gelişme endeksi üzerindeki etkisini panel veri analizi ile incelemiştir. Analiz sonucunda insani gelişme endeksinden kamu harcamalarına yönelik tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiş ve sosyal gelişmelere paralel olarak kamunun ekonomi içindeki payının kaçınılmaz olacağı ifade edilmiştir.

Yöntem

Bu araştırmada çevresel vergi politikalarının sürdürülebilir kalkınma ile olan ilişkisi incelenmiştir. Başka bir ifadeyle, Ekonomik kalkınma ve İşbirliği Örgütüne (OECD) üye 35 ülkede³ çevresel vergilerin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisi saptanmaya çalışılmıştır. Daha önce verilen literatür çalışmaları özetlenecek olunursa, çevresel vergilerin temel amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Piyasa başarısızlığını ortaya çıkaran negatif dışsallıkların fiyatlara yansıtılarak giderilmesi,
- Vergilerin fiyatlara yansıtılması yoluyla firmaların ve tüketicilerin çevresel ayak izlerini en iyi nasıl azaltabileceğinin belirlenmesi,
- Sürdürülebilir kalkınma bağlamında çevresel sürdürülebilirliğin devamının sağlanması,
- Emek üzerinden alınan vergi yükünün düşürülmesi (istihdamın artırılması) ve finansman sağlama amacıyla,

³ Örnekleme oluşturan OECD ülkeleri Ek-1'de açıklanmıştır.

- En önemlisi ise çevre kirliliğine neden olan ya da doğal kaynak kullanımını arttıracak faaliyetleri azaltması olarak sıralanabilir.

Bu bağlamda araştırmanın ikinci temel amacı, araştırma ülkelerinde çevresel politikaların sürdürülebilir kalkınmanın desteklemesi bakımından ne ölçüde etkin olduğunun tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda, OECD ülkelerinin 1995-2019 arasındaki dönemi Kao (1999) ve Pedroni (1999, 2004) eşbütünleşme testleri kullanılarak incelenmiştir⁴. Değişkenler arasındaki ilişkinin uzun dönem esneklikleri ise Panel Dinamik En Küçük Kareler (PDOLS), Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler (FMOLS) ve Ortalama Grup En Küçük Kareler (DOLSMG) tahmincileri kullanılarak tahmin edilmiştir. Kao & Chiang (2001) tarafından önerilen PDOLS tahmincisi, uzun dönemde parametrelerin homojen olduğunu varsaymaktadır. Pedroni (1996, 2000) ve Pedroni (2001) tarafından önerilmiş FMOLS ve DOLSMG tahmincileri ise parametrelerin heterojen olduğu üzerine kuruludur. DOLSMG tahmincisinin önemli bir avantajı değişkenlerin öncül değerlerinin ve gecikmelerinin eklenmesiyle geri bildirim ve içsellığın ortadan kaldırılmasıdır (Tatoğlu, 2017).

Araştırma kapsamında kurulan modellerin temel formülasyonu aşağıdadır:

$$SURKAL = f(CEV_{it}, LN(YO)_{it}, KHAR_{it}) \quad (1)$$

Burada;

SURKAL; Sürdürülebilir kalkınmayı,

CEV; Çevresel vergileri,

LN(YO); yatırım oranlarını,

KAMUHAR; kamu harcamalarını temsil etmiştir.

Araştırmada değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin DOLSMG tahmincisine göre uyarlanmış modeli aşağıdadır:

$$SURKAL_{it} = \alpha_0 + \beta_1 CEV_{it} + \beta_2 LN(YO)_{it} + \beta_3 KHAR_{it} + \mu_{it} \quad (2)$$

Yukarıdaki modelde “ μ_{it} ” hata terimini temsil etmiştir. Araştırmada kullanılan değişkenler Tablo 1’de verilmiştir. Bağımlı değişken olarak literatürde standart değişkenlerden birisi olarak kullanılan sürdürülebilir kalkınma endeksi kullanılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma endeksi, ulusların beşerî kalkınmasının sağlanmasında ekolojik verimliliğin hesaplanması için tasarlanmış bir endeks olup iki kısımdan oluşur (sustainabledevelopmentindex.org, 07.05.2021):

- Birincisi, yaşam beklentisi endeksi, eğitim endeksi ve değiştirilmiş gelir endeksinin geometrik ortalaması olarak hesaplanan beşerî kalkınma endeksi,
- İkincisi, tüketime dayalı CO2 emisyonlarının ve karbon ayak izinin gezegen sınırlarının kişi başına düşen paylarının aşma derecesi olarak hesaplanan ekolojik etki endeksidir.

Sürdürülebilir kalkınma endeksi beşerî kalkınma endeksinin ekolojik etki endeksine bölünmesi şeklinde hesaplanmaktadır. Bu bakımdan, ekonomik ve sosyal faktörlerin yanında çevresel faktörlerinde ulusal kalkınma içerisindeki rolü gösterilmeye çalışılmaktadır. Araştırmada çevresel vergilerin temsilen OECD tarafından 1994 yılından beridir her yıl düzenli bir şekilde hesaplanan çevresel vergiler kullanılmıştır. OECD, tarafından ifade edildiği üzere çevresel vergiler hükümetlerin mal ve hizmetlerin görelî fiyatlarını şekillendirmesi için önemli bir araç olarak görülebilir ve enerji ürünleri (araç yakıtları dahil); motorlu taşıtlar ve ulaşım hizmetleri; hava ve su, ozon tabakasını incelten maddeler, noktasal olmayan belirli su kirliliği kaynakları, atık yönetimi ve gürültünün yanı sıra su, arazi, toprak, ormanlar, biyolojik çeşitlilik, vahşi yaşam ve balık stoklarının yönetimini içermektedir (data.oecd.org/envpolicy/environmental-tax.htm, 07.05.2021). Araştırmada, sürdürülebilir kalkınma ve çevresel vergiler ilişkisi incelenirken, bu ilişkiyi yönlendirdiği düşünülen kontrol değişkenleri kullanılmıştır. Bunlar; yatırım oranları, kamu harcamaları ve nüfus değişimidir. Araştırma değişkenleri Tablo 1’de verilmiştir.

⁴ Bu araştırmada ikinci veriler kullanıldığı için herhangi bir etik beyana gerek yoktur.

Tablo 1: Araştırma değişkenleri

Değişken	Açıklama	Türü	Kaynak
Bağımlı Değişken			
SURKAL	Sürdürülebilir kalkınma endeksi	Düzye değerleri kullanılmıştır.	https://www.sustainabledevelopmentindex.org/
Bağımsız Değişken			
CVERGİ	OECD tarafından hesaplanan çevresel vergi endeksi	Çevre vergilerinin toplam vergilere oranı alınmıştır.	http://www.oecd.org/
LN(YO)	Yatırım oranları	Sabit sermaye oluşumunun doğal logaritması alınmıştır.	Dünya Bankası
KHAR	Kamu harcamaları	GSYH'ye oranı alınmıştır.	Dünya Bankası

Bulgular ve tartışma

Araştırmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de verilmiştir. Tanımlayıcı değişkenler üzerinden ülkelerin sürdürülebilir kalkınma düzeyleri ve çevre vergilerinin oranı açık bir biçimde görülebilir. Bağımlı değişken olan SURKAL’ın ortalama değeri 0.481 iken, maksimum değeri, 0.816, minimum değeri ise 0.151’dir. CEV’in ortalama değeri 7.237 iken, maksimum değeri 16.960, minimum değeri -12.143’dür. Gözlem sayısı ise 831’dir (34*25). Görüldüğü panel veri seti son derece dengelidir. Araştırmada kontrol değişkeni olarak kullanılan LN (YO) ve KHAR’ın ortalama değerleri sırasıyla; 25.012 ve 98.571 iken, maksimum değerleri 28.965 ve 120.693, minimum değerleri ise 20.526 ve 66.698’dir.

Tablo 2: Tanımlayıcı istatistikler

	SURKAL	CEV	LN(YO)	KHAR
Ortalama	0.481471	7.237379	25.01271	98.57104
Ortanca	0.476000	7.053000	24.95812	98.98728
Maximum	0.816000	16.96000	28.96561	120.6930
Minimum	0.151000	-12.14300	20.52606	66.69866
S. Sapma	0.179530	2.598414	1.596053	5.748141
Gözlem	831	831	831	831

Araştırmada sürecinde tahmin edilen modellerde herhangi bir çoklu doğrusallık probleminin olup olmadığı korelasyon matrisi tablosu üzerinden incelenmiştir. Tablo 3’te görüldüğü üzere, değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisi kabul edilebilir sınırlar içerisindedir. Bu bakımdan, herhangi bir çoklu doğrusallık probleminin bulunmadığı söylenebilir. Bunun yanında, korelasyon matrisleri araştırmacılara değişkenler arasındaki ilişkiye dair bilgi verdiği için kullanılacak ekonometrik yöntemlerin seçiminde ve değişkenler arasındaki etkileşimin gücü konusunda kestirimler yapmasına imkân tanır. Örneğin, Tablo 3’de görüldüğü üzere, sürdürülebilir kalkınma endeksi ve çevre vergileri arasında negatif yönlü bir korelasyon ilişkisi vardır.

Tablo 3: Korelasyon matrisi

	SURKAL	CEV	LN(YO)	KHAR
SURKAL	1.000			
CEV	0.153	1.000		
LN(YO)	-0.222	-0.262	1.000	
KHAR	0.182	0.017	-0.098	1.000

Araştırmada örnekleminin çok sayıda ülke kapsamı ve bu ülkelerin birbirleriyle olan yoğun ekonomik ve ticari ilişkileri göz önünde bulundurularak, tahmin edilen serilerin yatay bağımlılığı içerip içermediği Pesaran (2004) CD testi kullanılarak incelenmiştir. CD testi kullanılırken kurulan hipotezler aşağıdaki gibidir (Tatoğlu, 2017):

$$H_0: p_{ij}=0$$

$$H_1: p_{ij}\neq 0$$

Burada p_{ij} : i ve j kalıntının korelasyon katsayısını göstermektedir.

Pesaran (2004) CD testi, birim boyutunun (N) zaman boyutundan (T) büyük olduğu örneklerde son derece etkindir. Tahmin edilen serilerin yatay kesit bağımlılığı tespit edilirken, dengeli panel modelleri için;

$$CD = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{P}_{ij} \right) \quad (4)$$

Dengesiz panel modelleri için ise;

$$\sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=0}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \sqrt{T_{ij} P_{ij}} \right) \quad (5)$$

Buradan p_{ij} ;

$$\hat{p}_{ij} = \hat{p}_{ji} = \frac{\sum_{t=1}^T e_{it} e_{jt}}{\left(\sum_{t=1}^T e_{it}^2 \right)^{\frac{1}{2}} \left(\sum_{t=1}^T e_{jt}^2 \right)^{\frac{1}{2}}} \quad (6)$$

Şeklinde tanımlanmaktadır (Tatoğlu, 2017:105-106).

Pesaran (2004) CD test sonuçlarına göre, NUFUS dışındaki tüm değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı problemi vardır. Bu bakımdan, bu değişken dışındaki bütün serilerin durağanlığı birinci nesil IPS, ADF-Fisher ve PP-Fisher panel birim kök testlerinin yanında yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulunduran Pesaran (2007) yatay kesit genişletilmiş Dickey Fuller (CADF) testi kullanılarak incelenmiştir. Pesaran (2007) CADF testi aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Pesaran, 2007):

$$\Delta y_{it} = a_i + b_i y_{i,t-1} + c_i \hat{y}_{t-1} + d_i \Delta \hat{y}_{t-1} + e_{it} \quad (7)$$

$$t_i(N, T) = \frac{\Delta y' \bar{M}_\omega y_{i-1}}{\sigma'(y'_{i-1} \bar{M}_\omega y_{i-1})^{1/2}} \quad (8)$$

IPS testinin yatay kesit olarak genişletilmiş biçimi olan CIPS testi aşağıdaki gibidir:

$$CIPS(N, T) = t - \bar{bar} = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (9)$$

Tablo 4'de görüldüğü üzere, birinci nesil IPS, ADF-Fisher ve PP-Fisher test sonuçlarına göre CEV ve KHAR serileri düzey değerlerinde (I [0]), SURKAL ve LN (YO) serileri ise birinci farklarında (I [1]) durağandır. Ancak, yatay kesit bağımlılığının olduğu durumlarda birinci nesil panel birim kök testleri güvenilirliğini yitirmektedir. Dolayısıyla, araştırma kapsamında yatay kesit bağımlılığını dikkate alan CADF-CIPS testleri göz önünde bulundurulmuştur. CADF ve CIPS test sonuçlarına göre LN (YO) değişkeni düzey değerinde durağan iken, SURKAL, CEV ve KHAR birim kök içermektedir. Bununla birlikte, bütün seriler I [1] düzeyinde durağanlaşmıştır. Dolayısıyla, Pedroni ve Kao eşbütünlük testlerinin temel varsayımı olan bütün serilerin birinci farklarında durağan olma koşulu sağlanmıştır.

Tablo 4: Panel birim kök testleri

	IPS	ADF-Fisher	PP-Fisher	CADF		CIPS		CD Testi
	Sabitli+ Trendli	Sabitli+ Trendli	Sabitli+ Trendli	Sabitli	Sabitli+ Trendli	Sabitli	Sabitli+ Trendli	
SURKAL	-0.080	65.326	42.816	-4.539***	1.498	-2.154*	-2.186	68.904 (0.000)
ΔSURKAL	-15.391***	324.277***	381.983***	-3.827***	-1.351*	-	-4.035***	
CVERGI	-1.672**	91.495**	74.252	0.231	2.111	-	-	17.031 (0.000)
ΔCVERGI	-13.963***	317.099***	382.276***	-6.529***	-4.185***	-	-	
LN(YO)	0.082	59.101	34.707	-4.351***	-1.383*	-	-	86.927 (0.000)
Δ LN(YO)	-9.857***	208.699***	205.066***	-7.153***	-3.842***	-	-	
KHAR	-1.713**	90.735**	94.660**	-0.801	0.832	-	-	7.411 (0.000)
ΔKHAR	-16.446***	344.713***	1168.95***	-2.097***	-3.428***	-	-	

***, ** ve * sırasıyla, $p \leq 0.01$, $p \leq 0.05$ ve $p \leq 0.10$ anlamlılığı temsil etmiştir.

Birinci nesil panel birim kök testleri uygulanırken, Schwarz bilgi kriteri kullanılmış, gecikme uzunluğu olarak Barlett ve Newey-West yöntemi seçilmiştir.

CADF-CIPS testleri için maksimum gecikme uzunluğu “3” olarak seçilmiştir.

SURKAL dışındaki değişkenlerde gözlem kaybı olduğu için CIPS testi hesaplanmamıştır.

Araştırmada değişkenler arasındaki ilişki tahmin edilmeden önce, kullanılacak tahmincinin homojenlik durumu Swamy S testi kullanılarak incelenmiştir. Tablo 5’teki Swamy test sonuçlarına göre ($p \leq 0.05$) tahmin edilecek modelin heterojen olması gerekmektedir. Bu bakımdan, araştırmada uzun dönem parametrelerinin homojen olması varsayımını kabul eden PDOLS tahmincisinin yanında heterojenliği varsayan FMOLS ve DOLSMG tahmincileri kullanılarak değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 5: Swamy S homojenite ve Hausman testi

Test	Test Parametresi (χ^2)	Prob.
Swamy S Testi	99653.64	[0.000]

Tablo 6’da görüldüğü üzere, Kao (1999) ve Pedroni (1999, 2001) eşbütünleşme test sonuçları, değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme bulunduğunu doğrulamıştır. Pedroni (1999, 2001) eşbütünleşme testi grup istatistikleri eşbütünleşme vektörlerinin heterojen olduğunu göstermiştir. Gerek Swamy S heterojenlik testi gerekse de Pedroni grup istatistikleri tahmin edilecek modellerde heterojenliğin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Bu bakımdan, değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki heterojenliği varsayan FMOLS ve DOLMS tahmincileri kullanılarak analiz edilmiştir. Aynı zamanda karşılaştırma yapılması adına PDOLS tahmincisi bulguları verilmiştir. DOLSMG tahmini yapılırken standart hatalar verilmediği için Tablo 6’ya sadece hesaplanan katsayılar ve t-istatistik değerlerinin olasılık karşılıkları verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, çevre vergilerini temsil eden CEV değişkeninin sürdürülebilir kalkınma endeksini temsil eden SURKAL değişkeni üzerindeki etkisi bütün modeller için pozitif yönlü ve anlamlıdır. Buna göre, OECD ülkelerinde çevre vergilerinin arttırılması sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmiştir. Aynı zamanda, bu bulgu araştırma ülkelerinde çevre vergilerinin son derece etkin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Yatırım oranlarını temsil eden LN (YO) değişkeninin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisi ise PDOLS modelinde anlamsızken, FMOLS ve DOLSMG modellerinde negatif yönlü ve anlamlı bulunmuştur. Buna göre, yatırım oranları arttıkça sürdürülebilir kalkınma bundan olumsuz etkilenmiştir. Artan yatırım oranları, endüstriyel faaliyetlerdeki yoğunlaşmanın ciddi bir göstergesidir. Özellikle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında endüstriyel faaliyetlerde görülen ciddi yükseliş, çevresel bozulmayı tetiklemiştir. Bunun yanında, yöntem kısmında bahsedildiği üzere sürdürülebilir kalkınma endeksi kalkınmanın sadece ekonomik ve beşerî boyutunu değil çevresel yönünü de ölçmektedir. Bu bakımdan, araştırma bulguları artan yatırım oranlarının çevre üzerindeki olumsuz etkisinin yükseldiğini göstermiştir. Kamu harcamalarını temsil eden KHAR değişkeninin sürdürülebilir kalkınma endeksi üzerindeki etkisi bütün modeller için pozitif yönlü ve anlamlıdır. Tablo 2’deki tanımlayıcı istatistiklerde görüldüğü üzere,

araştırma ülkelerinde ekonomik kalkınma içerisinde kamu harcamalarının rolü ve boyutu çok önemlidir. Dolayısıyla, artan kamu harcamaları, bu ülkelerde sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmiştir.

Tablo 6: Kao (1999) eşbütünleşme ve regresyon tahmini sonuçları

SURKAL bağımlı değişkendir.

Değişken	PDOLS	FMOLS	DOLSMG
CEV	.004* (.002)	0.008** (0.003)	.003***
LN (YO)	.011 (.014)	-0.011*** (0.004)	-.142***
KHAR	.008*** (.001)	0.007***	.006***
GÖZLEM	594	797	729
ÜLKE	34	34	34
Wald (F-İstatistik)	49.32*** (0.000)	72162.397*** (0.000)	
Pedroni (1999, 2001) Eşbütünleşme Testi			
Panel v-İstatistik	0.965	Grup rho-İstatistik	2.545
Panel rho-İstatistik	0.624	Grup PP-İstatistik	-2.598***
Panel PP-İstatistik	-2.340***	Grup ADF-İstatistik	-5.958***
Panel ADF-İstatistik	-4.435***		
Kao (1999) Eşbütünleşme Testi			
	t-İstatistik	Prob.	
	-4.758	0.000	

***, ** * sırasıyla, $p \leq 0.01$, $p \leq 0.05$ ve $p \leq 0.10$ anlamlılığı temsil etmiştir.

Pedroni eşbütünleşme testi uygulanırken, genel testler için ağırlıklandırılmış istatistik değerleri verilmiştir.

Tablo 7’de DOLSMG tahmincisinden elde edilen ülke verileri gösterilmiştir. Buna göre, Çekya, Estonya, Macaristan, İsrail, Güney Kore, Letonya, Yeni Zelanda, İspanya ve İsveç’te çevre vergilerinin sürdürülebilir kalkınma üzerinde herhangi bir etkisi saptanmamıştır. Avusturya, Kanada, Şili, Danimarka, Finlandiya, Meksika, Hollanda, Polonya, Slovenya ve İsviçre ile ABD’de ise çevre vergilerinin sürdürülebilir kalkınmayı negatif yönlü etkilediği görülmüştür. Geriye kalan 14 ülkede ise çevre vergilerinin sürdürülebilir kalkınmayı teşvik ettiği gösterilmiştir.

Tablo 7: Pedroni (2001) DOLSMG tahmininin ülkelere göre değişimi

	CEV	LN (YO)	KHAR
Avustralya	.012**	-.045***	-.0008
Avusturya	-.072***	-.419***	.003
Belçika	.070	-.082	-.0002
Kanada	-.066***	-.106***	.002
Şili	-.012***	-.051***	-.003***
Çekya	.015	-.120***	.017***
Danimarka	-.051***	-.509***	.025***
Estonya	-.002	-.295***	.002
Finlandiya	-.103***	-.131*	-.004
Fransa	.249***	-.398***	.097***
Almanya	.080***	.064	.022***
Yunanistan	.057***	-.012	.015***
Macaristan	.008	-.046**	-.0008
İzlanda	.053***	.090***	-.011***
İrlanda	.052*	-.147***	-.010***
İsrail	-.012	-.179***	-.012**
İtalya	.060***	-.271***	.023***
Japonya	.032***	.610***	-.022***
Güney Kore	-.064	-.424***	-.007
Letonya	.009	-.071***	.020***
Meksika	-.0004***	.019***	-.0005
Hollanda	-.116***	-.0152*	.050***
Yeni Zelanda	-.093	-.181***	-.043*
Norveç	.022**	-.128***	-.003***
Polonya	-.032***	-.133***	.0188***
Portekiz	.041***	.001	-.010***
Slovakya	.024***	-.329***	.005***
Slovenya	-.014***	-.345***	.011***
İspanya	-.049	-.359***	.008***
İsveç	.047	-.343***	.004
İsviçre	-.038***	.022	.057***
Türkiye	.008***	-.017***	-.002***
İngiltere	.049*	-.163***	-.019***
ABD	-.029*	-.111***	-.008***

***, ***, * sırasıyla, $p \leq 0.01$, $p \leq 0.05$ ve $p \leq 0.10$ anlamlılığı temsil etmiştir.

Sonuç ve öneriler

On sekizinci yüzyılda ortaya çıkan sanayi devrimi ile başlayan çevresel bozulma, İkinci Dünya Savaşı'ndan harap bir biçimde çıkan batılı ülkelerdeki hızlı toparlanmayla birlikte küresel ekolojik dengeyi ve biyosferi tehdit eder hale gelmiştir. Buna tepki olarak 1950'lerde ortaya çıkan çevreci hareketler, çevresel sorunlar konusunda uluslararası farkındalık oluşmasına zemin oluşturmuş, bunun sonucunda yirminci yüzyılın sonuna doğru hükümet başkanları ve sivil toplum kuruluşlarının geniş katılımıyla bir dizi uluslararası çevresel zirveler düzenlenmiştir. Bu zirvelerde sürdürülebilir kalkınma kavramı tartışılmış ve bu olgunun insanlığın geleceği açısından vazgeçilmez bir unsur olduğu üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma, dünyanın mevcut kaynaklarını, gelecek nesillerin haklarını gasp etmeden etkin bir şekilde kullanabilmek ve sürdürülebilir hale getirmeyi içerir. Bu kavram, ekonomik, sosyal ve çevresel sütunlar üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla, sürdürülebilir kalkınmanın temel amacı, ekonomik kalkınmayı ve sosyal refah düzeyini arttırmanın yanında dünyanın kıt kaynaklarını ve çevreyi korumak temel ilke olarak benimsenmiştir. Günümüzde artan çevre bilinci, politikacıların ve firmaların üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Bunun sonucunda, özellikle firmaların yapmış olduğu mal ve hizmet faaliyetlerinin çevreye verdiği zararların önüne geçilmesi için çevresel

vergiler konulmuştur. Çevresel vergiler, çevreyi ve ekolojik dengeyi olumsuz etkileyebilecek her türlü salınımın maliyeti olarak görülebilir. Bu bakımdan, etkin çevresel vergilerin getirilmesi, insan faaliyetleri ve çevresel bozulmalar arasında güçlü bir bariyer rolünü üstlenebilir. Bu durum, aynı zamanda ülkelerin sürdürülebilir kalkınmalarını destekleyebilir.

Bu araştırmada çevresel vergiler ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmiştir. Başka bir ifadeyle, uzun dönemde artan çevresel vergilerin sürdürülebilir kalkınmayı ne ölçüde etkilediği sorgulanmıştır. Çevresel vergileri temsilen OECD ülkelerindeki çevre vergileri kullanılmıştır. OECD ülkeleri, günümüzde küresel aktivitenin önemli bir kısmını üstlenen gelişmiş ve üst-orta gelişmekte olan ülkeler grubundan oluşmuştur. Sürdürülebilir kalkınmayı temsilen ise sürdürülebilir kalkınma endeksi kullanılmıştır. Bu endeksin kullanılmasındaki en temel neden, ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasının yanında çevresel kalkınma boyutunu da güçlü bir şekilde yansıtmasıdır. Sonuçlar, çevresel vergiler ile sürdürülebilir kalkınma arasında uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Buna göre, artan çevre vergileri uzun dönemde OECD ülkelerinin sürdürülebilir kalkınmalarını olumlu etkilemiştir. Bu bulgu, literatürdeki mevcut birçok çalışma ile uyumludur. Bu bakımdan, Ono (2003), Dökmen (2013), Rosiek (2015), Andrei vd. (2016), Fan vd. (2019), Hashmi ve Alam (2019) çalışmaları desteklenmiştir.

Araştırmada çevresel vergiler ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi incelenirken, yatırım oranları ile kamu harcamaları kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır. Yatırım oranlarının uzun dönemde sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisinin negatif yönlü ve anlamlı olduğu görülmüştür. Sabit sermaye yatırımlarının ve dolayısıyla yatırım oranlarının artması aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir boyutu olan ekonomik kalkınmayı olumlu etkilemektedir. Bununla birlikte, artan yatırım oranları, endüstriyel faaliyetlerdeki yoğunlaşmanın önemli bir göstergesidir. Özellikle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında endüstriyel faaliyetlerde görülen ciddi yükseliş, çevresel bozulmayı tetiklemiştir. Bunun yanında, yöntem kısmında bahsedildiği üzere sürdürülebilir kalkınma endeksi kalkınmanın sadece ekonomik ve beşerî boyutunu değil çevresel yönünü de ölçmektedir. Bu bakımdan, araştırma bulguları artan yatırım oranlarının çevre üzerindeki olumsuz etkisinin yükseldiğini göstermiştir. Bu bulgu Huang (2016) çalışmasını desteklemiştir.

Bir başka açıklayıcı değişken olan kamu harcamalarının ise uzun dönemde sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisi pozitif yönlü ve anlamlı bulunmuştur. Araştırma ülkelerinde ekonomik kalkınma içerisinde kamu harcamalarının rolü ve boyutu çok önemlidir. Dolayısıyla, artan kamu harcamaları, bu ülkelerde sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmiştir. Bu bulgu Altunç (2011), Srinivasan (2013), Çelikkaya ve Sezgin (2015) ve Sinevicieno (2015) çalışmalarını desteklemiştir.

Araştırma sonuçları çeşitli politik çıkarımlar ve ileride yapılacak araştırmalara bir dizi öneriler sunmaktadır:

- Çevresel vergileri destekleyecek politikaların geliştirilmesi aynı zamanda uzun dönemde sürdürülebilir kalkınmanın artırılmasını teşvik edecektir.
- Bununla birlikte, ileride yapılacak araştırmalar çevresel vergilerin ülkeler özelinde ve dönemsel olarak karşılaştırılmasına imkân tanınması bakımından önemli olacaktır.
- Araştırma sonuçları, aynı zamanda OECD ülkelerinde çevresel vergilerin ne ölçüde etkin olduğunun görülmesine imkân tanımıştır. Buna göre, bu ülkelerdeki çevresel vergilerin sürdürülebilir kalkınmayı artırması göz önünde bulundurulduğunda, son derece etkin oldukları söylenebilir.
- Bu bakımdan, çevresel vergilerin uygulanmadığı birçok ülkede bu vergilerin getirilmesi konusunda hükümetlerin teşvik edilmesi, dünyanın bir bütün olarak sürdürülebilirliğini olumlu etkileyecektir.
- Bu araştırmanın en önemli kısıtı çevresel vergilerin ülkelerin genel sürdürülebilir kalkınmaları üzerindeki etkisinin gösterilmesi, boyutsal düzeyde kalkınmayı ne ölçüde etkilediğinin gösterilmemesidir. Bu bakımdan ileride yapılacak araştırmalar boyutsal anlamda sürdürülebilir kalkınma ve çevresel vergi ilişkisini göstermesi bakımından faydalı olacaktır.
- Aynı zamanda çevresel vergilerin OECD ülkelerinde firmaları ne ölçüde etkilediğinin sektörel olarak karşılaştırılma incelenmesi önemlidir.

Kaynakça

- Abdullah, S. & Morley, B. (2014). Environmental taxes and economic growth: evidence from panel causality tests. *Energy Economics*, 42, 27-33. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2013.11.013>
- Ağır, H. ve Rutbil, M. (2019). Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme ilişkisinin ekonometrik analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2), 469-488.
- Altunç, Ö. F. (2011). Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye'ye ilişkin ampirik kanıtlar. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 145-157.
- Andrei J., Mieila M., Popescu GH., Nica E. & Cristina M. (2016). The impact and determinants of environmental taxation on economic growth communities in Romania. *ENERGİES*, 9(11), 902. <https://doi.org/10.3390/en9110902>
- Asteriou, D., Pilbeam, K. & Pratiwi, C. E. (2020). Public debt and economic growth: Panel data evidence for Asian Countries. *Journal of Economics and Finance*, 1-18. <https://doi.org/10.1007/s12197-020-09515-7>
- Baykal, H. ve Baykal, T. (2008). Küreselleşen dünya'da çevre sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1-17. 20 Kasım 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19561/208526> adresinden erişildi.
- Bedir, S. ve Güneş, H. (2016). Çevre vergileri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: AB ülkeleri için eşbütünleşme ve nedensellik analizleri. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(616), 10-21.
- Berber, M., Sivri, U. ve Artan, S. (2001). Türkiye'de yatırım harcamaları-ekonomik büyüme ilişkisi, AK modeli testi, 1968-1998. *İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 61-70.
- Bertinelli L., Strobl E. & Zou, B. (2008). Economic development and environmental quality: A reassessment in light of nature's self-regeneration capacity. *Ecological Economics*, 66(2), 371-378. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2007.09.013>
- Chow, G. (1993). Capital formation and economic growth in China. *Quarterly Journal of Economics*, (108), 809-842.
- Cioca L.I., Ivascu L., Rada E.C., Torretta V. & Ionescu G. (2015). Sustainable development and technological impact on CO2 reducing conditions in Romania. *Sustainability*, 7(2), 1637-1650. <https://doi.org/10.3390/su7021637>
- Çamur, D. ve Vaizoğlu, S.A. (2007). Çevreye ilişkin önemli toplantı ve belgeler. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6(4), 297-306.
- Çelikkaya, S. ve Sezgin, A. (2015). Kamu harcamalar olan etkileri: türkiye örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 40-59.
- Dökmen, G. (2012). Environmental tax and economic growth: A panel var analysis. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 43-65.
- Economics Online. Sustainable growth. 20 Kasım 2020 tarihinde https://www.economicsonline.co.uk/Managing_the_economy/Sustainable_growth.html adresinden erişildi.
- Ethem, E., ve Farahmand, M. A. (2020). Sabit sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisi: afghanistan üzerine ampirik bir analiz. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 131-136.
- Fan, X., Li, X. & Yin, J. (2019). Impact of environmental tax on green development: a nonlinear dynamical system analysis. *PLoS ONE*, 14(9), 1-23. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0221264>
- GHALI, K.H. (1997). Government spending and economic growth in Suudi Arabia. *Journal Of Economic Development*, 22(2), 165-172.
- Ghanem, S.K. (2018). The relationship between population and the environment and its impact on sustainable development in Egypt using a multi-equation model. *Environmental Development Sustainable*, 20, 305-342. <https://doi.org/10.1007/s10668-016-9882-8>
- Greiner, A. & Semmler, W. (2008). *The Global Environment, Natural Resources, and Economic Growth*. Oxford Press.
- Grossman, B. (1999). Pollution tax. *Center for Environmental Economics and Management*, 20 Kasım 2020 tarihinde <https://reference.findlaw.com/lawandeconomics/2500-pollution-tax.pdf> adresinden erişildi.

- Harris, J. (2000). *Basic principles of sustainable development*. Global Development and Environment Institute Working Paper:00-04, USA:Tufts University.
- Hashmi, R. ve Alam, K. (2019). Dynamic relationship among environmental regulation, innovation, co2 emissions, population, and economic growth in OECD countries: A panel investigation. *Journal of Cleaner Production*, 231, 1100–1109. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.05.325>
- Hassan, M., Oueslati, W. & Rousselière, D. (2019). Environmental taxes, reforms and economic growth: an empirical analysis of panel data. *Economic Systems*, 44(3), 10086, 1-16. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2020.100806>
- He, P., Zhang, Y., Yuan, Y., Qiao, Y., Xin, L. & Zou, X. (2018). The relationship between environmental taxation, environmental performance and economic growth: comparative study of Sweden and China 1985-2016. *Ekoloji*, 28(107), 401-410.
- Huang, J., Chen, X., Huang, B. & Yang X. (2016). Economic and environmental impacts of foreign direct investment in China: A spatial spillover analysis. *China Economic Review*, 1-23.
- Kao, C. (1999). Spurious regression and residual-based tests for cointegration in panel data. *Journal of Econometrics*, 90, 1-44. doi: [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(98\)00023-2](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(98)00023-2)
- Lu, Z. N., Chen, H., Hao, Y., Wang, J., Song, X. & Mok, T. M. (2017). The dynamic relationship between environmental pollution, economic development and public health: Evidence from China. *Journal of Cleaner Production*, 166, 134-147. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.08.010>
- Nevado-Peña, D., López-Ruiz, V. R. & Alfaro-Navarro, J. L. (2015). The effects of environmental and social dimensions of sustainability in response to the economic crisis of european cities. *SUSTAINABILITY* 7(7), 8255-8269. <https://doi.org/10.3390/su7078255>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (OECD). (2011). *Environmental taxation a guide for policy makers*. Paris: OECD. 20 Kasım 2020 Tarihinde <https://www.oecd.org/env/tools-evaluation/48164926.pdf> adresinden erişildi.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (OECD). (2021). *Environmental tax (indicator)*. 20 Kasım 2020 tarihinde <https://data.oecd.org/> adresinden erişildi.
- Ono, T. (2003). Environmental tax policy in a model of growth cycles. *Economoc Theory*, 22, 141–168. <https://doi.org/10.1007/s00199-002-0286-7>
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2008a). More information on environmentally related taxes, fees and charges. 20 Kasım 2020 tarihinde <https://www.oecd-ilibrary.org>. adresinden erişildi.
- Özdemir, B. (2009). Küresel kirlenme sürdürülebilir ekonomik büyüme ve çevre vergileri. *Maliye Dergisi*, 156(1): 1-36. 20 Kasım 2020 tarihinde <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/01.Biltekin.Ozdemir.pdf> adresinden erişildi.
- Özer, A. Ö. (1995). Güncel bir tartışma: sürdürülebilir kalkınma. *Planlama*, 3(4), 21-26. 20 Kasım 2020 tarihinde https://www.spo.org.tr/yayinlar/dergi_goster.php?kodu=76&dergi=3 adresinden erişildi.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Economy*, 22, 265–312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Pesaran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. P. (1999). Pooled mean group estimation of dynamic heterogeneous panels. *Journal of the American Statistical Association*, 94(446), 621-634.
- Pesaran, M., H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *CESifo Working Paper Series*, 1229 (IZA Discussion Paper No. 1240), 1-39. 20 Kasım 2020 tarihinde <http://ftp.iza.org/dp1240.pdf> adresinden erişildi.
- Roseik, J. (2015). *The impact of environmental tax policy on sustainable development of the EU economies*. 11th International Conference of Asecu Openness, Innovation, Efficiency and Democratization As Preconditions For Economic Development, Cracow University of Economics, Polonya.
- Sathiendrakumar, R. (2003). Greenhouse emission reduction and sustainable development. *International Journal of Social Economics*, 30 (12), 1233–1248.
- Seyidoğlu, H. (2002). *Ekonomik terimler sözlüğü*. Cüzem Can Yayınevi.

- Seymen, D. (2005). Dış ticaret- çevre ilişkilerinin dengelenmesi: sürdürülebilir ticaret teori ve Türkiye değerlendirmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 100-124. 20 Kasım 2020 tarihinde <https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12397/5578> adresinden erişildi.
- Simionescu, M. (2016). The relation between economic growth and foreign direct investment during the economic crisis in the European Union. *Zbornik Radova Ekonomskog Fakulteta U Rijeci: Časopis Za Ekonomsku Teoriju i Praksu*, 34(1), 187-213
- Sinevicienø, L. (2015). Investigation of the relationship between government expenditure and country's economic development in the context of sustainable development. *World Academy of Science, Engineering and Technology, International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 9(3), 749-753.
- Srinivasan, P. (2013). Causality between public expenditure and economic growth: The Indian case. *International Journal of Economics and Management*, 7(2), 335-347.
- Sustainable Development Index. 07 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.sustainabledevelopmentindex.org/> adresinden erişildi.
- Şahinöz, A. (2019). Sürdürülemeyen sürdürülebilir kalkınma. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 77-101. 20 Kasım 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1359251> adresinden erişildi.
- Tatoğlu, F. Y. (2017). *Panel Zaman Serileri Analizi*. Beta Basım Yayıncılık.
- Turkenburg, W. C. (1997). Sustainable development, climate change and carbon dioxide removal (CDR). *Energy Conversion and Management*, 38, 3-12. [https://doi.org/10.1016/S0196-8904\(96\)00237-3](https://doi.org/10.1016/S0196-8904(96)00237-3)
- Vasylieva, T., Lyulyov, O., Bilan, Y. & Streimikiene, D. (2019). Sustainable economic development and greenhouse gas emissions: the dynamic impact of renewable energy consumption, gdp, and corruption. *Energies*, 12, 3289. <https://doi.org/10.3390/en12173289>
- World Commission on Environment and Development. (WCED). (1987). Report of the world commission on environment and development: Our common future. 20 Kasım 2020 tarihinde <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>, adresinden erişildi.
- World Bank Indicators. 20 Haziran 2020 tarihinde <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> adresinden erişildi.
- Yayla, Y. E., ve Şaşmaz, M. Ü. (2020). OECD ülkelerinde kamu harcamalarının insani gelişme üzerindeki etkisi: panel veri analizi. *Maliye Dergisi*, 178, 180-198.
- Yıldız, S. (2017). Sürdürülebilir kalkınma için karbon vergisi. *Muhasebe ve Vergi Uygulama Dergisi*, 10(3): 367-384. 20 Kasım 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/332535> adresinden erişildi.
- Zuo, H. & Ai, D. (2011). Environment, energy and sustainable economic growth. *Procedia Engineering* 21: 513-519. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2011.11.2045>

Etik kurul onayı

Bu araştırmanın veri seti ikincil verilerden oluşması sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Ek-1: Araştırma Ülkeleri

Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Şili, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Güney Kore, Letonya, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere, ABD.

Türkiye’de petrol fiyatlarından ve döviz kurundan enflasyona geçişkenlik: Zamana göre değişen parametrelili bir analiz*

Oil price and exchange rate pass-through to inflation in Turkey: An analysis through the time-varying parameter models

Gönderim Tarihi / Received: 13.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 20.10.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.896380>

Fatih CEYLAN**1

Hakan KAHYAĞLU²

ÖZ: Bu çalışmada Türkiye’de petrol fiyatları ve döviz kurunun üretici ve tüketici fiyatlarına geçişkenlik etkisi, döviz kurunun geçişkenlik etkisine vurgu yapılarak incelenmiştir. Bu amaçla zamana göre değişen parametrelili vektör otoregresif (TVP-VAR) yöntemi ile Ocak 1985 – Aralık 2018 dönemleri arasında aylık veriler kullanılarak geçişkenlik parametreleri tahmin edilmiştir. Elde edilen bulgular petrol fiyatları ve döviz kurunun üretici ve tüketici fiyatlarına geçişkenliğinin doğrusal olmayıp zamana göre değiştiğini göstermektedir. Türkiye’de geçişkenlik etkisi geçmiş yıllara kıyasla azalmakla birlikte makro ihtiyati politikalar altında son dönemde tekrar artma eğilimi göstermektedir. Bu sonuç Türkiye’de enflasyon dinamiklerinin dışsal faktörlere oldukça duyarlı olduğunu ve enflasyonun yapısal bir sorun olarak hala sürdüğüne işaret etmektedir. Ayrıca hem petrol fiyatlarından hem de döviz kurundan üretici fiyatlarına geçişkenlik etkisi tüketici fiyatlarına geçişkenlik etkisinden daha yüksektir.

Anahtar Kelimeler: Geçişkenlik, Petrol fiyatları, Döviz kuru, Enflasyon, TVP-VAR yöntemi

ABSTRACT: In this study, the pass-through effect of oil prices and exchange rate on producer and consumer prices in Turkey was examined by emphasizing the pass-through effect of exchange rate. To this end, the pass-through parameters were estimated using monthly data between January 1985 and December 2018 with the vector autoregressive (TVP-VAR) method with time varying parameters. The findings showed that the pass-through of oil prices and exchange rates to producer and consumer prices was not linear but changed over time. Although the pass-through effect in Turkey has decreased compared to previous years, it has shown a tendency to increase again in the recent period under macro prudential policies. This result indicated that inflation dynamics in Turkey are highly sensitive to external factors and inflation persists as a structural problem. In addition, the pass-through effect on producer prices from both oil prices and exchange rates was higher than the pass-through effect on consumer prices.

Keywords: Pass-Through, Oil price, Exchange rate, Inflation, TVP-VAR method

* Bu çalışma “Türkiye’de Makro İhtiyati Politikalar Altında Döviz Kurundan Enflasyona Geçişkenlik: Zamana Göre Değişen Parametrelili Bir Analiz” başlıklı doktora tezinde türetilmiştir.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Arş. Gör. Dr., Uşak Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İktisat Bölümü, fatih.ceylan@usak.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3685-2032>

² Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İktisat Bölümü, hakan.kahyaoglu@deu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6031-7494>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

As one of the most important factors affecting price levels, exchange rate changes form the basis of the pass-through literature. Especially the economic crises that occurred in developing countries, changes in exchange rate regimes, fluctuations in global oil prices, and exchange rates have increased the number of studies on the pass-through of exchange rate and oil prices to inflation. There are many studies in the literature investigating the pass-through from oil prices and exchange rate to inflation in developing countries, and generally McCarthy (2000)-like models have been used throughout these studies. However, due to the limitation of this study to the Turkish economy, the literature review focused on studies specific to Turkey, which is a developing country. When a general assessment is made of the findings obtained; it is observed that the low inflationary environment after the inflation targeting regime decreases the exchange rate pass-through compared to before the inflation targeting regime, while the pass-through level of external shocks such as oil prices increases due to the increase in world oil prices.

Methodology

In the study covering the period 1985:01-2018:12, it is seen that more than one structural transformation has taken place. For this reason, two-break unit root tests have been also applied to determine the stationarity of the series. For this purpose, Lee-Strazicich (2003), Carrion-i Silvestre-Sanso (2007), and Narayan-Popp (2010) unit root tests, which take into account two breaks in the series used in the model, have been applied. Considering the period range covered in the study; Vector autoregressive model with time-varying parameters has been used. Different from other studies, each factor thought to have an impact on prices has been analyzed separately. In addition, in the literature, the effect of these factors on prices is calculated as an average with vector autoregressive models. In this study, time-varying responses have been calculated using the TVP-VAR method. Finally, by taking into account the structural transformations in the economy, the asymmetric effects of factors affecting prices have been examined in a wide perspective and the levels of pass-through have been tried to be determined.

Findings and discussion

In the study, firstly, the effects of oil price shocks, representing supply shocks, have been examined. According to the results obtained, it has been concluded that the level of pass-through from oil prices to consumer prices is increasing. The highest pass-through levels correspond to the periods of November 1999 with 8.7% and December 1990 with 8%, respectively. Pass-through levels are generally positive, although they turned sharply negative between 1993-1999 and 2003-2006. The effect of the crisis in 1994 is important in obtaining a negative pass-through level. It can be said that the excessive increase in interest rates and the devaluation of the Turkish Lira by more than 50% in April 1994 have been effective in obtaining negative pass-through levels. In general, the pass-through of oil prices to consumer prices has displayed both a positive and increasing course from the beginning of 2007 until the end of the sample period, especially despite the extreme volatility in oil prices.

The highest pass-through level from oil prices to producer prices corresponds to the period of December 2002 with 21%. The pass-through levels are generally determined as positive except for 1993-1997 years. Similar to the reactions of consumer prices, the effect of the crisis experienced in 1994 is important in obtaining the negative pass-through level during the period under consideration. As the reason for the negative pass-through, Shioji and Uchino (2010) stated that since oil prices were low and stable between 1980 and 2000, it was not an important factor affecting the costs of the companies and therefore the price response decreased. However, since the beginning of the 2000s, the level of pass-through has increased with the upward trend in oil prices. In general, the pass-through of oil prices to producer prices reached its highest level at the beginning of 2003, but has shown an increasing trend since the beginning of 1997.

During the period covered in the study, the highest positive response of consumer prices to exchange rate shocks corresponds to the 2001 crisis period with approximately 23%. It can be stated that the effects of exchange rate shocks on consumer prices have been high and immediate in the 2001 crisis, but the effects have been relatively lower and permanent in the 1994 crisis. Therefore, it can be

concluded that the effect of exchange rate shocks on consumer prices is relatively low and long-lasting in the fixed exchange rate regime, but these effects are relatively higher and short-term in the inflation targeting regime.

It can be stated that after a shock in the exchange rate, producer prices immediately reacted positively, similar to consumer prices, and this effect was completed at the end of approximately one year. During the period covered in the study, it is seen that the highest positive reaction of producer prices to exchange rate shocks occurred at the end of the first month with 34% towards the end of 1988, and when the first instantaneous reactions are taken into account, it is seen that it corresponds to August 2018 with 35%.

Results and recommendations

It can be stated that producer and consumer prices reacted immediately and highly to shocks arising from oil prices, especially before the 2001 crisis, and were immediately affected by sudden changes in oil prices, so the determining factor for the level of pass-through was the increases and decreases in oil prices. In addition, the reactions in this period are asymmetrical and vary according to time. Although the level of pass-through was low in the post-2001 period, it remained consistently positive. In this period, although oil prices saw historical peak figures before the 2008 global crisis, their impact on prices could not be at the same level. Likewise, although oil prices decreased to 35 dollars in the post-crisis period, the pass-through level remained positive. Therefore, the reaction of prices to the increases in oil prices in the post-crisis period remained limited. It can be stated that the central bank suppresses the positive shocks caused by oil prices. However, the persistence of the pass-through despite the decreases in oil prices shows that it is due to the fact that oil is an important input in the production process in Turkey.

The pass-through of the exchange rate to prices has shown a decreasing trend after the inflation targeting regime. The findings are similar to the literature and central bank studies. However, the tendency to decrease in the level of pass-through started to rise again, especially after 2013. In this period, together with the political developments, the appreciation of the exchange rate against the Turkish lira has created a risk regarding the pricing behavior. Therefore, the permeability level, which decreased periodically, has started to rise again. At this point, it is possible to state that the relationship between the exchange rate and prices will decelerate. In addition to this situation, factors such as ensuring price stability permanently, reducing exchange rate risk and dollarization, increasing domestic and high value-added production may be effective in reducing the level of pass-through. As a result, although exchange rate developments are the most important determinant of inflation, they change over time depending on economic developments.

Giriş

Ekonomik birimler ve politikacılar açısından genel fiyatlar düzeyinin belirleyici faktörleri önemli bir bilgi kaynağı olarak görülmektedir. Bu noktada bir ülkenin fiyat düzeyini etkileyebilecek birçok faktörden söz etmek mümkündür (Devereux, 1989; Campillo ve Miron, 1997; Mohanty ve Klau, 2001; Hooker, 2002; Calderón ve Schmidt-Hebbel, 2008; Lagoa, 2017). Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından en önemli faktörlerden biri döviz kuru değişimleridir. Döviz kuru değişimlerinin fiyatlara geçişkenlik düzeyi ve süresinin uygun para politikalarının belirlenmesinde ve fiyat modellerinin tahminlenmesinde önemli bir role sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Döviz kurlarının para politikaları açısından önemli bir aktarım kanalı olması sebebiyle, söz konusu aktarım kanalının yakından takip edilmesi Merkez Bankası'nın farklı şoklara karşı yeterli ölçüde cevap verebilmesine de olanak tanımaktadır.

Döviz kuru geçişkenliği teorik olarak yerel para biriminin yabancı para birimi karşısındaki değerinde meydana gelen değişimin yurt içi fiyatlar üzerinde yarattığı etki olarak ifade edilmektedir (Darvas, 2001). Nominal döviz kurunda meydana gelen değişimler ithal malların girdi maliyetlerini arttırarak genel fiyatlar düzeyi üzerinde doğrudan, ikame ve/veya gelir üzerinden ise enflasyon beklentileri aracılığıyla dolaylı bir etki yaratmaktadır (Buddhari ve Chensavadjai, 2003). Özellikle yüksek enflasyon düzeylerine sahip ülkelerde meydana gelen döviz kuru değişimleri enflasyonist beklentileri ve firmaların fiyatlama stratejilerini etkileyebilmektedir.

Bretton Woods sisteminin çöküşünün ardından döviz kuru rejimleri oldukça önem kazanmıştır. Birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede yüksek enflasyon yaşanmış ve söz konusu dönemi takiben 90'lı yıllarda pek çok ülkede döviz kuru krizleri meydana gelmiştir (Yahyaei, 2010: 14-16). Bu dönemde döviz kuru odaklı para politikaları, döviz kurlarının yükselmesiyle birlikte para politikalarının güvenilirliğini arttırmak amacıyla enflasyon hedeflemesi rejimine doğru kaymıştır. Enflasyon hedeflemesi rejiminin başarılı bir şekilde uygulanması, endeksleme davranışını ve döviz kurunun nominal çapa olarak yerine getirdiği rolü üzerinde zayıflatıcı bir etki yaratmıştır. Dolayısıyla söz konusu enflasyon hedeflemesi rejimi ile daha düşük ve istikrarlı bir enflasyon ortamının elde edilmesi beklentisi hâkim olmuştur (Steel ve King, 2004; Coricelli vd., 2006).

Enflasyon hedeflemesi rejiminin 1990 yılında Yeni Zelanda tarafından ilk kez uygulanmasının ardından fiyat istikrarının korunması noktasında çok sayıda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede enflasyon hedeflemesi rejimi uygulama alanı bulmuştur. Enflasyon hedeflemesi rejimine geçiş ile birlikte daha düşük ve istikrarlı bir enflasyon ortamı sağlanarak, döviz kuru geçişkenlik düzeylerinde azalmalar meydana gelmiştir (Gagnon ve Ihrig, 2004; Edwards, 2006). Ancak söz konusu gelişmelerin yanı sıra tüm dünya genelinde enflasyon ile mücadele döneminin enflasyon hedeflemesi rejimiyle aynı döneme denk gelmesi, enflasyon hedeflemesi rejiminin literatüre olan marjinal katkısının sorgulanmasına yol açmıştır (Walsh, 2009; Benlialper vd. 2017). Dolayısıyla fiyat istikrarı ve düşük geçişkenlik düzeyinin elde edilmesinde uygulanan para politikaları hala tartışma konusudur. Bu çerçevede çalışmamızda ele alınan gelişmekte olan bir ülke konumundaki Türkiye'den elde edilen bulgular, döviz kurunun fiyatlara geçişkenliğinin son dönemde artış eğilimi göstermesi ile birlikte tartışmaya yeni bir boyut kazandırmıştır.

İthal ikameci politikaları terk ederek serbest piyasa ekonomisine geçiş yapan Türkiye, dışsal gelişmelere daha duyarlı bir hale gelmiştir. 90'lı yıllarda söz konusu olan yüksek enflasyonist ortam ve yaşanan döviz kuru krizlerinin ardından, özellikle 2001 ekonomik krizi sonrasında, Türkiye ekonomisinde önce örtük enflasyon hedeflemesi, 2006 yılı ile birlikte de tam enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmiştir. 2001 ekonomik krizi sonrası fiyat istikrarı sağlamak amacıyla uygulamaya konulan politikalar başarılı olmuş ve enflasyon rakamları tek haneli seviyelere gerilemiştir.

Açık bir ekonomi olan Türkiye'nin enflasyon hedeflemesi rejimi ile birlikte küresel entegrasyonu daha da artış göstermiştir. Ancak bu durumun sonucu olarak fiyat istikrarı amacıyla uygulanan politikalar, küresel gelişmelerden kaynaklı dışsal şoklardan daha çok etkilenir hale gelmiştir. Tam enflasyon hedeflemesi rejimine geçiş ile birlikte kısmen istikrarlı bir makroekonomik yapı sağlanmış olmakla beraber, 2006 yılı sonrasında finansal piyasalarda belli ölçüde bir risk algısı oluşmuş, 2007 ve 2008

yıllarında emtia fiyatlarında meydana gelen yüksek ve kalıcı artışın etkisiyle 2009 ve 2010 yılları haricinde hedeflenen enflasyon rakamlarına ulaşamamıştır. Özellikle 2015 yılı sonrasında hem yurt içi ve yurt dışı siyasi gelişmeler hem de döviz kuru ve emtia fiyatlarının kalıcı bir şekilde yükselmesi, enflasyon oranlarını tekrar çift haneli seviyelere çıkararak fiyat istikrarını sekteye uğratmıştır.

Bir ülkenin fiyat düzeyleri üzerinde döviz kuru değişimlerinin yanı sıra petrol fiyatları değişimlerinin de enflasyon dinamikleri üzerinde önemli bir role sahip olduğu görüşü literatürde geniş ölçüde kabul görmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon dinamiklerine ilişkin literatür genellikle döviz kuru ve uluslararası emtia fiyatları gibi faktörleri arz yanlı faktörler olarak değerlendirmektedir. Bu noktada arz şoklarının kısa vadede enflasyonist baskılara yol açtığı, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki üretim sürecinde dış kaynaklara olan yüksek düzeyde bağımlılığı arttırarak arz yanlı faktörlerin enflasyonist etkilerinin talep yanlı faktörlere göre daha etkili olduğu ifade edilmektedir (Mohanty ve Klau, 2001).

Türkiye gibi petrol ürünlerinde dışa bağımlı olan bir ülke için petrol fiyatlarının etkileri hem firmaların fiyatlama stratejileri hem de para politikası uygulamaları açısından önemli etkiler yaratabilmektedir. Enflasyon oranlarının düşük seviyelerde seyretmesine rağmen petrol fiyatlarının oynak ve yüksek seyri, para politikası uygulamalarında birtakım zorluklara ve belirsizliklere yol açarak, fiyat düzeyleri üzerinde de etkili olabilmektedir. Dolayısıyla arz yanlı bir faktör olarak petrol fiyatları da, döviz kurlarının yanında fiyat düzeyleri üzerinde benzer etkiler yaratabilmektedir. Bu çerçevede çalışmada şokların (petrol fiyatlarının ve döviz kurunun fiyatlara geçişkenliği) Türkiye’deki üretici ve tüketici fiyatlarına geçişkenlik düzeylerinin zamana göre değişiminin hesaplanması amaçlanmıştır.

1985:01-2018:12 dönemini kapsayan çalışmada zamana göre değişen parametrelili vektör otoregresif (TVP-VAR) modeli kullanılmış olup, diğer çalışmalardan farklı olarak literatürde genellikle vektör otoregresif (VAR) modeller ile döviz kurunun ve petrol fiyatlarının fiyatlar üzerinde etkisi ortalama olarak hesaplanırken, bu çalışmada TVP-VAR yöntemi kullanılarak zamana göre değişen tepkiler hesaplanmıştır. Son olarak ekonomideki yapısal dönüşümleri de dikkate alacak şekilde fiyatları etkileyen faktörlerin geniş bir dönemde asimetrik etkileri incelenmiş ve geçişkenlik düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu çerçevede ikinci bölümde Türkiye’deki enflasyon dinamiklerini etkileyen faktörleri dikkate alan literatür ele alınmıştır. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri seti ve yöntem tanıtılmıştır. Dördüncü bölümde elde edilen ampirik bulguların sonuçları tartışılırken, çalışma sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

Literatür taraması

Fiyat düzeylerini etkileyen en önemli faktörlerden biri olan döviz kuru değişimleri geçişkenlik literatürünün temelini oluşturmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kriz dönemleri, döviz kuru rejimlerinin değişmesi, döviz kurunda ve küresel petrol fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar gibi faktörler literatürde petrol fiyatlarından ve döviz kurundan fiyatlara geçişkenliğe ilişkin araştırmaları arttırmıştır. Literatürde gelişmekte olan ülkelerde petrol fiyatlarından ve döviz kurundan enflasyona geçişkenliği araştıran birçok çalışma mevcut olup bu çalışmaların genelinde McCarthy (2000) benzeri modeller kullanılmıştır (Mohanty ve Klau, 2001; De Gregorio vd., 2007; Mihaljek, ve Klau, 2008; Ito ve Sato 2008; Nordstrom vd., 2009; McFarlane, 2009; Lopez ve Mignon, 2016; Choi vd., 2018). Ancak bu çalışmanın Türkiye ekonomisi ile sınırlandırılması nedeniyle literatür incelemesinde gelişmekte olan bir ülke konumundaki Türkiye özelinde yapılan çalışmalara odaklanılmıştır.

Türkiye özelinde yapılan çalışmaları 2001 krizi öncesi ve sonrası, başka bir ifadeyle enflasyon hedeflemesi rejimi öncesi ve sonrası şeklinde iki döneme ayırmak mümkündür. Literatürde yapılan çalışmalarda Türkiye’de enflasyon hedeflemesi rejimi öncesi döviz kuru geçişkenliği doğrusal ve doğrusal olmayan modeller ile test edilmiş olup geçişkenlik düzeyinin hızlı ve yüksek olduğu tespit edilmiştir (Leigh ve Rossi, 2002, Arbatlı, 2003; Volkan vd., 2007, Kara vd., 2007; Kara ve Ögünç, 2008; Cıvırcı ve Akçağlayan, 2010, Yüncüler, 2011, Çatık vd., 2016).

Enflasyon hedeflemesi rejimi öncesi dönemi dikkate alan öncü çalışmalardan biri olarak Leigh ve Rossi (2002) 1994-2002 yılları arasında üretici ve tüketici fiyatlarına geçişkenlik düzeylerini sırasıyla %60 ve %45 olarak hesaplamışlardır. Buna göre döviz kurunun fiyatlara etkisi yaklaşık olarak bir yıl sürmekte ancak ilk dört ayda daha fazla hissedilmektedir. Benzer bir dönemi ele alan çalışmada Volkan vd. (2007) enflasyon hedeflemesi rejimi öncesinde döviz kurundan üretici fiyatlarına geçişkenliği %80, tüketici fiyatlarına geçişkenliği %48 olarak hesaplamışlardır. Kara ve Ögünç (2008) diğer çalışmalardan farklı olarak döviz kurunun çekirdek enflasyona etkisini araştırmışlardır. 2001 öncesi döviz kurunun çekirdek enflasyona etkisinin ortalama %46 olduğu ve 4-5 ay içerisinde tamamlandığı sonucunu bulmuşlardır. Elde edilen bulguları Yüncüler (2011) tarafından yapılan çalışmada da desteklemektedir. Bu dönemde döviz kurundan fiyatlara geçişkenliğin asimetrik ve zaman göre değiştiğini tespit eden çalışmalarda (Arbatlı, 2003; Çatık vd., 2016), TL'nin değer kaybettiği dönemlerde geçişkenlik düzeyinin arttığı ve yüksek olduğu tespit edilmiştir (Kara vd., 2007; Cıvcir ve Akçağlayan, 2010). Sonuç olarak yapılan çalışmalarda enflasyon hedeflemesi rejimi öncesi döviz kuru geçişkenliğinin yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca bu dönemde yüksek enflasyonist ortam, uygulanan döviz kuru rejimleri, ekonomik krizler gibi faktörlerin döviz kurundan fiyatlara geçişkenliğin yüksek olmasında etkili olduğu ifade edilmektedir.

2001 krizi sonrası tam enflasyon hedeflemesi rejimi ile birlikte literatürde Türkiye ekonomisi özelinde yapılan çalışmalar genellikle Taylor (2000) tarafından ileri sürülen düşük ve istikrarlı enflasyonist ortamın döviz kuru şoklarının etkisini azaltacağı hipotezinin geçerliliğini sınamaya yönelik olmuştur. Bu yönde yapılan çalışmalarda döviz kuru geçişkenliğinin azaldığı dolayısıyla Taylor (2000) hipotezini destekleyen sonuçlar elde edilmiştir. Yapılan çalışmalarda 2001 krizi sonrası döviz kurundan tüketici fiyatlarına geçişkenlik düzeyi %44, üretici fiyatlarına geçişkenlik düzeyi %35, çekirdek enflasyona geçişkenlik düzeyi %15 seviyelerine gerilemiştir. Ayrıca bu dönemde döviz kurundan enflasyona geçişkenlik düzeyi azalırken ortalama etkisinin yaklaşık bir sene sürdüğü ifade edilmektedir (Volkan vd., 2007; Kara ve Ögünç, 2008; Cıvcir ve Akçağlayan, 2010; Kara ve Ögünç, 2012). 2008 küresel krizi etkisi ile ekonometrik yöntemlerde meydana gelen gelişmeler araştırmacıları Türkiye'de döviz kurundan enflasyona geçişkenliğin asimetrik etkilerini ölçmeye yönelik çalışmalara yöneltmiştir (Yüncüler, 2011; Doğan, 2013; Dedeoğlu ve Kaya, 2015, Kal vd., 2015; Çatık vd., 2016; Benlialper vd. 2017). Bu çalışmalarda 2008 küresel krizinde Türkiye'de döviz kuru ile ithalat fiyatlarının karşılıklı hareketlerinin geçişkenlik düzeyini dengelediği (Yüncüler, 2011) aynı zamanda ekonomik daralma dönemlerinde genişleme dönemlerine göre geçişkenliğin azaldığı tespit edilmiştir (Doğan, 2013; Kal vd. 2015). Döviz kurundan enflasyona geçişkenlik zaman göre değişmekle birlikte nisbi olarak önceki dönemlere göre daha düşük seyrederek Taylor hipotezini destekleyen bulgular elde edilmiştir (Dedeoğlu ve Kaya, 2015; Çatık vd., 2016).

Petrol fiyatları, girdi kaynağı olarak enflasyon dinamikleri açısından diğer önemli bir unsurdur. Özellikle gelişmekte olan petrol ithalatçısı ülkelerde döviz kuru ve petrol fiyatlarının etkilerinin ayrıştırılması enflasyon dinamiklerinin sağlıklı bir şekilde takip edilebilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır (Kara ve Ögünç, 2012). Bu bağlamda ele alınan çalışmalarda döviz kurunun yanı sıra arz yönlü etkileri temsilen petrol fiyatlarının enflasyona etkisi de dikkate alınmıştır. Kibritçioğlu ve Kibritçioğlu (1999) petrol fiyatı artışlarının enflasyon üzerinde etkisinin çok küçük olduğunu tespit etmiştir. Çatık ve Karaçuka (2012) MS-VAR yöntemi uyguladıkları çalışmalarında yüksek enflasyonist rejimde rafine edilmiş petrol ürünü fiyatlarından tüketici fiyatlarına geçişkenliği, düşük enflasyonist rejime göre daha yüksek bulmuşlardır. Dedeoğlu ve Kaya (2014), petrol fiyatlarının fiyatlara geçişkenliğinin giderek artan bir seyir izlediğini tespit etmiş ve bu etkinin özellikle üretici fiyatlarını daha çok etkilediği sonucuna varmışlardır. Benzer bir sonuç Yanıkkaya vd. (2015) tarafından yapılan çalışmalarında elde edilmiş olup Türkiye'de petrol fiyatları geçişkenliğinin zaman içinde artış gösterdiği tespit edilmiştir. Utkulu ve Ekinci (2016) çalışmalarında petrol fiyatlarının hem pozitif hem de negatif şoklarının enflasyon üzerinde etkili olduğunu, Akçelik ve Ögünç (2016) ise petrol fiyatlarının geçişkenliğini yükselten en önemli unsur olarak tüketim sepetinde petrol ithalatına dayalı ürünlerin artışı ile birlikte petrol fiyatlarındaki yükselmenin etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Türkiye'de petrol fiyatlarından ve/veya döviz kurundan enflasyona geçişkenlik konusu enflasyon hedeflemesi rejimi öncesi ve sonrası olarak iki döneme ayrılarak incelenmiştir. Genel olarak elde edilen bulgular enflasyon hedeflemesi rejimi sonrası düşük enflasyonist ortamın döviz kuru geçişkenlik

düzeşini enflasyon hedeflemesi rejimi öncesine göre azalttığı, petrol fiyatları gibi dışsal şokların geçişkenlik düzeyinin ise dünya petrol fiyatlarının artmasına bağılı olarak artış gösterdiği görülmüştür.

Yöntem

Çalışmanın amacı ve konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalar göz önünde bulundurularak zamana göre değişen parametrelili vektör otoregresif model çerçevesinde içsel değişkenler vektörü aşağıda yer almaktadır:

$$Y_t = [\text{oil}, \text{er}, \text{ip}, \text{outgap}, \text{ppi}, \text{cpi}] \quad (1)$$

Modelde kullanılan *oil* petrol fiyatlarının logaritmasını ifade etmektedir. Petrol fiyatları ise arz şoklarını temsil etmektedir. Diğer bir değişken olan *er* USD/TL nominal döviz kurunun logaritmasını ifade etmektedir. *Ip* değişkeni yabancı para cinsinden ithalat fiyat birim endeksinin logaritması olarak modelde kullanılırken çıktı açığı temsilen *outgap* değişkeni kullanılmıştır. Ekonomik aktiviteyi temsilen kullanılan çıktı açığı hesaplanırken sanayi üretim endeksi temsil değişken olarak kullanılmıştır. Potansiyel çıktı açığı Hodrick-Prescott filtreleme yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Fiyatları temsilen ise *ppi* üretici fiyat endeksinin logaritması, *cpi* tüketici fiyat endeksinin logaritmasını ifade etmektedir. Ayrıca çalışmada mevsimsellik etkisi gösteren değişkenler Census X-13 prosedürü kullanılarak söz konusu etkilerden arındırılmıştır.

Çalışmada kullanılan değişkenler ithal petrol fiyatları ve nominal döviz kurları Datastream ve TCMB elektronik veri dağıtım sisteminden elde edilmiştir. İthalat fiyat birim endeksi endeks birleştirme yöntemi kullanılarak 2003 temel yılı alınarak elde edilmiştir. Aynı şekilde üretici ve tüketici fiyat endeksleri endeks birleştirme yöntemi kullanılarak 2003 temel yılı olarak modelde kullanılmıştır. Modelde kullanılan endeks değişkenleri farklı dönemlere ait temel yılı hesaplamaları mevcuttur. Ancak ele alınan dönem aralığı dikkate alındığında bütün endeks serilerinin 2003 bazlı verilerinin mevcut olması nedeniyle modelde kullanılan değişkenler için 2003 yılı temel yıl olarak dikkate alınmıştır. İthalat fiyat birim endeksi, üretici fiyat endeksi ve tüketici fiyat endeksi Türkiye İstatistik Kurumu veri tabanından elde edilmiştir.

Petrol fiyatları, arz şoklarının fiyatlar üzerindeki etkisini görebilmek amacıyla modele dâhil edilmiştir. Petrol fiyatlarının gelişimine bakıldığında; 80’li ve 90’lı yıllarda durgun bir seyir izlediği, ancak 2000 yılından itibaren sürekli bir artış ve oynaklık gösterdiği görülmüştür. Hammaddesi çoğunlukla petrol olan ürünler ithal eden ve petrol konusunda dışa bağımlı olan Türkiye’de petrol fiyatlarında meydana gelen değişimlerin fiyatlar üzerindeki etkisini görebilmek oldukça önemlidir.

Diğer taraftan döviz kuru değişkeni olarak USD/TL kullanılmasının nedeni ithalat fiyatlarının büyük bir kısmının dolar cinsinden ifade edilmesidir. Ayrıca petrol fiyatlarının dolar cinsinden belirlenmesi ve özellikle ele alınan dönem aralığında dolardaki değişimlerin diğer para birimlerine kıyasla ekonomik karar birimleri açısından daha etkin olması USD/TL değişkeninin kullanılmasında etkili olmuştur. Son olarak doların küresel bir para birimi olarak işlem görmesi ve çalışmada ele alınan dönem boyunca değişime uğramamış olması da söz konusu değişkenin modele dâhil edilmesi noktasında uygun görülmüştür. Dolayısıyla çalışmada ele alınan dönem boyunca sağlıklı verilerin elde edilebilmesi açısından USD/TL nominal döviz kuru kullanılmıştır.

Son olarak çalışmada yurt içi enflasyonu göstermek amacıyla fiyatları temsilen üretici ve tüketici fiyat endeksi kullanılmıştır. Üretici fiyat endeksinin modele dâhil edilmesiyle üreticilerin dışsal şoklardan kaynaklanan geçişkenlik düzeyi tüketici fiyatları ile karşılaştırma olanağı sunabilmektedir. Böylece üreticilerin dışsal şoklardan kaynaklanan fiyat değişmelerinin tüketici fiyatlarına ne ölçüde yansıdığına da belirlenmesi hedeflenmektedir.

Stokastik oynaklık yaklaşımına sahip olan ve özellikle makroekonomik konuların analizinde (Sekine, 2006; Jooste ve Jhaveri, 2014; Arratibel ve Micheslis, 2014; Shioji, 2015; Akdeniz ve Çatık, 2019) yaygın olarak kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmakta olan TVP-VAR modeli, ekonomideki temel yapının zamana göre değişen doğasını esnek ve sağlam bir şekilde irdelenmesine imkân

tanımlanmaktadır. VAR modelinde tüm parametrelerin, birinci dereceden rassal yürüyüş sürecini izlediği ve böylece parametrelerde hem geçici hem de kalıcı bir kaymaya izin verildiği varsayılmaktadır (Nakajima, 2011: 1).

TVP-VAR³ modellerinde tahmin edilmesinde ise Nakajima (2011)'in çalışmasında kullanılan Ox ve Matlab programlarında yazılmış kodlardan yararlanılmıştır. Analizde kullanılan parametrelerin birleşik ardıl dağılımları (joint posterior distribution) Nakajima (2011)'nin çalışmasına benzer şekilde hesaplanırken, 2.000 tanesi zamanla değişen parametrelerin yakınsamasında kullanılmak üzere 20.000 iterasyon yapılmıştır. TVP-VAR modellerinin tahmin edilmesinin ardından varyans-kovaryans matrisi üzerinden zamana göre değişen etki-tepki fonksiyonları hesaplanmıştır. Zamana göre değişen etki-tepki fonksiyonları yatay ekseninde $h = 0, 1, 2, \dots, 12$ olmak üzere şok sonrası geçen dönemi ve yılları göstermekte iken, dikey ekseninde zamana göre değişen tepkiler yer almaktadır. Bu nedenle zamana göre değişen etki-tepki fonksiyonları üç boyutlu grafikler ile gösterilmiştir. TVP-VAR modelinin temel tahmin yöntemi aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır (Nakajima, 2011: 2):

TVP regresyon modelinin tahmini için kullanılan eşitlik şu şekilde gösterilmektedir:

$$y_t = x_t' \beta + z_t' \alpha_t + \varepsilon_t, \varepsilon_t \sim N(0, \sigma_t^2), \quad t = 1, \dots, n, \quad (2)$$

Zamana göre değişen katsayılar;

$$\alpha_{t+1} = \alpha_t + u_t, \quad u_t \sim N(0, \Sigma) \quad t = 0, \dots, n-1, \quad (3)$$

Stokastik oynaklık;

$$h_{t+1} = \phi h_t + \eta_t, \quad \eta_t \sim N(0, \sigma_\eta^2), \quad t = 0, \dots, n-1, \quad (4)$$

Burada y_t skaler büyüklüğü x_t ve z_t sırasıyla ($k \times 1$) ve ($p \times 1$) eş değişkenlerinin vektörünü; β sabit katsayıların ($k \times 1$) vektörünü; α_t zamana göre değişen katsayıların ($p \times 1$) vektörünü ve h_t ise stokastik oynaklığı göstermektedir. $\alpha_0 = 0, u_0 \sim N(0, \Sigma_0), \gamma > 0$ ve $h_0 = 0$ olduğu varsayılmaktadır.

(2) nolu eşitlikte iki tane eş değişkenden bahsetmek mümkündür. Biri sabit katsayıları (β), diğeri ise zamana göre değişen katsayıları (α_t) temsil etmektedir. z_t ve y_t 'nin regresyon ilişkilerinin zamanla değiştiği varsayılırken, x_t 'nin y_t üzerinde etkilerinin zamana göre değişmediği varsayılmaktadır.

Zamana göre değişen katsayılar (α_t), (3) nolu eşitlikte yer alan birinci dereceden rassal yürüyüş sürecini izlemek için formüle edilmiştir. Söz konusu eşitlik, katsayılar da hem geçici hem de kalıcı kaymalara/değişimlere imkân tanımaktadır. Sürükleyici katsayı, aşamalı bir değişim veya yapısal bir kırılma gibi olası bir doğrusal olmayan bir durumu gözlemlemek için tasarlanmıştır. Uygulamada, bu varsayım zamana göre değişen katsayıların sadece doğru/gerçek olan hareketi değil, aynı zamanda doğru olmayan/suni/yapay hareketleri de yakalama olasılığını göstermektedir. Çünkü zamana göre değişen katsayılar (α_t) rassal yürüyüş varsayımı altında özgürce hareket edebilmektedir. Diğer bir ifadeyle, eğer z_t ve y_t 'nin regresyon ilişkileri anlaşılabilir ise zamana göre değişen katsayıların mevcut verileri aşırı sağlama riski söz konusu olmaktadır. Böyle bir durumdan kaçınma, söz konusu karışıklığa engel olabilmek noktasında zamana göre değişen katsayıların durağan olduğu varsayımı altında daha iyi bir çözüm yolu olarak geliştirilmiştir. Örneğin, her katsayı devamlı parametrelerin gerçek değerinin birden küçük olduğu AR (1) sürecini takip edecek şekilde modellenmektedir. Bununla beraber, bu formülasyonda katsayılarıdaki yapısal bir değişimin veya kalıcı bir kaymanın tahmin edilmesi zorlaşacaktır. Yine de, ekonomik teoriler ve analizler için uygun olduğu kabul edilen zamana göre değişen katsayıların model spesifikasyonunun seçimi son derece önemlidir.

³ TVP-VAR yöntemi ile ilgili detaylı bilgiler; “Primiceri, G. E. (2005). Time Varying Structural Vector Autoregressions and Monetary Policy. *The Review of Economic Studies*, 72 (3): 821-852.” ve “Nakajima, J. (2011). Time-Varying Parameter VAR Model with Stochastic Volatility: An Overview of Methodology and Empirical Applications. *Monetary and Economic Studies*, 29: 107-142.”

ε_t ile ifade edilen regresyon modelinin dağılımı, zamana göre değişen varyansı (σ_t^2) içeren normal dağılımı takip etmektedir. Oynaklığın logaritması ($h_t = \log \sigma_t^2 / \gamma$), (4) nolu eşitlikte AR(1) sürecini takip etmek için modellenmiştir. Zamana göre değişen katsayılarla ilişkin yukarıda belirtilen varsayıma ilişkin tartışmalara benzer olarak, logaritmik oynaklık süreci hem durağan hem de durağan olmayan süreçleri takip ederek modellenebilmektedir. Eğer regresyon modeli sadece sabit katsayıları ($z_t' \alpha_t \equiv 0$) içeriyorsa, model standart doğrusal regresyon modeline (sabit-parametre) dönüşmektedir. Diğer bir ifadeyle, $\sigma_t^2 = \sigma^2$ olduğu varsayımı altında, ($t = 1, \dots, n$) oluşturulan model sabit varyanslı TVP regresyon modelini ifade etmektedir (Nakajima, 2011: 3).

a_t ve h_t 'nin durum değişkeni olarak dikkate alınması durumunda, TVP regresyon modeli durum-uzay formu (state space model) oluşturmaktadır. Söz konusu modelin tahmin edilmesinde birçok yöntem geliştirilmiş olup, TVP regresyon modellerinde doğrusal bir Gaussian durum-uzay formu için parametrelerin tahmininde standart Kalman filtreleme tekniği kullanılmaktadır. Bununla beraber eğer modelde stokastik oynaklık söz konusu ise, modelin doğrusal olmayan bir durum-uzay formu oluşturması nedeniyle, maksimum olasılık tahmini yoğun bir hesaplama gerektirmektedir. Çünkü maksimum düzeye ulaşana kadar her bir parametre için olasılık fonksiyonunun değerlendirilmesi noktasında birçok kez filtreleme sürecinin tekrar etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla TVP regresyon modelinin doğru ve etkili bir şekilde tahmin edilmesi için Bayesci bir yaklaşımı dikkate alan MCMC yöntemi kullanılabilir. Ayrıca söz konusu modelin TVP-VAR modeline genişletilmesinin de pek çok avantajı olduğunu ifade etmek mümkündür (Nakajima, 2011: 4).

Bulgular ve tartışma

Çalışmada ele alınan dönem aralığı dikkate alındığında; birden fazla yapısal dönüşümün gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Bu nedenle serilerin durağanlığını tespit etmek amacıyla iki kırılmalı birim kök testleri de uygulanmıştır. Bu amaçla modelde kullanılan serilerde iki kırılmayı dikkate alan Lee-Strazicich (2003), Carrion-i Silvestre-Sanso (2007) ve Narayan-Popp (2010) birim kök testleri uygulanmıştır. İki kırılmalı birim kök testleri için Model A düzeyde iki kırılmayı, Model C ise hem düzeyde hem de eğimde iki kırılmayı ifade etmektedir. Tablo 1’de iki kırılmalı birim kök testinin sonuçları sunulmuştur:

Tablo 1: İki kırılmalı birim kök testleri sonuçları

Birim Kök Testleri /Değişkenler		Petrol Fiyatları	USD/TL Nominal Döviz Kuru	İthalat Birim Fiyat Endeksi	Çıktı Açığı	ÜFE	TÜFE
Lee-Strazicich	Model A	-2.538 1998:1 2014:12	-1.041 2002:3 2003:5	-1.824 2008:3 2009:5	-4.435** 1994:5 2003:11	-1.836 1988:10 1994:9	-0.530 1993:12 2003:10
	Fraction (λ)	λ_1 0.419 λ_2 0.882	λ_1 0.507 λ_2 0.542	λ_1 0.684 λ_2 0.718	λ_1 0.277 λ_2 0.556	λ_1 0.103 λ_2 0.113	λ_1 0.132 λ_2 0.554
	Model C	-5.148 1998:9 2014:11	-3.688 1993:12 2003:11	-3.903 2003:8 2008:5	-8.435*** 2008:3 2010:10	-2.825 2004:3 1994:3	-2.524 1994:1 2001:10
	Fraction (λ)	λ_1 0.586 λ_2 0.880	λ_1 0.265 λ_2 0.556	λ_1 0.549 λ_2 0.895	λ_1 0.684 λ_2 0.760	λ_1 0.265 λ_2 0.566	λ_1 0.282 λ_2 0.551
Carrion-i Silvestre - Sanso	Model A	0.042 1999:1 2014:11	0.087 1993:6 2001:2	0.051 2003:12 2006:11	0.076* 2008:11 2009:5	0.062 1993:11 1994:2	0.074 1994:3 1997:1
	Fraction (λ)	λ_1 0.588 λ_2 0.880	λ_1 0.250 λ_2 0.368	λ_1 0.559 λ_2 0.645	λ_1 0.703 λ_2 0.718	λ_1 0.272 λ_2 0.755	λ_1 0.201 λ_2 0.355
	Model C	0.038 1999:6 2014:11	0.053 1994:1 2001:2	0.023 2003:11 2011:3	0.047 2011:8 2011:10	0.030 1994:4 2002:6	0.017 1994:2 2002:2
	Fraction (λ)	λ_1 0.426 λ_2 0.880	λ_1 0.267 λ_2 0.537	λ_1 0.556 λ_2 0.772	λ_1 0.703 λ_2 0.789	λ_1 0.272 λ_2 0.515	λ_1 0.270 λ_2 0.505
Narayan – Popp	Model A	-4.118 2004:11 2014:7	-3.775 1993:4 2001:4	-3.222 2003:8 2008:6	-8.030*** 2008:8 2010:10	-3.969 1993:8 1994:4	-3.683 1993:11 1994:4
	Model C	-4.200 1999:1 2001:10	-3.952 2000:12 2009:2	-3.480 1998:2 2008:6	-8.349*** 2001:1 2008:08	-4.199 1994:3 2001:1	-4.348 2000:12 1994:1
Kritik değerler							
Lee-Strazicich Kritik Değerleri							
Model A							
		%1 (-4.54)		%5 (-3.84)		%10 (-3.50)	
Model C							
λ_1/λ_2		0.4		0.6		0.8	
		%1	%5	%10	%1	%5	%10
0.2		0.10	0.07	0.06	0.14	0.09	0.07
0.4		-	-	-	0.14	0.09	0.07
0.6		-	-	-	-	-	0.10
Carrion-i Silvestre - Sanso Kritik Değerleri							
Model A							
λ_1/λ_2		0.4		0.6		0.8	
		%1	%5	%10	%1	%5	%10
0.2		0.10	0.07	0.06	0.14	0.09	0.07
0.4		-	-	-	0.14	0.09	0.07
0.6		-	-	-	-	-	0.10
Model C							
λ_1/λ_2		0.4		0.6		0.8	
		%1	%5	%10	%1	%5	%10
0.2		0.08	0.05	0.06	0.05	0.04	0.03
0.4		-	-	-	-	-	0.05
0.6		-	-	-	-	-	0.08
Narayan – Popp Kritik Değerleri							
Model A							
		%1 (-4.95)		%5 (-4.31)		%10 (-3.98)	
Model C							
		%1 (-5.57)		%5 (-4.93)		%10 (-4.59)	

Not: *% 10, ** % 5 ve *** %1 önem düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. Lee-Strazicich ve Carrioni Silvestre - Sanso iki kırılmalı birim kök testlerinde λ_1 ve λ_2 değerleri “sabitte” ve “sabitte ve trendde kırılma” için kırılma noktalarına karşılık gelen kritik değerleri göstermektedir. λ_1 ve λ_2 sırasıyla birinci ve ikinci kırılma noktasının örneklem içerisindeki ağırlığına göre belirlenmektedir ($\lambda_1 = T_1/T$) ($\lambda_2 = T_2/T$).

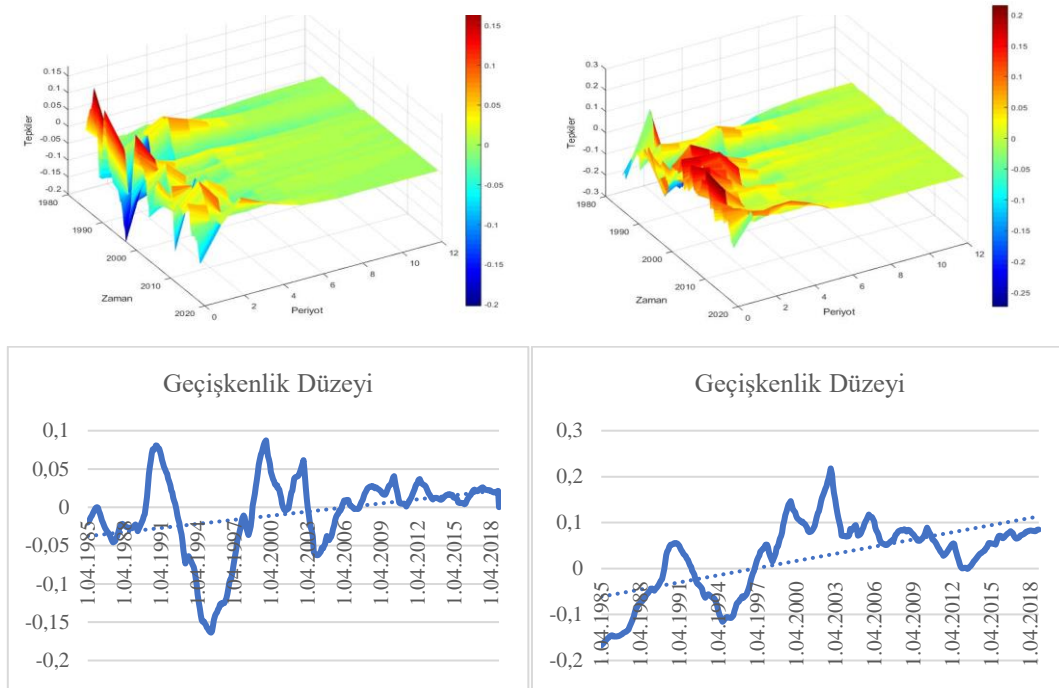
Verilerin özellikleri birim kök testleriyle incelenmiş olup, çıktı açığı serisi dışında tüm değişkenlerde düzey hallerinde birim kök olduğu ve fark alındığında durağan hale geldiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla modelde kullanılan seriler çıktı açığı haricinde logaritmik formda fark alınarak modele dâhil edilmiştir. Ayrıca yapısal kırılmalı birim kök testlerinden elde edilen birim kök testi sonuçları, geçişkenlik düzeyinin belirlenmesinde doğrusal ve sabit parametrelili modellerin kullanılmasının uygun olmadığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Verilerin birim kök yapılarının belirlenmesinde Gauss 10.0, EViews 10.0 ve RATS 8.0 paket programlarından yararlanılmıştır.

Modelde kullanılan değişkenlere ait TVP-VAR modelinin seçilmiş parametrelerinin tahmin sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre Geweke CD test istatistikleri red edilememiştir. Dolayısıyla MCMC algoritmasının sonsal çizimlerinin etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede TVP-VAR modeli tahmin sonuçlarının etkin bir şekilde yorumlanması mümkün olmaktadır.

Tablo 2: TVP-VAR modelinde parametrelerin tahmin sonuçları

Parametreler	Ortalama	Standart Sapma	95%L	95%U	Geweke CD	Etkinsizlik
$\sum \beta_{sb1}$	0.0195	0.0018	0.0164	0.0233	0.378	13.54
$\sum \beta_{sb2}$	0.0227	0.0026	0.0183	0.0284	0.298	27.54
$\sum \alpha_{sa1}$	0.0759	0.0253	0.0413	0.1416	0.630	134.53
$\sum \alpha_{sa2}$	0.0785	0.0272	0.0428	0.1377	0.419	127.67
$\sum sh1$	0.6287	0.0739	0.4978	0.7897	0.664	129.67
$\sum sh2$	0.5284	0.0884	0.3632	0.7045	0.642	62.72

Şekil 1: Petrol fiyatları şokuna tüketici ve üretici fiyatlarının zamana göre değişen tepkileri ve geçişkenlik düzeyleri

Not: Soldaki şekiller tüketici fiyatlarının zaman göre değişen tepkilerini ve geçişkenlik düzeyini, sağdaki şekiller üretici fiyatlarının zaman göre değişen tepkilerini ve geçişkenlik k düzeyini göstermektedir. Geçişkenlik düzeylerinin hesaplanmasında Shioji ve Uchino (2010) çalışmalarında uyguladıkları formülasyon kullanılmıştır.

Çalışmada ilk olarak arz şoklarını temsilen petrol fiyatı şoklarının etkileri incelenmiştir. Bu amaçla petrol fiyatları şokuna tüketici ve üretici fiyatlarının zamana göre değişen tepkileri ve geçişkenlik düzeyleri Şekil 1’de sunulmuştur. Petrol fiyatlarına verilen şok sonrasında tüketici fiyatlarının zamana göre değişen tepkisi ilk dönemde pozitif ve en yüksek seviyeye ulaşmaktadır. Dolayısıyla petrol fiyatlarında yaşanan bir şok sonrasında tüketici fiyatlarının hemen pozitif tepki verdiğini ifade etmek mümkündür. Çalışmada ele alınan dönem boyunca tüketici fiyatlarının petrol fiyatları şoklarına verdiği

en yüksek pozitif tepkinin yaklaşık %18 ile 1988 yıllarının başına finansal serbestleşmeye geçiş öncesine denk gelmektedir. Diğer en yüksek tepki dönemi ise %10 ile küresel kriz sonrası ele alınan dönem içerisinde petrol fiyatlarının en yüksek fiyat seviyelerine ulaştığı 2012 yılının başına denk gelmektedir.

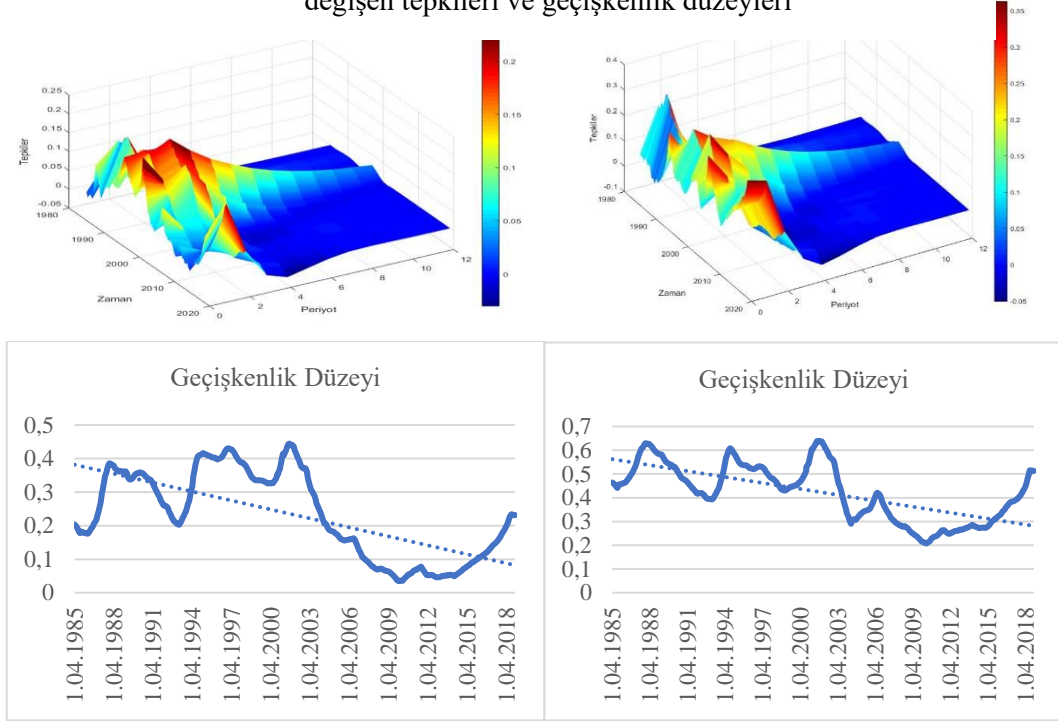
Petrol fiyatlarında yaşanan bir şok sonrasında tüketici fiyatlarına benzer şekilde üretici fiyatlarının hemen pozitif tepki verdiğini ifade etmek mümkündür. Çalışmada ele alınan dönem boyunca üretici fiyatlarının petrol fiyatları şoklarına verdiği en yüksek pozitif tepkinin yaklaşık % 21 ile 2010 yıllarının sonlarına denk gelmektedir. Küresel kriz sonrası petrol fiyatlarının tekrar hızlı bir şekilde yükselişe geçtiği bu dönem tüketici fiyatlarının aksine üretici fiyatlarını daha çok etkilediği ifade edilebilir. Tüketici fiyatlarına benzer şekilde en yüksek ikinci pozitif tepki ise %19 ile 1988 yıllarının başına finansal serbestleşmeye geçiş öncesine denk gelmektedir. Diğer bir yüksek tepki ise %16 ile 2001 yılında kriz sonrasında gerçekleşmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre petrol fiyatlarından tüketici fiyatlarına geçişkenlik düzeyinin artmakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. En yüksek geçişkenlik düzeyleri sırasıyla %8,7 ile Kasım 1999 ve %8 ile Aralık 1990 dönemlerine denk gelmektedir. Geçişkenlik düzeyleri 1993-1999 ve 2003-2006 yılları arasında keskin bir şekilde negatife dönmüş olsa da genellikle pozitifdir. Negatif geçişkenlik düzeyi elde edilmesinde 1994 yılında yaşanan krizin etkisi önemlidir. Nisan 1994 yılında faizlerin aşırı artırılması ve Türk Lirasının %50'nin üzerinde devalüe edilmesi negatif geçişkenlik düzeylerinin elde edilmesinde etkili olduğu söylenebilir. Genel olarak petrol fiyatlarının tüketici fiyatlarına geçişkenliği daha önce de ifade edildiği gibi petrol fiyatlarında aşırı oynaklığa rağmen özellikle 2007 yılının başında itibaren örneklem dönemin sonuna kadar hem pozitif hem de artan bir seyir sergilemiştir.

Petrol fiyatlarından üretici fiyatlarına en yüksek geçişkenlik düzeyi %21 ile Aralık 2002 dönemine denk gelmektedir. Geçişkenlik düzeyleri 1993-1997 yılları dışında genellikle pozitif olarak elde edilmiştir. Ele alınan dönem boyunca negatif geçişkenlik düzeyinin elde edilmesinde tüketici fiyatlarının tepkilerine benzer şekilde 1994 yılında yaşanan krizin etkisi önemlidir. Negatif geçişkenliğin nedeni olarak Shioji ve Uchino (2010) petrol fiyatlarının 1980-2000 yılları arasında düşük ve istikrarlı olması nedeniyle firmaların maliyetlerini etkileyen önemli bir unsur olmadığını ve dolayısıyla fiyatların tepkilerinin azaldığını ifade etmişlerdir. Ancak 2000'li yılların başlarından itibaren petrol fiyatlarında artış eğilimi ile birlikte geçişkenlik düzeyleri de artmıştır. Genel olarak petrol fiyatlarının üretici fiyatlarına geçişkenliği 2003 yılının başında en yüksek seviyeye ulaşmakla birlikte 1997 yılının başından itibaren artış eğilimi göstermiştir.

Petrol fiyatları şokunun hem tüketici hem de üretici fiyatlarının tepkileri benzer eğilim sergilemekle birlikte tepki düzeyleri farklılık göstermektedir. Petrol fiyatlarının üretici fiyatlarına geçişkenlik düzeyi tüketici fiyatlarına geçişkenliği yaklaşık olarak iki kat daha yüksektir. Bu sonuç Dedeoğlu ve Kaya (2014) ve Akçelik ve Ögünç (2016) çalışmalarıyla tutarlıdır. Tüketici fiyat sepetinde hizmet sektörünün ağırlığının daha fazla olması nedeniyle beklentiler ile de uyumludur. Ele alınan dönemde zamana göre fiyatların tepkileri değişmesine rağmen petrol fiyatları şoklarının geçişkenlik düzeyinin artış gösterdiği ifade edilebilmektedir. Petrol fiyatlarından kaynaklanan şoklara karşı üretici fiyatlarının tepkileri tüketici fiyatlarının tepkilerinden daha yüksektir. Bu durumun nedeni olarak üreticilerin petrol fiyatlarından kaynaklanan maliyetleri tüketicilere birebir yansıtmadıkları şeklinde ifade edilebilir. Diğer bir neden olarak 2001 sonrası Türkiye'de uygulanan enflasyon hedeflemesi rejimi ve para politikaları ile birlikte üretici fiyatlarından ziyade tüketici fiyatlarını baskılamaya yönelik politikaların petrol fiyatları şoklarının üretici fiyatlarına geçişkenliğinin daha yüksek olmasında etkili olduğu söylenebilir. Bu ayrışma özellikle 2013 yılının sonlarından itibaren enflasyon oranlarındaki artış eğilimi ile birlikte paralellik göstermiştir. Sonuç olarak Türkiye'de petrol fiyatı şoklarının fiyatlar üzerinde etkisini belirleyen en önemli faktörler olarak petrol fiyatlarının seyri ve Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerin etkili olduğunu ifade etmek mümkündür.

Şekil 2: Döviz kuru şoklarının tüketici ve üretici fiyatlarının zamana göre değişen tepkileri ve geçişkenlik düzeyleri

Not: Soldaki şekiller tüketici fiyatlarının zaman göre değişen tepkilerini ve geçişkenlik düzeyini, sağdaki şekiller üretici fiyatlarının zaman göre değişen tepkilerini ve geçişkenlik düzeyini göstermektedir. Geçişkenlik düzeylerinin hesaplanmasında Leigh ve Rossi, (2002) ve Kara vd. (2007) çalışmalarında uyguladıkları formülasyonu kullanılmıştır.

Döviz kuru şoklarına tüketici ve üretici fiyatlarının zamana göre değişen tepkileri ve geçişkenlik düzeyleri Şekil 2'de sunulmuştur. Döviz kuru şokları sonrasında tüketici fiyatlarının zamana göre değişen tepkisi birinci ay sonunda pozitif en yüksek seviyeye ulaşmaktadır. Dolayısıyla döviz kurunda yaşanan bir şok sonrasında tüketici fiyatlarının hemen pozitif tepki verdiği ve yaklaşık olarak bir yılın sonunda bu etkinin tamamlandığı ifade edilebilir. Çalışmada ele alınan dönem boyunca tüketici fiyatlarının döviz kuru şoklarına verdiği en yüksek pozitif tepkinin yaklaşık %23 ile 2001 kriz dönemine denk gelmektedir. Döviz kuru şoklarının tüketici fiyatlarına etkilerinin 2001 krizinde yüksek ve hemen gerçekleştiğini ancak 1994 krizinde bu etkilerin görece daha düşük ve kalıcı olarak gerçekleştiği ifade edilebilir. Dolayısıyla sabit döviz kuru rejiminde döviz kuru şoklarının tüketici fiyatlarına etkisinin görece daha düşük ve uzun süreli ancak enflasyon hedeflemesi rejimi ile bu etkilerin görece daha yüksek ve kısa süreli olduğu sonucuna varılabilmektedir.

Döviz kurunda yaşanan bir şok sonrasında üretici fiyatlarının tüketici fiyatlarına benzer şekilde hemen pozitif tepki verdiği ve yaklaşık olarak bir yılın sonunda bu etkinin tamamlandığı ifade edilebilir. Çalışmada ele alınan dönem boyunca üretici fiyatlarının döviz kuru şoklarına verdiği en yüksek pozitif tepkinin birinci ay sonunda %34 ile 1988 yılı sonlarına, ilk anlık tepkiler dikkate alındığında %35 ile 2018 ağustos ayına denk geldiği görülmektedir.

Elde edilen geçişkenlik düzeyleri sonuçlarına göre döviz kurunun tüketici fiyatlarına geçişkenlik eğiliminin azalmakta olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. En yüksek geçişkenlik düzeyi %44 ile 2001 kriz dönemine denk gelmektedir. Döviz kurunun üretici fiyatlarına geçişkenlik eğiliminin tüketici fiyatlarına geçişkenlik eğilimine benzer şekilde azalmakta olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. En yüksek geçişkenlik düzeyi %64 ile 2001 kriz dönemine denk gelmektedir.

Döviz kurundan üretici fiyatlarına zaman göre değişen geçişkenlik düzeyleri tüketici fiyatlarının geçişkenlik düzeyleri ile benzer eğilim göstermiştir. Ancak döviz kurunun üretici fiyatlarına geçişkenliği tüketici fiyatlarına geçişkenliğinden daha yüksektir. Bu sonuç dağıtım zinciri teorisi

beklentilerine uyumludur. Döviz kuru geçişkenliği özellikle Türkiye’de yaşanan kriz dönemlerinde artma eğilimi göstermektedir. Ayrıca geçişkenlik düzeyleri zamana göre değişmekle birlikte özellikle sabit döviz kuru döneminde yüksek, enflasyon hedeflemesi rejimi uygulanan dönemde görece daha düşük seyretmiştir. 2001 krizi sonrası hem uygulanan para politikalarının hem de küresel olarak istikrarlı ekonomik gelişmeler geçişkenliği azaltıcı unsurlar olarak öne çıktığı söylenebilir. Dolayısıyla enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmesiyle birlikte Türkiye’de Taylor hipotezini destekler bulgular elde edilmiştir. Diğer önemli bir sonuç ise son dönemde döviz kuru geçişkenliğinin tekrar artış eğilimi göstermesidir.

Döviz kurunun fiyatlara geçişkenlik düzeyi 2001 dönemi öncesi istikrarsız ekonomik yapı ve yüksek enflasyonist ortamın etkisiyle yüksektir. Ancak 2001 krizi sonrası enflasyon hedeflemesi rejimi, dünya genelinde düşük enflasyonist ortamın etkisi ve başarılı para politikası uygulamaları ile birlikte düşüş eğilimi göstermiştir. Özellikle 2008 küresel krizi döneminde iktisadi faaliyetlerin daralmasına bağlı olarak geçişkenlik düzeyi daha da azalmıştır. Literatürde bu konuda yapılan çalışmalara (Yüncüler, 2011; Kara ve Ögünç, 2012) benzer sonuçlar elde edilmesine rağmen geçişkenlik düzeyinin kalıcı bir şekilde düşüş göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla döviz kurunun fiyatlara geçişkenliği zamana göre değişmekle birlikte son dönemdeki geçişkenlik düzeyleri dikkate alındığında tekrar yükselişe geçmiş ve önem kazanmıştır.

Sonuç ve öneriler

Bu çalışmada öncelikle petrol fiyatları ve döviz kuru şoklarının fiyatlar üzerinde etkisi zamana göre değişimler dikkate alınarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda 1985:01-2018:12 dönemleri arasında zamana göre değişen parametrelili vektör otoregresif (TVP-VAR) yöntemi kullanılmıştır. Yaklaşık otuz beş senelik bir süreçte Türkiye ekonomisi zaman içinde hem fiyat düzeyleri hem de içsel ve/veya dışsal şoklar nedeniyle yapısal değişiklikler göstermiş, bu durum önemli ölçüde farklı makroekonomik performanslar ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada TVP-VAR yöntemiyle fiyatların ve fiyatları etkileyen döviz kuru ve petrol fiyatlarında meydana gelen değişimlerinin zaman içinde değişen yapısı her bir döneme ait ayrı ayrı katsayı tahmini yapılarak ve katsayıların zamana göre değişimini dikkate alınarak hesaplanmaya çalışılmıştır. Böylece uygulanan politikaların sonuçları değerlendirilmiş ve ileriye yönelik öngörümleme yapılmıştır.

Üretici ve tüketici fiyatlarının petrol fiyatlarından kaynaklanan şoklara özellikle 2001 krizi öncesi hemen ve yüksek tepki verdiği, petrol fiyatlarından ani değişimlerden hemen etkilendiği dolayısıyla geçişkenlik düzeyini belirleyici faktörün petrol fiyatlarında meydana gelen artış ve azalışlar olduğu ifade edilebilmektedir. Ayrıca bu dönemde tepkiler asimetrik olup zamana göre geçişkenlik göstermektedir. 2001 sonrası dönemde geçişkenlik düzeyi düşük olmasına rağmen sürekli pozitif seyretmiştir. Bu dönemde petrol fiyatları 2008 küresel krizi öncesi tarihi zirve rakamları görmesine rağmen fiyatlara etkisi aynı düzeyde olmamıştır. Aynı şekilde kriz sonrası dönemde petrol fiyatları 35 dolar seviyesine gerilemesine rağmen geçişkenlik düzeyi pozitif kalmıştır. Dolayısıyla küresel kriz sonrası dönemde petrol fiyatlarında meydana gelen artışlara fiyatların tepkileri sınırlı kalmıştır. Bu dönemde Merkez bankasının petrol fiyatlarından kaynaklı pozitif şokları baskıladığı ifade edilebilir. Ancak petrol fiyatlarında meydana gelen düşümlere rağmen geçişkenliğin devam etmesi Türkiye’de petrolün üretim sürecinde önemli bir girdi olmasından kaynaklandığını göstermektedir. Ayrıca Eylül 2012 tarihinde akaryakıt ürünlerinde özel tüketim vergisinde artışın geçişkenlik düzeyinin pozitif kalmasında etkili olduğu ifade edilebilir.

Döviz kurunun fiyatlara geçişkenliği enflasyon hedeflemesi rejimi sonrası azalma eğilimi göstermiştir. Elde edilen bulgular literatür ve merkez bankası çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Ancak geçişkenlik düzeyinde azalma eğilimi özellikle 2013 yılı sonrasında tekrar yükselme eğilimine girmiştir. Bu dönemde politik gelişmeler ile birlikte döviz kurunun Türk lirası karşısında değer kazanması fiyatlamaya davranışına dair bir risk oluşturmuştur. Dolayısıyla dönemselsel olarak azalan geçişkenlik düzeyi tekrar yükselme eğilimine girmiştir. Bu nedenle döviz kuru ile fiyatlar arasında ilişkiyi zayıflatacak; fiyat istikrarının kalıcı olarak sağlanması, döviz kuru riskinin ve dolarizasyonun azaltılması, yerli ve katma değeri yüksek üretimin artırılması gibi unsurlar geçişkenlik düzeyinin de azalmasında etkili

olabilecektir. Sonuç olarak döviz kuru gelişmeleri enflasyonun en önemli belirleyicisi olmakla birlikte ekonomik gelişmelere bağlı olarak zamana göre değişmektedir.

Küresel kriz sonrası makro ihtiyatı politikalar altında hem küresel hem de Türkiye’de yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmelerin geçişkenliğin tekrar yükselmesine neden olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede fiyat istikrarı, ithalata bağımlılığın azaltılması ve istikrarlı bir ekonomik yapı geçişkenliğin tekrar azaltılmasında etkili olabilecektir.

Kaynakça

- Akçelik, F. ve Ögünç, F. (2016). Pass-Through of crude oil prices at different stages in Turkey. *Central Bank Review*, 16 (1), 41-51.
- Akdeniz, C. ve Çatık, N. (2019). Parasal aktarım mekanizmalarının işleyişinde finansal koşulların önemi: TVP-VAR modellerinden bulgular. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 73-96.
- Arbatlı, E., (2003). Exchange rate pass-through in Turkey: Looking for asymmetries. *Central Bank Review*, 3 (2), 85-124.
- Arratibel, O. ve Michaelis, H. (2014). The impact of monetary policy and exchange rate shocks in Poland: Evidence from a time-varying VAR. *European Central Bank Working Paper*, (No.1636), 1-38.
- Atuk, O., Aysoy, C., Özmen, M. U., Sarıkaya, C. (2014). Türkiye’de enflasyonun iş çevrimlerine duyarlılığı: çıktı açığına duyarlı tüfe alt gruplarının saptanması. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği* (No. 14-37), 1-27.
- Benialper, A., Cömert, H., Ocal, N. (2017). Asymmetric exchange rate policy in inflation targeting developing countries. *Working Paper, Institute for International Political Economy Berlin*, (No. 86-2017), 1-30.
- Buddhari, A. ve Chensavadjai, V. (2003). Inflation dynamics and its implications for monetary policy. *BOT Symposium*, 1-43.
- Calderón, C. ve Schmidt-Hebbel, K. (2008). What drives inflation in the world? *Central Bank of Chile Working Papers*, 491: 1-46.
- Campillo, M. ve Miron, J. A. (1997). Why does inflation differ across countries? *The National Bureau of Economic Research*, 9: 335-362.
- Carrion-i-Silvestre, J. L. ve Sansó, A. (2007). The KPSS test with two structural breaks. *Spanish Economic Review*, 9 (2), 105-127.
- Çatık, A. N. ve Karaçuka, M. (2012). Oil Pass-through to domestic prices in Turkey: Does the change in inflation regime matter? *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 25(2), 277-296.
- Çatık, A. N., Karaçuka, M., Gök, B. (2016). A time-varying parameter VAR investigation of the exchange rate pass-through in Turkey. *Panoeconomicus*, 63 (5), 563-579.
- Choi, S., Furceri, D., Loungani, P., Mishra, S., Poplawski-Ribeiro, M. (2018). Oil prices and inflation dynamics: Evidence from advanced and developing economies. *Journal of International Money and Finance*, 82, 71-96.
- Civcir, I. ve Akçağlayan, A. (2010). Inflation targeting and the exchange rate: Does it matter in Turkey? *Journal of Policy Modeling*, 32 (3), 339-354.
- Coricelli, F., Jazbec, B., Masten, I. (2006). Exchange rate pass-through in EMU acceding countries: Empirical analysis and policy implications. *Journal of Banking and Finance*, 30: 1375-139
- Darvas, Z. (2001). Exchange rate pass-through and real exchange rate in EU candidate countries. *Economic Research Centre of the Deutsche Bundesbank Discussion Paper*, 10/01: 1-68.
- De Gregorio, J., Landerretche, O., Neilson, C., Broda, C., Rigobon, R. (2007). Another pass-through bites the dust? Oil prices and inflation [with comments]. *Economia*, 7(2), 155-208.
- Dedeoğlu, D. ve Kaya, H. (2014). Pass-Through of oil prices to domestic prices: Evidence from an oil-hungry but oil-poor emerging market. *Economic Modelling*, (43), 67-74.
- Dedeoğlu, D., ve Kaya, H. (2015). Model belirsizliği altında döviz kurunun enflasyona etkisi. *Central Bank Review*, 15(2), 79.
- Devereux, M. B. (1989). Non-traded goods and international transmission of fiscal policy, *Canadian Journal of Economics*, 21: 265-278.

- Doğan, B. Ş. (2013). Asymmetric behavior of the exchange rate pass-through to manufacturing prices in Turkey. *Emerging Markets Finance and Trade*, 49(3): 35-47.
- Edwards, S. (2006). The relationship between exchange rates and inflation targeting revisited. *NBER Working Paper Series*, 12163, 1-45.
- Gagnon, J. E. ve Ihrig, J. (2004). Monetary policy and exchange rate pass-through. *International Journal of Finance and Economics*, 9, 315-338.
- Hooker, M. (2002). Are oil shocks inflationary? Asymmetric and nonlinear specifications versus change in regime. *Journal of Money, Credit and Banking*, 34: 540-561.
- Ito, T. ve Sato, K. (2008). Exchange rate changes and inflation in post-crisis Asian economies: Vector autoregression analysis of the exchange rate pass-through. *Journal of Money, Credit and Banking*, 40(7): 1407-1438.
- Jooste, C. ve Jhaveri, Y. (2014). The determinants of time-varying exchange rate pass-through in South Africa. *South African Journal of Economics*, 82 (4), 603-615.
- Kal, H., Arslaner, F., Arslaner, N. (2015). Sources of asymmetry and non-linearity in pass-through of exchange rate and import price to consumer price inflation for the Turkish economy during inflation targeting regime. *Central Bank of the Republic of Turkey, Working Paper*, (No. 15/30): 1-30.
- Kara, H. ve Ögünç, F. (2008). Inflation targeting and exchange rate pass-through: The Turkish experience. *Emerging Markets Finance & Trade*, 44 (6), 52-66.
- Kara, H. ve Ögünç, F. (2012). Döviz kuru ve ithalat fiyatlarının yurt içi fiyatlara etkisi. *İktisat İşletme ve Finans*, 27 (317), 9-28.
- Kara, H., Küçük, T., H., Özlale, Ü., Tuğer, B., Yücel, E. M. (2007). Exchange rate regimes and pass-through: evidence from the Turkish economy. *Contemporary Economic Policy*, 25 (2), 206-225.
- Karadaş, E., Mutluer, D., Özer, Y. B., Aysoy, C. (2008). Türkiye’de imalat sanayindeki firmaların fiyatlama davranışı. *İktisat İşletme ve Finans*, 23 (268), 7-34.
- Kibritçiöğlü, A. ve Kibritçiöğlü, B. (1999). Ham petrol ve akaryakıt ürünü fiyat artışlarının Türkiye'deki enflasyonist etkileri. *Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, EAGM AİD*, No.21, 1-73.
- Lagoa, S. (2017). Determinants of inflation differentials in the Euro area: Is the new keynesian phillips curve enough?. *Journal of Applied Economics*, 20 (1), 75-103.
- Lee, J. ve Strazicich, M. C. (2003). Minimum lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *Review of Economics and Statistics*, 85 (4), 1082-1089.
- Leigh, D. ve Rossi, M. (2002). Exchange rate pass-through in Turkey. *International Monetary Fund, Working Paper*, (02-204), 1-18.
- Lopez-Villavicencio, A. ve Mignon, V. (2016). Exchange rate pass-through in emerging countries: Do the inflation environment, monetary policy regime and institutional quality matter? *CEPII Working Paper*, 113: 1-31.
- McCarthy, J. (2000). Pass-Through of exchange rates and import prices to domestic inflation in some industrialized economies. *FRB of New York Staff Report*, 111: 1-28.
- McFarlane, L. (2009). Time-Varying exchange rate pass-through: An examination of four emerging market economies. *Bank of Jamaica*, September: 1-28.
- Mihaljek, D. ve Klau, M. (2008). Exchange rate pass-through in emerging market economies: what has changed and why? *A Chapter in Transmission Mechanisms for Monetary Policy in Emerging Market Economies*, 35: 103-130.
- Mohanty, M. S. ve Klau, M. (2001). What determines inflation in emerging market economies? *Bank for International Settlements Papers Chapters*, 8, 1-38.
- Nakajima, J. (2011). Time-Varying parameter VAR model with stochastic volatility: An overview of methodology and empirical applications. *Monetary and Economic Studies*, 29, 107-142.
- Narayan, P. K. ve Popp, S. (2010). A new unit root test with two structural breaks in level and slope at unknown time. *Journal of Applied Statistics*, 37 (9), 1425-1438.
- Nordstrom, A., Roger, M. S., Stone, M. M. R., Shimizu, S., Kisinbay, T., ve Restrepo, J. (2009). The role of the exchange rate in inflation: Targeting emerging economies. *International Monetary Fund, Occasional Paper* (No. 267): 1-36.
- Primiceri, G. E. (2005). Time-Varying structural vector autoregressions and monetary policy. *The Review of Economic Studies*, 72 (3), 821-852.

- Sekine, T. (2006). Time-Varying exchange rate pass-through: experiences of some industrial countries. *BIS Working Paper*, 202, 1-34.
- Shioji, E. (2015). Time Varying pass-through: Will the yen depreciation help Japan hit the inflation target? *Journal of The Japanese and International Economies*, 37, 43-58.
- Shioji, E. ve Uchino, T. (2010). Pass-Through of oil prices to Japanese domestic prices. *National Bureau of Economic Research*, (No. W15888), 1-45.
- Steel, D. ve King, A. (2004). Exchange rate pass-through: the role of regime changes. *International Review of Applied Economics*, 18 (3): 301-322.
- Taylor, J. B. (2000). Low inflation, pass-through, and the pricing power of firms. *European Economic Review*, 44, 1389-1408.
- Utkulu, U. ve Ekinci, R. (2016). Uluslararası petrol ve gıda fiyatlarından iç fiyatlara asimetric ve doğrusal olmayan fiyat geçişkenliği: Türkiye için NARDL modeli bulguları. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(617), 9.
- Volkan, A., Saatçioğlu, C. ve Korap, L. (2007). Impact of exchange rate changes on domestic inflation: the Turkish experience. *Turkish Economic Association Discussion Paper* (2007-6), 1-11.
- Walsh, C. E. (2009). Inflation targeting: What have we learned?. *International Finance*, 12 (2), 195-233.
- Yahyaie, Q. I. A. (2010). *The relevancy of the US dollar peg to the economies of the gulf cooperation council countries (GCC)*. [PhD Thesis], Department of Economics, Faculty of Law, Business and Social Science, University of Glasgow: 1-429.
- Yanikkaya, H., Kaya, H., Akgul, D. (2015). Petrol fiyatlarının enflasyona geçişkenliği değişti mi? *Central Bank Review*, 15(3), 75-88.
- Yüncüler, Ç. (2011). Pass-Through of external factors into price indicators in Turkey. *Central Bank Review*, 11 (2), 71-84.

Etik kurul onayı

Çalışmanın analizinde ikincil verilerin kullanılmasından dolayı etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

1. yazar %60 oranında, 2. yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Sigortacılık ve ekonomik büyüme ilişkisi: G-8 ülkeleri için bir uygulama

Relationship between insurance and economic growth: An application for G-8 countries

Gönderim Tarihi / Received: 15.07.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 30.09.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.971904>

Hasan MEMİŞ¹
Hüseyin ÇELİK^{**2}

ÖZ: Sigortacılık, ülkelerin ekonomik kalkınma ve büyüme düzeyleri yükseldikçe önemi daha da artan bir sektördür. Ayrıca sigortacılık sektörü ekonomik kalkınma ve büyüme süreçlerine pozitif etki sağlamaktadır. Çeşitlenen ekonomik faaliyetlerle beraber sigortacılık sektörünün de hizmet alanı ve kapsamı genişlemektedir. Sigortacılık sektörünün gelişmesi ile ekonomideki riskler minimize edilmektedir. Böylece riskler bertaraf edilerek iktisadi faaliyetlerden daha verimli sonuçlar elde edilebilmektedir. Bu çalışmanın amacı sigortacılık sektörünün ekonomik büyüme açısından önemini ortaya koymaktır. Çalışma G-8 ülkeleri için gerçekleştirilmiş ve 1996-2019 dönemini kapsamaktadır. Ekonometrik analizlerde IPS birim kök testi, Pedroni eşbütünleşme ve FMOLS katsayı tahmincisinden yararlanılmıştır. Elde edilen sonuçlar göre sigortacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde bir ilişki bulunmuştur. Sigortacılık sektörünün ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sigortacılık, Eşbütünleşme, Ekonomik büyüme

ABSTRACT: Insurance is a sector that has become more important as increase the economic development and growth level of the countries increase. Furthermore, the insurance sector has a positive influence on economic growth and development. Along with the diversified and developing economic activities, the service area and scope of the insurance sector are also expanding. With the development of the insurance sector, the risks in the economy are minimized. Thus, risks can be eliminated, and more efficient results can be obtained from economic activities. The aim of the paper is to denote the importance of insurance sector in terms of economic growth. The study included G-8 countries and covered the 1996-2019 period. For the econometric analysis, we used the IPS unit root test, Pedroni cointegration test, and FMOLS coefficient. The results displayed that there is a long-run relationship between insurance sector and economic growth. Additionally, the insurance sector has a positive effect on economic growth.

Keywords: Insurance, Cointegration, Economic growth

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte/İktisat Bölüm, hasmemis@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3312-9225>

² Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, huseyinck17@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2455-9381>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

The insurance sector is an important sector in terms of both creating savings and eliminating risks in terms of economy. When we look at the literature, there are different studies that examine the insurance sector with various indicators and methods. While some studies deal with insurance sector macroeconomic level and others deal with different indicators as gross insurance Premium, total insurance volume, insurance consumption and individual retirement insurance ect. Moreover, in this study we focus on study that research to effect of insurance on economic growth. When we look for literature, we can find various study on insurance and economic growth. For instance, Apergis & Poufinas (2020) Kaya & Beşer (2020), Kumar et. al. (2020), Pradhan et. al. (2015), Horng et. al. (2012), Adetunji et. al. (2018) Pradhan et. al. (2015), Horng et. al. (2012), Ege and Saraç (2011). As result of this study in literature donate that insurance sector positively effect on economic growth. In this study that realized for G-8 countries we expected to have a positive impact.

Methodology

The aim of this study is examined linkage between insurance sector and economic growth. For this purpose, we used panel data analysis techniques because we have 8 countries. However, panel data analysis has a few advantages. At first one, Although the multicollinearity problem is encountered in the applications made with time series data, it causes less multicollinearity problems between the explanatory variables due to the fact that the values taken by the variables change depending on two dimensions with the use of panel data and to allows the creation and testing of more complex behavioural models from just cross-section data or just time series data (Baltagi, 2005). Second, by combining cross-section and time series observations of panel data analysis, it has a larger number of observations and thus enables more reliable estimations and increasing the degree of freedom depending on the increase in the number of observations (Hsiao, 2003) Allowing econometric analysis to be made even when short time series and/or insufficient cross-sectional observations exist, enabling the establishment of a dynamic model since the panel data also has a time dimension (Matyas & Sevestre, 1996). Our data set is that consist of insurance service export and import, and economic growth covered period from 1996 to 2019 and we realized empiric analysis for G-8 countries. We take naturel logarithm of variable. At first step, we had run unit root test which check-up our variable whether stationary or not. As unit root test we used IPS unit root test (Im et al. ,2003). At second step, we have used Pedroni (1999) cointegration test. At last step of methodology, we estimate long-run coefficients with Fully Modified Ordinary Least Squares (FMOLS) method.

Finding and discussion

The study was carried out with the help of panel data techniques. First, unit root test was applied to the series. As a result of the unit root test, all variables were found to be stationary at the first difference. Stationary level is important for next step. The next step will select as variable is I (0) or I (1). Based on this result that all series I (1), panel cointegration test was applied by Pedroni (1999) cointegration test. From the results of the cointegration test, it was seen that there was a long-term relationship between the variables. Co-integration long-term coefficient estimates were made with Fully Modified Ordinary Least Squares (FMOLS) method. The coefficient estimates showed that the insurance sector positively affected economic growth.

According to the results obtained, it is seen that insurance services have a positive effect on economic growth. The development of insurance services is important for economies in different aspects such as saving and eliminating risks. If some policy recommendations are to be made in the light of the findings, necessary legal arrangements should be made for the development of insurance services in the country and government incentives for this area should be provided. Insurance services should be diversified and extended to the smallest economic activities. By taking into account the demand flexibility of insurance premiums and keeping insurance premiums at a reasonable level, wider masses should be able to benefit from these services.

Result and recommendations

According to the results obtained, it is seen that insurance services have a positive effect on economic growth. The development of insurance services is important for economies in different aspects such as saving and eliminating risks. If some policy recommendations are to be made in the light of the findings, necessary legal arrangements should be made for the development of insurance services in the country and government incentives for this area should be provided. Insurance services should be diversified and extended to the smallest economic activities. By taking into account the demand flexibility of insurance premiums and keeping insurance premiums at a reasonable level, wider masses should be able to benefit from these services.

Giriş

İnsanoğlu, yaşamı boyunca sosyal, ekonomik, sağlık vs. çeşitli riskler altında hayatına devam etmektedir. Söz konusu risklerin etkilerinden korunmak için farklı yöntemler geliştirilmiştir. Finansal alandaki riskleri minimize etmek için bazen bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları sandıklar, fonlar, vakıflar veya bireysel tasarruflara yönelim bunlara örnek gösterilebilir. Günümüzde toplumların sosyal ve ekonomik hayatlarındaki değişmelerle birlikte bireyleri ekonomik ve hayati yönden zarar görme veya zarara uğratma risklerine karşı korumada uygulanan yöntem, sigortacılık sistemidir (Sezal, 2017: 1156). Hayati olsun mali olsun çeşitli riskleri bertaraf etmek amacıyla ortaya çıkarak hızla ilerleme kaydeden sigortacılık sektörü, sahip olunan varlıkları çeşitli risklere karşı güvenceye almaktadır. Sigortacılık işlemleri sayesinde bireyler, varlıklarını güvence altına alarak bir nevi iç huzur satın aldıkları ifade edilebilir. Bu güven ve huzur duygusuna iktisadi açıdan bakıldığında, bu güvenlik duygusu herhangi bir olumsuzluğun ortaya çıkması durumunda sigortalının tazmin edileceği bilgisinden kaynaklanmaktadır (Karaman ve Aydoğmuş, 2020: 3915).

Türk Ticaret Kanunu'nun 1263. Maddesinde sigorta şu şekilde tanımlanmaktadır: "Sigorta bir akittir ki, bununla sigortacı bir prim karşılığında diğer bir kimsenin parayla ölçülebilir bir menfaatini halele uğratan bir tehlikenin (bir rizikonun) meydana gelmesi halinde tazminat vermeyi yahut bir veya birkaç kimsenin hayat müddetleri sebebiyle veya hayatlarında meydana gelen belli birtakım hadiseler dolayısıyla bir para ödemeyi vs. edalarda bulunmayı üzerine alır."

Ayrıca literatürde sigorta kavramını açıklamayan çeşitli tanımlar yapıldığı görülmektedir. Bu tanımlardan bazılarında aşağıda yer verilmiştir. Sigorta, riskleri minimize etmek ve oluşan risklerin de ortaya çıkan zararlarını belirlemek amacıyla meydana getirilmiş toplumsal bir kurum olarak ifade edilebilir. Sigorta, çok sayıda ve benzer nitelikteki birimlerin tehdidi altında bulunduğu riskin neden olacağı zararların birlikte karşılanması amacıyla bir araya gelmesi ile meydana gelen bir bütün olarak ifade edilebilir. Diğer bir tanıma göre sigorta, aynı veya benzer riskle karşı karşıya kalan bireylerin, bireysel olarak belirgin olmayan hasar olasılıklarını belirgin bir hale kavuşturarak ve söz konusu olasılığın ortaya çıkmasıyla doğacak zararları birlikte gidermek amacıyla, risk yönetim ve sorumluluğunu üstlenen birey, kurum veya kuruluş tarafından organize edilmesidir (Asunakutlu, 2021).

Bir başka tanıma göre de sigorta, öncesinden bilinmeyen, ancak gerçekleşme olasılığı olan tehlikelere karşı kişileri ve varlıkları, belli prim mukabilinde güvenceye alan bir sistem olarak ifade edilebilir. Yani sigorta aracılığı ile risk kişi ya da kurumlar tarafından sigorta firmasına aktarılmaktadır. Sigorta hizmeti alan taraflar sigorta firmasına bir risk primi ödemektedirler. Dolayısıyla sigorta firmaları da sigorta hizmeti sunarak elde ettikleri bu fonların finansal piyasalara aktarılmasında aracı rolü görmektedirler (Yenisu, 2019: 207). Sigortacılık sektörü ekonomi için son derece önemlidir. Sigortacılık hizmetleri şirketler ve bireyler için riskleri bertaraf ederek üretimin artmasına katkı sağlar. Ayrıca sigorta şirketlerine ödenen primler ekonomi için tasarruf kaynağı oluşturmakta, söz konusu tasarruflarla sermaye piyasalarına fon temin edilmektedir. Dolayısıyla sigorta sektörü ekonomik büyümeye katkı sağlayan faktörlerden biridir.

Bu çalışmada sigortacılık hizmetleri gelişiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak sigortacılık göstergesini temsilen sigortacılık alanındaki dış ticaret verileri kullanılmıştır. Böylelikle hem ekonomik büyüme hem de dış ticaret bağlamında sigortacılık sektörünün üzerine düşünülmesi sağlanacaktır. Çalışmanın planı giriş bölümünden sonra ikinci bölümde literatür taramasına, üçüncü bölümde veri seti, model ve yöntem, dördüncü bölümde ampirik bulgulara yer verip son bölüm ise sonuç ve öneriler şeklindedir.

Literatür taraması

Sigortacılık sektörü ekonomi açısından gerek tasarruf oluşturma gerekse de risklerin bertaraf edilmesi açısından önemli bir sektördür. Literatüre bakıldığında sigortacılık sektörünü çeşitli göstergelerle ve yöntemlerle alan farklı çalışmalar bulunmaktadır.

Apergis ve Poufinas (2020) tarafından yapılan çalışmada, 27 OECD ülkesi ele alınmıştır. Bu ülkelerle ilgili 2006-2016 dönemi için yaşam ve yaşam dışı toplam brüt sigorta primleri, buna ek olarak, kişi

başına reel GSYH verileri, özel yatırımlar, kamu harcamalarının GSYH'ye oranı, ticarete açıklık, orta öğretim, mali gelişme ve doğrudan yabancı yatırım girişlerini dikkate alınmıştır. Elde edilen bulgular, sigorta sektörünün büyümesinin ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı şeklindedir.

Kaya ve Beşer (2020) tarafından yapılan çalışmada 25 Avrupa Birliği ülkesinde sigorta prim hacminin bu ülkelerin ekonomik büyümesini nasıl ve ne yönde etkilediği araştırılmaktadır. Makalede Johansen Eşbütünleşme, Kao eşbütünleşme, panel FMOLS, panel nedensellik yöntemlerinden yararlanılmıştır. Ekonomik büyüme ve sigorta prim hacmi arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu görülmüştür. Panel FMOLS testinin sağladığı sonuçlara göre ise sigorta prim hacimlerindeki %1 düzeyindeki artış, ekonomik büyümeyi %0.113 arttırmaktadır. Panel nedensellik sonuçlarına göre ise sigorta hacimlerinden ekonomik büyümeye doğru olmak üzere tek yönlü nedensellik bulunmuştur.

Gümüş (2020) tarafından yapılan çalışmada, finansal gelişmişlik ve insani gelişmişlik endeksleri ile sigorta primleri arasındaki ilişki panel nedensellik ve eşbütünleşme metodu ile incelenmektedir. Çalışma OECD ülkelerinin 2009–2016 yıllarına ait verileri ile gerçekleştirilmiştir. Nedensellik testleri sonucunda insani gelişmişlik ile finansal gelişmişlikten sigorta primlerine doğru tek yönlü nedensellik elde edilmiştir.

Kumar vd. (2020) tarafından yapılan çalışma, 1990-2016 döneminde Hindistan'da ekonomik büyüme ve sigorta tüketimi arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlamaktadır. Makalede, Johansen eşbütünleşme tekniği ile ekonomik büyüme ve sigorta tüketimi arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yıllık sigorta penetrasyonu, sigorta yoğunluğu ve kişi başına GSYH kullanılmıştır. Uzun vadede sigorta penetrasyonundan ekonomik büyümeye kadar uzanan tek yönlü bir nedensellik ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde, sigorta yoğunluğu da uzun vadeli ekonomik büyümeye neden olur. Hindistan'da sigorta penetrasyonu kısa vadeli ekonomik büyümeye yol açar. Ancak ekonomik büyüme, uzun vadede olduğu gibi kısa vadede de sigorta yaygınlığına veya yoğunluğuna neden olmamaktadır.

Yenisu (2019) tarafından yapılan çalışmada Türkiye için sigortacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Analizlerde 2010Q1-2018Q4 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Sigortacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin hem kısa hem de uzun dönemde anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İslamoğlu vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada, G7 ülkelerinde ve Türkiye'deki bireysel emeklilik sistemi karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Sonraki aşamada bireysel emeklilik sisteminin SWOT analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada elde edilen veriler, katılımcıların sisteme dahil oldukları yılı, yaşlarına göre dağılımlarını ve fonlar tabloları yardımıyla gösterilmiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin diğer ülkelere göre bireysel emeklilik sistemini daha iyi bir düzeye taşıdığı görülmüştür.

Lee vd. (2018) tarafından yapılan çalışmada bir ülkenin kişi başına düşen GSYH düzeyinin sigortacılık faaliyetleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada 1967-2014 dönemi dikkate alınarak 123 ülkenin verileri değerlendirilmiştir. Bir ülkenin kişi başına düşen GSYH düzeyinin ekonomik büyümeye etkisini değerlendirmek için hem statik panel modeli hem de dinamik panel modeli kullanılmıştır. Bulgular, sigortacılık sektörünün gelişimi ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Adetunji vd. (2018) tarafından yapılan çalışma, Nijerya'daki sigorta faaliyeti ile ekonomik büyüme arasında ilişkiyi belirlemeyi amaçlamaktadır. 1996-2015 dönemi Nijerya zaman serisi verilerine Sıradan En Küçük Kareler modelinin uygulanması, sigorta sektörünün Nijerya'nın ekonomik büyümesine olumlu ve anlamlı katkı yaptığını ortaya koymaktadır.

Akın (2018) tarafından yapılan çalışmada MINT ülkelerinde çeşitli makroekonomik göstergelerin sigortacılık sektörü üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Çalışmada MINT ülkelerinde sigortacılık sektörünün durumu farklı sigorta göstergelerinden yararlanılarak karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Makroekonomik performansa göre MINT ülkelerinde sigortacılık sektörünün yeteri düzeyde gelişim göstermediği görülmüştür.

Akpınar ve Yıldız (2018) tarafından yapılan çalışmada, 2008 Finansal Krizinin dünya sigortacılık sektörü üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Ayrıca çalışmanın diğer bölümünde Türkiye sigortacılık sektörüne ait değişkenlerden yararlanılarak 2007-2016 dönemi finansal performansı değerlendirilmiştir. Sigortacılık sektörünün finansal performans ölçüm değerlendirmesi TOPSIS ile yapılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre ilerleyen yıllarda sigortacılık sektörünün önemli ilerlemeler kaydettiği görülmüştür. 2008 Finansal Krizinin sigortacılık üzerinde herhangi bir negatif etkisi olmadığı belirtilmiştir.

Demirci ve Zeren (2017) tarafından yapılan çalışmada, 1983-2011 dönemleri dikkate alınarak 13 OECD ülkesi için kişi başına düşen gelir ve kişi başı sigorta primleri arasındaki ilişki panel nedensellik yöntemi ile irdelenmiştir. Panel nedensellik testi sonuçlarına göre sigorta primlerinden GSYH'ye doğru tek yönlü bir nedensellik elde edilmiştir. Elde edilen nedensellik ilişkisine ait ülke bazlı sonuçlara göre İspanya, Fransa, İtalya ve İzlanda için elde edilirken diğer ülkeler için nedensellik ilişkisi elde edilememiştir.

Pradhan vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada, 1980 ve 2014 yılları arasında G-20 ülkelerinin ekonomik büyümesine ilişkin bankacılık sektörü ile sigorta sektörü arasındaki karşılıklı bağlantıları incelenmektedir. Vektör oto-regresyon modeli ve Granger nedensellik testinin kullanıldığı çalışmada, uzun vadede, bankacılık sektörü ve sigortacılık sektöründeki gelişmelerin G-20 ülkelerinin ekonomik büyümesini önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir. Pradhan vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada, 1988-2012 dönemi için Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) Bölgesel Forumu (ARF) ülkelerinin panel verileri kullanılarak, sigorta piyasası penetrasyonu, geniş para, hisse senedi piyasası kapitalizasyonu ve ekonomik büyüme arasında Granger nedensellik ilişkilerinin olup olmadığı araştırılmaktadır. Sonuç olarak, tüm değişkenlerin eşbütünleşme ilişkisi olduğu ve ekonomik büyüme ile sigorta piyasası penetrasyonu arasında kısa vadeli çift yönlü nedensellik dâhil olmak üzere bir nedensellik ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir. Pradhan vd. (2015) tarafından yapılan başka bir çalışmada, sigorta piyasasının gelişimi, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkiler incelenmiştir. Makalede 1988-2012 dönemi dikkate alınmış, 34 OECD ülkesinin ilgili panel verileri kullanılarak sigorta piyasası gelişiminin, mali gelişmenin ve ekonomik büyümenin eşbütünleşmiş olduğu ortaya konulmuştur.

Lee vd. (2013) tarafından yapılan çalışmada, Dünya Bankası'nın yüksek, orta ve düşük gelirli ülke sınıflandırma kriterleri dikkate alınarak, 41 ülkenin 1979-2007 dönemini kapsayan panel setleri ele alınarak bu ülkelerin hayat sigortası primleri ve reel GSYH'si arasındaki ilişki incelenmiştir. Makalede uzun dönemde ekonomik faaliyet seviyesi ile hayat sigortası piyasaları arasında pozitif bir çift nedensellik ilişkisi olduğunu gösterilmiştir. Bu anlamda, yüksek düzeyde bir ekonomik büyümenin, yüksek bir sigorta prim düzeyine yol açacağı ve bunun tersinin de geçerli olacağı vurgulanmıştır.

Ege ve Saraç (2011) tarafından yapılan çalışmada, 1999-2008 dönemi için gelişmiş 29 ülkeye ait veriler kullanılarak sigortacılık sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisi test edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, sigortacılık sektörü ve ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişkinin var olduğu görülmüştür.

Hornig vd. (2012) tarafından yapılan çalışmada, 1961 ile 2006 yılları arasında Tayvan'daki sigorta talebi, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki dinamik ilişkiyi incelenmektedir. Makalede üç değişkenli Vektör Otoregresif (VAR) modeli kullanılmış, sigorta talebi, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında bir denge ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Kısa vadede, ekonomik büyüme Granger sigorta talebine neden olmakta ve finansal gelişme Granger ekonomik büyümeye neden olmaktadır. Başka bir deyişle, finansal gelişme, gerçek GSYİH büyümesini teşvik etmekte ve reel GSYH'deki bir değişiklik, Tayvan'daki reel sigorta talebinde saptamaya yol açmaktadır.

Literatür incelendiğinde sigortacılık ve ekonomik büyüme ilişkisinin zaman serileri ve panel veri teknikleri ile çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Ayrıca sigortacılık sektörü farklı çalışmalarda çeşitli göstergelerle ifade edilmiştir. Elde edilen sonuçlardan genel olarak sigortacılık ve ekonomik

büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu çalışmadan literatüre paralel sonuçlar elde edilmesi beklenmektedir.

Yöntem

Veri seti ve model

Bu çalışmada sigortacılık hizmetleri gelişiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Bu doğrultuda ekonometrik modelde sigortacılık hizmetleri gelişimini temsilen sigortacılık ve finans hizmetleri ihracatı (EXP) ve sigortacılık ve finansal hizmetleri ithalatı (IMP) alınmıştır.

Anılan ihracat ve ithalat, sigortacılık hizmetleri ihracat ve ithalatının toplam mal ve hizmet ihracatı içindeki oranını temsil etmektedir. Ekonomik büyüme değişkeni olarak GSYH (Constant LCU) alınmıştır. GSYH'nin doğal logaritması alınarak modele dahil edilmiştir. Diğer değişkenler oran olarak temsil edildiğinden logaritma alınmadan modele dahil edilmiştir. Veriler Dünya Bankasından elde edilmiş ve 1996-2019 dönemini kapsamaktadır. Uygulamalar G-8 ülkeleri için gerçekleştirilmiştir.

Değişkenler arasındaki ilişki fonksiyonel olarak aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$GDP = f(EXP, IMP)$$

Ekonometrik yöntemler aşağıda Denklem 1'de ifade edilen matematiksel model ile araştırılmıştır.

$$GDP_{it} = \beta_0 + \beta_1 EXP_{it} + \beta_2 IMP_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Burada, i , yatay kesitleri; t , zaman boyutunu; GDP, ekonomik büyümeyi; EXP, sigortacılık hizmetleri ihracatını; IMP, sigortacılık hizmetleri ithalatını temsil etmektedir. β , uzun dönem katsayılarını ve ε , hata terimini göstermektedir.

Çalışmanın yönteminde panel veri analizlerden faydalanılmıştır. IPS birim kök testi, Pedroni eşbütünlük testi ve FMOLS katsayı tahminicisi kullanılmıştır.

IPS birim kök testi

Yatay kesitler ve zaman serilerinden oluşan panellerde de değişkenlerin durağan düzeyinin ortaya konulması, eşbütünlük derecelerinin belirlenmesi açısından birim kök testlerinden faydalanılmaktadır. Eşbütünlük ilişkisinin araştırılmasında hangi eşbütünlük testlerinin kullanılacağına karar vermede önemlidir. Tüm değişkenlerin I (1) olması durumunda veya bazı değişkenlerin I(0) bazılarının ise I(1) olması durumunda kullanılacak eşbütünlük testleri farklıdır. Ekonometrik uygulama temelinde gerçekleştirilen çalışmalarda doğru eşbütünlük testleri ile devam edilebilmesi için değişkenlerin eşbütünlük dereceleri ve dolayısıyla bunun için de birim kök testleri önem arz etmektedir.

Bu çalışmada birim kök testi olarak Im, Peseran & Shin (2003) (IPS) testi kullanılmıştır. Bu test paneldeki birimlere ait ortalama istatistik değerlerine dayalı işleyen testlere bir alternatif olarak geliştirilmiştir. Özellikle bu test ile, her bir grup için hesaplanan Dickey-Fuller istatistiklerinin ortalamalarına dayalı bir test önerilmiştir. IPS birim kök testi, seri korelasyonu, heterojenlik ve gruplar arası hata varyanslarına izin vermektedir (Im vd. 2003: 54). Bu varsayımlar altında hesaplanan IPS istatistikleri aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır (Im vd. 2003: 63):

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \rho_{ij} \Delta y_{i,t-j} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, \dots, N, \quad t = 1, \dots, T, \quad (2)$$

IPS panel birim kök testine ait hipotezler ise;

$$H_0: \beta_i = 0, \quad \text{bütün } i' \text{leri için,}$$
$$H_0: \beta_i < 0, \quad i = 1, 2, 3, \dots, N_1, \quad \beta_i = 0, \quad i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N$$

Burada, testin “panel için birim kök yoktur” temel hipotezine karşı “bazı i’ler için birim kök vardır” alternatif hipotezi sınanmaktadır.

Pedroni eşbütünleşme testi

Modeli oluşturan tüm serilerin I (1) mertebesinde eşbütünleşik olduğu sonucuna ulaşıldıktan sonra, eşbütünleşme ilişkisi Pedroni (1999) eşbütünleşme testi ile araştırılmıştır. Daha önce Pedroni (1995, 1997) testlerinin aksine birimlerin kendilerine özgü özelliklerini yani heterojenliği dikkate almaktadır. Bu testin diğer önemli bir özelliği, sadece paneldeki birimler arasında dinamik ve sabit etkilere izin vermemekte, aynı zamanda eşbütünleşik vektörün alternatif hipotezi altında birimler arasında farklılık göstermesine de izin vermektedir. Aksi halde eşbütünleşen vektörün homojenliğinin basitçe empoze edilmesi, değişkenlerin gerçekte eşbütünleşme ilişkisine sahip olmalarına rağmen, eşbütünleşme yoktur şeklindeki temel hipotezin kabul edilmesine neden olabilmektedir (Pedroni, 1999: 656-657).

Pedroni (1999) eşbütünleşme testi aşağıdaki şekilde elde edilmektedir (Pedroni, 1999: 657):

$$y_{i,t} = \alpha_i + \delta_i t + \beta_{1i} x_{1i,t} + \beta_{2i} x_{2i,t} + \dots + \beta_{Mi} x_{Mi,t} + e_{i,t} \quad (3)$$
$$t = 1, \dots, T; i = 1, \dots, N; m = 1, \dots, M$$

Burada, T , zaman boyutunu; N , paneldeki yatay kesitlerin sayısını; M , regresyon değişkenlerinin sayısını ifade etmektedir. α_i , paneli oluşturan yatay kesitler arasında değişime izin veren yatay kesite özel kesişim noktası veya sabit etkiler parametresidir. Burada $\beta_{1i}, \beta_{2i}, \dots, \beta_{mi}$ paneli oluşturan yatay kesitler arası farklılık göstermesine izin veren eğim katsayılarıdır.

Eşbütünleşme uzun dönem katsayı tahmincisi

Uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi elde edilen modelin uzun dönem eşbütünleşme katsayıları FMOLS tahmincisi ile gerçekleştirilmiştir. FMOLS katsayı tahmini hesaplanma prosedürü aşağıda verilmiştir:

$$y_t = X_t' \beta + D_t' y_1 + u_{1t} \quad (4)$$

Eşitlikteki y_t , I (1) bağımsız değişkeni ve X_t' ise $X_t = \tau'_{21} + \tau'_{22} + D_{2t} + e_{2t}$ ile $\Delta e_{2t} = u_{2t}$ ile ortaya konulan stokastik süreçlerdeki açıklayıcı değişkenleri göstermektedir. Ayrıca $D = (D'_{1t}, D'_{2t})$ deterministik trendine ait değişkenlerdir. u_{1t} ise sıfır ortalama ve kovaryanslı (Ω) hata terimini temsil etmektedir.

$$\theta_{FMOLS} = \begin{bmatrix} \beta \\ y_1 \end{bmatrix} = [\sum_{t=1}^T Z_t Z_t']^{-1} \left[\sum_{t=1}^T Z_t y_t^+ - T \begin{bmatrix} \lambda_{12} \\ 0 \end{bmatrix} \right] \quad (5)$$

$Z_t = (X_t', D_t)'$ ve $y_t^+ = y_t - \hat{\omega}_{12} \hat{\Omega}_{22}^{-1} \hat{u}_2$ dönüştürülmüş verileri sağlamaktadır. $\hat{\lambda}_{12}^+ = \hat{\omega}_{12} \hat{\Omega}_{22}^{-1} \hat{u}_2$, $u_t = (\hat{u}_{1t}^{-1}, \hat{u}_{2t}^{-1})'$ eşitliği ile tahmin edilmiş olan uzun dönem kovaryans-varyans matrisleri ile ilgili unsurlarla tahmin edilen sapma düzeltme terimidir (Işık vd. 2017, 89).

Ampirik bulgular

Panel birim kök test sonuçları

Modele dâhil edilen değişkenlerin durağanlık mertebeleri IPS birim kök testi ile incelenmiştir. Birim kök testine ilişkin sonuçlar Tablo 1’de ifade edilmiştir. Değişkenlerin tümü için sabitli modelde temel hipotez reddedilmekte, alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani değişkenler, sabitli modelde seviyede birim kök içermektedir. Ancak birinci farkta tüm değişkenler durağan hale gelmekte, temel hipotez istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde kabul edilmektedir. Sabitli ve trendli modele ait sonuçlarda da GDP ve EXP değişkenlerinin düzey değerleri için IPS birim kök testinin temel hipotezi reddedilmektedir. Diğer bir ifade ile GDP ve EXP değişkenleri düzeyde birim köklüdür. IMP değişkeni ise düzeyde istatistiksel olarak %5 anlamlılık düzeyinde durağandır. Ancak seviyede birim köklü olan GDP ve EXP değişkenleri birinci farkta %1 anlamlılık düzeyinde durağan hale gelmektedir. Düzeyde %5 anlamlılık düzeyinde durağan olan IMP değişkeni ise birinci farkı alındıktan sonra %1 anlamlılık düzeyinde durağan hale gelerek, durağanlık durumu istatistiksel olarak anlamlılık düzeyi duruma güçlü

gelmektedir. Başka bir deyişle alternatif hipotez daha güçlü bir istatistiksel anlamlılık düzeyi ile reddedilmektedir. Dolayısıyla elde edilen sonuçlara göre değişkenlerin I(1) mertebesinde eşbütünlük olduğu sonucuna varılmaktadır.

Tablo 1: IPS birim kök test sonuçları

Model	Düzy		1. Fark	
	t-istatistik	p-değeri	t-istatistik	p-değeri
Sabitli				
lnGDP	0.142	0.555	-5.707	0.000***
EXP	-1.271	0.101	-6.188	0.000***
IMP	-0.399	0.344	-6.456	0.000***
Sabit ve Trend				
lnGDP	-0.865	0.193	-4.761	0.000***
EXP	-0.930	0.176	-6.588	0.000***
IMP	-1.821	0.031**	-5.813	0.000***

Not: ***, ** ve * simgeleri sırasıyla $p < 0.01$, $p < 0.05$ ve $p < 0.10$ temsil etmektedir.

Eşbütünlük test sonuçları

Birim kök testinden elde edilen bulgular ışığında modele dâhil edilen tüm değişkenlerin I (1) mertebesinde eşbütünlük olduğu görülmüştür. Eşbütünlük olan değişkenlerin uzun dönem ilişkisinin olup olmadığına Pedroni (1999) Eşbütünlük testi ile gerçekleştirilmiştir. Eşbütünlük testine ait sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir. Panel Eşbütünlük test sonuçlarına bakıldığında, elde edilen 7 test istatistiklerinden 5 tanesi istatistiksel olarak anlamlıdır. Daha açık ifade edilecek olunursa modeldeki değişkenler arasında Panel-v istatistiğine göre %1, Panel PP, Panel ADF ve Grup ADF istatistiklerine göre %5, Grup PP istatistiğine göre de %10 istatistiksel anlamlılık düzeyinde eşbütünlük ilişkisi mevcuttur.

Tablo 2: Pedroni eşbütünlük test sonuçları

Testler	t-istatistik	p-değeri
Panel v-İstatistik	8.014***	0.000
Panel rho- İstatistik	0.224	0.588
Panel PP- İstatistik (parametrik olmayan)	-1.924**	0.027
Panel ADF- İstatistik (parametrik)	-2.054**	0.020
Group rho- İstatistik	1.241	0.892
Group PP- İstatistik (parametrik olmayan)	-1.620*	0.052
Group ADF-Statistic (parametrik)	-1.916**	0.027

Not: ***, ** ve * simgeleri sırasıyla $p < 0.01$, $p < 0.05$ ve $p < 0.10$ temsil etmektedir.

Uzun dönem eşbütünlük katsayı tahmin sonuçları

Eşbütünlük ilişkisi elde edildikten sonra eşbütünlük ilişkisine ait uzun dönem katsayı tahmin sonuçları FMOLS ile elde edilmiştir. FMOLS katsayı tahmin sonuçları Tablo 3’te verilmiştir. Panelde ait uzun dönem katsayı sonuçlarına göre sigortacılık hizmetleri ihracatını temsil eden EXP değişkenine ait katsayının %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğu Tablo 3’te görülmektedir. Bu sonuca göre sigortacılık hizmetleri ihracatındaki %1’lik artış ekonomik büyümeyi 0.029 arttırmaktadır. Sigortacılık hizmetleri ihracatının ekonomik büyüme üzerinde yatay kesitlere yani ülkelere ait sonuçlara bakıldığında sadece İngiltere için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki elde edilememiştir. Diğer ülkeler için istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilmiştir.

Sigortacılık hizmetleri ithalatını temsil eden IMP değişkeninin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi panele ait sonuçlara göre %1 istatistiksel anlamlılık düzeyinde pozitif yönlüdür. Diğer bir ifade ile sağlık hizmetleri ithalatındaki %1’lik artış ekonomik büyümeyi 0.006 kadar arttırmaktadır. Yatay kesitlere ait bulgulara bakıldığında İtalya hariç diğerlerinde ekonomik büyüme ve sigorta hizmetleri ithalat arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiye rastlanmıştır.

Tablo 3: FMOLS katsayı tahmin sonuçları

Ülkeler	EXP		IMP	
	Katsayı	t-istatistik [prob.]	Katsayı	t-istatistik [prob.]
Kanada	0.026***	9.585 [0.000]	0.023***	4.140 [0.001]
Fransa	0.030***	11.558 [0.000]	-0.025***	-6.749 [0.000]
Almanya	-0.014*	-1.936 [0.067]	0.045***	4.232[0.001]
İtalya	-0.013***	-5.211[0.000]	-0.002	-0.792[0.437]
Japonya	0.005**	2.623[0.016]	0.013***	4.871[0.000]
Rusya	0.173***	26.903[0.000]	-0.018***	-3.972[0.001]
İngiltere	-0.002	-1.442[0.167]	0.027***	12.044[0.000]
Amerika Birleşik Devletleri	0.030***	12.503[0.000]	-0.013***	-5.964[0.000]
PANEL	0.029***	21.870[0.000]	0.006***	3.668[0.001]

Not: ***, ** ve * simgeleri sırasıyla $p < 0.01$, $p < 0.05$ ve $p < 0.10$ temsil etmektedir.

Sonuç ve öneriler

Hizmetler sektörünün gelişmesi nitelikli beşerî sermaye stoku, teknolojik gelişmelere katılım ve teknolojinin aktif kullanımı vb. farklı unsurların da ekonomi içinde aktif varlığına işaret etmektedir. Hizmetler sektörü de ulaşım, turizm, eğitim, sağlık, sigortacılık, finans gibi çeşitli alt sektörlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla hizmetler sektörünün her alt sektörünün ekonomiler için önemi yadsınamaz. Bu bağlamda, sigortacılık hizmetlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, G-8 ülkeleri için 1996-2019 dönemini kapsayan verilerle sigortacılık sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ortaya konulmuştur.

Çalışma panel veri teknikleri yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Öncelikle serilere birim kök testi uygulanmıştır. Birim kök testi sonucunda tüm değişkenleri birinci farkta durağan olduğu görülmüştür. Bu sonucuna istinaden serileri panel eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Eşbütünleşme testi sonuçlarından değişkenler arasında uzun dönem ilişki olduğu görülmüştür. Eşbütünleşme uzun dönem katsayı tahminleri ise FMOLS ile gerçekleştirilmiştir. Katsayı tahminleri, sigortacılık sektörünün ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği göstermiştir.

Elde edilen sonuçlara göre sigortacılık hizmetlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu görülmektedir. Sigortacılık hizmetlerinin gelişimi tasarruf sağlama, risklerin bertaraf edilmesi gibi farklı yönlerden ekonomiler için önem arz etmektedir. Elde edilen bulgular ışığında bir takım politika önerilerinde bulunacak olunursa, ülkede sigortacılık hizmetlerinin gelişmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapılarak bu alana yönelik devlet teşviklerinin sağlanmalıdır. Sigortacılık hizmetleri çeşitlendirilerek en küçük ekonomik faaliyetlere varıncaya kadar sigortacılık hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır. Sigorta primlerinin talep esnekliği de dikkate alınıp sigorta primleri makul düzeyde tutarak, bu hizmetlerden daha geniş kitlelerin faydalanması sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Adetunjiu, A. L., Nwude, E. C. & Udeh, S. N. (2018). Interface of insurance and economic growth: Nigerian experience. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 8 (4), 16-26.
- Akın, F. (2018). MINT ekonomilerinin makroekonomik performansı ve sigortacılık sektörünün gelişimi üzerine bir değerlendirme. *Maliye ve Finans Yazıları*, 110, 71-94.
- Akpınar, Ö. ve Yıldız, A. (2018). Küresel ekonomik krizin sigortacılık sektörüne etkisi ve kriz sonrası hayat dışı sigortacılık sektörü performans analizi (2007-2016). *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (39), 263-282.
- Apergis, N. & Poufinas, T. (2020). The role of insurance growth in economic growth: Fresh evidence from a panel of OECD countries. *North American Journal of Economics and Finance*, 53, 1-16.
- Asunakutlu, T. (2001). Sigorta açısından güvenlik ve risk. *Mevzuat Dergisi*, Temmuz 2001, 4 (43).
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric analysis of panel data*. Third Edition, John Wiley&Sons Inc.
- Demirci, Ş. D. ve Zeren, F. (2017). Insurance premium and economic growth: Evidence from OECD countries. *İşletme Bilimi Dergisi (JOBS)*, 5(1), 1-11.

- Ege, İ. ve Saraç, T.B. (2011). The relationship between insurance sector and economic growth: An econometric analysis. *International Journal Economics Research*, 2(2), 1-9.
- Gümüş, E. (2020). OECD ülkelerinde insani gelişme ve finansal gelişme endeksleri ile sigortacılık prim üretimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Troyacademy Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 149-172.
- Hsiao, C. (2003). *Analysis of panel data*, Cambridge University Press, United Kingdom.
- Im, K.S., M.H. Pesaran & Y. Shin (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115, 53-74.
- İslamoğlu, M., Hakim, A. ve Konak, A. (2020). Türkiye ve G-7 ülkelerinde bireysel emeklilik sistemi uygulamaları. *Finans Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (3), 557-570.
- Karaman, D., ve Aydoğmuş, H. Y. (2020). Sigortacılık sektörünün güncel sorunlarına yönelik ilişkisel pazarlama uygulamaları ekseninde çözüm önerileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(4), 3914-3929.
- Kaya, N. ve Beşer, N. Ö. (2020). The effect of insurance premium on economic growth in European Union countries: Panel Data Analysis. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12 (23), 442-451.
- Kumar, S., Sahu, N. C. & Kumar, P. (2020). Insurance consumption and economic growth in the post-liberalized india: An empirical analysis. *Asian Economic and Financial Review*, 10 (2), 218-228.
- Lee, C., Lee, C. & Chiu, Y. (2013). The link between life insurance activities and economic growth: Some new evidence. *Journal of International Money and Finance*, 32(1), 405-427
- Lee, H., Yong, Z. & Lim, Q. (2018). Insurance development and economic growth. *Financial Statistical Journal*, 1 (4), 1-17.
- Matyas, L., ve Sevestre, P. (1996). *The Econometrics of Panel Data: A Handbook of the Theory with Applications*. Second Revised Edition, Kluwer Academic Publishers, Netherlands.
- Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61, ss. 653-670.
- Pedroni, P. (2000). Fully-modified OLS for heterogeneous cointegrated panels. *Advances in Econometrics*, 15, 93-130.
- Pradhan, R. P., Arvin, M.B., Nair, M., & Hall, J.H., ve Gupta, A. (2017). Is there a link between economic growth and insurance and banking sector activities in the G-20 countries?. *Review of Financial Economics*, 33 (1), 12-28.
- Pradhan, R. P., Arvin, M. B. & Norman, N. R. (2015). Insurance development and the finance-growth nexus: evidence from 34 OECD countries. *Journal of Multinational Financial Management*, 31, 1-22.
- Pradhan, R. P., Arvin, M. B., Norman, N. R., Nair, M. & Hall, J. H. (2016). Insurance penetration and economic growth nexus: Cross-country evidence from ASEAN. *Research in International Business and Finance*, 36, 447-458.
- Sezal, L. (2017). Türkiye sigortacılık sektörünün değerlendirilmesi ve faizsiz sigortacılık sisteminin uygulanabilirliği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (52), 1156-1167.
- World Bank, World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.MKTP.CD&country=#> (04.03.2021)
- Yenisu, E. (2019). Sigortacılık sektörü ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (2), 206-217.

Etik kurul onayı

Yukarıda bilgileri yer almakta olan çalışmamın araştırma makalesi olması ve ikincil verilerin ekonometri paket programları ile analiz edilmesi sebebiyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer aldığımı beyan ederiz.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır

Çıkar çatışması beyanı

Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Robert Nozick özelinde liberteryanizmin vergi adaleti tartışması

The tax justice discussion of libertarianism specific to Robert Nozick

Gönderim Tarihi / Received: 31.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 03.12.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.945629>

Mutlu YORULDU**1

Ahmet Yavuz ÇAMLI²

ÖZ: Klasik liberal düşünceye göre devlet sosyal ve ekonomik hayata müdahale etmemelidir. Devlet, güvenlik gibi sadece asli görevlerini yerine getirebilecek kadar harcamada bulunup vergi tahsil etmelidir. Liberteryanizm, klasik liberal düşüncenin devamı olarak minimal devlet anlayışını savunur. Bununla birlikte liberteryanizm, liberal yaklaşımın radikal bir savunusunu yapar. Bu bakımdan liberteryenlere göre devletin fonksiyonelliği ne derece sınırlandırılırsa bireysel özgürlük alanı o derece genişletilir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı liberteryen akımın öncülerinden olan Robert Nozick'in düşünceleri çerçevesinde vergi adaleti konusunu araştırmaktır. Elde edilen bulgulara göre liberteryen doktrinde vergi adaletine ulaşabilmenin temel şartı gelir ve servet üzerinden düz oranlı vergi alınmasıdır. Öte yandan Türk vergi hukuku açısından değerlendirildiğinde bu yöntemin gelir ve servet dağılımında adaletsizliği tetikleyici bir etkiye sahip olduğu görülür.

Anahtar Kelimeler: Liberteryanizm, Robert Nozick, İktisadi adalet, Vergi adaleti, Düz oranlı vergi

ABSTRACT: According to classical liberal thought, the state must not interfere with social and economic life. The state must spend only enough to fulfill its essential duties such as security and collect taxes. Libertarianism advocates the minimal state understanding as a continuation of classical liberal thought. Libertarianism, however, makes a radical defense of the liberal approach. In this respect, according to libertarians, the more the functionality of the state is restricted, the more the area of individual freedom is expanded. In this direction, this study aims to search the issue of tax justice within the framework of the thoughts of Robert Nozick, one of the pioneers of the libertarian movement. According to the findings, the basic condition of achieving tax justice in libertarian doctrine is to receive flat tax on income and wealth. On the other hand, when evaluated in terms of Turkish tax law, it is seen that this method has a triggering effect on the distribution of income and wealth.

Keywords: Liberterianism, Robert Nozick, Economic justice, Tax justice, Flat tax

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Maliye/Mali İktisat Anabilim Dalı, mutluyoruldu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1010-2938>

² Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi/Kula Meslek Yüksekokulu/İşletme Yönetimi Programı, ahmetyavuz.camli@cbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0746-9755>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Evaluate the classical liberal understanding of economics and the tax perspective of this understanding when pioneered by Adam Smith, and evaluate its perspective with a lot of work. It was emphasized that the taxation intervention towards the economy would be intense if this was to increase the price of the market. If taxation is to be resorted to, the state should establish a tax scheme as general as it is reasonable. Use "payment summary", appropriate campaigns and progressive taxes to establish a fair tax system across society. All academic studies have been evaluated in this context and some comments and criticisms have been brought. Libertarianism, on the other hand, has a system that accepts state intervention, although the system is based on liberal economy. In this theory, the minimalist state understanding, the state should resort to any taxation. There are few studies that analyze the perspective of libertarianism while working on the literature, and freedom taxation and taxation while working on the notation. Although there are some studies on libertarianism in the literature, the number of studies that analyze libertarianism's perspective on taxation and tax justice is rare. Therefore, this subject is missing in the literature. In this study, this deficiency has been tried to be eliminated. The state's resort to taxation creates a dominance over the voluntary decisions of individuals and may lead them to make wrong decisions by distracting them from rationality. The state's economic and social intervention through taxation is both immoral and causes loss of social welfare. In terms of normative libertarianism pioneered by Robert Nozick, the attempt of the state to intervene in the economy and society, including taxation, has been defined as a moral problem. Libertarians, especially Robert Nozick, strongly reject the progressive taxation that classical liberal economists put forward for fair taxation. Progressive taxes are an interference with the jurisdiction of individuals and mean the confiscation of an individual's income and property without their consent. Therefore, they cause a result against individuals with income and wealth. If the state is going to resort to taxation, it should use flat taxes. In flat taxation, since everyone's income and wealth are taxed at the same rate, no result will arise against the income and wealth situation of any individual and a fair taxation can be established.

Methodology

In the study, descriptive modeling and documentation analysis technique, which is one of the qualitative research methods, was used. Descriptive modeling is a qualitative research method used to identify, examine and interpret any situation, event and problem in detail. While using this method, data is often collected by scanning and documentation techniques. Since the research subject of this study has historical bases, the documentation analysis technique was preferred. Documentation analysis technique; It is a qualitative analysis technique used to rigorously and systematically analyze the content of written documents related to a topic, event or problem.

Findings and discussion

In terms of classical liberal thought, it is essential to use individual rights and freedoms without state intervention. This idea limits the duties of the state to the realization of defense, justice and security services. It accepts the government's effort to obtain financing at a level that can perform these services as legitimate. While the states fulfill these limited functions in the society, they can collect limited taxes as a source of finance. In other words, it is not deemed appropriate to provide any other resource, including borrowing, except for limited tax provision, in the performance of these functions. Because this may mean government intervention in the market. The state's limited taxation authority, taking into account the "payment power" of individuals or individuals, provides a fair tax distribution, especially with tools such as progressive taxes. Thus, a balanced distribution takes place in the distribution of income and wealth. With progressive tax structures, income and wealth are "redistributed" by the state and social tax justice is ensured.

The starting point of libertarianism pioneered by Nozick is based on the classical liberal understanding. On the other hand, libertarianism begins to differ from liberalism in views other than the protection of individual rights and freedoms and the fact that the authority over them is left to the individual. According to libertarians, the state should not use its primary duties all the time, but in the event of an attack on the rights and freedoms of individuals in society, especially their private property rights. In

other words, the state can step in to protect the individual whose property is attacked when there is anarchy in the society. Moreover, it would be more appropriate to leave this function to another private institution other than the state.

Results and recommendations

From the point of view of the financial functions of contemporary state structures, it can be argued that the views of libertarians, especially Nozick, are far from reality. Today, the gaining weight of the social state approaches supported by the constitutional provisions of the states brings the intrusive functions of the states, including the income and wealth status of the individuals, to the fore in terms of ensuring social justice. In particular, the balanced spread of tax justice to the society directly or indirectly affects the income and wealth distribution of individuals. It can be said that it is not possible to replace the progressive tax policy on income and wealth with another policy in order to reduce the inequality between the rich and the poor and to provide a minimum standard of living for the disadvantaged, at least for the time being. However, the hardness or softness of progressive tax tariffs on income and wealth elements can always be discussed and efforts can be made to find the best. Moreover, it is obvious that tax policies, which constitute an important part of the fiscal policies of the states, are not an absolute rule and can be changed by being evaluated within the spirit of the time.

It can be stated that libertarianism represented by Robert Nozick is disconnected from today's social and economic realities. Although classical liberal thought emerged historically before libertarianism, it is known that the basic principles of taxation have been adopted in today's societies. In this situation, it is seen that although libertarianism developed a tax understanding with important arguments in Nozick's case, these ideas do not have general applicability in practical life. In addition, Nozick's opposition to "redistribution" and "progressive taxes" by transforming individualism into selfishness and ignoring the reality of "poverty" emerges as an important point of criticism.

Giriş

Adalet, yüzyıllardır üzerinde tartışılan ve hedeflenen bir olgudur. Adaletle ilişkin ortak ve benzer tanımlar yapılsa da adaletle nasıl ulaşılabileceği konusunda aynı fikir birliğinin bulunduğunu söylemek zordur. Aynı şekilde iktisadi adalet ve bu çerçevede değerlendirilebilecek vergi adaleti olgusuna ilişkin ortak ve mutlak bir görüş bulunmaz. Vergi adaleti, üzerinde çokça fikir yürütülen temel kavramlardan biridir. Vergi adaleti meselesinde temel amaç bireylerin vergi yükünü eşit bir şekilde paylaşmalarını sağlamaktır. Bu nihai amaç, bireylerin sahip oldukları subjektif koşulların dikkate alınarak orantılı bir dağılımını gerektirir. Bu noktada sorulması gereken soru şöyledir: Toplumdaki toplam vergi yükünün kişiler arasında eşit oranda dağılması mı vergi adaletini sağlar yoksa söz konusu vergi yükünün kişiler arasında özel ve ailevi durumları gibi subjektif şartların da dikkate alınarak dağıtılması mı vergi adaletini sağlar? Bu doğrultuda vergi adaletinin nasıl yorumlandığı ve toplumda vergi adaletini tesis edebilmek amacıyla hangi iktisadi araç ve formüllerin kullanılması gerektiği önem kazanır.

İktisadi düşünce akımları kendi ilke ve dinamikleri çerçevesinde vergi adaletine ulaşmak için farklı yöntemler ileri sürerler. Klasik liberal iktisadın öncüsü kabul edilen Adam Smith 1776 yılında yayımladığı “Milletlerin Zenginliği” adlı kitabında adil vergi dağılımına vurgu yapar, vergilendirmede esas alınması için vergilendirme ilkeleri geliştirir ve bu ilkelerin fonksiyonlarını açıklar. Smith’e göre vergilendirme ilkelerinin en önemlisi “ödeme gücü ilkesi”dir. Devleti yönetenler bireylerden vergi almak isterse onların ödeme güçlerini dikkate almalıdırlar. Görüldüğü gibi Smith ve klasik liberal öğretisi açısından vergi adaletinin temeli mutlak bir eşitlik durumunda değil vergilendirmenin orantılı olması durumunda mümkündür. Günümüze bakıldığında vergi politikaları oluşturulurken bireylerin gerçek anlamda ödeme güçlerini tespit edebilmek için bazı mali araçlardan yararlanıldığı görülür. Bu araçlar arasında en yaygın başvurulanlar en az geçim indirimi, ayırma ilkesi, artan oranlı tarifeler, istisnalar ve muafiyetler olarak sıralanabilir.

Bu bağlamda liberalizmin bir uç noktasını temsil eden liberteryenler de içsel motivasyonları ışığında vergi adaletini tesis edebilmek için klasik liberal öğretiden farklı olarak birtakım politika önerileri geliştirirler. Liberteryanizmin öncülerinden olan Robert Nozick’in düşünceleri bu konuda önemlidir. Aşağıda öncelikle liberteryen yaklaşım ve bunun liberal düşünce ile karşılaştırılması kısaca ele alınacak, ardından liberteryanizmin ve Nozick’in düşünce sisteminde vergi adaleti konusuna nasıl yaklaşıldığı ortaya çıkarılmaya çalışılacak, sonrasında Nozick’in vergi üzerine görüşleriyle Türk vergi hukukundaki karşılığı değerlendirilecektir.

Literatür taraması

Kavramsal çerçeve

Liberteryen öğretinin temelini 18. yüzyılda ortaya çıkan ve 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde dünya genelinde egemen anlayış olma özelliğini kaybeden klasik liberal düşünce oluşturur. Her ne kadar liberalizmi refere etse de liberteryanizmde siyasi ve felsefi açıdan daha radikal fikirlerin benimsendiği görülür (Freeman, 2001: 106). Bu akımın öncüleri olarak Robert Nozick, Loren Lomasky, Norman Barry, David Schmitz ve Chandran Kukathas belirtilebilir (Erdoğan, 2009: 7-31).

Genel olarak liberteryanizmin yenilikçi ve aynı zamanda ayrılıkçı özellikleri bulunan liberal bir görüş olduğu kabul edilir. Liberteryen doktrin, gelenek karşıtlığı olarak ortaya çıkıp bireysel ve toplumsal alanda dönüşümü simgeler. Modernite gibi entelektüel, kültürel ve politik bir olgunun evrilmiş bir halini temsil ettiği söylenebilir. Bu yaklaşımı savunanlar kendilerine hareket noktası olarak negatif özgürlük kavramını seçerler (Davies, 2008: 25).

Liberteryanizm, devlet-toplum ilişkisinde hâkim olan modern yaklaşımların bir kısmını sert bir şekilde eleştirir. Yaklaşımı savunanlara göre devletin toplumdaki rolü önemli biçimde sınırlandırılmalıdır. Bununla birlikte geçmişten günümüze hemen hemen tüm siyasi, sosyal ve iktisadi fikir akımlarının benimsemiş olduğu güvenlik, savunma ve adalet hizmetlerinin devlet tarafından ifa edilmesine gerek yoktur. Aynı zamanda devlet veya kurumları eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, ekonomik büyüme, kalkınma ve dini kurumlar kurma gibi fonksiyonlar üstlenmemelidir. Tüm bu alanlardaki faaliyetler bireyler tarafından özgürce yerine getirilmelidir. Örneğin pazardaki rekabetin faydalarına değinirken

devletin bürokratik mekanizmalarının etkinliklerini kaybettiklerini, yoksulluk ve çevre kirliliği gibi bazı sorunları ele almada devleti yönetenlerin pasif ve yetersiz kaldıklarını dile getirirler (Alan, 2016: 8).

Liberteryenler, sosyal devlet anlayışına ve refah politikalarına yönelik ciddi eleştirilerde bulunsalar da devletin varlığına ihtiyaç olup olmaması hususunda farklı eğilimlere ve çizgilere sahiplerdir (Taner ve Yayla: 2018: 8). Bu bakımdan liberteryen kuram olarak belirtilebilecek tek ve homojen bir takım ilkeler ve kurallar dizini bulunmamaktadır. Diğer yandan liberteryenler arasında klasik iktisatçıların öz sahiplik fikrinden etkilenenler; seçme özgürlüğü, bireyin hiçbir konuda ve biçimde sınırlandırılmaması ve otonomi ilkeleri temelinde bütünleşirler (Erdoğan, 2009: 7-31). Liberteryenler bir çerçeve olarak normatif ilkeler, ampirik genellemeler ve politika tavsiyelerinden oluşan bir ilke ve kurallar bütünü üzerinde mutabık kalırlar. Devletlerden, kurallardan, kurumlardan veya topluluklardan ziyade bireylerin ve bireysel tercihlerin önemli olduğunu savunurlar. Bireylerin devlet veya toplumdaki diğer kurumlar tarafından gelen bazı müdahale biçimlerine karşı hakları bulunduğunu ifade ederler. Yani bireylerin hiçbir şekilde dışarıdan bir müdahaleye maruz kalamayacak güçlü mülkiyet haklarına ve bunların tutarlı biçimde tanınmasından doğan ekonomik özgürlüklere sahip olmaları gerektiğini belirtirler. Liberteryenlere göre onların kişisel özgürlüklerini zedeleyici eylemlerden devlet dâhil tüm kurum ve kuruluşlar kaçınmalıdır. Bu bakımdan devletler, bireysel özgürlüğün korunmasının ötesinde yağma ve saldırı gibi anarşik durumların oluşmasına engel olmalıdırlar. Ayrıca devletler, bireylerin özellikle mülkiyet ve ekonomik özgürlüklerini ihlal eden yeniden dağıtım ve diğer amaçlar için uygulanan ve uygulanacak politikalarından uzak durmalıdırlar (Alan, 2016: 8).

Liberteryanizm ve liberalizm kıyaslaması

Liberteryenler arasında liberalizmin özellikle devlet hakkındaki temel düşüncelerini, bireysel özgürlük ve hakların korunması bakımından zararlı gören minarşist bir eğilim bulunur. Bununla birlikte bireysel özgürlüklerin maksimizasyonunun sağlanabilmesi amacıyla devletin tamamen varlığının sona erdirilmesini destekleyen ve savunan anarko-kapitalist bir zihniyet de hâkimdir (Brennan, 2004: 59-103). Liberallerin toplum ve piyasa içinde devlete yüklediği asli fonksiyonun kapsamında savunma, adalet ve güvenlik gibi saf kamusal hizmetler bulunur. Minarşist liberteryenlerde bu anlayış daha dar açıdan ele alınır; devlete sadece adalet ve güvenlik hizmetlerini gerçekleştirme fonksiyonu yüklenir. Ayrıca asgari seviyede de olsa refah dağıtımında devlete herhangi bir sorumluluk verilmez. Diğer bir ifadeyle negatif özgürlükler doğrultusunda, birey, devlet tarafından yapılacak bir dayatma ile herhangi bir yükümlülük altına sokulmamalıdır (Kirmanoğlu, 2012: 21). Dolayısıyla liberteryenlerin, bu bakış açısıyla devletin sosyal hayatı ve piyasa ekonomisini düzenlemek için gerçekleştireceği kamu harcama politikaları ile vergi politikalarına da karşı çıktıklarını belirtmek mümkündür.

Klasik liberaller ekonomiye yönelik devlet müdahalesini kabul etmeyen ve devlete sınırlı bir hareket alanı tanıyan bir tutum sergilerler. Bu anlayışın geçerliliği 1929 yılında ABD’de patlak veren ve tüm dünyayı etkisi altına alan Büyük Buhran’a kadar sürer. Ortaya çıkan kriz, liberal düşünceye ve onun sahip olduğu ve savunduğu temel ilkelere olan güveni sarsar. Kriz, yeni politikaların geliştirilmesini zorunlu hale getirir. John Maynard Keynes önderliğinde geliştirilen yeni politikalar ile krizden çıkılabilmesi için devlet eliyle toplam talebin artırılması gerektiği savunulur. Diğer bir ifadeyle devletin piyasaya müdahale ederek bütçe açığı politikası ile kamu harcama düzeyini artırması ve dolayısıyla para, istihdam ve faizin genel bir dengeye getirilmesi amaçlanır (Biber, 2008: 60). Keynesyen anlayışla birlikte devlet müdahalesini reddeden yaklaşımın yerine devlet müdahalesini destekleyen ve teşvik eden yaklaşım ikame edilir. Bu dönemle birlikte devletler artık ekonomik ve sosyal hayatın önemli bir regülatörü haline gelirler.

Liberteryenizmde devletin bireylerin özgürlük alanlarına ve iktisadi karar verme yetkilerine hiçbir şekilde müdahale etmemesi gerektiği savunulur. Burada temel olarak devletsiz piyasa yaklaşımı önem kazanır. Temel hak ve hürriyetlerin, barışçıl ilişkilerin ve çoğulcu hukukun kalıcı hale gelmesi için tüm hukuk kodlarının üzerinde ahlâki kodların var olması gereken tek bir liberteryen ilkeye vurgu yapılır. Saldırmazlık aksiyomu olarak ifade edilen bu yaklaşımla, başkasının şahsına ve malına şiddet uygulanmadığı müddetçe insanların tüm davranışlarında özgürlüğü esas alınmalıdır. Saldırmazlık aksiyomu sayesinde, toplumda özgürlükler herkes için geçerlilik kazanacaktır. Diğer bir ifadeyle sadece bu durumda müdahale ihtiyacı duyulabilir. Böyle bir ihtiyacın hâsıl olması halinde anarşiyi ortadan

kaldırarak olan devlet değil bu görevi üstlenen rekabet eden koruma acenteleri ve rekabet eden mahkeme düzenidir. Bunun dışında hiç kimse ne toplumsal düzene ne de piyasaya müdahalede bulunmamalı ve bireysel özgürlükleri zedelememelidir. Böylelikle Nozick, bireyin öz mülkiyetine yönelik tüm saldırıların, kimden ve/veya nereden gelirse gelsin, bertaraf edilmesi gerektiğini savunur (Tarhan, 2018: 116).

Liberteryen düşüncenin klasik liberalizmden farklılaştığı esas alan liberal değerlerin “haklılaştırılma” şekline ilişkindir. Liberteryenler, bireylerin özgürlük hakkının, bireysel ya da toplumsal refah düzeyi dikkate alınmaksızın bütünüyle objektif ahlâk anlayışına bağlı kalınarak değerlendirilmesi ve desteklenmesi gerektiğine inanırlar. Bu bakımdan özgürlük, bireycilik, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet temelli liberal değerleri rasyonalist bireyci etik anlayışı kapsamında ve normatif açıdan tanımlamaya çalışırlar (Taner ve Yayla, 2018: 9). Liberteryenlerin liberalizmin bireycilik ve özgürlük ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olmaları ve herhangi bir müdahale ortamının oluşmasına müsaade etmemeleri nedeniyle klasik liberalizme göre özgürlüklerin ve barışçıl bir ortamın daha fazla hâkim olduğu bir toplum yapısını planladıkları söylenebilir (Pedersen, 2021: 48-52).

Klasik liberal düşünürler, geniş özgürlük alanlarının mevcut olduğu bir toplumda, birbirinden farklı kişilik yapılarının barış ve huzur içinde hayatlarını idame ettirebilecekleri kurumsal düzenlemeler geliştirirler. Liberteryenizmde ise bireyin özgürlüğü sonsuz ve sınırsızdır. Ancak bu denli geniş bireysel özgürlük alanının bulunduğu, devlete ve onun müdahalesine ihtiyaç duyulmadan ve devletin görevlerinin özel kişilerce karşılanabileceğine inanılan bir toplumda düzen ve barış ortamının nasıl sağlanacağı belirsizdir. Anarşizmin hâkim olma ihtimalinin yüksek olduğu böyle bir düzende adalet ve güvenlik fonksiyonlarının özel güvenlik hizmeti veren kuruluşlarca ne şekilde yerine getirileceğine ilişkin somut ve güçlü verilerle açıklanmaya muhtaç pek çok soru ortaya çıkar.

Bir liberteryen olarak Robert Nozick’te adalet anlayışı

Toplumsal gelir ve gelirin birikimi sonucu oluşan servetin hangi ilkeler çerçevesinde ve hangi ölçütlere göre paylaşılması gerektiği hususu iktisat, siyaset ve hukuk felsefesinin genel ve kolektif çalışma alanlarından birini oluşturur. Maliye disiplini ise daha çok gelirin veya servetin yeniden dağıtılması ve toplumsal refah düzeyinin artırılmasıyla ilgilenir. Gelir dağılımının adil bir şekilde yapılabilmesi ya da iktisadi ve sosyal adaletin sağlanabilmesi amacıyla dengeli bir dağılımın gerçekleşmesi, mali felsefenin de öncelikli araştırma alanlarından birini oluşturur.

Bu bağlamda hukukun ulaşmaya çalıştığı nihai hedefin, toplumsal adaleti gerçekleştirmek olduğu kabul edilirse “gelir dağılımının adalete uygunluğu nasıl sağlanabilir?” sorusuna bir cevap bulmak önem kazanır (Sağlam, 2007: 181). Maliye biliminin ve bunun önemli bir dalını oluşturan mali hukuk kapsamında değerlendirilen vergilendirmenin sosyal amacı; adil ve dengeli bir gelir dağılımının gerçekleştirilmesidir. Peki en adil olan nedir? Bir kişi için adil olan diğer kişi için de adil midir? Bu soruların cevaplanması çalışmanın amacına ulaşmasında yol gösterici niteliktedir (Aral, 2004: 356).

Adalet duygusu, toplumda insanların bireysel yani subjektif özellik ve durumlarına göre belirli ölçütler kullanarak “en adil” olanın bireylere uygulanmasını gerekli kılar. Bu anlamda kişinin yaşı, ailevi ve sosyal çevresi, cinsiyeti, gelir durumu, fiziki engellilik düzeyi ve gelire ulaşabilme kolaylığı gibi ölçütler baz alınarak uygulamalar geliştirilebilir. Diğer bir ifadeyle toplumda dezavantajlı olarak ifade edilebilecek bireylerin öncelikle bu durumlarının adil bir dağılım açısından göz önünde bulundurulması önemlidir. Örneğin engelli olan ya da yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen bir birey ile bu dezavantajları bulunmayan bir bireyin gelir dağılımından aynı oranda (eşit) faydalanması adalet kavramını zedeleyebilir. Bu kapsamda liberal adalet kuramları adil olanın tanımlanmasını yapabilmek için “bireysel hak” ya da “fırsat eşitliği” gibi kavramları kullanırlar, böylece gelir ve servet dağılımından farklı sonuçlar elde etmeyi amaçlarlar.

Robert Nozick’in yetkisel adalet teorisi

ABD’li liberteryen Robert Nozick, 1974 yılında bireylerin hak ve özgürlüklerini her şeyin üstünde tutarak öncelediği “Anarşi, Devlet ve Ütopya” (Anarchy, State and Utopia) adlı eserini yayımlar. Nozick,

bu eserinde, vatandaşı ve meslektaşı olan John Rawls'un "Bir Adalet Kuramı" (A Theory of Justice) kitabında belirttiği düşünceleri eleştirir (Karagöz, 2002: 110).

Nozick, toplumun doğal halinin diğer ifadeyle toplumdaki doğal düzenin anarşi olduğunu ve devletin görevinin söz konusu anarşi ortamını düzene kavuşturabilecek kuralları üretmekle sınırlı kalması gerektiğini öne sürer. Devleti minimalleştiren düşünür, devlete olması gerektiğinden daha fazla görevler yüklenmesi neticesinde bireylerin hak ve özgürlük alanlarının kısıtlanacağını belirtir. Aynı zamanda bireylerin kendileri için karar verebilme haklarının ortadan kalkacağını savunur (Sharma, 2019: 361; Kirmanoğlu, 2012: 21).

Nozick'in "Anarşi, Devlet ve Ütopya" eseri oluşturulduğu dönemin koşullarıyla ilgili olarak iki tartışma konusunu netleştirmeye çalışır. Bu konular, anarşist düşüncenin karşısında minimal devlet anlayışının zorunlu olması ve Rawls'un hakkaniyete dayalı adalet kuramının, bireylere ait hakları ve yetkileri görmezden gelerek meydana getirdiği dağıtıcı ve düzeltici nitelikleri bulunan müdahaleci devlet yapısının ahlâki meşruiyetten uzak olduğudur (Wolff, 2003: 11). Nozick, yeniden dağıtım görevini üstlenen bir devletin ahlâki meşruiyet barındırmadığını savunur ve bu düşüncesini kendisine ait olan adalet kuramı üzerinden açıklamaya çalışır (Nozick, 1974: ix). Dağıtım kelimesi, ekonomik kaynakların ve gelirin bireyler arasında nasıl, ne miktarda ve hangi ölçütlere göre paylaşılması gerektiğini ifade eder ki bu yönüyle maliye disiplinin ve vergilendirmenin sosyal amacına da işaret eder. Diğer bir ifadeyle gelir ve servetin piyasa koşullarında adil dağıtılamaması gerçeğinden hareketle devletin maliye politikası araçlarını kullanarak ikincil gelir dağılımını açıklar. Nozick, bireyin ekonomik kaynakları üzerinde, bireyin iradesi dışında devlet de dâhil başkaları tarafından yapılmaya çalışılan tasarrufları, özgürlükler alanının geniş olduğu bir ortamda yeri olmayan ve anlamsız bir mesele olarak görür. Toplumda özgürlüklerin sonsuz olması halinde her bir birey farklı ekonomik kaynakların sahibi olur ve aralarında gerçekleştirecekleri gönüllü takaslarla karşılıklı faydalarını artırabilir. Bu durumda bireylerin sahip oldukları ekonomik kaynaklar üzerinde özgürce tasarrufta bulunabilme hakkına sahip çıkmış olur. Gelirin ve servetin dağıtımını piyasa tarafından ve sözleşme serbestisi ilkesi kapsamında bireyler arasında yapılan anlaşmalarla ve bu anlaşmaya uygun olarak verdikleri kararlarla şekillenir. Bunun neticesinde bireylerin sahip olduğu gelir veya servetin (mülkün) genel bir ölçüt kullanılarak devlet veya bir başka organizasyon marifetiyle "adil" olması düşüncesiyle yeniden dağıtılması bizatihi adalet kavramının kendisine aykırılık teşkil eder (Nozick, 2000: 204).

Nozick, dağıtım kavramının nesnesinin mülk adaleti olduğunu ve bir mülk dağıtımının yetkisel adalet ilkelerine uygun eylemlerle gerçekleştiği sürece adil bir sonucun doğabileceğini belirtir. Ona göre yetkisel adalet;

- ✓ Mülklerin ilk iktisabı,
- ✓ Mülklerin bireyler arası transferi ve
- ✓ Böylece mülklerin dağıtılmasıyla ilgili adaletsizliğin ortadan kaldırılması (düzeltme) ilkelerinden oluşur (Nozick, 1974: 149-160).

Mülklerin ilk iktisabı, kimsenin sahip olmadığı mülkiyet yani servet unsurlarına ne şekilde, hangi şartlarda ve nasıl ulaşılabileceğini; özel mülkiyetin nasıl geçerli olacağını ifade eder. Mülklerin transferi ilkesi kişinin sahibi olduğu özel mülkiyet unsurlarını bir başkasına devredebileceğini veya bir kişinin başkasının sahibi olduğu bir mülkiyet unsurunu kendi özel mülkiyetine nasıl dâhil edebileceğini açıklar. Nozick, tüm ülkelerin ve toplumların bu ilkelere riayet etmesiyle adil durumun ortaya çıkacağını düşünür. Böylesine homojenliğin sağlandığı bir dünyada mülklerle ilgili adalet ilkesinin aşağıdaki koşulların yerine getirilmesiyle gerçekleşeceğini belirtir (Nozick, 2000: 205).

- ✓ "Bir mülkü, elde etme ile ilgili adalet ilkesine uygun olarak elde eden bir kişi, o mülk üzerinde yetki sahibidir."
- ✓ "Bir mülkü o mülk üzerinde yetki sahibi olan başka birinden, transferle ilgili adalet ilkesine uygun olarak elde eden bir kişi o mülk üzerinde yetki sahibidir."
- ✓ "İlk iki koşulu yerine getirmediği müddetçe hiç kimse bir mülk üzerinde yetki sahibi olamaz."

Düzeltilme ilkesi, bireyin mülkiyetini ilk iktisap tarihinde veya bir başkasına transferinde (devrinde), yukarıda ifade edilen koşullara bireylerin uymamış olması halinde şayet bu ihlal yani adaletsizlik olmasa idi ortaya nasıl bir sonuç çıkabilirdi sorusuna yanıt aramaya çalışır. Örneğin bazı kişiler yukarıda ifade edilen adalet ilkesinin gerçekleşme koşullarını ihlâl ederek çalma ve dolandırma yöntemleriyle ya da başkasının malına el koyma suretiyle kendilerine özel mülkiyet temin etmiş olabilirler. Düzeltilme ilkesi bireyin sahibi olduğunu ileri sürdüğü mülkün edinilen mülkiyetine ilişkin geriye doğru inceleme yapılmasını ve ilk iki ilkede ihlâl durumunun olup olmadığını tespit eder ve menfi tespit halinde adaletsiz hak edişleri tazminat ilkesi ya da cezalandırma yoluyla giderebilir ve ortaya çıkan mülkiyet probleminin çözülmesini sağlayabilir. Yetkisel adalet ilkeleri, bir dağıtımın herkesin mülküyle ilgili yetki sahibi olduğunda adil olabileceğini vurgular. Bireyin kendisine ait mülk üzerinde her türlü iradi tasarrufta bulunabilir olması ve adalet ilkesinin koşullarına sahip olması durumunda adil bir dağıtımdan söz edilebilir. Bireylerin sahip oldukları mülklerde adalet ilkesi işletilmiş ise o zaman toplum genelinde toplam mülk dağılımı da adildir ve netice itibariyle yeniden dağıtıma (ikincil dağıtıma) gerek yoktur (Nozick, 2000: 207). Böyle bir durumda müdahaleci bir anlayış ile adil olmadığı gerekçesiyle yeniden dağıtımın yapılması bireysel özgürlüğe ulaşılması ve bireyin özgürce karar verme hakkı engellenir.

Yöntem

Bu çalışmada, sosyal bilimler alanında en sık kullanılan araştırma tekniklerinden ve nitel bir veri analiz yöntemi olan dokümantasyon tekniği kullanılmıştır. Dokümantasyon analizi yöntemi, dokümana ulaşma, orijinal olup olmadığını teyit etme, dokümanı okuyarak anlama, analiz etme, veriyi kullanma ve elde edilen bilgi ve bulgulardan hareketle mukayeseli sonuçlar çıkartma aşamalarından oluşur (Kıral, 2020: 1).

Bulgular ve tartışma

Robert Nozick'in vergilendirmeye bakış açısı ve vergi adaleti yaklaşımı

18. yüzyılda Fransa'da fizyokrasi düşünce akımının ortaya çıkmasıyla birlikte temel ilke ve kurallarının çerçevesi belirlenmiş olan ve 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar dünya genelinde benimsenerek kendisine yer bulan iktisadi ve felsefi temellere sahip klasik liberalizm anlayışında bireyin özgürlükleri ve söz konusu özgürlüklerin güvence altına alınarak korunması temel ilke olarak kabul edilir. John Locke ve Adam Smith gibi filozofların öncülüğünü yapmış olduğu klasik liberalizm anlayışında bireysel özgürlüklerin bir parçası olarak iktisadi anlamda serbest piyasa ekonomisine vurgu yapılır ve "görünmez el" metaforu üzerinden piyasanın bir düzen için işlediği görüşü benimsenir. Dolayısıyla devlet işleyen piyasa ekonomisine herhangi bir müdahalede bulunarak bu işleyişi aksatmamalı veya bozmamalıdır. Bu doğrultuda Adam Smith öncülüğündeki klasik liberal düşüncesinin maliye disiplinine ve vergilendirmeye karşı görüşlerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Ağdemir ve Gürkan, 2019: 470-473):

- ✓ Devlet piyasaya müdahale etmemelidir.
- ✓ Devlet toplumsal düzeni sağlamak diğer bir ifadeyle anarşik bir ortamın oluşmasını engellemek için asli görevleri olan savunma, güvenlik ve adalet hizmetlerini gerçekleştirmelidir. Devletin bu fonksiyonları dışında görev üstlenmesi ekonomiye müdahale anlamı taşır.
- ✓ Devlet toplumdan az miktarda vergi alabilir. Tarafsız maliye anlayışını savunduklarından, devletin vergi uygulamaları da tarafsız olmalıdır. Diğer bir ifadeyle devletin vergi politikaları bireylerin iktisadi (yatırım, üretim ve tüketim) kararlarını etkilememelidir.
- ✓ Adam Smith tarafından 1776 yılında yayımlanan "Milletlerin Zenginliği" kitabında, devletin vergilendirme politikalarına yön ve kapsam belirleyebilmek için temel vergilendirme ilkeleri geliştirilmiştir. Bunlar; adalet ilkesi (ödeme gücü yaklaşımı), kesinlik ve belirlilik ilkesi, uygunluk ilkesi ve iktisadilik ve tasarruf ilkeleridir.
- ✓ Adam Smith'in geliştirdiği vergilendirme ilkelerinden özellikle adalet ilkesi ile vergilendirmede ekonomik anlamda bir eşitliğin sağlanabilmesi için her bireyden ödeme gücü ile orantılı bir vergi talep edilmesi gerektiği anlayışına dayanır.
- ✓ Devlet mümkün mertebe borçlanmamalıdır. Devlet sadece olağanüstü durumlarda borçlanmaya gidebilir. Borçlanma gelecek nesiller üzerinde mali bir yük oluşturur ve düzeni bozar.
- ✓ Devlet bütçesi büyüklükler itibariyle küçük yani minimal ve denk olmalıdır. Bütçenin açık vermesi devletin piyasaya müdahale etmesi anlamına gelir.

Nozick liberal düşüncede olduğu gibi vergilendirmenin her türlüsüne karşı bir duruşa sahiptir (Naqvi, 2018: 55-56; Sampson, 1978: 95). Çünkü o ve liberteryenizme göre “...ekonomik eşitsizlik, zor ve dolandırıcılıkla ortaya çıkmadığı sürece ve serbest piyasada insanların yaptıkları tercihlerle oluştuğu müddetçe, adaletsiz bir durum olarak değerlendirilemez” (Sandel, 2018: 90). Nozick, vergi uygulamaları içinde yer alan ve özellikle modern devlet yapılarında gelirin adil dağılımını amaçlayan gelirin devlet eliyle yeniden dağıtımında önemli bir rol üstlenen artan oranlı gelir ve servet vergilerini bütünüyle reddeder (Elkins, 2010: 80). Düşünür, vergilendirmeye yönelik tartışmaları ekonomik-pragmatik açıdan ziyade ahlâki açıdan açıklamaya çalışır. Ekonomik-pragmatik açıdan vergilendirme açıklanmaya çalışıldığında artan oranlı vergiler, bireylerin artan oranlar nedeniyle devlete gösterebileceği az bir reaksiyon karşısında devletin hazinesine giren vergi miktarını maksimize edebilir. Artan oranlı vergi yapılarında bireylerin marjinal gelirlerine daha fazla vergi oranı uygulanması nedeniyle toplumda zengin olan bireyler nispeten yoksul olan bireylere kıyasla bu durumdan daha az etkilenirler. Hatta toplumda zengin olan bireyler artan oranlı vergiler uygulanarak gelir veya servetin yeniden dağıtımı şeklinde gerçekleşen toplumsal sosyal dayanışmadan memnuniyet duyarlar. Artan oranlı gelir ve servet vergileri ile toplanan vergi gelirinin yeniden dağıtımını amacıyla kullanıldığında güvenlik ve savunma hizmetleri daha kaliteli olacaktır, bu durumdan doğal olarak zenginler de faydalanabilir (Nozick, 2002: 39-41). Dolayısıyla adaleti sağlayabilmek için gelir ve servetin artan oranlı vergiler uygulanmak suretiyle devlet eliyle yeniden dağıtımını, beklenen ve istenilen sonucu yani adil dağılım sonucunu ortaya çıkarmamış olacaktır. Dahası zengin olan bireylerin artan oranlı gelir ve servet vergilerinin uygulanması durumunda vergiden kaçınma eğilimleri yükselebilir ve vergi cennetlerine yönelebilirler. Gelir ve servetin artan oranlı vergileme ile yeniden dağıtılmaya çalışılması mal ve hizmet tüketimini cazip hale getirerek üretken sermaye yatırımlarını sınırlandırabilir. Yani uzun vadede hem toplumun yaşam standartları hem de ekonomik büyüme düşebilir (Svoboda, 2016: 69-79).

Artan oranlı vergilendirmeye karşı en etkili ve eleştirel yaklaşımlardan birini Nozick öne sürer: *“Birisinin emeğinin sonuçlarını zorla almak o kişinin zamanından zorla almaya ve onu çeşitli aktiviteleri yapmaya yönlendirmeye eş değerdir. İnsanlar, sizi belli işleri belli bir süre için karşılıksız yapmaya zorlarsa, bu insanlar ne yapacağınıza ve yaptığınız işin amaçlarının kendi kararlarınızdan ayrı amaçlara hizmet edeceğine karar verir. Bu...onları sizin sahibiniz yapar ve onlara sizin üzerinizde bir mülkiyet hakkı verir”* (Nozick, 1974: 172).

Bu durum doğrudan liberteryenizmin odak noktasında bulunan bir ahlaki noktayı işaret eder: Kendi kendinin sahibi olma. Liberteryen felsefenin bu görüşü şöyle açıklanabilir: Bir kişi kendinin sahibi ise doğal olarak emeğinin de sahibidir veya sahibi olmalıdır. Biri (insan, devlet vb.) diğerine çalışmasını emredebiliyorsa emreden diğerinin sahibidir, bu kişi de onun kölesi gibidir. Eğer kişi emeğinin sahibiyse emeğinden kazandığının da sahibidir veya sahibi olmalıdır. Başka biri (insan, devlet vb.), bu kişinin emeğinden elde ettiği kazançta sahipse bu unsur hem o kişinin hem de emeğinin sahibidir. Bu nedenle Nozick’e göre zenginlerin vergilendirilmesi onların haklarının ihlal edilmesi demektir. Bir başka deyişle bu tür bir uygulama devletin ya da toplumun vergilendirilen zenginlerin sahibi oldukları anlamı taşır. Diğer yandan en ağır gelir vergisiyle bile zenginlerin gelirlerinin tamamı alınmaz. Nozick’e göre minimal devlet sınırlarını aşan hizmetleri karşılamak için ödemek zorunda kalınan vergiye tekabül eden oranda devlet bireylere sahiptir (Sandel, 2018: 99).

Bununla birlikte düşünür, artan oranlı gelir ve servet vergilerinin devletin bireylere bir dayatması olduğunu ve zor şartlarda para kazanmaya çalışan insanların kısmi köleleştirilmesi anlamına geldiğini savunur. Nozick’e ve liberteryenlere göre “yeniden dağıtımcı vergiler zorlayıcıdır hatta hırsızlıktır” (Sandel, 2018: 93). Devlet bunu yeniden dağıtım adı altında meşrulaştırmaya çalışır. Nozick kitabında, artan oranlı gelir ve servet vergileri uygulamalarını “bireyin çalışması ile elde ettiği meyvelerin bir kısmının devlet tarafından gasp edilmesine” benzetir. Bireyin zor şartlarda gelir ve servet sahibi olduğu için ödüllendirilmesi gerekirken artan oranlı gelir ve servet vergi uygulamaları ile birey adeta cezalandırılır (Nozick, 2004: 63; Rodgers, 2015: 5). Daha önce de ifade edildiği gibi Nozick’e göre her bir bireyin toplumdaki diğer bireylere karşı özel mülkiyeti üzerinde egemenliği bulunur, dolayısıyla birey kendisine ait mülkiyeti üzerinde her türlü kararı verme özgürlüğüne sahiptir. O, bireyin özel

mülkiyeti üzerinde her türlü tasarruf hakkına ve karar verme yetkisine sahip olmasına “öz sahiplik” ismini verir (Bird-Pollan, 2013: 4-18).

Bununla birlikte Nozick, refah devleti yaklaşımını reddeder. Refah devleti yaklaşımı, devletin paternalistik bir tavırla iktidar alanları altındaki bireyler üzerinde, onlar adına istek, ihtiyaç ve seçimlerde bulunarak kendisince doğru olanı birey için belirleme amacı taşır. Bu nedenle düşünür yaklaşımın verimsizliği ve hataları desteklediğini belirtir. Ona göre refah devleti yaklaşımı bireyin devlet tarafından bir vatandaş olarak kabul edilmesinden ziyade bireyi bir köle olarak görmesine yol açar. Bu düşünce ve tutumların hepsi bireyin özgürlüğüne pranga vurulması anlamına gelir ve tamamen ahlâksızlıktır. Bireysel haklar tüm bireyler açısından birer ayrıcalıktır. Bireyler bu haklarını istediği şekilde sonuna kadar kullanabilme özgürlüğüne sahiplerdir. Bu anlamda o, iktisadi adalet veya toplumsal adaletin sağlanabilmesi için bireysel hak ve özgürlüklere devletin müdahale etmemesi görüşünü destekler (Svoboda, 2016: 69-79). “Emniyet kemeri ve motosiklet kaskı kullanma zorunluluğu bunun için iyi örneklerdir. Bir motosiklete kask takmadan binmek dikkatsizlik olsa da ve hatta kask yasaları hayat kurtarıp ciddi yaralanmaları önlese de liberteryenler bu tür yasaların bireyin riske etmek istediği şeye karar verme hakkını ihlal ettiğini savunur. Motosiklet sürücüsü, üçüncü şahsa zarar vermediği ve kendi sağlık masraflarından sorumlu olduğu sürece devletin bu sürücülerin kendi vücutları ve hayatları ile ilgili alacakları riske karışma hakkı yoktur” (Sandel, 2018: 92).

Peki Nozick’e göre ekonomide adil olan nedir? Ona göre kanunlara aykırı yollarla kazanılmış bir gelirle başlamak şartıyla serbest piyasa sistemine ilişkin rasyonel nitelikteki herhangi bir dağıtım, ortaya çıkan sonucun eşit olmasına bakılmaksızın adil kabul edilmelidir (Nozick, 1995: 85). Buna karşın düşünür, günümüzde ekonomik pozisyonlarını belirleyen ilk geçişlerin adil ya da yasal olup olmadıklarını tespit edebilmenin çok zor olduğunu iddia eder. Ona göre bugün sahip olunan gelir, servet veya refahın ilk kazanımlarını yani asırlar öncesindeki geçişleri bilebilmek kolay değildir (Hahnel, 2005: 36). Şayet bunlar bilinebilirse ancak o zaman vergilendirme gibi yöntemlerle adaletsizliklere çözüm üretilebilir. Nozick burada eşitliğin bir amaç olmadığını belirtir. Geçmişteki hataları düzeltmek için vergilendirme, tazminat ve diğer araçlara başvurulabilir. Yani ona göre ekonomik eşitsizlikler üzerinde durulması gereken bir problem değildir (Sandel, 2018: 93-96).

Robert Nozick’in vergi adaleti anlayışına bir eleştiri

Çağdaş devlet yapılarında, sosyal adalet dengesini gözetmek en önemli kaidelerden birini oluşturur. Sosyal adalet dengesi, özellikle toplumda yaşayan bireyler arasında gelir dağılımında en iyi dağılımı bulma çabası olarak ifade edilir. Bu pratikle devletler toplumsal vatandaşlık duygusuyla hareket ederek egemenliği altındaki her bir birey için gerek kamusal hizmet sunumunda gerekse vergilendirmede dengeyi gözetmek durumundadırlar. Toplumdaki bireyler arasında adil bir vergi dağılımının gerçekleştirilerek vergi yükünün tüm bireylere dengeli aktarılması çabası, devletlerin mali politika amaçları içinde ilk sıralarda yer alır.

Vergilendirme ile ilgili uygulamalar bireylere parasal yükümlülükler getirdiğinden ve bireysel hak ve özgürlüklere bir müdahale aracı olarak görülebileceğinden hukuk devleti anlayışı içinde çağdaş devlet yapılarında, vergi ile ilgili düzenlemelere öncelikle ülkelerin anayasalarında yer verilir. Böylece devlet yönetiminde bulunan yürütmenin, bireylerin aleyhine olabilecek keyfiyetinin önüne geçilmesi amaçlanır. Başka bir deyişle vergi ödevinin usulüne ilişkin temel şartların anayasalarda düzenlenmiş ve belirtilmiş olması, devletlerin belirli mali kurallar çerçevesinde sınırlandırılmalarını ve bu doğrultuda hareket etmelerini mümkün kılar.

Vergilendirmede toplumsal adaletin sağlanabilmesi başka bir ifadeyle devletlerin vergilendirmede toplumdaki tüm bireylerin eş zamanlı olarak olası refah kayıplarını değerlendirmesi, hem sosyal devlet hem de hukuk devleti anlayışının bir tezahürü olarak görülebilir. Vergilendirmede “ödeme gücü ilkesi” bu yaklaşımın bir sonucu olarak günümüzde de geçerliğini korur. Ödeme gücü ilkesinin gereği olarak bireylerin vergi ödeme güçlerine ulaşmada kullanılan mali yöntemlerden en önemlileri “ayırma ilkesi” ve “artan oranlılık” olarak ifade edilebilir.

Ayırma ilkesinde üretim faktörlerinden olan emek ve sermaye faktörlerine aynı vergilendirme koşullarının uygulanmaması gerektiği belirtilir. Burada olması gereken farklılık her iki üretim faktörünün gelire ulaşmalarının yani gelir elde etme kabiliyet ve kapasitelerinin aynı olmamalarından kaynaklanır. Emek sahibinin gelir elde ederken fiziki güç ve kabiliyetini kullanması gerekirken sermaye sahibinin böyle bir zorunluluğu yoktur. Örneğin kişi sermayesini bir bankada vadeli mevduat hesabına yatırarak herhangi bir uğraş göstermeden yüksek kazanç sahibi olabilir. Dolayısıyla vergi adaletinin tesis edilebilmesi için her iki faktör arasında vergilendirmede eşit bir uygulamaya gidilmesi bireyler arasındaki gelir dağılımı farklılığının bir uçuruma dönüşmesine neden olabilir.

Yine ödeme gücü ilkesinin bir sonucu olarak görülen ve bireylerin ödeme güçlerine ulaşılmalarında ve gelirin yeniden dağıtımında anahtar işlevi gören “artan oranlılık” ilkesinden bahsedilebilir. Buna göre çağdaş devletler toplumsal gelir ve servet dağılımını dengeleyebilmek ve her bir bireyin yaşam standardını koruyabilmek için gelir ve gelirin bir sonucu olarak ortaya çıkan servet üzerinden alınan vergilerde bu ilkeyi benimserler. Bu ilkeye göre kişilerin gelir ve servet düzeyleri yükseldikçe daha yüksek oranlarda vergilendirmeye tabi olmaları esas kabul edilir. Bu şekilde gelir ve servet düzeyi artanlardan daha fazla vergi alınarak gelir ve servet düzeyi artmayanların durumu ve hakları korunmaya çalışılır. Gelir ve servet durumu yüksek olanlardan diğerlerine göre fazla tahsil edilen vergiler, gelir ve servet durumu nispeten düşük olan kesime daha fazla kamusal hizmet sunulabilmesi için yapılması gereken harcamaların finansmanında kullanılır. Böylelikle hem vergi adaletinin hem de gelir dağılımında adaletin sağlanması amaçlanır. Aşağıda Tablo 1’de artan oranlı bir vergi tarifesi örneği verilmiştir.

Tablo 1: Artan oranlı gelir vergisi tarifesi örneği

Gelir dilimleri (TL)	Vergi oranı (%)
30.000 TL’ye kadar	% 15
30.001 – 60.000 TL arası	% 20
60.001 – 120.000 TL arası	%30
120.001 – 300.000 TL arası	% 40
300.000 TL’den fazlası	% 45

Kaynak: Tablo 1’deki veriler örnek olarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıda verilen artan oranlı gelir vergisi tarifesi dilim usulü artan oranlı tarifeye uygun bir örnektir. Gelir dilimleri arttıkça, gelir dilimine isabet eden vergi oranlarının da arttığı görülmektedir. Dolayısıyla, daha yüksek gelir elde edenlerden diğer bir ifadeyle ödeme gücü daha yüksek olan kişilerden artan oranlarda vergi alınmaktadır. Böylelikle, sosyal adaletin temini açısından artan oranlı vergi tarifesi yapılarının daha uygun olduğu söylenebilir. Tablo 1’de verilen örnekte, Robert Nozick ve minimalist devlet anlayışını diğer savunan iktisatçıların savundukları düz oranlı vergi tarifesi uygulandığında, kişilerin artan gelir düzeyine ve ödeme gücüne rağmen sabit bir vergi oranı uygulanması söz konusu olacaktır. Bu da gelirden bağımsız olarak herkesin aynı oranda vergi ödemesi anlamına geleceğinden, sosyal adaleti sağlama bakımından kıyasla daha başarısız bir sonucun ortaya çıkması demek olacaktır.

Nozick’in vergi anlayışının Türk vergi ödevi açısından tartışılması

Bu anlamda, Türkiye Cumhuriyeti 1982 tarihli Anayasa’sının Siyasal Haklar ve Ödevler kapsamında bulunan 73. maddesinin başlığı “Vergi Ödevi”dir. Söz konusu maddenin başlığından da anlaşıldığı üzere vergi toplumdaki tüm bireyler açısından bir yükümlülük olarak tarif edilerek, devlete vergi ödeme yükümlülüğü tüm vatandaşlara dağıtıldığı gibi aynı zamanda kanuni bir zorunluluk olarak belirtilir. Anayasanın 73. maddesi toplam dört fıkradan oluşur ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin egemenliğine dayanılarak bazı temel vergilendirme ilkelerini tanımlar. Madde kapsamındaki dört fıkra aşağıdaki gibidir.

- ✓ “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.”
- ✓ “Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.”
- ✓ “Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.”
- ✓ “Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muafık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Cumhurbaşkanına verilebilir.”

İlk fıkrada, vergi ödevinin toplumdaki “herkese” yüklendiği belirtilir. Soyut anlamda vergi yükümlülüğü anayasa gereği toplumdaki herkese ve her bireye hiçbir kişi, grup ve zümre ayrımı yapılmaksızın yüklendiği için bu ilke “vergilendirmede genellik ilkesi” olarak da bilinir. Madde ve fıkra hükmünün “ödeme gücü ilkesi” çerçevesinde “mali güç” kavramına atıfta bulunduğu görülür. Kanun koyucu verginin bireylerin veya kişilerin ödeme güçlerinden ziyade mali güçlerine göre alınmasının vergi adaletinin sağlanabilmesinde daha yeterli ve daha etkin olabileceğini düşünür denebilir. Mali güç kavramı, bireylerin veya kişilerin sadece nakdi mal varlığını kapsamamakta aynı zamanda nakdi olmayan mal varlıkları üzerinden de vergi istenebileceğini/alınabileceğini hüküm altına alır. Dolayısıyla mali güç kavramı ödeme gücü kavramını da kapsamakla birlikte daha geniş bir anlama sahip olur. Anlaşılacağı üzere kanun koyucunun gelir ve servet dağılımında adaleti tesis etme amacı güttüğü söylenebilir. Bu yönüyle “vergilendirmede adalet” ilkesine atıf yapıldığı belirtilebilir.

İkinci fıkrada toplumu oluşturan bireyler veya kişiler arasında vergi yükünün adil ve dengeli dağılımının devlet eliyle yapılmasının hem maliye politikaları açısından hem de maliye politikalarının önemli bir parçasını oluşturan vergi politikaları açısından “sosyal amaç” olarak kabul edildiği ifade edilir. Burada devletin maliye politikaları ile topyekün toplumsal refah artışını hedeflediği ve bireylerin refah seviyeleri üzerinde bir dengeyi sağlamayı bir kural olarak benimsediği belirtilebilir. Bu fıkra çağdaş vergi adaleti anlayışının bir tezahürü olarak yorumlanabilir. Başta Robert Nozick olmak üzere liberteryenlerin savduklarının aksine bu durum sosyal dengeyi gözetebilmek için “artan oranlı” vergilerden yararlanılmasına ihtiyaç duyulduğunu gösterir. Düz oranlı vergi yapısının sosyal refah dengesini gözetmesi ve bu doğrultuda sonuçlara neden olması güçtür. Bilakis toplumdaki bireyler arasında gelir ve servet dağılımının adil olmamasına ve bireyler arasında uçurumun genişlemesine neden olabilir.

Üçüncü fıkrada “verginin kanuniliği” ilkesinden bahsedilir. Vergi, resim, harç gibi toplumdaki birey veya kişilere yüklenen ve onların gelir ve servet durumlarının kısmen de olsa azalmasına yol açabilen yükümlülüklerin idarenin olası keyfi uygulama ve yaklaşımlarından uzak tutulabilmesi için kanunilik prensibi hüküm altına alınır. Bu madde hükmü aynı zamanda vergileendirme yetkisinin kanun koyucu sıfatına sahip olan meclise ait olduğunu tanımlayarak vergiye ilişkin her hususun kanuna dayandırılmasını zorunluluk haline getirir.

Dördüncü ve son fıkrada vergilendirmeye ilişkin muafiyet, istisna, indirim ve oranlara ilişkin ve bunlarla kısıtlı olmak üzere meclisin idareye yetki devri yapabileceği belirtilir. Bu dört hususta vergi kanunlarının belirlediği sınırlar çerçevesinde Cumhurbaşkanı tarafından kararname ile düzenleme yapılabileceği hüküm altına alınır. Başka bir ifadeyle idare, vergilendirmeye yönelik olarak kanunla sınırlı bir hareket alanı elde eder. Yukarıda da ifade edildiği gibi vergilendirmeye ilişkin bu dört husus kişilerin gerçek ödeme güçlerinin tespitinde birer araç olarak kullanılabilir ve adil bir vergi düzeninin tesisi için etkinlik sağlayabilir.

Şunu ifade etmek gerekir ki, çağdaş devlet yapılarında, gelir ve servet dağılımında adaletin tesisi için gerekli olan adil vergi dağılımının Nozick’in ifade ettiği gibi düz oranlı bir vergi yapısıyla gerçekleştirilmesi mümkün ve gerçekçi görülmemektedir. Aksine bireylerin gelir ve servet unsurlarından artan oranlı vergilerin alınmasıyla devletin gelirin ve servetin yeniden dağıtımlarını gerçekleştirerek sosyal gelir ve servet dengesini sağlamaya çalışması günümüzde bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Türk vergi sistemine bakıldığında, gerçek kişilerin gelirleri üzerinden alınan gelir vergisinin (Mutlu, Arslan ve Kartalçı, 2014: 58) ve kişilerin servetlerinin vergilendirmeyi amaçlayan veraset ve intikal vergisinin artan oranlı bir yapıya sahip oldukları görülmektedir. Böylelikle, toplumsal gelir ve servet dağılımının, devlet eliyle ve vergi politikalarıyla iyileştirilmesi amaçlanmaktadır.

Sonuç ve öneriler

Klasik liberal düşünce açısından bireysel hak ve özgürlüklerin devlet müdahalesi olmaksızın kullanılması esastır. Bu düşünce, devletin görevlerini savunma, adalet ve güvenlik hizmetlerini gerçekleştirme ile sınırlandırır. Devletin bu hizmetleri gerçekleştirebilecek düzeyde finansman elde etme çabasını ise meşru kabul eder. Devletler sınırlı fonksiyonlarını yerine getirirken finansman kaynağı olarak sınırlı vergi tahsilatında bulunabilirler. Diğer bir ifadeyle bu fonksiyonların yerine

getirilmesinde sınırlı vergi temin edebilmeleri dışında borçlanma dâhil başka bir kaynak temini uygun görülmez. Çünkü bu durum devletin piyasaya müdahalesi anlamına gelebilir. Devletin sınırlı vergilendirme yetkisini, bireylerin veya kişilerin “ödeme güçlerini” dikkate alarak özellikle artan oranlı vergiler gibi araçlarla kullanması adil bir vergi dağılımı sağlar. Böylece gelir ve servet dağılımında dengeli bir dağılım gerçekleşir. Artan oranlı vergi yapılarıyla gelir ve servet, devlet eliyle “yeniden dağıtım” tabii tutulur ve toplumsal vergi adaleti sağlanır.

Nozick’in öncülüğünü yaptığı liberteryanizmin çıkış noktası klasik liberal anlayışa dayandırılır. Buna karşın liberteryanizm, bireysel hak ve özgürlüklerin koruma altına alınması ve bunlar üzerindeki tasarruf yetkisinin bireyin kendisine bırakılmış olması dışındaki görüşlerde liberalizmden farklılaşmaya başlar. Liberteryenlere göre devlet, asli görevlerini her zaman değil de toplumda bireylerin özel mülkiyet hakları başta olmak üzere, hak ve özgürlüklerine bir saldırı olması durumunda kullanılmalıdır. Diğer bir ifadeyle devlet, toplumda bir anarşi durumu söz konusu olduğunda kendisinin malvarlığına saldırı gerçekleşen bireyi korumak için devreye girebilir. Hatta bu fonksiyonun devlet dışında başka bir özel kuruma bırakılması daha uygun olur.

Öte yandan Nozick, gelir ve servetin devlet eliyle artan oranlı vergiler gibi mali araçlarla topluma “yeniden dağıtımını” bir ahlâksızlık olarak ifade eder ve buna tamamen karşıt bir tutum sergiler. Dahası, artan oranlı vergi uygulamalarının toplumdaki gelir ve servet adaletsizliğini daha da artırdığını savunur. Devletin sınırlı vergilendirme yetkisini düz oranlı vergilerle kullandığı takdirde vergi adaletinin tesisinin mümkün olabileceğini belirtir.

Çağdaş devlet yapılarının mali fonksiyonları açısından bakıldığında, Nozick başta olmak üzere liberteryenlerin görüşlerinin gerçeklikten uzak olduğunu öne sürülebilir. Günümüzde anayasal hükümlerle desteklenen sosyal devlet yaklaşımlarının ağırlık kazanması, sosyal adaletin sağlanabilmesi açısından kişilerin gelir ve servet durumları da dâhil olmak üzere devletlerin müdahaleci fonksiyonlarını ön plana çıkarır. Özellikle vergi adaletinin dengeli bir biçimde topluma yayılması, kişilerin gelir ve servet dağılımlarını doğrudan veya dolaylı olarak etkiler. Zengin ve fakir arasındaki eşitsizliğin azaltılabilmesi ve dezavantajlı kesimlere asgari bir hayat standardının sağlanabilmesi için gelir ve servet üzerinden alınan artan oranlı vergi politikasının başka bir politika ile ikame edilebilmesinin en azından şu an için mümkün olmadığı söylenebilir. Fakat gelir ve servet unsurları üzerinden alınan artan oranlı vergi tarifelerinin sertliği veya yumuşaklığı her zaman tartışılabilir ve en iyisini bulabilmek için çaba sarf edilebilir. Kaldı ki devletlerin mali politikalarının önemli parçasını oluşturan vergi politikalarının mutlak geçer bir kural olmadığı ve zamanın ruhu kapsamında değerlendirilerek değiştirilebileceği ortadadır.

Sonuç olarak Robert Nozick’in temsil ettiği liberteryanizmin günümüz sosyal ve iktisadi gerçeklikleri ile bağlantısının kopuk olduğu belirtilebilir. Klasik liberal düşüncenin liberteryanizmden tarihsel olarak daha önce ortaya çıkmış olmasına rağmen vergilendirme ile ilgili temel ilkelerin günümüz toplumlarında benimsendiği bilinmektedir. Bu durum da Nozick’in özelinde liberteryanizmin önemli argümanlarla bir vergi anlayışı geliştirmesine rağmen bu düşüncelerin pratik hayatta genel geçer uygulanabilirliğinin olmadığı görülür. Ayrıca Nozick’in bireyselliği bencillığe dönüştürerek “yeniden dağıtım” ile “artan oranlı vergilere” karşı olması ve “yoksulluk” gerçeğini gözardı etmesi önemli bir eleştiri noktası olarak ortaya çıkar.

Kaynakça

- Ağdemir, Z. ve Gürkan, C. (2019). Adam Smith’ten neoliberalizme vergi adaleti: Ödeme gücü ve fayda yaklaşımlarının kavramsal, kuramsal ve ülke uygulamaları bağlamında bir incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 74 (2), 465-510.
- Alan, N. B. (2016). Robert Nozick ve liberteryenizme genel bakış. 01.06.2021 tarihinde <http://www.academia.edu> adresinden erişildi.
- Aral, V. (2004). *Hukuku bilim yapan nedir? İnsan özgür mü?* İstanbul Barosu Yayınları.
- Biber, A. E. (2008). Değişen devlet anlayışı, müdahalecilik ve piyasa ekonomisi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (16), 60.

- Bird-Pollan, J. (2013). Death, taxes, and property (rights): Nozick, libertarianism and the estate tax. *Law Faculty Publications, University of Kentucky*, 4-18.
- Brennan, J. (2004). Illiberal liberals: Why high liberalism is not a liberal view. *Review Journal of Political Philosophy*, 59- 103.
- Davies, S. (2008). General introduction. R. Hamowy (Ed.). *The encyclopedia of libertarianism* içinde (ss. 1-20). Sage Publishing.
- Elkins, D. (2009). Taxation and the terms of justice. *University of Toledo Law Review*, vol. 41, pp. 73-105.
- Erdoğan, M. (2009). Liberalizme yeniden bakış: Tarihi ve felsefi temeller. *Liberal Düşünce Dergisi*, 56, 7-31.
- Freeman, S. (2001). Illiberal libertarians: Why libertarianism is not a liberal view? *Philosophy and Public Affairs*, 30 (2), 105-151.
- Hahnel, R. (2006). *İktisadi adalet ve demokrasi: Rekabetten işbirliğine* (A. Yavuz, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Karagöz, Y. (2002). Robert Nozick kimdir? 10.12.2020 tarihinde libertedownload.com adresinden erişildi.
- Kırmanoğlu, H. (2012). *Kamu ekonomisi analizi*. Beta Yayınevi.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 1.
- Naqvi, S. N. H. (1994). *İslam, ekonomi ve toplum* (M. Ozan, Çev.). İktisat Yayınları. 2018.
- Nozick, R. (2000). *Anarşi, devlet, ütopya* (A. Oktay, Çev.). Bilgi Üniversitesi Yayınları. 2015.
- Nozick, R. (2002). Distributive justice. D. Matravers and J. Pike (Ed.). *Debates in contemporary political philosophy* içinde (ss. 67-107). Routledge.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, state and utopia*. New York Basic Books.
- Nozick, R. (1995). *The nature of rationality*. (3. Bs). Princeton University Press.
- Nozick, R. (2004). The entitlement theory of justice. C. Farrelly (Ed.). *Contemporary political theory: a reader* içinde (ss. 61-68). Sage Publications.
- Mutlu, A., Arslan, A. ve Kartalçı, K. (2014). Gelir vergisi açısından Türkiye ve Belçika'nın karşılaştırılması. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5 (2), 58.
- Pedersen, J. (2021). *Distributive justice and taxation*. Routledge.
- Preetika, S. (2019). Tax being just or unjust: a study of taxation as an institution of justice. *J. Rev. and Res. Social Sci.* 7(2), 359-364.
- Rodgers, L. (2015). Death, taxes, and misinterpretations of Robert Nozick: Why Nozickians can oppose the estate tax. *Libertarian Papers*, 7, 1, 1-17.
- Sağlam, R. (2007). Liberal adaletin iki farklı görünümü: John Rawls ve Robert Nozick "hakkaniyet olarak adalet" eleştirisinden "yetkisel adalet" eleştirisine. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11 (1-2), 181.
- Sampson, G. (1978). Liberalism and Nozick's minimal state. *Cambridge University Press*, 87 (345), 93-97.
- Sandel, M. J. (2018). *Adalet: yapılması gereken doğru şey nedir?* Eksi Yayınları.
- Svoboda, V. (2016). Libertarianism, slavery and just taxation. *Humanomics: the International Journal of Systems and Ethics*, 32 (1), 69-79.
- Taner, A. ve Yayla, A. (2018). Liberteryen teoride özgürlüğün ve siyasetin sınırları. *Liberal Düşünce Dergisi*, 23 (91-92), 8-9.
- Tarhan, B. B. (2018). Anarko kapitalizm üzerine ikinci inceleme: Piyasa anarşizminde güvenlik ve hukuk hizmetleri, *Liberal Düşünce Dergisi*, 23 (89), 116.
- Wolff, J. (2003). *Robert Nozick: Property, justice and the minimal state*. Polity Press.

Etik kurul onayı

Makalede araştırma konusunun teorik olması sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Tüketicilerin mobil (TV) uygulamalara karşı tutumlarının davranışsal niyetleri üzerindeki etkisi*

The effect of consumers' attitudes towards mobile (TV) applications on their behavioral intentions

Gönderim Tarihi / Received: 10.12.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 13.07.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.838746>

Süleyman ÇAVUŞOĞLU**¹

Gül Banu DAYANÇ KİYAT²

ÖZ: Bu çalışma, tüketicilerin video akış içeren mobil (TV) uygulamalara karşı olan tutumlarının, kullanmaya yönelik davranışsal niyetlerine etkisini açıklamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Verilerin elde edilmesinde anket yöntemi kullanılmış ve mobil (TV) uygulama kullanan 537 kişiden oluşan örneklem verilerine ulaşılmıştır. Elde edilen verilerin testi SPSS ve AMOS analiz programları ile yapılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgu ve analizler neticesinde mobil (TV) uygulamaların, kullanıcılar üzerinde kullanım kolaylığı ve fayda algısı oluşturduğu, kullanmaya yönelik tutumun ise davranışsal niyet üzerinde pozitif yönde ve oldukça güçlü bir etkisi olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Algılanan kullanım kolaylığı, Algılanan fayda, Tutum, Davranışsal niyet

ABSTRACT: This study was carried out to explain the effect of consumers' attitudes towards mobile (TV) applications containing video streaming on their behavioral intention to use. The survey method was used to obtain the data and the sample group of the study consisted of 537 people using mobile (TV) application. The obtained data were tested with through SPSS and AMOS analysis programs. As a result of the findings and analyses in the study, it was revealed that mobile (TV) applications create ease of use and benefit perception on users, and the attitudes towards their use has a positive and very strong effect on behavioral intention.

Keywords: Perceived ease of use, Perceived usefulness, Attitude, Behavioral intention

* Bu çalışma, "Teknoloji Kabul Modeli Kapsamında Tüketicilerin Mobil (TV) Uygulamalara Karşı Tutumlarının Davranışsal Niyetine Etkisi" adlı doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

**Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹Dr., Bağımsız Araştırmacı, cavusoglusuleyman@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6254-2188>

²Doç. Dr., Haliç Üniversitesi/İşletme Fakültesi/Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, banukiyat@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7028-0675>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

This study was carried out based on the technology acceptance model proposed by Davis in 1985. In the study, the effect of users' attitudes towards using mobile (TV) applications on their behavioral intentions was examined. The technology acceptance model is a preferred theory by many researchers to examine an individual's behavior towards information technology acceptance. The technology acceptance model is designed to explain the adoption of this technology by a large number of users using information technology and allows it to be applied on various technologies.

In the technology acceptance model, there are two determinant variables, perceived ease of use and perceived usefulness, which affect the user's acceptance of information technology and can affect the use of the system. Davis, 1989: 320; Moon and Kim, 2001: 218). These two variables have an effect on the attitude towards use. Attitude is a function of the individual's perceived result towards a particular behavior (Davis, 1985: 16). Behavioral intention acts as a bridge between the attitude and the behavioral relationship that the individual wants to realize. Behavioral intention is the subjective probability of an individual to perform a certain behavior (Fishbein and Ajzen, 1975: 288). In the technology acceptance model, behavioral intention is an important determinant of a person's behavior (Zhang et al., 2012: 1903).

Mobile apps are software applications designed to run on mobile devices such as a smartphone and tablets. Mobile applications, which were initially served for information purposes such as calendar, weather, and e-mail, find a fast and wide area of use today due to the requests and needs of mobile application users (Clement, 2019). One of these types of applications that users download and use on devices such as smartphones and tablets is mobile (TV) applications with video streaming content. Mobile (TV) applications are one of the tools used by businesses and practitioners to reach consumers. Such applications, which are offered as a service by enterprises in the entertainment sector, are accessed from mobile stores such as Google Play and Apple Store and are served to the consumer as video streaming

Methodology

The research covers the users of mobile (TV) applications that are downloaded and used from mobile stores such as Google Play and Apple Store via smartphones and tablets. The survey method was applied to reach the data of the users. For the expressions presented to the user in the questionnaire form, scaling was made by taking the expressions in the studies of previous researchers as reference. Structural equation modeling was used in the analysis of the data obtained through the questionnaire.

Findings and discussion

As a result of the study, the findings obtained from the participants and the hypotheses created were analyzed using SPSS and AMOS package programs within the scope of structural equation modeling, and these results were discussed after the analysis. First, statistics on the personal characteristics of the participants such as age, income, education, workplace were evaluated. It was observed that the majority of those who use this application are of twenty-five years old and under, with a monthly income of thousand TL and below, in the license and private sector sub-categories. Then, the hypotheses were evaluated according to the analysis statistics of the hypotheses. Accordingly, all hypotheses created by looking at the results of the statistical analysis were found to be significant and accepted.

Results and recommendations

This study was conducted to explain consumers' behavior regarding the acceptance of mobile (TV) applications with video streaming content. In this section, based on the analysis of the data obtained from the research, the personal data of the participants such as age, gender, education and income and the results of the hypotheses formed according to the research model were examined and compared with previous studies.

The results of the hypotheses created according to the research model were evaluated. According to the results of the hypotheses in the research, the perceived ease of use positively affects the perceived usefulness, and both of these have a positive and significant effect on the attitude towards using the mobile (TV) application. Looking at the last hypothesis result, it was seen that users' attitudes towards using mobile (TV) applications have a significant effect on their intention to use this application. In addition, the results of the hypotheses in this study were compared with previous studies. Although previous studies were conducted in different information technologies, the hypotheses in this study showed similar results.

Finally, based on the results of the research, suggestions were made to the companies that design or develop applications and to the researchers of the future. It is recommended that practitioners give importance to user experience and user interface elements that will provide ease of use and benefit to the user in their designs. Those who will do research in the future are advised to do research in different information technologies and different locations.

Giriş

Teknolojinin gelişmesi ve teknolojik yenilikler sayesinde başta bilişim ve iletişim teknolojileri olmak üzere birçok alanda ileri yönde değişiklikler gözlenmektedir. Mobil cihazların kendine özgü özellikleri, mobil teknolojideki ilerleme oranlarındaki (Varnalı ve Toker, 2010: 144) ve kablosuz ağ mimarisindeki teknolojiye dayalı hızlardaki artış (Bauer vd., 2005: 181) ile artan işlem gücü ve ağ iletişimindeki gelişmeler yeni mobil servislerin ortaya çıkmasında (Picoto vd., 2019: 1) büyük bir etken oluşturmaktadır.

Mobil iletişim teknolojisindeki gelişme, yenilik ve mobil iletişim cihazların kabloya gereksinim duymadan kablosuz bir şekilde bağlanabilme yeteneği sayesinde, işletmelerin çalışma şekilleri ve pazar yapısının değişmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla tüketiciler, yer ve zaman kısıtı olmaksızın iletişim kurabilme, çevrimiçi alışveriş yapma olanağı elde etmektedirler (Bekoğlu ve Ergen, 2016: 60). Bununla birlikte bir mobil cihazın oldukça küçük boyutu ve kullanım kolaylığı tüketicilere büyük bir avantaj sağlamakta, kullanıcıya sürekli olarak eşlik etmekte ve kullanılmasına neden olmaktadır. İşletmelerin, istenilen bir zaman içinde kullanıcıyla iletişimini kolaylaştıran bu niteliklerin (Venkatesh ve Balasubramanian, 2009: 119), bir tutundurma aracı görevi görmesi bakımından pazarlama eylemlerinde önemli bir şekilde etki oluşturduğu (Gündebahar ve Kuş-Khalilov, 2013: 470) araştırmalarda yer almaktadır.

Mobil iletişimde bant genişliğinin ve veri gönderim aktarım hızının devamlı bir şekilde artması, mobil uygulamaların daha fazla ve süratli olarak servis edilmesi, mobil cihaz kullanımına etki etmektedir (Venkatesh ve Balasubramanian, 2009: 122). Buna bağlı olarak kullanıcı sayısının yükselmesi, akıllı telefon, vb. mobil cihazların, sektörlere olan etkilerini arttırmaktadır (Kırlar vd. 2107: 60). Bu sektörel etkilerden biri de işletme ve firmaların, pazarlama eylemlerinde mobil uygulamaları, pazarlama aracı olarak kullanmaya yönelmeleridir. Mobil uygulamalar, gelişme gösteren pazarlama aracına dönüşmekte ve iş olanaklarını arttırarak, geniş imkanlar verebilmektedir (Hopkins ve Turner, 2013: 16, 81).

Bilişimde yaşanan hızlı değişim ve bireylerin mobil uygulamalara yönelik tutumları nedeniyle işletmeler, geleneksel pazarlama yöntemlerinin ötesinde teknolojik gelişmenin bir ürünü olan mobil uygulamaları kullanarak gerçekleştirdikleri pazarlama eylemlerinde zaman ve mekân kısıtı olmaksızın tüketicilere ulaşmayı sağlayan faaliyetlere yönelmektedir. Kullanıcıların, akıllı telefon, tablet gibi araçlar üzerinden indirip kullandıkları medya içerik ve video akış hizmetlerinin sunulduğu mobil uygulamalar, bu faaliyetlerden biridir. Eğlence sektörü içindeki işletmelerin hizmet olarak sunduğu bu tip uygulamalar, Google Play, Apple Store gibi mobil mağazalar üzerinden ulaşılan ve video yayın akışı hizmeti sunulan mobil uygulamalardır. Netflix, BluTV gibi mobil uygulamalar bunlara örnek oluşturmaktadır. Tüketicilerin hizmetine sunulan video akış mobil uygulaması, bu çalışmada “Mobil (TV) Uygulaması” olarak ifade edilmektedir.

Bilişim alanında yeni teknolojilerin tüketicilerce benimsenmesi, kabul edilmesi ve kullanım ile ilgili davranışların tespit edilmesi amacıyla (Venkatesh, 2000: 343) araştırmacılar, çeşitli model ve teorilerden yararlanmaktadır. Araştırma, bilişim teknolojilerinin kabulüyle ilgili araştırmalarda çok büyük bir oranda tercih edilen ve Davis (1985) tarafından ortaya atılan teknoloji kabul modeline dayanmaktadır. Bu çalışma, tüketicilerin mobil (TV) uygulamalara karşı olan tutumlarının, kullanmaya yönelik davranışsal niyetlerine olan etkisini açıklamak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Literatür taraması

Teknoloji kabul modeli

Bilişim ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, bilgi teknolojisi uygulamalarının bireyler tarafından kullanımını, kabulünü açıklamak ve tahminlerde bulunmak için geniş bir araştırma ortamı sağlamaktadır. Buna paralel olarak birçok araştırmacının çalışmalarına da yansımaktadır. Bu araştırmalar bazı kuramlara dayanılarak gerçekleştirilmiştir. Yeni ortaya çıkan bilgi teknolojilerinin kullanıcı kabulü ve kullanım davranışını incelemek için çeşitli teorik modeller kullanılmaktadır (Venkatesh, 2000: 343). Bilgisayar kullanım davranışını açıklamada kullanılan teknoloji kabul modeli (Davis vd., 1989: 983) bu modellerden birini oluşturmaktadır.

Davis tarafından, gerekçeli eylem teorisinden uyarlanan ve bu teorinin nedensellik ilişkilerinin benimsenmesine dayanan teknoloji kabul modeli kuramı, bilişim teknolojisi kullanım ve kabulüne yönelik birey davranışlarını açıklanması (Davis, 1989: 320; Moon ve Kim, 2001: 218) amacıyla geliştirilmiş ve önerilmiş bir kuramdır. Bilgi teknolojisi kullananların, bu teknolojiyi benimsemesini ifade etmek amacıyla kullanılan teknoloji kabul modeli, geniş bir kullanıcı kitlesine ve çeşitli teknolojilere uygulanması (Venkatesh vd., 2003: 428) üzerine tasarlanmaktadır.

Teknoloji kabul modeli, bireyleri bilgisayar sistemlerini kullanmaya motive eden nedenlerin geçerli bir teorik açıklamasını sağlamayı (Davis, 1985: 73) ve bilgi teknolojilerinin kullanıcı tarafından kabulünü tahmin etmede araştırmacılarca (Davis ve Venkatesh, 1996: 19) referans olarak alınan bir kuramdır. Teknoloji kabul modelinde, kullanıcıların bilgi teknolojisini kabul edip, etmemesine etki edecek ve sistem kullanımını etkileyebilecek belirleyici iki değişken yer almaktadır. Bunlardan biri, algılanan kullanım kolaylığı, diğeri ise algılanan faydadır (Davis, 1989: 320; Moon ve Kim, 2001: 218).

Bu teoriyle ilgili olarak çoğu araştırmada algılanan kullanım kolaylığı, çeşitli tanımlar yapılarak ifade edilmiştir. Bu tanımlara bakıldığında, sistem kullanımında tecrübe sahibi olmak, kullanılan teknolojik sistem üzerinde istenileni yapmada ve sistemi kullanmayı öğrenmede kolaylık, yoğun zihinsel çaba gerektirmeme, sistemi kullanırken görevlerin rahatça hatırlanması, esneklik, kolay bir şekilde sistemde dolaşma, kullanımla ilgili durumlarda dikkatin az sarf edilmesi gibi çeşitli değerlendirmeler (Holden ve Karsh, 2010: 164) ile karşılaşılmaktadır.

Algılanan fayda, bireyin bir uygulamayı kullanmaya eğilimini etkileyen bir faktördür ve belirli bir sistemi kullanmanın iş performansını artıracağına dair inancını (Davis, 1989: 320; Moon ve Kim, 2001: 218) ifade etmektedir.

Tutum, kişinin yapmayı istediği davranışın oluşmasında gelişen duyguların olumlu veya olumsuz bir şekilde yapacağı değerlendirmeye olan etkidir (Fishbein ve Ajzen, 1975). Tutum, “Bireyler, nesnelere ve düşüncelere karşı düşünce, duygu ve davranışları düzenli bir biçimde şekillendiren, olumlu ya da olumsuz yargı ve tepkide bulunma eğilimi” olarak (Türk Dil Kurumu [TDK], 2015) tanımlanmaktadır. Davis (1985: 16) tarafından yapılan tanımlamada tutum, belirli bir davranışa yönelik olarak kişinin algılamasının neticesinde sergilediği davranışın sonucuna göre gerçekleşen kıyaslama ile ortaya çıkmaktadır. Davranışsal niyetin tanımı ise, kişinin belirli bir davranışı gerçekleştirmesinin öznel olarak imkân bulmasıdır (Davis, 1985: 16).

Teknoloji kabul modelinde davranışsal niyet, kişinin davranışını gerçekleştirmesinde önemli bir belirleyicidir (Zhang vd., 2012: 1903). Ajzen (1991: 181), bireyin sahip olduğu davranışsal niyet ne derece yüksek ise, performansına da o derece yüksek olarak yansıdığını ifade etmektedir.

Mobil (TV) uygulama

Mobil iletişim cihazlarının sahip oldukları ağ bağlantı ve diğer fonksiyonel özelliklerin gün geçtikçe gelişmesi sayesinde uygulama sağlayıcılar, ileri düzeyde kullanıcı ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşitli mobil uygulamalar tasarlanmaktadır (Picoto vd., 2019:1). Mobil uygulamalara karşı olan ihtiyaçlar, bunların teknolojik yönden gelişmesine ve sayılarının artmasına neden olmaktadır.

Mobil uygulamalar, akıllı telefon, tablet gibi mobil cihazlarda çalışmak üzere tasarlanmış yazılım uygulamalarını içermektedir. Uygulama kullanıcıları tarafından uygulama mağazaları üzerinden bu mobil cihazlar aracılığıyla indirilmekte ve kullanılmaktadır. Başlangıçta takvim, hava durumu, e-posta gibi bilgi alım amaçlı olarak servis edilen mobil uygulamalar, günümüzde mobil uygulama kullanıcılarının istekleri, gereksinimleri sebebiyle hızlı ve geniş bir kullanım alanı bulmaktadır (Clement, 2019). Bilgisayar programlarına göre daha kolay oluşturulması, uygun fiyatı, hatta ücretsiz olmaları gibi etkenler sayesinde mobil uygulamalar, kısa zamanda çok sayıda kullanıcıya ulaşarak, işletmelerin hızla gelişen ve büyüyen pazarlama sektöründe sıklıkla başvurduğu araç haline gelmektedir.

İşletmeler, genel olarak çeşitli tüketici sorunlarını çözmek amacıyla tüketicilerin memnuniyetini artırıcı ürün ve hizmetler sunmaktadır (Grzeskowiak vd., 2016: 125). Akıllı telefon ve tablet gibi mobil iletişim

cihazlarının kullanıcı sayılarının giderek çoğalması ve bu cihazlara ait özelliklerin gün gittikçe artması nedeniyle yeni teknoloji ürünü mobil uygulamalar, bireysel yeteneklerin geliştirilmesi ve uygulayıcıların iş olanaklarının çoğalması için sınırsız fırsatlar sunmaktadır (Hopkins ve Turner, 2013: 16, 81).

Mobil web sitelerinden farklı olarak, mobil uygulamalar, Google'ın Android, Apple'ın IOS ve Microsoft'un Windows Mobil gibi farklı işletim sistemi ve yazılım mimarisine uygun olarak tasarlanmakta (Mobile Marketing Association [MMA], 2013) ve geliştirilmektedir. Bunların arasında Google Android ve Apple IOS, kullanım sayısı en çok olan platformlardır. Mobil uygulamalar, akıllı teknolojik ürün ve hizmetlerden biridir. Bu uygulamalar, alışveriş ve tüketim ihtiyaçlarının karşılanması, sosyalleşme, oyun oynama, eğitim, bankacılık, eğlence gibi çeşitli amaçlar için kullanılmaktadır.

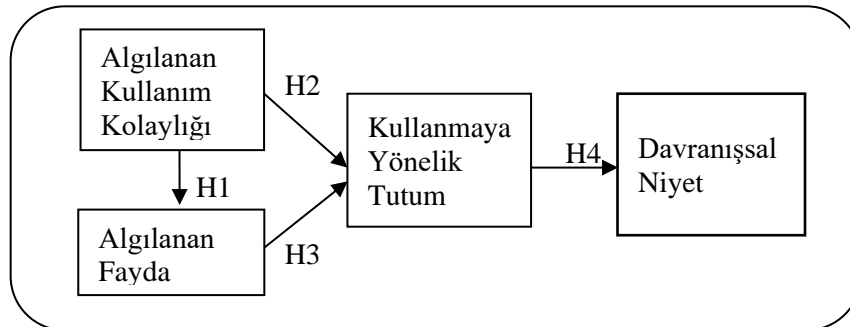
Akıllı telefonlarda video akışı en popüler mobil uygulamalar arasındadır (Spachos vd., 2018: 163). 1980'li yıllarda ilk olarak tüketiciler, video oynatan ve kaydeden cihazları, ardından dijital video kaydedicileri ve kablo TV'leri kullanmakta, ilk çıkan filmleri kiralamakta, film kanallarına abone olmaktadır (Matthews, 2003: 219). Teknolojinin gelişmesi ve dijital dönüşüm süreciyle birlikte günümüzde bu ürün ve hizmetler, akıllı telefon ve tablet gibi mobil iletişim cihazları aracılığı ile indirilip kullanılabilen mobil uygulamalar üzerinden de kullanıcıya sunulmaya ve pazarlanmaya başlanmıştır. Bu uygulamalar, tüketicilerin istedikleri yerde ve istedikleri zamanda film, dizi film, gibi içerikleri izlemelerini sağlayan (Oyedele ve Simpson, 2018: 296) ve video akış olarak servis edilen mobil (TV) uygulamalarıdır. Sanal ortamda neredeyse sınırsız bir arşivin sunulduğu Netflix (Taşkın 2010: 26), bu tür mobil uygulamaların en çarpıcı örneklerinden biridir.

Tüketicilerin akıllı telefon ve tabletleri üzerinden video akış hizmeti olarak kullanımına sunulan mobil (TV) uygulamaların, en az mobil alışverişlerde olduğu kadar kullanım oranına sahip olduğu, kullanıcılar tarafından ilgi gördüğü bazı araştırma verilerinde yer almaktadır. 2018'de yapılan bir araştırmada, en çok kurulum ve kullanıcı sayısına sahip olan mobil uygulamalar ile ilgili istatistiksel veriler paylaşılmaktadır. Bu araştırmaya göre, video akış hizmeti sunan mobil (TV) uygulamaların %12,34 ile dördüncü sırada (Statista, 2019) yer aldığı ve alışveriş uygulamalarının (%10,1) üzerinde olduğu görülmektedir.

Yöntem

Tüketicilerin, mobil (TV) uygulamalara karşı tutumlarının davranışsal niyetlerine olan etkisinin araştırıldığı bu çalışmanın araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1: Araştırma modeli

Bu çalışmada algılanan kullanım kolaylığı (AKK), algılanan fayda (AF), kullanmaya yönelik tutum (T) ve davranışsal niyet (DN) ölçekleri, araştırma modelinin gizli değişkenlerini oluşturmaktadır. Araştırmada, kullanmaya yönelik tutum ve davranışsal niyet, teknoloji kabulünün belirlenmesinde esas yapıyı teşkil etmektedir. Ayrıca modelde tutumun öncülleri olan algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığı değişkenleri ise tutum ve davranışsal niyet üzerinde bir etkiye sahip kilit değişkenlerdir. Mobil (TV) uygulama teknolojisi kullananların bu uygulamaya yönelik tutum ve davranışlarının ele alındığı

bu çalışmada, araştırma modelindeki değişkenlerin yapısal ilişkilerinin araştırılması amacıyla hipotezler geliştirilmiştir.

Algılanan kullanım kolaylığı, bir kişinin belirli bir sistemi kullanmanın çaba gerektirmediğine inanma derecesi, algılanan fayda ise, bir kişinin belirli bir sistemi kullanmanın iş performansını artıracığına inanma derecesidir (Davis, 1989: 320). Algılanan kullanım kolaylığı, mobil uygulama kullanıcılarının kullanmaya yönelik davranışsal niyetleri açısından güçlü bir motivasyonel etki içermektedir. Kişiler, hedefe yönelik mobil hizmetleri kullandığında ve hedefe ulaştığında elde ettikleri fayda ve kullanım kolaylığı algıları nedeniyle motive olmakta ve olumlu yönde etkilenmektedir (Nysveen vd., 2005: 336).

Algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan fayda arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar incelendiğinde, sosyal medya kullanımında, algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığı arasında olumlu bir ilişki olduğu görülmektedir (Rauniar vd., 2014: 25). Yılmaz'ın (2018: 341) tüketicilerin online alışveriş niyetlerinin incelemesiyle ilgili yaptığı araştırmada algılanan kullanım kolaylığının tüketicinin algıladığı fayda üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Mobil (TV) uygulaması kullanıcılarına yönelik olarak yapılan bu araştırmada algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığı gizli değişkenleri arasındaki yapısal ilişkinin açıklanması için Hipotez 1 geliştirilmiştir.

“Hipotez 1. Algılanan kullanım kolaylığının algılanan fayda üzerinde pozitif bir etkisi vardır.”

Venkatesh (2000: 360), bireyin bilgisayarlara ilişkin genel inançlarının, hedef sistemle ilgili önemli ve doğrudan deneyimlerden sonra bile, sisteme özgü algılanan kullanım kolaylığının en güçlü belirleyicileri olduğunu vurgulamaktadır. Iacovou vd. (1995: 470), algılanan faydanın, tutum ve kullanma niyeti üzerinde olumlu bir etkisi bulunduğu, teknolojinin benimsenmesinde oldukça etkili olduğunu belirtmektedirler. Kalyoncuoğlu (2018: 207), tüketicilerin online alışverişlerinde sanal kart kullanımlarıyla ilgili araştırmasında kullanmaya yönelik tutum üzerinde algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan faydayı olumlu ve önemli etkenler olarak sıralamaktadır. Mobil (TV) uygulamaları kullanan tüketicilerin algıladığı kullanım kolaylığı ve algıladığı faydanın kullanıma yönelik tutum üzerinde yaptığı etkinin incelenmesi amacıyla Hipotez 2 ve Hipotez 3 ileri sürülmektedir.

“Hipotez 2. Algılanan kullanım kolaylığının, mobil (TV) uygulama kullanmaya yönelik tutum üzerinde pozitif bir etkisi vardır.”

“Hipotez 3. Algılanan faydanın, mobil (TV) uygulama kullanmaya yönelik tutum üzerinde pozitif bir etkisi vardır.”

Bireyin teknoloji kabulü ve kullanıcı davranışlarını inceleyen araştırmaların çoğunda, kullanmaya yönelik tutumun, davranışsal niyeti tahmin etmede önemli bir role sahip olduğu (Musa vd., 2016: 448) sonucuna ulaşıldığı görülmektedir. Kullanıcıların mobil TV'yi benimsemesiyle ilgili yaptığı çalışmada Leung ve Chen (2017: 1644), tutum ve davranışsal niyet arasında pozitif ilişkisi bulunduğunu; e-öğrenmeyle ilgili başka bir çalışmada ise, tutumun, çok yüksek bir oranda davranışsal niyeti etkilediği (Park, 2009: 158) yer almaktadır. Kalyoncuoğlu (2018: 207), tüketicilerin sanal kart kullanımı konusundaki araştırmasında, kullanmaya yönelik tutumun davranışsal niyet üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Bu teoriyle gerçekleştirilen araştırmalarda tutum ve davranışsal niyet değişkenleri araştırılmış, bunların arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada tutum ve davranışsal niyet arasındaki ilişkinin araştırılması için Hipotez 4 oluşturulmuştur.

“Hipotez 4. Kullanmaya yönelik tutum, davranışsal niyet üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.”

Araştırma evreni, Google Play, Apple Store gibi mobil mağazalar üzerinden mobil iletişim cihazları (akıllı telefon ve tablet) aracılığıyla indirilen ve kullanılabilen video içerik sağlayan mobil (TV) uygulama kullanan tüketicileri kapsamaktadır. Sekaran (2003: 294), örnek büyüklüğünü, araştırma uzayı 10 milyon olduğu durumda, alınması gereken en az örneklem sayısını 384 ile sınırlandırmaktadır. Bu nedenle araştırmanın örnekleme, bu uygulamayı kullanan Kocaeli ilindeki 537 katılımcıdan oluşmaktadır

Bu araştırmadaki veriler, Eylül ve Kasım 2019 tarihleri arasında kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak anket uygulaması ile elde edilmiştir. Anket sorularının oluşturulmasında bu araştırma modelindeki değişkenlere ait ifadeler, benzer çalışmalarda bulunmuş araştırmacılara

dayandırılmaktadır. Bu bağlamda anket içinde yer alan faktörlere ait ölçeklendirme ifadeleri bu araştırmacıların yapmış olduğu çalışmalardaki araştırma verilerine ait ölçeklendirme bilgilerinden uyarlanarak ele alınmaktadır. Çalışma modelindeki ölçeklere ait ifadeler, algılanan kullanım kolaylığı için Moon ve Kim (2001: 228), algılanan fayda için Heijden (2004: 704), kullanmaya yönelik tutum için Park (2009: 156), Leung ve Chen (2017: 1648) son olarak davranışsal niyet için Venkatesh vd. (2012: 178), Leung ve Chen (2017: 1648) yaptıkları çalışmalardaki ifadelerden faydalanılarak geliştirilmiştir.

Araştırma verilerine ulaşmak amacıyla oluşturulan anket formu, üç bölümden oluşmaktadır. Kullanıcılara ait mobil cihaz ve mobil (TV) uygulamalara yönelik kullanım bilgileri birinci bölümdedir. İkinci bölüm, araştırma değişkenlerine ait ifadeleri içermekte, üçüncü bölüm ise katılımcıların demografik bilgilerini elde edebilmek amacıyla hazırlanan sorulardan oluşmaktadır. Anket formundaki ifadelerin değerlendirilmesi amacıyla teknoloji kabul modeli teorisiyle ilgili yayını olan yaklaşık yirmi kadar araştırmacı ve akademisyene telefon ve elektronik posta yoluyla ulaşılmaya çalışılmıştır. Bunların yarısı tarafından geri dönüş yapılmış ve anket formundaki ifadeler değerlendirilmiştir. Ayrıca 30 kişiye de ön test kapsamında anket uygulanmış ve anket formunda yer alan ifadelerin değerlendirilmesi istenmiştir. Yapılan değerlendirmeler neticesinde anket formundaki ifadelerin revizesi gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde ise SPSS ve AMOS analiz programları kullanılmıştır.

Bulgular ve tartışma

Araştırmadan elde edilen verilerin analiz sonuçları kullanılarak, örnekleme ait tanımlayıcı istatistikleri, modeli oluşturan değişkenlerin güvenilirlik ve geçerlilik testi, ölçülen değişkenlerin yapısal ilişkileri ne şekilde temsil ettiğinin test edilmesi amacıyla doğrulayıcı faktör analizi, ölçüm modeli, yapısal model ve kavramsal model çerçevesinde ileri sürülen hipotezlerin değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir.

Ankete katılan mobil (TV) uygulama kullanıcıları pozisyonundaki katılımcıların yaş kategorisi üç grupta incelenmiştir. Ulaşılan verilere göre, 25 yaş ve altı yaş grubu yaklaşık %47 ile en yüksek orana, 26-35 yaş aralığı %31 ve 35 yaş üzeri yaş grubu ise %22'lik orana sahiptir.

Cinsiyet kategorisinde, örnekleme oluşturan her iki cinsiyete ait oranlar birbirlerine yakın bir değerdedir. Bu oranlar, kadınlarda %51, erkeklerde ise yaklaşık %49 seviyesindedir.

Katılımcıların medeni durum kategorisine ait veriler karşılaştırıldığında bekar katılımcı grubu, evli katılımcıların neredeyse 2 katından fazla bir değerdedir. Oransal olarak veriler, bekar katılımcılar için %70, evli katılımcılar için %30'dur.

Eğitim kategorisindeki veriler incelendiğinde, lisans altı kategorisi %62 oranı ile araştırmaya katılanların yarısından fazlasını oluştururken, ön lisans %22 ve ortaöğretim %10 civarındadır.

Çalışan sektör kategorisinde, katılımcıların çoğunluğu özel sektör çalışanı iken, en az katılımcı ise emekli grubunda yer almaktadır. Bu veriler oransal olarak sıralandığında, özel sektörde çalışanlar %42, öğrenci olanlar yaklaşık %30, çalışmayan katılımcı %10, kamu sektöründe çalışanlar %9, ev hanımları %5, serbest meslek grubu %3 ve emekli olanlar ise 1'lik orana karşılık gelmektedir.

Gelir özelliğini yansıtan kategoride ise, 0-1000 TL arası aylık gelire sahip olanlar %36 ile çoğunluğu sahip iken, 7000 TL üzeri aylık geliri olanlar %4 ile en az oranı oluşturmaktadır. Uygulama kullanımı ile ilgili katılımcılardan elde edilen verilerde, kullanım olarak Netflix platformu çok büyük farkla başı çekmektedir.

Katılımcılar tarafından tercih edilen program kategorisi verilerine bakıldığında film ve dizi film alt kategorileri birbirine yakın bir oranda ve çoğunluğu oluşturmaktadır. Buna göre, film ve dizi film alt kategorileri yaklaşık %90, belgesel ise %46 oranında izlenen favori programlardır.

Araştırmada elde edilen verilerin analizi, modeli oluşturan ölçeklere ait geçerlilik ve güvenilirlik analizleri, doğrulayıcı faktör analizleri, sosyal bilimlerin birçok disiplinde tercih edilen ve içerisinde birden fazla analiz tekniği yer alan "Yapısal Eşitlik Modellemesi (Structural Equation Modeling)" ile

yapılmıştır. Bu kapsamda analizler için, AMOS 23 (Analysis of Moment Structure) paket programı kullanılmıştır.

Yapısal eşitlik modellemesi, gizli ve gözlenen değişkenler arasındaki yapısal ilişkilerin incelenmesinde kullanılan bir analiz yöntemidir. Bu analiz yönteminin, ölçüm modeli ve yapısal model olarak iki aşaması bulunmaktadır (Civelek, 2018: 6). Ölçüm modeli, her yapıya karşılık gelen açık göstergeler (gözlenen değişkenler) ile ne şekilde ölçüldüğünün ifadesidir. Yapısal model, gizli değişkenlerin birbirleriyle ne şekilde ilişki içinde olduklarını ve yapısal model içindeki yapıları ve bunların arasındaki yol ilişkilerini göstermektedir. (Alshibly, 2015: 67).

Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde değişkenlere ait doğrulayıcı faktör analizi (DFA), araştırmanın genel modelini kapsayan ölçüm modeli analizi, yapısal model (yol analizi) ve hipotezlerin değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada araştırma modeline ait ölçüklerin doğrulayıcı faktör analizi sonucu ulaşılan bulgular Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Doğrulayıcı faktör analiz değerleri

Gizli Değişken	Gözlenen Değişken	Standart Tahmin (β)	Standart Hata	t	p
	Mobil (TV) uygulamasını				
	... kullanmayı öğrenmek kolaydır.	0,654	0,058	15,551	0,001
AKK	... nasıl kullanılacağını öğrenmek zordur.	0,881	0,053	22,404	0,001
	... öğrenmek oldukça zaman alır.	0,827	0,055	20,969	0,001
	... kullanmak çok fazla zihinsel çaba gerektirir.	0,804			
	Mobil (TV) uygulaması kullanarak				
	.. hangi filmi seyretmek istediğimi geçmişte olduğundan daha hızlı ve kolay karar veririm.	0,780	0,050	20,318	0,001
AF	... hangi filmi seyretmek istediğimden daha iyi karar verebilirim.	0,892	0,045	23,665	0,001
	... yeni filmler hakkında daha iyi bilgilenirim.	0,758	0,047	19,334	0,001
	... bir filmi seyretmek isteyip istemediğime daha çabuk ve daha kolay karar verebilirim.	0,822			
	Mobil (TV) uygulaması				
	... akıllıca bir fikirdir.	0,838	0,041	25,168	0,001
	... film izleme deneyimini geliştirir.	0,851	0,039	25,691	0,001
	... kullanışlı olacaktır.	0,908	0,033	29,207	0,001
T	... faydalı olacaktır.	0,848	0,041	25,498	0,001
	Video yayın akış sunan mobil (TV) uygulamaya karşı olumlu bakıyorum.	0,858			
	Mobil (TV) uygulamasını				
	... gelecekte kullanmaya devam etmek niyetindeyim.	0,868	0,049	21,252	0,001
DN	... sıklıkla kullanmaya devam etmeyi planlıyorum.	0,797	0,054	19,685	0,001
	... büyük ihtimalle kullanmam.	0,692	0,057	16,378	0,001
	... başkalarına kullanmalarını kesinlikle tavsiye edeceğim.	0,786			

Modeldeki tutarlılığın belirlenmesi yani modelin elde edilen veriler ile uyumlu ve tutarlı olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla modeldeki tüm boyutların test edilerek, ölçüm modeli uyum iyiliği değerleri elde edilmiştir. Analize ait ölçüm modeli uyum iyiliği değerleri Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Ölçüm modeli uyum iyiliği değerleri

Uyum İyiliği Ölçümleri	CMIN/DF	GFI	AGFI	NFI	TLI	CFI	RMSEA	p**
Referans Değer*	≤ 5,00	≥ 0,9	≥ 0,9	≥ 0,9	≥ 0,9	≥ 0,9	≤ 0,07	≤ 0,05
DFA	2,737	0,938	0,916	0,953	0,963	0,970	0,057	0,001

*Kaynak: Schermelleh-Engel ve Moosbrugger (2003) ** Anlamlılık değeri

Ölçüm modelinin (DFA) değerlendirilmesi kapsamında test sonucu ulaşılan veriler, Tablo 2’teki uyum iyiliği için referans değerleri ile kıyaslanarak varsayılan model uyumu değerlendirilmiştir. Ölçüm modeline ait uyum iyiliği verilerinin istenilen ölçüm aralığında olduğu ve model ile uyum sağladığı görülmektedir.

Araştırmalara ait değişkenlerin (ölçeklerin) güvenilir olup olmadığının belirlenmesi için güvenilirlik analizlerine başvurulmalıdır (Hair vd., 2014: 123). Bu maksatla ölçüm modellerinin analizinde, model yapısındaki tutarlılığının ve güvenilirliğinin araştırılması için bileşik güvenilirlik (CR-Composite Reliability) (Hair vd., 2019: 8) ve yapı geçerliliğinin analizinde çıkarılan ortalama varyans (Average Variance Extracted-AVE) (Civelek, 2018: 41) analiz teknikleri kullanılmaktadır.

Araştırma modelini oluşturan değişkenlerin güvenilirlik ve geçerliliğinin analizi için, çıkarılan ortalama varyans (Average Variance Extracted-AVE), bileşik güvenilirlik (Composite Reliability-CR) ve içsel tutarlılığın ölçümünde yaygın olarak kullanılan testlerden biri olan Cronbach Alpha (α) güvenilirlik katsayısı ile test edilmiştir. Model güvenilirliği ve geçerliliğine ait CR, AVE değerleri ve Cronbach Alpha (α) katsayıları Tablo 3’tedir.

Tablo 3: Yapısal model CR, AVE ve Cronbach Alpha (α) değerleri

Değişkenler	CR	AVE	α
Referans Değer*	> 0,70	> 0,50	> 0,70
Algılanan Kullanım Kolaylığı (AKK)	0,829	0,519	0,869
Algılanan fayda (AF)	0,872	0,585	0,884
Kullanıma Yönelik Tutum (T)	0,941	0,728	0,993
Davranışsal Niyet (DN)	0,867	0,621	0,863

***Kaynak:** Bagozzi ve Yii (1988); Altunışık vd. (2010); Hair vd. (2014).

Geçerlilik ve güvenilirlik testlerine ait sonuçları yansıtan Tablo 3’e göre, modeldeki her bir ölçeğin iç tutarlılığının ölçümü için gerçekleştirilen bileşik güvenilirlik (CR) ve Cronbach Alpha (α) değerlerinin gerekli alt sınır olan 0,7’yi geçtiği ve yüksek olduğu görülmüş, güvenilirliği düşüren bir ifadeye rastlanmamıştır. Araştırma modelinin gizli değişken yapıdaki ifadeler arasındaki yakınsak geçerliliğinin ölçümü amacıyla yapılan AVE testinin sonuçlarına bakıldığında her bir boyuttaki değer, alt limit değerinin (0,5) üstünde yer aldığı ve ölçüm modelinin geçerliliğini sağladığı anlaşılmıştır.

Araştırmanın yapısal modelini oluşturan gizli değişkenlerin arasındaki ilişkilerin analiz edildiği yapısal model (ol Analizi) test edilmiştir. Yol analizi neticesinde elde edilen ölçüm sonuçlarına ait uyum iyiliği değerleri Tablo 4'te bulunmaktadır.

Tablo 4: Yapısal model (yol analizi) uyum iyiliği değerleri

Uyum İyiliği Ölçümleri	CMIN/DF	GFI	AGFI	NFI	TL1	CFI	RMSEA	p**
Referans Değer*	≤ 5,00	≥ 0,9	≥ 0,9	≥ 0,9	≥ 0,9	≥ 0,9	≤ 0,07	≤ 0,05
Yol Analizi	2,941	0,933	0,910	0,949	0,959	0,965	0,060	0,001

***Kaynak:** Schermelleh-Engel ve Moosbrugger (2003) **Anlamlılık değeri

Tablo 4'te yer alan bulgulara göre, değerlerin limitler arasında kaldığı ve araştırma modelinde herhangi bir uyumsuzluk ile karşılaşmadığı görülmektedir. Görüldüğü üzere nihai modelin, analiz sonucu elde edilen veriyle uyumlu çalıştığı, gerçekten bu verinin böyle bir modeli ortaya çıkarabileceği değerlendirilmektedir.

Çalışma modeline ait yol analizi sonrasında ulaşılan değerlerin, model ile uyum sağladığı görülmüştür. Daha sonra hipotezlerin testi aşamasına geçilmiş ve bu amaçla analiz sonuçlarında yer alan standart regresyon ağırlıklarını ve anlamlılık (significant) değerlerini içeren verilere göre hipotez testlerinin sonuçları değerlendirilmiştir. Bu veriler ve hipotez test sonuçları Tablo 5'dedir.

Tablo 5: Hipotez test sonuçları

Hipotezler	Standart Tahmin (β)	Standart Hata	t	p	Sonuç
H1 AF <--- AKK	0,453	0,069	9,289	0,001	Kabul
H2 T <--- AKK	0,249	0,059	5,668	0,001	Kabul
H3 T <--- AF	0,521	0,044	11,136	0,001	Kabul
H4 DN <--- T	0,814	0,047	17,560	0,001	Kabul

Araştırmadaki verilerin analiz sonuçları incelenmiş ve hipotez test sonuçları değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırmaya ait hipotezlerin tamamı anlamlı olmasına karşılık her bir hipoteze ait standart regresyon katsayıları birbirlerinden farklı değerler içermektedir. Hipotez test sonuçlarını yansıtan Tablo 5 incelendiğinde, algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan fayda gizli değişkenleri arasındaki (H1) ilişkisel yapıda akıllı telefon veya tablet üzerinden mobil (TV) uygulaması kullanan bireylerin, kullanım kolaylığına yönelik algısının, algıladığı fayda üzerinde 0,453'lik bir etkisi bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile algılanan kullanım kolaylığı 1 birim artmasına karşılık olarak algıladığı fayda faktör yükü 0,453 oranında artmaktadır. Aynı şekilde algılanan kullanım kolaylığı ve tutum değişkenleri arasındaki (H2) yapısal ilişki durumunda ise kullanıcının algıladığı kullanım kolaylığının, kullanmaya yönelik tutum üzerinde oluşan etkisinin 0,249 katsayılık bir değere sahip olduğu görülmüştür. Bununla birlikte her iki hipotezin anlamlı (significant) ($p=0,001$) bir düzeyde olduğu belirlenmiştir. Algılanan fayda ve kullanmaya yönelik tutum değişkenleri arasındaki yapısal ilişkiyi temsil eden H3 hipotezinin test verilerine göre mobil (TV) kullanıcısı durumundaki tüketicinin fayda algısı, tutum gizli değişkeni üzerinde 0,521 katsayı değeri ile anlamlı bir etkiye sahiptir ($p=0,001$). Video akış içeren mobil (TV) uygulama kullanan bireylerin, bu uygulamaları kullanmaya yönelik tutumunun, kullanım niyeti üzerinde (H4), anlamlı bir etkiye sahip olduğu (β : 0,814; $p=0,001$) tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, araştırma modeli kapsamında önerilen hipotezlerin tümü kabul edilmektedir.

Araştırma modelini oluşturan değişkenlerin karşılıklı olarak yapısal ilişkileri kıyaslandığında, en düşük katsayılı ilişkinin algılanan kullanım kolaylığı ile mobil (TV) uygulama kullanmaya yönelik tutum arasında; en güçlü ilişkinin ise kullanmaya yönelik tutum ile davranışsal niyet arasında olduğu görülmektedir.

Sonuç ve öneriler

Çalışmanın bu aşamasında hipotez sonuçları ve ulaşılan veriler tartışılmakta, araştırma kısıtları belirtilmekte, uygulama sağlayıcı ve araştırmacılara öneriler sunulmaktadır.

Araştırmaya ait ilk hipotez olan algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan fayda gizli değişkenleri arasındaki ilişkisel yapıda akıllı telefon veya tablet üzerinden mobil (TV) uygulaması kullanan bireylerin, kullanım kolaylığına yönelik algısının, algıladığı fayda üzerinde pozitif bir etki oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Davis (1989: 329)'in elektronik posta kullanımı, Heijden (2004: 700)'in hedonik bilgi sistemlerinin kullanıcı kabulü, Moon ve Kim (2001:224) tarafından oyun oynamanın bireyin interneti kabullenmesindeki önemi ile ilgili yaptıkları çalışmaların, bu çalışmada ulaşılan sonuç ile aynı ve bu araştırma sonucunu destekler yönde olduğu görülmektedir. Bu sonuç, uygulama kullanıcısı yönüyle, bilişim teknolojisi ürünü olan mobil (TV) uygulamasının kabulünde kullanıcı dostu ve kullanılabilir olmasının önemini yansıtmaktadır.

Algılanan kullanım kolaylığı ve kullanmaya yönelik tutum değişkenleri arasındaki yapısal ilişki (H2) sorgulandığında, kullanıcının algıladığı kullanım kolaylığının kullanıma yönelik tutum üzerinde pozitif yönde ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Diğer yapısal ilişkiyi temsil eden hipotezin (H3) analizinde ise, algılanan fayda, kullanmaya yönelik tutum üzerinde pozitif ve anlamlı bir etki oluşturmaktadır. Moon ve Kim (2001:225) araştırmasında, algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan faydanın, kullanıcıların internet kabulü konusundaki tutumunu etkilediği sonucunu bulmuştur. Park (2009: 158) tarafından gerçekleştirilen, e-öğrenme ve Kalyoncuoğlu (2018: 207)'nin online alışverişlerde sanal kart kullanımı konulu çalışmalarında hem algılanan fayda hem de algılanan kullanım kolaylığının, kullanmaya yönelik tutum üzerinde pozitif etkilerinin olduğuna yönelik benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmanın bulguları, algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan faydanın eğlence içerikli mobil (TV) kullanmaya yönelik tutum üzerinde etkili birer belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığının, kullanmaya yönelik tutum üzerindeki etkisi karşılaştırılmıştır. Önceki çalışmalarda (Park, 2009; Kalyoncuoğlu, 2018) olduğu gibi algılanan faydanın, algılanan kullanım kolaylığına kıyasla kullanmaya yönelik tutumu daha yüksek bir katsayı ile etkilediği tespit edilmiştir. Bu bakımdan kullanıcının, mobil (TV) uygulaması kullanmaya yönelik tutumu üzerinde algılanan faydanın, algılanan kullanım kolaylığına göre daha güçlü etkisi bulunmakta ve uygulama kullanımıyla ilgili daha hızlı ve daha iyi kararlar almasında etkili olmaktadır.

Bu çalışmada ulaşılan bir diğer bulguya göre, mobil (TV) uygulama kullanıcısı bireylerin, kullanmaya yönelik tutumlarının davranışsal niyetlerinin belirlenmesinde oldukça yüksek ve olumlu bir etki oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Tutum ve davranışsal niyet arasındaki yapısal ilişkiyi araştıran ve bu çalışmada ulaşılan sonucu destekleyen benzer çalışmalar da bulunmaktadır. Leung ve Chen (2017: 1644), yaptığı çalışmada, tutumun mobil TV'yi benimseme niyetiyle pozitif ilişkisini ortaya koymuştur. E-öğrenmeyle ilgili başka bir çalışmada ise, tutumun, niyeti yüksek bir seviyede etkilediği (Park, 2009: 158) belirtilmektedir. Kalyoncuoğlu (2018: 207), online alışverişlerde sanal kart kullanımı kapsamında yaptığı çalışmada, tutumun davranışsal niyeti olumlu olarak etkilediğini saptamıştır. Bilgi teknolojileri ile yapılan ve buradaki araştırmaların sonuçları ile benzer şekilde, bu çalışmada ele edilen bulgular, mobil (TV) uygulaması kullanan bireylerin tutumlarının, davranışsal niyetleri üzerinde kullanma yönünde oldukça güçlü bir şekilde etki oluşturduğu ve kullanıcıların, gelecekte de bu uygulamayı kullanmaya devam etme niyetlerinde olduklarını göstermektedir.

Bu çalışma, uygulama sağlayıcı ve tasarlayıcı rolündeki işletmeler ve araştırmacılar için farklı bakış açıları sunmaktadır. Tüketicilerin, kurulum ve kullanıcı sayısı bakımından en az alışveriş içerikli mobil uygulamalar kadar tercih ettiği eğlence içerikli mobil (TV) uygulamalar, işletme ve firmalar açısından

yeni iş olanaklarından birini oluşturmaktadır. Uygulama sağlayıcısı olan işletmelerin, yeni bir uygulamanın tasarlanıp ortaya konulmasındaki başarısı adına kullanıcı rolündeki tüketicilerin, bu yeni teknolojiyi benimseyip benimsememe kararında etkili olan unsurları (Lattika vd., 2019: 157) ve bununla ilgili yönelimini (Chandrasekaran ve Tellis, 2008: 844) anlama ve tahminde bulunmaya çabalaması ve ona göre etkinlik göstermesi gerekmektedir.

Teknolojinin çok çabuk gelişip değiştiği bu günlerde, kullanıcılar, bir mobil uygulamadan, hızlı çalışma zamanı, kullanım kolaylığı (Babich, 2018) ve buna bağlı olarak yüksek bir oranda fayda elde etmek isterler. Buna karşın işletmeler de bir uygulamadan elde ettikleri toplam fayda ile rakipleri karşısında farklılaşmak, tüketici rolündeki kullanıcıları etkilemek ve avantaj sağlamak isterler.

Bireyin, uygulama kullanmayı kısa bir zamanda, zihinsel bir çaba gerektirmeden ve kolay öğrenmesi, eğlence sektörüne dönük olarak mobil (TV) uygulama işine yatırım yapacak işletmeler için önemli hususlardır. Uygulama tasarımında, kullanıcıya kullanım kolaylığı sunularak maksimum fayda kazandırılması amacıyla kullanıcı arayüzü oluşturulması ve kullanıcı deneyimi sağlanması bu hususların başında gelmektedir. Bunların, pratiğe dökülmesi, uygulama tasarlayıcısı veya sağlayıcısı rolündeki işletmeler için şiddetle önerilmektedir.

Ayrıca katılımcıların özellikleri ve uygulama kullanımı ile ilgili istatistiksel verilere bakıldığında, mobil (TV) uygulaması kullanıcılarının çoğunluğunu günümüzde Z kuşağı olarak ifade edilen 25 yaş ve altı yaş grubu, özel sektör çalışanı, aylık geliri 1000 TL'ye kadar olanlar ve lisans kategorileri oluşturmaktadır. Uygulama tasarlamak isteyen veya uygulamalarını geliştirmek isteyen sağlayıcılara, kullanıcıların uygulama kullanımına etki eden yaş, eğitim ve gelir gibi özelliklerin yanı sıra uygulamanın kullanımıyla ilgili özelliklerine de gerekli önemi göstermeleri tavsiye edilmektedir.

Araştırmada katılımcıların, mobil (TV) uygulama kullanılırken çok büyük oranı tarafından Netflix platformunun tercih edildiği ve en yakın rakibinin yaklaşık dört katı gibi bir üstünlük sağladığı görülmektedir. Katılımcıların izlediği programların başında ise film ve dizi film gelmekte, her on katılımcıdan dokuzunun tercihi bu yönde olmaktadır. Gelir kategorisinde, 1000 TL ve altı aylık gelir seviyesini oluşturanların neredeyse tamamı çalışmayan, öğrenci ve ev hanımı katılımcılardır. Netflix'in küresel olarak uygulama kullanım ücretlendirmesinde aylık ödeme bazında en düşük ücretlendirmeyi Türkiye'de sunmasının tesadüfi olmadığı değerlendirilmektedir. Bu nedenle, uygulama sağlayıcıların abonelik ücretlendirmesinde bu araştırma verilerini göz önünde tutmaları gerekmektedir.

Bu çalışma, bazı kısıtlara sahiptir. Bunlardan biri, araştırmanın eğlence içerikli mobil (TV) uygulama teknolojisi ile yapılmış olması diğeri ise lokasyon olarak Kocaeli'nde uygulanmış olmasıdır. Bir diğeri kısıt ise maliyet ve zaman nedeniyle verilerin elde edilmesinde kolayda örnekleme yönteminin kullanılmasıdır.

Gelecekte yapılacak çalışmalar için araştırmacılara, Google Play, Apple IOS gibi sanal yükleme mağazalarından indirilen ve bu çalışma içeriğini oluşturan mobil (TV) uygulama platformları dışında, farklı içeriklere sahip diğeri mobil uygulamalar veya benzer teknolojik ürünler üzerinden araştırmada bulunmaları önerilmektedir. İlave olarak, araştırmacıların, farklı lokasyonlarda yaşayan örneklemlerle ve teknoloji kabulünü açıklayan diğeri kuramlara başvurarak araştırma yapmaları tavsiye edilmektedir.

Kaynakça

- Altunışık R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri, SPSS uygulamalı* (6. Bs.). Sakarya Yayıncılık.
- Alshibly, H. H. (2015). Investigating decision support system (DSS) success: A partial least squares structural equation modeling approach. *Journal of Business Studies Quarterly*, 6(4), 56–77.
- Babich, N. (2018, February 12). A comprehensive guide to mobile app design. *Smashing Magazine*. <https://www.smashingmagazine.com/2018/02/comprehensive-guide-to-mobile-app-design/>
- Bagozzi, R. ve Yii, Y. (1988). On the evaluation of structure equation models. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16(1), 74–94.
- Bauer, H. H., Reichardt, T., Barnes, S. J. ve Neumann, M. M. (2005). Driving consumer acceptance of mobile marketing: A theoretical framework and empirical study. *Journal of Electronic Commerce Research*, 6(3), 181–192.
- Bekoğlu, F. B. ve Ergen, K. (2016). Değişen tüketici eğilimleri ve teknolojik gelişmelerin perakendeciliğe yansımaları. *Journal of Research in Business & Social Science*, 5(2), 59–70 <https://dx.doi.org/10.20525/ijrbs.v5i2.319>
- Civelek, M. E. (2018). *Essentials of structural equation modeling*. Zea Books.
- Clement, J. (2019). *Mobile app usage—statistics & facts*. 31 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.statista.com/topics/1002/mobile-app-usage/> adresinden erişildi.
- Davis, F. D. (1985). *A technology acceptance model for empirically testing new end-user information systems: Theory and results* [Doktora tezi]. Massachusetts Institute of Technology.
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319–340.
- Davis, F. D., Bagozzi, R. P. ve Warshaw, P. R. (1989). User acceptance of computer technology: A comparison of two theoretical models. *Management Science*, 35(8), 982–1003.
- Davis, F. D. ve Venkatesh, V. (1996). A critical assessment of potential measurement biases in the technology acceptance model: Three experiments. *International Journal Human—Computer Studies*, 45, 19-45.
- Fishbein, M. ve Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research*. Addison-Wesley Publishing Company.
- Grzeskowiak, S., Sirgy, M. J., Foscht, T. ve Swoboda, B. (2016). Linking retailing experiences with life satisfaction: The concept of story-type congruity with shopper's identity. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 44(2), 124–138. <https://doi.org/10.1108/IJRDM-07-2014-0088>
- Gündebahar, M. ve Kuş-Khalilov, M. C. (2013). Teknolojik pazarlama üzerine bir inceleme. M. Akgül (Ed.) *Akademik Bilişim 2013 – XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, I. Cilt* (467–472). İnternet Teknolojileri Derneği.
- Hair, J. F., Sarstedt, M., Hopkins, L. ve Kuppelwieser, V. G. (2014). Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM): An emerging tool in business research. *European Business Review*, 26(2), 106–121. <https://doi.org/10.1108/EBR-10-2013-0128>
- Hair, J. F., Risher, J. J., Sarstedt, M. ve Ringle, C. M. (2019). When to use and how to report the results of PLS-SEM. *European Business Review*, 31(1), 2–24. <https://doi.org/10.1108/EBR-11-2018-0203>
- Heijden, H. (2004). User acceptance of hedonic information systems, *MIS Quarterly*, 28(4), 695–704. <https://doi.org/10.2307/25148660>
- Holden, R. ve Karsh B. (2010). The technology acceptance model its past and its future in health care. *Journal of Biomedical Informatics* 43(1), 159–172. <https://doi.org/10.1016/j.jbi.2009.07.002>
- Hopkins, J. ve Turner, J. (2013). *Mobil pazarlama hakkında her şey, araçlar, stratejiler, deneyimler*. (B. Gündüz, Çev.). Optimist Yayınları (Orijinali 2012’de yayımlanmıştır).
- Iacovou, C. L., Benbasat, I. ve Dexter, A. S. (1995). Electronic data interchange and small organizations: Adoption and impact of technology. *MIS Quarterly*, 19(4), 465-485.
- Kalyoncuoğlu, S. (2018). Tüketicilerin online alışverişlerindeki sanal kart kullanımlarının teknoloji kabul modeli ile incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 193–213. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.434874>

- Kırlar, C. B., Yeşilyurt, H., Sancaktar, C. L. ve Koçak, N. (2017). Mobil çağda mobil uygulamalar: Türkiye'deki yerli otel zincirleri üzerine bir durum tespiti. *Journal of Yasar University*, 12(45), 60–75.
- Leung, L. ve Chen, C. (2017). Extending The theory of planned behavior: A study of lifestyles, contextual factors, mobile viewing habits, *Telematics and Informatics*, 34, 1638–1649. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2017.07.010>
- Matthews, D. (2003). Media memories: The first cable/VCR generation recalls their childhood and adolescent media viewing. *Mass Communication & Society*, 6(3), 219–241. https://doi.org/10.1207/S15327825MCS0603_1
- Mobile Marketing Association (2013). *The Mobile marketing roadmap: How mobile is transforming marketing for targeting next generation consumers*. Millennial Media Inch.
- Moon, J. ve Kim, Y. (2001). Extending the TAM for a world-wide-web context. *Information & Management*, 38(4), 217–230. [https://doi.org/10.1016/S0378-7206\(00\)00061-6](https://doi.org/10.1016/S0378-7206(00)00061-6)
- Musa, R., Saidon, J., Harun, M. H. M., Adam, A. A., Dzahar, D. F., Haussain, S. S. vd. (2016). The predictors and consequences of consumers' attitude towards mobile shopping application. *Procedia Economics and Finance*, 37, 447–452. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(16\)30150-2](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(16)30150-2)
- Nysveen H., P. E. ve Pedersen, H. T. (2005). Intentions to use mobile services: Antecedents and cross-service comparisons. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 33(3), 330–346. <https://doi.org/10.1177/0092070305276149>
- Oyedele, A. ve Simpson, P. M. (2018). Streaming apps: What consumers value. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 41, 296–304. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2017.04.006>
- Park, S. Y. (2009). An analysis of the technology acceptance model in understanding university students' behavioral intention to use e-learning, *Educational Technology & Society*, 12 (3), 150–162.
- Picoto, W. N., Duartea, R. ve Pinto, I. (2019). Uncovering top-ranking factors for mobile apps through a multimethod approach. *Journal of Business Research*, 101, 668–674. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.01.038>
- Rauniar, R., Rawski, G., Yang, J. ve Johnson, B. (2014). Technology acceptance model (TAM) and social media usage: An empirical study on facebook. *Journal of Enterprise Information Management*, 27(1), 6–30. <https://doi.org/10.1108/JEIM-04-2012-0011>
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Test of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research- Online*, 8(8), 23–74.
- Sekaran, U. (2003). *Research methods for business, a skill-buiding approach*. (4th ed.). John Wiley & Sons Inch.
- Spachos, P., James, M. ve Gregori, S. (2018). Power tradeoffs in mobile video transmission for smartphones. *Computer Communications*, 118, 163–170. <https://doi.org/10.1016/j.comcom.2017.10.017>
- Statista (2019). *Mobile app verticals with the highest install and user base growth in 2018*. 30 Eylül 2019 tarihinde <https://www.statista.com/statistics/251096/fastest-growing-shopping-app-categories/> adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu (2015). *Hemşirelik terimleri sözlüğü*. 22 Kasım 2019 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Varnalı, K. ve Toker, A. (2010). Mobile marketing research: The-state-of-the-art. *International Journal of Information Management*, 30(2), 144–151. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2009.08.009>
- Venkatesh, V. (2000). Determinants of perceived ease of use: Integrating control, intrinsic motivation, and emotion into the technology acceptance model. *Information Systems Research*, 11(4), 342–365. <https://doi.org/10.1287/isre.11.4.342.11872>
- Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B. ve Davis F. D. (2003). User acceptance of information technology: Toward a unified view. *MIS Quarterly*, 27, 425–478.
- Venkatesh, V. ve Balasubramanian, S. (2009). Mobile marketing: A synthesis and prognosis. *Journal of Interactive Marketing*, 23(2), 118–129. <https://doi.org/10.1016/j.intmar.2009.02.002>
- Venkatesh, V., Thong, J. Y. L. ve Xu, X. (2012). Consumer acceptance and use of information technology: Extending the unified theory of acceptance and use of technology, *MIS Quarterly*, 36(1), 157–178. <https://doi.org/10.2307/41410412>

- Yılmaz, Ö. (2018). Tüketicilerin Online Alışveriş Niyetlerinin Teknoloji Kabul Modeli Bağlamında İncelenmesi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 331–346. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.478718>
- Zhang, L., Zhu, J. ve Liu, Q. (2012). A meta-analysis of mobile commerce adoption and the moderating effect of culture. *Computers in Human Behavior*, 28(5), 1902–1911. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.05.008>

Etik kurul onayı

Çalışmada 2020 yılı öncesi araştırma verileri kullanılmış olması sebebiyle bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Örgütsel kibirliliğin küresel akademik performans üzerindeki etkisinin araştırılması*

The investigation of the impact of organizational arrogance on global academic performance

Gönderim Tarihi / Received: 20.12.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 10.11.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.827318>

Zülbiye KAÇAY**1

Arif DAMAR²

Ersin ESKİLER³

Fikret SOYER⁴

ÖZ: Günümüzde iş birliği, iletişim, bireylerin tutum ve davranışları örgütteki çalışanları olumlu ya da olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Olumsuz bir çalışma ortamında çalışanlar sahip oldukları potansiyeli işlerine yansıtmakta güçlük çekmektedir. Ayrıca çalışanların fikirlerini önemsemeyen, başkalarını küçümseyen, kendisini sürekli üstün gören, büyülenen ve yüksek gurura sahip yöneticilerin veya çalışanların örgüte ve örgütteki diğer çalışanlara zarar vereceği açıktır. Bu bağlamda çalışmada akademik personelin örgütsel kibirlilik düzeylerinin küresel akademik performans algıları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Diğer yandan bu çalışmada, Herbin III (2018) tarafından geliştirilen Örgütsel Kibirlilik Ölçeği'nin Türkçe geçerlik ve güvenilirliği test edilmiştir.

Ampirik araştırma niteliğinde olan bu çalışmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda kolayda örnekleme yöntemi ile tespit edilen 413 kişilik örneklemden veriler elde edilmiştir. Veri analizinde tanımlayıcı istatistikler, bağımsız gruplar t-testi, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinden yararlanılmıştır. Sonuç olarak "Örgütsel Kibirlilik Ölçeği" Türkiye örnekleminde farklı yöntem ve uygulamalarda, Spor Bilimleri Fakülteleri çalışanlarının örgütsel kibir algılarının belirlenmesinde kullanılabilir nitelikte geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracıdır. Ayrıca, elde edilen sonuçlara göre; örgütsel kibirliliğin küresel akademik performans üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı negatif etkisi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel kibirlilik, Küresel akademik performans, Akademik personel

ABSTRACT: Today, cooperation, communication, attitudes and behaviours of individuals can affect the employees in the organization in a positive or negative way. In an unfavorable work environment, employees have difficulty reflecting their potential to their jobs. In addition, it is clear that managers or employees who ignore the opinions of the employees, underestimate others, has exaggerated sense of superiority and has high pride, will harm organization and other employees. Therefore, in this research, the effect of academic staff's organizational arrogance levels on global academic performance perceptions was examined. On the other hand, in this study, the Turkish validity and reliability of the Organizational Arrogance Scale developed by Herbin III (2018) were tested.

In this research, which is an empirical research, survey technique was used as a data collection tool. In this context, data from 413 samples determined by convenience sampling method were collected. Descriptive statistics, independent sample t-test, and explanatory and confirmatory factor analyses were used in the analysis of the data. As a result, it can be stated that the "Organizational Arrogance Scale" is a valid and reliable measurement tool which can be used for determining the organizational arrogance perceptions of the employees in different samples and practices in Turkey. Finally, organizational arrogance has a statistically significant negative effect on global academic performance.

Keywords: Organizational arrogance, Global academic performance, Academic staff

* Bu çalışmanın bir bölümü, Uluslararası Eğitim Kongreleri'nde (ERPA 2020) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, Türkiye, zzkacay@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9794-0888>

² Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, Türkiye, arifdamar@yandex.com, <https://orcid.org/0000-0002-4366-3985>

³ Doç. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, Türkiye, eeskiler@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7617-2958>

⁴ Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, Türkiye, fikretsoyer@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8528-3622>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Organizations need to attach importance to human resources and meet their wishes and expectations for the future in order to compete in a world where globalization is at its peak and change is an inevitable reality. Increasing the global academic performance of universities, which are the main institutions where qualified human resources are developed, is achieved by the effective and productiveness of their employees in their work. In this context, factors such as the development trend of universities, the quality and quantity of resources, infrastructure and facilities, the opportunities it provides to academicians, the quality of scientific studies conducted at universities, the number of faculties/students and the employment rate of graduates are accepted as indicators of a university's academic performance (Abubakar, Hilman & Kaliappen, 2018). On the other hand, the organizational environment can positively or negatively affect the productivity and motivation of employees. For this reason, the environment that lacks humility and honesty among employees can lead to a negative and unhealthy work culture (Sim & Ling, 2020: 43). Arrogant employees are people who perform poorly in the workplace, who negatively affects social relationships. Arrogant employees are those who negatively affect social relations and perform poorly in the workplace. Arrogance is an undesirable behaviour and can cause serious problems in organizations. Therefore, arrogance is associated with undesirable individual and organizational consequences in the literature, such as poor cognitive abilities, low job performance, leadership failure, and decreased productivity (Warren, 2019: 50). In addition, arrogance is a critical factor that can lead to organizational failure before managerial failure. In this context, arrogant managers in the organization can cause organizational failure and negative effects on employees (Herbin III, 2018: 1). It is concluded that employees with high arrogance tend to exhibit higher levels of dominance, anger, superiority, vanity and pride, and lower humility than their non-arrogant colleagues (Borden, Levy & Silverman, 2018: 346). Accordingly, while arrogance negatively affects the work environment, it also affects employees' burnout and turnover intentions (Bozacı, Çiftçi & Gürer, 2018). Therefore, it is very important for higher education institutions to examine the results of arrogance in the organizational environment, since arrogance creates negative effects at the individual and organizational level (Thong & Ying-Leh, 2020: 48). In this context, the aim of the research is to determine the relationship between organizational arrogance, which is one of the factors that can cause organizational failure or low performance, and global academic performance.

Methodology

This study aims to examine the effect of academic staff's organizational arrogance levels on global academic performance perceptions and to test the Turkish validity and reliability of the Organizational Arrogance Scale developed by Herbin III (2018). In this context, data from 413 samples (1st group 91, 2nd 322 samples) determined by convenience sampling method were collected. Descriptive statistics, independent sample t-test, and explanatory and confirmatory factor analyses were used in the analysis of the data.

Findings and discussion

First, the validity and reliability of the organizational arrogance scale were analyzed. In this context, when the model fit indices of the organizational arrogance scale tested with the original factor load structure CFA were examined, it was determined that the values obtained were in the range of good/excellent fit index values ($\chi^2/df=1.564 (7.822/5)$, $(p=0.166)$, $GFI=0.968$, $CFI=0.992$, $NNFI=0.983$, $SRMR=0.022$, $RMSEA=0.079$). In addition, it was determined that the composite reliability value of the scale was 0.926 and the Cronbach alpha internal consistency coefficient was 0.924. On the other hand, it was determined that the AVE value for scale convergent validity was 0.662 and the CR value was greater than the AVE value (Hair et al., 2006).

In addition, it is observed that the item-total correlation values of the items in the Organizational Arrogance Scale range from 0.855 to 0.770. The independent sample t-test results between the total scores of the upper 27% and lower 27% groups show that there is a significant difference for all items. As a result, CFA results showed that the model fit indices of the 5-item structure were acceptable for the Turkish version of the Organizational Arrogance Scale. When all the findings are evaluated, it can

be stated that the Turkish form of the Organizational Arrogance Scale gives valid and reliable measurement results.

Second, it can be stated that the Organizational Arrogance and Global Academic Performance Scales and the skewness and kurtosis values of the collected data are in the acceptable range and the data show a normal distribution (George & Mallery, 2016). The Cronbach's alpha internal consistency coefficients of the scales were calculated respectively as 0.920 and 0.898. In addition, it has been determined that there is a moderate negative relationship between the organizational arrogance level of the participants and their perceptions of global academic performance. According to the results of the regression analysis, the model created between organizational arrogance and global academic performance is statistically significant ($F=56.528$, $p \leq 0.01$). Accordingly, it is determined that approximately 15% of the change in the global academic performance perceptions of academic staff can be explained by the level of organizational arrogance ($\text{adjusted } R^2=0.147$). The findings show that a one-unit increase in the level of organizational arrogance can cause a 39% decrease in academic staff's perceptions of global academic performance ($\beta=-0.387$). Accordingly, it can be stated that organizational arrogance decreases the perception of global academic performance.

Results and recommendations

In this study, the relationships between the organizational arrogance levels of academic staff at the Faculty of Sport Sciences and their perceptions of global academic performance were examined. In addition, the validity and reliability of the Organizational Arrogance Scale were tested.

In line with the findings of this study, it can be stated that the Organizational Arrogance Scale developed by Herbin III (2018) is a reliable and valid measurement tool that can be used to measure arrogant behaviours in organizations. Retesting the structural features of the organizational arrogance scale and examining the relationships with various variables in new research will provide useful information to practitioners and the field.

According to the results in the second stage; it is determined that organizational arrogance has statistically negative effect on global academic performance ($\beta=-0.387$, $p < 0.001$). However, arrogant people create a negative organizational environment by suppressing the cooperation and communication skills of their colleagues and tend to intimidate employees (Toscano, Price & Scheepers, 2018: 631). For this reason, the atmosphere of arrogance in the organization is likely to negatively affect the performance of employees. As a matter of fact, studies show that arrogant behaviours have a negative effect on the task performance of employees (Johnson et al., 2010: 424). Moreover, while arrogance negatively affects the work environment, it also affects employees' burnout and turnover intentions (Bozacı et al., 2018). In addition, high levels of arrogance are associated with low self-esteem, low general intelligence, low organizational citizenship behaviours and poor job performance (Silverman et al., 2012: 25). On the other hand, Padua et al. (2010) emphasizes the importance of implementing policies that discourage arrogant behaviour in organizations, consistent with the goal of making the organization stronger and more productive.

Based on this information, it is necessary to provide an effective and productive organizational environment in which cooperation, organizational citizenship behaviours and performance increase instead of counterproductive work behaviours, turnover intention, burnout and low performance of academic staff in higher education. Creating an effective and productive organizational environment will be possible by investigating organizational arrogance in organizations and taking necessary precautions regarding organizational arrogance. Therefore, the academic performance levels of the employees can be increased in the organizational culture where the democratic, cooperation and cooperation environment is created and the feedback system is activated, in which the employees participate in the decisions by taking into account the wishes and complaints of the employees. In other words, controlling or eliminating arrogant behaviours in organizations is obviously one of the best ways to protect the future and interests of the organization. Arrogance at work can be a serious problem. Arrogant employees are poor performers that negatively affect social exchange in the workplace. For this reason, directing the employees who exhibit arrogant behaviours in the organizational structure will be one of the most correct approaches for the business interests.

Giriş

Küreselleşmenin en üst seviyeye çıktığı ve değişimin kaçınılmaz bir gerçek olduğu dünyada örgütlerin rekabet edebilmek, yeni koşullara uyum sağlayabilmek için öncelikle kendi varlığını oluşturan insan kaynağına önem vermesi, insan kaynağını güçlendirmesi ve onların gelecekle ilgili istek ve beklentilerini karşılaması gerekmektedir. Nitelikli insan kaynağının geliştiği temel kuruluşlar olan üniversitelerin küresel akademik performanslarının artırılması, çalışanlarının yaptıkları işlerde etkin ve verimli olmalarıyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, üniversitelerin gelişim eğilimi, kaynaklar ile altyapı ve tesislerinin nitelik ve niceliği, akademisyenlere sağladığı imkanlar, üniversitelerde yapılan bilimsel çalışmaların kalitesi, sahip olunan fakülte/öğrenci sayıları ve mezunlarının istihdam oranı gibi faktörler bir üniversitenin akademik performansının göstergeleri olarak kabul görmektedir (Abubakar, Hilman ve Kaliappen, 2018).

Örgüt içerisindeki normlar, değerler, semboller, inanç ve alışkanlıklar sistemi, çalışanların davranışlarını etkilemekte ve yönlendirmektedir (Aktaş ve Şimşek, 2014: 29). Bu doğrultuda, örgütlerde yetkilerin gereğinden fazla artırılması, bazı önemli kararların tek kişi tarafından alınması ve yapılan işin yeterince denetlenmemesi, çalışanların kendini üstün gören, başkalarının fikirlerini önemsemeyen, gurur ve büyülenme gibi tutum ve davranışlar sergilemelerine neden olabilmektedir. Dolayısıyla bu tutum ve davranışlar, örgütün akademik performansı üzerinde olumsuz bir etki yaratabilmektedir. Diğer açıdan, üstünlük duygusuna sahip yöneticilerin yer aldığı örgüt kültüründe, çalışanlardan gelecek geri bildirimler ve iletişim azalmakta ve örgütsel sorunların teşhisinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Bu durum, örgütsel işleyişin etkinliğini engellemektedir (Silverman, Johnson, McConnell ve Carr, 2012: 22). Ancak iş birliğine dayanan bir örgüt kültüründe çalışanlar, bireysel amaçları ile örgütsel amaçları arasında uyumu sağlayarak örgütsel performansı artırılabilirler. Bu bağlamda değişimin ve gelişimin adresi olan üniversitelerde çalışanların bazı tutum ve davranışlarının kurumsal akademik performansı olumlu ve olumsuz olarak etkilemesi mümkün olabilir. Nitekim performansı etkileyen birçok etken olmakla birlikte örgütsel kibirliliğin küresel akademik performans algısına olumsuz etki edebilecek faktörlerden biri olduğu düşünülmektedir.

Literatür taraması

Örgütsel kibirlilik

Kibir kelime anlamı olarak “kendini beğenme, başkalarından üstün tutma, büyülenme, benlik, gurur” anlamlarını taşımaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2020). İş hayatındaki kibir ilk defa Roll (1986); liderlikte kibir (Hubris) ise, ilk defa Owen (2006) tarafından kullanılmıştır (Esen, 2020: 301). Kibir, bireyin kendine olan aşırı güvenini ve abartılı gururu, başkalarını utandıran, onlara tepeden bakan veya küçümseyen duyguları ifade etmektedir (Owen, 2006: 548). Hubris, Yunan mitolojisinde abartılı gurur ve kendini beğenme olarak nitelendirilmektedir ve kişinin karizmasını hırsa ve kibre dönüştürmektedir (Özgüzel ve Taş, 2016: 120). Kibir, aşırı kendini beğenmişlik ve kendini üstün gören, başkalarını küçük gören davranışlar bütünüdür (Johnson, Silverman, Shyamsunder, Swee, Rodopman, Cho ve Bauer, 2010: 405). Bu kavram, Ian Kershaw (1998), Peter Beinart (2010) ve David Owen (2012) tarafından siyasetçilerin büyük güce sahip olacakları konuma ulaştıklarında yeteneklerine ve kendilerine çok fazla güven duymaları, başkalarının tavsiyelerini dinlemekte isteksiz davranmaları ve giderek dürtüsel hale gelmeleri olarak tanımlanmıştır (Hollow, 2014: 165). Uzun süre gücü elinde bulunduran bir liderin, bu süre zarfında başarılı faaliyetler yürütmesi ve onu sınırlayacak herhangi bir engelle karşılaşmaması sonucunda elde ettiği güç, hubris sendromu olarak nitelendirilen büyülenme, üstünlük ve gururlu olma halini ifade etmektedir (Koçel, 2015: 699). Kibir ise rütbe, itibar, saygı, güç vb. ölçsüz ve küstah iddialarla kişinin değerini veya önemini aşırı derecede yücelten gurur türü ve kronik üstünlük inancı olarak açıklanmaktadır (Padua, Lerin, Tumapon ve Pañares, 2010: 77; Brown, 2012: 555; Cleary, Walter, Sayers, Lopeze ve Hungerford, 2015: 267).

Akademik yazında “hubris” ve “arrogance” kavramları yaygın olarak kullanılmaktadır. Her iki kavramda kibri ifade etmekle birlikte “arrogance” bir kişinin başkalarından kendisini daha önemli görmesi ve onlara kaba davranma ve onları küçük görme davranışı iken (oxfordlearnersdictionaries.com, 14.10.2020); hubris, herhangi bir gerekçe olmaksızın kişinin kendi başarılarından, yeteneklerinden veya niteliklerinden aşırı derecede gurur duymasından kaynaklanmaktadır (Johnson vd., 2010: 406). Ayrıca “hubris” kibrin en üst aşamasıdır ve üstün

(Tanrısal) bir gurur, yasaları ve ahlak kurallarını görmezden gelme davranışıdır. Hubris sendromuna sahip bireyler, Tanrısal gurur içerisinde ahlaki kurallara uymayı kendileri için zorunlu görmemektedirler (Uysal ve Çelik, 2018: 105). Çünkü bu bireyler, kimsenin fikirlerini önemsemeyizler, bildiğinden şaşmazlar, kendine çok güvenirlirler, başkalarını küçümseyerek kişisel imajlarını geliştirmek isterler (Damar ve Öztürk, 2020: 68).

Açıklamalar ışığında, örgütsel kibir ise liderlerin ve çalışanların, örgütsel yeteneklerde aşırı güven duymalarına neden olan, üstünlük duygusu ile hareket ettikleri, ayrıca örgütün iç ve dış çevresi ile ilgili konulara kayıtsız oldukları, çalışanların birbirinin aleyhinde konuşabildiği, bir örgüt kültürünü ve ortamını ifade etmektedir (Herbin III, 2018: 2). Kendini her zaman iyi gösterecek şekilde eylemlerde bulunma eğilimi, bireyin kendi çıkarlarını ve bakış açısını özdeş gördüğü örgütle özdeşleşme, kraliyet ağzıyla (biz) konuşma eğilimi, kendi yargılarına aşırı güven duyması ve başkalarının tavsiyelerini veya eleştirilerini hor görmesidir. Buna ek olarak her şeye gücünün yetebileceği hissi ve kendine abartılı inanma, gerçekliklerden uzaklaşma, huzursuzluk, umursamazlık ve düşüncesizlik vb. belirtiler kibirli bireylerin bazı davranışsal özelliklerini göstermektedir (Owen ve Davidson, 2009: 1398). Bu bağlamda örgütte yöneticiler denetlenmediklerinde ve kararlarının sorgulanamaz olduğunu düşündüklerinde örgüte ve çalışanlara zarar verebilmektedirler. Yöneticilerin sahip oldukları gücün kibre dönüşmesinin özellikleri Tablo 1’de gösterilmektedir (Petit ve Bollaert, 2012: 270).

Tablo 1: Kibre sahip yöneticilerin bilişsel ve davranışsal özellikleri

Bağlam	Kapsam	Bilişsel Yönler	Davranışsal Yönler
Güç	Kendiyle olan ilişkiler	Büyükenmeli benlik duygusu	Büyükenmeli iletişim tarzı (kendini üstün gören biz kullanımı, üstünlük belirten hırslı ifadeler)
		Yeteneklerini, gücünü ve başarılarını abartma	-Yersiz bir şekilde büyükenmeli projeler - Kötü kararlar
		Kendisini bir işletmeyi yönetmek için benzersiz ve ebediyen nitelikli olarak görme	Sağlamlaştırma stratejileri (güç birikimi, koltuğu bırakmayı kabul etmeme, koşullar ayrılmasını gerektirdiğinde geç istifa)
	Başkalarıyla İlişki	Kendilerini diğer insanların/toplumun üzerinde görme	Korkuyla yönetim Şiddet veya gözdağı verme Tavsiyeleri veya eleştirileri reddetme
Dünya ile İlişki	Kendisini kanunların ve Tanrının üstünde görme	Dolandırıcılık Kuralları ve kanunları manipüle etme Yetkililere karşı aşağılama	

Kaynak: (Petit ve Bollaert, 2012: 270)

Tablo 1’de belirtilen özellikler çerçevesinde gelişen davranışların örgütsel kibirliliğin temel belirleyicileri olduğu ve bu davranışsal yapı ile örgütsel sonuçlar arasında yakın bir bağlantı olduğu ifade edilmektedir (Silverman vd., 2012: 22). Bu bağlamda örgütsel kibirliliğin bireysel ve örgütsel performans üzerinde olumsuz yönde etkileri olacağı öngörülmektedir.

Performans

Performans kavramı, “başarım, yapılan iş, uygulama, icraat” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Genel olarak performans, önceden belirlenmiş hedefler ve amaçlar doğrultusunda gerçekleşen faaliyet sonucu çıktılarının nicel ya da nitel olarak belirlenmesidir (Ertaş ve Atalay, 2016: 71). Kısaca performans, belirli koşullar altında bir işin başarılı bir şekilde yapılma düzeyi olarak ifade edilmektedir (Demirer, Demirer ve Yürürer, 2019: 235). Bir başka ifadeyle performans, bir kişinin sahip olduğu bilgi, beceri ve deneyimlerini hedeflere ve amaçlara ulaşmak için ne ölçüde aktarabildiğini açıklamaktadır (Karakaş, Kınır ve Öztel, 2016: 1047).

Akademik performans kavramının net bir biçimde anlaşılabilmesi için iş performansı ve örgütsel performans kavramlarını bilmek önemlidir. İş performansı, çalışanların örgütsel hedeflere ulaşmak için

doğrudan ve dolaylı olarak örgüte kattığı toplam değer olarak tanımlanmaktadır (Rich, Lepine ve Crawford, 2010: 619). Ayrıca iş performansı görev ve bağlamsal performans olarak ikiye ayrılmaktadır. Görev performansı, işgörenlerin görevlerini ve sorumluluklarını layıkıyla yerine getirip getirmediğini; bağlamsal performans ise kural ve prosedürlere uyma, işlere gönüllü bir şekilde katılma, ortak çalışmaya açık olma, örgütün hedef ve amaçlarını özümseme gibi davranışları ifade etmektedir (Gözde, 2018: 423). Örgütsel performans ise, örgütün amaç ve hedeflerine ulaşma derecesi olarak tanımlanmaktadır (Demirağ ve Çavuşoğlu, 2019: 10). Bu durumda akademik performans, üniversitelerin gelişme eğilimleri ve akademik başarı sonuçları olarak tanımlanmaktadır (Abubakar vd., 2018). Nitekim örgütlerde performans değerlendirme, çalışanın işletmenin amaç ve hedeflerine ulaşma çabalarını değerlendiren ve sonucunda örgütün çalışana sunacağı eğitimi, kişisel gelişim fırsatlarını, ödül ve motivasyonu planlayan sistematik bir süreçtir (Sarıaltın, 2017: 120). Bu bağlamda performans ölçümü, akademik çevre de dâhil olmak üzere tüm örgütler için oldukça önem arz eden konulardan biri olarak ön plana çıkmaktadır (Dill ve Soo, 2004). Diğer yandan akademik performansın yükseköğretim kurumunun hem genel hem bilimsel performansını yansıtmaya beklenmektedir. Bu nitelikteki performans ölçüklerinin, paydaşların karar verme süreçlerine yol göstermesi açısından gerekli olduğu ifade edilebilir (Damar, Kaçay, Eskiler ve Soyer, 2020: 563).

Örgütsel kibirlilik ve performans ilişkisi

Örgütler çalışanlardan oluşur ve örgütün başarısı da çalışanların (ekip) başarısına ve liderliğe dayanmaktadır. Çalışanlar arasında tevazu ve dürüstlükten yoksun bir ortam, olumsuz ve sağlıksız çalışma kültürüne neden olabilmektedir (Sim ve Ling, 2020: 43). Kibirli çalışanlar, işyerinde sosyal ilişkileri olumsuz etkileyen ve kötü performans gösteren kişilerdir. Kibirlilik örgütlerde istenmeyen davranışlardandır ve örgütlerde ciddi sorunlara sebebiyet verebilir. Dolayısıyla kibir, zayıf bilişsel yetenekler, düşük iş performansı, liderlik başarısızlığı ve azalan verimlilik gibi literatürde istenmeyen bireysel ve örgütsel sonuçlarla ilişkilendirilmektedir (Warren, 2019: 50). Ayrıca kibir, yönetici başarısızlığından önce örgütsel başarısızlığa yol açabilen kritik bir faktördür. Bu bağlamda, örgütte kibirli yöneticiler örgütsel başarısızlığa ve çalışanlar üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir (Herbin III, 2018: 1). Yüksek kibre sahip çalışanların, kibirli olmayan meslektaşlarına göre daha yüksek düzeyde baskınlık, öfke, üstünlük, gösterişli ve gururlu olma ve daha düşük tevazu sergileme eğiliminde oldukları sonucuna ulaşılmaktadır (Borden, Levy ve Silverman, 2018: 346). Buna göre kibir çalışma ortamını negatif yönde etkilerken, ayrıca çalışanların tükenmişlik ve işten ayrılma niyetlerini de etkilemektedir (Bozacı, Çiftçi ve Güner, 2018). Dolayısıyla kibir bireysel ve örgütsel düzeyde olumsuz etkiler yarattığı için kibrin örgüt ortamında oluşturduğu sonuçların incelenmesi, yükseköğretim kurumları için çok önemlidir (Thong ve Ying-Leh, 2020: 48). Bu bağlamda araştırmanın amacı, örgüt başarısızlığına ya da performans düşüklüğüne neden olabilecek faktörlerden biri olan örgütsel kibirlilik ile küresel akademik performans arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Örgütsel kibirlilik düzeyinin belirlenmesine, örgütlerdeki kibirli davranışların örgüt üyeleri ve örgüt genelinde yarattığı olumsuz davranışların incelenmesine olanak sağlayacak Türkçe literatürde bir ölçek olmaması nedeniyle, Örgütsel Kibirlilik (Organizational Arrogance) Ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği de test edilmiştir. Bu ölçek aracılığı ile araştırmacılar, katılımcıların örgütsel düzeyde kibirliliğin varlığına ilişkin algı, davranış, tavır ve düşüncelerini ölçebilme imkânı bulabileceklerdir. Ayrıca bu çalışma kapsamında üniversite personelinin küresel akademik performans algılarının, örgütsel kibirlilikten ne derece etkilendiğinin belirlenmesine imkân sağlayacaktır.

Yöntem

Bu çalışma Spor Bilimleri Fakültesi kadrolarında istihdam edilmiş olan akademik personelin örgütsel kibirlilik düzeyleri ile küresel akademik performans algıları arasındaki ilişkileri ortaya koymak üzere gerçekleştirilmiştir. Bu amaç bağlamında araştırma iki aşamalı olarak yürütülmüştür. İlk olarak akademik personelin örgütsel kibirlilik düzeylerini belirlemeye yönelik Herbin III (2018) tarafından geliştirilen Örgütsel Kibirlilik Ölçeğinin Türkçe geçerlik ve güvenilirliği test edilmiştir. Daha sonra akademik personelin küresel akademik performans algıları ile örgütsel kibirlilik düzeyleri arasındaki etkileşimi belirlemeye yönelik bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

İlk aşamada olguların içinde buldukları koşullar dahilinde değerlendirildiği ve buna bağlı katılımcı görüşlerine başvurularak ilgili olguya yönelik onların ilgi, beceri ve tutumlarını tespit etmek ve betimlemek için genel tarama yönteminden yararlanılmıştır (Karasar, 2014). Araştırma amacına uygun

olarak Örgütsel Kibirlilik Ölçeğinin Türkçe eşdeğerliğini belirlemek üzere, yazarlardan gerekli izinler alınmıştır. Ölçek ifadelerinin İngilizce-Türkçe-İngilizce çevirileri, her iki dile hâkim alan uzmanı iki kişi ve bir devlet kurumunda İngilizce eğitimi veren iki kişi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu işlem sürecinde ortaya çıkan öneriler doğrultusunda ölçek ifadeleri oluşturulmuştur. Ölçek ifadelerinin anlaşılabilirliğinin tespiti için 26 kişilik bir örnek kütleden pilot çalışma yürütülmüş ve gerekli düzenlemeler sonucunda ölçeğin nihai formu oluşturulmuştur. Sonrasında daha uygun bir örnek kütleden alınan veriler doğrultusunda istatistiki analizler yapılmıştır.

İkinci aşamada araştırma değişkenlerinin (örgütsel kibirlilik ve küresel akademik performans) birlikte değişim gösterip göstermedikleri ve bir değişim söz konusu ise bu değişimin derecesini belirlenmeye yönelik korelasyon türü ilişkisel tarama modelinden yararlanılmıştır (Karasar, 2014).

Araştırma grubu

Bu çalışmanın araştırma grubu, kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenen ve Spor Bilimleri Fakültesi akademik kadrolarında çalışmakta olan toplam 413 (1. grup 91, 2. grup 322 kişi) kişiden oluşmaktadır. Birinci grupta yer alan katılımcıların yaş ortalaması $41,63 \pm 8,3$ olarak tespit edilmiş olup, %79,1'i (n=72) erkek, %20,9'u (n=19) ise kadındır. Yaş ortalaması $40,51 \pm 8,41$ olarak belirlenen ikinci çalışma grubundaki katılımcıların %78,6'sı (n=253) erkek ve %21,4'ü (n=69) kadınlardan oluşmaktadır. Tablo 1'de katılımcılara ilişkin diğer tanımlayıcı bilgiler özetlenmektedir.

Tablo 2: Çalışma grubu tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	Grup 1		Grup 2	
	Sıklık	%	Sıklık	%
Cinsiyetiniz				
Kadın	19	20,9	69	21,4
Erkek	72	79,1	253	78,6
Yaşınız	Ortalama	SS.	Ortalama	SS.
26-62 yaş arası/24-63 yaş arası	41,63	8,3	40,51	8,41
Medeni Durum	Sıklık	%	Sıklık	%
Evli	68	74,7	235	73,0
Bekar	23	25,5	87	27,0
Eğitim Durumunuz	Sıklık	%	Sıklık	%
Lisans	3	3,3	5	1,6
Yüksek lisans	13	14,3	59	18,3
Doktora	59	64,8	218	67,7
Post-Doc	16	17,6	40	12,4
Toplam Çalışma Yılı	Ortalama	SS.	Ortalama	SS.
2-42 yıl arası/1-40 yıl arası	16,03	9,16	15,30	9,25
Akademik Unvan	Sıklık	%	Sıklık	%
Arş. Gör.	12	13,2	37	11,5
Arş. Gör. Dr.	1	1,1	19	5,9
Öğr. Gör.	16	17,6	76	23,6
Öğr. Gör. Dr.	5	5,5	18	5,6
Dr. Öğr. Üyesi	27	29,7	75	23,3
Doç. Dr.	24	26,4	74	23,0
Prof. Dr.	6	6,6	23	7,1

Veri toplama araçları

Kişisel bilgi formu. Anketin bu bölümü, katılımcıların demografik özelliklerini (örneğin cinsiyet, yaş, eğitim seviyeleri) belirlemeye yönelik 6 ifade içermektedir.

Küresel akademik performans ölçeği. Abubakar vd. (2018) tarafından geliştirilen ve Türkçe geçerlik ve güvenilirliği Damar vd. (2020) tarafından test edilen tek boyutlu bu ölçek 11 ifade (örneğin "Kurumumuz istihdam için en iyi mezunları vermektedir") içermektedir. Bu ölçek 5'li Likert tipi derecelendirmeye

sahiptir. Bu ölçekten alınacak yüksek puan akademik personelin küresel akademik performans algılarının o derece yüksek olduğunu göstermektedir.

Örgütsel kibirlilik ölçeği. Örgütsel küstahlığı ve kibirli davranışları belirlemek üzere Herbin III (2018) tarafından geliştirilmiştir. Örgütsel kibirlilik ölçeği son versiyonu 5 ifadeden (örneğin “Örgüt üyeleri, diğer çalışanları değersiz hissettiren davranışlar sergilerler”) oluşmaktadır. Bu ölçekte her madde 7 noktalı derecelendirmeye (1=Hiçbir zaman, ..., 7=Her zaman) sahiptir. Orijinal çalışmada içsel tutarlılık değeri 0,922 olarak raporlanmıştır.

Verilerin analizi

Elde edilen veriler SPSS ve AMOS 20.0 paket programları aracılığıyla analiz edilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ile +2 arasında olma kriteri (George ve Mallery, 2016) ile Mardia'nın çok değişkenli basıklık katsayı kriteri (Mardia, 1985) karşılanarak veriler normallik açısından kontrol edilmiştir.

Grup 1'den elde edilen veriler Örgütsel Kibirlilik Ölçeği geçerlik ve güvenilirlik testleri için kullanılmıştır. Bu veri setinin analizinde tanımlayıcı istatistikler, ölçeğin Türkçe versiyonu faktör yapısı, AMOS 20'de maksimum olasılık tahmin prosedürü ile doğrulayıcı faktör analizi (DFA) kullanılarak değerlendirilmiştir. DFA'da sınanan modelin yeterliliğini belirlemek amacıyla çeşitli uyum indeks değerleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada, “iyilik uyum indeksi ($GFI \geq 0,95$), karşılaştırmalı uyum indeksi ($CFI \geq 0,95$), normlaştırılmamış uyum indeksi ($NNFI \geq 0,95$), standardize edilmiş artık ortalamaların karekökü ($SRMR \leq 0,05$) ve tahmin hatalarının ortalamasının karekökü ($RMSEA \leq 0,08$)” model uyum indeks değerleri olarak kullanılmış ve Ki-kare (χ^2) testi sonucu rapor edilmiştir (Brown, 2006; Tabachnick ve Fidell, 2007). Ölçek güvenilirliğini belirlemek için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ($\alpha > 0,70$) ve bileşik güvenilirlik (Composite Reliability-CR $> 0,70$) değerleri incelenmiştir (Hair, Black, Babin, Anderson ve Tatham, 2006). Ölçek benzeşim geçerliği bileşik güvenilirlik (CR) ve çıkarılan ortalama varyans (AVE) değerleri dikkate alınarak test edilmiştir. Bu durumda benzeşim geçerliği Hair vd. (2006) tarafından önerilen; “ $CR > AVE$ ve $AVE > 0,50$ ” değerler çerçevesinde incelenmiştir. Ölçeklerde yer alan ifadelerin ölçtükleri özellikler açısından kişileri ayırt etmede ne seviyede yeterli olduğunun belirlenmesinde, düzeltilmiş madde-toplam puan korelasyonları hesaplanmış ve toplam puana göre belirlenmiş üst-alt %27'lik grupların, madde toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek üzere bağımsız gruplar t-testi kullanılmıştır.

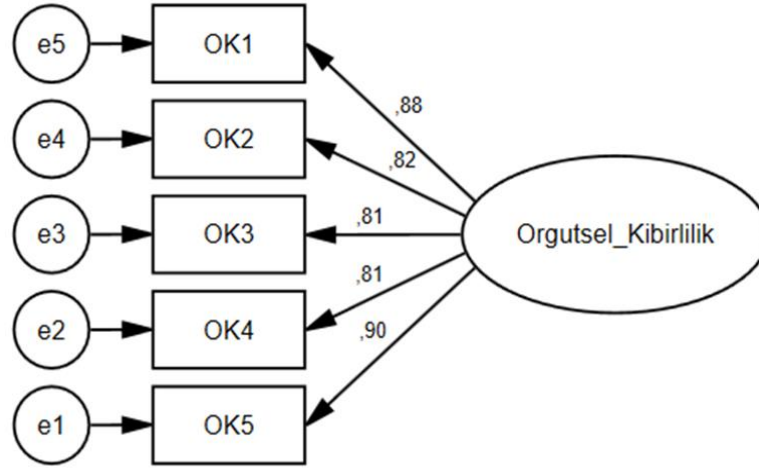
İkinci grup katılımcılardan elde edilen veriler örgütsel kibirlilik ile küresel akademik performans arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla çeşitli analizlere tabi tutulmuştur. Katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek üzere ortalama, standart sapma, sıklık ve yüzdeler dağılımlar gibi betimleyici istatistik tekniklerinden yararlanılmıştır. Spor Bilimleri Fakültesi akademik personelinin örgütsel kibirlilik düzeyleri ile küresel akademik performans algıları arasındaki ilişkileri ortaya koymak ve değişkenler arasındaki ilişki/etkileşimi tespit etmek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Örgütsel kibirlilik ölçeği geçerlik ve güvenilirlik analizleri

Örgütsel kibirlilik ölçeği özgün faktör yük yapısı DFA ile sınanmıştır. Model uyum indeksleri incelendiğinde χ^2/sd oranı (7,822/5) 1,564'dür ($p=0,166$). Diğer uyum indeks değerlerinin ise, $GFI=0,968$, $CFI=0,992$, $NNFI=0,983$, $SRMR=0,022$, $RMSEA=0,079$ olduğu ve elde edilen değerlerin iyi/mükemmel uyum indeks değerleri aralığında olduğu belirlenmiştir (Brown, 2006; Tabachnick ve Fidell, 2007). Şekil 1 ve Tablo 3'de görüldüğü üzere ölçek maddeleri faktör yük ağırlıklarının 0,808 ile 0,898 arasında olduğu, t değerlerinin ise 5,746 ile 4,554 arasında değiştiği belirlenmiştir. Sonuç olarak, DFA sonuçları, 5 maddeden oluşan yapının model uyum indekslerinin Örgütsel Kibirlilik Ölçeği Türkçe versiyonu için kabul edilebilir olduğunu göstermiştir.

Şekil 1: Örgütsel kibirlilik ölçeği standardize edilmiş çözümlenme ve uyum indeks değerleri

CMIN/SD= 1.564; GFI= 0.968; CFI=0.992; NNFI=0.983; SRMR=0.022; RMSEA=0.079

Ölçek bileşik güvenilirlik değerinin 0,926 ve Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının 0,924 olduğu belirlenmiştir. Bulgular Örgütsel Kibirlilik Ölçeği için güvenilirlik değerlerinin kritik değerlerin üzerinde olduğunu göstermektedir. Diğer yandan ölçek benzeşim geçerliği için AVE değerinin 0,662 olduğu ve CR değerinin AVE değerinden daha büyük bir değer aldığı tespit edilmiştir (Hair vd., 2006) (Tablo 3).

Tablo 3: Standardize edilmiş regresyon ağırlıkları, t-değeri, R², CR ve AVE değerleri

Madde	Std. Reg. Ağırlığı	t-değeri	R ²	CR	AVE	α
OK1	0,877	4,970	0,769			
OK2	0,823	5,631	0,677			
OK3	0,815	5,699	0,664	0,926	0,662	0,924
OK4	0,808	5,746	0,653			
OK5	0,898	4,554	0,806			

Örgütsel Kibirlilik Ölçeğindeki maddelerin düzeltilmiş madde-toplam korelasyon değerlerinin 0,855 ile 0,77 aralığında olduğunu göstermektedir. Üst %27 ile alt %27'lik grubun toplam puanları arasında yapılan ilişkisiz örneklem t-testi sonuçları tüm maddeler için anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir (Tablo 4).

Tablo 4: Düzeltilmiş madde toplam korelasyonları ve üst-alt %27'lik toplam puanlar arası t-testi sonuçları

	Dzlt. Madde Toplam Korelasyonu	t (Üst-Alt%27)**
Örgüt üyeleri, diğer çalışanları değersiz hissettiren davranışlar sergilerler.	0,836	-15,814
Örgüt üyeleri diğer çalışanların duygu, düşünce ve tepkilerini dikkate almaz.	0,778	-12,916
Örgüt üyelerinin iş arkadaşlarına karşı tavırları, onların yetenek ve kapasitelerini kullanmalarını engeller.	0,782	-19,231
Örgüt üyeleri diğer çalışanları küçük düşürür.	0,770	-11,427
Örgüt üyeleri diğer çalışanların tavsiyelerini (görüşlerini) görmezden gelme eğilimindedir.	0,855	-16,134

**p<0,01

Elde edilen bulgular bir bütün halinde değerlendirildiğinde, Örgütsel Kibirlik Ölçeğinin oluşturulan Türkçe formunun geçerli ve güvenilir ölçme sonuçları verdiği ifade edilebilir.

İkinci çalışma grubundan elde edilen verilerin analiz sonuçları

Daha önce belirtildiği üzere örgütsel kibirlilik ile küresel akademik performans algısı arasındaki ilişkileri belirlemek üzere 322 akademik personelden veri toplanmıştır. Elde edilen verilere ait ortalama, standart sapma, çarpıklık-basıklık ve güvenilirlik değerleri Tablo 5’de özetlenmektedir.

Tablo 5: Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler ve güvenilirlik değerleri

Değişkenler	Cinsiyet	n	\bar{X}	Ss.	Çarpıklık	Basıklık	α
Örgütsel Kibirlik	Kadın	69	3,11	1,49	0,465	-0,360	0,920
	Erkek	253	3,43	1,54	0,308	-0,707	
	Toplam	322	3,36	1,53	0,341	-0,656	
Küresel Akademik Performans	Kadın	69	2,84	0,71	0,153	-0,427	0,898
	Erkek	253	2,72	0,76	0,047	-0,540	
	Toplam	322	2,75	0,75	0,056	-0,513	

Örgütsel kibirlilik ve küresel akademik performans ölçekleri ile toplanan verilere ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin kabul edilebilir aralıkta yer aldığı ve verilerin normal dağılım gösterdiği ifade edilebilir (George ve Mallery, 2016). Ölçeklere ait Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları sırasıyla, 0,92 ve 0,898 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, katılımcıların örgütsel kibirlilik düzeyi ile küresel akademik performans algıları arasında orta düzeyde negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6: Regresyon analizi sonuçları

Değişken	B	Std. Hata	β	t	p
Sabit	3,382	0,093		36,398	0,000
Örgütsel kibirlilik	-0,189	0,025	-0,387	-7,519	0,000

Bağımlı Değişken:
Küresel Akademik Performans Algısı $F=56,528, p\leq 0,01, R^2=0,150, d_{zlt}R^2=0,147$

Regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, örgütsel kibirlilik değişkeni ile küresel akademik performans algısı arasında kurulan model istatistiksel olarak anlamlıdır ($F=56,528, p\leq 0,01$). Buna göre akademik personelin küresel akademik performans algılarındaki değişimin yaklaşık %15’inin ($d_{zlt}R^2=0,147$) örgütsel kibirlilik düzeyi ile açıklanabildiği görülmektedir. Bulgular örgütsel kibirlilik düzeyindeki bir birimlik artışın, akademik personelin küresel akademik performans algılarında yaklaşık %39’luk ($\beta=-0,387$) bir azalmaya neden olabileceğini göstermektedir. Buna göre örgütsel kibirliliğin, küresel akademik performans algısını azalttığı ifade edilebilir.

Sonuç ve öneriler

Bu çalışmada Spor Bilimler Fakültesinde görevli akademik personelin örgütsel kibirlilik düzeyleri ile küresel akademik performans algıları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Ayrıca, değişkenler arası ilişkilerin belirlenmesinden önce Örgütsel Kibirlik Ölçeği geçerlik ve güvenilirliği test edilmiştir.

Silverman vd. (2012) çalışanların kibirli davranışlar sergilemesinin önemine değinerek bu parametrenin performans yönetim sistemlerine dâhil edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Nitekim ilgili literatürde çalışanların örgütsel kibirlilik düzeyini ölçmek ve değerlendirmek için Türkçe, geçerlik ve güvenilirliği kanıtlanmış bir ölçme aracına ihtiyaç olduğu dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın ilk aşamasında elde edilen bulgular değerlendirildiğinde (Şekil 1, Tablo 3 ve Tablo 4), Herbin III (2018) tarafından geliştirilen Örgütsel Kibirlik Ölçeğinin örgütlerde kibirli davranışların ölçülmesinde kullanılabilecek nitelikte güvenilir ve geçerli bir ölçme aracı olduğu ifade edilebilir. Yapılacak yeni çalışmalar ile ölçeğin yapısal özelliklerinin tekrar test edilmesi ve çeşitli değişkenler ile ilişkilerin incelenmesi uygulayıcılara ve alana faydalı bilgiler sağlayacaktır.

İkinci aşamada elde edilen sonuçlara göre; örgütsel kibirliliğin küresel akademik performans üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olumsuz bir etkisi olduğu tespit edilmiştir ($\beta=-0,387$, $p<0,001$). Ancak kibirli kişiler çalışma arkadaşlarının işbirliği ve iletişim kurma becerilerini bastırarak olumsuz bir örgütsel ortam oluşturmakta ve çalışanlar üzerinde gözdağı oluşturma eğilimindedirler (Toscano, Price ve Scheepers, 2018: 631). Bu sebeple örgütteki kibir atmosferinin çalışanların performanslarını olumsuz etkilemesi muhtemeldir. Nitekim yapılan çalışmalar kibirli davranışların çalışanların görev performansı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Johnson vd., 2010: 424). Dahası kibir, çalışma ortamını negatif yönde etkilerken; çalışanların tükenmişlik ve işten ayrılma niyetlerini de etkilemektedir (Bozacı vd., 2018). Ayrıca yüksek düzeyde kibirlilik, düşük özsaygı, düşük genel zeka, düşük örgütsel vatandaşlık davranışları ve zayıf iş performansı ile ilişkilendirilmektedir (Silverman vd., 2012: 25). Diğer yandan Padua vd. (2010) örgütü daha güçlü ve üretken kılma hedefiyle tutarlı olarak örgütlerde kibirli davranışları caydıran politikaların uygulanması gerektiğinin önemini vurgulamaktadır.

Bu bilgiler doğrultusunda yükseköğretimde akademik personelin üretkenlik karşıtı iş davranışları, işten ayrılma niyeti, tükenmişlik ve düşük performansın yerine iş birliğinin, örgütsel vatandaşlık davranışlarının ve performansın arttığı etkin ve verimli örgüt ortamının sağlanması gerekmektedir. Etkin ve verimli bir örgüt ortamının oluşturulabilmesi ise, örgütlerde örgütsel kibirin araştırılması ve bu davranışa ilişkin gerekli tedbirlerin alınması ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla örgütlerde çalışanların istek ve şikayetlerinin dikkate alınarak çalışanların kararlara katıldığı demokratik, yardımlaşma ve iş birliği ortamının yaratıldığı ve geri bildirim sisteminin aktif hale getirildiği örgüt kültüründe çalışanların akademik performans düzeyleri artırılabilir. Diğer bir ifade ile örgütlerde kibirli davranışların kontrol altına alınması ya da ortadan kaldırılması açıkçası örgütün geleceği ve çıkarlarının korunması için en doğru yollardan biridir. İşyerinde kibir ciddi bir sorun olabilir. Çünkü kibirli çalışanlar, işyerinde sosyal alışverişi olumsuz etkileyen kötü performans gösteren kişilerdir. Bu nedenle örgütsel yapı içerisinde kibirli davranışlar sergileyen çalışanların doğru bir şekilde yönlendirilmesi işletme çıkarları için en doğru yaklaşımlardan biri olacaktır.

Örgütsel kibirlilik ile küresel akademik performans algısı arasındaki ilişkiler, örgütsel performansın artırılabilmesi için dikkate değer bulgular ortaya koymaktadır. Ancak çalışmada elde edilen verilerin katılımcıların öznel değerlendirmelerini yansıtır olması potansiyel bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Diğer bir ifade ile örgütsel kibirlilik ile akademik performans algısı arasındaki negatif yönlü ilişkinin neden olabileceği olumsuz sonuçlar (üretkenlik karşıtı iş davranışı, işten ayrılma, tükenmişlik vb.) üzerine öngörülebilir bulunmak mümkün olsa da, bu öngörülerin test edilmesi ve yorumlanması gerekmektedir. Son olarak, bu çalışmadaki temel sınırlılık, analizlerde kullanılan verilerin sadece Spor Bilimleri Fakültesi öğretim elemanlarının algılarıyla sınırlandırılmış olması ve kesit veri alma tekniğinin kullanılmış olmasıdır. Araştırma sonuçlarının bu sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği göz ardı edilmemelidir.

Kaynakça

- Abubakar, A., Hilman, H. ve Kaliappen, N. (2018). New tools for measuring global academic performance. *SAGE Open*, 8 (3), 1-10.
- Aktaş, H. ve Şimşek, E. (2014). Örgütsel sessizlik ile algılanan bireysel performans, örgüt kültürü ve demografik değişkenler arasındaki etkileşim. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 14(28), 24-52.
- Borden, L., Levy, P. E. ve Silverman, S. B. (2018). Leader arrogance and subordinate outcomes: the role of feedback processes. *Journal of Business and Psychology*, 33 (3), 345-364.
- Bozacı, İ., Çiftçi, E. G. ve Gürer, A. (2018). Algılanan yönetici kibirinin, satış elemanlarının tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine yönelik bir alan araştırması. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (1), 205-226.
- Brown, H. T. (2012). So what if i don't have an Iphone? The unintended consequences of using arrogance in advertising. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 28(4), 555-562.
- Brown, T. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. New York: The Guilford Press.
- Cleary, M., Walter, G., Sayers, J., Lopez, V. ve Hungerford, C. (2015). Arrogance in the workplace: implications for mental health nurses. *Issues in Mental Health Nursing*, 36 (4), 266-271.
- Damar, A., Kaçay, Z., Eskiler, E. ve Soyer, F. (2020). Adaptation of the global academic performance scale: Reliability and validity study. *Sakarya University Journal of Education*, 10 (3), 560-576.

- Damar, A. ve Öztürk, M. (2020). Karanlık liderlik. C. Kartal ve M. Kamışlı (Ed.), *İşletme ve finans yazıları - IV* içinde (ss. 57-76). Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Demirağ, B. ve Çavuşoğlu, S. (2019). Sosyal sermayede güven boyutunun örgütsel performans ve bağlılık üzerindeki etkilerine yönelik teorik bir değerlendirme. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7 (2), 644-667.
- Demirer, M. C., Demirer, Ö. ve Yürürer, G. (2019). İç girişimciliğin işgören performansı üzerindeki etkisi: üretim işletmelerinde bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10 (1), 231-245.
- Dill, D. D. ve Soo, M. (2004). Transparency and quality in higher education Markets. J. B. Teixeira, D. Dill, A. Amaral (Ed.), *Markets in higher education: Rhetoric or reality* içinde (ss. 61-85). Springer.
- Ertaş, H. ve Atalay, İ. (2016). Yerel yönetimlerde performans yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (12), 70-82.
- Esen, Ü. B. (2020). Liderlikte kibir ve aşırı pozitiflik: Bir literatür incelemesi. *İş ve İnsan Dergisi*, 7 (2), 295-309.
- George, D. ve Mallery, P. (2016). *IBM SPSS statistics 23 step by step: A simple guide and reference* (14. Bs.). Routledge.
- Gözde, M. (2018). Örgüt kültürünün iş performansına etkisinde örgütsel bağlılığın incelenmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 6 (3), 420-436.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. ve Tatham, R. (2006). *Multivariate data analysis*. Pearson Prentice Hall.
- Herbin III, C. V. (2018). *Measuring organizational arrogance: Development and validation of a theory-based instrument*. Doctor of Philosophy. Regent University.
- Hollow, M. (2014). The 1920 Farrow's bank failure: A case of managerial hubris? *Journal of management history*, 20 (2), 164-178.
- Johnson, R. E., Silverman, S. B., Shyamsunder, A., Swee, H. Y., Rodopman, O. B., Cho, E. ve Bauer, J. (2010). Acting superior but actually inferior?: Correlates and consequences of workplace arrogance. *Human Performance*, 23 (5), 403-427.
- Karakaş, A., Kınır, S. ve Öztel, A. (2016). Evaluation of university employees' work behaviours performance via entropy based topsis methods. *Electronic Journal of Social Sciences*, 15 (58), 1046-1058.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri: Kavramlar, teknikler ve ilkeler* (27. Bs.). Nobel Yayınevi.
- Koçel, T. (2015). *İşletme yöneticiliği* (16. Bs.). Beta.
- Mardia, K. (1985). *Mardia's test of multinormality*. Wiley.
- Oxford Learner's Dictionaries (Ekim 2020). 14 Ekim 2020 tarihinde <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> adresinden erişildi.
- Owen, D. ve Davidson, J. (2009). Hubris syndrome: An acquired personality disorder? A study of us presidents and uk prime ministers over the last 100 years. *Brain/A Journal of Neurology*, 132 (5), 1396-1406.
- Owen, L. D. (2006). Hubris and nemesis in heads of government. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 99 (11), 548-551.
- Özgüzel, S. ve Taş, S. (2016). Hubris sendromuna yakalanan yöneticilerde çocukluktaki aile içi iletişimin etkisinin incelenmesi. *21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (13), 119-132.
- Padua, R. N., Lerin, M. M., Tumapon, T. T. ve Pañares, Z. A. (2010). Patterns and dynamics of an arrogance-competence theory in organizations. *Liceo Journal of Higher Education Research*, 6 (2), 76-98.
- Petit, V. ve Bollaert, H. (2012). Flying too close to the sun? Hubris among ceos and how to prevent it. *Journal of Business Ethics*, 108 (3), 265-283.
- Rich, B. L., Lepine, J. A. ve Crawford, E. R. (2010). Job engagement: Antecedents and effects on job performance. *Academy of management journal*, 53 (3), 617-635.
- Roll, R. (1986). The hubris hypothesis of corporate takeovers. *Journal of Business*, 197-216.

- Sarıaltın, H. (2017). Performans yönetiminde performans değerlendirme ve öneri sitemlerinin sürdürülebilir verimliliğe etkisinin incelenmesi: Bir örnek olay çalışması. *İşletme Bilimi Dergisi*, 5 (1), 117-141.
- Silverman, S. B., Johnson, R. E., McConnell, N. ve Carr, A. (2012). Arrogance: A formula for leadership failure. *The Industrial-Organizational Psychologist*, 50 (1), 21-28.
- Sim, J. P. T. ve Ling, Y. L. (2020). The relationship of arrogance leadership, job commitment, and job satisfaction in higher educational organisations in sarawak. *Online Journal for TVET Practitioners*, 5 (2), 42-56.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. Pearson Education Company.
- Thong, J. S. P. ve Ying-Leh, L. (2020). Arrogance leadership in higher educational organisations. *Journal of Social Sciences and Technical Education*, 1 (1), 44-52.
- Toscano, R., Price, G. ve Scheepers, C. (2018). The impact of CEO arrogance on top management team attitudes. *European Business Review*, 30 (6), 630-644.
- Türk Dil Kurumu. (Ekim 2020). *Güncel Türkçe sözlük*. 14 Ekim 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Uysal, Ş. A. ve Çelik, R. (2018). Sağlık meslek gruplarında hubris sendromunun varlığına ilişkin keşfedici bir çalışma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17. UİK Özel Sayısı, 103-118.
- Warren, C. (2019). *Financial investment advisor professional arrogance and performance*. Doctor of Philosophy. Walden University.

Etik kurul onayı

T.C. Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü etik kurulu tarafından 02/12/2020 tarih ve E.11720 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Teşekkür -destek beyanı

Bu çalışmanın mevcut halini almasında değerli görüş ve önerileri ile katkı sağlayan Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi hakemlerine ve yayın süreçlerindeki özverilerinden dolayı editör ve editör yardımcılara teşekkür ederiz.

Paternalist liderliğin iş performansı ve alt boyutlarına etkisi: X, Y ve Z kuşakları üzerine bir araştırma

The effect of paternalistic leadership on job performance and job performance subdimensions: A research on X, Y and Z generations

Gönderim Tarihi / Received: 23.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 24.11.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.941355>

Yahya KATI^{*1}

Aytaç TOPTAŞ²

ÖZ: Örgütlerdeki yönetim tarzları ve liderlerin davranışları, işgörenlerin performansını yakından etkilemektedir. Bu etkiler son yıllarda önemli ve kapsamlı araştırma konularından biri olmuştur. Kuşaklar son dönemlerde, sosyal medyada, günlük hayatta ve iş hayatında üzerinde önemle durulan ve farklılıklarını anlamak için çaba gösterilen bir konu olmuştur. Bu kapsamda, iş hayatında farklı özellik, tutum ve düşünce kalıplarına sahip ve aynı koşullarda çalışan farklı kuşaklara yönelik çalışmalar görece önem kazanmıştır. Bu çalışmanın amacı, emik yaklaşım çerçevesinde daha çok Doğu kültürlerinde kabul gören ve çalışanlarına bir baba figürü gibi davranan paternalist liderliğin, çalışanların iş performansı ve alt boyutlarına etkisi ve bu etkinin kuşaklara göre değişip değişmediğini araştırmaktır. Bu amaçla; Antalya, Balıkesir ve Çanakkale’de turizm sektöründe çalışan, X,Y ve Z kuşaklarına ait 306 kişiye anket uygulanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, paternalist liderlik ile iş performansı ($\beta = 0.48, p < 0.01$), bağlamsal performans ($\beta = 0.51, p < 0.01$) ve görev performansı ($\beta = 0.37, p < 0.01$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişkiler tespit edilmiştir. Ayrıca, paternalist liderlik ile iş performansı ilişkisinde, X ve Y kuşaklarının ($\beta = -0.26, p < 0.01$) düzenleyici etkisi tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle, paternalist liderliğin iş performansı üzerindeki etkisi, X ve Y kuşaklarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Paternalist liderlik, İş performansı, Görev performansı, Bağlamsal performans, Kuşaklar

ABSTRACT: Management styles and behaviors of leaders closely affect the job performance of employees in organizations. These effects have been one of the most important and comprehensive research topics in recent years. Recently, generations has been an important issue at social media, daily life, and business life, and an effort has been made to understand generation differences. In this context, studies on generations which have different characteristics, attitudes, and thought patterns in business life and work under the same conditions have gained relative importance. The aims of this study within the framework of the emic approach are to determine the effects of paternalistic leadership, which is accepted in Eastern cultures and treats its employees as a father figure, on the job performance and job performance subdimensions of employees and to investigate whether this effect differs according to generations. To this end, a questionnaire was administered to 306 people belonging to the X, Y and Z generations working in the tourism sector in Antalya, Balıkesir, and Çanakkale. According to the results of the study, statistically significant and positive relationships were found between paternalistic leadership and job performance ($\beta = 0.48, p < 0.01$), contextual performance ($\beta = 0.51, p < 0.01$), and task performance ($\beta = 0.37, p < 0.01$). Additionally, in the relationship between paternalistic leadership and job performance, the X and Y generations ($\beta = -0.26, p < 0.01$) have a moderator effect. In other words, the effect of paternalistic leadership on job performance differs significantly according to the X and Y generations.

Keywords: Paternalistic leadership, Job performance, Task performance, Contextual performance, Generations.

* Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Dr., Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme/Yönetim ve Organizasyon, yahyakati@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3917-509X>

² Dr Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi/Turizm ve Otel İşletmeciliği/Sağlık Turizmi İşletmeciliği, atoptas@bandirma.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3517-7351>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

In this study, paternalistic leadership, job performance (task performance and contextual performance) and generations differences (X, Y and Z) are discussed. In paternalistic cultures, managers undertake the parent's role. Paternalistic leaders try to preserve their subordinates and ensure their wellbeing. In return, they are in the expectation of loyalty, respect and obedience from the subordinates. Paternalistic leadership is perceived negatively by western societies due to a patriarchy relationship between the leader and its subordinates (Pellegrini & Scandura, 2006: 267). Paternalistic leadership is one of the most frequently studied and addressed issues in Eastern societies (such as Turkey) within the framework of emic approach. Job performance is the concept related to the role responsibilities expected from the employees, the skills they should have, and how much they fulfill the expected behaviors (Armstrong, 2006: 496). In the literature, job performance is considered as task performance and contextual performance. Task performance is related to what is expected of employees due to their role. Contextual performance refers to roles undertaken outside of the defined work (Armstrong, 2006: 715; Jawahar & Carr, 2007: 332). The concepts of generation and generation differences are topics studied for many years in areas such as anthropology, sociology, and social psychology (Hung et al., 2007: 838). Generation can be described as human community, due to similar experiences (economic, social, political etc) they have similar characteristics, thoughts, attitudes (Kupperschmidt, 2000: 66).

Within the framework of this descriptions, the purposes of this research are to determine the relationship between paternalistic leader behaviors and job performance and to determine whether this relationship differs in terms of X, Y and Z generations.

Methodology

The research is designed in descriptive genre. The population of the study consists of 720 people working in 20 tourism enterprises operating in Antalya, Balıkesir and Çanakkale. The questionnaire was applied by sharing links on the web between April 15 and April 30, 2021. The convenience sampling method was used while applying the questionnaires. The study was conducted on a voluntary basis and 311 questionnaires were filled out. It was determined that five of the 311 questionnaires obtained were filled inappropriately and they were removed from the data set. In this case, the final number of questionnaires included in the analysis was 306.

In the study, ten-item scale was used to measure paternalistic leadership consisted by Aycan et al. (2006). The Cronbach alpha value of the scale was measured as 0.91. In the study, twenty-five-item adapted from Goodman & Svyantek (1999: 261)'s job performance (task performance and contextual performance) scale was used to measure job performance. The variables in the questionnaire were measured with Likert type scales such as 1=Strongly disagree-5=Strongly Agree. The Cronbach alpha value of the task performance scale was measured as 0.79. The Cronbach alpha value of the contextual performance scale was measured as 0.82. Overall job performance scale's Cronbach alpha value was measured as 0.88. Generation cohorts are determined by the age ranges. The age ranges are based on the 1965-1979 (Generation X), 1980-1999 (Generation Y) and 2000 and later (Generation Z) classifications, which are frequently encountered in the literature (Crampton & Hodge, 2009: 1; Becton et al., 2014: 3). "Kurtosis" and "skewness" values have been examined in order to determine whether the data were normally distributed or not (Hair et al., 2010: 70; Eroğlu, 2010: 212). Kurtosis and skewness values of the variables of paternalistic leadership (kurtosis 0.26, skewness -0.60) and job performance (kurtosis 1.79, skewness -0.77) were found to be within normal ranges (Çokluk et al., 2016: 16). In the study, confirmatory factor analysis was used to test previously determined and tested factors (Pallant, 2007: 179). In the job performance scale, one item in task performance factor and four items in contextual performance factor were omitted due to factor loads lower than 0.50 (Hair et al., 2010: 678).

In the study, correlation analysis was conducted to determine the relationship between paternalistic leadership and job performance. Regression analysis was conducted to determine the impact of paternalistic leadership on job performance. Finally, the moderating effect analysis was conducted to

determine the effect of generational differences on the relationship between paternalistic leadership and job performance. With these analyses, the following hypotheses have been tested.

Hypothesis 1: Paternalistic leadership has a statistically significant and positive effect on job performance.

Hypothesis 1a: Paternalistic leadership has a statistically significant and positive effect on contextual performance.

Hypothesis 1b: Paternalistic leadership has a statistically significant and positive effect on task performance.

Hypothesis 2: Generations have a moderating effect in the relation of paternalistic leadership and job performance.

Hypothesis 2a: X and Y generations have a moderating effect in the relation of paternalistic leadership and job performance.

Hypothesis 2b: X and Z generations have a moderating effect in the relation of paternalistic leadership and job performance.

Hypothesis 2c: Y and Z generations have a moderating effect in the relation of paternalistic leadership and job performance.

Findings and discussion

Regression analysis was conducted to determine the effect of paternalistic leadership on job performance. A significant and positive effect of paternalist leadership on job performance ($\beta = 0.48, p < 0.01$), contextual performance ($\beta = 0.51, p < 0.01$) and task performance ($\beta = 0.37, p < 0.01$) were determined. In addition, the moderating effect of generations on the relationship of paternalist leadership and job performance were examined. According to the moderating effect analysis results, the moderating effect of the X and Y generations ($\beta = -0.26, p < 0.01$) in the relationship between paternalistic leadership and job performance has been identified. In other words, the effect of paternalistic leadership on job performance differs significantly according to generations X and Y. On the other hand, the moderating effect of the X and Z generations ($\beta = -0.07, p > 0.05$) and the Y and Z generations ($\beta = 0.12, p > 0.05$) in the relationship between paternalistic leadership and job performance has not been determined. According to the results of this analysis, hypothesis 1, hypothesis 1a, hypothesis 1b, hypothesis 2a were accepted. Hypothesis 2b and hypothesis 2c were rejected. Hypothesis 2 was partially accepted.

Results and recommendations

According to this research, it was concluded that paternalistic leadership has a significant and positive effect on job performance. In addition, the moderating effect of the X and Y generations in the relationship between paternalistic leadership and job performance has been determined. In other words, the effect of paternalistic leadership on job performance differs significantly according to generations X and Y. This result shows that paternalistic leadership is not as effective as on generation Y's job performance unlike in the case of generation X's job performance. Accordingly, business managers should approach generation Y with a more flexible and participatory management style, unlike the X generation. This will be important as the generation Y participate to business life. On the other hand, the moderating effect of the X and Z generations and the Y and Z generations in the relationship between paternalistic leadership and job performance have not been determined. The main reason for this result may be the small number of people generation Z in the sample due to the new entry of Generation Z into business life. For this reason, keeping the sample larger in future studies and doing the study in different sectors may provide clearer results.

As the number of generations working together in enterprises increases, studies on understanding the characteristics of generations and managing these characteristics have started to appear more frequently in the literature. However, research the personalities of the employees as well as the characteristics of the generations will provide clearer results. It would be beneficial to research the generations with Hofstede's National Cultural Dimensions (Power distance, masculinity and femininity, uncertainty avoidance etc) within the framework of the emic approach.

Giriş

Paternalist liderlik, geçmişten günümüze kadar gelen ataerkil davranışların sergilendiği, daha çok kolektivist kültür anlayışının hakim olduğu toplumlarda görülen bir anlayışı kapsamaktadır. Paternalist lider davranışları bazı toplumlarda ve kuşaklarda kabul görürken, bazı toplumlar tarafından kabul görmemekte hatta bu davranışlar tuhaf karşılanmaktadır. İşgörenlerin, lider ile aralarındaki ilişkinin niteliği ve liderin davranışlarının, iş performansını etkilediği bilinmektedir. İşgörenlerin, örgütün amaçlarını ve hedeflerini gerçekleştirmesinde göstermiş oldukları çaba olarak ifade edilen iş performansı; alanyazında görev performansı ve bağlamsal performans şeklinde iki başlık olarak ele alınmaktadır. Görev performansı, işgörene tanımlanan işin niteliği ve analizini kapsayan görev tanımlarında sergilemiş oldukları çabayı göstermektedir. Bağlamsal performans, işgörenlerin kendi yükümlülükleri dışında çalıştıkları örgütün amaçlarına ve hedeflerine ulaşmada göstermiş oldukları kurumsal bütünlüğe katkıları olarak ifade edilebilir. Son yıllarda, çalışma hayatında farklı düşünceler ve iş anlayışlarına hakim olan kuşakların iş hayatında birlikte çalıştıkları görülmektedir. Örgütler açısından bütünlüğün ve örgüt çalışanlarının sürece katılımının önemli olduğu günümüz koşullarında, kuşaklar arasındaki farklılıkların iş performansına yansımaları, bu araştırmanın problemi oluşturmaktadır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu Doğu kültürlerinde, paternalist lider davranışlarının daha çok kabul gördüğüyle ilgili araştırmaların sayısı oldukça fazladır. Yapılan bu araştırma, kuşaklar arasındaki farklılıklardan dolayı Türkiye'de paternalist lider davranışlarının iş hayatında yoğun olarak kendini göstermeye başlayan Y kuşağında kabul görmediğini göstermektedir. Bu çalışma, daha önce ortaya koyulan paternalist lider davranışlarının farklı kuşaklar açısından farklılaşabileceğini sorgulaması sebebiyle özgün bir nitelik taşımaktadır. Araştırmada, verilerin elde edilmesi amacıyla oluşturulan ölçek internet üzerinden link aracılığıyla katılımcılara iletilmiştir. Yaklaşık 450 kişiye iletilen anketi 311 kişi doldurmuştur. Ancak, bazı katılımcılar anket formunu eksik ve özensiz bir şekilde doldurması nedeniyle çalışmanın analizlerinde 306 anket kullanılmıştır. Örneklemeye bakıldığında; X kuşağı 73 kişi, Y kuşağı 145 kişi ve Z kuşağı 88 katılımcıdan oluşmaktadır. Bu durum, araştırmanın sınırlılığını ve kısıtlılığını oluşturmaktadır. Çalışma, sınırlı il ve çalışan sayısı ile yapılmıştır. Örneklemin genişletilmesi ve çalışmanın farklı sektörlerde de yapılarak desteklenmesi gerekmektedir.

Literatür taraması

Paternalist liderlik

Paternalist liderlik tarzına geçmeden önce paternalizm kavramına değinmekte fayda vardır. Paternalizm, Latince "pater (baba)" kelimesinden türemiştir ve diğerlerine koruyucu (baba, ebeveyn gibi) bir şekilde davranma, anlamına gelmektedir (Suber, 1999: 632). Paternalizm kavramı, köken itibarıyla kişilerin, kurumların veya devletlerin bir baba figürü (rolü) gibi üyelerini koruması, kollaması ve çıkarlarını gözetmesi olarak ifade edilebilir (Feinberg, 1971: 105). Alanyazında, paternalizm ve paternalist liderlik kavramları Max Weber (1864-1920)'in çalışmaları ile temellendirilmiştir. Weber paternalizm kavramına, yasal hakimiyetin bir türü olarak değinmiştir (Pellegrini ve Scandura, 2008: 568, Köksal, 2011: 104). Sonraki çalışmalarda Silin (1976), Tayvan'daki liderlik davranışlarının Batı kültüründeki liderlik davranışlarından otorite, astlarla olan ilişkiler, kontrol mekanizmaları gibi konularda farklılıklara odaklanmıştır (Cheng vd., 2004: 91). Redding (1990) Hong Kong, Singapur, Tayvan ve Endonezya'daki yetmiş iki yönetici ile görüşmeler yaparak işletmelerdeki yönetim uygulamalarını incelemiştir. Bu görüşmeler sonucunda, paternalizmin kilit unsur olduğu farklı bir ekonomik kültür (Çin kapitalizmi) belirlemiştir (Farh ve Cheng, 2000: 88). Westwood ve Chan (1992) ve Westwood (1997), "Westwood paternalist liderlik modeli" olarak adlandırdıkları modelde paternalist liderliği, didaktik liderlik, saygınlık oluşturma, politik manipülasyon, biçimsel olmayan iletişim, patronluk ve sosyal mesafe gibi bileşenlerle birlikte ele almıştır (Westwood, 1997: 464).

Paternalist liderlik, birlikte çalıştığı kişileri bir baba figürü gibi koruyan, bunun karşılığında ise onlardan saygı, bağlılık ve sadakat bekleyen liderlik türüdür (Aycan, 2006: 455). Başka bir deyişle paternalist liderlik, disiplin ve otoriteyi babacan bir tavırla sağlayan, astlarıyla kişisel ilişkiler kuran ve astlarını koruyan, astlarına rehberlik eden ve bunların karşılığında astlarından bağlılık ve sadakat bekleyen liderlik türü olarak ifade edilebilir (Hayek vd., 2010: 371). Bu bilgiler ışığında paternalist liderlik, çalışanlarına aile büyüğümü gibi davranan, çalışma hayatlarının yanında günlük hayatları ile de ilgilenen, çalışan kişiler hakkında onların iyiliği için kararlar aldığını düşünen, çalışanlardan bağlılık ve sadakat bekleyen liderlik tipi olarak ifade edilebilir. Doğu kültürlerinde paternalist anlayışın olumlu

karşılandığı söylenebilir. Buna karşılık, Batı kültürlerinde eşitçi ve bireysel bir anlayış hakim olduğundan, gücü ve yetkiyi elinde bulunduran kişiler veya kurumların bu yetkiyi gereğinden fazla kullanması olumsuz bir durum olarak görülür (Tolay, 2020: 126). Alanyazın incelendiğinde, paternalist liderliğin boyutları birçok çalışmacı tarafından ve farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Farh ve Cheng (2000: 98)'e göre paternalist liderliğin “otoriter”, “yardımsever” ve “ahlaki” boyutları vardır. *Otoriter boyutu*, hiyerarşik yapı içinde liderin sözünün geçtiği, yukarıdan aşağıya iletişimin kullanıldığı, dar denetim alanının olduğu ve sıkı kontrolün yapıldığı, liderin astları üzerinde hakimiyetinin olduğunu, ifade etmek için kullanılan boyuttur. *Yardımseverlik boyutu*, paternalist liderin astlarına karşı aynı ailenin üyesi gibi davranması, astlarına bireysel ilgi göstermesi ve sevecen yaklaşması, astlarının çıkarlarını koruması ve iş dışında da sosyal ilişkilerinin devam etmesi vb. ile ilgili boyuttur. *Ahlaki boyut* ise paternalist liderlerin kişisel çıkarları için otoriteyi kötüye kullanmaması, kişisel çıkarlarla iş çıkarlarını birbirine karıştırmaması, iş ve kişisel ilişkilerini örnek olacak şekilde yönetmesi vb. özellikler ile açıklanan boyuttur. Kim (1994)'e göre paternalist liderliğin “çıkarıcı” ve “iyi niyetli”, iki boyutu vardır. Bu iki boyut arasındaki fark liderin astlarına yönelik davranışlarını güdüleyen güçtür. Paternalizmin “Çıkarıcı” boyutunda yapılan iş ön plandayken, “iyi niyetli” boyutunda ise astların iyiliğini sağlamak ön plandadır. Bu nedenle “çıkarıcı” boyutta astlara gösterilen cömertlik ve özenin arkasındaki güdüleyici etken işin tamamlanmasıyla ilgili endişe, “iyi niyetli” boyutta ise astların iyiliğine yönelik endişedir (Aycan, 2001: 6).

İş performansı

Performans; işgörenlerden beklenenlerin ne derece iyi gerçekleştirildiği ile ilgili kavramdır (Selamat ve Heryanto, 2019: 142). Performans kavramını örgüt performansı, iş performansı, işgören performansı ve bireysel performans olarak birçok boyutta ele almak mümkündür. Alanyazında iş performansı; kişilerin çalıştıkları işletmelerin belirlemiş olduğu hedeflere ve amaçlara ulaşmalarına katkı sağlayacak faaliyetlerin ve davranışların bütünü, olarak açıklanmaktadır. Bu bağlamda işgören performansı, iş ile ilgili amaçlara ve/veya standartlara ne ölçüde ulaşıldığını gösterir (Uysal, 2015: 33; Özer, 2019: 1014). Yapılan çalışmalarda, performans yönetimi süreci üç kategoride ele alınmıştır. Bunlar; Denisi ve Murphy (2017) tarafından birinci kategoride yer alan performans yönetiminin açıklanması ve geliştirilmesine yönelik çabaların ele alındığı ve yapılan ilk çalışma olduğu, ikinci kategoride yer alan bireysel performansın iyileştirilmesine yönelik süreçlere yönelik bakış açıları ve üçüncü kategoriye oluşturan işletmelerin düzeylerine göre performansın iyileştirilmesine yönelik çalışmalardır (Denisi ve Murphy, 2017: 427). Günümüzde, iş performansı kavramının işletmelerin yönetimlerinin iş tanımlarında yer alan standartlar göz önüne alınarak bireysel ve örgütsel başarı düzeylerine ulaşmada bir ölçüt olarak kullanıldığı görülmektedir. İş performansı; üretilen mal ve hizmetlerin miktarı biçiminde ifade edilmiş olsa da, işlevsel olarak kişilerin yetenekleri ve motivasyonları arasındaki ilişkinin etkinlik, verimlilik ve çıktı kavramlarının neticesi şeklinde ifade edilmektedir (Çöp ve Doğanay, 2020: 37). İş performansın yönetilmesi; kişilerin ve ekiplerin performansını tanımlama, ölçme ve geliştirme ile işletmenin kuruluş amaçları ve geleceğe yönelik hedefleri ile uyumlu hale getirme sürecidir (Aguinis vd., 2012: 385).

İş hayatında, bir işletmenin başarısında ekip çalışmasının rolü çok önemlidir. Ekip çalışması genellikle belirli bir düzeyde yetkinlikleri, becerileri ve görevleri birlikte yerine getirmeye çabalayan çalışan grupları arasındaki iş birliği olarak tanımlanır. Ekip performansı, büyük ölçüde ekip etkileşimine bağlıdır. Çalışanların sinerji içinde iyi bir performans yakalaması olasılığı daha yüksektir. Diğer taraftan ekip çalışmaları, kendi aralarındaki etkileşim nedeniyle çalışanların yenilikçi ve yaratıcı fikirleri keşfetmelerini sağlayacaktır (Jawabreh vd., 2020: 651). İşletmelerin küresel boyutta rekabet edebilmeleri için özgün fikirlere sahip olabilmeleri çok önemlidir. Çalışanlar, rekabet avantajının en güçlü kaynaklarından biridir. Ekip çalışmaları farklı özelliklere sahip çalışanların bütün yetkinlikleri, yetenekleri ve becerilerini bir araya getirdiği için işletmenin üretkenliğini artıracığı söylenebilir. Ayrıca üstlenilen görev ve yükümlülüklerin sorunsuz bir şekilde yerine getirilmesini sağlar ve ortaya çıkan problemler daha hızlı bir şekilde çözüme ulaşır (Kibichii vd., 2016: 52).

Performans yönetimi, örgüt sisteminin ve çalışanların etkin çalışmasını sağlayan birçok amaca hizmet eder. Bunlardan birincisi stratejik amaçlardır. Çalışan faaliyetleri işletme misyonu ve hedefleri ile ilişkilendirilerek geleceğin koşullarına göre yönlendirilir. İşletmenin amaçları, beklenen etkinlik ve

verimlilik düzeyleri belirlenir. Çalışanların bunları benimsemesi, kişisel yeteneklerinin ortaya çıkarılması ve başarı elde etmek için önemli bir özellik olan inisiyatif kullanma ve risk alma eğiliminin geliştirilmesi sağlanır. Bu sayede çalışanların, görevlerin ve sorumlulukların daha net anlaşılması, işletme amaçlarının kavranması, iş performansı, işletmeye sağlanan katkılar vb. konularda bilinç kazanılır. İkincisi, yönetsel amaçlardır. Ücretlendirme, terfi, ödüllendirme, transfer, disiplin cezaları, iş feshi, sendikal işler, güvenlik ve sağlık gibi konularda adil ve doğru karar verilmesi iş süreçlerine dair bilgilere bağlıdır. Bu bilgiler olmadan yönetsel karar mekanizmasının işlemesi güç bir durum haline gelir (Özer, 2013: 40). Performans yönetiminin bir diğer amacı, görev tanımlarında ve iş gereklerinde yer alan standartlara hangi düzeyde ulaşıldığına dair geri bildirim almaktır. Performans geri bildirimini insan kaynakları planlamasının etkin olmasına, işgörenlerin güçlü ve zayıf yönlerinin farkına varmalarına, eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesine, çalışanların görev ve sorumluluklarıyla ilgili doğru kararlar almalarına yardımcı olur. Gerektiğinde örgütte değişime gidilerek yeni bir yönetim felsefesi benimsenir ve uygulanır. Bu sayede, faaliyetlerde ortaya çıkabilecek hata ve gecikmelerin, yeterli niteliği olmayan işgörenlerin, niteliksiz mal ve hizmet üretiminin önüne geçilebilir (Aguinis, 2013: 26).

Performans yönetimi, işgören performansını iyileştirmek için tasarlanmış, çok çeşitli faaliyetler, politikalar ve prosedürleri kapsamaktadır. Bu uygulamalar performans değerlendirme ile başlar, geri bildirim, hedef belirleme ve eğitimin yanı sıra ödül sistemlerini de içerir. Bu nedenle işgörenlerin performansının değerlendirilmesi ile başlayan süreç daha sonra nihai amaç olan işletme performansının iyileştirilmesi amacıyla tutarlı bir bireysel performans iyileştirmeye odaklanır. İşletmeden işletmeye değişen bu süreç; bir işletmenin işgörenlerinin fiziksel ve bilişsel yeteneklerini en iyi şekilde yönlendiren çalışma ortamının oluşturulmasını amaçlamaktadır. Performans yönetimi anlayışı, yöneticilerin ve işgörenlerin performansı birlikte geliştirmesi temeline dayanır (Kibichii vd., 2016: 52; Denisi ve Murphy, 2017: 421).

Alanyazında iş performansına, görev performansı ve bağlamsal performans olarak iki başlıkta değinilmektedir. Borman ve Motowidlo (1997) yapmış oldukları çalışmalarda bağlamsal performans kavramını kullanmışlar ve örgüt içinde işgörenlerin görev ve bağlamsal olmak üzere iki davranış şekli sergilediklerini belirtmişlerdir.

Görev performansı

Görev performansı; işgörenlerin bir örgütte çalışıyor olmalarına bağlı olarak kendilerinden beklenen rol davranışlarına yönelik çabaları ile ilgilidir. Görev performansı, üretilen mal ve hizmetlerin örgütün sahip olduğu temel teknik süreçleri ve bu süreçlere destek sağlayan davranış kalıplarını kapsamaktadır (Özaydın ve Çelik, 2020: 183). Görev performansı, işgörenlerin iş tanımları kapsamında yapmakla yükümlü oldukları görevlerle ilgili etkinlik ve verimliliğin düzeyleridir. Görev performansı, iş performansının bireysel kısmını yansıtan boyuttur (Kaya ve Dinç Elmalı, 2021: 123). Görev performansının “teknik” ve “liderlik” olarak iki boyutu bulunmaktadır. Teknik görev performansında teknik yeteneklerle birlikte, örgütlenme, planlama ve iş kararları etkinken, liderlik görev performansında, amaçlar kapsamında yönlendirme, güdüleme, rehberlik etme, ve geri bildirim sağlama bulunmaktadır (Ünlü ve Yürür, 2011: 184; Özaydın ve Çelik, 2020: 183).

Bağlamsal performans

Bağlamsal performans (içerik performansı) ise çalışanların iş tanımlarında yer alan yükümlülüklerinden daha fazlasını içermektedir. Bağlamsal performans; tanımlanmış işin dışında üstlenilmiş olan rolleri ifade etmekte kullanılır. İş arkadaşlarına yardımcı olma ve onları desteklemekle birlikte, işle ilgili verilen görevlerde gönüllü olma gibi davranışları da kapsamaktadır. Kurumsal bütünlüğe katkı sağlayan ve çalışma ortamını sosyal ve psikolojik açıdan koruyan tüm eylemlerdir (Jawahar ve Carr, 2007: 332; Ünlü ve Yürür, 2011: 185; Çankır ve Çelik, 2018: 56). İş arkadaşlarına yardım etme, kişisel hoşnutluk, kurallara uyma gibi örgütsel amaçların gerçekleşmesinde fazladan gösterilmesi gereken davranışları içerir (Kaya ve Dinç Elmalı, 2021: 123). Bağlamsal performans çalışma ortamını psikolojik ve sosyal anlamda geliştirme, İş arkadaşlarına yardım etme, kendi işini başarıyla tamamlamada ve kendisinden beklenen roller dışındaki rollerde de istekli olma, örgütün kural ve prosedürlerini takip etme, operasyon sürecinin işlemlerini sağlama vb. örnek olarak verilebilir.

İşletmeler ve işgörenler için çok önemli olan performans yönetimi, insan kaynakları yönetimi açısından hayati bir öneme sahiptir. Bu nedenle işgörenlerin bireysel performanslarının ve bununla birlikte işletme performansının iyi olabilmesi için performans yönetim sürecinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. İşgörenlerin sürekli değişen şartlara uyum sağlayabilmesi; işin gerekliliğine göre duygusal ve bilişsel boyutlarla birlikte zorunludur ve bu durum uyum performansı olarak tanımlanır (Kaya ve Dinç Elmalı, 2021: 123). Örgütlerde performans yönetimi, amaçlara ulaşmanın önemli bir kriteridir. Performans yönetiminde, işgörenlerin performans değerlendirilmesinin adil ve şeffaf olması, büyük önem teşkil etmektedir. Bu tespitler işgörenlerin kendi zayıf ve güçlü yönlerini görmelerine ve mesleki gelişimlerine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda örgütlerde performans değerlendirme; insan kaynağının seçiminin çeşitlendirilmesine, kişilerin başarı ve başarısızlıklarının tespitine, güçlü yanlarının öne çıkartılmasına ve işgörenlerin kariyer planlamalarının yapılmasına yardımcı olmaktadır (Çöp ve Doğanay, 2020: 37).

Kuşaklar ve özellikleri

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle kuşak kavramına değinilmiş, ardından X, Y ve Z kuşakları özellikleri çerçevesinde ele alınmıştır.

Kuşak kavramı

Türk Dil Kurumu sözlüğünde kuşak “yaklaşık olarak aynı tarihlerde doğmuş, aynı çağın şartlarını dolayısıyla birbirine benzer sorunları, sıkıntıları ve kederleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişiler topluluğu”, şeklinde açıklanmıştır (tdk.gov.tr, 02.04.2021). Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda hangi kuşağın hangi yaş aralığında doğduğu hakkında tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Ancak kuşaklar, belirli bir zaman diliminde doğmuş olmanın getirdiği yaşam biçimlerinden tutum ve davranışlarına kadar benzerlik gösteren, sosyal şartların gerekleri doğrultusunda aynı tarihsel olayları deneyimlemiş belirli kesimler olarak ifade edilmektedir (Toruntay, 2011: 64; Ayhün, 2013: 96). Yapılan çalışmalara göre kuşakların yaşamını sürdürdükleri dönemlere göre kendi kültürel değerleri, her kuşağın kendine özgü olumlu ve olumsuz özellikleri, kendilerine özgü düşünce tarzları ve değer yargıları bulunmaktadır. Genel anlamda eski kuşaklar ile yeni kuşaklar arasında algılar, tutumlar ve davranışlar açısından farklılık görülmektedir. Bu durum günlük hayatta ve iş hayatında kuşaklararası anlaşmazlıklara neden olabilmektedir (Çakmak, 2013: 5). Her kuşağın kendine özgü özelliklerinin olması, iş ve özel yaşamlarında farklı düşünceler, algılar, tutumlar ve davranışlar olarak kendini göstermektedir (Bayarçelik ve Hıdır, 2020: 3).

X kuşağı dönemi ve X kuşağının özellikleri

1965-1979 tarihlerinde doğan kişiler X kuşağı olarak ifade edilmektedir. Otoriteye saygılı, verilen görevleri eksiksiz yerine getiren, diğer kuşaklara göre daha koruyucu, denge ve düzeni önemseyen, kanaat etmeyi bilen, idealleri olan, işine ve iş yerine bağlı, eğitime önem veren, dengeli ve aktif bir hayat görüşü olan, gönüllü, istekli, ailesine düşkün bir kuşaktır (Deca, 2016: 3). Doğdukları tarih aralıklarında gerçekleşen ekonomik, sosyal ve siyasi olaylardan doğrudan etkilenmişlerdir. Bu kuşak, eskiyle yeniyi birlikte yaşayan ve otorite baskısıyla karşılaşmış kayıp kuşak olarak da bilinmektedir (Şalap, 2016: 33). Bu duruma X kuşağının, hem siyah beyaz yayın yapılan tek kanallı siyah beyaz televizyonları hem de son sistem uydulardan birçok yayın yapan televizyonları görmeleri örnek verilebilir. X kuşağı otoriteye saygılı olan, işlerine ve kendilerine verilen görevlere bağlı, görevlerine kendilerini adayın, verilen işleri en iyi şekilde ve zamanında yapmaya çabalayan bir kuşaktır. X kuşağı yaptığı işten zevk alan, otoriteyle iletişimine dikkat eden ve işini önemseyen bir kuşaktır. X kuşağının en önemli özelliklerinden biri de ailesine olan düşkünlüğü ve sadakat duygusunun yapmış oldukları işe ve iş yerine yansımadır. Yaptıkları işe ve iş yerine sadık olmalarının yanı sıra aldıkları ücret ve işle ilgili güvence, bu kuşak için son derece önemlidir (Adıgüzel vd., 2014: 173; Taş ve Kaçar, 2019: 648). Yukarıdaki bilgiler ışığında X kuşağının otoriteye saygılı, yöneticilere ve örgütlerine sadık, kural ve prosedürlere bağlı, kanaatkar bir kuşak olduğu söylenebilir.

Y kuşağı dönemi ve özellikleri

Yaşayan kuşaklar arasındaki farklılıkları en çok gören ve hisseden Y kuşağı, 1980-1999 yılları arasında doğan kişilerden oluşmaktadır. Teknolojik gelişmelerin etkisiyle şekillenmişlerdir. Bu kuşak, ebeveynlerinin gece gündüz çalışıklarına ve yaptıkları işlere şahit olarak büyümüştür. İş hayatı ve

dengesi üzerine kendi görüşlerini şekillendirmişlerdir (Gaidhani vd., 2019: 2806). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla ilerlediği koşullara bağlı olarak teknolojinin yoğun kullanıldığı işleri tercih etmektedirler. Y kuşağı, teknolojik gelişmelerle birlikte özellikle internetin etkilerini yaşayan, kazanmaya ve kazanca önem veren, iş değiştirmeyi tercih edebilen bir kuşaktır. Günümüzde iş hayatında yoğun olarak bu kuşağın üyeleri bulunmaktadır (Toruntay, 2011: 74; Yüksek Bilgili, 2013: 343). Ebeveynlerinin aksine otoriteden, hiyerarşiden ve yönetilmekten hoşlanmamak gibi özellikleri vardır. Y kuşağı, iş hayatında önemli ve köklü değişimlerin olduğu, teknoloji bağımlılığının arttığı ve tüketim alışkanlıklarının değiştiği bir döneme denk gelmiştir. Deloitte firmasının yapmış olduğu bir araştırmaya göre Y Kuşağının dünya genelinde %46'sının ve Türkiye'de %63'ü teknoloji, medya ve haberleşme sektörlerinde çalışmak istemektedir (Taş ve Kaçar, 2019: 651). Kariyerlerinin işverenlerden ve yöneticilerden çok kendi çabalarıyla gerçekleştirebileceklerini düşünen bir kuşaktır. Bireyselciliğe karşı güçlü eğilimleri vardır. Bireyselciliğe eğilimli olma, açık fikirlilik, değişime hızla uyum sağlayabilme, liberal olma ve pratik düşünme gibi özellikleri vardır (Park ve Park, 2018: 279). Y kuşağının X kuşağına görece daha özgürlükçü ve kişisel haklara önem verilen bir dönemde büyümesinden ötürü işlerine, işyerlerine ve yöneticilerine daha az bağlılık gösterdikleri tespit edilmiştir (Taş ve Kaçar, 2019: 655). Bu bilgiler ışığında Y kuşağının iş hayatında esnek çalışma şartları, yatay örgüt yapıları, danışman rolünde yönetim tarzı gibi özellikler beklediği söylenebilir.

Z kuşağı dönemi ve özellikleri

2000 yılı ve sonrasında doğan ve iş hayatına henüz yeni girmeye başlayan kuşak, Z kuşağı olarak tanımlanmaktadır. Z kuşağı, internet çağı çocukları olarak da adlandırılmaktadır. İleri teknoloji imkânları içinde iletişim ve teknoloji odaklı olan, yaşam tarzlarında sosyal medyayı yoğun kullanan ve sosyal medyadan çok etkilenen bir kuşaktır. Kendi işlerini yapmayı seven girişimci bir yapıya sahiptirler. Z kuşağı, iş beklentileri daha gerçekçi olan ve geleceğe daha olumlu bakan bir kuşaktır (Gaidhani vd., 2019: 2806). Özgürlüklerine düşkün, kısıtlamayı reddeden, esnek koşullar tercih eden bir kuşaktır. İş hayatında, bağımsız çalışmayı tercih eden ve yaptıkları işten övünerek bahseden bir kuşaktır (Kaçar, 2019: 17). Teknolojideki sürekli gelişim ile birlikte bilgiye kolay erişebilme olanaklarının artması, bu kuşağın akıllı telefonlar ve tabletler ile internet üzerinden dünyadaki bütün ülkeleri ve yaşam şekillerini takip etmelerini sağlamaktadır. Z kuşağı, teknolojiyi en iyi şekilde kullanmayı öğrenmiş ve işlerini kısa ve ciddi bir şekilde yapmaya çalışan, zevklerine düşkün ve kendilerine vakit ayırmayı seven bir kuşaktır. Sonuç odaklı bir kuşak olarak tanımlanmaları mümkündür (Kılıçlar vd., 2021: 537). Bu bilgiler ışığında, Z kuşağının kurallardan, prosedürlerden hiyerarşik yapılardan ve otoriteden hoşlanmayan; esnek çalışma şartlarını tercih eden bir kuşak olduğu söylenebilir.

Tarihte ilk kez bu kadar farklı kuşağın aynı iş ortamında birlikte çalıştığı görülmektedir (Aydın ve Başol, 2014: 2). Kuşaklarla ilgili yapılan bilimsel çalışmalar Y ve Z kuşaklarının X kuşağına göre farklılaştığını göstermektedir. Yapılan çalışmalarda; Y ve Z kuşaklarının sabırsız, yönetilmeyi ve otoriteyi sevmeyen ve sürekli sorgulayan kuşaklar olarak; otoriteye saygılı, işine ve çalışma arkadaşlarına duyarlı, mücadele etmeyi bilen, kanaatkâr ve sabırlı olma gibi özellikler açısından X kuşağından farklılaştıklarını göstermektedir. Kuşakların bu farklı özellikleri işe, iş hayatına, yöneticilerine yönelik bakış açılarına ve iş performanslarına yansıtılabilmektedir (Karaaslan, 2014; Saracel vd., 2016; Doğanbaş, 2017).

Paternalist liderlik ve iş performansı ilişkisinde kuşak farklılıklarının etkisi

Değişkenler arasındaki ilişkiler emik yaklaşım ve çoklu kuşak kuramı çerçevesinde açıklanabilir. İşletmelerin yönetim ve liderlik tarzları, ülkelerin sosyokültürel özellikleri tarafından etkilenmektedir (Tüz, 2004). Sosyokültürel özelliklerin toplumların yönetim, liderlik, örgütsel davranış vb. uygulamalarına etkisi, özellikle Hofstede (1980)'in ulusal kültür boyutlarına yönelik araştırmaları ile önem kazanmış, birçok kuramsal ve görgül çalışmanın konusu haline gelmiştir (Aycan, 2001: 1; Sargut ve Aktaş, 2012: 2). Bu kapsamda, konuyu sosyokültürel bağlamda ele alırken etik ve emik yaklaşımlara değinmekte fayda vardır. Kağıtçıbaşı (1990)'na göre etik yaklaşım, bir bilim dalındaki (sosyoloji gibi) ilkelerin farklı kültürel ortamlarda da geçerli olmasının; emik yaklaşım ise, her kültürde bilimsel ilkelerin farklı ve kendine özgü olmasının kabulü olarak ifade edilebilir (Erkenekli, 2012: 223). Başka bir deyişle, liderlik tarzı çerçevesinde emik yaklaşım, kişilerin hangi liderlik tarzlarını etkili olarak kabul ettikleri, kültürel özelliklere bağlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemede kullanılabilir (Dorfman ve House, 2004: 53). Emik yaklaşım çerçevesinde ele alındığında paternalizm, Doğu

toplumlarına özgü olan ve Doğu toplumlarındaki yöneticilerden beklenen kültürel bir özelliktir. Öte yandan paternalizm, Batı toplumlarında olumsuz (otokratiklik vb.) bir kültürel özellik olarak algılanmaktadır (Aycan, 2001: 2). Diğer bir ifadeyle, paternalizmi benimsemiş kültürlerde çalışan işgörenlerin yöneticilerine yönelik “sevgi” ve “koru” ikilemi, yöneticilerin ise “tatlı” ve “sert” davranışları Batı’lı bilim insanları tarafından açıklanması zor durumlar olarak değerlendirilmektedir (Aycan, 2001: 3). Bu durum, farklı yönetim ve liderlik tarzı beklentisi içinde olan kişilerin lidere yönelik tutumlarını, davranışlarını ve iş yapmakla ilgili çabalarını başka bir deyişle iş performanslarını etkileyebilmektedir.

Kuşaklar deneyimlerine bağlı olarak yöneticilere, yönetim tarzlarına, iş ve çalışma hayatına bakış açıları kapsamında birbirlerinden farklı özelliklere sahiptir (Hu vd., 2004: 335; Stanley, 2010: 849). Çoklu kuşak kuramı, kuşakların birbirlerinden farklı ekonomik, sosyolojik, kültürel, politik vb. olayları deneyimlemeleri nedeniyle farklı düşünce ve davranış kalıplarını, iş ve çalışma hayatına bakış açılarını, iş yapma usullerini vb. açıklayan kuramdır (Egri ve Ralston, 2004: 211). Diğer bir ifadeyle çoklu kuşak kuramı, günlük hayatta olduğu gibi iş hayatında da kuşakların birbirlerinden farklı özelliklere (özlük haklarına, yönetim ve liderlik tarzlarına, iş yapma usullerine, çalışma ortamı ve koşullarına, güdüleme araçlarına vb.) sahip olabileceği ve bu özelliklerin iş hayatına etkisi ile ilgili kuramdır. Çoklu kuşak kuramı, alanyazına Alman sosyolog Mannheim (1928) tarafından yazılan ve 1952 yılında İngilizceye çevrilerek “*On the Problem of Generations*” adıyla yayınlanan makale kapsamında kazandırılmıştır (Taylor, 2008: 4). Ancak kuramı, Inglehart (1977) ve Strauss ve Howe (1991) bilinir hale getirmiş ve kuram alanyazında sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır (Gürbüz, 2015: 41; Kuran, 2019: 25).

Çoklu kuşak kuramından hareketle, aynı örgütte birlikte çalışan farklı kuşakların çeşitli ve birbirlerinden farklı özelliklere sahip olduğu göz önüne alındığında paternalist liderlik ve iş performansı ilişkisini olumlu etkileyebileceği (emik yaklaşım çerçevesinde) ancak X, Y ve Z kuşakları açısından (farklılaşan özellikleri çerçevesinde) istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar ortaya çıkabileceği söylenebilir. Yazın incelendiğinde, Cheng ve Jen (2005: 34)’in Tayvan’da özel sektörde çalışan 417 kişi ile yaptıkları çalışmada paternalist liderliğin yardımseverlik boyutu ($\beta = 0.14, p < 0.01$) ve ahlaki boyutu ($\beta = 0.22, p < 0.001$); Wu vd. (2012: 641-642)’nin Çin’de 239 kişi ile yaptıkları çalışmada paternalist liderliğin yardımseverlik boyutu ($\beta = 0.18, p < 0.001$) ve ahlaki boyutu ($\beta = 0.15, p < 0.001$); Chen vd. (2014: 810)’nin Tayvan’da faaliyet gösteren 27 farklı şirkette 601 kişi ile yaptıkları çalışmada paternalist liderliğin yardımseverlik boyutu ($\beta = 0.12, p < 0.05$) ve ahlaki boyutu ($\beta = 0.11, p < 0.05$); ile iş performans arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir. Wu vd. (2011: 108)’nin Çin’de 271 kişi ile yaptıkları çalışmada paternalist liderliğin yardımseverlik boyutu ($\beta = 0.16, p < 0.01$) ile iş performans arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir. Wang vd. (2018: 691)’nin 1151 Tayvan askeri ile yaptıkları çalışmada paternalist liderliğin yardımseverlik boyutu ($\beta = 0.21, p < 0.01$) ile iş performansı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir. Ugurluoğlu vd. (2018)’in Türkiye’de 267 hastane çalışanı ile yaptıkları çalışmada paternalist liderliğin yardımseverlik boyutu ($\beta = 0.15, p < 0.001$) ile iş performans arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir. Yukarıdaki açıklamalar ışığında, paternalist liderlik ve iş performansı ilişkisini kuşaklar çerçevesinde ele almak alanyazına katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu bilgilerden hareketle aşağıdaki ana hipotezler ve alt hipotezler geliştirilebilir:

Hipotez 1: Paternalist liderliğin, iş performansı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

Hipotez 1a: Paternalist liderliğin, bağlamsal performans üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

Hipotez 1b: Paternalist liderliğin, görev performansı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

Hipotez 2: Paternalist liderliğin, iş performansı üzerindeki etkisinde kuşakların düzenleyici bir rolü vardır.

Hipotez 2a: Paternalist liderliğin, iş performansı üzerindeki etkisinde X ve Y kuşaklarının düzenleyici bir rolü vardır.

Hipotez 2b: Paternalist liderliğin, iş performansı üzerindeki etkisinde X ve Z kuşaklarının düzenleyici bir rolü vardır.

Hipotez 2c: Paternalist liderliğin, iş performansı üzerindeki etkisinde Y ve Z kuşaklarının düzenleyici bir rolü vardır.

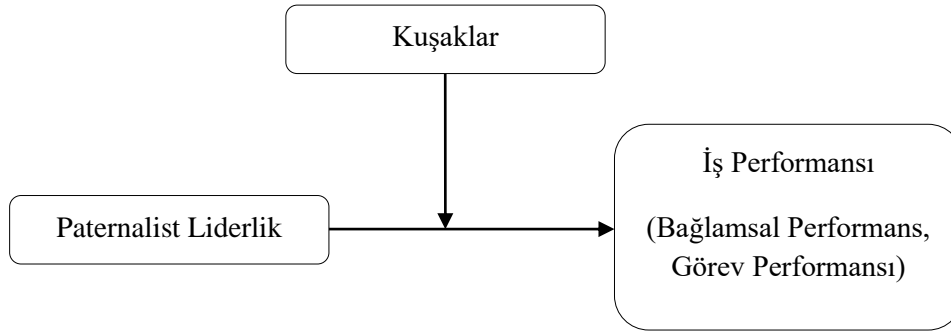
Yöntem

Yöntem bölümünde, öncelikle araştırmanın modeli şekil yardımıyla gösterilmiştir. Ardından çalışmanın evren ve örnekleme, verileri toplama araçları ve tekniklerine, tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon analizi sonuçlarına, regresyon analizi sonuçlarına, düzenleyici etkiyi belirlemeye yönelik analizlere değinilmiştir.

Araştırmanın modeli

Bu çalışmanın araştırma modeli şekilde görüldüğü gibidir.

Şekil 1: Araştırma modeli

Evren ve örneklem

Çalışmanın evreni, turistik otel sayısı ve otel çalışanın yoğun olmasından ötürü Antalya, Balıkesir ve Çanakkale’de faaliyet gösteren 20 farklı turizm işletmesinden oluşmaktadır. Örneklem büyüklüğü, Baş (2001)’den yararlanılarak tespit edilmiştir (Bolat, 2017: 133). Örneklem büyüklüğü %50 görülme sıklığı, %5 hata payı ve %95 güven aralığı ölçütlerine göre, 251 olarak hesaplanmıştır. Araştırmada, tanımlayıcı araştırma türü seçilmiştir. Anket uygulamada kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın anket uygulaması, 15 Nisan-30 Nisan 2021 tarihleri arasında internet aracılığıyla anket linkinin ilgili turizm işletmelerinin müdür ve müdür yardımcıları aracılığı ile yapılmıştır. Bu kapsamda 450 adet anket, sözkonusu işletmelerde çalışan kişilere yapılmıştır. Çalışmanın verileri, gönüllük temelli ve onam formu çerçevesinde elde edilmiştir. 311 adet anket doldurulmuştur. Anketlerin geri dönüş oranı %69’dur. 311 anketin 5 âdetinde aynı puanlarda yoğunlaşma olduğu görülmüş ve bu anketler veri setinden çıkartılmıştır. Son olarak veri seti, 306 anketten oluşmuştur. Anket uygulaması <https://forms.office.com> internet sitesi aracılığıyla, onam formu ve anket gizlilik politikası çerçevesinde yürütülmüştür. Anketteki değişkenler, 1=Kesinlikle katılmıyorum-5=Kesinlikle katılıyorum şeklinde hazırlanan Likert tipinde ölçeklerle ölçülmüştür.

Örnekleme (306 kişi) kadınların oranı %64,1 (n=196), erkeklerin oranı %35,9 (n=110); %23,9 (n=73) kişi 41-55 yaş aralığında (X kuşağı), %47,4 (n=145) kişi 21-40 yaş aralığında (Y kuşağı), %28,8 (n=88) kişi 20 yaş ve altındadır (Z kuşağı); Evlilerin oranı %33,3 (n=102), bekârların oranı % 66,7 (n=204); Mezuniyet durumuna göre oranlar, ilköğretim %0,7 (n=2), ortaöğretim %30,1 (n=92), ön lisans %24,8 (n=76), lisans %35 (n=107), lisansüstü %9,5 (n=29) şeklindedir.

Verileri toplama araçları ve teknikleri

Paternalist liderlik ölçeği: Çalışmada, paternalist lider davranışlarını ölçmek için Aycan vd. (2006) tarafından oluşturulan 10 maddeli ölçekten faydalanılmıştır. Ölçek tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğe, “yöneticim, çalışanlarına karşı bir aile büyüğü (baba/anne veya abi/abla) gibi davranır” örnek ifade olarak verilebilir. Ölçeğin cronbach alpha değeri 0.91’dir. Şendoğdu ve Erdirençelebi (2014:262) yaptıkları çalışmada ölçeğin cronbach alpha değerini 0.95; Cesur vd. (2015: 103) yaptıkları çalışmada ölçeğin cronbach alpha değerini 0.87; Özkacar (2020: 112) yaptığı çalışmada ölçeğin cronbach alpha değerini 0.91 olarak bulmuştur.

İş performansı ölçeği: Çalışmada, performansı ölçmek amacıyla Goodman ve Svyantek (1999)'in iş performansını, bağlamsal performans ve görev performansı şeklinde ölçtüğü iki başlıklı ölçek kullanılmıştır. Bağlamsal performans 16, görev performansı 9 madde ile ölçülmüştür. Bağlamsal performans ölçeğine, “işimin bir parçası olmasa da bölümümde işe yeni başlayan kişilerin işe alışmalarına yardımcı olurum” örnek ifade olarak verilebilir. Görev performansı ölçeğine, “işin amaçlarına ulaşmasını planlarım ve verilen görevi tamamlanması gereken zamanda tamamlarım” örnek ifade olarak verilebilir. Ölçeklerin cronbach alpha değerleri, bağlamsal performansın 0.82; görev performansının 0.79; genel iş performansının 0.88’dir. Ölçeği daha önce Bakker (2008), Demerouti (2014), Polatçı (2014) ve Harmancı (2018)’da kullanmışlardır (Eryılmaz, 2020: 202). Bu çalışmalarda Bakker (2008: 407), cronbach alpha değerini 0.90; Demerouti vd. (2014: 64), 0.64; Polatçı (2014: 120) cronbach alpha değerini bağlamsal performansta 0,91, görev performansında 0,91 ve genel performansta 0,93 olarak bulmuştur. Harmancı (2018: 329), bağlamsal performansın cronbach alpha değerini 0.80, görev performansının cronbach alpha değerini ise 0.86; olarak tespit etmiştir.

Kuşaklar ölçeği: Kuşaklar, demografik değişkenler kısmında yer alan yaş aralığına göre belirlenmiştir. Yaş aralıkları ise yazında sıklıkla karşılaşılan (Crampton ve Hodge, 2009: 1; Becton vd., 2014: 3) 1965-1979 tarih aralığında doğanlar X Kuşağı, 1980-1999 tarih aralığında doğanlar Y Kuşağı ve 2000 yılı ve sonrası doğanlar Z Kuşağı olarak sınıflandırılmıştır. Örneklemi oluşturan kişilerden (306 kişi) 73’ü (%23.9) X kuşağına, 145’i (%47,4) Y kuşağına, 88’i (%28,8) Z kuşağına aittir. Kuşakların bu şekilde sınıflandırılmasını Keleş (2011); Balcı ve Bozkurt (2013); Adıgüzel vd. (2014)’de kullanmıştır.

Verilerin analizi

Verilerin analizine geçmeden önce, veri setinin normal dağılıp dağılmadığını tespit etmek amacıyla “basıklık (*kurtosis*) ve çarpıklık (*skewness*) değerlerine” (Hair vd., 2010: 70; Eroğlu, 2010: 212) bakılmıştır. Basıklık ve çarpıklık değerleri bazı çalışmacılara (Mertler ve Vannatta (2005)) göre -1 ve +1 arasında olması durumunda (Çokluk vd., 2016: 16); bazı çalışmacılara (DeCarlo (1997)) göre ise -3 ve +3 arasında olması durumunda verilerin normal dağıldığı kabul edilebilir. Çalışmada paternalist liderlik ölçeğinin (basıklık 0.26, çarpıklık -0.60) ve iş performansı ölçeğinin (basıklık 1.79, çarpıklık -0.77) basıklık ve çarpıklık değerlerinin normal aralıklarda olduğu görülmüştür. Bu kapsamda veri setlerinin normal dağıldığı söylenebilir.

Doğrulayıcı faktör analizi

Faktör analizi, birbiri ile ilişkili değişkenleri daha az sayıda değişkene dönüştürerek az sayıda faktör ile analiz yapmayı sağlayan bir tekniktir. Çalışmada, daha önce belirlenmiş, çalışmalarda kullanılmış ve test edilmiş faktörleri test etmek amacıyla kullanılan doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır (Pallant, 2007: 179; İslamoğlu ve Alnıaçık, 2016: 416). Doğrulayıcı faktör analizi çerçevesinde, standardize çözümlene değerlerinin 1’in üzerinde ve 0.50’nin altında olmaması; t değerlerinin 1.96’nın altında olmaması; ayrıca uyum iyiliği indekslerinin de kabul edilebilir seviyede bulunması gerekir (Hair vd., 2010’dan aktaran Akgündüz ve Çakıcı, 2015: 34). Bu çerçevede, çalışmada kullanılan ölçeklere doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Çalışmanın modelinde, paternalist liderliği ölçmek için tek faktörden, iş performansını ölçmek için iki faktörden (bağlamsal performans ve görev performansı) yararlanılmıştır. Paternalist liderlik ölçeğinin uyum iyiliği değerleri, kıkare (X^2) değeri 100.30, serbestlik derecesi (*df*) 35, kıkare serbestlik derecesi oranı (X^2/df) 2.86, kök ortalama kare yaklaşımı hatası (RMSEA) 0.07, karşılaştırmalı uyum indexi (CFI) 0.98, normlanmış uyum indexi (NFI) 0.97 ve düzeltilmiş uyum iyiliği indexi (AGFI) 0.90’dır. Paternalist liderlik ölçeğinde bütün faktör yükleri 0.50’den yüksek çıkmıştır. Ayrıca tüm t değerlerinin de anlamlı olduğu ($t > +/-1.96$) görülmüştür. İş performansı ölçeğinin uyum iyiliği değerleri, kıkare (X^2) değeri 703.39, serbestlik derecesi (*df*) 170, kıkare serbestlik derecesi oranı (X^2/df) 4.13, kök ortalama kare yaklaşımı hatası (RMSEA) 0.10, karşılaştırmalı uyum indexi (CFI) 0.96, normlanmış uyum indexi (NFI) 0.94 ve düzeltilmiş uyum iyiliği indexi (AGFI) 0.77’dir. İş performansı ölçeğinde bağlamsal performansla ait 4., 8., 9., 10. maddeler ve görev performansına ait 8. maddenin faktör yükleri 0.50 (Hair vd., 2010: 678)’den düşük olması nedeniyle bu maddeler analizlere dahil edilmemiştir.

Çalışmanın uygulama (anket) kısmında kişilerin kendi kendini değerlendirmesi, paternalist liderlik davranışları ve iş performansının aynı ölçeklerle, belirli bir süre zarfında ve aynı katılımcılar aracılığı

ile doldurulmasından ötürü ortak yöntem yanlılığı (varyansı) (Common Method Variance) ihtimali olabilir. Ortak yöntem varyansı bulunması durumunda, ölçülen değişkenler arasındaki ilişkiler, gerçekte var olmayan bir şekilde bulunabilir, bu durum ölçeğin geçerliliğini, Tip I ve Tip II sistematik ölçme hatalarının ortaya çıkmasına sebep olabilir (Bolat, 2017:150). Podsakoff vd. (2003: 889)'ne göre bu eğilimi tespit etmek amacıyla alanyazında en yaygın kullanılan tekniklerden biri olan ve bütün değişkenlerin tek faktöre yüklendiği Harman'ın tek faktör testi (Harman's single factor test) yapılmıştır. Bu test sonucunda, ortak yöntem yanlılığından (varyansından) bahsetmek için, ilk faktörün toplam varyansın büyük kısmını tek başına açıklaması veya analiz sonucunda tek bir faktörün bulunması gerekir. Değişkenlerine ait toplam 35 ifadeye döngüsüz faktör analizi yapılmıştır. Döngüsüz faktör analizine göre, öz değeri 1'den yüksek dört faktör bulunmuştur. Toplam varyansın birinci faktör %36,01'ini, ikinci faktör %12,34'ünü, üçüncü faktör %5,13'ünü ve son olarak dördüncü faktör %3,94'ünü açıklamaktadır. Bu bilgiler ışığında, çalışmada ortak yöntem yanlılığı (varyansı)'nın olduğu söylenemez.

Tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon analizi sonuçları

Paternalist liderlik, genel olarak iş performansı, bağlamsal performans ve görev performansı arasındaki ilişkiler ile bu değişkenlerin ortalamaları, standart sapmaları ve güvenilirlik değerleri (katsayıları) Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Değişkenlerin ortalamaları, standart sapma değerleri, güvenilirlik değerleri (katsayıları) ve korelasyon katsayıları

Değişkenler	Ort.	SS	1	2	3	4
1. Paternalist Liderlik	3.63	0.80	(0.91)			
2. İş Performansı	4.02	0.54	0.48**	(0.88)		
3. Bağlamsal Performansı	4.04	0.56	0.51**	0.95**	(0.82)	
4. Görev Performansı	3.98	0.61	0.37**	0.90**	0.73**	(0.79)

Not: Değişkenlere ait Cronbach Alpha değerleri parantez içinde verilmiştir, $N = 306$; ** $p < 0.01$

Tablo 1'deki gösterilen korelasyon analizi sonuçlarına göre, paternalist liderlik ile iş performansı ($r = 0.48$, $p < 0.01$); bağlamsal performans ($r = 0.51$, $p < 0.01$) ve görev performansı ($r = 0.37$, $p < 0.01$) arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler tespit edilmiştir.

Regresyon analizi sonuçları

Paternalist liderliğin iş performansı ve alt boyutlarına etkisini belirlemek amacıyla basit regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizinin sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Paternalist liderliğin iş performansı ve alt boyutlarına etkisini belirlemeye yönelik basit regresyon analizi

Değişkenler	İş Performansı	Bağlamsal Performans	Görev Performansı
	β	β	β
Regresyon Sabiti	2.830	2.751	2.950
1. Paternalist Liderlik	0.48**	0.51**	0.37**
F	93.177	105.804	49.262
R	0.484	0.508	0.373
R ²	0.235	0.258	0.139

Not: Standardize edilmiş beta (β) değerleri dikkate alınmıştır, $N = 306$; ** $p < 0.01$

Regresyon analizi sonuçlarına göre; paternalist liderliğin, iş performansı ($\beta = 0.48, p < 0.01$), bağlamsal performans ($\beta = 0.51, p < 0.01$) ve görev performansı ($\beta = 0.37, p < 0.01$) üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre, *hipotez 1*, *hipotez 1a* ve *hipotez 1b* kabul edilmiştir.

Paternalist liderliğin iş performansı üzerindeki etkisinde kuşakların düzenleyici etkisini belirlemeye yönelik analizler

Çalışmanın bu kısmında, paternalist liderliğin iş performansı üzerindeki etkisinde X, Y ve Z kuşaklarının düzenleyici bir rolü olup olmadığı ile ilgili analizler yapılmıştır. Düzenleyici etki analizleri sırasıyla X ve Y kuşakları, X ve Z kuşakları, Y ve Z kuşakları olarak analiz edilmiştir.

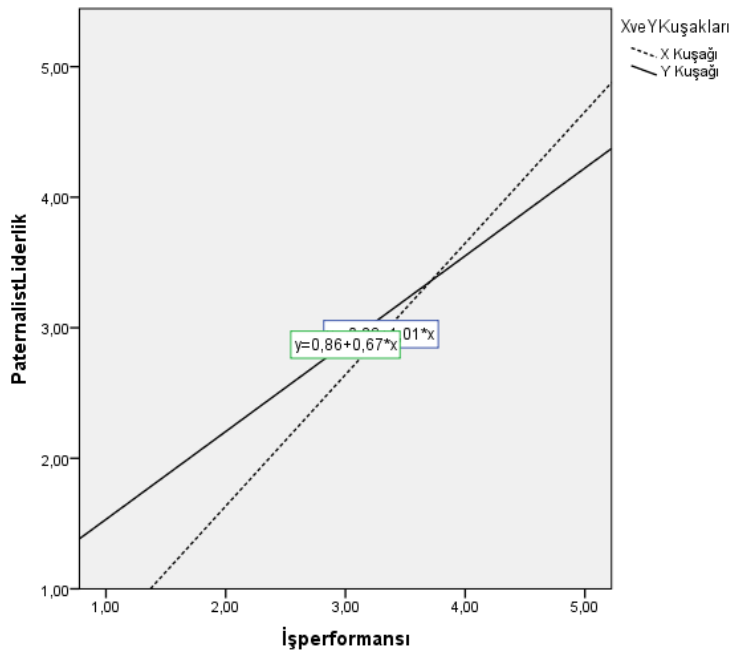
Tablo 3: Paternalist liderliğin iş performansı üzerindeki etkisinde X ve Y kuşaklarının düzenleyici etkisi

Değişkenler	İş Performansı	
	β	
Model		
Regresyon Sabiti	4.035	
1. Paternalist Liderlik	0.74**	
2. X-Y Kuşakları	0.04	
3. Paternalist Liderlik* X-Y Kuşakları	-0.26**	
F	29.147	
R	0.538	
R ²	0.290	

Not: Standartlaştırılmamış beta (β) değerleri kullanılmıştır, $N = 218$; ** $p < 0.01$ * $p < 0.05$

Tablo 3'te paternalist liderlik ve iş performansı ilişkisinde X ve Y kuşaklarının düzenleyici etkisini belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları görülmektedir. Bu sonuçlara göre, X ve Y kuşaklarının ($\beta = -0.26, p < 0.01$) düzenleyici etkisi tespit edilmiştir. Düzenleyici etkiyi daha iyi anlamak için eğim analizi sonuçlarına bakılmıştır. Bu sonuçlara göre X kuşağında, paternalist liderliğin iş performansı üzerindeki etkisi ($\beta = 0.48, p < 0.01$); Y kuşağında ise ($\beta = 0.22, p < 0.01$)'dir. Paternalist liderliğin iş performansı üzerindeki etkisi, X ve Y kuşaklarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Bu fark grafik yardımıyla da görülebilir.

Grafik 1: Paternalist liderlik ve iş performansı ilişkisinde X ve Y kuşaklarının düzenleyici etkisi

Tablo 3 ve grafik 1'e göre, *hipotez 2a* kabul edilmiştir.

Tablo 4: Paternalist liderliğin iş performansı üzerindeki etkisinde X ve Z kuşaklarının düzenleyici etkisi

Değişkenler	İş Performansı
	β
Model	
Regresyon Sabiti	4.177
1. Paternalist Liderlik	0.56**
2. X-Z Kuşakları	-0.11
3. Paternalist Liderlik* X-Z Kuşakları	-0.07
F	32.534
R	0.619
R ²	0.383

Not: Standartlaştırılmamış beta (β) değerleri kullanılmıştır, $N = 161$; ** $p < 0.01$ * $p < 0.05$

Tablo 4'te de görüldüğü gibi paternalist liderlik ve iş performansı ilişkisinde X ve Z kuşaklarının düzenleyici etkisini belirlemek için regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, X ve Z kuşaklarının ($\beta = -0.07$, $p > 0.05$) düzenleyici etkisi tespit edilememiştir. Başka bir ifadeyle, paternalist liderliğin iş performansı üzerindeki etkisi, X ve Z kuşaklarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır. Bu sonuca göre, *hipotez 2b* reddedilmiştir.

Tablo 5: Paternalist liderliğin iş performansı üzerindeki etkisinde Y ve Z kuşaklarının düzenleyici etkisi

Değişkenler	İş Performansı
	β
Model	
Regresyon Sabiti	4.666
1. Paternalist Liderlik	-0.01
2. Y-Z Kuşakları	-0.28
3. Paternalist Liderlik* Y-Z Kuşakları	0.12
F	23.877
R	0.488
R ²	0.238

Not: Standartlaştırılmamış beta (β) değerleri kullanılmıştır, $N = 233$; ** $p < 0.01$ * $p < 0.05$

Tablo 5'te de görüldüğü gibi, paternalist liderlik ve iş performansı ilişkisinde Y ve Z kuşaklarının düzenleyici etkisini belirlemek için regresyon analizi yapılmıştır. Bu sonuçlara göre, Y ve Z kuşaklarının ($\beta = 0.12$, $p > 0.05$) düzenleyici etkisi tespit edilememiştir. Başka bir ifadeyle, paternalist liderliğin iş performansı üzerindeki etkisi, Y ve Z kuşaklarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır. Bu sonuca göre, *hipotez 2c* reddedilmiştir.

Tablo 3, 4 ve 5'te yer alan analizlere bakıldığında *hipotez 2a* kabul edilirken *hipotez 2b* ve *hipotez 2c* reddedilmiştir. Bu çerçevede, *hipotez 2* kısmen kabul edilmiştir.

Bulgular ve tartışma

Çalışmanın bulgularına göre, paternalist liderliğin iş performansı ve alt boyutları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlara göre, paternalist liderliğin iş performansı ($\beta = 0.48$, $p < 0.01$), bağlamsal performans ($\beta = 0.51$, $p < 0.01$) ve görev performansı ($\beta = 0.37$, $p < 0.01$) üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkisi tespit edilmiştir. Ayrıca paternalist liderliğin iş performansı üzerindeki etkisinde kuşakların düzenleyici etkisine bakılmıştır. Düzenleyici etki analizi bulguların göre, paternalist liderlik ve iş performansı ilişkisinde X ve Y kuşaklarının ($\beta = -0.26$, $p < 0.01$) düzenleyici bulunmuştur. Başka bir ifadeyle, paternalist liderliğin iş performansı üzerindeki etkisi, X ve Y kuşaklarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Öte yandan paternalist liderlik ve iş

performansı ilişkisinde, X ve Z kuşaklarının ($\beta = -0.07, p > 0.05$) ve Y ve Z kuşaklarının ($\beta = 0.12, p > 0.05$) düzenleyici etkisi tespit edilememiştir. Bu analiz sonuçlarına göre, hipotez 1, hipotez 1a, hipotez 1b, hipotez 2a kabul edilmiştir. Hipotez 2b ve hipotez 2c reddedilmiştir. Bu durumda, hipotez 2 kısmen kabul edilmiştir.

Sonuç ve öneriler

Günümüzde örgütlerde, işgücünü daha verimli kullanmak amacıyla aynı örgütte çalışan ancak farklı deneyimleri nedeniyle iş yapma usulleri, işe ve çalışmaya bakış açıları, işe ve yöneticilere yönelik tutumları vb. konularda farklılıklara sahip kuşakları anlayabilmenin ve bu farklılıkları yönetebilmenin önemi görece arttığı söylenebilir. Bu kapsamda bu çalışmada, Doğu kültürlerine özgü olan paternalist liderlik tarzının iş performansına ve alt boyutlarına etkisi ve bu etkinin farklı kuşaklar (X, Y ve Z) açısından değişip değişmediği; başka bir ifadeyle kuşakların algı, tutum, davranış, işe ve çalışmaya yönelik değerlendirmeleri açısından paternalist liderliği nasıl gördükleri ve bunun iş performanslarını farklılaştırıp farklılaşdırmayacağı incelenmiştir. Başka bir deyişle, bu çalışmanın aşağıda sıralanan dört temel amacı vardır. Bu amaçlar, paternalist liderlik ile iş performansı arasındaki ilişkiyi belirlemek, paternalist liderlik ile iş performansı ilişkisinde X ve Y kuşaklarının düzenleyici etkisinin olup olmadığını belirlemek, paternalist liderlik ile iş performansı ilişkisinde X ve Z kuşaklarının düzenleyici etkisinin olup olmadığını belirlemek, paternalist liderlik ile iş performansı ilişkisinde Y ve Z kuşaklarının düzenleyici etkisinin olup olmadığını belirlemek, şeklinde sıralanabilir.

Çalışmanın sonuçları özetlenecek olursa; paternalist liderlik ile iş performansı ve alt boyutları arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan analizlere göre; paternalist liderlik ile iş performansı, bağlamsal performans ve görev performansı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişkiler tespit edilmiştir. Alanyazındaki çalışmalara bakıldığında, paternalist liderlik ile iş performansı arasındaki ilişkiye yönelik sonuçlar, Cheng ve Jen (2005), Wu vd. (2011), Wu vd. (2012), Chen vd. (2014), Wang vd. (2018:691) ve Ugurluoglu vd. (2018)'nin çalışmalarını destekler niteliktedir. Ayrıca, paternalist liderlik ile iş performansı ilişkisinde X ve Y kuşaklarının düzenleyici etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizine göre, X ve Y kuşaklarının ($\beta = -0.26, p < 0.01$) düzenleyici etkisi tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle, paternalist liderliğin iş performansı üzerindeki etkisi, X ve Y kuşaklarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Paternalist liderlik ile iş performansı ilişkisinde X ve Z kuşaklarının düzenleyici etkisini tespit etmek için yapılan regresyon analizine göre, X ve Z kuşaklarının ($\beta = -0.07, p > 0.05$) düzenleyici etkisi tespit edilememiştir. Paternalist liderlik ile iş performansı ilişkisinde Y ve Z kuşaklarının düzenleyici etkisini saptamak için yapılan regresyon analizine göre, Y ve Z kuşaklarının ($\beta = 0.12, p > 0.05$) düzenleyici etkisi saptanamamıştır.

Paternalist liderliğin iş performansı, bağlamsal performans ve görev performansı üzerindeki etkisi alanyazında yapılan diğer görgül çalışmalarda da (Cheng ve Jen, 2005) bulunan sonuçlara benzer şekilde anlamlı ve pozitif etki, şeklindedir. Ayrıca paternalist liderliğin, iş performansı üzerindeki etkisinde X ve Y kuşaklarının düzenleyici bir rolü olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, paternalist liderliğin iş performansı üzerindeki etkisi, X ve Y kuşaklarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Grafik 1'den de anlaşılacağı gibi paternalist lider davranışları attıkça X kuşağının iş performansı, Y kuşağına göre daha fazla artmaktadır. Buradan hareketle Y kuşağının, X kuşağına görece daha esnek çalışma şartlarını tercih ettiğini söylemek mümkündür. Başka bir deyişle, Y kuşağı için esnek (zaman, mekan vb. açılardan) çalışma şartları, kararlara katılım, danışman rolünde yöneticiler, esnek örgüt yapıları gibi beklentiler iş performanslarını olumlu etkileyecektir. X kuşağı zamanla iş hayatından çekilmesi ve yerini Y ve Z kuşaklarına bırakması, örgütlerin Y ve Z kuşağının çalışma hayatından beklentilerini daha fazla önemsemelerini gerektirecektir. Öte yandan, paternalist liderliğin, iş performansı üzerindeki etkisinde X ve Z, Y ve Z kuşaklarının düzenleyici bir rolü beklendiğinin aksine tespit edilememiştir. Bunun nedeni; Z kuşağının örneklem büyüklüğü, ekonomik koşulların olumsuz etkisi, Kültürel anlamda kolektivist (toplulukçu) toplumun sosyal etki çerçevesindeki baskısı, çalışmanın güç mesafesinin yüksek olduğu bir toplumda yapılmış olması gibi nedenlere bağlı olabilir.

Alanyazın incelendiğinde paternalist liderlik, iş performansı ve kuşak kavramlarının önemsenen ve sıklıkla çalışılan konular arasında olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, çalışmanın paternalist liderlik,

ve iş performansı ilişkisinde farklı kuşakları değerlendirmesi konusunda yazına önemli bir katkı sağlayacağı söylenebilir.

Araştırma veri toplanan bölgelerle (Antalya, Balıkesir ve Çanakkale) sınırlıdır. Çalışmanın değişkenleri, uygulama sırasında kullanılan ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlik boyutlarıyla sınırlıdır. Daha sonraki çalışmalarda, daha geniş bir örnekleme ulaşmak ve araştırmayı farklı sektörlerde de yapmak çalışmanın genellenebilirliğinin için faydalı olacaktır. Çalışmada sosyal beğenilirlik, ölçülmemiştir. Sosyal beğenilirlik; kişilerin kendi algı, tutum, düşünce ve fikirlerinden çok, topluma ve sosyal çevreye göre cevaplar verme eğilimi olarak ifade edilebilir (Crowne ve Marlowe, 1960: 349-350). Sonraki çalışmalarda (özellikle iş performansı ölçülürken), sosyal beğenilirliği ölçmek amacıyla anket formuna sosyal beğenilirlik ölçekleri eklemek faydalı olacaktır. Diğer yandan, iş performansını ölçerken kendi kendini değerlendirme ve tek yöntem kullanılmıştır. İş performansını ölçerken birden farklı yöntemin kullanılması (360 derece performans değerlendirme, çoklu dönüt sistemi gibi) ve değerlendirme hatalarına düşülmemesini, daha sağlıklı sonuçlara ulaşmayı sağlayacaktır (İlsev, 2014: 185; Ertürk, 2018: 225).

Kuşak, aynı zaman aralığında (yaklaşık 20-25 yıl) benzer olayları deneyimleyen insan topluluğu, olarak tanımlanabilir (Ryder, 1985: 845). Kişiler, benzer deneyimler aracılığıyla kendi kuşak üyeleri ile benzer özellikler gösterirken; diğer kuşak üyelerinden örgütlerden beklentiler, iş ve çalışma hayatına verilen önem, yöneticilere ve iş arkadaşlarına yönelik tutum vb. açılardan farklılaşabilirler. Ancak bu farklılaşma ve farklılaşmanın etkilerini sadece kuşaklar açısından ele almak yanlış olur. Başka bir deyişle çalışmaya kişilik, kişilik tipleri, kişilik modelleri (beş faktör kişilik modeli gibi), örgüt kültürü, kişi iş uyumu vb. çerçeveden bakmak alanyazına katkı sağlayacaktır. Öte yandan, paternalist lider davranışları emik yaklaşım çerçevesinde ele alınmıştır. Benzer şekilde emik yaklaşımdan hareketle çalışmayı Hofstede (1984: 82-84) ve Hofstede (2011: 15)'in ulusal kültür boyutları ile birlikte (özellikle gücün toplumda nasıl dağıldığı ile ilgili bir kavram olan güç mesafesi (aralığı), belirsizliğin toplum tarafından nasıl algılandığı ile ilgili bir kavram olan belirsizlikten kaçınma ve diğer boyutlar olan bireyci toplumlar/çoğulcu toplumlar, eril toplumlar/dişil toplumlar) ele alınmasının ve değerlendirilmesinin yazına katkı sağlayacağı söylenebilir.

Alanyazında da ifade edildiği gibi, paternalist liderler çalışanlarından bağlılık ve sadakat beklerken karşılığında onları koruyup kollamak, onların yerine iyilikleri için kararlar almak vb. özelliklere sahiptir. Ancak politik becerisi yüksek olan kişiler sosyal açıkgozluluk, kişilerarası ilişkilerde etkileme, ilişki kurma ve samimi görünme (Ferris vd., 2007: 297) becerileri aracılığıyla liderlerini etkileyerek iç grupta yer alarak amaçlarına daha hızlı ulaşabileceklerdir (Farh ve Cheng, 2000: 92-93). Buradan hareketle paternalist liderliği, politik beceri ve lider üye etkileşimi kapsamında da ele almak faydalı olabilir.

Kaynakça

- Adıgüzel, O., Batur, H. Z. ve Eksili, N. (2014). Kuşakların değişen yüzü ve Y kuşağı ile ortaya çıkan yeni çalışma tarzı: Mobil yakalılar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 165-182.
- Aguinis, H. (2013). *Performance management* (3. Bs.). Pearson Prentice Hall.
- Aguinis, H., Joo, H. ve Gottfredson, R. K. (2012). Performance management universals: Think globally and locally. *Business Horizons*, 55, 385-392. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2012.03.004>
- Akgündüz, Y. ve Çakıcı, A. C. (2015). Algılanan örgütsel desteğin örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisinde örgütsel stresin aracılık rolü: Beş yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma. *Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(2), 29-41.
- Armstrong, M. (2006). *A handbook of human resource management practice*. (10. Bs.). Kogan Page, London.
- Aycan, Z. (2001). Paternalizm: Yönetim ve liderlik anlayışına ilişkin üç görgül çalışma. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-26.
- Aycan, Z. (2006). Paternalism. U. Kim, K. S. Yang ve K. K. Hwang (Ed.). *In Indigenous and Cultural Psychology Understanding People in Context* içinde (ss. 445-466) Springer.
- Aydın, G. Ç. ve Başol, O. (2014). X ve Y kuşağı: Çalışmanın anlamında bir değişme var mı?. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(4), 1-15.

- Ayhün, S. E. (2013). Kuşaklar arasındaki farklılıklar ve örgütsel yansımaları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 93-112.
- Bakker, A. B. (2008). The work-related flow inventory: Construction and initial validation of the WOLF. *Journal of Vocational Behavior*, 72(3), 400-414.
- Balcı A. ve Bozkurt, S. (2013). Job expectations of generation X and Y teachers in Turkey. *World Applied Sciences Journal*, 21(4), 599-614.
- Bayarçelik, E. B. ve Hıdır, A. H. (2020). Kuşaklara göre iş tatmini, tükenmişlik ve iş yaşam dengesi. *International Journal of Management and Administration*, 4(7), 54-70. <https://doi.org/10.29064/ijma.665688>
- Becton, J. B., Walker, H. J. ve Jones-Farmer, A. (2014). Generational differences in workplace behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 44(3), 175-189.
- Bolat, O. İ. (2017). *İşletme hizmet verme yatkınlığı ve tükenmişlik ilişkisi: Çalışan hizmet verme yatkınlığı ve duygusal emeğin etkisi*. (1. Bs.). Detay Yayıncılık: Ankara.
- Borman, W. C. ve Motowidlo, S. J. (1997). Task performance and contextual performance: The meaning for personnel selection research. *Human Performance*, 10, 99-109. https://doi.org/10.1207/s15327043hup1002_3
- Cesur, D. K., Erkilet, A. ve Tatlan, H. H. (2015). Paternalist liderlik ve örgüt kültürü ilişkisi: Sakarya üniversitesi örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 14(1), 87-116.
- Chen, X. P., Eberly, M. B., Chiang, T. J., Farh, J. L. ve Cheng, B. S. (2014). Affective trust in Chinese leaders: Linking paternalistic leadership to employee performance. *Journal of Management*, 40(3), 796-819.
- Cheng, B. S. ve Jen, C. K. (2005). The contingent model of paternalistic leadership: Subordinate dependence and leader competence. In *Annual Meeting of Academy of Management*.
- Cheng, B. S., Chou, L. F., Wu, T. Y., Huang, M. P. ve Farh, J. L. (2004). Paternalistic leadership and subordinate responses: Establishing a leadership model in Chinese organizations. *Asian Journal of Social Psychology*, 7(1), 89-117.
- Crampton, S. M. ve Hodge, J. W. (2009). Generation Y: Unchartered territory. *Journal of Business & Economics Research*, 7(4), 1-6.
- Crowne, D. P. ve Marlowe, D. (1960). A new scale of social desirability independent of psychopathology. *Journal of Consulting Psychology*, 24(4), 349-354.
- Çakmak, F. (2013). *Kohort analizi ile Türkiye'deki istihdamın kuşaklara göre incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Çankır, B. ve Çelik, D.S. (2018). Çalışan performansı ve mali performans: Pozitif ses çıkarma, psikolojik iyi oluş ve çalışmaya tutkunluk ile ilişkileri ve otel işletmeleri örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 54-67. <http://dx.doi.org/10.17336/igusbd.387588>
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. (4. Bs.). Pagem Akademi.
- Çöp, S. ve Doğanay, A. (2020). Algılanan liderlik iletişiminin iş performansı ve iş tatminine etkisi: 4 ve 5 yıldızlı otel çalışanları üzerine bir araştırma. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 34-49. <https://doi.org/10.17336/igusbd.568236>
- Deca, L. (2016). Beyond the stereotypes of generations X, Y and Z: Higher education for democratic innovation and enhancing citizens engagement. *Higher Education for Democratic Innovation*, 1-9.
- DeCarlo, L. T. (1997). On the meaning and use of kurtosis. *Psychological Methods*, 2(3), 292-307.
- Demerouti, E., Xanthopoulou, D., Tsaousis, I. ve Bakker, A. B. (2014). Disentangling task and contextual performance: A multitrait-multimethod approach. *Journal of Personnel Psychology*, 13(2), 59-69. [Doi: 10.1027/1866-5888/a000104](https://doi.org/10.1027/1866-5888/a000104)
- Denisi, A. S. ve Murphy K. R. (2017). Performance appraisal and performance management: 100 years of progress. *Journal of Applied Psychology*, 102(3), 421-433. <http://dx.doi.org/10.1037/apl0000085.supp>
- Doğanbaş, Z. E. (2017). *Dönüşümcü liderlik ile iş tatmini arasındaki ilişkinin incelenmesi: Kuşaklar arası farklılık* [Yüksek Lisans Tezi]. Çankaya Üniversitesi.
- Dorfman, P. W. ve House, R. J. (2004). Cultural influences on organizational leadership: Literature review, theoretical rationale, and globe project goals. R. J. House, P. J. Hanges, M. Javidan, P.

- W. Dorfman ve V. Gupta (Ed.), *Culture, leadership and organizations the GLOBE study of 62 societies* içinde (ss. 51-67). Sage Publications.
- Egri, C. P. ve Ralston, D. A. (2004). Generation cohorts and personal values: A comparison of China and the United States. *Organization Science*, 15(2), 210-220.
- Erkenekli, M. (2012). Kültürel değer çalışmalarında yöntem ve sosyolojik araştırmalar için bir model önerisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 221-230.
- Eroğlu, A. (2010). Çok değişkenli istatistik tekniklerin varsayımları. Ş. Kalaycı (Ed.), *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* içinde (s. 207-230). 5. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Ertürk, M. (2018). *İnsan kaynakları yönetimi*. (2. Bs.). Beta Basım Yayım.
- Eryılmaz, İ. (2020). İş performansı. S. Polatçı (Ed.), *kuramsal temelleriyle örgütsel davranış ölçekleri rehberi* içinde (ss. 195-204). 1. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Farh, J. L. ve Cheng, B. S. (2000). A cultural analysis of paternalistic leadership in chinese organizations. T. Li, A. Tsui ve E. Weldon (Ed.), *Management and organizations in the Chinese context* içinde (ss. 84-127). Palgrave Macmillan, London.
- Feinberg, J. (1971). Legal paternalism. *Canadian Journal of Philosophy*, 1(1), 105-124.
- Ferris, G.R. Treadway, D. C. Perrewe, P. L. Brouer, R. L. Douglas, C. ve Lux. S. (2007). Political skill in organizations, *Journal of Management*, 33(3), 290-320.
- Gaidhani, S., Arora, L. ve Sharma, B. K. (2019). Understanding the attitude of generation Z towards workplace. *International Journal of Management, Technology and Engineering*, 9(1), 2804-2812.
- Goodman, S. A. ve Svyantek, D. J. (1999). Person-organizational fit and contextual performance: Do shared values matter. *Journal of Vocational Behavior*, 55(2), 254-275.
- Gürbüz, S. (2015). Kuşak farklılıkları: mit mi, gerçek mi? *İş ve İnsan Dergisi*, 2(1), 39-57. [Doi: 10.18394/iid.80342](https://doi.org/10.18394/iid.80342)
- Hair, J., Black, W., Babin, B. ve Anderson, R. (2010). *Multivariate data analysis*. (7. Bs.). Pearson Education.
- Harmancı, K. Y. (2018). Örgütsel yaşamda kişilik ve performans ilişkisinde pozitif duygusallığın aracı rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 321-341.
- Hayek, M., Novicevic, M. M., Humphreys, J. H. ve Jones, N. (2010). Ending the denial of slavery in management history: paternalistic leadership of joseph emory davis. *Journal of Management History*, 16(3), 367-379. <https://doi.org/10.1108/17511341011051252>
- Hofstede, G. (1984). Cultural dimensions in management and planning. *Asia Pacific Journal of Management*, 1(2), 81-99.
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures: the Hofstede model in context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 8(2), 1-26.
- Hu, J., Herrick, C. ve Hodgins, K. A. (2004). Managing the multigenerational nursing team. *The Health Care Manager*, 23(4), 334-340.
- Hung, K. H., Gu, F. F. ve Yim, C. K. B. (2007). A social institutional approach to identifying generation cohorts in China with a comparison with American consumers. *Journal of International Business Studies*, 38(5), 836-853.
- İlsev, A. (2014). İnsan kaynakları yönetiminde performans yönetimi ve değerlendirmesi. A. Ergeneli (Ed.), *insan kaynakları yönetimi* içinde (ss. 177-205). Nobel Akademik Yayıncılık.
- İslamoğlu, A. H. ve Alnıaçık, Ü. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. (5. Bs.). Beta Basım Yayın, İstanbul.
- Jawabreh, O., Masa, R., Mahmoud, R. ve Hamasha, S.A. (2020). Factors influencing the employees service performances in hospitality industry case study aqba five stars hotel. *Geo Journal of Tourism and Geosites*, 29(2), 649-661. <https://doi.org/10.30892/gtg.29221-49>
- Jawahar, J. I. M. ve Carr, D. (2007). Conscientiousness and contextual performance. *Journal of Managerial Psychology*, 22(4), 330-349.
- Kaçar, S. (2019). *X, Y ve Z kuşaklarının yönetim tarzlarının karşılaştırılması örnek bir işletme araştırması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Yalova Üniversitesi.
- Karaaslan, S. (2014). *Kuşaklararası farklılıkları örgütler üzerinden anlamak: Bir alan araştırması* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Kaya, M. ve Dinç Elmalı, E. (2021). İş karakteristiklerinin bireysel iş performansı üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik sağlık çalışanları üzerinde bir araştırma. *Journal of Life Economics*, 8(1), 121-131. <https://doi.org/10.15637/jlecon.8.1.12>

- Keleş, H. N. (2011). Y kuşağı çalışanlarının motivasyon profillerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 129-139.
- Kılıçlar, A., Bokurt, İ., Sarıkaya, G. S. ve Şahin, A. (2021). Sosyal medyanın X ve Z kuşağı üzerindeki yemek yeme davranışına etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(1), 531-552. <https://doi.org/10.21325/jotags.2021.802>
- Kibichii, K. E., Kiptum, K. G. ve Chege, K. (2016). Effect of performance management process on employee productivity: A survey of commercial banks in Turkana country. *IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM)*, 18(11), 52-64. <https://doi.org/10.9790/487X-1811045264>
- Köksal, O. (2011). Bir kültürel liderlik paradoksu: paternalizm. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 101-122.
- Kupperschmidt, B. R. (2000). Multigeneration employees: Strategies for effective management. *The Health Care Manager*, 19(1), 65-76.
- Kuran, E. (2019). *Z bir kuşağı anlamak*. (1. Bs.). Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Özaydın, G. ve Çelik, Y. (2020). Liderlik tarzları ve görev performansının tarım işletmelerinde yenilik stratejileri üzerine etkisi (Çumra ilçesi örneği). *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*, 23(1), 181-193. <https://doi.org/10.18016/ksutarimdoga.vi.540374>
- Özer, A. (2013). Çalışanların verimliliği için performans yönetimi. *Kamu-İş*, 13(1), 37-57.
- Özer, E. (2019). Yiyecek içecek bölümü çalışanlarının iş performansı ve işten ayrılma niyetlerine ilişkin algı düzeylerinin belirlenmesi: Afyonkarahisar örneği. *Journal of Tourism Gastronomy Studies*, 7(2), 1012-1034. <https://www.doi.org/10.21325/yod.13.003>
- Özkacar, S. (2020). *Paternalist liderlik ve örgütsel sinizm ilişkisinde Hofstede'in hoşgörü/kısıtlama kültür boyutunun etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi], Balıkesir Üniversitesi.
- Pallant, J. (2007). *SPSS survival manual: a step by step guide to data analysis using SPSS for Windows*. (3. Bs.). McGraw-Hill Education, England.
- Park, S. ve Park, S. (2018). Exploring the generation gap in the workplace in South Korea. *Human Resource Development International*, 21(3), 276-283.
- Pellegrini, E. K. ve Scandura, T. A. (2006). Leader-member exchange (LMX), paternalism, and delegation in the Turkish business culture: An empirical investigation. *Journal of International Business Studies*, 37(2), 264-279. [Doi:10.1057/palgrave.jibs.8400185](https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8400185)
- Pellegrini, E. K. ve Scandura, T. A. (2008). Paternalistic leadership: A review and agenda for future research. *Journal of Management*, 34(3), 566-593. [Doi: 10.1177/0149206308316063](https://doi.org/10.1177/0149206308316063)
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y. ve Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: A critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of applied psychology*, 88(5), 879-903. [Doi: 10.1037/0021-9010.88.5.879](https://doi.org/10.1037/0021-9010.88.5.879)
- Polatci, S. (2014). Psikolojik sermayenin görev ve bağlamsal performans üzerindeki etkileri: Polis teşkilatında bir araştırma/the effects of psychological capital on task and contextual performance: A research on police organization. *Ege Akademik Bakış*, 14(1), 115-124.
- Ryder, N. B. (1985). The cohort as a concept in the study of social change. W. M. Mason (Ed.). *Cohort Analysis in Social Research* içinde. Springer, New York.
- Saracel, N., Taşseven, Ö. ve Kaynak, E. (2016). Türkiye'de çalışan Y kuşağında iş tatmini-motivasyon ilişkisi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 5(1), 50-79.
- Sargut, S. ve Aktaş, M. (2012). Kültür, kültürel değerler ve liderlik. A. Tabak, H. Şeşen ve T. Türköz (Ed.), *Liderlikte güncel yaklaşımlar ve uygulamada kullanılabilecek ölçekler* içinde (ss. 1-24). Detay Yayıncılık.
- Selamat, S. ve Heryanto, H. (2019). Affecting factors in employee performance koto baru sub-district, dharmasraya district. *Archives of Business Research*, 7(7), 142-154.
- Stanley, D. (2010). Multigenerational workforce issues and their implications for leadership in nursing. *Journal of Nursing Management*, 18(7), 846-852. [Doi: 10.1111/j.1365-2834.2010.01158.x](https://doi.org/10.1111/j.1365-2834.2010.01158.x)
- Suber, P. (1999). Paternalism. C. B. Gray (Ed.), *The philosophy of law: an encyclopedia* içinde. Garland Pub. II. New York, London.
- Şalap, K. O. (2016). *Çalışma yaşamında kuşaklar: Kuşakların iş ve özel yaşam dengesine ilişkin yaklaşımları*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

- Şendoğdu, A. A. ve Erdirençelebi, M. (2014). Paternalist liderlik ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(27), 253-274.
- Taş, Y. H. ve Kaçar, S. (2019). X, Y ve Z kuşağı çalışanlarının yönetim tarzları ve bir işletme rneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi-International Journal Of Society Researches*, 18(11), 643-675. <https://doi.org/10.26466/opus.554751>
- Taylor, J. C. (2008). Whither march the cohorts: the validity of generation theory as a determinant of the sociocultural values of Canadian forces personnel. *Toronto: Canadian Forces College National Security Studies Program*.
- Tolay, E. (2020). Paternalist liderlik beklentisi: Y kuşağı işletme öğrencileri üzerine bir araştırma. *İzmir İktisat Dergisi*, 35(1), 123-139. <https://doi.org/10.24988/ije.202035110>
- Toruntay, H. (2011). *Takım rolleri alışması: X ve Y kuşağı üzerinde karşılaştırmalı bir araştırma*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Tz, M. (2004). *İşletmelerde yönetim modelleri Avrupa, Amerika, Japonya, Türkiye uygulamalı*. (1. Bs.). Aktüel Yayınları, Bursa.
- Ugurluoğlu, O., Aldogan, E. U., Turgut, M. ve Ozatkan, Y. (2018). The effect of paternalistic leadership on job performance and intention to leave the job. *Journal of Health Management*, 20(1), 46-55. [Doi: 10.1177/0972063417747700](https://doi.org/10.1177/0972063417747700)
- Uysal, ř. (2015). Performans yönetim sisteminin tanımı, tarihçesi, amaç ve temel unsurlarına genel bir bakış. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 5(2), 32-39.
- nl, O. ve Yürür, S. (2011). Duygusal emek, duygusal tükenme ve görev/bağlamsal performans ilişkisi: Yalova'da hizmet sektörü çalışanları ile bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37, 183-207.
- Wang, A. C., Tsai, C. Y., Dionne, S. D., Yammarino, F. J., Spain, S. M., Ling, H. C., ve Cheng, B. S. (2018). Benevolence-dominant, authoritarianism-dominant, and classical paternalistic leadership: testing their relationships with subordinate performance. *The Leadership Quarterly*, 29(6), 686-697. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2018.06.002>
- Westwood, R. (1997). Harmony and patriarchy: The cultural basis for "paternalistic headship" among the overseas Chinese. *Organization Studies*, 18(3), 445-480. <https://doi.org/10.1177/017084069701800305>
- Wu, M., Huang, X. ve Chan, S. C. (2012). The influencing mechanisms of paternalistic leadership in mainland China. *Asia Pacific Business Review*, 18(4), 631-648. <https://doi.org/10.1080/13602381.2012.690940>
- Wu, M., Huang, X., Li, C. ve Liu, W. (2011). Perceived interactional justice and trust-in-supervisor as mediators for paternalistic leadership. *Management and Organization Review*, 8(1), 97-121. [Doi:10.1111/j.1740-8784.2011.00283.x](https://doi.org/10.1111/j.1740-8784.2011.00283.x)
- www.tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 02.04.2021.
- Yüksek Bilgili, Z. (2013). Türk tipi y kuşağı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45), 342-353.

Etik kurul onayı

Çalışmanın etik kurul onayı, Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler etik kurulunun 08.04.2021 ve 2021/02 sayılı toplantısında alınmıştır. Etik kurul onayına ilişkin evrak tarih ve sayısı, 14.04.2021-E.27584'dr. Belge Doğrulama Kodu: BE6P5NZ5V.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ıkar atışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar atışması bulunmamaktadır.

An analysis of the US discourse and EU policy towards the July 2013 military intervention in Egypt

Mısır'daki Temmuz 2013 askeri müdahalesine yönelik Amerikan söylemi ve AB politikasının bir analizi

Gönderim Tarihi / Received: 22.02.2021

Abdurrahman GÜMÜŞ¹

Kabul Tarihi / Accepted: 29.09.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.885063>

ABSTRACT: The Arab Uprisings in the regional sense came to a halt with the July 2013 military intervention in Egypt. The military intervention constituted a challenge for the global actors in terms of the level of their commitment to the principles and norms such as democracy and human rights. This article analyzes the US discourse towards the military intervention in Egypt by using the method of discourse analysis. Discourse analysis focuses on the reflexive relationship between discourse and context. Thus, the chaotic Egyptian context offers a good test for the US foreign policy. Furthermore, the EU policy during the Arab Uprisings will be addressed as a point of comparison for the US due to its normative character. Despite the support for democratic values and norms at the discursive level, the US foreign policy prioritized the longstanding alliance with Egypt and the Egyptian military based on shared interests. Naming the military intervention as a “coup” would lead to both political and legal consequences like cutting off the aid to the Egyptian military. In addition to the longstanding alliance, the legal consequences of a coup, possible effects of the US position on the European and regional actors as well as the need for keeping its reputation as a reliable ally contributed to cautious discourse and interest-based policy of the US. The US call for returning to a democratic order meant the acceptance of the results of the military intervention in Egypt and the maintenance of the discourse of “democracy promotion”. On the other hand, the EU policies during the Arab Uprisings also reflected a gap between rhetoric and practice, and they ended in another missed opportunity for asserting its normative power. As a result, the military intervention in Egypt confirmed the primacy of interests rather than norms and principles for the Western actors.

Keywords: Discourse, Military intervention, Egypt, EU policy, Democracy

ÖZ: Arap İsyanları, Mısır'daki Temmuz 2013 askeri müdahalesiyle bölgesel anlamda durma noktasına geldi. Askeri müdahale küresel aktörler için de onların demokrasi ve insan hakları gibi prensiplere ve normlara bağlılık düzeyi açısından bir meydan okuma teşkil etti. Bu makale, söylem analizi yöntemini kullanarak Mısır'daki askeri müdahaleye yönelik Amerikan söylemini analiz etmektedir. Söylem analizi, söylem ve bağlam arasındaki karşılıklı ve dönüşlü ilişkiye odaklanır, bu nedenle kaotik Mısır bağlamı, Amerikan dış politikası için iyi bir test niteliği taşımaktadır. Buna ek olarak, Arap İsyanları sürecindeki AB politikasından, AB'nin normatif karakteri nedeniyle ABD için bir karşılaştırma noktası olarak söz edilecektir. Söylem düzeyinde demokratik değerlere ve normlara verilen desteğe rağmen Amerikan dış politikası Mısır ve Mısır ordusuyla ortak çıkarlara dayalı uzun süreli ittifakı önceliklemiştir. Askeri müdahalenin resmen “darbe” olarak isimlendirilmesinin siyasi sonuçlarının yanında Mısır ordusuna yapılan yardımın kesilmesi gibi hukuki sonuçları olacaktır. Uzun süreli ittifakın yanı sıra darbenin hukuki sonuçları, ABD'nin pozisyonunun Avrupalı ve bölgesel aktörler üzerindeki muhtemel etkileri ve ABD'nin güvenilir bir müttefik olma özelliğini koruma ihtiyacı gibi nedenler, ABD'yi temkinli bir söylem ve çıkar merkezli bir politikaya yöneltti. ABD'nin demokratik düzene dönüşüne yönelik çağrısı, Mısır'daki askeri müdahalenin sonuçlarını kabul etmekle beraber demokrasi teşviki (promosyonu) söyleminin devam ettirileceği anlamına geliyordu. Diğer taraftan, Arap İsyanları sürecindeki AB politikaları da söylem ve eylem arasındaki bir boşluğu yansıtıyordu ve AB'nin normatif gücünü öne çıkarmasını sağlayacak bir başka fırsatın daha kaçırılmasıyla sonuçlandı. Sonuç olarak, Mısır'daki askeri müdahale Batılı aktörlerin normlar ve prensipler yerine çıkarlarını önceliğini doğrulamış oldu.

Anahtar Kelimeler: Söylem, Askeri müdahale, Mısır, AB politikası, Demokrasi

¹ Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü/ Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, abdurrahmangumus001@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1746-7876>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Literatür Taraması

Arap İsyanları büyük ölçüde sosyoekonomik nedenler ve otoriter rejimlerden duyulan rahatsızlık gibi iç faktörlere bağlı olarak ortaya çıkmasına karşın sonraki süreçte dış aktörlerin de devreye girmesiyle birlikte isyanların patlak verdiği Ortadoğu ülkelerinde sürecin farklı yönlerine doğru evrildiği bir durum ortaya çıktı. İlk anda isyanların ortaya çıkardığı kaotik atmosfere hazırlıksız yakalandığı gözlemlenen dış aktörler, politikalarını ve söylemlerini yeni konjonktüre uygun hale getirmeye çalışarak süreci kendi kontrollerine alma gayreti içine girdiler. Bu nedenle, Arap İsyanları bölgesel dinamiklerde önemli değişimlere yol açtığı gibi bölgeyle ve bölgedeki aktörlerle yakın ilişki içinde olan dış aktörlerin politikalarında ve ilişkilerinde de önemli dönüşümlere zemin hazırladı. Tunus'ta başlayan ve özellikle Mısır'da Mübarek'in görevi bırakmasıyla bölge geneline yayılan bu değişim ve dönüşüm dalgası, 2013 yılı temmuz ayında yine Mısır'da yaşanan askeri müdahale ile durma noktasına geldi ve bir anlamda karşı devrim çabalarıyla karşılaştı. Dış aktörler arasında hem küresel sistemdeki önemli konumları nedeniyle küresel aktör olarak nitelendirilen özellikleri hem de bölgeyle olan uzun süreli ve yakın ilişkileri nedeniyle ABD ve Avrupa Birliği öne çıkmaktadır.

ABD ve AB gibi küresel aktörlerin demokrasiyi teşvik etmeye yönelik söylemleri, askeri müdahalelere verdikleri tepkiler ve bu konulardaki söylemleri ile politikalarının uyumlu olup olmadığı sorusu çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Literatürdeki çalışmalara baktığımızda ABD ve AB'nin normatif değerler ve özellikle demokrasinin yayılmasını teşvik etme konularında güçlü bir söylem üretmelerine rağmen uyguladıkları politikalar ve gösterdikleri performansın bu söylemi karşılamadığına dair olumsuz görüşlerin çoğunlukta olduğunu görüyoruz. Bu konuda yalnızca küresel aktörlerin suçlanamayacağı veya bu aktörlerin aslında böyle bir meselelerinin veya çabalarının olmadığını savunan daha farklı görüşler de mevcut olmakla birlikte en yaygın kanaatin eylem ve politikaların beklentileri ve söylemi karşılamadığı olduğunu ifade etmek mümkündür. İki aktör arasında kıyaslama yaptığımızda ABD'nin bir ulus-devlet olarak normatif yönünden ziyade çıkar odaklı dış politikasının öne çıktığını vurgulayabiliriz. Uzun süreli demokrasi teşviki politikalarına rağmen ABD'nin Ortadoğu'da otoriter rejimlerle güçlü bir işbirliğine sahip olması da bölgede demokrasiden çok istikrarı önceliği görüşünü destekliyor. Diğer taraftan, AB'nin normatif yönü daha ağır basıyor ancak onun da siyasi ve ekonomik gücünü daha etkin ve belirleyici bir role dönüştürme konusundaki sorunları ve üye ülkeler arasındaki görüş farklılıkları onun daha pasif bir politika izlemesine ve Ortadoğu özelinde ABD'nin politikalarını takip etmesine yol açıyor. Sonuçta, literatürdeki çalışmaların genel olarak ABD ve AB gibi küresel aktörlerin performanslarını eleştirdiği ifade edilebilir.

Yöntem

Bu makale, Mısır'da yaşanan askeri müdahaleye yönelik ABD söylemini liderler ve temsilciler düzeyinde incelemeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda AB'nin de askeri müdahaleye yönelik söylemi ve izlediği politikalar analiz edilerek bir karşılaştırma yapılacaktır. Bu anlamda demokrasi, insan hakları ve eşitlik gibi normatif değerleri güçlü bir söylem olarak ön planda tutan bu aktörlerin, Mısır'daki askeri müdahaleye vermiş oldukları tepkiler söylemlerini bu örnek olayda ne ölçüde sürdürebildikleri ve söylemleri ile eylemleri arasındaki tutarlılık derecesi değerlendirilecektir. Makalede vaka incelemesinin yanı sıra söylem üzerine odaklanmaya ve söylem ile bağlam arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya en uygun yöntem olan söylem analizi yöntemi kullanılacaktır.

Bulgular ve tartışma

Arap İsyanlarının ortaya çıkması ve yayılması sürecinde dış aktörlerin rolü tartışılan konular arasında yer aldı. Dış aktörlerin önceki yıllarda bölgede izlemiş olduğu politikaların isyanları tetiklediğine yönelik görüşler söz konusu olsa da kitlesel hareketler ortaya çıktıktan sonraki süreçte dış aktörlerin daha çok ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Bölgeyle olan yakın ilişkileri nedeniyle dış aktörler arasında ABD ve AB'nin söylemleri ve politikaları bu dönemde daha çok öne çıkmıştır. AB Dış İlişkiler Temsilcisi Catherine Ashton'ın hem isyanlar devam ederken hem de sonraki süreçte yaptığı açıklamalara baktığımızda AB'nin biraz çekimser kalmakla beraber demokrasiye hızlı bir geçişin sağlanması ve temel insan hakları ve özgürlüklerin korunması anlamında tutarlı mesajlar verdiğini görebiliriz. Ancak yapılan askeri müdahaleyi darbe olarak isimlendirmeme ve göreve gelen askeri

yönetimin meşruiyetini tartışmaya açmama konusunda ABD ile benzer bir tutum takındıkları gözden kaçmamaktadır. Bu nedenle AB'nin söylem ve politikaları arasındaki farklılığa yönelik eleştirilerin Mısır'daki askeri müdahale örneğinde de benzer şekilde ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür. Bu anlamda AB, eleştirilere somut bir cevap verebilme ve etkin bir normatif ve küresel aktöre dönüşebilme fırsatını kaçırmış oldu.

ABD'nin Mısır'daki askeri müdahaleye vermiş olduğu tepkinin ise birkaç sebepten ötürü daha kritik bir önemi vardı. Öncelikle Mısır, uzun yıllardır ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında stratejik öneme sahip bir aktördü. Aynı şekilde Mısır ordusu ile ABD arasında güçlü ilişkiler söz konusuydu. Her ne kadar ABD ile Müslüman Kardeşler arasındaki ilişkiler yakın olmasa da bu durum, ABD'nin askeri müdahaleye tepki göstermemesi için tek başına yeterli bir sebep değildi. İkinci olarak, ABD'nin Mısır'daki askeri müdahaleyi darbe olarak isimlendirmesinin hukuki sonuçları olacaktı. ABD'deki federal yasalara göre güç kullanımı ve darbe yoluyla yönetimin değiştiği ülkelere ABD'nin yapmış olduğu yardımı kesmesi gerekiyordu. ABD'nin finansal ve lojistik yardımı ise Mısır ordusu için hayati bir öneme sahipti. Ayrıca ABD'nin söylemi ve vereceği tepki, AB ve diğer aktörler üzerinde de önemli bir etkiye sahip olacaktı. Bu sebepler, ABD'nin Mısır'daki askeri müdahaleye yönelik ihtiyatlı bir söylem geliştirmesi sonucunu doğurdu. Dönemin Amerikan Başkanı Obama ve Amerikan yönetimi sözcülerinin açıklamaları, kitlesel gösterilere katılan Mısır vatandaşlarının taleplerinin meşru olduğunu dile getiriyordu. Obama, Mübarek karşıtı gösteriler sırasında da Mübarek'in görevi bırakması gerektiğini ilk dile getiren liderlerden biriydi. Askeri müdahale sırasında taraflara sükûnet çağrısı gibi daha tarafsız görünen söylemler söz konusuydu. Ancak ABD gibi önemli bir gücü ve etkisi olan küresel aktörün tarafsız kalmasının da anlamları ve sonuçları olduğunu kabul etmek gerekir. Obama'nın açıklamalarında dile getirdiği demokratik düzene hızlı bir geçişin sağlanması, kapsayıcı bir yönetimin oluşturulması ve temel hak ve özgürlüklerin korunması gibi söylemlerin sözü edilen değerlerin Amerikan dış politikasındaki yerini vurgulamakla beraber oluşan yeni durumun yani askeri müdahaleyle yönetimin el değiştirmesinin kabullenildiğini gösterdiği sonucunu çıkarabiliriz. Obama ve diğer ABD temsilcileri hukuki sonuçları da olan darbe isimlendirmesinden özellikle kaçındığını görebiliyoruz. Kapsayıcı hükümete yönelik vurgunun da Mursi döneminde Mısır'daki yönetimde bunun başarısızlığına yönelik eleştirileri içerdiği şeklinde okunabilir. Mısır ordusunun ABD ile olan yakın ilişkileri ve ABD yardımı ve desteğine önemli ölçüde bağımlı olduğunu hesaba kattığımızda bu askeri müdahalenin ABD'nin açık veya örtülü bir desteği olmadan gerçekleştiğini düşünmek zordur. Sonuç olarak, ABD'nin Mısır'daki askeri müdahaleye karşı vermiş olduğu tepkinin darbe karşıtı ve demokrasi yanlısı ilkesel bir tepkiden ziyade ABD'nin bölgeye yönelik çıkarlarını önceleyen bir söylem ve politikayı yansıttığını ifade edebiliriz. Bu da ABD'nin bölgedeki çıkarlarını ve istikrarı ön plana alan dış politikasıyla örtüşmektedir.

Sonuç ve öneriler

Arap İsyanları dış aktörlerin söylem ve politikaları açısından da önemli bir test ve meydan okuma olarak ortaya çıktı. Bölgede otoriter rejimlerin uzun süreli yönetimleri nedeniyle devam eden otoriter istikrar süreci, bölge genelindeki isyanlarla birlikte yerini önemli bir değişim ve dönüşüme bırakmıştı. Mısır'daki askeri müdahale ise bu değişim dalgasının durmasına ve tersine dönmesine yol açtı. Normatif değerleri ön plana çıkaran AB, yine benzer söylemleri dile getirmekle birlikte bu süreçte aktif bir rol oynayamadı. ABD ise izlediği politika ile demokrasiden ziyade çıkarlarını ve istikrarı önceliğini göstermiş oldu. Sonuçta ABD ve AB gibi küresel aktörlerin Mısır'daki askeri müdahaleye vermiş oldukları tepkilerle bu testte başarılı olduklarını söyleyemeyiz. Üretmiş oldukları söylemi Arap İsyanları bağlamında değerlendirdiğimizde beklentiler ve performans arasında yine ciddi farklılıklar ortaya çıktı. Bu durum bölgede oluşan siyasi değişim beklentileri ve bölge halklarının dış aktörlerden beklendikleri desteği alamamaları anlamında bir hayal kırıklığıyla sonuçlanmış oldu. ABD ve AB'nin Mısır'da yaşanan darbe sürecine yönelik söylemlerine ve politikalarına odaklanan bu çalışma, özellikle farklı normatif değerleri ön plana çıkaran aktörlerin söylem ve eylemleri arasındaki ilişki açısından bir örnek çalışma niteliği taşımaktadır. Söylem analizi yöntemi kullanılarak farklı aktörler ve örnek olaylar üzerine yapılacak çalışmalar, bu konudaki literatürü daha zengin hale getirecektir.

Introduction

The role of external actors in the military interventions has long been debated by the scholars. Furthermore, the attitudes or reactions of great powers towards the military interventions in other countries may become decisive according to the domestic context and the special relationship of the external actors with the domestic ones. Since some of the great powers have normative elements in their official discourses such as human rights and promoting democracy, their policies towards the countries which experienced military interventions attract more attention. In other words, it is expected to see consistency between discourses and policies especially for democracy-promoting states during the coup attempts. However, in most cases, the normative elements do not become so decisive for these great powers. On the contrary, they prefer to pursue their strategic interests and the conditions of Realpolitik rather than their ideals and norms. This situation certainly creates a dilemma for hegemonic powers but expanding power and achieving their strategic interests constitute the main dynamic in their foreign policy. In that regard, our broader question can be formulated as how and why great (or hegemonic) powers implicitly or explicitly give support to military interventions or cooperate with authoritarian regimes despite the normative or ideal elements in their foreign policy rhetoric such as human rights and democracy promotion. Because the US has been the most powerful state in the world for a long time and the EU has always put emphasis on normative elements in their decisions, their relations with the authoritarian regimes and their reactions and roles towards the military interventions come into prominence. Traditionally, they continued to use these normative aspects in their official foreign policy discourses and put into practice some projects under the framework of human rights and democracy promotion. In spite of this, historical records show that they preferred to establish good relations with the authoritarian regimes for maintaining stability especially in the Middle East for decades and their strategic interests and calculations outweighed their normative concerns during the coup attempts. This situation made their rhetoric problematic in terms of normative aspects but they did not avoid sacrificing them for keeping their power and interests against challenges. The emergence of the Arab Uprisings created hope for democratization in the Middle East and it challenged the traditional policies of the great powers in the region. Put differently, it led to a new test for the US and EU discourse based on democracy promotion but they had mixed records in different cases and could not perform well again. The last military intervention in Egypt indicated the gap between rhetoric and policies for these actors.

Egypt experienced a military intervention in July 2013 after the protests started at the first anniversary of Morsi Presidency. It was of critical importance not only for Egypt but also for the regional balance of power especially in the dynamic atmosphere of the Arab Uprisings. In other words, overthrow of Morsi had different meanings for all the regional and global actors in that context. Among them, the position and attitude of the US towards the military intervention was more significant compared to other actors. First of all, Egypt has long been one of the main allies of the US in the Middle East. Despite the fact that the US had problematic relations with the Muslim Brotherhood, it was not a sufficient reason for suspending all the relations with Egypt due to its central place in the regional political affairs. Secondly, the decision or definition of the US about the military intervention would have legal consequences for the US aid to the Egyptian military. According to federal law, U.S. aid must be cut off to the countries where the elected government is overthrown by a military coup (Miller, 2013). Last but not least, the US policy towards Egypt would have an influence on the policies of other external actors especially the European powers. As a result of these conditions, President Obama and spokespersons of the Obama administration preferred to use cautious expressions not to remain in a difficult or binding situation for the US. They deliberately avoid calling the event as a coup d'état because of its legal consequences for the US aid. The US aid was vital for the Egyptian military and it was decisive for the Egypt-US relations. On the normative aspect, democracy promotion had been an important tool for the US discourse. Therefore, the military intervention in Egypt created a dilemma for the Obama administration. In this article, I will focus on the US discourse towards the events happened in Egypt during and after the military intervention in July 2013. The data coming out of the expressions of the President Obama and spokespersons of his administration will be used and those expressions will be analyzed by focusing on the language they used and putting them into the features of Egyptian context through the method of *discourse analysis*. This research will enable us to gain insights about the diplomatic language that was used by the representatives of the US Presidency. Furthermore, this case will be helpful to see the dynamic relationship between language and context. Our main research

question can be formulated as such: What were the main elements of the US discourse towards the July 2013 military intervention in Egypt and why did the Obama Presidency prefer that discourse instead of calling the event as a coup? After that, the EU policy and discourse towards the military intervention will be addressed as a point of comparison.

In the next part, I will briefly focus on the method of discourse analysis which will be used in the main part of the article. It will be helpful for understanding the basic features of this particular method. After that, I will present the literature review on the democracy promotion rhetoric and policies of the EU and the US towards different cases. Although my major focus will be on the US discourse on the last military intervention in Egypt, this literature about the great powers will provide a framework and theoretical background in order to put the specific case into practice. Otherwise, this case will not be so meaningful or sufficient in terms of explanatory power. Then, I will go over the roles of external actors in the Arab Uprisings through which the details of the context will be highlighted. This context provides information about the influence of the external powers, especially the US and the EU, on the emergence and evolution of different cases of the Arab Uprisings. It can be regarded as a point of reference for comparing the Egyptian experience with other cases. Having explained the roles of external powers in general, I will concentrate on primarily the foreign policy of the EU towards the Arab Uprisings and subsequently, the US discourse on the military intervention in Egypt. Therefore, my approach can be summarized as step-by-step and from general to specific. It will, hopefully, ease analyzing the main case in the end.

Literature review

In the literature, there are some studies and arguments of scholars towards democracy promotion rhetoric and the policies of the EU and the US towards different cases. Although some positive attitudes or evaluations exist among them, most scholars emphasize the gap between rhetoric and policies for these actors. The Arab Uprisings and the policies of the US and the European actors towards different cases of this unexpected phenomenon are taken into account as a new focus.

Starting with some positive evaluations for the US foreign policy, Kenneth Wollack puts forward the idea that “the question of being US foreign policy on either values or interests has become a false dichotomy” (Wollack, 2010: 20-25). A number of such scholars aim to reach a balance between theory and practice in the foreign policy of external powers. Henry Nau gives some policy recommendations for the Obama administration about promoting democracy and to stop pendulum swing from force to diplomacy in an early period (Nau, 2010: 27-47). Perez de las Heras (2015) underlines the necessity of more dialogue and a joint strategy together with common institutions under the framework of Transatlantic Partnership for human rights and democracy promotion by the US and the EU. Despite some examples of positive evaluations, most studies in the literature criticize foreign policy of the US and the EU depending on some concrete results.

It is possible to present some ideas even questioning the existence of normative or ideal elements in the foreign policy discourse. Cox argues that “democracy was never a major US foreign policy aim” (Cox, 2013: 36-39). He points out expanding power, promoting economic interests, maintaining stability and balance of power as the foreign policy preferences of the US. Mohamed Metawe mentions an implicit agreement between the West and the dictatorship regimes in the Arab world (Metawe, 2013: 141). For him, the West was pragmatic in its reaction and Western powers support democracy only when it serves their interests. Despite changing context with the Arab Uprisings, Metawe considers a possibility for keeping the implicit agreement in a different way. Kivimaki (2013) also puts emphasis on the primacy of economic and strategic security interests for the US foreign policy towards the Middle East.

On the other hand, there are some studies in the literature showing the gap between the democracy promotion discourse and actual practices in different cases. Edmund Ratka shows the absence of a common agenda among European actors (Ratka, 2012: 65). Karakir (2014) underlines the inconsistency between EU as a moral power and its actual policies and she argues that the Arab Uprisings indicated the failure of the EU policies towards the Middle East. The EU could not decide how to respond towards the Arab Uprisings and play a decisive and outspoken role in that regard. In terms of the US foreign

policy, some scholars pay attention to the fact that the changes in the Middle East especially after the Arab Uprisings uncovered the flaws of the US foreign policy so there is a need for reformulation of conventional policies in that sense (Pinto, 2012; Monshipouri & Assareh, 2011: 121). Apart from that, Mohammed Nuruzzaman (2015) compares the early Obama period and his legacy during the Arab Uprisings (171-190). Despite the discourse on a “new beginning” with the Middle East, President Obama’s foreign policy created dilemmas and left mixed records in the region (obamawhitehouse.archives.gov, 12.03.2019). Therefore, there was an obvious gap between rhetoric and practice in the Middle Eastern cases.

In short, the roles of EU and the US as normative powers promoting democracy and human rights are highly problematic depending on the policies of these actors especially during the cases where these normative or ideal elements clash with the strategic interests of these actors. The emergence of the Arab Uprisings was another test for them in terms of their approach to democratization and questioning their conventional policies towards maintaining stability but they could not get better results in different cases. Instead, they left mixed and incoherent legacies in those cases. Thus, it increased criticisms towards the normative aspects and roles of these actors.

Methodology

In this part of the article, I will explain the features of the discourse analysis. The idea of discourse is based on the constructivist view that is formulated as “everything is socially constructed” so everything can be a matter or object of discourse. There is a reflexive relationship between discourse and context. Put differently, while discourse shapes its context, it is also shaped by its context as well. The same kind of reflexive relationship can also be observed between discourse and the object it had an influence on. It means that the objects of discourse affect or shape discourse itself. This reciprocal or reflexive relationship can also be observed in the role and mechanism of language in daily lives. Language is used to express opinions and feelings and it becomes the basic means of communication. On the other hand, language evolves through time under the influence of people using language and some external factors. Thus, language is generally considered as a living being due to its evolution or transformation and the changes in language can be seen from generation to generation. Discourses, which are based on meaning systems, play a certain role here because they shape language purposefully and have a direct influence on language besides the natural evolution of language itself. Furthermore, there are relations among different discourses in successive periods. A particular discourse is shaped by the prior discourse and it shapes the next one. As a result, there is a special reflexive or reciprocal relationship between discourse and the world around it.

Before explaining the definition and characteristics of discourse analysis, it will be better to put forward what discourse analysis is not or what it rejects. First of all, discourse analysis is based on the idea of language as an action so according to it, theory cannot be separated from the reality it seeks to explain. Furthermore, discourse analysis rejects the search for scientific laws of society and politics because it supports the idea that everything is socially constructed. Apart from that, discourse analysts are located in a particular context and they refrain from the rigid separation of facts and values. I will focus on the relationship between discourse and context in the next parts. In terms of scientific approach, discourse analysis rejects crude empiricist and positivist approaches as well as essentialist and reductionist theories. Therefore, it excludes simplistic behavioral, rationalist and positivist approaches. Socially constructed meanings and interpretations are not crudely separated by discourse theorists as well. These rejections or challenges give us clues about the boundaries or framework of discourse analysis. As a result, they will be helpful for determining the exact place and definition of discourse analysis.

Having presented the main definitions or features of discourse and excluded parts of discourse analysis, it is now possible to argue the definition and content of discourse analysis. Discourse analysis, as a method, is based on the idea of examining language in relation with its context. It takes part among the qualitative research methods and provides a good understanding of the impact of context like other qualitative methods (Garcia & Gluesing, 2013: 426). Therefore, it is necessary to evaluate the features of context and language through which they were used in order to see the relationship between them. As a qualitative research method, discourse analysis has resemblance to other “broadly qualitative,

interpretive research methods” but there are certain criteria to put it into practice (Bax, 2011: 96). Discourse analysis can be used in combination with other research methods and it may increase the effectiveness of research studies in that way. Since “language is seen as an action” by discourse analysts, I attribute very much importance to the language in this research (Wood & Kroger, 2000). Because of the inherent nature of discourse analysis as a method, this study focuses on the mutual relationship between language and “the situation networks” at a particular time and place (Gee, 1999: 92). As I have also underlined in the first part, there is a reciprocal or reflexive relationship between discourse and its context because discourse and its context affect each other (Johnstone, 2002). Texts are considered as written languages, and a discourse analysis includes both written and spoken materials. I have chosen using discourse analysis to the general picture because this method goes beyond the content or the material itself, and it requires an analysis of language and the factors which may impact it together with the context in which it emerges. Therefore, it is possible to make a comprehensive research and reach useful and reliable conclusions with this method.

Findings and discussion

The role of external actors in the Arab Uprisings

The Arab Uprisings emerged as a result of domestic reasons such as socioeconomic problems and political demands towards changing long-term authoritarian regimes of the Middle Eastern countries. These domestic factors led to mass demonstrations with the participation of different segments of the Arab societies. In the following period, the external actors began to involve in the process and they adopted different positions in accordance with their policies towards the region and their relations with the regional actors. Because of the central place and power of the global actors in international relations, the US and the European actors began to play more prominent and decisive roles in that period. The Arab Uprisings evolved into diverging paths in different countries and the role of external actors differed from case to case. As a result, the Arab Uprisings cannot be understood without analyzing the role of external actors for each case. There were even some claims attributing a role to the activities of the Western actors in the emergence of the uprisings. For Tariq Ramadan, “to suggest that these events came from nowhere is naïve” so he proposes a middle path between “the idea of completely internally driven movements and the conspiracy theories” (Ramadan, 2012: 9). He addresses the education of the bloggers and some members of leading groups like April 6th movement about non-violent mobilization and their impacts on the social mobilization by the Western experts. Therefore, the role of external factors in both the emergence and evolution of the movements should be kept in mind. It was also claimed that the Arab Uprisings came out of domestic reasons and they were relatively peaceful in the initial period but the following period in which foreign actors involved turned nasty (Ghilés, 2012: 15). The role of external actors in the later period was more decisive.

Among the external actors, the US and the European actors come into prominence due to their special relations with the regional actors and former policies towards the region. Russia, China, and some non-Arab regional actors such as Turkey and Iran can be regarded as other influential players for the Middle East. Since the Western actors had strong discourse based on some norms and principles such as human rights, democracy, and rule of law, the protestors expected strong support on behalf of themselves against the authoritarian regimes. However, the policies of the Western actors could not meet their demands; on the contrary, they created disappointment in the Arab societies. The US and the European actors preferred tactical policies and Realpolitik calculations such as “case-by-case approach” and “wait-and-see approach” instead of a moral or principle-based foreign policy (Metawe, 2013: 143). This policy reflected the general criticism towards the US foreign policy prioritizing the security of Israel, oil resources and terrorism in the Middle Eastern affairs (Turner, 2012: 177). In the context of the Arab Uprisings, the US foreign policy towards the Middle East did not make a radical shift in that sense. Thus, preference of the US decision-makers in favor of geopolitical and strategic interests rather than normative values and principles constituted the main point of debates. Moreover, the US was also criticized because of its policy and rhetoric against the undemocratic practices especially in the Morsi period in Egypt. It was claimed that foreign aid was a useful leverage or tool for the Obama administration as a way of conditionality but they intentionally refrained from using it (Collins & Rothe, 2012: 18; Pierce, 2014). The US foreign policy in the Obama period was described as “weak, reluctant and too disengaged with the region” during the Arab Uprisings (Cole, 2013: 8-9; Sharp, 2014: 68).

Consequently, the policies of the US and European actors reflected continuity in terms of their foreign policies towards the region and they were far from meeting the demands and expectations of the Arab people.

The discourse and foreign policy of the EU towards the Arab Uprisings

The Arab Uprisings erupted as a great challenge not only for the EU but also for all actors getting involved in the regional affairs in the Middle East so the EU and the European states were undoubtedly caught unprepared in the beginning. Before going the details about the analyses of the scholars about the EU's foreign policy, the traditional interests and priorities of the EU in the Middle East will be pointed out. Preservation of regional stability was considered as the essential point for the European actors in order to protect "the major priorities of the EU, including containments of migration, energy security, bilateral trade and economic relations, as well as security/ counterterrorism fears" (Karacasulu & Karakir, 2014: 209). Stability has been the key word for all the external actors, including the US and the EU, in the region. They established good relations with the authoritarian rulers and they aimed to get more benefits by preservation of the existing regimes there. Therefore, the challenge of the Arab Uprisings against this regional order created shock for the external actors. While they were cautious in the beginning, they tried to readjust their foreign policies according to the changes on the ground. "The Uprisings induced a radical change of the choices in matter of EU foreign policy" in that sense (Rouet, 2014: 9). It should be underlined that the Arab Uprisings cannot be seen as an undivided whole so the responses of an actor, the EU in this article, should be analyzed case-by-case before reaching more general conclusions.

The Arab Uprisings started with the self-destruction of Mohammed Bouazizi in Tunisia and spread to the other countries in the region. The EU could not show strong reactions due to some reasons and preferred to adopt a wait-and-see approach. This approach was interpreted as the indicator of "European reluctance and indecisiveness about which side to support" (Wouters & Duquet, 2013: 238). The initial reaction was generally explained by lack of a coherent policy and common understanding among the EU member states and the later developments and contradicting policies among them strengthened this view. After the initial shock was overcome, the EU and European powers tried to determine their policies carefully but more confidently compared to the first period. In the period in which the Tunisian President Ben Ali left the country and a transitional government was established while the mass demonstrations and protests were continuing in Egypt, EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy Catherine Ashton expressed the EU's welcome for the protests reflecting "legitimate grievances and aspirations as well as demands for change" and she called for meeting the demands of people and transition to democracy in both Tunisia and Egypt (ec.europa.eu/commission, 02.02.2011). This expression certainly reflected the traditional EU discourse and it included the EU norms and principles but they had to be completed with concrete proposals and policies on the ground. Since the long rule of the authoritarian leaders came to an end in a short period in Tunisia and Egypt, the European actors preferred to choose their side with the protestors instead of defending the authoritarian leaders. It was obviously pragmatic and tactical way of dealing with the crisis. The EU also declared some proposals such as "a partnership for democracy and shared prosperity with the Southern Mediterranean" in 8 March 2011 and another joint communication formulated as "a new response to a changing Neighborhood" (ec.europa.eu/commission, 16.12.2011). These initiatives aimed to combat with two main challenges, namely building "deep democracy" and "ensuring inclusive and sustainable economic growth and development", by providing some facilities such as money, mobility and market for each country in the region. Against the ouster of Morsi as a result of military intervention, Catherine Ashton condemned the violence and urged "all sides to return to the democratic process and an inclusive new administration" (dw.com/en, 21.02.2019). Obviously, this expression reflected a cautious attitude rather than rejection of military intervention and unconditional support for democracy in principle. The EU and the leaders of the European states followed the US through their expressions in that sense. Consequently, there is consistency in the EU discourse in terms of emphasizing the EU norms and principles but the EU's hesitance at the critical moments and lack of supporting effective policies lead to criticisms about the sincerity of the EU as a normative power due to the primacy of actions over discourses.

The Arab Uprisings emerged as a great challenge for the EU and each case was a critical test for the performance and practices of the EU. However, the EU's reactions against the Uprisings were unsatisfactory in general, and disappointing in some cases. Schumacher summarizes the role of EU in the Middle East: "The EU continues to be torn between being a relevant political actor in the MENA region and a simple spectator" (Schumacher, 2011: 108). Moreover, the author underlines the importance of "the imbalance between divergence and convergence of interest" as the key impediment to greater EU actor capability. Apart from that, the normative aspect of the EU policies has lost its popularity because of its secondary importance against the interests of the EU and European states. This perception was strengthened during the whole process of the Arab Uprisings: "The ethical dimension of EU foreign policy is functional only when it does not contradict with its stability-related interests" (Karakir, 2014: 56). In other words, the victory of power politics over the normative dynamics has been accepted after several tests. The Arab Uprisings ended in failure for the normative dimension of the EU. There were some humanitarian policies and practices during the process and they were exceptional cases over which the European states could create a common policy but they were not sufficient for being an effective normative power. In the literature, there are also some ideas claiming that the EU assumes an active role in the MENA. However, the policies of the EU and its lower status compared to other actors during the Arab Uprisings will most probably increase negative comments and views towards the EU in the long-run so the EU has to make radical changes in order to get more credibility in the eyes of the local people and scholars as well.

US discourse towards the 2013 military intervention in Egypt

In the initial period of the Arab Uprisings, Obama expressed his welcome for the struggle of the Tunisian people and their determination for change in the date when the Tunisian President Ben Ali left the country as a result of mass protests (obamawhitehouse.archives.gov, 14.01.2011). During the protests against the Mubarak regime in Egypt, the Obama administration repeatedly addressed the legitimate grievances and demands of the Egyptian people. Obama reminded the responsibility of the Egyptian government for "putting forward a credible, concrete and unequivocal path toward genuine democracy" just before Mubarak's resignation (obamawhitehouse.archives.gov, 10.02.2011). After that, Obama called Mubarak's decision to step down as a historic moment and "a response to the Egyptian people's hunger for change" and he expressed the continuation of partnership between the US and Egypt (obamawhitehouse.archives.gov, 11.02.2011). These official expressions can be interpreted as the US welcome for the aspirations of the protestors. The strong demand for change in the Arab societies and mass demonstrations urged all the actors to adjust their policies and discourses towards the region. When the popular protests against Morsi Presidency gained a momentum after the involvement of Egyptian military and ended in a military intervention, it was important to see the policies or early remarks of the US representatives in order to understand their position. The basic question was about whether they would refer to the democratic principles and explicitly reject the military intervention by calling it as a "coup" or they would adjust the situation by accepting the de facto control of the military. In the official declaration of the US Presidency, Barack Obama expressed the official position of the US and underlined some important issues such as the US commitment to some crucial principles including "opposition to violence, protection of human rights and democratic process", the importance of the demands and grievances of the Egyptians, close monitoring of the process in Egypt by the US, its expectation to return authority to democratically elected civilians and to avoid arbitrary arrests, the need for a democratic order for political stability in Egypt and protecting human rights in the transition period, "restoration of Egypt's democracy" by giving voices to all segments of society including the Morsi supporters, the difficulty of transition to democracy and the primacy of the will of the people, as well as "the longstanding partnership between the US and Egypt based on shared interests" (obamawhitehouse.archives.gov, 12.03.2011). As it can be seen in the Obama's expressions, the US preferred to accept the de facto rule of the Egyptian military. Instead of challenging the overthrow of an elected President by a military intervention, the US interpreted the situation as a result of a popular movement which represents the will of the Egyptian people. Furthermore, Obama underlines the fact that the US remains neutral by taking neither side in the domestic struggle of Egypt. Apart from that, Obama repeatedly addressed their commitment to the democratic principles and returning to democratic processes even after the military intervention. Actually, it was not so surprising depending on the traditional US discourse based on democracy promotion in the region. However, Obama claims that

these democratic processes do not depend on particular individuals or political parties so neutrality of the US indicates their commitment to the principles rather than actors. On the other hand, Shadi Hamid (2015) argues that “the notion of neutrality for a powerful country like the US is illusory”. According to him, “doing nothing or ‘doing no harm’ means maintaining or reverting to the status quo, which is never neutral”. I think, this interpretation is of crucial importance because of the fact that if an actor has enough capacity to have an influence on the decisions and policies of other actors, its quietness or abstention refers to a position as well. When the great role of the US not only for the region in general but also for Egypt and Egyptian military is taken into account, it can be easily claimed that even its neutrality has certain implications and carries potential to change the balance of power in the country.

Obama sent other messages during the popular protests just before and after the military intervention. He implicitly supported the demands of popular protests against him by urging Morsi to consider “other options”. Obama mentioned that “Democracy is not just about elections. It’s also about the way of working with an opposition and treating minority groups and dissenting voices” (Roberts, 2013). Moreover, the spokesman of the State Department called Morsi to take some steps to be responsive to the Egyptian people. It can be said that Obama and other US representatives considered the demands of the Egyptian people protesting Morsi Presidency as legitimate and they found the policies or precautions of Morsi towards these demands unsatisfactory. In that sense, they attribute at least some part of the responsibility to the Morsi administration. It does not mean that these expressions justify the military intervention but they are still meaningful for a country in which there was political chaos in that period. A similar reaction can be seen in David Cameron’s remarks by referring to not achieving compromises in the last year in Egypt (Alexander, 2013).

Looking at the other side of the coin, calling the event as a “coup” had different meanings for the US due to its legal consequences. According to the US law, the US had to cut off financial assistance to Egypt in case of determining it as a military coup (Baker, 2013). Therefore, it was worth to 1.5 billion US dollars both for the US government and, more importantly, for Egypt. In other words, there were concrete results and sanctions of naming of the military intervention in the Egyptian case so the US representatives took their steps cautiously and never used the word “coup” in their expressions. It is necessary to consider the importance of US-Egyptian alliance in that context. Egypt has long been a crucial regional ally for the US and the US government has always aimed to keep Egypt’s longstanding peace agreement with Israel. It was vital for the US interests in the region; therefore, the US wanted to keep good relations with Egypt by sending financial and military aid to it. Most commentators emphasized that although the US officials were aware of the fact that it was obviously a military coup, they did not want to suspend the annual grant to the Egyptian military due to its history as a US ally and its strategic importance for the peace with Israel (washingtonpost.com, 10.03.2020). “A complete cutoff of aid would not only lead to increase the risks in Egypt and the Middle East but also set back important foreign policy goals and damage the US reputation as a reliable ally” (Phillips, 2013). “In the Egyptian context, the military’s role as the sole interlocutor between Egypt and the United States contributed to the U.S. decision not to name overthrow of Morsi a coup” (Aziz, 2013). By this way, the US could avoid weakening the Egyptian military which was one of the most stable institutions in the country (Reuters, 2013). Nicolas Bouchet (2016) interprets the dilemma of the US administration about the hard choices between ideals and interests, and underlines the fact that the failure of the US decision not to call it a coup led to decrease its credibility in terms of democracy promotion in the regional and global sense. Of course, it was not peculiar to the last military intervention in Egypt. On the contrary, it was a general problem of the US foreign policy towards the Middle East. For the Egyptian case, Glenn Greenwald (2014) considers the US policy as “after feigning love for Egyptian democracy, US back to openly supporting tyranny”. As a result, the US policy and discourse reflected the primacy of regional stability and maintenance of alliances instead of unconditional support for principles and democracy promotion.

Results and recommendations

When the military intervention happened in Egypt, the position or reaction of the US representatives were critical due to its traditional role in the political and military affairs of the country. President Obama preferred to express that they were “deeply concerned” with the events in Egypt but he did not choose one side and explained their position as a kind of neutrality. Obviously, the quietness or so-called

“neutrality” of a hegemonic power has certain meanings and implications. It was unimaginable for the Egyptian military to take the rule in their hands without, implicit or explicit, consent of the US due to dependence of the armed forces to the US support. The declaration of the US about taking neither side paved the way for the military and it did not miss that opportunity coming out of the domestic context and the support of external actors. In terms of the historical record of the US discourse and foreign policy towards the Middle East, this policy of the US was not so surprising. Though “democracy promotion” has long taken part in the US discourse, the US administrations preferred to pursue their interests when they were in conflict with the ideals. In other words, national interests of the US outweighed the ideals such as democracy promotion or human rights all the time. Good relations of the US leaders with the authoritarian regimes of the Middle East can be considered as examples of the US priorities in the region. When the Arab Uprisings emerged and spread throughout the region, the US adopted different policies in different countries. Obama was among the leaders who called Mubarak to step down but it was not so easy to consider that policy as a kind of unconditional support for democracy. The US preferred to have a cautious policy towards the Arab Uprisings and decided to implement pragmatic policies in the region. In the Egyptian case, it was almost certain that Mubarak would not remain in power as a result of mass protests so it was unrealistic for the US to support Mubarak regime against the Egyptian people. On the contrary, it was beneficial for the US to legitimize its rhetoric and to reduce anti-American feelings in the region. However, the political context in Egypt changed dramatically in a short period of time and mass protests were organized against Morsi administration in the end. It was a protest of large groups of people against the first democratically elected leader of Egypt. Thus, it created another dilemma for the external actors. It was actually hard to keep Morsi in power in the name of democracy but it would certainly mean supporting democracy in any case but it was not the way the US and other external powers followed in the previous periods. The rule of Egyptian military was more compatible with the US interests compared to domination of the Muslim Brotherhood in Egyptian politics. Once again, the US preferred their interests instead of norms and ideals.

Discourse analysis is a method based on different usages and meanings of language. In the case of Egypt, Obama’s expressions best exemplify referring some policies without directly mentioning them. For instance, Obama said “The United States does not support particular individuals or political parties, but we are committed to the democratic process and respect for the rule of law”. By saying that, he refrained from taking responsibility of certain actors. Instead, he underlines the primacy of democratic principles and processes. It can be interpreted as the recognition of the US administration in the changes of the ruling actors. Put differently, Obama claims that the same principles can be achieved by different actors so he calls the Egyptian military to return to democratic path urgently. Furthermore, Obama defines a monitoring position for the US instead of challenging the military rule. It implies that the transformation in the domestic affairs would continue and the US would just observe the events in that process. The “neutrality” of the US can be seen as a tacit consent for the revisionist groups in that context. Apart from that, Obama presents a roadmap by reminding the democratic principles for the next period. He underlines the need for inclusive government respecting the rights and demands of all groups. In my opinion, this emphasis on “inclusiveness” refers to the opposition against Morsi. In other words, Obama most probably meant that Morsi could not achieve establishing an inclusive rule in his period; thus, it led to current political crisis in Egypt and it was necessary to have an all-encompassing approach for the stability in the country. In the end, Obama puts that crisis as a normal difficulty in the transition to democracy and addressed the longstanding relationship between the US and Egypt based on shared interests and values. It can be regarded as an expression of the importance of alliance with Egypt for the US interests in the region.

In terms of financial aid to Egypt, it was important not to call the military intervention as a coup but it would not change the US policies towards Egypt dramatically. There is still a huge gap between democracy rhetoric of the US and its policies based on interests. Therefore, the matter of financial aid was not so decisive for the US policies. It can be considered as a kind of tactical maneuver rather than a strategic decision. The decisions or policies of a hegemonic power cannot be enforced or imposed by other actors so criticisms towards the US can only affect the credibility or reliability of the US as an ally. This kind of tactical maneuvers might seem crucial in the short term but strategies and visions towards the region will certainly outweigh in the long-term. The great powers always keep in mind that

fact. They always aim to control the area and have different alternatives rather than investing all their assets to one side. The US influence on Egypt will remain powerful despite some changes in the actors and tools. The US discourse on the last military intervention in Egypt can only be an example of the US strategy.

Compared to the EU foreign policy towards the Arab Uprisings, the EU followed a similar pattern about the last military intervention in Egypt. Since the US has national interests and a central authority, decision-making mechanisms, perceptions of threat and interests differ from the EU which is a supranational body. It is not possible to talk about a common foreign policy for the EU member states so it will be better if we take into account the existence of different actors having clashing interests within the EU. Therefore, it is not so easy for European states to have a grand strategy and direct influence in other parts of the world. While the US can impose order or at least affect the regional balance of power in the Middle East, the EU and only some leading European states have limited influence in other regions. It is still open to question to what extent the EU is an effective global power. On the other hand, the US keeps its supremacy in the global power struggle despite losing some of its hegemony throughout the world. The decisiveness of both, the EU and the US, can be seen in the last military intervention in Egypt. They both have a gap between rhetoric and practice but the policies of the US have always had much more concrete results as can be observed during the Arab Uprisings once again. In terms of the normative aspect of the EU, the EU policies during the Arab Uprisings constituted another missed opportunity for turning into an effective normative actor. While there was consistency in the EU discourse in terms of emphasizing the EU norms and principles, it could not contribute to concrete results on the ground due to lack of supporting EU policies and common will among the member states.

References

- Alexander, H. (2013, July 4). World reaction to Egypt coup. *The Telegraph*. Retrieved on 21 May 2018, from <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/egypt/10159658/World-reaction-to-Egypt-coup.html>
- Aziz, S. (2013, July 31). *US foreign aid and Morsi's ouster*. Middle East Institute. Retrieved on 12 February 2020, from <http://www.mei.edu/content/us-foreign-aid-and-morsis-ouster>
- Baker, P. (2013, July 4). A coup? Or something else? \$1.5 billion in US aid is on the line. *The New York Times*. Retrieved on 12 February 2020, from <http://www.nytimes.com/2013/07/05/world/middleeast/egypts-arrests-of-islamists-pose-test-to-us-over-military-aid.html>
- Bax, S. (2011). *Discourse and genre: Analysing language in context*. London: Palgrave Macmillan.
- Bouchet, N. (2016, September 6). Long game, hard choices: The Obama administration and democracy in Egypt. *E-International Relations*. Retrieved on 18 April 2019, from <http://www.e-ir.info/2016/09/06/long-game-hard-choices-the-obama-administration-and-democracy-in-egypt/>
- Catherine Ashton EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy and Vice President of the European Commission remarks on Egypt and Tunisia. (2011, February 2). Retrieved on 10 May 2020, from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_11_66.
- Cole, J. R. I. (2013). US Middle East policy in Obama's second term. *The Emirates Center for Strategic Studies and Research*, 99, 1-21.
- Collins, V. E. & Rothe, D. L. (2012). United States support for global social justice? Foreign intervention and Realpolitik in Egypt's Arab Spring. *Social Justice*, 39(4), 1-20.
- Cox, M. (2013). Fighting for freedom: Promoting democracy the American Way. *Harvard International Review*, 34(4), 36-39.
- Garcia, D. & Gluesing, J. C. (2013). Qualitative research methods in international organizational change research. *Journal of Organizational Change Management*, 26(2), 423-444.
- Gee, J. P. (1999). *An introduction to discourse analysis*. London: Routledge.
- Ghilés, F. (2012). A new deal for Arab people. *Insight Turkey*, 14(1), 13-27.
- Greenwald, G. (2014, October 2). After feigning love for Egyptian democracy, US back to openly supporting tyranny. *The Intercept*. Retrieved on 15 January 2020, from

- <https://theintercept.com/2014/10/02/feigned-american-support-egyptian-democracy-lived-roughly-six-weeks/>
- Hamid, S. (2015, October 9). Islamism, the Arab Spring, and the failure of America's do-nothing policy in the Middle East. *The Atlantic*. Retrieved on 10 August 2019, from <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/10/middle-east-egypt-us-policy/409537/>
- Johnstone, B. (2002). *Discourse analysis*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Karacasulu, N. & Karakır, I. A. (2014). EU-Turkey relations in the context of the Middle East after the Arab Spring. *Insight Turkey*, 16(4), 201-219.
- Karakır, I. A. (2014). Limits of EU democracy promotion in the Arab Middle East: The cases of Egypt and Morocco. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 10(38), 33-67.
- Kivimaki, T. (2013). The United States and the Arab Spring. *Journal of Human Security*, 9(1), 15-26.
- Metawe, M. (2013). How and why the West reacted to the Arab Spring: An Arab perspective. *Insight Turkey*, 15(3), 141-155.
- Miller, Z. J. (2013, July 3). Apparent Egyptian military coup puts Obama in bind on military aid. *Time*. Retrieved on 12 February 2020, from <http://swampland.time.com/2013/07/03/apparent-egyptian-military-coup-puts-obama-in-bind-on-military-aid/>
- Monshipouri, M. & Assareh, A. (2011). The new Middle East and the United States: What to expect after the Uprisings? *Insight Turkey*, 13(3), 121-138.
- Nau, H. R. (2010, April 1). Obama's foreign policy. *Hoover Institution*, 160, 27-47.
- Nuruzzaman, M. (2015). President Obama's Middle East policy, 2009-2013. *Insight Turkey*, 17(1), 171-190.
- Perez de las Heras, B. (2015). EU and US external policies on human rights and democracy promotion: Assessing political conditionality in Transatlantic Partnership. *Romanian Journal of European Affairs*, 15(2), 80-96.
- Phillips, J. (2013, August 23). *Egypt's coup requires a cautious US response*. The Heritage Foundation. Retrieved on 15 January 2020, from <http://www.heritage.org/middle-east/report/egypts-coup-requires-cautious-us-response>
- Pierce, A. R. (2014). US "partnership" with the Egyptian Muslim Brotherhood and its effect on civil society and human rights. *Society*, 51(1), 68-86.
- Pinto, M. C. (2012). Mapping the Obama administration's response to the Arab Spring. *Revista Brasileira de Política Internacional*, 55(2), 109-130.
- Ramadan, T. (2012). The future of political Islam in the Arab World. *The Emirates Center for Strategic Studies and Research*, 93, 1-25.
- Ratka, E. (2012). Germany and the Arab Spring-foreign policy between new activism and old habits. *German Politics and Society*, 30(2), 59-74.
- Reuters, T. (2013, July 4). Why the US doesn't call Egypt military's ouster of Morsi a coup. *CBC News*. Retrieved on 14 February 2020, from <http://www.cbc.ca/news/world/why-the-u-s-doesn-t-call-egypt-military-s-ouster-of-morsi-a-coup-1.1347857>
- Roberts, D. (2013, July 3). US in bind over Egypt after supporting Morsi but encouraging protestors. *The Guardian*. Retrieved on 8 July 2019, from <https://www.theguardian.com/world/2013/jul/03/egypt-obama-us-mohamed-morsi-crisis>
- Rouet, G. (2014). Turbulences, European Neighbourhood Policy and European identity. *Politické Vedy*, 17(2), 9-27.
- Schumacher, T. (2011). The EU and the Arab Spring: Between spectatorship and actorness. *Insight Turkey*, 13(3), 107-119.
- Sharp, J. M. (2014). Egypt: Background and US relations. *Current Politics and Economics of Africa*, 7(1), 47-94.
- The EU's response to the "Arab Spring". (16 December 2011). Retrieved on 9 June 2020, from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_11_918
- Turner, J. (2012). Untangling Islamism from Jihadism: Opportunities for Islam and the West after the Arab Spring. *Arab Studies Quarterly*, 34(3), 173-188.
- US must suspend aid after Egypt's coup. (4 July 2013). *The Washington Post*. Retrieved on 10 March 2020, from <https://www.washingtonpost.com/opinions/us-must-suspend-aid-after-egypts->

- coup/2013/07/04/cd53f248-e4a8-11e2-a11e-c2ea876a8f30_story.html?utm_term=.300397072f76
- White House. (2009, June 4). Remarks by the President at Cairo University. Retrieved on 12 March 2019, from <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-pressoffice/remarks-president-cairo-university-6-04-09>
- White House. (2011, January 14). Statement by the President on events in Tunisia. Retrieved 12 March 2019, from <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/01/14/statement-president-events-tunisia>
- White House. (2011, February 10). Statement by President Barack Obama on Egypt. Retrieved 12 March 2019, from <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/02/10/statement-president-barack-obama-egypt>
- White House. (2011, February 11). Remarks by the President on Egypt. Retrieved 12 March 2019, from <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/02/11/remarks-president-egypt>
- White House. (2013, July 3). Statement by President Barack Obama on Egypt. Retrieved on 12 March 2019, from <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/07/03/statement-president-barack-obama-egypt>
- Wollack, K. (2010). Assisting democracy abroad: American values, American interests. *Harvard International Review*, 32(3), 20-25.
- Wood, L. A. & Kroger, R. O. (2000). *Doing discourse analysis*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- World leaders voice concern, optimism over Egyptian coup. (2013, July 4). *Deutsche Welle*. Retrieved on 21 February 2019, from <https://www.dw.com/en/world-leaders-voice-concern-optimism-over-egyptian-coup/a-16928311>
- Wouters, J. & Duquet, S. (2013). The Arab Uprisings and the European Union: In search of a comprehensive strategy. *Yearbook of European Law*, 32(1), 230-265.

Ethical approval

This study is among the studies that do not require ethics committee approval due to the fact that it is based on open access or secondary sources.

Conflict of interest

There is no potential conflict of interest in this study.

Devrim Arabasından Türkiye'nin Otomobiline: Toplumsal zihniyetin dönüşümü

From “Devrim Arabası” to “Türkiye'nin Otomobili”: The transformation of social mentality

Gönderim Tarihi / Received: 25.05.2021

Salih ARSLAN¹

Kabul Tarihi / Accepted: 07.12.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.942702>

ÖZ: Çalışmanın konusu; “Devrim Arabası” ve “Türkiye'nin Otomobili” projelerine toplumun bakışındaki benzerlik ve farklılıklardır. Çalışmanın sorusu; toplumun iki benzer projeye yaklaşımındaki farklılıklar toplumsal zihniyetteki dönüşüm ile mi ilgilidir? Çalışmanın amacı; toplumun iki projeye yaklaşımındaki farklılığı ortaya çıkarmak ve bu farklılıklar üzerinden toplumsal zihniyetteki dönüşümü açıklamaktır. Çalışmanın yöntemi; konuya ilişkin gazete haberlerinin içerik analizi ve söylem analizi ile çözümlenmesidir. Analiz materyali; projelerin kamuoyuna tanıtıldığı dönemde ulusal gazetelerde yer alan haberlerdir. Çalışmada ulaşılan temel bulgular; iki projeye toplumun yaklaşımı önem verme ve başarılacağına inanma konusunda benzer, ilgi gösterme ve destekleme konusunda farklıdır. Çalışmada ulaşılan ana sonuç; Türkiye’de toplumsal zihniyet projeyi sahiplenme ve destekleme konusunda dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal zihniyetin dönüşümü, Yeni kurumsal kuram, Devrim Arabası, Türkiye'nin Otomobili

ABSTRACT: The subject of the study; the similarities and differences in the society's perceptions on two projects: "Devrim Arabası" (the car of the revolution) and "Türkiye'nin Otomobili" (Turkey's auto). The question of the study; is the difference in the society's approach to two similar projects related to the transformation in the social mentality? Purpose of the study; to reveal the differences between the approaches to the two projects and to explain the transformation in social mentality through these differences in approaches. The method of the study; it is the analysis of newspaper news on the subject with content analysis and discourse analysis. Analysis material; these are the news that appeared in national newspapers at the time the projects were introduced to the public. Basic findings of the study; the society's approach to the two projects is similar in giving importance and believing that they will be achieved, and different in showing interest and support. The main result reached in the study; social mentality in Turkey has turned on project ownership and support.

Keywords: Social mentality transformation, New institutional theory, Devrim Arabası, Türkiye'nin Otomobili

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi / Yönetim Bilimleri, salih.arslan@ogu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0602-3890>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

In the study, the similarities and differences in society's perceptions of the “Devrim Arabası” (the car of the revolution) and “Türkiye'nin Otomobili” (Turkey's auto) projects were examined. In the study, the phenomenological approach, new institutionalism theory and structuralism theories were used, which suggest that the actions of social actors are shaped by the social mentality or structure. Social mentality is considered as schematic structures that both direct social action and help to understand it, as in the definitions of "invisible logic of social functioning" or "coded scenario of social logic". These theories claim that there is a relationship between both social action and social mentality, and social mentality and language. While language plays a role in the formation and spread of social mentality, social mentality shapes the actions of social actors. Based on this theoretical background, Van Dijk's socio-cognitive approach has been adopted, claiming that discourse will reflect the social mentality.

Cognitive and institutional dimensions are the two basic components of social mentality (Farberman, 1970). Phenomenological institutionalism accepts cognitive processes as the central reason in the formation of institutions (Meyer, 2017; Hirsch, 1997), and institutions as the central reason in the formation of the social field (Jepperson, 1991). In this approach, everyday knowledge is shared, taken for granted, internalized, objectified, externalized, and socialized into an institution through social interaction and language (Berger & Luckman, 1967). For this reason, it is assumed that institutions have the characteristic of representing social order or social relationship (Jepperson, 1991). Social cognition or mental schema also occurs simultaneously as institutions are constructed as social realities (Weick, 1993) with interactional ritual chains between social actors (Collins, 1981; Di Maggio, 1997; Powell and Colyvas, 2008). Therefore, there is a strong relationship between institutions and social cognition, and one reflects the other (Jepperson, 1991). Van Dijk (1993) "social cognition", Di Maggio (1997) "social scheme", Sewell (1992) "scheme" gives the names. Cognition or schemas are actually embedded in the minds of individuals, but they are social as they are commonly assumed, assumed and shared by members of society (Van Dijk, 1993). In this study, the use of the concept of "social mentality" was preferred among these concepts used to describe the mental structure of society.

Methodology

The study aims to find the answers to the questions of whether there is a difference in the society's perceptions of “Devrim Arabası” and “Türkiye'nin Otomobili” projects and, if so, whether this difference is related to the social mentality. Study questions; Does the society's perceptions to “Devrim Arabası” and “Türkiye'nin Otomobili” projects differ? Is this difference in perceptions related to the transformation in social mentality? In the study, the news in national newspapers during the period when the “Devrim Arabası” ve “Türkiye'nin Otomobili” projects were introduced to the public were analyzed. In the analysis, quantitative and qualitative content analysis and Van Dijk's discourse analysis methods were used. In the content analysis, the categories of showing interest, finding important, believing in achievement and supporting were determined and coded. In the discourse analysis, the language used and the words selected, associations and perceptions to be created, stereotyping and traditional acceptances, experience and memory, and social context were examined in the news.

Findings and discussion

In the study, it was found that both projects were welcomed in the society, there was a positive perception in both periods of giving importance and believing that they would be successful, and that the social perception in terms of showing interest and support turned into a positive perception from a neutral point of perception. Showing interest increased from 16% to 63%, support increased from 7% to 43%. The content of the news shows that both projects are generally welcomed in the society. When examined in terms of sub-categories, there is a positive perception in both periods about giving importance and believing that it will be successful. It is understood that social attitude has changed significantly in terms of showing interest and support. Showing interest increased from 16% to 63%, support increased from 7% to 43%. These findings show that the society cares about the Devrim Arabası project and believes that it will be successful, but it cannot grasp the positive effect of its interest and support, or it cannot find the self-confidence to dare. Developments in other fields such as education

level, workforce qualifications, intellectual capital, financial capital, infrastructure opportunities, purchasing power, technological ability, business experience, international collaborations and partnerships, mass communication opportunities have significantly increased interest and support in Türkiye'nin Otomobili project effect can be found. However, there are strong causal relationships between progress in these areas and the change in social mentality. Since the change of other social factors is only possible with the transformation of the social mentality, it is necessary to consider the impact of concrete elements such as technological talent and business experience together with the transformation in social mentality.

Results and recommendations

In the study, it was revealed that the society reached a level of consciousness in terms of showing interest in very important projects, taking initiative, expressing their support clearly and believing that their support will affect the result. For this reason, the study suggests that the social mentality has evidently transformed in terms of understanding the possible consequences of important projects, establishing a relationship between the project's fate and its own role, demonstrating self-confidence to take initiative actively and clearly offering support.

Giriş

Toplumların hayatlarında kritik bazı olaylar, genelde ön plandaki aktörler açısından incelenmekte, sonuçlar olağanüstü yetenekli kahramanlar veya beceriksiz çıkarıcı aktörlerle ilişkilendirilerek toplumsal zihniyet gibi yapısal etkenler ya arka plana itilmekte ya da ihmal edilmektedir. Aktör merkezli realist bakış açısının bu okuma biçimi sosyal olayların bilişsel, kültürel ve tarihsel boyutlarının yeterince anlaşılabilmesini sınırlandırmaktadır. Sosyal konuların tüm boyutlarıyla ortaya konulabilmesi, aktör merkezli realist çalışmaların yanı sıra bilişsel ve kültürel perspektifli kurumsal araştırmaların da yapılabilmesine bağlıdır. Bu çalışmada Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve politik tarihi açısından önemli iki proje olan "Devrim Arabası" ile "Türkiye'nin Otomobili" girişimleri toplumsal zihniyet temelinde incelenmektedir. Çalışmada toplumun bu iki projeye yönelik tutum ve yaklaşımları ile bu tutum ve yaklaşımların arka planındaki zihniyetin ortaya çıkarılması amaçlanmakta ve zihniyet değişimi sorgulanmaktadır. Toplumsal kesimlerin projelere yönelik tutum ve yaklaşımları ulusal gazetelerdeki ilgili haberler incelenerek ortaya çıkarılmakta, haberlerde kullanılan dil ve söylem çözümlenerek toplumsal zihniyete ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bunun için Van Dijk'in (1988; 2001; 2008; 2009; 2014) söylem, toplum ve sosyal biliş arasında ilişki kurduğu sosyo-bilişsel yaklaşımı takip edilmektedir. Van Dijk'e (2009: 81; 2014: 91) göre ortak bilişsel ya da zihinsel modellere sahip toplum kesimleri aynı olaylar karşısında çoğunlukla benzer tutumlar ve davranışlar sergilemektedir. Sosyal kesimleri temsil eden gazeteler topluluk üyeleri ile aynı bilişsel modellere sahip olmalarından dolayı haberlerinde bu tutum ve yaklaşımları yansıtmaktadır (Van Dijk, 1988: 108; 2001: 97; 2008: 58). Bu nedenle gazetelerin belirli konulardaki haberleri çözümlendiğinde temsil ettikleri sosyal kesimlerin zihniyet yapılarına ulaşılabilen ve toplumdaki farklı kesimleri temsil eden gazeteler bir arada analiz edildiğinde toplumsal zihniyet ortaya çıkarılabilmektedir.

Türkiye literatüründe ekonomi ve teknoloji temelli projeleri toplumsal zihniyet temelinde inceleyen bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Toplumsal zihniyetin araştırıldığı bazı çalışmalar içinde Anık (2011) toplumsal zihniyet aracılığıyla sağlanabilecek toplumsal aidiyet ve sosyal kontrolün terör suçlarının önlenmesindeki rolünü, Yiğit (2009) Kabadayı filmi üzerinden Anadolu potlaç kültürünün zihinsel arka planını, Kala (2019) bireysel zihin ve toplumsal zihniyet ilişkisinde dilin rolünü incelemektedir. Ancak bu çalışmalar içerikleri itibarıyla ülkenin ekonomik ve teknolojik gelişimini önemli ölçüde etkileyecek projelerin toplumsal zihniyet boyutunun açıklanmasına doğrudan katkı sunmamaktadır. Türkiye'nin Otomobili ile ilgili herhangi bir çalışma bulunamamış, Devrim Arabası ile ilgili sadece Şimşek (2017) ve Aşık'ın (2020) çalışmaları tespit edilmiştir. Şimşek (2017) ve Aşık'ın (2020) çalışmaları Devrim Arabası projesini dönemin belgeleri ışığında inceleyen tarih perspektifli çalışmalardır ve genelde dönemin siyasetçileri, yazarları, meslek ve ticaret odaları, akademisyenleri ve projenin teknik yürütücüleri açısından olaya yaklaşmakta ancak toplumsal zihniyete dair bir çözümleme bulunmamaktadır. Bu araştırma, Devrim Arabası ve Türkiye'nin Otomobili projelerini toplumsal zihniyet temelinde incelemesi, Türkiye'de toplumsal zihniyetin dönüşümünü benzer iki olay üzerinden açıklamayı hedeflemesi nedeniyle literatüre katkı sunacaktır.

Çalışmada önce toplumsal zihniyet kavramı, bazı sosyal teorilerin zihniyet ya da biliş kavramlarına yaklaşımları ve toplumsal zihniyetin dönüşümünü açıklama biçimleri üzerinden ele alınacak, sonra dil ve zihniyet arasındaki ilişki tartışılacaktır. Son kısımda ise Devrim Arabası ve Türkiye'nin Otomobili projeleri ile ilgili ulusal gazetelerde yer alan haberler içerik analizi ve Van Dijk'in söylem analizi yöntemleriyle çözümlenecek ve her iki projeye toplumun yaklaşımı zihniyet açısından karşılaştırılacaktır.

Literatür taraması

Toplumsal zihniyet ve zihniyetin dönüşümü

Sosyal aktörlerin davranışlarını yalnızca çıkar ve niyet temelinde açıklamaya çalışan yaklaşımlar yetersiz olarak değerlendirilmekte (Friedland ve Alford, 1991: 232; Tolbert ve Zucker, 1996: 176; Scott, 2008: 431), kurumsal ve bilişsel boyutu ihmal ettikleri gerekçesiyle eleştirilmektedir (Meyer, 2010: 2). Fenomenoloji, etnometodoloji, sembolik etkileşimcilik, çerçeveler analizi, bilişsel sosyoloji gibi yaklaşımlar sosyal davranışın oluşumunda zihinsel ve bilişsel faktörleri temel belirleyici olarak kabul etmektedir (Collins, 2015: 246). Bu yaklaşımların temel açıklama biçimlerini örgüt teorisi içine etkili bir şekilde taşıyan ve sosyal davranışları bilişsel süreçler üzerinden açıklamaya çalışan Yeni Kurumsal

Kuram (YKK) olmuştur (Hirsch, 1997: 1714; Scott, 2008: 428). Özellikle Berger ve Luckman'ın bilgi sosyolojisi, Garfinkel'in etnometodoloji çalışmaları, Weick'in örgütlenmenin sosyal psikolojisine yönelik araştırmaları YKK'a fenomenolojik temel sağlamıştır (Holt ve Sandberg, 2013: 227-228). YKK'nın kurucu teorisyenlerinden Meyer (2017: 835) bilişsel süreçler temelli açıklamaları fenomenolojik kurumsalcılık; norm, güç ve çıkar temelli açıklamaları sosyal örgütsel kurumsalcılık olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmada teorik perspektif olarak YKK'nın fenomenolojik yaklaşımı benimsenmektedir. Fenomenolojik yaklaşım sosyal aktörlerin toplumsallaşma süreçlerinde hayatın somut unsurlarını belirli bir biçimde kavrayarak yetiştiğini, bu kavrayış biçimlerini düşünmeden benimseyerek doğal saydığını, olay ve olgular karşısında benimsenmiş düşünce kalıplarıyla tutum ve davranış geliştirdiğini varsaymaktadır. Bu nedenle kalıpların ve benimsetilmiş düşüncelerin irdelenmesini ve sorgulanmasını, olay ve olguların öğretildiği ya da aktarıldığı biçimde değil de gerçekte nasıl göründüklerini ve olduklarını ortaya çıkarmayı amaçlayan bir bakış açısıdır. Olay ve olgulara bilinç temelinde yaklaşmakta ve görüldüğü gibi olduğu kabullenilen dünya ile ilgili her türlü yargının askıya alınması ile bilincin ortaya çıkarılabileceğini öne sürmektedir (Woff, 2002: 498-503).

Bilişsel ve kurumsal boyutlar toplumsal zihniyetin en temel iki bileşenidir (Farberman, 1970: 3). Fenomenolojik kurumsalcılık, bilişsel süreçleri kurumların oluşumunda (Hirsch, 1997: 1717; Meyer, 2017: 835), kurumları da sosyal alanın oluşumunda merkezi neden olarak kabul etmektedir (Jepperson, 1991: 153). Bu yaklaşımda gündelik bilgi sosyal etkileşim ve dil aracılığıyla paylaşılmakta, kanıksanmakta, içselleşmekte, nesnelleşmekte, dışsallaşmakta ve toplumsallaşarak kurum haline gelmektedir (Berger ve Luckman, 1967: 34-35). Bu nedenle kurumların sosyal düzen ya da sosyal ilişkiyi temsil etme özelliğine sahip olduğu varsayılmaktadır (Jepperson, 1991: 145). Sosyal aktörler arasındaki etkileşimsel ritüel zincirleriyle (Collins, 1981: 985) sosyal gerçeklikler olarak (Weick, 1993: 640) kurumlar inşa edilirken eş zamanlı olarak toplumsal biliş ya da zihinsel şema da oluşmaktadır (Di Maggio, 1997: 273-274; Powell ve Colyvas, 2008: 285). Bundan dolayı kurumlar ile toplumsal biliş arasında güçlü bir ilişki söz konusudur ve biri diğerini yansıtmaktadır (Jepperson, 1991: 153). Farberman'ın (1970: 3) toplumsal zihniyet olarak isimlendirdiği bu olguya Van Dijk (1993: 258) "sosyal biliş", Di Maggio (1997: 273) "toplumsal şema", Sewell (1992: 4) "şema" adını vermektedir. Biliş ya da şemalar aslında bireylerin zihinlerinde gömülüdür ancak toplum üyeleri tarafından ortak şekilde farz edildiği, varsayıldığı ve paylaşıldığı için sosyaldır (Van Dijk, 1993: 257). Bu çalışmada toplumun zihinsel yapısını nitelemek için kullanılan bu kavramlar arasından "toplumsal zihniyet" kavramının kullanımı tercih edilmiştir.

Soyut bir olgu olarak toplumsal zihniyet tutum, davranış ve tavırlarda somut bir biçimde gözlemlenebilmektedir (Yiğit, 2009: 2494). Bu nedenle toplumsal ilişki biçimlerinin hemen her türünün toplumsal zihniyetle bağlantısı olduğu söylenebilir (Anık, 2011, 107). Toplumsal zihniyet sosyal hayata içkindir ve toplumsal değişimlerin bir parçasıdır (Yiğit, 2009: 2494). Bireysel zihnin oluşumunu ve onun toplumsal zihniyetle bağımlı dil sağlamaktadır (Kala, 2019: 176). Kikkawa (2014: xi) metaforik bir tarzla toplumsal zihniyeti, sosyal sistemin nasıl çalıştığını kontrol eden yazılım olarak tanımlamaktadır. Ona göre toplumsal zihniyet kavramı toplumsal işleyişin görünür olmayan mantığını çözmeye anahtar rol oynama potansiyeline sahiptir.

Kikkawa'nın (2014: xi) "toplumsal işleyişin görünür olmayan mantığı" olarak tanımladığı toplumsal zihniyeti, Goffman (1983: 2) "sosyal mantığın kodlanmış senaryosu", Giddens' (1984: 2) "düşünce yapıları", Di Maggio (1997: 274) "kültürel formlar" olarak nitelemektedir. Toplumsal zihniyet yaşam pratiklerinde alışkanlıklar, rutinler, gelenekler, törenler ve ritüeller gibi somut kültürel formlara (Meyer, 2010: 4) dönüşerek sosyal aktörlerin kurulu sosyal yapının bilişsel örüntüleri içinde hareket etmelerine neden olmakta (Di Maggio, 1997: 281) tercih, davranış ve tutumlarının benzeşmesini sağlamaktadır. Böylelikle sosyal kesimler ya da toplumlar aynı olay veya gelişmelere benzer tavır, tutum ve yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Bu durum sosyal davranışların bilinçsizliğini değil, kültürel form ya da kurumlarda gömülü içselleşmiş bir bilince ya da mantığa sahip olunduğunu göstermektedir (Barley ve Tolbert, 1997: 102). Giddens (1984: 4) bunu "pratik bilinç" olarak tanımlamakta ve bu tür bir bilincin günlük faaliyetlere gömülü halde sosyal hayatın rutini içinde varlığını devam ettirdiğini ifade etmektedir.

Toplumsal unsurların dinamik özellikler taşıması ve süreç içerisinde aktörlerin eylem ve tercihlerinin farklılaşması, teorik yaklaşımların sosyal değişimleri dikkate almalarını zorunlu kılmaktadır (Cohen, 2013: 307-308; Elliott, 2017: 170-171). Sosyal yapıdaki değişimlerin açıklanmasında iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bu iki yaklaşım sosyolojide makro-mikro, eylem-yapı, birey-toplum dualismi olarak bilinen ikilik probleminde dayanmaktadır (Layder, 2006: 2-5). Bu yaklaşımlardan ilki; toplumu kendini oluşturan unsurlardan bağımsız bir varlık olarak varsayan ve onun zaman içinde kendiliğinden dönüştüğünü öne süren yapısalcı teoridir. Yapısalcılık bireyleri sosyal, kültürel, politik ve tarihi bağlamı içinde ele almakta, bireylerin tercih ve kararlarını bu makro yapıların belirlediğini öne sürmektedir. Bu nedenle sosyal değişimde insan özneye özel bir rol vermekten kaçınmaktadır (Bottomore ve Nisbet, 2002: 592; Giddens, 2013: 220; Elliott, 2017: 95). İkincisi; toplumu onu oluşturan unsurların bir toplamı olarak kabul eden ve toplumdaki değişimin kaynağının unsurlardaki değişme olduğunu iddia eden mikro etkileşimci yaklaşımdır. Bu yaklaşım toplumsal değişimde insan özneyi merkeze almakta ve toplumsal yapının insan bilinci ve faillikle inşa edildiğini savunmaktadır (Layder, 2006: 70-73; Collins, 2015: 245).

Bu iki sosyoloji geleneğinden birinin toplumsal eylemin üretilme süreçlerini açıklamasına rağmen tarihsel kolektif koşulları gözardı ettiği, diğerinin ise toplumsal bütünlüğü ortaya koymasına rağmen toplumsal hayatın üretildiği kolektif pratikleri ihmal ettiği yönündeki eleştiriler sosyal değişimi açıklamada farklı teorilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Cohen, 2013: 307). Bunlar arasında Giddens'in (1984) "Yapılaşma Teorisi" ve Bourdieu'nun (2018) "Pratik Teorisi" öne çıkmaktadır. Bu teoriler gündelik yaşam rutinlerinin, alışkanlıkların ve becerilerin toplumsal örgütlenmeyi nasıl etkilediği ve toplumsal yapının oluşmasına nasıl katkı sundukları konusuna eğilmektedir (Layder, 2006: 194; Elliott, 2017: 170). Giddens (1984: 17) yapılaşma kavramının, sosyal ilişkilerin dönüşüm kurallarını da içerdiğini öne sürmektedir. Ona göre yapılaşma kavramının zaman ve mekândaki sosyal ilişkilerle ve sosyal ilişkilerin dönüşüm kuralları ile ilgili olmak üzere iki boyutu vardır. Sosyal pratikleri sergileyen bireylerin kendi aralarındaki etkileşimde sosyal sistemin yapısal özellikleri olan kurallar ve kaynaklar da yeniden üretilmektedir. Kurallar yapının tekrar hangi ilkeler çerçevesinde üretileceğini belirlerken kaynaklar yapının tekrar üretilme kapasitesini temsil etmektedir. Kurallar ve kaynakların üretimi, sosyal hayatın daimi özellikleri olarak tanımlanan yapının içinde sürekli olarak tekrarlanmaktadır (Giddens, 1984: 15-24). Bourdieu (2018: 158) pratik teorisinde deneyimlenmiş alışkanlıkların (habitus) toplumsal olarak yapılandırılmış bir çevrede ortaya çıktığını, bu alışkanlıkların kalıcı yatkinlikler oluşturarak kurallara itaatin bir ürünü olmadan, sonuçları bilinçli olarak hedeflemeden ve bunlara ulaşmak için gerekli işlemlere hâkim olmadan toplumsal pratikleri ve düzeni ürettiğini öne sürmektedir. Ona göre alışkanlığın ürettiği pratikler bir proje ya da planın hedefleriyle belirlenmiş göründüklerinde bile son tahlilde ürünü oldukları sosyal yapıyı yeniden üretmeye olanak sağlayacak şekilde geçmiş koşullarla belirlenmektedir. Bu tür bir pratik o anki doğrudanlığı içinde değerlendirilen duruma oranla aralarında diyalektik bir ilişki olduğu için hem görece özerk hem de zorunludur (Bourdieu, 2018: 158-161).

Sosyal teorideki yapısalcı ve mikro etkileşimci bu iki temel yaklaşım kendini YKK içinde Meyer (1977) ve Zucker (1977) çizgisi olarak göstermektedir. Zucker (1977: 726-730) kurumların oluşumunda bilişsel ve etkileşimsel süreçlerin etkisi üzerine yoğunlaşılmasını önermektedir. Bu öneri etkileşimsel ritüel zincirleri (Collins, 1981: 998) ve etkileşim ritüelleri (Goffman, 1983: 13) gibi mikro etkileşimci, rutin (Giddens, 1984) ve alışkanlık (Bourdieu, 2018) gibi sosyal pratik temelli yaklaşımlara yakındır. Meyer (1977) çizgisi ise kurumların formel örgüt yapılarını ve faaliyetlerini nasıl etkilediği üzerinde durulmasını önermekte (Meyer ve Rowan, 1977: 341) ve makro yapıların rutinler, kurallar ve anlamlarla kendi kendilerini yeniden ürettiğini iddia etmektedir (Jepperson ve Meyer, 2011: 64). Bu çizgi aktörü arka plana atan ve yapıyı öne çıkaran yapısalcı yaklaşıma yakındır. YKK içinde oluşan bu iki ana çizgi, kuramın sosyolojik düşünce geleneğinden büyük oranda etkilendiğinin bir göstergesidir.

Sosyal değişimi açıklamada aktör ve yapı kavramlarından birini temel alan ya da her ikisini uzlaştırmaya çalışan yaklaşımlara bazı sosyologlar eleştirel yaklaşmaktadır. Wiley (1988: 260) makro-mikro seviyelerin birbirine indirgenemeyeceğini, Coleman (1986: 1321) makro süreçlerin mikro olayları belirlediğini öne sürmenin metodolojik holizm, mikro süreçlerin makro olayları meydana getirdiğini öne sürmenin metodolojik bireysellik olduğunu iddia etmektedir. Powell ve Colyvas (2008: 278) ise

değişimle mikro süreçlerin, durağanlıkla makro süreçlerin eşleştirilmesinin hatalı olduğunu, bazı durumlarda bireylerin sosyal düzenin korunmasında güçlü bir rol oynayabileceğini, küreselleşme gibi makro olayların ise yerel düzenleri değiştirebileceğini öne sürmektedir. Görüldüğü üzere sosyal değişimin nasıl gerçekleştiği konusunda araştırmacılar arasında bir uzlaşma ve ikna edici ortak bir anlayış bulunmamakta ve sosyal bilimler sosyal değişimi tatmin edici bir şekilde açıklama konusunda başarısız görünmektedir (Meyer, 2008: 804). Sosyal yapıların oluşumu ve değişimi hakkında farklı görüş ve tartışmalara rağmen toplumsal hayatta hızlı ve yaygın sosyal değişimlerin oldukça nadir görüldüğü (Meyer, 2010: 6) ve değişimlerin uzun bir süreçte yavaşça meydana geldiği görüşü üzerinde genel bir uzlaşma bulunmaktadır (Hirsch, 1997: 1715).

Dil ve toplumsal zihniyet ilişkisi

Biliş ya da bilişsel şemalar aslında bireylerin zihninde bulunan olgulardır. Ancak bireyler topluluk halinde yaşamının gereği olarak birbirleriyle etkileşime girmekte ve zihinsel yapılarındaki biçimleri birbirleriyle paylaşmaktadır. Bu alışveriş zihinsel yapılarda benzeşmeyi sağlamakta ve ortak toplumsal bir zihniyetin oluşmasına neden olmaktadır. Farberman (1970: 8-12) toplumsal zihniyetin oluşumunda içsel ve dışsal faktörleri önceleyen teorilerin dışında Mead'ın (2017) her ikisini birleştiren ya da her ikisinin arasında yer alan bir zihniyet teorisi geliştirdiğini belirtmektedir. Ona göre Mead, zihin ve benliğin ilişkisini ortaya çıkarmak için iletişimsel sosyal süreçlere eğilmekte ve toplumsal benliğin bireysel seçim özgürlüğü ile toplumsal düzen zorunluluğu arasında ortak bir zeminde nasıl ortaya çıktığını göstermeye çalışmaktadır. Mead'ın (2017: 181) birey ve toplum arasındaki ilişkiyi açıklarken kullandığı “genelleştirilmiş öteki” kavramı, bireye benlik bütünlüğünü veren toplumsal grubu işaret etmektedir. Birey ortak toplumsal eylemlere yönelik “genelleştirilmiş ötekinin” tavırlarını benimsediği sürece tam bir benlik geliştirebilmektedir. Bu nedenle Mead'e (2017: 182) göre toplumsal sürecin bireylerin davranışlarını etkilemesi ve topluluğun da üyelerinin davranışları üzerinde kontrol sağlayabilmesi ancak genelleştirilmiş ötekiyle mümkündür. Çünkü bu sayede toplumsal süreç bireyin düşüncesine belirleyici olarak etki etmektedir. Böylelikle Mead etkileşim halindeki unsurlar bütünü olarak bir toplumsal zihin modeli ortaya koymaktadır (Collins, 2015: 263). Bu modele göre zihin, toplumsal süreç bireylerin deneyimlerine bir bütün olarak sızdığı zaman ortaya çıkmaktadır. Bu gerçekleştiğinde birey bir öz bilinç ve zihin sahibi olmakta ve bu sürece kendisiyle birlikte katılan diğer bireylerle ilişkisinin farkına varmaktadır. Bu farkındalık bireyin davranışlarını düzenlemesine ve kendini toplumsal sürece uyarlamasına neden olmaktadır (Mead, 2017: 162).

Mead'ın (2017: 90-112-161) toplumsal zihniyet modelinde dil toplumsal sürecin önemli bir parçasıdır. Dil aracılığıyla birey başkalarını etkilediği gibi kendini de etkilemektedir. Bunun için gerekli olan şey kişinin söylediği şeyi en başta kendisinin anlamasıdır. Anlam üzerindeki kontrol zihni oluşturmakta ve anlamın kontrolü dil ile sağlanmaktadır. Bu nedenle zihnin toplumsal süreçte kurulan dilsel iletişim aracılığıyla oluştuğu söylenebilir. Dildeki sözcükler herkes karşısında aynı tutumu takınmayı gerektiren evrenseldir. Eğer ortak zihinsel yapı olmazsa bu ortak tutum mümkün olamayacaktır (Collins, 2015: 263). Bu nedenle Mead'ın modelinde “genelleştirilmiş ötekinin” varlığı toplumsal zihniyeti, ortak düşüncüyü, benzer tavırları ve ortak söylem evrenini ortaya çıkarmaktadır (Mead, 2017: 182). Sosyal kesimlerin üyelerinin aynı olaylar karşısında ortak tavır göstermeleri veya benzer söylemler kullanmalarının temel nedeni buradan kaynaklanmaktadır.

Dil ve toplumsal yapı arasında güçlü bir ilişki olduğunu öne süren bir başka sosyoloji geleneği yapısalcı teoridir (Bottomore ve Nisbet, 2002: 558; Giddens, 2013: 220; Elliott, 2017: 97; Sarup, 2019: 22). Yapısalcılara göre birey ve toplum dilin içinde dil aracılığıyla yapılandırılmaktadır. Bu nedenle tüm toplumsal yapı mevcut dilsel pratiklerde gömülmüştür (Collins, 2015: 280; Elliott, 2017: 172) ve dildeki işaretlerin anlamı sosyal yapı tarafından bireylere yüklenmiştir (Elliott, 2017: 96). Dili meydana getiren ilişkiler zihnin temel özelliklerine göre kalıplaşacakları için dil zihinsel süreçlerin kontrolü altında şekillenmekte ve zihinsel bir gerçeklik olarak toplumsal zihniyet yapılarını temsil etmektedir (Giddens, 2013: 221).

Sosyal yapı ile iç içe olan ve kendine özgü yapısal özellikleri bulunan dil (Fairclough, 2003: 24; Ainsworth ve Hardy, 2004: 155) sosyal yapının anlaşılmasına önemli katkılar sunmaktadır (Fairclough, 2003: 2; Fairhurst ve Cooren, 2004: 132). Basit bir anlam taşıyıcısı olmayan dil (Alvesson ve Karreman,

2000a: 138), öznel anlamları sosyal gerçekliğe dönüştüren ve bu anlamları sınıflandıran önemli bir işleve sahiptir (Heracleous, 2004: 178). Kelime ve kavramlarla zihinsel şemaları biçimlendirmekte (Deetz, 1996: 192), bu şemalar aracılığıyla sosyal kimliklerin, sosyal ilişkilerin, bilgi ve inanç sistemlerinin üretimine katkıda bulunmakta (Phillips ve Malhotra, 2008: 703-704; Fairclough, 2013: 92), toplumsal zihniyetin sosyal alanda kökleşmesini sağlamaktadır (Berger ve Luckman, 1967: 85). Öte yandan kalıplaşmış dilsel formlar (Van Dijk, 1993: 257) kullanıcılarına dair ilgiler içermekte (Alvesson ve Karreman, 2000b: 1129) ve kullanıcısının sosyal düzene uyduğunu göstermektedir (Fairclough, 2013: 92). Kategorik anlamlar içeren ve aksi düşünülemezlik özelliğine sahip olan dilsel formlar üzerinde kullanıcılar nadiren düşünmekte ve değerlendirme yapmaktadır (Van Dijk, 1993: 258). Bu formlar çözümlendiğinde, kullanan aktörlerin niyet, biliş, değer ve duygu gibi içsel yönleri ile sosyal pratik, etkileşim ve ilişki gibi dışsal yönleri açığa çıkarılabilmektedir (Alvesson ve Karreman, 2000a: 137-138; Putnam ve Fairhurst, 2001: 78).

Bunun için incelenen metinlerde birbirinden kopuk gibi görünen ifadelerin nasıl birlik oluşturduklarını göstermek gerekmektedir. Dil daima mümkün ifadeler için bir sistem meydana getirir ve belirli kurallar sunar (Foucault, 2014: 40). Foucault'nun (2014) söylemin düzeni olarak nitelediği söylemsel oluşumların birlikteliği, öz olarak söylemlerin metin (belgeler) içerisindeki dağılımıdır. Eğer bir metinde söylemsel birlik varsa dağılım, söylemsel oluşumları mümkün kılan ve yöneten bir sistem dahilinde gerçekleşmiştir. Dilin bölgesi ve söylemin nesnesinin alanında özelleşmiş bir pratik olarak söylem, tanımlanmış bir form halindedir. Söylem stratejilerinin seçimi dünya görüşü ve çıkarılardan bağımsız ortaya çıkmaz ancak dilin ve söylem alanının olanakları tarafından belirlenir. Söylemin oluşum sistemi söyleme ait nesne, strateji, ifade ve kavramları söylemin içine yerleştiren kurallar bütünüdür. Söylem çözümlenmesi yapılırken nesnelere, ifadelerin, kavramların ve stratejilerin metin içindeki dağılımına, birliğine ve düzenine bakılır (Foucault, 2014: 90-95). Bu ise nesne, ifade, strateji ve kavramların metin içindeki tekrarlanma biçimi ve dağılım sistemleri ortaya çıkarılarak yapılır. Böylelikle bir söylemsel pratiğe içkin ve kendi özelliği içinde onu tanımlayan kurallar bütünü keşfedilmiş olur (Foucault, 2014: 52-62).

Yöntem

Bu çalışmada Devrim Arabası ve Türkiye'nin Otomobili ile ilgili ulusal gazetelerde yer alan haberler çözümlenerek toplumsal zihniyet açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Gazeteler ideoloji, norm, değer ve dünya görüşü bakımından ortak zihinsel modellere sahip oldukları sosyal kesimlerin tavır ve görüşlerini benimsemekte ve haberlerine yansıtılmaktadır (Van Dijk, 2001: 114; 2008: 112; 2009: 31). Çünkü haberler gibi kamusal söylemler bireysel düşüncenin ya da ifadenin ürünü değil ait olduğu sosyal grubun zihinsel modelinin bir neticesidir (Van Dijk, 1988: 110). Sosyal kesimlerin üyelerinin belirli bir konudaki uzlaşısı, beklentisi ve yaklaşım mantığı gazetesinin o konu ile ilgili yaptığı haberi yönlendirmekte, haber metninin dilini ve söylem biçimini belirlemektedir (Maigret, 2014: 52-314). Van Dijk'in (1988; 2001; 2008; 2009; 2014) sosyo-bilişsel yaklaşımı söylem, toplum ve sosyal biliş arasındaki ilişkiye odaklanarak söylemi onu üreten sosyal toplulukların üyeleri tarafından paylaşılan ortak sosyal bilişin ürünü olarak kabul etmektedir (Van Dijk, 2001: 113-115). Bu yaklaşıma göre söylem, sosyal ve öznelere arası bir zihinsel modelin ürünü olarak (Van Dijk, 2008: 119; 2009: 6) ait oldukları grupların sosyal bilişlerindeki inanç, bilgi, tutum, norm, değer ve ideolojileri yansıtmakta ve o grupların zihinsel modellerini temsil etmektedir (Van Dijk, 2009: 31-32). Düşünce, tutum ve ideolojiler sosyal bilişin özel formları olmalarından dolayı (Van Dijk, 1988: 108) ulusal gazetelerin Devrim Arabası ve Türkiye'nin Otomobili ile ilgili haberlerindeki tutum ve düşünceler incelendiğinde toplumsal zihniyete dair bulgulara ulaşılabılır.

Devrim Arabası ve Türkiye'nin Otomobili

Türkiye'de yerli otomobil üretme fikrinin somut bir projeye dönüştüğü ilk girişim "Devrim Arabası"dır. Bu fikrin oluşması ve gelişmesinde Türkiye'nin ekonomik olarak kalkınma isteği ve sanayi ülkesi olma arzusu ile askeri ve sivil ihtiyaçlar etkili olmuştur. Ancak fikrin projeye dönüşmesinde devrim sanayicilerinin, akademisyenlerinin ve meslek odalarının katkısı olsa da devlet ve hükümet yetkililerinin, bilhassa dönemin devlet başkanının, istekli ve kararlı oluşu önemli rol oynamıştır (Şimşek, 2017: 51-52; Aşık, 2020: 35-36). Dönemin devlet başkanının "yerli otomobil" üretme düşüncesini kamuoyuyla paylaşmasının ardından 1961 yılının ocak ayında 9 İstanbul firması bir araya

gelerek “Türkiye Makine Motorlu Vasıta ve Yardımcı Sanayi Birliği”ni kurmuştur. Bu birlik Türkiye’de yerli otomobil, kamyonet ve kamyon üretilmesi için hükümet yetkilileriyle çeşitli görüşmeler gerçekleştirmiş, kongre ve basın toplantıları düzenlemiştir (Aşık, 2020: 36-38). Konu çeşitli meslek odalarının, ticaret ve sanayi birliklerinin gündemine gelmiş ve çeşitli toplantılarda konuşulmaya başlanmıştır. Hükümet nezdinde ise ilk defa 04 Mart 1961 tarihli Bakanlar Kurulu’nda ele alınmıştır (Aşık, 2020: 39-41). Kabine üyelerinin bir kısmı projeyi desteklerken bir kısmı olumsuz bir kısmı da tarafsız görüş bildirmiştir. Sonuç olarak Bakanlar Kurulu, Sanayi Bakanı’nın otomobil endüstrisinde gelişmiş olan Avrupa ülkelerini incelemesi ve detaylı bir rapor hazırlanması yönünde karar vermiştir (Aşık, 2020: 41-47).

Sanayi Bakanı’nın Avrupa ülkelerindeki inceleme gezisinin akabinde Bakanlar Kurulu 30 Mart 1961 tarihinde toplanmış ve söz konusu incelemelerin ışığında konuyu tekrar ele almıştır (Aşık, 2020: 48-50). 22 Nisan 1961 tarihinde Başbakanlık’tan Ulaştırma Bakanlığı’na, Türkiye’ye özgü bir otomobil numunesi (prototip) yapılması ve bu işle ilgili TCDD’nin görevlendirilmesi yönünde bir resmi yazı gönderilmiştir. Bu yazı “Devrim Arabası” projesinin resmîyet kazandığını gösteren bir belge niteliği taşımaktadır (Şimşek, 2017: 51-52; Aşık, 2020: 48-50). Hükümetin bu konudaki kararının ardından 15-17 Mayıs 1961 tarihlerinde Makine Mühendisleri Odası tarafından 1.Otomobil Endüstrisi Kongresi düzenlenmiştir. Kongreye hükümet yetkilileri, meslek odası üyeleri, sanayiciler ve bilim insanları katılmış ve görüşlerini bildirmiştir. Özellikle dönemin devlet başkanı ve sanayi bakanının görüşleri olumlu ve projenin başarılacağı yönünde olmuştur. Diğer katılımcılar da olumlu ya da olumsuz yönde eleştiri ve görüşlerini iletilmişlerdir. Kongrenin onur konuğu olan Devlet Başkanı Gürsel konuşmasında; Türkiye’de otomobil yapılacağına olan inancını açık bir şekilde vurgulamıştır (Şimşek, 2017: 53-54; Aşık, 2020: 49-57).

Bu kongrenin ardından “yerli otomobil” üretimi basının ilgi odağına oturmaya başlamış ve konu gazeteler tarafından manşetlere taşınmıştır (Aşık, 2020: 52). Hem kongre öncesi hem de sonrasında basının daha çok devlet başkanı ve hükümet yetkililerinin Türkiye’de otomobil yapılabilmesi konusundaki beyanlarına yer verdiği görülmektedir (Aşık, 2020: 52-58). Henüz bu konuda bir proje başlatıldığı ve resmi kurumların görevlendirildiği ile ilgili husus kamuoyuyla paylaşılmamıştır (Şimşek, 2017: 74). Projeyi basından ve kamuoyundan olabildiğince gizli tutmaya çalışan hükümet, projede görevlendirilen personelin 19 Haziran 1961 günü Eskişehir’deki TCDD’ye ait Cer Atölyesinde bulunmalarını istemiştir (Şimşek, 2017: 89; Aşık, 2020: 68). Görevlendirilen idari ve teknik ekip fiilen 2 Temmuz 1961 günü çalışmalara başlamıştır (Aşık, 2020: 75). İlk numunelerin (prototip) üretilip test sürüşlerinin başladığı Ekim ayına kadar proje basından gizli tutulduğu için gelişmeler gazetelere yansımamıştır. İlk Türk otomobili numunesinin Eskişehir’de üretildiği ve ilgililerin önünde başarıyla çalıştığı yönünde ilk haberler Ekim ayının başından itibaren basında yer bulmaya başlamıştır. Daha sonra 19 Ekim 1961 tarihinde Ulaştırma Bakanı tarafından basına bir açıklama yapılmış ve ilk Türk otomobilinin üretildiği, tecrübe sürüşlerinin başarıyla sonuçlandığı ve Devlet Başkanı’na 26 Ekim 1961 tarihinde törenle verileceği açıklaması yapılmıştır (Aşık, 2020: 88-91).

“Türkiye’nin Otomobili” girişiminin 20 Ocak 2011 tarihinde TÜSİAD toplantısında dönemin başbakanının “babayiğit” olarak tanımladığı iş adamlarını yerli otomobil üretme konusunda yaptığı çağrı ile başladığı söylenebilir. 2015 yılına gelindiğinde ise Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile TÜBİTAK öncülüğünde uluslararası düzeyde tanınmış bir yabancı markanın fikri mülkiyet haklarının satın alınması yöntemiyle, markaya ait bir model üzerinden geliştirilen prototipler basınla paylaşılmış fakat bu proje sonuçlandırılmamıştır. Kasım 2017 tarihinde ise dönemin cumhurbaşkanı öncülüğünde diğer iş dünyası örgütlerinin de katılımıyla Türkiye’nin Otomobili Ortak Girişim Grubu, kısa adıyla TOGG, kurulmuş ve kamuoyuna açıklanmıştır. Eylül 2019 tarihinde dönemin Sanayi ve Teknoloji bakanı Türkiye’nin Otomobili ile ilgili ilk somut görsel sosyal medya hesabından paylaşmış ve bu paylaşım ciddi bir yankı uyandırmıştır. Bundan sonraki süreçte girişim belirli aralıklarla hem sosyal medyada hem de yazılı ve görsel medyada ele alınmış ve tartışılmıştır. Resmi tanıtımın yapılacağı tarih olarak 27 Aralık 2019 günü ilan edilmiş, toplum ve medya bu tarihe odaklanmış ve tanıtımın ardından çeşitli sosyal kesimler ve medya tanıtılan otomobil, otomobili üretecek şirket ve nasıl bir süreç yaşanacağına dair detaylı değerlendirmeler ve görüşler öne sürmüşlerdir (Habertürk, 2020).

Analiz materyali

“Devrim Arabası” girişimi basından ve kamuoyundan gizli yürütülmeye çalışıldığı için projeye ilişkin ilk haber 04 Ekim 1961 tarihinde yapılmıştır. Daha sonra resmi tanıtımın yapıldığı 29 Ekim 1961 tarihine kadar birkaç haber basında yer almıştır. Ancak 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı törenlerinde projeye ait prototip arabaların devlet başkanı ve hükümet düzeyinde tanıtımıyla haber sayısında ciddi bir artış olmuştur. Gazetelerin konuya yüksek ilgisi 01 Kasım 1961 tarihine kadar sürmüştür. Bu tarihten itibaren ise konunun gazetelerin gündeminden düştüğü ancak 30 Kasım 1961 tarihine kadar az sayıda da olsa haber yapıldığı görülmektedir (Aşık, 2020: 90-129). Araştırmada 04 Ekim 1961 - 30 Kasım 1961 tarihleri arasındaki bütün ulusal gazeteler taranmıştır. Bu dönemde çıkan Akşam, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Vatan, Yeni Sabah, Cumhuriyet, Havadis, Son Havadis, Ulus, Yeni İstanbul, Dünya, Öncü, Kudret ve Son Posta olmak üzere 15 gazetede toplam 43 habere ulaşılmıştır. Haber sayısının sınırlı olması nedeniyle bütün gazete haberleri analize dâhil edilmiştir.

“Türkiye’nin Otomobili” ile ilgili Ocak 2011 ile Aralık 2019 arasında basında çok sayıda haber yapılmıştır. Yeni bir gelişme yaşandıkça konu basının gündemine gelmiş ve farklı yönleriyle ele alınmıştır. Ancak Kasım 2017 tarihinde TOGG’un resmi olarak kurulması ve tanıtılması ile haber sayısında artış yaşanmıştır. Eylül 2019 tarihinde ilk somut görselin paylaşılması ile haber yoğunluğu gözle görülür bir şekilde artmıştır. Ancak bütün toplum kesimlerinin konuya ilişkin görüşlerini ve tavırlarını net bir şekilde ifade etmeye başlaması ve bunların gazetelere yansması resmi tanıtımın yapıldığı 27 Aralık 2019 tarihten itibaren olmuştur. Toplumun projeye ilişkin düşüncelerini daha doğru şekilde yansıtacağı için tanıtımın yapıldığı 27 Aralık 2019 ile 31 Ocak 2020 tarihleri arasında gazetelerde yer alan haberler analize dahil edilmiştir.

Kamuya açık gazete haberlerinin analiz materyali olarak kullanılması nedeniyle bu araştırma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Tablo 1: Türkiye’de basılı ve internet gazeteleri

Speedmedya (27.12.2019-31.01.2020)			Similarweb (01.08.2020)			Alexa (2020)			
No	Gazete	Ort. Tiraj (bin)	Medya Grubu	No	En çok ziyaret edilen haber siteleri (Türkiye)	Ülke Sıra	No	En değerli haber siteleri (Türkiye)	Ülke Sıra
1	Sabah	244	Turkuvaz	1	Hurriyet.com	6	1	Hurriyet.com	2
2	Sözcü	243	Estetik Y.	2	Milliyet.com	10	2	Milliyet.com	3
3	Hürriyet	215	Demirören	3	Sozcu.com	11	3	Sozcu.com	4
4	Posta	165	Demirören	4	Sabah.com	12	4	Haberturk.com	6
5	Milliyet	125	Demirören	5	Haberturk.com	17	5	Sabah.com	8
6	Akşam	110	Türkmedya	6	Takvim.com	20	6	Cumhuriyet.com	17
7	Türkiye	110	İhlas Med.	7	Cumhuriyet.com	42	7	Takvim.com	20
8	Yeni Şafak	102	Albayrak	8	Yeniakit.com	66	8	Yenicaggazetesi	23
9	Takvim	98	Turkuvaz	9	Yenicaggazetesi	73	9	Gazetevatan.com	24
10	Güneş	61	Türkmedya	10	Gazetevatan.com	90	10	Yeniakit.com	26
11	Korkusuz	58	Estetik Y.	11	Yenisafak.com	99	11	Yenisafak.com	29
12	Yeni Akit	56	Akit medya	12	Posta.com	116	12	Posta.com	32
13	Yeni Asır	51	Turkuvaz	13	Aksam.com	130	13	Aksam.com	35
14	Karar	34	Karar Yay.	14	Yeniasir.com	211	14	Karar.com	38
15	Star	30	Türkmedya	15	Star.com	239	15	Dunya.com	39
16	Cumhuriyet	28	Cumhuriyet	16	Karar.com	293	16	Milligazete.com	41
17	Aydınlık	14	Aydınlık	17	Dunya.com	373	17	Star.com	46

Kaynak: alexa.com, 2020; similarweb.com, 2020; app.speedmedya.com, 2020

Gazeteler seçilirken hem basılı olması hem de internet yayınının olması ilk temel kriter olarak belirlenmiş ve 27 Aralık 2019 ile 31 Ocak 2020 tarihleri arasında ortalama olarak en çok traaja sahip gazeteler tespit edilmiştir (bkz. Tablo 1). İkinci temel kriter olarak aynı medya grubuna sahip gazetelerden sadece birisi ve en çok traaja sahip olanlar seçilmiştir. Turkuvaz medya (Sabah, Takvim, Yeni Asır), Demirören medya (Hürriyet, Milliyet, Posta), Estetik medya (Sözcü, Korkusuz), Türk medya (Akşam, Güneş, Star), İhlas medya (Türkiye), Albayrak medya (Yeni Şafak), Akit medya (Yeni Akit), Karar medya (Karar), Cumhuriyet medya (Cumhuriyet) ve Aydınlik medya (Aydınlık) gazetelerini çıkarmaktadır. Her bir medya grubunu temsilen en çok traaja sahip (bkz. Tablo 1) Sabah,

Hürriyet, Sözcü, Akşam, Türkiye, Yeni Şafak, Yeni Akit, Karar, Cumhuriyet ve Aydınlık gazeteleri ilk 10 olarak belirlenmiştir. Daha sonra en çok ziyaret edilen (bkz. Tablo 1) ve en değerli (bkz. Tablo 1) haber siteleri listesi yapılmıştır. Liste yapılırken gazetelerin hem basılı hem de internet yayınlarının olması temel kriter olarak gözetilmiştir. Ancak Habertürk.com haber sitesinin hem en çok ziyaret edilen ve hem de en değerli haber siteleri sıralamasında ilk 5'te olması, ilgili gazetenin basılı geçmişi olması, bir medya grubunu (Ciner) temsil etmesi ve internet gazeteciliğinde etkili olması gibi nedenlerle ilk temel kriterde bir istisna olarak listeye dahil edilmiştir. Milliyet gazetesi de aynı medya grubundan (Demirören) başka bir gazete (Hürriyet) seçilmiş olmasına rağmen bütün sıralamalarda ilk 5 içinde olması, köklü gazetecilik geleneğine sahip olması ve basın dünyasındaki etkinliği gibi nedenlerle ikinci temel kriterde bir istisna olarak listeye eklenmiştir. Türkiye ve Aydınlık gazeteleri basılı traj listesinde ilk 10 içerisinde olmalarına rağmen en çok ziyaret edilen ve en değerli listelerinde ilk 10'a girememeleri (bkz. Tablo 1) nedeniyle listeden çıkarılmıştır. Böylelikle liste Hürriyet, Sabah, Sözcü, Milliyet, Habertürk, Cumhuriyet, Akşam, Yeni Şafak, Karar ve Yeni Akit gazetelerinden oluşturulmuştur.

Analiz yöntemi

Gazete haberlerinin çözümlenmesinde içerik analizi ve söylem analizi kullanılmıştır. İçerik analizi yaygın kullanılan dil yaklaşımlarından biri olarak kabul edilmekte (Fairhurst ve Cooren, 2004: 132) nicel ve nitel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Nicel içerik analizinde incelenen materyalin belirli motiflerinin ne sıklıkta olduğu çözümlenmenin esasını oluşturmaktadır. Nitel içerik analizinde ise genel yaklaşım sayılaştırma eğilimine girmeden, kuramsal olarak ya da çözümlenmenin akışı içerisinde belirlenmiş kategori sistemini kullanmaktır (Mayring, 2011: 116-122). Bu araştırmada her iki teknikten de yararlanılmıştır. Metinlerin çözümlenmesi aşamasında ortak anlam kategorileri belirlenmiş ve bu kategoriler “ilgi gösterme”, “önemli görme”, “başarılacağına inanma” ve “destekleme” şeklinde adlandırılmıştır. Bir haber metninde birden fazla kategori ile ilişkili ifade bulunduğu her bir kategori için ayrı kodlama yapılmıştır. Bu kategorik şemalar aracılığıyla metinlerdeki kavram ve ifade biçimlerinin birbirlerine nasıl bağlandıkları, birleştikleri, mantıksal yapı oluşturdıkları, semantik içerik kazandıkları, örgütlendikleri ve dağılım gösterdikleri ortaya konulmuştur (Foucault, 2014: 77). Söylem analizi olarak Van Dijk'in (1988) yaklaşımı tercih edilmiştir. Van Dijk'e (1988: 24) göre söylem analizi dilin kullanıldığı her türlü metin, mesaj, konuşma, diyalog gibi iletişim biçimlerine metodolojik bir yaklaşımı ifade etmektedir. Van Dijk'in (2001: 113-115) yaklaşımı, söylem ile onu üreten sosyal toplulukların bilişsel modelleri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya odaklanır. Bu yöntem aracılığıyla haber metinlerindeki söylem ile toplumsal zihniyet şemaları arasındaki ilişki gösterilmiştir.

Bulgular ve tartışma

Devrim Arabasına ilişkin bulgular

Devrim Arabası'na ilişkin haberler Tablo 2'de görüldüğü üzere olumlu %48, olumsuz %6 ve nötr %46 şeklindedir. Haberlerin daha çok olumlu ve nötr yönde olduğu, olumsuz yönde haber sayısının düşük olduğu görülmektedir. Kategoriler açısından değerlendirildiğinde; “ilgi gösterme” kategorisinde %16 olumlu ve %84 nötrdür. “Önem verme” kategorisinde %93 olumlu, %5 olumsuz ve %2 nötrdür. “Başarılacağına inanma” kategorisinde %74 olumlu, %19 olumsuz, %7 nötrdür. “Destek verme” kategorisinde %7 olumlu, %3 olumsuz ve %90 nötrdür.

Tablo 2'de görüldüğü üzere olumlu yönde haber “önem verme” (%93) ve “başarılacağına inanma” (%74) kategorilerinde öne çıkmaktadır. Nötr yönde haber “ilgi gösterme” (%84) ve “destek verme” (%90) kategorilerinde öne çıkmaktadır. Olumsuz yönde haber ise herhangi bir kategoride öne çıkmamaktadır. Bu bulgular projeye önem verildiğini ve başarılacağına inanıldığını ancak ilgi ve desteğin oldukça az olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: Dönemin gazetelerinde Devrim Arabası

Devrim Arabası Haberleri No	Gazete	Haber Sayısı	Gazetelerin İçerik Analizi		Kategoriler			
			İçeriğin Yönü		İlgi	Önem	Başarı	Destek
1	HÜRRİYET	4	Olumlu	8 / %50	2	4	2	0
			Olumsuz	2 / %13	0	0	2	0
			Nötr	6 / %37	2	0	0	4
			Toplam	16 / %100	4	4	4	4
2	VATAN	4	Olumlu	8 / %50	0	4	4	0
			Olumsuz	0	0	0	0	0
			Nötr	8 / %50	4	0	0	4
			Toplam	16 / %100	4	4	4	4
3	MİLLİYET	6	Olumlu	13 / %54	1	6	5	1
			Olumsuz	0	0	0	0	0
			Nötr	11 / %46	5	0	1	5
			Toplam	24 / %100	6	6	6	6
4	TERCÜMAN	2	Olumlu	4 / %50	0	2	2	0
			Olumsuz	0	0	0	0	0
			Nötr	4 / %50	2	0	0	2
			Toplam	8	2	2	2	2
5	AKŞAM	4	Olumlu	9 / %56	1	4	4	0
			Olumsuz	0	0	0	0	0
			Nötr	7 / %44	3	0	0	4
			Toplam	16 / %100	4	4	4	4
6	YENİ SABAH	2	Olumlu	6 / %75	0	2	2	2
			Olumsuz	0	0	0	0	0
			Nötr	2 / %25	2	0	0	0
			Toplam	8	2	2	2	2
7	DÜNYA	5	Olumlu	7 / %35	1	4	2	0
			Olumsuz	4 / %20	0	1	3	0
			Nötr	9 / %45	4	0	0	5
			Toplam	20	5	5	5	5
8	ULUS	3	Olumlu	3 / %25	0	2	1	0
			Olumsuz	0	0	0	0	0
			Nötr	9 / %75	3	1	2	3
			Toplam	12	3	3	3	3
9	CUMHURİYET	3	Olumlu	7 / %58	1	3	3	0
			Olumsuz	0	0	0	0	0
			Nötr	5 / %42	2	0	0	3
			Toplam	12	3	3	3	3
10	ÖNCÜ	3	Olumlu	5 / %42	0	3	2	0
			Olumsuz	1 / %8	0	0	1	0
			Nötr	6 / %50	3	0	0	3
			Toplam	12	3	3	3	3
11	KUDRET	2	Olumlu	4 / %50	0	2	2	0
			Olumsuz	0	0	0	0	0
			Nötr	4 / %50	2	0	0	2
			Toplam	8	2	2	2	2
12	YENİ İSTANBUL	2	Olumlu	2 / %25	0	1	1	0
			Olumsuz	3 / %38	0	1	1	1
			Nötr	3 / %37	2	0	0	1
			Toplam	8	2	2	2	2
13	HAVADİS	1	Olumlu	2 / %50	0	1	1	0
			Olumsuz	0	0	0	0	0
			Nötr	2 / %50	1	0	0	1
			Toplam	4 / %100	1	1	1	1
14	SON HAVADİS	1	Olumlu	2 / %50	1	1	0	0
			Olumsuz	1 / %25	0	0	1	0
			Nötr	1 / %25	0	0	0	1
			Toplam	4 / %100	1	1	1	1
15	SON POSTA	1	Olumlu	2 / %50	0	1	1	0
			Olumsuz	0	0	0	0	0
			Nötr	2 / %50	1	0	0	1
			Toplam	4 / %100	1	1	1	1
TOPLAM	43	OLUMLU	82 / %48	7 / %16	40 / %93	32 / %74	3 / %7	
		OLUMSUZ	11 / %6	0	2 / %5	8 / %19	1 / %3	
		NÖTR	79 / %46	36 / %84	1 / %2	3 / %7	39 / %90	
		TOPLAM	172 / %100	43 / %100	43 / %100	43 / %100	43 / %100	

Tablo 3: Devrim Arabasına ilişkin örnek ifadeler

	Gazete/Tarih	Örnek İfade
İLGİ	Hürriyet / 30.10.1961	...büyük bir kalabalık iki otomobilin etrafında toplanmış merakla seyrediyor.
Olumlu	Milliyet / 30.10.1961	Türk yapısı iki arabanın arkasında...üçüncü arabanın motoru da otomobillerle birlikte halka teşhir edilmiştir.
	Cumhuriyet / 30.10.1961	Başkan Gürsel'in sarı otomobille Anıt-Kabire gelişi orada toplanmış bulunan halk tarafından coşkun şekilde alkışlanmıştır.
Olumsuz	-	-
ÖNEM	Milliyet / 30.10.1961	Türk mühendis ve işçileri, geceli gündüzlü bir çalışma sonunda 'Türkiye'de otomobil yapılamaz' iddiasını çürütmüşlerdir.
Olumlu	Tercüman / 30.10.1961	Bu yapılan otomobil sanayii tarihimizde yeni bir hamle olarak kaydedilecektir. Fakat bir iki otomobil bir şey ifade etmez, seri imalata gitmek lazım.
	Dünya / 30.10.1961	Türk sanayii çalışmalarında bir dönüm noktasıdır. Türk sanayii tarihini bunu mutlaka yazacaktır. Yapamaz, yapılamaz diyenlere karşı mutlak bir muvaffakiyettir. Bir büyük emek mahsulüdür.
	Yeni İstanbul / 01.11.1961	Memleketimizde halli icap eden o derece önemli ekonomik meseleler mevcuttur ki, bir tek Türk işçisinin dahi vaktini bu lüks otomobil için heba etmesi büyük bir milli kayıptır.
Olumsuz	Dünya / 03.11.1961	Eğer motorlu vasıtalar yapacaksa buna "müstehlik" olan binek otomobilinden mi, yoksa istihsal yardımcısı olan traktör ve kamyondan mı başlayalım? Doğrusu ya, buna biz de cevap verebiliriz ve 'İmkânı varsa elbette kamyondan ve traktörden deriz.
BAŞARI	Hürriyet / 30.10.1961	...ilk otomobillerimizin de elbette birçok kusurları olacak ama zamanla mükemmelliğe yaklaşılabilecektir. Bugün bu otomobilleri beğenmeyenler, yarın beğenecekleri Türk yapısı otomobile kavuşacaklardır.
Olumlu	Vatan / 30.10.1961	Bir aşağılık duygusu ile bizde otomobil yapılamaz diyenler utansınlar. Hayır, işte bizde de otomobil yapılabilir.
	Milliyet / 30.10.1961	...Devrim' adını taşıyan ilk Türk otomobilini 120 günde hizmete sokmuşlardır. Yüzde yüz Türk işçiliği ve yüzde seksenden fazla Türk malı malzeme ile meydana gelen 'Devrim' hiçbir yabancı otomobile benzememektedir.
	Dünya / 30.10.1961	Benzin Bitiyor: Avrupa kafası ile otomobil yaptık. Ama Şark kafası ile benzin koyduk ve burada kaldık.
Olumsuz	Yeni İstanbul / 01.11.1961	Devrim otomobilinin %80 yerli Türk malzemesi ile yapıldığına inanmak memleketimiz muvacehesinde çok güçtür. Motoru Türkiye'de nasıl yapılır? Kapısının tokmağını ve kilidini yaptığımız bile şüphelidir.
	Dünya / 03.11.1961	Her motor parçasının tek tek taklidini dökerek bir otomobil yapmışız. Neden yapamazmışız? Bu usul ile daha ince, daha dolambaçlı makinelerle de yapabiliriz.
	Son Havadis / 30.10.1961	...50 metre ayrılmadan arabanın benzini bitmiş ve Gürsel gülererek otomobilden inmiştir. Etrafındakilerin suçlu nazarlarını yakalayan Cumhurbaşkanı şunları...
DESTEK	Yeni Sabah / 30.10.1961	İzmirli bir tacir ilk arabayı 500 bin verip almak istiyor.
Olumlu	Yeni Sabah / 31.10.1961	...9 firma oto sanayi için birleşmeye hazır. İleriki iltihaklarla bu rakamın 36'ya yükseleceğini tahmin ediyorum.
	Milliyet / 30.10.1961	...İzmirli bir vatandaşın Türk otomobilini satın almak için müracaat ettiğini ve 500 bin lira vermeyi kabul ettiğini söylemiştir.
Olumsuz	Yeni İstanbul / 01.11.1961	...Türkiye'de otomobil imalatı ile uğraşmak bir israf ve lüktür...milyona yaklaşan maliyeti ile ülke kaynakları boş yere harcanmaktadır.

Tablo 3'te görüldüğü üzere; "İlk Türk otomobili için 900 bin lira harlandı" (Hürriyet / 01.11.1961), "DEVİRİM'in maliyeti" (Vatan / 01.11.1961) gibi maliyeti öne çıkaran haberler olumsuz bakış açısını yansıtmaktadır. "C.Gürsel'in bindiği yerli otomobilin benzini bitti" (Son Havadis / 30.10.1961), "Avrupa kafası ile otomobil yaptık. Ama Şark kafası ile benzin koyduk ve burada kaldık" (Dünya / 30.10.1961) gibi benzinin bitmesi hadisesini öne çıkaran haberler olumsuz yaklaşımın diğer örnekleridir. "bir tek Türk işçisinin dahi vaktini bu lüks otomobil için heba etmesi büyük bir milli kayıptır" (Yeni İstanbul / 01.11.1961), "her motor parçasının tek tek taklidini dökerek bir otomobil yapmışız" (Dünya / 03.10.1961) şeklindeki ifadeler doğrudan projenin başarılamayacağını ve bunun

için harcanan paranın israf olduğunu vurgulamaları nedeniyle olumsuz yaklaşımın diğer örnekleri olarak sunulabilir.

“Türk mühendis ve işçileri, ‘Türkiye’de otomobil yapılamaz’ iddiasını çürütmüşlerdir” (Milliyet / 30.10.1961), “Bu yapılan otomobil sanayii tarihimize yeni bir hamle olarak kaydedilecektir” (Tercüman / 30.10.1961), “Türk sanayii çalışmalarında bir dönüm noktasıdır. Türk sanayii tarihi bunu mutlaka yazacaktır” (Dünya / 30.10.1961) gibi ifadeler projenin önemine dair olumlu bir bakış açısını yansıtmaktadır. Ayrıca “Türk tipi otomobil imal edilecek” (Akşam / 31.10.1961), “İlk Türk otomobili DEVRİM” (Vatan / 31.10.1961), “İlk Türk otomobili” (Ulus / 30.10.1961), “Türk yapısı ilk otomobil” (Tercüman / 30.10.1961) gibi “yerli ve milli” vurgusu yine projenin önemini işaret eden ifadeler olarak gösterilebilir.

“Türkiye’de otomobil yapılamaz iddiası Devrim’le çürütüldü” (Milliyet / 30.10.1961), “ilk otomobillerimizin de elbette birçok kusurları olacak ama zamanla mükemmelliğe yaklaşılabilecektir” (Hürriyet / 30.10.1961), “bir aşağılık duygusu ile bizde otomobil yapılamaz diyenler utansınlar. Hayır, işte bizde de otomobil yapılabiliyor” (Vatan / 30.10.1961) gibi ifadeler projenin başarıya ulaşacağına olan inancı yansıtmaktadır.

“9 firma oto sanayi için birleşmeye hazırdır. İleriki iltihaklarla bu rakamın 36’ya yükseleceğini” (Yeni Sabah / 31.10.1961), “İzmirli bir vatandaşın Türk otomobilini satın almak için müracaat ettiğini ve 500 bin lira vermeyi kabul ettiğini” (Milliyet / 30.10.1961) ifadeleri projenin farklı toplum kesimleri tarafından desteklendiğini göstermektedir.

Van Dijk (1988: 107) sosyal biliş temelli söylem çözümlemesinde, haberlerin kullanılan dil ve seçilen kelimeler, yapılan çağrışımlar ve oluşturulmak istenen algı, stereotipleştirme ve geleneksel kabuller, tecrübe ve hafıza ile sosyal bağlam bakımından incelenmesini önermektedir. “DEVİRİM’in maliyeti” ve “lüks otomobil” gibi ifadelerle projenin çok pahalıya mal olacağına dair bir çağrışım yapılmakta ve toplumun ödediği vergilerin heba olacağı yönünde bir algı oluşturulmaktadır. “her motor parçasının tek tek taklidini dökerek” ve “kapısının tokmağını ve kilidini yaptığımız bile şüphelidir” şeklindeki ifadeler ile aslında bunun bir Türk otomobili olmadığı, İlk Türk Otomobili şeklinde sunulduğu toplumun yanıltıldığı ve Türkiye’nin dünya standartlarında bir otomobil yapamayacağı kastedilmektedir. “Şark kafası ile benzin koyduk” ifadesinde bir stereotipleştirme sözkonusudur ve doğu olarak zihinlerde kategorize edilen büyük çerçevenin içine Türkiye mahkûm edilmektedir. Doğulu bir ülke olarak Türkiye batı zihninin ürünü olan otomobili çağdaş standartlarda üretmez kabulü ifadeye yön vermektedir. Bu tür söylemler mevcut durumu kabullenen, özgüveni düşük, büyük projeleri maceraperestlik olarak gören bir zihniyetin yansımasıdır. Bu zihniyet gelişmiş ve geri kalmış toplumlar arasında kolaylıkla kapatılamayacak “büyük boşluk” olduğu tezlerini peşinen kabullenmekte, bu açığı kapatma niyetiyle gerçekleştirilen bütün girişimleri küçümsemekte, büyük hedef ve projeleri hayalcilikle itham etmektedir. Bu yaklaşım kendisini “realist” olarak sunmakta, maliyet, israf, lüks ve emeğin hebası gibi ifadelerle tavırlarının mantıksal ve haklı gerekçelere dayandığı izlenimi oluşturmaya çalışmaktadır.

Haberlerde yer alan “Türkiye’de otomobil yapılamaz iddiasını çürütmüşlerdir”, “Türk sanayii çalışmalarında bir dönüm noktasıdır”, “İlk Türk otomobili” gibi ifadeler hem projenin önemini göstermekte hem de geleneksel ön yargıların aksine projenin başarılacağına olan inancı vurgulamaktadır. Bazı oto sanayi firmalarının birleşmesi ve birkaç vatandaşın Türk otomobili satın almak için müracaat etmesine yönelik ifadeler toplumsal desteğin var olduğuna işaret etmektedir. Ancak bu tür ifadelerin sayıca az olması ve vurgularındaki zayıflık bu desteğin güçlü olmadığını göstermektedir. “İlk Türk otomobili” şeklinde bir nitelemenin yapılması milli ve yerli olmayı çağrıştırırken, “Türk sanayinde bir dönüm noktasıdır” şeklindeki vurgu projenin kritik öneme sahip olduğu algısına yöneliktir. “otomobil yapılamaz iddiasını çürütmüşlerdir” şeklindeki ifadeler ile geleneksel ön kabullerin bu projeye yıkıldığı ve artık bir hükmünün olmadığı ima edilmektedir. Bu tür söylemler geri kalmışlığı kabullenmeyen, öğrenilmiş çaresizliğe rıza göstermeyen, geleneksel algı, stereotipleştirme ve yargılara itiraz eden, mevcut durumun büyük ve zor projelerin başarılmasıyla değişebileceğinin bilincinde olan bir toplumsal zihniyetin yansımalarıdır. Ancak “bir iki otomobil bir şey ifade etmez, seri imalata gitmek lazım”, “ilk otomobillerimizin de elbette birçok kusurları olacak

ama zamanla mükemmelliğe yaklaşılacaktır” şeklindeki ifadeler başarılmak istenilen hedefin zorluğunun, mevcut şart ve imkânların yeterince uygun olmadığı farkında olduğunu göstermektedir. Projedeki zorluğun farkında olunması ve toplumsal özgüvenin yeterince yüksek olmaması çekingen ve temkinli bir dilin kullanılmasına neden olmaktadır. Bu temkinli dil projenin önemli görülmesi ve başarılacağına inanılmasına rağmen somut ilgi ve desteğin yeterince gösterilmemesini de kısmen izah etmektedir. Temkinli olma ve çekingenlik toplumsal özgüven ve öz yeterlilik algısının kırılma işaret etmekte birlikte toplumsal desteğin katkıları kavrama konusunda bilinçliliğin oluşmadığını da göstermektedir.

Türkiye'nin Otomobiline ilişkin bulgular

Türkiye'nin Otomobili'ne ilişkin haberler Tablo 4'te görüldüğü üzere olumlu %57, olumsuz %1 ve nötr %42 şeklindedir. Haberlerin daha çok olumlu ve nötr yönde olduğu, olumsuz yönde haber sayısının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Kategoriler açısından değerlendirildiğinde; “ilgi gösterme” kategorisinde %63 olumlu ve %37 nötrdür. “Önem verme” kategorisinde %60 olumlu, %2 olumsuz ve %38 nötrdür. “Başarılacağına inanma” kategorisinde %61 olumlu, %2 olumsuz, %37 nötrdür. “Destek verme” kategorisinde %43 olumlu, %1 olumsuz ve %56 nötrdür. Olumlu yönde haber “ilgi gösterme” (%63), “önem verme” (%60) ve “başarılacağına inanma” (%61) kategorilerinde öne çıkmaktadır. Nötr yönde haber sadece “destek verme” (%56) kategorisinde öne çıkmaktadır. Bu bulgular projeye ilgi gösterildiğini, önem verildiğini ve başarılacağına inanıldığını göstermektedir. Toplumun projeye desteği konusunda nötr bir dil öne çıksa da olumlu dil oranının %43 ile yüksek olduğu görülmektedir.

“Türkiye'nin Otomobili” resmi tanıtımının ardından bağımsız bir araştırma firması Türkiye genelinde bir anket yapmıştır (Anadolu Ajansı, 2020). Anket sonuçlarına göre katılımcıların yüzde 95,4'ü bu araçları gördüğünü ve Türkiye'nin Otomobili'nden haberdar olduklarını ifade etmiştir. Projeyi destekleme oranı yüzde 97,6 ve otomobilden satın almak isteyenlerin oranı %89'dur. Tasarımların beğenilme oranı yüzde 98,4 ve Türkiye'nin Otomobili'nin bir dünya markası olabileceğine inanma oranı yüzde 90,3'tür. Anketin sonuçları rakamsal olarak yüksek olsa da çalışmanın sonuçlarını desteklemektedir. Türkiye'nin Otomobili ile ilgili olumsuz haber sayısı toplamda 7 ve oran olarak %1, olumlu haber sayısı 389 ve oran olarak %57'dir. Bu nedenle projenin toplumun farklı kesimlerinde olumlu karşılandığı görülmektedir. Ancak özellikle iktidara yakın olan kesimlerde daha olumlu bir tavır belirgin iken muhalif kesimlerde nötr tavrın hakim olduğu söylenebilir.

Tablo 5'te görüldüğü üzere Habertürk, Sözcü ve Cumhuriyet genelde nötr bir dil tercih etmişlerdir. Bu gazetelerin bazı eleştirilerde buldukları ve olumsuz bazı noktalara vurgu yaptıkları görülmektedir. Ancak olumsuz bir tavır veya yaklaşım olarak kabul edilecek bir dil kullanmaktan kaçındıkları söylenebilir. Muhalif sağ liberal olarak nitelenebilecek Karar gazetesinin “Türkiye'nin otomobiline her kesimden destek geldi” (Karar / 29.12.2019) ifadesi bu tespiti desteklemektedir.

Haberlerde ilgi anlamında; “Türkiye'nin otomobili dünya gündeminin ilk sırasına çıktı” (Sabah / 27.12.2019), “Yerli otomobil tasarım ve özellikleri ile hayran bıraktı” (Hürriyet / 27.12.2019), “Türkiye'nin Otomobili toplumun her kesiminden beğeni topladı” (Milliyet / 28.12.2019), “Büyük beğeni topladı! Türkiye'nin Otomobili dünya gündemine damga vurdu” (Akşam / 28.12.2019) şeklindeki ifadeler toplumsal ilginin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Önem anlamında; “Erdoğan'dan yerli otomobil mesajı: Geleceğin teknolojisi” (Hürriyet / 28.12.2019), “Yerli otomobil Türkiye'de voltajı yükseltecek” (Sabah / 04.01.2020), “İşte Türkiye'nin otomobilinin tetikleyeceği sektörler” (Akşam / 31.12.2019), “Türkiye'nin Otomobili üretimi okullarda heyecan yarattı” (Milliyet / 08.01.2020) biçimindeki ifadeler toplumun girişimi oldukça önemli gördüğünü göstermektedir.

Başarı anlamında; “Ön alım talepleri başladı! Yerli otomobil tek elden” (Sabah / 02.01.2020), “Yerli otomobil burada üretilecek” (Hürriyet / 04.01.2020), “Yerli otomobil fiyatları belli oldu mu? Yerli otomobil sipariş talebi” (Milliyet / 02.01.2020), “Yerli otomobil için talep toplama başladı! İşte ön ödeme rakamı” (Akşam / 31.12.2019) şeklindeki ifadeler girişimin gerçekleştirileceğine ve başarıya ulaşacağına dair inancın tam ve kesin olduğunu göstermektedir. Destek anlamında; “YÖK, Türkiye'nin Otomobili'ne doktoralı mühendis yetiştirecek” (Sabah / 07.01.2020), “Ankaralı otomobil ve şoför esnafından Türkiye'nin Otomobili'ne destek” (Hürriyet / 29.12.2019), “Türkiye'nin Otomobili'ne

Edirne'den de destek geldi" (Milliyet / 06.01.2020), "Yavaş ve İmamoğlu'ndan yerli otomobil paylaşımı" (Cumhuriyet / 27.12.2019) biçimindeki ifadeler toplumun farklı kesimlerinden girişime önemli ve ciddi bir destek verildiğini göstermektedir.

Tablo 4: Dönemin gazetelerinde Türkiye'nin Otomobili

Türkiye'nin Otomobili Haberleri			Gazetelerin İçerik Analizi		Kategoriler			
No	Gazete	Haber Sayısı	İçeriğin Yönü	İlgi	Önem	Başarı	Destek	
1	HÜRRİYET	41	Olumlu	92 / %56	27	25	20	20
			Olumsuz	0	0	0	0	0
			Nötr	72 / %44	14	16	21	21
			Toplam	164 / %100	41	41	41	41
2	SABAH	25	Olumlu	51 / %51	14	15	12	10
			Olumsuz	0	0	0	0	0
			Nötr	49 / %49	11	10	13	15
			Toplam	100 / %100	25	25	25	25
3	MİLLİYET	22	Olumlu	64 / %73	18	16	16	14
			Olumsuz	0	0	0	0	0
			Nötr	24 / %27	4	6	6	8
			Toplam	88 / %100	22	22	22	22
4	HABERTÜRK	12	Olumlu	17 / %35	6	4	6	1
			Olumsuz	2 / %5	0	1	1	0
			Nötr	29 / %60	6	7	5	11
			Toplam	48 / %100	12	12	12	12
5	AKŞAM	9	Olumlu	27 / %75	8	7	6	6
			Olumsuz	0	0	0	0	0
			Nötr	9 / %25	1	2	3	3
			Toplam	36 / %100	9	9	9	9
6	SÖZCÜ	9	Olumlu	10 / %28	4	2	3	1
			Olumsuz	0	0	0	0	0
			Nötr	26 / %72	5	7	6	8
			Toplam	36 / %100	9	9	9	9
7	CUMHURİYET	7	Olumlu	7 / %25	2	2	1	2
			Olumsuz	5 / %18	0	2	2	1
			Nötr	16 / %57	5	3	4	4
			Toplam	28 / %100	7	7	7	7
8	YENİ ŞAFAK	17	Olumlu	44 / %65	11	11	16	6
			Olumsuz	0	0	0	0	0
			Nötr	24 / %35	6	6	1	11
			Toplam	68 / %100	17	17	17	17
9	YENİ AKİT	15	Olumlu	44 / %73	11	12	13	8
			Olumsuz	0	0	0	0	0
			Nötr	16 / %27	4	3	2	7
			Toplam	60 / %100	15	15	15	15
10	KARAR	14	Olumlu	33 / %59	7	9	11	6
			Olumsuz	0	0	0	0	0
			Nötr	23 / %41	7	5	3	8
			Toplam	56 / %100	14	14	14	14
TOPLAM	171	OLUMLU	389 / %57	108 / %63	103 / %60	104 / %61	74 / %43	
		OLUMSUZ	7 / %1	0	3 / %2	3 / %2	1 / %1	
		NÖTR	288 / %42	63 / %37	65 / %38	64 / %37	96 / %56	
		TOPLAM	684	171	171	171	171	

Haber metinleri kullanılan dil ve seçilen kelimeler, yapılan çağrışımlar ve oluşturulmak istenen algı, stereotipleştirme ve geleneksel kabuller, tecrübe ve hafıza ile sosyal bağlam bakımından incelendiğinde sosyal kesimlerin bilişsel modelleri ve toplumsal zihniyet yapıları daha açık görülebilmektedir. "Yani daha üzerinde otomobil olmadan sadece batarya maliyeti bu, otomobilin yazılımının maliyeti buna dahil değil" (Habertürk / 03.01.2020) ifadeleri Devrim Arabası hakkında yapılan "İlk Türk otomobili için 900 bin lira harcandı" (Hürriyet / 01.11.1961), "DEVİRİM'in maliyeti" (Vatan / 01.11.1961) gibi maliyeti öne çıkaran haberleri anımsatmaktadır. "Yerli otomobilin bataryası Çin'den, entegrasyon Almanya'dan, tasarım İtalya'dan" (Cumhuriyet / 28.01.2020) ifadeleri ise yine Devrim Arabası hakkında yapılan "Devrim otomobilinin %80 yerli Türk malzemesi ile yapıldığına inanmak memleketimiz muvacehnesinde çok güçtür. Motoru Türkiye'de nasıl yapılır? Kapısının tokmağını ve kilidini yaptığımız bile şüphelidir" (Yeni İstanbul / 01.11.1961) ve "Her motor parçasının tek tek taklidini

dökerek bir otomobil yapmışız. Neden yapamazmışız? Bu usul ile daha ince, daha dolambaçlı makineler de yapabiliriz” (Dünya / 03.11.1961) haberlerini hatırlatmaktadır. Yaklaşık 60 yıl geçmiş olmasına rağmen iki projeye yönelik eleştiri ve tutumların bu kadar benzer olması bazı toplumsal kesimlerin zihinsel alışkanlıklarını devam ettirdiklerini göstermektedir. Ancak bu yönde ve üslupta haberlerin sayısının Türkiye'nin Otomobili projesi için ihmal edilebilecek ölçüde az olduğu söylenebilir.

Tablo 5: Türkiye'nin Otomobiline ilişkin örnek ifadeler

	Gazete/Tarih	Örnek İfade
İLGİ	Sabah 27.12.2019	/ Türkiye'nin yerli otomobiline hayran kaldılar! İlk günden sipariş yağdı. Türkiye'nin otomobili dünya gündeminin ilk sırasına çıktı.
	Hürriyet 29.12.2019	/ "Türkiye'nin Otomobili" Güneydoğu'da çok beğenildi. Otomobili çok beğendiğini vurgulayarak, "Artık sonra kendi aracımızı da üretmemiz çok önemli bir gelişme. Türkiye'nin teknolojide geldiği noktayı gösteriyor. Vatandaş olarak gurur duydum.
	Yeni Şafak 10.01.2020	/ Türkiye'nin Otomobili", toplumun her kesiminin beğeni ve takdirini kazandı.
	Yeni Akit 27.12.2019	/ Türkiye'nin merakla beklediği yerli otomobilin iki modeli Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımıyla tanıtıldı.
Olumsuz	-	-
ÖNEM	Yeni Akit 16.01.2020	/ Türkiye'nin Otomobili birçok sektörün önünü açacak. Gemlik fabrikasını 12-18 ay içinde tamamlarız.
	Sabah 27.12.2019	/ Türkiye'nin Otomobili projesindeki teknoloji birikimimiz diğer pek çok sektörün de önünü açacak, ateşleyicisi olacaktır.
	Hürriyet 30.12.2019	/ "Yapılan bir otomobilden fazlasıdır, teknolojik dönüşümdür, dijital ekonomiye geçiştir. Tek başına 20 bin ilave istihdamdır. 7,5 milyar dolar daha az cari açıktır. Gayrisafi milli hasılaya 50 milyar dolar katkıdır." dedi.
	Yeni Şafak 29.12.2019	/ Türkiye'yi otomotiv sektöründe küresel aktöre dönüştürecek milli otomobil projesi.
Olumsuz	Cumhuriyet 28.01.2020	/ Yerli otomobilin bataryası Çin'den, entegrasyon Almanya'dan, tasarım İtalya'dan.
BAŞARI	Hürriyet 28.12.2019	/ İlk modelini ve bir konsept aracını gün ışığına çıkaran TOGG, Türk Otomotiv endüstrisinin kalbi olan Marmara Bölgesi'nde kurulacak fabrikasının temelini 2020 yılında atacak. 2030 yılına kadar ise fikri ve sınai mülkiyet hakları tamamen kendisine ait bir ortak e-platform üzerine 5 farklı model üretecek.
	Sözcü 28.12.2019	/ Türkiye'nin Otomobili Girişim Grubu (TOGG), yıllık 175 bin adetlik kapasitesiyle 2022 yılında üretime başlayacak Gemlik'teki fabrikanın temelini bahar ayında atmaya hazırlanıyor.
	Akşam 30.12.2019	/ Markası bizim olacak, tasarımı bizim olacak. Lisans satacağız. Montaj yapmayacağız, montaj yaptıracağız. Başkasının patenti için çalışmayacağız. 15 yılda en az 22 milyar lira yatırım yapılacak.
	Sabah 15.01.2020	/ Yerli otomobil o tarihte tamamlanacak: Yerli otomobil için siparişler peşi sıra gelirken, "Türkiye'nin Otomobili birçok sektörün önünü açacak. Gemlik fabrikasını 12-18 ay içinde tamamlarız"
Olumsuz	Habertürk 03.01.2020	/ Yani daha üzerinde otomobil olmadan sadece batarya maliyeti bu... otomobilin yazılımının maliyeti buna dahil değil.
DESTEK	Yeni Akit 28.12.2019	/ Edirne'deki sivil toplum kuruluşları ve iş adamları olarak önümüzdeki günlerde bir kampanya başlatacağız ve alacağımız araç sayısını deklare edeceğiz. ETSO olarak da yerli otomobilin destekçisiyiz. Milli duygularla üretilmiş, tamamen çevreci bir otomobil.
	Sabah 07.01.2020	/ Yerli otomobile talep yağıyor: İstanbul Havalimanı'nda görevli 750 taksici, "Türkiye'nin Otomobili'ne destek verdi. Taksiciler, hizmetlerini yerli otomobil ile vermek istiyor.
	Milliyet 31.12.2019	/ Anadolu'nun dört bir tarafından gelen "almaya hazırız" mesajları ön ödeme listesine alınacak. Türkiye'nin Otomobili Girişim Grubu'nun (TOGG) dışında başlatılan çalışma ile otomobili almak isteyenlerin sayısı ve ödeyecekleri rakam belirlenecek.
	Karar 29.12.2019	/ Türkiye'nin otomobiline her kesimden destek geldi. Toplumda ayrışmalara yol açan Şehir Hastaneleri ve Kanal İstanbul gibi projelerin aksine Türkiye'nin otomobiline her kesimden destek geldi
	Yeni Şafak 10.01.2020	/ Taksiciler yerli otomobile talip: İstanbul Havalimanı'nda görevli 750 taksici, Türkiye'nin Otomobili'ne destek verdi. Taksiciler, hizmetlerini yerli otomobil ile vermek istiyor.
Olumsuz	Cumhuriyet 29.01.2020	/ Araba daha ortada yok, ne zaman üretileceği belli değil. Motoru ise zaten yok ama bu yerli ve milli. Kafayı yerli ve milliye takmışlar.

Türkiye'nin Otomobili ile ilgili haberlere genel bir çerçeveden bakıldığında olumlu yaklaşım doğrudan göze çarpmaktadır. Olumsuz haberin çok az olması ve nötr haberlerin daha teknik ve bilgi esaslı olması olumlu haberlerin toplumsal zihniyeti daha güçlü şekilde yansıtabileceğini göstermektedir. *"Türkiye'nin otomobili dünya gündeminin ilk sırasına çıktı"* (Sabah / 27.12.2019) ifadesinde tarihsel hafızaya bir gönderme söz konusudur. Çünkü dünyada otomobil ilk defa yapılmamakta ve bahsedildiği gibi dünyanın yüksek ilgi göstermesi için görünürde mantıklı bir sebep bulunmamaktadır. Ancak Türkiye'nin ilk defa dünya standartlarında çağın teknolojisine uygun otomobil yapmayı başarabilmesi hem toplumun kendine bakışında hem de dünyanın Türkiye'ye bakışında bir değişim etkisi oluşturabilmektedir. Bu ifade *"biz başaramayız"* ve *"bize yaptırtmazlar"* düşüncesindeki iç aktörlere, *"Türkiye yapamaz"* şeklinde düşünen dış aktörlere karşı, bütün önyargılara rağmen *"biz başardık"* mesajı taşımaktadır.

"Türkiye'nin Otomobili projesindeki teknoloji birikimimiz diğer pek çok sektörün de önünü açacak" (Sabah / 27.12.2019), *"Yapılan bir otomobilden fazlasıdır, teknolojik dönüşümdür, dijital ekonomiye geçiştir"* (Hürriyet / 30.12.2019) ve *"Türkiye'yi otomotiv sektöründe küresel aktöre dönüştürecek milli otomobil projesi"* (Yeni Şafak / 29.12.2019) ifadeleri projenin önemsendiğinin göstergesidir. Bu ifadeler toplumsal kesimlerin projenin ne kadar kritik bir öneme sahip olduğunu ve Türkiye açısından neleri değiştirebileceğinin bilincinde olduğunu göstermektedir. Teknolojik dönüşüm ve küresel aktöre dönüşüm vurguları arka planda toplumsal zihniyetteki dönüşümü işaret etmektedir. Dijital ekonomiye geçiş ve küresel aktör olma ifadeleri dünyadaki değişimi kavrayan, kendi yeteneklerinin farkında olan ve rakiplerinin niteliklerini çözümleyerek iddia ve strateji geliştirmesi gerektiğini bilen bir zihniyetin oluşmaya başladığını göstermektedir. *"Markası bizim olacak, tasarımı bizim olacak. Lisans satacağız. Montaj yapmayacağız, montaj yaptıracacağız. Başkasının patenti için çalışmayacağız"* (Akşam / 30.12.2019) ifadeleri montaj sanayinden ve lisans altında üretimden tasarım ve marka temelli bir modele geçilmesi gerektiğinin bilincinde olan bir toplumsal zihniyetin geliştiğinin açık göstergesidir.

"İş adamları olarak önümüzdeki günlerde bir kampanya başlatacağız" (Yeni Akit / 28.12.2019), *"Yerli otomobile talep yağıyor"* (Sabah / 07.01.2020), *"Otomobil ve şoför esnafından Türkiye'nin Otomobiline destek"* (Hürriyet / 29.12.2019) ve *"Anadolu'nun dört bir tarafından gelen almaya hazırız mesajları"* (Milliyet / 31.12.2019) ifadeleri desteği göstermektedir. Bu ifadeler toplumun projeyi sahiplendiği ve destek vermeye istekli olduğu anlamına gelmektedir. Toplumsal desteğin bu ölçüde belirgin ve yüksek olması, teknolojik ve ekonomik gelişme ile toplumsal refah ve ülkeler arası güç mücadelesi arasındaki bağın farkında olduğunu, bu doğrultuda siyasetin ve girişimin diğer aktörlerinin desteklenmesi gerektiğinin bilincinde olduğunu göstermektedir. Toplumsal destek hem maddi hem de manevi anlamda oldukça itici bir unsur olarak siyasete cesaret verir, meşruiyet sağlar, kasti yıpratma stratejilerinin etkisini azaltır, moral ve motivasyonu artırır, iç talep oluşturarak projenin olgunlaşması için zaman kazandırır. Günümüz toplumu ülke için kritik bir projede vereceği desteğin etkilerinin farkında, özgüveni ve öz yeterlilik algısı yüksek, insiyatif ve sorumluluk almaktan çekinmeyen bir bilince ulaşmıştır.

Sonuç ve öneriler

Toplumsal aktörlerin sosyal alandaki davranış, tutum ve tavırlarının temelinde zihniyet yapıları bulunmaktadır. Toplumsal zihniyet tarihsel ve kültürel süreçlerin sonucunda oluşmakta ve zamanla dönüşebilmektedir. Çalışma fenomenolojik kurumsalcı bir perspektifle tasarlanmış ve sosyal olayların arka planındaki zihinsel olgulara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda çalışma *"Devrim Arabası"* ve *"Türkiye'nin Otomobili"* projelerine toplumun bakışındaki zihinsel yapıları ve her iki dönem zihniyeti arasındaki değişimi sorgulamıştır. Bu amaçla ulusal gazetelerde yer alan konuya ilişkin haberler analiz edilmiş ve sonuçlar karşılaştırılmıştır.

Haberlerin içerikleri genel olarak her iki projenin toplumda olumlu karşılandığını göstermektedir. Alt kategoriler açısından incelendiğinde önem verme ve başarılı olacağına inanma konusunda her iki dönemde de olumlu bir yaklaşım söz konusudur. İlgi gösterme ve destek olma anlamında toplumsal tavrın belirgin bir şekilde değiştiği anlaşılmaktadır. İlgi gösterme %16'dan %63'e, destek olma %7'den %43'e yükselmiştir. Bu bulgular toplumun Devrim Arabası projesini önemsendiğini ve başarılı olacağına inandığını ancak göstereceği ilgi ve desteğin meydana getireceği olumlu etkiyi kavrayamadığı ya da

buna cesaret edecek özgüveni kendinde bulamadığını göstermektedir. Türkiye'nin Otomobili projesine ilgi ve desteğin belirgin bir şekilde artmasında eğitim düzeyi, işgücü nitelikleri, entelektüel sermaye, finansal sermaye, alt yapı imkânları, satınalma gücü, teknolojik yetenek, iş yapma tecrübesi, uluslararası iş birlikleri ve ortaklıklar, kitle iletişim imkânları gibi diğer alanlardaki gelişmelerin etkisi bulunabilir. Ancak bu alanlardaki ilerleme ile toplumsal zihniyetteki değişim arasında çok güçlü nedensel ilişkiler söz konusudur. Diğer toplumsal unsurların değişebilmesi ancak toplumsal zihniyetin dönüşmesi ile mümkün olduğu için bugün gelinen noktada teknolojik yetenek ve iş yapma tecrübesi gibi somut unsurların etkisini toplumsal zihniyetteki dönüşüm ile birlikte ele almak gerekmektedir.

Bu çalışmada Devrim Arabası ve Türkiye'nin Otomobili projelerinin başarı ya da başarısızlığındaki etmenler sorgulanmamaktadır. Araştırmada her iki projeye toplumun yaklaşımı zihniyet açısından değerlendirilmiş ve toplumsal zihniyetteki dönüşüm tartışılmıştır. Bu tür projelerin sonuçları tek başına zihniyet ile açıklanamayacağı gibi gazete manşetlerinin projenin başarısızlığının ana etmeni olarak sunulması da gerçekçi görünmemektedir. Şimşek'in (2017: 10-19-110-204-216-217) Devrim Arabası'na basın çoğunlukla olumsuz yaklaştığı ve söz birliği etmişçesine Devrim'in başarısızlığından bahsettikleri iddiası (Şimşek, 2017: 110) ile bu çalışmada elde edilen bulgular örtüşmemektedir. Aşık'ın (2020: 110-119) tüm basının Devrim Arabası ile ilgili aleyhte tavır takındığı yönündeki düşüncenin doğru olmadığı, bütün gazetelerin Devrim'i karaladığının söylenemeyeceği ve üretime engelin basın olarak lanse edilmesinin tarihi bir yanlışlığı olduğu yönündeki tespitlerini, bu çalışmanın bulguları desteklemektedir.

Toplumların geçmiş dönemlerine ilişkin zihniyet çalışmalarında zorunlu olarak ikincil kaynaklar kullanılmaktadır. Şiir, roman, hikâye, masal gibi edebi metinler üzerinden çözümlemeler yapılabildiği gibi mektup, günlük ve hatıratlar gibi kişisel metinler de kullanılabilir. Aynı zamanda gazeteler, dergiler, bilimsel eserler, kamu ve şirket arşivleri, dernek ve vakıfların kayıtları gibi kolektif dokümanlar da toplumsal zihniyetin anlaşılmasında materyal olarak seçilebilmektedir. Bu çalışmada sadece gazeteler incelenmiştir ve bu durum çalışmanın sınırlılığı olarak gösterilebilir. Bu konuda bundan sonra yapılacak çalışmalar, iki projeye çıkar gruplarının, uzmanların ve köşe yazarlarının görüş ve yaklaşımlarını eleştirel söylem analizi yöntemiyle derinlemesine irdelenebilir. Böylelikle projeye destek verme veya karşı çıkma tavırlarını iktidar, güç ve söylem ilişkisi bağlamında değerlendirilerek iktidarı elde etme ya da iktidarı koruma güdüsünün gösterilen tavrı belirlemedeki rolü açığa çıkarılabilir. Bunun için söylem ve güç ilişkisi ile basın ve çıkar odakları ilişkisinin bir arada ele alınması faydalı bir bakış açısı olarak önerilebilir. Ayrıca ilk projenin yarım kalması ikincisinin başarılabilmesinde yetişmiş işgücü, teknolojik yetenek ve birikim, sermaye gücü, hükümet ve bürokrasinin rolü araştırılabilir.

Toplumsal zihniyet bireysel ve kolektif aktörlerin herhangi bir konudaki eylem, tercih ve tavırlarını derinden ve istikrarlı bir şekilde etkilemektedir. Aktörlerin tercih ve eylemlerinden ya da söylem ve metinlerdeki dilden toplumsal zihniyete dair izlere ulaşılabilir. Bu çalışmada aralarında yaklaşık yarım asırlık bir zaman farkı bulunan iki benzer projeye farklı toplum kesimlerini temsil eden ve farklı görüşleri yansıtan gazetelerin haberlerindeki dil çözümlenerek toplumsal zihniyet açığa çıkarılmıştır. Toplumsal zihniyetin ülkenin geleceğini ilgilendiren projelerde ilgi gösterme ve destek olma konusunda önemli ölçüde dönüştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal, ekonomik, politik ve uluslararası meselelerde toplumun geniş kesimlerinin uzlaşısı ve iş birliği olmadan başarı ve sonuç elde etmek oldukça zordur. Toplumun, bu tür projelerin toplumsal refahta, uluslararası rekabette, ülkeler arası güç dengesinde ve bağımlılık ilişkilerinin yönetilmesinde oynadığı rolün bilincinde olarak davranması ve tavrını belirlemesi toplumsal zihniyetin zaman içerisinde ne ölçüde ve ne yönde değiştiğinin önemli bir göstergesidir. Günümüz toplumu 1960'lı yıllara göre ülkenin geleceğini ilgilendiren bir meselede daha fazla ilgi gösteren, insiyatif alan, desteğini açıkça ifade eden ve vereceği desteğin sonuca etki edeceğine inanan bir toplumsal bilinç seviyesine ulaşmıştır. Bu nedenle çalışma, toplumsal zihniyetin iki proje arasında geçen zaman aralığında projenin muhtemel sonuçlarını kavrayabilme, projenin akıbeti ile kendi rolü arasında ilişki kurabilme, aktif bir şekilde insiyatif alacak özgüveni ortaya koyma konularında belirgin bir şekilde dönüştüğünü öne sürmektedir.

Kaynakça

- Ainsworth, S. ve Hardy, C. (2004). Discourse and identities. D. Grant, C. Hardy, C. Oswick ve L. Putman (Ed), *Sage handbook of organizational discourse* içinde (s. 153-173). Sage.
- Akşam (1961, 28-30-31 Ekim / 23 Kasım; 2019, 27-31 Aralık; 2020, 1-30 Ocak)
- Alexa (2020). 13 Eylül 2020 tarihinde https://www.alexa.com/topsites/category/Top/World/Türkçe/Basın_ve_Yayın adresinden erişildi.
- Alvesson, M. ve Karreman, D. (2000a). Taking the linguistic turn in organizational research: Challenges, responses, consequences. *Journal of Applied Behavioral Science*, 36(2), 136-158. <https://doi.org/10.1177/0021886300362002>
- Alvesson, M. ve Karreman, D. (2000b). Varieties of discourse: On study of organizations through discourse analysis. *Human Relations*, 53(9), 1125-1149. <https://doi.org/10.1177/0018726700539002>
- Anadolu Ajansı (2020, 06 Ocak). 10 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/politika/bakan-varank-turkiyenin-otomobilinin-tasarimlari-icin-tescil-basvurulari-yapildi/1693428> adresinden erişildi.
- Anık, C. (2011). Toplumsal zihniyet aracılığıyla sosyal kontrol. *Uluslararası Terörizm ve Güvenlik Dergisi*, 2(1), 101-115. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423936139.pdf>
- Aşık, S. (2020). *Devrim Arabaları: İlk kez yayınlanan arşiv belgeleriyle bir devrin hikâyesi*. Kopernik.
- Barley, S.R. ve Tolbert, P.S. (1997). Institutionalization and structuration: Studying the links between action and institution. *Organization Studies*, 18(1), 93-117. <https://doi.org/10.1177/017084069701800106>
- Berger, P.L. ve Luckmann, T. (1967). *The social construction of reality*. Doubleday.
- Bottomore, T. ve Nisbet, R. (2002). Yapısalcılık. (B.Toprak, Çev.), T.Bottomore ve R.Nisbet (Ed). *Sosyolojik çözümlemenin tarihi* içinde (s. 555-593). Ayraç. (Orijinal yayın tarihi, 1978)
- Bourdieu, P. (2018). *Bir pratik teorisi için taslak*. (N.Ökten, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1972)
- Cohen, I.J. (2013). Yapılaşma teorisi ve toplumsal praxis. (Ü.Tatlıcan, Çev.), A.Giddens ve J.Turner (Ed). *Günümüzde sosyal teori* içinde (s. 307-345). Say. (Orijinal yayın tarihi, 1987)
- Coleman, J.S. (1986). Social theory, social research and a theory of action. *American Journal of Sociology*, 91(6), 1309-1335. <https://www.jstor.org/stable/2779798>
- Collins, R. (1981). On the microfoundations of macrosociology. *American Journal of Sociology*, 86(5), 984-1014. <https://www.jstor.org/stable/2778745>
- Collins, R. (2015). *Sosyolojide dört ana gelenek*. (Ü.Tatlıcan, Çev.). Sentez. (Orijinal yayın tarihi, 1994)
- Cumhuriyet (1961, 19-29-30 Ekim; 2019, 27-31 Aralık; 2020, 1-30 Ocak)
- Deetz, S. (1996). Describing differences in approaches to organization science: Rethinking Burrell and Morgan and their legacy. *Organization Science*, 7(2), 191-207. <https://doi.org/10.1287/orsc.7.2.191>
- DiMaggio, P.J. (1997). Culture and cognition. *Annual Review of Sociology*, 23, 263-287. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.23.1.263>
- Dünya (1961, 07-29-30 Ekim / 01-03 Kasım)
- Elliott, A. (2017). *Çağdaş sosyal teoriye giriş*. (İ.Yıldız ve A.G.Baran, Çev.). Dipnot. (Orijinal yayın tarihi, 2014)
- Fairclough, N. (2013). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. (Second Edition). Routledge.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. Routledge.
- Fairhurst, G.T. ve Cooren, F. (2004). Organizational language in use: Interaction analysis, conversation analysis and speech act schematics. D.Grant, C.Hardy, C.Oswick ve L.Putman (Ed). *Sage handbook of organizational discourse* içinde (s. 131-152). Sage.
- Farberman, H.A. (1970). Mannheim, Cooley and Mead: Toward a social theory of mentality. *Sociological Quarterly*, 11(1), 3-13. <https://www.jstor.org/stable/4105272>
- Foucault, M. (2014). *Bilginin arkeolojisi*. (V.Urhan, Çev.). Ayrıntı. (Orijinal yayın tarihi, 1969)
- Friedland, R. ve Alford, R.R. (1991). Bringing society back in: Symbols, practices and institutional contradictions. W.W.Powell ve P.J.DiMaggio (Ed). *The new institutionalism in organizational analysis* içinde (s. 232-263). University of Chicago Press.

- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Autline of the theory of structuration*. University of California Press.
- Giddens, A. (2013). Yapısalcılık, post-yapısalcılık ve kültürün üretimi. (Ü.Tatlıcan, Çev.), A.Giddens ve J.Turner (Ed). *Günümüzde Sosyal Teori* içinde (s. 219-251). Say. (Orijinal yayın tarihi, 1987)
- Goffman, E. (1983). The interaction order: American sociological association, 1982 presidential address. *American Sociological Review*, 48(1), 1-17. <https://doi.org/10.2307/2095141>
- Habertürk (2019, 27-31 Aralık; 2020, 1-30 Ocak)
- Habertürk (2020, 18 Temmuz). 10 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.haberturk.com/dunden-bugune-yerli-otomobil-2747503-ekonomi> adresinden erişildi.
- Havadis (1961, 30 Ekim)
- Heracleous, L.T. (2004). Interpretivist approaches to organizational discourse. D.Grant, C.Hardy, C.Oswick ve L.Putman (Ed). *Sage handbook of organizational discourse* içinde (s. 175-192). Sage.
- Hirsch, P.M. (1997). Sociology without social structure: Neo-institutional theory meets brave new world. *American Journal of Sociology*, 102(6), 1702-1723. <https://doi.org/10.1086/231132>
- Holt, R. ve Sandberg, J. (2013). Fenomenoloji ve örgüt teorisi. (A.Elverici ve H.C. Demir, Çev.). H. Tsoukas ve R. Chia (Ed). *Felsefe ve örgüt teorisi* içinde (s. 215-250). Nobel. (Orijinal yayın tarihi, 2011).
- Hürriyet (1961, 30 Ekim / 01 Kasım; 2019, 27-31 Aralık; 2020, 1-30 Ocak)
- Jepperson, R.L. (1991). Institutions, institutional effects and institutionalism. W.W.Powell ve P.J.DiMaggio (Ed). *The new institutionalism in organizational analysis* içinde (s. 143-163). University of Chicago Press.
- Jepperson, R.L. ve Meyer, J.W. (2011). Multiple levels of analysis and the limitations of methodological individualisms. *Sociological Theory*, 29(1), 54-73. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9558.2010.01387.x>
- Kala, M. E. (2019). Zihnin ontolojik yapısı ve zihniyet bağımlı dilin “ben” ahlaki. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 69, 169-184. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/felsefedunyasi/issue/58338/851170>
- Karar (2019, 27-31 Aralık; 2020, 1-30 Ocak)
- Kikkawa, T. (2014). *Social mentality in contemporary Japan*. Osaka University Press
- Kudret (1961, 28-29-30 Ekim / 01 Kasım)
- Layder, D. (2006). *Understanding social theory*. (Second Edition). Sage.
- Maigret, E. (2014). *Medya ve iletişim sosyolojisi*. (H.Yücel, Çev.). İletişim. (Orijinal yayın tarihi, 2004)
- Mayring, P. (2011). *Nitel sosyal araştırmaya giriş*. (A.Gümüş ve M.S. Durgun, Çev.). Bilgesu. (Orijinal yayın tarihi, 1990)
- Mead, G.H. (2017). *Zihin, benlik ve toplum*. (Y.Erdem, Çev.). Heretik. (Orijinal yayın tarihi, 1934)
- Meyer, J.W. ve Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2), 340-363. <https://www.jstor.org/stable/2778293>
- Meyer, J.W. (2008). Reflections on institutional theories of organizations. R.Greenwood, C.Oliver, K.Sahlin ve R.Suddaby (Ed). *Sage handbook of organizational institutionalism* içinde (s. 788-809). Sage.
- Meyer, J.W. (2010). World society, institutional theories and the actor. *Annual Review of Sociology*, 36, 1-20. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.012809.102506>
- Meyer, J.W. (2017). Reflections on institutional theories of organizations. R.Greenwood, C.Oliver, T.B.Lawrence ve R.E. Meyer (Ed). *Sage handbook of organizational institutionalism* içinde (s. 831-852). (2nd Edition). Sage.
- Milliyet (1961, 28-29-30 Ekim / 01-06 Kasım; 2019, 27-31 Aralık; 2020, 1-30 Ocak)
- Öncü (1961, 09-30 Ekim / 01 Kasım)
- Phillips, N. ve Malhotra, N. (2008). Taking social construction seriously: Extending the discursive approach in institutional theory. R.Greenwood, C.Oliver, K.Sahlin ve R.Suddaby (Ed). *Sage handbook of organizational institutionalism* içinde (702-720). Sage.
- Powell, W.W. ve Colyvas, J.A. (2008). Microfoundations of institutional theory. R.Greenwood, C.Oliver, K.Sahlin ve R.Suddaby (Eds). *Sage handbook of organizational institutionalism* içinde (s. 276-298). Sage.
- Putnam, L.L. ve Fairhurst, G.L. (2001). Discourse analysis in organizations. F.M.Jablin ve L.L. Putnam (Ed). *Sage handbook of organizational communication* içinde (s. 78-136). Sage.

- Sabah (2019, 27-31 Aralık; 2020, 1-30 Ocak)
- Sarup, M. (2019). *Post-yapısalcılık ve postmodernizm*. (A.Güçlü, Çev.). Pharmakon. (Orijinal yayın tarihi, 1993)
- Scott, W.R. (2008). Approaching adulthood: The maturing of institutional theory. *Theory Sociology*, 37, 427-442. <http://dx.doi.org/10.1007/s11186-008-9067-z>
- Sewell, W.H. (1992). A theory of structure: Duality, agency and transformation. *American Journal of Sociology*, 98(1), 1-29. <https://www.jstor.org/stable/2781191>
- Similarweb (2020). 13 Eylül 2020 tarihinde <https://www.similarweb.com/top-websites/turkey/category/news-and-media/> adresinden erişildi.
- Son Havadis (1961, 30 Ekim)
- Son Posta (1961, 30 Ekim)
- Sözcü (2019, 27-31 Aralık; 2020, 1-30 Ocak)
- Speedmedya (2020). 13 Eylül 2020 tarihinde <http://app.speedmedya.com/Report/ReportDetail?ReportCode=110> adresinden erişildi.
- Şimşek, M. (2017). *Yarım kalan devrim rüyası: Cumhuriyet dönemi endüstrileşme maceramız*. (3.Baskı). Alfa.
- Tercüman (1961, 07-30 Ekim)
- Tolbert, P.S. ve Zucker, L.G. (1996). The institutionalization of institutional theory. S.Clegg, C.Hardy ve W.Nord (Ed). *Handbook of organization Studies* içinde (s. 175-190). Sage.
- Ulus (1961, 04-30 Ekim / 01 Kasım)
- Van Dijk, T.A. (1988). *News as discourse*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Van Dijk, T.A. (1993). Principles of critical discourse analysis. *Discourse & Society*, 4(2), 249-283. <https://doi.org/10.1177/0957926593004002006>
- Van Dijk, T.A. (2001). Multidisciplinary CDA: A plea for diversity. R. Wodak ve M. Meyer (Ed). *Methods of critical discourse analysis* içinde (s. 95-120). Sage.
- Van Dijk, T.A. (2008). *Discourse and context: A sociocognitive approach*. Cambridge University Press.
- Van Dijk, T.A. (2009). *Society and discourse: How social contexts influence text and talk*. Cambridge University Press.
- Van Dijk, T.A. (2014). *Discourse and knowledge: A sociocognitive approach*. Cambridge University Press.
- Van Dijk, T.A. (2015). Critical discourse analysis. D. Tannen, H. E. Hamilton ve D. Schiffrin (Ed). *Handbook of discourse analysis* içinde (s. 466-485). (2nd Edition). Wiley Blackwell.
- Vatan (1961, 14-30 Ekim; 01-27-28-29-30 Kasım)
- Weick, K.E. (1993). The collapse of sensemaking in organizations: The Mann Gulch disaster. *Administrative Science Quarterly*, 38(4), 628-652. <https://doi.org/10.2307/2393339>
- Wiley, N. (1988). The micro – macro problem in social theory. *Sociological Theory*, 6(2), 254-261. <https://doi.org/10.2307/202119>
- Woff, K.H. (2002). Fenomenoloji ve sosyoloji. (H. Rızatepe, Çev.). T.Bottomore ve R.Nisbet (Ed). *Sosyolojik çözümlemenin tarihi* içinde (s. 497-553). Ayraç. (Orijinal yayın tarihi, 1978)
- Yeni Akit (2019, 27-31 Aralık; 2020, 1-30 Ocak)
- Yeni İstanbul (1961, 30 Ekim / 01 Kasım)
- Yeni Sabah (1961, 30-31 Ekim)
- Yeni Şafak (2019, 27-31 Aralık; 2020, 1-30 Ocak)
- Yiğit, Z. (2009). Anadolu toplumu zihinsel yapısı bağlamında Kabadayı filmi. *Turkish Studies*, 4(8), 2492-2507. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1054>
- Zucker, L.G. (1977). The role of institutionalization in cultural persistence. *American Sociological Review*, 42(5), 726-743. <https://doi.org/10.2307/2094862>

Etik kurul onayı

Kamuya açık gazete haberlerinin analiz materyali olarak kullanılması nedeniyle bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Araştırma herhangi bir kurum, kişi veya kuruluş ile herhangi bir çıkar çatışmasına sebep olmamaktadır.

Teşekkür -destek beyanı

Devrim Arabası ile ilgili ulaşamadığım bazı gazete haberlerini kişisel arşivinden benimle paylaşarak araştırmama destek olan Dr. Süleyman Aşık'a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Mağdur varsa izlenir: Yerli televizyon dizi tanıtımlarında mağduriyet

The victim gets ratings: Victimhood in Turkish tv series trailers

Gönderim Tarihi / Received: 06.06.2021

Ürün YILDIRAN ÖNK¹

Kabul Tarihi / Accepted: 29.09.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.948812>

ÖZ: Türkiye'nin sosyo-politik gündeminde geniş bir yer işgal eden mağduriyet kavramının medyadaki temsili, mağduriyetle ilgili algı ve tutumların oluşması ve bunlarla ilgili çözüm yöntemlerinin geliştirilmesinde dikkatle ele alınması gereken bir kavramdır. Bu çalışmanın amacı, televizyon dizi tanıtımlarında mağduriyet olgusunu eleştirel bir bakışla incelemektir. Çalışma mağduriyet olgusunun izleyicinin yayınlanacak bölüme olan ilgisini tetikleyecek bir unsur olarak kullanıldığı düşüncesinden hareketle tasarlanmıştır. Bu bağlamda mağduriyetin türü (fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik, politik, sosyal, doğal, vb.), mağdur eden ve mağdur olanın kim olduğu, mağduriyetin görsel-işitsel sunumunda hangi tekniklerin kullanıldığı ve mağduriyet sonrası durumun (kabullenme, reddetme, çaresizlik, mücadele vb.) ne olduğu sorularına yanıt aranmıştır. Bu doğrultuda 11-24 Ocak 2021 tarihleri arasında ulusal kanallarda ana yayın kuşağında yayınlanan 10 farklı dizi türündeki 34 yerli diziye ait toplam 123 bölüm tanıtımı içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Bulgular, dizi tanıtımlarının 98'inde mağduriyetin varlığına işaret ederken en sık görülen mağduriyet türleri psikolojik, fiziksel, ekonomik, cinsel ve politik olarak sıralanmaktadır. Dizi tanıtımlarında büyük çoğunluğunu erkek karakterlerin oluşturduğu mağdur edenin kötü, mağdurun ise masum olduğu düşüncesine dayanan ideal mağdur kavramının tekrarlandığı ve mağduriyetin bağlamından koparılarak sadece izleyicide duygusal bir etki yaratmak amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mağduriyet, Mağdur, Televizyon, Yerli dizi, Dizi tanıtımı

ABSTRACT: The representation of victimhood in media, which plays a central place in Turkey's socio-political agenda, is extremely important in the formation of perceptions of and attitudes about victimhood and the development of solution methods related to them. This study aims to critically examine the phenomenon of victimhood in television series trailers. The study is designed with the idea that the victimhood phenomenon is used as an element that will trigger the audience's interest in the episode to be broadcast. In this regard, the type of victimhood (physical, psychological, sexual, economic, political, social, natural, etc.), the victimizer, and the victim, techniques in the audio-visual presentation of the victimhood, and the post-victim situation (acceptance, rejection, helplessness, struggle, etc.) were scrutinized. Therefore, 123 trailers from 34 Turkish series broadcast on major TV channels during 11-24 January 2021 were analyzed using content analysis. The findings showed that 98 of the TV series trailers include victimhood. The most common types of victimhood, which are mostly performed by male characters, are listed as psychological, physical, economic, sexual, and political. It is also obvious that the concept of the ideal victim, which is based on the idea that the victimizer is bad and the victim is innocent, is repeated in the trailers. It is understood that victimhood is isolated from the context and is used only to create an emotional effect on the audience.

Keywords: Victimhood, Victim, Television, Turkish series, Trailer

¹ Dr, Öğr. Üyesi, Yaşar Üniversitesi/İletişim Fakültesi/Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, urun.onk@yasar.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6325-9958>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

In the international literature, the concept is originally derived from the Latin ‘victima’ and is based on the word victim, which is termed as ‘mağdur’ in Turkish. In some sources, the noun form ‘mağduriyet’ is referred to as victimization in an active meaning, but victimhood, which expresses the current situation, will be a more accurate choice. In many cultures, the concept is related to religious sacrifice. Thus, the victim is accepted as the innocent one. In time, the scope of the concept has expanded. Victimhood today covers physical, psychological, sexual, economic, political, social acts or omissions, as well as the situation of harm or loss of rights due to accidents and natural disasters (Polat, 2014). The existence of victimhood depends on one factor. In other words, victimhood occurs when one causes a victim. (Yiyit, 2010).

Although victimhood is the subject of research in social sciences dealing with power relations and human suffering, it is shaped in the practices of politically constructed laws and social processes (Jacoby, 2015). The issues of sexuality (Siliman, 2019) and politics (Clarke, 2015) have increased in recent studies on victimhood. Bilgin, on the other hand, draws attention to the fact that victimhood is an effective source of power in human relations (Bilgin, 2016). It can be said that victimhood, which plays a central place in the dominant political discourse in Turkey, is used within this framework. In this sense, Çevik (2013) states that a social polarization and an inevitable division will occur based on the opposition of victim and victimizer, by placing victimhood within domestic politics. Yiyit brings up the relationship of victimhood with the concepts of legitimacy, authority, and power. Because the victims’ state of being a victim arises from their victimhood while the victimizers take their power and cruelty from social, political, and economic power. At this point, Yiyit mentions two victimhood situations. In the first case, there is no acceptance. The second is the state of submission and absolute obedience by accepting the situation of being a victim (Yiyit, 2010). In an environment where acceptance is dominant instead of struggle, there will be a constant reproduction of victimhood.

The studies at the intersection of media and victimhood are limited in scope and number. Undoubtedly, besides the difficulty in definition, its determination and analysis in media content are also open to discussion. When the representations of victimhood are examined on television, many cases are encountered due to physical, psychological, sexual, economic, political, social actions or omissions, accidents, and natural disasters. A form of representation expressed as the ideal victim is widely used. Victims, called survivors, are portrayed as heroic characters who find the inner strength to move on with their lives. Victims who fail to do so are presented as depressed and traumatized, and their future is portrayed as gloomy and hopeless (Smolej, 2010). This form of victimhood also overlaps with the concept of ‘helpless victim’.

As one of the short informative programs in television broadcasting, program trailers constitute an important part of the daily broadcast flow. As Williams states in his theory of flow (2003), trailers, as an important means of ensuring the continuity in television broadcasting, are productions that give information about the programs and series that are planned to be broadcast in the coming hours or days. Trailers contain interesting and intriguing images from the scenes from the next episode of the program/serials to be broadcast. These images, which are compiled in a collage appearance by bringing interesting visual and auditory elements back to back, only aim to affect the audience emotionally. Since it is presented in a detached form from cause-effect relationships, it lacks the integrity of meaning.

Methodology

The study aims to critically examine the phenomenon of victimhood in television series trailers. Content analysis was conducted within the research. The sample of the study consisted of 123 trailers from 34 Turkish series in ten different genres. The trailers were broadcast on seven national channels during 11-24 January 2021 within prime-time. The trailers were viewed via open-access video sharing sites. For the analysis, the following questions were asked based on the prominent research studies and definitions in the literature on victimhood:

- What is the type of victimhood? (Physical, psychological, sexual, economic, political, social, natural, etc.)
- Who is the victimizer?
- Who is victimized?
- Which techniques are used in the audio-visual presentation of the victimhood?
- What is the post-victim situation? (acceptance, rejection, helplessness, struggle, etc.)

Findings and results

Victimhood is an interdisciplinary concept that is widely used both in daily life and in the media. On the other hand, the academic studies on this subject in the national literature seem limited in number. However, studies that focus on this concept play an important place in Turkey's socio-political agenda. These studies are of great importance for understanding how victimhood is represented in the media as well as creating perceptions and attitudes about victimhood and developing solution methods. In this study, which investigates the phenomenon of victimhood in Turkish TV series trailers, 123 trailers from 34 TV serials were examined, and victimhood representation was determined in 98 of them. The victimhood within the trailers was listed as psychological victimhood, physical victimhood, economic victimhood, sexual victimhood, or political victimhood. When compared within genres, it was seen that there is more physical victimhood in the trailers of action and police series, while psychological victimhood is used as a humor element in comedy series. Both physical and psychological victimhood were encountered in prime-time soap operas and historical series. Political victimhood was also included in the historical series. In hospital serials, patients as victims are portrayed in the form of both physical and psychological victimhood. A gender-based comparison showed that men are victimizers in many cases. On the other hand, the existence of solidarity among women, albeit in a few examples, was one of the most interesting findings of the study.

It is understood that the concept of the ideal victim, which is based on the idea that the victimizer is bad and the victim is innocent, is used in parallel with the international literature. It is observed that close-ups and the use of music have an important place in the audio-visual narrative of the trailers, and the helplessness of the victim is highlighted in the finale of the trailers. Except for a few examples, it was not found that any behavior against victimhood was carried out. The findings showed that the trailers focus on the moment of victimhood which means that it is detached from its entire context, only creating an emotional effect (sympathy towards the victim, anger towards the victimizer). The victimhood scene, which is mostly left inconclusive, creates a perception in the audience that the victimhood is accepted as the victim is shown helpless in the finale. There seems no possibility for the victim to cope with the situation, to eliminate the victimhood, or to make up for it. The audience, who follows and identifies with the victim, also takes on the role of the victim. Therefore, the trailers reproduce victimhood in a social sense by representing it out of its context.

Giriş

Bugün disiplinler arası bir kavram olarak mağduriyeti tanımlamak hem kapsamının genişliği hem de sınırlarının esnekliği nedeniyle oldukça güçtür. Zira sözcüğün ilk anlamı her ne kadar ilkel toplumlarda kurban olma/edilmeyle ilişkilendirilse de bugün hukuktan politikaya, psikolojiden kriminolojiye varan geniş bir yelpazede ele alınmakta, ilgili çalışmaların mağduriyetin çeşitli boyutlarını da içine alacak biçimde arttığı gözlenmektedir.

Mağduriyetle ilgili çalışmalarda son dönemlerde çeşitli demografik unsurlar çerçevesinde (kadın, çocuk, yaşlı) tasarlananların yanı sıra, göçmenlik kavramı çerçevesinde ele alınan araştırmalar yoğunluk kazanmıştır. Medya özelinde mağduriyetle ilgili çalışmalara bakıldığında ise benzer konuların öne çıktığı görülmektedir. Kuşkusuz kavramın tanımlanmasının getirdiği güçlük bunda etkilidir. Ancak mağduriyetin araştırmalarda başat konu olmasının önündeki asıl engel kavramın iktidar, şiddet, cinsellik, suç, zorbalık gibi konulara odaklanan çalışmalarda bir yan unsur olarak yer almasıdır. Bu nedenle başta medya alanında olmak üzere mağduriyetle ilgili çalışmalarda kavramın sınırlı bir bakış açısıyla ele alındığından söz edilebilir. Oysaki mağduriyetin tüm bu kavramları ve daha fazlasını içerisinde barındıran niteliği ile daha geniş bir yaklaşımla değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu noktadan hareketle bu çalışmada odak noktası mağduriyet olan bir araştırma tasarlanmıştır. Kavram, en geniş kapsamıyla ele alınmış, yasal çerçevesinin de ötesinde her türlü haksızlığa veya ihmale uğrama durumu biçiminde değerlendirilmiştir. Çalışmada mağduriyet temsillerine yoğun biçimde yer veren bir araç olarak televizyon seçilmiş ve dizinin sonraki bölümlerinin izlenirliğini artırmak amacıyla tasarlanan yapımlar olan ‘tanıtımlar’ araştırmanın inceleme birimi olarak belirlenmiştir. Kolayda örneklem yöntemiyle seçilen iki haftalık sürede (11-24 Ocak 2021) toplam 34 yerli diziye ait 123 tanıtım incelenmiş; mağduriyetin nedeni, mağdur olan ve mağdur edenin yanı sıra mağduriyetin görsel işitsel olarak nasıl sunulduğu araştırılmıştır. Yerli dizi tanıtımlarında mağduriyetin izleyicinin duygularına seslenen niteliği ile kullanıldığı, neden-sonuç ilişkilerinden kopararak ele alınan bir unsur olarak mağduriyetle mücadele için bir alan yaratmak yerine mağduriyetten haz alınan bir temsil biçiminin tercih edildiği görülmektedir. Araştırma bu anlamda dizi tanıtımları üzerinden mağduriyetin geniş çerçevede ve eleştirel bir yaklaşımla ele alındığı bir nitelik taşımaktadır.

Literatür taraması

Akademik bir çalışma alanı olarak mağduriyet

Türkçe’de kullanılan biçimiyle mağduriyet, Arapça’daki ‘gdr’ kökünden türetilmiş ‘kötülük, zulüm’ anlamına gelen ‘gadr’ sözcüğüne dayanmaktadır (Nişanyan, 2020). Mağdur/mağdure (mağdur olan), gaddar (mağdur eden), mağdur olmak, mağdur etmek ve mağduriyet sözcükleri de ‘hainlik, merhametsizlik, haksızlık’ anlamları da taşıyan bu sözcükten türetilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2014: 2). Bu bağlamda en genel anlamıyla mağduriyet için haksızlığa uğrama durumu denebilir.

Uluslararası alanyazında ise kavram, köken olarak Latince ‘victima’dan türetilmiştir ve Türkçe’de kurban olarak da karşılanan *victim* sözcüğüne dayanmaktadır. Kimi kaynaklarda mağduriyet daha etken bir anlam içeren *victimization* olarak anılmakla birlikte içinde bulunulan durumu ifade eden *victimhood* bu anlamda daha doğru bir tercih olacaktır². Pek çok kültürde kavramın dini fedakârlıkla ilgili olduğu görülmekte ve bu anlamda *victim* (mağdur) masum olan olarak kabul edilmektedir. Ayrıca çaresizliği ve pasifliği de ifade eden *victim*, insanların kefaret ödemek için gönüllü ya da zorunlu olarak feda ettikleri insan(lar) ya da hayvan(lar) için de kullanılmaktadır (Baş Bayraktaroğlu, 2020: 527). Bu bağlamda mağduriyet kendiliğinden ortaya çıkan bir yapıda değildir, mağduriyetin varlığı mutlaka bir etkene bağlıdır. Yiyit’in (2010: 4) de belirttiği gibi bu olağandışı durum, karşıtıdan doğan çelişkili bir özelliğindedir. Yani mağduriyetin oluşması için bir mağdur edenin (gaddar) varlığı gereklidir. Başta

² Jacoby (2015: 513) *victimization* için bir kişiye veya gruba karşı işlenen bir zarar eylemi olarak mağduriyet karşılığını kullanırken, *victimhood*’u [bir kişiye veya gruba karşı işlenen] bu zarara dayalı bir kolektif kimlik biçimi olarak mağduriyet biçiminde değerlendirmektedir.

mağduriyetin sebebi birtakım inanışlar ve dini gereklilikler olsa da zaman içinde kaynaklarının çeşitlendiği görülmektedir.

Disiplinlerarası bir kavram olmakla birlikte mağduriyetin sıklıkla suçla ilişkilendirildiği, yapılan çalışmaların bu alanda yoğunlaşmasından da anlaşılmaktadır. İlk yazılı yasalar olarak bilinen Hammurabi Kanunları'ndan itibaren bazı eylemlerin suç olarak kabul edilmesi ve yasaklanması söz konusu olmuştur. Bu yasalarda suçlardan kaynaklı mağduriyetin giderilmesi yönünde kısas ve öç alma gibi uygulamaları da içeren düzenlemeler getirilmiştir (Kafes 2011'den Polat, 2014: 16). Bu durum, mağduriyetin suç kaynaklı algılanması ve ağırlıklı olarak hukuki bir kavrama bürünmesine neden olmuştur. Ortaçağ'dan sonra ise suçun kovuşturulmasının kişisel bir sorumluluktan çıkması ve devlete ait hale gelmesiyle; cezaların ise suçtan kaynaklı zararları gidermek ve suçluyu cezalandırmaktan ziyade caydırmak amacına yönelmesiyle mağduriyet kavramı geri plana itilmiştir. Bu algının değişerek mağdur haklarının yeniden gündeme gelmesi 2. Dünya Savaşı'nın etkisiyle ancak 1940'lardan sonra mümkün olmuştur. Bu bakış açısından hareketle viktimoloji (mağdurbilim) de suç mağdurlarının, failer ve ceza adaleti ile ilişkilerini inceleyen bir bilim dalı olarak bu yıllarda ortaya çıkmıştır (Polat, 2014: 13-17). Viktimoloji çerçevesinde mağduriyetle ilgili pek çok teori gündeme gelmiştir. Viktimolojinin kurucuları olarak kabul edilen von Hentig ve Mendelsohn'un da aralarında bulunduğu kuramcılar tarafından ortaya atılan teoriler, klasik teoriler olarak adlandırılmaktadır. Bu teorilerde, mağdurun suçun işlenmesindeki rolüne odaklanılmaktadır. Von Hentig'in (Fail-Mağdur ve Potansiyel Mağdur), Mendelsohn'un, Fattah'ın ve Schaffer'in mağduriyet teorileri bu grupta yer almaktadır. Öte yandan 1970'lerden itibaren bu teoriler yerini çağdaş döneme ait mağduriyet teorilerine bırakmıştır. Bu grupta yer alan Yaşam Tarzı Teorisi, Rutin Aktiviteler Teorisi, Suç Fırsatları Teorisi, Eleştirel Viktimoloji Teorileri ve Feminist Viktimoloji Teorileri'nde ise mağdurdansa mağduriyet kavramına odaklanılmış, kavram çeşitli boyutlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır (Polat, 2014: 82-95).

İlgili akademik çalışmalara bakıldığında mağduriyetin oluşmasında suçun esas alındığı bir anlayışın egemen olduğu görülmektedir. Zira Türkiye'deki hukuk sisteminde de mağdur "gerçekleştirilen bir suç ya da haksız fiil nedeniyle zarar gören kişi" olarak tanımlanmaktadır (Baş Bayraktaroğlu, 2020: 528). Bugün bu sınırlı hukuk ve kriminoloji bakış açısı aşılmış, uluslararası normlar bakımından da mağduriyetin oluşabileceği kabul edilmiştir (Polat, 2014: 9). Dünya Viktimoloji Topluluğu (*World Society of Victimology*) gibi küresel ölçekteki topluluklar sayesinde, kendi ülkelerinde ırkçı, cinsiyetçi, dini ya da siyasi baskıya uğrayanlar ile doğal afet ve kazalar sonucu zarar görenler de mağdur kapsamında değerlendirilmektedir (Baş Bayraktaroğlu, 2020: 529, 539). Dolayısıyla bugün mağduriyet; fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik, politik, sosyal eylemler veya ihmaller ile kaza ve doğal felaketler nedeniyle zarara ya da hak kaybına uğrama durumunu içeren; mağdur ise bunlardan doğrudan etkilenenleri, onların ailelerini ve yakınlarını hatta bazı durumlarda tüm toplumu kapsayacak biçimde genişlemiş birer ifade haline gelmiştir (Polat, 2014: 8,11).

Jacoby, farklı akademik alanlardan bilim insanlarının mağduriyet üzerine büyüyen bir alanyazına katkıda bulunduğunu dile getirmekte, çalışılan bazı konu başlıklarını şöyle sıralamaktadır: zarar, kriminal mağduriyet, yasal tanınma, mağduriyet ve insan hakları, mağduriyetin sosyal yapısı, kolektif mağduriyet psikolojisi ve işlevleri, dışlayıcı mağduriyet ve kapsayıcı mağduriyet, şiddet olarak mağduriyet ve partizan siyaset olarak mağduriyet. Bu çalışmaları çeşitli siyasi, coğrafi ve zamansal bağlamlarda mağduriyetle ilgili mevcut varsayımlara birer meydan okuma olarak niteleyen Jacoby, buna karşın insanların karmaşık siyaset alanı içinde nasıl mağdur olarak tanımlandıklarını açıklayan bir mağduriyet teorisinin eksikliğine de dikkat çekmektedir (2015: 512-513).

Mağduriyetle ilgili çalışmalarda son dönemlerde cinsellik ve politika başlıklarının ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle feminist yaklaşımlar sayesinde kadın mağdur konusu sıkça ele alınmaktadır. Son yıllarda televizyon yapımlarında yer verilen cinsel şiddete (tecavüz, cinsel saldırı, cinsel taciz ve diğer çeşitli cinsel yönelimli saldırı türleri) dikkat çeken Siliman'ın, 'Kötü Mağduru Kucaklamak: Popüler Televizyonda Cinsel Şiddet ve Sempati' başlıklı makalesi bu alanda yapılan çalışmalara örnek verilebilir. Siliman makalesinde, cinsel saldırıya uğrayan iki kadın liderin 'çaresiz mağdur' biçiminde temsil edildiğini dile getirmektedir. Çaresiz mağdur temsiliyle izleyicide mağdura karşı bir sempati oluştuğunu belirtmekle birlikte bu sempatinin soruna (cinsel şiddete) ilişkin uygun ve yapıcı bir yanıt

içermediğinin altını çizmektedir (2019: 140-142). Politik mağduriyet³ ise ulusal ve uluslararası siyasette 1970'lerde önem kazanan insan hakları çerçevesinde gündeme gelmiş ve politik şiddet (insan hakları ihlalleri, savaş suçları, soykırım vb.) kavramı paralelinde gelişmiştir (Clarke, 2015: 222). Sayar, 'Mağduriyet Siyasetinde Fail Sorunu' başlıklı tezinde konuyu Nietzsche, Arendt ve Foucault'un kuramsal çerçevesinde ele almakta ve değerlendirmelerinin mağduriyetin üstesinden gelmek için farklı güç, kimlik ve özgürlük anlayışlarının yanı sıra yaratıcı değerler ve politik eylem sunduğunu iddia etmektedir (Sayar, 2019: 5). Politik mağduriyet son yıllarda popüler bir akademik çalışma alanı olan göçmenlik konusuyla birlikte ele alınmaktadır. Göçmenlerin mağduriyetini çeşitli bakış açılarıyla ele alan akademik çalışmalar bulunmaktadır. Türkiye özelinde bu çalışmaların Suriyeli sığınmacılarla ilgili olduğu görülmektedir. Çoban Keneş (2019: 649-650), 'Türkiye'de Zorunlu Göç Mağduru Çocuklar: Çatışmalar ve Yıkımlar Nedeniyle "Kendi Evinde Mülteci Olmak" adlı çalışmasında çocukların yaşadığı mağduriyeti "göçe mecbur kalmanın yarattığı travmatik süreç, ekonomik geçim kaynaklarının ve dayanışma ağlarının bozulması, sosyal ilişkilerde parçalanma, yalnızlaşma, damgalanma ve dışlanma yanında çocukların ruhsal açıdan yaşadıkları travmalar nedeniyle geleceklerini etkileyecek şekilde, okuldan kopma ve okul başarılarının düşmesi." olarak sıralamaktadır.

Türkiye'de sosyo-politik bir söylem olarak mağduriyet

Mağduriyetin sosyo-politik bir çerçevede ele alınması gerekliliği pek çok çalışmada vurgulanmaktadır (Sayar, 2019: 2). Zira mağduriyet, güç ilişkileri (*power relations*) ve ızdırap (*human suffering*) konularıyla ilgilenen sosyal bilimlerde araştırma konusu olurken, politik olarak inşa edilen yasaların ve toplumsal süreçlerin uygulanışında biçimlenmektedir (Jacoby, 2015: 514). Bilgin ise mağduriyetin insan ilişkilerinde etkili bir güç kaynağı olduğuna dikkat çekmektedir. Bu anlamda ona göre, mağdura özel haklar tanınması sosyal bir norm haline gelmiş ve mağduriyet bu avantajlı durum nedeniyle hem bireysel hem de gruplar düzeyinde büyük bir çekicilik kazanmıştır. Bu çekicilik, mağduriyet ölçülerinin abartılması ve kurban rolü oynanması sonuçlarını doğurabilmektedir (Bilgin, 2016: 233). Türkiye'deki egemen politik söylemde de önemli bir yer kaplayan mağduriyetin, bu çerçevede kullanıldığı söylenebilir. Çevik (2013: 80) Türkiye'de hem politik hem de toplumsal kimliğin önemli bir unsuru olarak mağduriyet çerçevesinde kurulan söylemle ilgili görüşlerini şöyle dile getirmektedir: "Türk toplumunda travma yaşamamış bir kesim hemen hemen yoktur. Sağcısı, solcusu, Türkü, Kürdü, Alevisi ve Ermenisi her kesimde çeşitli travmatik yaşantı öyküleri vardır. Travma yaşamış insanlar mağdurluk duygusu içinde olurlar ve bu duygu onların kimliklerinin temel taşlarından birisini oluşturur. Yaşanan travma ve mağdurluk efsaneleştirilerek nesilden nesile geçirilir."

Yiyit ise Türkiye'de tarihsel bakış açısıyla Kemalist rejimden rahatsız olanların İslami söyleme dayanan dini, ekonomik, etnik ve politik mağduriyetlerin koruyucusu olduğunu ileri sürmektedir. Bu anlamda hem İslam'ın tarihsel söyleminden hem de merkez-çevre ikileminden beslenen üç toplumsal olgudan (Demokrat Parti, Türk İslam Sentezi ve Milli Selamet Partisi/Refah Partisi) söz etmektedir (2010: 113). Parlak ve Uz (2015: 69) bu süreci şu sözlerle açıklamaktadır: "... kapitalist ilişkilerin maddi güçleriyle ve modernleşmenin yarattığı kültürel yaşam dairesiyle kısa vadede eklemlenme zorluğu yaşayan, bu nedenle siyasal sistemin muhalifi olarak *öteki* kategorisine çekilen/çekilmek zorunda kalan siyasal ve toplumsal katmanlar, kendilerini mağduriyet ve mazlumluk retoriği üzerinden kimliklendirmişler, siyasal mücadeleyi de *kültürel* temelde okudukları mağduriyet söylemi üzerinden vermişlerdir."

Bu tarihsel sürecin bugünkü varlığı ise Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) çerçevesinde ele alınmaktadır. Zira Parlak ve Uz, mağduriyet söyleminin 90'lı yıllardan sonra ve özellikle AKP iktidarları döneminde siyasal alanın ana omurgasını oluşturduğunu ifade etmektedir (2015: 69). Yiyit'in 'mağdur görünümünün kutsal birliği' biçiminde ifade ettiği bu oluşum, kutsal ve din dışı mağduriyetlerin hepsini barındıran bir niteliğe bürünmüştür. Türkiye örneğinde mağduriyet söylemi, politik sürecin tıkandığı her noktada devreye girerek temel çelişkileri yeniden üreten bir görünüm sergilemektedir (Yiyit, 2010: 3-133). Bu anlamda Çevik (2013: 78-80) hem iç hem de dış politikada belirleyici bir söylem olarak mağduriyetin ülke içi siyasetin temeline oturtulmasıyla mağdur ve mağdur eden karşıtlığına dayanan toplumsal bir kutuplaşmanın ve kaçınılmaz bir bölünmenin oluşacağını dile getirmektedir.

³ Bkz. Jacoby, T. A. (2015). A Theory of Victimhood: Politics, Conflict and the Construction of Victim-based Identity.

Yiyit yine mağdur ve mağdur eden (gaddar) ayrımından yola çıkarak mağduriyetin meşruiyet, otorite ve iktidar kavramlarıyla ilişkisini gündeme getirmektedir. Zira mağdur eden, gücünü ve zalimliğini toplumsal, siyasal ve ekonomik gücünden alırken; mağdurun, mağdur olma hali mağduriyetinden kaynaklanmaktadır. Yiyit bu noktada iki mağdurluk durumundan söz etmektedir. Birinci durumda kabullenmeme söz konusudur. Bu durumda mağdur olma hali adaletsizce haksız yere zarar görme kabulünden hareket eder. Bu durumu değiştirmek için geliştirilen başkaldırı, isyan ve savaş halinin yanı sıra daha barışçıl yollar kullanmak da mümkündür. İkincisi ise mağdur olma durumunu kabullenerek boyun eğme ve mutlak itaat halidir⁴ (Yiyit, 2010: 7). Mücadele yerine kabullenmenin egemen olduğu bir ortamda mağduriyetin sürekli olarak yeniden üretilmesi söz konusu olacaktır. Bu durumda kimliğini mağduriyet üzerine kuran ‘dış dünyayı suçlama ve sorumluluktan kurtulma eğilimi’ne yönelen mazlum özne, mağdur edenler karşısında kendisini hep edilgen bir biçimde tanımlamaktadır. Bu durumda kendisine acıma halinin ve zayıflıktan haz alma eğiliminin ön plana çıktığı görülmektedir (Açıkel 1996’dan Parlak ve Uz, 2015: 76-77). Bir anlamda bu mağdur kitle mağduriyetten kurtulmak yerine mağduriyetin gücünden yararlanmakta, dolayısıyla mağduriyet bir kısır döngü içinde kendini yeniden üretmektedir.

Medyada mağduriyet temsilleri

Türkiye’nin sosyo-politik gündeminde geniş bir yer işgal eden bu kavramın medyada nasıl temsil edildiği konusu ise mağduriyetten doğan ve tutum alma olanağı sağlayan durumların oluşmasında anahtar bir rol üstlenmektedir. Bu çalışmanın da odak noktasını oluşturan medya ve mağduriyet kesişimindeki çalışmaların hem kapsam bakımından sınırlı hem de sayıca az olması ise dikkat çekicidir. Kuşkusuz kavramın zor tanımlanmasının yanı sıra medya içeriklerinde belirlenmesi ve çözümlenmesinin de tartışmaya açık olması bunda etkilidir. Medya özelinde mağduriyetle ilgili çalışmalarda daha çok politik bir bakış içeren medyadaki mağdur söylemi⁵ ile yeni medya kaynaklı mağduriyet⁶ bağlamında yaklaşımların ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır. Yeni medyanın nasıl mağduriyete yol açtığına ilişkin çalışmaların artışı özellikle son dönemlerde dikkat çekmektedir. Öte yandan politik söylem olarak mağduriyetin ele alındığı çalışmalarda mağduriyet söyleminin nasıl kurulduğu konusuna odaklanılmaktadır. Örneğin ‘Suriyeli Mülteci Temsillerinde Stereotipleştirme, Mağdurlaştırma ve Depolitize Etme’ başlıklı çalışmada Pandır, politik mağdurlar olarak Suriyeli sığınmacıların medyadaki temsillerini gazetelerdeki fotoğraflar üzerinden çözümlenmektedir (Pandır, 2019: 410). Diğer bazı çalışmalar ise mağdur olarak kadın, mağdur olarak çocuk, mağdur olarak yaşlı gibi sınırlı çerçevelerde yapılan incelemeleri kapsamaktadır.⁷ Ayrıca, son dönemlerde mağduriyetle ilgili yapılan araştırmaların daha çok eleştirel bir yaklaşımla ele alındığı ve mağduriyetin bu anlamda sömürülen bir unsur olarak tartışmaya açıldığı gözlemlenmektedir. Bu bakış açısı paralelinde medya etkileri de suç mağduriyet teorisi çerçevesinde incelenmektedir. Suç mağduriyet teorisi bir suç nedeniyle doğrudan veya dolaylı olarak mağdur olan kişilerin korku geliştirdiklerini anlatan bir kuramdır. Bu korku, suçtan dolayı meydana gelebilecek her türlü zarardan korkmayı kapsamaktadır. Siegel (2018: 71) de kendileri mağdur olmamasına karşın buna tanıklık eden ya da maruz kalan kişilerin de korku yaşayabileceğini, kendileri için korkmasalar bile eşleri, çocukları, yaşlı ebeveynleri veya kardeşleri için korktuklarını aktarmaktadır. Bu noktada Yavuz, sosyolojik bir yaklaşımla ele aldığı suç mağduriyet korkusunun etki alanı ve derinliği bakımından suçtan daha fazla hasar verdiğini⁸ dile getirmektedir

⁴ Yiyit, bu iki kaynağın birbirinden beslenerek, boyun eğerek kabullenmeme (pasif direniş) hali biçiminde üçüncü bir tutum da oluşturabileceğinden söz etmektedir.

⁵ Bu alanda yapılmış çalışmalara örnek olarak Bkz. Wang, C. (2017). Victimhood in the face of media ideological battle: a critical discourse analysis on the british media’s coverage of stabbing incidents in the Israeli-palestinian conflict ve Gaisbauer, F. (2012). Representations of victimization and responsibility during the second intifada and the gaza war in german quality newspapers.

⁶ Bkz. Evli, M., Şimşek, Nuray ve Uzdil, N. (2018). *Ergenler için yeni bir tehdit: siber mağduriyet*.

⁷ Bkz. Zengin, M. O. (2015). *Televizyonda yaşlı ve yaşlı temsilleri*. Kriter Yayınevi; Güven, S. (2014). *Çocukların medyada temsili: iyi, kötü ve mağdur çocuk* [Doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi; Serdar Tekeli, E. (2011). *Toplumsal cinsiyet çerçevesinde kadın mağduriyeti* [Yüksek lisans tezi]. Polis Akademisi.

⁸ Gaziarifoğlu hem bireysel hem de toplumsal düzeyde olabildiğini belirttiği bu etkileri bireyler açısından; günlük aktiviteleri kısıtlama, stres altında ve toplumdan yabancılaşmış hissetme, daha düşük bir içsel kontrol yansıtma, anksiyete ve depresyon belirtileri gösterme, sosyal katılımları azaltma ve toplumsal rolleri yerine getirememe

(Yavuz, 2019: 32-37). Bu doğrultuda sayısal olarak medyada sıkça yer verilen suç kaynaklı mağduriyet haberleri ve öyküleri medyanın uzun vadeli etkileri de göz önüne alındığında suç mağduriyet korkusunun gelişmesinde oldukça etkilidir. Öztürk'ün basındaki bir cinsel taciz ve cinayet haberinin analizine dayanan çalışmasının bulguları bu iddiayı destekler niteliktedir. Örneklemedeki katılımcıların hepsi medyada bu haberleri takip ettikten sonra tecavüze uğrama ve öldürülme korkularının tetiklendiğini, cinsel suçlarla ilgili mağduriyet korkularının arttığını ifade etmişlerdir (Öztürk, 2015: 260).

Bu çalışmanın televizyon özelinde geliştirilmesi nedeniyle televizyondaki mağduriyet temsilleri üzerinde daha ayrıntılı durmak yerinde olacaktır. Bu noktada hem genel olarak medyada hem de televizyon özelinde temsil kavramının, üretici-ürün-alıcı olmak üzere üçlü bir yapıyla ele alındığı ve aynı zamanda bunların hepsine biçim veren toplumsal bir süreci de içerdiği hatırlanmalıdır (Lacey, 1998: 131-132). Bu anlamda televizyon temsilleri; hem yapım ve yayın sürecindeki tüm aktörleri, hem televizyon programlarını ve dizilerini, hem de izleyiciyi kapsayacak bir temsil sistemi içinde değerlendirilmelidir.

Televizyonda mağduriyetle ilgili çalışmalar ve mağduriyet temsilleri incelendiğinde tür bağlamında fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik, politik, sosyal eylemler veya ihmallere ile kaza ve doğal felaketlerden kaynaklı pek çok mağduriyete rastlanmaktadır. Yapılan çalışmalar, gerçek hayattaki suç mağdurları ile temsil edilen mağdurlar arasındaki farklılığa işaret etmektedir. Bu noktada ideal mağdur (*ideal victim*) olarak ifade edilen bir temsil biçiminin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Smolej (2010: 69-70) ideal mağduru taşıması gereken özelliklerini şöyle sıralamaktadır: Güçsüz olmalı, suç işlendiğinde saygın bir işle uğraşmıyor olmalı ve suç işlendiğinde bulunduğu yerde olmakla hiçbir şekilde suçlanamaz olmalı. Mağduru masumiyetinin (*innocence*) ve savunmasızlığının (*vulnerability*) altı çizilerek, büyük ölçüde kriminolojik bir altyapıya dayanan bir temsil yaratılmaktadır. Acı çekerken resmedilen mağdur, izleyicinin korku ve öfke duygularına hitap etmekte, onları güçlendirmekte ve özdeşleşme sağlamaktadır. Öte yandan failin (mağdur eden) büyük ve kötü olmasının yanı sıra mağdurla önceden kişisel bir ilişkisi olmayacak biçimde kurgulanması, ideal mağdur temsili tamamlanmaktadır. Böylece izleyici, anlatıya duygusal olarak katılmakta ve kötü olarak gösterilen suçlunun cezasına simgesel olarak müdahil olmaktadır. Smolej ayrıca mağdurların temsiliinde iki farklı temsil biçimi olduğunu belirtmektedir. *Survivor* (hayatta kalan) olarak adlandırılan mağdurlar, hayatlarına devam etmek için içsel bir güç bulan kahraman karakterler olarak betimlenmektedir. Bunu başaramayan mağdurlar ise depresif ve travmatize olarak sunulmakta ve gelecekleri kasvetli ve umutsuz olarak resmedilmektedir (Smolej, 2010: 69-71).

Televizyon programları arasında mağdur temsiline sıkça yer veren bazı program türleri özellikle dikkat çekmektedir. Bunlar arasında haberler, diziler, *reality show*'lar, *quiz show*'lar ve ulusal alanyazında kadın programı (*confessional talk show*) olarak ifade edilen gündüz kuşağı programları bulunmaktadır. Bu programlar üzerinden doğrudan mağduriyet temsillerine odaklanan yerli bir araştırma olmamakla birlikte uluslararası ölçekte bu tarz çalışmalara rastlanmaktadır.⁹ Yerli örnekler ise çoğunlukla şiddet çalışmaları kapsamında ve şiddetin bir sonucu olarak mağduriyete yer vermektedir.¹⁰ Televizyon yayıncılığında mağduriyetin de cinsellik ve şiddet gibi izleyicinin ilgisini çekmek üzere kullanılan bir unsur olduğu öngörülse de akademik anlamda bunu destekleyecek bir verinin olmaması, gerek mağduriyetin varlığı ve kapsamı gerekse mağduru temsili bağlamında bir genelleme yapmayı engellemektedir.

olarak sıralarken; toplumsal etkilerini ise toplumsal güven, uyum ve sosyal kontrol algısını yok ederek gelecek suçlara ön ayak olma, politik açıdan daha tutucu suç politikalarına öncülük etme, güvenlik ve özgürlükleri karşı karşıya getirme, daha "cezalandırıcı" kanunları teşvik etme biçiminde ifade etmektedir (2009: 7-8).

⁹ Bkz. Rader, N. ve Rhineberger-Dunn, G.M. (2010). A typology of victim characterization in television crime dramas ve Cuklanz, L. M. ve Moorti, S. (2006). Television's "new" feminism: prime-time representations of women and victimization.

¹⁰ Bkz. Uluç Küçükcan, Ö. (2019). *Şiddetin ve suçun kamusallaşması: reality showlar ve toplumsal etkileri*.

Yerli dizi tanıtımlarında mağduriyet

Televizyon yayıncılığında kısa tanıtıcı programlardan biri olarak program tanıtımları, günlük yayın akışının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Williams'ın akış kuramında (2003: 91) da belirttiği gibi, süreklilik esasına dayanan televizyon yayıncılığında bu sürekliliği sağlamanın önemli bir aracı olarak tanıtımlar, programlar arasına yerleştirilerek ilerleyen saatlerde veya günlerde yayınlanması planlanan program ve dizilerle ilgili bilgi veren yapımlardır. Tanıtımlar, genellikle haftalık veya günlük periyotta yayınlanan programların ve dizilerin sonraki bölümlerinin izlenirliğini sağlamak amacıyla tasarlanmakta, söz konusu bölüm içindeki sahnelerden ilgi çekici ve merak uyandırıcı görüntüler içeren bir nitelik taşımaktadır. Ulusal ölçekte tanıtım sürelerinin 40-70 saniye arasında değişebildiği görülmektedir. Türk televizyonlarındaki uygulamalarda özellikle haftada bir yayınlanan yerli dizi örneklerinde bir bölüm için birden fazla tanıtım hazırlandığına, günün farklı saatlerinde farklı hedef kitlelere yönelik tanıtımların tasarlandığına, haftanın farklı günlerinde yayıncı kanalda yayınlandığına ve sosyal medya platformlarında paylaşıldığına rastlanmaktadır. Örneğin Muhteşem Yüzyıl Kösem dizisinin 1. bölümü için 6 farklı tanıtım hazırlanmıştır (Fox TV YouTube, 2016). Öte yandan, dizi dışındaki programlarda ise spot reklam sonrasında programın ilerleyen dakikalarına ait tanıtımların 'az sonra', 'birazdan' gibi ifadelerle yer aldığı görülmektedir. Tanıtımlar, programın veya dizinin yayın gününün ve saatinin hatırlatılması için de kullanılmaktadır.

Anlatı mantığı bakımından tanıtımlar, televizyon reklamları ve kamu spotlarına benzer biçimde üretilen, kısa sürede iletmek istediği mesajı en etkili biçimde izleyiciye sunabilmek adına farklı tekniklerden yararlanan yapımlardır. Bu anlamda yasal olarak yayın akışına dâhil olan diğer programlardan farklı bir kategoride değerlendirilmekte, bir saatlik zaman dilimi içinde en fazla 3 dakikalık (%5) tanıtım yayınlanabilmektedir (Radyo ve Televizyonların Kuruluş, 2011: 9). Tanıtımlar, günlük kullanımda 'fragman' olarak anılan ve program veya dizilerin bir bölümüne odaklanan tarzın dışında, yeni başlayacak bir programın tanıtımını hatta yeni sezon başlangıcında yayıncı kanalın tüm programlarının tanıtımını yapan bir nitelikte de olabilmektedir.

Tanıtımlarda sürenin kısıtlı olmasının yanı sıra izleyicinin izlemek istediği asıl içerik olmaması nedeniyle ilgi çekici bir tarzda tasarlanması son derece büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda şiddet, cinsellik gibi televizyon yayıncılığında izleyicinin ilgisini çeken unsurların tanıtımlarda sıkça kullanıldığı çeşitli araştırmalarda ortaya konmuştur (Potter, 2008: 206). Sünbül Olgundeniz ve Özgökbel Bilis'in (2019) çalışmalarındaki şiddet araştırması Türk televizyonlarıyla ilgili sayılı örneklerden biri olarak önemli veriler sunmaktadır. Ancak program ve dizi tanıtımlarıyla ilgili dikkat edilmesi gereken asıl unsur, izleyicinin ilgisini çekecek biçimde seçilen görüntülerin program veya dizideki bağlamdan soyutlanmış olarak sunulmasıdır. Dolayısıyla bu anlamda görüntülerdeki ilgi çekici unsurlar/olaylar, neden-sonuç ilişkilerinden koparılmış biçimde sunulduğundan birbirinden kopuk ve anlam bütünlüğünden yoksundur. İlgi çekici görsel ve işitsel unsurların arka arkaya getirilmesiyle neredeyse bir kolaj görünümünde derlenen görüntüler, izleyiciyi sadece duygusal¹¹ olarak etkileme amacı güttüğünden, tanıtım yapılan dizi veya programın izlenmesini sağlamaya yöneliktir. Bu noktadan hareketle, tıpkı şiddet ve cinsellik konularında olduğu gibi ve bunlarla ilişkili olarak, mağduriyetin de benzer biçimde salt izleyici ilgisini çekmek amacıyla program ve dizi tanıtımlarında kullanıldığından söz edilebilir. Dolayısıyla bu çalışmada mağduriyetin varlığından ziyade mağduriyet algısını önemli ölçüde etkileyen 'bağlam'ın (*context*) bu tanıtımlarda nasıl ele alındığı, neden-sonuç ilişkilerinin kurulup kurulmadığı, mağduriyetin nasıl sunulduğu sorunsallaştırılmaktadır. Zira önceki çalışmalarda

¹¹ Bu duygusal etkiyi açıklamada reklamcılıkta kullanılan duygusal çekicilikler (*emotional appeals*) yol gösterici olabilir. Ateş (2016: 86), çekicilik kavramını "herhangi bir ürüne, nesneye, kişiye ya da olaya dikkat çekmek amacıyla insanların mantığına, duygularına, ihtiyaçlarına, ilgilerine yahut çıkarlarına seslenen, onları belirli bir konuda motive etmeyi ya da harekete geçirmeyi amaçlayan ... mesajlar bütünü" biçiminde tanımlamaktadır. Reklamlarda kullanılan değişik çekicilik unsurlarını sınıflandıran pek çok çalışma bulunmaktadır. Bunlar arasında önemli bir kategori oluşturan duygusal çekicilikler ise Brader tarafından yedi başlık altında değerlendirilmektedir: korku, öfke, coşku, gurur, hüzn, eğlence, merhamet (Brader 2006'dan Ateş, 2016: 88). Batı (2010: 12) günümüz reklamcılığında tüketici ile duygusal bağlar kurulmasının önemini vurgularken, yapılan araştırmalar televizyon reklamlarında duygusal çekiciliklerin kullanımının arttığını göstermektedir (Uztuğ, 2009'dan Şahin, 2014: 71). Bu bakış açısından hareketle tanıtımlarda da benzer biçimde izleyicinin duygularını hedef alma durumu söz konusu olduğundan mağduriyetin duygusal bir çekicilik unsuru gibi kullanıldığı düşünülebilir.

şiddet ve cinsellik gibi unsurların tanıtımlarda varlığı ortaya konmakla birlikte bağlama dair bir tartışmanın yapılmadığı görülmektedir. Mağduriyet ekseninde geliştirilen bu araştırmada ise, televizyon çalışmalarındaki mağduriyet temsiline ilişkin bir veri sunmanın yanı sıra, mağduriyetin bağlamından koparılarak sunulmasının bir aracı olarak dizi tanıtımları, eleştirel bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

Yöntem

İçerik analizi kullanılan çalışmanın amacı, televizyon dizi tanıtımlarında mağduriyet olgusunu eleştirel bir bakışla incelemektir. Bu bağlamda çalışma, televizyon yayıncılığında reklamlar ve kamu spotlarına benzer bir biçimde üretilen dizi tanıtımlarında, mağduriyet olgusunun izleyicinin yayınlanacak bölüme olan ilgisini tetikleyecek bir unsur olarak kullanıldığı düşüncesinden hareketle tasarlanmıştır. Araştırma süresince dizi tanıtımlarının kolayda örneklem yöntemiyle belirlenmesi, çözümlemede kullanılacak soruların oluşturulması, her bir tanıtımın bu sorular doğrultusunda çözümlenmesi ve elde edilen verilerin yorumlanması aşamaları izlenmiştir.

Örneklem, Türkiye’de ulusal kanallarda yayınlanan yerli dizilerin bölüm tanıtımları çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu bağlamda en yüksek izlenme oranına sahip (Televizyon İzleme, 2018: 52) 7 ulusal kanalın (ATV, Fox TV, Kanal D, Show TV, Star TV, TRT 1, TV8) haftalık yayın akışlarına kanalların resmi web sitelerinden erişilmiş ve kolayda örneklem yöntemiyle özel günlere denk gelmemesine özen gösterilerek belirlenen ardışık iki haftalık yayın akışı listelenmiştir. Bu noktada çalışma, zaman dilimi bağlamında ana yayın kuşağında (*prime-time*) yayınlanan yerli dizilerle sınırlandırılmıştır. Zira 20:00-23:00 saatleri arasını kapsayan bu zaman dilimi, televizyon sektörü açısından en değerli yayın kuşağıdır.¹² Belirlenen ulusal kanalların yayın akışlarındaki diğer program türleri (*reality show, talk show ve quiz show*)¹³ program sayısının genel çıkarımlar yapmak için yeterli olmayacağı düşüncesiyle kapsam dışında bırakılmıştır. Bu noktada yayın akışlarında sinema filmlerine de rastlanmış, bunlar televizyon için üretilmiş haftalık içerikler olmadığından araştırmaya dâhil edilmemiştir. Dolayısıyla 11-24 Ocak 2021 tarihleri arasında ana yayın kuşağında ilk defa yayınlanması planlanan 10 farklı dizi türünde 34 yerli diziyeye ait toplam 123 bölüm tanıtımı çözümlenmiştir. Türkiye’deki yerleşik uygulama, haftada bir yayınlanan yerli diziler için bazen birden fazla bölüm tanıtımı yayınlanması biçiminde olduğundan belirtilen zaman aralığında yayınlanan her iki bölüme ait tüm tanıtımlar örneklemde yer almıştır. Öte yandan dizi türlerinin belirtilmesi, farklı türler arasında mağduriyet bağlamında bir farkın olup olmadığının ortaya konması bakımından önemlidir. Tanıtımları çözümlenen yerli dizilerin adını, türünü, yayınlandığı kanalı ve tanıtım sayısını içeren örneklem tablosu aşağıda gösterilmiştir:

¹² RTÜK’ün 2018 tarihli araştırması verileri Türkiye’de hem hafta içi hem de hafta sonu televizyon izleme oranının en fazla olduğu zaman diliminin *prime time* olduğunu göstermektedir (Televizyon İzleme, 2018: 39, 45).

¹³ Örneklemde yer alan ulusal kanalların bir haftalık yayın akışında bir *talk show* (İbo Show /Star TV), iki *reality show* (Survivor 2021/TV8 ve Yaparsın Aşkım/Fox TV) ve iki *quiz show* (Kim Milyoner Olmak İster?/ ATV ve 3’te 3/ TRT1) bulunmaktadır.

Tablo 1: Örneklemede yer alan yerli diziler ve tanıtım sayıları

Dizi	Kanal	Tür	Tanıtım Sayısı
Çukur	Show TV	Aksiyon	3
Ramo	Show TV	Aksiyon	4
Arıza	Show TV	Aksiyon	4
Son Yaz	Fox TV	Aksiyon	4
Maraşlı	ATV	Aksiyon	5
Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz*	ATV	Aksiyon	1
Akıncı	ATV	Aksiyon	4
Arka Sokaklar	Kanal D	Polisiye	4
Alev Alev	Show TV	Gece Soap Operası	4
Sefirin Kızı	Star TV	Gece Soap Operası	2
Akrep	Star TV	Gece Soap Operası	4
Yasak Elma	Fox TV	Gece Soap Operası	3
Baraj	Fox TV	Gece Soap Operası	4
Kefaret	Fox TV	Gece Soap Operası	4
Sadakatsiz	Kanal D	Gece Soap Operası	3
Hercai	ATV	Gece Soap Operası	4
Doğduğum Ev Kaderindir	TV 8	Gece Soap Operası	2
Kırmızı Oda	TV 8	Gece Soap Operası	3
Masumlar Apartmanı	TRT 1	Gece Soap Operası	4
Benim Adım Melek	TRT 1	Gece Soap Operası	4
Sol Yanım	Star TV	Gençlik	4
Kuzey Yıldızı İlk Aşk	Show TV	Dramedi	4
Menajerimi Ara	Star TV	Dramedi	4
Gönül Dağı	TRT 1	Dramedi	4
Tövbeler Olsun	TRT 1	Dramedi	2
Babam Çok Değişti	Kanal D	Durum Komedi	4
Sen Çal Kapımı	Fox TV	Romantik Komedi	5
Çok Güzel Hareketler 2	Kanal D	Skeç Komedi	4
Kuruluş Osman*	ATV	Dönem	2
Bir Zamanlar Çukurova*	ATV	Dönem	2
Uyanış Büyük Selçuklu	TRT 1	Dönem	4
Payitaht Abdülhamit	TRT 1	Dönem	4
Mucize Doktor	Fox TV	Hastane	5
Hekimoğlu	Kanal D	Hastane	5

Çözümleme için mağduriyetle ilgili alanyazında öne çıkan araştırmalardan ve tanımlardan yola çıkılarak hazırlanan şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Mağduriyetin türü nedir? (Fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik, politik, sosyal, doğal, vb.)
- Mağdur eden kimdir?
- Mağdur olan kimdir?
- Mağduriyetin görsel-işitsel sunumunda hangi teknikler kullanılmıştır?

* Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz, Kuruluş Osman ve Bir Zamanlar Çukurova dizilerinin incelenen hafta aralığında birer bölümü yerine futbol maçı yayınlanmıştır. Bu nedenle bu dizilere ait birer bölümün tanıtımları incelenmiştir.

- Mağduriyet sonrası durum nedir? (kabullenme, reddetme, çaresizlik, mücadele vb.)

Örnekleme yer alan toplam 123 tanıtım, video paylaşım sitelerinden erişim sağlanarak izlenmiştir. Her bir tanıtım için ayrı ayrı yapılan çözümlenmeler, sonrasında dizi türleri temel alınarak birleştirilmiştir. Çözümlenmelerin sonuçları çeşitli karşılaştırmaları da içerecek biçimde bulgular alt başlığı altında değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Analizler

Aksiyon ve polisiye dizilerin tanıtımlarında mağduriyet

Çukur dizisi: 111. ve 112. bölümlere ait üç tanıtım incelenmiştir. 111. bölüm tanıtımında biri kadın olmak üzere beş mağdur kişi görünmektedir. Mağdur eden taraf ise hepsinde erkek karakterlerdir. Tüm mağduriyetin fiziksel ve sözel şiddet unsurları nedeniyle ortaya çıktığı görülmektedir. Adam kaçırma, bombalı ve silahlı saldırılar gibi şiddet olaylarına maruz kalarak mağdur olan kişilerin bunun karşısında bir mücadelesi tanıtımda yer almamaktadır, mağduriyet görsel ve sözel olarak ifade edilmektedir. Ana karakterin tanıtımın son bölümünde ‘çaresiz mağdur’ biçimde gösterildiği görüntüler, yükselen müzikle desteklenmektedir. Dizinin 112. bölümüne ait ikinci tanıtımda “Burası bizim çukurumuz. Bir kere düştün mü bir daha çıkamıyorsun” biçiminde ifade edilen ekonomik ve toplumsal bir mağduriyet söz konusudur. Bu mağduriyetin kadereci bir mağduriyet yaklaşımıyla sunulduğu dikkat çekmektedir. Tanıtımdaki diğer mağduriyetler ise, yine fiziksel şiddet nedeniyle ve erkekler tarafından yaratılan mağduriyetlerdir. Tanıtımda üç defa saatli bomba düzeneği görüntülenmesinin yanı sıra, silahlı saldırı ve yol kesme gibi şiddet olayları nedeniyle mağdur olan erkek karakterler görünmektedir. Bomba düzeneğine bağlı erkek karakterin, saatli bombanın sesiyle desteklenen görüntüsüyle yine çaresiz bir mağdur resmedilmektedir.

Ramo dizisi: 28. ve 29. bölüm tanıtımlarında hem kadın hem de erkek mağdurlara yer verilmektedir. İlk tanıtımda iki kadın ve bir erkek olmak üzere üç mağdur görünmekte, kadınlar fiziksel şiddet nedeniyle mağdur durumunda bulunurken erkeğin sevdiğinden ayrı kalması nedeniyle psikolojik bir mağduriyet yaşadığı anlatılmaktadır. Silahların çekildiği son bölüm, yine mağdurların çaresizliğiyle bitmektedir. İkinci tanıtım mağdur bir çocuğun görsel ve sözel anlamıyla başlamaktadır. Babasının ölümü nedeniyle psikolojik mağduriyet yaşayan çocuk, çaresiz ve yalnız olarak gösterilmektedir. Tanıtımda yer alan mağdur erkek ise fiziksel şiddet nedeniyle mağdur olan ancak bu kez durumu çaresizlikle ele alınmayan bir biçimde sunulmaktadır. Dizinin 29. bölümüne ait ilk tanıtımda bir kadın, babasının ölümü nedeniyle psikolojik bir mağduriyet içinde gösterilmektedir. Ağladığı da gösterilen kadın mağdurun intikam isteği ise sözel olarak ifade edilmektedir. İkinci tanıtımda üç erkek mağdur ve bir kadın mağdur bulunmaktadır. Hepsi erkekler tarafından gerçekleştirilen silahlı saldırı, tehdit, darp biçiminde gerçekleşen fiziksel ve sözel şiddet nedeniyle oluşan mağduriyetler söz konusudur. Kadın mağdur ise ormanda kaybolması nedeniyle doğal nedenlerden oluşan bir mağduriyet yaşarken çaresiz bir durumda sevgilisinden yardım istemek için bağırarak, kadının *drone*'la tepeden çekilmiş bu görüntüleri, mağduriyetini vurgulayan bir tarzda bitmektedir.

Arıza dizisi: 18. ve 19. bölümlere ait dört tanıtım incelenmiştir. İlk tanıtımda silahla diğer erkekler tarafından tehdit edilen bir erkek bulunmakta, tanıtım bu kişinin çaresiz yüz ifadesinin yakın çekimiyle son bulmaktadır. İkinci tanıtımda benzer biçimde silahlı saldırıya uğramış bir kadın ve bir erkek mağdurun çaresiz durumuyla bitmektedir. Dizinin 19. bölümüne ait tanıtımlarda ise fiziksel şiddet mağduru üç erkek ve bir kadın görüntülenmektedir. Askerler tarafından tutuklanan, tehdit edilen hatta işkence gören erkek karakterlerin yanı sıra tutuklanan bir de mağdur kadın bulunmaktadır. Son tanıtımda mağdur olarak konumlanan yaralı bir erkeğin yanında ona üzüldüğü için psikolojik anlamda mağdur olan bir de kadın bulunmaktadır. Sonrasında anne olduğu ifade edilen bir kadının ardından yine silahlı saldırıya uğrayan bir kadın ve bir erkek mağdur bu kez karşılık vermektedirler.

Son yaz dizisi: 3. ve 4. bölümlere ait ikişer tanıtım incelenmiştir. İlk tanıtımda biri erkek biri kadın iki mağdurun ne olduğu açıkça gösterilmeyen bir durum karşısında birbirilerine sarıldıkları gösterilmektedir. İkinci tanıtımda iki farklı sahnede yer alan erkek mağdurlar yine başka erkeklerin fiziksel şiddeti karşısında mağdur durumda bulunmaktadır. Ancak buradaki ilginç durum, kafasında kül tablası kırılan ilk mağdurun sonrasında mağdur edenin boynunu sıkmasıdır. Yani mağdurun gaddara

dönüştüğü ilginç bir durum sahnelenmiştir. 4. bölüme ait tanıtımların her ikisinde de birer erkek mağdur bulunmaktadır. İlki eli kolu bağlı, etrafı onu rehin alan erkeklerle çevrili bir konumda sunulan mağdur, buna karşın durumuna boyun eğmez bir tavır içinde gösterilmektedir. Son tanıtımın final görüntüleri ise resmi otoritenin simgesi olan savcı karakteri tarafından tokatlanan ve bu nedenle mağdur olarak sunulan ana karakterle bitmektedir.

Maraşlı dizisi: İlk bölüme ait üç, ikinci bölümüne ait iki olmak üzere beş tanıtım incelenmiştir. Dizinin ilk tanıtımında “Hayatının en kötü gününü” yaşadığını söyleyen ana karakterin mağduriyeti verilmektedir. Erkek karakterin o an için nedeni belli olmayan psikolojik bir mağduriyet yaşadığı anlaşılmaktadır. İkinci tanıtımda bu kez mağdur bir kadındır. Fiziksel şiddet karşısında mağdur durumda bulunan kadın karakterin mağduriyetinin giderilmesi için bir erkek tarafından korunması söz konusudur. Üçüncü tanıtımda ise biri erkek, biri kadın ve biri çocuk olmak üzere üç mağdura rastlanmaktadır. Kadın ve erkeğin psikolojik mağduriyet yaşadığı ifade edilirken, çocuk mağduru kaynağı tanıtımda belirtilmeyen bir travma nedeniyle konuşamaması söz konusudur. İkinci bölümün ilk tanıtımında yine çocuk mağdur gösterilirken başından geçenler dış sesle anlatılmaktadır. Son tanıtımda ise mağduriyetle ilgili bir durum belirlenmemiştir.

Eşkya dünyaya hükümdar olmaz dizisi: 179. bölüme ait bir tanıtım çözümlenmiştir. Bu tanıtımda kadın ve erkeklerden oluşan bir grup insan, mağdur olarak gösterilmektedir. Ölüm nedeniyle psikolojik mağdur olarak konumlanan bu insanlar oldukça dramatik bir müzik eşliğinde, siyah kıyafetler içinde ağlayarak, tabuta sarılarak ve mezar taşını öperek gösterilmektedir. Ölüm karşısındaki bu mağduriyet de tam anlamıyla bir kabullenme söz konusudur.

Akıncı dizisi: 3. ve 4. bölümlere ait ikişer tanıtım bulunmaktadır. Dizinin ilk tanıtımında üç mağdur erkek bulunmaktadır. Bunlardan ikisi yine erkekler tarafından fiziksel şiddete maruz kalarak mağdur durumunda bulunan kişilerdir. Erkekler tarafından gerçekleştirilen bu mağduriyete karşı bir duruş görülmektedir. Diğer erkek mağdur ise babasının ölümü nedeniyle psikolojik bir mağduriyet içinde bulunmaktadır. İkinci tanıtımda sadece bir kadın mağdur bulunmaktadır. Babasının kaçırılması nedeniyle psikolojik bir mağduriyet yaşamaktadır. 4.bölümün ilk tanıtımında bir kadın ve bir erkek mağdur vardır. Erkekler tarafından kaçırılan bir kadının fiziksel şiddet sonucu mağduriyeti, erkeğin ise bu kaçırılma olayının yanı sıra yapılan şantaj nedeniyle psikolojik mağduriyeti söz konusudur. Son tanıtımda ölen bir çocuk gösterilmektedir. Sonrasında ise iki ayrı kadının erkekler tarafından silahla alıkonulduğu sahnede kadınlar fiziksel şiddetin mağduru olarak gösterilmektedir. Tanıtımlar sürecince tempolu müzik dikkat çekmektedir.

Arka sokaklar dizisi: 573. ve 574. bölümlere ait ikişer tanıtım incelenmiştir. İlk tanıtımda polis olduğu belirtilen ve yaralı olarak ambulansla hastaneye yetiştirilmeye çalışılan bir kadın bulunmaktadır. Durumunun kritik olduğu ifade edilen kadının, gözlerinin kapanması, elinin düşmesi dramatik bir müzik eşliğinde ve yakın çekimle verilmektedir. İkinci tanıtımda ikisi erkek, üçü kadın olmak üzere beş mağdur kişi gösterilmektedir. Erkek mağdurlardan biri polis tarafından yakalanması sırasında fiziksel şiddet mağduru, diğeri ise yanlış karar verdiğini düşündüğü için suçluluk duyan bu nedenle psikolojik mağdur durumunda bulunan bir karakterdir. Kadın mağdurlar ise erkeklerin fiziksel şiddetine (zorla alıkoyma, bayılma, dövülerek yerde sürüklenme) maruz kalan kadınlardır. Mağduriyet durumlarına herhangi bir karşı çıkış söz konusu değildir. 574. bölümün ilk tanıtımında iki kadın mağdura yer verilmektedir. Ambulansta bulunan ve kaynağı belirtilmeyen bir fiziksel şiddete maruz kaldığı anlaşılan bir kadın mağdur bulunmaktadır. Diğer mağdur kadın ise psikolojik bir mağduriyet yaşamaktadır. Erkek tarafından mağdur bırakılmıştır ve buna isyan etmektedir. Son tanıtımda ise iki erkek mağdur bulunmaktadır. İlki kızının kaçırılması nedeniyle psikolojik, diğeri ise son sahnede silahla tehdit edilmesi nedeniyle fiziksel şiddet mağduru. Tanıtım bu mağduriyet anındaki görüntülerle son bulmaktadır.

Gece soap operası ve gençlik dizilerinin tanıtımlarında mağduriyet

Alev alev dizisi: 10 ve 11. bölümlere ait ikişer tanıtım araştırma kapsamında çözümlenmiştir. İlk tanıtımda bir kadın ve bir erkek olmak üzere iki mağdur bulunmaktadır. Erkek tarafından mağdur edilen kadın, sözel şiddete maruz kaldığı için psikolojik mağdur olarak gösterilmektedir. Erkek mağdur ise

yine bir erkek tarafından gerçekleştirilen fiziksel şiddete maruz kalan bir mağdur olarak sunulmaktadır. İkinci tanıtımda ise bir erkek mağdura rastlanmaktadır. Aşkını itiraf edemeyen erkek, psikolojik olarak mağduriyet yaşamaktadır. Müziğin yoğun biçimde kullanıldığı tanıtımda karşılıklı diyaloglar ve bakışlar kullanılmaktadır. 11. bölümün ilk tanıtımında kadın, çocuk ve erkek olmak üzere altı mağdur karakter bulunmaktadır. Çocuğundan ayrı olması nedeniyle kadın ve anne mağdur psikolojik mağduriyet içinde sunulmaktadır. Aynı durumun karşısında çocuğun da annesinden ayrı olmasından kaynaklı psikolojik mağduriyeti söz konusudur. Erkek mağdur ise nişanlısının onu ihbar etmesi sonucu tutuklanması nedeniyle psikolojik mağdur olarak hayal kırıklığı yaşamaktadır. Tanıtımın devamında iki kadın ve bir çocuk mağdur vardır. Kadınlardan ilki yangın nedeniyle yüzünde kalan yanık izleri kalan bir kaza mağdurdur. Diğer kadın mağdur bir erkek tarafından uygulanan fiziksel şiddete maruz kalmaktadır. Çocuk mağdur ise annesinin ölümü sonrası duygusal anlamda bağlandığı kadını kaybetme korkusu yaşadığı için psikolojik bir mağduriyet içinde gösterilmektedir. Kadın ve çocuk mağdurların gözlerine odaklanan yakın çekimler özellikle dikkat çekmektedir. İkinci tanıtımda mağduriyetle ilgili bir unsura rastlanmamıştır.

Sefirin kızı dizisi: 35. ve 36. bölümlere ait birer tanıtım bulunmaktadır. İlk tanıtımda iki erkek ve bir kadın mağdur görülmektedir. Tutuklu olan ilk erkek mağdur hapishanede olması nedeniyle fiziksel olarak mağduriyet yaşamasının yanı sıra çocuğunu özlemesi nedeniyle de psikolojik olarak mağdurdur. Aynı erkek mağdur ilerleyen sahnelerde bıçaklanarak fiziksel şiddet mağduru olarak sunulmaktadır. Yerde yaralı olarak bilinçsiz bir şekilde yatarken üst açıdan gösterilmekte, tüm tanıtıma dramatik bir müzik eşlik etmektedir. Bu tanıtımda yer alan kadın mağdur ise zorla evlendirilme durumdadır. Bu anlamda psikolojik bir mağduriyeti söz konusudur. İkinci tanıtımda ise bir erkek ve bir çocuk mağdur bulunmaktadır. Erkek mağdur, ayrılık acısı yaşaması nedeniyle, kadın mağdur ise annesinden ayrılmış olduğundan psikolojik mağdur konumundadır.

Akrep dizisi: 6.ve 7. bölüm tanıtımlarından ilkinde mağduriyetle ilgili bir unsura rastlanmamıştır. İkinci tanıtımda istenmeyen bir erkek olarak sunulan, bu nedenle psikolojik mağdur konumunda bulunan bir karaktere yer verilmiştir. 7.bölümün ilk tanıtımında evlatlık olduğunu, bir kadından öğrendiği bir diğer kadın bulunmaktadır. Bu nedenle psikolojik olarak mağdur bir kadın olarak sunulmaktadır. İkinci tanıtımda ise anne ve kızı olarak kurgulanan iki kadın karakterin karşılıklı ilişkisi konu edilmiştir. Tecavüze uğramış anne cinsel mağduriyet yaşarken, bu tecavüz sonucu doğan kızını terk ederek mağdur etmektedir. Bu tanıtımda bir yandan mağduriyetin neden-sonuç ilişkisi içinde sunulduğu görülürken, mağdurun gaddara dönüşmesi de söz konusudur.

Yasak elma dizisi: 93. ve 94. bölümlere ait üç tanıtım tespit edilmiş olup, ilk tanıtımda bir kadının neden olduğu ve utanma duygusu üzerinden kurulan psikolojik bir kadın mağduriyeti bulunmaktadır. Diğer bölüme ait ilk tanıtımda ise bir kadın tarafından mağdur duruma düşürülen iki kadın resmedilmektedir. Kadınların tehdit edilmelerine karşı boyun eğmeyen tavırları dikkat çekicidir. Son tanıtımda ise mağduriyetle ilgili bir unsura rastlanmamıştır.

Baraj dizisi: Dört tanıtım incelenmiştir. 22. bölümün ilk tanıtımında ve 23. bölümün her iki tanıtımında mağduriyetle ilgili herhangi bir unsur bulunmadığı görülmektedir. 22.bölümün ikinci tanıtımında ise terk edildiği için psikolojik mağdur olan kadın ve boğulan bir mağdur erkek bulunmaktadır. Ölen karakter, can çekişirken görüntülenmekte ve çaresiz mağdur olarak konumlanmaktadır.

Kefaret dizisi: 9. ve 10. bölümlere ait dört tanıtım bulunmakla birlikte bunlardan 10. bölüme ait ilk tanıtımda mağduriyetle ilgili bir unsur bulunmadığı tespit edilmiştir. Dizinin 9. bölüm tanıtımında bir mağdur çocuk ve bir de mağdur kadın gösterilmektedir. Çocuk, tanıtımda belirtilmeyen bir nedenden dolayı hafıza kaybı yaşayan bir karakterdir. Kadın mağdur ise bir erkek tarafından tehdit edilen bu anlamda sözel şiddete uğrayan psikolojik mağdur durumundadır. 10. bölümün ikinci tanıtımında ise erkekler tarafından dövülerek götürülen mağdur bir erkek yer almaktadır. Yine karakterin çaresizliğinin altı çizilmektedir.

Sadakatsiz dizisi: 13. ve 14. bölümlerin tanıtımları mağduriyet bağlamında çözümlenmiştir. 13. bölümün ilk tanıtımında mağdur bir erkek bulunmaktadır. Psikolojik mağduriyet yaşayan karakterin yakın

çekimde ağladığı da gösterilmektedir. İkinci tanıtımda ise bir erkeğin fiziksel şiddetine maruz kalan bir erkek söz konusudur. Bir başka erkek mağdur da aşk acısı nedeniyle psikolojik mağduriyet içinde anlatılmaktadır, mağdur erkeğin yine ağladığı görülmektedir. Dizinin 14. bölüm tanıtımında ise psikolojik mağduriyet yaşayan bir çocuk kurgulanmıştır. Çocuk “sorunlu annenin sorunlu çocuğu” biçiminde etiketlenmekte ve hırsızlıkla suçlanmaktadır.

Hercai dizisi: 55. ve 56. bölümlerin ikişer tanıtımı çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. 55. bölümün ilk tanıtımında üç kadın ve iki erkek mağdura yer verilmiştir. İlk kadın mağdur, bir kadın tarafından toplum içinde küçük düşürülerek psikolojik mağduriyet yaşamaktadır. İkinci kadın mağdur ise bir başkasını mağdur ettiği için çektiği vicdan azabı nedeniyle psikolojik mağdur durumundadır. Diğer mağdur kadın ise tanıtımda nedeni belirtilmemiş bir nedenden dolayı intihar etmek üzere olan ve yine psikolojik mağdur olarak kurgulanan bir karakterdir. Erkek mağdurlar da kadınlar gibi psikolojik mağdur biçimde tasarlanmıştır. İlk erkek mağdur hayal kırıklığı yaşadığı için, ikincisi ise birinin ölümü üzerine duyduğu üzüntü nedeniyle mağdur olarak gösterilmektedir. Özellikle son erkeğin çaresizliği yüzüne yapılan yakın çekimle vurgulanmıştır. İkinci tanıtımda ise anne özlemi çeken bu nedenle ağlayan ve yine çaresiz ifadesi dikkat çeken bir erkek mağdur bulunmaktadır. 56. bölüm tanıtımlarının ilkinde ise anne özlemi çekerek ağlayan bir erkeğin psikolojik mağduriyeti söz konusudur. Son tanıtımda iki kadın mağdurun yanı sıra bir erkek mağdura rastlanmaktadır. Kadın mağdurlardan ilki oğlunun ölümü nedeniyle psikolojik mağduriyet yaşarken, diğer kadın bir erkek tarafından kaçırılarak fiziksel mağdur olmaktadır. Bu tanıtımdaki erkek ise trafik kazası geçiren bir kaza mağduru biçiminde gösterilmektedir.

Doğduğun ev kaderindir dizisi: Her bölümün birer tanıtımı olması nedeniyle örnekleme iki tanıtımla yer almaktadır. 27. bölüm tanıtımında iki erkek mağdur ve bir kadın mağdur bulunmaktadır. Mağdur erkek, aşk acısı yaşaması nedeniyle psikolojik mağdur olarak değerlendirilmiştir. Aynı erkek başka bir sahnede hapishanede bıçaklanarak yere düşmektedir. Fiziksel mağdur olan erkeği bıçaklayan ise yine bir başka erkek mahkûmdur. Yerde kanlar içinde yatan mağdur erkek, üst açıdan gösterilmekte, sahne dramatik bir müzikle tamamlanmaktadır. Tanıtımda yer alan kadın mağdur ise bir erkeğin tehdidi nedeniyle psikolojik mağdur olarak kurgulanmıştır. Ancak mağduriyete boyun eğmeyen bir karakter olarak tüm ısrarlara karşın şikâyetini geri almamaktadır. 28. bölümün tanıtımında ise bir erkek mağdur ve iki kadın mağdur bulunmaktadır. Mağdur erkek, fiziksel mağdur olarak hastanede çaresiz yatarken görüntülenmektedir. Tanıtımdaki ilk mağdur kadın kendisini olaylardan sorumlu hissetmekte bu nedenle yaşadığı suçluluk duygusu psikolojik mağduriyetle sonuçlanmaktadır. Tanıtımda yer alan son kadın mağdur ise ekonomik mağdur biçiminde kurgulanmıştır. Ev kirasını ödeyemediği için evden atılmaktadır. Ancak bu durumda ona destek olan başka kadınlar vardır. Tanıtım süresince görüntülere eşlik eden dramatik müzik dikkat çekicidir.

Kırmızı oda dizisi: Dizi sadece kadın mağdurlara yer vermesi bakımından ilginçtir. 20. ve 21. bölümlerin üç tanıtımı bulunan dizinin ilk tanıtımında her iki kadın mağdur da psikolojik mağdur biçimde kurgulanmıştır. Birinin nedeni aşk acısı olarak belirtilirken, diğerinin nedeni tanıtımda anlatılmamaktadır. İkinci tanıtımda yine iki kadın mağdur bulunmaktadır. Kadınlardan ilki ayrılık acısı çeken mutsuz bir karakter olarak psikolojik mağdur biçiminde gösterilirken ikinci kadın mağdur fiziksel şiddet gördüğü anlaşılan bir durumda yerde baygın yatarken görüntülenmiştir. Mağdur kadın tamamen savunmasız ve çaresiz durumdadır. Her iki tanıtımda da dramatik müzik anlatıyı tamamlamaktadır. 21. bölümün tek tanıtımında ise iki kadın mağdur yer almaktadır. Her ikisi de psikolojik mağdur biçiminde tasarlanan karakterlerden ilki ağlayan ama aynı zamanda isyan eden bir biçimde resmedilmiştir. Diğer kadın ise psikolojik mağduriyet yaşamakla birlikte babası olmadığı halde çocuğuna babalık yapan kişiye karşı borçlu hissetmekte bu anlamda mağduriyeti de kabullenmiş görünmektedir.

Masumlar apartmanı dizisi: Dizinin 17. ve 18. bölümlerinin ikişer tanıtımı mağduriyet unsurları bakımından incelendiğinde ilk tanıtımda iki kadın ve bir erkek mağdura rastlanmaktadır. Hepsinin psikolojik mağdur olduğu bu tanıtımda kadınların mağduriyeti, tanıtımda özel olarak açıklanmamakla birlikte hatırlatmalarla ifade edilen geçmiş travmalara dayanmakta, erkeğin psikolojik mağduriyeti ise ayrı yaşamak istemesine karşın ailesini bırakamamasından kaynaklanmaktadır. İkinci tanıtımda bu kez biri erkek biri kadın olmak üzere iki mağdur karakter yer almaktadır. Psikolojik mağdur olan karakterin ağladığı görüntülerde karakterin kendine acıması vurgulanmaktadır. Erkek mağdur ise terk edilmiş ve

aşk acısı çeken psikolojik mağdur olarak gösterilmiştir. Finalde ağlayan, elleri titreyen bir biçimde karakterin çaresizliğinin altı çizilmektedir. 18. bölümün ilk tanıtımında ise terk edilmiş bir erkek, psikolojik mağduriyet yaşamakla beraber durumu kabullenmemektedir. İkinci tanıtımda ise bir aile çevresinde erkek ve kadın karakterlerin psikolojik mağduriyetleri anlatılırken, anne karakterinin mağduriyetini kullandığı gözlenmektedir.

Benim adım melek dizisi: Dizinin ilk tanıtımında organ nakli beklediği ifade edilen bir kadın, hasta mağdur olarak gösterilmektedir. İkinci tanıtımda da aynı mağdur kadına yer verilmekle birlikte bu kez organ nakli olasılığıyla mağduriyetin giderilmesi için bir umut söz konusudur. Dizinin 49. bölümünün tanıtımında ise ailesi ve aşkı arasında seçim yapmak zorunda kalan bir erkeğin psikolojik mağduriyeti işlenmiştir. Son tanıtımda ise hastanede organ nakli ameliyatına götürülen fiziksel mağdur olan kadın dramatik bir müzik eşliğinde görüntülenmektedir. Kadının yakınlarının ağlayarak gösterildiği sahnelerde de yine psikolojik mağduriyet söz konusudur.

Sol yanım dizisi: Dizinin 7. bölüm ilk tanıtımında bir erkek mağdura rastlanmaktadır. Oğlunun ölmesini istediği erkek mağdur, bu nedenle psikolojik mağduriyet yaşamaktadır. İkinci tanıtımda ise iki mağdur erkek bulunmaktadır. Bir kadın tarafından mağdur edilen erkek mağdurlardan ilki, aşk acısı çekmesi nedeniyle diğeri ise annesi tarafından azarlanması nedeniyle psikolojik mağduriyet yaşamaktadır. 8. bölümün sadece ilk tanıtımında mağduriyet unsurları bulunmaktadır. İki erkek, biri kadın ve biri de çocuk olmak üzere dört mağdur karaktere yer verilmiştir. İlki oğluya olumsuz ilişkisi nedeniyle psikolojik mağdur durumundadır. Diğer erkek karakter yanlış anlama nedeniyle psikolojik mağdur durumuna düşmüştür. Mağdur çocuk ise hırsızlıkla suçlanması sebebiyle psikolojik mağduriyet yaşamaktadır. Son olarak bir erkekten borç para alan kadının ekonomik mağduriyeti söz konusudur.

Komedi dizilerinin tanıtımlarında mağduriyet (dramedi, durum komedisi, romantik komedi, skeç komedi)

Kuzey yıldızı ilk aşk dizisi: 47. ve 48. bölümlerine ait dört tanıtım incelenmiştir. İlk tanıtımda kaza geçiren bir erkek mağdur görülmektedir. İkinci tanıtımda ise yine bir erkek mağdur kaza kurşunu nedeniyle yaralı olarak gösterilmektedir. Dizinin 48. bölümüne ait tanıtımların ilkinde ise dört farklı mağdura yer verilmektedir. Bunlardan ikisi erkek, biri kadın, biri ise bir çift olarak kurgulanmıştır. Mağdur çift yanlış anlama nedeniyle psikolojik mağdur durumundadır. Erkek fiziksel şiddete uğramıştır, diğer erkek ise ayağı keçiye yalıtılarak işkence edilen bir karakterdir. Bu üç durumda da mağduriyet durumları üzerinden bir mizah üretildiği anlaşılmaktadır. Öte yandan son mağdur olan kadının (haksız yere) tutuklanması gülünç olarak tasarlanmamıştır. Zira tanıtımın finalinde yer alan bu sahnede kadın çaresiz mağdur olarak gösterilmektedir. İkinci tanıtımda ise iki çiftin mağduriyeti gösterilmektedir. Çiftlerden ilki karla kaplı arazide motorları bozulduğu için mağduriyet yaşar. Aslında burada bir kader mağduriyeti söz konusudur. Diğer çift ise benzer biçimde karlı arazide mahsur kalmıştır. Doğal sebeplerden oluşan bir mağduriyet söz konusudur ve yine çiftin bu durumdaki çaresizliğiyle sona ermektedir.

Menajerimi ara dizisi: Dört tanıtım incelenmiştir. 21. bölümün ilk tanıtımında bir erkek tarafından silahlı saldırıya uğrayan bir erkeğin fiziksel mağduriyeti söz konusudur. İkinci tanıtımda ise dizide mağdur rolü yapan bir erkek karaktere yer verilmiştir. Böylece kız arkadaşının ilgisini çekebileceğini düşünmektedir. Mağduriyetin karşı tarafın merhametini ve sempatisini kazanmak üzere kullanılacak bir unsur olduğu ifade edilmektedir. 22. bölümde ise dizilerde çok rastlanmayan ekonomik bir mağduriyete rastlanmaktadır. Bir erkek tarafından işten çıkarılmak istenen bir kadın mağdurun durumuna karşı çıkan kadın karaktere yer verilmiştir. Mağduriyeti reddetmek ve mağduriyet karşısında birlikte mücadele etmek söz konusudur. 22. bölümün ikinci tanıtımında ise yaşlı bir mağdur bulunmaktadır. Hem doğal sebep olarak yaşlılık durumu hem de hastalık olarak hatırlamama durumu nedeniyle yaşlı insan mağdur olarak sunulmaktadır.

Gönül dağı dizisi: 12. ve 13. bölümlerinin ilk tanıtımlarında mağduriyet olarak değerlendirilebilecek herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. İkinci tanıtımlarında ise mağdur erkek ve mağdur kadınlar bulunmaktadır. Bu tanıtımların ilkinde terk edilerek psikolojik mağduriyet yaşayan bir erkeğin yanı sıra bu mağduriyetin sebebi olan kadının da psikolojik mağduriyetine yer verilmiştir. Hatta mağdur kadının

ağlayarak görüntülenmesiyle iki tarafın da mağdurluğunun altı çizilmiştir. Son tanıtımda ise sözel anlatımla durumu ifade edilen psikolojik mağdur bir kadının yaşadığı aşk acısı ve özlem duyguları anlatılmaktadır. Ayrıca yalan makinesine bağlanan bir erkeğe uygulanan fiziksel şiddet nedeniyle ortaya çıkan mağduriyet, komedi unsuru olarak kullanılmıştır.

Tövbeler olsun dizisi: 22. ve 23. bölümlerin ikişer tanıtımı incelenmiş olup sadece bir tanıtımda mağduriyet durumu tespit edilmiştir. Babasının evlenmesine izin vermediği bir kadın mağdurun yaşadığı psikolojik mağduriyet, aynı zamanda tanıtımın final sahnesini oluşturmaktadır.

Babam çok değişti dizisi: 2. ve 3. bölümlerin ikişer tanıtımları araştırma kapsamında değerlendirilmiş, ancak bu tanıtımlardan iki tanesinde mağduriyetle ilgili bir bulguya ulaşılamamıştır. 2. bölümün ilk tanıtımında evinden taşınan bir kadının psikolojik mağduriyeti gösterilirken, 3. bölümün ikinci tanıtımında evli bir çiftin annelerinin müdahalesi nedeniyle yaşadıkları mağduriyet söz konusudur. Ancak bu mağduriyet çaresiz bir mağduriyetten ziyade komedi unsurlarını besleyen bir nitelikte kullanılmıştır.

Sen çal kapımı dizisi: 27. ve 28. bölümlere ait toplam beş tanıtım incelenen dizinin sadece 27. bölümünün ikinci tanıtımında bir kadın mağdur tespit edilmiştir. Nedeni belli olmayan bir biçimde baygın durumda yatan ana kadın karakter savunmasız bir biçimde tanıtımın finalinde yer almaktadır.

Çok güzel hareketler 2 dizisi: 69. ve 70. bölümlere ait ikişer tanıtım incelenmiş olup, hiçbirinde mağduriyetle ilgili bir unsura rastlanmamıştır.

Dönem dizilerinin tanıtımlarında mağduriyet

Kuruluş osman dizisi: 42. bölüme ait iki tanıtım vardır ancak bunlardan ikincisinde mağduriyetle ilgili bir unsur bulunmamaktadır. İlk tanıtımda ise savaş sahneleri ve burada karşılıklı yoğun bir şiddet olmasına karşın bu sahneler mağduriyet kapsamına girmemektedir. Zira bu sahnelerde iki karşıt güç birbirine üstünlük sağlamadığından bir tarafın mağdur olması da söz konusu değildir. Tanıtımdaki mağdur ise kadındır. Nedeni kocasının kendisinin üstüne kuma getirmek istemesidir. Bu noktada mağdur kadın, psikolojik mağdur olarak gösterilmektedir.

Bir zamanlar çukurova dizisi: 80. bölüme ait iki tanıtım incelenmiştir. İlk tanıtımda hakkında hiçbir bilgi verilmeyen bir kadının mağdurluğundan söz edilmektedir. Kadın, mağdur olarak konumlanmakla birlikte ne onu mağdur edene ne de bu mağduriyetin sebebine ilişkin bir bilgi verilmektedir. İkinci tanıtımda ise biri çocuk biri de onun babası olan iki karakterin mağduriyeti gösterilmektedir. Bu iki karakter sözel olarak tehdit edilmekte, bu nedenle psikolojik mağdur olarak resmedilmektedir.

Uyanış: büyük selçuklu dizisi: 16. ve 17. bölümlere ait dört tanıtım bulunmaktadır. İlk tanıtımda iki farklı kadın mağdur gösterilmektedir. Babasının sözel ve fiziksel şiddetine maruz kalan kadın aynı zamanda zorla evlendirilmek istenmektedir. Dolayısıyla pek çok açıdan mağdur durumdadır. Tanıtımda bu kadın karakterin gözyaşları içinde kalmasına yer verilmiştir. Diğer mağdur kadın sahnesinde ise bu kez fiziksel şiddete maruz kalarak mağdur olan bir kadının, bir başka kadın tarafından kurtarıldığı anlatılmaktadır. Bu noktada bu kurtarıyla mağdur, cinsel mağduriyetten (tecavüz) de kurtarılmış olmaktadır. İkinci tanıtımda ise iki farklı mağdur erkek bulunmaktadır. İlk erkek mağdur, annesinin ölümü tanık olmaktadır, dolayısıyla ölüm nedeniyle yaşadığı üzüntü onu psikolojik mağdur olarak konumlamaktadır. Ancak bu kez mağdur erkeğin ölüm karşısında bağıarak isyan ettiği gösterilmekte, durumu kabullenmek istemediği anlatılmaktadır. İkinci mağdur erkek ise fiziksel şiddete uğrayan bir erkektir. Mağdurun bu durumu tanıtımın final sahnesi olarak sunulmakta, karakterin çaresiz yüz ifadesi yakın çekimle ekrana taşınmaktadır. 17. bölümün ilk tanıtımında ise mağdur erkek hem fiziksel şiddete, hem de etnik ayrımcılığa maruz kalan bir karakterdir. Başka bir erkek tarafından başı ezilmektedir. İkinci tanıtımda ise bir kadın ve bir de erkek mağdura yer verilmiştir. İlki babası tarafından evlenmeye zorlanan ve bu nedenle ağlayan psikolojik mağdur kadındır. Son olarak tanıtımda bir erkek mağdur gösterilmektedir. Diğer erkekler tarafından fiziksel şiddet uygulanan mağdur erkek, etrafını saranlar tarafından yere diz çöktürülmüş çaresiz bir biçimde görüntülenmektedir.

Payitaht abdülhamit dizisi: 134. bölüme ait ilk tanıtımda zehirlenerek fiziksel şiddete maruz kaldığı sözel olarak ifade edilen bir kadın mağdur bulunmaktadır. İkinci tanıtımda ise Osmanlı İmparatorluğu'nun padişahı Abdülhamit mağdur olarak gösterilmektedir. Zira bu mağdur erkek, ülkesinin içinde bulunduğu duruma üzüldüğü için psikolojik mağdur olarak resmedilmiştir. 135. bölümün ilk tanıtımında mağduriyetle ilgili bir unsura rastlanmazken, ikinci tanıtımda yine padişahın mağdur erkek olarak konumlandığı görülmektedir. Burada dikkat çeken nokta padişahın siyasi otoritesini yitirmesinden söz edilmesidir. Dolayısıyla politik mağduriyet söz konusudur. Son olarak diğer ülkelerin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı birleştiğinden söz edilerek mağduriyet, ülke seviyesine taşınmaktadır.

Hastane dizilerinin tanıtımlarında mağduriyet

Mucize doktor dizisi: 45. ve 46. bölümlere ait beş tanıtım bulunmaktadır. İlk tanıtımda üç farklı mağdur kadın karakter yer almaktadır. Bunlardan biri hasta, diğerleri ise hasta yakını biçiminde tasarlanmıştır. İlk mağdur kadın yüzündeki şekil bozukluğu nedeniyle psikolojik mağdur durumundadır. Diğer mağdur ise artık ölmek üzere olan birinin annesidir. Yine psikolojik mağdur olarak hem çocuğunun durumuna üzülme, hem de onun organlarını bağışlama konusunda kararsızlık yaşamaktadır. Üçüncü mağdur ise organ nakli bekleyen başka bir çocuğun annesidir. O da psikolojik mağdur olarak kurgulanmıştır ve ağlarken görüntülenmiştir. İkinci tanıtımda yine organ nakli bekleyen çocuğun annesi yer almaktadır. Bu tanıtımda yer alan diğer mağdur ise dizinin ana karakteri olan doktordur. Mesleki bir rekabet nedeniyle psikolojik mağdur olarak sunulmaktadır. Dizinin 46. bölümünün üç tanıtımı olmakla birlikte üçüncü tanıtımda mağduriyetle ilgili bir bulguya rastlanmamıştır. İlk tanıtımda haksızlığa uğradığı için psikolojik mağdur olarak gösterilen bir erkek karakter bulunmaktadır. İkinci tanıtımda ise bu kez bir kadın tarafından ekonomik olarak mağdur edilen bir başka kadın tasarlanmıştır. Mağdur kadının yüzü yakın çekimle gösterilmektedir.

Hekimoğlu dizisi: 32. ve 33. bölümlerin tanıtımları incelenmiştir. İlk tanıtımda bir erkek, bir de çocuk mağdur bulunmaktadır. Mağdur erkek kendisinden bilgi gizlenen ve bu nedenle psikolojik mağdur olarak konumlanan dizinin ana karakteri doktordur. Mağdur çocuk ise hastalığı tespit edilemeyen ancak yattığı yerde çırpınan bir karakter olarak kurgulanmıştır. İkinci tanıtımda erkek bir polis tarafından haksız yere tutuklanan mağdur (erkek) doktor bulunmaktadır. Üçüncü tanıtımda ise mağdur çocuk, mağdur doktor ve mağdur hasta yakınları bulunmaktadır. Önceki tanıtımlardaki aynı çocuk hasta, hastalığının ne olduğu bile tespit edilememiş ve bundan acı çeker biçimde gösterilen hastalık mağduru bir karakterdir. Çocuğun anne ve babası da üzüntü içinde olmaları bakımından psikolojik mağdur durumundadırlar. Son olarak yine endişe ve üzüntü içinde resmedilen mağdur doktor, psikolojik mağdur olarak gösterilmektedir. Dizinin 33. bölüm tanıtımlarının her ikisinde de birer hasta mağdur bulunmaktadır. Biri yetişkin erkek, diğeri çocuk olarak tasarlanan bu mağdurların her ikisi de hasta yatağında çaresizce yatarken görüntülenmektedir.

Bulgular

Yerli dizi tanıtımlarında mağduriyet olgusunu araştıran bu çalışma kapsamında incelenen 123 yerli dizi tanıtımının 98'inde mağduriyet temsiline rastlanmıştır. Mağduriyetin bu kadar sık kullanılması medya etkileri çerçevesinde suç mağduriyet korkusuyla da ilişkilendirilebilir. Zira ekrandan bu mağduriyet temsillerini izleyen izleyiciler her ne kadar kendileri doğrudan mağdur olmasalar da dolaylı mağdur olarak değerlendirilebilir. Ekranda bu kadar sık rastlanan bu unsurun izleyicide suç mağduriyet korkusunu tetikleyeceği kolaylıkla varsayılabilir. Elde edilen veriler tanıtımlarda ağırlıklı olarak psikolojik mağduriyete yer verildiğini göstermektedir. Psikolojik mağduriyetin kaynaklarına bakıldığında ise aşk ve ayrılık acısı, özlem, ölüm, hayal kırıklığı, küçük düşürme, evliliğe zorlanma gibi durumların ön plana çıktığı görülmektedir. Psikolojik mağduriyetin ardından fiziksel mağduriyet durumları gelmektedir. Özellikle fiziksel şiddete maruz kalan mağdurlara sıkça rastlanmaktadır. Hasta ve yaralı mağdurlar da yine fiziksel mağdur olarak tanıtımlarda gösterilmektedir. Bir başka mağduriyet biçimi olarak ekonomik mağduriyete ise üç örnekte rastlanmıştır. Ekonomik mağdurların hepsinin kadın olması da dikkat çekicidir. Yerli dizi tanıtımlarında cinsel mağduriyete ise iki kez rastlanmıştır. Her iki örnekte de mağdur kadındır. Cinsel mağduriyet birinde sözel ve geçmişe ait bir konu olarak sunulmuş, diğerinde ise bu saldırı başka bir kadının desteğiyle engellenmiştir. Politik mağduriyet de benzer biçimde iki kez kullanılmış, her ikisi de dönem dizisindedir. Ayrıca yangın, kaybolma, araba arızası gibi

rastlantısal/doğal nedenle oluşan ve kader/kaza mağduru olarak ifade edilen bir mağduriyet tarzı da tanıtımlarda yer bulmaktadır. Alev Alev, Ramo ve Kuzey Yıldızı İlk Aşk dizilerinin tanıtımlarında bu durumun örnek sahneleri bulunmaktadır.

Mağduriyet incelemesi türler temel alınarak değerlendirildiğinde aksiyon ve polisiye türündeki dizilerde şiddet kaynaklı fiziksel mağduriyetlerin çoğunluğu oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda saatli bomba, adam kaçıрма, silahlı saldırı ve tehditlere varan çeşitli biçimlerdeki şiddet uygulamaları sonucu ölen, yaralanan, zarar gören, korkan karakterlere sık sık rastlanmaktadır. Bu anlamda mağdur edenin genellikle erkek olduğu bu görüntülerde, mağdur kadının erkeğin korumasına muhtaç olduğu söylemi sıkça tekrarlanmaktadır. Maraşlı, Ramo ve Çukur dizilerinin tanıtımlarında bu söylem açık biçimde ifade edilmektedir. Komedi türündeki dizi tanıtımlarında ise, psikolojik mağduriyet biçimlerine rastlanmakla birlikte çoğu kez bunun görece masum bir biçimde kurgulandığı ve mağduriyetin mizah unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan bu tür dizi tanıtımlarında mağduriyete diğer dizi türlerine göre oldukça az yer verildiği dikkat çekmekte, bazı tanıtımlarda mağduriyete dair hiçbir unsur bulunmamaktadır. Diziler arasında önemli bir kategori olarak yer alan dönem dizileri tanıtımları ise, mağduriyet unsurları açısından ilginç örnekler barındırmaktadır. Burada fiziksel ve psikolojik mağduriyetlerin yanı sıra politik mağduriyete yer verilmiş ve ülke bazında bir mağduriyetten bile söz edilmiştir. Hastane dizisi tanıtımlarında ağırlıklı olarak hasta mağdurlar bulunmaktadır. Hastaların fiziksel mağduriyetlerinin yanı sıra, durumlarının umutsuz ve dramatik kurgulanması nedeniyle psikolojik mağdur olarak da sunuldukları görülmektedir. Ayrıca hasta yakınları ve doktorlar da benzer biçimde psikolojik mağdurlar olarak konumlanmaktadır. Kuşkusuz yerli diziler arasında dramatik olayların yoğun olarak konu edildiği gece soap operaları da mağduriyet bağlamında bol malzeme içermektedir. Tanıtımlarda psikolojik mağduriyet biçimleri öne çıkmakla birlikte fiziksel ve ekonomik mağduriyetlere de sıklıkla rastlanmaktadır.

Mağduriyetle ilgili unsurlarda cinsiyetle ilgili de çıkarımlar yapmak mümkündür. İncelenen tanıtımlarda mağdur edenin genellikle erkekler olduğu görülmektedir. Özellikle fiziksel mağduriyete sebep olan erkek karakterler oldukça fazladır. Bu anlamda, erkeklerin pek çok defa hem erkeklerde hem de kadınlarda mağduriyetin nedeni olduğu belirlenmiştir. Kadınların kadınlarda neden olduğu mağduriyet örneklerine de rastlanmıştır. Dikkat çeken ise, kadının erkeğin mağduriyetinin nedeni olduğu durumların psikolojik mağduriyetler olarak tasarlanmasıdır. Öte yandan, kadınların psikolojik mağduriyetlerinde, genellikle ilişkilendirilen duygusal durumlar önemli bir yer kaplamaktadır. Çocuk mağdurlarda ise cinsiyet ayrımı gözlenmemiştir. Çocuk mağdurların çoğunlukla psikolojik mağduriyet içinde gösterildiği anlaşılmaktadır, bunların büyük kısmı ise anne veya babadan ayrı kalma, özlem çekme veya ölüm nedeniyle yaşanan üzüntü biçimindedir. Çocukların yaşadıkları mağduriyet nedeniyle hafıza kaybı ya da konuş(a)mama gibi durumlar yaşadıkları da tanıtımlarda konu edilmektedir.

İncelemeler sonucunda mağduriyetle ilgili ilginç temsil biçimleri de görülmüştür. Bunlardan ilki, iki tanıtımda rastlanan, ‘mağdurun gaddara dönüşmesi’ olarak ifade edilebilecek durumdur. Bu durum ilk mağduriyet kuramcılarında biri olan von Hentig’in ‘fail-mağdur’ kavramıyla örtüşmektedir zira von Hentig suça maruz kalan bir mağdurun suç işleyerek fail sıfatını kazanabileceğini ileri sürmektedir (Polat, 2014: 82). Son Yaz ve Akrep dizilerinin tanıtımlarında önce mağdur olan karakterin daha sonra mağdur eden rolüne geçtiği sahneler bu durumu örneklemektedir. İkincisi, mağduriyetin iki taraflı yaşandığı Gönül Dağı dizisinin tanıtımında yer almaktadır. Burada mağdur kadın hem mağdur eden durumundadır hem de mağdur ettiği için duyduğu suçluluk nedeniyle psikolojik mağdur biçiminde ilginç bir temsil yaratmaktadır. Son olarak, Menajerimi Ara dizisinin tanıtımında yer verilen ‘mağdur rolü yapma’ durumu ise, mağduriyetin karşın cinste merhamet ve sempati duyguları uyandıracığı varsayımını örneklemesi bakımından önemlidir.

Mağdurların dizi tanıtımlarında, (uluslararası alanyazına benzer biçimde) ideal mağdur olarak temsil edildikleri, olay örgüsünün bu paralelde kurulmasının yanı sıra görsel ve işitsel tasarımın da bunu destekleyecek biçimde hazırlandığı anlaşılmaktadır. Böylece, masum olan mağdura karşı merhamet ve sempati duygularının uyandırıldığı ve özdeşleşme sağlandığı, mağdur edenin ise kötü ve haksız olarak kurgulanarak ideal temsil biçiminin tamamlandığı görülmektedir. Öte yandan tanıtımlarda, yine uluslararası alanyazında mağduriyet durumunu aşarak yoluna devam eden (hayatta kalan/survivor)

karakterler ile bunu başaramayan karamsar ve umutsuz karakterler biçimindeki ayırım tam olarak yansımamaktadır. Zira tanıtımlarda mağduriyetle ilgili tüm süreç gösterilmemektedir.

Yerli dizi tanıtımlarında mağduriyet biçimlerinin anlatı içerisinde görsel-işitsel olarak nasıl ele alındığına bakıldığında belli noktalarda ortaklıklar olduğu gözlenmektedir. Mağdurların özellikle yüzlerine yapılan yakın çekimler bunlardan biridir. Mascelli (2002: 181) yakın çekimlerin, izleyiciyi sahnenin içine taşıyarak veya o an için gereksiz bütün ayrıntılardan arındırarak, dramatik etki yarattığını dile getirmektedir. Fiziksel mağduriyet olduğu durumlarda bu görüntülerin yakın çekimle verildiği tanıtımlarda bu etki açık biçimde hissedilmektedir. Mağdurun hareketinin kısıtlı olduğu, elinin kolunun bağlı olduğu veya kafasına silah dayalı olduğu durumlarda da yine yakın çekimle çaresiz ifadelerinin yansıtıldığı sahnelere sıkça rastlanmaktadır. Mağdurun acı çektiği ve ağladığı anların yakın çekimle görüntülediği durumlar da oldukça fazladır. Ayrıca, mağdur kişilerin kimi zaman yerde veya yatakta yatarken üst açıdan çekildiğini gösteren örnekler de bu çaresizliğin vurgulandığı görüntülerdir. Mascelli üst açıdan çekilen görüntülerin izleyiciyi etkilediğini savunmaktadır. Ona göre olaylar, kameranın yukarıya yerleştirilmesi, oyuncuya tepeden bakacak bir geniş açı merceğinin kullanılması ve oyuncu görüntüsünün ortama kıyasla öneminin azaltılması yolu ile görüntülenebilir. Özel kamera da izleyicileri daha yüksek bir konuma yerleştirerek, onların; bir oyuncuya, onun karşısında üstünlük hissedilmesine neden olacak şekilde ve hem oyuncu hem de onun içinde bulunduğu duruma bir tür ilahi üstünlük sağlayacak biçimde yukarıdan bakmasını sağlayabilir (Mascelli, 2002: 41-43). Yakın çekimle elde edilen yakınlık hissine karşın üst açının kullanıldığı örneklerde bir üstünlük duygusu egemendir. Bu noktada mağdurun kadın veya erkek olması arasında bir fark yoktur. Birden fazla mağdurun yer aldığı sahnelerde dramatik anlatıyı artıran bir durum olarak mağdurların bir anlık destek niteliğinde birbirine sarılması da söz konusu olmaktadır. Tanıtımlarda, mağduriyet görüntülerine eşlik eden müzik kullanımı da dikkat çekicidir. Barnwell (2011: 164) kışkırtıcı ya da duygusal tarzdaki müziğin algıyı yönlendirebileceğini, karakterlere ve hikâyeye duygu katabileceğini belirtmektedir. Bordwell ve Thompson (2012: 275, 279) da duygu yüklü diyalogsuz sahnelerde müziğin ön plana çıktığına dikkat çekerken ritim, melodi, armoni ve kullanılan müzik enstrümanlarının da izleyicinin duygusal tepkilerini güçlü biçimde etkilediğini aktarmaktadırlar. Mağduriyet temsiline yer verilen tanıtımlarda görsel anlatının yanı sıra, dramatik veya tempolu müzik seçimleri de atmosfere etki etme anlamında kullanılmaktadır. Özellikle tanıtımların sonunda yükselen müzik de sık sık kullanılmaktadır. Tanıtımların finalinin ise çoğunlukla çaresiz mağdur olarak resmedilen karakterin görüntüleriyle yapılması, bu çaresizliğin aşıp aşılamayacağı konusunda oluşan merak unsurunun kullanılması noktasında sık başvurulan bir yöntemdir. Bu anlamda, mağduriyete oldukça sık yer verilmesine karşın genellikle sadece ‘o an’ gösterilmekte, birçok örnekte mağdur edenin kim olduğu bile bilinmemektedir. Mağduriyet anına odaklanan bu görüntülerde, nadiren bu durumun sonucuna değinilmektedir.

Mağdur olma durumunun nasıl karşılandığına dair fikir içeren tanıtım örneklerinde ise, mağdurların içinde buldukları durumu ya kabullenme, boyun eğme ve itaat etme biçiminde ya da bunu sadece bağırma gibi tepki yoluyla karşıladıkları gösterilmektedir. Kadercı bir bakışla mağduriyetin kabullenilmesi Masumlar Apartmanı dizisinin tanıtımlarında uç bir karakterle resmedilmektedir. Psikolojik rahatsızlıkları olan ana kadın karakterin sürekli kendine acıdığı ancak aynı anda da mağduriyeti içselleştirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu karakterin çizdiği portrede kabullenilmiş ve içselleştirilmiş mağduriyetin bir güç kaynağı olarak kullanılması söz konusu olmuştur. Burada artık mağduriyetin giderilmesi ihtiyacı söz konusu değildir hatta mümkünse mağduriyet durumunun sürmesi istenmektedir. İncelenen tanıtımlarda sınırlı sayıda örnekte mağduriyete karşı bir tavır alındığı, bunun giderilmesine yönelik bir davranış, bir mücadele gerçekleştirildiğine rastlanmıştır. Son Yaz dizisinin tanıtımında eli kolu bağlı olmasına karşın mağdur gibi davranmayan ana karakter ise, bu konudaki nadir örneklerden biridir. Mağduriyet konusunda benimsenen bu karşı tavır, Doğduğun Ev Kaderindir dizisinin tanıtımlarında yer alan ana kadın karakterde oldukça belirgindir. Bu karakterle, Çukur dizisinin tanıtımındaki ‘Burası bizim çukurumuz. Bir kere düştün mü bir daha çıkamıyorsun.’ biçiminde dillendirilen kadercı yaklaşımın tersine, yaşadığı mağduriyetlerden hem kendini hem de çevresindekileri korumaya çalışan bir portre çizilmektedir. Ayrıca, mağduriyet karşısında kadınlar arasındaki dayanışma da dikkat çekmektedir. Üç örnekte açık karşılık bulan bu kadın dayanışması Doğduğun Ev Kaderindir ve Menajerimi Ara dizilerinin tanıtımında ekonomik mağduriyetlerin giderilmesi konusunda gerçekleşirken, Uyanış: Büyük Selçuklu’da cinsel mağduriyetin engellenmesi biçiminde kurgulanmıştır.

İncelenen tanıtımlar, gerek fiziksel gerekse psikolojik bağlamda, çoğu zaman mağduriyetin sadece mağdur olunan ana dikkat çeken bir durumda gösterildiğine işaret etmektedir. Zira öncesi ve sonrası gösterilmeyen/anlatılmayan bir mağduriyet, çoğunlukla mağdura karşı bir acıma ve sempati duygusu uyandıracak biçimde kurgulanmaktadır. Mağduriyet sahnelerinin arka arkaya dizildiği tanıtımlarda ucu açık bırakılan olay örgüsü, (mağduriyetin giderilip giderilmeyeceğine dair bir merak duygusu yaratılması amacıyla) neden-sonuç ilişkisinden kopararak kullanılmaktadır.

Sonuç

Mağduriyet hem günlük hayatta hem de medyada yaygın olarak kullanılan disiplinlerarası bir kavramdır. Buna karşın, bu konuda ulusal alanyazında yapılan akademik çalışmaların yetersizliği ortadadır. Zira kavram iktidar, şiddet, cinsellik, suç, zorbalık gibi konu başlıkları çerçevesinde yapılan araştırmalarda bir yan unsur ya da sonuç olarak yer almaktadır. Oysaki Türkiye'nin sosyo-politik gündeminde de önemli bir yer işgal eden bu kavramın odak nokta olduğu çalışmalar; mağduriyetin medyada nasıl temsil edildiğinin anlaşılmasının yanı sıra, mağduriyetle ilgili algı ve tutumların oluşması ve bunlarla ilgili çözüm yöntemlerinin geliştirilmesi bağlamında büyük önem taşımaktadır. Bu noktadan hareketle mağduriyet ekseninde geliştirilen bu araştırmada, televizyon çalışmalarındaki mağduriyet temsiline ilişkin bir veri sağlamanın ötesinde mağduriyeti bağlamından kopararak sunan bir araç olarak dizi tanıtımları, eleştirel bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

Yerli dizi tanıtımlarında mağduriyet olgusunu araştıran bu çalışmada 34 yerli diziye ait 123 tanıtım incelenmiş, bunlardan 98'inde mağduriyet temsili tespit edilmiştir. Tanıtımlarda konu edilen mağduriyetler psikolojik mağduriyet, fiziksel mağduriyet, ekonomik mağduriyet, cinsel mağduriyet ve politik mağduriyet olarak sıralanmaktadır. Dizi türleri bağlamında bir karşılaştırma yapıldığında ise aksiyon ve polisiye dizilerin tanıtımlarında daha çok fiziksel mağduriyetin bulunduğu, komedi türündeki dizilerde ise psikolojik mağduriyetin mizah unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Gece soap operalarında ve dönem dizilerinde de hem fiziksel hem psikolojik mağduriyetlere rastlanırken, politik mağduriyete de yine dönem dizisi kapsamında yer verilmektedir. Hastane dizilerinde ise mağdur olarak hasta konusu hem fiziksel hem de psikolojik mağduriyet biçiminde yansıtılmaktadır. Cinsiyet temelli bir karşılaştırma ise mağdur edenin çoğunlukla erkekler olduğunu göstermektedir. Öte yandan birkaç örnekte de olsa kadınlar arası bir dayanışmanın varlığı çalışmanın ilginç bulguları arasındadır.

Mağdur edenin kötü, mağdurun ise masum olduğu düşüncesine dayanan ideal mağdur kavramının yerli örneklerde karşılık bulduğu ve özdeşleşme sağlamanın bir yolu olarak uluslararası alanyazındaki duruma paralel biçimde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Tanıtımların görsel-işitsel anlatısında ise yakın çekimlerin ve müzik kullanımının önemli bir yer tuttuğu, tanıtımların finalinde mağdurun çaresizliğinin ön plana çıkarıldığı gözlenmektedir. İncelenen tanıtımlarda mağduriyete karşı bir davranış gerçekleştirildiğine birkaç örnek dışında rastlanmamıştır. Mağduriyetin yerli dizi tanıtımlarındaki belki de en önemli özelliği mağduriyetin nedenlerinden ve sonuçlarından kopararak sunulmasıdır. Mağduriyet anına odaklanan tanıtımlarda mağduriyet, tüm bağlamından kopuk bir biçimde sadece izleyicide duygusal bir etki (mağdura yönelik bir sempati, gaddara yönelik bir öfke) yaratmak amacıyla kullanılmaktadır. Mağduriyetin sonucunun gizlenmesiyle yaratılan merak duygusu sayesinde de dizinin izlenirliğinin artması hedeflenmektedir. Çoğunlukla sonuçsuz bırakılan mağduriyet sahnesi, mağdurun finalde çaresiz gösterilmesi nedeniyle izleyicide sempati oluşturmanın yanı sıra mağduriyetin kabullenildiğine dair de bir algı yaratmaktadır. Mağdurun durumla başa çıkması, mağduriyeti gidermesi veya telafi etmesi olasılıklarının kaybolduğu bu ortamda, mağduru izleyip onunla özdeşleşen izleyici de mağdur rolüne girmektedir. Dolayısıyla dizi tanıtımları, bağlamından kopararak sunduğu mağduriyeti yeniden üretmektedir.

Mağduriyetin medyadaki bu temsil biçiminin, Türkiye'de politik ve toplumsal kimliğin önemli bir unsuru olarak mağduriyet algısıyla örtüştüğü söylenebilir. Zira bu temsil, mağdur edenler karşısında hep edilgen ve çaresiz bir biçimde resmedilen mağdurlardan oluşmakta ve bu mağdurlara yönelik sempatiden beslenmektedir. Hatta bu mağdurlar mağduriyetten kurtulmak yerine mağduriyetin gücüne sığınmaktadırlar. Gaddara boyun eğen mağdurlar ekranları doldururken, izleyiciye düşen de kendi mağduriyetini kabullenerek boyun eğmek ve itaat etmektir.

Kaynakça

- Ateş, S. (2016). Siyasal reklamlarda duygusal çekicilik kullanımı: 7 Haziran 2015 genel seçimlerinde siyasal partiler tarafından üretilen reklam filmlerinin analizi, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Temmuz 3 (12), 85-103.
- Barnwell, J. (2011). *Film yapımının temelleri* (G. Altıntaş, Çev.). Literatür Kitabevi.
- Baş Bayraktaroğlu, E. (2020). *Fail ve mağdur*. [Doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Batı, U. (2010). *Reklamın dili*. Alfa Basım Dağıtım.
- Bilgin, N. (2016). *Sosyal psikoloji sözlüğü*. Bağlam Yayıncılık.
- Bordwell, D. ve Thompson, K. (2004). *Film sanatı film art: an introduction* (E. Yılmaz ve E. S. Onat, Çev.). DeKi Basım Yayım.
- Clarke, D. (2015). The representation of victimhood in Sofi Oksanen's novel *Purge*. *Journal of European Studies*, 45 (3), 220-235.
- Çevik, A. (2013). Mağduriyet psikolojisi ve toplumsal yansımaları, *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler*, 2, 65-84.
- Çoban Keneş, H. (2019). Türkiye'de zorunlu göç mağduru çocuklar: çatışmalar ve yıkımlar nedeniyle "kendi evinde mülteci olmak", *Mülkiye Dergisi*, 43 (3), 625-656.
- Fox TV YouTube Kanalı (2016). 05 Mart 2021 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=3Mp4ggnlmqg> adresinden erişildi.
- Gaziarifoğlu, Y. (2009). *Suç mağduriyeti korkusu ve algılanan suç mağduriyeti riskinin değerlendirilmesi* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Jacoby, T. A. (2015). A theory of victimhood: politics, conflict and the construction of victim-based identity, *Millennium: Journal of International Studies*, 43(2), 511-530.
- Lacey, N. (1998). *Image and representation key concepts in media studies*. Palgrave.
- Nişanyan Sözlük. (2002). 17 Kasım 2020 tarihinde <https://www.nisanyansozluk.com/?k=gadir&lnk=1> adresinden erişildi.
- Mascelli, J. V. (2002). *Sinemanın 5 temel ögesi* (H. Gür, Çev.). İmge Kitabevi.
- Öztürk, M. (2015). Medya ve suç korkusu arasındaki ilişki, *International Journal of Social Science*, 36, 251-263.
- Pandır, M. (2019). Stereotyping, victimization and depoliticization in the representations of Syrian refugees, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (2), 409-427.
- Parlak, İ. ve Uz, P. (2015). Mağdur/mazlumdan mağrur/muktedire 30 Mart seçimleri, *Düşünen Siyaset (Birikimler-II)*, Aralık 30, 69-106.
- Polat, A. (2014). *Viktimoloji (mağdurbilim)*. Legal Yayıncılık.
- Potter, W. J. (2008). *Media literacy*. Sage Publications.
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun. (2011, 3 Mart). Resmi Gazete (Sayı: 27863). 6 Aralık 2020 tarihinde <https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Kurum/70203335> adresinden erişildi.
- RTÜK (2018). Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması Raporu. 09 Kasım 2020. tarihinde <https://www.rtuk.gov.tr/assets/Icerik/AltSiteler/televizyonizlemeegilimleriarastirmasi2018.pdf> adresinden erişildi.
- Sayar, E. (2019). *The problem of agency in the politics of victimhood: Nietzsche, Arendt, and Foucault* [Yüksek lisans tezi]. Sabancı Üniversitesi.
- Siegel, L. J. (2018). *Criminology theories, patterns and typologies*. Cengage Learning.
- Siliman, S. (2019). Embracing the bad victim: sexual violence and sympathy on popular television, *The Popular Culture Studies Journal*, 7 (2), 140-157.
- Smolej, M. (2010). Constructing ideal victims? violence narratives in Finnish crime-appeal programming, *Crime Media Culture*, 6 (1), 69-85.
- Sünbül Olgundeniz, S. ve Özgökbil Bilis, P. (2019). Türkiye'de ulusal kanallarda yayımlanan dizi fragmanlarında şiddetin sunumu, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi (AKİL)*, Aralık (32), 606-620.
- Şahin, E. (2014). *Cinsel çekicilik içeren televizyon reklamları ve markaya yönelik tutum oluşmasında kültürel farklılıkların rolü* [Doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2014). İnsan haklarını inceleme komisyonu mağdur hakları inceleme raporu. Türkiye Büyük Millet Meclisi. 25 Mayıs 2021 tarihinde https://arkheavukatlik.com/wp-content/uploads/2015/04/magdur_haklari_incelemeraporu.pdf adresinden erişildi.

Williams, R. (2003). *Television: technology and cultural form*. Routledge.

Yavuz, Y. (2019). Suç mağduru olma korkusuna sosyolojik bir bakış, *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4, 28-52.

Yiyit, İ. (2010). *Türkiye’de mağduriyet söyleminde din ve siyaset ilişkisi: Adalet ve Kalkınma Partisi örneği* [Yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Etik kurul onayı

Bu araştırma, örnekleme yer alan 123 dizi tanıtımının, açık erişimli video paylaşım sitelerinden erişim sağlanarak izlenmesi ve analiz edilmesine dayanması sebebi ile etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

General Kemal Balıkesir'in hatıralar ışığında esareti ve Bergama Cephesi'ndeki faaliyetleri

In the light of his memories, the captivity of General Kemal Balıkesir and his activities on the Bergama Front

Gönderim Tarihi / Received: 04.08.2021

Merve ÜNER¹

Kabul Tarihi / Accepted: 04.12.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.978701>

ÖZ: Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik bir şekilde ayrılmıştır. Koşullarına bakıldığında içerdiği şartların oldukça ağır olması sebebiyle, Anadolu bu antlaşmaya dayalı olarak İtilaf Devletleri'nin işgaline açık hale getirilmiştir. Mütarekeyi hemen uygulamaya koymak isteyen İtilaf Devletleri hiç vakit kaybetmeden bu fırsatı değerlendirmiş, ülkenin stratejik noktalarına asker çıkarmaya başlamıştır. Yunanistan'da Paris Barış Konferansı'nda elde ettiği kazançla İzmir'e yönelmiştir. İzmir'de başlayan işgaller kısa sürede ilçeleri de tesiri altına alacaktır. İşgaller karşısında, Yunanlılara karşı halk tarafından hemen protesto mitingler düzenlenmiş, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuş ve Kuva-yı Milliye hareketi oluşturulmuştur. Aynı zamanda Batı Anadolu'daki Yunan işgaline karşı bölgeyi savunma amaçlı, pek çok cephe açılmıştır. Bu dönemde açılan Bergama Cephesi önemli bir direniş merkeziydi. Açılan cepheler içerisinde Türk Subayları aktif bir şekilde görev almışlardır. Bu subaylardan biri de General Kemal Balıkesir'dir. Kemal Balıkesir Türk milletinin varlığına yönelik saldırılara karşı müdafaada gönüllü olarak Balıkesir ve çevresinde savaşmıştır. Çalışmamızda Kemal Balıkesir'in Bergama Cephesi'ndeki faaliyetleri üzerinde durulacaktır. Bu esnada Kemal Balıkesir Yunanlıların eline esir düşmüş ve kısa bir esaret hayatından sonra kaçıp, Balıkesir ve çevresindeki Yunanlılara karşı mücadelesini sürdürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kemal Balıkesir, Bergama Cephesi, Yunan işgali, Esaret, İstiklâl Savaşı

ABSTRACT: The Ottoman Empire defeated the First World War by signing the Mondros Armistice Treaty on October 30, 1918. Considering the conditions, Anatolia has been made open to the occupation of the Entente States based on this treaty due to the fact that the conditions included are quite severe. The Entente States, who wanted to implement the armistice immediately, seized this opportunity without wasting any time and started landing troops in the strategic points of the country. Then, Greece headed towards Izmir with the earnings it gained in the Paris Peace Conference. The occupations that started in Izmir affected the districts in a short time. In the face of the occupations, protest meetings were immediately organized by the people against the Greeks, the Defense of Rights Societies were established and the Kuva-yı Milliye movement was formed. At the same time, many fronts were opened to defend the region against the Greek invasion in Western Anatolia. The Bergama Front, which was opened during this period, was an important center of resistance. Turkish Officers took active roles in the fronts opened. One of these officers is General Kemal Balıkesir. Kemal Balıkesir voluntarily fought in and around Balıkesir in defense of the attacks on the existence of the Turkish nation. In our study, the activities of Kemal Balıkesir in the Bergama Front will be focused on. Meanwhile, Kemal Balıkesir was captured by the Greeks and, after a short life of captivity, he escaped and continued his struggle against the Greeks in Balıkesir and its surroundings.

Keywords: Kemal Balıkesir, Bergama Front, Greek occupation, Captivity, The War of Independence

¹Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölüm/Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, merveuner@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1657-9921>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Our study subject is General Kemal Balıkesir, one of the leading figures in the Western Front of the War of Independence. When the literature about this significant person, known as "General Kemal Bey" before taking the surname "Balıkesir," about his hometown, where he fought heroically, with the law of surname, with an unending tenacity and determination for the sake of independence is reviewed, it is seen that very few studies have been conducted on him. Despite the limited number of works written about him, general information about his life has been given; even so, it is not possible to find a comprehensive publication on the role of General Kemal Bey on the entire national independence struggle in general and on the Bergama Front in particular. Therefore, I hope that our study will contribute to the literature on the history of the struggle for independence. General Kemal Bey, originally from Balıkesir, rendered many essential services to this distinguished city, his hometown, and is a member of a respectable and well-established family that contributed to the training of many talented officers in the army. Our first reference priority to inform the new generation about this important person who witnessed the most critical sections of history in Anatolian lands in the recent past is his memoir. In this study, the memories of the events witnessed by General Kemal Balıkesir during the National Struggle and other sources that have not been used until today were compiled. Besides, the studies titled *İstiklâl Savaşı'nda ve Türk Benliği, İmanı, Kuva-yı Milliye Ruhu ile Sohbetlerim*, which he wrote in 1971, are also a helpful source for our study. Another source, in which his own memories are simplified, belongs to researcher writer Aydın Ayhan. These articles, which were published in Balıkesir Ekspres Newspaper, were published in 31 serials under the title "General Kemal Balıkesir'in Milli Mücadele Hatıratı (Yüzbaşı Sarı Kemal)" between January 12 and February 16, 1988. Before these studies, the study named "Balıkesirli Erkân-ı Harp Kemal Bey'in Mücâhede Hatıraları", which is only a small detail among his memories, was published by Tevfik Demir Alp Ispartalı in 1923 in the journal *Yeni Mecmûa*. In today's language, the translation of this article, written in Ottoman Turkish, studied by Adem Efe, appears in the Lakes Region Monthly Journal of Economic and Culture, Vol:8, Issue:87 in 2020. The most recent study published on the memoirs of General Kemal Balıkesir, as for that, is the book named *General Kemal Balıkesir'in Kuva-yı Milliye ve İstiklâl Savaşı Hatıraları*, published in 2020 by Merve Üner through Post Publishing Distribution. By courtesy of these works, which we take as the primary sources, we can partially understand General Kemal Bey. Nevertheless, in addition to these, other primary and secondary sources, archive documents, books, and articles about which we learned and newspapers were identified.

Methodology

At the beginning of this study, primarily, the sources where we can obtain information about the War of Independence that took place in Anatolia in the first quarter of the 20th century, and the previous studies in the literature about Bergama, a branch of the Western Front, was one of the fronts opened in this war, and General Kemal Balıkesir, who is fighting here was searched. From where and how we can reach these studies that we have identified are also determined. Subsequently, the data obtained with the scanning model were carefully classified, and the subject was interpreted straightforwardly and impartially by using the method of criticism and contexture.

Findings and discussion

Our first purpose when we set out for this study on General Kemal Balıkesir was to show how devotedly Turkish nation and Turkish officers equipped to guide them fought on the road to independence, in tales of heroism that we cannot finish counting, and to convey the unknown to the younger generations in this process and to give them the historical consciousness kneaded with the love of the nation they will need for the construction of the future. Although almost a century has passed since the War of Independence, it is still possible to talk about countless heroes whose names are unknown, who fought for the country's sake and became a veteran or died and reached the rank of martyrdom. General Kemal Balıkesir was one of the most important commanders of the heroic soldiers who achieved success, especially on the Western Front during the War of Independence. In consequence of our research on Kemal Bey, new sources that have never been used before have been identified. With the significant contributions of these additional resources, evaluations were made on the success of the effort of General

Kemal Bey, an extraordinarily talented and experienced soldier, to raise awareness and organize the people of Western Anatolia in the face of the invasions initiated by the Allies after the Armistice of Mudros in the formation of the Kuva-yı Milliye units, by continuing the process it started in Balıkesir, in Soma, Akhisar and Bergama, respectively.

Results and recommendations

In conclusion, in this study, we have introduced General Kemal Balıkesir, a country lover who witnessed the difficult days in Anatolia in the process that progressed step by step towards the last period of the Ottoman Empire and the birth of the Turkish Republic. As it has been revealed in all its aspects, the contribution of General Kemal Bey to the National Struggle is indisputably clear. When we look at his activities in the battles of the Western Front, we can clearly understand from his memoirs and sources that besides his patriotism, he was also a very successful officer. He has the spirit and notion of a determined and combative soldier. General Kemal Balıkesir is one of the distinguished commanders who could not remain silent against the occupation movement initiated by the Allied Powers after the Ottoman Empire was defeated in the First World War and immediately took his place in the War of Independence, which was initiated under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk for independence again. As it can be understood, the services of General Kemal Balıkesir in the War of Independence are undoubtedly precious, considering the conditions of that period. We, either, have prepared this study to not let today's generation forget the heroic stories of such patriotic people.

Giriş

1914-1918 yılları arasında meydana gelen Birinci Dünya Savaşı, tüm insanlığı etkileyerek dünyanın seyrini değiştirmiştir. İtilaf Devletleri'nin galibiyetle çıktığı bu savaştan Osmanlı Devleti yenilgi alarak ayrılmış ve imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası başlayan işgallerle halkını ve vatanını koruyamaz hale gelmiştir. Buna istinaden Türk halkı sahipsizlik duygusuna kapılmış ve vatani savunmak için meydanlara çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin idam fermanını imzaladığı ateşkes antlaşması sonrası düşman devletler tarafından başlayan işgaller aslında beklenmedik bir durum değildir, ancak Türk halkının yine de büyük tepkisine neden olmuştur. Şüphe yok ki milli birlik ruhu bu tepkilerle direnmeye yönelmiştir. Her türlü gayretler bu amaç etrafında birleşmiştir. Türk milletinin milli varlığını korumak amacıyla “Kuva-yı Milliye” olarak adlandırılan direniş gücü bu şekilde ortaya çıkmıştır. İzmir'in işgali ile başlayan Batı Anadolu'daki Yunan kontrolüne karşı Kuva-yı Milliye hareketinin önde gelenlerinden Kemal Balıkesir, bağımsızlık için halkla bir olmuş, milletin mukadderatını değiştirmek adına Düzenli Ordu kuruluncaya kadar düşmana karşı başarılı mücadelelerde bulunmuştur.

Çalışmamızdaki amaç, mevcut yayınlardaki bilgiler doğrultusunda İstiklâl Savaşı ve bu savaşın başlangıcı sayılan İzmir'in işgaliyle birlikte tehlike çanlarının çalındığı Bergama'da yaşanan olayları incelemek, yine işgal sırasında yaşanan olaylar, halkın tepkisi, İstanbul Hükümeti'nin tutumu ile bu cepheyi Yunan işgalinden kurtarmak için çabalayan General Kemal Balıkesir hakkındaki detayları aktarmaktır.

Kemal Balıkesir kimdir?

15 Nisan 1888 Balıkesir'de doğan Kemal Balıkesir'i nasıl adı Mehmet Kemalettin'dir (MSB, Sicil No: 325-57). Kemal adını kullanmayı tercih eden general, 1934 Soyadı Kanunu'yla da Balıkesir soyadını almıştır². Babası Amasyalı Yüzbaşı Hafız Ömer Efendi, annesi Balıkesirli Müveddet Hanım'dır (MSB, Sicil No: 325-57). Kendisi, ailenin üçüncü çocuğudur. Hafız Hikmet ve Sıdika adında ablalarının yanı sıra Şeref adında bir de erkek kardeşi vardır³. Eşi ise Şerife Hanım'dır (MSB, Sicil No: 325-57).

Başarılı bir eğitim hayatı sürdüren Kemal Bey, ilkokulu Balıkesir'de bitirmiş, ardından eğitimine İstanbul Eyüp Askeri Rüştiyesi'nde devam etmiş ve Kuleli Askeri İdadisi'nde de lise eğitimini tamamlamıştır (Özer, 1964: 31; Özdemir, 1998: 105). 1 Kasım 1906'da başladığı İstanbul Harp Okulu'ndan ise (MSB, Sicil No: 325-57), 13 Ağustos 1909 yılında teğmen rütbesiyle mezun olarak ilk görev yeri olan Edirne 4. Nişancı Numune Alayı'na tayin edilmiştir (Özdemir, 1998: 105).

Kemal Balıkesir, Osmanlı Devleti'nin zor yılları olarak anılan Balkan Savaşları'nda Edirne Kalesi'ni Bulgarlara karşı savunmuş ve esir düşmüştür, sonrasında patlayan Birinci Dünya Savaşı'nda Anadolu'da açılan Çanakkale ve Kafkas Cephesi'nde görev almıştır (MSB, Sicil No: 325-57). Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra başlayan Milli Mücadele yıllarında ise Balıkesir, Soma ve Bergama bölgelerinde açılan cephelerde Yunanlılara karşı başarılı faaliyetlerde bulunmuştur⁴.

Mondros Mütarekesi sonrasında yarım bıraktığı Erkan-ı Harbiye Mektebi'ne başlayarak yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur (Özer, 1964: 33), Eskişehir ve Sakarya Muharebeleri ardından ise binbaşılığa terfi ederek Büyük Taarruz'da görev almıştır (Okay, Ş.S. ve Okay, M. V., 1986: 59). Ardından Kemal Bey, İstanbul Kolordu Kurmay Başkanı iken albay ve Genelkurmay Başkanlığı Harekât Şubesi'nde, İslâhiye Dağ Tümeni Kumandanlığı ve Karaköse 1. Süvari Tümeni Kumandanlığı'nda görev almasından dolayı tuğgeneralliğe, sonrasında da tümgeneralliğe yükselmiştir (Özer, 1964: 33; Ayhan, 2014: 85). Tümgeneral Kemal Balıkesir, 9 Nisan 1938 tarihli kararname ile Tekirdağ'daki 61. Tümen

² Mehmet Kemalettin'in, Balıkesirli olması, Balıkesir'e olan sevgisi ve hizmetleri sebebiyle bu soyadını aldığı muhtemeldir. (Üner, 2020: 12).

³ Kemal Bey'in hatıralarda belirttiğine göre, annesinin ilk evliliğinden Şahver adında bir ablasının daha var olduğudur. (Üner, 2020: 24).

⁴Ayrıntılı bilgi için bkz. Üner (2020: 31-50).

Komutanlığı'na atanmıştır (BCA, 30.11.1.0/119-9-8; Özer, 1964: 33). 17 Eylül 1940 tarihinde 61. Tümen Komutanı Tümgeneral Kemal Balıkesir'in Trakya Tahkim Komutanlığı'na tayin edilmiştir (BCA, 30.11.1.0/141-29-18). 24 Ekim 1943 yılında İkinci Dünya Savaşı devam ederken, Askeri Temyiz Mahkemesi üyeliğine seçilmiştir (BCA, 30.11.1.0/163-24-4; MSB, Sicil No: 325-57).

Askeri Yargıtay Üyesi Kemal Bey, sağlık durumu sebebiyle 2 Kasım 1945 yılında emekliye sevk edilmiş (BCA, 30.11.1.0/178-30-17), daha sonra Erdek'e yerleşerek burada ziraatla uğraşmış (MSB, Sicil No: 325: 57) ve 1989 yılında vefat etmiştir (Aydın, 2015: 17; Üner, 2020: 15). Kabristanı ise, Balıkesir Başçeşme Mezarlığı'ndadır.

Kendisi başarılarından dolayı Çanakkale Savaşı'nda Harp Madalyası, Kurtuluş Savaşı'nda İstiklal Madalyası ve Sakarya Meydan Muharebesi'nde Kılıncılı İmtiyaz Madalyası ile taltif edilmiştir⁵. (MSB, Sicil No: 325: 57).

Kemal Bey, Balıkesir şehri için önemli bir şahsiyettir. Adı Balıkesir'de bir okula, Soma ve Erdek'te de bir caddeye verilmiştir. Özel eşyaları ise Balıkesir Kuva-yı Milliye Müzesi'nde sergilenmektedir (Yüzbaşı Kemal, 19 Mart 2018).

Fotoğraf 1: General Kemal Balıkesir

Kaynak:(MSB, Sicil No: 325: 57).

⁵Elde ettiği bu madalyaların içinde İstiklal Madalyası şüphesiz ayrı bir önem sahibidir. Kemal Balıkesir, 24.05.1926 tarihinde Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. TBMM Zabıt Ceridesi 24.05.1926:467. İleride Eğitim Bakanı olacak olan Mustafa Necati TBMM'ye İstiklal Savaşı'nda özveride bulunanların ödüllendirilmeleri için bir kanun teklifi sunmuştur. TBMM Zabıt Ceridesi, 3. 8.1336 (1920):82. Uzun tartışmalardan sonra 29 Kasım 1920 tarihinde 66 sayılı İstiklal Madalyası yasası kabul edilerek 4 Nisan 1921 tarihinde yürürlüğe girmiştir. TBMM Zabıt Ceridesi, 29. 11. 1336 (1920):116-119-137. Bu tarihten sonra yasada zaman zaman değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Dört farklı İstiklal Madalyası hazırlanmıştır ki bunlardan Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası hem Kurtuluş Savaşı'nda, hem TBMM'de, hem de cephede üstün hizmet gösteren kişilere verilmiştir.

İzmir'in Yunan Ordusu işgali sonrası Bergama

İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırma düşüncesine sahiptir. Aslında 4 yıl süren savaşın bu kadar uzun sürebileceğini ve de Osmanlı Devleti'nin bu savaştan yaralı da olsa çıkabileceğini ne tahmin etmişler, ne de bu durumdan hoşlanmışlardır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında düşman devletler artık Türklerin tam olarak toparlanamayacağına kesin gözüyle baktıkları için, Türk milletinin üzerine bu sefer Yunanlıları göndermişlerdir. 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi de şaşırtıcı bir durum değildir. İzmir'in işgal edilmesi, Türk kamuoyu tarafından sert bir şekilde tepkiye maruz kalsa bile, bu tepkinin sonuçsuz kalacağı ve ilçelere de işgalin sirayet edeceği tahmin edilmekteydi.

İzmir ve çevresinin işgali üzerine bölgenin Yunanistan'a katılmasını önlemek adına Redd-i İlhak Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyet İzmir'in haksız yere yapılan işgali sonrası, Anadolu'nun çeşitli yerlerine telgraflar çekerek işgalin protesto edilmesini istemiştir. Bu haberin telgrafla iletildiği bir nokta da Bergama'dır. Gönderilen telgrafın içeriğinde İzmir ile kazaları arasında irtibatın kesildiği, Yunanlıların Bergama'ya gelme ihtimali olduğu ve de Bergama'daki mevcut silâh ve cephanelerin şimdiden halka dağıtılması istenmiştir (Çetinkaya, 1993: 18).

Aslında hükümetin bu konuda ne düşündüğü de bölge yöneticileri ve halk için önemlidir. Bunu öğrenmek için Ferit Paşa Kabinesi'ne bağlı Dahiliye Nazır Ali Kemal Bey'den İzmir'in ilçelerine Yunanlıların gelebilme ihtimaline karşı takip edilecek hareket hakkında izin istenmiştir. Bu isteklerden biri de Bergama Kaymakamı Rasim Bey'e aittir. Ancak Mondros Mütarekesi'nden beri memleketin istiklali aleyhinde çalışan Dahiliye Nazırı tarafından meclisten çıkan karara göre, İzmir ve yöresinin Yunanlılara işgal ettirilmesinin kabul gördüğü bu sebeple de Yunan işgaline sessiz kalınması gerektiği belirtilmiştir (Çetinkaya, 1993: 53-54). Hatta bu konuda Ali Kemal Bey, İzmir Valiliği'ne günlük olaylardan haber alacaklarını bildiren bir telgraf dahi çekmiştir (BOA, DH. ŞFR. DH. ŞFR. 99/266). Yapılan zulüm ortada olmasına rağmen Padişah, Şeyh-ül İslam ve Sadrazam Damat Ferit ortak hareketiyle işgal ordusuna karşı konulmaması için fermanlar çıkarmışlar, halka teslimiyetçi olmaları konusunda gözdağı vermişlerdir (Küçük, 1993: 436-439).

Buna göre, başkent İstanbul'dan çıkan kararlar doğrultusunda hareket edenlerde yok değildir. Bergama'da gerçekleşen işgalin sebeplerinden biri de bu kararlardır. Gerici olarak nitelendirilen saltanat ve hilafet yanlılarının isteğiyle, karargâhı İzmir'de bulunan Yunanistan İşgal Kuvvetleri Komutanı'na Bergama'nın işgaline onay veren 50 kişinin imzaladığı bir davet mektubu gönderilmiştir (Ergül, 1991: 59; Dinamo, 2012: 246-247). Bu mektupta imza atan 50 kişi arasında Bergama Belediye Reisi Hüseyin Hilmi ve arkadaşları da vardır⁶. Bu durum göstermektedir ki, İstiklal Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin bazı idarecileri bağımsızlıktan uzak, teslimiyetçi ortak bir düşüncüyü paylaşıyorlardı.

Yunanlılar tarafından İzmir'in işgal edilmesiyle birlikte, Bergama halkının maneviyatı hiç iyi değildir. Sergilenen Yunan propagandaları ve yerli Rumların etkisi ile halkın direnme gücü kırıldığı gibi askerler de birliklerinden firar etmeye başlamışlardır (Ergül, 1991: 57). Bu gelişmelerin yanı sıra Bergama halkı, Yunanlıların İzmir'de yapmış olduğu kesilmiş, parçalanmış ve boğularak denize atılmış Türk cesetlerinden haberleri olmuş (Rıza, 1922: 4), Yunan ve Rum saldırıları başlayınca da, Türk halkı korkuyla çareyi göç etmekte bulmuştur. Batı Anadolu'da yüksek sayıda göç veren yerlerin başında Bergama gelmektedir. 50 binden fazla Müslüman yollara düşerek Soma, Akhisar, Balıkesir istikametine dalgalar halinde ilerlemişlerdir⁷ (Kaya, 2007: 181; Karakuş, 2018: 85). Hatta Bergama'dan kaçan kadınlar ve çocukların yollarda feryatlarının yükselmesi, barınacak yer ve ekmek aramaları durumun ne kadar vahim olduğunu gözler önüne sermektedir (Apak, 1990: 62; Özalp, 1998: 30; Selek, 2020: 194).

⁶ Hüseyin Hilmi ve arkadaşları daha sonra Yunan Ordusu'nu davet etmekten ve Bergama'nın işgaline sebep olmaktan dolayı yargılanacaktır. BOA, DH. HMS. 2/1.

⁷TBMM açıldıktan sonra civar bölgelere göç eden Bergama halkının durumu tekrardan gündeme gelmiş ve Karesi mebusları Hasan Basri Bey ve Abdülgafur Efendi tarafından halkın Karesi livasına yerleştirilmesine dair öneride bulunulmuştur. Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, 13.05.1336 (1920): 282.

Bergama halkının göç etmesinden rahatsız olan ve işgallere boyun eğilmesi gerektiğini savunan İstanbul Hükümeti, 26 Mayıs 1919 tarihinde mevki komutanlıklara bunun mutlak suretle önüne geçilmesi gerektiğini bildiren telgraflar çekmiştir. İstanbul Hükümeti'nin düşüncesine göre, eğer ki Müslüman halk bölgeden göç etmeye devam ederse, Rumların azınlık nüfus olmaktan çıkması gibi elim bir sonuç doğacaktır. Zaten Rum halkının Türklere uyguladıkları mezalim ile bölge halkını göçe zorlaması da bu amaca yöneliktir. Bir de, göç eden halkı tek durduracak güç olarak görülen subaylarda soğukkanlılıklarını yitirmiş, halkı teskin edecek güçte değillerdir (Pancar, 2009: 57-58). Anlaşılan o ki, halkına destek olmadığı gibi, Milli Mücadele'nin bütün aşamalarında halkına köstek olacak bir hükümetin varlığı daha işgalin ilk zamanlarından bellidir.

İzmir'in işgali sonrası Bergama'daki durum her bakımdan içler acısıdır. Bergama halkı tüm bu yaşananlar karşısında olumsuz havayı dağıtacak, onları birlik ve beraberlik çatısında toplayacak bir lidere ihtiyaç duymaktadır, bu kişi ise Yüzbaşı Kemal Bey'dir.

Kemal Balıkesir'in esir düşmesi ve Bergama Cephesi

Batı Anadolu'da İzmir'in işgaline halkın bir tepkisi de Yunanlılara karşı silahlı direnişe geçmesidir. Halkın bu yolu seçmesinde ise, İstanbul Hükümeti'nin işgaller karşısında sessiz kalması ve de halkı bu konuda sükûnete davet etmesi etkindir. İstanbul Hükümeti'ne göre, işgaller geçici idi. Eğer ki galip devletlerin yani İtilaf Devletleri'nin istekleri yerine getirilirse uygun şartlarda hazırlanabilecek bir barış antlaşması ile ateşkes dönemi sona erebilirdi.

Ancak halk, İstanbul Hükümeti ile aynı fikirde değildir. İşgaller karşısında Kuva-yı Milliye birliklerinin oluşturulması buna en iyi örnektir. Birlik ve beraberlik düşüncesiyle ortaya çıkan Kuva-yı Milliye Ordusu, asker ve sivil direniş önderlerinden oluşturulmuştur (Albayrak, 1998: 72-75). Asker kökenli Kuva-yı Milliyeciler arasında General Kemal Balıkesir ilk akla gelen isimler arasındadır. Kendisi Milli Mücadele döneminde pek çok cephede yer almasına karşılık, özellikle Bergama'nın müdafaasında önemli bir yer edinmiştir.

Devletin çaresizliği karşısında *"Bu böyle gitmez, düşmana karşı silaha sarılmalı, gerekirse kelleyi koltuğa alarak öldüre öldüre öleceğiz"* diyen Kemal Balıkesir, ani bir kararla İstanbul'u terk ederek Kuva-yı Milliye hareketine katılmaya karar vermiş ve 2 Haziran 1335 (1919)'da memleketi Balıkesir'e gelmiştir. 5 Haziran tarihinde de Balıkesir halkı ile durumu istişare etmek gayesiyle belediyede toplanmışlardır (Üner, 2020: 30-31). Bu toplantıya İstanbul'dan yeni dönen Balıkesir Belediye Başkanı Keçeci Hafız Efendi'nin başkanlığındaki heyet de katılmıştır (Şimşir, 2017: 1394). Heyet içerisinde Kemal Bey'e en yakın Kuva-yı Milliyecilerden olan Hulusi Bey de yer almaktadır (Şimşir, 2020: 162). Keçeci Hafız Efendi'nin toplantıda yapmış olduğu konuşma, halkı ürkütecek niteliktedir. Çünkü padişah milletin de kendisi gibi düşmana teslim olmasını istemiş idi. Bunun üzerine Kemal Bey, herkesin cesaretini arttıracak bir konuşmaya imza atarak halkı silaha ve mücadeleye davet etmiştir. Aynı gün içerisinde kendisi halk tarafından kumandan ilan edilmiştir. Kemal Bey'in halkı cesaretlendiren konuşması şöyledir:

"Aziz Kardeşlerim!

Ben Balkan Harbi'nde Edirne Kalesi'nde savaşmıştım. Kale düşmüş, Bulgarlar şehre girmişti ve bizde Bulgarlara teslim olmuştuk. Aynı gün Bulgarlar subay ve erlerimizi bir yere toplamışlar, hepimizi makineli tüfek ateşine tutmuşlardı, birçok şehit vermiştik. Bu vakayı burada hepimize esarete bunlar da vardır, diyerek söylemeyi bir vazife bilirim. Düşmanlar esirlerini isterlerse öldürürler, isterlerse hakaretler ve işkencelerle hayatlarını zehir edebilirler.

Kahraman Kardeşlerim...

Çanakkale Muharebesi et ile çelik çarpışması demektir. Çanakkale Muharebesi'nde yoksuzluklar içinde şahadeti ve ölümü beklediğimiz bir anda düşmanların bir sabah muharebeyi bırakıp gitmesi Allah'ımızın bizim kalplerimize göre verilmiş bir ihsanı değil mi? Bundan dolayı biz padişahın emrini dinlemeyeceğiz. Peygamberimizin izini bırakmayacağız. O bize düşmana teslim olmak emrini vermemiştir. O bütün zaferlerini cesaretle kazanmıştır. Hepinizi silaha sarılmaya ve savaşa karara

davet ediyorum” (Üner, 2020: 32-33). Kemal Bey’in yaptığı konuşmaya göre, vatani korumak hem milli, hem de dini bir görevdir.

Yunan kuvvetlerinin bu süreçte İzmir civarında olmaları sebebiyle her an taarruz kararı alarak yeni mıntıklarda toplanacakları tahmin edilmekte idi. Bu da göz önünde bulundurularak ilk önce Soma mıntıkası belirlenmiştir (Tinal ve Arıcıoğlu, 2018: 515). Kemal Bey, halkı Yunan işgaline karşın örgütlemek arzusuyla 8 Haziran günü trenle Soma’ya hareket etmiştir. Bu yolculuğu esnasında üniformasını çıkarması, kendisinin mütevazı kişiliğini ortaya koymaktadır. Aynı gün Soma’ya varan Yüzbaşı Kemal, Milli Mücadele’nin ateşini Balıkesir’de olduğu gibi burada da ateşlemiştir. Memlekete oldukça önemli hizmetlerde bulunmuş olan bu kahramanın, Soma sonrası Akhisar’ı basacağı haberini alan Yunanlılar bölgeden geri çekilmişler ve böylece Akhisar Yunan işgalinden kurtulmuştur.

Akhisar’ı kan dökmeden Yunan Ordusu’ndan kurtulmasına sevinen yüzbaşıya, Reşadiye telgraf memuru tarafından Bergamalılar adına 9 Haziran 1919’da bir telgraf iletilmiştir. Gelen telgrafta, olayların ağırlık merkezinin birkaç gün sonra Bergama’ya intikal edeceği endişesinden bahsedilmektedir (Selek, 2020: 189). Gerçekten de Yunan kuvvetleri 9 Haziran’da Menemen’den hareket etmişler, 10 Haziran 1919’da Reşadiye’ye (Zeytinadağ) ulaştığı haberi gelince de sırada Bergama’nın olduğu anlaşılmıştır (Çetinkaya, 1993: 78; Arı, 2001: 20).

Bu ciddi vaziyet karşısında Kemal Bey, Balıkesirli Râşid namındaki bir arkadaşıyla birlikte Bergama’ya hareket etmiştir. Yol üzerinde bulunan Kırkağaç ve Soma’ya uğrayarak teşkil edilmiş milli müfrezelerin ve teşkil edileceklerin hızlıca Bergama’ya hareketi hakkında talimat vermiş ve aynı suretle hareket etmeleri hususunda Balıkesir ve Ayvalık’a telgrafla durumu bildirmiştir (Ispartalı, 1923: 475; Ayhan, 19 Ocak 1988; Efe, 2020: 74).

Kemal Bey, Bergama’ya varır varmaz telaşla şehrin savunulması için Bergama Kaymakamı Rasim Bey’in yanına gitmiştir, ancak Rasim Bey bu konuda Dahiliye Nazırı Ali Kemal’in bildirisini Kemal Bey’e uzatmıştır. Bildiride, Yunanlılara karşı durulmaması ve ateş edilmemesi emrediliyordu. İşin kötü tarafı ise, bu bildiri Bergama halkının Kemal Bey’den imdat yardımında bulunması sonrasında gelmişti ve de nazırlık tarafından gelen bu tehlikeli yazı halka bildirilmişti (Dinamo, 2012: 245-246). Bu yazı üzerine korkulan durum gönüllü olarak toplanılmasının halk tarafından engellenmesiydi.

Vatansever olan Kemal Bey, bu bildiriye rağmen savunma cephesi yaratmak için hemen faaliyetlere girişmiştir. Gece minarelerden selâlar okutulmuş, davullar çalınmış, Yunanlılara karşı birlik içerisinde olunması için Hükümet Konağı önünde halk toplanmaya davet edilmiştir (Tekeli ve İlkin, 1989: 117; Dinamo, 2012: 246).

Yapılan davete katılan topluluğa Yüzbaşı Kemal tarafından önce Soma’da Kuva-yı Milliye’nin kurulduğunu ve Akhisar’ı işgal eden Yunan birliklerinin çekildiğini söyleyerek sevindirici bir haber verilmiştir. Ancak konuşmasının devamı Bergamalılara uyarı niteliğindedir: *“Bergama elden giderse Ayvalık ve Balıkesir de düşman çizmesi altında çiğnenir. Sonra düşman Marmara’ya kadar uzanır. Bergamalılar, düşmana karşı koymaya karar verdiğinizi biliyorum. Reşadiye yönünden gelecek olan Yunanlılara karşı Ayvalık ve Balıkesir’den gelecek kuvvet yetişinceye kadar hep beraber karşı koyalım. Bu kasabayı çiğnetmeyelim”* demiştir (Tekeli ve İlkin, 1989: 117-118). Anlaşıldığı üzere Bergama oldukça kritik bir konumdadır. Bergama’nın işgali demek Yunanlıların Akhisar ve Soma yönünde ilerleme ihtimaline karşılık, Balıkesir’in işgaline ortam hazırlayacaktır. Bu durum işgallerin genişlemesiyle vatanın elden gideceğine işaretler.

Yüzbaşı Kemal’in yaptığı bu konuşmaya sadece 30 kişinin iştirak etmesi, aslında Bergama halkının arasında olumsuz bir havanın esmeye başladığını, daha savaş yapılmadan halkın pes ettiğini göstermektedir. Hatta Yüzbaşı Kemal padişahın düşmanı olarak görülmüş ve suçlanmıştır ki bunun sebebi ise halk üzerinde padişah ve Yunanlıların dost olduğu görüşü yayılmıştır (Selek, 2020: 190; Apak, 1990: 60). Aslına bakılırsa yüzyıllardır padişaha olan bağlılıklarıyla bilinen Müslüman Türk halkını böyle bir düşünce ortaya atarak etkilemek oldukça kolaydır. Çünkü padişaha bu kadar bağlı bir kesime göre, onun karşısında yer alan her kimse hain kabul edilecektir. Yüzbaşı Kemal de bundan

nasibini almıştır. Tüm bu suçlamalar karşısında dahi Yüzbaşı Kemal'in yılmaması ve memleketin selâmeti için bu güç süreci devam ettirmesi onun bir kez daha kararlılığını ön plana çıkarmaktadır.

12 Haziran 1919 tarihinde yapılan keşifler ve alınan haberler doğrultusunda Bergama'da Yunanlılara ait 800 piyade, 3 makineli tüfek ve 2 dağ topu olduğu belirtilmiştir⁸ (Ergül, 1991: 57). Buna karşılık Türk Ordusu 100 mevcutlu 188. Alayla 4 makineli tüfek, 30 kadar süvari ve 300 kadar Kuva-yı Milliye askerlerinden ibarettir (Özalp, 1998: 24).

Aynı günün sabahı Bergama Müfreze Komutanı Yüzbaşı Kemal, Bergama'nın batısında Yunanlılara karşı savunma hazırlıkları yaparken olup bitenleri şöyle anlatmaktadır:

"Mevcutumuz 70-80 kişi olunca, sağ olun erkek kardeşlerim şimdi, hep beraber muharebe edeceğimiz düşman gelirse, karşılayacağımız yere gidip hazırlanalım diyerek yürümeye başlamıştık. Bergama'nın İzmir'e çıkış yolunun kenarında bu mücahitleri birer birer yerleştirmeye başlamıştım. Bölgede tahkikat yaparak, arkadaşlara da muharebe usulleri hakkında bilgi ve cesaret veriyordum. Aradan çok geçmeden karşımda birdenbire dört silahlı atlımın (Hamit Çavuş, Tuzcu Efe, Hacı Bektaş ve Hacı Rıza) belirmediğini gördüm. Bunlardan bir tanesi bana gayet samimi görünür bir şekilde 'Hoş geldiniz Kemal Bey, bizi de kabul eder misin?' dedi. Bende 'Ben sizin için geldim, hay hay memnun olurum' dedim. Bunun üzerine bana 'Kemal Bey, bu sağ açığımızdan düşmanın haberimiz olmadan bizleri çevirmesi mümkündür. Buyurun görelim de burada bir tertibat alalım dediler. Ben de görelim diyerek o tarafa yürümeye başladık. Muharebe için yerleştirdiğim arkadaşlardan epeyce uzaklaştıktan sonra, bu dört atlı birden üzerime atladılar. Bir anda kendimi kollarım bağlanmış yüzükoyun yatarken bulmuştum. Hamit Çavuş, Tuzcu Efe'ye 'Efe şunun beynine bir kurşun sık da kafasını kesip kumandana götürelim, mükâfatını alırsın' demesi üzerine Tuzcu Efe⁹ 'Ben böyle eli kolu bağlı adama bir şey yapamam, hiçbir Müslüman gâvura teslim edilir mi?' cevabını vermiştir" (Kutlusoy, 1971: 82; Ergül, 1991: 58; Üner, 2020: 44-47). Aslında Yüzbaşı Kemal'in anlattığı bu olay, Anadolu'da pek çok bölgede düşman işgaline karşı gösterilen tahammülün sadece bir örneğidir.

Tuzcu Efe, Kemal Bey'e bir an önce Bergama'dan uzaklaşmasını tavsiye ederek, diğerleriyle birlikte oradan ayrılmıştır. Fakat Rumlarla iş birliği halinde Yunanlılarla iyi ilişkiler kurmak isteyen Hamit Çavuş, bir müddet sonra düşman süvarilerinin önünde bulunarak geri dönmüş ve Kemal Bey'i Yunanlılara teslim ederek hapishaneye atılmasına neden olmuştur¹⁰ (Balıkesir, 1971: 13).

Kemal Bey'in esir düşmesiyle Bergama'da düşmana karşı yeterli hazırlıklar tamamlanamamıştır. İşgali önlemeye çalışan Yüzbaşı Kemal ihanete uğradığı için başarılı olamamış ve 12 Haziran 1919'da Yunanlılar tarafından Bergama işgal edilmiştir (BOA, DH. KMS. 52/43). Bu işgaller vatanın yavaş yavaş elden gidiyor olmasının tehlikesini hissettirmekteydi. Zeytinadağ civarında Yunan Ordusu çok fazla zayıf verse de, Bergama baskınında Türk birliklerinden pek çok şehit düşmüştür (Üner, 2020: 49). Bu esnada Kemal Bey, düşman eline esir düştüğünden kurtuluş için çeşitli çarelere başvurmakta idi.

Bergama'nın işgali üzerine Yüzbaşı Kemal ve Milli Mücadele yanlılarının tutuklanması, Kuva-yı Milliye yanlılarını harekete geçirmiş, yeni cephe kurulmuştur. Akhisar, Soma ve Bergama mıntıklarında oluşturulan bu yeni cephelere lojistik destek Balıkesir'den Hareket-i Millîye Redd-i İlhâk Heyeti reisi Hacim Muhittin Çarıklı ve diğer üyeler ile 61. Tümen Komutanı Albay Kâzım Özalp'in uğraşlarıyla temin edilmiştir (Apak, 1990:59-60; Karakuş, 2018: 64).

⁸Kâzım Özalp'in anılarına göre ise, bu tarihte Bergama'da Yunanlılara ait 400 piyade bulunmakta idi. (Özalp, 1998:24).

⁹Tuzcu Efe'nin buradaki tavrına bakılırsa daha sonra Kuva-yı Milliyeci olmasına şaşırılmak gerekir.

¹⁰Kemal Balıkesir, daha sonra Çeçen Hamit Çavuş'un cezası verilmek üzere arandığından ancak bulunamadığından bahsetmektedir. Sonrasında alınan duyuma göre, onu tanıyan milis kuvvetleri tarafından kurşunla yaralanarak kendisini dağlara ve ormanlara vurduğu, oradan da İzmir'e kaçarak bir Yunan askeri hastanesine sığındığı ve tedavi altına alındığı öğrenilmiştir (Dinamo, 2012: 272).

Oluşturulan bu güç ile Bergama'da Kuva-yı Milliye birlikleri Yunan Ordusu'nu yenilgiye de uğratarak bir başarı elde etmiştir. Türk milli kuvvetleri, Bergama'da 15 Haziran günü Yunanlılara ani bir baskın düzenleyerek ağır zayıyata uğratmış, Bergama'yı işgalden kurtarmışlardır¹¹. Azimli ve cesurane bu başarılar civardaki maneviyatın ve heyecanın yükselmesiyle, Kuva-yı Milliye'ye katılımın artmasında önemli bir faktördür. Bergama'nın düşmandan geri alınmasıyla Kuva-yı Milliye'ye ortak olan kişilerden en önemlisi de Çerkez Ethem'dir (Özalp, 1998: 31). Çerkez Ethem'in Çerkezler üzerindeki nüfuzundan istifade edildiği de yine şüphesizdir.

Bergama baskını milli kuvvetlerin ilk atılımı, müdafaadan taarruza ilk geçiştir. Ancak Yunanlılar bu yenilginin intikamını almak üzere 17 Haziran 1919'da Menemen'e yönelerek savunmasız Türkleri katletmişlerdir ki katledilenler arasında hamiyetli bir idareci olan Menemen Kaymakamı Kemal Bey de bulunmaktadır¹².

Bu arada günlerdir İzmir'de hapisanede yatan Yüzbaşı Kemal, nihayet Yunan askerleri arasında mahkemeye çıkarılmıştır. Yunan askeri başsavcısı Kemal Bey hakkındaki iddianameyi okurken şu ifadeleri kullanmıştır: “Yunan topraklarında isyan çıkarmak, vatana ihanet etmek, Bergama baskınına gerçekleştirmek...” salonu dolduran Rumların alkış ve sevinç çılgınlıkları arasında Yüzbaşı Kemal'in idamına karar verilmiştir¹³ (Balıkesir, 1971: 16; Yüzbaşı Kemal, 19 Mart 2018). Yaklaşık 2 ay Yunan hapisanesinde kalan Kemal Bey, buradan iki kere kaçmaya teşebbüs etse de muvaffak olamamıştır.

Yunan Ordusu Menemen'in ardından Dikili'ye asker çıkarmış ve Bergama üzerinde şanslarını bir kez daha denemek için harekete geçmişlerdir. Gelişmeler karşısında oluşan otorite boşluğunu Kazım Özalp Milli Müfrezeleri komuta altına alarak doldurmaya çalışmıştır. Milli Müfrezeler 500 kadar piyade, az miktarda süvari ve 4 adet makineli tüfekten ibaretti (Özalp, 1998: 25-26). Buna karşılık Yunan Ordusu'na ait 4000 tüfek, bir alay süvari ve 12 toptan oluşmaktaydı. Buna bakılırsa, yüksek sayılı ve üstün teçhizatlıydı. Yapılan çarpışmalar sonucu Yunan Ordusu'na karşı koyabilecek güçte olmadıklarını anlayan Türk milli kuvvetleri Bergama'dan çekilmeye karar vermiştir. Böylece Bergama 19 Haziran 1919 tarihinde ikinci kez işgal edilmiştir (Selek, 2020: 194).

Bu işgaller sonrası başlayan zulümler o kadar vahşiyanedir ki, donanımlı bir askeri yapıya sahip olan Yunan kuvvetleri, Bergama civarındaki köyleri yakıp yıkmış, Türk ve Müslüman kadınlarını aşağılayan taciz ve tecavüzler gerçekleştirmiş¹⁴ ve kadınlar öldürülerek naaşları yakılmıştır. Bin iki yüz kadar da Müslüman'ın çeşitli azap ve işkence altında şehit edilmesiyle neticelenen Bergama işgali Müslümanların unutamayacağı birer cinayet olarak nitelendirilebilir (Güçlü, 2011: 73). İşgal sonrası bu mezalim karşısında Bergama halkının göç etmeye mecbur kalması ise kaçınılmazdır (BOA, DH. KMS 52/53).

Tüm bunlar yaşanırken hapiste olan Kemal Bey'in hatıralarındaki anlatımıyla, İzmir Yunan komiseri İstiryadis gelmiş ve İskeçe Türk valisi ile görüşme yapmıştır. Yapılan görüşme muhtemelen hapis kafilesi ile alakadardır. İki hapis kafilesinin serbest bırakılmasıyla Kemal Bey İstiryadis'e yaklaşarak “Efendim benim üç dört gündün beri iştahım yok, öleceğim beni kurtarın.” Dediğini ve bu hitabında acınacak bir hale büründüğünü de vurgulamaktadır. Fakat Kemal Bey'in bu talebi, ölüme mahkûm edilmiş bir kişinin yaşama isteğine yanıt verilemeyeceği durumlardandır. Bir fırsatını bularak

¹¹ Apak bu hadiseyi şöyle değerlendirmektedir: “Bergama baskını, milli harekât tarihinde en ön safta yer alacak bir hadisedir. Ve adeta milli ayaklanmanın ilk şanlı hadisesidir. Onu tertip edenler, ona iştirak eden subay ve halk çocukları milli tarihimizde yükselmesi lazım gelen kahramanlardır (Apak, 1990: 61; Karakuş, 2018: 64).

¹²İzmir'in işgaline tanık olan bir zat, bu olayı şöyle aktarmaktadır: Menemen'de Kaymakam hükümetteki odasından boğazına ip takılarak yerlerde sürüklenerek istasyona kadar getirilmiş ve orada onun delik deşik olmuş naaşına hakaret edilmiştir (Apak, 1990: 61, Özalp, 1998: 25, Güçlü, 2011:73).

¹³Kemal Bey'in mahkemenin görüldüğü gün öğrendiğine göre, idama mahkûm edilen Türkler idam yerine götürülürken, Rum kadınlar mahkûmların önünü keserek yanlarında bulunan Rum delikanlılarının tabancalarının tetiklerini çekerler, böylece Türk mahkûmları yaralı bir şekilde kanları akıtıla akıtıla darağacına götürülüp idam edilmekteydiler (Ayhan, 22 Ocak 1988).

¹⁴Bergama'da Türk halkına yapılan mezalime dair ayrıntılı bilgi için bkz. Turan (2006: 117-123).

arkadaşları ile diğer mahkûmların yardımıyla üçüncü denemede hapisneden kaçmayı başaran Kemal Bey, idamdan kurtularak Soma'ya varmıştır¹⁵ (Üner, 2020: 51-52).

Bu süreçte Paris'teki galip devletlerin meşhur Dörtler Konferansı tarafından gönderilmiş Yunan işgal kuvvetlerinin kumandanı General Milne'nin yardımcısı General Hambrin'in başında olduğu bir heyet, Kuva-yı Milliye ile müzakere yapmak için Soma'ya gelmiştir (İzmir'e Doğru, 16 Teşrinisani 1335). İki heyet arasında yapılan müzakerelerde tarih 12 Ağustos 1919'u göstermektedir. Bu müzakerelere Kemal Bey önce dâhil değildir. Müzakere Soma hâkimi olan Balıkesirli Hacı Tevfik Bey'in evinde gerçekleşmiştir. Ancak görüşmeye gelen General Hambrin oldukça küstahça bir tavır takınmış, karşısındakini aşağılar ifadesiyle Türk heyetine silahları bırakarak teslim olunmasını söylemiştir. Tabii bu teklif Kemal Bey tarafından tepkiyle karşılanmakta gecikmemiş ve bunun üzerine kendisi de heyete dâhil olarak general ile bizzat görüşme kararı almıştır (Üner, 2020: 53-54).

İkinci müzakere ise, 13 Eylül 1919 tarihindedir. Yapılan müzakerede öncelikle Kemal Bey söz almış ve ilk olarak Bergama'nın Yunanlılar tarafından tahliyesini gündeme getirilmiş ve Bergama'da yapılan zulmü kanıtlayan raporlar sunulmuştur. Kemal Bey Yunanlıların işgal ettikleri bölgelerden çekilmesi konusunda ısrarcı tutumuyla General Hambrin'den durumu galip devletlere ileteneğine dair söz almıştır. Hatta, yapılan görüşme oldukça etkili olacak ki, yaklaşık bir hafta kadar sonra Amerikan basınında Kuva-yı Milliye'den ve Türklerde var olan milli ruhtan bahseden yazılar çıkmıştır (Ayhan, 28 Ocak 1988; Üner, 2020: 56-60). Bu olumlu gelişmeler karşısında generallerin vermiş olduğu teminata karşılık Kuva-yı Milliye yaklaşık iki buçuk ay taarruza ara vermiştir. Ancak Yunanlılar vahşetlerini tekrardan icra edebilmek arzusuyla ve de Kuva-yı Milliye'nin istirahatte olmasını fırsat bilerek şiddetli bir şekilde saldırıya geçmişlerdir. Bu saldırılar protesto edilse de, Yunan işgali Batı Anadolu'da hızla ilerleyecektir. Yine, Bergama da bağımsızlığı kesin bir şekilde elde edeceği 14 Eylül 1922 tarihine kadar tam 3 yıl daha karanlık işgal günlerine maruz kalmıştır.

Yunanlılar tarafından işgal hareketleri hızlanınca Yüzbaşı Kemal, Mustafa Kemal Paşa'nın oluşturduğu Milli Ordu'da yerini alarak önce 1. ve 2. İnönü Muharebeleri'ne katılmıştır. Yunan Ordusu'nu oyaladığı bu savaşların ardından Büyük Taarruzla da mukaddes görevini tamamlamıştır.

Sonuç

4 yıl süren ve Osmanlı Devleti'nin yenik çıktığı Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, Türk halkı bir 4 yıl daha bağımsızlık uğruna düşmanlarına karşı Kurtuluş Savaşı'nda savaşmak mecburiyetinde kalmıştır. Böylesine zorlu bir sınavdan geçen Türk halkı Milli Mücadele yıllarında özellikle Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı esaslı bir mücadeleye girişmiştir. Türk halkının yer yer Yunan işgaline karşı göstermiş olduğu direnişlerde halkla birlikte hareket eden ve de halkı yönlendiren komutanlarda söz konusudur. Bunlardan biri Kemal Balıkesir'dir.

Milli Mücadele'nin cesaretli komutanlarından biri olan Kemal Bey, vatanın savunması için hayatını ortaya koyan, Kuva-yı Milliye'nin örgütlenmesinde düşmana karşı birlik oluşturan bir mücahittir. Kendisi, İzmir'in işgali sonrası Yunanlılara karşı pek çok cephede başarılı faaliyetler sergilemiş olduğu için Kuva-yı Milliye hareketinin ilk başladığı yerlerden biri olan Bergama'da cephe açılmasında etkindir.

Araştırmalarımıza göre, Kemal Bey bu cephede Yunan mezalimine karşı, üstlerinden gelebilecek her türlü tehdide rağmen vermiş olduğu çabayla, bütün iradesini milliyetçi duygularına ağırlık vererek yönlendirdiğini göstermektedir. Nitekim Bergama halkı da Yüzbaşı Kemal'i bir kurtarıcı olarak görmüştür. Hakikaten de halkın güveni Yüzbaşı Kemal'e karşı boşa çıkmamış ve Milli Mücadele'de Yunan işgalini ilk kez kıran Bergama'dır. Haziran 1919'da başlayan düşman işgalinden Bergama, 14 Eylül 1922'de kurtulmuştur.

¹⁵Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde de yine Ömeroğlu Yüzbaşı Kemal Balıkesir'in İzmir hapisanesinden tahliyesine dair bilgi bulunmaktadır. Bkz. BOA, DH.İ.UM.19/1.

Sonuç itibariyle, General Kemal Balıkesir hayatı boyunca pek çok cephede savaşmış, Milli Mücadele döneminde de aktif bir şekilde rol almıştır. Özellikle Bergama Cephesi'ndeki askeri faaliyetleri ile büyük işler başarmıştır. Ele almış olduğumuz çalışma, yakın tarihimizde yer edinmiş Kemal Balıkesir ve onu ön plana çıkaran Bergama Cephesi ile sınırlandırılmıştır. Amacımız, kendisi ve Milli Mücadele hakkında bilinmeyenleri genç nesillere aktarmaktır.

Kaynakça

- Albayrak, M. (1998). *Milli Mücadele döneminde batı Anadolu kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Apak, R. (1990). *İstiklal Savaşında garp cephesi nasıl kuruldu*. Türk Tarih Kurumu.
- Arı, K. (2001). Bergama'nın işgali. *Bergama Yakın Tarih: Bildiriler, Tartışmalar*, 9 Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Ayhan, A. (1988, 19 Ocak). Yüzbaşı Sarı Kemal, *Balıkesir Ekspres*, s.2.
- Ayhan, A. (1988, 22 Ocak). Yüzbaşı Sarı Kemal, *Balıkesir Ekspres*, s.2.
- Ayhan, A. (1988, 28 Ocak). Yüzbaşı Sarı Kemal, *Balıkesir Ekspres*, s.2.
- Ayhan, A. (2014). General Kemal Balıkesir. Ş. Çelik ve S. Genç. (Ed.). *Uluslararası Balıkesir'e Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu (7-8 Kasım 2013, Balıkesir) Bildiriler (71-85)*. Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları.
- Ayhan, A. (2015). *I. Dünya ve Çanakkale Savaşları'nda Balıkesirli gaziler*. Dileksan Kağıtçılık.
- Balıkesir, K. (1971). *İstiklâl Savaşı'nda ve Türk benliği, imanı, Kuva-yı Milliye ruhu ile sohbetlerim*. Yörük Matbaası.
- Balıkesirli Erkân-ı Harp Kemal Bey'in mücâhede hatıraları. (2020). (Haz. Adem Efe), *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 8 (87), 71-74.
- Çetinkaya, A. (1993). *Ali Çetinkaya'nın Milli Mücadele dönemi hatıraları*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Dinamo, H. İ. (2012). *Kutsal isyan milli Kurtuluş Savaşı'nın gerçek hikâyesi 2*. Tekin Yayınevi.
- Ergül, T. (1991). *Kurtuluş Savaşı'nda Manisa (1919-1922)*. Manisa Kültür Sanat Kurumu Yayını.
- Güçlü, M. (2011). İzmir'in işgaline tanık bir zatın kaleminden: "İzmir'de neler oldu? 1336/1920" kitapçığı üzerine. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10 (22) ,65-75.
- Ispartalı, T. D. A. (1923). Balıkesirli Erkân-ı Harp Kemal Bey'in mücâhede hatıraları. *Yeni Mecmûa*, IV, 474-475.
- İzmir'e Doğru*, 16 Teşrinisani 335 (16 Kasım 1919), No:1.
- Kaya, E. (2007). *I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de Türk mülteciler, vilâyet-i şarkiyye ve Aydın vilayeti mültecileri (1915-1923)*. Ebabel Yayınları.
- Karakuş, U. (2018). *Batı Anadolu'da Yunan işgali nedeniyle ortaya çıkan iç göçler (1919-1923)* Doktora tezi. Balıkesir Üniversitesi.
- Kutlusoy, İ. (1971). *Soma*, Üçdal Yayınevi.
- Küçük, C. (1993). Damat Ferid Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8, 436-439.
- MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi, Subay Şahsi ve Emeklilik Dosyası Kayıtları, Sicil No:325-57, 1945.
- Okay, Ş.S. ve Okay, M. V. (1986). *Büyük Taarruzda Batı Cephesi komutanları ve şehitleri*. Yönetici Yayınları.
- Özalp, K. (1998). *Milli Mücadele 1919-1922*. Türk Tarih Kurumu.
- Özdemir, Z. (1998). *Balıkesir bölgesinde Milli Mücadele önderleri*. Taner Ofset.
- Özer, K. (1964). *Kurtuluş Savaşında Gönen*. Türkdili Matbaası.
- Pancar, E. (2009). Yunan işgalleri karşısında göç hareketi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(18-19), 55-67.
- Rıza, A. (2020). İzmir kapularında Soma Cephesi hatıratından (H. Tarım, Çev.). *Dilek Mecmuası*, 9,1-10. (Orijinali 1922'de yayımlanmıştır).
- Selek, S. (2020). *Milli Mücadele ulusal Kurtuluş Savaşı*. Doğan Kitap.
- Şimşir, S. (2017). Balıkesir'in Misâk-ı Millî kahramanlarından ihmal edilmiş bir isim: belediye reisi Keçeci Hafız Mehmed Efendi ve hatıraları. *Yeni Türkiye Dergisi*, Misak-ı Millî Özel Sayısı, 93, 1389-1405.

- Şimşir, N. (2020). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 2. dönem Balıkesir milletvekillerinden Zarbı Hulusi (Zarplı) Bey ve faaliyetleri. *Yeni Türkiye Dergisi*, TBMM'nin 100. Yılı Özel Sayısı, 2(112),162-170.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, İctima:1, Cilt:1, 13.05.1336(1920).
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, İctima:1, Cilt:1, 3.08.1336 (1920).
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, İctima:1, Cilt:6, 29.11.1336 (1920).
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: II, İctima:3, Cilt:25, 24.05.1926.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1989).*Ege'deki sivil direnişten Kurtuluş Savaşı'na geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtalıkılıç) Bey*. Türk Tarih Kurumu.
- Tınal, M. ve Arıcıoğlu, S. (2018). Milli Mücadele'de Soma. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18(37), 511-530.
- Turan, M. (2006). *Yunan Mezalimi İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi*. (1965). (2. Cilt). (2. Kısım). Genelkurmay Basımevi.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Evrakı (DH.HMŞ), 2.1/22-1, 1337 (1919).
- BOA, Dahiliye Nezareti, İdare-i Umumiye Evrakı (DH.İ.UM), 19/8.1/15-4,1337 (1919).
- BOA, Dahiliye Nezareti, Kalem-i Mahsûs Müdüriyeti, (DH.KMS), 52-2/43-1, 1337 (1919).
- BOA, Dahiliye Nezareti, Kalem-i Mahsûs Müdüriyeti, (DH.KMS), 52-2/53-1, 1337 (1919).
- BOA, Dahiliye Nezareti, Şifre Kalemi Evrakı (DH.ŞFR), 99/266-1, 1337 (1919).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.11.1.0/141-29-18, 1940.
- BCA, 30.11.1.0/163-24-4, 1943.
- BCA, 30.11.1.0/178-30-17, 1945.
- BCA, 30.11.1.0/119-9-8,1938.
- Üner, M. (2020).*General Kemal Balıkesir'in Kuva-yı Milliye ve İstiklâl Savaşı hatıraları*. Post Yayınevi.
- Yüzbaşı Kemal*. (19 Mart 2018). 10 Nisan 2021 tarihinde <https://www.somaolay.com.tr/yuzbasi-kemal/>adresinden erişildi.

Etik kurul onayı

Bu makale, yazarın “General Kemal Balıkesir'in Kuva-yı Milliye ve İstiklâl Savaşı Hatıraları” adlı kitap çalışmasından üretilmesi sebebiyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Motosikletle seyahat eden turistler için kritik motivasyon unsurlarının önem düzeyleri*

Importance levels of critical motivation components for tourists traveling by motorcycle

Gönderim Tarihi / Received: 22.01.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 13.07.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.866820>

Nuran ABUTALİBOV¹

Oğuz TÜRKAY**²

ÖZ: Motosikletle seyahat eden turistlerin tüketim kalıpları üzerine odaklanılan bu çalışmada, bu kitlenin temel motivasyonları anlaşılmasına çalışılmakta, bu motivasyonların önem derecelerinin birbiriyle kıyaslanması ve kişisel özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığı sınılanmaktadır. Anket aracılığıyla 914 motosiklet kullanıcısından elde edilen veri değerlendirilmiştir. Motivasyon boyutlarının oluşturulmasında faktör analizi, kişisel özelliklere göre farklılaşmaların tespitinde ise bağımsız örneklem t-testi ve Tek yönlü ANOVA kullanılmıştır. Bulgular, motosikletle seyahat motivasyonunun güvenlik ve yönlendirme, tesisler, sürüş konforu, çekicilikler ve deneyim boyutları kapsamında incelenebileceğini ortaya koymaktadır. Bu boyutlardan deneyimin katılımcılar için çok önemli olduğu anlaşılmıştır. Motosiklet seyahatinin sunduğu eşsiz deneyim en önemli görülen unsurdur. Bunu doğal ekoloji, manzara ve kültürel çekicilikleri deneyimleme takip etmektedir. Buna ek olarak, gidilen güzergâh üzerinde trafik yön işaretlerinin, aydınlatmanın bulunması, sağlık ve ilk yardım kuruluşlarının var olması da önemli görülmektedir. Motivasyon unsurlarına verilen önemin derecesi katılımcı özelliklerine ve tercih edilen seyahat özelliklerine göre farklılaşabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Motosikletle seyahat eden turistler, Seyahat motivasyonu

ABSTRACT: In this study, it is aimed to understand the basic motivations of tourists traveling by motorcycles, and to compare the importance of these motivations with each other and to determine whether they differ according to personal characteristics. The data obtained from 914 motorcyclists through the questionnaire were evaluated. Factor analysis was used to create motivation dimensions, and independent samples t-test and One-way ANOVA were used in determining the differences according to personal characteristics. The findings revealed that motorcycle travel motivation can be examined within the scope of safety and guidance, facilities, driving comfort, attractiveness, and experience dimensions. Among these dimensions, the most important one for the participants was the experience. The motorcycle ride itself, the unique experience it offers, was seen as the most important one. This was followed by experiencing natural ecology, scenery, and cultural attractions. Besides, the presence of traffic direction signs, lighting, health, and first aid facilities on the route were also considered to play an important role. The degree of importance given to motivational dimensions may differ according to participant characteristics and travel preferences.

Keywords: Tourists traveling by motorcycle, Travel motivation

* Bu çalışma Prof. Dr. Oğuz Türkay danışmanlığında Nuran Abutalibov tarafından 2019 tarihinde tamamlanan "Motosikletle seyahat eden turistlerin motivasyon unsurlarının belirlenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü/Turizm İşletmeciliği YLS Programı, nuran.abutalibov@ogr.sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6869-7009>

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

² Prof. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve M.S. Bölümü, turkay@subu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0752-6799>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

A new tourist profile emerges when the use of motorcycles for leisure and travel motivations out of the living area are combined. The motorcycle tourist is an alternative niche market and its volume is expected to increase in the coming years. The motorcycle tourist goes to new, interesting, adventurous places that are never visited. Therefore, it is believed that motorcycle tourists can be used to attract tourists to an area that has just entered the market.

The fact that motorcycle travel creates tourism demand, creates significant spending trends, and reveals an important target market with these characteristics, this travel type and its participant stand out as the subject of scientific studies.

Factors that are necessary or effective in traveling by motorcycle are; (1) road and all kinds of buildings, support service elements, etc. needed in the road, (2) accommodation and food facilities including hotel, motel, caravan park, etc., (3) information services including visitor centers, signaling, and brochures etc., (4) fuel stations where food and retail products can also be purchased, (5) requirements pursued by the police regarding traffic rules, (6) vehicle repair and maintenance services, (7) attractions that will attract motorcycle tourists, (8) promotion of attractions on the road / route. A search of the literature revealed few studies on which of these factors are important for motorcycle tourist. Besides, no research has been found that surveyed which characteristic of the motorcycle tourist is related to the specified elements. Besides sensory and emotional (experiential) dimensions, road conditions, service areas, facilities, accommodation facilities, direction signs etc. elements also play an important role in the travel motivation of tourists traveling by motorcycle.

Methodology

In this study, it was aimed to determine the importance of the elements that will foster motivation to travel by a motorcycle through a survey study and to reveal how the importance attributed to these elements differs according to the tourist characteristics. It has been attempted to reach different gender, age groups, and people working in the sector, who have made motorcycle a lifestyle, paying attention to safety and having experience in riding. 971 people were reached through convenience sampling method. 914 participations with eligible conditions were evaluated. The questionnaire containing the scales adapted from the literature was shared digitally between March-April 2019. The fact that one of the researchers was an active motorcycle user and memberships of associations, clubs and unions played a supporting role in communicating with the sample and getting answers.

Factor analysis was used to create motivation dimensions, and independent sampling t-test and One-way ANOVA were used in determining the differences according to personal characteristics.

Findings and discussion

The factors considered important when traveling by motorcycles were: safety and guidance, facilities, riding comfort, attraction and experience. The strongest tourism motivation for tourists traveling by motorcycle was found as "experience". This was followed by "attractions of the destination and / or route". Travel support elements came only after these two factors. This revealed that technical and road-related elements that support travel for motorcyclists were less important than tourism and leisure motivation and even internal factors. So, the road experience of tourists traveling by motorcycle was very important. This was followed by destination attractions. Safety and guidance, riding comfort, and facilities came after these factors.

"Safety and guidance", "facilities" and "riding comfort" dimensions had higher importance for women than men. It was understood that women care more about road conditions and they are more sensitive about this issue. In terms of marital status, it was seen that married people attach more importance to "attractiveness" while singles do to "experience". It was understood that those who do not have any experience in traveling abroad with motorcycles also consider the dimensions of "safety and guidance"

and “riding comfort” at a higher level than those with abroad experience. This may suggest that the importance of technical issues decreases as the experience of motorcycle travel increases.

Looking at the averages in general, it was understood that the “experience” has relatively high significance for all age groups. While the “attraction” was more important for older participants, it is interesting that the youngest participants in other dimensions attach great importance and the oldest participants follow it. The only dimension that varied in importance according to education was “safety and guidance”. As the education level decreases, the importance attributed to this dimension increases. High school graduates attached higher importance to “safety and guidance” than associate degree graduates did.

The participants from the lowest income group tend to attach high importance to “safety and guidance” and “facilities” and “ride comfort”. “Attraction” seems to be more important for the highest income group. The findings also revealed that technical elements are seen more important in city travels and attractions in exotic tours. It was understood that those with higher spending tendency pay more attention to the dimensions of “safety and guidance”, “facilities”, and “ride comfort”.

Results and recommendations

The most important aspect of motorcycle travel is experience. For the motorcycle tourist, experience along the route and along the road seems very important. The importance of "being on the road" and the fact that "motorcycle trips have no final destination" which was emphasized in the literature are also supported by this study. Riding a motorcycle personally and experiencing the route is the most important motivation. This situation makes it a necessity for tourism academics and professionals to understand the motorcycle tourist in its experiential aspect.

On the other hand, although there is no previous study to measure the importance of safety and guidance and driving comfort, it has been understood that these factors are also very important for motorcyclist tourists. For this reason, it is understood that these dimensions must be taken into account in studies on motorcycle tourist behavior.

Based on the findings, some critical suggestions can be made. Routes that make the difference of motorcycle riding and that are embellished with natural and cultural themes where motorcyclists can experience a unique road experience should be created.

It should be noted that gender produces different perceptions of safety, facilities, and driving comfort. Again, it is seen that marital status is the variable that makes a difference in experience and attractiveness. Age produces differentiation in all dimensions. Experience has relatively higher importance for all age groups, while attractions are more important for older participants. It is interesting that the youngest people attach high importance to safety and guidance, facilities, and driving comfort. The characteristics that make a difference should be taken into consideration by both practitioners who set out to develop this type of tourism and in future studies.

Giriş

Teknolojinin gelişmesi, kişi başına düşen gelirin artması, çalışma saatlerinin kısalmasına bağlı olarak tatil sürelerinin artması ve insanların isteklerinin değişmesi serbest zaman aktivitelerini çeşitlendirmektedir. Spor ve sosyal etkinlikler kapsamında görülebilecek olan bazı serbest zaman etkinlikleri konaklamalı seyahatlere dönüşmek suretiyle ilave turizm talebi oluşturmaktadır. Motosiklet kullanımı da gerek sportif bir motivasyonla olsun gerekse de bir serbest zaman uğraşısı olarak ele alınsın, turizmi destekleyen bir etki üretmektedir. Bu tür seyahatleri bazı araştırmacılar, turistin kendi kullandığı herhangi bir motorlu taşıtla seyahatini ifade eden bir turizm türü olarak ele almakta ve “sürüş turizmi (drive tourism)” kavramı altında tanımlamaktadır (Olsen, 2002; Shih, 2006; Hardy, 2006). Konunun “motosiklet sürüş turizmi” olarak ele alındığına da şahit olunmaktadır (Sykes ve Kelly, 2016). Olsen (2002)’in sürüş turizmi tanımını uyarlamak suretiyle motosikletle seyahat, turistin ulaşımını motosikletle sağladığı, çoğunlukla da kendi rotasını özgürce oluşturabildiği bir seyahat türü olarak ele alınabilir. Motosikletle seyahatte, taşıtı kullanma deneyimi tatilin önemli bir parçasıdır. Ayrıca gezi rotaları çoğu kez birden fazla destinasyonu kapsamakta (Shih, 2006), tur planlama sürüş deneyimine odaklı olduğundan da sürüş eylemi turistik çekimin ayrılmaz bir parçası haline gelmekte ve destinasyonun gelişiminin ayrılmaz bir parçası olabilmektedir (Hardy vd., 2005).

Motosiklet kullanmak; bireysel olarak farklı bir deneyim iken, yol açtığı hareketlilik nedeniyle ekonomik etkileri dikkat çeken bir olgudur. Çevre sağlığına ve insanların mutlu olmasına katkı sağladığı, sürdürülebilir ekonomik kalkınma fırsatları sunduğu, özellikle kırsal bölgeler için ekonomik değer üretebilecek eylemlerden biri olduğu ifade edilmektedir (Sykes ve Kelly, 2016). Yol açtığı ekonomi ve sağlıkla ilgili etkilerine rağmen motosikletle seyahati ele alan literatürün oldukça dar olduğu söylenebilir. Yapılan sınırlı sayıdaki çalışmanın bazı belirli alanlara odaklandığı görülmektedir. Bu kapsamdaki çoğu araştırma motosiklet güvenliği üzerinde durmaktadır (Chesham vd., 1993; Elliot vd., 2003). Bazı çalışmalarda motosikletle seyahatin çevresel çıktıları incelenirken (Leong vd., 2002; ACEM, 2004; Weinzimmer vd., 2014) bazı çalışmalar motosiklet kullanıcısı grupların özelliklerini sorgulamaktadır (Schouten ve Mc Alexander, 1995; Walker, 2011). Bütün bunların yanında, motosikletle seyahati özel ilgi turizmi kapsamında ele alıp, daha fazla araştırılması gereken bir pazar olarak tanımlamak da mümkündür. Zira, bu tür seyahate katılanların ortak değer, sembol ve inançları paylaşan ve ortak ihtiyaç ve istekleri gidermeye yönelik bir kitle olarak ele alındığı görülmektedir (Sykes, 2021). Motosikletle seyahatin turizme dönük talep yaratmasına ve önemli miktarda harcama potansiyeli oluşturmaya bağlı olarak destinasyonlar için önemli bir hedef pazarı işaret etmesi (Sykes ve Kelly, 2016) bu seyahat türünü ve katılımcısını bilimsel incelemelerin konusu yapmaktadır. Belirtilen önemine karşın, bireyleri motosikletle seyahate ve belli turizm destinasyonlarını ziyarete iten unsurların neler olduğu, bu unsurların göreceli önem düzeyleri, hangi gruplar için hangi unsurların daha etkili olduğu gibi sorulara cevap üretebilecek araştırmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir (Cater, 2017b; Ramoa vd., 2021).

Bu çalışmanın temel amacı, motosikletle seyahatin alternatif bir turizm türü olarak gelişme eğilimlerini anlamak ve motosikletli turist tipolojisine veya profiline ışık tutmaktır. Bu çerçevede anket tekniği kullanılarak motosikletle seyahat eden turistlerin motivasyonel ve davranışsal özellikleri incelenmektedir.

Literatür Taraması

Motosikletle seyahat ve turizm

Motosiklet, sunduğu esnek ve hızlı ulaşım imkânlarıyla diğer motorlu taşıtlardan ayrılmaktadır. Ağırlığı, hacmi, gerektirdiği ekipman ile kullanım kolaylığı sağlamaktadır. Daha az yakıt ve enerji harcaması, daha geniş bir görüş alanı sunması, dönüş yarıçapı, hızı, reaksiyon süresi ve hafif olmasına bağlı çevikliği, çevre dostu olması insanları motosiklet kullanmaya yöneltmektedir (Lee, 2007).

Motosiklet, geçmişten bugüne kullanım oranı artan bir ulaşım aracıdır. 2018 yılında bu pazar dünya genelinde bir önceki yıla göre % 1,8 artarak 62 milyon motosiklet adedine ulaşmıştır (Motorcycles Data, t.y.). 2018’in Aralık ayıyla birlikte Türkiye’de trafikte bulunan toplam 22,9 milyon motorlu araçtan yaklaşık 3,2 milyonu motosiklettir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2019). Bu rakamlar fikir verici mahiyette olsa da, motosikletle seyahat edecek potansiyel turist pazarı daha dardır. Zira bu rakamlar içinde, hem ekonomik hem de kullanımı kolay olması nedeniyle günlük ulaşım ihtiyaçlarını motosikletle karşılayan

kişiler de yer almaktadır. Bunlar, büyük şehirlerde trafik sıkışıklığına ve otopark sorunu gibi nedenlere çözüm olması adına motosikleti ulaşım aracı olarak kullananlardır. Motosikletle turistik seyahat açısından potansiyel kitle ise; motosikleti keyif, hobi, macera ve sportif amaçla tercih edenlerden oluşmaktadır. Sayısı hakkında bir bilgi olmasa da, bu gruptaki motosiklet kullanıcıları, orta yaşın üzerinde, gelir düzeyi yüksek, ehliyet ve sürüş eğitimi almış, 125 cc üzeri motor kullanan, sürüş esnasında tüm güvenlik koruyucu ekipmanlarını kullanmaya özen gösteren bilinçli kullanıcılardan oluşmaktadır (Alıcıoğlu vd., 2008).

Turizm pazarı büyümekte ve çeşitlenmekte, gittikçe daha fazla turist, kitle turizmi dışında alternatif turizm ürünlerini talep etmektedir (Wu vd., 2017). Bu durumun, motosiklet kullanımına yönelik talebi artıracığı düşünülebilir. Serbest zamanını etkin değerlendirme adına motosiklet kullanımı ve yaşadığı yer dışına seyahat motivasyonları bir araya gelince yeni bir turist profili de ortaya çıkmaktadır. Bu profil, ortaya çıkardığı seyahat etkinliğinin ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri nedeniyle dikkate alınmaya başlanmıştır. Motosikletle seyahatin destinasyon ekonomilerine önemli katkıları söz konusudur. Farklı bölgelerde motosiklet kulüpleri tarafından sponsorlu, bazen kamu destekli festivaller yapılmaktadır. Festivallere farklı coğrafyalardan motosiklet kullanıcıları gelmektedir. Böylelikle geldikleri bölgeye ekonomik katkı sağlamakta ve turizm açısından yeni yerler, bölgeler keşfedilmektedir. Festivallere benzer şekilde motocross yarışlarının da destinasyon imajı ve ekonomik hareketliliğe katkıları olduğu görülmektedir (Mahrani vd., 2020).

Mevcut literatürün motosikletle seyahatleri, belli boyutlara odaklanmak suretiyle ve oldukça sınırlı şekilde ele aldığı görülmektedir. Motosikletle seyahate yönelimin arttığı, bu etkinliğin gelişen bir turizm türüne işaret ettiği ifade edilmektedir (Sykes ve Kelly, 2012). Motosiklet üretimindeki artışın yanında otoyol ve servis istasyonlarının, turistik ürünlerin, kamp alanlarının, konaklama işletmelerinin gelişmesi gibi nedenler motosikletle seyahatlerin artmasına katkı sağlamaktadır. Bu gelişme, motosikletle seyahat eden bir turist profilini de ortaya çıkarmıştır. Örneğin, genelde kural tanımayan sürücüler olarak algılanan motosiklet kullanıcılarının artık bu tarzı taklit etmekten çok, uzun mesafe rotalara yönelen, motosiklet bakımından anlayan veya motosiklet sürme becerileri ile ilgilenen erdemli ve dürüst insanlardan oluştuğuna işaret edilmektedir (Austin vd., 2010). Sayıları az da olsa, kadın sürücüler için motosikletle seyahat, sosyalleşme konusunda ciddi bir alternatif olabilmektedir (Auster, 2001). Ayrıca, motosikletli turistler arzu ettikleri rekreasyonel faydalara bağlı olarak seyahat eğilimleri sergilemekte (Frash ve Bloese, 2019), çevresel, kültürel ve sportif ilgilerine yönelik seyahat tercihlerinde bulunmaktadır. Yine, kaçış arzusunun baskın olduğu bir tutumla ve keşif arzusuyla transit rotaları talep etmekte (Frash vd., 2018) ve seyahatlerinden memnuniyetleri güven, istek ve kabul değişkenlerince belirlenmektedir (Wu vd., 2021).

Diğer yandan, motosikletle seyahat edenlerin yenilikçi yapıları da turizm için farklı fırsatları ortaya çıkarmaktadır. Motosikletli turist çoğunlukla, daha önce gidilmeyen, turist bilgisi ve ilgisi dışında kalarak eşsiz güzelliklerini korunmuş destinasyonları aramakta ve ziyaret etmektedir. Bu nedenle pazara yeni girmiş bir bölgeyi tanıtmak için motosikletli turistten yararlanılabilir (Sykes vd., 2012).

Motosikletli turistler, turizm pazarında kabul görmeye başlayan bir kitledir. Dünyanın farklı destinasyonlarında turizmi çeşitlendirmek ve daha yüksek pay almak adına bu kitlenin dikkate alınması gerektiğine vurgu yapan ve gerek pazarlama ve gerekse politik öneriler ortaya koyan araştırmalar söz konusudur (Cater, 2017a; Quadri-Felitti vd., 2019; Wu vd., 2021). Bu kitleye yönelik tur programları sunan seyahat işletmeleri de vardır. Bu firmalar paket tur kapsamında bölgeler veya ülkeler arası rotalar geliştirerek motosiklet severlere yeni yerler görme imkânı sağlamaktadır. Motosikletli turistlerin de daha fazla oranda egzotik, otantik, bozulmamış destinasyonlara yönelindikleri ve uluslararası rotaları da deneyimledikleri görülmektedir (Abutalibov ve Türkay, 2019).

Motosikletli turistlerin daha özgür hareket olanaklarını seven, maceracı, bir bölgeyi, ülkeyi, tarihi, kültürü tanıma, doğal çekicilikleri, mimarî anıtları görme, yeni şeyler öğrenme/keşfetme, yeni arkadaşlar edinme arzusu ile seyahat ettiği söylenebilir (Ay vd., 2019; Ramoa vd., 2021). Yol boyunca karşılaştıkları manzarayı deneyimlemeye ve doğa ile temas olanaklarına duyarlı oldukları görülmektedir. Ayrıca, motosiklet kullanımı diğer taşıtlar kadar konforlu olmadığından, seyahat ederken

dinlenmek için düzenli olarak duraklamak ve yolda bulunan akaryakıt istasyonları, yeme-içme tesisleri gibi kolaylıkları ziyaret etmek zorundadırlar. Dolayısıyla, motosikletli turistlerin güzergâh boyunca turizm tesis, kolaylık ve sunumlarını talep ettikleri görülmektedir (Cater, 2017b; Abutalibov ve Türkay, 2019).

Motosikletle seyahat edenleri seyahate iten faktörler de farklı şekillerde ele alınmaktadır. Hobbs vd. (1986)'ne göre bu faktörler; ucuzluk, haz, bağımsızlık ve kolaylıktır. Ardahan ve Güleç (2020) ise rekreasyonel motosiklet kullanımının dayandığı temel faktörleri; sosyalleşme, yolda olma ve rahatlama, motosikletin gücünü deneyimleme, fiziksel aktivite ve sağlık, yenilenme/gelişme, kendini gerçekleştirme/başarı, temsil ve tanınma olarak ele almıştır. Shih (2006)'in sürüş turizmini şekillendiren unsurlar olarak ifade ettiği konuların da motosikletle seyahati şekillendiren unsurlar olarak görülmesi gerekir. Bunlar da; (1) yol ve yolda ihtiyaç duyulan her türlü bina, destek hizmet unsurları vb. (2) Yeme-içmeyi de kapsayan otel, motel, karavan parkı vb. konaklama olanakları, (3) Ziyaretçi merkezleri, sinyalizasyon ve broşürler vb. bilgi hizmetleri, (4) Gıda ve perakende ürünlerin de satın alınabileceği akaryakıt istasyonları, (5) Trafik kurallarına dair polis tarafından takibi yapılan uygulamalar, (6) Araç tamir ve bakım hizmetleri, (7) Motosikletli turisti çekecek çekicilikler, (8) Yol/güzergâhtaki çekiciliklerin promosyonudur. Bu faktörler motosiklet kullanımı için tespit edilmesine karşın, motosikletle seyahat eden turist açısından motivasyonel unsurları kapsamlı şekilde ele alan yeterli çalışmaya rastlanmamıştır. Bu konuda Ramoa vd. (2021)'nin güncel ve detaylı çalışmasında motosikletli seyahatlerin arka planındaki itici faktörlerin ele alınmasına karşın, özellikle destek faktörler olarak motosiklet ve yol özelliklerinin dikkate alınmadığı görülmektedir. Bunun yanında, motosikletle seyahat eden turistin hangi özelliklerinin motivasyonel unsurlarla ne tür ilişkisi olduğunu açıklamaya çalışan bir çalışmaya da rastlanmamıştır. Yukarıda dikkat çekilen duyuşsal ve duygusal (deneyimsel) boyutlar yanında; yol koşulları, servis alanları, tesisler, konaklama kolaylıkları, yönlendirme levhaları vb. unsurların da motosikletle seyahat eden turistlerin seyahat motivasyonu kapsamında önemli rolleri olmaktadır. Bu çalışmada motivasyon sağlama kapsamında önemli yukarıda vurgulanan unsurlar birlikte değerlendirilmektedir.

Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı, motosikletle seyahat deneyiminde motivasyon sağlayacak unsurların önem derecelerini anket çalışması yardımıyla belirlemek ve bu unsurlara atfedilen önemin turist özelliklerine göre ne şekilde farklılaştığını tespit etmektir. Motosikleti bir yaşam biçimi haline getirmiş, güvenliğe önem veren, sürüş ve deneyim tecrübesine sahip farklı demografik özelliklere sahip kişilere ulaşmaya çalışılmıştır. Nicel yöntem kapsamında alan çalışması tasarlanmış, kolayda örnekleme tekniği temel alınarak toplam 971 kişi ile anket çalışması yürütülmüştür. Uygun şartları taşıyan 914 katılım esas alınarak analizler yapılmıştır. Literatürden hareketle uyarlanan ölçekleri içeren soru formu Mart-Nisan 2019 tarihlerinde dijital ortamda paylaşılmış ve yanıtlar alınmıştır. Örneklem kitleyle iletişim kurma ve yanıt almada araştırmacılardan birisinin aktif motosiklet kullanıcısı olması ve dernek, kulüp, birlik üyelikleri yardımcı rol oynamıştır.

Ölçüm aracında 26 ifade yer almaktadır. Bu ifadelerin 23 tanesi bisikletle seyahat edenler bireylerin motivasyonel özelliklerini araştıran Han vd. (2017)'den uyarlanarak kullanılmıştır. Bu ifadeler, belirtilen kaynaktan, turizm çekicilikleri (4 ifade), erişilebilirlik (6 ifade), tesisler (4 ifade), tamamlayıcı hizmetler (9 ifade) boyutları altında incelenmiştir. Orijinal ölçekte yer alan 2 ifade motosiklet kullanımı ile uyumlu görülmediğinden kullanılmamıştır. Örneğin, “Ayrılmış bisiklet kolaylıkları (örneğin, bisiklet şeritleri, bisiklet yolları, yol banketleri)” ifadesi, beyan edilen yol düzenlemelerinin motosiklet için söz konusu olmaması nedeniyle ölçeğe dahil edilmemiştir. Yine “Bisikletle seyahat ederken bağlantı odaklı ulaşım hizmetlerine (örneğin demiryolu, otobüs) erişmek” ve “Ana karayollarıyla bağlantıları görmek” ifadeleri “Ana yol (otoban) giriş/çıkış bağlantılarını bulmanın kolay olması” şeklinde birleştirilmiştir. Ayrıca, motosiklet seyahatlerinde bizzat motosiklet kullanmanın önemine binaen (Frash vd., 2018; Ardahan ve Güleç, 2020) deneyimsel boyutu ele alan üç ifadeye yer verilmiştir. Bunlar “Bizzat motosiklet yolculuğu”, “Yaşanan deneyim” ve “Nihai varış noktasına gidilen yol (güzergâh)” ifadeleridir. İfadeler “(1) Hiç Önemli Değil-(5) Çok Önemli” şeklinde ölçeklendirilmiştir. Ek olarak demografik özellikleri belirlemeye yarayan 14 soruya yer verilmiştir.

Bulgular

Katılımcıların özellikleri

Motosikletle seyahat eden katılımcılara ait demografik bilgiler ve seyahat tercihleri Tablo 1’de yer almaktadır. Katılımcıların, daha fazla oranda orta yaşlı ve erkek olduğu tespit edilmiştir. Ankete katılan 914 motosiklet kullanıcısının %88,9’u erkektir. Kadın katılımı oran olarak düşük gözükmemektedir. Bu durum, kadınların sportif etkinliklere daha düşük düzeyde katıldığı gerçeğini (Yüksel, 2014) de ortaya koyuyor olabilir, kadınların motosikletle seyahat gibi bedensel zorluklar barındıran bir alandan kısmen uzak durduğunu da yansıtır olabilir.

Yaş aralığı itibarıyla en kalabalık grup 36-45 yaş grubu (%33,7)’dur. Motosikletle seyahat edenlerin farklı yaşlardan olabileceği görülmektedir. Bu tür serbest zaman aktivitelerine katılımın gençlik dönemine has olduğu düşünülebilir. Ancak, bulgular her yaş grubundan insanın motosikletli seyahate katılabildiğini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların büyük kısmı (%59,5) evlidir. Önemli bir kısmı (%41,4) lisans mezunudur. Bu verilerden, motosikletle seyahat eden kitlenin eğitim ortalaması yüksek bir kitle olduğu anlaşılmaktadır. Aylık gelire bakıldığında da %36,4’ünün 5.009 TL ve üstü gelire sahip olduğu görülmektedir. %38,6’sı Enduro motosiklet kullanmaktadır. Bu motosikletler süspansiyonlu oluşları nedeniyle uzun yol seyahatine uygun motosikletlerdir.

Tablo 1: Katılımcıların demografik özellikleri

Yaş	F	%	Cinsiyet	F	%
18-25	90	9,8	Erkek	813	88,9
26-35	248	27,1	Kadın	101	11,1
36-45	308	33,7	Medeni durum	F	%
46-55	183	20,0	Evli	544	59,5
56 ve üstü	85	9,3	Bekâr	286	31,3
Eğitim	F	%	Boşanmış	84	9,2
İlk ve orta öğretim	65	7,1	Aylık Gelir	F	%
Lise	221	24,2	2006 TL ve altı	97	10,6
Önlisans	141	15,4	2007-3007 TL	193	21,1
Lisans	378	41,4	3008-5008 TL	291	31,8
Yüksek lisans / Doktora	109	11,9	5009 TL ve üstü	333	36,4
Motosikletin Türü	F	%	Motosiklet Derneğine veya Kulübüne Üyelik	F	%
Touring	197	21,6	Yerel	240	26,3
Enduro	403	44,1	Bölgesel	112	12,3
Cruiser	56	6,1	Ulusal	119	13,0
Racing	86	9,4	Uluslararası	20	2,2
Street	66	7,2	Yok	423	46,3
Commuter	106	11,6	Variş Noktası	F	%
Seyahate Çıkma Şekli	F	%	Kırsal Alanlar	145	15,9
Yalnız	315	34,5	Kentsel Alanlar	150	16,4
Eşimle/Kız- Erkek arkadaşıyla	234	25,6	Deniz Kıyısı	363	39,7
3-5 Motosikletli	298	32,6	Dağ	135	14,8
6 ve üzeri motosikletli (grup)	67	7,3	Eşsiz- Egzotik	121	13,2
Yurt Dışına Çıkma	F	%	Yapılan Yol (Yıllık km)	F	%
Hayır	680	74,4	3000 km ve altı	284	31,1
Evet	234	25,6	3001-5000	210	23,0
Günlük Ort. Harcama	F	%	5001 ve üzeri	420	46,0
200-300 TL	460	50,3	Ortalama Kalış Süresi	F	%
301-600 TL	357	39,1	1-3 gün	508	55,6
601 ve üzeri	97	10,6	4-7 gün	263	28,8
			8 gün ve üzeri	143	15,6

Katılımcıların %74,4'lük kısmın motosikletle yurtdışına çıkmadığı görülmektedir. Motosikletle seyahat eden bir kişinin, kendi kullandığı araçla çok uzun mesafeler katetmesinin önünde fiziksel engeller vardır. Ayrıca, sınır geçişlerinde yasal zorunluluklar vb. zorlayıcı unsurlar söz konusudur. Bu sınırlılıkların yurtdışına motosikletle seyahati önemli oranda engellediği anlaşılmaktadır.

Motosiklet kulüplerine ve derneklerine üyelik biçimleri incelendiğinde %53,8'inin farklı kategorilerde derneklere üye olukları görülmektedir. En yoğun üyelik yerel ölçekli dernek/birlik üyeliğidir. Bu durum motosikletli turistlerin kendi çevresinde örgütlenen profiline ortaya koyduğu gibi, bu kitlenin yerel örgütlenme olanakları geliştirecek kadar geniş bir kitle olduğunu da göstermektedir. Katılımcıların yaklaşık yarısının dernek/birlik üyeliğinin söz konusu olması da motosikletli turistlerin örgütlülüğünü yansıtmaktadır.

Motosikletle yapılan gezilerin varış noktalarına bakıldığında % 39,7'si deniz kıyısını tercih etmektedir. Bu nedenle, deniz kıyılarının motosikletli turistler için en önemli çekicilik olarak dikkate alınması gerekmektedir. Motosiklet seyahatine katılma şekline bakıldığında %34,5'inin yalnız seyahat ettiği görülmektedir. Günlük ortalama harcama itibariyle de 200-300 TL harcama düzeyine sahip kitle %50,3'dür. Motosiklet seyahatlerinde yıllık yapılan km'ye bakıldığında % 46,0'ın 5000 km ve üzeri yol kat ettiği anlaşılmaktadır. Motosikletle yapılan seyahatlerde ortalama 1-3 günlük konaklama yapanların oranı % 55,6'dır. Yapılan yol ve konaklama eğilimleri motosikletli turistlerin turizm endüstri için önemini ortaya koymaktadır.

Motivasyon boyutlarının belirlenmesi

Verinin çok boyutlu istatistik tekniklerle analizinden önce, normal dağılım şartını sağlayıp sağlamadığına bakılmıştır. İfadelere ilişkin çarpıklık değerlerinin, üç ifade haricinde (1,07; 1,24 ve 1,73), basıklık değerlerinin de beş ifade haricinde (1,01; 1,02; 1,11; 1,14; 1,64), ± 1 sınırında olduğu görülmüştür. İfadelere ilişkin çarpıklık ve basıklık değerlerinin çok azı kritik değer olarak kabul edilen ± 1 'in (Ak, 2005) üzerinde ve yine bu değere oldukça yakındır. Bu durum verinin normale yeterince yakın dağıldığının kanıtı olarak kabul edilmiştir. Motosikletle seyahat edenlerin seyahat motivasyonlarını etkileyen unsurların önem dereceleri itibariyle bir araya gelerek oluşturdukları boyutları tespit etmeye yönelik faktör analizi sonuçları ile her bir boyuta ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2'de verilmektedir.

Faktör analizinde, 26 ifadeden 3'ü düşük eşdeğerlilik nedeniyle analiz dışında bırakılmıştır. KMO değeri (0,90) ve Bartlett Testi anlamlılığı ($p < 0,01$) verinin faktör analizine uygun olduğunu ortaya koymaktadır. Analiz neticesinde özdeğeri 1'den büyük ve toplam varyansı %60,5 oranında açıklayan 5 boyut tespit edilmiştir. Faktör analizinde doğru sayıda faktöre karar vermede özdeğeri 1'den büyük faktörleri seçmek geçerli görülen karar kriteridir (Reio Jr ve Shuck, 2015). Açıklanan varyans oranının % 60 düzeyinde olması yeterli görülmektedir (Hair vd., 2006). Ölçeğin toplamı için belirlenen Cronbach Alfa değeri 0,90'dır ve bu değer ölçüm güvenilirliğinin iyi düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır (Hair vd., 2006; Taber, 2018). Boyutların Cronbach Alfa değerleri ise %57-%88 arasındadır ve kabul edilebilir sınırlar içerisindedir (Taber, 2018). Tespit edilen boyutlar sırasıyla; Güvenlik ve yönlendirme (özd.=4,16), Tesisler (özd.=2,87), Sürüş konforu (özd.=2,59), Çekicilikler (özd.=1,83) ve Deneyim (özd.=1,42)'dir. Faktör analizine göre en düşük açıklama gücüne sahip olsa da Deneyim boyutu katılımcılarca en önemli görülen boyuttur (a.o.=4,72). Bunu; Çekicilikler (a.o.=4,27), Güvenlik ve yönlendirme (a.o.=3,71), Sürüş konforu (a.o.=3,46) ve Tesisler (a.o.=3,22) izlemektedir.

Tablo 2: Motosikletle seyahat edenlerin motivasyon unsurlarına ilişkin boyutlar

	Faktör Yüklere	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alfa
GÜVENLİK VE YÖNLENDİRME (a.o.=3,74; s.s.=0,74)		4,74	20,64	,88
Güzergâh üzerinde sağlık ve ilk yardım merkezlerinin olması	,765			
Güzergâh üzerinde polis karakollarının bulunması	,732			
Güzergâh üzerinde bulunan hava durumu levhalarının uygunluğu	,716			
Güzergâh üzerinde bulunan mesafe göstergelerinin uygunluğu	,714			
Güzergâh üzerinde motosiklet kiralama, servis, tamir noktalarının bulunması	,701			
Güzergâh üzerinde bulunan yön işaretlerinin uygunluğu	,671			
Turizm alanlarını gösteren levhaların uygunluğu	,614			
Güzergâh üzerinde aydınlatma sisteminin (karayolundaki lambalar) bulunması	,582			
TESİSLER (a.o.=3,28; s.s.=0,84)		3,31	14,39	,86
Yol üzerinde bulunan dinlenme tesislerinin (masa, sandalye, çardaklar, vb.) kullanışlı olması	,803			
Yol üzerinde bulunan bakkallar ve marketlerin sayı ve nitelik bakımından yeterli olması	,763			
Yol üzerinde bulunan yiyecek-içecek merkezlerinin (restoranlar, kafeler, lokantalar, vb.) mola vermek için uygun olması	,743			
Sunulan konaklama hizmetlerinin (kamp, otel, hostel, vb.) tatmin edici olması	,717			
Motosikletle seyahat edenlerin kullanımına yönelik özel hizmetler geliştiren, sunan tesislerin varlığı	,565			
SÜRÜŞ KONFORU (a.o.=3,49; s.s.=0,80)		2,56	11,15	,78
İklim koşullarının motosiklet seyahatine uygun olması	,744			
Gideceğim rotaya bağlanmanın kolay olması	,681			
Ana yol (otoban) giriş/çıkış bağlantılarının bulmanın kolay olması	,641			
Arazi çeşitliliğinin uygun olması	,608			
Yol yüzeyi ve kaldırımların uygun olması	,576			
ÇEKİCİLİKLER (a.o.=4,27; s.s.=0,55)		1,82	7,92	,61
Güzel manzaralar görmek	,799			
Doğal ekolojiyi hissetmek	,797			
Kültürel ve tarihi mekânlara rastlamak ve duraklamak	,614			
DENEYİM (a.o.=4,72; s.s.=0,44)		1,42	6,37	,57
Bizzat motosiklet yolculuğu	,81			
Yaşanılan deneyim	,80			

Not: Varimax rotasyonu; KMO=0,91; Bartlett Testi $\chi^2=8749,96$; $df=253$; $p<0,01$; Açıklanan Toplam Varyans: % 60,50; Ölçek toplamı için Cronbach Alfa=0,90.

Bu veriler, motosikletle seyahat eden turistler için motosikletle seyahat deneyiminin en güçlü turizm motivasyonu olduğunu ortaya koymaktadır. Bunu hedef destinasyonun ve/veya rotanın çekicilikleri takip etmektedir. Seyahate destek unsurlar ancak bu iki etkenden sonra gelmektedir. Bu durumu motosikletle seyahat eden turistler için seyahate destek olan teknik ve yolla ilgili unsurların turizm ve serbest zaman değerlendirme motivasyonundan ve hatta içsel unsurlardan daha az önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Motosikletle seyahat eden turistlerin yaşadığı yol deneyimi çok önemlidir. Bunu destinasyon çekicilikleri takip etmektedir. Güvenlik ve yönlendirme, sürüş konforu ve tesisler bundan sonra gelmektedir. Turizm destinasyonlarında turizmi geliştirme ve rekabet gücü üretme adına çoğunlukla önde tutulan tesisleşme eksenli yaklaşımın motosikletli turist açısından çok da geçerli

olmadığı anlaşılmaktadır. Bu kitle için, tesisleşmeden daha önemlisi doğal ve kültürel çekiciliklerin muhafazasıdır denebilir.

Motivasyon unsurlarının bireysel özelliklere göre farklılaşması

Motivasyon unsurlarını ifade eden boyutların önem derecelerinin katılımcı özellikleri itibariyle değişip değişmediği sorusuna cevap bulmak için Bağımsız Örneklem t Testi ve Tek Yönlü ANOVA testi kullanılmıştır.

Cinsiyet, Medeni durum ve Motosikletle yurtdışına seyahat deneyimi olup olmaması ile ilgili alt gruplar arasında boyutlara verilen yanıtların farklılaşıp farklılaşmadığı Bağımsız Örneklem t Testi ile sınıanmıştır (Tablo 3). Test sonuçlarına göre; Güvenlik ve yönlendirme, Tesisler ve Sürüş konforu boyutları kadınlar için erkeklerden daha yüksek öneme sahiptir. Kadınların yol şartlarını daha fazla önemsedikleri ve bu konuda hassas oldukları anlaşılmaktadır. Kadınların güvenlik konusundaki daha yüksek duyarlılıkları ve konfora yönelimleri, sportif etkinliklerde fiziksel zorluklara mesafeli oluşları (Yüksel, 2014) ile ilgili görülebilir. Medeni durum açısından ise bekarların Deneyim boyutunu daha fazla oranda önemsedikleri görülmektedir. Bekarların daha maceracı olmaları (Özgür, 2013) onların maceracı özelliklere hitap eden motosikletle seyahatte, bizzat deneyime yoğunlaşmaları sonucunu doğuruyor olmalıdır. Bu kategoride Boşanmışlar, diğer gruplarla karşılaştırmaya imkân vermeyen bir sayıda olduğundan analiz dışı bırakılmıştır. Motosikletle yurtdışına seyahat deneyimi olmayanların da Güvenlik ve yönlendirme ile Sürüş konforu boyutlarını yurtdışı deneyimi olanlardan daha yüksek düzeyde önemli gördükleri anlaşılmaktadır. Bu durum, bireylerin motosikletle seyahat deneyimi arttıkça teknik konuların öneminin azaldığını düşündürmektedir. Daha fazla oranda seyahat edenlerin, elde ettikleri tecrübe, bilgi ve birikimle teknik konulardaki maharetlerini artırmakta oldukları ve bu konulara atfettikleri önemin de buna bağlı olarak azaldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 3: Cinsiyet, medeni durum ve motosikletle yurtdışına seyahat deneyimi itibariyle farklılaşan boyutlar (t testi sonuçları itibariye farklılaşmalar)

Kişisel özellikler	Boyut	t değeri	p	Farklılaşma
Cinsiyet	Güvenlik ve Yönlendirme	-6,004	,000	Kadın>Erkek
	Tesisler	-3,325	,001	Kadın>Erkek
	Sürüş Konforu	-7,689	,000	Kadın>Erkek
Medeni Durum	Deneyim	2,888	,004	Evli<Bekar
Yurtdışına Seyahat Deneyimi	Güvenlik ve Yönlendirme	4,376	,000	Hayır>Evet
	Sürüş Konforu	3,156	,005	Hayır>Evet

Motosikletle seyahat eden turistlerin seyahat motivasyonu boyutlarının yaş, eğitim, seyahat şekli (kişi sayısı), aylık gelir, varış noktası, günlük harcama, yıllık yapılan yol (km), konaklama süresi alt gruplarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı Tek Yönlü ANOVA ile sınıanmıştır. Farkın hangi alt gruplar arasında olduğuna dair varyans homojenliği durumunda ve grup sayıları arasındaki denge gözetilerek Tukey ve/veya Scheffe, varyanslar arası homojenlik olmaması durumunda Dunetts testi sonuçlarına göre değerlendirme yapılmıştır.

Katılımcıların kullandığı motosiklet türü ile dernek üyeliği özelliklerinin seyahat tutumlarıyla etkileşiminin rasyonel temelleri kurulamadığından bu iki etkene bağlı sınama yapılmamıştır. Diğer yandan, Eğitim ve Seyahat şekli (kişi sayısı) itibariyle hiçbir boyutta farklılaşma tespit edilememiştir. Bu durum, eğitim ve birlikte seyahate çıktığı kişi sayısı unsurlarının motosikletli turist için belirleyici tutumsal/motivasyonel fark üretmediğini ortaya koymaktadır. Yaş, günlük harcama miktarı ve aylık gelir gruplarına göre farklılık tespit edilen boyutlar Tablo 4'te verilmektedir.

Tablo 4: Yaş, günlük harcama miktarı ve aylık gelir itibariyle farklılaşan boyutlar

Kişisel özellikler	Boyut	F değeri	p	Farklılık
Yaş	Güvenlik ve Yönlendirme	2,770	,026	18-25>36-45
	Tesisler	9,640	,000	18-25>26-35 18-25>36-45 18-25>46-55 26-35<56 ve ü.
	Sürüş Konforu	7,377	,000	18-25>26-35 18-25>36-45 18-25>46-55
	Çekicilikler	5,199	,000	18-25<46-55 36-45<46-55
	Deneyim	3,639	,006	18-25>56 ve ü. 26-35>56 ve ü.
Günlük Harcama Miktarı	Güvenlik ve Yön.	4,349	,013	200-300 TL<601 TL ve üzeri
	Tesisler	12,379	,000	200-300 TL<601 TL ve üzeri 301-600 TL<601 TL ve üzeri 200-300 TL<301-600 TL
	Sürüş Konforu	6,606	,001	200-300 TL<601 TL ve üzeri 301-600 TL<601 TL ve üzeri
Aylık Gelir	Güvenlik ve Yön.	12,390	,000	2006 TL ve altı>3008-5008 2006 TL ve altı>5009 ve üst 2007-3007>3008-5008 2007-3007>5009 ve üst
	Tesisler	8,972	,000	2006 TL ve altı>3008-5008 2006 TL ve altı>5009 ve üst 2007-3007>3008-5008 2007-3007>5009 ve üst
	Sürüş Konforu	10,481	,000	2006 TL ve altı>3008-5008 2006 TL ve altı>5009 ve üst 2007-3007>3008-5008 2007-3007>5009 ve üst
	Çekicilikler	6,068	,000	2006 TL ve altı<2007-3007 2006 TL ve altı<3008-5008 2006 TL ve altı<5009 ve üst

Güvenlik ve yönlendirme boyutu 18-35 yaş grubu için 36-45 yaş grubundan daha önemlidir. Tesislere verilen önem 18-25 yaş grubu için 26-35, 36-45 ve 46-55 yaş gruplarından daha fazladır. Bu veriler, genç motosikletli turistlerin genel eğilimin dışında bir tutum sergilediğini göstermektedir. Yol tecrübesi az olan bireylerde güvenlik ve tesislere duyarlılık daha yüksektir denebilir. Yine 56 ve üzeri yaşta olanlar tesisler boyutuna 26-35 yaş grubuna nazaran daha yüksek önem atfetmektedir. Sürüş konforu 18-25 yaş grubu için 26-35, 36-45 ve 46-55 yaş gruplarından daha önemlidir. Çekiciliklere verilen önem 46-55 yaş grubu için 18-25 ve 36-45 yaş gruplarından daha fazladır. Deneyim ise 18-25 ve 26-35 yaş grupları için 56 ve üstü yaşta olanlara göre daha önemlidir. Ortalamalara genel olarak bakıldığında deneyimin her yaş grubu için yakın düzeyde ve görece olarak yüksek öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çekicilikler daha yaşlı katılımcılar için daha önemliyken diğer boyutlarda en genç kitlenin yüksek önem atfetmesi, bunu en yaşlı kitlenin takip etmesi ilgi çekicidir.

Günlük harcama miktarı baz alındığında, İlk ve ortaokul mezunları diğer gruplarla karşılaştırmaya imkân vermeyen bir sayıda olduğundan analiz dışı bırakılmıştır. Güvenlik ve yönlendirme boyutu, seyahatlerinde günlük 601 TL ve üzeri harcayanlar için 200-300 TL harcayanlardan daha önemlidir. Tesisler boyutu 601 TL ve üzeri harcayanlar için 200-300 TL harcayanlardan ve 301-600 TL harcayanlardan daha önemlidir. Bu boyut yine 301-600 TL harcayanlar için 200-300 TL harcayanlara göre daha önemli görülmektedir. Sürüş konforu boyutu seyahatlerinde günlük 601 TL ve üzeri harcayanlar için 200-300 TL harcayanlardan ve 301-600 TL harcayanlardan daha önemlidir. Yüksek harcama eğilimi olanların güvenlik ve yönlendirme, tesisler ve sürüş konforu boyutlarına daha yüksek önem atfettikleri anlaşılmaktadır. Aslında bu bulguyu, harcama düzeyi en üst dilimde yer alan kitlenin tüm motivasyon unsurlarına duyarlılığı daha yüksek olmaktadır şeklinde yorumlamak da mümkündür. Bu kitle, seyahati ile ilgili tüm detaylara yüksek önem atfederken harcaması da en yüksek düzeyde

gerçekleşmektedir. Muhtemelen seyahati için ciddi bir harcama miktarı ayırdığı için hiçbir konuda eksikliğe tahammülü olmamakta ve teknik ve deneysel bütün konularda en üst seviyede performans beklemektedir.

Aylık gelir itibarıyla Güvenlik ve yönlendirme, tesisler ve sürüş konforu boyutlarında ortak bir eğilim söz konusudur. Bu boyutlara, 3007 TL ve altı gelire sahip olanlar daha üst gelir gruplarına göre daha yüksek önem atfetmektedir. Çekicilikler ise 2006 TL ve altı gelir grubu için diğer gruplar için olduğundan daha az düzeyde önemlidir. Genel olarak bakıldığında en düşük gelir grubundan katılımcılar Güvenlik ve yönlendirme ile tesisler ve sürüş konforuna yüksek önem verme eğilimindedir. Çekicilikler ise en yüksek gelir grubu için daha önemli görünmektedir.

Variş noktası, yıllık yol miktarı ve konaklama süresi gruplarına göre farklılık tespit edilen boyutlar ve farklılığın kaynağı olan gruplar Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5: Variş noktası, yıllık yol miktarı (km) ve konaklama süresi itibarıyla farklılaşan boyutlar

Kişisel özellikler	Boyut	F değeri	p	Farklılık
Variş Noktası	Güvenlik ve Yön.	3,835	,002	Kentsel Alanlar> Dağ
	Tesisler	4,944	,000	Kentsel Alanlar> Kırsal Alanlar Kentsel Alanlar> Dağ Deniz Kıyısı > Dağ
	Sürüş Konforu	12,907	,000	Kentsel Alanlar> Kırsal Alanlar Kentsel Alanlar> Deniz Kıyısı Kentsel Alanlar> Dağ Kentsel Alanlar> Eşsiz- Egzotik Deniz Kıyısı > Dağ Eşsiz- Egzotik > Dağ
	Çekicilikler	4,230	,003	Eşsiz- Egzotik > Kentsel Alanlar Eşsiz- Egzotik > Deniz Kıyısı
Yıllık Yol Miktarı (km)	Güvenlik ve Yön.	16,439	,000	3000 km ve altı > 3001-5000 km 3000 km ve altı > 5001 ve üstü
	Tesisler	6,177	,002	3000 km ve altı > 3001-5000 km 3000 km ve altı > 5001 ve üstü
	Sürüş Konforu	33,033	,000	3000 km ve altı > 3001-5000 km 3000 km ve altı > 5001 ve üstü
	Çekicilikler	6,309	,002	3001-5000 km > 3000 km ve altı 5001 ve üstü > 3000 km ve altı
Konaklama Süresi	Güvenlik ve Yön.	8,682	,000	1-3 gün > 4-7 gün 1-3 gün > 8 ve üstü
	Tesisler	4,960	,007	1-3 gün > 4-7 gün
	Sürüş Konforu	6,829	,001	1-3 gün > 8 ve üstü

Güvenlik ve yönlendirme boyutu Dağları hedef bölge olarak seçenler için Kentsel alanlara ve Eşsiz-egzotik alanlara yönelenlere göre olduğundan daha az önemlidir. Tesisler ise Kentsel alanları tercih edenler için Kırsal alanları ve Dağları tercih edenlere göre daha yüksek öneme sahiptir. Deniz kıyısını tercih edenler de tesisleri Dağları tercih edenlerden daha önemli görmektedir. Sürüş konforuna verilen önem Kentsel alanları tercih edenlerde diğer gruplardan daha yüksektir. Deniz kıyısı ve Eşsiz egzotik alanlara yönelenler de bu boyutu Dağları tercih edenlerden daha önemli görmektedir. Çekiciliklere verilen önem Eşsiz egzotik alanlara yönelenlerde Kentsel alanları ve Dağları tercih edenlerden daha yüksektir. Bu sonuçlar teknik unsurların kent seyahatlerinde, çekiciliklerin ise egzotik turlarda daha önemli görüldüğünü düşündürmektedir.

Güvenlik ve yönlendirme, Tesisler ve Sürüş konforu boyutları seyahatlerinde yılda 3000 km ve daha az yol yapanlar için 3001 ve daha fazla yol yapanlara göre daha önemlidir. Çekicilikler ise tam tersine seyahatlerinde yılda 3000 km ve daha az yol yapanlar için 3001 ve daha fazla yol yapanlara göre daha

az önemlidir. Bu durum deneyimlenen yol uzunluğuna göre çekiciliklerle teknik unsurların ters yönde önemsendiğini göstermektedir. Çekicilikleri daha fazla önemseyenlerin daha uzun rotaları/mesafeleri göze aldığı da düşünülebilir. Bu durumda, güçlü doğal ve kültürel çekiciliklere sahip destinasyonların çok uzak mesafelerden motosikletli turist çekmesi olasıdır.

Güvenlik ve yönlendirme boyutu seyahatlerinde ortalama 1-3 gün konaklayanlar için 4 gün ve üzeri konaklayanlardan daha önemlidir. Tesisler boyutu 1-3 gün konaklayanlar için 4-7 gün konaklayanlardan daha önemlidir. Sürüş konforu ise 1-3 gün konaklayanlar için 8 gün ve daha fazla konaklayanlardan daha önemlidir. Bu durum belirtilen üç boyutun daha az konaklayanlar için daha önemli olduğunu ifade etmektedir.

Anketin sonunda katılımcıların ilave etmek istedikleri görüşleri için sunulan açık uçlu değerlendirme kısmında verilen yanıtlar analiz edildiğinde de önemli görüşler ortaya çıkmaktadır. Bunlardan bir kısmı ankette eksik bırakılan konularla ilgilidir. Bu kapsamda; ekipman (kıyafet, kask, çadır vb.), güvenlik ekipmanı kullanımı, yolculukta gece-gündüz tercihi, mola miktar ve uzunlukları, motosiklet tekerlek çapları, motosiklet yakıt tüketimi ve rota oluşturmanın etkileşimi gibi teknik konularda ilave soruların olabileceği belirtilmektedir. Bazı katılımcılar ise, kaç yıldır motosiklet kullanıldığı, fiziksel yorgunluk durumu, gezi sonrası psikolojik durum, ailenin motor kullanmaya tepkisi, ileri sürüş eğitimi alıp almadığı ve yol hazırlanma süreci gibi kişiye has konuların ele alınmasının konunun anlaşılması açısından yararlı olacağını belirtmiştir. Bu öneriler de gelecek çalışmalar açısından dikkate alınması gereken unsurları ortaya koymaktadır.

Sonuç ve öneriler

Bu çalışmanın bulguları motosikletli turistin kendine özgü yapısını ortaya koymakta, bu profilin deneyimlediği turizm ürününün de yapısal özelliklerini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Motosikletle seyahat eden turistler için motivasyon sağlayan unsurların, deneyim, çekicilikler, sürüş konforu, güvenlik ve yönlendirme ve tesisler boyutlarında birleştiğini anlaşılmaktadır. Bu boyutlardan bir kısmı deneyimsel, bir kısmı ise teknik içeriğe sahiptir. Deneyim boyutu, belli bir rotada motosikletle sürüşü hissetme ve bizzat yolda olmayı ifade etmektedir. En fazla önem atfedilen boyut da budur. Bu durum, motosikletli turist için bizzat motosikletle yol yapma deneyiminin ve buna da bağlı olarak yol ve rotanın motosiklet kullanılarak deneyimlenmesinin çok önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Sürüş sırasındaki akışın önemli olduğuna daha önceki çalışmalar da işaret etmektedir (Frash vd., 2018). Yine, Sykes ve Kelly (2014)'nin katılımcılarının vurguladığı "*motosiklet turlarımızın final destinasyonu yoktur*" ibaresi motosiklet kullanmak ve rotayı deneyimlemenin önemini ortaya koymaktadır. Ramoa vd. (2021)'in deyişiyle, motosikletli turistler için yolculuk, hareket halindeki bir varış noktasına yönelmek olarak görülür. Motosikletli turist de hep daha ileriye giden bir destinasyona varmak uğraşı içerisindedir. Deneyimsel içeriğe sahip diğer boyut, çekicilikler boyutudur. Bu boyut, hedef rota ve/veya destinasyonun sahip olduğu manzara, doğa ve kültür çekiciliklerin önemini ifade etmektedir. Bu boyutun da ikinci düzeyde önemli görüldüğü anlaşılmaktadır. Motosikletli turlarda manzara özellikleri ve doğa ile temasın önemi konusundaki bu bulgu, Sykes ve Kelly (2014; 2016) ve Ramoa vd. (2021) ile örtüşmektedir. Teknik içerikli boyutlar ise motosikletle yolculuğu destekleyen güvenlik, yönlendirme, konfor ve tesis gereksinimlerini ifade etmektedir. Bu durumda, deneyimlenen rotanın ve doğal, kültürel çekiciliklerin teknik içerikli boyutlardan ve özellikle turizm endüstrisinin sunum alanları olarak görülebilecek olan tesislerden (otel, yeme-içme vb.) daha önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum turizm akademisyenleri ve profesyonelleri için motosikletli turisti deneyimsel boyutuyla ele almayı bir zorunluluk haline getirmektedir.

Diğer yandan, güvenlik ve yönlendirme ile sürüş konforu unsurlarının önemini ölçmeye yönelik daha eski bir çalışmaya rastlanmamasına rağmen bu etkenlerin de motosikletli turistler için oldukça önemli olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle bu boyutların, motosikletli turist davranışı üzerine yapılacak çalışmalarda mutlaka dikkate alınması gerektiği görülmektedir.

Bulgulardan hareketle kritik bazı öneriler sunulabilir. Motosikletli turistler için eşsiz yol deneyimini yaşayabilecekleri, doğal, kültürel vb. temalarla bezenmiş ve motosiklet kullanmanın farklılığını hissettiren güzergâhlar oluşturulmalıdır. Çekiciliklerin ikinci düzeyde önemli görülmesi

destinasyonların sahip oldukları kaynak ve çekicilikleri ile bu kitleyi harekete geçirebileceklerini ortaya koymaktadır. Özellikle daha kıdemli ve yüksek gelire sahip motosikletli turistleri çekmek adına doğal ve kültürel çekiciliklerin korunması ve geliştirilmesi çok önemli görünmektedir. Sürüş konforu, güvenlik ve yönlendirme ve tesisler ise turizm altyapısını işaret etmektedir. Trafik güzergâhlarında altyapının eksiksiz olması, araç yönlendirme, güvenlik ve bakım kapsamında gerekli tesisleşme ve kolaylıkların sağlanması motosikletle seyahat eden turistleri destinasyona çekme konusunda önemli işlev görecektir.

Katılımcıların kişisel ve seyahat tercihlerine ilişkin özelliklerinden hangisinin hangi boyutlarla ilgili olduğu farklılık analizi sonuçlarından izlenebilir. Bu bulguların da ileride yapılacak çalışmalarda dikkate alınması ve pratisyenlere yol göstermesi açısından genel sonuçları şunlardır: Cinsiyetin güvenlik ve yönlendirme, tesisler ve sürüş konforu; medeni durumun ise deneyimsel özellikler olarak deneyim ve çekicilikler konusunda fark üreten değişkenler olduğu dikkate alınmalıdır. Yurtdışına motosikletle seyahat deneyimi yine güvenlik ve sürüş konforu konusunda fark üretmektedir. Yaş tüm boyutlarda farklılaşma üretmektedir. Deneyimin her yaş grubu için yakın düzeyde ve göreceli olarak yüksek öneme sahip iken çekicilikler daha yaşlı katılımcılar için daha önemlidir. Güvenlik ve yönlendirme, tesisler ve sürüş konforuna en genç kitlenin yüksek önem atfetmesi, bunu en yaşlı kitlenin takip etmesi ilgi çekicidir.

Seyahate katılan kişi sayısı yalnız deneyime verilen önemi farklılaştırmaktadır. Gelir grubunun boyutların önem düzeyine katkısı kapsamlıdır. En düşük gelir grubundan katılımcılar Güvenlik ve yönlendirme ile tesisler ve sürüş konforuna yüksek önem verme eğilimindedir. Çekicilikler ise en yüksek gelir grubu için daha önemli görünmektedir. Yine seyahatin tercih edilen hedef bölgesi kategorileri açısından teknik unsurların kent seyahatlerinde çekiciliklerin ise egzotik turlarda daha önemli görüldüğü anlaşılmaktadır. Yüksek harcama eğilimi olanların özellikle teknik boyutlar olarak görülen güvenlik ve yönlendirme, tesisler ve sürüş konforu boyutlarına daha yüksek önem atfettikleri anlaşılmaktadır. Deneyimlenen yol uzunluğuna göre de çekiciliklerle teknik unsurların ters yönde önemsendiğini, yol arttıkça çekiciliklere verilen önemin arttığını göstermektedir. Yine kısa süre konaklayanlar için teknik boyutlar daha uzun konaklayanların atfettiğinden daha önemli görülmektedir.

Kaynakça

- Abutalibov, N. ve Türkay, O. (2019). Motosikletle seyahat: Moto-turist davranışının analizi, Ş. Demirkol (Ed.). *18. Geleneksel Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (170-186). İstanbul Üniversitesi.
- ACEM (2004). *Smart Wheels for City Streets*, 16.05.2019 tarihinde https://www.acem.eu/images/stories/doc/publications/d_smart_wheels_25889.pdf adresinden erişildi.
- Ak, B. (2005). Parametrik hipotez testi, Ş. Kalaycı (Ed.). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (72-83). Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Alıcıoğlu, B., Yalnız, E., Eşkin, D., ve Yılmaz, B. (2008). Motosiklet kazalarına bağlı yaralanmalar. *Acta Orthopaedica Traumatologica Turcica*, 42(2), 106-111.
- Ardahan, F. ve Güleç, S. (2020). Developing and doing validity and reliability of the motivational factors scale of recreational motorcycle usage. *Journal of Social Sciences & Humanities*, 4(3), 129-144.
- Auster, C.J. (2001). Transcending potential antecedent leisure constraints: The case of women motorcycle operators. *Journal of Leisure Research*, 33(3), 272-298.
- Austin, D. M., Gagne, P. ve Orend, A. (2010). Commodification and popular imagery of the biker in American culture. *The Journal of Popular Culture*, 43(5), 942-963.
- Ay, M. ve Özel, Ç.H. (2019). Postmodern Turist deneyimi: Motosikletli kadın gezginlerin deneyimleri üzerine bir değerlendirme. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(2), 630-645.
- Cater, C. (2017a). Long way up: Peripheral motorcycle tourism to the North Cape. D. Weaver, Y. S. Lee, ve N. Prebensen (Ed.). *Arctic tourism experiences: Production, consumption, and sustainability* (149-158). CABI Publishing.
- Cater, C.I. (2017b). Tourism on two wheels: Patterns of motorcycle leisure in Wales. *Tourism Management*, 61, 180-189.

- Chesham, D.J., Rutter, D.R., ve Quine, L. (1993). Motorcycling safety research: A review of the social and behavioural literature. *Social Science & Medicine*, 37(3), 419–429.
- Elliot, M.A., Baughan, C.J., Broughton, J., Chinn, B., Grayson, G.B., Knowles, J. ve diğerleri (2003). *Motorcycle safety: A scoping study prepared for road safety division, department for transport* (Rapor No: 581). TRL Limited. 09.07.2019 tarihinde <https://trl.co.uk/sites/default/files/TRL581.pdf> adresinden erişildi.
- Frash R.E., Blose, J.E., Smith, W.W. ve Scherhag, K. (2018). A multidisciplinary marketing profile of motorcycle tourists: Explorers escaping routine to find flow on scenic routes. *Tourism Recreation Research*, 43(4), 432-444.
- Frash, R.E. ve Blose, J.E. (2019). Serious leisure as a predictor of travel intentions and flow in motorcycle tourism. *Tourism Recreation Research*, 44(4), 516-531.
- Hair, J.F., Black., W.C., Babin., B.J., Anderson., R.E. ve Tatham., R.L. (2006). *Multivariate Data Analysis*. 6. Baskı. Pearson International Edition.
- Han, H., Meng, B., ve Kim, W. (2017). Bike-traveling as a growing phenomenon: Role of attributes, value, satisfaction, desire, and gender in developing loyalty. *Tourism Management*, 59, 91-103.
- Hardy, A. (2006). *Drive tourism: A methodological discussion with a view to further understanding the drive tourism market in British Columbia, Canada*. Community Development Institute ve University of Northern British Columbia. 03.08.2019 tarihinde https://www.unbc.ca/sites/default/files/assets/community_development_institute/publications/a_hardy_cdi_paper.pdf adresinden erişildi.
- Hardy, A., Beeton, R.J.S. ve Carter, R.W. (2005). Innovation through iterations: Improving regional touring routes through survey research, D. Carson ve J. Macbeth (Ed.). *Regional Tourism Cases: Innovation in Regional Tourism* (91–101). Common Ground Publishing.
- Hobbs, C., Galer, I. ve Stroud, P. (1986). *The characteristics and attitudes of motorcyclists: A national survey*. transport and road research laboratory (Rapor No:51). TRL Limited. 16.05.2019 tarihinde <https://trl.co.uk/sites/default/files/RR051.pdf> adresinden erişildi.
- Lee, T.C. (2007). *An Agent-Based Model to Simulate Motorcycle Behaviour in Mixed Traffic Flow* [Doktora Tezi], University of London.
- Leong, S. T., Muttamara, S. ve Laortanakul, P. (2002). Influence of benzene emission from motorcycle on Bangkok air quality. *Atmospheric Environment*, 36(4), 651-661.
- Mahrani, M., Ruliana, P. ve Ritonga, R. (2020). Building the image of Semarang City through Motocross World Championship, *Jurnal Komunikasi Ikatan Sarjana Komunikasi Indonesia*, 5(2), 243-253.
- Motorcycles Data (t.y.). *World motorcycles market*, 02.04.2019 tarihinde <https://motorcyclesdata.com/2019/03/25/world-motorcycles-market/> adresinden erişildi.
- Olsen, M. (2002). Keeping track of the self drive market. D. Carson, I. Wallerandand ve N. Scott (Ed.). *Drive tourism: Up the Wallanda round the bend* (11–24). Common Ground Publishing.
- Özgür, E. (2013). Yaşa göre değer farklılıkları ve siyasi kuşak aidiyeti. *Sosyoloji Dergisi*, 26(1), 45-76.
- Quadri-Felitti, D., Sykes, D. ve Chen, F. (2019). Is motorcycle tourism ready to rev up in Pennsylvania? An exploratory study of suppliers' business attitudes of motorcycle tourism. *International Journal of Culture, Tourism And Hospitality Research*, 13(1), 1-15.
- Ramoa, C.E.A., Pires, P.S. ve Añaña, E.S. (2021). Motorcycle tourism and nature: An analysis of motorcyclists' motivations to travel. *Leisure Studies*, DOI: 10.1080/02614367.2020.1858327
- Reio Jr., T.G. ve Shuck, B. (2015). Exploratory factor analysis: Implications for theory, research, and practice. *Advances in Developing Human Resources*, 17(1), 12-25.
- Schouten, J. W. ve McAlexander, J. H. (1995). Subcultures of consumption: An ethnography of the new bikers. *Journal Of Consumer Research*, 22(1), 43–61.
- Shih, H. Y. (2006). Network characteristics of drive tourism destinations: An application of network analysis in tourism. *Tourism Management*, 27(5), 1029–1039.
- Sykes, D. (2021). Cruising and clanning: The motorcycle tourism tribal experience. C. Pforr, R. Dowling ve M. Volgger (Ed.). *Consumer Tribes in Tourism* (189-202). Springer.
- Sykes, D.M. ve Kelly, K.G. (2012). Mapping the study of motorcycle tourism: Impacts and opportunities. *International Conference on Tourism and Events: Opportunities, Impacts And Change*. Ulster Business School, University of Ulster.

- Sykes, D. ve Kelly, K.G. (2014). Motorcycle tourism demand generators and dynamic interaction leisure. *International Journal of Culture, Tourism And Hospitality Research*, 8(1), 92-102.
- Sykes, D.M. ve Kelly, K.G. (2016). Motorcycle drive tourism leading to rural tourism opportunities. *Tourism Economics*, 22(3), 543-557.
- Taber, K.S. (2018). The use of Cronbach's alpha when developing and reporting research instruments in science education. *Research in Science Education*, 48, 1273-1296.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019). Ulaştırma istatistikleri. 09.07.2019 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1051 adresinden erişildi.
- Walker, L. (2011) Tourism and leisure motorcycle riding. B. Prideaux ve D. Carson (Ed.). *Drive Tourism: Trends And Emerging Markets* (146-158). Routledge Publishing.
- Weinzimmer, D., Newman, P., Taff, D., Benfield, J., Lynch, E. ve Bell, P. (2014). Human responses to simulated motorized noise in national parks. *Leisure Sciences An Interdisciplinary Journal*, 36(3), 251-267.
- Wu, D.C., Song, H. ve Shen, S. (2017). New developments in tourism and hotel demand modeling and forecasting. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 29(1), 507-529.
- Wu, H., Ai, C. ve Chang, Y. (2021). What drives experiential sharing intentions towards motorcycle touring? The Case of Taiwan. *Journal of China Tourism Research*, 17(1), 90-119.
- Yüksel, M. (2014). Cinsiyet ve spor. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(19), 663-684.

Etik kurul onayı

2020 yılı öncesinde tamamlanan araştırma verilerinin kullanılması sebebi ile bu araştırma, etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İş sağlığı ve güvenliğine keşifsel bir bakış: Otel çalışanlarının yaşadıkları iş kazaları*

An exploratory view at occupational safety and health: Occupational accidents experienced by hotel employees

Gönderim Tarihi / Received: 17.02.2021

Gülşah AKKUŞ¹

Kabul Tarihi / Accepted: 13.07.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.881793>

ÖZ: Bu çalışmada çalışan ve/veya işletme kaynaklı kazaların önüne geçilebilmesi için otel çalışanlarının geçirdikleri iş kazaları ve nedenleri araştırılmıştır. Nitel araştırma yaklaşımıyla 23 otel çalışanı ile yüz yüze görüşülerek toplanan veriler, içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Analiz neticesinde “iş kazası” teması altında iş kazasının türü, yaralanmanın türü, nedeni ve sonucu olmak üzere dört ayrı kategori ile “İSG” teması altında eğitim, önleyici çalışmalar ve yükümlülükler olmak üzere üç ayrı kategori ve bunlara bağlı alt kodlar ortaya çıkarılmıştır. Araştırma sonucunda; çalışanların i) en çok düşme kaynaklı akut travma türü kaza geçirdikleri, ii) en fazla kollarından yaralandıkları, iii) ağırlıklı olarak güvensiz davranışlardan kaynaklı kazalar yaşadıkları, iv) kaza sonrası çalışmaya devam etmek zorunda kalabildikleri ve bu durumun kayıtlara yansımadağı, v) aldıkları İSG eğitimini genellikle yetersiz ve yüzeysel buldukları ve vi) kazaların önlenmesinde en çok işletmelerin yükümlülüklerini vurguladıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş sağlığı ve güvenliği (İSG), İş kazası, Güvensiz davranış, Güvensiz ortam, Otel çalışanı

ABSTRACT: In this research, occupational accidents and their causes were investigated in order to prevent employee and/or business-related accidents. Data collected through face-to-face interviews with 23 hotel employees with a qualitative research approach were evaluated through content analysis. As a result, four different categories, the type of occupational accident, the type of injury, its cause and consequence, under the theme of "occupational accident", and three different categories, under the theme of "OSH", as training, preventive activities and obligations, and related sub-codes were revealed. As a result of the research, it has been determined that employees i) had the most acute trauma type accident from falls, ii) injured their arms the most, iii) accidents mainly caused by their unsafe behavior, iv) may need to continue working after the accident and this was not recorded, v) received OSH training, which was insufficient and superficial, vi) emphasized the obligations of enterprises mostly in preventing accidents.

Keywords: Occupational safety and health (OSH), Occupational accident, Unsafe behavior, Unsafe condition, Hotel employee

* Bu çalışma, İş Sağlığı ve Güvenliği dersi kapsamında lisans öğrencilerinin konuya dair farkındalıklarını artırmayı amaçlayan bir ödev olarak başlamış, bu alandaki yayınların azlığı da göz önüne alınarak, farkındalığın daha geniş bir alana yayılması amacıyla yayına dönüştürülmüştür.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm İşletmeciliği Bölümü, gulsah.akkus@ikcu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0263-8609>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

An Occupational accident is defined as any event that occurs in the workplace or due to the conduct of the work, which causes death or makes the body integrity mentally or physically disabled. Occupational accidents can be classified in several ways: (i) by the severity of the accident, (ii) by the type of accident, and (iii) by the type of injury. Occupational accidents can be divided into three as non-fatal, severe, and fatal occupational accidents according to their *severity*. *Accident types* are discussed in three categories as musculoskeletal (MSD), acute trauma, and others. According to the *type of injury*, occupational accidents are classified according to where the wound is in the body and can be classified as head, arm, leg and spine injuries.

There are eighteen thousand businesses operating in the accommodation sector in Turkey. 99.6% of those are small and medium-sized enterprises (SMEs) with less than 250 employees. The majority of these SMEs (96%) are small businesses with fewer than 50 employees. Slightly more than half (52%) of the 205 thousand registered and insured people in the sector are employed in small businesses with less than 50 employees, and two out of every three employees are male. Although hotels are in the "less dangerous" category, the accommodation and food and beverage industry ranks high in statistics on occupational safety and health due to reasons such as the diversity and complexity of the work done, and the structural problems of tourism.

Methodology

In this research, occupational accidents that cause physical, psychological, social and economic negative effects in terms of employees, businesses and countries are discussed in the context of hotel businesses. The aim of the research is to contribute to the prevention of accidents by revealing the occupational accidents and their causes in hotels. Qualitative research was applied to answer "why and what type of occupational accidents do hotel staff suffer" using semi-structured interview forms in November and December 2017-2018. Within the scope of the research, face-to-face interviews were conducted with a total of 23 people. A total of 60 pages of content from 23 documents obtained as a result of the interviews were transferred to the MaxQDA 2018.

The validity and reliability of the research were discussed in several stages: i) External validity by selecting the participants in quality and variety to reflect the research purpose (purposive sampling) and including direct quotations and statements of the participants in the findings section (detailed description); ii) internal validity by interviewing participants from different departments and businesses by different people and supporting the findings from the interviews with statistics and literature; iii) reliability of over 80% was achieved with a kappa value of 0.92, which indicates inter-coder consistency.

Findings and discussion

The majority of the participants are male and F&B employees. As a result of the analysis, four different categories were revealed under the theme of "*occupational accident*": type of occupational accident, type of injury, cause, and result of injury, and three different categories under the theme of "*OSH*": training, preventive activities and obligations, and their sub-codes.

Results and recommendations

In this study, it was determined that the participants i) had an acute trauma type occupational accident mostly caused by falling, ii) suffered injuries to their arms, which they used most frequently during work, iii) they involuntarily experienced work accidents due to their own faulty behaviors, carelessness or negligence, that is, mainly due to their unsafe behavior, iv) some of them continue to work despite the seriousness of their accident, so this situation is not reflected in any records, v) they generally find the OSH training they have received insufficient and superficial, vi) they admit their own faults, but emphasize the obligations that businesses should take in preventing occupational accidents.

It is known that 97-98% of work accidents can be prevented. Ensuring the occupational safety and health of employees is an obligation that must be fulfilled by the employer. Among these obligations, to

evaluate occupational risks, to work to prevent these risks, to provide training and information, to provide the necessary equipment, to work to improve the current situation, to monitor whether OHS measures are complied with, to comply with OSH in the duties assigned to the employee based on suitability, etc. are included. However, in less hazardous workplaces with less than 50 employees, the full enactment of the law was delayed by 1 July 2020. Considering that the vast majority of tourism enterprises are in the less dangerous group with less than 50 employees; It is possible that the importance of OSH practices for many tourism businesses has not been understood. Therefore, from now on, businesses should attach importance to OSH and take an approach to prevent work accidents without incident. In this study, the way to do this; i) first of all, determining what kind of services are offered by the enterprises and what are the common occupational accidents (and occupational diseases – which are excluded from the scope of this research) in these services, ii) determining the risks related to the work done and eliminating or at least minimizing these risks, and iii) supporting individual and organizational efforts to create a safe work environment can be summarized as taking measures to reduce it.

Giriş

“Antalya'nın ... ilçesinde bulunan 5 yıldızlı ... Hotel'in çalışanı M.G., tesisin bodrum katında biriken suyu tahliye ederken elektrik akımına kapılarak hayatını kaybetti. M.G. iki çocuk babasıydı.” 20 Ağustos 2018 (Turizm Güncel)

Yaşama hakkı evrensel bir haktır (BM İnsan Hakları Bildirgesi, m.3). Sağlıklı ve güvenli bir iş ve iş ortamı ise her çalışanın hakkıdır (WHO, 2008). Bütün çalışanları ilgilendiren, çalışma yaşamının temel unsurlarından olan (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği [TMMOB], 2018) iş sağlığı ve güvenliği (İSG) uygulamaları, iş kazalarının ve meslek hastalıklarının yol açtığı, başta can kaybı olmak üzere, çeşitli fiziksel ve ekonomik zararların önüne geçmek için ortaya çıkmış; zaman içerisinde çalışanların fiziksel, zihinsel ve sosyal açıdan sağlıklı olmaları için yapılan çalışmalara dönüşmüştür.

İş kazası, işle ilgili faaliyetler esnasında çalışanı fiziksel ya da ruhsal olarak zarara uğratan belirli bir olayı ifade etmektedir. 1900'lerin başlarında, özellikle endüstrisi gelişmiş ülkelerde oldukça yaygın ve ölümcül olarak seyreden iş kazaları, aradan geçen zaman içerisinde büyük ölçüde azalmakla birlikte kayda değer bir sorun olmaya devam etmektedir (Hofmann, Burke ve Zohar, 2017). Geçmişte endüstriyel kazaların çoğunlukla teknolojik sorunlardan kaynaklandığı raporlanmakta ve insan unsuru ihmal edilmekteyken; son yıllarda, özellikle de teknolojik hataların azaltılmasıyla, insan unsurunun rolü ön plana çıkmıştır (Gordon, 1998). Öte yandan bu durum, insan davranışlarının bağlamından bağımsız olmadığı gerçeğini değiştirmez. Campbell Enstitüsü'nün araştırmasına göre insan faktörü, ağır ve ölümcül iş kazalarına yalnızca %9'luk katkı yapmaktadır (İOSH, 2019).

Dünya genelinde günlük olarak yaşanan bir milyon civarındaki işe bağlı kaza ve hastalıkların ekonomik bedeli, GSMH'nin %4'ünü oluşturmaktadır; her yıl dünya gelirinin 1,2 trilyon doları yitirilmektedir (Kalkan ve Kalkan, 2016). Türkiye'de ise iş sağlığı ve güvenliğine bağlı kayıpların bedeli 4 milyar liradır (Dinç, 2016). Elbette ekonomik bedellerin yanı sıra psikolojik ve toplumsal bedeller de ödenmektedir. Her gün küresel olarak yaklaşık bin çalışanın iş kazalarından dolayı hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir, ki bu rakam, işe bağlı hastalıklarla birleştiğinde tüm dünyadaki ölümlerin %5-7'sini oluşturmaktadır (ILO, 2019). Otel endüstrisinde iş kazaları; ölümlü kazalarda ilk sıralarda yer alan inşaat ve imalat gibi endüstrilere kıyasla daha düşük (Kuo, Cheng, Chang ve Ying, 2020) olmakla birlikte konaklama ve yiyecek-içecek faaliyetleri, bilhassa ölümcül olmayan iş kazalarında ilk onda yer alarak pek çok sektörü geride bırakmaktadır (Bureau of Labor Statistics, 2019; Eurostat, 2019a). Otel çalışanlarının geçirdikleri iş kazaları gerek oransal olarak gerekse şiddeti itibarıyla pek çok hizmet sektörü çalışanınınkinden daha fazladır (Buchanan vd., 2010).

Otel işletmelerinin, yirmi dört saat süresince konukların olası ihtiyaçlarını karşılamak üzere faaliyet göstermesi nedeniyle pek çok otel çalışanı için vardiyalı çalışmak kaçınılmazdır (Kuo vd., 2020). Vardiyalı çalışmanın yanı sıra çok çeşitli görev ve işlerin aynı çatı altında yapıyor olması da riskleri farklılaştırarak İSG çalışmalarını zorlaştırmaktadır (EU-OSHA, 2008a). Sektörün iş kazalarını artırma olasılığı yüksek diğer yapısal özellikleri şu şekilde özetlenebilir: Zor ve düzensiz çalışma şartları, alışılmadık çalışma şekilleri, nispeten düşük ödeme düzeyi, iş istikrarının yetersizliği, vb. (EU-OSHA, 2004). Beşerî münasebetlerin yoğunluğu, uzun ve yorucu çalışma saatleri ile birleştiğinde, ortaya çıkan stresin de etkisiyle çalışanlarda verimliliğin ve performansın düşmesine, moral bozukluğuna, yorgunluğa, dalgınlığa sebebiyet vermekte (Özer, Tüzüncan ve Köse, 2013; Ambardar, 2015) ve iş kazası olasılığını artırmaktadır.

Büyük çoğunluğunu KOBİ'lerin oluşturduğu ve az tehlikeli kategoride yer aldığından dolayı çok fazla yükümlülüğü bulunmayan otel işletmelerinde iş kazalarının özellikle son yıllarda katlanarak artması, konaklama sektörünü iş kazaları açısından özellikle dikkate alınması ve araştırılması gereken bir noktaya getirmiştir. Çalışanlara farkındalık kazandırma bakımından önemli geri bildirimler sağlayan (Gordon, 1998), özellikle insan faktöründen kaynaklı iş kazalarına ilişkin istatistiklerden ve görgül çalışmalardan elde edilecek olan veriler son derece değerlidir. Dolayısıyla sektörel bazda çalışan görüşleri alınarak iş kazası araştırmalarının yapılması ve nedenlerinin irdelenmesi önem arz etmektedir.

Otellerde meydana gelen kazaların özelliklerinin ve bilhassa nedenlerinin bilinmesi, önlem alınması açısından önemli bir adım olacaktır. Bu gerçekten hareketle, bu çalışmada otel çalışanlarının geçirdikleri iş kazalarının değerlendirilmesi yoluyla çalışanlara, işletmelere ve araştırmacılara veri sağlanarak iş kazalarının önlenmesine katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Kavramsal çerçeve

İş kazası

İşyerinde veya işin yürütümü nedeniyle meydana gelen, ölüme sebebiyet veren veya vücut bütünlüğünü ruhen veya bedenen engelli hâle getiren herhangi bir olay, iş kazası (İK) olarak tanımlanmaktadır (6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, m.3). Bu tanım biraz daha detaylandırılacak olursa; çalışanın “işyerinde bulunduğu sırada; işveren tarafından yürütülmekte olan iş nedeniyle; görevli olarak işyeri dışında başka bir yere gönderilmesi nedeniyle; emziren kadın çalışanın, iş mevzuatı gereğince çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda; işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere gidiş geliş sırasında meydana gelen ve çalışana hemen veya sonradan bedenen ya da ruhen özre uğratan olaylar”, iş kazası olarak kabul edilmektedir (5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, m.13).

İş kazalarının sınıflandırılması

İş kazaları birkaç farklı şekilde sınıflandırılabilir: (i) kazanın ağırlığına göre, (ii) kazanın türüne göre ve (iii) yaralanmanın türüne göre. Sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesi için öncelikle geçirilen kazanın ciddi bir kaza olup olmadığının belirlenmesi gerekir. İş kazaları *ağırlığına göre* ölümcül olmayan/hafif, ağır ve ölümcül iş kazaları olmak üzere üçe ayrılabilir. *Hafif kaza*, iş yerinde meydana gelen, çalışanın hayatta kaldığı ve dört güne kadar iş kaybıyla sonuçlanan kazayı; *ağır kaza*, üç günden fazla iş kaybıyla sonuçlanan kazayı; *ölümcül kaza* ise iş yerinde meydana gelen ve çalışanın bir yıl içerisinde ölümüyle sonuçlanan kazayı ifade etmektedir (Eurostat, 2018, 2019b).

İş kazaları, çalışanın ne tür bir kazaya maruz kaldığına göre, diğer bir deyişle *kazanın türüne* göre de sınıflandırılabilir: “Düşme/incinme, parça/malzeme düşmesi, göze yabancı cisim kaçması, yanma, makinelerden kaynaklı kazalar, el aletlerinden kaynaklı kazalar, elektrik kazaları, ezilme/sıkışma, patlamalar, zararlı/tehlikeli maddelere değme” sonucu oluşan kazalar, vb. (TMMOB, 2018). Bununla birlikte, AB ve Türkiye’deki istatistiklerde kullanılan sınıflandırmada; “yaralar ve yüzeysel yaralanmalar, çıkıklar, burkulmalar ve incinmeler, beyin sarsıntısı ve iç yaralanmalar, kemik kırıkları, yanıklar, kaynar su ile kavrulma ve donmalar, şok, birden fazla sayıda yaralanmalar, zehirlenme ve enfeksiyonlar, travma sonucu organ kaybı (bedenin bir parçasının kaybı), suda boğulma ve nefesin kesilmesi, aşırı ısı, ışık ve radyasyon etkileri, ses, titreşim ve basınç etkileri” gibi başlıklar yer almaktadır (Bkz. Eurostat ve TÜİK istatistikleri). Buchahan vd.’nin (2010) çalışmalarında yaptıkları sınıflandırma temelinde; bu çalışmada *kaza türleri* kas-iskelet sistemi (KİS /MSD) kaynaklı, akut travma kaynaklı ve diğer olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır. *Akut travma*; düşme, çarpma, kayma, yanma, kesme, vb. kaynaklı ve hatta trafik kazası benzeri her tür ani yaralanmaları kapsamaktadır. *Kas-iskelet sistemi* kaynaklı iş kazaları ise yukarıda sıralanan akut travmaya yol açabilecek faktörler dışında kasları, sinirleri, tendonları, eklemleri, kıkırdakları vb. bölgeleri ani olarak etkileyebilecek kazalarla birlikte vücudun sırt ve tüm diğer bölgelerinde meydana gelebilecek ağrı, incinme ve burkulmaları içermektedir. KİS’e bağlı iş kazalarının temelinde genellikle turizm faaliyetlerinin emek-yoğun yapısı yer almaktadır (Gan ve Quah, 2015).

Öte yandan iş kazalarını, *yaralanmanın türüne* göre, diğer bir ifadeyle yaralanmanın vücudun neresinde olduğuna bağlı olarak da sınıflandırmak mümkündür: “Kafada meydana gelen belirtilmemiş alanlar; boyun, boyundaki omurilik ve omur dahil; sırt, sırttaki omurilik ve omur dahil; gövde ve organlar; kollar; bacaklar; tüm beden ve çeşitli bölgeler” (Bkz. Eurostat ve TÜİK). Bu çalışma kapsamında yaralanmanın türü; SGK’nın iş kazası raporları doğrultusunda kafa, kol, bacak ve omurga olarak ele alınmıştır.

İş kazalarının nedenleri

İş kazalarının ortaya çıkmasında pek çok etken söz konusu olmakla birlikte, bu etkenlerin genellikle bireysel veya örgütsel kaynaklı olduğu, diğer bir deyişle bireyin fiziksel, psikolojik, sosyal vb. özelliklerinden ve/veya çalışma ortamındaki fiziksel, kimyasal, sosyal, psikolojik, örgütsel, yönetsel

unsurlardan meydana geldiği bilinmektedir. İş kazalarına yol açabilen olağandışı durumlar haricinde, yukarıda bahsedilen nedenler (i) güvensiz davranış ve (ii) güvensiz durum (ortam) kaynaklı olarak iki başlıkta ele alınabilir (Başağa ve Çelik, 2016; TMMOB, 2018). İş ortamının bir parçası olan ve ortam kaynaklı her tür unsurdan etkilenen çalışan, (güvensiz) davranışları nedeniyle yıllardır iş kazalarının büyük bölümünden sorumlu tutulsa da (Esin, 2007) yirmi yıldan uzun süredir yapılan çalışmalar, ağır ve/veya ölümcül kazaların temelinde bireysel değil örgütsel faktörlerin bulunduğunu göstermektedir (İOSH, 2019). Dolayısıyla güvensiz davranışlardan kaynaklı olduğu düşünülen bir iş kazası, güvensiz ortamın ve kültürün şekillendirdiği bir kaza olabilir.

TMMOB'un raporunda "bilinçsizlik, dalgınlık, dikkatsizlik, koruyucu aparatların çıkartılması, tehlikeli hızda çalışmak, görevi dışında iş yapmak, iş disiplinine uymamak, işe uygun makine ve alet kullanmamak, yetkisiz ve izinsiz olarak tehlikeli bölgede bulunmak, kişisel koruyucuları kullanmamak, ehliyetsiz ve tehlikeli hızda araç kullanmak vb." doğrudan çalışan kaynaklı unsurlar güvensiz davranışlar; "koruyucusu bulunmayan makine ve tezgâhlar, güvensiz çalışma yöntemi, güvensiz ve sağlıksız çevre koşulları, topraklanmamış elektrik makineleri, işe uygun olmayan el aletleri, kontrol ve testleri yapılmamış basınçlı kaplar/kaldırma makineleri, tehlikeli yükseklikte istifleme, kapatılmamış boşluklar, işyeri düzensizliği vb." doğrudan ortam ve güvenlik kültürü kaynaklı unsurlar güvensiz durumlar olarak ele alınmaktadır. Bu çalışma kapsamında iş kazası nedenleri, TMMOB tarafından çerçevesi belirlenmiş olan güvensiz davranışlar ve güvensiz ortam olarak ele alınmıştır.

Otellerde iş kazaları

AB'de ekonomik faaliyetlerin sınıflandırılmasında kullanılan NACE Rev.2 kodlarına göre konaklama tesisleri; (i) oteller vb. konaklama yerleri, (ii) tatil ve diğer kısa süreli konaklama yerleri, (iii) kamp alanları, motorlu karavan ve karavan tipi treyler park hizmetleri ile (iv) diğer konaklama yerleri olarak ayrılmaktadır (Eurostat, 2019c). Misafirlerin konaklama, yeme-içme, eğlenme gibi çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan oteller, büyüklüklerine ve yapısına göre ön büro, kat hizmetleri (KH), yiyecek ve içecek hizmetleri (YİH), teknik servis (TS), finans, muhasebe, vb. bölümleri bünyesinde bulundurmaktadır. Konaklama sektöründe 18 bin civarında işletme faaliyet göstermektedir. Bu işletmelerin %99,6'sı 250 kişiden daha az çalışanı olan küçük ve orta büyüklükteki işletmelerden (KOBİ) meydana gelmektedir. KOBİ'lerin büyük çoğunluğunu da (%96) 50 kişiden daha az çalışanı olan küçük işletmeler oluşturmaktadır. Sektörde kayıtlı, sigortalı olarak çalışan 205 bin kişinin yarısından biraz fazlası (%52), çalışan sayısı 50'nin altında olan küçük işletmelerde istihdam edilmektedir ve çalışan her üç kişiden ikisi erkektir (SGK, 2017a).

İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği'ne göre oteller, "az tehlikeli" kategoride yer almaktadır. Ancak sektörün kendine has yapısı nedeni ile çoğu kez içinde yer aldığı bu kategori gerçekçi olmamaktadır (Özer vd., 2013). Yapılan işlerin çeşitliliği, karmaşıklığı, turizmin yapısal sorunları vb. nedenlerden dolayı konaklama ve yiyecek-içecek sektörü, iş sağlığı ve güvenliğine dair istatistiklerde üst sıralarda yer almaktadır (Eurostat, 2009; Eurostat, 2015). Dolayısıyla konaklama sektörü; iş sağlığı ve güvenliği, özellikle de iş kazaları açısından dikkatle incelenmesi gereken bir sektördür. SGK verilerine göre 2017 yılında Türkiye'de gerçekleşen yaklaşık 360 bin iş kazasının %2'si konaklama sektöründe meydana gelirken bu oran 2019 yılında ikiye katlanarak %4'e ulaşmıştır. Ölümlü kazaların oranı azalmakla birlikte aynı yıl yiyecek-içecek hizmeti faaliyetlerinde gerçekleşen iş kazaları, inşaat faaliyetlerini bile geride bırakarak %6'lık kaza oranıyla ilk sıraya yerleşmiştir (SGK, 2019). 2017 yılında konaklama sektöründe iş kazası geçiren sekiz bin civarındaki çalışanın %97'si otel çalışanlarıdır. Her bin ölümlü kazadan dokuzu konaklama sektöründe meydana gelmiştir. Otel çalışanları içerisinde iş kazası geçirme (%67) ve iş kazası sonucunda ölüm (%86) oranları erkek çalışanlarda daha fazladır (SGK, 2017b).

Öte yandan, 2013 yılındaki İşgücü Araştırması sonuçları esas alınarak yapılan bir değerlendirmeye göre ülkemizde turizm sektöründe çalışanların geçirdikleri iş kazalarının sekiz kat daha fazla bildirilmiş olması gerekmektedir (Akkuş ve Çavuş, 2016). Bu değerlendirmeden yola çıkarak konaklama sektörü için bu durumun en az dört kat daha fazla olması gerektiği belirtilebilir. Üstelik ölümlü kazalarda bu oran daha da artmakta; AB ülkelerinde turizm sektöründe meydana gelen ölümlü iş kazalarının %30'u kadar iş kazası tek başına ülkemizde gerçekleşmektedir (Akkuş ve Çavuş, 2016). Gerek ölümlü gerekse

de ağır iş kazaları açısından temel turizm endüstrisi içerisinde ilk sırada yer alan konaklama işletmelerinde (Akkuş, 2016); İSG açısından en riskli alanlar sırasıyla yiyecek-içecek (%49) ve kat hizmetleri (%15) departmanları olarak ifade edilebilir (Yağmurluklu, 2016).

Yöntem

Bu araştırmada; çalışanlar, işletmeler ve ülke yönetimleri açısından fiziksel, psikolojik, sosyal ve ekonomik olumsuzluklara yol açan iş kazaları, otel işletmeleri bağlamında ele alınmıştır. Araştırmanın amacı; otel çalışanlarının geçirdikleri iş kazalarının ve nedenlerinin ortaya çıkarılması yoluyla kazaların önüne geçilebilmesine katkı sağlamaktır. Bu kapsamda genel olarak “otel çalışanlarının nasıl ve ne tür iş kazaları geçirdikleri” sorusuna nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde cevap aranmıştır. Araştırmanın evreni Türkiye’deki konaklama sektörü çalışanlarıdır. Araştırmacı, doğrudan iş kazası geçiren kişilere ulaşmak ve bu kişileri çalışmaya dahil etmek istemesi nedeniyle, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden olan yargısal örneklemeden yararlanmıştır. İSG dersi kapsamında; araştırmacı tarafından önceden hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış formlar, eğitim verilmek suretiyle öğrencilere dağıtılmıştır. 2017 ve 2018 yılları, kasım ve aralık ayları içerisinde, yüz yüze görüşme yoluyla toplanan veriler, içerik analizi ile değerlendirilmiştir.

Formda yer alan *sorular*; Eurostat ve TÜİK istatistikleri ve ilgili literatür (Buchahan vd., 2010; TMMOB, 2018) doğrultusunda oluşturulmuş olup görüşülen kişilerin İSG eğitimi alıp almadıkları, ne tür iş kazası geçirdikleri, nedenleri, sonuçları, yapılan önleyici faaliyetler ve yapılması gerekenlere ilişkin başlıklardan oluşmaktadır. Her öğrenci, farklı işletmeler ve kişiler olmak şartıyla, çalıştığı/staj yaptığı işletmede iş kazası geçiren bir kişiyi belirlemiş ve o kişiyle görüşmüştür. Ses kayıtlarının transkripti ilgili öğrenciler tarafından yapılmış ve araştırmacı tarafından kontrolü sağlanmıştır. Araştırma kapsamında 2017’de 13 kişi ve 2018’de 10 kişi olmak üzere, toplamda 23 kişiyle yüz yüze görüşme yapılmıştır. Görüşmeler sonucunda elde edilen 23 belgedeki toplam 60 sayfa içerik, MaxQDA 2018 nitel veri analiz programına aktarılmıştır. İçerik analizi yapılırken, öncelikle literatürden yararlanılarak taslak bir kod listesi oluşturulmuş; nihai kod listesi, tüm belgelerin içeriklerinin analiz edilmesi ile şekillendirilmiştir.

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği birkaç aşamada ele alınmıştır: i) Katılımcıların araştırma amacını yansıtacak özellikte ve çeşitlilikte seçilmesi (amaçlı örnekleme) ve bulgular kısmında doğrudan alıntılar ile katılımcıların ifadelerine yer verilmesi (ayrıntılı betimleme) yoluyla dış geçerlik; ii) farklı kişiler tarafından, farklı departmanlardan ve işletmelerden katılımcılar ile görüşülmesi ve görüşmelerden elde edilen bulguların istatistik ve alanyazınla desteklenmesi yoluyla iç geçerlik; iii) kodlayıcılar arası tutarlılığı gösteren kappa değerinin 0.92 bulunmasıyla %80’in üzerinde güvenilirlik sağlanmıştır (Bkz. McHugh, 2012; Yıldırım & Şimşek, 2016).

Araştırma bulguları

İçerik analizinde bulgular iki temel şekilde ortaya konulabilir: Kodlu bölüm temelli ve belge temelli. Kodlu bölüm temelli bulgular, bir kodun ne sıklıkta kodlandığını; belge temelli bulgular ise (tek bir katılımcıyı ifade eden) bir belgede herhangi bir kodun bulunup bulunmadığını göstermektedir. Bu çalışma kapsamında yer alan bulgular, aynı kategori altındaki kodlar sadece bir kez sayılacak şekilde, diğer bir deyişle belge temelli olarak paylaşılmıştır. Katılımcıların verdikleri ifadeler çözümlenerek oluşturulan kodlar ve kategoriler, bulgular kısmında belge temelli olarak, sayıları parantez içerisinde verilmek suretiyle paylaşılmıştır. Bir kategori altında birden fazla değerlendirme yapılması (dolayısıyla farklı kodlanması) nedeniyle parantez içerisindeki rakamlar ile tablolarda verilen toplamlar farklılık gösterebilmektedir.

Betimleyici bulgular

Çoğunluğunu YİH departmanı çalışanlarının oluşturduğu katılımcıların 19’u erkek, dördü kadındır (Tablo 1). Katılımcıların çalıştıkları oteller, genellikle Ege bölgesinde ve sahillerde yoğunlaşmaktadır. İzmir’den yedi, Muğla ve Aydın’dan dörder, Antalya’dan üç, Çanakkale’den iki, İstanbul, Ankara ve Manisa’dan birer otel çalışanı ile görüşülmüştür.

Tablo 1: Katılımcıların profili

Katılımcı	Cinsiyet	Çalışılan Birim	Katılımcı	Cinsiyet	Çalışılan Birim
K1	Erkek	Resepsiyon	K13	Kadın	Resepsiyon
K2	Erkek	Mutfak	K14	Erkek	Mutfak
K3	Erkek	Mutfak	K15	Erkek	Servis
K4	Erkek	Resepsiyon	K16	Erkek	Teknik Servis
K5	Kadın	Kat hizmetleri	K17	Erkek	Servis
K6	Erkek	Servis	K18	Erkek	Mutfak
K7	Erkek	Servis	K19	Erkek	Belboy
K8	Erkek	Mutfak	K20	Kadın	Kat hizmetleri
K9	Erkek	Mutfak	K21	Erkek	Servis
K10	Erkek	Teknik Servis	K22	Erkek	Çamaşırhane
K11	Erkek	Servis	K23	Kadın	Mutfak
K12	Erkek	Servis			

İş kazaları

İçerik analizi neticesinde “İK” teması altında İK türü, yaralanmanın türü, nedeni ve sonucu olmak üzere dört ayrı kategori ile bunlara bağlı alt kodlar ortaya çıkarılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2: İçerik analizi sonucunda elde edilen kod, kategori ve temalar

Tema	Kategori	Kod
İş kazaları	İK türü	Akut travma KİS
	Yaralanmanın türü	Kol Bacak Omurga Kafa
	İK nedeni	Güvensiz davranışlar Güvensiz ortam
	İK sonucu	İşe devam İzin/rapor Yeterli
İSG	Eğitim	Yeterli değil
	Önleyici çalışmalar	Koruyucu malzeme sağlanması Değerlendirme yapma Geri bildirimleri teşvik Risk değerlendirmesi yapma Diğer
	Yükümlülükler	Çalışanların yükümlülükleri İşyerinin yükümlülükleri
		Devletin yükümlülükleri

İş kazasının türü

Gerçekleşen iş kazalarının büyük çoğunluğu yiyecek-içecek çalışanları tarafından dile getirilmiştir (Tablo 3). Bu bölüm çalışanlarını sırasıyla kat hizmetleri (3), ön büro (3) ve teknik servis (2) çalışanları izlemektedir. *Akut travma* kaynaklı iş kazaları düşme/devrilme (12), çarpma/çarpılma (3), kesme (3), yanma (2) ve elektrik çarpması (1); *KİS* kaynaklı iş kazaları ise incinme (1) olarak kodlanmıştır.

Düşme/devrilme başlığı altında; kaygan zeminde düşme (6), üstüne cisim düşmesi/devrilmesi (4) ve yüksekten düşme (2) olarak üç ayrı kod tespit edilmiştir. Düşme nedenleri arasında ilk sırada gelen

kaygan zeminde düşmeye en fazla maruz kalınan departmanlar yiyecek-içecek (4), kat hizmetleri (1) ve ön bürodur (1). Kayarak düşme nedenlerini katılımcıların tamamı, silinen zeminin ıslak bırakılması veya zeminde ıslaklık/su birikintisi olması olarak açıklamışlardır.

“2013 senesinde Ankara ...’ta çamaşırhanenin temizliği sırasında yerler ıslak ve kaygandı bu yüzden kaydım ve dizlerimin üstüne düştüm.” (K22, erkek, çamaşırhane, kaygan zeminde düşme, bir hafta rapor)

Tablo 3: Katılımcıların geçirdikleri iş kazası türü

Çalışılan birim / İK türü	Çamaşırhane	Kat hizmetleri	Mutfak	Önbüro	Servis	Teknik servis	Toplam
Akut travma	1	2	7	2	7	2	21
düşme/devrilme	1	2	3	1	4	1	12
çarpma/çarpılma			1	1	1		3
kesme			2		1		3
yanma			1		1		2
elektrik çarpması						1	1
KİS (MSD)				1			1
incinme				1			1

Üstüne cisim düşmesi/devrilmesine maruz kalanlar sırasıyla mutfak (2), servis (1) ve kat hizmetleri (1) çalışanlarıdır. Bu kod altında doğrama tahtasının, bira fiçisinin (ayağa) düşmesi; otelin ışıklandırma sisteminin (omuz) düşmesi gibi alt kodlar yer almaktadır. *Yüksekten düşme*, yalnızca kat hizmetleri (1) ve teknik servis (1) çalışanı katılımcılar tarafından ifade edilmiş ve yüksekteki bir yerin temizliği veya onarımı sırasındaki düşme olarak kodlanmıştır. *Çarpma*, mutfak (1), servis (1), ön büro (1) ve teknik servis (1) çalışanı katılımcılar tarafından dile getirilen bir iş kazası türüdür. Bu kod altındaki ifadeler, kapiya çarpmadan, basınçlı içeceğin çarpmasına veya taşıt çarpmasına kadar çeşitlilik göstermektedir.

“İki yıl önce akşam shifti için işe giderken personellere ait serviste bir kaza geçirdim. Şoför koltuğunun arkasının yanında otuyordum. Ani bir frenle olduğum yerden fırladım ve kafamı dikiz aynasına çarptım. O gün normalde off günümüdü ve İstanbul’daki Havaalanı patlaması olduğu için iş yerine çağrıldık. Bu nedenle işe gitmekteydim.” (K13, kadın, resepsiyon, çarpma /çarpılma-servis aracının kaza yapması, iki gün rapor)

Kesme ve yanma, yalnızca yiyecek-içecek çalışanlarının dile getirdiği bir iş kazası türüdür; yiyecek hazırlığı yaparken/çöp atarken ve kaynar yağ/su kaynaklı olarak kodlanmıştır.

“Çalışmaya ilk başladığım zamanlardı. Mutfakta çalışıyordum, sıcak bar kısmında. Yağda kızarmış tavukları grilden alırken yağ sıçradı koluma. O gün çalışamayacak hale geldim ve ertesi gün de çalışamadım.” (K8, erkek, mutfak, yanma, iki gün rapor)

Elektrik çarpması, elektrik panosundaki akıma yakalanma; *incinme* ise ağır taşınmasından kaynaklı ani bel incinmesi dolayısıyla yaşanmıştır.

“Çalıştığımız ortam genelde elektrikle alakalı olduğu için, gerçi risk taşımayan otel sektörü olsa da tabii ki olabiliyor. ... Otel’de elektrik panosunda çarpıldım. Genelde sebebi dikkatsizlik oluyor. Üç ile yedi gün arası çalışamamazlık oldu. Daha öncesinde de yaşadık bu durumu.” (K10, erkek, teknik servis, elektrik çarpması, bir hafta rapor)

Yaralanmanın türü (vücuttaki yeri)

Yaralanmanın türü, geçirilen iş kazası sonucunda yaranın vücudun neresinde meydana geldiğini ifade etmektedir. Bu bölümdeki alt kodların oluşturulmasında SGK’nın iş kazası raporlarından

yararlanılmıştır: Kol (8), bacak (6), omurga (6) ve kafa (2) olarak kodlanan bölgeler, sırasıyla en fazla yaralanan vücut bölümleridir (Tablo 4).

Kol bölgesi; el (4), kol (3) ve omuz (1) olmak üzere üç ayrı ifade ile kodlanmıştır. En çok yiyecek-içecek (7) çalışanlarının yaşadığı bu yaralanmalar, yürütülen iş esnasında elini kullanılan araç-gerece kaptırma, düşme sonucu eline cam batması, çarpma sonucu kolunu kırma, omzuna bir şey düşmesi vb. kaynaklıdır.

“... Otel’de, haziran ayının 15’i, saat 08:15 civarında... otelin ışıklandırma sisteminin cam kapakçığı herhangi bir müdahale olmadan sol omzuma düştü. ... Geçirdiğim iş kazası, otelin teknik servisinin, otelin bakım ve onarım işlerini yeterli sıklıkla yapmadığı ve gözden kaçırmaması sebebiyle meydana gelmiştir.” (K2, erkek, mutfak, üstüne düşme /devrilme, işe devam)

Tablo 4: Yaralanmanın türü

Çalışılan birim/ Yara türü	Çamaşırhane	Kat hizmetleri	Mutfak	Önbüro	Servis	Teknik servis	Toplam
Kol			5	1	2		8
Bacak	1	1	1		3		6
Omurga		1	1	1	1	2	6
Kafa				1	1		2

Bacak bölgesi; ayak (4), bacak (1) ve diz (1) olarak kodlanmıştır. En çok yiyecek-içecek (4) ve kat hizmetleri (2) çalışanlarının yaşadığı yaralanmalar, genellikle ağır malzeme/ekipmanı ayağa düşürme veya düşme kaynaklıdır. Kafa bölgesi kafa, yüz ve göz olarak üç alt koda ayrılmıştır. En fazla servis (2) ve ön büro çalışanlarının başına gelen bu yaralanmalar, yüz bölümüne basınçlı sıvının gelmesi ve servis aracının kaza yapması sonucu oluşan kafa travması kaynaklıdır. Bel ve sırt bölgesiyle ilişkili olan omurga kodu altındaki yaralanmalar düşmeden kaynaklıdır ve neredeyse tüm departmanlarda eşit dağılım göstermektedir.

İş kazasının nedeni

İş kazaları; genellikle güvensiz davranış veya güvensiz ortam kaynaklı olarak, diğer bir deyişle çalışan ve ortam kaynaklı olmak üzere temelde iki nedenden kaynaklanmaktadır. Çalışma kapsamında iş kazalarının nedenleri; güvensiz davranışlar (14) ve güvensiz ortam (8) kaynaklı olmak üzere iki ayrı kod altında analiz edilmiştir. Görüşme sırasında kendisinin veya çalışma arkadaşlarının *güvensiz davranışlarından* dolayı iş kazası geçirdiğini belirten katılımcılar sırasıyla yiyecek-içecek (9), kat hizmetleri (2), teknik servis (2) ve ön büro (1) çalışanlarıdır (Tablo 5).

Tablo 5: Katılımcıların iş kazası geçirme nedeni

Çalışılan birim / İK nedeni	Çamaşırhane	Kat hizmetleri	Mutfak	Önbüro	Servis	Teknik servis	Toplam
Güvensiz davranışlar	1	1	5	1	4	2	14
<i>istemsiz kusur</i>		1	3	1	3	1	9
<i>dikkatsizlik</i>		1	3	1	1	1	7
<i>ihmal</i>	1		3		1		5
Güvensiz ortam		1	2	1	3	1	8
<i>organizasyon kaynaklı</i>			2	1	3	1	7
<i>işin (tehlikeli) yapısından kaynaklı</i>		1					1

Güvensiz davranışlar, Esin'in (2007) belirttiği beş davranış grubunun değerlendirilmesi sonrasında i) (eğitim, deneyim, vb. eksikliğinden kaynaklı) istemsiz kusur, ii) dikkatsizlik ve iii) (kolayına kaçma ve kurallara uymama birleştirilerek) ihmal olarak kodlanmıştır. Katılımcıların ifadesine göre güvensiz davranışlar en çok istemsiz kusur (9), dikkatsizlik (7) ve ihmal (5) kaynaklıdır. *İstemsiz kusur* acele etme (5), fazla/ağır malzeme taşıma (5), tecrübesizlik (2), bilinçsizlik (1) ve düşüncesizlik (1) kaynaklıdır. Bu kod altındaki ifadeler incelendiğinde katılımcıların tecrübesizliklerinin ve/veya işin telaşı sırasındaki kavrayış eksikliğinin, kusurlu davranışları üzerinde etkili olabileceği anlaşılmaktadır.

“... servisin biteceği esnada çok aceleyle hareket ediyordum bu sırada da birçok malzemeyi elime almıştım doğrama tahtası sol baş parmağıma düştü.” (K23, kadın, mutfak, üstüne düşme / devrilme, üç gün rapor)

“O dönemde stajyer olarak çalıştığım için aslında benim tek başıma yapmamam gereken bir şeydi o fiçiyi tek başıma taşımamak...” (K7, erkek, servis, üstüne düşme/devrilme, işe devam)

“İlk turizme başladığım dönemlerde suntaayı ağır olduğu için ayağımın üzerine düşürdüm. Elimden kaymıştı.” (K5, kadın, kat hizmetleri, üstüne düşme / devrilme, ertesi gün işe devam)

Dikkatsizlik, katılımcıların kendi ifadeleri içerisinde bu kelimenin geçmesi halinde kodlanırken; *ihmal* sözcüğü doğrudan telaffuz edilmemiş olsa dahi koruyucu ekipmanları kullanmama (3) ve makinenin koruma aparatını çıkartma gibi kodlar, bu başlık altında toplanmıştır. İhmal, yiyecek-içecek (4) ve çamaşırhane (1) çalışanı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Katılımcıların ilgili kodlar altında vermiş oldukları yanıtlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

Tabii taşırken benim de yapmış olduğum bir dikkatsizlik ya da hata oldu mutlaka.” (K7, erkek, servis, üstüne düşme/devrilme, işe devam)

“Akşam shiftinde olduğum için biraz dikkatsizdim ve işimi hızlı yapmak istiyordum, o makinenin el tutma aparatı var; benim gibi kaza geçirmeyin diye. Fakat kullanırken çok rahat olmuyor, ben o parçayı çıkardığım için kaza gerçekleşti.” (K14, erkek, mutfak, kesme, üç gün rapor)

“Valla o kadar zaman çalıştım ıslak zemine hep basıyordum. Daha önce düşmemiştim, yani bir şey olmaz diye düşündüm. ... Ama her zaman da diken üstünde çalışamazsın yani yer ıslak diye geçmemezlik yapsaydım ordan, her seferinde dolanacaktım. Yoruyor insanı böyle şeyler, geç gitsin ya diyorsun.” (K21, erkek, servis, kaygan zeminde düşme, bir hafta rapor)

“... kapının önünde beklemeye başladım. Ardından dört kişilik bir aile geldi. Ben de yanlarına gidip bavullarını bagajdan indirdim ve arabalarını park ettim. O ara tek belboy ve vale olarak çalıştığım için bu görevlerin hepsini ben yapıyordum. Sonrasında kapının önünde duran bavulların yanına gittim, bavullar çok fazla olmadığı için belboy arabasını kullanmadan taşımaya kadar verdim bavulları ve hepsini elime aldım. Misafirler beklediği için hızlı hareket etmeye çalışıyordum, sonra tam hareket etmeye başladım ki kaygan zemin yüzünden bavullarla birlikte yere, sağ kolumun üzerine düştüm. Kaygan zemin olduğunu fark edemedim çünkü acele ediyordum ve ben arabayı park ederken olayın yaşandığı zemini silip ıslak bırakan görevli herhangi bir ıslak zemin levhası koymamıştı dolayısıyla ben de ekstra bir dikkat etmedim ve kayıp düştüm.” (K19, erkek, belboy, kaygan zeminde düşme, iki gün rapor)

Güvensiz ortamdan dolayı yaşanan iş kazaları, organizasyon kaynaklı (7) ve işin (tehlikeli) yapısından kaynaklı (1) olmak üzere iki ayrı kod ile kodlanmıştır. İşyerindeki güvensiz ortamdan kaynaklı olarak iş kazası geçirdiğini belirten katılımcılar sırasıyla yiyecek-içecek (5), ön büro (1), kat hizmetleri (1) ve teknik servis çalışanlarıdır. *Organizasyon kaynaklı iş kazaları*; önlem alınmaması (3), bakım-onarımın yeterli sıklıkta yapılmaması (1), çalışan kapasitesiyle orantılı olmayan iş verilmesi (1), koruyucu ekipman sağlanmaması (1) ve yanlış bilgilendirme (1) olarak kodlanmıştır. Bu kapsamda en fazla zeminin kaygan olması dolayısıyla işletme tarafından önlem alınmaması/alınmasının sağlanmaması ile ilgili ifadeler kodlanmıştır.

“... aynı zamanda müdürümün bu işi sadece bana bırakması da otelin hatasıydı. Sonuçta ben o zamanlar ufak tefek çelimsiz biriydim ve onu taşıyamayacağım belliydi.” (K7, erkek, servis, üstüne düşme/devrilme, işe devam)

“... benim ihmalden kaynaklandı ama iş yerinin bize tahsis ettiği terlik çelik burunlu iş ayakkabısı olmadığı için ayak baş parmağım ezildi. Eğer buna dikkat etselerdi bu tarz bir problem yaşamayacaktım.” (K23, kadın, mutfak, üstüne düşme / devrilme, üç gün rapor)

İşin (tehlikeli) yapısından kaynaklı kaza nedeni içerisinde; avize ve klima temizlikleri sırasında sürekli yukarı bakmak zorunda kaldığı için başının dönmesi sonucunda iş kazası geçirdiğini belirten çalışanın ifadesi yer almıştır:

“Klima ve avizelerin tozunu almaya çıktığım vakit aşağı inerken sürekli yukarı baktığımdan dolayı başım döndü ve merdivenden düştüm. Bunun sonucunda iki gün işe gelemedim.” (K20, kadın, kat hizmetleri, yüksekte düşme, iki gün rapor)

İş kazasının sonucu

Yaşadıkları iş kazası neticesinde katılımcıların büyük çoğunluğu (18) işe izinli veya raporlu olarak ara verirken; iki çalışan işe devam etmek zorunda bırakıldığını ifade etmiştir:

“Hayır izin verilmedi. Önce pansuman yapıldı müdür ve oradaki çalışanlar tarafından. Sonrasında müdür bir terlik vererek misafirlerin önüne çıkmadan arka tarafta, bankette çalışmamı söyledi.” (K7, erkek, servis, üstüne düşme/devrilme, işe devam)

Sadece kaza geçirdiği gün izin alan veya dört güne kadar rapor alan dokuz katılımcı sırasıyla mutfak (4), ön büro (2), kat hizmetleri (2) ve servis (1) çalışanıdır. Üç günden fazla rapor alan, diğer bir deyişle ağır iş kazası geçiren dokuz katılımcı ise servis (5), mutfak (2), teknik servis (2) ve çamaşırhane (1) çalışanıdır. On gün ve üzerinde rapor alan katılımcıların ise tamamı mutfak (2) ve servis (2) olmak üzere yiyecek-içecek çalışanıdır.

“Mutfak bir alt kattaydı. Mutfağa ahşap bir merdivenle iniliyordu ve merdiven ıslak olduğu için belimin, sırtımın üstüne düştüm. Hemen ambulans ile hastaneye kaldırıldım. 10 gün iş görmez raporu aldım. Neden kaynaklandığına gelirse önlem alınmamıştı. Normalde merdivenlere kaydırmaz konulması gerekir ama orada yoktu. Düştüğüm sırada elimde iki tabak vardı ve düştüğüm esnada onlar da kırıldı ve elime battı.” (K6, erkek, servis, kaygan zeminde düşme)

“.. Otel’de mutfak departmanında staj yapıyordum. Salata yapmak için marul doğrarken bir anda işaret parmağımın kemiğe kadar olan kısmını tamamen kestim. Büyük bir parça koptu. Otel yönetimi beni ... Üniversitesi’ne yönlendirdi ve kopan parça mikro cerrahi tarafından dikildi.” (K9, erkek, mutfak, kesme, on beş gün rapor)

İSG

“İSG” teması altında eğitim, önleyici çalışmalar ve yükümlülükler olmak üzere üç ayrı kategori ile bunlara bağlı alt kodlar ortaya çıkarılmıştır (Tablo 2).

İSG eğitimi

Katılımcılara iş kazası geçirmeden önce herhangi bir İSG eğitimi alıp almadıkları sorulmuş, içlerinden yalnızca bir çalışan (K19) almadığını belirtmiştir. Katılımcıların 17’si bu eğitimi işyerinde aldıklarını, altı katılımcı da almaya devam ettiklerini ifade etmiştir. Katılımcılardan biri ise 2014 yılında sertifikasını alarak İSG uzmanı olduğunu aktarmıştır.

“İSG eğitimi aldım, aynı zamanda İSG uzmanıyım. 2014 senesinde sertifikamı aldım. Ama daha önce çalıştığım yerlerde de eğitimimi almıştım haliyle.” (K6, erkek, servis, kaygan zeminde düşme, on gün rapor)

İSG eğitiminin yeterliliğini değerlendiren katılımcıların çoğunluğu (10) eğitimlerin yeterli olmadığını belirtmiştir. Katılımcılar, aldıkları eğitimlerin yeter(siz/li)liğinden bağımsız olarak, verilen İSG

eğitiminin bilinçlendirme (2), farkındalık oluşturma (1), dikkati artırma (1) ve hatırlatma (1) gibi olumlu yönlerini ifade etmiştir.

“Mesai içinde toplantı salonlarından birinde bir saat kadar süren bir eğitim verdiler. Genelde bilinen şeylerdi ama haklarımızı falan öğrendik, bir de ne kadar biliyor olsan da hatırlatılması iyi oluyor bazı şeylerin. Ara ara bu eğitimler oluyor. Hep biliyoruz zaten diye gidiyoruz ama hatırlatılınca daha bir dikkat ediyorsun sanki.” (K21, erkek, servis, kaygan zeminde düşme, bir hafta rapor)

Eğitimin yeterli olduğunu düşünenler sırasıyla mutfak (4), kat hizmetleri (2) ve teknik servis (1) çalışanlarıdır. Aldıkları eğitimin yeterli olduğunu düşünen bazı çalışanların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

"Evet, eğitim aldım. Üç ayda bir alıyorum çünkü giriş-çıkış zamanlarında gerekli oluyor. Ve bu eğitim yeterli oluyor." (K2, erkek, mutfak, üstüne düşme / devrilme, işe devam)

“Çalıştığım hotelde ve daha sonra çalıştığım birçok işyerinde İSG eğitimi aldım. Aldığım eğitimler yeterliydi yeter ki çalışan bu kurallara uysun.” (K16, erkek, teknik servis, yüksekten düşme, altı gün rapor)

“İşyerleri böyle bir şeyi riske atmak istemiyor ve iş güvenliği eğitimiyle ilgili muhtemelen bir yasa da var ve bu yüzden de işyerleri daha çok önemsiyor. Yeterli bir eğitimdi dikkatli bir şekilde dinleyip verimli bir şekilde o eğitimi kullanıyorsanız iş süresince karşınıza çıkıyor ve size fayda sağlıyor.” (K9, erkek, mutfak, kesme, on beş gün rapor)

Eğitimin yeterli olmadığını düşünenler mutfak (3), ön büro (3), servis (3) ve kat hizmetleri (1) çalışanlarıdır. Katılımcılar, eğitimlerin yetersizliğini yüzeysellik (3), teorik olma/yapılan işle ilgili olmama (2), eleman yetersizliğinden dolayı (az) katıl(ama)ma (1) olarak belirtmiştir. Aldıkları eğitimin yeterli olmadığını düşünen bazı çalışanların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

“İşe başladıktan dört ay sonra İSG eğitimi almıştım ama çok yüzeysel ve departmanla ilgili olmadığından, yeterli olduğunu düşünmüyorum. Daha detaylı ve departmana yönelik bir eğitim olabilirdi.” (K18, erkek, mutfak, kaygan zeminde düşme, iki gün rapor)

“İşe başladıktan 2-3 ay sonra iş sağlığı güvenliği eğitimi almıştım fakat şu an pek de hatırlamıyorum. Yeterli olduğunu düşünmüyorum tabii ki çünkü çok yüzeysel şeylerden bahsedilmiş ve üzerinde durulmamıştı.” (K20, kadın, kat hizmetleri, yüksekten düşme, iki gün rapor)

“Her yıl mutlaka kurumsal işletmeler İSG eğitimi verirler. Ben de yaklaşık üç yıldır düzenli olarak senede bir defa bu eğitimlere katılıyorum. Genelde turizm sektörü çalışanları için bu eğitim yüksek sezona başlamadan hemen önce verilir. Ancak ben hiçbir zaman bu eğitimlerin yeterli olduğunu düşünmüyorum. Teorik olarak alanında uzman kişiler bu eğitimlerde katılımcılara teorik olarak bilgiler sunuyor ve yeteri kadar bu önemli hususların üzerine düşülmeden sonlandırılıyor. Anlayacağınız eğitim “sözde eğitim” olarak insan kaynakları raflarındaki yerini alıyor.” (K4, erkek, resepsiyon, incinme, işe devam)

“Fakat çok yetersizdir. Eğitim 20 dakika sürdü çünkü shifttime geri dönmem gerekiyordu. Eleman yetersizliğinden dolayı tam eğitim alamadık.” (K13, kadın, resepsiyon, çarpma /çarpılma - servis aracının kaza yapması, iki gün rapor)

Önleyici çalışmalar ve yükümlülükler

Katılımcıların, iş kazası geçirdikleri otellerde gerçekleştirilen önleyici çalışmalara ilişkin verdikleri bilgiler sonucunda; koruyucu malzeme sağlanması (3), tekrarlanmaması için değerlendirme yapma (3) ramak kala vb. bildirimleri teşvik etme (3), risk değerlendirmesi yapma (2), çalışma alanlarının sürekli kontrolü (1), tamir-bakım (1) ve uyarıcı yazılar konulması (1) kodları oluşturulmuştur.

“Benim olayımdan sonra yerler ne zaman silinse muhakkak ıslak zemin levhası konuldu.” (K19, erkek, belboy, kaygan zeminde düşme, iki gün rapor)

“İş kazaları azalsın veya yanlış durumlardan haber olunması için koridorlarda ramak kala kutuları var. Bir çalışan bir kaza olabileceğini düşündüğü, yaşadığı durumu yazıyor veya olabilecek kaza riskini yazıyor.” (K14, erkek, mutfak, kesme, üç gün rapor)

“Diğer departmanlar derken tabii ki bizde en çok sıklıkla mutfak bölümü biraz riskli oluyor. Orda iş kazaları olabiliyor, bu da en çok bıçak ve yağlı ortam olmasından dolayı ayak kayması ile düşme vakaları olabiliyor. Tabii ki iş kazasından sonraki gerekli değerlendirmeler yapılıyor. Bunlar rapor halinde oluşturuluyor.” (K10, erkek, teknik servis, elektrik çarpması, bir hafta rapor)

Katılımcıların iş kazalarının önüne geçmek için neler yapılması gerektiğine ilişkin yanıtları; işyerinin (18), çalışanların (7) ve devletin (3) yapması gerekenler olmak üzere üç ayrı ifade ile kodlanmıştır (Tablo 6).

Tablo 6: Katılımcıların iş kazalarının önlenmesine ilişkin değerlendirmeleri

Çalışılan birim / Öneriler	Çamaşırhane	Kat hizmetleri	Mutfak	Önbüro	Servis	Teknik servis	Toplam
İşyeri tarafından yapılması gerekenler	1	2	6	2	6	1	18
Çalışanların yapması gerekenler	1		2	2		1	6
Devletin yapması gerekenler		1	1		1		3

İşyerinin yükümlülükleri, bu kategori içerisinde katılımcıların en çok üzerinde durdukları alt başlık olmuştur. Katılımcıların ifade ettiği işyeri yükümlülükleri çoğunlukla hizmet organizasyonuna, diğer bir deyişle güvenli çalışma ortamının oluşturulmasına ilişkindir. Verilen eğitimlerin genellikle yetersiz olduğunu ifade eden katılımcılar; eğitimin, güvenli iş ortamının önemli bir parçası olduğunun farkındadır. Ancak burada sözü edilen eğitim, tekrarlı (3), daha detaylı (2), çalışılan departmana yönelik (2), tüm kademeler için (1) ve tehlike anında ne yapılacağına özellikle anlatılacağı (1) şekilde tasarlanmalıdır.

“İşyerinde yaşanan kazaları ve sağlık sorunlarının önüne geçmek için ilk önce çalışana doğru bir iş güvenliği eğitimi verilmesi kanaatindeyim, çünkü her şey eğitim ile başlıyor ve çalışanların her türlü eylemi bu düşünce çerçevesinde hareket ediyor.” (K16, erkek, teknik servis, yüksekte düşme, altı gün rapor)

“Dediğim gibi eğitimi verip çekilmemesi lazım işyerinin. Tekrar edilmesi işe yarıyor yani, en azından bende yarıyor. Böyle kâğıt üzerinde bir şeyler yapmakla değil de daha çok çalışanın bilinçlenmesi gerekiyor. O da eğitimlerden çok üst ilişkisinde tecrübeli kişinin tecrübesize birinci ağızdan tecrübelerini anlatmasıyla daha sağlam oluyor. Yani ben öyle düşünüyorum.” (K21, erkek, servis, kaygan zeminde düşme, bir hafta rapor)

Katılımcılara göre güvenli çalışma ortamı için işyeri tarafından gerçekleştirilmesi gereken diğer konular önlem (5), risk analizi (4), kontrol (4), işe uygun koruyucu ekipman (3), çalışana değer verme (2), zaman ve personel planlaması (2) olarak tespit edilmiştir.

Dinlenme zamanında dinlenebilecek yerimiz yok. Resepsiyonda sandalye yok. Dinlenme zamanımız yok. Ne zaman vakit bulursak o zaman. Yemekler, beslenme kötü. Genellikle dışarıdan söylüyoruz, düzensiz beslenme kaynaklı sağlık sorunları ve kilo kaybı yaşıyoruz. Bu nedenle fiziken ve psikolojik olarak sağlıklı değiliz. (K13, kadın, resepsiyon, çarpma / çarpılma - servis aracının kaza yapması, iki gün rapor)

“Çalışanlara yönelik yük, baskı azaltılmalı. Çünkü genelde iş kazaları ya aşırı yorgunluktan dalgınlıkla oluyor ya da hızlı iş yapmaya çalışırken dikkatsiz oluyorsun ve iş kazası oluyor.” (K14, erkek, mutfak, kesme, üç gün rapor)

İş kazalarının önlenmesi amacıyla çalışanların daha dikkatli olması (3), tedbirli davranması (2), acele etmemesi (1), ihmalkâr davranmaması (1), daha duyarlı olması (1) ve inisiyatif alması (1) gerektiği belirtilmiştir. İş kazalarının önlenmesi için çalışanların yapma(ma)sı gerekenlerden en fazla bahsedenler mutfak (2) ve ön büro (2) çalışanı katılımcılardır.

“Çalışan personelin de inisiyatif alması gereken anlar olabilir. Mesela kuru temizleme bölümü fiziki olarak ayrı bir bölümdür; kuru temizleme makinesinde solvent perflot isimli, petrole dayanan bir kimyasal kullanılır. Bu da kanser yapar, uçucudur ve bu kuru temizleme makinesini kullanan arkadaş teçhizatını düzgünce kullanmalıdır. Çünkü kapak açıldığında dahi bir miktar solvent salınımı olur. Bununla ilgili uzmanlar rutin kontrollerini yaparlar, değer fazla ise makinada kaçak vardır; yetkili servise haber vermek zorundadır. Bu makinede kokuyu çekmesi için bir bölümünde torba içinde kömür konulur, solventin kokusunu çekmesi için. Eğer koku geçmiyorsa kömür değiştirilir. Hala değişmiyorsa makine kapatılıp haber verilmelidir departman müdürüne. Burda işi durdurmak zorundasınız, bu da sizin inisiyatifinizde. Demek istediğim, risk varsa derhal durdurulmalı ama personeller genelde boş verip işi durdurmaktan korkarlar. İnisiyatif alıp durdurup herhangi bir şüphede dahi bilgi verilmesi gerekir.” (K22, erkek, çamaşırhane, kaygan zeminde düşme, bir hafta rapor)

Katılımcılara göre iş kazalarının önüne geçebilmek için *devletin* yasa koyucu (1) ve denetim sağlayıcı (2) olması gerekmektedir.

“Daha sıkı önlemler alınmalı ve daha çok denetimler yapılmalı. Yoksa işin ucu kaçtı mı kimse sizle ilgilenmiyor. Kaza geçiren siz oluyorsunuz ve asıl zararı siz görüyorsunuz. Devlet tarafından bu kontroller sıklaştırılırsa bence çözüm üretilmiş olur.” (K20, kadın, kat hizmetleri, yüksekte düşme, iki gün rapor)

Sonuç ve öneriler

Bu çalışmada otellerde çalışanların yaşadıkları iş kazalarının neler olduğu, nedenleri ve önlenmesi için neler yapılabileceği sorularına çalışanların bakış açısıyla yanıt aranmıştır. Genellikle sayfiye otellerinde ve yiyecek-içecek departmanı ağırlıklı çalışanların oluşturduğu katılımcıların, i) en çok *düşme* kaynaklı akut travma türü iş kazası geçirdikleri, ii) bu kazalar sırasında en fazla iş esnasında sürekli kullandıkları *kollarının* yaralandığı, iii) istemsiz olarak kendi kusurlu davranışları, dikkatsizlikleri veya ihmalleri nedeniyle, yani ağırlıklı olarak *güvensiz davranışlarından* kaynaklı iş kazaları yaşadıkları, iv) bazılarının, geçirdikleri kazanın ciddiyetine rağmen çalışmaya devam ettikleri, dolayısıyla bu durumun herhangi bir kayda yansımadağı, v) aldıkları İSG *eğitimi* genellikle yetersiz ve yüzeysel buldukları, vi) kendi kusurlarını kabul etmekle birlikte, iş kazalarının önlenmesinde en çok *işletmelerin yapması gereken yükümlülükler*e vurgu yaptıkları tespit edilmiştir.

Buchanan vd.’nin (2010) çalışmalarında otel çalışanları arasında meydana gelen iş kazalarının en fazla akut travma kaynaklı olduğu, bu kazaların KİS kaynaklı kazalardan bir buçuk kat fazla gerçekleştiği ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışma kapsamında görüşülen katılımcıların neredeyse tamamının “iş kazası” denilince öncelikle akıllarına ani gelişen, genellikle çarpma, düşme, vb. kaynaklı iş kazaları geldiği anlaşılmaktadır. Oysa birdenbire olan ve kişiyi fiziksel ve/veya ruhsal olarak sekteye uğratan her tür olay iş kazası olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla KİS kaynaklı iş kazaları bu çalışma kapsamında yeterince temsil ve izah edilememiştir.

TMMOB’un 2012 yılındaki SGK verilerinden derlediği raporunda tüm endüstriler içerisinde en fazla sıkıştırma, ezme, batma ve kesmeler (%26) görüldüğü belirtilmiş; ardından makinelerin sebep olduğu kazalar (%18), düşen cisim kaynaklı kazalar (%15), düşme (%11), taşıt kazaları (%5) ve diğer kaza türleri sıralanmıştır (TMMOB, 2018). Bu rapordan yola çıkarak, düşme kaynaklı kazaların, esasında %26 ile en fazla görülen kazalardan olduğu söylenebilir. Otellerde mutfak, servis ve kat hizmetleri çalışanları için ortak olarak kabul edilen İK risklerinden biri olan düşme (Yağmurluklu, 2016), bu çalışma kapsamında görüşülen tüm bölümlerde en az bir katılımcının maruz kaldığı ve en fazla karşılaşılan iş kazası türüdür. Bununla birlikte, farklı departmanlar için farklı riskler ön plana çıkabilmektedir. Örneğin Yağmurluklu (2016), yiyecek-içecek departmanında iş kazalarına neden olabilecek en riskli durumları sırasıyla yanma/haşlanma, elektrik çarpması, el kesme, düşme ve malzeme düşmesi; kat hizmetlerinde ise malzeme düşmesi, düşme ve yanma olarak belirtmiştir.

Akkuş ve Çavuş’un (2016) AB ülkelerindeki konaklama ve yiyecek-içecek hizmetleri çalışanların geçirdikleri iş kazalarını inceledikleri çalışmalarında yaralanmalar (%36) ilk sırayı almış; ardından

çıkıklar-burkulma ve incinmeler (%20), beyin sarsıntıları (%13), kırıklar (%7), yanıklar (%6) ve diğer yara türleri gelmiştir. Farklı bir sınıflandırma kullanılmış olmakla birlikte, söz konusu araştırmanın sonuçları, bu çalışmanın bulgularıyla paralellik göstermektedir: Yaralanmalar çoğunlukla düşme kaynaklıdır. Dolayısıyla, yukarıda da belirtildiği üzere, *düşme* en fazla dikkati çeken iş kazası türüdür. Ağır lama endüstrisinde, özellikle de mutfaklarda meydana gelen iş kazaları en çok kayma, tökezleme, düşme veya kesme kaynaklıdır ve bunlara genellikle su, yağ veya yemek artıkları sebep olmaktadır (EU-OSHA, 2008b; Dinçer ve Utlu, 2017). İstatistikler de iş kazalarına bağlı düşmelerin %67'sinin kayma ve tökezlemelerden kaynaklandığını; %30'unu ise yüksekten düşmelerin oluşturduğunu göstermektedir (CCOHS, 2018). Bu çalışmada da katılımcılar en fazla kaygan zeminde düşüklerini belirtmişlerdir.

Öte yandan özellikle mutfaklarda yapılan bazı araştırmalarda yukarıda verilen ve kaza türlerini gösteren oranların değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durumun olası nedeni örnekleme dahil edilen otellerin tür, büyüklük, çalışılan zaman, vb. bakımlardan aralarındaki farklılıklar olabilir. Muhakkaktır ki yoğun tatil beldelerindeki büyük ve hareketli mutfaklarda görülen İK türleri ile daha küçük yerleşim yerlerindeki, nispeten sakin mutfaklarda görülenler değişkenlik gösterebilir (Üner ve Ayberk, 2019). Farklı ülkelerdeki mutfaklar ve diğer çalışma alanları için de durum benzerdir; yapısal, hukuki, beşerî pek çok faktörden dolayı meydana gelen iş kazaları oransal olarak farklılık gösterebilmektedir. Örneğin Kenya'da yapılan bir çalışmada düşme/kayma, yanık ve kesikler, mutfak çalışanlarında aynı oranda tespit edilmiştir (Cherono, 2011). Şehir otellerindeki mutfak çalışanları üzerine yapılan bir başka çalışmada ise kesik ve yanma/haşlanma, sırasıyla aşçılar ve bulaşık/temizlik personeli arasında ilk sırada görülen iş kazaları; mutfak çalışanları arasında yaygın olarak rastlanan diğer kaza türleri düşme ve elektrik çarpmasıdır (Şahin ve Erkal, 2010).

Buchanan vd. (2010), otel çalışanları arasında iş kazalarının en fazla üst ekstremitede hasara yol açtığını; sırasıyla sırt ve alt ekstremitenin, diğer yaygın etkilenen vücut bölgeleri olduğunu saptamışlardır. Akkuş ve Çavuş'un (2016) çalışmalarında da AB'deki konaklama ve yiyecek-içecek hizmetlerinde çalışanların geçirdikleri iş kazalarının %49'unun kollarda, %23'ünün bacaklarda, %10'unun ise sırtta meydana geldiği ifade edilmiştir. Bu çalışmada da otel çalışanlarının iş sırasında en fazla kullandıkları uzuvları olması dolayısıyla *kollar*, iş kazasından en fazla etkilenen vücut bölümü olmuş; sırt ve bel bölgesini kapsayan omurga ile bacaklar, iş kazaları sırasında en fazla etkilenen diğer bölgeleri oluşturmuştur.

Bu çalışmada iş kazalarının nedenleri güvensiz davranışlar ve güvensiz ortam olarak çerçevelenmiştir. Çalışanların kendi beyanlarına dayanan araştırma bulgularına göre çalışanların *güvensiz davranışları*, güvensiz çalışma ortamından iki kat daha fazla iş kazası ile sonuçlanmaktadır. Şahin ve Erkal'ın (2010) şehir otellerindeki mutfak çalışanları üzerine yaptıkları çalışmanın bulguları iki grupta toplanacak olursa; literatürle uyumlu olarak, güvensiz davranışlar, %72,1'lik oranla en fazla iş kazası geçirme nedeni olarak güvensiz ortam, %20,4 ile ikinci sırada yer almaktadır². Aynı çalışmada güvensiz davranışlar içerisinde yer alan dikkatsizlik, en büyük iş kazası nedeni olarak tespit edilmiştir. Üner ve Ayberk (2019) de mutfakta gerçekleşen iş kazalarının en büyük nedenlerinin; çalışanların İSG konusundaki bilgi eksikliği ve bu konuya yeterince önem vermemeleri olduğunu belirterek güvensiz davranışlara işaret etmişlerdir.

Bu çalışma kapsamında çalışanın bilgi, eğitim ve deneyim eksikliği, "istemsiz kusur" kodu altında toplanmış ve güvensiz davranış olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan, çalışanın yapacağı iş veya ortam ile ilgili yeterli bilgiye sahip olması, yeterli eğitimi alması ve bu eğitimlerin ve işbaşı uygulamaların takibinin ve denetiminin yapılması, işverenin yükümlülüğündedir. Dolayısıyla aksi hallerin, güvensiz ortam içinde değerlendirilmesi daha doğru olabilir. Çalışanların, bilincinde olmadan "kendi kusurları" olarak ifade ettikleri, aslında işletmelerin işe alım süreciyle başlayan ve orada çalışıldığı sürece devam eden yükümlülüklerinin parçası olan, bu "istemsiz" durumlar da güvensiz ortama eklendiğinde; bu

² Güvensiz davranışlar: dikkatsizlik (%44), koruyucu giysi kullanılmaması (%17.4), araç-gereçle ilgili bilgi yetersizliği (%10.7). Güvensiz durumlar: zeminin kaygan olması (%8.7), araç-gerecin bakımının iyi yapılmaması (%6.8), aydınlatmanın yetersizliği (%2.9), mutfak düzeninin iyi olmaması (%2). "Uykusuzluk", istemsiz kusur, ihmal veya organizasyon kaynaklı olup olmadığı anlaşılamadığından bu iki grup dışında bırakılmıştır.

çalışma kapsamında gerçekleşen iş kazalarının, büyük ölçüde *güvensiz ortamdan* kaynaklandığı söylenebilir. Burada dikkate alınması gereken bir başka husus da -oranlardan bağımsız olarak- çalışan (güvensiz davranış) kaynaklı risklerin, görece daha hafif kazalara dönüşürken; işletme (güvensiz durum/ortam) kaynaklı risklerin daha ağır ve ölümcül sonuçlara yol açması dolayısıyla bireysel, toplumsal ve ekonomik olarak vereceği hasarın büyüklüğüdür.

Eğitim, bu çalışma kapsamında katılımcıların geçirdikleri iş kazalarının olası nedenleri ile ilgili verdikleri cevaplar arasında değildir; dolayısıyla da bu kategori altındaki içerik analizi sonuçlarına yansımamıştır. Buradan yola çıkarak İSG ile ilgili çoğunlukla yüzeysel eğitim alan katılımcıların, geçirmiş oldukları iş kazalarının olası bir nedeni olarak *eğitimi* görmedikleri sonucu çıkarılabilir. Bununla birlikte, kendilerine “yaşanan iş kazalarını önlemek için neler yapılması gerektiği” sorulduğunda eğitim, en çok üzerinde durulan önleyici yaklaşım olarak öne çıkmıştır. Eğitim, Dinçer ve Utlu’nun (2017) restoranlarda İSG üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada da özellikle çalışanlardan (güvensiz davranış) kaynaklı kazaların önüne geçilmesinin en önemli yolu olarak belirtilmiştir.

İSG eğitimi, bu çalışmada çalışanların çoğunluğunun yetersizliğine vurgu yaptığı bir konudur. Bu durumun nedenleri arasında eleman eksikliği nedeniyle eğitimlere katılamama yer almakla birlikte, asıl sorun verilen eğitimlerin yüzeysel kalması ve yapılan işteki riskleri içermemesidir. Güvenliğin özellikle önem taşıdığı işler için çalışanların iş sırasında karşılaşılabilecekleri durumlara özel eğitimler verilmesi gerekir (Hofmann vd., 2017). Öte yandan çalışanların eğitimle ilgili üzerinde durduğu bir başka husus, eğitimin bilhassa farkındalık oluşturma ve hatırlatma yönüyle ilgilidir. Verilen eğitimin derinliği kadar, tekrarlanması da önemlidir. Çalışanların yaptıkları işle ilgili risklerin, bildikleri düşünülse dahi, belirli aralıklarla ve eğitimler yoluyla hatırlatılması, öğrenme ve uygulama sürecinin önemli bir parçasıdır.

İş güvenliği konusunda 100 yılı aşkın süredir yapılan çalışmalar da iş sağlığı güvenliği eğitimi vermenin önemini ortaya koymaktadır (Hofmann vd., 2017). Çalışmalar, özellikle de eğitimin, çalışanın daha aktif olacağı şekilde gerçekleştirilmesi durumunda iş sağlığı güvenliğine ilişkin bilgi ve performansın da o derece yüksek olacağını göstermektedir (Burke, Salvador, Smith-Crowe, Chan-Serafin, Smith ve Sonesh, 2011). Güvensiz davranışların düzeltilmesi, güvensiz ortamın ortadan kaldırılmasından daha zor olsa da eğitim ve bilinçlendirme yoluyla çalışanlarda güvenlik kültürü oluşturulmazsa iş kazalarının önlenmesi mümkün değildir (Dinçer ve Utlu, 2017). Çalışanlara, küçük veya büyük, yaptıkları işin ne kadar önemli ve değerli, üstelik diğer işlerle bağlantılı olduğu gösterilebilirse; iş kazalarının önüne geçmek için önemli bir adım atılmış olur. Bu da ancak eğitimle ve motivasyonla mümkün olabilir. Eğitim sırasında çalışanlara sadece yaptıkları işi nasıl daha iyi ve güvenli yapacaklarının değil, aynı zamanda yaptıkları işin, daha genel olarak da davranışlarının, nasıl birbiriyle bağlantılı olduğunun da anlatılması gerekir.

İş kazalarının %97-98’inin önlenemez olduğu belirtilmektedir (Aytaç, 2011; Kalkan ve Kalkan, 2016). 6331 sayılı kanunda iş kazalarının nasıl önlenmesi gerektiği açık seçik yazılıdır. Çalışanların işle ilgili sağlık ve güvenliklerinin sağlanması, işverence yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüktür (6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, m.4). İşverenlerin kanunda bahsi geçen bu yükümlülükleri arasında mesleki risklerin değerlendirmesini yapmak, bu risklerin önlenmesi için çalışmalar yapmak, eğitim ve bilgi vermek, gerekli araç gereçleri temin etmek, mevcut durumun iyileştirilmesi için çalışmalar yapmak, İSG tedbirlerine uyulup uyulmadığını takip etmek, çalışana verilen görevlerde İSG’ye uygunluğu esas almak, vb. hususlar yer almaktadır. Ancak 50’den az çalışanı olan az tehlikeli işyerlerinde kanunun tam anlamıyla yürürlüğe girmesi 1 Temmuz 2020’yi beklemiştir. Turizm işletmelerinin çok büyük çoğunluğunun 50’nin altında çalışanı bulunan az tehlikeli grupta yer aldığı göz önüne alındığında; İSG uygulamalarının pek çok turizm işletmesi için öneminin anlaşılabilmesi muhtemeldir. Dolayısıyla bundan sonrası için işletmelerin, İSG konusuna önem verip iş kazalarını önlemeden önce yaklaşımını içerisine girmeleri gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında bunun yolu; i) öncelikle işletmeler tarafından ne tür hizmetler sunulduğunun ve sunulan bu hizmetlerdeki yaygın iş kazalarının (ve -bu araştırma kapsamı dışında tutulan- meslek hastalıklarının) neler olduğunun belirlenmesi, ii) yapılan işlerle ilgili risklerin saptanması ve bu riskleri ortadan kaldıracak ya da hiç değilse en aza indirecek tedbirlerin alınması ve iii) güvenli iş ortamının oluşturulması için bireysel ve örgütsel düzeyde çaba sarf edilmesinin desteklenmesi olarak özetlenebilir. İSG uygulamalarına duyulan

ihtiyacın ve bu uygulamaların ne kadar önemli olduğunun farkında olmak, misafirlerin yüzünü güldürmek için çabalayan otel çalışanlarına güvenli ve sağlıklı bir ortam sağlamak için gereklidir (Ambardar ve Raheja, 2017).

Kaynakça

- Akkuş, G. (2016). An analysis of accidents at work in “core” tourism industries. M. Kozak ve N. Kozak (Ed.) *8th World Conference for Graduate Research in Tourism, Hospitality and Leisure* (s. 69-73). Bizim Büro Matbaacılık ve Basımevi.
- Akkuş, G. ve Çavuş, Ö. (2016). Turizm sektöründe iş sağlığı ve güvenliği. B. Filizöz ve A. Kocabacak (Ed.) *6331 sayılı iş sağlığı ve güvenliği kanunu açıklamalı ve sektörel veriler ışığında Türkiye’de iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları* (ss. 128-166). Seçkin Yayıncılık.
- Ambardar, A. (2015). Occupational safety and health of laundry employees in hotel industry. *International Journal of Hospitality & Tourism Systems*, 8(1), 32-39.
- Ambardar, A. ve Raheja, K. (2017). Occupational safety and health of hotel housekeeping employees: a comparative study. *International Journal of Hospitality & Tourism Systems*, 10(2), 22-31.
- Aytaç, S. (2011). İş kazalarını önlemede güvenlik kültürünün önemi. *Türk Metal Dergisi* 147, 30-33.
- Başağa, H. ve Çelik, F. (2016). İnşaat sektöründe iş sağlığı ve güvenliği. B. Filizöz ve A. Kocabacak (Ed.) *6331 sayılı iş sağlığı ve güvenliği kanunu açıklamalı ve sektörel veriler ışığında Türkiye’de iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları* (ss. 103-127). Seçkin Yayıncılık.
- BM İnsan Hakları Bildirgesi. (1948). *İnsan hakları evrensel bildirgesi*. TBMM insan hakları komisyonu. 18 Ocak 2021 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> adresinden erişildi.
- Buchanan, S., Vossen, P., Krause, N., Moriarty, J., Frumin, E., Shimek, J.A.M., Mirer, F., Orris, P. ve Punnet, L. (2010). Occupational injury disparities in the US hotel industry. *American Journal of Industrial Medicine*, 53, 116-125.
- Burke, M., Salvador, R., Smith-Crowe, K., Chan-Serafin, S., Smith, A. ve Sonesh, S. (2011). The dread factor: how hazards and safety training influence learning and performance. *Journal of Applied Psychology*, 96(1), 46-70.
- CCOHS. (2018, Haziran 4). *OSH answers fact sheets*. Canadian centre for occupational health and safety. 18 Ocak 2021 tarihinde https://www.ccohs.ca/oshanswers/safety_haz/falls.html adresinden erişildi.
- Cherono, L. (2011). *Occupational accidents in hotels within Eldoret Town, Kenya: awareness and prevention* [Yüksek lisans tezi], Kenyatta University. 30 Ocak 2021 tarihinde <https://ir-library.ku.ac.ke/bitstream/handle/123456789/3875/Cherono%20%20Lydia.pdf?sequence=3&isAllowed=y> adresinden erişildi.
- Dinç, A. (2016). İş sağlığı ve güvenliği'nin ekonomik yönden analizi. B. Filizöz ve A. Kocabacak (Ed.) *6331 sayılı iş sağlığı ve güvenliği kanunu açıklamalı ve sektörel veriler ışığında Türkiye’de iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları* (ss. 19-41). Seçkin Yayıncılık.
- Dinçer, Ö. ve Utlu, Z. (2017). Restoran sektöründe yaşanan iş kazalarını önlemede iş sağlığı ve güvenliğinin önemi. *Aydın Gastronomy*, 1(2), 41-50.
- Esin, A. (2007). İş kazalarına değişik yaklaşım - davranışsal güvenlik. *Mühendis ve Makina*, 48(567), 3-9.
- EU-OSHA. (2004, Kasım 1). *Safety and health risks in HORECA*. 8 Kasım 2015 tarihinde <https://osha.europa.eu/en/publications/e-fact-22-safety-and-health-risks-horeca/view#:~:text=This%20E%2DFact%20offers%20an,and%20air%20temperature%20and%20quality> adresinden erişildi.
- EU-OSHA. (2008a). *Protecting workers in hotels, restaurants and catering*. 8 Kasım 2015 tarihinde <https://osha.europa.eu/en/publications/report-protecting-workers-hotels-restaurants-and-catering> adresinden erişildi.
- EU-OSHA. (2008b, Ocak 11). *E-facts 23, good practice: accident prevention in HORECA*. 8 Kasım 2015 tarihinde <https://osha.europa.eu/en/publications/e-fact-23-good-practice-accident-prevention-horeca> adresinden erişildi.
- Eurostat. (2009). *8.6% of workers in the EU experienced work-related health problems*. 8 Kasım 2015 tarihinde <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3433488/5283817/KS-SF-09-063-EN.PDF.pdf/10b62d3b-e4dd-403f-b337-af6ffd3de8de?t=1414687593000>, adresinden erişildi.

- Eurostat. (2015). *Accidents at work statistics*. 1 Ağustos 2015 tarihinde https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Accidents_at_work_statistics adresinden erişildi.
- Eurostat. (2018, Eylül 12). *Glossary: non-fatal accident at work*. 18 Ocak 2021 tarihinde https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Non-fatal_accident_at_work adresinden erişildi.
- Eurostat. (2019a, Kasım). *Accidents at work statistics*. 18 Ocak 2021 tarihinde https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Accidents_at_work_statistics#Analysis_by_activity adresinden erişildi.
- Eurostat. (2019b, Mart 6). *Glossary: fatal accident at work*. 18 Ocak 2021 tarihinde https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Fatal_accident_at_work adresinden erişildi.
- Eurostat. (2019c). *Tourism industries - economic analysis*. 18 Ocak 2021 tarihinde https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Tourism_industries_-_economic_analysis adresinden erişildi.
- Gan, J.-E. ve Quah, J.-E. (2015). The relevance of occupational health and safety training in hospitality education: a Malaysian perspective. *Asia-Pacific Journal of Innovation in Hospitality and Tourism*, 4(2), 217-233.
- Gordon, R. (1998). The contribution of human factors to accidents in the offshore oil industry. *Reliability Engineering and System Safety*, 61, 95-108.
- Hofmann, D., Burke, M. ve Zohar, D. (2017). 100 years of occupational safety research: from basic protections and work analysis to a multilevel view of workplace safety and risk. *Journal of Applied Psychology*, 102(3), 375-388.
- ILO. (2019). Safety and health at the heart of the future of work - building on 100 years of experience. 18 Ocak 2021 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_686645.pdf adresinden erişildi.
- İOSH. (2019, Haziran 12). *Elephant in the room*. 18 Ocak 2021 tarihinde <https://www.ioshmagazine.com/elephant-room> adresinden erişildi.
- Kalkan, I., & Kalkan, C. (2016). Gıda sektöründe iş sağlığı ve güvenliği. B. Filizöz ve A. Kocabacak (Ed.) *6331 sayılı iş sağlığı ve güvenliği kanunu açıklamalı ve sektörel veriler ışığında Türkiye'de iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları* (ss. 43-101). Seçkin Yayıncılık.
- Kuo, N., Cheng, Y., Chang, K. ve Ying, W. (2020). Establishing a measurement scale for safety culture in the hotel industry. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 42, 12-28.
- McHugh, M. (2012). Interrater reliability: the kappa statistic. *Biochemia Medica*, 22(3), 276-282.
- Özer, S., Tüzüncan, D. ve Köse, B. (2013). Turizm sektöründe iş kazaları ve meslek hastalıklarına yönelik tespitler ve tedbirler. K. Karamustafa (Ed.) *14. UTK Bildiriler Kitabı* (ss. 1136-1149). Detay Yayıncılık.
- Şahin, H. ve Erkal, S. (2010). Konaklama işletmelerinde çalışan mutfak personelinin iş kazası geçirme durumlarının ve kaza nedenlerinin belirlenmesi. *Sağlık ve Toplum*, 20(2), 40-48.
- SGK. (2017a). *2017 yıllık bölüm 1 işyeri ve sigortalılara ait istatistikler*. 27 Ocak 2021 tarihinde http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari adresinden erişildi.
- SGK. (2017b). *2017 yıllık, bölüm 3-1 iş kazası ve meslek hastalıkları istatistikleri (4a)*. 27 Ocak 2021 tarihinde http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari adresinden erişildi.
- SGK. (2019). *2019 yıllık, bölüm 3-1 iş kazası ve meslek hastalıkları istatistikleri (4a)*. 27 Ocak 2021 tarihinde http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari adresinden erişildi.
- Bureau of Labor Statistics. (2019, Kasım 04). Employer-reported workplace injuries and illnesses - 2019. 19 Ocak 2021 tarihinde <https://www.bls.gov/news.release/pdf/osh.pdf> adresinden erişildi.
- Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB). (2018, Mart). *İşçi sağlığı ve iş güvenliği*. Ankara: Ankamat. 24 Ocak 2021 tarihinde <https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/ISG%20raporu%202018.pdf> adresinden erişildi.

- Turizm Güncel. (2018, Ağustos 20). *Antalya'da 5 yıldızlı bir otel çalışanı daha 'iş kazası' kurbanı*. 18 Ocak 2021 tarihinde <https://turizmguncel.com/haber/antalya'da-5-yildizli-bir-otel-calisani-daha-'is-kazasi'-kurbani-h35260.html> adresinden erişildi.
- Üner, M. ve Ayberk, H. (2019). Düzce ilindeki mutfak çalışanlarının genel bilgileri ile kaza geçirme oranlarının incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 7, 849-860.
- WHO. (2008). XVIII world congress on safety and health at work. 24 Ocak 2021 tarihinde <https://www.who.int/ceh/news/events/seoulconf08.pdf> adresinden erişildi.
- Yağmurluklu, Y. (2016). *Otel işletmelerinde iş sağlığı ve güvenliğinin değerlendirilmesi*. Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Bs.). Seçkin.
- 5510 sayılı sosyal sigortalar ve genel sağlık sigortası kanunu. (2006). T.C. Resmi Gazete, 26200, 16 Haziran 2006.
- 6331 sayılı iş sağlığı ve güvenliği kanunu. (2013). T.C. Resmi Gazete, 28339, 30 Haziran 2012.

Etik kurul onayı

2020 yılı öncesi araştırma verilerinin kullanılması sebebi ile bu araştırma, etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımları ile okul çalışanlarının seyahat kararı ilişkisi: Bursa örneği

The relationship between local food sharing in social media and travel decisions of school staff: The case of Bursa

Gönderim Tarihi / Received: 27.01.2021

Seydi Ahmet ÇETİN¹

Kabul Tarihi / Accepted: 13.07.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.869395>

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisini farklı açılardan incelemektir. Araştırmanın evreni Bursa ili Osmangazi İlçesindeki okul çalışanlarıyla sınırlandırılmıştır. Analize değer 455 anket toplanmıştır. Kullanılan ölçeğin Cronbach α katsayısı 0,877 bulunmuştur. Literatürden elde edilen bilgiler ışığında toplam 9 adet hipotez ve araştırma modeli test edilmiştir. Bu kapsamda farklılıkları incelemeye yönelik One Way ANOVA, Kruskal Wallis -H ve Mann-Whitney U testleri ile araştırma modeline yönelik Multinomial Logistic Regression Analizi kullanılmıştır. Çalışmada, sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisinde yaş, cinsiyet, meslek, eğitim durumu, tatil amaçlı yıllık seyahat sıklığı, aylık gelir ve aylık gelirden tatil için ayrılan miktar açılarından farklılıklar bulunurken, medeni durum ve bakmakla yükümlü olunan kişi sayısına göre farklılık bulunmamıştır. Araştırma modeli sonucunda, kadınların sosyal medya kullanım sıklıkları bir birim artırıldığında sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarını "olumlu" düzeyde artırma olasılığının 3,313 kat artacağı, erkeklerde ise bu olasılığın 2,082 kat olacağı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, Yöresel yemek, Seyahat kararı

ABSTRACT: The aim of this study is to examine the effects of local food sharing on social media on travel decisions from different angles. The universe of the research is limited to the school staff in Osmangazi District of Bursa province. 455 questionnaires that are worth analyzing were collected. The Cronbach α coefficient of the scale used was found to be 0,877. In the light of the information obtained from the literature, a total of 9 hypotheses and research models were tested. In this context, One Way ANOVA, Kruskal Wallis-H and Mann-Whitney U tests were used to examine the differences and Multinomial Logistic Regression Analysis for the research model. In the study, while there were differences in the effect of local food sharing on social media on travel decisions in terms of age, gender, occupation, educational status, annual travel frequency for holiday purposes, monthly income and the amount allocated for vacation, no difference was found according to marital status and the number of dependents. As a result of the research model, it has been determined that when the frequency of social media use of women is increased by one unit, the probability of their local food sharing on social media to increase their travel decisions at a "positive" level will increase by 3,313 times, while this probability for men will be 2,082 times.

Keywords: Social media, Local food, Travel desicion

¹ Dr., Bursa Zübeyde Hanım Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, seydiahmetcetin@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7811-9453>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Social networks are platforms that are the digital form of communication and have users. In these platforms, there is an active effect through communication and interaction through audio, visual and written posts, and a passive effect with sharing viewing. Social media, on the other hand, is the traditional media channels' purpose shifted to the digital environment thanks to the internet. In this context, blogs with online content, microblogs, forums, e-mail groups, instant message services, corporate intranet, extranet, digital newspaper and news sites are examples of social media (Neti, 2011), however, platforms such as facebook, instagram, youtube, and twitter should be considered as social networks rather than social media (Onat ve Alikılıç, 2008).

The understanding that social media is “a suitable environment for rumor marketing and viral marketing which are sub-marketing branches of word of mouth communication” (Kutluk ve Avcıkurt, 2014) and can be used interchangeably in tourism (Tham et al., 2013). The best way to influence potential customers' mind images, travel plans and purchasing or not purchasing decisions is through communication channels on online platforms (virtual discussion, online reviews and feedback platforms such as videos, forums and blogs, etc.) to convey real experiences (Govers and Go, 2009; Kang and Schuett, 2013; Eryılmaz ve Şengül, 2016). It is stated that local food culture is among the most valuable destination attractions (McKercher et al., 2008; Gökdeniz et al., 2015) and that on-site food tastings and production observations are among the reasons for visiting a region (Yüncü, 2010; Gökdeniz et al., 2015) research findings show that people's perceptions of travel can be shaped. A study claiming that there is a relationship between the level of influence of social media in the choice of destination and accommodation and the changes made in vacation plans before the final decision was made (Fotis et al., 2011) found that 50% of the participants were made small and 15% of them great changes in original travel plans due to the content on social media websites. There are also those who argue that the role of local foods in social media in the choice of destination comes after weather conditions, accommodation facilities and social life (Zağralı ve Akbaba, 2015).

Using social media for businesses "to create the identity of the products and services offered, to increase visibility for consumers, to help interactions and associations with similar target market, etc." (Neti, 2011: 9) appears to have a number of goals. From the consumer perspective, “minimizing the risk of making wrong travel decisions” (Boley et al., 2013) is used as the main purpose. From the consumer perspective, “minimizing the risk of making wrong travel decisions” (Boley et al., 2013) is used as the main purpose. When the factors affecting consumer behavior on social media in order to create the infrastructure of marketing activities are examined in detail, it is seen that these factors affect the pre-purchase and post-purchase period in different ways (Mangold and Faulds, 2009; López et al., 2011; Kang and Schuett, 2013; Turgut et al., 2016; Altınay et al., 2017).

Methodology

The present study is a descriptive research as it is tried to reveal the current situation based on the relationship between school staff's local food sharing and travel decisions shared on social media. The research offers quantitative features. The theoretical framework of this research is available in the field literature; application is limited to the province of Bursa. In the study, 455 questionnaires were analyzed and the Cronbach Alpha Reliability Coefficient of the scale was found to be .877. A model including 9 hypotheses and a Multinomial Logistic Regression Analysis was established and these hypotheses and LRA model were tested using IBM SPSS 22. In all analyzes aimed at examining the differences, primarily parametric ones were preferred. When the prerequisites for these tests were not met, nonparametric equivalents of the relevant tests were used. $P = .05$ significance level was used in all analyzes. In the Multinomial Logistic Regression Analysis Model (MNLRA), first the assumptions were tested and then the reporting and interpretation of the results were made gradually.

Findings and discussion

When studies that may be related to the relationship between local foods and travel decision are examined, different findings and approaches regarding demographic variables are encountered (Eryılmaz ve Zengin, 2014; Sarıtaş ve Barutçu, 2016; Şengül ve Türkay, 2016; Türkcan, 2017). In the present study, it was determined that age, gender, occupation, education status, annual travel frequency for vacation, monthly income and the amount allocated for vacation from monthly income, excluding marital status and the number of dependents, showed significant differences in the effect of local food shares on social media on the travel decision. In the present study, when the frequency of social media usage is increased by one unit, the probability of affecting the travel decisions of local food sharing on social media increases on average 3 times for women and 2 times for men. In this respect, the effect of frequency of social media use on travel decisions is quantitatively revealed. The findings of the present study, which aimed to examine the differences, and the LRA findings, are consistent with qualified studies in the literature.

Results and recommendations

The aim of this study, in which the differences between variables are examined and predictions are made using multi-nominal logistic regression analysis, is to investigate the relationship between local food sharing on social media, which is used as a marketing argument, with travel decisions, and to make determinations and suggestions with an application. As a result of the research model, it is suggested that marketing efforts to increase the frequency of social media use of women rather than men will be more effective when it is desired to positively affect travel decisions by sharing local foods on social media in the National Education community. It is thought that tourism marketers will evaluate the above findings and results in market segmentation studies for school employees.

The universe of the research is economy, time etc. due to reasons, it was restricted to school staff in Osmangazi District of Bursa province. This situation should be taken into account in the generalization of the research results. For more generalizable studies, it is recommended to study in a country-wide population. In the research findings aimed at examining the differences, it is seen that the source of difference is mostly from the assistant personnel. In subsequent studies, choosing a sample consisting only of teachers or administrators and increasing the number of independent variables will provide more specific information.

Giriş

Güneli'ye göre (2012), destinasyon temelli turizmin çeşitlendirilmesinde yöresel yiyecek ve içecek alışkanlıkları, destinasyon pazarlamasının bir unsuruna dönüşmüştür. Bir başka deyişle mutfak kültürlerinde doğala dönüşün bir enstrümanı olarak yöresel yiyecekler, turizm pazarlamasında ülkelerin tanıtım ögesi haline gelmiştir. 2018 yılı e-ticaret istatistiklerine göre en yüksek harcama artışının yiyecek alanında (Bayrak, 2018) olması bu alana yönelik reklamları elektronik ortama kaydırmakta, ancak sosyal uzay içinde hedef pazar sorununu da beraberinde getirmektedir. Sosyal uzay içindeki tüm paylaşımların global erişime açık olması, sosyal medya etkileşimlerinin kontrol edilebilirliğinin zorluğu (Constantinides ve Stagno, 2011), bot (sahte) hesaplarca üretilen takipçi, beğeni ve yorumların çokluğu ve yanlış yönlendirmeleri, farklı uygulamalar olsa da bildirimlerin sanal uzaydan kolay silinebilir olmaması gibi durumlar hedef pazar sorunlarına örnek gösterilebilir. Yiyecek içecek harcamalarındaki artış devam etse de bu artışın hangi pazardan kaynaklandığı ya da reklamların hangi hedef kitleye yönelik yapılmasının daha etkili olacağı gibi basit sorunların çözümünde güvenilir veri kaynağı eksikliği bulunduğu düşünülmektedir. Bunun dışında gerek işletmelerin arz sunumu değişiklikleri (yenilenen teknolojiler ve sağlık alanındaki gelişmeler, genç nüfusun hedef kitle olarak görülmesi vb.) gerekse hedef kitledeki satın alma kararı değişiklikleri (her kuşağın kendine has yaşam tarzı, beklentileri, deneyimleri, ekonomik ve politik yaşamışlıklar, ortalama yaşam süresinin artması vb.) gibi dinamik etkenlerin varlığı yapılan değerlendirmelerin tekrarına olan ihtiyacı da ortaya koymaktadır (Sarıtaş ve Barutçu, 2016). Bu ve benzeri durumlar sosyal medya ile ilgili olarak farklı sektör ve gruplar hakkında bilimsel araştırma yapılmasını zorunlu hale getirmektedir. Mevcut çalışma, eğitim ve gelir seviyesi belirli bir standartta olan ve mesleklere yön veren okul çalışanları örneklemini ile sosyal medyada maruz kalınan yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisini araştırmaktadır. Bu sayede okul çalışanlarının seyahat kararı verirken sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarını dikkate alıp almadıkları ortaya çıkarılacaktır. Ayrıca demografik değişkenler açısından katılımcılar arasında yöresel yemek paylaşımlarından kaynaklanan seyahat kararlarında farklılıkların olup olmadığı araştırılarak pazar bölümlendirilmesinde turizm pazarlamacılarına bilimsel veri sağlanmış olunacaktır. Kullanılan sosyal medya ve kullanım sıklığı ile yöresel yemek paylaşımlarından kaynaklanan seyahat kararları ilişkisi ortaya konarak hangi sosyal medya kanalı ile hangi hedef kitleye hitap edilmesi yönünde turizm pazarlamacılarına aydınlatıcı bilgiler sunması hedeflenmektedir. Mevcut çalışmadan elde edilen bulgu ve sonuçlar, oldukça büyük bir nüfus grubuna sahip okul çalışanlarına yönelik benzer bir çalışma olmamasından dolayı önem arz etmektedir. Ayrıca yürütülecek pazarlama faaliyetlerinin şekillendirilmesinde ve geniş kitlelerin seyahat kararlarına ilişkin daha spesifik bilgilerin üretilmesine aracılık ederek ilgili literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde girişin ardından kavramsal çerçeve incelenmiş, bu kapsamda sosyal medya ve sosyal medyanın seyahat kararları ilişkisine yer verilmiştir. Ardından çalışmanın literatür alt yapısı incelenmiş ve buna bağlı olarak oluşturulan hipotezler detaylandırılmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında araştırma yöntemine yer verilmiştir. Üçüncü kısımda demografik ve tanımlayıcı ifadeler ek olarak hipotez ve model bulgularına yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise araştırma bulguları tartışılmış ve araştırmanın sonuçlarına ek olarak çalışma konusuna ilgi duyan gelecek araştırmacılar ile turizm pazarlamacılarına önerilerde bulunulmuştur.

Literatür Taraması

Sosyal medya

Antropolog Brown (1940:2-3) tarafından ortaya konulan sosyal medyanın ana temelleri, “iki kişi (birim) arasındaki sosyal ilişkiler baz alınarak, daha geniş sosyal ilişkiler ağının bir parçası” olarak tanımlanmıştır. Sosyal medya, farklı ülkelerde birtakım çeşitlilikler gösterse de bugün evrensel olarak kullanılan çok geniş kullanıcı profiline sahip iletişim, paylaşım, erişim gibi süreçleri içeren büyük bir platform haline dönüşmüştür (Dutton, 2004; Chung ve Austria, 2010; Pozo vd., 2011; Munar ve Jacobsen, 2014; Eryılmaz ve Şengül, 2016; Turgut vd., 2016; Altınay vd., 2017). Bununla birlikte günümüz toplumsal anlayışı sosyal medyaya büyük anlamlar ithaf etmektedir. Öyleki sosyal medya kapsamında kullandığımız kavramlar arasında bir karmaşa söz konusudur. Halk tarafından birbiri yerine sıkça kullanılan sosyal medya ve sosyal ağ kavramları literatürde de ayırım gözetmeksizin kullanılabilir (Boyd, 2007; Palmer ve Lewis, 2009; Kaplan ve Haenlien, 2010; Bulunmaz, 2011; Chen ve Bryer, 2012; Labus vd., 2012; Köksal ve Özdemir, 2013). Halbuki sosyal ağ ve sosyal medya kavramları temelde farklılık göstermektedir. Sosyal ağlar, iletişimin dijital ortamdaki hali olup

kullanıcıları olan platformlardır. Bu platformlarda sesli, görsel ve yazılı paylaşımlar aracılığı ile iletişim ve etkileşim kurularak aktif; paylaşım görüntüleme ile de pasif bir etki söz konusudur. Sosyal medya ise geleneksel medya kanallarının amaçlarının internet sayesinde dijital ortama kaymış halidir. Bu kapsamda online içeriğe sahip bloglar, microbloglar, forumlar, e-posta grupları, kısa mesaj servisleri, kurumsal intranet, extranet, dijital gazete ve haber siteleri sosyal medyaya örnek teşkil etmektedir (Neti, 2011), ancak facebook, instagram, youtube, twitter gibi platformlar, sosyal medyadan ziyade sosyal ağ statüsünde değerlendirilmelidir (Onat ve Alikılıç, 2008). Sosyal ağlar ve sosyal medya, interneti kullanım ve içerik oluşturucular açısından benzerlik de gösterebilmektedir. Her ikisinin de içerik oluşturma açısından firma ve kullanıcı bazlı (B2B, B2C, C2C, C2B) çeşitleri olabilmektedir. Sosyal ağ ve sosyal medya kavramları arasındaki temel fark aslında ağ ve medya kavramlarının benzer olmamasından kaynaklanmaktadır. Ağ kavramı, kişinin kendi dışındaki kişilerle etkileşimini sağlayan bir bağlantı, bir düzendir. Türk Dil Kurumu'na [TDK] göre (2020) ağ kavramı, “ulaşım ve iletişim gibi alanlarda ülkenin her yerine yaygınlaştırılmış şebeke” olarak tanımlanmakta iken medya kavramı, “iletişim ortamı” olarak tanımlanmaktadır. Sosyal medya, kişiler ya da kurumlarca oluşturulmuş içerikler bütünü olarak da tanımlanabilmektedir. Günümüz dünyası sosyal medya ve sosyal ağ kavramları arasındaki farklılıklardan ziyade benzerliklere odaklanmış gözükmekte ve bu kavramları birbiri yerine kullanmaktan çekinmemektedir. Mevcut çalışmada da sosyal ağ ve sosyal medya kaynakları çoğunluğun kullanımından dolayı sosyal medya kavramı altında birleştirilerek tercih edilmiştir.

Sosyal medya seyahat kararı ilişkisi

“Turizmde tüketici davranışları bilgi ve iletişim teknolojilerinden her zaman etkilenmekte” (Fotis vd., 2011:1) hatta arama motorları seyahatçileri sosyal medya sitelerine yönlendirmektedir (Xiang ve Gretzel, 2010). Teknolojik gelişim sürecinde sosyal medya öncesi çevrimiçi teknolojiler “ne” sorusuna odaklanırken günümüzde sosyal medya, “kim, neden, nasıl” sorularına odaklanır hale gelmiştir (Evans vd., 2010). Potansiyel turistlerin seyahat kararları, destinasyon seçimleri ve gezi planlarında sosyal medya platformlarını daha az kullandıklarını, daha çok bilgi arama ve iletişim kurma amaçlı olduğunu ileri süren çalışmalar (Cox vd., 2009; Munar ve Jacobsen, 2014; Arat ve Dursun, 2016) son yıllarda azalırken; bu platformların tüketici davranışlarını çeşitli yönlerden etkilediği ve çoğunlukla kişilerin arkadaşları ve/ya diğer seyahatçilerle tatil sonrası (post trip) deneyim ve fotoğraf paylaşarak sosyal medyayı kullandıklarını ifade eden çalışmaların (Fotis vd., 2011; Lo vd., 2011; Fotis vd., 2012; Yeşil, M.M. 2013; Boley vd., 2013; Özdemir vd., 2014) çoğaldığı söylenebilir. Sosyal medyanın ‘ağızdan ağıza iletişimin alt pazarlama dalları olan söylenti pazarlaması ve viral pazarlama için uygun bir ortam olduğu’ (Kutluk ve Avcıkurt, 2014) ve turizm içinde birbirinin yerine kullanılabilirliği (Tham vd., 2013) anlayışıyla potansiyel müşterilerin zihin imajlarını, seyahat planlarını ve satın alma veya satın almama kararlarını etkilemenin en iyi yolu, online platformlardaki iletişim kanalları (sanal tartışma, çevrimiçi değerlendirme ve videolar, forum ve bloglar vb. geri bildirim platformları) vasıtasıyla gerçek deneyim aktarma (Govers ve Go, 2009; Kang ve Schuett, 2013; Eryılmaz ve Şengül, 2016) olarak görülmektedir. Eryılmaz ve Şengül, (2016) turistlerin seyahat tercihlerinde yöresel yemek fotoğraflarının etkisini araştırdığı çalışmasında “öncelik sırasına göre yöresel yemek sunan işletmeler hakkında sosyal medyada yer alan olumlu paylaşımlardan etkilendikleri, seyahate çıkmadan önce gidecekleri destinasyondaki yöresel yemekler hakkında sosyal medyada bilgi topladıkları, yöresel yemekler hakkında tanıdıklarının ve tanımadıklarının da sosyal medya paylaşımlarını karar vermede dikkate aldıkları, sosyal medyada gördükleri bir yöresel yemek fotoğrafının destinasyon seçimlerinde etkili olabildiği” sonuçlarına ulaşmıştır. Yerel yemek kültürünün en değerli destinasyon çekicilikleri arasında bulunduğu (McKercher vd., 2008; Gökdeniz vd., 2015) ve yerinde yapılan yemek tadımlarının ve üretim gözlemlerinin bir bölgenin ziyaret edilme nedenleri arasında yer aldığı (Yüncü, 2010; Gökdeniz vd., 2015) yönündeki araştırma bulguları insanların seyahat algılarının şekillendirilebileceğini göstermektedir. Destinasyon ve konaklama seçiminde sosyal medyanın etkileme düzeyi ile nihai karar alınmadan önceki tatil planlarında yapılan değişiklikler arasında ilişki olduğunu iddia eden bir çalışma (Fotis vd., 2011), sosyal medya web sitelerindeki içeriklerden dolayı orijinal seyahat planlarında katılımcıların %50’sinin küçük, %15’inin büyük değişiklikler yaptığı bulgusuna ulaşmıştır. Ayrıca sosyal medya kapsamındaki yöresel yemeklerin destinasyon seçimindeki rolünün hava şartları, konaklama imkanları ve sosyal hayattan sonra geldiğini (Zağralı ve Akbaba, 2015) savunanlar da bulunmaktadır. Sosyal medyada yemek fotoğrafı paylaşmak, konum bildirmek vb. davranışlar aslında söylenti pazarlamasına hizmet etmekle

beraber bunları paylaşılanların yüksek sosyal statü içinde çevresi geniş ve kendini değerli göstererek başkaları üzerinde algı yaratmaya (Eryılmaz ve Şengül, 2016) yönelik olduğu da belirtilmektedir. Bütün bu algı oluşturma girişimlerinin temelinde aslında bir şeyin şekli ne kadar değişirse değişsin insan zihninin onu nasıl algıladığı yatmaktadır. Tek taraflı bir medya anlayışından bugün çift taraflı bir anlayış içerisinde tükettiğimiz sosyal medya anlayışının yakın zamanda bugün kullandığımız Web 2.0 teknolojilerinin akıllısı diyebileceğimiz yapay zeka ile güçlendirilmiş Web 3.0 teknolojilerine dönüşeceği öngörülmektedir. Bu sayede insanlar arası iletişimin boyut değiştireceği ve kullanıcı ihtiyaçlarına yönelik öngörüler ve yorumlar sunarak insanları yönlendirebilecek makinaların/yazılımların iletişim sürecine dâhil edilmesiyle üç taraflı bir medya anlayışının hâkim kılınacağına ilişkin görüşler de bulunmaktadır (Güleç, 2016). Üçüncü nesil sosyal medyanın kişiden bağımsız yorumlar yapabilme yetisine sahip olması durumunda, yapılan yorumlardan kimin sorumlu tutulacağı, hatırını kıramayacağımız bir arkadaşımızın her zamanki tarzında bir e-posta göndererek, kendi sesinde bir çağrı veya video (face talking) ile 100 dolar para istemesi gibi durumlarda neyin gerçek neyin yanılsama olduğunun nasıl bilineceği gibi çeşitli problemler ortaya çıkabilecektir (Kaplan ve Haenlein, 2020). Yine de akıllı sistemlerin yönlendirmeleri daha güvenilir hale sokulduğunda seyahat kararlarını olumlu etkileyebilecektir.

İlgili çalışmalar ve geliştirilen hipotezler

Sosyal medya ve etkileri üzerine birçok alanda (eğitim faaliyetleri, tüketici tercihleri, halkla ilişkiler ve reklam, müşteri ilişkileri vb.) akademik çalışmalar mevcuttur (Dutton, 2004; McLoughlin ve Lee, 2007; Yağmurlu, 2011; Baird ve Parasnis, 2011; Barış ve Tosun, 2013; Kahraman ve Aytaç, 2014; Kazaz ve Tümen, 2014; Sarıtaş ve Barutçu, 2016). İşletmeler açısından sosyal medya kullanmanın bir takım amaçlar beslediği “sunulan ürün ve hizmetlerin kimliğini oluşturma, tüketiciler açısından görünürlüğünü artırmak, benzer hedef pazar ile etkileşim ve ilişkilendirmelere yardımcı olmak vb.” (Neti, 2011:9) görülmektedir. Tüketiciler açısından bakıldığında “yanlış seyahat kararları alma riskini en aza indirmek” (Boley vd., 2013) ana amaç olarak kullanılmaktadır. Sosyal medya, etkileşim sağlayan ve buna yardımcı olan bir iletişim aracı olarak tedarikçiler ve turistler arasında yaygın olarak kullanılmaktadır (Thevenot, 2007; Schmallegger ve Carson, 2008; Kim vd., 2015a; Kim vd., 2015b). Öyleki, gezginler bakımından “kritik bir bilgi kaynağı”na dönüşmüştür (Hudson ve Thal, 2013; Zeng ve Gerritsen, 2014; Amaro vd., 2016; Uşaklı vd., 2017). Aktif yaşam isteği tüketicilerin sosyal medya kullanımını artırmakta ve bu mecralardaki reklamlar yoluyla da aynı tüketiciler ürünler ve hizmetler hakkında daha iyi bilgiler edinebilmektedir. Bu durum, sosyal medyanın diğer alanlarla beraber turizm endüstrisinde de bir pazarlama aracı haline dönüşmesine yol açmıştır (Turgut vd., 2016).

Turizm alanında sosyal medya ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde çoğunlukla geleneksel olarak kullanılan Web 1.0 yerine günümüzde daha çok kullanıldığı düşünülen reklam, tanıtım ve pazarlama üçgeni içerisinde sosyal medya olarak genelleştirilen Web 2.0 teknolojilerinin sektöre etkisi (Gretzel vd., 2006; Xiang ve Gretzel, 2010; Chan ve Guillet, 2011) ve pazarlama aracı olarak kullanılmasının etkilerine (Munar, 2012; Huang, 2012; Phelan vd., 2013; Hays vd., 2013; Kim vd., 2015a; Kim vd., 2015b; Denizci vd., 2016) yöneliktir. Bunun yanında; satın alma öncesi, süreci ve sonrası tüketici davranışlarına yönelik birtakım çalışmalar da bulunmaktadır (Cox vd., 2009; Fotis vd., 2012; Leung vd., 2013; Munar ve Jacobsen, 2014; Amaro vd., 2016). Bu çalışmalarda genel olarak satın alma öncesinde ürün araştırmasının yapıp, ürün hakkındaki tavsiyelerin dikkate alındığı belirtilirken, satın alma sonrasında ise üründen memnuniyetsizlik yaşandığında şikâyet ve önermeme ile ilgili paylaşımların yapıldığı bildirilmiştir. Dikkat çeken bulgu memnuniyetsizliğin paylaşılmasının memnuniyetin paylaşılmasının önüne geçmesidir.

Yapılan çalışmalardan sosyal medya kullanımının turizm endüstrisinde temelde yukarıda bahsedilen konulara odaklandığı görülmekle birlikte pazarlama faaliyetlerine dönük sosyal medya uygulamalarının etkinliği hala tartışma konusudur. Pazarlama faaliyetlerinin alt yapısını oluşturmak amacıyla sosyal medya üzerinde tüketici davranışlarına etki eden faktörler detaylı incelendiğinde, bu faktörlerin satın alma öncesi ve sonrası farklı şekillerde etkilediği (Mangold ve Faulds, 2009; López vd., 2011; Kang ve Schuett, 2013; Turgut vd., 2016; Altınay vd., 2017) görülmektedir. Örneğin; sosyal medyada paylaşılan yemek fotoğrafları ile ilgili herkesin farklı algılarının olduğu ileri sürülmektedir (Resti ve Purwanegara, 2013) ve bu durum tüketici algılarının yönetilmesini gün geçtikçe zorlaşmaktadır.

Aşağıda literatürden elde edilen bilgiler ışığında oluşturulan hipotezler detaylandırılmıştır. Yöresel mutfak unsurlarının turizm destinasyonu seçimindeki rolünün araştırıldığı bir çalışmada yaş, medeni

durum, gelir durumu ve tatil için ayrılan miktar açısından farklılıklar varken cinsiyet ve eğitim durumlarına göre bir farklılık tespit edilememiştir (Şengül ve Türkay, 2016). Başka bir çalışmada eğitim açısından seyahat öncesi konaklama tesisi araştırma ve ilgili kampanyalara katılımında farklılık tespit edildiği ama meslek, gelir durumu ve yaş açılarından çok fazla farklılık tespit edilmediği (Türkcan, 2017) ileri sürülmektedir. Daha ilginç sosyal medyadaki paylaşımlar ile ilgili tüketici yaklaşımlarının konaklama amacı ve demografik özelliklere göre farklılık göstermediği (Eryılmaz ve Zengin, 2014) ileri sürülmektedir. Bir başka çalışmada yenilenen teknolojilerden dolayı etkilenen işletmelerin hedef kitlesindeki bireylerin yaş faktörü açısından tekrar değerlendirilmesi gerektiği ve satın alma kararında önemli etkenler olarak sayılabilecek etkenlerin her kuşağın kendine has yaşam tarzı, beklentileri, deneyimleri, ekonomik ve politik yaşamışlıklarından kaynaklanabileceği de belirtilmektedir. Ayrıca iletişim başlatma ve devam ettirme, iş birliği içinde olma ve araştırmalar yapma yönüyle sosyal medyada kuşaklar arası farklılıklar yaşandığı ve sağlık alanında yaşanan teknolojik gelişmelerin ortalama yaşam süresini de uzattığı görüşünden hareketle sosyal medya pazarlamacılarının sadece genç nüfusu hedef kitle olarak görmemeleri gerektiği savunulmaktadır (Saritaş ve Barutçu, 2016). Yöresel yemekler ve seyahat kararı ilişkisine dönük olabilecek çalışmalar incelendiğinde demografik değişkenlere ait farklı bulgu ve yaklaşımlara rastlanmaktadır. Yukarıdaki bilgiler ışığında demografik değişkenlerle ilgili çalışmaların insanın ve yaşamın dinamik unsurlarına bağlı olarak zaman zaman tekrarlanması bilgilerin güncellenmesini sağlayacaktır. Bu amaçla demografik değişkenler ile ilgili aşağıdaki H1-H9 arası hipotezler oluşturulmuştur.

H1: Sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisi yaşa göre farklılık göstermektedir.

H2: Sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisi cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H3: Sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisi medeni duruma göre farklılık göstermektedir.

H4: Sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisi mesleğe göre farklılık göstermektedir.

H5: Sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisi bakmakla yükümlü olunan kişi sayısına göre farklılık göstermektedir.

H6: Sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisi eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.

H7: Sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisi tatil amaçlı yıllık seyahat sıklığına göre farklılık göstermektedir.

H8: Sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisi aylık gelire göre farklılık göstermektedir.

H9: Sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisi aylık gelirden tatil için ayrılan miktara göre farklılık göstermektedir.

Sosyal medya kullanımı Y kuşağında (Köksal ve Özdemir, 2013; Munar ve Jacobsen, 2013) özellikle gezginlerde (Xiang vd., 2015) yaygındır. Y Kuşağı aktif sosyal medya kullanıcıları içinde olduğu düşünülen okul çalışanlarının farklı yaş gruplarını içermesinden dolayı kullandığı sosyal medya organı ile seyahat kararları arasında ilişki olduğu düşünülmektedir. Altunel ve Yaşar, (2017), sosyal medya sayesinde turistlerin seyahat kararı alımından seyahat sonrasına kadarki süreçte, deneyimlerini paylaşarak diğer potansiyel turistler için kolay ulaşılabilir içerik yarattığını belirterek fayda değişkeninin seyahat deneyimi aktarımıyla sık ve seyrek sosyal medya kullanıcısı olan turistik gruplar üzerindeki etkisinin anlaşıldığını ileri sürmektedir. Çalışmada ayrıca sık ve seyrek sosyal medya kullanıcısı olan turist gruplarında bilgi edinme ve yayma ile tanıtım açılarından farklılıklar tespit edilmiştir. Başka bir çalışmada sosyal medyada paylaşılan yöresel yemek fotoğrafları ile sosyal medya kullanım sıklıklarının destinasyon tercihlerinde pozitif etkileri olduğu (Eryılmaz ve Şengül, 2016) da tespit edilmiştir. Türkcan'a göre (2017) yerli turistler konaklama yapılacak tesisin seçiminde önem sırasına göre video ve fotoğraf paylaşımı, hizmet ve tesisin değerlendirilmesi ile çeşitli grup ve forum diyaloglarına dikkat etmektedirler. Ayrıca mutluluklarını veya mutsuzluklarını çevreleriyle paylaşmak, tesis hakkında çeşitli bilgiler vermek, hoşlandıkları video ve fotoğrafları paylaşmak maksadıyla katılımcıların yaklaşık yarısının (%47) olumsuz ve olumlu deneyim paylaşımı yapacaklarını belirtmektedir. Sosyal medyayı sıklıkla kullananların bu tarz paylaşımlar ile daha sık karşılaşma ihtimali bulunmaktadır ve bu pazarlama argümanları seyahat kararlarını şekillendirebilmektedir. Olumlu ya da olumsuz paylaşımların

çoğalmasının sosyal medya araçlarının kullanım sıklığına bağlayan çalışmalar (Eryılmaz ve Şengül, 2016) da literatürde bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisi ile sosyal medya kullanım sıklığı arasında ilişkiler olduğu düşünülmektedir. Sosyal medyada paylaşılan yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına yön veren faktörlerini belirlemek ve bu amaca yönelik olarak bağımsız ve bağımlı değişkenler arası ilişkilerin yordanmasına yönelik Çok Kategorili Lojistik Regresyon Modeli oluşturulmuştur. Bu kapsamda “sosyal medyada paylaşılan yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisi” kategorik bağımlı değişkene dönüştürülerek, cinsiyet, kullanılan sosyal medya kanalı ve sosyal medya kullanım sıklığı bağımsız değişkenleri ile yordanmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Araştırma modeli

Mevcut araştırmada literatürden yola çıkılarak MEB’e bağlı okullarda çalışan öğretmen, idareci ve yardımcı personelin sosyal medyada paylaşılan yöresel yemek paylaşımları ile seyahat kararları ilişkileri temel alındığı için betimsel araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırma nicel özellikler sunmaktadır.

Evren ve örneklem

Bu araştırmanın kuramsal çerçevesi ulaşılabilen alan yazın; uygulaması ise Bursa ili ile sınırlı tutulmuştur. Araştırma kapsamında veri elde etmek amacıyla Osmangazi İlçe MEM’e başvurularak istatistik biriminden ilkokul, ortaokul ve lisede çalışan öğretmen, idareci ve yardımcı personel sayılarına ilişkin veriler alınmıştır. Ayrıca araştırma kapsamına alınan okullarda ilgili ölçeği uygulamak amacıyla araştırma izni alınmıştır. Araştırma evreni, Bursa ili Osmangazi İlçesi MEM’e bağlı tüm ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan 8201 öğretmen, 713 idareci ve 254 yardımcı personel ile sınırlandırılmıştır. Örneklem büyüklüğü hesabından 384 kişiyle yapılacak anket yeterli bulunmuştur. Anketlerin çeşitli nedenlerden dolayı geri dönüş oranının ortalama %60 olacağı düşüncesinden hareketle Osmangazi İlçe MEM web sayfasından elde edilen 242 okul ismi önce alfabetik sıraya konulmuş, sonrasında her bir harfi tek okul temsil edecek şekilde harfli gruplar içinden kura usulüne göre 26 okul seçilmiştir. “Ğ”, “J” ve “Ü” harflerini temsil eden okul bulunmadığı için işlem yapılmamıştır. Kura usulünün kullanılmış olması basit olasılıklı örneklem yönteminin kullanıldığını göstermekte olup rastgeleliğin ön planda tutularak tarafsızlığın amaçlanmasındandır. Ayrıca her okula dağıtılacak anket formu 20 ile sınırlandırılarak araştırmaya genişlik kazandırılmak istenmiştir. Seçilen 26 okul müdürü ile görüşülmüş ve uygulama izin belgesi gösterilerek ölçek hakkında ön bilgi verilmiştir. Her bir okula 20’şer anket formu bırakılmış ve gönüllü personellere verilen bilgiler doğrultusunda yüz yüze uygulanması istenmiştir. Bu sayede örneklem büyüklüğüne ulaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların kimliklerine ilişkin bilgiler istenmemiş ve gizlilik ilkesine bağlı kalınacağı belirtilmiştir. Ayrıca gönüllü olan 18 yaş üstü katılımcılara ölçekleri cevaplandırması için yaklaşık 10-15 dakika süre verilmesi istenmiştir. 26 okula toplamda 520 anket dağıtılmış ve dağıtıldıktan üç gün sonra da toplamaya başlanmıştır. Dağıtılan anketlerin 481’i geri dönmüştür. Geri dönüş oranı %92,5’dir. Araştırma sonuçlarını etkileyecek veri içeren 26 anket kapsam dışı tutularak 455 anket analize değer bulunmuştur. Araştırma kapsamında toplanan nicel veriler, 2019 yılı şubat ayı içinde elde edilmiştir.

Veri toplama araçları ve analizi

Katılımcılara ilişkin demografik bilgileri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan anket formunda toplam 11 ifade bulunmaktadır. Sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımları ile seyahat kararları ilişkisi ile ilgili olarak Eryılmaz ve Şengül, (2016) çalışmasında kullanılan 13 ifadeden oluşan ölçek tercih edilmiştir. Bu ölçeğe ilişkin Cronbach Alfa Güvenirlilik Katsayısı .877 olarak hesaplanmıştır. Kişisel bilgi formu hariç anket formunu oluşturan tüm ölçek ifadeleri için beşli Likert ölçeği kullanılmıştır. Araştırma verileri 2020 yılı öncesinde elde edildiği için Etik Kurul İznine başvurulmamıştır.

Araştırma hipotezlerinin analizi

Literatürden elde edilen bilgiler ışığında toplam 9 adet hipotez ve bir LRA modeli kurulmuş ve bu hipotezler ve LRA modeli, IBM SPSS 22 istatistik paket programı kullanılarak test edilmiştir. Normal dağılım gerektiren analizlerde ilgili ölçeğe ilişkin çarpıklık-basıklık katsayılarına bakılmıştır. Çarpıklık

ve basıklık katsayılarının her ikisinde de ± 2 değerini aşmayan bir durum varsa dağılım normal dağılmıştır denilebilir (Kunan, 1998; Kline, 2011). ± 2 değerini aşması durumunda veriler normal dağılmıyor anlamına gelmektedir. Farklılıkları incelemeye dönük tüm analizlerde öncelikle parametrik olanları tercih edilmiştir. Buna yönelik olarak ilgili testlerden bağımsız örneklem t-testi (cinsiyet) ve tek yönlü varyans analizi (One Way Anova) yapılmak istenmiştir. Bu testler için gerekli ön şartlar oluşmadığında ilgili testlerin parametrik olmayan karşılıklarından faydalanılmıştır. Parametrik testlerde öncelikle varyansların anlamlılık durumuna bakılmış H_0 hipotezinin kabul edildiği durumlarda ($p > .001$ ise) işlem sonlandırılmıştır. H_0 hipotezi reddedildiğinde ($p < .001$) ise varyansların homojenliği ön şartı aranmıştır. Varyansların homojenliği, seçilecek Levene testlerinin (Post Hoc) seçilmesinde etkilidir. Varyansların homejenliği testinin sonucu $p < .001$ ise bu durum varyansların homojen olmadığını göstermektedir ve bu nedenle post hoc menüsünden heterojen varyanslı dağılımlarda kullanılan post hoc tekniklerinden biri (Tamhane's T2) kullanılmıştır. Testlerde $p > .001$ olması durumunda ise varyansların homojen olduğunu göstermesinden dolayı buna yönelik tekniklerden birisi (Scheffe testi) kullanılmıştır (mustafaotrar.net, 11.06.2020). Yukarıda bahsedilen ön şartlardan en az birinin yokluğunda bağımsız örneklem t-testinin non parametrik karşılığı olan "Two-Independent Samples Test" (Man Whitney U) kullanılmıştır. En az üç değişkenli ifadelerde One Way Anova testi kullanılmıştır. Bu testin kullanılmasına engel oluşturacak ön şartlardan en az biri olmadığında da yerine non parametrik karşılığı olan "K Independent Samples Test" (Kruskal Wallis -H) testi kullanılmıştır. Bu testlerde farklılığın nereden kaynaklandığını bulmak için Mann Whitney U ikili karşılaştırmalarından yararlanılmıştır. Tüm analizlerde $P = .05$ anlamlılık düzeyi kullanılmıştır. Bağımlı Değişken (sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisi) ve Bağımsız Değişkenler (cinsiyet, kullanılan sosyal medya kanalı, sosyal medya kullanım sıklığı) arasındaki ilişkilerin yordanmasına yönelik mevcut modelde; sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisinin verileri orijinal ölçekten sayısal (numeric) ve sıralı (ordinal) olarak elde edilmiş sonrasında IBM SPSS 22 Transform menüsü aracılığı ile sayısal olmayan (string) ve nitel (numeric) verilere dönüştürülerek (1 ve 2 verileri Olumsuz; 3 verisi Kararsız; 4 ve 5 verileri Olumlu) Çok Kategorili Lojistik Regresyon Analizine uygun hale getirilmiştir. İlgili analizde 3 kategorili sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisi "Olumsuz S, Kararsız S ve Olumlu S" olarak kodlanmış olup bağımlı değişken olarak yer almaktadır. Kullanılan sosyal medya kanalı ve sosyal medya kullanım sıklığı bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Faktör değişkeni olarak cinsiyet tercih edilmiştir. Modelde cinsiyet değişkeni ile kullanılan sosyal medya kanalı ve sosyal medya kullanım sıklığının ikili etkilerine referans kategorisi "Kararsız" doğrultusunda bakılmıştır. Çok Kategorili Lojistik Regresyon Modelinde (ÇKLRA) ilk olarak ÇKLRA varsayımları test edilmiş daha sonra sonuçların raporlaştırılması ve yorumlanması aşamalı olarak yapılmıştır. Bu aşamalar, Genel Model Değerlendirilmesi, Uyum İyiliği İstatistiklerine İlişkin Yorumlar, Bağımsız Değişkenlerin (Yordayıcıların) İstatistiksel Testlerine (Wald), Olasılık ve Odds Oranlarına İlişkin Yorumlar ve Model Yeterlilikleri İle İlgili Bilgi ve Yorumlar şeklinde dört aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir.

Bulgular ve tartışma

Bu bölümde demografik ve tanımlayıcı değişkenlere ait frekans bulgularına, farklılıkları incelemeye yönelik hipotez bulgularına ve çok değişkenli lojistik regresyon modeline ilişkin bulgulara yer verilecektir.

Demografik ve tanımlayıcı değişkenlere ilişkin bulgular

Araştırmaya katılan okul çalışanlarının %37,8'i erkek, %62,2'si kadındır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (% 61,5) 40 yaşından büyük olduğu ve evli oldukları (%81,5) belirlenmiştir. Katılımcıların yarıya yakınının (% 48,3) en fazla iki kişiye bakmakla yükümlü olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların çalıştıkları işletmelerdeki görevlerine göre (meslek) dağılımları incelendiğinde, sırasıyla öğretmen (%82,9), idareci (%9,0) ve yardımcı personel (%8,1) olduğu belirlenmiştir. Öğrenim durumu dağılımına bakıldığında ise çok büyük bir çoğunluğun (%91,4) lisans ve üzeri öğrenime sahip bireylerden oluştuğu tespit edilmiştir. 3000TL ve üzeri geliri olanların oranı %91'dir. Gelirden tatil için 3001TL ve üzeri miktar ayıranların oranı ise %44,8'dir. En çok kullanılan sosyal medya kanalları sırasıyla Instagram (%29,5) ve Facebook (%23,1) olarak tespit edilmiştir. Sosyal medyayı orta sıklıkla kullananların oranı %35,8, ara sıra kullananların oranı %26,6 olarak tespit edilmiştir. Sosyal medyayı

hiç kullanmayanların oranı %7,7 iken sık sık kullananların oranı %20,2'dir. Demografik değişkenler ile ilgili tüm frekans değerleri Ek 3'te sunulmuştur.

Farklılıkları incelemeye yönelik hipotezlerin bulguları

Bu bölümde, farklılıkları incelemeye yönelik testlerden elde edilen bulgulara göre araştırma hipotezlerinin desteklenip desteklenmediği ortaya konulacaktır. Sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisi değişkeni "S" olarak kodlanmıştır. Aşağıdaki Tablo 1'de H1, H4, H6, H8 ve H9 hipotezlerinin tek yönlü varyans analizi (One Way Anova) sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 1: H1, h4, h6, h8 ve h9 hipotezlerinin tek yönlü varyans analizi (one way anova) sonuçları

		f ve \bar{x} değerleri			ANOVA SONUÇLARI					
Hipotez	Gruplar	N	\bar{x}	S	Varyans Kaynağı	(KT)	Sd	(KO)	F	p
H1	Genç	24	2,88	.63	Gruplar arası	7.205	3	2.402	4.080	.007
	Yetişkin	151	2,79	.77	Grup içi	265.462	451	.589		
	İleri Yetişkin	198	2,60	.81	Toplam	272.667	454			
	Yaşlı	82	2,48	.68						
H4	Öğretmen	377	2,69	.75	Gruplar arası	16.041	2	8.020	14.126	.000
	İdareci	41	2,86	.72	Grup içi	256.627	452	.568		
	Yard. Personel	37	2,05	.82	Toplam	272.667	454			
H6	İlköğretim	16	1,56	.76	Gruplar arası	22.119	4	5.530	9.932	.000
	Lise	9	2,32	.86	Grup içi	250.548	450	.557		
	Önlisans	14	2,15	.56	Toplam	272.667	454			
	Lisans	364	2,64	.75						
	Lisans Üstü	52	2,71	.70						
H8	2000TL ve altı	24	2,04	.88	Gruplar arası	16.235	3	5.412	9.518	.000
	2001-3000TL	17	2,09	.65	Grup içi	256.432	451	.569		
	3001-4000TL	110	2,75	.76	Toplam	272.667	454			
	4001TL ve üzeri	304	2,71	.75						
H9	2000TL ve altı	131	2,61	.80	Gruplar arası	20.889	4	5.222	9.334	.000
	2001-3000TL	99	2,78	.74	Grup içi	251.778	450	.560		
	3001-4000TL	93	2,65	.68	Toplam	272.667	454			
	4001TL ve üzeri	111	2,78	.75						
	0TL	21	1,74	.73						

H1, h4, h6, h8 ve h9 hipotezlerinin tek yönlü varyans analizi (one way anova) sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur. Sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisi ölçeği aritmetik ortalamalarının yaş, meslek, eğitim durumu, gelir durumu ve gelirden tatilden ayrılan miktar değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda yaş, meslek, eğitim durumu, gelir durumu ve gelirden tatilden ayrılan miktar gruplarının aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (sırasıyla $F=4,080$; $p=.007$; $F=14,126$; $p=.000$; $F=9,932$; $p=.000$; $F=9,518$; $p=.000$; $F=9,334$; $p=.000$). Bulunan bu anlamlı farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere tamamlayıcı post-hoc analiz tekniklerine başvurulmuştur. Aşağıda Scheffe çoklu karşılaştırma analizi sonuçlarına yer verilmektedir. Yetişkin yaş grubu ile yaşlı yaş grubu arasında yetişkin yaş grubu lehine istatistiksel olarak ($p=.033<.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Bu durum, sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisinin yetişkin yaş grubundaki okul çalışanlarında yaşlı gruba göre daha fazla olduğunu göstermektedir. Diğer alt boyutlar arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>.05$).

Yardımcı personel grubu ile öğretmen ve idareci grupları arasında öğretmen ve idareci grupları lehine istatistiksel olarak (sırasıyla $p=.000<.05$; $p=.000<.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Bu

durum, sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisinin okul çalışanlarının mevkisi arttıkça fazlaştığını ortaya koymaktadır.

İlköğretim mezunu grubu ile önlisans, lisans ve lisansüstü mezunu gruplar arasında önlisans, lisans ve lisansüstü mezuniyet grupları lehine istatistiksel olarak (sırasıyla $p=.025<.05$; $p=.000<.05$; $p=.000<.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Bu durum, sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisinin okul çalışanlarının mezuniyet durumları yükseldikçe daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

2000TL ve altı gelir sahibi grup ile 3001-4000TL ve 4001TL ve üzeri gelir sahibi gruplar arasında 3001-4000TL ve 4001TL ve üzeri gelir sahibi gruplar lehine istatistiksel olarak (sırasıyla $p=.001<.05$; $p=.001<.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Ayrıca 2001-3000TL gelir sahibi grup ile 3001-4000TL ve 4001TL ve üzeri gelir sahibi gruplar arasında 3001-4000TL ve 4001TL ve üzeri gelir sahibi gruplar lehine istatistiksel olarak (sırasıyla $p=.012<.05$; $p=.014<.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Bu durum, sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisinin üst gelir grubundaki okul çalışanlarında alt gelir grubunda olan gruplara göre daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

Gelirinden tatil için 0TL (hiç) miktar ayıran grup ile gelirinden tatil için 2000TL ve altı, 2001-3000TL, 3001-4000TL, 4001TL ve üzeri miktar ayıran gruplar arasında gelirinden tatil için 2000TL ve altı, 2001-3000TL, 3001-4000TL, 4001TL ve üzeri miktar ayıran gruplar lehine istatistiksel olarak (sırasıyla $p=.000<.05$; $p=.000<.05$; $p=.000<.05$; $p=.000<.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Bu durum, sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisinin gelirinden tatil için görece olarak daha fazla miktar ayıran okul çalışanlarının hiç miktar ayırmayan gruba göre daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 1’den elde edilen yukarıdaki bilgiler ışığında **H1, H4, H6, H8 ve H9** hipotezleri desteklenmiştir. Aşağıda H2 hipotezine parametrik testlerden t-testi yapılmak istenmiş, ancak ilgili veriler t testinin yapılmasında ön koşul olan normal dağılım göstermediğinden (bkz. Arslan, 2018a) Mann-Whitney U testi tercih edilmiştir. Bu test için gerekli önkoşulların (bkz. Arslan, 2018b) sağlandığı görülmüş ve test uygulanmıştır. Aşağıdaki Tablo 2’de H2 hipotezinin Mann-Whitney U Analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 2: H2 hipotezinin Mann-Whitney U analizi sonuçları

Değişkenler	N	S.O.	S.T.	U	z	p	Açıklama (%5)
Kadın	283	239,20	67694,50	21167.500	-2.333	.020	p=.020<.05
Erkek	172	209,57	36045,50				
Toplam	455						

H2 hipotezinin Mann-Whitney U analizi sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur. “S” cinsiyete göre farklılık göstermektedir ($p=.020<.05$). Bu farklılığın kadınlar lehine istatistiksel açıdan $p<0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık şeklinde olduğu belirlenmiştir. Tablo 2’den elde edilen bilgiler ışığında **H2** hipotezi desteklenmiştir. Aşağıdaki Tablo 3’te H3, H5 ve H7 hipotezlerinin tek yönlü varyans analizi (Kruskal Wallis -H) sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 3: H3, h5 ve h7 hipotezlerinin tek yönlü varyans analizi (kruskal wallis -h) sonuçları

Değişkenler	Gruplar	N	Mean Rank	X ²	df	p
S ile Medeni Durum (H3)	Evli	371	226,21	2.009	2	.366
	Bekâr	47	219,65			
	Boşanmış	37	256,58			
S ile Bakmakla Yükümlü Olunan Kişi Sayısı (H5)	1 kişi	78	246,03	8.933	4	.063
	2 kişi	142	242,30			
	3 kişi	71	198,67			
	4 ve üzeri kişi	57	201,96			
	0 kişi	107	229,22			
S ile Seyahat Sıklığı (H7)	1 sefer	198	207,22	25.872	5	.000
	2 sefer	141	258,78			
	3 sefer	50	253,26			
	4 sefer	23	223,87			
	5 ve üzeri sefer	27	241,09			
	0 sefer	16	118,81			

H3, h5 ve h7 hipotezlerinin tek yönlü varyans analizi (kruskal wallis -h) sonuçları Tablo 3’de sunulmuştur. “S” ölçeği sıralamalar ortalamalarının medeni durum, bakmakla yükümlü olunan kişi sayısı ve seyahat sıklığı değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis-H sonucunda medeni durum ($\chi^2=2,009$; $sd=2$; $p=.366>.05$) ve bakmakla yükümlü olunan kişi sayısı ($\chi^2=8,933$; $sd=4$; $p=.063>.05$) gruplarının sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Seyahat sıklığı gruplarının sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=25,872$; $sd=5$; $p=.000<.05$). Belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için kullanılan ayrıca bir test yoktur. Bu amaçla Mann Whitney-U testinde ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. İkili karşılaştırmalardan farklılığın “1 sefer” tatile çıkanlar ile “0 sefer” (hiç) tatile çıkan gruplar arasında “1 sefer” tatile çıkan grup lehine gerçekleştiği belirlenmiştir ($U=956,500$; $z=-2,637$; $p=.008$). Tablo 3’den elde edilen bilgiler ışığında H3 ve H5 hipotezleri desteklenmezken **H7** hipotezi desteklenmiştir.

Çok kategorili lojistik regresyon modeli (çklra) ve bulguları

Lojistik Regresyon Analizinin sınıflandırılmasında logit dönüşümün uygulandığı bağımlı değişkenin yapısı ve bağımsız değişkenin sayısı etkilidir. LRA’nın ‘Tek Değişkenli Lojistik Regresyon’ ismini alabilmesi için bağımsız değişkenin tek olması, ‘Çok Değişkenli Lojistik Regresyon’ ismini alabilmesi için ise iki ve daha fazla değişkene sahip olması gerekir. Bağımlı değişkenin yapısına bağlı olarak da üç farklı şekilde isimlendirilmektedir. Kategorik bağımlı değişken cinsiyet vb. gibi iki kategorili ise ‘İkili Lojistik Regresyon’, en az üç ve daha fazla olduğu durumlarda ‘Multinomial Lojistik Regresyon’, likert tipi ölçekler, az-orta-çok vb. gibi hem sıralı hem de kategorik olduğu durumlarda ise ‘Sıralı (Ordinal) Lojistik Regresyon Analizi’ kullanılır (Barak vd., 2005). Bu kapsamda mevcut çalışmada bağımlı değişkene üç kategorili logit dönüşüm uygulandığından Çok Kategorili (Multinomial) Lojistik Regresyon Analizi kullanılmıştır. “Lojistik Regresyon Analizinin kullanım amacı, istatistikte kullanılan diğer model yapılandırma teknikleri ile aynıdır. En az değişkeni kullanarak en iyi uyuma sahip olacak

şekilde bağımlı ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi tanımlayabilen ve biyolojik olarak kabul edilebilir bir model kurmaktır” (Atasoy, 2001; Coşkun vd., 2004:42). Bir başka deyişle “çok kategorili lojistik regresyon analizinin amacı belirli bir kişinin bağımlı değişkenin herhangi bir kategorisine ait olma olasılığını tahmin etmektir. Çok kategorili lojistik regresyon analizinde öncelikle bağımlı değişkenin referans alınacak olan kategorisi seçilir. Bundan sonra kalan kategorileri referans kategorisi ile karşılaştırmak için birkaç tane ikili regresyon analizi yapılır” (maristatistik.com, 15.09.2020). Aşağıda Çok Kategorili Lojistik Regresyon Analizi (Çklra) varsayımları ile sonuçlarının raporlaştırılması ve yorumlanmasına yer verilecektir. Sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisi değişkeni “S” olarak kodlanmıştır

Çklra varsayımları

Çklra’da birçok bağımsız değişken ile ikinin üzerinde kategoriye sahip nominal yapıdaki bağımlı değişken arası ilişkiler incelenmektedir. Bu analiz türünde bağımsız değişkenler sıralı ve sürekli olmanın yanında kategorik yapıda olabilirken bağımlı değişken çok kategorili (en az 3 ve +) nominal olabilir (Rawlings vd., 1998/2017). “Gerekli görülürse, LRA modeli kurmak adına sürekli olan bir sonuç değişkenin, diğer bir ifadeyle yordanan değişkenin süresiz değişkene dönüşümü sağlanabilir” (Tabachnick ve Fidell, 1996, Şenel ve Alatl, 2014:36’dan). Doğrusal regresyon analizi gibi birçok istatistiksel yöntemden farklı olarak bu yöntemde (ÇKLRA) “normallik, süreklilik, eşvaryanslık ve çok değişkenli normallik gibi varsayımlar” (Şenel ve Alatl, 2014:36) ve gözlenen değerlerin kodlanması durumunda bir sıra izlenmesi zorunlu değildir (Çevik, 2004). Bu açıdan bakıldığında esnek bir analizdir ve bağımlı değişkende bile kodlamalar olumlu, kararsız, olumlu vb. isimsel olarak belirlenebilir. “LRA bağımsız değişkenlerin dağılımına ilişkin herhangi bir varsayımın karşılanmasını gerektirmez, ancak LRA kullanımı ile ilgili bazı varsayım ve gereklilikler bulunmaktadır” (Şenel ve Alatl, 2014:37). Aşağıda bu varsayım ve gerekliliklerin neler olduğu ve karşılanıp karşılanmadığına yer verilmiştir.

“LRA, bağımsız değişkenler arasındaki yüksek korelasyona oldukça duyarlı olduğundan değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu da olmamalıdır. Çoklu doğrusal bağlantı, değişkenler arasındaki korelasyonların ($r > .90$) yüksek olması durumunda ortaya çıkmaktadır” (Tabachnick ve Fidell, 1996, Şenel ve Alatl, 2014:37’den). Modeldeki bağımsız değişkenler arası korelasyon düşük olduğu ($r < .90$) için doğrusal bağlantı sorunu bulunmamaktadır.

Ayrıca “hataların bağımsızlığı LRA’nın varsayımları arasındadır. LRA’da, gözlenen varyansın, beklenen varyanstan büyük olması aşırı yayılım olarak tanımlanmaktadır (Cox, 1983; Dean, 1992). Aşırı yayılım, standart hataların küçülme eğiliminde olmasından ve regresyon modelindeki yordayıcılara ilişkin test istatistiklerinin güven aralıklarını daraltmasından dolayı problem oluşturur. Hataların bağımsızlığı varsayımı için aşırı yayılımın tespiti; uyum iyiliği değerlerindeki Pearson veya Sapma (daha küçük bir dağılım parametresi üretecek olan tercih edilir) ki kare istatistiğinin kendi serbestlik derecesine oranının hesaplanmasıyla bulunur. Bu oran dağılım parametresi (ϕ) olarak adlandırılır. Dağılım parametresinin 1’den büyük olması aşırı yayılımın olduğunu gösterir, ancak (ϕ)’nın 2’den fazla ya da 2’ye yaklaşık bir değer olması durumunda aşırı yayılım problem olarak görülebilir” (Field, 2009: 273, 276, Şenel ve Alatl, 2014:37’den). Mevcut modelde Asymptotic Covariance Matrix analizinde aşırı dağılım ayarlaması (overdispersion adjustment) için önce Pearson Ki- Kare istatistiği kullanılmış olup aşırı dağılım ayarlaması çarpanı .881 bulunmuştur. Daha sonra ise Sapma (Deviance) parametresi tercih edilmiştir.

“LRA yordayıcılar ile sonuç değişkeninin logit değeri arasında doğrusal ilişki olduğunu varsayar. Bu varsayım log dönüşümü ve yordayıcı arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığına bakılarak test edilebilir” (Şenel ve Alatl, 2014:37). Cinsiyet ve sosyal medya kullanım sıklığı değişkenleri ikinci modelde yer aldığı açıklandığında açıklanamayan değer 307,042’e düşmektedir ve Ki- Kare değeri 68,093 olup istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($p = .000 < .05$). Bu durum, yordayıcılar (bağımsız değişkenler) ile sonuç değişkeninin (bağımlı değişken) logit değeri arasında doğrusal ilişki olduğunu göstermektedir ve ilgili varsayım karşılanmıştır.

“LRA uygulamasında öncelikle kullanılacak yöntemle karar verilmelidir. LRA, standart (enter) ve adımsal (stepwise) olmak üzere iki temel yöntemle yapılabilmektedir. Adımsal yöntemler de kendi içerisinde ileriye doğru (forward) ve geriye doğru (backward) yöntemler olmak üzere ikiye ayrılır” (Field, 2009, Şenel ve Alatl, 2014:38’den). Mevcut modelde adımsal ileriye doğru yöntemi uygulanmıştır.

Çktra sonuçlarının raporlaştırılması ve yorumlanması

Bu bölümde araştırma modeli olan cinsiyet, kullanılan sosyal medya kanalı ve sosyal medya kullanım sıklığı bağımsız değişkenleri ile kategorik hale dönüştürülen “S” bağımlı değişkeni arasındaki ilişkilerin yordanması gerçekleştirilecektir. Kategorik bağımlı değişkenin kategorileri Olumsuz (N=279), Kararsız (N=25) ve Olumlu (N=151) olarak belirlenmiştir. Modeldeki cinsiyet bağımsız değişkenine ait bayanların sayısı 283, erkeklerin sayısı 172 olup tüm değişkenlerde toplam N 455’dir. Aşağıda mevcut modelin yordanmasına yönelik tablolara (Tablo 4, 5, 6, 7, 8) yer verilmiştir

Genel model değerlendirilmesi

Araştırmanın genel model değerlendirmesi yapılmış ve elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir.

Tablo 4: Model uygunluk bilgisi (model fitting information)

Model	-2 Log Olabilirlik	Ki-kare	s.d.	p
Sadece Sabit	308,814			
Son Adım	238,949	69,866	8	.000

Model uygunluk bilgisi (model fitting information) Tablo 4’de sunulmuştur. -2 log Olabilirlik değerine bakıldığında ilk başta hiçbir değişken olmadığında modelin 308,814 değeri açıklanamazken en son adımda bütün değişkenler modele girdiğinde bu açıklanamayan değer 238,949’e düşmektedir. Ki Kare değerinden arasındaki farkın 69,866 olduğu anlaşılmakta olup bu fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($p=.000<.05$). Dolayısıyla; beklenen modelde bağımsız değişken ya da değişkenler, gözlenen modelin uyum iyileşmesine anlamlı katkıda bulunmuştur.

Tablo 5: Modeller arası olasılık oranı testi (likelihood ratio test)

Model	-2 Log Olabilirlik İndirgenmiş Model	Ki-kare	s.d.	p	
Sabit	324,383	85,435	2	.000	
Model 0	Cinsiyet*Kullanılan Sosyal Medya*Sosyal Medya Kullanım Sıklığı	245,594	6,646	4	.156
Model 1	Cinsiyet*Sosyal Medya Kullanım Sıklığı	307,042	68,093	4	.000

Modeller arası olasılık oranı testi (likelihood ratio test) Tablo 5’te sunulmuştur. İndirgenmiş -2 log Olabilirlik değerine bakıldığında ilk başta hiçbir değişken olmadığında başlangıç modelinin 324,383 değeri açıklanamazken Ki -Kare değerinden 85,435 kadarı istatistiksel olarak anlamlıdır ($p=.000<.05$). Cinsiyet, kullanılan sosyal medya ve sosyal medya kullanım sıklığı bağımsız değişkenleri Model sıfıra (Model 0) eklendiğinde modelin açıklanamayan değeri 245,594’ düşmektedir, ancak Ki- Kare değerinden 6,646 kadarı istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p=.156>.05$). Cinsiyet ve sosyal medya kullanım sıklığı değişkenleri birinci modelde yer aldığı açıklanamayan değer 307,042’e düşmektedir ve Ki Kare değerinden 68,093 kadarı istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($p=.000<.05$). Dolayısıyla; amaçlanan modelde cinsiyet ve sosyal medya kullanım sıklığı değişkenleri gözlenen modelin uyumunun iyileşmesine anlamlı katkı sağlamıştır. Bir başka deyişle birinci model istatistiksel olarak anlamlıdır, ancak modelin veriye uygun olabilmesi için; Uyum İyiği (Goodness – of-Fit) Tablosunda Ki-Kare anlamlılık değerlerinin Pearson için $p<.05$ ve Deviance için $p>.05$ olması gerekir. Yapılandırılan modelin uygunluğunu belirlemek için yapılan Uyum İyiği (Ki-Kare modele uygunluk testi) sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Uyum iyiliği istatistiklerine ilişkin yorumlar

Araştırmanın uyum iyiliğine ilişkin analiz bulguları aşağıda özetlenmiştir.

Tablo 6: Uyum iyiliği (goodness-of-fit)

	Ki –kare	s.d.	p
Pearson	112,716	128	.830
Deviance	115,187	128	.784

Uyum iyiliği (goodness-of-fit) Tablo 6’da sunulmuştur. “LRA’da elde edilen modelin sonuç değişkenini tanımlamakta ne kadar etkili olduğu modelin uyum iyiliği ile incelenir. Pearson ki-kare testi, Hosmer-Lemeshow testi ve sapma (deviance) istatistikleri en çok tercih edilenlerdir. Pearson ki-kare ve sapma istatistikleri gözlenen ve beklenen değerler arasındaki farkı kullanarak modelin uyumunu değerlendirir. Her iki istatistik değeri tablo değerinden büyük ve $p < 0,001$ ise bu durum modelin uyumlu olmadığını gösterir. Hosmer-Lemeshow ki-kare uyum iyiliği testinde, lojistik regresyon modelinin bir bütün olarak uyumunu değerlendirir” (Şenel ve Alatl, 2014:40). Mevcut modelde Pearson $p = .830 > .001$ ve Deviance $p = .784 > .001$ olduğu için modelin uyumlu olduğu söylenebilir. Ayrıca tam ayırma problemi olup olmadığını anlamak için de Tablo 5’teki Uyum İyiliği tablosundan yararlanılmıştır. Ki Kare değerleri serbestlik derecelerine bölüldüğünde çıkan dağılım parametrelerinin (Hosmer-Lemeshow) hem Pearson hem de Deviance için 1’e yakın değerlerde olması modelde tam ayırma probleminin olmadığını göstermektedir (www.youtube.com, 31.12.2020). Başka çalışmalara göre “bu teste ilişkin sonucun anlamlı olmaması ($p > .05$), model-veri uyumunun yeterli düzeyde olduğunu” (Garson, 2012, Şenel ve Alatl, 2014:40’dan) göstermektedir. Bir başka çalışmada da Pearson için $p < .05$, Deviance için ise $p > .05$ olması durumunda tam ayırma probleminin olmayacağı bildirilmiştir (www.youtube.com, 27.12.2020). Tablo 5’de görüldüğü gibi mevcut modelde Pearson $p = .830$ ve Deviance $p = .784$ tespit edilmiştir. Pearson $p = .830 > .05$ olduğu için aynı tablo içindeki Ki Kare değerleri serbestlik derecelerine (df) bölünmüş (Hosmer- Lemeshow) ve çıkan sonuçlar 1’e yakın değerlerde (Pearson için, .881 Deviance için .900) olduğundan dolayı mevcut modelde tam ayırma probleminin olmadığı bir başka deyişle Model Uyum İyiliğinin (model- veri uyumu) uygun olduğu söylenebilir. Yine de tam ayırma probleminin olduğu varsayımı ile şüpheye yer vermemek için SPSS’de Multinomial Lojistik Regresyon Analizi menüsü içinde “options” sekmesi içindeki dağılım ölçeği (Dispersion Scale) “None” yerine “Deviance” olarak değiştirilerek verilere uygulanmıştır.

Bağımsız değişkenlerin (yordayıcıların) istatistiksel testlerine (wald), olasılık ve odds oranlarına ilişkin yorumlar

“Her bir bağımsız (yordayıcı) değişken için lojistik regresyon katsayısının anlamlılığını test etmede Wald testi yaygın olarak kullanılır... Odds, herhangi bir olayın gözlenme olasılığının; gözlenmeme olasılığına oranıdır. Odds oranı ise, iki odds’un birbirine oranıdır. Bu nedenle odds oranı iki değişken arasındaki ilişkinin özet bir ölçüsüdür. LRA sonuçlarında hesaplanan odds oranlarına ve yorumlarına yer verilmelidir” (Field, 2009, Şenel ve Alatl, 2014:39,40’dan). Ayrıca sözde (pseudo) R^2 değerleri kesin sonucu vermediğinden dolayı aşağıda yer alan Tablo 7’de modelde bulunan değişkenlerin parametre tahminleri, standart hataları, Wald değerleri, serbestlik dereceleri, p değerleri, Odds oranları ve güven aralıkları (%95) verilmiştir.

Tablo 7: Lojistik modele alınan üç kategorili bağımlı değişken üzerinde bağımsız değişkenlerin değer tablosu

Değişkenler	B	Std. H.	Wald	s.d.	p	Odds Oranı /Exp (B)	Güven Aralığı (%95)		
Sabit	1.967**	.596	12,107	1	.001				
OLUMSUZ “S”	MODEL 0	Kadın/Kullanılan sosyal medya kanalı/Sosyal medya kullanım sıklığı	-.030	.029	1,081	1	.299	.971	(.918:1.027)
		Erkek/ Kullanılan sosyal medya kanalı/Sosyal medya kullanım sıklığı	.050	.051	.977	1	.323	1.051	(.952:1.161)
MODEL 1	Kadın/ Sosyal medya kullanım sıklığı	.297	.246	1,458	1	.227	1.346	(.831:2.180)	
	Erkek/ Sosyal medya kullanım sıklığı	.006	.247	.001	1	.980	1.006	(.621:1.632)	
Sabit	-1.042	.630	2,732	1	.098				
OLUMLU “S”	MODEL 0	Kadın/Kullanılan sosyal medya kanalı/Sosyal medya kullanım sıklığı	-.059*	.030	3,957	1	.047	.943	(.889:999)
		Erkek/ Kullanılan sosyal medya kanalı/Sosyal medya kullanım sıklığı	.047	.052	.826	1	.363	1.048	(.947:1.159)
MODEL 1	Kadın/ Sosyal medya kullanım sıklığı	1.198**	.260	21,212	1	.000	3.313	(1.990:5.515)	
	Erkek/ Sosyal medya kullanım sıklığı	.734**	.260	7,940	1	.005	2.082	(1.250:3.469)	

Referans Kategorisi: Kararsız S

R² = .142 (Cox ve Snell), .176 (Nagelkerke), .093 (McFadden), *p<.05,**p< .01.

Sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisi bağımlı değişkeni “S” olarak kodlanmıştır.

Lojistik modele alınan üç kategorili bağımlı değişken üzerinde bağımsız değişkenlerin değer tablosu Tablo 7’de sunulmuştur. Model 0’da yer alan bağımsız değişkenlerden kadınların kullandıkları sosyal medya kanalı ve sosyal medya kullanım sıklığı ile model 1’de yer alan bağımsız değişkenlerden kadın ve erkeklerin sosyal medya kullanım sıklıkları, “S”i olumlu etkileyen istatistiksel olarak anlamlı değişkenler olarak bulunmuştur. Hem Model 0’da hem de Model 1’de yer alan bağımsız değişkenlerin “S” bağımlı değişkenini olumsuz düzeyde artırma eğilimi olasılığı istatistiksel olarak anlamlı (p>.05) değildir. “LRA’da Wald değeri de değişkenlere ilişkin bir değerlendirme ölçütüdür. 2’den büyük değerler için önemli olduğu kabul edilmekle beraber Wald değeri büyüdükçe olasılık ‘anlamlılık değeri’ (p) küçülür” (Kartal vd., 2004:48). Çalışmamızda model 0’da kadınların kullanılan sosyal medya kanalı ve sosyal medya kullanım sıklığı değişkenlerinin “S”i olumlu düzeyde artırma eğilimi olasılığı (p=.047<.05) istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Model 1’de ise kadın ve erkeklerin sosyal medya kullanım sıklığı değişkeninin “S”i olumlu düzeyde artırma eğilimi olasılığı (kadınlar için p=.000<.01, erkekler için p=.005<.01) istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Model 0 ve 1’deki istatistiksel olarak

anlamli değişkenlerin değeri bir birim artırıldığında, her bir değişken, “S”in parametre değeri kadar artıracaktır. Bir başka deyişle, Model 0’da kadınların kullandıkları sosyal medya kaynakları ve sosyal medya kullanım sıklığı bir birim artırıldığında “S”i **olumlu düzeyde** artırma eğilimi olasılığı (odds oranı) .943 kat ($p=.047<.01$) (Wald değeri= $3,957>2$) artacaktır. Model 1’de kadınların sosyal medya kullanım sıklığı bir birim artırıldığında “S”i **olumlu düzeyde** artırma eğilimi olasılığı (odds oranı) 3,313 kat ($p=.000<.01$) (Wald değeri= $21,212>2$) artacaktır. Erkeklerde ise bu olasılık (odds oranı) 2,082 kattır ($p=.005<.01$) (Wald değeri= $7,145>2$). Model 0 tercih edildiğinde kadınların kullandıkları sosyal medya kanalı ve kullanım sıklıkları bir birim arttığında, “S”i olumlu düzeyde artırma eğilimi olasılığı .943 kat artmaktadır. Erkeklerde böyle bir durum söz konusu değildir. Mevcut çalışmada Model 1 tercih edilmiştir.

Model yeterlilikleri ile ilgili bilgi ve yorumlar

“McFadden R^2 , Cox-Snell R^2 ve Nagelkerke R^2 istatistikleri en sık kullanılan sözde R^2 istatistikleridir...McFadden R^2 ‘olabilirlik oran indeksi’ olarak da adlandırılmaktadır. Çoklu regresyonda elde edilen R^2 ’ye göre oldukça küçük değerler alma eğiliminde olduğundan 0,20-0,40 arasındaki bir değerin çok yüksek olduğu söylenebilir. Cox-Snell R^2 en küçük 0 değerini alırken en büyük değeri 1 olmamaktadır” (Alpar, 2011, Şenel ve Alatl, 2014:41’den). Bağımlı değişken (“S”) ile bağımsız değişkenler (kullanılan sosyal medya kanalı ve sosyal medya kullanım sıklığı) arasındaki ilişkinin gücünü ölçmek ve değerlendirmek için sözde değerleri Cox-snell (.142), Nagelkerke R^2 (.176) ve McFadden R^2 (.093) olarak bulunmuştur. Bağımsız değişkenler modele sokulduğunda oluşan doğru sınıflandırma oranı tablosu aşığıdaki gibidir.

Tablo 8: Lojistik regresyon modelinin doğru sınıflandırma oranı tablosu

“S” (Gözlenen)	“S” (Beklenen)			Doğru Oran (percent correct)
	Kararsız	Olumlu	Olumsuz	
Kararsız	0	0	25	% 0,0
Olumlu	0	56	95	% 37,1
Olumsuz	0	29	250	% 89,6
Toplam Oran	% 0,0	% 18,7	% 81,3	
Genel Sınıflandırma Oranı				% 67,3

Lojistik regresyon modelinin doğru sınıflandırma oranı tablosu Tablo 8’de sunulmuştur. “Model yeterliği hakkında bilgi edinmek için tüm deneklerin bir kategoride düşünülerek oluşturulan ilk sınıflama tablosundan “tesadüfen oluşan doğruluk oranı” hesaplanarak, son sınıflandırma tablosundaki doğru sınıflandırma oranı ile karşılaştırılır (Field, 2009). Tesadüfen oluşan doğru sınıflama oranı, ilk sınıflandırma tablosundaki, yordanan değişkenin her bir grubundaki durum/kişi oranları ile hesaplanır. Oran, her bir gruptaki doğru sınıflama yüzdelerinin kareleri alınarak toplanmasıyla elde edilir...Amaçlanan model ile ulaşılan doğru sınıflandırma oranları, tesadüfen oluşan doğruluk oranlarının %25’i kadar artışa ulaşımsa, bu modelin kullanılabilir/yeterli olduğunu gösterir” (Şenel ve Alatl, 2014:40). Tablo 8’de görüldüğü üzere mevcut modelde genel sınıflandırma oranı %67,3 olup beklenen model ile ulaşılan doğru sınıflandırma oranları, tesadüfen oluşan doğruluk oranlarının %26,7’si kadar artığı görülmektedir. Bu durum bu modelin kullanılabilir/yeterli olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve öneriler

Dar kalıplara sıkışmış yiyecek-içecek pazarlaması artık kozasını kırmış yerelin ötesine taşmıştır. Sosyal medya uygulamaları sayesinde yöresel yiyecekler birer pazarlama argümanı olarak yer almaktadır. Değişkenler arası farklılıkların incelendiği ve çok kategorili lojistik regresyon analizi kullanılarak

yordamaların yapıldığı bu çalışmada amaç, bir pazarlama argümanı olarak kullanılan sosyal medyadaki yöresel yiyecek paylaşımlarının seyahat kararlarıyla olan ilişkilerini araştırmak, bir uygulamayla tespit ve önerilerde bulunmaktır. Çalışmada, sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisinde yaş, cinsiyet, meslek, eğitim durumu, tatil amaçlı yıllık seyahat sıklığı, aylık gelir ve aylık gelirden tatil için ayrılan miktar açılarından farklılıklar bulunurken, medeni durum ve bakmakla yükümlü olunan kişi sayısına göre farklılık bulunmamıştır. MEB'e bağlı okul çalışanları üzerinde yapılan uygulamada bağımlı değişken çok kategorili bir hale (olumsuz, kararsız, olumlu) dönüştürülmüştür. Cinsiyet, kullanılan sosyal medya kanalı ve kullanım sıklığı bağımsız değişkenlerinden oluşan bir lojistik regresyon modeli oluşturulmuştur. LRA'da tüm bağımsız değişkenlerin anlamlılık kontrolü için adimsal teknikler kullanılmıştır. Bağımsız değişkenlerden cinsiyet ve sosyal medya kullanım sıklığı ileriye doğru eleme metodu sonucunda nihai modelde yer almıştır. Modele dahil edilen değişkenler için Wald değerlerinin 2'den büyük olduğu görülmektedir. Nihai modelde kadınların sosyal medya kullanım sıklıkları bir birim artırdığında sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarını "olumlu" düzeyde artırma eğilimi olasılığı 3,313 kat artmaktadır. Erkeklerde bu olasılık 2,082 kattır. Modelin genel doğru sınıflandırma oranı %67.3'tür. Bu durum araştırma kapsamında oluşan modelin geçerli ve kullanılabilir bir model olduğunu göstermektedir.

Yöresel yemekler ve seyahat kararı ilişkisine dönük olabilecek çalışmalar incelendiğinde demografik değişkenlere ait farklı bulgu ve yaklaşımlara rastlanmaktadır (Eryılmaz ve Zengin, 2014; Sarıtaş ve Barutçu, 2016; Şengül ve Türkay, 2016; Türkcan, 2017). Şengül ve Türkay, (2016) yöresel mutfak unsurlarının turizm destinasyonu seçiminde yaş, medeni durum, gelir durumu ve tatil için ayrılan miktar açılarından farklılık gösterdiğini belirtirken cinsiyet ve eğitim durumlarına göre bir farklılık tespit edilemediğini bildirmektedir. Turizm destinasyonu seçerken yöresel mutfak unsurlarının cinsiyet ile eğitim durumu bakımından farklılaşmamış olması seçilen örneklem ve büyüklüğünden kaynaklanmış olabilir. Zira; Türkcan, (2017:39) "turistik tesis araştırması yapma ve kampanyalara katılma konularında eğitime göre farklılıklarının" olduğunu tespit etmiştir. Mevcut çalışmada da medeni durum ve bakmakla yükümlü olunan kişi sayısı haricinde diğer değişkenler (yaş, cinsiyet, meslek, eğitim durumu, tatil amaçlı yıllık seyahat sıklığı, aylık gelir ve aylık gelirden tatil için ayrılan miktar) açılarından sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararına etkisinde anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Medeni durum ve bakmakla yükümlü olunan kişi sayısına göre farklılık göstermemesinin nedeni çalışılan meslek şartlarına bağlı olabilir. Zira yüzlerce çocuk ile her gün yüz yüze gelen okul çalışanları açısından bakmakla yükümlü olunan kişi sayısı görece üstesinden basitçe gelinebilecek bir durum olarak algılanmış olabilir. Aynı şekilde ister evli olsun ister olmasın her okul çalışanın onlarca çocuğu bulunmaktadır. Bu durumlar farklılık oluşmamasının temel nedenleri sayılabilir. Butik otel işletmelerinin facebook örneği ile sosyal medya kullanımlarının incelendiği bir çalışmada (Eryılmaz ve Zengin, 2014), sosyal medyadaki paylaşımlar ile ilgili tüketici yaklaşımlarının konaklama amacı ve demografik özelliklere göre farklılık göstermediği bildirilmektedir. Demografik değişkenler açısından farklılık göstermemesinin temel nedeni görüşmelerden bir tanesinin yüz yüze, diğerlerinin ise telefonla yapılmış olması görece öznel bilgiler içermesi ve örneklem büyüklüğünün az olmasından kaynaklanıyor olabilir. Satın alma kararında önemli etkenler olarak sayılabilecek etkenlerin her kuşağın kendine has yaşam tarzı, beklentileri, deneyimleri, ekonomik ve politik yaşanmışlıklarından kaynaklanabileceği belirten Sarıtaş ve Barutçu, (2016) iletişimi başlatma ve devam ettirme, işbirliği ve araştırma yönünden sosyal medyada kuşaklar arası (x-y-z) farklılıklar bulunduğunu ileri sürmektedir. Bu yönleriyle mevcut çalışmanın farklılıkları incelemeye yönelik bulguları literatürdeki nitelikli çalışmalarla tutarlılık göstermektedir. Sosyal medya kullanımı Y kuşağında (Köksal ve Özdemir, 2013; Munar ve Jacobsen, 2013) özellikle gezginlerde (Xiang vd., 2015) yaygındır. Sosyal medyanın okul çalışanları arasında da sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. Literatürde, yöresel yemeklerin sosyal medyada paylaşımı ile sosyal medyanın kullanım sıklığının destinasyon tercihlerine etkisinin pozitif olduğuna yönelik bulgulara (Eryılmaz ve Şengül, 2016) yer verilmektedir. Ayrıca Altunel ve Yaşar, (2017), tarafından sosyal medya sayesinde turistlerin seyahat kararı alımından seyahat sonrasına kadarki süreçte, deneyimlerini paylaşarak diğer potansiyel turistler için kolay ulaşılabilir içerik yarattığı, bunun yanında fayda değişkeninin seyahat deneyimi aktarımıyla sık ve seyrek sosyal medya kullanıcılarındaki etkisinin anlaşılması ileri sürülmektedir. Mevcut çalışmada sosyal medya kullanım sıklığı bir birim artırıldığında sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarını etkileme olasılığı

kadınlarda ortalama 3 kat, erkeklerde ise 2 kat artmaktadır. Bu yönüyle sosyal medya kullanım sıklığının seyahat kararlarındaki etkisi niceliksel olarak ortaya konmaktadır.

Turizm pazarlamacılarına yönelik öneriler

Sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarının seyahat kararlarına etkisi cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Aynı zamanda yetişkin yaş grubundaki okul çalışanlarında yaşlı gruba göre daha fazla olduğu, mezuniyet durumları yükseldikçe ve mevkileri arttıkça fazlaştığı söylenebilir. Bu etkinin üst gelir grubundaki okul çalışanlarında alt gelir grubunda olan gruplara göre daha fazla olduğu da söylenebilir. Gelirinden tatil için görel olarak daha fazla miktar ayıran okul çalışanlarının hiç miktar ayırmayan gruba göre seyahat kararlarında sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarından etkilendikleri söylenebilir zira “1 sefer” tatile çıkanlar ile “0 sefer” (hiç) tatile çıkan gruplar arasında “1 sefer” tatile çıkan grup lehine farklılık bulunduğu tespit edilmiştir. Araştırma modelinin sonucu olarak Milli Eğitim camiası içinde sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarıyla seyahat kararlarına olumlu anlamda etki edilmek istendiğinde, erkeklerden çok kadınların sosyal medya kullanım sıklıklarının artırılmasına yönelik pazarlama çabalarının daha çok etkili olacağı önerilmektedir. Başka bir açıdan değerlendirildiğinde okul çalışanlarının seyahat kararı verirken sosyal medyadaki yöresel yemek paylaşımlarını dikkate aldıkları söylenebilir. Turizm pazarlamacılarının okul çalışanlarına yönelik pazar bölümlendirmesi çalışmalarında yukarıda bulgu ve sonuçları değerlendireceği düşünülmektedir.

Gelecek araştırmalar ve ilgililer için öneriler

Araştırmanın evreni ekonomiklik, zaman vb. sebeplerden dolayı Bursa ili Osmangazi İlçesindeki Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı tüm ilkököl, ortaokul ve liselerde görev yapan öğretmen, idareci ve yardımcı personel ile sınırlandırılmıştır. Bu durum araştırma sonuçlarının genellemesinde göz önüne alınmalıdır. Bundan sonraki çalışmalarda tüm ülkeyi kapsayacak şekilde bir evren ile çalışılması durumunda daha genellenebilir sonuçlar elde edilecektir. Farklılıkları incelemeye yönelik araştırma bulgularında farklılık kaynağının daha çok yardımcı personelden kaynaklı olduğu görülmektedir. Sonraki çalışmalarda sadece öğretmen veya idarecilerden oluşacak bir örneklem seçimi ve bağımsız değişken sayısının artırılması daha spesifik bilgiler sunacaktır.

Kaynakça

- Altınay, M., Güçer, E. ve Bağ, C. (2017). Consumer behavior in the process of purchasing tourism product in social media, *Journal of Business Research- Turk*, 9(1), 381-402.
- Altunel, M. C. ve Yaşar, A. G. (2017). Faydanın sosyal medyadaki deneyim paylaşımına etkisi: Sosyal medyayı seyrek ve sık kullanan turistik faaliyete katılmış bireyler arasındaki farkın incelenmesi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(4), 819-841.
- Amaro, S., Duarte, P. ve Henriques, C. (2016). Travelers' use of social media: A clustering approach, *Annals of Tourism Research*, 59, 1-15.
- Arat, T. ve Dursun, G. (2016). Seyahat ve konaklama tercihi açısından sosyal paylaşım sitelerinin kullanımı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19(41.Yıl Özel Sayısı), 111-128.
- Arslan, K. (2018a). SPSS'de bağımsız örneklem t-testi (independent sample t-test) [Web günlük postası]. 18 Aralık 2020 tarihinde <https://www.galloglu.com/blog/bagimsiz-ornekleme-t-testi-SPSS-independent-sample-t-test> adresinden erişildi.
- Arslan, K. (2018b). SPSS ile mann whitney u testi [Web günlük postası]. 18 Aralık 2020 tarihinde <https://www.galloglu.com/blog/spss-mann-whitney-u-testi> adresinden erişildi.
- Atasoy, D. (2001). Lojistik regresyon analizinin incelenmesi ve bir uygulaması [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Cumhuriyet Üniversitesi.
- Baird, C. H. ve Parasnis, G. (2011). From social media to social customer relationship management, *Strategy and Leadership*, 39(5), 30-37.
- Barak, A., Karahan, S. ve Saraçbaşı, O. (2005). Ordinal lojistik regresyon modelleri, *4. İstatistik Kongresi Bildiri ve Poster Özetleri* içinde, (89-110).
- Barış, M. F. ve Tosun, N. (2013). Sosyal ağ ve e-portfolyo entegrasyonu: Facebook örneği, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 122-129.
- Bayrak, H. (2018). 2018 İnternet kullanımı ve sosyal medya istatistikleri. 9 Eylül 2019 tarihinde <https://dijilopedi.com/2018-internet-kullanimi-ve-sosyal-medya-istatistikleri/> adresinden erişildi.

- Boley, B. B., Magnini, V. P. ve Tuten, T. L. (2013). Social media picture posting and souvenir purchasing behavior: Some initial findings research note, *Tourism Management*, 37, 27-30.
- Boyd, D. (2007). Why youth (heart) social networking sites: The role of networked publics in teenage social life, Buckingham, D. (Ed.), *The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation Series on Digital Media and Learning: Youth, Identity, and Digital Media* içinde (ss.119-142) MIT Press.
- Brown, A. R. R. (1940). On social structure, *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 70(1), 1-12.
- Bulunmaz B. (2011). Otomotiv sektöründe sosyal medyanın kullanımı ve fiyat örneği. 03 Ocak 2021 tarihinde http://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr/makaleler/GMJ_3._sayi_Guz_2011/PDF/Bulunmaz.pdf adresinden erişildi.
- Chan, N. L. ve Guillet, B. D. (2011). Investigation of social media marketing: How does the hotel industry in Hong Kong perform in marketing on social media websites?, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 28(4), 345-368.
- Chen, B. ve Bryer, T. (2012). Investigating instructional strategies for using social media in formal and informal learning, *International Review of Research in Open and Distance Learning*, 13(1), 87-104.
- Chung, C. ve Austria, K. (2010). Social media gratification and attitude toward social media marketing messages: A study of the effect of social media marketing messages on online shopping value, *Proceedings of the Northeast Business and Economics Association*, 581-586.
- Constantinides, E. ve Stagno, M. Z. (2011). Potential of the social media as instruments of higher education marketing: A segmentation study, *Journal of Marketing for Higher Education*, 21(1), 7-24.
- Coşkun, S., Kartal, M., Coşkun, A. ve Bircan, H. (2004). Lojistik regresyon analizinin incelenmesi ve dış hekimliğinde bir uygulaması, *Cumhuriyet Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi Dergisi*, 7(1), 41-50.
- Cox, C., Burgess, S., Sellitto, C. ve Buultjens, J. (2009). The role of user-generated content in tourists' travel planning behavior, *Journal of Hospitality Marketing ve Management*, 18(8), 743-764.
- Cox, R., (1983). Some remarks on overdispersion, *Biometrika*, 70: 269-274. 11 Kasım 2020 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/2335966> adresinden erişildi.
- Çevik, O. (2004). Lojistik regresyon analizi ile tokat sanayi sitesi işletmelerinde bir uygulama, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 18(3-4), 385-396.
- Çok kategorili (multinomial) lojistik regresyon analizi, (t.y.a). 15 Eylül 2020 tarihinde <https://maristatistik.com/cok-kategorili-multinomial-lojistik-regresyon-analizi/> adresinden erişildi.
- Çok kategorili multinomial lojistik regresyon analizi yorumlama #2, (t.y.b). 27 Aralık 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=areNPWKEBRE> adresinden erişildi.
- Dean, C. B. (1992). Testing for overdispersion in poisson and binomial regression models. *Journal of American Statistical Association*, 87(418), 451-457.
- Denizci, G. B., Kucukusta, D. ve Liu, L. (2016). An examination of social media marketing in China: How do the top 133 hotel brands perform on the top four Chinese social media sites?, *Journal of Travel ve Tourism Marketing*, 33(6), 783-805.
- Dutton, H. W. (2004). Social transformation in an information society: Rethinking access to you and the world, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization 7. 05 Kasım 2020 tarihinde <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001520/152004e.pdf> adresinden erişildi.
- Eryılmaz, B. ve Şengül, S. (2016). Sosyal medyada paylaşılan yöresel yemek fotoğraflarının turistlerin seyahat tercihleri üzerindeki etkisi, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 32-42.
- Eryılmaz, B. ve Zengin, B. (2014). Butik otel işletmelerinin sosyal medya kullanımına yönelik bir inceleme: Facebook örneği, *Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 42-59.
- Evans, D., Bratton, S. ve McKee, J. (2010). *Social media marketing: The next generation of business engagement*, Wiley Publishing.
- Fotis, J., Buhalis, D. ve Rossides, N. (2012). Social media use and impact during the holiday travel planning process. Fuchs, M., Ricci, F. and Cantoni L. (Ed.), *Information and Communication Technologies in Tourism 2012* içinde (ss. 13-24) Springer-Verlag.

- Fotis, J., Rossides, N. ve Buhalis, D. (2011). Social media impact on holiday travel planning: The case of the Russian and the FSU markets, *International Journal of Online Marketing*, 1(4), 1-19.
- Govers, R. ve Go, F. (2009). *Place branding: Glocal, virtual and physical identities, constructed, imagined and experienced*, Palgrave MacMillan.
- Gökdeniz, A., Erdem, B., Dinç, Y ve Uğuz, S. Ç. (2015). Gastronomi turizmi: Ayvalık'ta yerli turistler üzerinde görgül bir araştırma, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(1), 14-29.
- Gretzel, U., Fesenmaier, D. R. ve O'Leary, J. T. (2006). The transformation of consumer behaviour. Buhalis, D. and Costa, C. (Ed.), *Tourism business frontiers: Consumers, products and industry* içinde (ss.9-18) Elsevier Ltd.
- Güleç, E. (2016), Kullanım ve doyumlar yaklaşımının sosyal medya kullanım niyeti ve turistik deneyim üzerindeki etkisinin belirlenmesi, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi.
- Güneli, M. (2012). Gastronomi ve imaj devri. 21 Nisan 2019 tarihinde <http://www.turizmdebusabah.com/yazarlar/gastronomi-ve-imaj-devri-mehmetguneli-2638.html>. adresinden erişildi.
- Hays, S., Page, S. J. ve Buhalis, D. (2013). Social media as a destination marketing tool: It's use by national tourism organisations, *Current Issues in Tourism*, 16(3), 211-239.
- Huang, L. (2012). Social media as a new play in a marketing channel strategy: Evidence from Taiwan travel agencies' blogs, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 17(6), 615-634.
- Hudson, S. ve Thal, K. (2013). The impact of social media on the consumer decision process: Implications for tourism marketing, *Journal of Travel ve Tourism Marketing*, 30(1-2), 156-160.
- Kahraman, A. D. ve Aytaç, T. (2014). Sosyal medya çağında reklamın eğitim işlevi üzerine bir çözümleme, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 78-101.
- Kang, M. ve Schuett, M. A. (2013). Determinants of sharing travel experiences in social media, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 30(1-2), 93-107.
- Kaplan, A. M. ve Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media, *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
- Kaplan, A. M. ve Haenlein, M. (2020). Rulers of the world, Unite! The challenges and opportunities of artificial intelligence, *Business Horizons*, 63, 37-50.
- Kazaz, M. ve Tümen, E. (2014). Tanıtım amaçlı sosyal medya kullanımı: Gençlik ve spor bakanlığı örneği. 10 Mayıs 2020 tarihinde <http://unikop.org/makale/ks13-2-01.pdf> adresinden erişildi.
- Kim, W. G., Lim, H. ve Brymer, R. A. (2015a). The effectiveness of managing social media on hotel performance, *International Journal of Hospitality Management*, 44, 165-171.
- Kim, S., Koh, Y., Cha, J. ve Lee, S. (2015b). Effects of social media on firm value for U.S. restaurant companies, *International Journal of Hospitality Management*, 49, 40-46.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling* (3rd ed.) The Guilford.
- Köksal, Y. ve Özdemir, Ş. (2013). Bir iletişim aracı olarak sosyal medya'nın tutundurma karması içerisindeki yeri üzerine bir inceleme, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 323-337.
- Kunan, J. A. (1998). An introduction to structural equation modelling for language assessment research, *Language Testing*, 15(3), 295-332.
- Kutluk, A. ve Avcıkurt, C. (2014). Ağızdan ağıza pazarlamanın müşterilerin satın alma karar süreçlerine etkisi ve bir uygulama: (İstanbul seyahat acenteleri örneği), *The Journal of International Social Research*, 7(29), 613-622.
- Labus, A., Simić, K., Barać, D., Despotović-Zrakić, M. ve Radenković, M. (2012). Integration of social network services in e-education process, *Metallurgia International*, 17(7), 161-168.
- Leung, D., Law, R., van Hoof, H. ve Buhalis, D. (2013). Social media in tourism and hospitality: A literature review, *Journal of Travel ve Tourism Marketing*, 30(1/2), 3-22.
- Lo, I. S., McKercher, B., Lo, A., Cheung, C. ve Law, R. (2011). Tourism and online photography, *Tourism Management*, 32, 725-731.
- López, E. P., Gidumal, J. B., Taño, D. G. ve Armas, R. D. (2011). Intentions to use social media in organizing and taking vacation trips, *Computers in Human Behavior*, 27(2), 640-654.
- Mangold, W. G. ve Faulds, D. J. (2009). Social media: The new hybrid element of the promotion mix, *Business Horizons*, 52(4), 357-365.
- McKercher, B., Okumus, F. ve Okumus, B. (2008). Food tourism as a viable market segment: It's all how you cook the numbers, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 25(2), 137-148.

- McLoughlin, C. ve Lee, M. J. W. (2007). Social software and participatory learning: Pedagogical choices with technology affordances in the web 2.0 era. *Proceedings Ascilite Singapore 2007* içinde, (ss.664-675).
- Munar, A. M. (2012). Social media strategies and destination management, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 12(2), 101-120.
- Munar, A. M. ve Jacobsen, J. K. S. (2013). Trust and involvement in tourism social media and web-based travel information sources, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 13(1), 1-19.
- Munar, A. M. ve Jacobsen, J.K.S. (2014). Motivations for sharing tourism experiences through social media, *Tourism Management*, 43, 46-54.
- Neti, S. (2011). Social media and it's role in marketing, *International Journal of Enterprise Computing and Business Systems*, 1(2), 1-15.
- Onat, Y. ve Alikılıç, D. (2008). Sosyal ağ sitelerinin reklam ve halkla ilişkiler ortamları olarak değerlendirilmesi, *Journal of Yaşar University*, 3(9), 1111-1143. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jyasar/issue/19121/202906>
- Otrar, M. (t.y.). Tek yönlü varyans analizi (Anova). 11 Kasım 2020 tarihinde <http://mustafaotrar.net/istatistik/tek-yonlu-varyans-analizi-anova/> adresinden erişildi.
- Özdemir, S. S., Özdemir, M., Polat, E. ve Aksoy, R. (2014). Sosyal medya kavramı ve sosyal ağ sitelerinde yer alan online reklam uygulamalarının incelenmesi, *Electronic Journal of Vocational Colleges-December*, 58-64.
- Palmer, A. ve Lewis, N. K. (2009). An experiential, social network-based approach to direct marketing, *Direct Marketing: An International Journal*, 3(3), 162-176.
- Phelan, K. V., Chen, H. T. ve Haney, M. (2013). "Like" and "check-in:" How hotels utilize facebook as an effective marketing tool, *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 4(2), 134-154.
- Pozo, M., Manuel, C., Arangüena, E. G. ve Owen, G. (2011). Centrality in directed social networks: A game theoretic approach, *Social Networks*, 33, 91-200.
- Rawlings, J. O., Pantula, S. G. ve Dickey, D. A. (2017). *Uygulamalı regresyon analizi araştırma el kitabı* (Y. Akdi ve A. Şahin Ed. Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık. (Orjinali 1998'de yayımlanmıştır).
- Resti, N. D. ve Purwanegara M. S. (2013). The psychological effect of uploading food picture on social media to willingness to dine out, *Journal of Social and Development Sciences*, 4, 316-324.
- Sarıtaş, E. ve Barutçu, S. (2016). Tüketici davranışlarının analizinde kuşaklar: Sosyal medya kullanımı üzerinde bir araştırma, *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*. 3(2), 1-15.
- Schmallegger, D. ve Carson, D. (2008). Blogs in tourism: Changing approaches to information exchange, *Journal of Vacation Marketing*, 14(2), 99-110.
- Şenel, S. ve Alatlı, B. (2014). Lojistik regresyon analizinin kullanıldığı makaleler üzerine bir inceleme, *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5(1), 35-52.
- Şengül, S. ve Türkay, O. (2016). Yöresel mutfak unsurlarının turizm destinasyonu seçimindeki rolü (Mudurnu örneği), *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(29), 63-87.
- Tham, A., Croy, G. ve Mair, J. (2013). Social media in destination choice: Distinctive electronic word-of-mouth dimensions, *Journal of Travel ve Tourism Marketing*, 30(1-2), 144-155.
- Thevenot, G. (2007). Blogging as a social media, *Tourism and Hospitality Reresearch*, 7(3/4), 287-289.
- Turgut, E., Akyol, A. ve Giray, S. (2016). Sosyal medya reklamlarında tüketici algılamaları ile satın alma niyeti ve ağızdan ağıza iletişim arasındaki ilişki, *Journal of Life Economics*, 3(2), 55-74.
- Türkcan, B. (2017). Yerli turistlerin turistik konaklama tesisi tercihlerinde internet temelli sosyal ağların rolü: İzmir örneği, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 39-59.
- Türk Dil Kurumu. (2020). "Ağ" ve "medya" kavramları. 10 Kasım 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Uşaklı, A., Koç, B. ve Sönmez, S. (2017). How 'social' are destinations? Examining european DMO social media usage, *Journal of Destination Marketing & Management*, 6, 136-149.
- Xiang, Z. ve Gretzel, U. (2010). Role of social media in online travel information search, *Tourism Management*, 31(2), 179-188.
- Xiang, Z., Magnini, V. P. ve Fesenmaier, D. R. (2015). Information technology and consumer behavior in travel and tourism: Insights from travel planning using the internet, *Journal of Retailing and Consumer Services*, 22, 244-249.

- Yağmurlu, A. (2011). Kamu yönetiminde halkla ilişkiler ve sosyal medya, *Selçuk İletişim*, 7(1), 5-15.
- Yeşil, M. M. (2013). The social media factor in the development and promotion of religious tourism, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(7), 733-744.
- Yüncü, H. (2010). Sürdürülebilir turizm açısından gastronomi turizmi ve perşembe yaylası. Şengel, S. (Ed.), *10. Aybastı-Kabataş Kurultayı Yerel Değerler ve Yayla Turizmi* içinde (s. 28-34), Detay Anatolia Akademik Yayıncılık.
- Zağralı, E. ve Akbaba, A. (2015). Turistlerin destinasyon seçiminde yöresel yemeklerin rolü: İzmir yarımadası'nı ziyaret eden turistlerin görüşleri üzerine bir araştırma, *E- Journal of Yasar University*, 10(40), 6633-6644.
- Zeng, B. ve Gerritsen, R. (2014). What do we know about social media in tourism? A review, *Tourism Management Perspectives*, 10, 27-36.
- #44 Multinomial lojistik regresyon. (Ağustos, 2020). 31 Aralık 2020 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=ERUSA_d7oGo adresinden erişildi.

Etik kurul onayı

Araştırma verilerinin 2020 yılı öncesinde elde edilmesi sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çatışma beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Ekler

Ek1: Araştırma Anketi

ARAŞTIRMA ANKETİ

Sayın Cevaplayıcı, bu anketten elde edilen veriler bilimsel bir araştırma kapsamında kullanılacak olup, başka amaçla kullanılmayacaktır. Vereceğiniz samimi cevaplar için teşekkür ederim.

Demografik Sorular

- Yaşınız(Lütfen yazınız)
- Cinsiyetiniz a) Kadın b) Erkek
- Medeni Durumunuz a) Evli b) Bekar c) Boşanmış
- Mesleğiniz(Lütfen yazınız)
- Bakmakla Yüklü Olduğunuz Kişi Sayısı.....(Lütfen yazınız)
- Eğitim Durumunuz a) İlköğretim b) Lise c) Önlisans d) Lisans e) Lisans üstü
- Tatil Amaçlı Yıllık Seyahat Sıklığınız a) 1 b) 2 c) 3 d) 4 e) 5 ve üzeri
- Aylık Gelir Durumunuz a) 2000 TL'den az b) 2001-3000TL c) 3001-4000TL d) 4001 TL ve üstü
- Yıllık Gelirden Tatil Amaçlı Ayrılan Miktar a) 2000 TL'den az b) 2001-3000TL c) 3001-4000TL d) 4001 TL ve üstü
- Hangi sosyal medya organını daha çok kullanıyorsunuz.....(Lütfen yazınız)
- Sosyal Medya Kullanma Sıklığınız Nedir? a) Asla/Hiç b) Ara sıra c) Orta sıklıkta d) Sık sık e) Her zaman

Yöresel Yemek ve Seyahat Kararı ile İlgili Sorular

Aşağıdaki ifadeleri belirtilen kodlamaya uygun olarak işaretleyiniz.

- 1- Hiç Katılmıyorum 2- Katılmıyorum 3- Ne katılıyorum Ne Katılmıyorum
4- Katılıyorum 5- Tamamen Katılıyorum

No	İfadeler	1	2	3	4	5
1	Yöresel yemek sunan işletmeler hakkında sosyal medyada yer alan olumlu paylaşımlardan etkilenirim.					
2	Seyahate çıkmadan önce gideceğim destinasyondaki (tatil yapılacak yer) yöresel yemekler hakkında sosyal medyada bilgi toplarım.					
3	Yöresel yemekler hakkında tanıdıklarımın sosyal medya paylaşımlarını karar vermede dikkate alırım.					
4	Yöresel yemekler hakkında tanımadıklarımın sosyal medya paylaşımlarını karar vermede dikkate alırım.					
5	Sosyal medyada gördüğüm bir yöresel yemek fotoğrafı destinasyon (tatil yapılacak yer) seçimimde etkili olabilir.					
6	Seyahatim süresinde tattığım yöresel yemeklerle ilgili sosyal medyada foto/video/yorum gibi paylaşımlarda bulunurum.					
7	Yöresel yemeklerle ilgili yaşadığım olumsuz tecrübeleri tanıdıklarımı uyarmak için sosyal medyada paylaşıyorum.					

8	Yöresel yemekler ile ilgili memnuniyetsizliğimi/şikâyetimi genellikle sosyal medyada paylaşıyorum.				
9	Sosyal medyada yöresel yemek sunan yiyecek içecek işletmeleri tarafından yapılan paylaşımları güvenilir bulurum.				
10	Sosyal medyada yöresel yemeklerle ilgili olumlu/olumsuz hiçbir paylaşımda bulunmam.				
11	Sosyal medyada bir tanıdığının fotoğrafını paylaştığı yöresel yiyecek ürünü o anda kendisinden sipariş edebilirim.				
12	Sosyal medyada gördüğüm ve beğendiğim yöresel yiyecek diye adlandırılan ürünlere daha fazla ödeme yapabilirim.				
13	Sosyal medyada yöresel yemekler hakkındaki paylaşımların benim için hiçbir önemi yoktur.				

Ek2: Demografik Değişkenlerin Frekans Bilgileri

Değişken	N	%	Değişken	N	%
Yaş Grupları			Gelir Durumu		
Genç (18-28)	24	5,3	2000 tl ve altı	24	5,3
Yetişkin (29-39)	151	33,2	2001-3000 tl	17	3,7
İleri yetişkin (40-50)	198	43,5	3001-4000 tl	110	24,2
Yaşlı (51 ve üzeri)	82	18,0	4001 tl ve üzeri	304	66,8
Total	455	100,0	Total	455	100,0
Cinsiyet			Gelirden Tatil İçin Ayrılan Miktar		
Kadın	283	62,2	2000 tl ve altı	131	28,8
Erkek	172	37,8	2001-3000 tl	99	21,8
Total	455	100,0	3001-4000 tl	93	20,4
Medeni Durum			4001 tl ve üstü	111	24,4
Evli	371	81,5	0 tl	21	4,6
Bekâr	47	10,3	Total	455	100,0
Boşanmış	37	8,1	En Çok Kullanılan Sosyal Medya Kanalı		
Total	455	100,0	Facebook	105	23,1
Meslek			Instagram	134	29,5
Öğretmen	377	82,9	Twitter	22	4,8
İdareci	41	9,0	Whatsup	37	8,1
Yard. personel	37	8,1	Youtube	3	,7
Total	455	100,0	İnternet	43	9,5
Bakmakla Yükümlü Olunan Kişi Sayısı			Tv	31	6,8
1 kişi	78	17,1	Pinterest	2	,4
2 kişi	142	31,2	Boş bırakan	54	11,9
3 kişi	71	15,6	Telefon	24	5,3
4 kişi ve üzeri	57	12,5	Total	455	100,0
0 kişi	107	23,5	Sosyal Medya Kullanım Sıklığı		
Total	455	100,0	Asla/hiç	35	7,7
Eğitim Durumu			Ara sıra	121	26,6
İlköğretim	16	3,5	Orta sıklıkta	163	35,8
Lise	9	2,0	Sık sık	92	20,2
Önlisans	14	3,1	Her zaman	44	9,7
Lisans	364	80,0	Total	455	100,0
Lisansüstü	52	11,4			
Total	455	100,0			
Seyahat Sıklığı					
1 sefer	198	43,5			
2 sefer	141	31,0			
3 sefer	50	11,0			
4 sefer	23	5,1			
5 sefer ve üzeri	27	5,9			
0 sefer	16	3,5			
Total	455	100,0			

Doktora deneyiminin öğrenciler ve akademisyenler açısından değerlendirilmesi

Assessing Ph.D. experience from the perspectives of students and academics

Gönderim Tarihi / Received: 24.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 03.12.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.902795>

Derya DEMİRDELEN ALRAWADIEH**¹

Hasibe YAZIT²

ÖZ: Öğrencilerin akademik gelişimindeki son aşama olan doktora eğitim sürecinde öğretim üyeleri ve öğrenciler arasındaki uyumun sağlanması, eğitimin etkinliği ve verimliliği açısından oldukça önemlidir. Bu açıdan, öğretim üyelerinin doktora öğrencilerine ve turizm eğitimine; doktora öğrencilerinin de öğretim üyelerine ve turizm eğitime bakış açısını değerlendirmek mevcut durumu ortaya koyabilmek açısından gereklidir. Araştırmanın amacı, turizm alanında doktora öğrenimi veren öğretim üyeleriyle, turizm alanında eğitim alan doktora öğrencilerinin görüş ve düşüncelerini ortaya koymaktır. Bu amaçla katılımcılarla (20 öğretim üyesi ve 20 doktora öğrencisi) 2020 yılının sonlarında derinlemesine görüşmeler yapılarak veriler toplanmıştır. Veri toplama sürecinde kolayda ve kartopu örneklem yöntemine başvurulmuş, COVID-19 salgını nedeniyle tüm görüşmeler uzaktan (telefon veya zoom üzerinden) gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Bulgular; doktora düzeyinde ders veren öğretim üyelerinin genel olarak öğrencilerden memnun olduklarını ortaya koysa da, öğretim üyeleri doktora öğrencilerine yönelik bazı eksikliklerin varlığı konusunda hemfikirlerdir. Bu noktada öğretim üyeleri tarafından, öğrencilerin en sık araştırma yöntemleri ve akademik yazım konusundaki yetersizliklerinin vurgulandığı görülmektedir. Doktora öğrencilerinden elde edilen bulgularda ise, öğrencilerin genel olarak öğretim üyeleriyle iyi ve uyumlu bir ilişki yürüttükleri, ancak eğitim kalitesinden tam anlamıyla doyum elde edemedikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Mevcut çalışmanın, özellikle turizmde doktora eğitim deneyimine yönelik sınırlı olan alan yazına teorik katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Doktora eğitim sürecinin etkinliği ve verimliliği açısından uygulamaya yönelik olarak ise doktora ders havuzunun güncellenmesi, akademik gelişimle doğru orantılı derslerin eklenmesi, öğretim üyelerinin öğrenciler açısından yol gösterici olması ve öğrencilerin de akademik gelişime odaklanmaları önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doktora öğrenimi, Lisansüstü öğrenciler, Öğrenci-akademisyen ilişkisi

ABSTRACT: Ensuring harmony between faculty members and students is very important during Ph.D. education, the final stage in the academic development of students. In this respect, examining the perceptions of faculty members and tourism Ph.D. students towards each other is necessary to understand the current conditions in tourism higher education. In late 2020, total of 40 interviews (20 with faculty members and 20 with Ph.D. students) were conducted by phone and zoom due to Covid-19 and data obtained were content analysed. A convenience sampling as well as a snowball sampling techniques were used. Results indicate that while faculty members are generally satisfied with their Ph.D. students, they identify some shortcomings including weakness in terms of research methods and academic writing. From the students' standpoint of view, however, a good and harmonious relationship with their faculty members is emphasized, but they show concern regarding the quality of education they receive. The present study makes a theoretical contribution to the limited literature on Ph.D. tourism education experience. In terms of the effectiveness and efficiency of the Ph.D. education, it is recommended to update the Ph.D. curricula, add courses that are directly relevant to the student's academic development, provide adequate mentorship for the students, and more engagement by students with academic development.

Keywords: Ph.D. education, Post-graduate students, Students-academician relationship

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Ayvansaray Üniversitesi/Plato Meslek Yüksekokulu/Seyahat, Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, deryademirdelen@ayvansaray.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7554-2256>

² Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi/Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu/Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, hyazit@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1055-5192>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Ph.D. education is regarded as an important process in order to prepare qualified manpower and it contributes to the development of science (Özmen & Aydın Güçlü, 2013). In line with the importance of Ph.D. education, research on Ph.D. education in both national (Saracaloğlu, 2008; Özmen & Aydın Power, 2013; Limon & Durnalı, 2018) and international (Overall et al., 2011; Brush et al., 2013; Hill & Conceição, 2020) literature has been conducted in many disciplines.

Although there is considerable research on the Ph.D education in different disciplines; only few studies within the tourism literature have been identified (Okumus and Yagci, 2006; Çakıcı, 2006; Li and Qi, 2019; Qi and Li, 2020; Li et al., 2021; Yazıt and Demirdelen-Alrawadieh, 2021; Ajanovic and Chizel, 2021). Although these studies draw attention to the importance of the Ph.D in tourism, studies that offer a bilateral view on Ph.D education in tourism are very limited (eg Çakıcı, 2006). In this sense, the present study reveals the educational experience of the students who do Ph.D in the field of tourism, and also determines the views and thoughts of the students towards Ph.D education.

Methodology

The aim of this study is to examine the views and perceptions of faculty members who are engaged in Ph.D. education in the field of tourism and Ph.D. students in the field of tourism. For this purpose, in-depth interviews were conducted. An interview protocol was developed for both academicians who teach at the Ph.D level and students who read for their Ph.D in tourism to determine their experiences towards Ph.D. Interview protocols for both samples were developed based on a detailed literature review on Ph.D education (Golde & Dore, 2001; Çakıcı, 2006; Saracaloğlu, 2008; Limon & Durnalı, 2018; Li & Qi, 2019; Qi & Li, 2020). A total of 40 interviews (20 with faculty members and 20 with Ph.D. students) were conducted by phone and zoom due to Covid-19 and data obtained were content analysed. Using the convenience and snowball sampling method, the data collection process was completed between August 1, 2020 and September 3, 2020. Within the scope of this research, ethical approval was obtained from Sinop University Human Research Ethics Committee (2020/93).

Findings and discussion

This part has been evaluated under two headings (in terms of faculty members and Ph.D students). First, faculty members teaching at the Ph.D level emphasized research methods and academic writing, especially based on the academic deficiencies of Ph.D students. Moreover, the difficulties in reconciling theory and practice, the bad effects of the memorization system, the students' lack of openness to development, the lack of time to read and research, the lack of research-curiosity of the students, the carelessness shown in homework, and the lack of foreign language were highlighted.

Faculty members also stated that students who read for their Ph.D are driven by the need of overcoming professional difficulties; they stated that compelling reasons such as the anxiety of finding a job, seeing academics as a way out or a job field are an obstacle to being a quality researcher. For all these reasons, the fact that Ph.D students cannot focus on the education process, and even if they do, do not allocate enough time to the academy due to personal or professional difficulties exacerbates the possible problems. Most of the faculty members state that Ph.D students have the right to choose an advisor. However, the problem here may be that the number of Ph.D students defined on a faculty member is quantitatively higher. Because there are more students than they should be, it can cause counseling not to be done properly and some problems to arise. For this reason, some participants stated that students have the right to choose a counselor as long as the conditions allow.

In the second part of the study, the opinions of Ph.D students were taken. In this context, it has been determined why Ph.D students choose Ph.D education in tourism. Although there are different opinions, the result is a common denominator: 'Being an academician'. While current findings confirm that the benefit from Ph.D level education is multifaceted; It cannot be said that all students agree on this process. Especially, the rate of those who evaluate the benefit obtained in this process and the quality of education

received as average or below the average is quite high. In other words, the findings were united in the view of improving tourism education given at the Ph.D level.

Results and recommendations

A general perspective on Ph.D education in the field of tourism in Turkey is presented with the findings revealed by examining the views of tourism students and lecturers at the Ph.D level. Some of the findings obtained from the study coincide with the findings of previous similar studies (eg Karadağ & Özdemir, 2017), and new and different results were also revealed. In the light of these findings, important recommendations were presented to various stakeholders in the higher education institution (e.g., Ph.D students, lecturers, institutions providing Ph.D education). According to current research results, faculty members teaching at the Ph.D level focus on students' deficiencies in academic writing and research methods and emphasize that this deficiency is an obstacle to quality publication. It is a remarkable finding that a similar question was also emphasized by students at the Ph.D level. In order to overcome the bilateral problem experienced, it is considered very important to give courses that support more academic writing, academic reading and research methods. It is expected that the education given at the Ph.D level will be diversified with more academic development-oriented courses instead of theoretical courses.

According to the study's results, some courses appear to be included and almost with the same names in both undergraduate, graduate and Ph.D courses (eg, sustainable tourism). It is clear that this situation will not benefit a Ph.D level student. In this context, it is important is to improve and develop the Ph.D course pool and to focus more on research methods courses.

According to the findings, the students stated that they could not get full satisfaction from the quality of education during the Ph.D process. In this context, more comprehensive and efficient understanding of the process can be achieved with the academic support of the faculty members who undertake a guiding task for the Ph.D students. In addition to the academic support and benefit expected from the academicians, who are the pioneers of the academy, students should also focus on their individual academic development, and the expected benefit from the Ph.D process should be increased with more reading, research and focus of research methods.

Giriş

Doktora; nitelikli insan gücüne ulaşmak, bilimin gelişmesine katkıda bulunmak ve akademiden elde edilen faydanın artmasını sağlamak açısından oldukça önemli bir süreçtir (Özmen ve Aydın Güç, 2013). Doktora öğreniminin bu denli önemi doğrultusunda gerek ulusal (Saracaloğlu, 2008; Özmen ve Aydın Güç, 2013; Limon ve Durnalı, 2018), gerekse uluslararası (Overall vd., 2011; Brush vd., 2013; Hill ve Conceição, 2020) alan yazında doktora deneyimi ve sürecine yönelik birçok disiplinde araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalarda; doktora öğrenim sürecinde kazanılan beceriler (Karadağ ve Özdemir, 2017), doktora öğrenimindeki zorluklar ve zorluklarla baş etme yöntemleri (Özmen ve Aydın Güç, 2013; Shin vd., 2018; Seçer, 2021), doktora öğrencileriyle öğretim üyeleri arasındaki ilişkiler (Golde, 2000; Golde ve Dore, 2001; Orakcı, 2020; Seçer, 2021), doktora öğrencilerinin yeterlikleri (Karadağ ve Özdemir, 2017), kariyer beklentileri (McAlpine ve Turner, 2012), doktora öğrenimine yönelik motivasyon (Seçer, 2021), doktora tez sürecine yönelik sorunlar (Akbulut vd., 2013) ve doktora öğreniminin mevcut durumu (Brush vd., 2013) gibi konular araştırılmıştır.

Farklı bilim dallarında doktora eğitim sürecine yönelik yapılan araştırmalara karşın; turizm alan yazınında daha sınırlı bilgiye ulaşılmış olması, bu çalışmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır (Okumus ve Yağcı, 2006; Çakıcı, 2006; Li ve Qi, 2019; Qi ve Li, 2020; Li vd., 2021; Yazıt ve Demirdelen-Alrawadieh, 2021; Ajanovic ve Çizel, 2021). Bu kapsamda Okumuş ve Yağcı (2006), Türkiye’de turizm alanında yükseköğrenimin mevcut durumunu tartışmakta ve Türkiye’nin turizmde daha fazla gelir elde edebilmesi için, yükseköğretim standartlarının artırılmasının önemine değinmektedir. Qi ve Li (2020), turizm öğrencilerinin doktora sürecinde yaşadıkları zorluklara ilişkin algılarını ortaya koyarken; Yazıt ve Demirdelen-Alrawadieh (2021) de benzer olarak doktora düzeyinde turizm öğrencilerinin karşılaştıkları sorunları belirlemiştir. Bu kapsamda, doktora düzeyinde en çok ders müfredatı kaynaklı sorunlara dikkat çekilirken, sonrasında öğrenci ve akademi kaynaklı sorunlar belirlenmiştir. Ajanovic ve Çizel (2021), tez sürecindeki önem doğrultusunda turizmde disiplinler arası doktora tez yazarı olma ve doktora tezinde disiplinler arası düşüncenin bilgi üretimi açısından önemine değinmektedir. Son olarak Li ve Qi (2019) ise turizmde doktora yapan öğrencilerin yurtdışında neden bir doktora programını tercih ettiklerini ve bu tercih sırasındaki seçim kriterlerini (ör. kişisel nedenler, ülke imajı, üniversite imajı) ortaya koymaktadır. Söz konusu çalışmalar turizmde doktora sürecinin önemine dikkat çekse de, turizm alanında doktora öğrenim sürecine yönelik kapsamlı bir araştırma yapmak ve bu araştırmada gerek doktora öğrencilerinin, gerekse doktora düzeyinde ders veren öğretim üyelerinin görüşlerini almak oldukça önemli görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak, hem öğretim üyelerinin, hem de öğrencilerin görüşlerini ortaya koyan kapsamlı ve bütüncül bir bakış açısı sunulmaktadır.

Turizmde doktora deneyimine yönelik çift taraflı bir görüş sunmak, süreci oluşturan en temel öğelerin (öğretim üyesi ve öğrenci) görüş ve düşüncelerini anlamayı kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda sürece yönelik ortak ve farklılaşan yönlerde sunulan görüş, doktora deneyiminden elde edilen faydanın ve yaşanan sorunların daha net belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Örneğin, bu çalışmanın bulguları arasında görüleceği gibi, doktora düzeyinde ders veren öğretim üyeleri, doktora öğrencilerinin akademik yazım ve yöntem konusundaki eksikliklerini vurgularken, doktora öğrencileri de aynı sorunu belirtmektedir. Dolayısıyla ortak görüşler ve bu görüşlere yönelik geliştirilen stratejiler sürecin iyileştirilmesine katkıda bulunabilir.

Alan yazında turizmde doktora öğrenimine yönelik çift taraflı görüş sunan çalışmalar oldukça sınırlıdır (ör. Çakıcı, 2006). Sınırlı olmasına karşın, söz konusu çalışmada tez danışmanı seçme, danışman hakkında görüş sunma ve danışmanın da öğrenci açısından görüş sunması gibi tez sürecine yönelik konular araştırıldığı için (Çakıcı, 2006), doktora sürecinde yer alan öğretim üyesi ve öğrenciler açısından daha kapsamlı ve detaylı bir araştırma gerekliliği doğmuştur. Bu anlamda, hâlihazır çalışma turizm alanında doktora yapan öğrencilerin eğitim deneyimini ortaya koyarken, öğrencilerin doktora öğrenimine yönelik görüş ve düşüncelerini de belirlemektedir. Aynı zamanda çalışma, bu alanda ders veren öğretim üyeleriyle öğrenciler arasındaki ilişkiyi ve öğretim üyelerinin bakış açısından bir doktora öğrencisinden beklentileri de belirlemektedir. Son olarak çalışmanın, doktora eğitim deneyimine yönelik alan yazına katkı sunması beklenmekte, doktora eğitim sürecindeki tüm paydaşlara (ör.

öğrenciler ve öğretim üyeleri) yönelik önerileriyle doktora öğrenimindeki etkinliği ve verimliliği arttırmayı hedeflemektedir.

Literatür taraması

Toplum refahının artması, bilginin yaygınlaşması ve ülkelerin kalkınmasında eğitimin oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır (Karadağ ve Özdemir, 2017). Bu önem doğrultusunda alan yazında eğitim üzerine birçok araştırmaya rastlanmaktadır (Lam ve Xiao, 2000; Dale ve Robinson, 2001; Wang vd., 2010; Kopnina, 2020). Eğitimin her kademesi kişisel ve toplumsal gelişim açısından önemli olsa da özellikle lisansüstü eğitimin, gerek akademik kariyer, gerekse de sektörel başarı için eğitim-öğretim sürecinde önemli bir basamak olduğu söylenebilir.

Hemen hemen bütün bilim dallarında lisansüstü eğitime yönelik ilgi ve istek oldukça fazladır. Şahin ve arkadaşları (2011), birbirinden farklı bölüm ve üniversitelerde yapmış oldukları çok kapsamlı bir çalışmada, öğrencilerin yarısından fazlasının aldıkları lisans eğitimi sonrasında lisansüstü düzeyde eğitime başlama amacının olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada yer alan katılımcıların üçte birinin ise, doktora öğrenimini hedefledikleri ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, aslında Türkiye’de lisansüstü eğitime yönelik talebin oldukça yüksek olduğunun bir göstergesidir. Bu talebin akademide ilerlemek veya sektörde nitelikli işgücü olarak yer almak gibi birbirinden farklı amaçları olsa da (Arslan ve Boylu, 2014; Unur ve Köşker, 2015), bazı güncel çalışmalarda öğrencilerin lisansüstü eğitimi tamamlama konusundaki tutumunun da olumlu olduğu görülmektedir (Kahraman ve Demirdelen-Alrawadieh, 2021).

Doktora, Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nde şu şekilde tanımlanmıştır: “Doktora programı, öğrenciye bağımsız araştırma yapma, bilimsel problemleri geniş ve derin bir bakış açısı ile irdeleyerek yorum yapma, analiz etme ve yeni sentezlere ulaşmak için gerekli becerileri kazandırır” (resmigazete.gov.tr, 01.08.2021). Bir diğer ifadeyle doktora öğrenimi; akademiye giriş yapmak, bireylerin alana özgü bilgisini geliştirmek, bilimsel çalışmalara odaklanmak, akademide ilerlemek (Özmen ve Aydın Güç, 2013; Unur ve Köşker, 2015; Aydemir ve Çam, 2015), bireysel açıdan kendini gerçekleştirmek (Sever ve Ersoy, 2017) ve toplum için saygınlık kazanmak (Aydemir ve Çam, 2015) gibi amaçlarla tercih edilmektedir.

Doktoranın bilim yolundaki en üst dereceyi ifade etmesi (Balcı, 2013) ve öğrenim yaşamının son dönemi olması itibarıyla de önemi büyüktür. Doktoradan sağlanan fayda kişiden kişiye değişse de her bir birey için doktora eğitim sürecinin kaliteli ve verimli geçmesi oldukça önemlidir. Bu önem doğrultusunda, doktora eğitim sürecinde gerek öğrencilerin gerekse de doktora düzeyinde ders veren öğretim üyelerinin bazı istek ve beklentileri bulunmaktadır. Bu istek ve beklentilerin gerçekleşmemesi ve öğretim üyeleri ile öğrenciler arasındaki ilişkinin olumsuz yansımalarının olumsuz sonuçlar sunması tesadüf değildir.

Austin (2002), lisansüstü öğrenciler üzerine yaptığı araştırmada, öğretim üyelerinin öğrencilere destekleyici mentorluk sağlamalarının, onların akademik gelişimleri açısından önemini vurgulamaktadır. Bu kapsamda doktora öğrencilerine düzenli rehberlik ve önderlik etme, tavsiye ve önerilerde bulunma ve geri dönüt sunma verimlilik açısından önemli ve gereklidir. Fan ve arkadaşları da (2019), benzer şekilde doktora sürecinde yol gösterici ve destekleyici bir danışmanın önemli olduğunu savunmuştur. Sever ve Ersoy (2017) ise, danışman öğretim üyesinin doktora öğrencisine meslektaş gibi davranması ve değer vermesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak bu beklentilere karşın Qi ve Li (2020), öğretim üyelerinin ilgilenmesi ve denetlemesi gereken birçok doktora adayları olduğu ve bu durum sonucunda öğrencilere yeterince danışmanlık verilemediği sonucuna ulaşmıştır. Dahası öğretim üyeleri kendi kişisel projelerine ve makalelerine odaklandığından, doktora öğrencilerine ve doktora tezlerine sınırlı destek verildiğini belirtmiştir. Bu sınırlı destek, danışman öğretim üyesi ve doktora öğrencisi arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkileyebilir. Danışman ile olumsuz ilişkiler ise lisansüstü düzeyde öğrencileri yıpratıcı en önemli sorunlardan biridir (Ertem ve Gokalp, 2019).

Carr ve Hayes (2017b), öğrencilerin iyi yayın yapma konusunda doktora yaptıkları üniversitenin teşvik edici olmasının önemi üzerinde durmuştur. Onlara göre bazı üniversiteler veya öğretim elemanları, öğrencilerini proaktif bir şekilde yayın yapmaya teşvik ederken, diğerleri inisiyatifli öğrencilere bırakma

eğiliminde olabilmektedir. Ancak öğrencilerin başarıyı elde etme ve özgeçmişlerini güçlü araştırmalarla zenginleştirilmesi için teşvik edilmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Bu teşvik zaman zaman bazı nedenlerle gerçekleşemeyebilir. Örneğin, öğretim üyelerinin akademik iş yükünün fazlalığı, doktora sürecindeki öğrencilerin yaşayabileceği problemler arasında oldukça önemli bir bulgudur (Karadağ ve Özdemir, 2017).

Öğrenciler açısından doktora öğrenimi ve beklenen fayda ne denli önemliyse, sürecin diğer tarafında bulunan öğretim üyeleri de doktora öğrencilerine ve turizm eğitime yönelik bazı beklentiler içerisinde. Örneğin, öğrencilerin doktora sürecinde yetersiz ve bilgiden yoksun olmasının (Golde ve Dore, 2001), öğretim üyeleri açısından da bazı zorlukları beraberinde getirmesi muhtemeldir. Bu kapsamda, doktora düzeyindeki öğrencilerin bilimsel araştırma ve alan bilgisine hâkim olması, kendini iyi bir şekilde ifade edebilmesi, üst düzey düşünme ve iletişim açısından yeterli olması (Karadağ ve Özdemir, 2017) ve disiplinler arası bakış sunması (Ajanovic ve Çizel, 2021) beklenmektedir.

Doktora, uzun ve zaman zaman yorucu bir süreç olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu süreçte bilimsel gelişimin önünde bazı zorlu yollar bulunabilir. Ancak, doktoradaki zorluklarla baş etme yöntemleri de birçok araştırmada ortaya konulmuştur (Shin vd., 2018; Qi ve Li, 2020; Yazıt ve Demirdelen-Alrawadieh, 2021). Bu zorlu yolların üstesinden gelebilmede akademik sabır da oldukça önemlidir. Kırıl (2019), akademik yaşamda sabır konusunu araştırmış ve doktora öğrencilerinin bazı öğretim üyelerinin olumsuz davranışlarına ve onlara hayır diyememe konusuna, doktora sürecindeki zaman baskısına, akademik çalışmalarda yaşanan aksaklıklara sabır gösterildiği sonucuna ulaşmıştır.

Doktora öğrenimi, her ne kadar bütün bilim dalları için önemli olsa da, hizmet sektörü olan turizm açısından da önemi son derece büyüktür. Turizm alanında doktoranın amacı; sektörün güncel sorunlarını çözen, sektöre yönelik kavrama ve karar verme yetkisine sahip olan bilim insanları veya yöneticileri yetiştirmektir (Arslan ve Boylu, 2014). Turizm alanında doktora yaklaşık 45 yıldır devam etmekte (Okumus ve Yagci, 2006) ve doktora öğrenimine verilen önem ile günümüzde turizm alanında doktora düzeyinde eğitim veren 20'den fazla üniversite bulunmaktadır (yok.gov.tr, 01.03.2021). Turizmde doktora öğreniminin köklü tarihi ve eğitim veren kurumların nicel değeri fazla olmasına karşın; turizm alanında az sayıda çalışma doktora deneyimini ve sürecin zorluklarını araştırmıştır (ör. Çakıcı, 2006; Yazıt ve Demirdelen-Alrawadieh, 2021). Bu çalışmalardan birinde turizm alanında yüksek lisans ve doktora düzeyinde tez hazırlamış öğrencilerin danışman öğretim üyelerini değerlendirilmeleri beklenmiş ve sonuç olarak danışman öğretim üyelerinin istatistiksel analiz ve nicel konulardaki zayıf noktaları ortaya konulmuştur. Öte yandan aynı çalışmada danışman öğretim üyeleri de yüksek lisans veya doktora düzeyindeki öğrencileri değerlendirmiştir. Sonuç olarak, öğrencilerin doktora sürecinde istatistik bilgisi ve araştırma yöntemleri konularındaki eksiklikleri vurgulanmıştır (Çakıcı, 2006). Bu sonucun çift taraflı bakış açısıyla benzer noktalara vurgu yapması oldukça önemli bir sonuçtur. Benzer şekilde Yazıt ve Demirdelen-Alrawadieh (2021), doktora düzeyinde turizm öğrencilerinin karşılaştıkları sorunları ortaya koymaya çalışmışlardır. Çalışmada turizm alanında doktora yapan öğrencilerin en çok ders müfredatına yönelik sorunları belirtilirken; araştırma yöntemleri, akademik yazım gibi konularda eksiklikler vurgulanmıştır.

Sop ve Kozak (2021) turizm akademisyenlerinin ve lisansüstü turizm öğrencilerinin yöntem bilgisinin önemine değinmiştir. Yazarlara göre, turizm araştırmacılarının yöntem ve tasarım konularına hâkim olması, başarılı ve nitelikli araştırmacı olmanın en temel kriterlerinden biridir. Zaten Sop (2007) çalışması da, genç turizm akademisyenlerinin araştırma süreçlerine yönelik oluşturulan faktörler içerisinde veri toplama sürecinden sonra en çok araştırma için uygulanacak yöntemi belirleme konusunda zorluk yaşadıklarını belirlemiştir.

Türkiye'de turizm eğitime yönelik araştırmaların sayısı fazla olmasına karşın (Akoğlan-Kozak, 2009; Murat ve Bucak, 2012; Baltacı vd., 2012; Daniel vd., 2017; Kim ve Jeong, 2018; Kırıl-Can vd., 2021), turizm alanında doktora programlarına yönelik çalışmaların sayıca az olması (ör. Li vd., 2021) bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bu çalışma, turizm alanında doktora öğrenimi veren öğretim üyeleriyle, turizm alanında eğitim alan doktora öğrencilerinin görüş ve düşüncelerini ortaya koymak amacıyla hazırlanmış olup, gerek alan yazına teorik katkı sunması, gerekse de bu süreçte

öğretim üeleriyle öğrencilerin beklentileri, deneyimleri ve yaşanan zorlukların belirlenmesi açısından uygulamaya yönelik katkı da sunmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın amacı, turizm alanında doktora öğrenimi veren öğretim üeleriyle, turizm alanında eğitim alan doktora öğrencilerinin görüş ve düşüncelerini ortaya koymaktır. Bu amaçla, araştırmada nitel bir yaklaşım benimsenerek derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Doktoraya yönelik deneyimleri belirleyebilmek adına hem doktora düzeyinde ders veren akademisyenlere, hem de doktora düzeyinde ders alan öğrencilere yönelik soru formu oluşturulmuştur. Her iki form da doktora öğrenimine yönelik detaylı bir alan yazın taraması sonucunda oluşturulmuştur (Golde ve Dore, 2001; Çakıcı, 2006; Saracaloğlu, 2008; Limon ve Durnalı, 2018; Li ve Qi, 2019; Qi ve Li, 2020). Görüşme sorularının ilk kısmında; doktora öğrencilerinin yaş, cinsiyet, medeni durum, bir işte çalışıp çalışmadığı, doktora yaptığı okul ve doktora bittikten sonraki hedefi ile ilgili sorular yer alırken; öğretim üelerinin ise yaş, cinsiyet, doktora düzeyindeki deneyimi ve bağlı olduğu kurum ile ilgili sorular bulunmaktadır. Görüşme sorularının ikinci kısmında ise doktora deneyimini belirlemeye yönelik açık uçlu sorularla birlikte katılımcıların doktora deneyimine yönelik görüşlerine başvurulmuştur. Öğretim üelerine yönelik oluşturulan soru formunda; öğretim üelerinin doktora öğrencilerine ve turizm eğitime yönelik bakış açıları, doktora öğrencilerinin sahip olmaları gereken özellikler, öğrencilerden beklentiler, öğrencilerle iletişim, danışman öğrenci ilişkisi, iyi yayın yapma ve akademik hayat üzerine sorular yer alırken; öğrencilere yönelik oluşturulan soru formunda; ders veya tez aşamasındaki öğrencilerin turizm eğitime veya öğretim üelerine yönelik algısı, turizm eğitimi sonrası beklentileri, danışman ve diğer öğretim üeleriyle ilişkiler, doktoradan elde edilen fayda, iyi yayın yapma ve akademik beklenti üzerine sorular sorulmuştur.

Her iki gruptaki katılımcılar, Türkiye’de doktora düzeyinde eğitim veren birçok üniversiteyi kapsamaktadır. Bu okullar alfabetik sıralamaya göre Adnan Menderes, Afyon Kocatepe, Akdeniz, Anadolu, Ankara Hacı Bayram Veli, Balıkesir, Çanakkale 18 Mart, Dokuz Eylül, İstanbul, Kocaeli, Mersin, Nevşehir Hacı Bektaş Veli ve Sakarya Üniversitesi’dir. Bu kapsamda gerek doktora öğrencileri, gerekse doktora düzeyinde ders veren öğretim üeleri bilinçli olarak birbirinden farklı üniversitelerden seçilmiş olup, buradaki amaç veri çeşitliliği ve zenginliğini sağlamaktır. Ancak araştırma bulgularında söz konusu üniversite isimleri belirtilmemiştir. Bu durumun nedeni ise kurum veya kişilere yönelik oluşabilecek olumsuz algıların önlenme isteğidir. Çalışma yazarlarının her ikisi de öğretim elemanı olarak çalıştığından, veri toplama sürecinde öncelikle kolayda örneklem yöntemine başvurulmuş ve veriler araştırmaya katılmaya gönüllü kişilerden toplanmıştır. Ancak sayının yeterli olmaması nedeniyle kolayda örneklemin yanı sıra kartopu örneklem yöntemine de başvurulmuş ve araştırmaya katılan gönüllü kişilerin yönlendirmeleriyle diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Süreç sonunda 20 doktora düzeyinde ders veren öğretim üyesi ve 20 doktora düzeyindeki turizm öğrencisi olmak üzere toplam 40 kişinin görüşlerine başvurulmuştur. Veri doygunluğuna ulaşıldığından bu sayının yeterli olduğu kanaati oluşmuştur (Glaser ve Strauss, 1967). Veri toplama süreci 1 Ağustos 2020 ve 3 Eylül 2020 tarihleri arasındaki süreyi kapsamaktadır. COVID-19 salgınının yoğun olduğu bu dönemde sosyal mesafe kurallarına uygun olarak tüm görüşmeler uzaktan (telefon veya zoom üzerinden) gerçekleştirilmiş olup, yapılan görüşmeler gerek akademisyenlerden, gerekse doktora öğrencilerinden alınan izinle kayıt altına alınmıştır. Bazı katılımcılar ise kayda izin vermediğinden, bu görüşmeler aynı anda görüşmeci tarafından yazıya dökülmüştür.

Her bir görüşme ortalama 20 dakika sürmüştür. Süreç sonunda elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuş, toplanan zengin nitel verilerden Patton’un belirttiği şekilde (1990) ana ve ortak düşünceler ortaya konulmuştur. Bu düşüncelerin daha kapsamlı sunulabilmesi amacıyla doktora deneyimine yönelik birebir alıntılardan da faydalanılmıştır. İçerik analizinde, hem veriye dayalı (tümevarım), hem de teoriye dayalı (tümdengelim) olmak üzere karma bir yaklaşım benimsenmiştir (Dinçer ve Alrawadieh, 2017). Bu yaklaşım ile doktora öğrenimine yönelik mevcut alan yazın göz ardı edilmeden, elde edilen verilerden ortaya çıkan temaların doğalca oluşması sağlanmıştır (Patton, 1990). İçerik analizinin güvenilirliğini sağlamak amacıyla veriler iki bağımsız araştırmacı tarafından analiz edilerek (Neuman, 2003; Lune ve Berg, 2017), oluşturulan son çerçeve üzerinde ortak görüş sunulmuştur. Bu

araştırma kapsamında etik onay Sinop Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'ndan (2020/93) alınmıştır.

Bulgular

Doktora eğitim deneyimini ortaya koymaya yönelik gerçekleştirilen bu çalışmada, turizmde doktora yapan öğrencilerden elde edilen demografik bulgular Tablo 1'de gösterilmektedir. Tabloya göre doktora öğrencilerinin çoğunluğu erkek ve bekârdır. Genel yaş ortalaması 29 olup, büyük çoğunluğu halihazırda zaten akademi içerisinde (öğretim görevlisi veya araştırma görevlisi) yer almaktadır. Akademinin dışında çalışan katılımcılar ise; otellerde, havayolu işletmelerinde veya turizm dışında başka bir meslekte görev almaktadır. Sadece tek bir katılımcı çalışmamaktadır. Söz konusu katılımcılar, yöntem kısmında belirtildiği üzere, Türkiye'de doktora düzeyinde eğitim veren birbirinden farklı üniversitelerdeki öğrencilerden oluşmaktadır. Son olarak, katılımcıların hepsi doktoradan sonra akademisyen olma fikrinde birleşmişlerdir.

Tablo 1: Turizm alanında doktora yapan öğrencilerin demografik özellikleri

Öğrenci Katılımcılar				
Kod	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Çalışma Durumu/Unvan
Ö1	34	Erkek	Bekâr	Konaklama işletmesinde çalışıyor
Ö2	27	Erkek	Bekâr	Araştırma Görevlisi
Ö3	38	Erkek	Evli	Havayolu işletmesinde çalışıyor
Ö4	26	Erkek	Bekâr	Araştırma Görevlisi
Ö5	35	Kadın	Evli	Öğretim Görevlisi
Ö6	32	Kadın	Evli	Öğretim Görevlisi
Ö7	27	Erkek	Bekâr	Öğretim Görevlisi
Ö8	29	Kadın	Evli	Serbest Öğretim Elemanı*
Ö9	31	Kadın	Evli	Öğretim Görevlisi
Ö10	26	Kadın	Evli	Serbest Öğretim Elemanı*
Ö11	26	Kadın	Bekâr	Yabancı dilde özel ders veriyor
Ö12	32	Erkek	Bekâr	Öğretim Görevlisi
Ö13	31	Erkek	Evli	Öğretim Görevlisi
Ö14	28	Kadın	Bekâr	Serbest Öğretim Elemanı*
Ö15	26	Erkek	Bekâr	Araştırma Görevlisi
Ö16	27	Kadın	Bekâr	Öğretim Görevlisi
Ö17	28	Erkek	Bekâr	Araştırma Görevlisi
Ö18	27	Erkek	Bekâr	Konaklama işletmesinde çalışıyor
Ö19	26	Kadın	Bekâr	Çalışmıyor
Ö20	26	Erkek	Bekâr	Öğretim Görevlisi

* İlgili öğrenciler, ders saati ücretli olarak çalışmaktadır.

Doktora düzeyinde ders veren öğretim üyeleri kapsamında elde edilen demografik bulgular Tablo 2'de gösterilmektedir. Tabloya göre, öğretim üyelerinin büyük çoğunluğu erkek ve orta yaş grubu katılımcılardan oluşmaktadır. Doktora düzeyindeki deneyimlerinin genel ortalaması yaklaşık altı yılı kapsamaktadır. Bu kapsamda öğretim üyelerinden bazıları uzun yıllar doktora düzeyinde ders verirken, henüz bu deneyime yeni ortak olmuş üç katılımcı bulunmaktadır. Tıpkı doktora öğrencileri gibi öğretim üyeleri de Türkiye'de doktora düzeyinde eğitim veren birbirinden farklı üniversitelerde çalışan katılımcı kitlesini oluşturmaktadır.

Tablo 2: Doktora düzeyinde ders veren öğretim üyelerinin demografik özellikleri

Öğretim Üyesi Katılımcılar			
Kod	Yaş	Cinsiyet	Doktora Düzeyindeki Deneyim
H1	42	Erkek	1 yıl
H2	45	Kadın	1 yıl
H3	56	Erkek	9 yıl
H4	57	Erkek	9 yıl
H5	49	Erkek	5 yıl
H6	44	Kadın	1 yıl
H7	51	Erkek	9 yıl
H8	46	Kadın	6 yıl
H9	53	Erkek	9 yıl
H10	53	Kadın	3 yıl
H11	49	Kadın	6 yıl
H12	58	Erkek	12 yıl
H13	47	Erkek	3 yıl
H14	49	Erkek	6 yıl
H15	48	Erkek	11 yıl
H16	43	Erkek	4 yıl
H17	46	Kadın	5 yıl
H18	39	Erkek	4 yıl
H19	43	Erkek	7 yıl
H20	48	Kadın	13 yıl

Doktora düzeyinde ders veren öğretim üyelerinin bakış açısı

Doktora düzeyinde ders veren öğretim üyelerinin doktora öğrencilerine yönelik görüşleri ortaya konulurken, öğrencilerinden memnun olduğunu belirten birçok görüş bulunduğu gibi, bu süreçte doktora öğrencilerinin eksiklerinin olduğunu vurgulayan görüşler de bulunmaktadır. Doktora öğrencilerinden memnuniyetini belirten (H3) görüşünü şu ifadeyle belirtmiştir:

“Uzun yıllardır doktora dersi veren bir öğretim üyesi olarak derslerimizi alan veya danışmanı olduğum çok sayıda öğrencimiz olmuştur. Bunlar içerisinde çok azı ailevi ve diğer sebeplerden dolayı sorunlar yaşasa da genel olarak hepsi başarılı birer akademisyen görünümü vermişlerdir. Zaten şu anda eskiden danışmanı olduğum doktor öğretim üyelerimiz, doçentlerimiz, hatta profesörlerimiz mevcuttur...”

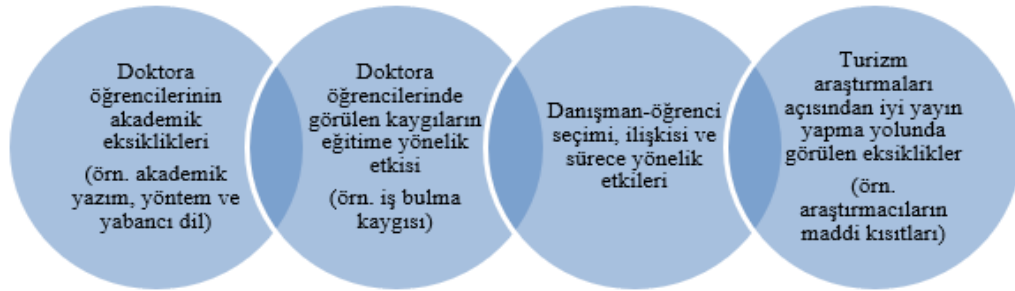
Olumlu görüşlerin yanı sıra, bazı eksiklerin varlığı da vurgulanmıştır. Özellikle doktora öğrencilerinin akademik eksiklikleri temel alınarak araştırma yöntemleri ve akademik yazım konusu vurgulanmış olup, sonrasında teori ve uygulamayı bağdaştırabilme konusundaki zorluk, ezber sisteminin kötü etkileri, öğrencilerin gelişime açık olmaması, okumaya ve araştırmaya yeterince zaman ayrılmaması, öğrencilerin araştırma-merak yönünün kuvvetli olmaması, ödevlerde gösterilen özensizlik, yabancı dil konusundaki eksiklik gibi sorunların varlığı dikkat çekmiştir. Örneğin (H18) genel olarak doktora öğrencilerinden memnun olduğunu belirtse de, bazı sorunların varlığına şu sözlerle dikkat çekmiştir: *“İyi dersem yalan olur ama kötü dersem de haksızlık etmiş olurum. Sadece çok çalışmaları gerekir diyeyim. Turizm ile ilgili derinlemesine yorum yapabilme noktasında sorunları var”*. Doktora öğrencilerinin araştırma yöntemleri konusundaki eksikliklerini vurgulayan (H11) bu konuda görüşünü şu şekilde ifade etmiştir. *“...Daha fazla makale okuyup yöntem konusunda da kendilerini geliştirdikleri takdirde iyi çalışmalar yapabileceklerini düşünüyorum”*. Sonraki başlıkta da görüleceği gibi, öğretim üyeleri gibi doktora düzeyindeki öğrenciler de araştırma yöntemleri konusunda benzer eksiklik ve sorunları belirtmiştir.

Öğretim üyeleri her ne kadar yöntem konusunda doktora öğrencilerine destek olduklarını belirtse de (örneğin, *“...yöntem konusunda üst düzey analizlerde takıldıkları noktalarda yol gösterici oluyorum...”* H15); bazı katılımcılara göre yöntem konusundaki eksikliklerde öğretim üyelerinin de rolü bulunmaktadır. Bu kapsamda (H12) görüşünü şu şekilde belirtmiştir: *“...Mutlaka biz hocaların da eksikleri olabilir. Özellikle yöntem konusundaki eksiklikler...”*. Bu bulgu Sop ve Kozak'ın (2021) çalışmasıyla örtüşmektedir. Yazarlara göre, farklı üniversitelerde görev yapan ve farklı unvanlara sahip turizm akademisyenleri araştırma yöntemlerine hakimiyeti bir zorunluluk olarak görse de kendilerini büyük oranda bu konuda yetersiz bulmaktadır. Öğretim üyelerinin bu konudaki eksiklerini ortadan kaldırabilmesi, doktora öğrencilerine de daha verimli derslerin aktarılmasını sağlayacaktır. Bu

kapsamda (H14) öğretim üyelerinin yöntem ile ilgili eksikliklerini vurgularken, araştırma yöntemleri öğrenebilmenin yolu olarak alınacak eğitimlerdeki teşviklerin de yetersizliğini belirtmiştir. “...Biz hocaların da yöntem ve yazım konularındaki eğitime katılabilmemiz için maddi ve manevi teşvik sistemi olmalı. Maalesef mevcut durum buna pek imkân vermemektedir...”.

Elde edilen bulgulardan hareketle, doktora öğrencilerinin akademik alt yapısını geliştirebilmesi için birtakım atılımları yapması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Eğitim-öğretim hayatının son evresi olan doktora sonrası birey artık öğrencilik yaşamını sonlandıracağı için, bu sürecin verimli geçmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle, akademik anlamdaki gelişimlere odaklanılmalıdır. Bu kapsamda (H18) görüşünü şu şekilde belirtmiştir: “Doktora öğrencilerinin çoğu ezbere gidiyor. Yeterli oranda güncel çalışmaları takip etmiyorlar. Ödevleri özenerek yapmıyorlar. Sadece ödev teslim etmiş olmak için yapıyorlar...”.

Şekil 1: Öğretim üyelerinin doktora öğrencilerine ve turizm eğitimine yönelik bakış açısı

Öğretim üyeleri doktora yapan öğrencilerin mesleki zorlukları aşmak amacıyla da doktora yaptıklarını; iş bulma kaygısı, akademisyenliğin bir çıkış yolu veya iş alanı olarak görülmesi gibi zorlayıcı nedenlerin kaliteli araştırmacı olmanın önünde bir engel teşkil ettiğini belirtmiştir. Sayılan tüm bu nedenlerle doktora öğrencilerinin eğitim sürecine odaklanamaması, odaklansa dahi kişisel veya mesleki zorluklardan dolayı akademiye yeterince zaman ayrılmaması olası sorunları daha fazla büyütülmektedir. Bu kapsamda (H9) görüşünü şu şekilde belirtmiştir: “Kalitenin her geçen yıl daha çok azaldığı ve motivasyonların düşük olduğunu gözlemlemekteyim. Öğrencilerin işsiz oluşları, bir an önce işe girebilme, hayat koşuşturmalarındaki kaygılardan dolayı kendilerini doktora aşamasına yeterince veremedikleri kanaatindeyim. Kişisel beklentilerle kaliteli araştırmacı olunmaz”. Benzer bulgular bazı çalışmalarda da belirtilmiştir. Örneğin Yazıt ve Demirdelen-Alrawadieh (2021), doktora öğrencilerinin evli ve çocuklu olması gibi kişisel ve ailevi durumlarının kaliteli araştırmacı olmanın önünde bir engel olduğunu belirtirken; Aksatan ve arkadaşları ise (2020) kadın akademisyenlerin özellikle aile temelli rollerinin (ör. annelik süreci) mesleki zorluklara yol açtığını ve onların kariyerlerini etkilediğini belirtmiştir.

Doktora sürecinde danışman-öğrenci ilişkisi ve bu ilişkinin sürece yönelik etkisi de oldukça önemlidir. Çünkü doktoranın en önemli aşamalarından birisi de tez aşamasıdır. Ders dönemini ve yeterlik sürecini başarılı bir şekilde tamamlayan bir doktora öğrencisinin sonraki hedefi, tez dönemini de başarıyla tamamlamaktır. Bu aşamada danışman öğretim üyesi ve doktora öğrencisi arasındaki uyumun iyi olması tez sürecine de yansdığından, doktora öğrencisinin danışmanını seçme hakkı sürecin daha kolay bir şekilde tamamlanması açısından önemlidir. Öğretim üyeleriyle yapılan görüşmelerde öğretim üyelerinin büyük bir kısmı, doktora öğrencilerinin danışman seçme hakkı olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda (H4) görüşünü şu şekilde belirtmiştir: “Öğrencinin danışman seçme hakkı kesinlikle olmalıdır. Yanlış tercih mutlaka düzeltilmelidir. Öğrenci-hoca uyumu çok önemli... Bizim kurumda sistem iyi kurgulanmış ve bu özgürlüğü kesin tanıyor”. Ancak buradaki sorun genellikle bir öğretim üyesinin üzerine tanımlanan doktora öğrenci sayısının, nicel açıdan fazla olmasından kaynaklanabilir. Çünkü olması gerekenden fazla öğrencinin olması, danışmanlığın da tam anlamıyla yapılamamasına ve verimin düşmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle bazı katılımcılar şartlar el verdiği ölçüde öğrencilerin danışman seçme hakkı olduğunu belirtmiştir. “...Anabilim dalının imkânları da hocaların danışmanlık sayıları da bu işi belirlerken önem arz ediyor. O nedenle dikkatli olmak gerekir” (H3). “...Bizim kurumda öğrencinin 3 öğretim üyesini seçmesi için dilekçe vermesi isteniyor ve öğretim üyesinin

müsaitlik durumuna göre bir karar verilmesi planlanıyor...” (H1). Ancak nadir de olsa bazı katılımcılar doktora öğrencilerinin danışman seçme hakkının olmadığını belirtmiştir: “...Çok az öğrenci danışmanını seçme şansına sahip oluyor” (H6).

Sayılan tüm nedenlerin yanı sıra doktora düzeyinde ders veren öğretim üyelerinin doktora öğrencilerine yol gösterici olması da önemli görülmektedir. Dünyada saygın dergilerde kaliteli yayın yapma konusunda rekabet hızla artmaktadır. Bu artışın yanı sıra Türkiye’nin yağmacı yayıncılık konusunda ilk sıralarda yer alması (Demir 2018; Alrawadieh 2020) durumun endişe verici olduğunu doğrulamaktadır. Bu kapsamda öğretim üyelerine turizm araştırmaları açısından kaliteli yayın yapma ve Türkiye’nin bu konudaki eksikleri üzerine yöneltilen bir soruda akademisyenlerin büyük çoğunluğu bu durumun farkında olduğunu belirtmiş ve sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik bakış açılarını ortaya koymuşlardır. İlginçtir ki, kaliteli yayın yapma konusundaki eksiklikler, birçok akademisyen tarafından benzer şekillerde ifade edilmiştir. Bu etkenler arasında yükselme kriterleri, teşvik sistemi, öğretim üyelerinin ders yükünün ve idari görevlerinin fazla olması, kişisel problemler, araştırma önündeki maddi kısıtlamalar, koşullar, yöntem ve akademik yazım konusundaki eksiklikler sıralanmıştır.

Sayılan bu etkenler, kaliteli yayın yapma konusundaki eksiklikler olarak bulunsa da, Alrawadieh ve Demirdelen-Alrawadieh (2021) çalışmasında Türkiye’deki teşvik sisteminin ve atama ölçütlerinin yayın sayısını arttırdığını belirtmiştir. Bu kapsamda (H2) görüşünü şu şekilde belirtmiştir: “*Sosyal bilimler alanında kaliteli yayın yapmada Türkiye’nin yerini değerlendirirken bulunduğumuz yeri tanımlamak çok daha doğru olacaktır... Ne yazık ki, son yıllarda teşvik sistemi, akademik yükselme vb. alanlarda niteliksel gelişimden çok niceliksel gelişime yönelik düzenlemelerin olduğunu görüyoruz*”. Söz konusu bulgulara karşın kaliteli yayın algısında Türkiye’nin geri kalmadığını belirten akademisyenler de nispeten az olsa da bulunmaktadır. Örneğin (H12) görüşünü şu şekilde belirtmiştir: “*Yayın yapma sayıları göz önüne alındığında geride gibi görünebiliriz. Fakat nitelik yönünden kötü konumda değiliz...*”. Ancak görüşün gerçekçi olmadığı alan yazındaki bulgularla desteklenmektedir (Kurt, 2018). Dahası yayınlanan çalışmaların kalitesini olumsuz yönde etkileyen birçok sorunun (ör. çeşitli sebeplerle yazar olma baskısı, eleştirel bakış açısının eksikliği) var olduğu da bazı araştırmalarda vurgulanmıştır (McKercher, 2018).

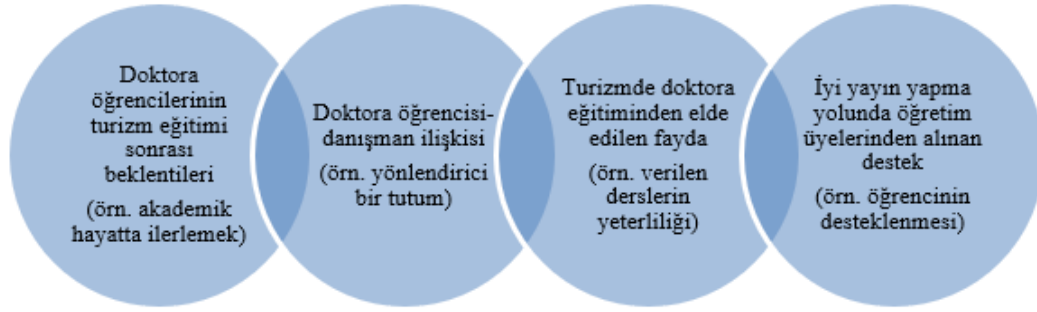
Doktora düzeyindeki turizm öğrencilerinin bakış açısı

Araştırma kapsamında öncelikle öğrencilerin neden turizmde doktora öğrenimini seçtikleri yönünde görüşleri alınmıştır. Farklı görüşler olsa da, sonuç ortak paydada birleşmektedir: ‘*Akademisyen olmak*’. Bu kapsamda doktora öğrencileri “*eleştirel bir bakış açısı kazanmak*” (Ö3), “*bilimsel anlamda gelişmek*” (Ö4), “*alandan uzmanlaşmak*” (Ö7), “*sektördeki tecrübeleri akademiye aktarmak*” (Ö7), “*araştırma yöntemlerine hâkim olmak*” (Ö10), “*akademik hayatta ilerlemek*” (Ö18) gibi söylemlerle doktora öğreniminden beklentilerini belirtmişlerdir. Ancak sonuçlar arasında şaşırtıcı bulgular da göz önüne alınmalıdır. Mesleki zorluklardan dolayı akademiye seçtiğini dile getiren (Ö5) görüşünü şu sözlerle belirtmiştir. “*...Turizmde lisans döneminde sektörle karşılaştım ve sektör koşullarının kadınlara göre ağır olduğunu fark ettim. O yüzden ne yapıp edip akademisyen olmam gerektiğini düşündüm. Çünkü bir kadın olarak sektörde çalışıp, aile hayatı kurup devam ettirebilmek çok zor*”. Bu ve bunun gibi benzer bulgular, yukarıda belirtildiği gibi öğretim üyelerinin öğrencileri değerlendirirken gelecek kaygısı yönündeki sözlerini doğrular niteliktedir.

Elde edilen bulgulara göre doktora öğrencileri yüksek oranda öğretim üyelerinden ve aralarındaki ilişkiden duydukları olumlu duygulanımları belirtmiştir. Onlara göre öğretim üyeleri, doktora sürecinde onlarla destekleyici, samimi ve yönlendirici bir diyalog içerisindedir. Yapılan görüşmelerde “*ilgili ve yardımsever*” (Ö17), “*kariyer gelişim noktasında yönlendirici*” (Ö7), “*yalnızca akademik anlamda değil, hayatın hemen hemen çoğu alanında destekleyici*” (Ö2) gibi ifadeler kullanılarak aralarındaki uyumu dile getirmişlerdir. Benzer şekilde danışman öğretim üyesi ile ilişkilerde de yüksek oranda memnuniyet bulunmaktadır. Hâlihazırdaki araştırmada iki öğrenci ders döneminde olmasından ve dört öğrenci de henüz tez aşamasına yeni geçtiğinden dolayı danışman ile ilişkiler konusunda fikir beyan edemezken; diğer katılımcılar danışmanlarıyla ilişkilerinin iyi olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda (Ö2) görüşünü şu sözlerle belirtmiştir: “*...Açıkça söylemeliyim ki danışmanımın bunca yoğunluğuna rağmen beni bir kez bile geri çevirmemesi motivasyonumu arttırmaktadır*”. Ancak olumlu görüşlere

rağmen birçok öğrenci danışmanın geç dönüş yapması konusundaki sıkıntılarını da dile getirmişlerdir. *“Hocalarla ilişkim iyi. İletişimimiz samimi ve sıcak. Fakat hocaların yapılan ödevlere ya da tezde yapılanlara kısa süre içerisinde dönmemeleri bazen motivasyonu düşürebiliyor”* (Ö12). Mevcut bulgular her ne kadar danışman ile öğrenci arasındaki uyumun iyi olduğunu ortaya koysa da, bu ilişkide iletişimin de güçlü olması gerektiğini ve güçlü iletişimin de sürecin başarısında oldukça önemli etkenlerden biri olduğunu doğrulamaktadır.

Şekil 2: Doktora öğrencilerinin öğretim üyelerine ve turizm eğitimine yönelik bakış açısı

Mevcut bulgular, doktora düzeyinde alınan eğitimden elde edilen faydanın çok yönlü olduğunu doğrularken; bu süreçte tüm öğrencilerin hemfikir oldukları söylenemez. Özellikle bu süreçte elde edilen faydayı ve alınan eğitim kalitesini ortalama veya ortalamanın altında olarak değerlendirenlerin oranı oldukça yüksektir. Bir diğer ifadeyle bulgular, doktora düzeyinde verilen turizm eğitiminin iyileştirilmesi görüşünde birleşmiştir. *“Kaliteli değildi. Araştırma yöntemleri dersi çok yetersizdi. Dersler yüksek lisansın tekrarıydı”* (Ö5). *“Kesinlikle aldığım eğitim kötü değil, daha iyi olabilirdi. Yöntem konusunda derslerde daha fazla uygulama yapıp, derslerimiz İngilizce işlenebilseydi çok daha iyi olacağını düşünüyorum”* (Ö4).

Araştırmada doktora öğrencilerine tıpkı öğretim üyelerine sorulan benzer bir soru sorularak kaliteli araştırma yapmak için (ör. Social Sciences Citation Index bir dergide) öğretim üyelerinden destek alıp almadıkları veya yönlendirilip yönlendirilmedikleri konusunda görüş bildirmeleri beklenmiştir. Bulgular doğrultusunda öğrenci katılımcıların büyük çoğunluğu bu konuda destek almadıklarını belirtmiştir. İlginç bir şekilde katılımcılar yüksek oranda bu tarz yayınları yapabilmek için zamanlarının kalmadığını ve doktora döneminin çok yoğun geçtiğini belirtmişlerdir. Bu kapsamda (Ö4) görüşünü şu sözlerle belirtmiştir: *“Her derste kongrelere veya bir dergiye göndermek üzere mutlaka bir çalışma yapmamız isteniyor. Bu, her dönemde beş çalışma demek oluyor. Altı ay gibi kısa bir sürede çok kaliteli bir çalışma yapabilmemiz mümkün olmuyor”*. Bu durumun ortaya çıkışında ve bilimsel faaliyetlerde görülen hızlı artışta akademik teşvik ödeneklerinin etkili olduğu yapılan araştırmalarda doğrulanmaktadır (Ültay ve Ültay, 2018; Alrawadieh ve Demirdelen-Alrawadieh, 2021). Hatta Alrawadieh ve Demirdelen-Alrawadieh (2021), turizm alanında mevcut dergilerin çoğunun (yüzde 74) akademik teşvik ödeneği yönetmeliği ile ortaya çıktığını ve dergi sayılarındaki artışta talebin etkili olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde, öğretim üyelerinin kaliteli yayın yapma konusunda henüz doktora öğrencilerini hazır görmedikleri yönünde görüşler de bulunmaktadır. Ancak bu gerçekçi bir bakış açısı değildir. Her bir öğretim üyesi için doktora sürecindeki bir öğrenciyi desteklemek ve sürece hazır hale getirebilmek genel gaye olmalıdır. Dahası, kaliteli dergilerde yayın yapan her kişi, en üst akademik unvana sahip olmadığı gibi, lisansüstü eğitime yeni başlamış bir bireyin dahi saygın dergilerde yayınları olduğu-olabileceği bilinmelidir. Bu kapsamda (Ö18) *“Hocalarımız bu tür yayınlardan bahsediyorlar, fakat bu yayınların zamanla ve tecrübe kazandıktan sonra yapılabileceğini söylüyorlar”* sözleriyle süreci betimlemiştir. Saracaloğlu (2008), lisansüstü öğrenciler üzerine yapmış olduğu çalışmada araştırma deneyimi ile akademik güdülenme arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Bir diğer ifadeyle doktora öğrencilerinin akademik anlamda güdülenmesi oldukça önemlidir. Sayılan tüm bu olumsuzlukların yanı sıra bu süreçte sayıca az da olsa memnuniyetini belirten öğrenciler de bulunmaktadır. *“Derslerimize giren hocalarımızdan sadece bir tanesi bizi hep yönlendiriyor. Özellikle makale yazımı ve akademik yazım konularında bizi aydınlatıyor”* (Ö15). Bu bulgudan hareketle bahsi geçen öğretim üyesinin gerek Scopus, gerekse de Web of Science makale sayısı ve h-indeks sıralaması

ile Türkiye’de ve dünyada turizm alanında en değerli öğretim üyelerinden biri olması tesadüf değildir. Bir diğer ifadeyle uluslararası anlamda saygın dergilerde deneyimi olan öğretim elemanlarının, öğrenciyi yönlendirme ve destekleme konusunda daha aktif olduğu anlaşılmaktadır.

Son olarak, turizmde doktora yapan öğrencilere yurtdışında eğitim alma isteğiyle ilgili bir soru yöneltildiğinde büyük çoğunluğu başka ülkelerde eğitim almak istediklerini belirtmiştir. Bu durumun başlıca nedenleri arasında ise yabancı dili iyi kullanabilme becerisi, akademik yazım ve araştırma yöntemlerinde etkin beceri, eğitim kalitesinin farklı olduğu yönündeki bakış, başka bir kültürü öğrenme gibi amaçlar bulunmaktadır. Bu sonuç Li ve Qi (2019) çalışmasından elde edilen bulguları destekler niteliktedir. Onlara göre, doktora düzeyindeki turizm öğrencileri kendi ülkelerinde kapasite ve fırsat eksikliği, düşük eğitim kalitesi, ülkelerinde yaşanan siyasi ve ekonomik sorunlar gibi itici; eğitim kalitesi, ülkenin itibarı, İngilizce dil becerilerini geliştirme fırsatı, farklı bir kültürü deneyimleme fırsatı gibi faktörleri de çekici faktörler olarak sıralamıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, az bir kısım ise doktora öğrenimini farklı şartlar dahi sunulsa değiştirmek istemediğini ve doktora yine aynı üniversitede devam etmek istediğini belirtmiştir.

Sonuç ve öneriler

Doktora düzeyinde turizm öğrencilerinin ve öğretim elemanlarının görüşlerine başvurularak ortaya konulan bulgular ile turizm alanında Türkiye’de doktora öğrenimi hakkında genel bir bakış açısı sunulmuştur. Çalışmadan elde edilen bazı bulgular, daha önce yapılan benzer çalışmaların ortaya koyduğu bulgularla örtüştüğü gibi (ör. Karadağ ve Özdemir, 2017), yeni ve farklı sonuçlar da ortaya konulmuştur. Bu bulgular ışığında da yükseköğretim kurumunda yer alan çeşitli paydaşlara (doktora öğrencileri ve öğretim elemanları) önemli tavsiyeler sunulmuştur.

Daha önce de belirtildiği gibi birçok farklı disiplinde ve turizm araştırmalarında doktora öğrencilerinin deneyimlerini, öğretim elemanları ile olan ilişkilerini, eğitim zorluklarını ve aldıkları eğitim kalitesine yönelik tutumlarını ele alan birçok çalışmaya rastlanmaktadır (Golde ve Dore, 2001; Akbulut vd., 2013; Karadağ ve Özdemir, 2017; Qi ve Li, 2001; Yazıt ve Demirdelen-Alrawadieh, 2021). Hâlihazır araştırma sonuçlarına göre ise doktora düzeyinde ders veren öğretim üyeleri, öğrencilerin akademik yazım ve araştırma yöntemleri konularındaki eksikliklerine odaklanmakta ve bu eksikliğin kaliteli yayın yapma konusunda bir engel olduğunu vurgulamaktadır. Benzer sorunun, doktora düzeyindeki öğrenciler tarafından da vurgulanmış olması dikkat çekici bir bulgudur. Yaşanan çift taraflı sorunun üstesinden gelinebilmesi için daha çok akademik yazım, akademik okuma ve araştırma yöntemlerini destekler nitelikteki derslerin verilmesi oldukça önemli görülmektedir. Benzer sonuç, Çakıcı (2006) çalışmasında da ortaya konulmuştur. Yazara göre, öğretim elemanları doktora öğrencilerini, doktora öğrencileri de öğretim elemanlarını araştırma yöntemleri konusunda diğer konulara nazaran daha eksik bulmuşlardır.

Doktora düzeyinde verilen eğitimin teorik dersler yerine daha çok akademik gelişim odaklı derslerle çeşitlendirilmesi beklenmektedir. Doktora; eleştirel olabilme, bir sorunu bilimsel yöntemlerle ele alarak soruna çözüm bulma, alana katkıda bulunabilme, eleştirel okuyabilme ve yazabilme olarak tanımlanabileceğinden, öğrencilerin önlisans ve lisans düzeyinde gördüğü standart derslerden ziyade; doktora sürecini, öğrencilerin sorun bulma ve araştırma yeteneğini geliştirebilmesine ve bunu bilimsel yöntemlerle tartışabilmesine olanak sağlayan ders ve ödevlerle çeşitlendirmek gereklidir.

Araştırmada bazı derslerin gerek lisans, gerek yüksek lisans ve gerekse de doktora derslerinde birebir ve aynı isimle yer aldığı belirlenmiştir (ör. sürdürülebilir turizm). Bu durumun ise, doktora düzeyindeki bir öğrenciye fayda getirmeyeceği açıktır. Bu kapsamda esas olan, yaşanan benzer eksikliklere karşın, doktora ders havuzunun iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve doktora öğreniminde daha fazla araştırma yöntemleri derslerine odaklanmasıdır. Bu sayede çift taraflı bir doyum gerçekleşebilir. Araştırma yöntemleri dersleri eklenmelidir ancak bu derslerin yanı sıra bilim felsefesine yönelik derslerin de müfredata eklenmesi, okutulan programın daha sağlam ve güçlü temellere dayandırılması açısından önemli ve gereklidir.

Bir diğer bulgu, doktora döneminin yoğun ve zorlayıcı geçtiği üzerinedir. Doktoranın amacı, “bilimsel problemleri geniş ve derin bir bakış açısı ile irdeleyerek yorum yapma ve analiz etme”

(resmigazete.gov.tr, 01.08.2021) olarak tanımlansa da, öğretim üyeleri tarafından bu süreçte her bir ders için yayın yapma zorunluluğu, sürecin yeterince verimli geçmemesine ve öğrencilerin kaliteden ziyade çeşitli baskılarla yayın yapmasına neden olabilmektedir. Öğrencinin görevi yayın yapmak değil, akademik gelişimine odaklanmaktır. Özellikle de zorunlu sebeplerle yayın yapmak, kişiyi akademiden uzaklaştırabilir. Kırıl (2019), doktora öğrencilerinin öğretim üyelerine hayır deme korkusundan dolayı bazı baskılara sabır göstermek zorunda kaldığını belirtmektedir. Dolayısıyla, öğrencileri zorunda tutmaktan ziyade teşvik etmek önerilmektedir. Carr ve Hayes (2017b) de çalışmasında, doktora öğrencilerinin yayın için teşvik edilmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır.

Elde edilen bulgulara göre öğrenciler, doktora sürecinde eğitim kalitesinden tam anlamıyla doyum elde edemediklerini belirtmişlerdir. Bu sonuç benzer çalışmalarla da doğrulanmaktadır (ör. Karadağ ve Özdemir, 2017). Bu kapsamda, yol gösterici bir görev üstlenen öğretim üyelerinin doktora öğrencilerine yönelik verecekleri akademik destek ile sürecin daha kapsamlı ve verimli işlenmesi sağlanabilir. Bu kapsamda öğretim üyelerinin ve özellikle de danışmanların iyi bir rehber niteliğinde öğrencileri yönlendirmesi oldukça önemlidir. Bir diğer ifadeyle danışman, öğrencinin bilimsel bir kimlik kazanmasında yol gösterici olmalıdır. Doktora düzeyinde ders veren bir akademisyenin gerek mevcut alan yazına yön verebilmesi, gerekse doktora düzeyindeki öğrencilerine *kaliteli bir akademisyen olma* yolunda bakış açısı sunabilmesi için mevcut sorunların bilincinde olması ve sorunları ortadan kaldırmaya yönelik atılımları yapması önemli bir meseledir. Ulusal alan yazında söz sahibi olan öğretim üyelerinin uluslararası alan yazında ve saygın dergilerde de yayın yapması, doktora öğrencileri açısından teşvik edici ve yol gösterici bir durumdur. Kaliteli yayınların kişinin akademik gelişimine fayda sağladığı açık olsa da, ülkelerin de akademik sıralamasında önemli bir yer tuttuğu unutulmamalıdır.

Elbette bu yolda, doktora öğrencilerine de çok fazla görev düşmektedir. Akademik öncüsü olan öğretim üyelerinden beklenen akademik destek ve faydanın yanı sıra, öğrencilerin de bireysel olarak akademik gelişimlerine odaklanması, daha fazla okuma, araştırma ve analiz çalışmalarıyla doktora sürecinden beklenen faydanın artması sağlanmalıdır. Bir diğer ifadeyle, doktora öğrencilerinin eğitim kalitesinden doyum elde edememesi, eğitimin kalite ve verimliliğinden kaynaklanabileceği gibi; öğrencilerin kişisel bilgi ve beceri eksikliğinden de kaynaklanabilir. Golde ve Dore (2001) çalışmasında, birçok öğrencinin, doktoranın neyi gerektirdiği, sürecin nasıl işlediği ve bu sürecin nasıl etkili ilerleyeceği konularında yetersiz olduklarını vurgulamıştır.

Doktora sürecinin verimliliği açısından öğretim üyesi ve öğrencilerin karşılıklı beklentilerini belirlemek ve beklentilerle uyumlu bir şekilde sürecin tamamlanması son derece önemlidir. Özellikle Türkiye'nin turizm alanında önemli destinasyonlardan biri olması sebebiyle turizm eğitime yatırım yapılması ve her seviyedeki turizm eğitiminin desteklenmesi gerekmektedir (Okumus ve Yagci, 2006). Bir çalışmada doktora öğrencilerinin tez çalışmaları için genellikle pazarlama, turist davranışı, destinasyon yönetimi ve sürdürülebilirlik konularına eğilim gösterdiği belirlenmiştir (Carr ve Hayes, 2017a). Oysaki turizm disiplinler arası bir alandır. Turizm araştırmalarının disiplinler arası doğası sayesinde farklı bilim dallarından faydalanmak eğitim sektöründe yer alan her bir paydaş için yeni bir bakış açısı sunabilir (Ajanovic ve Çizel, 2021). Turizmin disiplinler arası özelliğine yapılan vurgu ile turizm alanının diğer bilim dallarınca da tanınması ve turizm alanının gelişimi desteklenmektedir (ör. Sop ve Kozak, 2021). Dolayısıyla doktora öğrencilerinin gerek makale çalışmalarında gerekse de tez çalışmalarında sınırlı bir bakış açısına sahip olması yerine daha geniş bir yaklaşımla ilgilerini çeken konulara eğilim göstermesi önerilmektedir.

Son olarak, bu çalışmanın bulguları ele alınırken birtakım sınırlamaları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Öncelikle, araştırmanın ilk aşamalarında ümit edildiğinden farklı olarak, zengin veriler elde edilememiştir. Salgın nedeniyle görüşmelerin uzaktan yapılmış olması bu konuda önemli bir etken olabileceği gibi, özellikle öğretim elemanlarının katılım konusundaki isteksizliği zengin verilerin elde edilmesini zorlaştırmıştır. Ayrıca, veriler akademisyen olan çalışmanın yazarlarından biri tarafından toplandığı için, doktora öğrencileri okudukları kurum ve eğitim aldıkları öğretim elemanları ile ilgili görüş ve algıları ifade etme konusunda tereddüt etmiş olabilirler. Bir diğer konu salgının turizm eğitimi de ciddi oranda etkileyebileceği yönündeki görüşlerin varlığıdır (Demirdelen-Alrawadieh, 2021). Bu durum veri kalitesini etkilemiş olabilir. Çalışma bulguları Türkiye'de doktora sürecindeki

mevcut durumu ortaya koysa da, çalışmanın farklı ülkelerde doktora yapan öğrenciler ve öğretim üyeleriyle tekrarlanması farklı sonuçları ortaya koyabilir ve alana farklı bir bakış açısı sunabilir. Dahası, bu çalışma turizmde doktora öğrenimine odaklandığından, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde tekrarlanması da daha kapsamlı bir görüş sunulabilmesi açısından önerilmektedir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda özellikle doktora sürecindeki zorluklar ve sorunlar değerlendirilirken, nitel araştırmaların yanı sıra nicel verilerle de zengin bilgi kaynağına ulaşılabilir.

Kaynakça

- Akbulut, H. İ., Çepni, S. ve Şahin, Ç. (2013). Doktora tez sürecinde karşılaşılan problemlerin belirlenmesi: Eğitim Fakültesi örneği. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 50-69.
- Akoğlan-Kozak, M. (2009). Akademik turizm eğitimi üzerine bir durum analizi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 1-20.
- Aksatan, M., Gunlu, E. ve Kozak, M. (2020). Women academics in tourism: A cross-gender study in Turkey. *International Journal of Tourism Research*, 22(6), 711-725.
- Ajanovic, E. ve Çizel, B. (2021). How interdisciplinarity helps knowledge production: Reflections on a doctoral dissertation. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 28, 100310.
- Alrawadieh, Z. ve D. Demirdelen Alrawadieh (2021). Türkiye merkezli hakemli turizm dergileri üzerine bir inceleme. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 32(1), 31-42.
- Alrawadieh, Z. (2020). Publishing in predatory tourism and hospitality journals: Mapping the academic market and identifying response strategies. *Tourism and Hospitality Research*, 20(1), 72-81.
- Arslan, E. ve Boylu, Y. (2014). Türkiye'deki turizm eğitiminin rakamsal gelişmeler açısından değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 1, 79-97.
- Austin, A. E. (2002). Preparing the next generation of faculty: Graduate school as socialization to the academic career. *The Journal Of Higher Education*, 73(1), 94-122.
- Aydemir, S. ve Çam, Ş. S. (2015). Lisansüstü öğrencilerinin lisansüstü eğitimi almaya ilişkin görüşleri. *Türk Eğitim Dergisi*, 4(4), 4-16.
- Balcı, A. (2013). Doktora programı: Türk üniversiteleri doktora programları için bazı öneriler. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 1-20.
- Baltacı, F., Üngüren, E., Avsallı, H. ve Demirel, O. N. (2012). Turizm eğitimi alan öğrencilerin eğitim memnuniyetlerinin ve geleceğe yönelik bakış açılarının belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(1), 17-25.
- Brush, C. G., Duhaime, I. M., Gartner, W. B., Stewart, A., Katz, J. A., Hitt, M. A., Alvarez, S. A., Meyer G. D. ve Venkataraman, S. (2003). Doctoral education in the field of entrepreneurship. *Journal of Management*, 29(3), 309-331.
- Carr, N. ve Hayes, S. (2017a). An analysis of trends in Ph.D. research in tourism. *Tourism Recreation Research*, 42(1), 32-44.
- Carr, N. ve Hayes, S. (2017b). A comparison of tourism PhD Students' publication records and university of study. *Tourism Management Perspectives*, 23, 151-153.
- Çakıcı, A. C. (2006). Turizm alanında lisansüstü tez hazırlayan öğrencilerin danışman öğretim üyelerini ve danışman öğretim üyelerinin de öğrencileri değerlendirmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 74-104.
- Dale, C. ve Robinson, N. (2001). The theming of tourism education: A three-domain approach. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 13(1), 30-34.
- Daniel, A. D., Costa, R. A., Pita, M. ve Costa, C. (2017). Tourism education: What about entrepreneurial skills?. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 30, 65-72.
- Demir, S. B. (2018). Predatory journals: Who publishes in them and why?. *Journal of Informetrics*, 12(4), 1296-1311.
- Demirdelen Alrawadieh, D. (2021). Does employability anxiety trigger psychological distress and academic major dissatisfaction? A study on tour guiding students. *Journal of Tourismology*, 7(1), 55-72.
- Dinçer, M. Z. ve Alrawadieh, Z. (2017). Negative word of mouse in the hotel industry: A content analysis of online reviews on luxury hotels in Jordan. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 26(8), 785-804.

- Ertem, H. Y. ve Gokalp, G. (2019). Role of personal and organizational factors on student attrition from graduate education: A mixed-model research. *Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice*, 1521025119881391.
- Fan, L., Mahmood, M. ve Uddin, M. A. (2019). Supportive Chinese supervisor, innovative international students: A social exchange theory perspective. *Asia Pacific Education Review*, 20(1), 101-115.
- Glaser, B. G. ve Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Aldine Publishing Company.
- Golde, C. M. (2000). Should I stay or should I go? Student descriptions of the doctoral attrition process. *The Review of Higher Education*, 23(2), 199-227.
- Golde, C. M. ve Dore, T. M. (2001). *At cross purposes: What the experiences of today's doctoral students reveal about doctoral education*, Madison: Eric Publishing
- Hill, L. H. ve Conceição, S. C. (2020). Program and instructional strategies supportive of doctoral students' degree completion. *Adult Learning*, 31(1), 36-44.
- Kahraman, O. C. ve Demirdelen Alrawadieh, D. (2021). The impact of perceived education quality on tourism and hospitality students' career choice: The mediating effects of academic self-efficacy. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*. 29, 100333.
- Karadağ, N. ve Özdemir, S. (2017). Türkiye'de doktora eğitimi sürecine ilişkin öğretim üyelerinin ve doktora öğrencilerinin görüşleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(2), 267-281.
- Kıral, B. (2019). Akademik hayatta sabır üzerine nitel bir çalışma. *Journal of Computer and Education Research*. 7(14), 250-283.
- Kırlar-Can, B., Ertaş, M. ve Kozak, M. (2021). Understanding the philosophy of tourism education: A perspective study in Turkey. *International Journal of Tourism Research*, doi.org/10.1002/jtr.2472.
- Kim, H. J. ve Jeong, M. (2018). Research on hospitality and tourism education: Now and future. *Tourism Management Perspectives*, 25, 119-122.
- Kopnina, H. (2020). Education for the future? Critical evaluation of education for sustainable development goals. *The Journal of Environmental Education*, 51(4), 280-291.
- Kurt, S. (2018). Why do authors publish in predatory journals?. *Learned Publishing*, 31(2), 141-147.
- Lam, T. ve Xiao, H. (2000). Challenges and constraints of hospitality and tourism education in China. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 12(5), 291-295.
- Li, F. S. ve Qi, H. (2019). An investigation of push and pull motivations of Chinese tourism doctoral students studying overseas. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 24, 90-99.
- Li, F. S., Qi, H. ve Guo, Q. (2021). Factors influencing Chinese tourism students' choice of an overseas PhD program. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 29, 100286.
- Limon, İ. ve Durnalı, M. (2018). Doktora öğrencilerinin doktora eğitimi ve öğretim üyelerine yönelik metaforik algıları. *Sakarya University Journal of Education*, 8(1), 26-40.
- Resmi Gazete. (2021). Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği. 01.08.2021 tarihinde [1244](https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=21510&mevzuatTur=KurumVeKurulYonetmeli&mevzuatTertip=5#:~:text=MADDE%2015%20%E2%80%93(1)%20Doktora,ula%20C5%9Fmak%20i%20C3%A7in%20gerekli%20becerileri%20kazand%C4%B1r%C4%B1r.adresinden erişildi.</p><p>Lune, H. ve Berg, B. L. (2017). <i>Qualitative research methods for the social sciences</i>. Pearson.</p><p>McAlpine, L. ve Turner, G. (2012). Imagined and emerging career patterns: Perceptions of doctoral students and research staff. <i>Journal of Further and Higher Education</i>, 36(4), 535-548.</p><p>McKercher, B. (2018). What is the state of hospitality and tourism research—2018?. <i>International Journal of Contemporary Hospitality Management</i>, 30(3), 1234-1244.</p><p>Murat, A. ve Bucak, T. (2012). Mesleki turizm eğitimi. <i>Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi</i>, 4(2), 7-18.</p><p>Neuman, W. (2003). <i>Social research methods: Qualitative and quantitative approaches</i>. Allyn & Bacon, Boston, MA.</p><p>Okumus, F. ve Yagci, O. (2006). Tourism higher education in Turkey. <i>Journal of Teaching in Travel & Tourism</i>, 5(1-2), 89-116.</p><p>Orakçı, Ş. (2020). Postgraduate students' expectations of their lecturers. <i>The Qualitative Report</i>, 25(1), 199-215.</p></div><div data-bbox=)

- Overall, N. C., Deane, K. L. ve Peterson, E. R. (2011). Promoting doctoral students' research self-efficacy: Combining academic guidance with autonomy support. *Higher Education Research & Development*, 30(6), 791-805.
- Özmen, Z. M. ve Aydın Güç, F. (2013). Doktora eğitimi ile ilgili yaşanan zorluklar ve baş etme stratejileri: Durum çalışması. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(3), 214-219.
- Qi, H. ve Li, F. (2020). Understanding the study experience of Chinese tourism doctoral students studying overseas. *Journal of China Tourism Research*, doi.org/10.1080/19388160.2020.1772929.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. Sage.
- Saracaloğlu, A. S. (2008). Lisansüstü öğrencilerin akademik güdülenme düzeyleri, araştırma kaygıları ve tutumları ile araştırma yeterlikleri arasındaki ilişki. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 179-208.
- Seçer, B. (2021). Akademisyen olmayanlar açısından doktora eğitimi. *İzmir İktisat Dergisi*, 36(2), 295-313.
- Sever, I. ve Ersoy, A. (2017). Araştırma görevlilerinin gözünden danışmanlık ve doktora süreçleri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Uluslararası E-Dergi*, 7(1), 183-202.
- Shin, J. C., Postiglione, G. A. ve Ho, K. C. (2018). Challenges for doctoral education in East Asia: A global and comparative perspective. *Asia Pacific Education Review*, 19(2), 141-155.
- Sop, S. A. (2017). Turizm alanındaki araştırma görevlilerinin yayın performansı ve yayın yapmaya yönelik görüşleri. *Turizm Akademik Dergisi*, 4(1), 17-31.
- Sop, S. A. ve Kozak, M. (2021). Araştırma yöntemleri bilgisinin önemi: Turizm alanına yönelik bir gömülü teori çalışması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 32(2-Ön Yayımdaki Makaleler), 171-183.
- Şahin, İ., Zoraloğlu, Y. R. ve Fırat, N. Ş. (2011). Üniversite öğrencilerinin yaşam amaçları, eğitsel hedefleri üniversite öğreniminden beklentileri ve memnuniyet durumları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 3(3), 429-452.
- Unur, K. ve Köşker, H. (2015). Türkiye’de turizm eğitimi ve turizm eğitimi alan öğrencilerin turizme bakış açılarına yönelik araştırmaların incelenmesi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 44-71.
- Ültay, E. ve Ültay, N. (2018). Akademik teşvik ödeneğinin bilimsel faaliyetlere etkisi hakkındaki akademisyen görüşleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1, 162-171.
- Wang, J., Ayres, H. ve Huyton, J. (2010). Is tourism education meeting the needs of the tourism industry? An Australian case study. *Journal of Hospitality & Tourism Education*, 22(1), 8-14.
- Yazıt, H. ve Demirdelen Alrawadieh, D. (2021). Doktora düzeyinde turizm öğrencilerinin karşılaştıkları sorunlar üzerine bir araştırma. *Avrasya Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-9.
- Yükseköğretim Kurumu. (2021). *İstatistikler*. 01.03.2021 tarihinde <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden erişildi.

Etik kurul onayı

Sinop Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 2020 tarih ve 93 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Covid-19 pandemi sürecinin seyahat etme niyetine etkisi*

The impact of the COVID-19 pandemic on intention to travel

Gönderim Tarihi / Received: 18.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 29.09.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.948812>

Nihan GARİPAĞAOĞLU-UĞUR**1

İsmail KIZILIRMAK²

Gizem DERELİ³

ÖZ: Covid-19 pandemisi ile başlayan kısıtlamalar pek çok sektörü etkisi altına alırken, turizm en fazla olumsuz etkilenen sektörlerden biri olmuştur. Çalışmanın amacı, Covid-19 pandemisinin tüketicinin seyahat etme isteğine olan etkisini ve seyahat etme niyetinin, hijyen önlemleri için fazladan ödeme yapmaya rıza gösterip göstermeyeceklerini araştırmaktır. Google anketlerde hazırlanan soru formu ile internet üzerinden, çevrimiçi olarak kolayda örnekleme yöntemiyle, Türkiye geneline yaşayan yerli turist potansiyeline sahip olan 207 kişiye uygulanmıştır. Analizler sonucunda, Covid-19 pandemisi insanların algıladığı riskin, seyahat etme niyetine negatif yönlü olarak etki ettiği tespit edilmiştir. Tutumların ve algılanan davranış kontrolünün seyahat etme niyetine pozitif etki ettiği görülmüştür. Seyahat etme niyetinin, ilave ödeme istekliliğine etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Çalışma, tüketicilerin pandemi koşulları altında seyahat etmek için aradıkları şartları gösterebilmek ve konaklama işletmelerinin standartlarını belirlemesi ayrıca seyahat acentalarının tüketicilere tercihleri doğrultusunda seçenek sunması açısından önem taşıması boyutuyla, literatüre katkı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Risk algısı, Covid-19, Ödeme istekliliği, Turizm işletmesi, Seyahat etme niyeti

ABSTRACT: The restrictions COVID-19 pandemic has caused restriction among all sectors affected, especially tourism. The purpose of this study is to analyze the impact of perceived risk on intention to travel during COVID-19. Moreover, the study analyzed the willingness to pay extra in order to benefit from hygiene measures. The questionnaire prepared through Google surveys was administered online to 207 people selected by using the easy sampling method. As a result of the analysis, it was determined that the risk perceived by people in the COVID-19 pandemic negatively affects the intention to travel. It was observed that attitudes and perceived behavior controls positively affect the intention to travel. It was determined that the intention to travel has no effect on willingness to pay extra. The research will contribute to the related literature by indicating the safety conditions that customers seek while travelling during the pandemic and the travel agencies offering customers alternative tourism destinations in which safety measures are taken.

Keywords: Perceived risk, COVID-19, Willingness to pay, Tourism management, Intention to travel

* Ön çalışma niteliğinde Covid-19 Sonrası “Yerli Turistlerin Seyahat Davranışları Üzerine Bir Araştırma” mevcut çalışmadan bağımsız olarak, 19. Geleneksel Turizm Sempozyumu’nda (2021) sunulmuştur.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü/Turizm İşletmeciliği A.B.D. Doktora Programı, nihan.ugur@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2390-6940>

² Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi/Turizm İşletmeciliği Bölümü, ikizilirmak@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0001-2345-6789>

³ Doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü/Turizm İşletmeciliği A.B.D. Doktora Programı, gizemdereli@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8711-4323>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

COVID-19 Pandemic caused lots of death all around the world. Since the beginning of the pandemic, many countries have enacted restrictions. When countries close their borders it affects all sectors and economy, especially the tourism sector. The purpose of this study is to investigate the impact of perceived risk on intention to travel during the COVID-19 pandemic. The study also examines willingness to pay extra for hygiene measures. This study will contribute the literature by finding out what customers need to travel under the pandemic conditions. The findings of the study will also offer valuable insights into the ways in which travel companies determine the standards that customers prefer.

Literature review

COVID-19 pandemic has caused economic recession and brought new regulations especially for airline companies. Airline companies reduced their seat capacities. Social distance rules changed in all health sectors. Accommodation companies were also affected by COVID-19 pandemic. Some hotels were closed temporarily while some were closed permanently. Their employees lost their jobs. Some of them used day off without fee. Tourism sector took the biggest hit during the COVID-19 pandemic. Customers do not get enough information before they travel to foreign countries. Perceived risk affects the travel decision in uncertain situations. When safety concerns, their choice about travel may change (Chang, 2009). There are lots of risks during the travel such as food, health problems, accidents, unexpected fees, and organizational problems. These kinds of problems could happen in all trips but COVID-19 pandemic brings forth extra fear. Perceived risks and anxiety affect the intention to travel.

Tourism sector took extra hygiene measures during the COVID-19 pandemic. These measures increased their costs. When a customer accepts the increased price for his/her benefit, this is called "willingness to pay". This also expresses an increase in monetary amount as the results of the increased benefits. (Ramdas ve Mohamed, 2014). When someone intends to act, their behaviors are determined by his/her attitudes. Subjective norm means the perception of what people would think of behaviors. Behavior control is the influencing factor for the intention to travel. During the COVID-19 pandemic, customer's perceived risks, attitudes, perceived behavior control and subjective norms were affected by their intention to travel.

Methodology

The scales used in this research are adapted from scales used in previous researches about pandemic. The first section of the questionnaire includes demographic questions. In the second section, the scales developed by Sánchez-Cañizares et al (2020) were used. The Likert type survey was administered online to 207 people through Google Forms. There were three items for "perceived risk", three items for "attitude", two items for "perceived behavioral control", two items for "subjective norms", and three items for "intention to travel". There were also three items for "willingness to pay".

Hypothesis

Since perceived risks arise from the pandemic, customer behavior and intention to travel has changed. There are five hypotheses developed.

H₁: Perceived risk from COVID-19 affects the intention to travel.

H₂: Attitudes during the COVID-19 affect the intention to travel.

H₃: Perceived behavioral control during the COVID-19 affects the intention to travel.

H₄: Subjective norms during the COVID-19 affect the intention to travel.

H₅: During the COVID-19, intention to travel affects willingness to pay extra.

Researchers say that during the COVID-19 pandemic, it will be beneficial for people to travel within their own country borders. In this case, hygiene is more of an issue for tourism companies.

Findings and discussion

The data were analyzed through the SPSS 25. In the previous studies, factor analysis was performed. Validity and reliability were tested. In this study, confirmatory factor analysis was conducted. The Cronbach's Alpha value was determined and its validity and reliability were checked again. Parametric tests were applied since the data showed normal distribution. Frequency analysis showed that 51.7% of the participants were women, 64.7% were married, 47.8% had an undergraduate education, and 36.2% were fifty years old and above.

Regression analysis was performed to test the hypotheses. Risk perception had a negative effect on travel intentions. It was concluded that attitude and perceived behavior control had a positive effect on travel intention. As long as customers perceive high risk and there is uncertainty, they hold over their intention to travel.

As a result of the regression analysis, it was seen that personal attitudes had a significant positive effect on the intention to travel. According to the theory of planned behavior, if a person perceives a behavior positively, his attitude towards the behavior is also positive.

It has been found that perceived behavior control has a significant positive effect on the intention to travel.

Subjective norms show how a person is affected by other people. The hypothesis was not accepted because no significant effect was found as a result of the regression analysis.

Regression analysis showed that the intention to travel did not have any significant ($p = 0.612$) effect on willingness to pay extra. In this case, the hypothesis was not accepted.

The conclusion reached by the researchers is consistent with that of the present study. In the present study, it was seen that the risk perception had a negative effect on the intention to travel. Researchers did not reach a conclusion about the consumers' "willingness to pay extra" for hygiene measures. This result is consistent with the result in the present study.

Results and recommendations

As a result of the study, it was determined that the risk perceived by people due to the COVID-19 pandemic has a negative effect on the intention to travel. As a result of the positive feelings about traveling, it is seen that customers develop positive attitudes towards the intention to travel. Perceived behavioral control shows that if the person who intends to travel perceives risk, his control over his behavior is less. Subjective norms show how people are influenced by the opinions of the other people they value. It was observed that customers were not influenced by others in their decision about their intention to travel but that they were influenced by others for "willingness to pay". However, it was observed that there was no willingness to pay extra for hygiene measures in case of intention to travel.

As intention to travel during the COVID-19 pandemic is negatively affected by the perceived risk, it is recommended for tourism companies and tourism marketers to focus on the perception that the consumer will feel safe.

Since people's attitudes are also affected by their surroundings, consumers should be introduced to the fact that the risk is reduced and hygiene is of high importance.

It is also recommended that tourism companies should pay attention to the hygiene conditions, being aware of the fact that this service should be provided and should not cost extra money for the customer. Ensuring hygiene is the responsibility of the tourism companies.

Giriş

Solunum yoluyla bulaşan Covid-19 ve grip hastalığı, her ne kadar benzerlikler taşısa da, aralarında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. En büyük fark, grip hastalığının sonbaharda başlayıp, ilkbaharda bitmesine karşın Covid-19 pandemisinin en belirgin özelliği mevsimsel özellikler göstermemesidir. Bir diğer fark ise grip hastalığının kuluçka dönemi 1-4 gün arasıyken, Covid-19 pandemisinin kuluçka dönemi 2-14 gün arası değişebilmektedir (Akova, 2020).

Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından Pandemi olarak ilan edilen Covid-19, bugüne kadar dünya genelinde pek çok ağır vakaya ve ölüme sebebiyet vermiştir. Pandeminin başlaması ile birlikte pek çok ülkede kısıtlamalar gerçekleştirilmiştir. İlk uygulamalardan biri olan sınırların kapatılması ve seyahat yasağı ile birlikte, pek çok sektörün yanı sıra turizm sektörü de ciddi olumsuz etkilenmiştir.

Seyahat kısıtlamaları, 2019 Aralık ayında başlamış ve zaman içerisinde tamamen durma noktasına gelmiştir. Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) raporuna göre 20 Nisan 2020 itibari ile dünyadaki tüm turizm destinasyonlarına seyahat kısıtlaması getirilmiştir. Turizm destinasyonlarındaki ülkelerin %45'i sınırlarını kısmi ya da tümünden kapatırken, %30'u da uçuşları askıya almıştır (Sürme, 2020). UNWTO, turist hareketlerinde bir önceki yıl Temmuz ayına göre %81, Ağustos ayında ise bir önceki yıla göre %79 düşüş yaşandığını bildirmiştir. Veriler, turizm hareketliliğinde kaybın %70 seviyesinde olduğunu göstermektedir. Yılın ilk 8 ayında uluslararası seyahat edenlerde, bir önceki yıla nazaran 700 milyon azalma olduğu da kaydedilmiştir (TURSAB, 2020).

Pandeminin neden olduğu kısıtlamalar ve turizm hareketine katılmayan insanlar nedeniyle turizm işletmelerinin bir kısmı kapanmış ve çalışanları da işsiz kalmıştır (Alaeddinoğlu ve Rol, 2020). Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi (WTTC) tarafından yapılan çalışma, Pandemi nedeniyle dünyada turizm sektöründe çalışanların sayısında 98 ile 197,5 milyon kişinin işsiz kalacağı öngörülmüştür. Minimumda öngörülen 98 milyon kişi, sektörde istihdam edilenlerin %30'una tekabül etmektedir (TURSAB, 2020).

Literatürde pandeminin turizm sektöründeki etkilerini gösterecek çalışmalar bulunmaktadır. Önceki araştırmalar, Covid-19 pandemisi sonrası, turizmin nasıl şekilleneceği (Cheer, 2020), turistlerin seyahatlere katılımları (Shi, Dorling, Cao ve Liu, 2020), turistlerin yaşam tarzlarına ve seyahat tercihlerine (Wen, Kozak, Yang ve Liu, 2020) etkisine yönelik olmuştur. Covid-19 pandemisinin seyahat etme niyetine etkisine dair (Çizel, Kırtıl, Çizer ve Aşkun, 2021) çalışmalarda bulunmaktadır. Bununla birlikte, turistlerin algıladıkları riske bağlı olarak, seyahat etme niyetlerine ve hijyen koşulları sebebiyle alınan önlemler için, fazladan ödeme yapmaya rıza gösterip göstermedikleri dair çalışmalar nispeten daha azdır.

Çalışmanın amacı, Covid-19 pandemisinin tüketicinin seyahat etme isteğine olan etkisini ve seyahat etme niyetinin, hijyen önlemleri için fazladan ödeme yapmaya rıza gösterip göstermeyecekleri araştırmaktır. Pandemi esnasında seyahat etme niyetiyle ilgili çalışmalar, turizm sektöründe karar belirleyici olmaları sebebiyle önem taşımaktadır. Ön çalışma olarak 221 katılımcı ile Covid-19 pandemisinin, tüketicinin seyahat davranışlarını ve algıladıkları riski gösteren çalışma yapılmıştır. Çalışma, Covid-19 pandemisinin tüketicideki üzerinde yarattığı algının, seyahat etme niyetine olan etkisini ve seyahat etmek niyetinde olan kişinin de uygulanan hijyen önlemleri için ilave ödeme yapmaya gönüllü olup olmadığını araştırmak amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla çevrimiçi ortamda kolayca örneklem yöntemiyle 207 katılımcıya ulaşılmış ve anket uygulanmıştır. Çalışma, tüketicilerin pandemi koşulları altında seyahat etmek için gerekli olduğunu düşündükleri şartları öğrenerek, turizm konaklama işletmelerinin standartlarını belirlemesi ve seyahat acentalarının tüketicilere tercihleri doğrultusunda seçenek sunabilmesi açısından, literatüre katkı sağlayacaktır.

Literatür taraması

2020 yılında dünya genelinde Pandemi sebebiyle turizm destinasyonları ciddi kayıplar yaşamıştır. Sadece Türkiye değil, seyahat acentalarının yolcu gönderdiği rakip destinasyonlarda da kayıplar olmuştur. Tablo 1'de Türkiye'nin de yolcu gönderdiği ve aynı zamanda rakip statüsünde olan destinasyonların 2020 yılı ilk 7 ve 8 aydaki kayıpları görülmektedir.

Tablo 1: Rakip destinasyonlardaki turizm kaybı

ÜLKE	ZİYARETÇİ KAYBI (%)
Portekiz (7 aylık dönem)	-40
İtalya (8 aylık dönem)	-43
Hırvatistan (7 aylık dönem)	-53
İspanya (7 aylık dönem)	-76
Yunanistan (8 aylık dönem)	-81
Mısır (7 aylık dönem)	-82

Kaynak: (TURSAB, 2020)

Covid-19 pandemisi nedeniyle yaşanan kısıtlamalar, ekonomik gerilemeye neden olmuştur. Bunun yanında havayollarında kapasitelerin azaltılması, seyahat kısıtlamaları, sosyal mesafe kuralları yüzünden yeni şekillenen oturma düzeni, sektörde yeni düzenlemelere sebep olmuş ve ne zaman normale dönelebileceği bir bilinmezlik yaratmıştır. Öngörüler 2023-2024 yılına kadar turizmde eski seviyelere gelinebileceği yönündedir. Covid-19 pandemisinin en çok etkilediği sektörlerden birisi de, havacılık sektörüdür. Kimi havayolu şirketi zarar ederken, kimisi bu dönemde iflas etmiştir. Havayolu şirketlerinin küresel ölçekte eski seviyelerini bulmasının 2024 yılı olacağı öngörülmektedir. IATA'nın yapmış olduğu tahmine göre 2020 yılında havayolu endüstrilerinde 419 milyar dolar gelir kaybı olacağı düşünülmektedir. Pandemi sürecinde en çok etkilenen endüstrilerden birisi de kruvaziyer ile seyahat düzenleyen işletmelerdir. Pandemi öncesindeki gelirleri yaklaşık 42 milyar dolar olup, 2020 yılında %100 oranında kayıp yaşamışlardır (TURSAB, 2020).

Konaklama işletmeleri de Covid-19 pandemisinden etkilenmiştir. Oteller, bu dönemde iş gücünde düşüş yaşamış ve kimisi kalıcı kimisi de geçici olarak kapanmak zorunda kalmıştır. Haziran ayı içerisinde havacılık sektörünün açılmaya başlamasıyla birlikte otellerde hareketlenmeye başlamıştır. Fakat oteller için 2023'e kadar eski düzeylerine gelebilecekleri öngörülmüştür. Otellerle iş birliği içerisinde olan MICE tur yapan turizm ve organizasyon işletmeleri de en çok etkilenen endüstrilerdendir. 2020 yılı 2. çeyreğinde iptaller ve ertelemelerle, sektörün uğradığı zararın 144,9 milyar dolar olduğu öngörülmüştür. Kongre, seminer, toplantı ve etkinlikler düzenleyen işletmelerde çalışan 26 milyon kişi, pandemi sürecinden olumsuz etkilenmiştir. Etkinlik planlayıcılarının %87'si, organizasyonları iptal etmek zorunda kalmıştır. Etkinliklerin %66'sı gelecekteki bir tarihe ötelenmiştir. %70 oranında etkinlikler sanal ortamlara taşınmıştır. Turizm sektörü, Covid-19 pandemisinden en çok etkilenen sektördür. Sektör içerisinde yer alan turizm ve seyahat acentaları da en kötü etkilenen kesimdir. Seyahatlerin durması ile birlikte zor bir duruma girmişlerdir. Yapılan araştırmalar 2019 yılında, bir önceki yıla göre %85 rezervasyon iptali olduğunu ortaya koymuştur. 2020 yılı için seyahat acentalarındaki kaybın %73 seviyesinde olacağı düşünülmektedir. Erken rezervasyon yapan acentaların, turları iptal olmuş ya da ileri bir tarihe ertelenmiştir. Geri ödeme yapmak zorunda kalan, otellerden ve havayollarından ön ödemeli yer blokajı yapan acentalar, ciddi bir nakit dar boğazına düşmüştür (TURSAB, 2020). Turizm sektörü Covid-19 pandemisinden en büyük darbeyi almıştır. Bugüne kadar çeşitli krizlere maruz kalan sektörün, yaşadığı en ağır kriz pandemi dönemi olmuştur. Dünya Turizm Örgütü (UNWTO, 2021) turizm barometresinde 2021 yılının ikinci yarısı için farklı öngörüler bulunmaktadır. Aşılama programlarının başarılı olmasıyla beraber seyahat kısıtlamalarının kaldırılması ve Avrupa Komisyonu tarafından "Dijital yeşil sertifika" uygulamasının başlamasıyla, Temmuz ayı itibariyle, 2020 yılına oranla uluslararası seyahatlerde %66'lık bir artış beklentisi bulunmaktadır. Her ne kadar artış olsa da, 2019 yılı ile kıyaslandığında %55'lik bir kaybın var olacağı öngörülmektedir. Dünya Turizm Örgütü, Eylül 2021 itibariyle bir önceki yıla nazaran %22'lik bir artış olacağını fakat yine de 2019 yılına göre uluslararası seyahatlerdeki kaybın %67 civarında olacağını öngörmektedir.

Araştırmacılar, krizlerin turizm sektörüne etkilerine dair çalışmalar yapmışlardır. Hastalıklar üzerine yapılmış çalışmalar ile turizm sektörünün pandemiden etkilendiği tespiti yapılmıştır. Kanatlı kümes hayvanlarında görülen Salmonella 2011 yılında ortaya çıkmıştır. Enfekte olmuş hayvanlardan insanlara da bulaşabilmektedir. Restoranların, üreme çiftliklerinden tedarik ettikleri kümes hayvanları sebebiyle Salmonella hastalığı yayılmış ve tüketici tercihlerini olumsuz etkilemiştir. A tipi bir virüs olan kuş gribi ise, normal şartlarda insanları etkilememektedir. Bununla birlikte kümes hayvanları üzerinde etkili olmasından dolayı, insanlar endişe etmişlerdir (Kim vd., 2020). Domuz gribi, 2009 yılında ilk olarak

Meksika'da görülmüş olan solunum yolu enfeksiyonudur (Wiwanitkit, 2009). Hastalık taşıyan hayvanın sakatat kısımlarının tüketilmesiyle bulaşan deli dana hastalığı, et pişirilse bile bulaşmaktadır. Sars ise, şiddetli solunum sendromudur. 2003 yılında Asya-Pasifik ülkelerinde görülen sars virüsü ve Irak'ta baş gösteren savaşa esnasında, Türkiye'de turistik ziyaretçi sayısını %5 arttırmıştır. (Orkunoğlu, 2009). Sars uzak doğu ülkelerinde görüldüğünden, Türkiye'de olumsuz etkileri olmamıştır. Kuş gribinin olduğu 2006 yılında, Türkiye'ye gelen turist sayısında %6 azalma olmuş ve turizm gelirlerinde de %5'lik azalma gerçekleşmiştir. 2008 yılında başlayan global krizin etkisinin devam ettiği 2009 yılında, dünya domuz gribi ile tanıştığında, Türkiye'ye gelen turist sayısı %3 artarken, turizm gelirleri de %3 azalmıştır (Göçen vd. 2011). Covid-19 pandemisi, en başta turizm olmak üzere dünyada pek çok sektörü olumsuz etkilemiştir. Özellikle havayolu işletmeleri ve seyahat acentaları zor durumda kalmıştır (İbiş, 2020).

Covid-19 pandemisi esnasında turist davranışları ve seyahat etme niyetlerine ilişkin literatürde çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Aksoy vd. (2021) turistlerin güven algılarıyla; Şengel vd. (2020) ölüm kaygısıyla; Luo ve Lam (2020); Zenker vd. (2021) endişe ve risk algısıyla; Özdemir ve Yıldız (2020); Das ve Tiwari (2021) turistlerin Covid-19 pandemisi esnasındaki seyahat etme niyetiyle ilgili çalışmalar yapmıştır. Wachyuni ve Kusumaningrum (2020); Demir ve Türkmen (2020); Aydın ve Doğan (2020) yeni normal döneminde risk algısının seyahat etme niyetine etkisini araştırmışlardır.

Pandemi esnasında seyahat etmek, çeşitli riskleri de beraberinde getirmektedir. Turist için bilinmeyen bir çevrede olmak, birtakım riskleri göze almayı gerektirmektedir. Bu yeni çevreye pandeminin neden olduğu endişe de eklenince, turist için algıladığı risk daha ön plana çıkmaktadır (Chang, 2009). İnsanların risk algısı, seyahate çıkma kararının önünde engeldir. Bir seyahat, her zaman bazı riskleri içerisinde barındırır (Sánchez-Cañizares vd., 2020). Yiyecekler, sağlık sorunları, kazalar, organizasyondan kaynaklı sorunlar, öngörülemez ekstra harcamalar, seyahat esnasında ve sonunda hissedilebilecek memnuniyetsizlik her zaman birer risk faktörüdür. Bu risk faktörleri, her seyahat esnasında vardır ama pandemiden kaynaklı risk faktörü, içerisinde korku ve endişe de olduğundan seyahat etme niyetinde olan kişilerin algıladığı risk oranını arttırmıştır. Risk algısı, bir insanın seyahat edip etmeme kararında etkilidir. Gidilecek destinasyondaki olası bir kargaşa durumu, seyahat kararını yeniden gözden geçirmeyi gerektirir (Sönmez ve Graefe, 1998). Seyahat esnasındaki oluşabilecek bir sıkıntı ya da tehlike, insanın algıladığı risktir ve kararlarında etkili olmaktadır. İnsanlar seyahat ederken riskleri de göz önüne alırlar (Kozak, Crofts ve Law, 2007). Algıladıkları risk oranı yüksekse, seyahat kararlarından vazgeçebilirler. Covid-19 pandemisi esnasında seyahat etmek de beraberinde bir takım riskleri getirmektedir. İnsanların algıladıkları risk birbirinden farklıdır. Algıladıkları riske bağlı olarak davranış sergilerler. Turizm işletmeleri, pandemi riskini azaltmak için bir takım ilave hijyen uygulamalarında bulunmaktadır. Dezenfekte edici ürünler kullanımı, sosyal mesafeyi koruyacak şekilde yerleşim düzeni, iç ve dış müşterinin sağlığını koruyacak şekilde ayarlanmaktadır. Pandemiye korunmak için alınan ilave önlemlerin yarattığı maliyet müşteriye yansıtılabilmektedir (Sánchez-Cañizares vd., 2020). Covid-19 virüsünün yayılmasını engelleyecek ilave hijyen önlemleri alan turizm işletmeleri, maliyetlerini karşılamak amacıyla fiyat artışına gidebilmektedirler. Daha az sayıda müşteri kabul eden turizm işletmelerinin aldıkları önlemler neticesinde, işletme giderleri de artmaktadır. Bir insanın, bir mal veya hizmeti alırken, yapılan iyileştirme neticesinde artan fiyatı kabul etmesi, ödeme istekliliği olarak isimlendirilmektedir. Ödeme istekliliği kalitede artışın yada bir değişikliğin neticesinde parasal miktardaki değişim olarak da ifade edilebilir (Ramdas ve Mohamed, 2014). Daha iyi bir hizmet almak için, tüketiciler daha fazla ödeme yapmayı göze alabilmektedirler (Zeithaml, Berry ve Parasuraman, 1996). Aldıkları hizmetin kendisine fayda sağladığını düşünen tüketicinin ödeme istekliliği de artar (Akbaba, 2020). Müşteriler için, gidilen turizm işletmesinin aldığı önlemler, masa sayısının azaltılması, ulaşım esnasında boş koltukların bırakılması, dezenfekte işlemleri gibi ilave hizmetler için yapılmış olan fiyat artışını kabullenmesi ve ödeme istekliliği olarak söylenebilir.

Bir insanın bir davranışta bulunabilmesi için, kişinin inancı ve hislerinden kaynaklı tutumunun ve davranışa karşısındaki kişi tarafından verilecek tepkinin önemi vardır (Sánchez-Cañizares vd., 2020). Bir eylemi gerçekleştirmek için planlanan davranışlar farklı dürtülerle, davranışların kontrol altına alınabilmesiyle, eylemi yapmaya olan niyetle ilişkilidir. Davranış kontrolü, kişilik özellikleri ve sosyal tutumlar, hangi tarz bir davranışta bulunulacağını belirler (Ajzen, 1991). Davranış kontrolü, Covid-19 pandemisi esnasındaki seyahat etme niyeti için etki eden faktördür. Covid-19 pandemisi esnasında

insanların algıladığı risk, geliştirdiği duygular ve kontrollü olarak planladığı davranışları, seyahat etme niyetine etki etmektedir. Seyahat etmek niyetinde olan insanlar, alınan ekstra sağlık ve hijyen önlemleri için fazladan ödeme yapmayı göze alabilmektedirler.

Yöntem

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi olan anket tekniği kullanılmıştır. Pandemi sebebiyle Google formlarda oluşturulan anket, internet üzerinden paylaşılmıştır. Türkiye genelinde yaşayanların oluşturduğu çalışma evrenindeki turistlere ulaşılabilmek için, kolayda örneklem yöntemi ile çevrimiçi 207 katılımcıya ulaşılmıştır. Örneklem yeterliliğinin tespiti için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi yapılmıştır. Örneklem yeterliliğini tespitinde 0 ile 1 arasında çıkan değer, 0,5 üzerinde olması halinde, veri setinin uygunluğu tespit edilebilmektedir (Field, 2009). KMO değeri 0,737 olarak tespit edildiğinden, veri setinin analiz için uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmanın ilk bölümünde katılımcılara ilişkin demografik özelliklere yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Sánchez-Cañizares vd. (2020) tarafından geliştirilmiş ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin geliştirilmesi sırasında Sánchez-Cañizares vd. (2020) planlanmış davranış ve davranış kontrolü ile ilgili Bagozzi vd. (2003) ve Quintal vd. (2010) alınmıştır. Seyahat etme niyeti ile ilgili Hsu ve Huang (2012) tarafından yapılmış çalışmalardan yararlanılmıştır. Diğer bölümde yer alan algılanan risk için Rittichainuwat ve Chakraborty (2009), Tavitiyaman ve Qu (2013) ile Karl (2016) tarafından geliştirilmiş ölçeklerden faydalanılmışlardır. Ödeme isteği ile ilgili ifadeler ise, Han vd. (2010), Wei vd. (2018) ve Agag vd. (2020) tarafından yapılmış çalışmalardan elde edilmiştir. Sánchez-Cañizares vd. (2020) tarafından geliştirilmiş ölçek için mail atılarak, kullanım izni alınmış olup, ifadeler Türk kültürüne uygun hale getirilmiş, çevirisi konusunda uzman akademisyenlerden de onay alınmıştır. Ölçek ile ilgili İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları etik kurulu tarafından 08.03.2021 tarih ve 03 sayılı etik kurul onayı alınmıştır. Araştırmada kullanılan likert tipi ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği önceki çalışmalarda yapılmıştır.

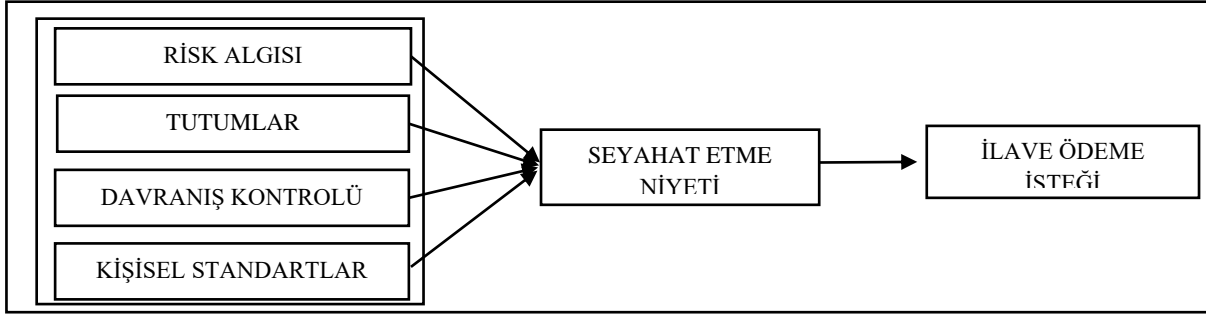
Model ve hipotezler

Araştırma modeli risk algısı, kişisel tutum, kişisel standartlar ve davranış kontrolünün seyahat etme niyetine olan etkisini ölçmek ve seyahat etmeye niyet eden kişinin, alınacak sağlık ve hijyen önlemleri için ekstra ödeme yapma isteği olup olmadığını araştırmak üzere oluşturulmuştur. İnsanların pandemiyle birlikte algıladıkları riskin artmasından dolayı, seyahat davranışlarında ve seyahat etme niyetlerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Planlı davranış teorisi baz alınarak, Covid-19 pandemi sürecindeki seyahat etme niyeti modellenmiştir. Orijinal teori, bireyin bir davranışta bulunma niyetinin, kişisel inançları ve söz konusu eyleme karşı hislerinden oluşan tutum ve bireyin önceki davranışlarına benzer şekilde hareket edeceği temeline dayanmaktadır (Sánchez-Cañizares vd., 2020). Risk algısı ve belirsizlik, insanların seyahat etme niyetine etki etmektedir. Algılanan risk, belirsizliğin olduğu durumlarda görülmektedir. Algılanan davranış kontrolü (ADK/PBC) hakkında araştırma anketinde iki ifadeye yer verilmiştir. Seyahat etme niyetinde olan birey risk algıladığı takdirde, bireyin davranışları üzerindeki kontrolü azalmaktadır. Belirsizlikten kaynaklanan olumsuz duygular, bireyin belirli bir davranışa ilişkin kararında daha az kontrol sahibi olmasına sebep olmaktadır (Quintal, Lee ve Soutar, 2010).

Tutum bir kişinin, diğer insanlara, konulara ve nesnelere karşı hissettiği olumlu ya da olumsuz duyguları yansıtan bir kavramdır (Kalkan, 2011). Tutumlar, anket çalışmasında üç ifade ile ölçülmüştür. Covid-19 pandemisi gidilecek yere ilişkin risk algı seviyelerini etkileyebileceğinden seyahat etme kararına etki edebilmektedir. Turizmde gıda güvenliği, salgın hastalıklar ve kazalar gibi sağlık riski içeren durumların yanı sıra organizasyonel sorunlar, kişinin beklentisinin karşılanıp karşılanmamasına bağlı olarak oluşan psikolojik riski de içermektedir. Seyahate giden kişi, beklenmedik giderlerin ortaya çıkması durumuna karşı finansal riskte almaktadır. İş arkadaşları ve akraba veya arkadaşlar gibi yakın çevresinin tutumlarında değişiklik olabileceği için sosyal bir risk de üstlenmektedir (Fuchs ve Reichel, 2006). Ayrıca yapılacak seyahatin bir zaman kaybı olması riski de bulunmaktadır. Dolayısıyla tüm bu riskler insanların seyahat etmeye ilişkin tutumlarını etkilemektedir. Son dönemde yaşanan Covid-19 pandemisi sebebiyle insanların hastalığa yakalanma endişesi ve algıladıkları riskler seyahat davranışlarını etkilenmektedir. Anket çalışmasında risk algısı ile ilgili üç ifade bulunmaktadır. Kişisel standartlar, insanın öznel normlarıdır. İnsanların kişisel olarak yaşamlarında uyguladıkları ilkelerdir. Bireyin örnek

aldığı ya da önem verdiği bir insanın bir davranışa karşılık sergilediği tutum, bireyin benzer davranışı yapması ya da yapmamasını sağlamaktadır (Kalkan, 2011). Ölçekte kişisel standartlar yani öznel normlar ilişkin iki ifade yer almaktadır.

Şekil 1: Araştırma modeli

H₁: Covid-19 pandemisi esnasında risk algısı, seyahat etme niyetine etki eder,

H₂: Covid-19 pandemisi esnasındaki tutumlar, seyahat etme niyetine etki eder,

H₃: Covid-19 pandemisi esnasındaki davranış kontrolü, seyahat etme niyetine etki eder,

H₄: Covid-19 pandemisi esnasındaki kişisel standartlar, seyahat etme niyetine etki eder,

H₅: Covid-19 pandemisi esnasında seyahat etme niyeti, ek güvenlik önlemleri için fazladan ödeme yapma isteğine etki eder.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde Covid-19 pandemisi esnasında insanların kendi ülke sınırları içerisinde seyahat etmelerinin faydalı olacağı ifade edilmiştir. Bu durumda insanların, kısa veya uzun süreli seyahatlere bakış açısı, hijyenin önemini daha ön plana çıkarmaktadır. Bu araştırma ile turizm işletmeleri, yerli turistlerin Covid-19 pandemisi esnasındaki tutumlarını, seyahat etme niyetlerini ve seyahat etme niyetinde olan kişilerin hijyen önlemlerine ilişkin ek ödeme istekliliği ile ilgili fikir elde edebilecektir. Google formlar üzerinden oluşturulmuş anket, pilot çalışma kapsamında 84 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Pilot çalışma ile elde edilen bilgilere bakıldığında katılımcıların ifadelerine ilişkin yanıtlarında anlaşılmayan bir nokta olmadığı görülmüştür. Pilot çalışmadan sonra devam eden çalışma 207 kişi ile tamamlanmıştır.

Bulgular ve tartışma

Araştırma kapsamında, anketlerden elde edilen veriler SPSS 25 programında analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan ölçek ile ilgili daha önceki çalışmalarda faktör analizi yapılmış, geçerlilik ve güvenilirliği test edilmiştir. Bu çalışmada, Türk kültürüne uygunluğunun ölçülmesi açısından açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği adına normallik dağılımı, KMO ve Bartlett testi uygulanmıştır.

Faktör analizi, birbirleriyle ilişkili veri yapılarını bir araya getirip, birbiriyle tutarlı daha az sayıda faktör elde etmeyi amaçlayan çok değişkenli analizlere verilen isimdir (Gürbüz ve Şahin, 2018:317). Örneklem yeterliliğinin tespiti için gerekli olan KMO istatistiği için minimum 0,5 değeri gerekmektedir (Field, 2009: 647). Analiz sonucunda KMO değeri 0,737 olarak bulunmuştur. Bartlett testi ise veri setinin faktör analizine uygunluğunu göstermekte olup $p < 0,05$ değeri, faktör analizine uygun bulunmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2018:318). Bartlett testinde p değeri ise $p = 0,000$ sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar neticesinde açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır.

Tablo2: Faktör analizi

N=207		İFADELERİN FAKTÖR YÜKÜ	1. Seyahat etme niyeti	2. Tutumlar	3. Ödeme gücü	4. Kişisel standartlar	5. Algılanan davranış kontrolü	Çarpıklık (std.hata)	Basıklık (std.hata)
Risk algısı		Covid-19'un yayılma hızı göz önüne alındığında, büyük şehirlere seyahat etmemeyi tercih ederim.				,710		,705	-,567
		Mevcut durumu göz önüne alarak, seyahatlerimde konaklama süremi olabildiğince kısa tutmayı tercih ederim.				,792		,989	-,011
		Covid-19 pandemi süresince seyahat programı yapma isteğim yok				,760		,497	-,924
Tutumlar		Mevcut şartlar altında kısa süreli tatili ya da hafta sonu tatilini daha uygun buluyorum.		,759				,518	-,844
		Pandemi döneminde kısa süreli ya da hafta sonu tatili eğlenceli olurdu.		,811				,236	-1,248
		Mevcut Pandemi döneminde hafta sonu ya da kısa süreli bir tatile daha olumlu bakıyorum.		,897				,186	-1,159
Algılanan davranış kontrolü		Covid-19 pandemi şartlarında seyahat edip etmemek tamamen bana bağlı.					,820	,467	-,998
		Seyahat edebilmek için gerekli kaynaklara sahibim.					,723	,761	-,307
Kişisel standartlar		Covid-19 pandemisi esnasında seyahat kararında ailemin görüşlerinden de etkilenirim.				,741		,926	-,051
		Covid-19 pandemisi durumunda seyahat etme kararı verirken arkadaşlarımın / iş arkadaşlarımın görüşlerinden etkilenirim.				,846		-,161	-1,205
Seyahat etme niyeti		Mümkün olan en yakın zamanda seyahat etmek istiyorum.	-,602					,583	-,753
		Kısa veya orta süreli bir iş seyahati yapmam gerekirse, bu seyahati gerçekleştiririm.	-,608					,938	,919
		Kısa veya orta süreli bir gezi yapmam gerekirse, bu seyahati gerçekleştiririm.	-,630					,371	-,622
Ödeme gücü		Bir seyahat gerçekleştirsem, seyahatim esnasında bana hizmet veren personelin ilave önlemleri için, daha yüksek ücret ödeyebilirim.			-,864			,266	-,961
		Olası bir seyahat esnasında, konakladığım işletmede alınmış ilave güvenlik önlemleri sebebiyle daha fazla miktarda ödeme yapabilirim.			-,942			,216	-1,107
		Olası bir seyahat esnasında, ulaşımımı sağlayan işletmenin aldığı ilave güvenlik önlemleri için daha fazla miktarda ödeme yapabilirim.			-,940			,161	-1,115

Tablo 2'ye bakıldığında faktörlerin alt boyutlarına ilişkin faktör yüklerinin -940 ile -602 ve 710 - 897 değer aralığında yer almaktadır. Alpha katsayısı değerinin $\alpha < 0,40$ olması halinde ölçek güvenilir kabul edilmemektedir. $0,60 < \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilirdir. $0,80 < \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek düzeyde güvenilirdir (Uzunsakal ve Yıldız, 2018). Bu bilgiler neticesinde açılımlı faktör analizi sonuçlarına bakıldığında Cronbach Alpha katsayısı $\alpha = ,701$ değer ile ölçeğin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Normallik testine ilişkin elde edilen sonuçlar Tablo 3'te yer almaktadır. Bir ölçeğin normal ya da normale yakın dağılım göstermesi için verilerin basıklık ve çarpıklık değerlerinin 0'a yakın olması, -1,5 ile + 1,5 değer aralığında yer alması gerekmektedir (Tabachnick, Fidell ve Ullman, 2007).

Tablo 3: Normallik testi

Normallik Testi N:207	Ortalama	Çarpıklık	Basıklık	Kolmogorov-Smirnov
Risk Algısı	2,20	,764	-,150	,152
Std. Hata	,73	,169	,337	
Tutum	2,65	,193	-,799	,128
Std. Hata	,07	,169	,337	
Alg. Davranış Kontrolü	2,42	,515	,091	,170
Std. Hata	,06	,169	,337	
Kişisel Standartlar	2,67	,331	-,361	,148
Std. Hata	,07	,169	,337	
Seyahat Etme Niyeti	2,35	,706	,885	,148
Std. Hata	,06	,169	,337	
Ödeme Gücü	2,74	,178	-,923	,153
Std. Hata	,07	,169	,337	

Tablo 3'te yer alan verilerin normal dağılım göstermesinden dolayı, parametrik analizlerin uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Verilerin dağılımına ilişkin sıklık (frekans) analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda katılımcıların %51,7'si kadın, %64,7'si evli ve %47,8'i lisans mezunu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra katılımcıların %36,2'si elli yaş ve üzeri yaş grubu içerisinde yer almaktadır. Hipotezlerin test edilmesi adına öncelikle basit doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır.

Tablo 4: Hipotezlere ilişkin basit doğrusal regresyon analizi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken	Standardize edilmemiş β	Standart Hata	Sig. (p)	t	F	R^2
Risk Algısı	Seyahat Etme Niyeti	-,353	,052	,000	-6,757	45,653	,182
Tutum	Seyahat Etme Niyeti	,244	,055	,000	4,436	19,676	,088
Algılanan Davranış Kontrolü	Seyahat Etme Niyeti	,192	,063	,003	3,058	9,353	,044
Kişisel Standartlar	Seyahat Etme Niyeti	-,015	,060	,805	-,247	,061	,000
Seyahat Etme Niyeti	İlave Ödeme	,046	,090	,612	,035	,258	,001

H₁: Covid-19 pandemisi esnasında risk algısı, seyahat etme niyetine etki eder.

Risk algısının seyahat etme niyeti üzerine yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre, risk algısı seyahat etme niyetini %18'ni ($R^2= 0,18$) açıklamaktadır. Risk algısının seyahat etme niyeti üzerinde negatif yönlü ve anlamlı ($F(1,205)= 45,65$, $p < 0,01$) bir etkisi bulunmaktadır. Bu bilgiler neticesinde H₁ hipotezi kabul edilmiştir. İnsanlar yüksek risk algıladıkları ve pandemiden kaynaklı belirsizlik olduğu müddetçe, seyahat etme isteklerini ötelemektedirler.

H₂: Covid-19 pandemisi esnasındaki tutumlar, seyahat etme niyetine etki eder.

Tutumların seyahat etme niyeti üzerine yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre, tutumların seyahat etme niyetini %8'ni ($R^2= ,08$) açıklamaktadır. Tutumların seyahat etme niyeti üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı ($F(1,205)= 19,67$, $p < 0,01$) bir etkisi bulunmaktadır. Bu bilgiler

neticesinde H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Planlanmış davranış teorisine göre, bir insanın bir davranışı olumlu olarak algılaması halinde, davranışa karşı tutumu da olumlu olmaktadır. Kişisel tutum sadece duygulara bağlı değildir, mantıksal olarak da yapılmış değerlendirmenin sonucunda oluşur (Kalkan, 2011). Seyahat etme niyetine dair olumlu ya da olumsuz duyguların, mantık çerçevesinde değerlendirilmesi sonucunda kişinin tutumu gelişir. Sonuçlar, tutumların seyahat etme niyetine etkili olduğunu gösterdiğinden hipotez kabul edilmiştir.

H_3 : Covid-19 pandemisi esnasındaki davranış kontrolü, seyahat etme niyetine etki eder.

Davranış kontrolünün seyahat etme niyeti üzerine yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre, davranış kontrolünün seyahat etme niyetini %4'ünü ($R^2= ,04$) açıklamaktadır. Davranış kontrolünün seyahat etme niyeti üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı ($F(1, 205)= 9,353, p <0,01$) bir etkisi bulunmaktadır. Bu bilgiler neticesinde H_3 hipotezi kabul edilmiştir. İnsanlar, akılcı bilgileri kullanarak bir davranışı sergilemeden önce, eylemin sonuçlarını da değerlendirir (Kalkan, 2011). Seyahate gitmeden önce Covid-19 pandemisinin sebep olduğu riski de göz önünde bulundurarak, davranışı sergilerler. Analiz sonucunda, akılcı bir değerlendirme yapıldığı görülmekte olduğundan hipotez kabul edilmiştir.

H_4 : Covid-19 pandemisi esnasındaki kişisel standartlar, seyahat etme niyetine etki eder.

Kişisel standartların seyahat etme niyeti üzerine yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre, kişisel standartların seyahat etme niyetini ($R^2= ,00$) açıklayamamaktadır. Kişisel standartların seyahat etme niyeti üzerinde anlamlı ($F(1, 205)= ,061, p >0,05$) bir etkisi bulunmamaktadır. Bu bilgiler neticesinde H_4 hipotezi kabul edilmemiştir.

H_5 : Covid-19 pandemisi esnasında seyahat etme niyeti, ek güvenlik önlemleri için fazladan ödeme yapma isteğine etki eder.

Seyahat etme niyetinin ilave ödeme isteği üzerine yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre, seyahat etme niyeti ilave ödeme isteğini ($R^2= ,00$) açıklayamamaktadır. Seyahat etme niyetinin ilave ödeme isteği üzerinde anlamlı ($F(1, 205)= ,258, p >0,05$) bir etkisi bulunmamaktadır. Bu bilgiler neticesinde H_5 hipotezi kabul edilmemiştir.

Demografik değişkenlere göre basit doğrusal regresyon analizi yapıldığında medeni durumun ve yaşın seyahat etme niyetine etkisi olduğu görülmüştür. Tek yönlü ANOVA analiz sonuçları katılımcıların medeni durum ve yaşı ile seyahat etme niyeti arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Yaş gruplarına göre seyahat etme niyeti için yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, gruplar arasında homojen (0,090) bir dağılım olduğunu göstermiştir. Tek yönlü ANOVA testi sonucu ($F= 3,0404$ ve $p= 0,006$) olduğundan yaş grupları arasında seyahat etme niyetine dair farklılık olduğu sonucu bulunmuştur. Gruplar arasında homojen dağılım olmasından ötürü Tukey testi yapılmıştır. Homojen dağılım gösteren gruplar için, uygun ölçüm aracı Tukey testidir (Field, 2009). Test sonuçlarına göre, 50 yaş ve üzeri grup ile 43-49 yaş ve 22-28 yaş arası gruplar arasında seyahat etme niyetine dair anlamlı farklılık bulunmaktadır. Eğitim düzeyleri ile ilgili yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, gruplar arasında anlamlı farklılık olmadığını göstermiştir. Bağımsız örneklem t testi sonuçlarına göre medeni duruma göre seyahat etme niyetinde, evli ve bekârlar arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür.

Aracı değişkenler ile ilgili analizlerden önce riskin, tutumların, algılanan davranış kontrolünün ve kişisel standartların, ödeme istekliliği etkisine dair çok değişkenli regresyon analizi yapılmıştır. Tek yönlü ANOVA değeri değişkenlerden en az bir tanesinin, ödeme istekliliği üzerinde etkisi olduğunu göstermiştir. Basit doğrusal regresyon analizi sonucunda, sadece kişisel standartların yani öznal normların, ilave ödeme istekliliği ($\beta=0,203, p=0,011$) üzerinde anlamlı bir etki yaptığı tespit edilmiştir.

Tablo 5'te bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini gösteren çok değişkenli regresyon analizine yer verilmiştir. Öncelikle risk algısı, tutum, davranış kontrolü ve kişisel standartların seyahat etme niyeti üzerindeki etkisi çoklu regresyon analizi ile incelenmiştir. Seyahat etme niyetine ilişkin çok değişkenli regresyon analizi sonuçları Tablo 5'te yer verilmiştir. Analiz sonucunda modelde

çoklu eş doğrusallık sorunu bulunmamıştır. Ayrıca anlamlı bir regresyon modeli $F(4,202)= 25,38$, $p < 0,01$ ve bağımlı değişkendeki varyansın %32'sini ($R^2_{\text{adjusted}}= 0,32$) bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı bulgulanmıştır.

Tablo 5: Seyahat etme niyetine ilişkin çok değişkenli regresyon analizi

Bağımsız Değişkenler	Standardize edilmemiş β	Standart Hata	p	t
Sabit	2,042	,218	,000	9,375
Risk	-,407*	,051	,000	-8,047
Tutum	,273*	,049	,000	5,624
Algılanan davranış kontrolü	,122*	,054	,023	2,287
Kişisel Standartlar	,071	,052	,178	1,353

$R^2_{\text{adjusted}}= 0,32$
 $F(4, 202)= 25,38$
 $p = 0,000$

Sig ** $p < 0,01$ anlamlılık seviyesinde ve Sig * $p < 0,05$ anlamlılık seviyesinde

Tablo 5'te yer alan seyahat etme niyetine ilişkin çok değişkenli regresyon analizi sonuçlarına göre, risk algısının seyahat etme niyeti üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra tutum ve algılanan davranış kontrolünün de seyahat etme niyeti üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 6'da bağımsız değişkenlerin ilave ödeme istekliliğine ilişkin çok değişkenli regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 6: Bağımsız değişkenlerin, ödeme istekliliğine ilişkin çok değişkenli regresyon analizi

Bağımsız Değişkenler	Standardize edilmemiş β	Standart Hata	p	t
Sabit	1,363	,398	,001	4,630
Seyahat Etme Niyeti	,085	,107	,429	,793
Risk	,143	,089	,107	1,617
Tutum	,060	,080	,449	,759
Algılanan davranış kontrolü	,075	,083	,368	,901
Kişisel Standartlar	,197*	,080	,015	2,464

$R^2_{\text{adjusted}}= ,056$
 $F(5, 201)= 3,448$
 $p = 0,005$

Sig ** $p < 0,01$ anlamlılık seviyesinde ve Sig * $p < 0,05$ anlamlılık seviyesinde

Tablo 6'da yer alan analiz sonucunda modelde çoklu eş doğrusallık sorunu bulunmamıştır. Ayrıca regresyon modeli anlamlılığı $F(5,201)= 3,44$, $p < 0,01$ ve bağımlı değişkendeki varyansın %5'ini ($R^2_{\text{adjusted}}= 0,05$) bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı bulgusu elde edilmiştir. Analiz sonucunda sadece kişisel standartların ilave ödeme istekliliği üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı (Standardize edilmemiş $\beta=197$, $p < 0,05$) bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kısacası, kişisel standartların yani öznel normların, alınacak ilave hijyen önlemleri için ödeme istekliliği olduğunu göstermektedir. İnsanların kişisel olarak yaşamlarında uyguladıkları ilkelere bağlı olarak, örnek aldığı ya da önem verdiği bir başkasının, bir davranışla ilgili tutumu, insanın o davranışı yapması ya da yapmamasını sağlamaktadır.

Kozak vd. (2007), turistlerin yüksek riskli olarak algıladıkları destinasyonlar yerine daha az risk barındıran destinasyonlara seyahat etmeyi tercih edebileceklerini söylemişlerdir. Çizel vd. (2021) çalışmasında hijyen ve ekonomik kaygıların; Özdemir ve Yıldız (2020); Luo ve Lam (2020) endişe ve risk algısının seyahat etme niyetini olumsuz yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Wen vd. (2020), Çinli turistlerin seyahatlerinde bağımsız, lüks seyahatler ile sağlıklı yaşam için turizm aktivitelerini tercih edeceklerini, yavaş ve akıllı turizm formlarına yöneceklerini öngörmüşlerdir. Demir ve Türkmen (2020) turistlerin seyahat yasaklarının kalkması durumunda küçük ölçekli butik tesislerde konaklamayı

tercih edeceklerini, özellikle temizlik-hijyen, sosyal mesafenin sağlanması hususunda turizm işletmelerinden beklentileri olduklarını belirtmişlerdir. Dereli ve Kızılırmak (2021) pandemi sonrası seyahat tercihlerinin doğaya yönelik olacağını tespit etmişlerdir.

Quintal vd. (2010) çalışmasında, kişisel standartların yani öznel normların ve algılanan davranış kontrolünün, seyahat etmeye yönelik tutumları etkilediğini tespit etmişlerdir. Ayrıca algılanan riskin, seyahat etme niyetine yönelik tutumlar üzerinde de etkili olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmanın sonuçları, mevcut araştırma sonuçları ile uyumludur. İnsanların risk algısı, seyahat etme niyetine etki etmektedir. Akbaba (2020) pandemi esnasında duysusal yıpranma yaşayan tüketicilerin ödeme niyetinde azalma olduğunu belirtmiştir. Agag vd. (2020) çalışmasında, ödeme istekliliği için tek bir faktörün yeterli olmadığını, kişisel değerlerin olumlu veya olumsuz yönde etki edebileceğini belirtmişlerdir. Algılanan davranış kontrolünün ve egoist değerlendirmenin ödeme istekliliği için gerekli olduğunu söylemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma ile mevcut çalışma benzerlik göstermektedir. Kişilerin öznel normlarına bağlı olarak ödeme istekliliği olduğu görülmektedir. Sánchez-Cañizares vd. (2020), Covid-19 pandemisinin tutumlar ve algılanan davranış kontrolüne negatif etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Algılanan risk, tutumlar ve algılanan davranış kontrolü üzerinden seyahat etme niyetine etki etmektedir. Araştırmacıların varmış olduğu sonuç, mevcut çalışma ile tutarlıdır. Mevcut çalışmada; risk algısının, seyahat etme niyetine olumsuz etkisi olduğu görülmüştür. Araştırmacılar, ayrıca alınan ilave hijyen önlemleri için tüketicilerin ödeme istekliliğine dair yaptıkları analizler sonucunda, tüketicilerin ödeme istekliliğine dair bir sonuca ulaşamamışlardır. Bu sonuç, mevcut çalışmadaki sonuç ile uyumludur.

Sonuç ve öneriler

Yerli turistlerin seyahat davranışlarına ilişkin yapılmış ön çalışmada, risk algısının seyahat davranışı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mevcut çalışmada ise hipotezler geliştirilmiştir. Geliştirilen hipotezlerle birlikte yerli tüketicilerin kişisel standartları, tutumları, davranış kontrolü değişkenlerinin seyahat etme niyeti ve ilave ödeme istekliliği üzerindeki etkileri incelenerek literatüre katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Hipotez testleri sonucunda, Covid-19 pandemi sürecinde insanların algıladığı riskin, seyahat etme niyetini negatif yönde etkilediği görülmektedir. Dolayısıyla pandemi sürecinde vaka sayılarının seyahatler üzerinde etki edeceği çıkarımı yapılabilir. Sonuçta, yerli tüketicilerin algıladığı risk kadar yabancı turistlerinde benzer risk algısı olacağından turizmin bütünsel açıdan canlanması, ülkemizdeki vaka sayılarının düşmesine bağlı olacağı söylenebilir.

Turizm işletmeleri ve destinasyon yöneticilerinin, tüketicinin güvenlik algısına odaklanmaları önerilmektedir. Sonuçta, riskin daha aza indirildiği, hijyen standartlarının yükseltilerek sağlığa ilişkin yüksek önlemlerin alındığını vurgulayan imaj çalışmaları, potansiyel tüketicilerin tutumlarını etkileyecektir. Bunun yanı sıra seyahat acentalarının tesislerin hijyen koşullarına ilişkin bilgileri iletişim kanalları aracılığı ile tüketicilere iletmesi gerekmektedir. Turizm işletmelerinin yükümlülüğü olan hijyenin sağlanmasına ilişkin maliyetlerin müşteriye yansıtılmaması tavsiye edilmektedir.

İnsanların seyahat etmeye yönelik olumlu bir değerlendirmede bulunması seyahat etme niyetine ilişkin olumlu tutumlar geliştirdiklerini göstermektedir. Algılanan davranış kontrolü, seyahat etme niyeti olan kişinin risk algılaması halinde, davranışları üzerindeki kontrolünün de azaldığını göstermektedir. Akılcı bilgileri değerlendiren insanların, yapacağı eylemin sonuçlarını değerlendirmesi olan algılanan davranış kontrolünün seyahat etme niyetine etki ettiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla turizm işletmelerinin tüketicilerin olumlu bir değerlendirme de bulunabilmeleri adına güvenilir pazarlama stratejileri geliştirmeleri halinde seyahat niyetlerini olumlu yönden etkileyeceği söylenebilir.

Kişisel standartlar yani bir insanın kendi öznel normları, değer verdiği insanların fikirlerinden ne şekilde etkilendiğini göstermektedir. İnsanların seyahat etme niyetine ilişkin kararında başkalarından etkilenmediği, bunun yanında alınan hijyen önlemlerinin bedeli olarak yapılan ekstra ücretlendirme için, ödeme istekliliğinin diğer insanlardan etkilediği görülmüştür. Sonuç olarak, yüksek risk grubundakilerin hijyene önem verdikleri ve risk algısının tutumlarını belirlediği göz önüne alındığında, güvenli bir ortam oluşturmak için tüm paydaşların gerekli sorumluluğu üstlenmesi gerekmektedir.

Covid-19 sürecinde değişen tüketici seyahat davranışları ve seyahat şekillerinin değiştiği, destinasyon seçim kriterlerine ise, yenilerinin eklendiği görülmektedir. Araştırmalar tüketicilerin risk algısının seyahat niyetine negatif yönlü etkisi olduğunu göstermektedir. Pandemi sonrasında turistlerin butik tesislere, doğa ile iç içe, bireysel ve ailece seyahatlere yönelebileceği söylenebilir. Seyahatlerin daha kısa hale geldiği, daha bireysel seyahatlerin öne çıktığı ve hijyen ve sağlık gibi faktörlerin önemli hale geldiği bilinmektedir. Bununla birlikte tesislerin yüksek hijyen önlemleri için tüketiciye ilave maliyet çıkartmaması tavsiye edilir. Araştırmacılara kısıtlamaların kaldırılmasından sonra, tüketicilerin seyahat niyetine ilişkin yeniden araştırma yapılması, pandemi sonrası gelişen tutumlarını analiz edilmesi ve tüketicilerin yeni destinasyon kriterlerinin neler olduğuna ilişkin araştırmaların yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Agag, G., Brown, A., Hassanein, A., ve Shaalan, A. (2020). Decoding travellers' willingness to pay more for green travel products: Closing the intention-behaviour gap. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(10), 1551-1575. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1745215>
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50(2), 179-211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)
- Akbaba, M. (2020). Covid-19 salgını kapsamında turist yorgunluğunun turistlerin satın alma, tavsiye etme ve daha fazla ödeme niyetlerine etkisinin belirlenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 225-240. <https://doi.org/10.24289/ijsser.766329>
- Akova, M. (2020). Covid-19 influenza ilişkisi. *Türk Tabipler Birliği Covid-19 Pandemisi. Altıncı Ay Değerlendirme Raporu*. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgleclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.ttb.org.tr%2Fkutuphane%2Fcovid19-rapor_6%2Fcovid19-rapor_6_Part48.pdf&chunk=true adresinden alındı
- Aksoy, G., Aytaç, A., ve Mammadova, M. (2021). Azerbaycan vatandaşlarının seyahat etme niyeti ile covid-19 korkusu ve güven algısının ilişkisinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 87-104.
- Alaeddinoğlu, F., ve Rol, S. (2020). Covid-19 pandemisi ve turizm üzerindeki etkileri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı)*, 233-258.
- Aydın, B., ve Doğan, M. (2020). Yeni koronavirüs (COVID-19) pandemisinin turistik tüketici davranışları ve Türkiye turizmi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi. *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 6(1), 93-115.
- Chang, S. (2009). Australians' holiday decisions in China: A study combining novelty-seeking and risk-perception. *Journal of China Tourism Research*, 5(4), 364-387. <https://doi.org/10.1080/19388160903382533>
- Cheer, J. (2020). Human flourishing, tourism transformation and COVID-19: A conceptual touchstone. *Tourism Geographies*, 22(3), 514-524. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1765016>
- Çizel, B., Kırtıl, İ., Çizer, R., ve Aşkun, V. (2021). Covid-19 pandemisi sürecinde seyahatten kaçınma niyetinin karmaşıklık bakış açısı ile analizi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 32(2-Ön Yayımdaki Makaleler), 212-223. <https://doi.org/10.17123/atad.896981>
- Das, S., ve Tiwari, A. (2021). Understanding international and domestic travel intention of Indian travellers during COVID-19 using a Bayesian approach. *Tourism Recreation Research*, 46(2), 228-244. <https://doi.org/10.1080/02508281.2020.1830341>
- Demir, B., ve Türkmen, S. (2020). COVID-19 salgınının oluşturduğu sağlık riski sonrasında Türk turistlerin tatil beklentilerinin belirlenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 2456-2471. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.491>
- Dereli, G., ve Kızıllırmak, İ. (2021). Covid-19 Sonrası yerli turistlerin seyahat davranışları üzerine bir araştırma. *19. Geleneksel Turizm Sempozyumu 2021*. Kocaeli - Türkiye: Kocaeli Üniversitesi.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS (3.Bs)*. Londra: Sage Publication.
- Fuchs, G., ve Reichel, A. (2006). Tourist destination risk perception: The case of Israel. *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 14(2), 83-108. https://doi.org/10.1300/J150v14n02_06
- Göçen, S., Yırık, Ş., ve Yılmaz, Y. (2011). Türkiye'de krizler ve krizlerin turizm sektörüne etkileri. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 16(2).

- İbiş, S. (2020). Covid-19 salgınının seyahat acentaları üzerine etkisi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 85-98.
- Kalkan, A. (2011). Kişisel tutum, öznel norm ve algılanan davranış kontrolünün girişimcilik niyeti üzerindeki etkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 189-206.
- Kim, J., Kim, J., Lee, S., ve Tang, L. (2020). Effects of epidemic disease outbreaks on financial performance of restaurants: Event study method approach. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 43, 32-41. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.01.015>
- Kozak, M., Crotts, J., ve Law, R. (2007). The impact of the perception of risk on international travellers. *International Journal of Tourism Research*, 9(4), 233-242. <https://doi.org/10.1002/jtr.607>
- Luo, J., ve Lam, C. (2020). Travel anxiety, risk attitude and travel intentions towards “travel bubble” destinations in Hong Kong: Effect of the fear of COVID-19. *International journal of environmental research and public health*, 17(21), 7859. <https://doi.org/10.3390/ijerph17217859>
- Orkunoglu, I. F. (2009). Domuz gribi ekonomisinin Türkiye’ye maliyeti. *Mevzuat Dergisi*, 12, 144.
- Özdemir, M., ve Yıldız, S. (2020). Covid-19 salgını turistlerin seyahat niyetlerini nasıl etkilemektedir? *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(32), 1101-1113. <https://doi.org/10.31576/smryj.562>
- Quintal, V., Lee, J., ve Soutar, G. (2010). Risk, uncertainty and the theory of planned behavior: A tourism example. *Tourism management*, 31(6), 797-805. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.08.006>
- Ramdas, M., ve Mohamed, B. (2014). Impacts of tourism on environmental attributes, environmental literacy and willingness to pay: A conceptual and theoretical review. *Procedia-Social and behavioral sciences*, 144, 378-391. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.07.307>
- Sánchez-Cañizares, S., Cabeza-Ramírez, L., Muñoz-Fernández, G., ve Fuentes-García, F. (2020). Impact of the perceived risk from Covid-19 on intention to travel. *Current Issues in Tourism*, 1(15). <https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1829571>
- Shi, Q., Dorling, D., Cao, G., ve Liu, T. (2020). Changes in population movement make COVID-19 spread differently from SARS. *Social Science & Medicine*, 255, 113036. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113036>
- Sönmez, S., ve Graefe, A. (1998). Determining future travel behavior from past travel experience and perceptions of risk and safety. *Journal of travel research*, 37(2), 171-177. <https://doi.org/10.1177/004728759803700209>
- Sürme, M. (2020). *Turizm ve Covid-19*. Ankara: İksad.
- Şengel, Ü., Işkın, M., Genç, G., ve Çevrimkaya, M. (2020). COVID-19 ile ilgili ölüm kaygısının seyahat davranışına etkisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(COVID-19 Special Issue), 105-121.
- Tabachnick, B., Fidell, L. S., ve Ullman, J. B. (2007). *Using multivariate statistics (6.Bs)*. Boston: MA: Pearson.
- TURSAB. (2020). *Covid-19 sürecinde Türkiye ve Dünya turizmi değerlendirmesi*. İstanbul: TURSAB.
- UNWTO. (2021). *UNWTO World tourism barometer and statistical annex (31.03.21)*. 21.10.21 Tarihinde <https://www.unwto.org/news/tourist-arrivals-down-87-in-january-2021-as-unwto-calls-for-stronger-coordination-to-restart-tourism>: UNWTO /adresinden erişildi.
- Urs, B., Constantin, M., ve Pollack, E. (2020, 10). *COVID-19 tourism spend recovery in numbers*. McKinsey ve Company: <https://www.mckinsey.com/industries/travel-logistics-and-transport-infrastructure/our-insights/covid-19-tourism-spend-recovery-in-numbers> adresinden alındı
- Uzunsakal, E., ve Yıldız, D. (2018). Araştırmalarında güvenilirlik testlerinin karşılaştırılması ve tarımsal veriler üzerine bir uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 14-28.
- Wachyuni, S., ve Kusumaningrum, D. (2020). The effect of COVID-19 pandemic: How are the future tourist behavior? *Journal of Education, Society and Behavioural Science*, 67-76. <https://doi.org/10.9734/jesbs/2020/v33i430219>
- Wen, J., Kozak, M., Yang, S., ve Liu, F. (2020). COVID-19: potential effects on Chinese citizens’ lifestyle and travel. *Tourism Review*. <https://doi.org/10.1108/TR-03-2020-0110>

- Wiwanitkit, V. (2009). Swine flu: the present pandemic infectious disease. *Kulak Burun Bogaz Ihtis Dergisi*, 19(2), 57-61.
- Zeithaml, V., Berry, L., ve Parasuraman, A. (1996). The behavioral consequences of service quality. *Journal of marketing*, 60(2), 31-46. <https://doi.org/10.1177/002224299606000203>
- Zenker, S., Braun, E., ve Gyimóthy, S. (2021). Too afraid to travel? Development of a pandemic (COVID-19) anxiety travel scale (PATS). *Tourism Management*, 84, 104286. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2021.104286>

Etik kurul onayı

İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları etik kurulu tarafından 08.03.2021 tarih ve 03 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Çalışmaya 1.yazar %45 oranında, 2.yazar %45 oranında, 3.yazar %10 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Çalışma ile ilgili anket soruları için gerekli izin mail yoluyla alınmıştır.

Türkçeye uyarlanmış ölçekler, atıf vermek koşuluyla araştırmacılar tarafından kullanılabilir.

YAYIN KURALLARI VE POLİTİKASI

1. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından* altı ayda bir (Haziran ve Aralık) yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergide, **Coğrafya, Eğitim Bilimleri** (Eğitim Programları ve Öğretim, Eğitim Yönetimi ve Teftişi, Okul Öncesi Eğitimi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Sosyal Alanlar Eğitimi, Türkçe Eğitimi) **Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Görsel Sanatlar, İktisat, İşletme, Kamu Yönetimi, Maliye, Sosyoloji, Tarih, Turizm İşletmeciliği, Turizm Rehberliği, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Türk Dili ve Edebiyatı, ve Yabancı Diller Ana Bilim Dalları'nın kapsamına giren konulardaki özgün ve nitelikli, araştırma makaleleri, kitap tanıtımı ve eleştirileri, örnek olay çalışmaları ve derleme çalışmaları yayımlanabilir.**

2. Dergimizin ana hedefi; bilimsel normlara ve bilim etiğine uygun, nitelikli ve özgün çalışmalarını titizlikle değerlendirerek, düzenli aralıklarla yayımlayan ve sosyal bilimler alanında tercih edilen öncelikli dergiler arasında yer almaktır.

3. Derginin yayıncısı, editörü ve yayın kurulu yazarların belirtmiş olduğu görüş ve düşünceler ile doğabilecek etik ihlallerinin sorumluluğunu kabul etmekle yükümlü olmayıp dergide yer alan makale ve yazıların sorumluluğu yazar(lar)ına aittir. Dergimiz belirtilmeyen diğer etik ilkeleri, editör, hakem ve yazar sorumlulukları için Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından belirlenen/önerilen hususları kabul ve takip etmektedir.

4. Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen çalışmalar öncelikle şekil/yazım şartları ve benzerlik (intihal programı kullanılarak) bakımından ön değerlendirmeye alınır. Ön değerlendirme şartlarını sağlamayan çalışmalar hakemlere gönderilmeden yazarlara iade edilir. Şartlara uygun olan çalışmalar, içerik açısından incelenmek üzere en az iki hakeme gönderilir. **Kör hakemlik süreci işletilerek makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, gönderilen makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmez.** Hakemlerden olumlu rapor alamayan makaleler yayımlanmaz; bu konuda idari ve adli sorumluluk kabul edilmez. Hakemler tarafından düzeltme istenen yazılar ise gerekli değişiklikler için yazar(lar)a geri gönderilir. Düzeltilmiş metni belirtilen süre içerisinde dergiye ulaştırmak yazar(lar)ın sorumluluğundadır. Eserin yayımlanmasına karar verilmesi durumunda yazarlar daha önce imzalayarak sisteme yükledikleri **Telif Hakkı Devir Formu**'nu Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne posta/kargo yolu ile göndermelidirler.

5 Dergide yayımlanacak olan eserler, daha önce bir başka dergide yayımlanmamış, yayımlanmak üzere gönderilmemiş ya da yayım için kabul edilmemiş olmalıdır. Herhangi bir bilimsel toplantıda sunulmuş ve yayımlanmamış yazılarda, toplantının adı, yeri ve tarihi telif hakkı devir formunda belirtilmelidir. Çalışmalar daha önce sunulmuş, bildiri olarak yayımlanmış veya tezden türetilmiş olsa **dahi orijinal eser ile benzerlik göstermemelidir.**

6. Yazar(lar) dergimize gönderilen makalenin kendilerine ait orijinal bir çalışma olduğunu ve intihal yapmadıklarını, çalışmada adı geçen yazarların bu çalışmaya bireysel olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, tüm yazarların gönderilen makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını, makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için gönderilmediğini, makalede bulunan metnin, şekillerin ve dökümanların diğer şahıslara ait olan telif haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler.

7. Çalışma, editörlere Dergipark üzerinden elektronik ortamda sunulmalıdır. Makalenin elektronik ortamda gönderilebilmesi için, Dergipark sistemine üye olunmalı ve kullanıcı girişi yapılmalıdır. Kullanıcı girişi yapıldıktan sonra sağ menüde çıkan "Makale Gönder" bağlantısı kullanılarak makale sisteme kayıt edilir. Makale yazarlarının ORCID ID sahibi olmaları zorunludur. Sisteme kaydedilecek çalışmaları dosyalarında yazar adları veya yazarları belirtecek herhangi bir bilgi (dipnot, ek, teşekkür vb.) bulunmamalıdır. Yayımlanmak üzere gönderilen makaleler ekler ve kaynakça dahil olmak üzere 25 sayfa geçmemelidir.

8. Ulakbim TR DİZİN kararları doğrultusunda dergimize yüklenecek çalışmalarda etik kurul izni onay belgesi talep edilmektedir. Etik kurul izni ile ilgili detaylı bilgi dergimiz web sayfasında yer almaktadır.

9. Dergimiz yazarlardan veya okuyuculardan herhangi bir ücret talep etmemektedir.

10. Makaleler yalnızca ön değerlendirme aşamasında yazarlar tarafından geri çekilebilir.

11. Dergimiz sayı bazlı makale kabulü yapmamaktadır. Dergimize yükleyeceğiniz çalışmalar süreçlerinin olumlu tamamlanması halinde, yayın için kabul aldıkları tarihten sonra yayınlanacak ilk sayı için sıraya alınır.
12. Dergimize yüklenen çalışmaların değerlendirme süreci ortalama olarak 3-12 ay arasında sürmektedir.
13. Dergimizin tüm süreçleri Dergipark üzerinden yürütülmektedir. Detaylı bilgi için <https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed> adresi ziyaret edilmelidir.

YAZIM KURALLARI

1. Makale metni yazıldığı dilin yazım ve imla kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır.
2. Makale yazımında **sayfa boyutu A4** (20,99 x 29,7 cm) olarak seçilmeli ve sayfanın tüm (alt-üst-sağ-sol) kenarlarında **2,5 cm kenar boşluğu** bırakılmalıdır.
3. Makale dosyası belirtilen sayfa boyutu ve kenar boşluğu ile, ekler ve kaynakça dahil olmak üzere 25 sayfayı geçmemelidir.
4. Makale dosyasında yazar(lar)ın isimlerini belirtebilecek tüm bilgiler silinmelidir. Çalışma Microsoft Word ile hazırlanıyor ise, ilgili programın “yazar” ve “son değiştiren” bilgilerinde yer alan kullanıcı isimlerinin, yazar isimleri ile aynı olmamasına dikkat ediniz.
5. Makale dosyasının tamamında **Times New Roman yazı fontu** kullanılmalıdır.
6. Makalenin yazıldığı dildeki başlığı üstte kalmak üzere **başlıklar; 12 Punto, Times New Roman, Kalın, 1 Satır Aralığı, Yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, sayfa ortasına gelecek** şekilde yazılmalıdır.
7. **ÖZ ve ABSTRACT** : İki yana yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerek yazılır. Makalenin özeti araştırmanın amacını, yöntemini ve elde edilen bulguları yansıtabilecek şekilde, en fazla 300 kelime olarak, Türkçe (makalenin diline göre Almanca veya Fransızca) ve İngilizce hazırlanmalıdır. Makalenin yazıldığı dilde hazırlanan özet/abstract üstte yer almalıdır.
8. **ANAHTAR KELİMELER**: Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerek özet metinlerinden hemen sonra (paragraf boşluğu 0 nk) yazılmalıdır. En az 3, en fazla 5 kelimedenden oluşmalıdır.
9. **EXTENDED ABSTRACT**: En az 800 en fazla 1200 kelimedenden oluşan ve makalenin literatür, yöntem, bulgular ve sonuçlarından bahseden **genişletilmiş özet (extended abstract) bulunmalıdır**. Türkçe, İngilizce ve Fransızca makalelerde genişletilmiş özet **İngilizce**, İngilizce yazılmış makalelerde ise **Türkçe** olarak hazırlanmalıdır.
10. **ANA BAŞLIKLAR** : : Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, Kalın, Yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük olarak yazılmalıdır. Makale’de yer alacak ana başlıklar aşağıda belirtilen başlıklar ve sıralama ile verilmelidir. Başlıklarda numaralandırma **kullanılmamalıdır**.
 - **Öz – Abstract**
 - **Extended Abstract** (İngilizce dili dışında yazılmış tüm makalelerde)
 - **Giriş (Introduction)** :
 - **Literatür Taraması (Literature review)**,
 - **Yöntem (Methodology)**,
 - **Bulgular ve tartışma (Findings and discussion)**,
 - **Sonuç ve öneriler (Results and recommendations)**
 - **Kaynakça (References)**
 - **Etik kurul onayı, Katkı oranı beyanı, Destek ve teşekkür beyanı (varsa), Çatışma beyanı**
11. **ALT BAŞLIKLAR** : Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, İtalik, Kalın, Yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, olarak yazılmalıdır.
12. **TABLO-ŞEKİL-GRAFİKLER**: Tablo, şekil veya grafikler sayfayı ortalamalı, açıklamaları ilgili ögenin **üzerine**, tablo/şekil/grafik kelimesi (Times New Roman, 11 Punto, Kalın) : Tablo başlığı (Times New Roman, 11 Punto, yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük) şeklinde yazılmalıdır. Tablo / Çizelge içindeki veriler 9-11 punto arasında verilerin yoğunluğuna göre değiştirilebilir. Microsoft Word üzerinde hazırlanabilecek tüm tablo, grafik vb. mutlaka yazarlar tarafından oluşturulmalı, resim olarak herhangi bir grafik kopyalanmamalıdır. Tablo veya grafik için atıf-kaynak gösterilmesi gerekiyor ise ilgili şeklin **altına** 11 punto, Times New Roman ve sayfa ortasına gelecek şekilde yazılmalıdır.
13. Belirtilen alanlar dışında kalan **tüm makale metni** Times New Roman, 11 punto, tek satır aralığı ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır. Sayfa numaraları **bulunmamalıdır**.
14. **METİN İÇİ ATIFLAR VE KAYNAKÇA** aşağıda belirtilen kurallara göre düzenlenmelidir.
15. Belirtilen kurallara göre düzenlenmeyen makaleler incelemeye alınmadan doğrudan yazarlara iade edilecektir. Lütfen websitemizde yer alan örnek makale metnini inceleyiniz.

Temel Makale Şablonu (Örnek makale websitemizde ayrıca yer almaktadır)

Makale başlığı (Makalenin yazıldığı dildeki başlığı üstte yer almalıdır)

(Sayfa ortasına gelecek şekilde, 12 punto, times new roman, kalın, 1 satır aralığı, yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük)

Makalenin İngilizce (İngilizce veya diğer dillerde yazıldı ise Türkçe) Başlığı

(Sayfa ortasına gelecek şekilde, 12 punto, times new roman, kalın, 1 satır aralığı, yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük)

ÖZ: İki yana yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerek yazılır. Makalenin özeti araştırmanın amacını, yöntemini ve elde edilen bulguları yansıtacak şekilde, en fazla 300 sözcük olarak, Türkçe ve İngilizce hazırlanmalıdır. **Makalenin dili Türkçe ise “ÖZ,” yabancı dilde ise “ABSTRACT” başa gelmelidir.**

Anahtar Kelimeler: Anahtar kelime 1, Anahtar kelime 2, Anahtar kelime 3 (Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı)

ABSTRACT: İki yana yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerek yazılır.

Keywords: Keyword 1, Keyword 2, Keyword 3 (Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı)

Ana başlıklar

Ana başlıklar sola yaslı, 11 punto, kalın ve düz olmalı, yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük olarak yazılmalıdır. Metin içindeki diğer bütün kısımlar, **11 punto ve tek satır aralıklı olarak**, biçimlendirme bozulmadan yazılmalıdır.

Alt başlıklar

Alt başlıklar, sola yaslı, 11 punto ve sözcüklerin yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük üzere kalın ve italik olarak yazılmalıdır.

Tablo, Çizelge, Şekil, Grafik Örnekleri

Tablo 1: Tablo / Grafik / Şekil başlıkları yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük olarak yazılmalıdır. (11 Punto, Times New Roman, Sayfa Ortasına Gelecek Şekilde)

		Xxxx	Yyyyy	Zzzz	Qqqq
Aaaaa	A1.	47	30.3	47	30.3
	A2.	60	38.7	60	38.7
	A3.	48	31.0	48	31.0
Bbbbb	B1.	150	96.8	150	96.8
	B2	5	3.2	5	3.2
Ccccc	C1	117	75.5	117	75.5
	C2	38	24.5	38	24.5
TOPLAM		155	100	155	100

*Tablo / Çizelge içindeki veriler 11 ile 9 punto arasında verilerin yoğunluğuna göre değişebilir.

(Kaynak kullanılmış ise 11 punto, Times New Roman ve sayfa ortasına gelecek şekilde yazılmalıdır.)

Kaynak Göstermedeki Genel Kurallar

- Kaynak göstermede kesinlikle **dipnot kullanılmamalıdır.**
- Metin içerisindeki **dolaylı alıntılara** atıfta bulunurken sayfa numaraları belirtmek yazar(lar)ın inisiyatifine bırakılmıştır. **Doğrudan alıntılarda** ise sayfa numarası belirtmek ve alıntıyı tırnak içerisinde belirtmek gerekmektedir.
- **Sayfa Numarası Gösterimi** : kullanılarak gerçekleştirilmelidir. (**Şahin, 2020: 150**)
- Aynı yazar veya tüzel kişinin aynı yıl içerisindeki eserlerine atıfta bulunurken (**Örn; Şahin, 2001a, Şahin, 2001b**) şeklinde bir yol izlenir.
- Birden çok kaynağa atıfta bulunurken **sıralama yayım yılına göre** yapılmalıdır. Örnek; (Sancak, 1991: 22; Hancı, 1998: 145; Engin, 2015: 254)

- Çok yazarlı yayınlarda ilk yazar soyadı (Kaplan vd., 1999), görülemeyen bir yayın kaynak gösteriliyorsa (Raglan, 1973, Ekici, 1988'den), sözlü kaynak kullanılıyorsa kaynak kişi bilgileri Adı, Soyadı, Görüşme Tarihi ve Yeri bilgilerini içermelidir.
- Yayın tarihi bulunamazsa en son telif hakkı (copyright) tarihi verilir. Tarih bilgisi hiç bir şekilde bulunamıyorsa "tarih yok" anlamına gelen "t.y." kısaltması kullanılır.
- Web kaynaklarına atıf yapılırken (balikesir.edu.tr, 01.05.2014) örneğinde olduğu gibi başında <http://www> kısmı olmadan ve erişim tarihi Gün, Ay, Yıl belirtilmelidir.

Kaynakçadaki Genel Kurallar

- Kaynaklar alfabetik sıraya göre sıralanmalı, aynı yazarın aynı yıl içerisindeki iki veya daha fazla kaynağı için 2000a, 2000b gibi gösterimler de yine alfabetik sıra ile verilmelidir.
- Yazar sayısı altıdan fazlaysa, ilk altı yazarın adları kaynakçada verilir, altıncı yazardan sonra "ve diğerleri" "v.d." ifadesi kullanılır.
- Kitapların künyeleri verilirken 1. Basım ise belirtmeye gerek yoktur. İkinci ve sonraki basımlar için "2. Bs." şeklinde kısaltma kullanılır.
- Yayına hazırlayan kişinin adından sonra hazırlayan(lar) yerine (Haz.), editör(ler) yerine ise (Ed.) kısaltması kullanılır.
- Dergi ve kitap adları kısaltılmadan **eğik (italik)** olarak yazılır.
- Bildiri kitapları kitap gibi, bildiri kitabından alınan bir bildiri de kitap bölümü gibi belirtilir.
- Tezlerde tezin adından sonra "yüksek lisans tezi", "doktora tezi" ya da "sanatta yeterlik tezi" ifadeleri kullanılır. Derecenin verildiği üniversitenin adı ve yeri belirtilir.
- Yasa ve yönetmeliklerde künye girişi yasanın adından yapılır. Yasanın adından sonra araç içinde yasanın kabul tarihi (sadece yıl olarak), künye sonunda ise yasanın yayınlandığı derginin tarihi (gün, ay, yıl olarak) belirtilir.
- Elektronik kaynaklarda temel bilgilerin yanı sıra erişim tarihi ve erişim adresi bilgileri de verilir.
- E-kaynaklarda son güncelleme tarihi yayın tarihi olarak alınır.
- Mektup, e-ileti, telefon görüşmesi gibi kişisel görüşmelerin kaynakçaya eklenmesi gerekmez, görüşmelere metin içinde gönderme yapılır.
- Türkçe yazılan makalelerde gerek metin içi atıflarda gerek ise kaynakçada "ve" kelimesi kullanılmalıdır. Diğer dillerde yazılan makalelerde ise "&" kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA (11 Punto, Kalın, Times New Roman)

Kaynaklar APA 7 (American Psychological Association 7th edition) standartlarına uygun olarak verilmelidir. Kaynakça ve atıflar için bazı örnekler aşağıda verilmiştir. Örneği bulunmayan kullanımlarda APA 7 kuralları uygulanmalıdır. İlgili kurallara ulaşmak ve daha detaylı örnekler almak için <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples> adresini ziyaret edebilirsiniz.

KİTAP / E-KİTAP

- Elektronik kitaplar, basılı kitaplar gibi atıflandırılmalı ve kaynakçada gösterilmelidir. Diğer kitaplardan farklı olarak, var ise Doi veya erişim linki eklenmelidir.
- Kitaplarda yayınevinin bulunduğu lokasyon-şehir bilgisi kaynakçada yer almamalıdır.

Kitap - Tek Yazarlı

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. (Basım). Yayınevi.

Örnek: Kurbanoğlu, S. S. (2004). *Kaynak gösterme el kitabı*. (2. Bs.). Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği.

Atıf: (Kurbanoğlu, 2004), Kurbanoğlu (2004).

Kitap - İki Yazarlı

Kullanım: Soyad, A. ve Soyad, B. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. (Basım). Yayınevi.

Örnek: Svendsen, S., ve Løber, L. (2020). *The big picture/Academic writing: The one-hour guide* (3rd digital ed.). Hans Reitzel Forlag. <https://thebigpicture-academicwriting.digi.hansreitzel.dk/>

Atıf: (Svendsen ve Løber, 2020), Svendsen ve Løber (2020).

Kitap - Çok Yazarlı

Kullanım: Soyad, A., Soyad, B., Soyad, C., Soyad, D., Soyad, E., Soyad, F. ve diğerleri. (Yayın Yılı). *Kitap adı*. (Basım). Yayınevi.

Örnek : Akman, Y., Ketenöglü, O., Güney, K., Kurt, L. ve Tuğ, G. M. (2004). *Bitki ekolojisi*. Palme Yayıncılık.

Atıf : (Akman vd., 2004: 57)

Kitap – Tüzelkişi Yazarlığı

Kullanım: Tüzelkişi. (Yayın Yılı). *Kitap adı*. (Basım). Yayınevi.

Örnek: Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük* (10. bs.). Türk Dil Kurumu.

Atf: (Türk Dil Kurumu [TDK], 2005: 175) ikinci ve sonraki gösterimlerde sadece (TDK, 2005: ...) şeklinde gösterilir.

Kitap- Yazarı Olmayan

Kullanım: *Kitap adı*. (Yayın Yılı). Yayınevi.

Örnek: Redhouse *çağdaş Türkçe-İngilizce sözlüğü*. (1985). Redhouse.

Atf: (Redhouse, 1985: 32)

Kitap - Çeviri

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Kitap adı* (A. Soyadı, Çev.). Yayınevi. (Kaynak yapıtın yayın yılı).

Örnek: Bloomberg, M. ve Evans, G. E. (1989). *Kütüphane teknisyenleri için teknik hizmetlere giriş* (N. Tuncerve, Çev.). Türk Kütüphaneciler Derneği. (Orijinali 1985'te yayımlanmıştır).

Atf: (Bloomberg ve Evans, 1985/1989: 182)

Kitap - Editörlü

Kullanım: Soyad, A. (Ed.) (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayınevi.

Örnek: Şahin, B. (Ed.) (2020). *Uluslararası turizm ve seyahat endüstrisi*. Detay Yayıncılık.

Atf: (Şahin, 2020)

Kitap İçinde Yayın (Bölüm ya da Makale)

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). Kitap bölümü başlığı. Editör A. Soyadı. (Ed.). *Kitap adı* içinde (Atf yapılan bölümün sayfa numaraları). Yayınevi.

Örnek: O'Neil, J. M., ve Egan, J. (1992). Men's and women's gender role journeys: Metaphor for healing, transition, and transformation. B. R. Wainrib (Ed.), GENDER ISSUES ACROSS THE LIFE CYCLE içinde (ss. 107-123) Springer.

Atf: (O'Neil ve Egan, 1992)

MAKALE

Bilimsel Dergi Makalesi –Tek Yazarlı

Kullanım: Yazar, A. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları. Doi/erişim adresi (varsa).

Örnek: Bayram, P. (2020). Sosyal medyada Suriyeli mülteci krizine ilişkin konum alımlar: Türkiye'deki politik gençlik üzerinden bir analiz. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(44), 1213-1251. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.699018>

Atf: (Bayram, 2020)

Bilimsel Dergi Makalesi –İki Yazarlı

Kullanım: Yazar, A. ve Yazar, B. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları. Doi/erişim adresi (varsa).

Örnek: Ceylan, C. ve Yavaş, H. (2020). What affects employee motivation at IT projects in Turkey? The impact of leader communication, wage satisfaction, and job opportunities at IT projects employee's. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(44), 1041-1067. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.693187>

Atf: (Ceylan ve Yavaş, 2020)

Bilimsel Dergi Makalesi – Çok Yazarlı

Kullanım: Soyad, A., Soyad, B., Soyad, C., Soyad, D., Soyad, E., Soyad, F. vd. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları. Doi/erişim adresi (varsa).

Örnek: Erkan, S., Tuğrul, B., Üstün, E., Akman, B., Şendoğdu, M., Kargı, E. vd. (2003). Okul öncesi öğretmenliği öğrencilerine ait Türkiye profil araştırması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 108-117.

Atf: (Erkan vd., 2003)

Diğer Dergilerde Yayımlanan Makaleler – Yazarı Belli

Kullanım: Soyad, A. (Yıl, Gün Ay). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt, sayfa numaraları. Doi/erişim adresi (varsa).

Örnek: Kenar, N. (2006, 10 Nisan). Kayıt dışı istihdam. *Popüler Yönetim*, 9, 44-47.

Atf: (Kenar, 2006)

Diğer Dergilerde Yayımlanan Makaleler – Yazarı Yok

Kullanım: Makale adı. (Yıl, Gün Ay). *Dergi Adı*, cilt, sayfa numaraları.

Örnek: Yerel bilginin küreselleştirilmesi. (2006, 10 Nisan). *Focus*, 12, 14-17.

Atf: (Yerel bilginin küreselleştirilmesi, 2006)

Gazete Makalesi

Kullanım: Soyad, A. . (Yıl, Gün Ay). Makale adı. *Gazete Adı*, sayfa numarası(varsa). Doi/erişim adresi (varsa).

Örnek: Bayar, Y. (04 Nisan 2006). İnsanlık aptallaşıyor mu? *Hürriyet*. s. 14.

Örnek: Carey, B. (2019, March 22). Can we get better at forgetting? The New York Times. <https://www.nytimes.com/2019/03/22/health/memory-forgetting-psychology.html>

Atıf: (Bayar, 2006) (Carey, 2019)

BİLDİRİ

Bildiri – Bildiri Kitabında Yayımlanmış

Kullanım: Soyad, A., Soyad, B. (Yayın Yılı). Bildiri adı. A. Editör (Ed.). *Kitap Adı* (sayfa numaraları). Yayınevi.
Örnek: Uçak, N. (2005). Sosyal bilimlerde bilginin üretimi, erişimi ve kullanımı. O. Horata (Ed.). *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayınlar ve Bilgi Teknolojileri Sempozyumu: Bildiriler* (92-103). Yeni Avrasya.

Atıf: (Uçak, 2005)

Bildiri – Bilimsel Dergide Yayımlanmış

Kullanım: Soyad, A., Soyad, B. (Yayın Yılı). Bildiri adı. *Dergi Adı* (sayfa numaraları). Doi/Erişim Linki
Örnek: Duckworth, A. L., Quirk, A., Gallop, R., Hoyle, R. H., Kelly, D. R., ve Matthews, M. D. (2019). Cognitive and noncognitive predictors of success. *Proceedings of the National Academy of Sciences, USA*, 116(47), 23499–23504. <https://doi.org/10.1073/pnas.1910510116>

Atıf: (Duckworth vd., 2019)

Bildiri – Bildiri Sunumu (Yayımlanmamış)

Kullanım: Konuşmacı, A. (Yıl, Ay Gün-ler). *Bildiri adı [Bildiri sunumu]*. Toplantı Adı, Toplantı Yeri. Toplantı kaydı erişim linki (varsa)

Örnek: Tonta, Y. (2006, 01-03 Şubat). *Bilgi yönetiminde son gelişmeler: Amazoogole, işbirliği ve açık erişim [Bildiri sunumu]*. Akademik Bilişim, Gaziantep.

Atıf: (Tonta, 2006)

Bildiri – Bildiri Özeti

Kullanım: Soyad, A. (Yıl, Ay Gün-ler). *Bildiri adı [Bildiri özeti]*. Toplantı Adı, Toplantı Yeri. Erişim linki (varsa)

Örnek: Sarioğlan, M., Avcıkurt, C. ve Sezen, T.S. (2017, 03-05 Ekim). *Kültürel miras kapsamında düğün yemekleri: Balıkesir ili örneği [Bildiri özeti]*. Uluslararası Turizm ve Kültürel Miras Kongresi, Marmaris, Muğla.

https://www.researchgate.net/publication/326146398_Kulturel_Miras_Kapsaminda_Dugun_Yemekleri_Balikesir_Ili_Ornegi

Atıf: (Sarioğlan vd., 2017)

DANIŞMA KAYNAKLARI, RAPOR VE TEZ

Danışma Kaynakları - Sözlük

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Yapıt adı*. (Basım). Yayınevi.

Örnek: Altan, N. (2003). *Bilgisayar terimleri ansiklopedik sözlüğü* (3. bs.). Sistem Yayıncılık.

Atıf: (Altan, 2003)

Danışma Kaynakları - Ansiklopedi Maddesi

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). Madde adı. *Yapıt Adı* (cilt, sayfa). Yayınevi.

Örnek: Ersoy, O. (1973). Kağıt ve kağıtçılık. *Türk Ansiklopedisi* (c. 21, s. 112-115). Milli Eğitim Bakanlığı.

Atıf: (Ersoy, 1973),

Rapor

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Rapor adı* (Rapor No.). Yayımlayan/Hazırlayan Kuruluş. Erişim linki (varsa)

Örnek: Devlet Planlama Teşkilatı. (2004). *Devlet yardımlarını değerlendirme özel ihtisas komisyon raporu* (Rapor No: DPT: 2681). Devlet Planlama Teşkilatı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/09_D%C4%B1%C5%9FEkonomik%C4%B0li%C5%9Fkiler.pdf

Atıf: (Devlet Planlama Teşkilatı[DPT], 2004) ikinci ve sonraki gösterimlerde kısaltma kullanılır.

Tez

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Tez adı*. [Tezin Türü], Üniversite Adı. Erişim Linki (varsa)

Örnek: Zencir, M. B. (2007). *Güzel sanatlar alanındaki kullanıcıların bilgi gereksinimleri ve bilgi kullanım özellikleri: Hacettepe üniversitesi örneği*[Yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Atıf: (Zencir, 2007)

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Elektronik Kaynak - Makale

Kullanım: Soyad, A. (Yayın yılı). Makale başlığı. *Dergi Adı*, cilt(sayı), sayfa numaraları. gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

Örnek: Tenopir, C. ve King, D. W. (2001) The use and value of scientific journals. *Serials*, 14(2), 113-120. 27 Mart 2010 tarihinde <http://uksg.metapress.com/media/> adresinden erişildi.

Atf: (Tenopri ve King, 2001: 116)

Elektronik Kaynak - Rapor

Kullanım: Soyad, A. (Ay yyyy). *Rapor Adı* (Rapor no). gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

Örnek: Devlet Planlama Teşkilatı. (Temmuz 2004). *E-dönüşüm Türkiye projesi kısa dönem eylem planı: değerlendirme raporu* (Rapor No: 2). 02 Nisan 2006 tarihinde <http://212.175.33.22/kdep/rapor/KDEPHaziran2004.pdf> adresinden erişildi.

Atf: (Devlet Planlama Teşkilatı[DPT], 2004) **ikinci ve sonraki gösterimlerde kısaltma kullanılır.**

Elektronik Kaynak – Anonim Ağ Sayfası

Kullanım: *Kaynağın adı veya başlığı*. (t.y.). gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

Örnek: *Bilim etiği ve bilimse sahtekarlık*. (t.y.). 04 Nisan 2006 tarihinde <http://www.aek.yildiz.edu.tr/bilim.htm> adresinden erişildi.

Atf: (Bilim etiği ve bilimse sahtekarlık, t.y.)

Örneği bulunmayan kullanımlarda APA 7 kuralları uygulanmalıdır. İlgili kurallara ulaşmak ve daha detaylı örnekler almak için <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples> adresini ziyaret edebilirsiniz.